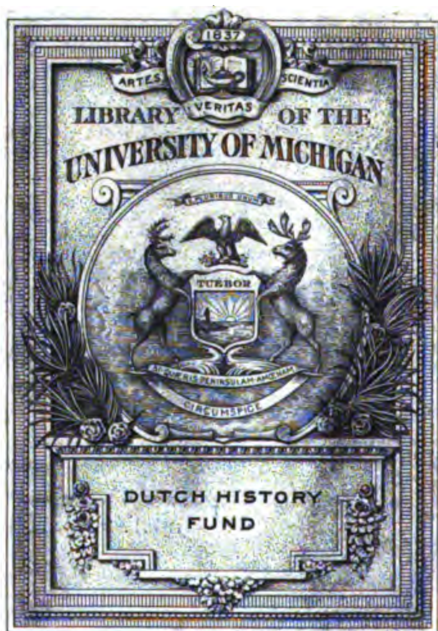

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE
DUTCH HISTORY
FUND

MENGELWERK.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAAR IN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

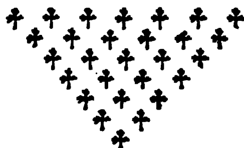
DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRYMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen betrekkelyk.

Zevende Deels, Tweede Stuk.
Met Plaaten.

Te AMSTERDAM,
By A. VAN DER KROE,
en
By J. YNTEMA.
MDCCLXXXV.

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK.

Tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen betrekkelyk, in het Zevende Deels, Tweede Stuk.

I N H O U D.

Uit-

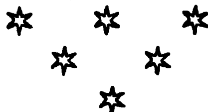
INHOUD.

Be-

INHOUD.

Uit-

INHOUD.

MEN-

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

REGELS TOT HET OPSTELLEN VAN LEERREDENEN IN AGT TE NEEMEN. *Door* HUGH BLAIR, *D. D. Leeraar in de Hooge Kerk, en Hoogleeraar in de Redenkunst en Fraaije Letteren op de Universiteit te Edenburg.*

(Ontleend uit zyne *Lectures on Rhetoric and the Belles Letters.*)

„ Wie een Meester in de kunst is komt het toe — „ alleen toe, Lessen te geeven. Wie de Leerrede- „ nen van den Hoogleeraar BLAIR, in 't oorsprong- „ lyke, of vertaald, geleezen heeft, zal hem dat groot „ en noodig vereischte niet betwisten; maar, ten vollen, „ toekennen. Wy oordeelden zekeren kring onzer Lee- „ zeren geenen onaangenaamen dienst te doen met hun „ de Regelen tot het opstellen van Leerredenen, door „ deezen Meester opgegeeven, mede te deelen. Zy heb- „ ben geene aanpryzing dan die van zynen Naam noo- „ dig, en zyn van den volgenden gewigtigen inhoud."

✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝

I. REGEL. „ Let op de Eenheid in eene Leerreden." —— Eenheid, in de daad, is van groot aanbelang in elk Opstel; doch in alle andere, waar de keuze en inrichting des Onderwerps niet geheel aan den Spreeker overgelaaten zyn, hangt het min van hem af die te bewaaren. In eene Leerreden is het altoos des Leeraars eige schuld, wanneer hy deezen Hoofdregel overtreedt. Door Eenheid verstaa ik, dat 'er één punt in zy, waar op de geheele Leerreden uitloope. Dezelve moet niet bestaan uit een zamenraaping van verschillende Onderwerpen: één Onderwerp moet het heerschende zyn. —— Deeze Regel rust op 't geen wy allen ondervinden, dat de Ziel op één tyd zich enkel met één Hoofdvoorwerp kan bezig houden. Door verdeelen verzwakt gy altoos den indruk. Deeze

Eenheid, zonder welke geene Leerreden schoonheid of klem kan hebben, vordert niet, dat 'er geene afdeelingen of onderscheide hoofden in de Leerreden zyn, of dat ééne enkele gedagte, geduurig, den Hoorderen, nu in dit, dan in dat, licht voor oogen gehouden worde. Men hebbe dit, in geenen zo beperkten zin op te vatten: die Eenheid laat eenige Verscheidenheid toe, vergunt onderverdeelingen en byvoegzels, mits men altoos zorg draage, dat 'er zo veel Eenheids en Zamenhangs bewaard blyve, als noodig is om te wege te brengen, dat het geheel zamenloope tot het maaken van één indruk op 't gemoed der Toehoorderen. Het staat my, by voorbeeld, vry, verscheide bewyzen aan te voeren om de *Liefde tot* GOD aan te dringen. Ik mag ook, misschien, onderzoeken na de oorzaaken van 't verval deezer Deugd; als dan heb ik steeds één en hetzelfde groot Voorwerp in 't oog myner beschouwinge; maar, indien ik, om dat myn Text zegt: *Hy, die God Lief heeft, moet ook zynen Broeder liefhebben*, in ééne en dezelfde Leerreden, bewyzen bybragt voor de *Liefde tot God* en *de Liefde tot den Naasten*, zou ik, op eene onvergeeflyke wyze, tegen de Eenheid zondigen, en op de harten der Toehoorderen een zeer oppervlakkigen en verwarden indruk maaken.

II. Regel. „ Laat een Leerreden een bepaald en by„ zonder Onderwerp betreffen: als dan zal dezelve altoos „ treffender en doorgaans nutter zyn." Deeze Regel volgt grootendeels, uit den eersten zo even opgehelderden. Schoon het mogelyk zy in een algemeen Onderwerp, eene vry groote maate van Eenheid te brengen, zal, nogthans, die Eenheid zo volkomen niet weezen, als in een byzonder. De indruk, daardoor verwekt, zal altoos onbepaalder, en de leering, daar in begreepen, doorgaans ook min rechtstreeks en min overtuigend weezen. ——— Algemeene Onderwerpen, in de daad, als de *Voortreflykheid of het vermaak van een Godsdienstig leeven*, worden dikwyls gekoozen door jonge Leeraaren, als de meest schitterende en 't gemaklykst te bewerken. Ongetwyfeld, hebbe men algemeene bespiegelingen van den Godsdienst niet te verwaarloozen: dewyl ze, by verscheide gelegenheden, van groot nut zyn: maar deeze zyn de geschiktste Onderwerpen niet om de verhevene uitwerkzels der Prediking hervoort te brengen: men vervalt, bykans onvermydelyk, in 't oude en platbetreeden pad van gemeene plaatzen. Men vermeestert de Aandagt veel beter, door ee-

eenig groot Voorwerp uit een byzonder gewigtig gezigtpunt beschouwd, voor oogen te stellen, en daar toe al de kragt van bewys en welspreekenheid aan te wenden. Eene byzondere Deugd aan te pryzen, tegen eene byzondere Ondeugd uit te vaaren, verschaft beide een onderwerp waar in het noch aan Eenheid, noch aan Bepaaldheid, hapert; doch, indien wy onszelven zetten om die Deugd of Ondeugd, te overweegen zo als dezelve zich opdoet in eenig byzonder geval, zo als zy zich vertoonen in zekere Characters, en werken in zekere Leevensomstandigheden, wordt het onderwerp van meerder aangelegenheid. De uitvoering, ik stem het toe, is bezwaarlyker, doch de verdienste en de uitwerking zyn grooter.

III Regel. „ Legt u nimmer toe om alles te zeggen „ wat 'er van een Onderwerp te zeggen valt." Geen dwaaling is grooter, dan deeze. Kiest de nuttigste, de treffendste, en overtuigendste punten uit, welke de Text oplevert, en laat de Leerreden daar op steunen. Indien de Leeringen, welke de Bedienaars van het *Euangelie* prediken, geheel en al nieuw waren voor hunne Toehoorders, mogt het van hun gevorderd worden, dat zy op iedere byzonderheid breedvoerig stil stonden, ten einde zy geen gevaar liepen om eene onvolledige onderrigting mede te deelen. Doch het is veel min om te onderwyzen dan om te overreeden, dat de Leerredenaar den Predikstoel beklimt, en niets werkt sterker tegen overreeding aan, dan eene noodlooze en verveelende volgestoptheid. 'Er zyn altoos eenige stukken, die een Leeraar als bekend mag veronderstellen, eenige dingen, welke het genoeg is maar even met den vinger aan te roeren. Indien hy niets zoekt over te slaan, van 't geen zyn Onderwerp aan de hand geeft, zal hy zyne Leerreden ongetwyfeld overlaaden, en de kragt van dezelve verzwakken.

IV Regel. „ Stelt u, eene Leerreden bearbeidende, in „ de plaats van een ernstig Toehoorder. Verbeeldt u „ dat het Stuk aan u worde voorgedraagen. Overweegt, „ uit welk een oogpunt het meest zou treffen, welke bewyzen hem sterkst zouden overtuigen, welk deelen „ van 't zelve meest zouden treffen. Bedient u van deeze als de voornaamste stoffe, en hier in zal uw verstand „ met de meeste kragt werken." De uitpluizende en alles breed uithaalende wyze, welke niet ongewoon is by zommige Leeraaren, verzwakt de verhevenste Waarheden. 't Zal misschien een gevolg weezen van den Regel,

dien ik thans opgeeve, dat men minder Leerredenen over één en denzelfden Text doet, dan 'er zomtyds gedaan worden; doch dit zal, myns bedunkins, geen nadeel toebrengen. Ik heb geene kennis aan de nuttigheid, ontſtaande uit de gewoonte om een geheel zamenſtel van Godsdienſtige Waarheden tot elken Text te brengen. De eenvoudigſte en natuurlykſte wyze is verre weg een Onderwerp van dien kant te beſchouwen, waar toe de Text voornaamlyk aanleiding geeft, en niet langer op den Text ſtil te ſtaan, dan genoegzaam is om het Onderwerp uit dat gezigtpunt te behandelen, 't welk doorgaans, met genoegzaame diepte en onderſcheiding kan geſchieden in één, of eenige weinige, Leerredenen. 't Is een valsch begrip zich te verbeelden, dat zy altoos het grondigst prediken en diepst in 't Onderwerp indringen, die 'er het langst op ſtaan blyven. Integendeel, die verveelende omweg, welken zommigen altoos inſlaan, moet doorgaans toegeſchreeven worden, of aan hun gebrek aan oordeel, om te onderſcheiden wat het gewigtigst is in een Onderwerp, of aan mangel van bekwaamheid, om 't zelve in den eigenlykſten dag te zetten.

IV Regel. „ Bevlytigt u, bovenal, om uwe Onder„ wyzingen belangryk voor uwe Toehoorders te maa„ ken." Dit is een zwaare proeve; en een toets van de regtgeſchiktheid voor de Welſpreekenheid van den Predikſtoel; want niets benadeelt meer de uitwerking van het prediken dan eene drooge en dorre wyze van voordraagen. Eene drooge en dorre Leerreden kan nooit een goede Leerreden weezen. Het treffend en inneemend prediken hangt veel af van de wyze waar op men de Leerredenen uitſpreekt: deeze is van het uiterst belang om de Toehoorders aan te doen; maar het opſtel der Leerreden zelve zal hier aan ook veel kunnen toebrengen. Netheid van taal, fraayheid van gedagten, zyn ſlegts hulpmiddelen van den tweeden rang, om op eene inneemende wyze te prediken. Het groot geheim ligt hier in, dat men al het geſprookene op het hart der Toehoorderen t'huis brengt, en elk een doet denken, dat de Leeraar tot hem in 't byzonder ſpreekt. Dat een Christen Redenaar ten dien einde alle diep ingewikkelde redeneeringen vermyde, en zich onthoude van algemeene beſpiegelende voorſtellen, en waarheden, die ter betragting ſtrekken, op eene afgetrokkene en bovennatuurkundige wyze voor te draagen. Zo veel mogelyk is moet eene Leerreden

den ingerigt weezen op den trant van eene regtstreeksche aanspraak aan de Toehoorders, niet gegooten in den vorm van iemand die een Proeve schryft; maar van eenen, die tot de menigte het woord voert, en zich benaarstigt, om, 't geen de toepassing genaamd wordt, of een onmiddelyken invloed op de betragting heeft, in het leerend en onderwyzend gedeelte der Leerreden te mengen. —— Van veel diensts zal het zyn, altoos de onderscheide leeftyden, characters en standen der Menschen in 't oog te houden, de onderrigtingen en opwekkingen te schikken naar deeze verschillende rangen van Toehoorderen. Wanneer gy iets voordraagt 't geen iemand voelt dat zyn eigen character raakt, moogt gy u verzekerd houden, dat hy 'er deel in neemt. Geene Studie is, ten dien einde, noodiger dan die van 't menschlyk leeven, en het menschlyk hart. In staat te zyn om het hartsgeheim te doorgronden, en den Mensch aan zichzelven te ontdekken, in een licht, waarin hy nooit voorheen zyn eigen character beschouwde, baart eene verbaazende uitwerking. Zo lang de Leeraar in een wolk van algemeene aanmerkingen zweeft, en niet nederdaalt om byzondere trekken van leeven en zeden aan te wyzen, oordeelt de kring der Toehoorderen geen belang by de beschryving te hebben. 't Is de treffende naauwkeurigheid van Zedelyke Characters, die aan de Redenvoeringen des Leeraars de grootste kragt en de meeste uitwerking byzet. Van hier is het, dat voorbeelden, gegrond op gebeurtenissen, en uit het daadlyk leeven ontleend, hoedanige de Schriftuur in grooten overvloed oplevert, altoos, wen zy wel gekoozen zyn, de aandagt trekken. Geene gunstige gelegenheid om 'er zich van te bedienen, moet men laaten voorby glippen. Zy verhelpen eenigermaate dat gebrek, waar aan, gelyk ik hier voor opmerkte, de Prediking onderworpen is, dat men zich bepaale om over Zaaken op eene afgetrokke wyze, en niet van Persoonen, te spreeken; zy plaatzen het gewigt en de weezenlykheid van Godsdienstige waarheden in het overreedenst licht. Misschien zyn het de schoonste en teffens nuttigste Leerredenen, schoon met de daad de moeilykste om op te stellen, die geheel Characterschetzend zyn, of ingerigt tot opheldering van eenig byzonder Character, of aanmerklyk stuk uit de Gewyde Geschiedenis; door dit na te gaan en uit te werken, vindt iemand gelegenheid om eenige der heimlykste roerzelen en dryfveeren, van het menschlyk hart, open te leggen. An-

dere Onderwerpen voor den kansfel zyn, om zo te spreeken, uitgeput; doch dit is een veld, ruim in zichzelven, tot nog weinig betreeden door de Opstellers van Leerredenen, en belooft alle de voordeelen van nieuwheid en nutheid teffens. Bisschop BUTLER's Leerreden, *Over het Character van Balaam* kan een denkbeeld geeven van de soort van Leerredenen door my in deezen bedoeld.

V. REGEL. „Draagt zorge tegen het aanneemen van de „Predikwyze, naar de byzondere Modes, welke daar in „stand grypen." Deeze zyn beeken, die heden tot overloopens zwellen, en morgen uitgedroogd zyn. Nu eens is het de Mode, dichterlyk en vol bloemen te preeken, dan weder wysgeerig en dor; op den eenen tyd moet alles hartstogtlyk en aandoenlyk, op den anderen alles strikt beredeneerd, weezen; men volgt hier in het voorbeeld eens Leeraars, die naam en opgang maakt. Elk deezer Predikwyzen, tot uiterstén voortgezet, is zeer gebreklyk; en hy, die 'er zich naar schikt, zal zyn vernuft uitdooven en bederven. —— De algemeene Smaak des Menschdoms, niet onderworpen aan zulke veranderende Modes, heeft alleen regt om hier eenig gezag te oefenen; en deeze zal nimmer eene Predikwyze wettigen, dan die gegrond is op de menschlyke natuure, en met nuttigheid gepaard gaat, geschikt naar het eigenaartig denkbeeld eener Leerreden, als eene deftige, overtuigende, Redenvoering, der menigte voorgehouden om ze beter Menschen te maaken. —— Laat een Leeraar zichzelven naar deeze Regelmaat vormen, die altoos in 't oog houden, en hy zal een veel zekerder weg ingeslaagen hebben tot agting, althans om nuttig te weezen, dan door zich slaafsch te schikken naar eenigen Volkssmaak, of de wisselzieke gaaartheid zyner Toehoorderen. Waarheid en gezond Verstand zyn bestendig, en zullen zichzelven handhaaven; de Mode en Grilligheid zyn zwak en steeds veranderend. Dat een Leeraar nimmer, ingewikkeld, eenig voorbeeld volge, of de slaafsche nabootzer worde van eenig Leeraar, hoe zeer ook bewonderd. Uit verscheide voorbeelden kan hy veel te zyner leeringe ontleenen: eenige mag hy boven de rest stellen; doch de slaafsche naavolging bluscht allen Geest uit, of is veeleer een bewys van een volslaagen gebrek aan Geest.

VI. REGEL. „Geeft agt op uw' Styl." —— Uw Styl moet duidelyk weezen, in denzelven behooren alle ongewoone zwellende, en hoogklinkende, woorden, bovenal die

die enkel *Dichterlyk* of *Wysgeerig* zyn, vermyd te worden; niets laags, gemeens of kruipends, moet 'er in komen; een leevendige en vuurige Styl komt doorgaans te passe; de ernst, die den Leeraar moet vervullen, de grootheid en 't gewigt der Onderwerpen, door hem behandeld, regtvaardigen en eischen dikwyls sterke uitdrukkingen; zy geeven hem vryheid om zinnebeelden en gelykenissen te gebruiken; by voeglyke gelegenheden spraakwendingen te maaken; onbezielde Voorwerpen als Persoonen in te voeren; Uitroepingen te doen, en alles aan te wenden wat de waare Welspreekenheid toelaat om de harten te roeren. —— Alle aartigheid en geestigheid moet geschuwd, en geene gezogte tegenstellingen in eene Leerreden geduld worden: zy zyn onvoeglyk voor de deftigheid van den Predikstoel, en zetten den Leeraar het voorkomen van losheid en ligtvaardigheid by, 't geen hy zo zeer als eenig ding te vermyden hebbe; hy legge zich eer op een kragtigen, dan schitterenden, Styl toe: en wagte zich voor 't geen men geliefde uitdrukkingen heet; deeze duiden gemaaktheid aan, en verwekken wansmaak. Geene uitdrukking, uit hoofde van het schitterende of schoone, byzonder de aandagt trekkende, komen tweemaalen voor in ééne Leerreden: de herhaaling toont een toeleg om te schitteren, en geeft teffens eene schaarsheid van vinding te kennen.

By alle deeze Regelen wil ik nog deeze algemeene Aanmerking gevoegd hebben. 't Is den zodanigen, die zich op het Prediken toeleggen, hoogst nuttig, dat zy de Schriften onzer Godgeleerden en hunne Leerredenen leezen, herleezen; doch ik moet hun waarschuwen tegen het al te veel gebruik daar van te maaken, of geheele brokken uit dezelve in hunne Leerredenen over te neemen. De zodanigen, die zich hier in eenigzins toegeeven, zullen nooit uit eigen voorraad werken. Oneindig beter is het te waagen in 't openbaar te verschynen, met eigene gedagten en uitdrukkingen, hoewel minder schoon, dan hunne Opstellen te misvormen, door geleerde en kwaalyk geplaatste cieraaden, die voor 't oordeelkundig oog de armoede des Redenaars ontdekken. —— Wanneer een gewyd Redenaar zich zet om over eenig Onderwerp te schryven, dat hy nimmer beginne met allen, die denzelfden Text of hetzelfde Onderwerp behandeld hebben, na te slaan en te raadpleegen. Zulks zal, indien hy zich tot veelen vervoegt, duisterheid en verwarring in zyne denkbeelden baaren; en,

gaat hy slegts met één enkelen te raade, dan zal hy ongevoelig diens trant volgen, 't zy dezelve goed of verkeerd moge weezen. Doch laat hy eenen aanvang maaken met het Onderwerp zelve te overweegen; laat hy tragten de stoffe van zichzelven te ontleenen, zyne denkbeelden verzamelen, en in orde schikken; een plan, hem geheel eigen, vormen, en 't zelve in geschrift stellen. Dan, en niet eerder, staat het hem vry te onderzoeken, hoe anderen dit zelfde Onderwerp behandeld hebben. Door dit middel zal de schikking, nevens de hoofdgedagten, eigen werk weezen. Deeze gedagten mag hy verbeteren, door ze met die van anderen te vergelyken; eenige hunner denkbeelden mag hy overneemen, ze met zyn eigen Woorden en Styl omkleedende. Dit is gebruik van Boeken maaken, geen uitschryven. ——— Men houde steeds in gedagten, met welk een oogmerk men den Kansfel beklimt. Men bedoelt niets minder dan goede gevoelens in anderen te verwekken, hun tot den Godsdienst over te haalen, en beter Menschen te doen worden. Dit denkbeeld zy elk, onder het opstellen eener Leerreden, levendig voor den geest: en het zal in zyne Redenvoeringen dien geest verspreiden, welke dezelve geagt en teffens nuttig maakt. De nutte Leeraar is altoos de beste, en zal altoos als zodanig erkend worden. Vercier de Waarheid alleen, met oogmerk om dezelve een gereeder en volkomener ingang in het hart der Toehoorderen te doen erlangen: en uwe cieraaden zullen, als dan, eenvoudig, manlyk, en natuurlyk weezen. ——— De beste toejuiching, welke een Leeraar kan ontvangen, ontstaat uit de diepe indrukken, welke zyne Redenvoering op de gemoederen naalaat. De grootste lof, immer eenen Leeraar gegeeven, was misschien die LODEWYK DE XIV gaf aan den wellspreekenden Bisschop van *Clermont*, Vader MASSILLON. Deeze te *Versailles* gepredikt hebbende, zeide de Koning: „Vader, ik heb in deeze Kapél veele groote „Redenaars gehoord, en 'er het hoogst genoegen in gevonden; doch wat u betreft, als ik u hoor, gaa ik „altoos onvoldaan over my zelven heen: want ik leer „myn eigen Character meer en meer kennen!"

BRIEF

BRIEF VAN DEN HEER WESTRUMB, IN HAMELN, AAN DEN HEER BERGRATH CRELL, OVER EENE BYZONDERE EIGENSCHAP VAN HET SALPETER-ZUUR (*).

Het Phosphor- en Spath-zuur fchynen niet de eenigfte Zuuren te zyn, die eenig bytend vermogen op het Glas hebben; misfchien heeft het Salpeter-zuur, onder zekere omftandigheden, dezelfde werking. —— Ik had, ten einde de Aarde en het Yzer van een Mineraal-water van elkander te fcheiden, dezelven in Salpeter-zuur ontbonden, en tot droog worden uitgedampt, om daar door het Yzer, zo veel mogelyk, te dephlogistifeeren, en in water onontbindbaar te maaken. —— By eene nieuwe ontbinding, viel eene aanmerkelyke hoeveelheid rooden Kalk neder: Bloedlooge ondertusfchen fcheidde nog Yzer af. —— Ik deed 'er derhalven versch Salpeter-zuur by, en liet het vogt uitdampen; de kleur verdween; en naa dat alles droog was, plaatfte ik het wel verglaasde vat van Furftenberger Porcelein, onder eenen omgekeerden kroes, in een Kachel-Fornuis, en liet het drie uuren lang gloeijen. Het Zuur was volkomen uitgedreeven: de ftoffe zelv' was, aan de wanden van het vat, met een zwarte kleur opgeheven; op den bodem was het overblyfzel geel; en alles liet zig bezwaarlyk in versch Salpeter-zuur, met agterlaating van een Cinnaber rood Yzer-faffraan, ontbinden. —— Het Vat zelve had, zo verre het met de ftoffe was aangevuld, allen glans verlooren, en de ontbinding van Yzer was in de ruw geworden oppervlakte van het vat ingedrongen: immers een droppel bloedlooge verfde het gansche (herhaalde reizen uitgewasfchen,) vat blaauw. —— Myn oogmerk had ik ondertusfchen niet bereikt, de nieuwe ontbinding der aarde behield nog Yzer. —— Een bewys, dat de affcheiding van het Yzer langs den vogtigen weg niet zo gemakkelyk is; zelf de opgegeeven handgreep met Azyn heeft zyne zwaarigheden; en daarenboven fcheidt eene verzaadigde bloedlooge zelden al het yzer uit eene verzaadigde ontbinding met Zuuren, behalven uit het Vitriool-zuur.

(*) Zie CRELL'S, *Chemifche Annalen*. Neuntes Stuck, 1784.

NATUURLYKE HISTORIE DER REIGEREN.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Reiger* heet in 't Hebreeuwsch, *Schaleluna;* in 't Arabisch, *Babgach;* in 't Persisch, *Aükoh;* in 't Grieksch, Ἐρωδιός; in 't Latyn, *Ardea;* in 't Italiaansch, *Airone;* in 't Spaansch en Portugeesch, *Garza;* in 't Turksch, *Balakzel;* in 't Zwitsersch, *Reigel;* in 't Fransch en Engelsch, *Heron;* in 't Zweedsch, *Haeger;* in 't Deensch, *Heyne;* in 't Noorweegsch, *Kegger*.

Het Geluk is niet eenpaarig uitgedeeld aan alle gevoelige weezens: dat der Menschen hangt af van de bedaarde gesteltenis zyner Ziele, en het goed gebruik zyner Zedelyke Hoedanigheden; het Geluk der Dieren, in tegendeel, van de Natuurlyke Vermogens, en het te werk stellen van hunne Lichaamskragten: doch, daar de Natuur met verontwaardiging vervuld worde, wegens de onregtmaatige verdeeling des Geluks, in de Zamenleeving onder de Menschen gemaakt, schynt zy zekere Dieren verwaarloosd te hebben, die, door de onvolkomenheid hunner Zintuigen, verweezen zyn tot lyden, en geschikt om behoefte te verduuren: onbegunstigde Kinders, in armoede gebooren, om in gebrek te leeven: zy slyten hunne lastige dagen in de ongerustheden van steeds wederkeerende behoeften; lyden en verdraagen zyn dikwyls hunne eenige troostmiddelen; en deeze inwendige smart drukt een teken van droefenisse op hunne gestalte, en laat hun geene dier bevalligheden, met welke de Natuur alle gelukkige Weezens bezielt.

De *Reiger* strekt ten toonbeeld van dit leeddraagend, angstig en behoeftig leeven: al zyn vlytbetoon, bestaande in heimlyke laagen te leggen, brengt hy uuren en geheele dagen door op dezelfde plaats, zo onbeweeglyk, dat men welhaast zou twyfelen of het een leevend Schepzel was: wanneer men deezen Vogel met een verrekyker begluurt, (want zelden laat hy den Mensch tot zich naderen,) vertoont hy zich als of hy slaapt, staande op één poot, met den hals langs de borst en buik gekromd, met den kop en bek tusschen de schouderen, die hoog opsteeken: indien hy van houding verandert, is het om een nog gedwongener aan te neemen. Als hy zich beweegt; tot aan de

de geleding der Pooten gaat by te water, met den kop tusschen de beenen, om een Kikvorsch of een Visch in 't voorbygaan te verspieden: dan genoodzaakt te wagten tot dat de prooi zich aanbiedt, en maar een enkel oogenblik hebbende om dien te vatten, moet hy dikwyls lang vasten, en zomtyds van honger sterven: want hy heeft het Instinct niet, om, wanneer de wateren met ys bevloerd zyn, gematigder lugtstreeken op te zoeken, en daar het leevensonderhoud te vinden. Zeer verkeerd hebben eenige Natuurkundigen den *Reiger* onder de Trekvogelen geplaatst (*), die, in den Voortyd, wederkomen op de plaatzen, 's Winters door hun verlaaten; dewyl wy hier de *Reigers* zien in alle jaargetyden, ja zelfs geduurende de strengste en langduurigste koude; als dan genoodzaakt de digtgevroozene moerassen en rivieren te verlaaten, onthouden zy zich by de loopende beekjes en de bronnen van warm water. Op dien tyd, zyn ze 't meest in beweeging, en doen de grootste tochten ter plaatsverandering; doch blyven altoos in 't zelfde Land; zy schynen dus te vermenigvuldigen naar maate de koude vermeerdert, en even zeer de koude als den honger te kunnen verduuren; geduld en soberheid alleen stellen 'er hun toe in staat; doch deeze koele Deugden gaan doorgaans van wederzin tegen het leeven vergezeld. Wanneer men een *Reiger* vangt, kan men hem veertien dagen houden, zonder dat hy eenig voedzel zoekt of neemt, zelfs 't geen men hem wil dwingen door te slikken, verwerpende. Zyne natuurlyke zwaargeestigheid vermeerdert, buiten twyfel, in den gevangen staat, en krygt de overhand op het Instinct der Zelfbehoudenisse; dat gevoel, 't geen de Natuur als het allereerste in 't hart van alle leevende Schepzelen gelegd heeft; de hartstogtlooze *Reiger* schynt, zonder kwynen, te versterven; hy komt om, zonder klaagen en zonder vertoon van smerte (†).

De Ongevoeligheid, de Zelfverzaaking, en eenige andere hoedanigheden van eenen ontkennenden aart, kenmerktekenen den *Reiger* beter dan zyne stellige bekwaamheden; droefgeestig en eenzaam, buiten den Broedtyd, schynt hy geen vermaak te kennen, noch zelfs de middelen om verdriet

(*) AGRICOLA, *apud* JONSTON. *Avi*, p. 151,

(†) De Heer HEBERT heeft deeze Proeve genomen, en 't is aan dien Heer dat wy veele waarneemingen over de *Reigers* verschuldigd zyn.

driet te ontwyken. In het flegtfte weer, houdt hy zich alleen; onbefchut, zittende op een fteen of hoogte, aan den kant eener riviere, of op een klomp in 't midden van een ondergeloopen land; terwyl de andere Vogels het dekzel der digtbegroeide takken zoeken, zich in de gewasfen of het riet verfchuilen, blyft onze elendige *Reiger* aan al de ongenade der lugt blootgefteld, en verduurt de ftrengfte koude. De Heer HEBERT heeft ons berigt, dat hy 'er een gevangen hadt, half bevroozen en geheel met yzel bedekt, en teffens verzekerd, dikwyls in de fneeuw, of in den modder, de voetftappen deezer Vogelen gezien te hebben; doch nooit meer dan twaalf of vyftien voetftappen agter elkander; een bewys hoe weinig zy het navolgen van hun prooi doorzetten, en van hunne werkloosheid, zelf in tyden van de dringendfte behoeften: hunne lange Pooten zyn niet meer dan onnutte ftelten om op te loopen; verre het grootfte gedeelte van den dag brengen zy ftaande en in rust door, en die rust bekleedt by hun de plaats van flaap; want in den nagt vliegen zy, men hoort ze dan te aller uuren, en in alle jaargetyden, fchreeuwen; hun ftem is een eentoonig geluid, rauw en fcherp, men zou dezelve by die der Ganzen kunnen vergelyken, indien ze geen korter en klaagender geluid floegen; dit gefchreeuw herhaalen zy alle oogenblikken; en wanneer zy fmert gevoelen, wordt dit geluid uitgerekter, fchreeuwender en zeer onaangenaam.

By de rampen van dit jammervol leeven, voegt de *Reiger* het kwaad van vrees en wantrouwen; hy fchynt zich over alles te ontrusten en te kwellen; hy ontvlugt den Mensch, als hy dien op een grooten afftand ontdekt; dikwyls befprongen door den Arend en den Valk, ontwykt hy hun aanval niet, dan door zich hoog in de lugt te begeeven en boven hun te verheffen; men ziet hem met deeze vyanden zich in het wolkgewest verliezen. 't Was genoeg dat de Natuur deeze vyanden maar al te gedugt voor den ongelukkigen *Reiger* gemaakt hebbe, zonder dat de Kunst de hand leende om het verdriet deezes Vogels te vergrooten; maar de Reiger-jagt was eertyds, onder ons in *Frankryk*, het hoofdvoorwerp van de jagt met Vogelen: deeze leverde een vermaak voor Vorften op, die de Reigerjagt voor zich behielden; het flegte vleesch deezes Vogels kreeg den naam van *Koninglyk Vleesch*, en 't werd als een der aanzienlykfte Schotels, op groote maaltyden, opgedischt (*).

't Is

(*) J. BRUYERNIUS, *de re cibaria*, Lib. XV. Cap. LXVI.

AL-

'T Is, buiten twyfel, deeze onderscheiding, aan den *Reiger* verleend, welke aanleiding gegeeven heeft, om deeze Vogels by een te verzamèlen, en ze te lokken om het verblyf te neemen in groote bosschen, digt by 't water of zelfs in toorens, hun gevoeglyke plaatzen tot het maaken hunner nesten aanbiedende. Men haalde eenig voordeel uit deeze *Reigerhuisjes*, (*Heronnieres*,) door het verkoopen der jonge Reigeren, die men wist vet te mesten. BELON spreekt, met eenen grooten ophef, van de *Reigerhuisjes*, die FRANÇOIS DEN I, te *Fontainebleau*, deedt oprigten, en van 't vermogen der kunst, welke Vogels, van zo wilden aart, aan de heerschappy der Menschen onderworpen hadt; doch deeze Kunst steunde op de natuurlyke geaartheid dier Vogelen zelve. De *Reigers* nestelen gaarne digt by elkander, en onthouden zich, te dier oorzaake, in grooten getale, in een zelfde gedeelte van een bosch, en zomwylen op een en denzelfden boom. Men zou schier gelooven, dat de vrees hun zamen dryft, en dat zy zich byeen voegen, om, gelykerhand, zich te verdeedigén: of ten minsten, door hun aantal, de Roofvogels af te schrikken. ——— 't Is in den top der hoogste boomen dat de *Reigers* hun nest vervaardigen, dikwyls digt by die der *Raavens*; zulks heeft aanleiding kunnen geeven tot het denkbeeld der Ouden, wegens de vriendschap tusschen deeze twee soorten van Vogelen, zo weinig voor elkanders verkeering geschikt.

De Nesten der *Reigeren* zyn ruim zamengesteld van dikke takken, veele drooge kruiden, biezen en veeren; de Eijeren zyn groenagtig, blauw, bleek, en gelyk van gedaante, bykans van dezelfde grootte als die des *Oijevaars*, maar een weinig langwerpiger, en bykans even spits aan beide de einden. Zy leggen, naar men ons verzekert, vier of vyf Eijeren; zulks moest de *Reigers* veel talryker doen worden dan zy overal schynen voor te komen: eene groote menigte deezer Vogelen komt om in den Winter, en misschien verliezen zy, door den droefgeestigen aart, en het schaars bekomen van voedzel, zeer vroeg, het vermogen der voortteelinge.

De Ouden, waarschynlyk getroffen door het denkbeeld van 't lydenvol leeven der *Reigeren*, geloofden, dat zy zelfs smerte uitstonden in de paaring, dat het Mannetje, te dier ge-

ALDROVANDUS, Tom. III. p. 367. BELON, *Nat. des Oiseaux*. p. 190.

gelegenheid, het bloed ten ooge uitſprong, en 't zelve een geluid ſloeg als of het in doodsangst was. PLINIUS ſchynt uit ARISTOTELES dit valſche denkbeeld gehaald te hebben, waar mede THEOPHRASTUS desgelyks was ingenomen (*); doch men beſtreedt het reeds ten tyde van ALBERTUS, die verzekert het paaren der *Reigeren* meermaalen waargenomen, en niets dan minnekoozingen en vermaak ontdekt, te hebben (†). Het Mannetje zet eerst een poot op den rug van 't Wyfje, om 't zelve, als 't ware, zagtlyk tot bukken te beweegen; verder, de beide pooten vooruitſteekende, hurkt hy op 't Wyfje neder, en houdt zich, geduurende dat bedryf, in die houding op, door een klein geklapper met de vleugelen. ——— Wanneer het Wyfje broedt, gaat het Mannetje op de vangst uit, en deelt mede van den gevangen prooi; men ziet dikwyls Visſchen uit hunne nesten gevallen. Voor 't overige blykt het niet dat de *Reigers* zich met Slangen of andere kruipende Dieren voeden, en men weet niet op welk een grond het verbod, van *Reigers* te dooden, in Engeland, ſteunt (§).

Wy hebben gezien dat een oude *Reiger* weigert te eeten, en in den huislyken ſtaat van honger ſterft; maar jong gevangen, laat hy zich temmen, neemt voedzel en wordt vet. Wy hebben ze uit het nest in onze Menagerie laaten brengen, zy leefden van 't ingewand der Visſchen, van gekookt vleesch, en werden gewend aan het Gevogelte; zy zyn vatbaar, niet voor opvoeding, maar voor het aanleeren van eenige beweegingen: men heeft 'er gezien, die gewend waren den Hals in verſcheidenerlei bogten te zetten, en om den arm huns meesters te draaijen, doch zo ras men aflaat ze aan te porren, vervallen zy tot hunne natuurlyke droefgeestigheid, en blyven beweegloos zitten. Ik hield 'er een, ſchryft de Heer HERBERT, op myn plein; hy zogt niet te ontkomen, hy vlugtte niet op het aannaderen, hy hieldt zich zonder beweeging, waar men hem plaatſte; in de eerſte dagen dreigde hy met zyn bek, en ſtak met de punt; maar zonder eenig kwaad te doen; ik heb nooit een lydzaamer, beweegloozer en ſtiller Dier gezien.

(*) PLINIUS, Lib. X. Cap. 79. ARISTOTELES, Lib. IX. Cap. 2. THEOPHRAST. *in Metaph.*

(†) ALBERTUS, *Hist. Animal.* Lib. XXXIII.

(§) *Ardeam in Anglia occidere capitale esſe ferunt*, *Mus. Worm.* p. 309. JONSTON zegt het zelfde, *Avi.* p. 150.

zien. ——— Voorts zyn de jonge *Reigers*, in hun eersten tyd, vry lang overdekt met een digt vlaschagtig hair, bovenal aan den Kop en aan den Hals.

Zeer veel Kikvorschen worden door den *Reiger* gevangen: hy slokt ze geheel in: men ziet dit aan de uitwerpzelen, waar in ze gevonden worden, zonder dat de beenderen gebrooken zyn, alleen overtrokken met eene soort van groene slym, waarschynlyk voortkomende van de huid der Kikvorschen, tot pap gemaakt; zyne uitwerpzels hebben, gelyk die der Watervogelen in 't algemeen, eene verschroeijende eigenschap voor de plantgewassen; in tyden van honger en gebrek, gebruikt de *Reiger* ook eenige kleine Planten; doch zyn doorgaand voedzel bestaat uit Visch; hy vangt zeer veel kleine, en men moet veronderstellen dat hy een wissen en vaardigen slag met den bek heeft om ze te vatten, en een prooi, die als een pyl voorby snelt, te betrappen: wat de eenigzins kloeke Visschen aanbelangt, is het waarschynlyk, dat hy, gelyk WILLUGHBY te recht opmerkt, 'er veel meer pikt en beschadigt, dan uit het water trekt. In den Wintertyd, wanneer alles bevroozen is, en hy genoodzaakt om zich by warme waterbronnen te onthouden, gaat hy, voelende met de pooten in den modder, en vat dus zyn prooy, 't zy Kikvorsch of Visch.

Door middel zyner lange Pooten, kan de *Reiger* meer dan een voet diep in 't water gaan, zonder zich nat te maaken; zyne Vingers zyn zeer lang, en de Nagel van den langsten of den middelsten, is van binnen getand, gelyk een zaag, en dient hem als een steun of spoor, om zich vast te houden aan de kleine wortelen, die door de moerassen loopen, en in welke hy, met behulp zyner lange uitgespreide Vingeren, staande blyft. Zyn Bek is met agterwaardsstaande intandingen gewapend, door welke hy den glibbergladden Visch beknelt. Dikmaals vouwt hy den langen Hals als in tweeën op, en kan dien vaardig uitsteeken, wanneer dezelve drie voeten in 't ronde reikt; stilzittende bespeurt men niets van die verbaazende langte, de Hals zinkt als tusschen de schouders weg, en de Kop schynt daar uit voort te komen. De ingeslaage vleugels steeken buiten den Staart, die zeer kort is; of dekken denzelven.

Om te vliegen, steekt de *Reiger* de Pooten agteruit, ligt den Hals op den Rug, in drie bogten geboogen, wanneer men den Kop en Bek mede rekent, zo dat men deezen Vogel, van onderen ziende, geen Kop ontwaar wordt,

wordt, doch alleen een Bek, die uit de Borst schynt voort te komen. Naar evenredigheid heeft hy grooter Vlugt dan eenige Roofvogel; deeze Vleugels zyn zeer hol en schepperde, en slaan de lugt gelyk en geregeld. Door deeze eenpaarige vlugt klimt de *Reiger* zo hoog dat hy in de wolken verlooren wordt. Als 'er regen op handen is, wil men dat hy het meeste vliegt, en de Ouden ontleenden, uit de beweegingen en houdingen der *Reigeren*, veele gissingen over de lugtsgesteltenisse, en de weersveranderingen; stil en onbeweegbaar op den grond, aan den kant der rivieren zittende, duidde dit koude aan; meer beweegings en geschreeuws dan gewoonlyk maakende, hadt men regen te wagten; den Kop in den krop verborgen hebbende, wees hy den ophanden zynde wind aan, als men in opmerking nam aan welken kant zyn Bek was. ARATUS en VIRGILIUS, THEOPHRASTUS en PLINIUS stellen deeze Voortekenen vast, welke ons niet meer bekend zyn; dewyl de middelen der Kunst, als veel vaster gaande, ons de waarneemingen der Natuure, ten deezen opzigte, hebben doen verzuimen.

Wat hier van zyn moge, weinige Vogels verheffen zich tot zulk eene hoogte, en weinige zyn 'er, die, in dezelfde lugtstreek, zulke groote tochten doen als de *Reigers*: men vangt ze menigmaal, zegt de Heer LOTTINGER, die de duidelykste merktekens draagen van de plaatzen, waar zy zich onthouden hebben. In de daad, 'er is niet veel kragts noodig om een Lichaam, zo dun en zo mager, zeer hoog op te voeren. Een *Reiger*, op eenige hoogte in de lugt gezien, vertoont zich als twee groote vleugels zonder last, het Lyf is plat aan de zyden, en meer met veeren dan met vleesch bezet. WILLUGHBY schryft de magerheid der *Reigeren* toe aan de vrees en den geduurigen angst in welken zy leeven, zo wel als aan de schraale leevenswyze en het weinig vlytsbetoon: in de daad, de meesten, die men gedood heeft, waren by uitstek mager.

Het Oog des *Reigers* staat in een kaale groenagtige huid, welke zich tot de hoeken van den Bek uitstrekt; de Tong is vry lang, zagt en loopt puntig uit den Bek tot aan de Oogen gespleeten, vertoont een lange en breede opening; dezelve is sterk, dik by den Kop, zes duimen lang, en eindigt in een scherpe punt; de Onderkaak is aan de zyden snydend, en de Bovenkaak, na het einde toe, omtrent drie duimen in de langte getand: eene dubbele groeve loopt 'er langs, waarin de Neusgaten geplaatst zyn; de kleur is geelagtig, na het einde toe bruin; de Onderkaak is geeler

ler dan de Bovenkaak; de twee ſtukken, waar uit de Onderkaak beſtaat, vereenigen zich eerst op twee duimen van het einde af: 't geen tusſchen beiden komt is gevoerd met een vlies, bedekt met witte veertjes; de Hals, voor aan, is desgelyks wit, en de ſchoone zwarte plekjes beſtaan uit lange veertjes, voor aan den Hals afhangende. Het Bovenlyf is geheelenal ſchoon aschgraauw. Maar, in het Wyfje, veel kleinder dan het Mannetje, zyn de kleuren veel bleeker, zwakker en doffer: het mist den zwarten dwarsſtreep op de Borst, en de Kuif op den Kop. By het Mannetje vindt men, twee of drie boschjes dunne, zeer buigzaame, ſchoon zwarte, pluimen, deeze worden in het Oosten tot zeer hoogen prys verkogt. De Staart des *Reigers* beſtaat uit twaalf pennen; de Pooten en Vingers van den gemeenen *Reiger* zyn groenagtig geel; de Vleugels hebben zes voeten vlugts, loopende heeft hy de hoogte van drie voeten, en is dus bykans zo groot als de *Oijevaar*; doch het Lyf is veel ſchraaler, en men ſtaat verſteld, dat een Vogel, van die grootte, niet meer dan vier ponden weegt.

ARISTOTELES en PLINIUS ſchynen ſlegts drie ſoorten van *Reigers* gekend te hebben (*). OPPIANUS, ondertusſchen, merkt op, dat de ſoorten der *Reigeren* veelvuldig zyn en verſcheiden. In de daad, elke Lugtſtreek heeft zyne *Reigers*; doch de *Gemeene* en *Blaauwe Reiger* heeft zich, als 't ware, overal gevestigd, en bewoont alle Landen, nevens de daar in gebooren *Reigers*. Geene ſoort is eenzaamheidminnender, en min talryk in bewoonde landen, en meer op zichzelven ſtaande in elk land; doch tevens is 'er geen meer verſpreid, of heeft zich verder in tegenover elkander ſtaande lugtſtreeken begeeven: een ſlugge natuur, eene moeilyke leevenswyze, heeft waarſchynlyk den *Reiger* verhard, en in ſtaat geſteld om alle de onevenmaatigheden der verſchillende Lugtſtreeken te verdraagen. DUTERTRE verzekert ons, dat men, onder de menigte van Vogelen, natuurlyk eigen aan de *Antilles*, dikwyls den *Blaauwen Europiſchen Reiger* aantreft (†); men heeft dien gevonden te *Taüti*, waar hy een eigen naam in de Landtaale draagt; OTOO, en de Eilanders, hebben voor dee-

(*) Ardeolarum tria ſunt genera, *Pellus*, *Leucus*, et qui *Asterias* dicitur. ARISTOT. Lib. IX. Cap. 2. PLINIUS, Lib. X. Cap. 79.

(†) *Histoire Naturelle des Antilles*, Tom. II. 273.

deezen Vogel, even als voor den *Tsvogel*, een bygeloovig ontzag (*). Op *Japan* onderscheidt men, volgens KÆMPHER, onder verscheiden soorten van *Saggis* of *Reigers*, den *Goi-Saggi*, of den *Blaauwen Reiger* (†). Hy wordt in *Egypte*, *Persie*, en in *Siberie* gevonden by de *Jakutes* (§). Wy durven 't zelfde met zo veel zekerheids niet zeggen van den *Reiger*, op 't Eiland *St. Jago*, op *Kaap Verd*, in de *Baai van Saldana*; van den *Reiger* in *Guiné*, van BOSMAN; van de *Grauwe Reigers* op het Eiland *May*, of de *Rabékés*; van den Reiziger ROBERTS, van den *Reiger* van *Congo*, waargenomen door LOPPEZ; van dien van *Guzaratte*, door MANDESLO vermeld; van dien van *Malabar*, van *Tunquin*, van *Java*, en van *Timor*, naardemaal de onderscheide Reisbeschryvers, die des melding maaken, die *Reigers* enkel onder den naam van de gemeene soort aanwyzen, en geen onderscheidend verslag geeven.

De *Reiger*, op het Eiland *Lucon*, met den naam van *Dangcanghác* benoemd, en aan welken de *Spanjaarden* van de *Philippyne Eilanden*, in hunne taal, den eigen naam van den *Europischen Reiger* (*Gazza*) geeven, dunkt ons dezelfde te zyn (*). DAMPIER schryft uitdruklyk, dat de *Reiger*, in de Baai van *Campeche*, in alles gelyk is aan den *Engelschen*: dit gevoegd by 't getuigenis van DUTERTRE en van LE PAGE DU PRATZ, die te *Louisanne* denzelfden *Reiger* als in *Europa* verklaart gezien te hebben (‡), laat ons niet toe te twyfelen, of deeze soort is gemeen aan de beide Vastelanden; schoon CATESBY verzekert, dat men in de *Nieuwe Wereld* geene andere dan geheel verschillende soorten aantreft.

Hoe wyd verstrooid en eenzaam de *Reigers* ook mogen weezen in bevolkte Landen, men vindt ze verzameld en in

(*) Zie het Woordenboek van de Taal der Zuid-Eilanden van FORSTER, agter *The Second Voyage of Cook*, en diens *Observat.* Tom. V. p. 188.

(†) *Hist. Nat. du Japon*, Tom. I. p. 112.

(§) *Voyage de* GRANGER, Paris, 1745. p. 237. *Voyage du P. Vansleb*, Paris, 1677. p. 109. —— *Voyage de* CHARDYN, Amst. 1711. Tom. II. p. 30. —— GMELIN, *Hist. Gen. des Voyages*, Tom. II. p. 376.

(*) CAMEL, *De Avib. Philippin. Transact. Philosoph.* No. 288.

(‡) *Voyage de* DAMPIER, Tom. III. p. 31. en *Histoire de Louisiane*, Tom. II. p. 116.

in grooten getale by' één op onbewoonde Eilanden, als op die van de *Golf d'Arguim* by *Kaap Blanc*, door de *Portugeezen* bestempeld met den naam van *Isola das Garzas*, of de *Reiger-Eilanden*, dewyl men daar zulk eene menigte Eijeren van die Vogels vondt, dat men 'er twee Boots mede vulde (*). ALDROVANDUS gewaagt van twee Eilanden, op de Kust van *Africa*, desgelyks, en, om dezelfde reden, *Reiger-Eilanden* geheeten, door de *Spanjaarden* (†). Het Eiland aan den *Niger*, door den Heer ADANSON aangedaan, zou even zeer dien Bynaam verdiend hebben, van wegen de veelvuldigheid dier Vogelen, zich daar onthoudende (§).

In *Europa* breidt de *Blaauwe Reiger* zich uit tot in *Zweeden*, *Deenemarken* en *Noorwegen*. Men ziet denzelven in *Poolen*, in *Engeland*, en de meeste Landschappen van *Frankryk*; bovenal onthoudt hy zich in landen met veele wateren doorsneeden, en van poelen en vischryke meiren voorzien, als *Zwitzerland* en *Holland*.

(*) *Relation de* CADAMOSTO. *Hist. Gen. des Voyages*, Tom. II. p. 291.

(†) ALDROVANDUS, Tom. III. p. 369.

(§) ADANSON, *Voyage au Senegal*, p. 80.

UITTREKZEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN, IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX, MET DE SCHEPEN *de* Resolution *en* Discovery, OM ONTDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

(Vervolg van bladz. 651 des voorigen Deels van ons MENGELWERK.)

Korten tyd naa het bywoonen van het schriklyk Menschen-offer, hadden wy gelegenheid om waar te neemen, hoe dit Volk zich vermaakt in hunne byzondere *Heevas*. Omtrent honderd zaten 'er in één huis; in 't midden hunner waren twee Vrouwen, hebbende ieder een oud man agter zich, zeer zagt op een trommel slaande; de Vrouwen zongen, by tusschenpoozen, op een zagter toon, dan ik ooit by hunne andere plaisierpartyen gehoord hadt. De vergadering luisterde met ingespannen aandagt,

en was, oogschynlyk, opgetoogen door 't vermaak 't geen zy in de Muzyk schiepen; want weinigen sloegen eenigzins agt op ons, en zy, die speelden en zongen, gingen zonder ophouden voort. ——— Ten huize van OTOO werden zy onthaald op een hunner openbaare *Heevas*, of Speelen, waar in zyne drie Zusters de voornaamste rollen hadden. Dit noemden zy een *Heeva Raa*, en dezelve is van zulk een aart, dat niemand, dan de verzogten, het huis durft intreeden, waar ze gehouden wordt; en als des Konings Zusters speelen, is dit altoos het geval. Haare kleeding was in dit bedryf waarlyk fraai en schilderagtig; en zy volvoerden haare taak op eene treffende wyze; schoon eenige grappige tusschenspelen, volvoerd door vier Mannen, grooter voldoening scheenen te geeven aan de talryke menigte.

Op den achtsten September hieldt een gedeelte van ons den maaltyd by onzen voorigen Reisgenoot, OEDIDEE; die hun op visch en varkensvleesch onthaalde. Het varken woog omtrent dertig ponden, en het verdient gemeld te worden, dat het leefde, gereed gemaakt, en op tafel gebragt wierd in één uur. Wy hadden zo even het middagmaal gehouden als OTOO tot my kwam, vraagende of ik myn buik vol hadt? Hier op ja antwoordende, zeide hy: „Kom, gaa dan met my." Ik ging met hem na zyns Vaders huis, waar ik eenigen bezig vondt, met twee jonge Dogters te omhangen met eene verbaazende menigte stoffe, die zeer vreemd om 't lyf hing. Het eene einde van een stuk stoffe, en 'er waren veele stukken, was over het hoofd der jonge Dogteren geslaagen, terwyl het overige om het lyf gewonden werd onder de armen. Daar op liet men de boveneinden vallen, en zy hingen in plooijen tot den grond neder, de een over den ander, zodanig dat ze veel gelykheids hadden met een ronden hoepelrok. Vervolgens werden buiten alles om verscheide stukken van verschillend gekleurde stoffe geslaagen, die de dikte zeer veel deeden toeneemen: in dier voege, dat het niet minder was dan een omtrek van vyftien voeten, en het gewigt van deezen zeldzaamen toestel konden de arme Meisjes nauwlyks draagen. Aan ieder hingen twee *Taames*, of Borstcieraaden; om alles op te sieren, en 'er een tekenagtig voorkomen aan by te zetten. ——— Op die wyze toegerust, werden zy aan boord gebragt, met verscheide varkens; veel vrugten, die, nevens de Stoffen, voor my een geschenk waren van OTOO's Vader. De Persoonen, van welk eene Sexe

ook,

ook, op deeze wyze gekleed, worden *Atee* geheeten; doch ik geloof dat het nooit gebruiklyk is, dan wanneer men groote geschenken van stoffen doet. Ten minsten ik zag het niet by eenige andere gelegenheid, en ik had nooit voorheen zulk een geschenk gekreegen; doch Capitein CLERKE en ik hebben naderhand meermaalen stoffen ontvangen, in dier voege om het lyf gewonden.

Capitein COOK geeft ons de volgende beschryving van een gebalzemd Lichaam, 't welk hy te *Oparre* zag. By onderzoek bevond ik, dat het 't overschot was van TEE, een Opperhoofd, my wel bekend, toen ik de laatste keer dit Eiland bezogt. Het lag in een *Toopapaoo*, veel fraaijer gemaakt dan de gemeene, in een fraai huis, omringd met eene laage omrastering. Het geleek zeer na een dier huisjes, welke zy op hunne groote Canoes hebben. Toen wy daar ter plaatze kwamen, lag het lichaam bedekt, en in een stoffe gewonden, binnen in de *Toopapaoo*; doch, op myn verzoek, bragt de Man, die de wagt over 't zelve hadt, het uit, lag het op eene soort van baar, in zulker voege, dat wy 'er een zo volkomen gezigt van hadden als wy konden wenschen: doch wy kreegen geene vryheid om binnen de paalen te komen, die de *Toopapaoo* omringden. Naa dat hy dus het Lichaam vertoond hadt, behing hy de plaats met matten en kleeden, zo geschikt dat het een vry goed vertoon maakte. Wy vonden het Lichaam niet alleen overal ongeschonden; maar, 't geen ons meer verwonderde, was, dat de verrotting naauwlyks begonnen scheen, en geen de minste onaangenaame reuk 'er van voortkwam; schoon de lugtstreek een der heetste is, en TEE reeds voor vier maanden overleden was. De eenige merkwaardige verandering bestondt in het opkrimpen der spieragtige deelen, en de oogen; doch het hair en de nagels bevonden zich in derzelver oorspronglyken staat, en waren zeer vast; de geledingen waren geheel buigzaam, of zodanig als die van eenen die in zwym ligt. Dit was Mr. ANDERSON's aanmerking by my, die, op zyn onderzoek, na de wyze, waar op zy hunne dooden bewaarden, berigt kreeg, dat men, terstond naa den dood, de ingewanden van agteren uithaalde, en de geheele holte stopte met doeken, ter zelfde plaatze ingebragt; dat, wanneer 'er eenige vogtigheid op de huid kwam, deeze zorgvuldig werd afgedroogd, en het lichaam voorts geheel en al bestreeken met veel welriekende Olie van Cocusnooten; dit, verscheide maalen herhaald zynde, bewaarde ze,

 vee-

veele maanden; doch eindelyk vergingen zy langzaamerhand. Dit was het berigt, 't geen Mr. ANDERSON ontving; wat my betreft, ik kon niets meer van hunne wyze van bewerking leeren, dan 't geen OMAI my vertelde, die zeide, dat zy zich bedienden van het sap eener plant, welke in het gebergte groeit, van Olie van Cocusnooten, en dat zy het lichaam dikmaals met Zeewater waschten. Men verhaalde my tevens, dat de Lichaamen van alle hunne Grooten, die een natuurlyken dood stierven, op deeze wyze bewaard, en, voor een geruimen tyd, openbaar ten toon gesteld wierden. In 't eerst doet men het alle dagen, als het niet regent, vervolgens worden de tusschentyden allengskens grooter, en, op 't laatst, ziet men ze zeldzaam.

Op den veertienden, klom Capitein CLERKE, nevens my, te paard, en wy reeden de vlakte van *Matavai* rond, tot groote verwondering van eene menigte Volks, te dier gelegenheid vergaderd, en 't welk ons met zo veel verbaasdheids aanschouwde, als of wy *Centaurussen* geweest waren. OMAI, 't is waar, hadt een of tweemaalen gepoogd te paard te ryden; doch was 'er telkens afgevallen, zo dat wy de eerste waren, die zy ooit te paard gezien hadden. 't Geen Capitein CLERKE, nevens my, begon, werd naderhand dagelyks, nu door den een dan door den ander, van ons Volk, herhaald. De nieuwsgierigheid des Volks bleef onverzaad. Zy waren wonder in hun schik met deeze Dieren, naa dat zy gezien hadden welk een gebruik wy van dezelve maakten; en, zo verre ik kon oordeelen, gaven zy hun een beter denkbeeld van de grootheid der *Europeaanen*, dan alle de andere nieuwigheden zamengenomen, welke hunne *Europische* bezoekers medegebragt hadden. En het Paard en de Merrie hielden zich zeer wel.

Vóór den Krygstocht tegen *Eimeo*, woonde Capitein COOK den grooten Wapenschouw der Vloote by. Zy hadden omtrent zestig Canoes met schansfen, welke zy Oorlogs-Canoes heeten. Ik gaf myne begeerte te kennen, dat OTOO eenige deezer bevel zou geeven, om de noodige krygsverrigtingen te doen. Twee werden 'er daar op in de Baai gezonden; op de eene bevonden zich OTOO, Mr. KING en ik; OMAI ging aan boord van de anderen. Toen wy op genoegzaam diep water gekomen waren, roeiden wy, herhaalde keeren, zo ras de roeijers roeijen konden, na elkander toe, en van elkander af. Ge duurende al dien tyd, praal-

praalden de Krygslieden in hunne wapenen op de schansſen, en ſpeelden honderd aartige parten, die, myns oordeels, tot geen ander einde konden ſtrekken, dan om hunne driften op te ſtooken, en tot vegten voor te bereiden. OTOO ſtondt in onze Canoe by de ſchans, en gaf de noodige bevelen om aan te roeijen, of te wyken. Tot dit alles ſcheen een goed gezigt en veel oordeels noodig, om elk voordeel, 't geen zich aanboodt, waar te neemen, en te vermyden dat party geen voordeel kreeg. Eindelyk, naa ten minſten twaalf keeren aan en afgevaaren te hebben, kwamen de twee Canoes met de voorſtevens tegen elkander aan; en, naa een kort gevegt, werden de Krygslieden aan ons boord veronderſteld allen gedood te weezen; waar op OMAI met de zynen overkwam. Op dit oogenblik ſprongen OTOO, en alle onze roeijers, over boord, als of zy in de noodzaaklykheid gebragt waren om hun leeven met zwemmen te redden.

Indien ik op OMAI's berigt af mag gaan, worden hunne Scheepſtryden niet altoos op deeze wyze gehouden. Hy verhaalde my, dat zy zomtyds een aanvang maaken met de twee Schepen ſteven tegen ſteven te brengen, en dan vegten tot dat alle de Krygslieden, aan de eene of de andere zyde, geſneuveld zyn. Maar dit halſtarrig vegten heeft, zo men my verteld heeft, geen plaats, dan wanneer zy beſlooten hebben te winnen of te ſterven. In de daad, het een of ander moet gebeuren: want, volgens alle beſcheiden, geeven zy nooit kwartier, of het moet zyn om hunne gevangenen tot een geweldiger dood op den volgenden dag te ſpaaren.

De magt en ſterkte deezer Eilanden is geheel in hunne Vlooten gelegen. Ik hoorde nimmer van een algemeen gevegt te land, alle hunne beſlisſende ſlagen geſchieden ter zee. Wanneer de tyd en de plaats des gevegts door beide de partyen bepaald is, wordt de voorgaande dag en nagt in feesthouding en vermaaken doorgebragt. Met het aanbreeken van den dageraad brengen zy de Canoes in zee, en alles in orde; met den dag begint de ſlag; die doorgaans het geſchil beſlist. De overwonnenen redden zich door eene verhaaste vlugt; en de zodanigen die het ſtrand bereiken, vlieden met hunne vrienden na het gebergte: want de overwinnaars ſpaaren, in hunne woede, grysaarts, vrouwen noch kinderen. Den volgenden dag, vergaderen zy by de *Morai*, om den EATOOA dank te zeggen van wegen de overwinning, en deezen de verſlaagenen als offeranden toe

te brengen; hebben zy eenige gevangenen bekomen, zy worden desgelyks opgeofferd. —— Voorts wordt het Verdrag geregeld, en de Overwinnaars fchryven het meest altoos voor; by 't zelve veranderen byzondere Landftreeken, zomtyds geheele Eilanden, van Eigenaars. OMAI verhaalde ons, dat hy eens gevangen genomen geweest was, door de Mannen van *Bolabola*, en na dat Eiland heengevoerd; waar hy, nevens eenige anderen, den volgenden dag het lot der opofferinge zou hebben moeten ondergaan, indien zy geen middel gevonden hadden om het 's nagts te ontkomen.

Zo ras het Spiegelgevegt gedaan was, deedt OMAI zyne wapenrusting aan, klom op een der fchansfen in een Oorlogs Canoe, en werd langs het ftrand geroeid; zo dat een ieder hem ten vollen kon zien. Zyn gemalieden kolder trok de aandagt zyner Landsgenooten zo fterk niet als wy verwagt hadden. Eenigen hadden voorheen een gedeelte zyner wapenrusting gezien, en anderen zulk een afkeer van OMAI opgevat, van wegen zyn onvoorzigtig gedrag te deezer plaatze, dat zy nauwlyks eenige agt floegen op 't geen hy verrigtte, hoe vreemd het ook ware.

By het fluiten van het Vredesverdrag met die van *Eimeo*, werd Capitein COOK verzogt de plegtigheid van dankzegging aan de Goden by te woonen. Dan dit verzoek niet op eene behoorelyke wyze gedaan zynde, moest ik het weigeren. Nogthans begeerig om te weeten, welke plegtigheden men onderhieldt by zulk eene gedenkwaardige gelegenheid, zond ik Mr. KING en OMAI derwaards, en ging na boord, vergezeld van Omai, OTOO's Moeder, zyne drie Zusters, en nog acht Vrouwen. In 't eerst dagt ik dat die groote fleep Vrouwen in myn boot kwam, met geen ander oogmerk dan om na *Matavai* overgezet te worden. Doch, toen wy aan 't Schip kwamen, verklaarden zy my haar voorneemen om den nagt aan boord door te brengen, met oogmerk om my te geneezen van eene ongefteldheid, waar over ik geklaagd had: het was eene rheumatike pyn van de heup tot den voet. Ik aanvaardde de vriendlyke aanbieding, en liet een bed voor dit vrouwlyk gezelfchap op den vloer van de kajuit fpreiden, en gaf my geheel aan haare beftuuringe over. Zy verzogten my dat ik by haar zou gaan liggen. Hier op vervoegden zich, zo veelen als met mogelykheid konden, rondsom my, en begonden met beide de handen my van 't hoofd tot de voeten te drukken; doch inzonderheid ter plaatze, waar ik de pyn meest gevoelde,

tot

tot dat zy myne beenderen deeden kraaken, en myn vleesch als een stokvisch gebeukt was. Met één woord, naa omtrent een vierde van een uur deeze bewerking ondergaan te hebben, was ik blyde van onder haar handen van daan te weezen. Ik gevoelde nogthans eene aanmerkelyke verligting, 't geen my aanzette, om nogmaals, eer ik te bedde ging, my op die gevoelige wyze te laaten stryken; dit deedt zo veel uit dat ik den geheelen volgenden nagt my vry gemaklyk bevond. Myne Geneesfters herhaalden haar geneeswyze den volgenden morgen eer zy na land gingen, en 's avonds aan boord komende nog eens; hier op vond ik de pyn geheel geweeken, en de geneezing volkomen; zy gingen 's anderen daags 's morgens van my af. Zy noemen deeze bewerking *Romee*, en dezelve overtreft, myns bedunkens, alle wryvingen by ons uitwendig in gebruik. Deeze Eilanders bedienen 'er zich veeltyds van; zomtyds wordt het door Mannen, maar meest door Vrouwen verrigt. Indien 'er iemand kwynend en onlustig uitziet, slaan zy terstond de *Romee* voor, en ik heb altoos bevonden, dat dezelve van een allerheilzaamst gevolg is.

Ik moet eene byzonderheid vermelden, strekkende, om aan te toonen hoe veel gesleepenheids dit volk bezit om hunne oogmerken te bereiken. Onder verscheide andere dingen, op verschillende tyden, door my aan OTOO gegeeven, was een Kykglas. Naa 't zelve twee of drie dagen bezeten te hebben, was 'er het nieuws af, en waarschynlyk bemerkende dat het hem van geen dienst zou weezen, bragt hy het by Capitein CLERKE, en vermeldde hem, dat hy voor hem zyn byzonder goeden Vriend een geschenk hadt, 't geen hy wist dat hem zeer aangenaam zou weezen. „Maar", voegde OTOO 'er nevens, „gy moet zorg draagen dat TOOTE het niet „weet: hy heeft het noodig en ik wilde het hem niet gee„ven." Hier op reikte hy Capitein CLERKE het Glas over, hem teffens verzekerende, dat hy 'er eerlyk was aangekomen. Capitein CLERKE weigerde in 't eerst het aan te neemen; doch OTOO drong 'er op aan, en liet het, by hem. Eenige dagen naderhand herinnerde hy den Capitein dit Glas, die, schoon hy 't niet noodig hadt, OTOO wilde verpligten; en, agtende dat eenige bylen van meer dienst zouden zyn op dit Eiland, belastte dat 'er hem vier zouden gegeeven worden. OTOO zag dit niet, of hy zeide, „TOOTE heeft 'er my vyf voor gebooden." — „Wel, sprak Cap. CLERKE, „indien dit het geval is, zult gy door „uwe vriendschap, my betoond, niet verliezen, gy zult

„ zes bylen hebben." Deeze nam hy aan, nogmaals verzoekende dat het voor my verborgen mogt blyven.

Onze Vriend OMAI kreeg op dit Eiland eene goede vereering voor de veelvuldige geschenken door hem gedaan. Eene zeer schoone dubbele Zeil-Canoe, geheel toegerust om op zee gebruikt te kunnen worden. Eenigen tyd geleden, had ik hem een volkomen stel *Engelsche vlaggen* gegeeven; doch hy oordeelde deeze te dierbaar, om ze, te deezer gelegenheid, te gebruiken: hy behing zyne Canoe met tien of twaalf vlaggen; elk kwam uit om deeze zeldzaame vertooning te zien. Deeze vlaggen waren een mengzel van *Engelsche*, *Fransche*, *Spaansche* en *Hollandsche* vlaggen, die OMAI in Engeland gezien hadt. De laatste keer hier op dit Eiland zynde, gaf ik aan OTOO een *Engelsch* Wimpeltje, en aan TOWHA een vlag, welke ik bevond, dat zy met groote zorgvuldigheid bewaard hadden.

OMAI hadt voor zichzelven een goeden voorraad van stoffen en oly van Cocus-nooten opgedaan, welke op *Otaheite* niet alleen veelvuldiger, maar ook veel beter, zyn, dan op eenige der *Societeit Eilanden*; in zo verre zelfs dat zy voorwerpen van Koophandel uitleveren. OMAI zou zo onbestaanbaar met en zo ongelyk aan zichzelven niet gehandeld hebben, in veele gevallen; maar zyne Zuster en Schoonbroeder, met eenige hunner kennissen, zogten hem geheel te plukken. Zy zouden hier in geslaagd weezen, had ik 'er by tyds geen zorg voor gedraagen, door de meeste stukken van waarde onder myne bewaaring te neemen. Doch dit zelfs zou OMAI niet voor uitplundering behoed hebben, indien ik toegelaaten had, dat deeze Bloedverwanten ons gevolgd waren na de bestemde plaats, waar hy zich zou nederzetten, het Eiland *Huaheine*. Zy hadden dit ten oogmerke; doch ik stelde hunne verdere plunderzucht te leur, met hun te verbieden zich op dat Eiland te vertoonen, terwyl ik in die streeken was; en zy kenden my te wel om niet te gehoorzaamen.

Op den achtentwintigsten kwam OTOO aan boord, en berigtte my een Canoe in gereedheid te hebben, welke hy verzogt dat ik mede wilde neemen en na myn Land voeren, tot een geschenk aan den *Eraee rahie no Pretane*, zynde dit het eenige, 't geen hy, waardig voor zyne Majesteit om te ontvangen, kon geeven. Ik was niet weinig in myn schik over OTOO wegens dit teken zyner dankerkentenisse. De vinding van 't geschenk was geheel zyn eigen, niemand onzer hadt 'er hem het minste van gezegd, en het toonde

dat

dat hy ten vollen wist, aan wien hy de voornaamste geschenken hadt dank te weeten. In 't eerst dagt ik, dat deeze Canoe een modél was van een hunner Oorlogs-canoes; doch ik bevond wel haast, dat het een kleine *Ivahah* was van omtrent zestien voeten lang. Dezelve was dubbeld en scheen tot dit einde gebouwd, en vercierd met alle de stukken van gesneeden werk, 't welke zy aan hunne Canoes hebben. Dewyl de Canoe te lang was om door my aan boord genomen te worden, kon ik hem alleen bedanken voor zyn goed oogmerk; doch het zou hem nog beter behaagd hebben, indien dit geschenk hadt kunnen aanvaard worden.

De veelvuldige bezoeken, door ons op dit Eiland afgelegd, schynen eene volkomene overtuiging te wege gebragt te hebben, dat de gemeenschap zal aangehouden worden. OTOO verzogt my, op het sterkst, in zyn naam, den *Eraee rahie no Pretane* te verzoeken, hem; met de naastvolgende schepen Roode Vederen te zenden, als mede de Vogels, van welke zy kwamen; bylen; een half douzyn Musketten, met kruid en lood, en voor al geen Paarden te vergeeten.

Ik heb reeds gemeld van het bezoek 't geen ik gehad heb van een der twee Inboorelingen deezes Eilands, die met de *Spanjaarden* na *Lima* geweest waren. Ik zag hem vervolgens niet weder, waar over ik my te meer verwonderde, dewyl ik hem zeer beleefd ontvangen had. Ik geloof, egter, dat OMAI hem op een afstand van my gehouden hadt door eenige ruwe behandeling; jalours zynde, dat 'er eenig ander Reiziger op het Eiland mogt weezen, die hem ten mededinger zou strekken. Ons aandoen van *Teneriffe* was eene gelukkige omstandigheid voor OMAI, daar hy zich beroemde, zo wel als deeze Man, eene plaats den *Spanjaarden* toekomende bezogt te hebben. De ander, die mede op *Lima* geweest was, zag ik niet; doch Capitein CLERKE, die hem gezien hadt, sprak van hem als een gemeene knaap, die nauwlyks voor iemand van gezond verstand zou gaan. Zyne eigene Landgenooten gaven van hem soortgelyk getuigenis. In 't kort, deeze twee Reizigers scheenen in geene hooge agting te staan. Zy waren, in de daad, zo gelukkig niet geweest, dat zy t'huis kwamen met zulke dierbaare bezittingen als wy aan OMAI geschonken hadden; en met de voordeelen, welke hy op zyne reize na *Engeland* opgedaan hadt, zal het zyne ei-

ge-

gene schuld weezen, indien hy in denzelfden staat van nietsbeduidenheid nederzinkt.

Wy stellen het berigt, hoe OMAI had zich op *Haaheine* nederzette uit tot eene volgende gelegenheid.

VERGELYKING DER OUDEN EN HEDENDAAGSCHEN, MET BETREKKING TOT DE KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN.

Dat wy aan de Grieken en Romeinen, gemeenlyk bekend onder den algemeenen naam van de Ouden, veel te danken hebben, met betrekking tot de Konsten, Weetenschappen, en Beschaaving onzer zeden, zal een iegelyk toestemmen, die eenige kennis heeft van de geschiedenissen. Wanneer men CÆSAR en TACITUS leest, vindt men, dat onze aloude Stamvaderen halve Wilden waren, en dat de beschaafdsten uit de Germanische Volken omtrent even hetzelfde waren met de hedendaagsche Kalmukken en de alwoestsfen der Tartaaren. Sommigen hebben de Britten van CÆSAR's tyden gelyk gesteld met de Wilden van Kanada, schoon mooglyk de eersten in dat geval een weinig te laag worden gesteld. De Romeinsche heiren, hunne overwinnende adelaars op de boorden van den Rhyn plantende, en daar Steden stigtende, lagen den grondslag van onze beschaaving. Allengskens wierd Gallie, daarna Belgie, meer en meer beschaafd. Van daar breidde zig de beschaafdheid langzaamerhand door Germanie uit, naar maate de Overrhynsche Volken met hunne Gallische nabuuren gemeenschap hielden. De Romeinsche legers, in Brittannie gevestigd, boezemden den Volken van dat Eiland zagtere zeden in, en maakten van eenen hoop Wilden een beschaafd Volk. 't Is waar, naderhand verviel alles wederom in eenen baijerd van woestheid. Ontelbaare drommen van halve Wilden kwamen uit het Noorden en Oosten op, en overstroomden het Westen. Alles te vuur en te zwaard verwoestende, verdreeven zy de pas ingevoerde beschaafdheid, en niets ademende dan Wapenen, moord en roof, smoorden zy de Konsten en Weetenschappen in het bloed der rampzalige landzaaten. Evenwel, een klein zaadje bleef over. De Kloosters, anders uit hunnen aart geschikt ten verderve van 't menschdom, verstrekten toen tot een toevlugt voor de Weetenschappen. De Monniken, schoon hunne geleerdheid in dezen tyd

een

een voorwerp van bespotting en erbarming is, en verdient te zyn, bleeven meer of min de Weetenschappen beoeffenen. Ten minsten, men vond in de Kloosters eenige groote Verstanden die konden leezen en schryven; een trap van geleerdheid, waar toe in dien tyd weinige Koningen kwamen. Ook bleef, in veele plaatzen, buiten de Kloosters, hier en daar nog het een en ander over van de voorige beschaafdheid, het welk de overwinnaars zelven, na dat zy, zat geroofd en gemoord, zig een weinig tot stilte en genieten hadden gezet, allengskens bekoorde. Italie, hoewel het deelde in de algemeene verwoesting, behield nog het meeste van zyne oude beschaafdheid, waarschynlyk daarom, omdat dat gewest door en door beschaafd was; hebbende daar de *Konsten* en *Weetenschappen* zo veele eeuwen *agtereen*, *zonder stoornis*, gebloeid. De *Gothen* en *Lombarden*, schoon oorspronglyk even zo woest als de Sueven en Franken, beschaafden zig volkomenlyk in *Italie*, niettegenstaande dat evenwel een zeker overblyfzel van hunne aloude rouwheid zig in hunne zeden mengde, den alouden goeden smaak bedorf, en een mengzel voortbragt, dat sedert de Gothische smaak genoemd werd. In Griekenland, dat het langst onoverwonnen bleef, hield de beschaafdheid het langst stand, en met dezelve de goede smaak. In de vyftiende eeuw, toen Konstantinopole eerst bukte voor de overwinnende Wapenen van Mahometh, verspreidde zig uit dat gewest eene menigte van vlugtelingen over Italie, werwaards zy de Weetenschappen en Konsten van hun Vaderland medevoerden, en niet weinig tot herstel van den reeds half vervallenen smaak in Italie toebragten. Van daar hebben alle de overige Volken van Europa hunne Konsten en Weetenschappen bekomen, ten tyde, dat derzelver licht zig op nieuw over dat gedeelte des Aardbodems begon te verspreiden.

Maar, schoon niemant twyffelt, of wy hebben in dit opzigt de grootste verpligting aan de Ouden, is het by veelen een verschilpunt, of men hun, in opzigte der Konsten en Weetenschappen, boven de hedendaagschen, dan den hedendaagschen boven hun, den rang toekennen moete, en het is bekend, hoe hoog de twist over dit onderwerp geloopen hebbe, byzonderlyk in Frankryk, onder de regeering van Lodewyk den Veertienden. De eeuw van Augustus en de eeuw van Lodewyk wierden tegen elkanderen gesteld, en deze schreef voor de Ouden, geene voor de Hedendaagschen. Nog vindt men menschen zo ingenomen

met

met de Grieken en Romeinen, dat al wat van laateren tyd is by hun in geene aanmerking komt, en het hedendaagſche by hun niet beter is dan kinderſpel. Anderen, integendeel, verheffen het Hedendaagſche verre boven het Oude. By de eerſten heeft onzes oordeels eene groote vooringenomenheid, by de laatſten eene grove onkunde, plaats. Het lust ons eens kortlyk, in de voornaamſte takken, de Ouden en de Hedendaagſchen in vergelyking te brengen; en, na eene naauwkeurige tegenſtelling van de eenen met de anderen zal het mooglyk niet zo moeilyk vallen, een juist oordeel te vellen.

Om deze vergelyking met eenige naauwkeurigheid te maaken, zullen wy de Weetenſchappen en Konſten der Ouden, ten tyde dat zy den hoogſten top van volkomenheid beklommen hadden, in eenigen van derzelver voornaamſte takken, tegen over de onzen ſtellen, en dan ons oordeel opmaaken.

Wy beginnen met die Weetenſchap, welke, volgens het zeggen van eenen der grootſte hedendaagſche Dichteren, de waare Weetenſchap van den mensch is, ik meen die van den Mensch zelven. In dit opzigt is, naar ons inzien, het voordeel aan onzen kant. De Ouden kenden, 't is waar, het menschlyke hart grondig. En geen wonder, om het te kennen, behoeft men maar met een aandagtig oog zigzelven gade te ſlaan, in zynen eigenen boezem in te treeden, en op de daaden van anderen, met de beginſelen waaruit die ſpruiten, te letten: men behoeft maar op te merken en te oordeelen. En de Ouden konden, even zo wel als wy, opmerken en oordeelen. CICERO, SENECA, ontleeden, om dus te ſpreeken, alle onze driften konſtiglyk. De Dichters ſchilderen onze aandoeningen zo voortreflyk, dat het niet mooglyk is, hen te verbeteren; ja zelfs moeilyk, hen te evenaaren. De leſſen hunner Zedenkundigen zyn vol van kragt en waarheid. Doch zy misten dien leerſtelligen trant van onderwyzing, welken de Hedendaagſchen bezitten, en die hunne redeneeringen tot den trap van betoogingen opheffen. De Zedenkunde van WOLFF is een volkomen betoog van alle onze pligten! Daarby, de Ouden misten dien grooten beweeggrond, welken ons het Christendom heeft opgeleverd, de onſterflykheid der Ziele; een ſtuk, dat door de Ouden onder de twyffelagtige vraagſtukken geſteld wierd, en dat nu ten vollen is aan den dag gebragt door dien grooten Leeraar, die meer wist dan SOCRATES en alle de Wyzen t'zamen, en den mensch beter kende dan ooit eenig Sterveling.

Hoe

Hoe fraai ook de Ouden over de pligten schreeven, waar vindt men eenen eenigen uit hun, die in dit opzigt met onzen GELLERT konne vergeleken worden?

Wat was de Godgeleerdheid der Ouden in vergelyking met de Hedendaagschen? Even dat, wat twyffeling is in vergelyking met zekerheid, een schemerlicht in vergelyking met den vollen dag. Naauwlyks kenden zy het Opperwezen. Honderden van harssenschimmige Goden vervulden het gemoed der bygeloovige menigte met vrees en duizenderlei ydele bekommernissen, en strekten den verstandigen tot spot, den Dichteren tot tydverdryf. Nu de Openbaaring de Godheid heeft doen kennen, zyn alle die Goden verdweenen, en het eenige Opperwezen, hoe zeer omtogen met eene heilige en nooit doordringbaare schaduwe, verschaft den Wysgeer de verhevenste stof tot de leevendigste bewondering en aanbidding, wanneer hy Gods Grootheid, Wysheid en Goedheid in de Schepselen ontdekt; en den eenvoudigen Christen de streelendste hoop, den vleijendsten troost, wanneer hy, zo in de natuur, als in de Heilige Bladeren, het Opperwezen ziet afgeschetst als de opperste Goedheid, de oneindige Wysheid, en de aanbidlykste Grootheid.

Wat was de Geneeskunde der Ouden in vergelyking met de Hedendaagsche? HIPPOCRATES en GALENUS waren groote mannen; en nog heden putten wy in hunne werken, als voortreflyke bronnen. Maar hier zyn de leerlingen den leermeesteren oneindig voorby. En geen wonder. De Geneeskonst is eene Weetenschap, die grootlyks op ondervinding en waarneemingen steunt. Nu voegen de Hedendaagschen de ondervindingen en waarneemingen der Ouden by de hunnen. Wat HIPPOCRATES, GALENUS, CELSUS, hebben ondervonden en aangetekend, zyn zo veele stukken, welken zig de Hedendaagschen hebben ten nutte gemaakt, en die zy voegen by het geen zedert de tyden dier groote mannen is opgemerkt en aangetekend. Daar by, eene veel uitgebreidere Zeevaart en een veel wyder uitgestrekte Koophandel verschaffen eenen ryken voorraad van veelerlei voortbrengzelen uit zo veele Landen, die den Ouden onbekend waren, en verryken de Geneeskunde (*).

In alle de takken der Wysgeerte zyn wy den Ouden onein-

(*) Over dit onderwerp verdient geleezen te worden G. VAN DOEVEREN, *Sermo Academicus de recentiorum inventis medicinam hodiernam veteri præstantiorum reddentibus.* 1771.

eindig verre voorby. De zogenaamde Wezenskunde (*), van dewelke zommigen zo grooten ophef maaken, en tegen dewelke anderen den neus met de grootste veragting optrekken, doch die, onzes ondeels, zo duidlyk leert onderscheiden en bepaalen, en dus als de grondslag is van wel te denken en juist te redeneeren, was by de Ouden eerst in de geboorte. De Bovennatuurkunde (†), welke haare Zuster, of, zo men wil, haare Dogter is, wierd door veelen uit de Ouden vlytiglyk beoeffend. PLATO, de onsterflyke PLATO, dagt veel over de Wezens der dingen, over de Ziel, over de Godheid, over de Wereld. LEIBNITZ, de grootste man in dezen tak die immer leefde, rekende het zig tot eenen roem, te erkennen, dat hy veel aan PLATO schuldig was: maar met dat alles, wat was de Leermeester hier in vergelyking met den leerling. Ook hier, het geen verwarring is in tegenstelling van de order, schaduwen in tegenstelling van het helderste licht: men behoeft het schoone werk van den door en door geleerden BRUCKER (§), maar raad te pleegen, om klaarlyk te bespeuren, hoe duister de wysgeerte van PLATO was: en, het zy men dit toeschryve aan een Staatkundig oogmerk in dezen grooten Wysgeer, die, naamlyk, uit vrees voor vervolging in zyne bygeloovige tyden, zyne gevoelens niet regt uit dorst openbaaren, maar ze omkleeden wilde met duisterheden, welken hem altyd eene uitvlugt open lieten, het zy dit waarlyk uit de verwarring zyner denkbeelden zy voortgevloeid; dit is ten minsten zeker, dat zyn stelzel allerduisterst was. En even dit zelfde zal men bevinden, waar te zyn met betrekking tot alle de Grieksche Schoolen, wanneer men het aangehaalde voortreflyke werk met aandagt leest. Wat twyffelagtigheden, wat raadzelagtige voorstellen, wat gewaagde gissingen, omtrent de Natuur der Goden, de voortbrenging der Wereld; en diergelyke stukken! En geen wonder, die groote Leeraar, welke het leeven en de onsterflykheid heeft aan den dag gebragt, welke de Godheid heeft doen kennen, was nog niet verscheenen. Zyne leerlingen moesten eerst uit eenen kleinen hoek des Aardbodems uitgaan, en alle die Goden, alle die uitvloeizelen, alle die harsenschimmen der naar waarheid en licht in de dwaaling en duisternis heromtastende Wyzen, doen verdwynen. Door hun

(*) *Ontologia.*

(†) *Metaphysica.*

(§) *Hist. crit. Philosophiæ.*

hun op een zeker besluit bepaald, stappen onze Wysgeeren met eenen gerusten tred tot het zelfde einde voort. Zy behoeven niet te zoeken, het is voor hun gevonden; zy hebben maar te betoogen, het geen de Ouden moesten uitvorschen. Eene vermetele Wysgeerte mag uit de hoogte met veragting op de Openbaaring nederzien; zonder die Openbaaring zoude zy niet zyn wat zy is. Wy mogen eenen DESCARTES, eenen LEIBNITS, eenen WOLFF bewonderen, zy verdienen het: maar wat moeten wy niet gevoelen voor die Visschers, die geringe Menschen, welken hunne Leermeesters zyn geweest; en die, zonder eenig Wiskundig of Geleerd toestel, hunne denkbeelden voorstelden, en nogthans terstond de goedkeuring wegdroegen? Het was, dat de eeuwige Wysheid uit hunnen mond sprak, en het innig gevoel van 't algemeene Menschen verstand, maar eens op den weg geleid, voor hun pleitte.

In de Wiskunde, die Weetenschap welke alleen in voorwerp van de Wezenskunde verschilt, of liever dat gedeelte van de Wezenskunde is, het welk zig tot de grootheden bepaalt, hadden de Ouden groote vorderingen gemaakt. EUCLIDES is nog de eerste Leermeester der Jeugd, wiens geleide in de beoeffening der Meetkunde algemeen gevolgd wordt: maar zyn werk is slegts eene inleiding tot die Weetenschap; en wat is hy in vergelyking van NEWTON, DESCARTES, LEIBNITZ, de BERNOUILLIES, EULER! De Ouden wisten niets van de Stelkunde, die sleutel tot de verborgenste Weetenschappen, en de verhevenste rekeningen. Dat deel, 't welk men de verhevene Wiskunde noemt, was hun geheel onbekend. ARCHIMEDES was een groot Werktuigkundige, 't is waar; maar misschien minder dan men denkt, dewyl men de inrigting zyner Werktuigen niet kent. Wy bekennen ook, dat het schynt, dat de Ouden in die Weetenschap zeer verre moeten geweest zyn, als men in aanmerking neemt, wat verschriklyke gevaarten hunne Bouwkonstenaars hebben weeten in de hoogte te verheffen; en eene verre gevorderde Werktuigkunde schynt eene zeer volmaakte Wiskunde te onderstellen. Doch dit besluit gaat niet ten vollen door. De Werktuigkunde, schoon, zal zy volgens haare gronden geleerd worden, op de Wiskunde gegrond, hangt evenwel zeer veel af van eenige bloote opmerkingen, geholpen door eenen doordringenden geest; getuigen dien grooten Italiaanschen Werktuigkundigen, die geene Wiskunde in 't geheel bezat, en zyne geheele Weetenschap alleen aan zyne natuurlyke Op-

merkzaamheid, en bloot Vernuft, schuldig was? Ik meen den beroemden ZABAGLIA (*).

Het is gantsch niet onmooglyk, dat de Ouden by een gelukkig toeval aan de uitvinding gekomen zyn van Werktuigen, waarmede zy ontzaglyke gevaarten konden opheffen, en die nu verlooren zyn, en misschien in hun zelven zeer eenvoudig waren, zo dat, indien een dergelyk gelukkig toeval ons dezelven wederom deed kennen, wy meer verwonderd zouden staan over onze domheid, van ze niet uitgevonden te hebben, dan over de Werktuigen zelven. Het eenvoudigste wordt dikwyls voorby gezien. Behalven dat, het geen de Werktuigkunde thans door weinige handen verrigt, kunnen in de Oudheid duizenden hebben uitgevoerd, welken, of door het algemeene bygeloof, of het volstrekte Oppergezag der Vorsten, in 't werk gesteld wierden. En dit schynt wel het geval geweest te zyn in die Landen, waar men nog, gelyk als op zekere plaatsen van Engeland, steenen van eene zwaarte, welke byna niet te bewerken schynen, opeen gehoopt vindt; en, in een oudtyds zo onbeschaafd gewest, geen gewrogt der konst schynen kunnen geweest te zyn. En eindelyk, hoe veele Werktuigen daar de Ouden niets van wisten? Al hadden wy niets anders dan de Uurwerken boven hun, wat een voordeel zouden wy niet boven hun hebben!

Na de Wiskunde, komt de Natuurkunde in aanmerking; en een ieder die eenige beleezenheid in de schriften der Ouden heeft, weet, hoe weinig vorderingen zy in die Weetenschap gemaakt hadden. Het schynt, dat zy weinig begrips hadden van door middel van proefneemingen de natuur zelve raad te vraagen. Ook hadden zy daartoe de noodige Werktuigen niet. Zy wisten noch van Vergrootglazen, noch van Verrekykers, noch van Lugtpompen. Dus beschouwden zy de Natuur niet dan oppervlakkig, en drongen nimmer door in haar binnenste. Zy wisten dan weinig van de eigenschappen des Lichts, of der Lugt. Een NEWTON moest het Prisma in de hand het eerste ontleeden, en een GUERICKE de Lugt verdikken, verdunnen, wegneemen, wedergeeven. De Zeilsteen was hun, ten minsten in zyne nog onverklaarbaare eigenschappen, onbekend. Van de Elektriciteit hadden zy geen denkbeeld: en de eigenschappen der vaste Lugt, daar zelfs onze Vaderen niet om

(*) Zie VOLKMAN's Reisb. IV. Deel, bl. 307.

om dagten, en waaromtrent wy nog eerst Leerlingen zyn; waren hun geheel verborgen.

In de Natuurlyke Historie, dat voortreflyke gedeelte der Natuurkunde, zyn wy ook oneindig verder dan de Ouden. ARISTOTELES, 't is waar, en PLINIUS, hebben veel fraais over de Dieren geschreven: maar hoe veele dwaalingen hebben de Hedendaagschen niet in hunne Werken ontdekt. Daar by, hoe veele soorten van Dieren kennen wy niet, getrokken uit aan de Ouden onbekende gewesten, die het hun onmooglyk was te kennen. ARISTOTELES en PLINIUS zyn niets by LINNÆUS en BUFFON.

Even zo als met de Natuurkunde, was het by hun met de Starrenkunde gesteld. By gebrek aan Verrekykers en Uurwerken, was het hun onmooglyk de beweegingen en gedaanten der Hemelbollen zo juist te kennen als wy doen, en, by gebrek van onze verhevene Wiskunde, die de kromme Lynen zo stiptlyk weet te berekenen, waren zy niet in staat; de afstanden en omloopsperken der Hemelsche Lichaamen te ontdekken en te bepaalen.

Hunne Scheepvaart was niets in vergelyking der onze, by eene gebrekkige Starrenkunde en het gemis van den Zeilsteen, was het hun onmooglyk onbekende zeeën te bevaaren; en de kusten uit het oog te verliezen, was voor hun al te gevaarlyk. Zonder den Zeilsteen had COLUMBUS nimmer de nieuwe Wereld durven zoeken, en dat merkwaardige Werelddeel was ons eeuwig onbekend gebleven.

Het geen ik hier van de Zeevaart zegge, is genoeg om van de Aardrykskunde der Ouden te oordeelen. Van Spanje tot de Ganges, van de Elbe tot den Atlas, zie daar de paalen van de Aardrykskunde der Ouden. Meer Zuidwaards dan het even genoemde gebergte, was in hun oordeel het aardryk door de hette verschroeid; en de Rixeische bergen, die men in Rusland zoeken moet, waren Noordwaards de paalen der bewoonbaare Wereld, verder dan de welken niets was dan eene niet bewoonbaare koude (*).

Zie, daar een tafereel, dat onze eigenliefde ten hoogsten vleijen moet. Gevoelig voor het verhevene der Weetenschappen, moeten wy de Voorzienigheid vuuriglyk danken, dat zy ons bestaan op deze Wereld tot deze verlichte tyden heeft verschoven. Maar wy moeten daarom niet met veragting op de Ouden nederzien. Zyn wy hun in sommige stukken voorby, daar zyn anderen, in de welken wy hen niet

(*) *Ulterius nihil est nisi non habitabile frigus.*

niet overtreffen, zo wy hen al evenaaren. Doch het beschouwen daarvan ſtellen wy uit tot eene nadere gelegenheid. Alleen merken wy hier aan, dat wy onze meerderheid niet aan ons grooter Vernuft, maar alleen aan voor ons gelukkige omſtandigheden te danken hebben. Dit meenen wy reeds by elken Tak te hebben aangewezen. De Openbaaring, die zy misten, heeft onze Zedenkunde volmaakt, onze Wezens- Ziel- en Bovennatuurkunde tot haar waare oogmerk geleid. Gelukkige Uitvindingen, die men alleen aan de ſchikking der Voorzienigheid moet danken, hebben onze Natuurkunde, Starrenkunde, Zeevaart, en Aardrykskunde volmaakt. Daarby, wy hebben de uitvindingen der Ouden vooruit in ons voordeel; wy vinden den Steen reeds ten halven boven op den berg opgerold; wy hebben het werk maar op te vatten daar zy het gelaaten hebben. Daar wy op hunne ſchouderen klimmen, is het ons ligt verder te zien dan zy zagen, ſchoon zy even zo goede oogen hadden als wy.

Maar eer wy thans eindigen, nog eene vraag. Indien wy in zo veele ſtukken boven de Ouden zyn, van waar dan dat algemeene vooroordeel voor de Ouden? 't Is tog bekend, dat by veelen niets agting verdient, wat niet van de Ouden komt, of in navolging der Ouden geſchiedt. Het is niet mogelyk, deze vraag op te losſen. Daar is een tyd geweest, en die tyd is nog geene drie Eeuwen van ons af, toen de Ouden verre boven de toenmaaligen waren, ik meen den tyd van het herſtel der Letteren. Toen vond men naauwlyks iets dat waarlyk fraai was, dan by de Ouden. Wat waren de Geſchriften der Monniken, de eenigſte Geleerden van dien tyd, in vergelyking met die der Ouden. Wat hunne lamme Vaarzen by die van VIRGILIUS? Wat hunne laffe Preeken by de redenvoeringen van CICERO? Wat hunne barbaarſche Kronyken, vol van verdichtſelen en ongerymdheden, by LIVIUS, TACITUS, THUCYDIDES! Dit boezemde den Geleerden van dien tyd, en dat met het hoogſte regt, eene onbepaalde agting voor de Ouden in. Van de Ouden moest men alles leeren. Zonder hun was ERASMUS geen *Erasmus*, BACON geen *Bacon*, GROTIUS geen *Grotius* geweest. Die agting ging van den eenen Geleerden op den anderen, van den Leermeester op den Leerling, over, en bleef ſtand houden nog in eenen tyd, toen de laateren zo groote vorderingen gemaakt hadden, dat zy den Ouden, hunnen geweezenen Leermeesteren, in veele ſtukken op zyde, in anderen voor by, gekomen waren; en deze agting houdt nog

ſtand.

ſtand. Ook kan men nog veel, oneindig veel, van de Ouden leeren. In een volgend Vertoog zullen wy aantoonen, in welke ſtukken de Ouden, zo niet boven de Hedendaagſchen, uitmunten, ten minſten niet onder hun zyn. Wy zullen zien, dat, wat tot den goeden ſmaak behoort, voortreflyk by de Ouden is; en dat wie in de Dichtkonst, en de Konst van wel te ſpreeken en te ſchryven, vorderen wil, vooral wien een Geſchiedſchryver wenscht te worden, geene betere Leermeesters neemen kan dan de Ouden.

OVER HET KWAAD VAN DE MENIGTE DER BOEKEN, EN DER GROOTE BOEKVERZAMELINGEN.

(Uit het Engelsch van HORACE WALPOLE, Esq.)

Van veel Boeken maaken is geen einde, en veel leezens is vermoeijinge des vleeſches.

SALOMO.

De Liefhebbers der Letteren, wier drift althans zo groot als pryslyk is, beklaagen zich over het verlies der *Alexandrynſche Boekerye*, welke gezegd wordt zeven honderd duizend Boekdeelen bevat te hebben. Hoe onnadenkelyk groot deeze ſchade, dit verlies, ook mogt weezen, hebben tyd en vlyt zulks ten overvloede geboet; en, indien ik niet vreesde voor een *Goth* gehouden te zullen worden, zou ik bykans als myn nederig gevoelen durven voorſtellen, dat de vernieling van die Boekery eer een zegen, dan een onheil, was voor het Gemeenebest der Letteren.

Wat mogen wy veronderſtellen, dat deeze veele duizenden van Boekdeelen behelsden? Waren die zeven honderd duizend alle leezenswaardig? Indien, ja: wie hadt tyd om ze te leezen; indien neen, dan hebben, ten minſten zo veelen als 'er van dien ſtempel zich onder bevonden, gelukkig een welverdiend lot ondergaan. —— Deeze Boeken, mogen wy veronderſtellen, behelsden groote ſchatten van Wysbegeerte, Starrekunde, Aardrykskunde, Geſchiedkunde, Dichtkunde, Redeneerkunde, Wiskunde, enz. een voorraad van vermaaklyk onderhoudende Nieuwigheden; en een ſtapel kundigheden, ſtrekkende tot het ophelderen, of liever aartig verduisteren, van de *Egyptiſche* Godgeleerdheid en Beeldenſpraak. Iemand kan niet gelooven, dat, ſchoon dezelve een grooter menigte bevatten van oude Weetenſchap en Welſpreekenheid, dan die onzen tyd bereikt heeft, deeze Boekery opgevuld geweest hebbe met *Schryvers* van grooter kundigheid, of die grooter ontdek-

dingen gedaan hadden dan wy ontvingen van anderen onzer eerbiedenswaardige Voorouderen. Wenschen wy om meer Fabul-Geschiedenissen, om meer harssenschimmige Wysbegeerte, om meer geheel onvolkomene en gebrekkige Starrekunde, om meer van misslagen krielende Aardrykskunde, dan wy reeds bezitten onder oude Naamen? —— Ik spreek niet tot nadeel der Ouden; ik zoek hunner verdiensten niets het minste te onttrekken; doch, dewyl hunne ontdekkingen vry onvolkomen, en hunne overleveringen zeer onnauwkeurig waren, kunnen wy met geene voeglykheid altoos wenschen dezelve vermenigvuldigd te zien. —— Wanneer wy in aanmerking neemen, dat de helft onzer tegenwoordige kundigheden ontstaan is uit de ontdekking der dwaalingen, die men, in vroegeren tyde, kundigheden noemde, mogen wy onszelven geluk wenschen en troosten, dat de naspeuring der Waarheid althans zo gemaklyk valt, zonder zo veele valsche lichten om ons te misleiden; als of wy wisten hoe veel meer slegte en ongegronde gissingen door onze Voorvaders gemaakt waren.

Om niet te melden, op welk eene verbaazende wyze, die Boekery andere Boekeryen zou hebben voortgebragt, hoe veel Overzettingen, Verklaaringen, Bylaagen, Verschillende Leezingen, Uitbreidingen; ja hoe veel Geschilschriften zouden zyn voortgekomen, uit bykans elk Boek in deeze veelbevattende Boekery; ARISTOTELES alleen, wiens Werken, of ten minsten, die voor de zynen gaan, nog gelukkig in weezen zyn, stondt, twee eeuwen geleden, in zulk eene blaakende hoogagting, dat niet minder dan twaalf duizend Schryvers gezegd worden tot verklaaring zyner Schriften de pen gevoerd te hebben. En, schoon onder de Schryvers der *Alexandrynsche Boekery* niemand zulk een talryken Aanhang verworven mogt hebben; zal het, nogthans, wanneer wy in aanmerking neemen, welk een diepen eerbied men betoont voor alles wat Oud is, of Geleerdheid genaamd wordt, geen twyfel lyden, of het in weezen blyven van die verwoeste oude Boekery, zou de Boeken vermenigvuldigd hebben in zulk eene maate, dat de grootste Letterblokkers dezelve met leedweezen beschouwden: dewyl weinigen zulk eene sterkte van gezigt, zulk eene vastheid van gestelteniss, hebben, of zulk een lang leeven ten deele valt, dat zy in staat zouden weezen om hunne nieuwsgierigheid te verzadigen als zulk een Oceaan van Letterkunde zich voegde by de reeds groote overstrooming van Schriften. Eenigen, 't is waar, zyn zulke Reuzen in de Letteroefeningen, dat zy *Griekenland*, *Rome*, *Arabie*, *Persie* overweldigen, en zelfs hunne overwinningen uitstrekken tot de verafgelegene *Copthen*. Zommigen staan bekend, dat zy elken dag zestien of achttien uuren leezen; en een groot Held in de geleerde Wereld roemde, dat hy zodanig alles, wat te leezen was, geleezen hadt, dat hy zich genoodzaakt vondt thans de

de Leevensgeschiedenissen van de Hoogeweg-rooveren te leezen. Doch weinigen, helaas! weinigen worden 'er tegenwoordig van die sterkte gevonden. Weinigen gelyken naar den grooten ACCURSIUS, die stofte dat hy zeven honderd fouten in CLAUDIANUS verbeterd hadt, als hy ter post door *Duitschland* reisde.

Om de waarheid te zeggen, wy hebben niet alleen genoeg Oude Boeken, maar wy bevinden ons overlaaden met oude en nieuwe, als wy in aanmerking neemen hoe weinig 'er geleezen wordt, en hoe onmogelyk het is alles te leezen wat reeds geschreeven is. In het laatste opzigt, zyn de hedendaagsche Schryvers veel beter te verontschuldigen dan de hedendaagsche Leezers. Deeze Schryvers schryven voor het tegenwoordig uur: dewyl zy niet weeten of hun schryven morgen zal geleezen worden. Doch, wat de Leezers betreft, die steeds na nieuwe Boeken hongeren; ten hunnen opzigte zou ik, met alle nederigheid te verstaan geeven, dat alle Boeken, hoe langen tyd geleeden ook geschreven, alleszins, en tot alle einden, nieuwe Boeken zyn voor allen die ze nimmer geleezen hebben. De Menschen in 't algemeen weeten niet welke verzamelplaatzen van *Kennis* en *Vermaak* 'er daadlyk bestaan. Er is geen onderwerp over 't welke niet reeds Boeken genoeg in de Waereld zyn, om alle de ledige uuren van niets doende lieden te vullen, die dagelyks iets nieuws verlangen. Misschien is het niet zeer by vergrooting gesprooken, dat men dag aan dag Oude Boeken uitgeeft. De Boeklyst der *Bodlejaansche Boekery*, alleen, beslaat vier deelen in Folio; die van het *Vaticaan* is nog veel grooter. —— De Papieren, over het *Bangoriaansche Geschil*, bestaande uit twee Schellings of Halfkroons stukjes, kosten meer dan dertig Ponden Sterling: doch deeze Papieren zyn met anderen van soortgelyken aart, zo ik geloof, reeds vergaderd tot hunne Alexandrynsche Voorvaderen. —— De Dagverhaalen van den Oorlog, tusschen de hoogstdoorluchtige Prinses CANNING, en de *Egyptische Sultane* MARIA SQUIRES, maaken geen onaanzienlyk vertoon in de hedendaagsche Boekeryen, en het gewigtig stuk over de *Herstelling van het Jodendom* voegde veel toe aan de kassen der Geschiedkunde, en twistende Godgeleerdheid.

Zekere [illegible] schreef elfhonderd *Leerredenen* over den Brief aan de *Hebreen*. Andere werkzaame Schryvers hebben zich zo zeer vermoeid om nieuwe Onderwerpen uit te vinden, of ten minsten zo vast besloten nieuwe Boeken te schryven, dat zy Catalogussen hebben opgesteld van de onderscheide Naamen der Schryveren, of die in byzondere omstandigheden de pen voerden. BAILLET heeft niet alleen een verslag uitgegeeven van de *Anti's*, dat is van zodanige Boeken als tegen anderen geschreeven zyn; maar hy ondernam een Werk, waarin hy zich voorstelde eene beschryving te geeven van zodanige Boe-

 ken

ken als men voorgenomen hadt te schryven. —— NAUDE stelde een lyst op van Schryvers die hunne naamen vermomd hadden, en eene andere van groote Mannen, die van Toovery beschuldigd geweest waren. —— DECKER gaf ons een berigt van Naamlooze Schryvers, en PIERIUS VALERIANUS een lyst van ongelukkige Geleerden; en een ander van Geneesheeren, die Dichters waren; KORTHOLT van Bisschoppen, die den zangberg opklommen, en MENAGE van Kerklyken, die wellustige verzen gemaakt hadden. ANCILLON was nog keuriger; want hy vervaardigde een Catalogus van Geleerden, die niets schreeven. HOTTINGER, een ander ernstig beuzelaar, heeft twee geheele bladzyden gevuld met naamen der zodanigen, die Briefwisseling met hem hielden: en eenige jaaren geleden was 'er een *Fransch* Abbé (*), die Schryver werd op een geheel nieuw plan; een verhaal schenkende van zulke Schryvers, als hem hunne Werken ten geschenke gezonden hadden. Alleenlyk is het te verwonderen, dat geen deezer arbeidzaame Bydraageren het niet in 't hoofd kreeg om een Verhaal te geeven van zodanige Boeken als zints lang verlooren zyn, schoon hunne Schryvers, even als HORATIUS en OVIDIUS, de wereld en zichzelven verzekerd hadden, dat hunne Werken onsterflyk zouden weezen.

Doch iemand behoeft geen honderd jaaren agteruit te treeden, om voorbeelden te vinden van den verbaazenden aanwas der Schryveren; de Gazettes, de Nieuwstydingen, de Magazyns, de Leevensbeschryvingen, de Woordenboeken, van onzen eigen tyd, strekken tot beslissende bewyzen van myne stelling. —— In de daad, indien de woede van Boeken uit te geeven, in dezelfde evenredigheid toeneemt, kan ik niet anders zien, of de geheele wereld zal opgevuld worden met Boeken; en dat het zo noodig zal worden een veld met Boeken te verbranden, als een veld met ruigte en onkruid. De middelen zelfs, uitgedagt, om het misbruik te verminderen, doen het vermeerderen; te weeten: over alle Weetenschappen heeft men zo veel geschreeven, dat de Verkorte Leerboeken een bykomend kwaad uitmaaken.

Ik kan gemaklyk begrypen, dat een *Chinees* of *Indiaan*, in vervolg van tyd *Europa* bezoekende, zynen Vriend, in den zwellenden Oosterschen styl zal schryven. „ Dat het bezwaar-„ lyk valt in deeze Gewesten te reizen, ter oorzaake van de „ uitgestrekte woestliggende landstreeken, welke men *Boekeryen* noemt, die, weinig bezogt en ongehaavend liggende, „ eenen stilstand van rottende en ongezonde lugt maaken; „ dat, desniettegenstaande, de Inwoonders, zo verre zyn van „ uit te rooijen en te verdelgen, 't geen zy zo weinig agten „ en gebruiken, deeze woestenyen steeds uitbreiden; dat zelfs „ zom-

(*) *Abbé* DE MAROLLES.

„ zommigen der Inboorelingen, die zich verder dan gewoonlyk
„ in deeze wouden begeeven hebben, zich verstouten om ze
„ aan den eenen en anderen kant uit te leggen en te verplan-
„ ten: en, schoon zy verzekerd zyn, dat hun eigen arbeid,
„ den volgenden-dag, zal vernield worden door den een of
„ ander hunner Buuren, gaan zy voort in hun ydele bezigheid,
„ en streelen zich met de hoope der Onsterflykheid: dewyl zy
„ iets toegebragt hebben aan het vergrooten van eene wilder-
„ nis, welke niemand verwaardigt in te treeden. —— Daar
„ zyn 'er, in de daad, eenigen, die, uit vreeze van verdoold
„ te zullen geraaken in het woeste woud der Geleerdheid,
„ waar men voorgeeft dat elke boom een Boom der Kennisse
„ is, getragt hebben hunne Landgenooten over te haalen om
„ alles met tak en wortel uit te rooijen; behalven één of twee
„ geliefde stronken, van welken zy voorgeeven dat alle ken-
„ nis kan verzameld worden, en alle Kunsten en Weetenschap-
„ pen behelzen. 't Is waar, zy stemmen niet overeen, welke
„ Schryvers men dien voorrang moet toekennen. De eene Par-
„ ty beweert dat het hun *Alcoran* is, de ander, een oude Dich-
„ ter, HOMERUS geheeten; de eerstgemelden schynen hunnen
„ Godsdienst met een dichterlyke verbeeldingskragt te beoe-
„ fenen, en de laatstgenoemden zyn gereed voor hun gevoe-
„ len te stryden, als waren zy door een Godsdienstige geest-
„ drift bezield."

Maar, om niet te lang de rol te speelen van een ingebeeld toe-komend Hekelschryver, keer ik weder tot myn eerste Voorstel, dat 'er reeds Boeken genoeg zyn, indien de Wereld waarlyk genegen is om te leezen: en dat beide de smert over het verlies van oude vermiste Schryveren, welken wy niet weeten of ze goed dan kwaad waren, en de begeerte tot nieuwe Boeken, over welker goed- of kwaadheid wy ons niet bekreunen, even zeer ten blyke strekken van een valschen en bedorven Smaak. De eerste klagte strookte met de Schoolvossery der jongst verloopen Eeuwe, toen het niet verschilde welke een beuzelagtige en belachlyke Schrystoffe men uitkoos, als het slegts zuiver *Latyn* was, waarin men ze opdischte.

SCALIGER en CARDANUS, twee magtige Oppervorsten in het Ryk der Geleerdheid, hebben lang en breed getwistredend of de Pappegaaijen leelyke Vogels waren dan niet; beiden bedienden zy zich ruim en ryklyk van de Wapenen, toen by de Geleerden in gebruik. Ik zal, mogelyk, vervolgens, gelegenheid hebben om een verslag te geeven van den beuzelagtigen oorlog, eertyds gevoerd tusschen de deftigste Hoogleeraaren van de meeste Hoogeschoolen, van *Sienna* tot *Leyden*. —— De gesteldheid der hedendaagschen op Boeken, nieuwe Boeken, herinnert my, dat eenige Heeren, in de nabuurschap van BALZAC woonende, hem een bezoek geevende, onder anderen hem verzekerden, dat hy niet kon gelooven hoe groot een eerbied zy hadden voor hem en *Messieurs ses Livres*.

TYD-

TYDLYK GELUK HANGT, VOOR EEN GROOT GEDEELTE, AF VAN ONZE ZIELSGESTELTENISSE.

Twee deeze stelling ophelderende Characters.

Tydlyk Geluk is, voor een groot gedeelte, toe te schryven aan kleine omstandigheden. Wy moeten steeds tragten elk voorval deezes leevens van de gunstigste zyde te bespiegelen, om dit tydlyk Genoegen te verwerven; en zulks is van meer aanbelangs dan men in den eersten opslage denkt, of zich ligtlyk kan verbeelden. Door mangel hier aan worden onderscheide Persoonen zeer verschillend aangedaan, door dezelfde omstandigheden. Om dit op te helderen, zullen de twee volgende Characters kunnen dienen.

Ik vervoegde my deezen morgen by Mevrouw B——, die alle zegeningen deezes leevens bezit, welke hetzelve kunnen veraangenaamen, en aardsche gelukzaligheid mogen heeten; doch, door haare eigene ongelukkige gesteltenis, verkeert zy ze alle in zo veele plaagen en elenden. By myn inkomen werd ik begroet met deeze taal. —— „ Zo komt gy dan „ eindelyk. —— Ik kan u niet vraagen deezen middag by „ my te blyven eeten. —— Niemand op aarde lydt 't geen „ ik uit te staan heb! —— Geen Huis is in zulk eene „ verwildering en verwarring als het myne! Myn Kamenier „ en Werkmeid zyn deezen morgen heen geloopen, myne „ Keukemeid ligt ziek — twee myner Kinderen zyn deerlyk „ verkoud — met een woord ik ben de ongelukkigste Vrouw „ op den aardbodem! —— Om myne onrust te vermeerde„ ren heeft myne Oudste Dogter haar woord gegeeven om „ deezen avond op Assemble te gaan by W——, zy zal „ het niet naalaaten: en als iemand my eenigen dienst zou „ kunnen doen, zie ik altoos dat men my alleen laat. —— „ Waarlyk, ik geloof dat ik onder een kwaad gestarnte ge„ booren ben!" —— Op deezen vloed van misnoegen, nam ik myn afscheid van deeze klaagende Mevrouw: dewyl ik duidelyk bemerkte, dat ik, door langer te blyven, alleen gelegenheid zou gegeeven hebben, om haar de lyst haarer jammeren te doen verbreeden.

Naa huis gaande trad ik in by Mevrouw P——, in 't best haars leevens, over welke ik zints lang het grootste medelyden gevoelde: dewyl zy zich in zeer kommerlyke omstandigheden bevindt; een talryk gezin van nog zeer jonge Kinderen, een verwaande Zot tot Egtgenoot, heeft, die geheel en al aan verkwisting en losbandige vermaaken is overgegeeven. —— Ik vond deeze beminnelyke Mevrouw zingende voor een lief Kind, 't geen speelende op haar schoot zat. —— Op een Le-

di-

dikmaals by het vuur, lagen drie zieke Kinderen. —— Op het oogenblik dat myne Vriendin my zag, straalde de vreugd uit haare oogen, en een leevendige blos verspreidde zich op haare bleeke en vermagerde kaaken. —— Zy rees op, — zy liep my te gemoet, met deeze heusche taal: „ Hoe gelukkig dat ik u mag zien! Gy verheugt my door uw onverwagt bezoek! Gy moet, egter, de wyze, waar op ik u „ ontvang, ten goede houden; myn Meid is deezen morgen weg „ gegaan, en heeft niet alleen al myn Linnentafelgoed, maar „ ook Lepels en Vorken, mede genomen. Kunnen wy, (zeide „ zy lachende,) eeten zonder tafelkleed en verderen toestel? „ Gy ziet ik heb niemand om my te helpen dan de kleine „ ALIDA, —— maar, juist daarom, willen wy te meer ons„ zelven en gelukkig zyn —— wy zullen lachen en de oude „ dingen ophaalen. —— De drie kleinen, die gy daar ziet „ liggen slaapen, zyn ziek geweest; doch zy bevinden zich „ beter, en zullen, hoop ik, binnen weinig dagen hersteld „ zyn. Kom, ALIDA, maak ons tegen den middag wat ge„ reed, het zal schraal, maar, met een goed hart genooten, „ lekker weezen." —— Ik sleet den dag by deeze uitmuntende Mevrouw, — my hoogst verwonderende over den moed, met welken zy zichzelve opbeurde, onder de weedeelyke rampspoeden deezes leevens; terwyl de misnoegde Mevrouw B——, te midden van al haaren overvloed, alleen myne veragting gaande maakte.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Een goed overleg is de helft van een werk. —— Veele menschen doen dubbelen arbeid, om dat ze in de bestiering hunner zaken een goed overleg verwaarloozen. Zulke menschen zyn altoos beslommerd, en hebben nooit gedaan werk.

De aanwas, de vermeerdering van Kunsten en Wetenschappen is een zeer overtuigend bewys, dat de Wereld niet van Euwigheid is. In de Kindsheid der Waereld was alles ruw. Met den tyd kwam 'er beschaafdheid, en de in het ruw uitgevonden Kunsten en Wetenschappen worden van dag tot dag volmaakter.

Al wie zich aangord, om alles te willen verdedigen, het zy 'er grond of geen grond toe is, alleen uit eenen lust of gewoonte, om anders te willen denken, dan men over het algemeen doet, en de aart der dingen ons leert, die verkrygt welhaast, en verdient ook met regt, den naam van styfzinnig.

Ligtvaardig zyn oordeel te vellen over alle voorkomende gevallen, is doorgaans het werk van een slegt hoofd, die niet gewoon is eenige zaak door te denken. Maar, wanneer een man

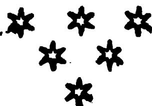
man zyn oordeel, van anderen hem afgevorderd, geeft, naar het beloop, of de uitkomst, die dusdanige zaken gewoon zyn te hebben, handelt hy voorzigtig en als een verstandig man past.

Wat kan een bedaard mensch niet oneindig meer uitvoeren, dan een die driftig van gestel is. —— Menige goede zaak is door drift bedorven, en menige bedorven zaak door een bedaard gedrag weer te regt gebragt. Men vindt, onder de driftige Lieden, zelden zulke uitmuntende mannen, dan onder die, welken van een bedaarden Geest zyn. —— Hy, wiens bloed niet sterker door de aderen stroomt, wanneer hem van alle kanten, de dreigenste gevaren aanvallen, dan wanneer hy gerust met zyne Vrienden zit te kouten, is waarlyk voor groote dingen bekwaam. Maar hy, wiens hand dubbel klopt by de geringste bejegening, is voor niets uitstekends geboren.

ANECDOTE VAN DEN KONING VAN ZWEEDEN.

Uit het Engelsch.

Terwyl de thans regeerende Koning van *Zweeden* in *Frankryk* was, werd hy dikwyls verzogt om den beroemden Dr. FRANKLIN te gaan zien; hy weigerde het bestendig. Een *Fransch* Edelman, die gewoon was met zyne Majesteit zeer rondborstig te spreeken, vroeg hem, te mogen weeten, waarom hy zich eene eer onthield, die elk Gekroond Hoofd in *Europa*, met greetigheid, zou aanvaarden? „Geen Mensch," antwoordde de Monarch, „ heeft grooter agting dan ik voor des Doctors Kun„ digheden; maar de Koning, die zich gelaat genoegen te „ te scheppen in het Euthusiast voor de Vryheid, is een Veins„ aart. Ik bemin den Doctor als een Wysgeer; doch, haat „ hem, als een Staatkundigen; en niets zal my ooit, zo lang ik „ het kan voorkomen, beweegen, om te verschynen in de te„ genwoordigheid van een Man, dien ik, uit hoofde van myn „ rang, moet veragten."

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

DE DWAASHEID, SCHANDE EN ELENDE VAN ZONDIG VERMAAK, VOORGESTELD IN EENE LEERREDEN OVER SALOMONS WOORDEN.

Ik zag onder de Slegten, en ik merkte, onder de Jonge Gezellen, eenen verstandloozen Jongeling.

SPREUKEN VII. vs. 7.

Door JAMES FORDYCE, D. D.

Den Heeren Schryveren der Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen.

„ Byzonderen Smaak en Bekwaamheid bezit de Eerw. „ FORDYCE, om het woord tot de Jeugd te voeren; „ hy schynt zo zeer als iemand zyn werk gemaakt te „ hebben van Leerredenen ten hunnen dienste op te stel- „ len, en uit te voeren op eene wyze, die het Verstand „ overreedt, en het Hart ter Deugd heiligt. Grooten roem „ heeft hy by zyne Landgenooten ingelegd door twee „ Werkjes, het een de *Vriend der Jonge Juffrouwen*, het „ ander de *Vriend der Jonge Heeren*, geheeten — Werk- „ jes onzen Landgenooten, in fraay *Nederduisch* gewaad „ gedoscht, ter hand gesteld, en, voor eenigen tyd, „ by den Drukker deezes, J. YNTEMA, uitgegeeven. „ Van welker eerste reeds een tweede Druk het licht „ ziet; en die der Vaderlandsche Jeugd van beide de „ Sexen niet te zeer kunnen worden aangepreezen. Daar „ ons, ten deezen dage, eene afzonderlyk uitgegeeven „ Leerreden, van dien voor de Jeugd en het opkomend „ Geslacht dierbaaren Man, ter hand kwam, vonden wy „ ons opgewekt om dezelve onzen Landgenooten niet te „ onthouden; maar vertaald mede te deelen; en neemen „ de vryheid om ze aan UL. toe te schikken, als zeer ge- „ past, om eene plaats in UL. *Mengelwerk* te beslaan. „ Hy heeft dezelve, op eene *Algemeene Vergadering der* „ *Kerke van Schotland*, uitgesprooken; te welker gelegen- „ heid,

„ heid, volgens het berigt in 't Leevensverslag van den „ beroemden ROBERTSON, de *Schotsche Geestlyken* hun „ best doen om treffende Stukken van Welspreekenheid me„ de te deelen (*). Wy zullen, in onze Vertaaling, agter „ wege laaten wat betrekking tot die Staatlyke Byeen„ komst heeft; alleen hier aanmerkende, dat deeze Rede„ naar, in zyne Voorafspraak, betuigt de verhandelde Stof„ fe *niet onvoegelyk te keuren in eene Eeuwe als deeze,* „ *waarin de Wellust als op den Throon zit* — *eene Eeuw,* „ *waarin, te midden van de heerlykste vorderingen in Kun*„ *sten en Weetenschappen, en betooningen van Burger- en* „ *Krygsdeugd, maar al te veel bespeurd wordt van die Weel*„ *de en Verwyfdheid, welke eenige deftige Schryvers, onder* „ *de Character-trekken deezer Eeuwe, tellen.* — Ik „ blyf enz.

SALOMO geeft ons, in den Text, eene zo treffende Schilderye op, als wy misschien ergens kunnen aantreffen, van een Jongeling, verlokt door de liefkoozingen en aanhaalingen eener slegte, en aan onkuisheid overgegeevene, Vrouwe; die hy in haare schemeravond-wandelingen te gemoet ging, met het heilloos oogmerk, zo 't schynt, om bot te vieren aan zyne ontstooke drift, begunstigd door de aankomende duisternisse; de beste tyd tot het pleegen dier werken des nagts. — Het Character, 't geen onze Godlyke Spreukschryver geeft aan dien ongelukkigen Jongeling, is sterk getekend, en verdient onze byzondere opmerking. *Ik zag onder de Slegten, ik merkte, onder de Jonge Gezellen, eene verstandloozen Jongeling* — een Character, 't geen beschouwd in het verband, waarin het voorkomt, ons, op de minste overweeging, ten hoogsten regtmaatig zal voorkomen. Zulks te bewyzen, door het breedvoeriger te ontleeden, en het toe te passen, gelyk het, in de daad, maar al te toepasselyk is, op de Jongelingen van deezen tyd, die zich laaten wegsleepen door zondigen lust, en verlokken door de bekooringen eener snoode verkeeringe, zal, onder 's Hemels bystand, de groote hoofdzaak myner volgende Redenvoering weezen. — Hoe gelukkig zou ik my agten, indien iets van 't geen ik bedoel voor te

(*) Zie het *Voorberigt des Vertaalers van* ROBERTSON's *Geschiedenis van America.* I Deel, bl. VIII.

te dragen, onder den Godlyken Zegen, mogt strekken, om slegts één Jongeling, die zich heeft laaten inneemen door die omzwervende, verstrikkende slegte Vrouwe, in den styl der Wereld, *Vermaak* geheeten, te rug te brengen, en het nog onschuldig gedeelte myner Jeugdige Toehoorderen, die gevaar loopen, om in haare doodlyke strikken te vallen, te hoeden!

Ik zal aantoonen, dat een Jongeling, die zich aan den Wellust overgeeft, verstandloos is, voor zo verre hem Smaak ontbreekt in 't geen tot weezenlyk Vermaak behoort —— Gevoel omtrent 't geen waaren Roem betreft —— en Voorzigtigheid in het stuk waar 't zyn grootste Belangen geldt.

I. Voor eerst zal ik aantoonen, dat een Jongeling, die zich aan de Wellust overgeeft, Smaak ontbreekt, in het eigenst stuk, 't welk hy waant best te verstaan, en op welks kennis hy zich bovenal verheft. —— Staa my toe, *Toehoorder*, wie gy ook moogt weezen, voor welken deeze *Redenvoering* byzonder geschikt is, U te overtuigen, hoe zeer gy mistast in uw geliefd Stelzel, door u aan te wyzen, dat onbedwonge verzaadiging uwer Lusten u berooft van de voldoening, na welke gy haakt, u ontzet van duizend Vermaaken van verhevener soort, en blootstelt aan ontelbaare ongemakken, die de Vermaaken, door u zo geliefd, ruim en ryklyk opweegen.

1. In de eerste plaats, zeg ik, dat het ongebreideld opvolgen van Zinnelyken Lust tegen haar eigen oogmerk aanwerkt. Zodanig is de wyze en rechtmaatige schikking der Voorzienigheid, om de Menschen af te schrikken van hunnen Maaker, en zichzelven te onteeren, dat buitensporigheid, van welk eenen aart ook, en deeze in 't byzonder, het bedoelde einde verwoest, het Lichaam zo wel als de Ziel benadeelt, de goedgunstige einden der Natuure te leur stelt door dezelve te overschreeden. —— Ik beroep my, myn Vriend, op uwe eigene Ondervinding. Voelt gy uw gestel niet verzwakt en verstompt door onmaatigheid? Vindt gy u niet gedrongen, als gy den loop uwer bejaaginge wilt voortzetten, uwe verzaadde verlangens op te scherpen door alle hulpmiddelen, die verbeelding, verscheidenheid en verfynde Weelde u kunnen verschaffen? Deeze, in de daad, mogen dienen om het vuur uwer Driften op te stooken; maar helaas! hoe meer het brandt, hoe verder zy van de voldoening afzyn. Nieuwe voorwerpen mogen nieuwe genegenheden

baaren; doch de verscheidenheid van deeze gaat niet op eenen tred voort met het geweld van geene. De woede, staa my dit woord toe, het is niet te sterk, de woede des Vermaaks neemt toe; doch 't gevoel daarvan vermindert, tot gy het, ten laatsten, eigenlyk gesprooken, 't zelve niet zo zeer najaagt, als wel daar door wordt voortgetrokken. De verknogtheid daar aan, de genegenheid daar toe, zyn, in eene groote maate, ras over; gewoonte en hebbelykheid alleen sleepen u mede. 't Is mogelyk, zeer mogelyk, dat gy een aanvang gemaakt hebt met een besluit om uzelven te bepaalen binnen zekere ingebeelde perken van maatigheid en voorzigtigheid, om eene soort van te raade houding en bedaardheid te bewaaren in het opvolgen uwer Neigingen. ——— Hebt gy deeze besluiten aangekleefd? Hebt gy voor eenigen tyd dit Zelfbedwang kunnen oefenen? Is uwe neiging tot zinnelyke genoegdoeningen nu niet sterker dan in den aanvang? Kunt gy die bedwingen, dan, en tot zo verre, als het u behaagt? Kunt gy tot een inbreekenden stroom van Lust zeggen. *Tot hier toe zult gy gaan, en niet verder?* Ach! het is de trotsheid, onafscheidelyk van de Zonde; 't is het Zelfbedrog, de dwaasheid der Zondaaren, te denken, dat zy veilig de grenzen der Onschuld kunnen overschreeden; of zich verbeelden, dat zy op de schuins afhellende steilte der ondeugd kunnen wandelen, zonder allengskens schielyker van dezelve te zullen nederglyden, tot zy eindelyk op 't onverwagtst nederstorten in den diepsten poel van onheil!

Niets is algemeener voor deeze Zoonen der Onmaatigheid dan hoog op te geeven van hunne Rede, van hun kieschen Smaak, van hun teder Gevoel, en wat dies meer zy. Maar hebben zy hier grond toe? Uwe Broeders, op de stallen, of in de bosschen, eeten, drinken, dartelen en voldoen de neigingen der Natuure, ten behoorelyken tyde, in de juiste maate. Hierom zyn ze gelukkig in hunnen kring. Gy, die den naam van Menschen draagt, kunt op zulk eene geregeldheid, op zulk een geluk, niet roemen.

De Persoonen, wier Character ik schets, zyn grootsch op den tytel van *Lieden van Vermaak*. De Wereld neemt deezen tytel aan, en geeft denzelven ruimschoots; doch ik beweer dat zy dien niet verdienen. Gy zyt enkel Dierlyke Menschen, Vreemdelingen van waar en weezenlyk Vermaak. 't Zelve bestaat in Geregeldheid, en huisvest alleen by de Onschuld. ——— Verbeeldt u een Jonge-

geling, meester zyner Driften, yverig in zyn Beroep, of onvermoeid in Letteroefeningen, getroffen door de bekoorelykheden van Waarheid, Vriendschap, Deugd, en Godsvrugt; derzelver geleide volgende op de glibberige paden der Jeugd; ten gepasten tyde, met welberaaden overleg en keuze, treeden in dien eerlyken staat, door den Hemel verordend, ten stut en troost des Menschdoms. Zullen de ondeugden, die de kuische en hartstreelende geneugten deezer aangenaame verbintenisse versmaaden, voor de gekogte lachjes, en de betaalde liefkoozingen eener Hoere, zonder liefde, zonder vreugde, zonder tederheid, beweeren, dat deeze laatstgemelde de eerstgenoemde evenaaren — zullen zy hunne onwettige, onrustige, zelfzoekende najaagingen vergelyken by de deugdzaame, geruste, en edelmoedige genietingen, gesmaakt in eene vereeniging, die, wyslyk aangegaan, gegrond is op agting, ondersteund wordt door trouwe, geheiligd door geloof, en verzoet door onderlinge overeenstemming, en dienstvaardige goedwilligheid?

2. Ik zal my niet onderwinden eene optelling te doen van alle de verhevener genietingen, welke verzaakt worden door een ongeregeld Leven; doch dit weinige is zeker uwe aandagtige overweeging waardig. Eene welgeregelde Ziel en een gezond Lichaam, gemaatigde Begeerten, bedaarde Driften, een opgeklaard Verstand, niet verdonkerd door de dampen van onmaatigheid, en ongestoord door de stormen van Zinnelyken Lust, vergenoegde en streelende herdenking van een eerlyk gedrag, deftige, redelyke, en nuttige verkeering, de toejuiching, de bescherming der Besten, de nederige, en nogthans zegepraalende, hoope op de Vriendschap van GOD, in alle de tydperken uws volgenden bestaans, met alle de welgegronde en verhevene vertroostinge der Godsvrugt — voorwaar deeze alle zyn dingen, die niet ligt opgegeeven, of gering geagt, moeten worden. — Indien gy ongelukkig genoeg zyt, om een vreemdeling ten opzigte van dit alles te weezen, zal daar uit volgen, dat gy ze stoutlyk moogt versmaaden, of verwaarloozen? Zult gy, blind zynde, durven zeggen, dat het licht niet aangenaam, of, *dat het der oogen goed is de Zonne te aanschouwen?* Indien deeze opgetelde goederen geene Zegeningen zyn, en zegeningen van eene onschatbaare waardye, waarom zyn ze dan zo hoog gepreezen, zo vuurig gezogt, zo naarstig, zo yverig, en aanhoudend aangekweekt, door de verstandigste en grootste Mannen, in al-

alle eeuwen, die gereed waren om alles te onderneemen, alles te lyden, alles op te offeren, liever dan dat zy deeze zoetste en edelste genietingen zouden derven? —— Maar ik wil de beslissing aan u zelven overlaaten; dat uw eigen verstand oordeele, of de genietingen der Ziele, en van het Hart, niet verre de zoetste zyn, om dat zy de edelste moeten heeten. —— Gy zyt een Mensch, en zult gy beweeren, dat de kenmerktekenende en onderscheidene Vermaaken van den Mensch, ik meen die van Rede, van Geweeten, van Zedelyke Aandoening, niet beter en hooger te schatten zyn, dan de Vermaaken van een Dier, ik verstaa 'er door, die van Zinlykheid en Lust? Hoe? Zult gy, in ééns, zelf in bespiegeling, alle de waardigheid en uitmuntende voortreflykheid uwer Natuure opgeeven, om u zelven te regtvaardigen in de jammerlyke verbastering van uwen Smaak? Doch gy wendt vergeefsch moeite aan, om dit by u zelven te vergoelyken. Daar is, ik weet het, daar is iets, in uw binnenste, dat de zyde houdt der onbedorve Natuure, en de eischen daar van tegen de snoode schennis doen gelden. Daar is, ik weet het, iets in uw binnenste, 't geen u, op dit eigen oogenblik, zegt, dat gy ongelukkig zyt, door de evengemelde weezenlyke en geheiligde geneugten versmaad te hebben, om het genot van ik weet niet welke ingebeelde en beuzelagtige genoegdoeningen. Ik laat de zaak aan uwe inwendige aandoeningen over. Hebt gy niet menigmaal inwendig gezugt, op het bedenken van 't geen gy verlooren hebt by het verliezen uwer onschuld? Als gy het oog te rug wendt, op de vrolyke tooneelen uwer Kindsheid en vroege Jeugd, eer uw gemoed bedorven en besmet was door schuldig misdryf, wenscht gy dan niet, die gezegende dagen te herroepen, of ten minsten, dat gy die rust, die vrolykheid van hart, weder mogt genieten? Of, wanneer gy andere Jongelingen ziet van een voegelyk Character, en onbesprooken Zeden, vrolyk, leevendig, gezond, voldaan over zich zelven, bemind van allen die rondsom hun zyn; benydt gy dan hun gelukkig lot niet, voelt gy dan niet, hoe elendige Schepzels gy, in vergelyking met de zodanige, zyt? Kunt gy dit zien, zonder u zelven te haaten en te verfoeijen, wegens de dwaasheid en zinneloosheid van uw gedrag?

Ik weet genoeg, dat gy, in de uuren van luidrugtig vermaak, in den kring uwer verdwaasde Medemakkers, valsch genoeg omtrent u zelven zult handelen, om alle zodanige aandoeningen te ontveinzen, dat gy stout genoeg zult

zult zyn om de inwendigste overtuigingen van uw eigen hart te ontkennen, te pochen op uwe aangenaame leevenswyze, en, uit de hoogte uwer verwaandheid, met medelyden neder te zien op de Zoonen der Deugd als eene soort van armhartige en droefgeestige Schepzels. —— Ik bid u laat ons hooren, waarin gy zo zeer boven hun uitsteekt? —— Hoe, gy hebt het vermaak om dikwyls u dronken te drinken in een Herberg, uw lust te boeten in een Bordeel, misschien om het Huwelyksbed te schenden, of eene ligtgeloovige onschuldige Maagd te verleiden; om uw geld te verspeelen; uw eigen rust en die van anderen, welken gy uwe Vrienden noemt, te stooren; ongetwyfeld ook het vermaak om te lachen met de Wetten uwes Lands, met den Godsdienst uwer Vaderen, met de Voorschriften van Geregeldheid en Deugd, door beschaafde *Heidenen* zelve geëerbied; met alle deftige Lieden, ja met een ieder die niet met u mede loopt in dezelfde uitgieting van alle boosheid; het vermaak, om hem, die u geschapen heeft, te lasteren. —— Groote God! welke schennissen der Natuur, der Maatschappye van U, worden dagelyks gepleegd door de zodanigen, die de paalen welke Gy zo wyslyk en gunstryk gesteld hebt, overschreeden; het gebruik uwer Schepzelen verkeeren; de Orde uwer Wereld stooren; en, alles gedaan hebbende wat zy kunnen, om de schoonheid uwer Scheppinge te misvormen en te verwoesten —— te misvormen en te verwoesten in zichzelve en buiten hun, eindelyk hunne Godvergeeten woede tegen uwe ontzaglyke Majesteit loslaaten! Deezen, deezen zyn de Lieden, die zo hoog spreeken van hun Vermaak, 't welk zy alleen aan zichzelven toekennen, als of zy alleen verstonden en genoten wat Vermaak was.

Doch, myne Heeren, hoe zeer gy ook in uwe vlaagen van bedwelming moogt raaskallen; wy gelooven dat uwe harten eene andere taal spreeken in bedaarder oogenblikken —— en bedaarder oogenblikken zult en moet gy hebben. Een Man kan niet altoos in de Herberg, in Schouwburg in Gezelschap weezen; en als hy tot zichzelven komt; als hy alleen is, zal de Rede zich laaten hooren, het Geweeten zich doen voelen. Wilde zodanig een Man slegts zyne aandoeningen melden, zyne gedagten openbaaren, ach! welk eene taal van zotheid zoudt gy hooren! Hoe zou hy zichzelven veragten, indien niet vervloeken, van wegen de onbeschryflyke dwaasheid om aan de oogen-

bliklyke, flordige, en grove genoegdoeningen des zinlyken leevens, welke voornaamlyk bestaan in een geweldige aandoening van bloed en leevensgeesten, die de verbeelding by herhaaling streelen, doch, van dag tot dag, voor de zinlyke genieting minder en in 't kort uitgeput worden, daar de lustvoldoeningen, in stede van vermaak te verschaffen, van geene beduidenis altoos zyn in dagen van zwakheid en tegenspoed ——— dat hy aan deeze, zeg ik, de zuivere, de manlyke, de hemelsche, en onsterflyke vermaaken opofferde van een verstandig en Godsdienstig leeven; vermaaken, die nimmer verveelen, nimmer walgen, nimmer verflauwen; maar, integendeel, nieuwen luister ontvangen, toeneemen door gemeenzaamheid, door herdenking, ja zelfs door toevallen van ouderdom, van tegenspoed! Hebt gy, tot wien ik in deeze myne Aanspraak byzonder inrigt, geene zulke onaangenaame gedagten en gewaarwordingen? Indien ja, moet gy dan niet bekennen, dat de moeilykheden, welke eene Leevenswyze als de uwe vergezellen, schoon zy geene andere waren dan die der Ziele, de Vermaaken, op welke gy zo overmaatig verslingerd zyt, ruim en ryklyk opweegen? Dit is de

3 Bedenking; en gy zult my wel willen vergunnen hier op breeder stil te staan als een Stuk van het uiterste gewigt in myn tegenwoordig geval. Gy zult my wel willen vergunnen, dat ik u, in alle bedaardheid, vraage, als een opregt welwenscher, die u gaarne op het rechte spoor van uw hoogst belang wilde brengen, of gy, zelfs in het driest naajaagen van uwe spoorlooze begeerten, die zelfvoldoening, dat genoegen, vindt, waar van gy met zo veel ophefs spreekt, of gy; in zekere oogenblikken, geen inwendigen Vermaander hoort, die u influistert: *Doet dit groote kwaad niet, zondigt niet tegen* GOD! die by u aanhoudt om uwe eigene Ziel genadig te zyn, u het gevaar, waar in gy verkeert, aanwyst, en, even als een Engel, met een uitgetoogen zwaard, u in den weg staat, om u te stuiten in uwen verwilderden loop? Strekken deeze aanmaaningen, schoon ongenoegzaam, zo 't schynt, om dat einde te bereiken, egter niet om u zeer onaangenaame slagen toe te brengen, die grootlyks strekken tot vermindering van de verwagte voldoeningen? Verdwynen die voldoeningen, ten tyde van 't genot, en als gy denkt dezelve wel vast te houden, niet op 't oogenblik; slegts een nevel agter zich laatende? ——— Ik bedrieg my

ten

ten opzigte van de laatstgemelde byzonderheid: het was gelukkig indien zy niets meer agter zich naalieten; indien zy, ten ergsten genomen, slegts als lugtverschynzels, voor een kleinen tyd, zich vertoonden, verdweenen, en vergeeten wierden. Bekent, bekent hier gy, die best weet welke onaangenaamheden te leurstelling vergezellen, welk eene zotheid, welk eene bitterheid, welke kwellingen volgen, welke knaagende kwellingen wegens het voorleedene, welke schroomvolle verwagtingen voor het toekomende, welke heimlyke verschrikkingen van schuldbewustheid u plaagen, als zo veele vreeslyke spooken in uwe verbeelding waaren, terwyl alles by uw duister is, en rondsom ellendig! Wat zegt gy, myne Vrienden? Ontkent gy het? Indien gy het ontkent, wat betekent dan die rustlooze ongemaklykheid, welke gy zo dikmaals betoont naa het genot uwer buitenspoorigheden? Waarom gaat gy niet bedaard te nederzitten, om de rol, door u gespeeld, na te gaan, en de zelfvoldoening daar van te smaaken? Waarom schuwt gy de afzondering, en 'zelfsonderzoek? Wat doet u uzelven en uwe eigene overlegging ontvlieden, gezelschap, verwydering, woeling, en verwildering zoeken? Wat is uwe behoefte; welke gy daar wenscht te vervullen? Legt uw hand op uwe harten, en antwoordt in opregtheid van 't zelve. Is 't niet de bittere herdenking uwer misdryven en ongeregeldheden, welke gy door die middelen wenscht te verzetten? Gy weet het. En zal iemand, in goeden ernst, beweeren, dat deeze botvieringen van zinnelyken Lust, den eerwaardigen naam van Vermaak verdienen, daar zy geene bedaarde Naadenking kunnen verdraagen, daar de Rede ze niet wil goedkeuren, daar het Geweeten weigert zyne toestemming aan dezelve te geeven.

Wat zal ik verder hier van zeggen, hoe die reeks van jammeren maalen, die als gezellinnen de snoode Bekoordster volgen, welker schandelykheid en onwaardigheid ik thans poog in klaaren dag te zetten? Wat zal ik zeggen van die kwaalen, die ongemakken, die verminkingen, welke haare bedroogene Dienaars dikwyls in hun lichaam moeten lyden; van die verlegenheden, dien kommer, dien nyd, dien wraakzugt, welke hunne Zielen verscheuren; vergezeld van ontelbaare grilligheden, verwyten, onbeschoftheden, vervloekingen, welke zy dikwyls moeten verkroppen van de schandvolle Schepzels, hunne medegenooten in het misdryf, die met de zoete onschuld en bekoorelyke zedigheid, haare Sexe voegende, alle kiesheid,

zagtheid, en bevalligheid, hebben afgelegd? —— Wat zal ik zeggen van de Zelfbeschuldiging, welke ongebondenen noodwendig moeten voelen, uit hoofde van de dwaaze en vrugtlooze onkosten, waar in zulk een leeven hun onvermydelyk doet vervallen; van de ongelegenheden, waar in zy zichzelven brengen; van de slegte stappen welke zy moeten doen om dit verkwistend gedrag goed te maaken, of een geledigde beurs te vullen; van de veelvuldige jammeren, welke zy hunne Ouderen, Bloedverwanten en Vrienden aandoen, die niet kunnen nalaaten, hun gemoed te ontrusten, zo lang 'er eenig vonkje van edelmoedigheid in 't zelve brandt; en eindelyk, van wegen de bestraffingen, de boeten, de schande welken zy onvermydelyk in den mond loopen, door een gedrag zo bestraflyk, zo laag? —— Genoeg is het deeze byzonderheden met den vinger even aangeroerd te hebben, en niet noodig in eene breedere beschryving te treeden; de eerbied, welke ik gevoel voor het deugdzaam gedrgte deezer Vergaderinge, verbiedt my hunne aandagt langer te pynigen door dezelve te doen staaroogen op tafereelen zo aanstootlyk.

('t Vervolg by de eerste gelegenheid.)

WAARNEEMING, WEGENS EENE LANGDUURIGE EN AANHOUDENDE HOOFDPYN, DOOR *Maaden (Ascarides)* IN DE EERSTE WEGEN VEROORZAAKT.

DOOR *** M. D.

Dat de eerste wegen, veeltyds, de zitplaats zyn van langduurige ongemakken, vooral van aanhoudende Hoofdpynen, is eene waarheid, die de ondervinding ten vollen geleerd heeft, en waarvan zig een oplettend Geneesheer dagelyks overtuigen kan. —— De volgende Waarneeming mag hiervan tot een nieuw bewys strekken. —— Eene jonge Dochter, van ruim twintig jaaren, klaagde my, dat zy reeds zedert eenige jaaren aan een hardnekkige Hoofdpyn laboreerde, en waar voor zy reeds veelvuldige Geneesmiddelen, vruchteloos, gebruikt hadt, en waar van men de waare oorzaaken niet had kunnen ontdekken; —— de pyn bepaalde zig in 't Voorhoofd; zy was, voor 't overige, volmaakt gezond; haare Menses waren zeer geregeld, en scheenen niet den minsten invloed

op

op de Hoofdpyn te hebben; ook was de eetlust natuurlyk; en men konde, by het naauwkeurigst onderzoek, geene oorzaak ontdekken. Aderlaatingen, Braak- en Laxeermiddelen, het Laudanum, en de Nervina, als mede de Vesicatoria agter de Ooren en in de Nek, waren reeds te vergeefs toegediend: —— dus schoot 'er byna niets overig, dan op een plaatslyk ongemak te denken, schoon 'er geene oorzaaken tot zulk een plaatslyk ongemak aanwezig geweest waren. — Ik liet haar, ten dien einde, boven ieder Ooghol, juist waar de Nervus Orbitalis Superior uitkomt, een Vesicatorium leggen; doch deeze vermeerderde de pynen, in plaats van te verminderen. —— My kwam, eindelyk, in gedagten, of ook wel Wormen, in de eerste wegen, de oorzaak van deeze hartnekkige Hoofdpyn mogten zyn, (gelyk ik daarvan verscheiden voorbeelden by Schryvers ontmoet heb.) Ik liet, tot dat oogmerk, de Lyderesse eenige pilletjes uit de Calomel, met de Gummigutte, gebruiken; naa dat men eenige dagen met het gebruiken van deeze middelen had aangehouden, loosde de Lyderesse eene menigte *Ascarides*. —— Zy verzekerde my eenige verligting van pynen te gevoelen, 't welk my deed besluiten het voortgebruiken der pillen aan te raaden, die dan ook nog een menigte Wormen uitdreeven, en waar door deeze zoo hardnekkige Hoofdpyn geneezen wierd. —— Men zal hier misschien aanmerken, waarom men niet eerder op deeze middelen gevallen, en waarom men niet reeds in den beginne deeze Wormen ontdekt heeft. —— Dan ik moet hier tot waarschouwing voor jonge Geneesheeren aanmerken, dat de gewoonlyk opgegeeven kentekenen van Wormen niet altoos zeker zyn, en men zomwylen, vooral by de Ascarides, geene blykbaare kentekenen ontdekken kan, schoon dezelve werkelyk aanweezig zyn, gelyk hier het geval was.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN ROERDOMP, OF BUTOR.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De Vogel, by ons onder den naam van *Roerdomp*, of *Butor*, bekend, heet, in 't Grieksch, Ἀστερίας; in 't Latyn, *Ardea Stellaris*; in 't Italiaansch, *Trombotto*; in 't Portugeesch, *Gazola*; in 't Fransch, *Butor*; in 't Hoogduitsch,

duitsch, onder veele andere naamen, *Ros-dumpf*; in 't Zweedsch, *Roerdrum*; in 't Engelsch, *Bittern*; in 't Poolsch, *Bak*; in 't Turksch, *Gelve.*

Welk eene gelykvormigheid 'er ook moge weezen, tusschen de *Reigers* en de *Roerdompen*, zyn de verschillendheden deezer twee Vogelen derwyze uitgemerkt, dat men zich daar in niet konne vergisfen: zy maaken, met de daad, twee onderscheidene, en genoeg van elkander verwyderde, Gezinnen uit, om niet met elkander vereenigd te worden. De *Roerdompen* hebben veel korter Pooten dan de *Reigers*; wat gevleeschter Lichaam, en den Hals zeer digt met vederen bezet, 't welk denzelven veel dikker dan die der *Reigeren* doet schynen.

De *Roerdomp* is min dom dan de *Reiger*, dan nog wilder, hy wordt bykans nooit gezien; hy bewoont moerassen van zekere uitgestrektheid waar veel riet groeit, en onthoudt zich, by voorkeuze, by groote poelen, met houtgewas omzet; daar leidt hy een vreedzaam leeven, door het riet beschermd, voor regen en wind beschut, even zeer verborgen voor den Jaager dien hy vreest, als voor den prooi op welken hy loert; hy blyft geheele dagen op dezelfde plaats, en schynt zyne geheele veiligheid te stellen in de afzondering en bedryfloosheid; in stede dat de *Reiger*, veel onrustiger, in beweeging is, en alle dagen tegen den avond zich bloot geeft aan de Jaagers, die op de met riet begroeide wallen hem opwagten, gaat de *Roerdomp*, met het vallen van den avond, vliegen, en verwydert zich van zyne belaagers; schoon deeze twee Vogels Bewoonders zyn van dezelfde plaatzen, leeven zy op eene zeer verschillende wyze, en hebben geene gemeenschap met elkander.

Volgens WILLUGHBY is het alleen in den Herfst, en by het ondergaan der Zonne, dat de *Roerdomp* de vlugt neemt om te reizen, of ten minsten van woonplaats te veranderen. In het vliegen zou men hem voor een *Reiger* houden, indien hy, van oogenblik tot oogenblik, geen geheel ander geluid liet hooren, 't welk veel klinkender en zwaarder is, *cōb, cōb*; dit geluid, schoon onaangenaam, is zo hard en aanstootelyk niet, als 't geen hem den naam van *Butor* doet verwerven: want hy wordt *Botaurus* geheeten, zo veel als *Boatus tauri*, of die het *Geloei van een Stier* slaat; dit geloei, *hi-rhōnd*, herhaalt hy vyf of zes keeren in den Voortyd, en men hoort het op een halve myl afstands. Zou men zich kunnen verbeelden, dat deeze schriklyke toon, de toon

toon der Liefde is? In de daad, dezelve is niets anders dan het geschreeuw van eene natuurlyke behoefte, die, in de uitdrukking van verlangen, woest en ruw is.. De *Roerdomp* eens dezelve voldaan hebbende, vliedt het Wyfje, of stoot het van zich af, wanneer het hem nog sterk aanzoekt, en, zonder welks eerste aannoopingen, een bykans oogenbliklyk paaren geen plaats zou gehad hebben. Het Mannetje en Wyfje leeven vervolgens afzonderlyk. Ik heb dikmaals, zegt de Heer HEBERT, twee deezer Vogelen doen opvliegen: en altoos opgemerkt, dat ze, tweehonderd schreden van elkander af, opvloogen, en op een gelyken afstand weder nederstreeken. 't Is ondertusschen zeer geloofiyk, dat deeze behoefte der natuur, en die oogenbliklyke vereeniging, op groote tusschenstanden van tyd wederkeeren, indien anders de *Roerdomp* dat geluid alleen slaat in den paartyd: want het begint in de maand February, en men hoort het nog in de Oogstmaand. Het Landvolk zegt, dat de *Roerdomp*, om dit loeijend geluid te maaken, den bek in 't water steekt: de eerste toon van dit vervaarlyk geluid gelykt, in de daad, na eene sterke blaazing, en de tweede na eene klank, uit eene holligheid voortkomende; doch deeze veronderstelde handelwyze kan zeer bezwaarlyk met genoegzaame zekerheid bekragtigd worden: want de *Roerdomp* houdt zich altoos zodanig verschoolen, dat het niet wel mogelyk is hem van naby te zien: de Jaagers komen niet tot de plaatzen, in welken zy hem opslooten dan met door het riet heen te dringen, en dikwyls tot de knieën in 't water te gaan.

By alle deeze voorzorgen om zich onzigtbaar en ongenaakbaar te maaken, schynt de *Roerdomp* een list te voegen, hem door wantrouwen ingeboezemd: hy houdt den kop recht overeinde; en daar hy meer dan twee en een half voet hoog is, ziet hy over het riet heen, zonder door de Jaagers ontdekt te worden: hy verandert niet van plaats dan tegen den avond in den Herfst, en brengt het overige zyner dagen door in eene bedryfloosheid, welke ARISTOTELES bewoog hem den bynaam van den *Luien* te geeven; alle zyne beweeging bepaalt zich daar toe, dat hy op een Kikvorsch, of een Klein Vischje, aanvalt, die zich van zelve opdoen aan deezen wagtenden Visscher.

De naam *Asterias* of *Ardea Stellaris*, door de Ouden aan den *Roerdomp* gegeeven, is, volgens SCALIGER, daar van ontleend, dat hy met den avond recht opwaards na den Hemel vliegt, en schynt verlooren te geraaken in het starrewelf;

welf; anderen zoeken den oorfprong van deezen naam in de vlekken van de Pluimadie deezes Vogels; welke, nogthans, veel eer als penfeelen dan als ftarren gefchikt zyn: zy bedekken het geheele Lyf met zwartagtige ftreepen, die op den rug dwars loopen op een rosagtigen grond; de over lang getrokkene zyn op een witagtigen grond voor aan den Hals, de Borst en den Buik. De Bek van den *Roerdomp* is van dezelfde gedaante als die der *Reigers*, even als de Pooten groenagtig van kleur, breed in de opening, en zo digt tot aan de Oogen opgefpleeten, dat men zeggen zou dat dezelve in de Bovenkaak ftonden; de opening van het Oor is groot; de korte en fcherpe Tong komt flegts ten halven van den Bek; dan het Keelgat is zo ruim, dat men 'er, als 't ware, de vuist zou kunnen infteeken; zyne lange Vingers vatten het riet, en dienen hem om zich op de losvlottende rietbrokken ftaande te houden; hy vangt eene verbaazende menigte van Kikvorfchen; en, in den Herfst, gaat hy de Ratten in de bosfchen opzoeken, die hy zeer behendig verrast en geheel inflikt; in dat jaargetyde wordt hy zeer vet; gevangen wordende, ftelt hy zich te weer, en pikt inzonderheid na de oogen. Het vleesch deezes Vogels is niet lekker, fchoon men het, in vroeger dagen, toen het Reigervleesch een lekker beetje, en een hoofdfchotel, uitmaakte, at.

De Eijeren van den *Roerdomp* zyn witagtig, naar het aschgraauwe of het groene trekkende: vyf of zes vindt men 'er in het Nest, gemaakt in 't midden van het Riet, op een hoop biezen. Belon dwaalt zeker, en verwart den *Roerdomp* met den *Reiger*, als hy fchryft dat de eerstgemelden zyn nest in het hoogst der boomen maakt.

Men vindt den *Roerdomp* overal waar moerasfen zyn, uitgeftrekt genoeg om hem ter fchuilplaats te dienen; men kent hem in de meeste Landftreeken van *Frankryk*; hy is niet zeldzaam in *Engeland*, en veelvuldig in *Zwitzerland* en *Oostenryk*; hy wordt desgelyks in *Silefie*, in *Denemarken*, en in *Zweeden*, gevonden. De Noordlyke Gewesten van *America* hebben zelfs hunne foort van *Roerdompen*, en men vindt andere foorten in de Zuidelyker; doch het fchynt, dat onze *Roerdomp*, min hardvogtig dan de *Reiger*, onze Winters niet kan verdraagen, en onze ftreeken verlaat wanneer de koude begint te knellen. Welafgerigte Jaagers verzekeren ons, dat zy ze, ten tyde van zwaare koude, nooit gezien hebben aan de oevers der beeken of bronnen; en hebben zy ftilftaande waters en moe-

moerassen noodig, dan moeten onze lange Wintersaisoenen voor hun een tyd van ballingschap weezen. WILLUGHBY schynt aan te duiden, dat de hooge vlugt, welke zy in den Herfst, na het ondergaan der Zonne, neemen, het vertrek is na warmer Lugtstreeken.

Geen Waarneemer heeft ons beter verslag verleend, wegens de natuurlyke eigenschappen deezes Vogels, dan de Heer BELON; van 't geen hy my daar over geschreeven heeft zal ik een uittrekzel mededeelen.

De *Roerdompen* vindt men bykans door alle Jaarsaisoenen heen, te *Montreuil sur mer*, en op de kusten van *Picardye*, schoon ze reizende Vogels zyn; in de maand December treft men ze in grooten getale aan, en dikwyls twaalf op één rietveld.

Weinige Vogels worden 'er gevonden die zich met zo veel bedaardheids verdeedigen; de *Roerdomp* valt nooit aan; doch aangevallen zynde, vegt hy moedig, en slaat sterk, zonder veel beweegings te maaken. Wanneer een Roofvogel op hem nederschiet, vliegt hy niet, hy wagt dien, overeinde staande, af, en ontvangt hem op de punt zyns scherpen beks; de gewonde vyand vliegt schreeuwende heen. De oude *Buizerts* tasten nooit een *Roerdomp* aan, en de gemeene Valken doen het nooit dan van agteren, en in de vlugt; hy verdeedigt zich zelfs tegen den Jaager, die hem geschooten heeft; in plaats van te vlugten wagt hy hem af, en pikt hem met den bek zo geweldig, dat hy door de laarzen hem diep in 't vleesch steekt. Veele Jaagers zyn 'er gevaarlyk door gewond; men dient deeze Vogels af te maaken, want zy verdedigen zich tot den dood toe.

Zomtyds, doch zeldzaam, gaat de *Roerdomp* op den rug leggen, gelyk de Roofvogels, en verdedigt zich zo wel met zyne Klaauwen, welke hy vry lang heeft, als met den Bek: hy neemt deeze houding aan als een Hond hem overvalt.

Het geduld van deezen Vogel evenaart zyn moed; uuren lang staat hy, onbeweegelyk, met de pooten in 't water, en overdekt van 't riet; hy loert op Aaltjes en Kikvorschen; hy is even bedryfloos en droefgeestig als de *Ooijevaar*; buiten den paartyd, wanneer hy beweeging maakt, en van plaats verandert, kan men hem niet dan met Honden vinden. In de maanden February en Maart slaan de Mannetjes 's morgens en 's avonds een geluid, 't geen men zou kunnen vergelyken by een zwaare snaphaan-

haanschoot; de Wyfjes komen op dit geluid af: dikwyls omringt een twaalftal Wyfjes één Mannetje: want in deeze Vogelsoort zyn, even als onder de *Eendvogels*, de Wyfjes veel menigvuldiger dan de Mannetjes; hy treedt moedig onder dezelve heen, en weert de andere Mannetjes, die aankomen, af. —— De Wyfjes vervaardigen de Nesten, te midden van het riet, in de maand April; de Broedtyd duurt vier- of vyf- en twintig dagen; de Jongen komen bykans naakt ter wereld, en hebben eene afzigtige gedaante; zy schynen alleen hals en pooten; zy komen niet uit het nest voor dat 'er meer dan twintig dagen verstreeken zyn; de Vader en Moeder voeden dezelve in de eerste dagen met Bloedzuigers, Haagedisfen, en schot van Kikvorschen, vervolgens met kleine Aaltjes; de eerste Vederen zyn ros, even als die der Ouden; de Pooten en de Bek zyn eer wit dan groen. De *Buizerts*, die de nesten aller andere Vogelen der Moerasfen verwoesten, raaken zelden die der *Roerdompen* aan; de Vader en Moeder bewaaken ze zonder ophouden, met een verdedigend toevoorzigt; de Boerenjongens durven ze niet stooren, uit vreeze dat hunne oogen gevaar zouden loopen.

De Mannetjes, onder de *Roerdompen*, zyn zeer gemaklyk van de Wyfjes te onderscheiden, zo door de kleur als door de gestalte; zy zyn veel schooner, veel rosser, en veel grooter dan de Wyfjes, daarenboven hebben zy veel langer Hals- en Borstvederen.

Het Vleesch deezes Vogels, bovenal de Vleugelboutjes en de Borst, is redelyk goed om te eeten, mits men de huid aftrekke, die vervuld is met een scherpe en flegtsmaakende olie, welke zich onder het braaden in het vleesch mengt, en 'er een sterken smaak aan byzet.

PROEVE, OM, IN ONS VADERLAND, OPREGTE CAROLINA, OF *Westindische*, RYST, VOORT TE KWEEKEN, EN TOT HAARE VOLKOMENHEID TE BRENGEN.

Half Maert zaaide ik eenige korlen uitgezogte Ryst, met den bast, in heel natte aarde, in een Broeibak, waar van primo April een plant te voorschyn kwam, zo fyn en teder als eene dunne spelde, of allerfynst grasscheutje. Deeze plant, in eene digte pot, in een Runbak, telkens met water tot eene drasnatte aarde onderhouden, is sterk

ge-

gegroeid. Ze schoot wel tien Halmen, ter hoogte van 5 à 6 voeten: de eerste air begon zig te vertoonen den 5 Augustus; de eerste bloey den 21 dito, tot in September. Ieder air is lang 8½ duim, Amsterdamsche Maat, en bestaat wel uit 100 korlen; dus geeft eene plant duizendvoudige vrugt. Eenige dier korlen zyn nu reeds ryp. Ik hebbe dit den Liefhebberen van de Botanie willen mededeelen, of deeze Proeve ook verder ware uit te breiden.

In Amsterdam,
28 *September*, 1784.

J. C.

MANIER VAN AENKWEEKING VAN DEN VIRGINISCHEN TULPENBOOM. *Uit* BOUTCHER's *Verhandeling over de Boomen des Wouds.*

Deeze Boom is zeer gemeen in Virginie, en word in het meeste gedeelte van het vaste land van America gevonden; van waar de Zaadbollen jaarlyks in menigte naar Groot-Brittannien gebragt worden. Verscheide Schryvers geeven op, dat deeze Zaadbollen in potten geplant, en onder glazen gezet, moeten worden, dat men de planten, wanneer ze één jaar oud zyn, ieder op zig zelven, in kleine potten moet verplanten, en dan weder op nieuw onder glazen brengen; waarna dezelve egter nog in potten gehouden, en, geduurende de drie of vier volgende jaaren, des Winters, in Orangehuizen gehouden moeten worden, tot dat zy sterkte genoeg bekoomen hebben.

Deeze handelwyze volgde ik in myne vroege beoeffening, en ze zal, zonder twyffel, dit gewas zoo wel opkweeken als in 't leeven houden; maar 'er is geene noodzaakelykheid, om deezen boom, zelfs in zyne eerste jeugd, met zoo veel teerheid te behandelen: — zie hier een gemakkelyker en onkostelyker weg, om denzelven te teelen, gegrond op ondervinding; volgens welken men in een gewoonen grond, en in eene wel bemantelde ligging, veel sterker en steviger planten verkrygen zal; en waar door men dezelven schielyker in staat zal brengen om verzet te kunnen worden, in die plaatzen, daar men voorneemens is ze te laaten blyven.

Maakt, in het begin van *Maart*, een bed van goede

fyne ryke aarde gereed, wel gemengd met oude verrotte koemist, wel op de zon leggende, en voor koude Winden beschut; plaats een oud raam over het bed, en zaait de Zaadbollen; ziftende over dezelven, omtrent ter dikte van een halve duim, een grond, ten minsten eenige Maanden te vooren gereed gemaakt, bestaande uit eene karvragt oude weigrond, eene gelyke vragt wel verteerde koemist, en eene halve karvragt zee- of fyn duinzand. Sommige van deeze Zaaijelingen zullen waarschynlyk binnen de negen of tien weeken voor den dag koomen, maar verre het grootste gedeelte derzelven zal in den grond blyven, tot het daaraan volgende voorjaar. Ik raade daarom aan, om de bedden niet meerder te wateren, dan maar even noodig is, om de planten, die voor den dag zyn gekoomen, te verkwikken; welken, geduurende volgende vier of vyf weeken, op het heetste van den dag, voor de Zonne-hitte moeten gedekt zyn; doch daarna moeten ze derzelver geheelen invloed genieten.

Wanneer deeze omstandigheden in agt genoomen worden, is 'er geen verdere zorg dit jaar noodig, dan den grond van allen onkruid zuiver te houden; en in den Winter, wanneer het hard en lang stormt, dubbelde matten over de raamen te brengen, welke zorgvuldelyk moeten weggenoomen worden, als het Weder zagter word.

In *Maart* van het volgende jaar, neem zorgvuldiglyk met de vingers van het bed alle mosagtige harde, aan een gebakke en korstagtige, klompjes aarde, maak dezelve weder fyn en zagt, en zift 'er eene hoeveelheid, van die geëvenredigd is aan die, welke weggenoomen is, van dezelfde soort van mengzel als de voorige, overheen. Als dan zullen, omtrent het einde van *April*, of het begin van *Mey*, indien uwe Zaadbollen goed zyn geweest, de planten by menigte voor den dag koomen; wanneer ze dikwils, doch spaarzaam, met Water moeten verkwikt worden. Van deezen tyd, tot in het begin van *Augusty*, moeten ze voor de Middagzon gedekt worden; maar dit wilde ik niet laaten geschieden, door de bedden met matten te bedekken, zoo als gemeenlyk geschied, 't geen de planten te veel trekt, en te zwak maakt; maar zulks liever doen, met een stuk oude rieten schutting, of, by gebrek van dezelve, zoude ik eenige dunne planken of schaalen aan een spykeren, ter lengte van den bak, en hong genoeg om het bed voor de Middagzon te beschaduwen. Met de planten dus voor de grootste hette te beveiligen,

en

en haar eigen de vrye open Lugt te laaten genieten, zullen ze, al schoon zy in lengte zoo sterk niet toeneemen, egter zwaarder van steng worden, en veel sterker zyn.

Wanneer dit behoorlyk verrigt word is 'er in deeze gelegenheid niets meer in agt te neemen, dan veelvuldige gemaatigde besproeijingen, tegen den Avond: en eene mat over den bak te werpen gedurende een hevigen Winter-Storm.

Omtrent het begin van *April*, in het volgende Voorjaar, (want deeze Boom is agterlyk in 't uitbotten zyner bladeren,) moet men een plek gronds op dezelfde wyze en van denzelfden aard gereed maaken, als voor de Zaadbollen gezegt is, en dan zorgvuldiglyk de planten met een truweel opneemen, zonder hunne wortels te beschadigen. Indien dezelve niet aanstonds in den grond kunnen gezet worden, moet men een tobbe vol gezift mengzel (waarvan boven gesprooken is,) met Water tot een behoorlyk dik beslag mengen, door het welke men de planten, één voor één, moet heen trekken, tot dat 'er zoo veel aan blyft hangen als genoeg is, om hunne Wortels en Veezels te bedekken. Dit zal haar beletten uit te droogen, en in deezen toestand kunnen zy veilig tot een grooten afstand vervoerd, en verscheide dagen buiten den grond gehouden worden. De Wortels van deezen Boom mogen niet veel gedund worden; derhalven snyd ter deezer tyd maar een weinig van de Penwortel glad af, maar laat alle de Veezels of Hairwortels 'er aan, en plant den Boom vervolgens nog in eene wel bemantelde of gedekte ligging. Zet uwe planten, in greppels met de spae uitgestooken, in regels van een voet afstands, en zes duimen van plant tot plant; plant vyf van deeze regels, 't welk een bed van vier voeten breedte zal maaken, en indien gy meer dan één bed kunt maaken, laat een gangpad van drie voeten wyd tusschen dezelven. Laaten ze voorts dikwils (en overvloediger dan te vooren) in den Avondstond begooten worden, gedurende de Zomermaanden; waarna dezelve zuiver van Onkruid gehouden, en met een mat gedekt moeten worden, wanneer het hard vriest gedurende den eersten Winter. Dan zullen de planten, als men in het volgende Voorjaar de grond tusschen de regels wel los en lugtig gemaakt heeft, geen verdere zorg vereischen; moetende alleen maar twee jaaren in deeze kweekery verblyven.

De planten mogen van deeze bedden, naar eene andere kweekery, overgebragt worden, waarvan de grond fyn en

 diep

diep is. Men draage egter nog veel zorg voor de Wortelen, en plant dezelven in ryën, op den afstand van drie en een half voet, en agttien duimen vaneen in de ry staende; houd den grond zuiver en fyn met de schoffel, en watert de planten overvloedig in droog weder, geduurende den eersten Zomer, en laat dezelve aldaar drie jaaren verblyven. Deeze Boomen zullen nu sterk genoeg zyn, om de aanvallen onzer strengste Winters te kunnen doorstaan, en daar zy nu omtrent zes of zeven Voeten hoog zyn, zullen zy een bekwaame grootte hebben, om ter plaatse, al waar men dezelve meent te doen blyven, te zetten. In een ryken diepen grond, met andere Boomen omringd, maar niet te digt by hun geplaatst, zullen zy in weinig jaaren verbaazend groot worden; maar, in dun mager land, maaken zy maar geringen opgang, schoon zy vroeger zullen bloeijen. In America groeijen zy dikwils in vogtige Moerassige gronden, en in zodanigen grond hebbe ik dezelve alhier geplant, dog met geen goeden uitslag; het geen, zoo ik veronderstel, toe te schryven is aan onze lange natte Winters, die hunne teere Wortels en Veezels doen rotten.

Men kan hun niet wel, als menige andere Woudboomen, met voordeel verplanten, wanneer zy tot een groote hoogte gekoomen zyn; maar men kan hun nog eene reize meerder, als reeds alhier gemeld is, verzetten, wanneer zy reeds de lengte van tien of twaalf Voet bekoomen hebben, het geen ik met zeer goeden uitslag gedaan hebbe. Ik ken geen Boom, op welken het afsnoeijen van Takken of Wortels, een slegter uitwerking heeft, dan op deezen, zoo als ik dikwils tot myn verdriet ondervonden hebbe; derhalven moet men de planten in de kweekery tot de gedaante brengen, die men aan dezelve verlangt, met alle de kwaalyk geplaatste uitbotten, weg te vryven, of met den vinger en duim de kwalyk geschikte Takken, kort na dat ze voor den dag gekoomen, en terwyl ze nog jong en teer zyn, af te knypen; meerdere snoeijing als deeze behooren zy nooit te ondergaan.

Deeze Boom is een plant van buitengewoone schoon[illegible]en deftigheid, en verdient, hooglyk, een plaats in alle [illegible]e en fraaij aangelegde plantagien. Er is een Boom van dat soort in de [illegible]uinen van den Graaf van Peterborough te Parson's green by London, welke ik verscheide jaaren aan een in vollen bloezem gezien hebbe; dezelve is meer dan vyftig Voeten hoog, en heeft een Stam naar evenredigheid, en zoude nog veel grooter geweest zyn, ware het niet, dat

dat 'er, dezelve in een wilde verwaarloosde hoek van den tuin plant zynde, geen agt op gegeeven was, als mede dat dezelve zeer was benadeeld geworden, door de overhangende Takken en de voortloopende Wortels van andere Boomen, 't geen hem belette behoorlyk voedzel te verkrygen. De Heer CATESBY maakt, in zyne *Natuurlyke Historie van Carolina*, gewag van Tulpboomen, welker Stammen dertig voeten in den omtrek hebben, en het hout van dezelve wordt door de Amerikaanen, om deszelfs sterkte en duurzaamheid, hooglyk gewaardeerd.

UITTREKZEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN, IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX, MET DE SCHEPEN DE *Resolution* en *Discovery*, OM ONTDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

(*Vervolg van bladz.* 28.)

Capitein COOK verliet, op den dertigsten September, 's morgens, *Otaheite*, en kwam, op den avond van dien dag, te *Eimeo*. Het verlies van een *Geit*, daar gestoolen, noodzaakte hem tot het pleegen van vyandlykheden op dit Eiland; en hy kreeg de *Geit*, (ten dien tyde voor hem een dierbaar Beest,) niet weder, eer hy eenige Huizen en Canoes in de assche gelegd hadt.

Op den elfden October, zette hy koers na *Huaheine*, waar hy ten oogmerk hadt OMAI eindelyk neder te zetten; hy kwam 'er den volgenden morgen. By onze aankomst, schryft Capitein COOK, vervoegden zich alle de voornaamsten van het Eiland aan boord onzer Schepen; dit was juist het geen ik wenschte, dewyl het hoog tyd werd om OMAI ergens eene vaste verblyfplaats te bezorgen; en ik verbeeldde my, dat de tegenwoordigheid deezer Volkshoofden my zou in staat stellen, om het op de v[illegible]nendste wyze, uit te voeren. OMAI scheen te neigen [illegible] zich op *Ulietea* te vestigen; en wanneer wy hadden kunnen overeenkomen over de wyze om dit plan te voltrekken, zou ik 'er niets tegen gehad hebben. Zyn Vader was door de lieden van *Bolabola*, als zy *Ulietea* bemagtigden, van eenig land, op dat Eiland, ontzet geworden,

 en

en ik twyfelde geenzins, of ik zou in staat weezen, om, op eene vriendlyke wyze, dit den Zoon te doen wedergeeven; ten dien einde was het noodig dat hy zich wel verstondt met die tegenwoordig Meesters op dit Eiland waren; doch hy was te zeer de Patriöt om aan een voorslag van dien aart het oor te leenen, en trots genoeg om zich te verbeelden, dat ik, door geweld, hem in de ontnomene Vaderlyke bezittingen zou stellen. Zulks maakte het onmogelyk hem op *Ulietea* te doen woonen, en *Huaheine* dagt my daar toe de voeglykste plaats. Ik besloot, derhalven, my van de tegenwoordigheid der Voornaamsten deezes Eilands te bedienen, en hun des eenen voorslag te doen.

Naa dat de drukte van dien morgen over was, maakten wy ons gereed om een bezoek af te leggen by TAIREETAREEA; met oogmerk om by 't zelve deeze zaak aan te vangen. OMAI kleedde zich, op eene zeer voeglyke wyze, naar de omstandigheden, en vervaardigde een Geschenk voor den Oppersten des Eilands, als mede een voor zyn EATOOA. Waarlyk, naa dat hy ontslaagen geraakt was van den slegten hoop, die hem op *Otaheite* omringde, gedroeg hy zich met zo veel voorzigtigheids, dat hy agting verdiende. —— Ons aan land gaan lokte de meesten, die ons aan boord bezogt hadden, derwaards, en zy, zo wel als die aan strand stonden, vergaderden in een groot Huis. De zamenvloeijing des Volks, te deezer gelegenheid, was zeer groot, en onder 't zelve vertoonde zich een grooter aantal aanzienlyke Mannen en Vrouwen, dan wy ooit gezien hadden in eene Vergadering op een deezer nieuwe Eilanden. Niet alleen scheen het gros des Volks, over 't algemeen, veel moediger en schooner dan op *Otaheite*, maar er was ook een veel grooter getal Mannen van aanzien, naar evenredigheid van de uitgestrektheid deezes Eilands; de meesten hadden het diklyvig voorkomen der Opperhoofden te *Watteeo*.

Wy wagtten eenigen tyd naa de komst van TAIREETAREEA; dewyl ik niets wilde uitvoeren eer de *Earee rahie* tegenwoordig was; doch toen hy kwam, bevond ik dat zyne tegenwoordigheid niet veel betekende; hy was niet meer dan acht of tien jaaren oud. OMAI, die op een kleinen afstand stond van deezen kring aanzienlyke lieden, begon met Roode Vederen en Stoffe, enz. aan de Goden te offeren. Hier op volgde eene andere Offerande, welke de Volkshoofden aan de Goden toebragten; naa dezelve wer-

werden verscheide andere stukken Stof, en Roode Vederen, ten geschenke gegeeven. Elk deezer Artykelen werd nedergelegd voor één van het gezelschap; die ik verstond dat een Priester was, en overgeleverd met een aanspraak of gebed, uitgesprooken door een van OMAI's Vrienden, die naast hem zat, doch meest naar 't geen hy hem voorzei. In deeze Gebeden vergat hy zyne Vrienden in *Engeland* geenzins, noch ook die hem behouden herwaards hadden overgebragt. De *Earee rahie no Pretane*, Lord SANDWICH, *Toote*, *Tatee* (*), werden in elk deezer vermeld. Toen OMAI's offeranden en gebeden geëindigd waren, nam de Priester elk artykel, in dezelfde orde, als het voor hem was nedergelegd; en een gebed uitgestort hebbende, zondt hy alles na de *Morai*; welke, zo als OMAI ons berigtte, verre van deeze plaats aflag; anders zouden de Offeranden daar gedaan geweest zyn.

Naa het volbrengen der Godsdienstplegtigheden zat OMAI naast my neder, en wy vingen onze voorgenoomene zaak aan. Ik gaf het jonge Opperhoofd myn geschenk; en ontving het zyne; en alles wel in overweeging genomen zynde, waren ze van wederzyden ryklyk. Wy maakten eenige schikkingen, op de wyze van onze verdere onderhandeling; en ik wees aan, welke kwaade gevolgen zouden voortvloeien, uit ons te besteelen, gelyk zy gedaan hadden by voorige bezoeken. OMAI's ter nederzetting aldaar werd voorgesteld aan de verzamelde Volkshoofden.

OMAI berigtte hun: „Dat wy hem mede genomen had-
„ den na ons Land, waar hy zeer vriendlyk ontvangen was
„ door den grooten Koning en diens *Earees*, en behandeld
„ met alle blyken van agting en toegenegenheid, zo lang
„ hy onder ons verkeerde; dat wy hem te rug gebragt
„ hadden, door onze milddaadigheid verrykt met veele ar-
„ tykelen, die zynen Landgenooten van veel diensts zou-
„ den weezen; en dat, behalven twee Paarden, die by
„ hem zouden blyven, verscheide andere nieuwe en zeer
„ dienstige Dieren op *Otaheite* gelaaten waren, die schielyk
„ zouden vermenigvuldigen, en een genoegzaam aantal uit-
„ leveren voor de nabuurige Eilanden; dat het myn ernstig
„ verzoek was, dat zy, tot vergelding voor alle myne ge-
„ daane diensten, hem een stuk Lands zouden aanwyzen
„ om een Huis op te bouwen, en den noodigen voorraad
„ voor hem zelven, en den zynen, te teelen; en dat, in-
„ dien

(*) COOK en CLERKE.

„ dien men dit op *Huaheine* niet, by koop of gifte, kon „ verwerven, ik besloten had hem na *Ulietea* te voeren, „ en daar te vestigen."

Misschien heb ik hier myn Vriend een beter aanspraak in den mond gelegd, dan hy met de daad deedt; doch ik had hem deeze hoofzaaken opgegeeven. Ik merkte op, dat de verklaaring, met welke hy besloot, om hem na *Ulietea* over te voeren, de goedkeuring van alle de Volkshoofden wegdroeg; en ontdekte terstond de rede. OMAI hadt, gelyk ik reeds gemeld heb, zich trotslyk gevleid, dat ik geweld zou gebruiken om hem te herstellen in 't bezit van de landen zyns Vaders, op *Ulietea*, en over dit stuk, zonder daar toe eenigen last te hebben, gesprooken met eenige Leden deezer tegenwoordige Vergadering, die zich alles voorstelden van een vyandlyke landing op *Ulietea*, en dat ik hun zou bystaan om de *Bolabolaers* van daar te verdryven. ——— Ik moest hun, ten deezen opzigte, uit den droom helpen; om dit te doen gaf ik hun, op de volstrektste wyze, te verstaan, dat ik hun nooit in zulk eene onderneeming bystand zou verleenen, noch dulden dat dezelve werd aangevangen, terwyl ik my in hunne Zeeën onthield; als mede dat OMAI, indien hy zich op *Ulietea* zou nederzetten, zulks zou moeten geschieden als een Vriend, en dat hy den *Bolabolaers* niet moest opgedrongen worden als een Overweldiger.

Deeze myne verklaaring gaf eene nieuwe wending aan de gevoelens van den Raad. Een der Volkshoofden drukte zich terstond in deezer voege uit: „ Dat het geheele „ Eiland *Huaheine*, en alles wat op hetzelve gevonden „ werd, het myne was; en dat ik, over zulks, zulk een „ gedeelte, als my behaagde, aan myn Vriend OMAI kon „ schenken." ——— OMAI, die, gelyk de rest zyner Landgenooten, zelden verder zag dan het tegenwoordig oogenblik, hoorde deezen voorslag met verrukking; niet twyfelende, of ik zou mild genoeg weezen, en hem een groot deel lands verleenen. Doch hem iets aan te bieden, 't geen my zeer kwalyk gevoegd zou hebben te ontvangen, merkte ik aan als geene aanbieding in 't geheel; ik begeerde daarom, dat zy niet alleen den byzonderen plek gronds zouden aanwyzen; maar tevens nauwkeurig bepaalen de uitgestrektheid lands, welke zy hem tot het gemelde einde zouden vergunnen. ——— Hierop werd gezonden om eenige Volkshoofden, die reeds uit de Vergadering gegaan waren; en, naa een korte onder-

derlinge raadpleeging, werd myn verzoek, met algemeene stemming, toegestaan; en een stuk gronds naast het huis, waar in wy ons tegenwoordig bevonden, aangewezen. De uitgestrektheid, langs het strand, by de haven, was zeshonderd voeten, de diepte, tot den voet eens bergs, was meer; en een gedeelte des bergs werd 'er aan toegevoegd.

Wanneer wy dit werk, tot wederzydsch genoegen, verrigt hadden, liet ik een Tent aan strand opslaan, zette een Wagt, en richtte de noodige werktuigen ter waarneeminge op. De Timmerlieden, van beide de Schepen, gingen aan het bouwen van een Huis voor OMAI, waar in hy de Europische waren, zyne eigendommen, kon bergen. Ten zelfden tyde waren 'er eenigen bezig om een Tuin voor hem aan te leggen, waar in zy boomen en wyngaarden plantten; meloenen, en verscheide andere zaaden, 'er zaiden: en ik had het genoegen, om, eer ik dit Eiland verliet, de meesten te zien groeijen.

OMAI begon nu in ernst op zyne eigene zaaken en belangen te denken, en voelde het hartgrondigst berouw over zyne kwalyk geplaatste ryklykheid op *Otaheite*. Hy vondt, op *Huaheine*, een Broeder, een Zuster, en een Schoonbroeder, met zyne Zuster getrouwd zynde. Doch deezen beroofden hem niet, gelyk onlangs zyne andere Bloedverwanten gedaan hadden. Het moeide my, nogthans, te ontdekken, dat zy, schoon te eerlyk, om hem ongelyk aan te doen, van te weinig beteekenis op het Eiland waren om hem daadlyk van dienst te zyn. Zy hadden noch gezag, noch invloed, om zyn Persoon of Eigendom te beschermen; en, in dien hulploozen staat, vreesde ik, dat hy groot gevaar liep, om beroofd te worden van alles, wat zy hem gegeeven hadden; zo ras als hy zich ontzet vondt van onzen bystand, genoegzaam om zyne Landgenooten in bedwang te houden.

Een Man, die ryker is dan zyne nabuuren, wordt zeker benyd door veelen, die wenschen hem met hun gelyk gesteld te zien. Doch, in Landen, waar Beschaafdheid, Wetten en Godsdienst, bedwangmiddelen uitleveren, vinden de Ryken een vry vasten grond van gerustheid; en, dewyl, daarenboven, in al zulke Maatschappyen, eene verspreiding is van eigendommen, heeft geen enkel persoon te vreezen, dat de pooging van alle de armere Leden tegen hem zal zamenspannen, boven anderen, die even zeer de voorwerpen van nyd zyn. —— OMAI bevondt zich

zich in eenen geheel anderen toestand. Hy moest leeven onder de zodanigen, die, voor een groot gedeelte, geen ander beginsel hunner daaden hebben dan onmiddelyke aandrift hunner natuurlyke neigingen. Doch de hoofdzwarigheid bestondt hier in, dat hy geplaatst stondt te worden in eenen stand van alle anderen onderscheiden; hy zou de éénige Ryke Man weezen in de Maatschappy tot welke hy behoorde. Hy hadt, door zyne kennis met, en zyne verkeering onder, ons een schat van dingen, die zyne Landgenooten zich door kunst noch vlyt konden eigen maaken; terwyl zy allen loerden op een aandeel van zyn benydden Rykdom, was het zeer natuurlyk te dugten, dat zy allen zich wel ras zouden vereenigen om deen eenigen bezitter daar van te ontzetten.

Om zulks, indien het mogelyk ware, te voorkomen, raadde ik OMAI eenige zyner goederen te verdeelen tusschen twee of drie der voornaamste Volkshoofden; die, hier door voor zichzelven voldaan, gereed zouden zyn hem onder hunne bescherming te neemen, en te beschutten voor de geweldige aanvallen van anderen. Hy beloofde myn raad te zullen volgen; en ik vernam, met veel genoegen, dat hy, vóór myn vertrek, deezen voorzigtigen stap gedaan hadt. ——— Nogthans, niet geheel vertrouwende op de werking der dankerkentenisse, nam ik toevlugt tot dringender beweegreden van bevreesdmaaking. Met dit oogmerk verklaarde ik, by elke voegzaame gelegenheid, den Inwoonderen, dat ik voornemens was hun Eiland weder te bezoeken, naa den gewoonen tyd myns afzyns: en dat, indien ik OMAI niet vond in denzelfden staat van veiligheid als ik hem gelaaten had, allen, die ik ontdekte dat zyne Vyanden geweest waren, de zwaarte myner wraake zouden gevoelen. Deeze dreigende verklaaring zal, waarschynlyk, niet weinig afdoen; want onze opeenvolgende bezoeken, in deeze laatste jaaren, doen dit Volk gelooven, dat onze Scheepen, op gestelde tyden, zullen wederkeeren; en zo lang zy in deen waan blyven, welken ik oordeelde vryelyk te mogen styven, heeft OMAI reden om te verwagten, dat ze hem ongemoeid zullen laaten in zyne nieuw aangelegde Plantagie.

OMAI's Huis bykans volbouwd zynde, werden veele zyner goederen den zes- en twintigsten aan land gebragt. Onder eene verscheidenheid van andere noodlooze Artykelen, was een kist met kinderspeelgoed; deeze vertoond

zyn.

zynde, behaagde grootlyks aan de gaapende menigte. Doch zyne potten, ketels, schotels, glazen, en al de toestel van huisraad, verwaardigde nauwlyks iemand met een oogslag. ——— OMAI begon nu zelf te denken, dat ze hem van geen dienst zouden weezen, dat een gebraaden Varken beter smaakte dan een gekookt, dat een Platanus-blad even goed tot den maaltyd diende als een tinnen schotel, dat een schel van een Cocusnoot de plaats van een Glas wel kon vervullen; hy besloot, daarom, wyslyk, zich van deeze dingen, tot de keuken en tafel behoorende, af te maaken, zo veel hy kon, onder het Scheepsvolk; krygende van hun, in ruiling, bylen en andere yzeren werktuigen, welke meer weezenlyke waarde hadden in dit gedeelte der wereld, en meer konden dienen om zyne meerderheid staande te houden by de zodanigen, onder welken hy zyne volgende dagen zou slyten.

Zo ras OMAI zyne nieuwe wooning betrokken hadt, begon ik bedagt te worden op het verlaaten van dit Eiland, en liet deezen avond alles van het strand haalen, uitgenomen den Hengst en de Merrie, en een Geit, die jongen moest, laatende deeze in 't bezit van onzen Vriend. Ik gaf hem ook een *Engelschen* Beer en twee Zogen; en hy hadt nog twee van de laatstgemelden, die hem toebehoorden. De Hengst dekte de Merrie terwyl wy op *Otaheita* waren; zo dat ik alle reden heb, om te veronderstellen, dat 'er op deeze Eilanden, door dit dierbaar geschenk, een ras van Paarden zal verwekt worden.

De Geschiedenis van OMAI zal misschien zeer veelen Leezeren gevallen. Ik zal, daarom, alle omstandigheden, behoorende om een voldoenend denkbeeld te geeven van den stand, in welken wy hem lieten, hier melden. ——— Op *Otaheite* hadt hy vier of vyf *Toutous* aangenomen; de twee jongelingen van *Nieuw-Zeeland* bleeven by hem, als ook zyn Broeder, en eenige anderen op *Huaheine*: zo dat zyn Gezin reeds bestond uit acht of tien Persoonen, indien men het een Gezin mag heeten, waar in tot nog geen Vrouw gevonden werd; en het zou nog wel wat lyden eer deeze 'er in kwam, althans wat OMAI zelve betrof, die in 't geheel niet genegen scheen om eene Vrouw te neemen.

Het Huis, 't geen wy voor hem lieten bouwen, was vier en twintig voeten lang, en achttien breed, tien voeten hoog (*). Het bestondt uit planken, in den kryg op *Eimeo*

(*) Volgens berigt van H. ZIMMERMAN, een Duitscher, die de

meo verkreegen; in het bouwen hadden wy zo weinig Spykers gebruikt als eenigzins mogelyk was, op dat het yzer geen aanlokzel zou weezen om het neder te werpen. Het was bepaald, dat OMAI, terstond naa ons vertrek, een groot Huis zou bouwen, naar de gewoonte zyns Lands; het eene einde van 't zelve zou heen steeken over 't geen wy hadden opgerigt, en het tot grooter beveiliging insluiten. In dit werk beloofden eenige Volkshoofden hem te zullen helpen, en, indien het bedoelde Huis den grond beslaa, welken hy hadt afgeperkt, zal het zo groot weezen als eenig Huis op 't gansche Eiland.

OMAI's *Europische* Wapenen bestonden in een Snaphaan, een Bajonet, een Patroontas, een Vogelroer, twee paar Pistoolen, en twee of drie Zwaarden. Het bezit hier van maakte hem, zyns bedunkens, geheel gelukkig, en dit was myn eenig oogmerk, met hem die geschenken te geeven: want ik was altoos van gevoelen, dat hy gelukkig zou geweest zyn, zonder Vuurwapens, of andere *Europische* Oorlogtuig, dan met hetzelve; naardemaal zy in de handen van iemand, aan wiens voorzigtigheid ik reden hadt te wantrouwen, eer zyn gevaar stonden te vergrooten, dan zyne meerderheid te handhaaven. Toen OMAI alles, wat hem toebehoorde, aan land gebragt, en zyne wooning betrokken hadt, nodigde hy de Scheepsofficieren van beide de Schepen, twee of driemaalen, by zich ten eeten, en zyn tafel was altoos ryklyk voorzien van het beste 't geen het Eiland opleverde.

Eer ik weg zeilde had ik het volgende opschrift, op de buitenzyde van OMAI's Huis, gesneeden.

GEORGIUS TERTIUS REX, 2 NOVEMBRIS, MDCCLXXVII.

NAVES { RESOLUTION. JAC. COOK, PR.
DISCOVERY. CAR. CLERKE, PR. }

Op den tweeden November, 's naamiddags ten vier uuren, nam ik een koelte, uit het Oosten opwaaijende, te baat,

de reis mede gedaan, en 'er een Verhaal van in 't licht gegeeven heeft, in 't Nederduitsch vertaald, was OMAI met dit gebouwde Huis niet te vrede; hy wilde een Huis met een bovenkamer hebben, zeggende: dat men in zulke Huizen, als men 'er nu een voor hem gebouwd hadt, in *Engeland* de Varkens deedt, *bl.* 45.

baar, en zeilde de haven uit. De meesten onzer *Hualudnsche* Vrienden bleeven aan boord tot dat de Schepen geheel onder zeil waren, wanneer ik, om hunne nieuwsgierigheid te voldoen, vyf kanonschooten deedt. Toen namen zy allen afscheid, behalven OMAI, die niet van ons ging voor wy geheel in zee waren. Wy hadden, om onder zeil te geraaken, een touw aan land vastgemaakt; onder het wenden van het Schip brak het aan stukken, door een scherpe rots afgesneeden zynde; om het agtergebleeven end te haalen, moest een boot gezonden worden. Met deezen ging OMAI aan land, een zeer aandoenlyk afscheid genomen hebbende van alle de Officieren. Hy hieldt zich zeer standvastig, tot hy by my kwam; toen vielen zyne poogingen, om zyne traanen te bedekken, te zwak, en Mr. KING, die in den boot medeging, verhaalde my, dat hy den geheelen tyd, dat zy na strand roeiden, weende.

Het gaf my geen gering genoegen te bedenken, dat wy hem behouden gebragt hadden op de eigen plaats, van waar wy hem afvoerden. En, nogthans, dit is de vreemde aart van 't beloop der menschlyke zaaken, was het waarschynlyk; dat wy hem in een min wenschlyken staat agter lieten dan hy was eer hy kennis aan ons kreeg. Ik verstaa hier door niet, dat hy, de aangenaamheden eens beschaafden leevens gesmaakt hebbende, elendiger moet worden, door het denkbeeld van dezelve voortaan altoos te zullen moeten derven. Ik bepaal my alleen tot de overweeging van deeze enkele onaangenaame omstandigheid, dat de voordeelen, welke hy van ons ontvangen heeft, hem in een veel zorglyker stand laaten, voor zyne persoonlyke veiligheid.

OMAI, in *Engeland* zeer aangehaald zynde, verloor allen denkbeeld van zyn oorspronglyken stand, en bedagt nimmer op welk eene wyze zyne verkryginge van kundigheid of rykdom by zyne Landgenooten, by zyne wederkomst, zouden gewaardeerd worden: welke de eenige dingen waren, die hem nu meer dan voorheen konden aanpryzen, en waar op hy zyne toekomende Grootheid of Geluk kon grondvesten. Hy scheen zelfs hunne Geaartheid, ten dien opzigte, niet begreepen, en, eenigermaate, hunne Gewoonten vergeeten te hebben; anderzins hadt hy behooren te weeten, hoe ten uiterste bezwaarlyk het is, als een Persoon van Rang toegelaaten wordt in een Land, waar men moogelyk geen één voorbeeld heeft, dat ie-

iemand, door de grootste verdiensten, van een laagen Rang tot eenen aanzienlyken opklom. Rang schynt hier de eenige weezenlyke grondslag van Onderscheiding, en de Magt daar aan verknogt; aan deezen regel is men zo vast en blind gehegt, dat een Persoon, geheel van Rang ontbloot, zeker veragt en gehaat zal worden, indien hy zich eenig gezagbetoon aanmaatigt.

Dit was, met de daad, eenigermaate, het geval, met OMAI, schoon zyne Landgenooten zeer omzigtig waren om deeze hunne gevoelens niet duidelyk aan den dag te leggen, terwyl wy onder hun verkeerden. Hadt hy een behoorelyk gebruik gemaakt van de Geschenken, welke hy uit *Engeland* medebragt, deeze met de Kundigheden op zyne verre Reize opgedaan, zouden hem in staat gesteld hebben tot het aangaan van de heilzaamste verbintenissen. Doch wy gaven in het beloop van ons Reisverhaal reeds al te veel voorbeelden op van zyne kinderagtige onoplettenheid, op deeze in 't ooglopende middelen tot bevordering van zyn belang. Zyne ontwerpen scheenen van een hooger doch belachlyker aart, en ik moet zeggen van een laager; want Wraakzugt hadt, van den beginne aan, by hem de overhand boven de begeerte tot Grootheid. Dit verdient, egter, eenige verschooning, als wy in aanmerking neemen dat deeze de heerschende drift is zyner Landgenooten. ——— OMAI's Vader was, ongetwyfeld, een Man, die op *Ulietea* uitgestrekte goederen bezat, toen die van BOLABOLA dit Eiland vermeesterden; hy nam, met veele anderen, de vlugt na *Huaheine*, waar hy stierf, en OMAI, nevens eenige Kinderen, agter liet, die, door dit toeval, geheel afhangtyk en van allen aanzien beroofd wierden. In deezen toestand bevondt zich OMAI toen Capitein FURNEAUX hem mede nam, en na *Engeland* voerde. Of hy, met de daad, zich verbeeld hebbe, uit de bejegeningen daar ten zynen opzigte, dat men hem eenigen bystand zou verleenen tegen de Vyanden van zyn Vader en van zyn Land; dan of hy den waan koesterde, dat zyn eigen moed en meerdere kundigheid genoegzaam zouden weezen, om de Vermeesteraars van *Ulietea* te onder te brengen, is onzeker; doch, van het begin der Reize af, was dit zyne bestendige bedoeling. Hy wilde niet luisteren na onze verklaaringen tegen zulk een wild plan; hy stoof in drift op, als hem bedaarder raadgeevingen ten zynen beste werden voorgehouden. Ja, zo zeer was hy, tot dwaasheid toe, ingenomen met dit plan, dat hy zich diets maak-

maakte, dat de Bemagtigers *Ulietea* zouden verlaaten, zo ras zy hoorden, dat hy op *Otaheite* was aangekomen.

Onder het vervorderen onzer Reize, kwam hy, egter, tot gemaatigder begrippen; en toen wy de *Friendly Eilanden* bereikten, hadt hy zelfs zulke bevattingen hoe hy t'huis zou ontvangen worden, dat hy gaarne te *Tongataboo*, onder FEENOU's bescherming, zou gebleeven hebben. Op deeze Eilanden verspilde hy, geheel noodloos, veel zyner *Europische* schatten; en hy gedroeg zich even onvoorzigtig te *Tiaraboo*, waar hy geen reden hadt om Vrienden te maaken; dewyl hy geheel niet bedoelde daar te blyven. Te *Matavai* hieldt hy hetzelfde onberaaden gedrag, tot ik hem volslaagen zyne verspilling belette; hy ging daar zulke onvoegelyke verbintenissen aan, dat OTOO, die, in den beginne, zeer genegen scheen hem te ondersteunen, vervolgens verklaarde geen zin in hem te hebben, uit hoofde van zyn gedrag. 't Was, egter niet te laat om diens gunst te herwinnen; en hy zou zich, met veel voordeels, op *Otaheite* hebben kunnen nederzetten; dewyl hy daar voorheen verscheide jaaren gewoond, en nu kennis gemaakt, hadt met TOWHA, wiens kostbaar geschenk van een dubbele Canoe wy hierboven verhaalden. De zwaarigheid, om hem eenigen Rang te geeven zou ook veel minder geweest zyn, indien hy zyn verblyf op *Otaheite* genomen hadt; vermids een Inbooreling het altoos veel moeilyker zal vinden, zulk eene staatsverwisseling te doen standgrypen onder zyne Landsgenooten, dan een Vreemdeling, die, in zekere omstandigheden, altoos agting verwerft.

Maar OMAI bleef besluitloos tot het laatste toe, en zou, geloof ik, myn plan, om zich op *Huaheine* neder te zetten, niet omhelsd hebben, indien ik niet volstrekt geweigerd hadt eenig geweld te gebruiken, om hem in zyns Vaders goederen te herstellen. Of de overblyfzels van zyn *Europischen* Rykdom, welke, ondanks zyne verregaande verspilling, nog vry aanzienlyk zyn, door hem beter te raade zullen gehouden, en of de maatregels, door my genomen om hem bescherming te *Huaheine* te bezorgen, van eene gewenschte kragtdaadige uitwerking zullen weezen, moeten wy overlaaten aan de beslisfing der aanstaande Bevaarderen van deezen *Oceaan*: welken het niet onverschillig kan zyn hoe het lot zy van onzen geweezen Tochtgenoot. — Voor tegenwoordig kan ik alleen gisfen, dat zyn grootste gevaar gebooren zal worden uit zyne zeer onstaatkundige verklaaringen van haat en afkeer, ten opzigte der inwoonde-

deren van *Bolabola*. Want dit Volk zal, uit beginsel van jalouzy, ongetwyfeld hem by die op *Huaheine* zwart zoeken te maaken: zy zyn tegenwoordig in vrede met dit Eiland, en veelen hunner, zich daar onthoudende, kunnen het gereedlyk uitwerken. Zulks is eene allernadeeligste omstandigheid, welke OMAI zo gemaklyk als iets hadt kunnen ontwyken: want zy waren niet alleen vry van eenigen afkeer van hem; maar iemand, dien wy op *Tiarabou* aantroffen, in de hoedanigheid van Afgezant of Priester, boodt hem de herstelling aan in de goederen, welke voorheen zynen Vader toebehoorden. Maar OMAI sloeg het volstrekt af, en bleef, tot het laatste toe, by het besluit om de eerste gelegenheid te omhelzen, welke zich aanboodt, om in een gevegt wraak te neemen. Hier toe, gis ik, vindt hy zich niet weinig aangespoord door den gemalieden kolder, welken hy uit *Engeland* mede bragt; hier mede bekleed, en van vuurwapenen voorzien, waant hy onverwinnelyk te weezen.

Dan, welke gebreken 'er ook in het Character van OMAI mogen gevonden worden, zy werden ryklyk opgewoogen door zyne goedhartigheid en gezeglyken aart. Geduurende al den tyd dien hy by my was, vond ik zelden reden om in ernst misnoegd te weezen over zyn gedrag in 't algemeen. Zyn dankbaar hart behieldt altoos een diepgaand bezef van de gunsten, hem in *Engeland* beweezen, en hy zal nooit de zodanigen vergeeten, die hem, staande zyn verblyf in dat Ryk, met hunne bescherming en vriendschap vereerden. Hy bezat eene redelyke maate van verstand; doch het ontbrak hem aan toepassing en volstandigheid om 't zelve aan te wenden; weshalven zyne kennis van zaaken zeer algemeen, en, in veele opzigten, gebrekkig bleef. Hy toonde de Waarneemer niet te zyn, die zich de dingen weet ten nutte te maaken. Onder de Volken op de *Friendly Eilanden* waren veele nutte Kunsten zo wel als fraaije Uitspanningen, welke hy na zyn eigen Eiland zou hebben kunnen medeneemen, waar men ze gereedlyk zou aangenomen hebben; dewyl ze zo zeer met den aart zyner Landgenooten strookten; maar ik ontdekte niet dat hy eenige de minste pooging deedt om zich een derzelven eigen te maaken. Deeze soort van onverschilligheid, in de daad, is het kenmerktekenend zwak zyner Natie. De *Europeaanen* hebben hun, in het verloop der laatste tien jaaren, van tyd tot tyd, bezogt; en nogthans konden wy de minste voetstappen niet ontdekken van eenige pooging om voordeel te doen met deeze verkeering; tot heden toe hebben zy ons

in

in geen één ding naagevolgd. Wy kunnen, derhalven, niet verwagten, dat OMAI in ſtaat zal weezen veele onzer Kunſten en Gewoonten onder hun in te voeren, of om die, welke reeds by hun plaats vinden, te verbeteren. Ik vertrouw, nogthans, dat hy zyn best zal doen, om de Boomen en Kruiden, daar door ons geplant, tot volmaaktheid te brengen, 't welk geen gering voordeel zal geeven; doch het grootſte heil, 't geen deeze Eilanden waarſchynlyk zullen ontvangen van OMAI's Reizen, zal ontſtaan uit de Dieren daar gelaaten, welke zy, naar allen ſchyn, nooit zouden verkreegen hebben, was OMAI niet in *Engeland* geweest. Wanneer deeze vermenigvuldigen, waar aan ik in geenen deele twyfel, zullen *Otaheite* en de *Societeit Eilanden*, zo zeer als eenige plaats in de bekende Wereld, leeftogt kunnen opleveren.

OMAI's behoude wederkomst, en de daadlyke bewyzen, welke hy medegebragt heeft van de milddaadigheid der *Engelſchen*, zette veelen aan om zich als vrywilligers aan te bieden, om my na *Pretane* te vergezellen; ik nam alle gelegenheden waar om te verſtaan te geeven, dat ik beſlooten had alle zodanige aanzoeken af te ſlaan. Doch, desniettegenſtaande, herinnerde OMAI, zeer geſteld op de eer van den eenigen grooten Reiziger te blyven, my meermaalen, hoe Lord SANDWICH hem beloofd hadt, dat geen zyner Landgenooten in *Engeland* zou komen.

Indien 'er eenige de minſte waarſchynlykheid geweest was, dat men weder een Schip na *Nieuw-Zeeland* zou zenden, zou ik de twee Jongelingen van dat Land, die zeer gaarne by ons hadden willen blyven, mede genomen hebben. TIAROOA, de oudſte, was een wonder geſchikt Jongman, met veel natuurlyk verſtand begaafd, en in ſtaat om alles te leeren. Hy ſcheen ten vollen overtuigd van de minderheid zyns Eilands by deeze vergeleeken, en ſchikte zich, ſchoon mogelyk met tegenzin, om zyne dagen, op *Huaheine*, gemaklyk, en van alles vol op hebbende, door te brengen. Doch de ander was zo zeer aan ons verknogt, dat men hem uit het Schip moest neemen, en met geweld aan land voeren. Hy was een geestige en vuurige knaap; en men maakte aan boord veel werks van hem.

('t Vervolg by de naaste gelegenheid.)

VERGELYKING DER OUDEN EN HEDENDAAGSCHEN, MET BETREKKING TOT DE KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN.

(*Vervolg van bladz.* 37.)

In ons laatste *Stukje* schetsten wy een Tafereel, waar in wy de Ouden tegens de Hedendaagschen stelden, en de Konsten en Weetenschappen der eersten, tegens die der laatsten, in de weegschaal leidden. De evenaar floeg toen merklyk, ten onzen voordeele, over. Thans gaan wy deze taak wederom opneemen en vervolgen; doch in deze verhandeling zal het evenwigt beter bewaard blyven, zo zelfs de grootste zwaarte niet in veele opzigten aan den kant der Ouden zyn zal: want, schoon wy in verre de meeste Weetenschappen zeer veel boven de Ouden gevorderd zyn, kan men dit van zeer veele Konsten zo stellig niet zeggen, en zelfs in die takken der Weetenschappen, waar niet zo zeer uitgebreide kundigheden, en zulke denkbeelden, die niet dan door eene lange ondervinding kunnen verkregen worden, maar waar veeleer een fyn en leevendig gevoel, gevoegd by een goed oordeel, worden vereischt, wyken de Ouden in geenen deele voor de Hedendaagschen, indien zelfs de laatsten daar in de eersten evenaaren.

In dit opzigt komt, in de eerste plaats, de Dichtkonst in aanmerking. Deze Konst, welke byna zo oud is als het menschdom, en zo algemeen over den aardbodem als de menschen zyn, was by de Ouden tot den hoogsten trap van volmaaktheid gebragt. En geen wonder; zy moet tot eene groote volkomenheid stygen by volken, die de grootste beschaafdheid van zeden, den leevendigsten yver voor de Konsten en Weetenschappen, by het fynste gevoel en het beste oordeel voegen. De Groenlander, schoon, in 't midden van eeuwige ysklompen, niets beschouwende dan eene bevrozene en maar half leevende natuur, gevoelt nogthans de zoetigheden van 't bestaan; hy verheft zyne voeten en stem op maatluidende klanken; hy danst, hy zingt. Nu alle zang veronderstelt het dicht, dat eigenlyk eene spraak op de maat is; en daar het hart, vol van aangenaame denkbeelden, by het dichten spreekt, brengt het natuurlyk warme, verhevene, schilderagtige denkbeelden voort. Dus heeft de Wilde zyn dicht. Wanneer

-neer de Iroquois zynen oorlogszang zingt, wanneer hy zynen doodenzang opheft, uit hy zig in dicht. Naar maate nu de menschen leevendiger gevoelen, is hun dicht warmer, vol van sterke, verhevene, schilderagtige uitdrukkingen. Dit is het kenmerk der Oostersche dichtkunde. Daar is alles verbloemd, vol leenspreuken, vergelykingen, grootspraaken. Naar maate de menschen fyner gevoelen, is hun dicht juister, meer overeenkomstig der waarheid. Zy schilderen meer met de eigenlyke kleuren; klaarheid en bondigheid is het kenmerk hunner Dichtstukken. Dit is het byzondere der Hedendaagsche Dichteren. Ons dicht verschilt oneindig van dat der Oosterlingen, daar het veel koelder, doch tevens veel juister, is; onze goede Dichters schilderen de Natuur *zo als zy is*, de Oosterlingen schilderen ze veeleer *zo als zy ze zig verbeelden*. Zelfs onder de Hedendaagschen bespeurt men het onderscheid der landaarten in dit opzigt. Zy, die het fynst gevoelen, dichten het kieschtst, het meest naar waarheid; doch ook gemeenlyk het koelst, het zwakst. Van alle de Hedendaagsche Dichters zyn misschien de Franschen de zwaksten, doch de keurigsten in 't waarneemen der regels, en 't stiptst verbonden aan de waarheid. De Engelschen gevoelen minder fyn; hunne Dichters verwyderen zich meer van de waarheid, doch zyn oneindig stouter, sterker en verhevener. De Ouden nu, ik meen de Grieken en Romeinen, deelden eenigzins in het leevendige der Oosterlingen, en in het juiste der Hedendaagschen. HOMERUS, uit Asia of herkomstig, of ten minsten op de grenzen van dat Werelddeel leevende, heeft veel van de Oosterlingen; en, zyn leeftyd nog niet zo beschaafd zynde als die van VIRGILIUS, had hy nog zo veel niet van dat fyne juiste gevoel als de Latynsche Dichter. Hy viel dus meer in het reusagtige der Oosterlingen. Maar VIRGILIUS, OVIDIUS, HORATIUS, hadden alles in hun voordeel, wat natuur, konst, omstandigheden, kunnen t'zamenbrengen. Zy waren geboren in het schoonste Gewest van den aardbodem, waar lugtstreek, landsdouw, vee en menschen in de grootste volmaaktheid waren. De Konsten en Weetenschappen bloeiden. De Zeden waren zagt, zelfs tot den hoogsten top van verfyning gebragt. Rondom zig zagen zy die gelukkige Landsdouwen, die VIRGILIUS zo onverbeterlyk in zyne Herderzangen heeft geschilderd. In Italie en Griekenland worden de de menschen, als met de Zangkunde, geboren, hunne oo-

ren zyn voor de maat gemaakt. Onze Hedendaagsche Dichters, wy bekennen het, verdienen de hoogste bewondering. Maar, waar zy schoonst zyn, zyn zy navolgers der Ouden: en, hoe veel zy ook van de Ouden ontleenen, kan men niet zeggen, dat zy hen overtreffen. Dan, zou het mooglyk zyn, de Ouden te overtreffen? zy hebben, om dus te spreeken, alles afgedaan; zy hebben de Natuur uitgeput, en niets voor hunne navolgers overgelaaten.

Evenwel, daar is een tak van Dichtkunde, waar in, ten minsten, naar myn oordeel, de Hedendaagschen de Ouden schynen te overtreffen; en deze tak is het Toneel. De Ouden hadden in het Treurspel dat aandoenlyke niet, dat de Hedendaagschen hebben; en het stipte in agt neemen dier regels, welken HORATIUS reeds opgaf, en die zo veel toebrengen om een Tooneelstuk te verfraaijen, door het natuurlyker en met de waarheid bestaanbaarder te maaken, wanneer de Dichter zig aan de eenheid van tyd en plaats bindt, aan welke regels zig de Hedendaagschen, zullen zy eenige goedkeuring by den kenner vinden, zeer naauwkeurig verpligt zyn zig te houden, verheft onze Toneeldichters tot den hoogsten top van volkomenheid. De Blyspelen der Ouden hebben op verre na dat fyne, dat geestige, dat waare boertagtige zout niet, 't welk men by onze Blyspeldichters vindt. Even zo verre als SENECA beneden CORNEILLE, RACINE en VOLTAIRE is, moeten PLAUTUS en TERENTIUS wyken voor MOLIERE en DESTOUCHES; schoon ik gaarne wille bekennen, dat mooglyk het verschil van Zeden hier veel toe doet, en dat, waren wy zo gemeenzaam met de zeden, gewoonten, en belachlykheden der Romeinen, als met onze eigene, wy misschien meer fraais en geestigs by de oude Blyspeldichters ontdekken zouden.

Wat de Zangkunde aangaat, ik twyffel niet, of wy genoeg van die der Ouden weeten, om eene vergelyking tusschen de zelve en de onze te maaken. Dan, indien men aanmerkt, dat Italie en Griekenland als het Vaderland der Zangkunde zyn; dat de grootste Meesters uit het eerstgenoemde dier gewesten zig door geheel Europa verspreiden; dat de grootste vermaaklykheden der Grieken nog hedendaags in het dansen en zingen bestaan; dat al wat eenen grooten Zangkundigen maaken kan, in die landen te vinden was, fynheid van zintuigen, liefde tot de konsten, eene volmaakte dichtkunde, schynt het dat men van hunne Zangkonst ook de grootste verwagting hebben moet.

Maar

Maar wat zeker is, de Ouden hebben in de welfpreekendheid uitgemunt, en het fchynt onmooglyk te zyn, hen hier in ooit te overtreffen. Ook hadden zy alles wat hen hier in het verst brengen kon. Een fyn gehoor, en een fyn gevoel van 't fchoone, gevoegd by eenen aandagtigen, leevendigen, en in allerlei kundigheden ryken geest, die peinst op het geen hem voorkomt, en doordringt tot de ontleeding der gedagten zelven, en gevolglyk tot de kragt der woorden: dit alles t'zamengevoegd, maakt den voortreflyken Schryver; en komt daar dan noch by de gaaf van vlot ter taale en aangenaam van uitfpraak te zyn, ook den grooten Redenaar. Daarby, de Ouden hadden de grootfte dryfveeren, om zig op de Konst van wel te fpreeken toe te leggen. In alle Volksregeeringen is hy de eerfte die het best weet te fpreeken. Gelyk de Monarch door het zwaard, zo regeert daar de Redenaar door zyne tong. Gelukkig het volk, indien het de waarheid is welke het leidt! Maar helaas! hoe dikwyls laat het zig niet door de bedrogredenen van eenen welfpreekenden volksman vervoeren, die konftiglyk zyne heerschzugtige inzigten, onder het voorwendzel van liefde voor het Vaderland, en algemeen welzyn, weet te verbergen, en de welmeenende, doch kortzigtige, menigte te verleiden. ô! Hoe berouwde het de goede Athenienfers, van te veel gehoor gegeeven te hebben aan de redenvoeringen van eenen listigen DEMOSTHENES! Een redenaar, die tot het volk fpreekt, is nimmer te betrouwen. Zyne Konst is bekwaam den leugen als waarheid te doen voorkomen; en daar hy tot de driften fpreekt, moet een ieder, die hem hoort, naar maate dat hy zyn hart voelt gloeijen, zigzelven mistrouwen, en geen befluit neemen, dan na dat de eerfte vervoering bedaard, en het oordeel in zyne kalmte herfteld, is.

Op de Dichtkonst hadden wy mooglyk ten eerften de Schilderkonst moeten doen volgen. Wat de Dichter met woorden doet, doet de Schilder met het penfeel. In dit opzigt komt het my voor, dat de voorrang zeer verre aan de Hedendaagfchen behoort gegeeven te worden; ten minften een zeer bevoegd kenner (*) geeft ons zulk een denkbeeld van de Schilderkonst der Ouden, dat wy geen ander oordeel vellen konnen. „ In alle de Herculanifche „ Schilderyen," zegt hy, „ vertoont zig, over 't algemeen,

(*) VOLKMAN in zyn *Reisb. door Italien.* V Deel, bl. 281.

meen, een rigtige tekening en een goede uitdrukking; maar van de verkortingen wisten de oude meesters niet veel, en hunne gewaaden hadden kleine plooijen, die somtyds ongeregeld gelegd zyn. Zy zogten noch groote heldere partyen 'er in te brengen, noch door de verscheidenheid hunner stukken een verwisseling te verschaffen. Zy vergenoegden zig het naakte door hunne draperijen te doen doorschynen. Van de lokaalkleuren hadden zy ook weinig kennis, en de werkingen van het klaardonkere wisten zy niet te pas te brengen. Hun geringe kennis van de lokaal en lugtperspectief toont zig in alle stukken; en men kan byna zeggen, dat deze Konst by hun noch in 't geheel niet tot grondregelen gebragt was. Hunne zamenstellingen waren goed voor enkelde beelden, stellende zy die in den smaak van statuës of basreliefs; doch zy sloegen mis in het groepeeren der beelden, en wisten geene verbindtenis en schikking onder verscheidenen te wege te brengen, waar door alle hunne ordonnantien koel schynen, 't welk naar evenredigheid van het getal der beelden toeneemt."

„ Indien de stukken," dus gaat dezelfde Schryver voort, „ der voornaamste meesters van Griekenland, Apelles, Zeuxis en anderen, niet oneindiglyk boven die van Herculanum geweest zyn, moeten zy ten aanzien onzer nieuwere groote Konstenaars slegts als leerlingen worden aangezien. Waar vindt men de edele zamenstelling van Raphaël en Julio Romano, de grootheid van Correggio, het Koloriet van Titiaan? Het beste stuk uit de schatten van Herculanum kan op geene wys met de werken van Guido, Dominichino, Albani, Paul Veronese, en zo veele andere beroemde Meesters, vergeleken worden. Als men ze te gelyk beschouwt, blyft de grootste waarde der eersten alleen de Oudheid. Indien zelfs dezen maar van middelmaatige Meesters zyn, kan men 'er egter den smaak der tyden en de manier der schoolen uit opmaaken. Veelligt is het voor de toekomende tyden bewaard, stukken te vinden, die ons gunstiger van de Schilderkonst der Ouden doen denken. Misschien moet men de werken van de meesters des eersten rangs ook niet in eene kleine Stad, als Herculanum, zoeken. Ook kan men uit de hier gevondene stukken geen algemeen besluit trekken; want de meesten zyn van de muuren van openbaare plaatsen, het Forum en het Theater, genomen, waar men zig vergenoegde, als men maar eenige sieraaden had, zonder zorgvuldiglyk de meesters te kiezen. Anderen zyn uit geringe

ge burger huizen genomen, welker eigenaars geene groote kosten in Schilderyen doen konden."

Maar in de Beeldhouwkunde, eene Konst, welke veel eenvoudiger is dan de Schilderkonst, daar zy met de doorzigtkunde en de verkorting niets te doen, en alleen de verheventheden der Natuur naauwkeurig te volgen, heeft, hebben de Ouden den hoogsten top van volkomenheid bereikt. De *Venus van Medicis*, welke op de *Villa Hadriana* gevonden is geworden; de *Hermafrodiet*, en zo veele andere voortreflyke stukken in de Groot-Hertoglyke Gallery te Florenza te vinden; de *Laocoon*, de romp van *Hercules*, gemeenlyk *Il Torso* genoemd, de *Vatikaansche Apollo*, en zo veele andere Standbeelden uit 's Pauzen verzameling op 't Vatikaan, en elders door geheel Italie, getuigen van de grootheid hunner meesters.

In de Bouwkunde zyn de Ouden zeer verre geweest. De tegenwoordige Konstenaars volgen noch stiptlyk de regels der Ouden, en de naamen der bouworders zelven bewyzen derzelver Oudheid. De fraaiste Kerken in Italie zyn overblyfselen der Romeinen, en dienden voorheen tot Tempels voor hunne Goden. Zo vindt men ook in Griekenland, in Egypte, om van de Pyramieden niet te spreeken, en in Asia, noch treflyke, doch helaas! door de barbaarschheid verwoeste, gebouwen, die, door hunne schoonheid en grootschheid, de hoogste verwondering en verbaazing voortbrengen. De grootheid en kostbaarheid dier gestigten moet men grootendeels zoeken in het volstrekte gezag der Vorsten, die, volkomen meesters van de goederen en 't leeven hunner onderdaanen, in staat waren gevaarten te doen oprigten, die de grootste verbaazing veroorzaaken moeten, zo dra of hunne dwaaze verwaandheid of hun bygeloof zulks begeerden. Met dit alles evenwel, hoe grootsch ook de Tempels der Goden en de Paleizen der Vorsten waren, is het zeer twyffelagtig, of de gemeene burger wel zo goed gehuisvest was als tegenwoordig: ten minsten zo de huizen over 't algemeen geleeken naar die, welken ons VOLKMAN beschryft. „ Men kan zig," zegt hy (*), „ nergens beter een rigtig begrip nopens de inrigting van de woningen der Ouden maaken, als door een paar geheel blootgegravene huizen te Pompeja. Alle de huizen waren vierkant gebouwd, en hadden van binnen een plaats, om de welke de kamers rond loopen. On-

(*) V Deel, bl. 307.

Onder het dak was een uitstek van planken, om, voor den regen beschut, daar onder te kunnen gaan. De muuren der kamers zyn allen beschilderd. De deuren zyn doorgaans hoog en breed, moetende, by gebrek van vensters, daar door al het ligt in de kamers komen. Aan de tot noch toe ontdekte huizen te Pompeja treft men geene spooren van vensters aan, maar wel op andere plaatsen, schoon het gebruik van vensters gantsch niet algemeen was. Veele kamers zyn onregelmaatig, waar van men de reden niet ziet; en dit valt des te meer in 't oog, om dat de vloer met mozaïeken is ingelegd, waar van de invattingslinien met malkander regte hoeken maaken."

Van alle de Konsten, welken het menschdom oeffent, is geene nuttiger en ouder dan de Landbouw, welke te gelyk de Veeteelt bevat. Deze was de bezigheid der vroegste Stervelingen. De eerste mensch was reeds veroordeeld om zyn brood in 't zweet zyns aanschyns te eeten. De Aardsvaders hadden geen ander beroep. In laatere tyden, toen reeds de Konsten en Weetenschappen tot eenen hoogen trap geklommen waren, maakte de Landbouw den wellust uit der grootste mannen. Cicero pryst denzelven zynen Zoon aan. „ Van alle dingen," zegt hy, „ uit de welken eenig voordeel gezogt wordt, is niets beter dan de Landbouw, niets voordeeliger, niets aangenaamer, niets eenen vryen mensche waardiger." De Egyptenaars gaven de eer der uitvinding van deeze Konst aan OSIRIS, de Grieken aan CERES en haaren zoon TRIPTOLEMUS, de Italiaanen aan SATURNUS of zynen zoon JANUS, dien zy daarom onder de Goden plaatsten. De grootste mannen gaven zig geheel en al aan die bezigheid over. SERRANUS was bezig met zaaijen, toen men hem kwam roepen om 't Romeinsche heir te gebieden. QUINTIUS CINCINNATUS was aan 't ploegen, toen hy de tyding ontving van zyne aanstelling tot *Dictator*. Hy stelt zig aan 't hoofd der Romeinen, slaat den vyand, zegenpraalt, en ten einde van zestien dagen is hy wederom op zyn landgoed. Veele boeken waren over den Landbouw geschreven. COLUMELLA en VARRO behelzen de schoonste en nuttigste lessen over deze Konst, en VIRGILIUS bekleedt dezelven met alle de fraaiheden der treflykste Dichtkonst. Zo veele eeuwen, sedert verlopen, hebben weinig tot verdere volmaaking van deze nuttige Konst toegebragt, indien men uitzondert eenige nieuwe takken van Landbouw, welken den Ouden onbekend waren; als daar is de bouwing van

de

de Boekweit, de Aardappelen, de Zydeteelt, waarvan de Ouden niets wisten. 't Is waar, men heeft veele nieuwe proeven in den Landbouw genomen. Het is bekend, wat TULL, wat DUHAMEL, en veele anderen, ondernomen hebben: doch, of hunne uitvindingen hebben eenen slegten uitslag gehad, of het voordeel derzelven is noch twyfelagtig. En zeker, eene Konst, by welker volmaaking een ieder, die ze oeffent, zo groot belang heeft, welke zo veele eeuwen, niet alleen door vlytige, maar ook door in allerlei opzigten verlichte, mannen, is beoeffend, moet verondersteld worden, niet verre af van den hoogsten trap van volkomenheid, waar voor zy vatbaar is, gebragt te wezen, ten minsten in die takken, welken men als oude takken kan beschouwen. Dit maakt, dat ik altyd geringe verwagting hebbe van die Uitvindingen, waar van men veeltyds zo grooten ophef hoort maaken, schoon ik niet te min 'er altyd voor ben, dat men Proeven neeme, dewyl, hoe onwaarschynlyk het ook is, dat men wezenlyke en algemeene verbeteringen in den Landbouw uitvinde, (van plaatslyke en voor zekere gronden en gewassen alleen geschikte uitvindingen, spreek ik niet) is het evenwel niet onmooglyk, dat een gelukkig toeval iets ontdekke, dat van groot nut zyn konne.

Waren de Ouden verre in de nuttigste aller Konsten, zy waren ook de volmaaktheid zeer genaderd in de allerverderflykste; ik meen die van den Oorlog. De mensch, geboren om maar weinige dagen op dezen aardbodem te bestaan, is welhaast vindingryk genoeg geweest om zyn bestaan niet door de Konst te verkorten. Die Wapenen, welken zyn vernuft hem in de van Natuur weerlooze hand gesteld had, om zig tegens zyne natuurlyke vyanden, de verscheurende Dieren, te verweeren, wierden door zyne kwaadaartige dwaasheid tegen hem zelven gekeerd. Een stok, en steen, was het eerste geweer, dat hy ontmoette. Welhaast vond hy het te zwak. De stok werd gescherpt; de steen, in den slinger gelegd, ontving van de by de ondervinding ontdekte middelpunt schuwende kragt, een oneindiglyk verdubbeld vermogen. Een gepunt been, een vischgraat, werd welhaast aan den stok gehegt, en leverde eene lans. Een schrandere geest bedagt den boog; de pyl wierd met eene verbaazende snelheid voortgeschoten. In 't eerst vogt een enkeld huisgezin, een enkelde stam, tegens een nabuurig huisgezin of stam. Welhaast voegden zig de stammen byeen. Gant-

sche Volken toogen toen ten kryge tegens elkanderen. Men ondervond welhaast, dat beleid niet min vermogt dan dom geweld; de Kryg wierd eene Konst, welke by de beschaafdste Volken de grootste volmaaktheid bereikte. De Grieken en Romeinen muntten hier in uit boven alle volken, gelyk zy in de Konsten en Weetenschappen boven allen de kroon spanden. Op de Krygskunde der Grieken verstompten alle de kragten van het Oosten. De velden van *Sherathon* zagen eene handvol zegepraalen over tienmaal meer Persen. ALEXANDER verwon, met dertig duizend Mannen, het gantsche ryk van DARIUS, en voerde zyne zegenpraalende vaanen tot op de boorden van den Indus. De Romeinen, geboren tot den kryg, evenaarden de Grieken, hunne meesters in deze en meest alle andere Konsten. Een zamengeraapte hoop van bannelingen onderwierp zig allengskens geheel Italie. Karthago deed zig op, om Rome 't gebied te betwisten. Die bloedige krygen wierden gevoerd. Eindelyk, Rome zegenpraalde; en, Karthago verdelgd zynde, had de krygskunde van Rome byna geene mededingster meer. Haare krygstugt verwon alles, waar heen haar haare heerschzugt voerde. Van den Atlantischen Oceaan af, tot aan de Tigris toe; van de Afrikaansche woestenyen af, tot die der Germanen en Sarmaten, boog alles voor haare Adelaaren. Volken, die in dapperheid niet konden overtroffen worden, als den dood onder de wapenen voor de wenschlykste zaak, en de grootste weldaad der Goden, houdende, als niets vuuriger wenschende dan in den kryg te sneeven, en die in talrykheid voor de Romeinsche heirlegers niet behoefden te wyken, moesten voor hun bukken. Alleen de krygskunde, en niet de dapperheid, of overmagt, van Rome, zegenpraalde. En zeker, men behoeft van hunne krygskunde niet alleen volgens den uitslag te oordeelen; zy is ons ten vollen bekend. De grootste veldheeren hebben ze te boek geslagen. CÆSAR en POLYBIUS bevatten de treflykste lessen van krygskunde; by welken onze eerste meesters in de Konst de gronden hunner Weetenschap gaan leeren. Om hier van overtuigd te zyn, behoeft men maar de geleerde aantekeningen van den door en door ervarenen FOLARD, op het werk van den laatstgenoemden Schryver, in te zien. 't Is waar, de oorlog schynt geheel en al van gedaante veranderd te zyn, sedert de uitvinding van het buskruid. Doch deze verandering is meer schynbaar dan waar. Het krygstuig is veranderd; doch de gronden, welken het leeren gebruiken, zyn en

bly-

blyven dezelfden. Evenwel zyn 'er takken, die tegenwoordig meer ingewikkeld zyn. Hiertoe behoort, inzonderheid, de Vestingbouwkunde. Deze was oudtyds eenvoudiger. Maar met dat al zyn de gronden grootendeels dezelfde. Ter Zee is zekerlyk de kryg geheel en al veranderd; doch dit is ook eene verandering in de Zeevaart, welke noodwendig eene verandering in den Zeekryg moest na zig sleepen.

Zie daar, wat wy te zeggen hadden, omtrent de tegenoverstelling der Ouden en der Hedendaagschen, waar uit men zien zal, dat, hoe verre de eersten ook in veele Weetenschappen en Konsten gekomen waren, de laatsten egter verre, en zeer verre, boven hun zyn. Wy bekennen, daar kunnen zekere Konsten wezen, welken de Ouden bezeten hebben, en die thans verloren zyn. Het zogenaamde Grieksche vuur, dat evenwel eene uitvinding schynt geweest te zyn van laateren oorsprong, is verloren. Zo kunnen nog veele andere dingen verloren zyn. Maar hoe veele nieuwe Uitvindingen, hoe veele Konsten zelven, waarvan de Ouden zelfs geen denkbeeld hadden, hebben wy daar tegen?

Wy willen evenwel uit deze onze meerderheid niet besloten hebben, dat de menschen van deze eeuw in hun zelven volmaakter zyn dan die van over twintig eeuwen. Dit zou even zo veel zyn, als of men beweeren wilde, dat de Natuur aan 't toeneemen is; en dan moesten de boomen van onzen tyd grooter zyn dan de boomen voor twee duizend jaaren. De menschen zyn in hun zelven wat zy altyd geweest zyn; een zamenstel van altyd dezelfde natuurlyke vermogens, en van naar de omstandigheden toe of afneemende toevalligheden. Wat wy meerder zyn dan de Ouden, zyn wy niet aan ons zelven, niet aan de Natuur, maar aan de beschikking van die Voorzienigheid schuldig, welke ons voor dezen grooteren trap van volkomenheid heeft willen schikken. Aan Haar zyn wy daar voor eene eeuwige dankbaarheid schuldig; en het is onze pligt, willen wy ons deze grootere maat van weldaadigheid waardig gedraagen, een regt gebruik daar van te maaken. Zou Sodom en Gomorrha tegen Capernaüm opstaan, Rome en Athene zullen tegens ons opstaan, indien wy door onze deugden Rome en Athene niet verre overtreffen.

O. O.

GEDAGTEN OVER DE GEHEIMHOUDING.

Quid de quoque viro, et cui dicas, sæpe videto.

HORATIUS.

Geheimhouding brengt in alle leevensſtanden gerustheid en agting met zich mede. Geheimhouding is even noodig in het Kabinet als in het Koopkantoor, in de regeering van een Staat als in het beſtuur van een Huisgezin. De voordeelen van deeze Deugd vertoonen zich, even als die van veele andere zaaken, op het allerblykbaarst, wanneer zy afweezig is. Gebrek aan Geheimhouding gaat altoos van gevaar en wantrouwen vergezeld. Door de Geheimen van een ander te openbaaren, maakt iemand zich de Wereld ten vyand, door zyne eigene te ontdekken, zich de Wereld ten meester.

LYCURGUS hieldt deeze Deugd voor zo gewigtig in de Staatkunde, en zo zeer ſtrookende met zyne manlyke inſtellingen, dat dezelve een hoofdgedeelte was van de ſtrenge Spartaanſche Opvoeding. Wanneer een Jongeling, ſchryft PLUTARCHUS, ter plaatze, waar de openbaare maaltyden gehouden werden, intradt, zeide de oudſte, die 'er tegenwoordig was, op de deur wyzende: „ Laat „ niets van 't geen hier geſprooken is daar uit gaan." In dit opzigt kante LYCURGUS, even als in andere gedeelten zyner Wetgeevinge, zich aan tegen de overhellende neigingen der Menschlyke Natuur: want Jeugd, wier losheid nog niet beteugeld is door ondervinding, wier openhartigheid door geen agterdenken bepaald wordt, is gereed om alles aan een ieder mede te deelen. Zulke onvoegzaame ontdekkingen doen ons, egter, wanneer wy verder in 't leeven vorderen, en deel krygen in handelingen van aangelegenheid, beledigingen pleegen, en ongelegenheden daar uit herkomſtig leeren ons voorzigtigheid. Nogthans zyn 'er die dit zwak altoos byblyft, en die niet geneezen worden, zelfs door 't geen hun Character of hun Belang lyden moet. Zodanige Perſoonen zullen, door eene hun eigenaartige bovenmaatige goedaartigheid, door een onbeperkt verlangen om anderen te voldoen, door eene zugt om ſpoedig iemands vriendſchap te verwerven, al hunne kundigheid van de wereld, met zo veel nadeels opgedaan, verzaaken, alle hunne verbintenisſen verbreeken, en, in 't einde, zich van allen verlaaten en met de nek aangezien vinden. Ge-

Geheimhouding, omringd door tegenkanting en belaagd van alle zyden, moet steeds op de wagt weezen. Eenigen bezitten zulk eenen uitvorschenden aart, dat zy, langs alle wegen en door allerlei streeken, de geheimen tragten te ontdekken, en 'er dikwyls, tot verwondering toe, in slaagen. Voor de onrust en moeite der naspeuringe betaalen zy zichzelven, door het kwaadaartig vermaak van het ontwrongen Geheim te ontdekken op zulk eene wyze, en in zodanige omstandigheden, dat het den meesten hinder en nadeel baart. Anderen vermoeijen zich om ontwaar te worden, 't geen onze pligt of ons belang ons leeren te verbergen; ten einde zy, door bedreiging van het te zullen ontdekken, ons onder bedwang houden; of hun onderrigt, voor eene belooning, mededeelen aan anderen, die 'er voordeel van kunnen trekken.

Eene der gevaarlykste indringers tot uwe Geheimen is een Vrouw; met schoonheid gewapend valt zy ons aan door haare bekoorelykheden. Niet bestand tegen de betoverende verleidster, laaten wy toe dat haare brandende nieuwsgierigheid in onze hartsgeheimen leest. Van hier worden Geheimen van het grootste aanbelang, Geheimen aan welke het lot van Geslachten en Volken hangt, eener Vrouwe toevertrouwd, en, naardemaal het een wonder zou weezen, indien eene Vrouw een Geheim bewaarde, worden hier door de Huislyke en Volksrampen vermenigvuldigd.

Van alle vyanden der Geheimhoudinge is 'er geen onwederstaanbaarder dan de Dronkenschap. Deeze, den Mensch van zyne bekwaamheden beroovende, beneemt hem desgelyks zyn Character; het onderscheid tusschen den openhartigen en agterhoudenden gaat verlooren; zy worden, onder dien heilloozen invloed, meest allen Langtongen. In de daad, Geheimhouding vordert, even als elk bedryf, waar in voorzigtigheid onze Leidsvrouw moet weezen, eene bedaardheid des gemoeds, welke de Dronkenschap verdryft; deeze loopt desgelyks gevaar in uitbandige vreugd, in de opwelling van woede, en de vervoering van toorn.

Deeze zyn alle tegenstanders, welke de Geheimhouding moet vlieden of wederstaan; doch 'er zyn andere met welke zy een verdrag moet sluiten. Schoon een Geheim een der heiligste panden is, welke ons kunnen worden toevertrouwd; een pand, 't geen wy om voor- of nadeel niet mogen verraaden, moet het nogthans, by eenige ge-

legenheden, als de behoudenis onzes Lands, onzes Godsdiensts, of van onzen Naasten, de ontdekking vordert, voor hooger pligt wyken. Doch, om hier door niet in ongelegenheid gebragt te worden, zal ieder verstandig Man, nooit, het *onvoorwaardelyk* geheimhouden aanneemen.

Tot dus verre hebben wy het gebrek aan Geheimhouding nagegaan; doch dit kan, aan den anderen kant, te verre getrokken worden, en in eene noodlooze Toegeslootenheid veraarten —— eene Toegeslootenheid, die sommigen gestellen aangebooren schynt, en in andere verwekt is door de vrees voor de gevaaren uit te groote Openhartigheid herkomstig. TACITURNO is, op welk eene wyze ook, een Man van ondoordringbaare Geheimhouding: hy maakt van alles een Geheim en bewaart het heilig. In zyn geheele gedrag heerscht eene geheimzinnige agterhoudenheid, welke ieder zegt, dat hy het geheele Menschdom voor Verraaders houdt, met welken hy, kon hy 't ontgaan, geene gemeenschap altoos zou hebben. Door deeze agterdogtwekkende naargeestigheid, wekt hy elks nieuwsgierigheid. Men poogt op alle mogelyke wyzen te ontdekken, wat hy zo angstig verbergt, en het ontdekt hebbende, verbreidt men 't. Dus stelt hy zyne Geheimen aan een toeneemend gevaar bloot, en zyne behoedzaamheid neemt met het gevaar toe.

Lieden van TACITURNO's Character verwekken dikwyls gelach, en altoos veragting. Menschen, van eenen tegenovergestelden aart, mogen *bemind*, deezen alleen kunnen *vertrouwd* worden; deezen, al te gezellig zynde, benaadeelen de zaamenleeving, geenen haaten dezelve en laaten ze ongemoeid; indien de eerstgemelden de Vriendschapsband ontsnoeren, de laatstgenoemden laaten 'er zich nooit door binden. Het ongemak 't welk deezen lyden, onderrigt hun van hun misslag. Zy kunnen dien verbeteren; de misslag van geenen wordt door hun aangezien voor eene verdienste, en blyft halstarrig onverbeterlyk. —— Menschlyke voortreflykheid bestaat in 't middenspoor te houden. En dit schynt gelegen in Geheimhouding met een openhartig voorkomen; deeze zal ons verzekeren van de liefde der zodanigen, die de bedekking niet kunnen doorzien, en van de agting der doorgronders van ons hart.

VOOR-

VOORLOOPEND BERICHT

VAN DEN HEER

G. J. VAN WY.

De Kanker is misschien nimmer uit zulk een goed oogpunt beschouwd, dan zedert den tyd dat de Heeren CAMPER, RICHTER, SCHRAGEN, BALTHAZAAR, en MARTINET, hunne gedachten en geneezingspooging medegedeeld, voorgesteld, en aangeboden hebben.

Het een en ander heeft aanleiding gegeeven tot eene handelwyze en geneezingsbeproeving, waar door men, zo niet de volkomene geneezinge bereikt, ten minsten het ongemak niet alleen draaglyker maakt, dan men ooit te vooren heeft kunnen doen; maar daarenboven de pynen en toevallen afkeert, en het leeven onderschraagt. Wy zullen de Handelwyze, welke best tot dit oogmerk geschikt is, niet achter houden, maar zo ras mededeelen, als een aanzienlyk getal Waarneemingen, welke reeds voorhanden zyn, met nog meer anderen, even gunstig achtervolgd worden, en ik misschien omtrent de Kankerbehandeling en Geneezingswyze, (beneffens andere gevallen) verplicht zal zyn, myne gedachten, in het toekomende, omstandiger mede te deelen, zo dra de tyd en omstandigheden my dit vergunnen, en daar toe aanleiding geeven zullen.

Amsterdam,
8 *February*, 1785.

LUCHTS-

	Bar:	Th:	Wind.		
1	28. 5-3	21*	O	8	helder
	— 4-7	25	—	8	o. helder
	— 3-8	25	—	10.6	donker
2	— 2-8	28	ZO	6	— vogt
	— 2-1	35½	—	3	— mist.
	— 2-0	32	OZO	2	— —
3	— 2-2	31½	—	2	— zw. mist
	— 2-8	35½	ZO	2	mistig vogt
	— 3-0	36	—	2	zw. mist iets R.
4	— 5-0	35½	OZO	2	zeer zw. mist.
	— 5-8	38	Z	2	mist R. zw. mist
	— 6-2	39	—	4	R. donker
5	— 4-5	42	Z t W	8	donker R.
	— 4-0	45½*	ZZW	8	— zw. R.
	— 5-4	43	Z W	2.6	mist zw. R.
6	— 5-7	39	N W	2	— damp.
	— 5-4	38	N t O	2	R. natte sn.
	— 7-5	34	—	4	sn. wolkig
7	— 10-4	31½	W	4	o. helder z. b.
	— 11-5	36	N W	4	wolkig
	29. 0-8	33	—	2	donker
8	— 1-2	32	Z W	2	wolkig mits R.
	— 1-5	36	—	4	mistig donker
	— 3-2	32	ZZO	6	donker
9	— 4-8	30	—	4	o. helder
	— 5-6	34	—	5	helder
	— 6-2	29	—	2	—
10	— 6-1	26	Z t O	3	—
	— 5-0	31	Z O 3. O	3	—
	— 3-9	27½	O t Z	4	—
11	— 2-3	23½	ZO	3	—
	— 1-5	31	ZZW	1	— nevelig
	— 1-1	24½	Z	0	— —
12	— 0-5	21½	—	0	— —
	28. 11-5	32	Z t W	3	donker
	— 10-8	34	Z W	3	—
13	— 10-8	33½	—	4	—
	— 10-8	33¾	—	4	mist vogt H.
	— 11-0	33¼	—	2	— donker
14	— 10-6	32½	Z	2	donker helder
	— 10-5	34	—	0	o. helder
	— 10-3	34½	ZZO	0	donker
15	— 10-3	33½	Z O	2	z. betr.
	— 10-4	36	—	2	donker
	— 11-0	35½	OZO	2	zw. R. donker
16	29. 0-5	34	W	0	mist
	— 2-0	38½	ZZO	0	— vogt.
	— 2-2	37½	—	2	donker
17	29. 1-8	37	Z	3	z. betr.
	— 0-8	42½	—	4	—
	— 0-7	38½	—	5	wolkig
18	— 0-5	39½	—	3	nagt R. z. betr.
	— 0-2	44½	—	3	donker iets R.
	28. 11-0	41½	—	4	R. donker
19	— 10-6	41	—	2	donk. natte mist
	— 10-5	45½*	—	2	mist donk. iets R.
	— 10-7	42	—	2	— —
20	— 11-0	40½	ZZO	2	— —
	— 11-2	45	—	2	betr. damp
	— 11-7	36	—	0	o. held. z. betr.
21	29. 0-7	39½	—	0	donker betr.
	— 1-5	44	—	1	betr. helder
	— 2-0	38½	—	1	helder
22	— 3-2	33	Z t O	2	—
	— 3-8	42½	Z	2	—
	— 4-3	36	—	2	—
23	— 4-9	31½	—	1	—
	— 5-0	38	—	2	— zw. nevel
	— 4-8	30	—	1	—
24	— 4-1	28	ZZO	1	— donk. nevel
	— 3-8	31	Z t O	4	nevel, vogt
	— 3-6	29	—	3	— donker
25	— 3-7	30	—	2	donker mist
	— 3-8	30½	—	4	mist vogt
	— 4-5	32	—	2	— —
26	— 4-6	27½	ZZO	2	helder
	— 4-5	36	ZO t Z	2	—
	— 4-1	31	Z O	4.2	—
27	— 3-1	30	ZZO	2	betr. o. helder
	— 2-5	39	ZZW	2	helder
	— 1-5	34	—	2	—
28	28. 10-3	37	Z W	8	donker R.
	— 7-1	40½	ZZW	12	zw. R.
	— 5-2	38½	—	6.10	R. donker
29	— 5-0	36	W	8	zw. hagelb. donk.
	— 5-2	39½	WNW	8.10	zw. wolken H. sn.
	— 7-5	34	W	8	— sn.
30	— 8-9	32	Z W	1	z. betr. iets sn.
	— 8-7	36	Z	8.12	sn.
	— 3-0	36	ZZW	14	zw. sn. H. zw. R.
31	— 2-1	33½	NNW	8. 10	donker sn.
	— 5-8	35	N t W	12 à 16	zw. wolken sn.
	— 8-6	32	—	10 à 14	— sn.
	28. 10$\frac{81}{90}$	34$\frac{60}{90}$		3$\frac{6}{10}$	

Th. den 1 's nam. 4 u. 24.
11 's av. 12 u. 25½.
30 's nam. 5 u. 33.

Th. 's mo. 32$\frac{24}{31}$
's mid. 37$\frac{8}{31}$
's av. 34$\frac{5}{31}$

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

DE DWAASHEID, SCHANDE EN ELLENDE VAN ZONDIG VERMAAK, VOORGESTELD IN EENE LEERREDEN OVER SALOMON'S WOORDEN.

Ik zag onder de Slegten, en ik merkte, onder de Jonge Gezellen, eenen verstandloozen Jongeling.

SPREUKEN VII, vs. 7.

Door JAMES FORDYCE, D. D.

(Vervolg van bladz. 54.)

II. In de tweede plaats moet ik nu aantoonen, dat een Jongeling, die zich aan de Wellust overgeeft, verstandloos is, voor zo verre hy Gevoel derft van 't geen waare Roem is. Ik zeg niet dat de zodanigen allen inwendig gevoel van Eer en Schande missen. Ik hou my verzekerd, dat het getal der geenen, die zo geheel verhard en boos zyn, in vergelyking gesprooken, maar klein is. 't Geweeten kan schaamteloos onderdrukt, en tot zwygen gedwongen, worden. Dit gebeurt dikwyls; maar ik hoop zeldzaam, zeer zeldzaam, geheel te ondergebragt, of geheel verstomd. By sommige Snoodaarts, die zigtbaar door den regtvaardigen Hemel overgegeeven zyn, in een verkeerden zin, *om alle onreinheid gieriglyk te bedryven*, moge het geweeten als met een brandyzer toegeschroeid, en geheel ongevoelig geworden, zyn. Maar, ik herhaal het nog eens, zulk eene volslaagene ongevoeligheid en verharding van hart is waarschynlyk zeer zeldzaam. Ten aanziene van het groote gros der Zinnelyk leevende Stervelingen, mogen wy verzekeren, dat zy tot hier toe niet in staat geweest zyn, om, wat zy ook voorgeeven, geheel te onder te brengen, dat inwendige bezef van Lof en Schande, zo diep in 's Menschen gemoederen ingedrukt. Ik behoef u niet te zeggen tot welke wyze en heerlyke einden. Zy loopen elk in 't oog. Nogthans mogen wy, in staat al te veel te gevallen, ten opzigte van

deeze ongelukkigen, zeggen: *Schaamden zy zich als zy verfoeilykheden pleegden? Zy waren niet beschaamd, noch schaamrood. Zy hebben hunne aangezigten verhard als een Steenrots; zy roepen hunne Zonden uit als Sodom; zy stellen heerlykheid in hunne schande.* Ongetwyfeld hebben zy eenigen tyd noodig om in zo verre de Zedigheid der natuure te overwinnen; doch die droeve overwinning kan behaald worden.

Een Jongeling treedt de verboode paden, met beevende schreden, in. De beginzels, hem ingeschaapen, doen hem schroomen voor de verschriklykheden der Ondeugd. Hy siddert, op de gedagten zyner eerste afwyking van de Deugd. Nogthans keert hy zich af van die Hemelsche Schoonheid; en staaroogt op het voorkomen van haare onwaardige Mededingster. Doch bekoord, *door de vleijerye haarer lippen*, om met SALOMO te spreeken, aangeprikkeld door de begeerte tot het verboodene, waarschynlyk genoopt door de snoode Medgezellen die hem voorgegaan zyn, begogeld door de bedrieglykheid van zyn hart, zamenspannende tegen de eenvoudigheid zyner Jeugd, gaat hy voort, stapt ongevoelig verder; zyne lusten ontvlammen onder het naderen; zyn gevoel van Goed en Kwaad wordt min leevend, min dringend; het Geweeten weinig gehoord, en nog minder geagt, te midden van het geraas des gezelschaps, en het geschreeuw der Driften. Deszelfs aanmaaningen en bestraffingen, lastig en moeilyk wordende, gelyk zy natuurlyk zullen doen in deeze omstandigheid, ontmoeten, in 't einde, zulk een onminzaam onthaal en geweldige tegenkanting, dat het, in veele gevallen, waar het gewoon was de ontzettende stemme te verheffen, ophoudt een vermaander en bestraffer te weezen. Na den Syreenezang van valsch Vermaak, dat lieflyker dingen belooft, word met luistergraage aandagt gehoord. De bedorvenste en bedervenste grondregelen worden van allerwegen opgezameld, met verwondering ontvangen, met verrukking aangenomen. Iedere Sterke Geest, die een elendige spotterny kan afgeeven tegen de Openbaaring en derzelver Voorstanderen, is zeker dat gehoor zal krygen en toejuiching ontvangen. De verfoeienswaardige Boeken, geschikt om de Verbeelding te verhitten en te besmetten, die de schande en de pest zyn der tegenwoordige Eeuwe, worden met de grootste gretigheid gezogt, en met vervoering geleezen. Zodanige Schriften der Ongeloovigen als de stoutste aanslagen ople-

ve-

veisen, tegen alles wat ernstig is en Godsdienstig, en meest strekken om rechtstreeks de grondslagen van allen Godsdienst en Zedelykheid om te keeren, worden opgehemeld, als behelzende het pit en merg van Verstand en Vernuft, en alles wat men in eenig opstel kan verlangen.

Is het eenigzins te verwonderen, indien de arme Jongeling, van wien ik zo even sprak, bedwelmd wordt door het drinken uit deezen beker der dwaasheid, hem voorgehouden door zo veele handen; indien hy stout wordt in kwaad te doen, indien hy *van het wandelen in den raad der zondaaren*, en *het staan op den weg der godloozen*, eindelyk kome *tot het zitten in het gestoelte der Spotteren*, om zich te vertoonen in het Character van een Vrydenker, en onder zyne medegenooten te lachen met allen Godsdienst, Wet, en Betaamelykheid, om de zodanigen, die eenigen eerbied daar voor behouden hebben en betoonen, af te schilderen, als bekrompene en laage Zielen, geboeid aan de ketenen van de vooroordeelen der Opvoeding, bedwongen door de list der Staatkundigen, bedroogen door het guichelspel, en vervaard gemaakt door de verschrikkingen der Priesteren; en, eindelyk, om zichzelven en zyne Medegenooten toe te juichen als de eenige lieden van geest en vernuft, die deeze het gemeen kluisterende boeijen verbrooken, en de oorspronglyke voorregten der Natuure gehandhaafd, hebben? Bedrooge Stervelingen! hoe weinig gronds hebt gy voor al dit pochen? Ik bid u, overweegt, en bekent in waarheid, of zy *zo veel* lofs verdient, door een gedrag, dat uwe Natuur vernedert, uwe Nutheid verwoest, uwen Naasten benadeelt, uwen Maaker onteert, het gedrag tegenspreekt van alle Verstandigen en Braaven, en strydt met de overtuigingen van uw eigen hart. Ik zeg,

Voor eerst, dat uw Gedrag uwe Natuur vernedert. Gy spreekt van het handhaaven haarer oorspronglyke voorregten. Maar kunt gy, in goeden ernst, gelooven, dat de eigenlyke regten van een redelyk weezen bestaan, in strydig te handelen met de Rede, dat van den Hemel nedergedaalde beginzel, 't geen den Mensch boven een Beest verheft? Maakte uw Schepper u *wyzer dan het gedierte des velds, en geleerder dan het gevogelte des Hemels*, enkel op dat gy het in uw vermogen zoudt hebben om u met dezelven gelyk, of liever daar beneden, te stellen? Maakte hy u vatbaar voor de vermaaken van Kennis, Deugd en Godsvrugt, ten einde gy gelegenheid zoudt

hebben om de Vermaaken der Zinnen en Driften daar boven te ftellen? Vormde hy u voor eene andere wereld, op dat gy de vermetelheid zoud betoonen om die te verfmaaden, en de roekloosheid om onfterflyke volmaaktheid en gelukzaligheid op te offeren aan eene geringe tegenwoordige en ras voorby zwindende voldoening? Ik dagt altoos dat de ftem der Eere de Menfchen aanfpoorde om hooger op te klimmen, en inboezemde een naam te maaken, door iet groots en voortreflykst te doen, iets, 't geen eer boven dan beneden hun rang was. Doch gy wilt, zo het fchynt, ons doen gelooven, dat het edeler is nederwaards te daalen, dat het beter is te leeven en te fterven als een Beest, dan eene hoogte te bereiken van Verftand en Deugd, die met den tyd den Mensch tot den rang van eenen Engel verheft. Wanneer gy dus elke Godlyke bekwaamheid verlaagd en verbeest hebt, (vergun my dit woord,) zult gy dan nog, te dier oorzaake, eisch maaken op Rede, Verfyndheid, en meerdere kieschheid van Gevoel? Welk eene ondankbaarheid! welk eene buitenfpoorigheid! — Maar,

Ten tweeden, ftaa my toe u te herinneren, dat gy door overgeevenheid aan zinnelyk genot, uwe Nutheid en Betekenis in dit leeven verliest. Uw Lichaamsgeftel wordt verzwakt, zo niet geheel bedorven; uw Geest vermindert in veerkragt, zo zy die niet te eenemaal derft; de aangeboore fterkte en vuurigheid der Jeugd neemt af, en wordt door overdaad verdoofd. De edelaartige Eerzugt, welke, meer dan iets anders op aarde, tot verheevene daaden aanfpoort, gaat verlooren door laage en onedele botvieringen. Letteroefening fmaakt niet; Bezigheid is een last; zich op eenige zaak toe te leggen ondraagelyk; alles wordt verwildering, zwakheid, traagheid, beuzelen; niets manlyks, kloeks of rustigs blyft 'er over. Is dit het fpoor, langs 't welk waare Eer kan gevonden worden? Doch verder.

3. Door in zulk een leevensloop te volharden, kan het niet misfen, of gy zult zo wel nadeelig voor den Naasten, als nietsbeduidend voor uzelven, worden. Door nutloos te zyn, beledigt gy reeds de Maatfchappy. De Maatfchappy heeft aanfpraak op elk Mensch; zy is geregtigd op den arbeid zyns hoofds of zyner handen, of van beiden: hy is verpligt anderen wel te doen door goede dienften, en te fterken door zyn goed voorbeeld. Onregtvaardig zoudt gy, derhalven, ten opzigte van de wereld weezen, als gy u van derzelver werkzaame tooneelen verwyderde, en de be-

belangen van dezelve verwaarloosde. Maar, indien gy, daar op u vertoonende, leeft op eene wyze, welke rechtstreeks deeze belangen benadeelt, en die gemeenschap, welke gy met anderen hebt, tot bederf doet strekken der geenen, met welken gy verkeert, maakt gy u dan niet schuldig aan een dubbel ongelyk? Niet alleen doet gy geen goed; gy doet veel kwaads. Niet alleen berooft gy het Algemeen, en uwe Vrienden, van dat betoon uwer vermogens, en het waarneemen der gelegenheden, tot voldoening en voordeel van beiden, welke zy regt hebben van u te verwagten; doch zy worden of geheel gedwarsboomd, of grootlyks verhinderd, door een ongeregeld leeven: gy maakt u tot een volstrekten ballast der Maatschappye, tot een dagelykschen aanstoot der Braaven, en een struikelblok voor den zwakken en onbedagtzaamen; gy verspreidt besmetting onder uwe nabuuren en bekenden ——— de snoodste en doodlykste soort van besmetting. Een Mensch, die de Pest onder de leden heeft, is niet half zo gevaarlyk. De besmetting, welke gy verspreidt, doodt de Zielen zo wel als de Lichaamen der geenen die 'er door worden aangetast.

Wie kan de elende afbeelden, welke gy veroorzaakt by die geenen, aan welken gy op 't naauwst verbonden, en naast GOD het meest verpligt zyt? Ik veronderstel gy zyt gebooren uit agtenswaardige en aanzienlyke Ouderen, de Erfgenaam van een grooten schat en heerlyke goederen; toen gy ter wereld kwaamt is het waarschynlyk dat uwe vreugdvolle en juichende Ouders de goede Voorzienigheid dankten, die hun een Zoon schonk. ——— Zy zeiden tot elkander, *deeze zal ons eene Vertroostinge*, deeze het cieraad, de roem, de steun van ons Huis, en de stut onzes ouderdoms, zyn. Zy hadden, in uwe kindsche jaaren, de tederhartigste bezorging over u, gemengd met kommer. Toen gy in grootte toenaamt, scheen ook uwe wysheid aan te groeijen. Zy aanschouwden, met vreugde en verrukkend genoegen, het ontluiken van de eerste botten van verstandige en zedelyke bekwaamheden. Zy streelden zich met een veel beloovend vooruitzigt, en spraken 'er van tot hunne bekenden, die hun geluk wenschten met dien zegen. Zy spaarden geene moeite, zy ontzagen geene kosten, om u, wanneer gy in jaaren vorderde, alles te laaten leeren, dat aan uwe geboorte voegde, uw leevensstand vercieren, uw geslacht tot eere, uwe Vrienden tot vermaak kon strekken, en, onder den

 God-

Godlyken zegen, uwe aanstaande nutheid, agting en geluk verzekeren. ——— Het kan zyn, dat gy, voor eenigen tyd, die Ouderlyke zorge en arbeid beloonde, door stipte pligtsbetragting, en de schoonste vorderingen, die hunne hoop deeden aanwassen. Goede GOD! welke harten, zwellende en zwoegende van dankerkentenisse, hieven zy ten hemel; welke traanen van zuivere vreugd bedauwden hunne wangen, als zy dien Jongeling beschouwden in die gelukkige dagen, het pad van waaren Roem betreedende, met een vuurigen ernst, die den gelukkigsten voortgang beloofde! ——— Gaarne zou ik het vervolg zwygen; doch te vergeefsch. Nogthans behoef ik het niet te zeggen. De wreede, de doodlyke te leurstelling, welke ik bedoel, is reeds leevendig tegenwoordig voor elks verbeelding, en wordt met dieptreffender weedom gevoeld door elk gevoelig hart in deeze Vergadering. Gelukkige, onbeschryflyk gelukkige, Ouders, die door eene droeve ondervinding niet weeten, wat zulk eene teleurstelling in hebbe! —— Maar betekent het niets by u, myne jonge Toehoorders, op welken deeze beschryving passe; betekent het niets by u, een onheil te zyn voor uwen Vader, en een verdriet voor uwe Moeder, —— betekent het niets by u, dat gy de oorzaak van zo veel schande en smerts, hunne *gryze hairen met kommer zult doen ten grave daalen*, indien gy zulks niet reeds gedaan hebt? Is dit de weg tot Agting? Kunt gy het denkbeeld van zo veel opeengestapeld misdryfs verdraagen?

Ten vierden. Gy onteert uwen Vader, die in de Hemelen is, den grooten oorsprong en het einde van uw Weezen, en van alle de bekwaamheden en gelegenheden, tot uw Vordering of Vermaak strekkende. Kunt gy hem in vergetelnisse stellen? ——— Wat zeg ik in vergetelnisse stellen! Kunt gy zyne Wetten ongehoorzaam weezen, zyne Magt verstraaden, en die Majesteit hoonen, welke de Engelen des Hemels met het diepste ontzag vereeren? Kunt gy, 't geen Hem betreft, of het zegel zyns gezags draagt, met smaad en belaching behandelen? Kunt gy die aandoeningen en bekwaamheden, welke hy u schonk tot Wysheid en Deugd, vervreemden ——— hebbelyker wyze vervreemden van derzelver heerlyke bestemming, en verkeeren in de dwaasste en jammerhartigste bejaagingen? ——— Nog eens, kunt gy dien straal der Godheid binnen in u, welke van den Hemel nederdaalde, en strekte om u derwaards op te voeren, uitdooven door zinnelyk genot, en de begeerte ter

On-

Onsterflykheid, welke uw Maaker in uwen boezem ontstak, uitblusschen, door zodanige ongeregeldheden als het uw belang maaken *te sterven gelyk de Beesten die vergaan?* Kunt gy deeze dingen doen, en door uwe gesprekken en voorbeeld anderen overhaalen om even zo te handelen, zonder u schuldig te maaken aan de schriklykste ondankbaarheid, verbastering en laagheid? En wilt gy dan nog met ophef spreeken van uw Verstand, van uw Vernuft, dan nog uzelven een Man van Eer noemen? Welk een misbruik der spraake!

5. Zal ik hier nog byvoegen, welk eene allen in 't oogloopende strydigheid 'er is tusschen uw gedrag, en de gevoelens, de geneigdheden, en handelingen van alle Verstandigen en Braaven, die ooit bestonden? Zal ik bewyzen, 't geen zo handtastlyk aan allen voorkomt, of zult gy de schaamteloosheid hebben om te beweeren, dat deezen allen, van den beginne af aan tot den tegenwoordigen dag toe, blind en bedroogen geweest zyn; dat al het Verstand, alle Zedelyke waarde, door de Wereld aan hun toegekend, enkel inbeelding was; dat, hoe zeer deezen onder hun, die by het Gemeen bekend geweest zyn, of nog zyn, voor de uitmuntendsten, dagten, spraken, en schreeven ten voordeele van Deugd en Godsvrugt, nooit in staat geweest zyn, om derzelver weezenlykheid en voortreflykheid te staaven, of te bewyzen, dat 'er een hooger goed is dan Vermaak, Vermaak der zinnen en der Verbeelding; met één woord, dat zy, die de *Lichten der Wereld* waren, of nog zyn, en cieraaden des Menschdoms, geen beter, geen hooger naam verdienen dan dien van een jammerhartigen, bevooroordeelden, en misleiden hoop, Kinderen des Onverstands, Speelballen des Bygeloofs? En zult gy durven staande houden, dat eene soort van Menschen, door u Lieden van Vermaak genoemd, die wy Ongeloovigen, Vrygeesten, Snoodaarts, Wanschepzels der Natuur, Geessels en Plaagen des Menschdoms, verklaarde Vyanden van GOD en Deugd, heeten —— dat deeze Slaaven van Vermaak, met hunne elendige aanhangers, die hun op eenigen afstand volgen, hun zwadder opslikken, en tragten in te haalen, ik meen veele ongelukkige Jongelingen, eerst onlangs ingewyd in de verborgenheden der Ongeregtigheid, —— dat deezen, zeg ik, de eenige Persoonen zyn, die geleerd hebben, te spreeken en te handelen als Mannen van Verstand, Vernuft, en mannelyke Wysheid? Och, myne Broeders! tot welk eene hoogte van onzinnigheid kan de

 Mensch

Mensch opklimmen, als hy dus *kwaad goed; goed kwaad, duisternis licht en licht duisternis, kan noemen*, en de schandvollste gevoelens en daaden eenen loflyken naam geeven!

Maar deeze soort van krankhoofdigheid heeft, gelyk de meeste andere, haar heldere oogenblikken, en, zo als wy te vooren aanduidden, komen 'er nu en dan bedaarde tydperken, wanneer de Rede dit bedwang en het geweld, 't welk haare werking verhinderde, ontspringt, en, met dubbele kragt, de nog overgebleevene veerkragt laat werken op den zondaar ——— werken te haarer wraake. ——— Hy moge zyne pogingen aanwenden om het vuur des Geweetens te verdooven, onder de assche der ongebondenheid; het zal, gelyk vuurspranken, ten eenigen tyde uitbarsten, al het hooi, stroo en stoppelen van zyn valsch en ydel vertrouwen aansteeken, verbranden; en hem by dat licht toonen, dat hy handelde tegen de overtuiging van zyn eigen Geweeten, 't geen de

6. En laatste, byzonderheid is, welke ik hier nog moet aanvoeren. Den volgenden morgen, by voorbeeld, wanneer gy den nagt in overdaad en wellust hebt doorgebragt, als de dampen des wyns uitgewaassemd zyn, en gy u alleen bevindt, kunt gy dan met eene bedaarde vrolykheid, met verheffende zelfbewustheid, te rugge zien op dat tooneel? Agt gy u zelven beter, ter oorzaake van zulk zwelgen en zuipen, van het verkeeren in slaapkameren en ontugtigheden, van het verkeeren met Onverlaaten, Ligtmissen, Speelders, Hoeren, en dergelyke Schepzels, het uitvaagzel der wereld? Oordeelt gy het lof- en agtenswaardig zulk gezelschap gehad te hebben. Zou het u aangenaam geweest zyn als gy onder hun gevonden waart, door eenen deugdzaamen Bloedverwant, of als een braaf Persoon van uwe kennis u gevonden hadt, bezig met deel te neemen in hunne werken der duisternisse? Ik geloof het niet. Waarom niet? Waarom het licht des daags, waarom het oog der Deugd, ontdooken? Indien uwe werken lofwaardig zyn, waarom geschroomd dat ze openbaar worden? Wat is de rede dat gy *de duisternis liever hebt dan het Licht*, wanneer gy niet inwendig overtuigd zyt, *dat uwe werken boos zyn*, en den ontzettenden glans der wysheid, of den heiligen oogslag der wetten niet kunnen verdraagen? Schaamt u. ——— Is een Redelyk Weezen verpligt de duisternis te zoeken, even als een Nagtvogel, het zonnelicht te schuwen; en als een Roover het schul-

schuldig aangezigt te dekken onder het masker van geheimhouding? Kunt gy deeze gelykenissen verdraagen; verft geen blos uw gelaad op de enkele gedagten? Komt gy, op dit oogenblik, niet eenigzins veragtlyk voor aan uzelven? Vindt gy u niet verlegen in de tegenwoordigheid van elk braaf Man in deeze Vergadering tegenwoordig? Gevoelt gy niet dat gy een Slaaf, —— een veragtlyke slaaf zyt, en zulk een zult gy blyven, zo lang gy uwe Lusten ten dienste staat, die zeggen: *Gaat en gy gaat; Komt en gy komt, Doe dit en gy doet het*, die u geen rust laaten, geen vryheid geeven, geen zelfbewind veroorloven; maar als een lastdier omdryven langs de vermaaklooze en ongebaande wegen van Dwaasheid en Ondeugd.

Indien gy, door de wederspraak der Rede, niet geheel verstomd, of de kwellingen der Ziekte, of het bedwang der Ongemakken, of de raadgeevingen van een Vriend, of eenige andere gelukkige hindernis door de Voorzienigheid u in den weg gelegd, een weinig stil staat in uwen verderflyken loop, tyd neemt om het oog te rug te wenden, op uw gedrag te letten, op de gevolgen daar van agt te geeven, als gy daar in voortgaat, hoe voelt gy u dan getroffen door dat schrikbaarend beeld? Welk eene verontwaardiging tegen u zelven komt 'er by u op? Welk een afkeer van uwe laage en veragtlyke Medegenooten? Welke besluiten om ze voor altoos te verlaaten, en voortaan met Braaven te verkeeren? Dan, eindelyk, ziet gy, met een mengzel van verlegenheid en schrik, al de wanstalligheid, al de schandelykheid van ongebonden Vermaak, dan dringt gy met eene volle overtuiging in tot de kragt der treffende woorden, *Welk eene vrugt hadt gy van de dingen, waar over gy u nu schaamt?* ——— ik wil eens veronderstellen, dat deeze heilzaame gevoelens eenigen tyd aanhouden, en uwe oogmerken van leevensverbetering daar aan geevenredigd zyn: zegt my, of, in die ernstige oogenblikken, en zulke, ik twyfel des niet, hebt gy ondervonden, (het geval is niet zeldzaam; ik heb ze gekend, die in deezen toestand verkeerden; zy gaven der waarheid getuigenis) zegt my, bid ik u, of gy toen geene zekere edelheid van denken, zekere inwendige verheffing boven uzelven, gevoelde, die u verbaasde, en betuigde, dat Reinheid —— Reinheid alleen, geschikt was voor uw gestel, dat deeze alleen, onder GODS genadige medewerking, u kon wederbrengen tot uwe oorspronglyke grootheid, en behoeden voor een volkomene verzinking in uwe vernedering? —— Indien gy naa

alle deeze bedaarde raadgeevingen, en heimlyke streelingen van vreugde en vrede, u zelven toestaat weder in den slyk der onreinheid te treeden, en dieper dan voorheen daar in te wentelen, als of gy alleen een weinig te rug geweeken waart, om met vernieuwde kragt het snoode werk weder te beginnen, welke nieuwe schande, hoe veel misdryfs en kommers, laadt gy u dan op den halze? Zult gy dan nog roemen op uwen weg, en uw eigen hart doen liegen, door te pochen, dat gy, en de zodanigen die u gelyk zyn, alleen regt hebben om kloekmoedig en vry genaamd te mogen worden? Goede GOD! welk een verwilderd Schepzel is een Jongeling aan Wellust overgegeeven en verslaafd! Wat hy ook moge voorwenden, hy derft Gevoel in 't geen waaren Roem betreft; even zeer als Smaak in 't geen waar Vermaak mag heeten. Dan hy is desgelyks beroofd van Voorzigtigheid, ten aanziene van zyne grootste belangen. Dit maakt het

IIIde, en laatste, stuk uit, 't welk ik my had voorgesteld, om te bewyzen dat zulk een *Jongeling verstandloos is.* Dit, in de daad, is, in den eersten opslage, een zo klaar stuk, dat het weinig meer verdient dan enkel aangeroerd te worden. De Persoonen, met welken wy thans te doen hebben, zullen niet betwisten, dat de leevensweg, dien zy bewandelen, de weg tot Rykdom niet is. Zy zullen gereedlyk toestemmen, dat de Dienaars van Vermaak, dikwyls, hunne middelen op het altaar dier Godinne moeten offeren; en niet zelden draagen zy roem op eene edele en grootmoedige versmaading, gelyk zy het noemen, van de laaghartige bedoelingen der Win- en Hebzugt, wanneer deeze aanloopen tegen hunne meergeliefde genoegdoeningen. Ik wil niet zeggen, dat de begeerte om Geld en Crediet te bezitten een stuk is van zulk een belang, dat het alle andere verdient voorgetrokken of ons hoofdvoorwerp te worden. Neen, veeleer zou ik u herinneren, dat gy tot veel grooter dingen geroepen zyt, en dat de weezenlyke Voorspoed en Rykdom eens Menschen niet bestaat in de veelheid zyner goederen; maar in het bereiken der weezenlyke einden, waar toe ze aanleiding geeven; einden niet minder dan het verheerlyken van GOD, het weldoen aan het Menschdom, en het verbeteren van zyn eigen onsterflyken Geest. Doch ik wil u teffens in bedenking geeven, dat, in ondergeschiktheid aan de bewerking tot deeze, agting en voorspoed in zyn beroep, of, indien het GOD behaage, een overvloedige staat naar deeze wereld, zeer dienbaa-

baare voorwerpen zyn, voorwerpen der aandagt eens verstandigen Mans waardig. Ik zeg, ze zyn zodanig in een ondergeschikt opzigt beschouwd. *Als dan is 'er*, gelyk de Vorstlyke Prediker van zynen Throon ons toeroept, *voor den Mensch niets beter dan te eeten en te drinken, en zyne ziele het goede te laaten genieten van al zynen arbeid: want dit is eene gave* GODS. Die zelfde groote Man brengt het als eene aanmoediging tot het najaagen van Wysheid, of het betragten van den Godsdienst, by, *dat zy in haare slinkerhand, Rykdom en Eere heeft.* Een Apostel van JESUS CHRISTUS verzekert ons, *de Godzaligheid is tot alle dingen nut: zy heeft de beloften zo wel van het tegenwoordige als van het toekomende Leeven.* In 't kort, wy hebben allen grond om te verzekeren, dat Rykdom, eerlyk verkreegen, met dankbaarheid en in maatigheid genooten, en besteed in werken van Godsvrugt, Vriendschap en Weldaadigheid, een groote zegen is, veel toebrengt aan 's Menschen genoegen en agting hier, en hem hier naamaals ten schat in den Hemel wil strekken.

Mogen wy dan niet besluiten, dat de zodanigen, die zich Lieden van Vermaak noemen, dwaazen zyn, als zy Menschen van bedryf uitlachen, of met versmaading spreeken van den deugdzaamen Heer van aanzien, den eerlyken Burger, den vlytigen Landman; hun afschilderen, als eene soort van laage, wurmende en kruipende Characters, Menschen die geene kennis hebben van de waardye of het genot des leevens. Wat zullen deeze Snorkers zeggen, wanneer *de Armoede hun overkomt als een gewapend man*, met alle de rampen, welke zy in haaren trein ommevoert, en dubbel nypen voor die ze nooit gevoelden? Hoe zult gy Kinders der zagte weelde ze kunnen verdraagen, *gy die in vermaak geleefd, en uwe harten, als in een dag der slagtinge, gevoed hebt?* Met welk een verdubbeld bezwaar zullen zy u drukken, wier Lichaamen en Zielen verzwakt en kragtloos gemaakt zyn door onmaatigheid en luiheid? Welk eene ontroering, verbystering en wanhoop zal u bevangen? Hoe zult gy, die geheel vreemdelingen zyt omtrent alles wat Voorzigtigheid en Bevlytiging heet, die mogelyk nimmer eenig nuttig bedryf ter hand genomen of ten vollen geleerd hebt, waarschynlyk uwe beste Vrienden van u verwyderde, onder het verlies van alle agting by de besten der Maatschappye; hoe zult gy in staat zyn om tegen den stroom des wederspoeds op te roeijen, of u daar uit te helpen? Indien ziekte, veroorzaakt door uwen ongeregelden wandel, hier

by

by komt, wat wilt gy dan? Welk redmiddel vindt gy met een verzwakt lichaam, met een ledige beurs, omringd door onheilen, alles, bedenkt dit wel, ondraagelyk gemaakt, door een knaagend Geweeten, door de verschriklyke beeldtenissen van geleden jammer, tegenwoordigen ramp, en toekomende elende, die als een heirleger van woedende vyanden u bestormen? ——— Helaas! welk een verschriklyke toestand!

Ik vroeg, welk een redmiddel gy zoudt vinden in deeze zamenschakeling van wee? ——— Ik bedenk 'er een ——— een schriklyk middel. ——— Gy kunt u verbeelden welk ik meen. De Natuur ziddert op het afschuwelyk denkbeeld! ——— Gy hebt gehoord, ik twyfel des niet, het eysselyk Stelzel voorgesteld en bepleit in uwe nagtronkeryen. In deeze uuren van dwaasheid, hebt gy misschien het oor geleend aan deszelfs voorstanders, hunne wanhoopige bewysredenen overwogen, en eindelyk een denkbeeld omhelsd, 't geen, in een Christen land, Menschen, die by hun verstand zyn, voor moet komen als beledigend voor de Menschlykheid, afzigtig als de hel, en stout als de ergste vyanden daar huisvestende. Dit redmiddel hebben deeze vyanden, die met 's Menschen elende lachen, zekerlyk uitgevonden, om, in zulke gevallen, hun prooy te schielyker en te gewisser te bekomen. Mogt de Vader der Genade u bewaaren van immer tot dit noodlottig middel uw toevlugt te neemen! Welk een toevlugt voor een onsterflyk Weezen, zich met eigen hand in het diepst der verdoemenis te stooten, om eene tegenwoordige elende te ontgaan!

Doch laaten wy het oog afwenden van dit alleronbehaagelyks voorwerp, en eens vooronderstellen, dat een Jongeling, aan Wellust overgegeeven, de rampen ontwykt, welke zo veelen zyner Broederen in het booze treffen, ontstaande uit een verkwist goed, eene verlooren Agting, verstoorde Bloedverwanten, en een bedorven Lichaamsgestel, laat hy zyne dagen rekken in een staat van uitwendig gemak en overvloed, omringd door Lieden uit verscheide oorzaaken aan hem verbonden, misschien op hem en zyn gezelschap gesteld, van wegen zyne bekwaamheden, beleefdheid, vernuft, goedaartigheid, en dat hy, zo veel mogelyk, de pynlyke overtuigingen van een zelfveroordeelend hart onderdrukt, behoef ik hem te zeggen, dat de Ouderdom eerlang zal aankomen met de onvermydelyke zwakheden en gebreken, die te gewisser denzelven zullen vergezellen, ter oorzaake dat hy nu met zyne gezond-

heid

heid speelt? Dit weet hy, hoe veele poogingen hy ook aanwende om zulks over 't hoofd te zien. En wanneer deeze dagen van duisternis komen, die waarschynlyk veele zullen weezen, indien geen ziekte of kwaal zyn verzwakte leevensdraad schielyk afsnydt, *wanneer hy*, gelyk de Schrift spreekt, *de Zonden zyner Jeugd draagt*; en door een dikken nevel, die hem omringt, te rug ziet op een leeven in ongebondenheid gesleeten, en aan zinnelyken lust opgeofferd, zyne talenten, met welke hy God geëerd en zyn Geslacht nuttig geweest kon hebben, deels verwaarloosd, deels misbruikt beschouwd, en naagaat hoe hy de beginzels zyner Opvoeding, den raad zyner Vrienden, de bestraffingen van zyn eigen Hart, de roepingen van den Godsdienst, de waarschuwingen der Voorzienigheid, de inwendige werkingen van GOD in zyn binnenste; alle geschikt om hem ter Deugd te rug te roepen, versmaad of te keer gegaan heeft, hoe zal hy deeze of dergelyke aanmerkingen kunnen verdraagen? „ Thans loopt myn „ onroemryk en misdaadig Leeven ten einde; wat heb ik „ 'er by gewonnen? Eenige weinige uuren of dagen van „ losbandig vermaak, en zondig Genot, dikwyls verbit„ terd door inwendig ongenoegen en bitterheid, altoos afge„ brooken door lange en verveelende tusschenruimten van „ onlust, kwyning, walging, ten besten genomen, door too„ neelen van duurgekogte vrolykheid en gedwongen lach; „ die myn hart bezwaard en mat lieten, gelyk het was. „ —— Ik heb de luidrugtige toejuiching verworven van „ onwaardigen en verstandloozen, door myn lot met hun „ te deelen, en met hun mede te loopen in de uitgieting „ van overdaad en boosheid. Ik heb gewonnen —— niet „ meer. —— En, wat heb ik verlooren? Wat heb ik „ niet verlooren? Myne onschuld, myne eer, myn Cha„ racter, myne rust des gemoeds, de gunst van mynen „ Maaker, de verstandlyke, de zedelyke, de huislyke, de „ Godsdienstige geneugten, die ons bestaan op deeze we„ reld veredelen, en ons lot verzagten. —— Ik heb ver„ looren, waarom 't alleen waardig is te leeven. —— Ik „ heb verlooren —— myne Ziel. —— Het pad, van my „ betreeden, was aan alle kanten afgebroken, door dwaas„ heid, ydelheid en kwelling. —— Nog eenige weinige „ stappen voorwaards, en het zal my brengen —— waar? „ in de plaats der droefenisse, uit welke de elendige Slaaf „ van den Welllust, te vergeefsch, de oogen ten Hemel heft, „ —— want, nu —— nu, helaas! is het te laat om den

„ Al-

„ Almagtigen het overſchot van een ongebonden en bezoe-
„ deld leeven op te offeren, of het te onderneemen om die
„ diep ingewortelde hebbelykheden uit te roeijen, welke
„ myne Ziel verſlaafd, en my myn Hart ontſtoolen hebben!" Wie denkt gy, myne Broeders, dat, in dit beklaaglyk tydperk, aan den Man, dien ik afbeeldde, waarlyk Voorzigtig, waarlyk Wys, zal voorkomen? de ſnoevende Opvolger van valsch Vermaak, of de nederige Dienaar van GOD? Maar, ten beſluite,

Laaten wy dien ongelukkigen Man nog eenige ſchreden volgen, ons hem voor oogen ſtellen, op het Doodbedde liggende, vaarwel zeggende aan zyne ſchreiende Vrienden, indien hy eenige Vrienden heeft, de wanhoopige oogen allerwegen heen wendende. Hy ziet te rugge: zyn kwalyk beſteede Jeugd, en het geheele beloop zyns voorigen Leevens, levert niets aan zyn oog op, dan een woest verſchiet. Hy ziet voorwaards, alles — alles is onuitſpreeklyk wee. Hy hoort het vonnis des doods in zyn binnenſte. Niets blyft 'er nu over dan een ſchriklyk uitzigt van wraak, gereed om hem te verteeren. ——— My dunkt, ik aanſchouw het arm Schepzel gereed ſtaande om in de onuitkomelyken Dood te ſtorten —— den Dood van welken hy voorheen gewoon was met zulk eene gemaakte onverſchilligheid te ſpreeken. Ach! welke verſchrikkingen, welk een wederzin, welke deerlyke trekkingen, grypen hem aan op deeze ſchroomlyke ſteilte! ——— Hy wenscht om vernietiging, waarin hy dikmaals zogt te gelooven; doch hy kon zich des niet overtuigen. Het uiterſte van te zyn, of niet te zyn, ſpelt hem iets kwaads. Hy denkt om den verſlindenden afgrond der Eeuwigheid. Hy ſluit 'er de oogen voor. ——— Helaas! Helaas! Hoe worſtelt hy om in 't leeven te blyven! Alle nietsvermogende poogingen. Het onherroepelyk beſluit is daar. Hy zinkt neder in wanhoop. De zwarte nagt der duisternisſe omgeeft hem! ——— Is deeze de Man, die de Kinderen der Wysheid belachte, en de Maatigen verſmaadde; die de Dwaazen en Zinlyken lust opvolgenden bewonderde en naavolgde? Is hy, denkt gy, op dit jongſte oogenblik, in 't zelfde gevoelen? Ach! hoe zeer verſchillen zyne denkbeelden, zyne woorden, toen hy in den ſchoot des Vermaaks dartelde, en op het wroegingvol Doodbedde!

Bezogt gy immer eenen ſtervenden Aardsgezinden? Hebt gy hem gevraagd welke toen zyne aandoeningen waren? —— Hebt gy hem voorgeſteld, „ Hoe gevoelt gy u, myn

„ Heer,

„ Heer, nu gy uw naderend uiteinde ziet? Keurt gy nog
„ uw wellustig leeven goed? Zoudt gy het nog aanpryzen
„ by de zodanigen die rondsom u zyn? Zoudt gy dien leef-
„ koers weder aanvangen, indien gy uwe kragten en gezond-
„ heid op nieuw mogt bekomen?" —— Hoe zeer zouden zodanige vraagen hem smerten, doorsteeken! Wanneer hy zyne weezenlyke gevoelens uitte, met welk eene hartroerende, ernstige, bedroevende, welspreekendheid zou hy zyne volkomene verfoeijing van de door hem gekoozene party uitdrukken; zyn hartbreekend berouw deswegen te kennen geeven, hoe die Jongelingen alleen Verstandig keuren, *die, in de dagen hunner Jongelingschap, aan hunner Scheppen dagten*; hoe zyne Medgezellen en Vrienden vermaanen, en, op de sterkst mogelyke wyze aanzetten tot de paden van Zondig Vermaak te vlieden, en, zonder één oogenblik toevens, den voet te zetten op die der Wysheid en Deugd!"
„ De Menschen mogen als Dwaazen leeven, als Dwaazen
„ kunnen zy niet sterven!

WAARNEEMING, WEGENS EENE BUIK-WATERZUGT, DOOR *Calomel*, MET *Tartarus Emeticus* GENEEZEN.

DOOR * * * M. D.

Een man, van ruim 30 Jaaren, kreeg, naa eene lang aanhoudende derdendaagsche Koorts, verstoppingen in den Onderbuik, die eindelyk eene Ascitis ten gevolge hadden. Toen ik den Lyder de eerste keer zag, vond ik niet alleen den Buik zeer opgezet met water, maar ook de Beenen waren gezwollen, en zyn gantsche voorkomen tekende eene kwaadzappigheid; daarby klaagde hy over grooten dorst. —— Uit het geen ik uit de Historie der Ziekte konde opmaaken, bleek het, dat de voornaamste oorzaaken zyner Ziekte in eene scherpte der vogten geleegen was. —— Hy had, volgens zyn verhaal, een uitslag, voornaamlyk op beide zyne handen, gehad, die hy, door het smeeren met Unguent. Nutritum, geheeld. —— Kort daarnaa hadt hy eenen aanval van eene Koorts gekreegen, die in den beginne zeer onregelmaatig, eindelyk, in een derdendaagsche Koorts, was overgegaan. —— Veelvuldige purgeermiddelen, en ook de Koortsbast, hadden deeze Koorts niet kunnen geneezen. —— Daar by had zyne slegte diëet, en ongezonde leevenswyze, de geneezing nog meer

meer verhinderd. ——— Schoon de Lyder reeds aan een ligte *Febris Hectica* laboreerde, zo stelde zig tog, om den derden dag, den aanval van het *Febris Intermittens* gereegeld in. ——— Naa dat ik eenigen tyd, te vergeefs, de dienstigste middelen, zonder eenige goede uitwerking, den Lyder had toegediend, kwam my het gebruik van den Mercurius in de gedagten, als een middel dat meermaalen in de Waterzugt heilzaam bevonden, en dat my voorkwam, in dit geval, byzonder van goeden dienst te kunnen zyn; en daar de Tart. Emetic. in kleine doses, als een sterk Diureticum word aangepreezen, zo besloot ik deeze middelen te zamen in de volgende proportie voor te schryven.

R. *Tart. Emetic.* gr. VI.
Calomel. gr. XIV.
Sach. Canaricus. ʒ II.
M. *Fiant Pulveres.* No. XVI.

Hier van liet ik hem drie poeijers daags neemen, die dan ook in den beginne ligte braakingen verwekten: dog deeze ophoudende, liet ik alle drie uuren, en vervolgens alle twee uuren, een poeijer gebruiken; de goede uitwerking van dit middel was allerzigtbaarst. Het water, dat hy, zo door den stoelgang, als door de piswegen, loosde, was aanmerkelyk; en wat my hoop tot herstel gaf, was, dat de Onderbuik en de Beenen in evenredigheid dunner wierden, en ik duidelyk eene sterkere uitwaasseming, vooral naa het eindigen van den aanval der derdendaagsche Koorts, waarnam. Naa verloop van ruim 14 dagen bespeurde ik geene tekenen meer van Waterzugt, echter liet ik hem het middel in kleiner hoeveelheid voort gebruiken, en gaf hem daarby een decoct, uit de Sarsaparill. met de Cort. Peruv. waardoor ook eindelyk de derdendaagsche Koorts geneezen wierd, en de Lyder vervolgens volkomen herstelde.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN KWAK.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Kwak* heet in 't Latyn *Nycticorax*, in 't Hoogduitsch *Nacht-rab*, in 't Engelsch *Nigt-raven*, in 't Fransch *Bihoreau*. De naam van *Nagtraaf* schynt deezen Vogel gegee-

geeven maar het vreemde gekras, of liever het schriklyk en droevig geluid, 't welk hy nagts slaat: want dit is de eenige overeenkomst, welke de *Kwak* met een *Raaf* heeft: in gedaante en houding gelykt hy na den Reiger; doch verschilt van denzelven hierin, dat hy veel dikker en gevoeder Hals, veel grooter Kop, en een min scherpen Bek hebbe, ook is hy veel kleinder, slechts omtrent twintig duimen in de langte haalende.

De Pluimadie van den *Kwak* is zwart met een groenen weerschyn op den Kop en Nek; donker groen op den Rug, graauwagtig op de Vederen en Staart, en voorts het geheele Lyf wit. Het Mannetje heeft agter in den Nek doorgaans drie afhangende sneeuwwitte Vederen, vyf duimen lang: zy maaken van alle Pluimen tot Vederbosschen, ten hoofd-cieraad gezogt, de schoonste en kostbaarste uit; en worden, volgens SCHWENCKFELD in *Silesie* tot een zeer hoogen prys verkogt (*); zy vallen in den Voortyd af, en vernieuwen zich slechts ééns in 't jaar; het Wyfje is van dat cieraad verstooken, en verschilt zo veel van het Mannetje, dat sommige Vogelbeschryvers haar niet gekend, maar voor eenen anderen Vogel aangezien hebben.

Volgens BELON nestelt de *Kwak* in de rotzen, en heeft uit dien hoofde oudtyds in *Frankryk* den naam van *Roupeau* (†) gedraagen; doch volgens SCHWENCKFELD en WILLUGHBY bouwt hy zyn nest op de Elzenboomen digt by moerassen (§). Dit kan niet zamengaan, dan door te veronderstellen, dat deeze Vogels ten dien opzigte, naar de omstandigheden, in gewoonte van doen veranderen; zo dat zy, in de vlakten van *Silesie* en *Holland*, de Boomen aan den Waterkant, en op de Kusten van *Bretagne*, waar BELON ze gezien heeft, de Rotzen ter nestelplaats verkiezen. Men verzekert dat zy drie of vier witte Eijeren leggen.

De *Kwak* schynt onder de Trekvogelen te moeten geteld worden. BELON zag 'er in de maand Maart een ter markt brengen; SCHWENCKFELD verzekert, dat hy met den aanvang van den Herfst uit *Silesie* vertrekt, en met de *Oijevaaren* in het Voorjaar wederkomt; hy onthoudt zich zo wel aan den Zeeoever als aan de kanten van binnenland-

(*) SCHWENCKFELD, *Avi. Siles.* p. 226.

(†) BELON, *Nat. des Oiseaux.*

(§) SCHWENCKFELD; *als boven.* WILLUGHBY, p. 204.

landsche Rivieren en Moerassen: zy worden in *Frankryk*, in *Sologne*, in *Toscaane* by de Meiren FUCECCHIO en BIENTINE gevonden; doch deeze Vogelsoort is overal veel zeldzaamer dan de *Reigers*, ook minder uitgebreid; het stilzwygen van LINNEUS geeft grond om te denken dat hy in *Zweeden* niet voorkomt.

Met veel min hooge Pooten, en een veel korter Hals, dan de *Reiger*, zoekt de *Kwak* deels zyn voedzel op 't land, deels in 't water, en leeft zo wel van Wormen, Slekken, en andere Land-insecten, als van Kikvorschen en Visch. Over dag houdt de *Kwak* zich verborgen, en komt met het vallen van den avond eerst te voorschyn, wanneer hy zyn onbevallig geluid *Ka*, *Ka*, *Ka* laat hooren, 't welk WILLUGHBY vergelykt by 't geluid 't welk iemand slaat als hy moet braaken.

De *Kwak* heeft zeer lange Vingeren; de Pooten en Schenkels zyn geelagtig groen; de Bek is zwart, en aan den bovenkant flauw gekromd; zyne Oogen schitteren, en de Iris vormt een rooden of Oranje geelen kring rondsom den Oogappel.

AANSPRAAK, BY DE OPRIGTING EENER MAATSCHAPPYE, TOT HET ONDERZOEKEN VAN DE GESCHIEDENIS DER NATUURLYKE HISTORIE, DE OUDHEDEN, DE KUNSTEN, DE WEETENSCHAPPEN EN LETTERKUNDE VAN ASIA, GEDAAN TE CALCUTTA, OP DEN VYFTIENDEN VAN JANUARY, MDCCLXXXIV.

Door den Voorzitter,

SIR WILLIAM JONES.

Toen ik jongstleden Oogstmaand op zee was in myne reize na dit Land, 't geen ik zints lang vuurig begeerd had te zien, vond ik, op zekeren avond, de waarneemingen van dien dag voor my hebbende, dat *Indie* voor ons, *Persie* aan onze slinker hand, lag, terwyl een frisse koelte uit *Arabie* ons van agteren in de zeilen blies. Eene omstandigheid zo behaagelyk in zichzelve, en voor my zo nieuw, kon niet nalaaten eene reeks van denkbeelden te doen opkomen in mynen geest, die reeds vroeg gewoon was, met streelend genoegen de belangryke Geschiedenissen, en aangenaame Vercieringen deezer *Oostersche Wereld*, te beschouwen. Ik schiep een onuitspreekelyk

lyk genoegen door my te bevinden in 't midden van een zo schoon amphitheater, bykans omringd door de groote wyduitgestrekte Ryken van *Asia*, altoos voor de Voedstervrouw der Weetenschappen, de Uitvindster der vermaaklyke en nutte Kunsten, het Tooneel van roemryke daaden, vrugtbaar in voortbrengzelen van menschlyk vernuft, overvloeijende van wonderen der Natuure, en oneindig verscheiden in wyzen van Godsdienstoefening, Staats-bestuur, Wetten, Zeden, Gewoonten, Taalen, als mede in Gelaatstrekken des Menschen. Ik kon niet nalaaten op te merken, hoe gewigtig en groot een veld voor als nog door het onderzoek niet ontgonnen was, en hoe veele weezenlyke voordeelen daar door agter gebleeven waren: en wanneer ik met leedweezen bedagt, dat, in deezen onwissen en zo zeer beperkten leevensstand, dusdanige naspeuringen en verbeteringen, alleen, gedaan kunnen worden door de vereenigde poogingen van veelen, die niet gemaklyk, zonder eenige dringende reden en scherpen prikkel, tot dat gemeen doeleinde te brengen waren, — vertroostte ik my met eene hoope, gegrond op begrippen, die te vermelden naar vleijery mag zweemen, te weeten, dat, zo in eenig land of gemeenschap zulk een eensgezindheid van bedoeling konne plaats hebben, het onder myne Landgenooten in *Bengalen* was: met eenigen hunner had ik het vermaak van reeds zeer nauw bekend te zyn; met anderen begeerde ik vuurig bekend te worden.

Gy, myne Heeren, hebt aan deeze hoope een daadlyk bestaan gegeeven; gy zyt zelfs de verklaaring myner wenschen voorgekomen, door de wakkerheid en spoed met welke gy den grondslag gelegd hadt eener Maatschappye, om onderzoek te doen op de Geschiedenis, de Natuurlyke Voortbrengzelen, de Kunsten, de Weetenschappen, en Letterkunde, van *Asia*. Ik mag, met vertrouwen voorstellen, dat eene instelling, baarblyklyk zo zeer geschikt om kundigheden en vermaak aan het menschdom te verschaffen, met traage dan nogthans zekere schreden, tot volkomenheid zal geraaken, gelyk de *Koninglyke Societeit*, welke eerst alleen bestondt uit de zamenkomst van eenige geleerde Vrienden te *Oxfort*, allengskens opklom tot dat toppunt, toen HALLEY, de Secretaris, en NEWTON, de Voorzitter, was.

Egter is het myn nederig gevoelen, dat wy om ons van het wel slaagen en duurzaamheid te verzekeren, een middelweg moeten houden tusschen eene kwynende traag-

 heid

heid en overmaatig yverende werkzaamheid —— en dat de boom, onder uwe bescherming geplant, schooner bloezems, en keuriger vrugten zal voortbrengen, als dezelve in den beginne niet worde blootgesteld aan een te sterken zonneschyn. ——— Ik neem, nogthans, de vryheid om eenige weinige algemeene denkbeelden over het plan onzer Maatschappye uwer overweeginge aan te bieden; u verzekerende, dat, 't zy gy dezelve af-, dan goedkeurt, uwe verbeteringen my vermaak en onderwys zullen verleenen, gelyk uwe onderscheiding my reeds de hoogste eere toebragt.

't Is, begryp ik, uw oogmerk een ruim veld te neemen voor uwe geleerde Naspeuringen; schoon dezelve alleen bepaalende tot de aardrykskundige grensscheidingen van *Asia*; zo dat gy, *Hindostan* als het middelpunt beschouwende, en uw oog met uwe gedagten noordwaards wendende aan uwe regterhand, veele Koningryken van aangelegenheid hebt in het Schier-Eiland ten oosten — het oud en wondervol Ryk van *China*, met alle deszelfs *Tartaarsche Onderhoorigheden*; en dat van *Japan*, met de reeks kostbaare Eilanden, in welke veele wondere en weetenswaardige zeldzaamheden maar al te lang bedekt gebleeven zyn. Voor u ligt die verbaazende keten bergen, die, eertyds, mogelyk eene schutsmuur waren tegen het geweld der Zee; en over dezelven het aandagttrekkend Land van *Tibet*, en de uitgebreide Gewesten van *Tartarye*, uit het welke, even als uit het Troijaansche paard der Dichteren, zo veele Helden zyn voortgesproten, wier heerschappy zich ten minsten van de oevers van den *Hissus* tot den mond van den *Ganges* heeft uitgestrekt ——— Aan uwe slinker hand zyn de schoone en beroemde Landschappen van *Irak* of *Persie*; de ongemeete en mogelyk onmeetbaare Woestynen van *Arabie*; en het voortyds bloeiend Koningryk van *Yemen*, met vermaaklyke Eilanden door de *Arabieren* te ondergebragt of bevolkt; en verder westwaards de *Asiatische Heerschappyen* der *Turksche Sultans*, wier Halve maan, welhaast, ter geheele verduistering schynt te neigen. ——— Binnen deezen wyden omtrek zal het veld uwer nuttige naspeuringen omschreeven zyn: dan, naardemaal *Egypte* onbetwistbaar eene oude verbintenis heeft met dit Land, indien niet met *China* — naardemaal de Taal en Letterkunde der *Abyssiniers* eene duidelyke verwantschap hebben met die van *Asia* —— naardemaal de wapens der *Arabieren*, langs de *Africaansche kust* van de

Mid-

Middelandsche zee, zich overwinnend uitgebreid, en zelfs eene magtige Heerschappy in het vaste land van *Europa* opgerigt hebben — zal het u mogelyk gelusten, by voorkomende gelegenheden, de stroomen der *Asiatische Geleerdheid* een weinig buiten deeze grenzen te volgen, en in gevalle het noodig of voegelyk mogt geoordeeld worden, dat men een korten naam of bynaam gave aan onze Maatschappye om dezelve van andere te onderscheiden, schynt die van de *Asiatische*, 't zy men 't oog veste op de plaats of het voorwerp der Instellinge, zeer gepast, en de voorkeuze te verdienen van de *Oostersche*, welk woord, met de daad enkel betrekkelyk is, en, schoon in *Europa* doorgaans gebruiklyk, geen zeer onderscheiden denkbeeld oplevert.

Indien men nu mogt vraagen, welke de voorwerpen zyn op welke gy, in deeze wydstrekkende grenzen, uw naspeurend oog zult laaten gaan? antwoordden wy den MENSCH en de NATUUR, of het geen door den eerstgemelden verrigt, en door de laatstgenoemde voortgebragt, is. Menschlyke Kundigheden heeft men keurig gerangschikt, volgens de drie groote vermogens der Ziele. 't Geheugen; de Rede; en de Verbeeldingskragt; welke wy steeds bezig vinden in het schikken, in het bewaaren, in het vergelyken en onderscheiden, in het vereenigen en schiften onzer denkbeelden, welke wy, door behulp onzer zintuigen, ontvangen, of door opmerking verkrygen: van hier zyn de drie hoofdtakken der Geleerdheid, Geschiedkunde, Weetenschap, en Kunst. De eerste bevat, of een verhaal der Natuurlyke voortbrengzelen, of de egte verhaalen van Ryken en Staaten; de tweede omvat den geheelen kring van zuivere of gemengde Wiskunde, te zamen met de Zede- en Regtskunde, voor zo verre zy afhangen van het redeneerend vermogen; en de derde sluit in, alle de schoonheden der Verbeeldingskragt, en de bekoorelykheden der Vinding, ten toon gespreid in welgeschikte taal, of door kleur, tekening, of klank, ten voorwerp der zinnen gemaakt.

Overeenkomstig met die onderscheiding, zult gy opspeuren, wat zeldzaam en verbaazend is in het maakzel der Natuure —— de Landbeschryving van *Asia* verbeteren door nieuwe waarneemingen en ontdekkingen —— de Jaarboeken, en zelfs de overleveringen der Volken, die, van tyd tot tyd, dit werelddeel verwoest of bevolkt hebben, naagaan —— en licht verspreiden over hunne verschillende Regeeringsvormen, als mede hunne Burgerlyke en Godsdienstige Instellingen. —— Gy zult nagaan hunne vorde-

ringen en handelwyze in de Reken- en Wiskunst, in Werktuig-, Gezigt-, Starre-, en, met één woord, in de geheele Natuurkunde; hunne stelzels van Zede-, Letter-, Spraak- en Rederykkunde; hunne bedreevenheid in Genees- en Heelkunde; — en stappen, door hun gedaan, welke dezelve ook mogen weezen, in de Ontleed- en Scheidkunde. —— By deezen zult gy voegen de onderzoekingen op hunnen Landbouw, handwerklyke Kunsten, en Koophandel; en, terwyl gy met vermaak uwe naspeuringen voortzet, ten opzigte van hunne Muzyk-, Bouw-, Schilder- en Dichtkunde, zult gy niet verzuimen te letten op die mindere Kunsten, waar door de gemakken en verfraaijingen des leevens bezorgd of verbeterd worden.

Gy zult hier aanmerken, dat ik overgeslaagen heb te spreeken van hunne Taal, welker verscheidenheid en bezwaarlykheid tot zo verbaazend een hinderpaal strekken aan den voortgang van nuttige Kundigheden. Doch ik heb altoos de Taalen aangemerkt als de enkele werktuigen tot weezenlyke Geleerdheid, en oordeel dat ze zeer oneigen met Geleerdheid zelve vermengd worden; derzelver kennis is, nogthans, van eene onvermydelyke noodzaaklykheid; en, indien men, by de, *Persische*, *Armenische*, *Turksche* en *Arabische*, niet alleen de *Samoritische*, konde voegen, welker schatten wy nu mogen hoopen te zullen zien ontsluiten, maar ook de *Chineesche*, de *Tartaarsche*, de *Japansche*, en de verschillende Tongvallen der Eilanderen, zou 'er een allerrykste myn geopend worden, in welker aderen wy, met zo veel voordeels als vermaaks, zouden kunnen arbeiden.

In deezer voege u onder 't oog gebragt hebbende deeze losse gedagten, over de grenzen en de voorwerpen des onderzoeks onzer aanstaande Maatschappye, verzoek ik 'er nog te mogen byvoegen eenige weinige bedenkingen, ten aanziene van het bestuur in den tegenwoordigen nog kindschen staat.

Lucianus vangt een zyner hekelende stukjes aan, met te verklaaren, dat het eenig waar voorstel in zyn werk was, dat het niets waars in zich zou behelzen: en misschien zal het, in den beginne, raadzaamst weezen, om alle verschil van gevoelen, ten opzigte van sommige stukken, die ons niet onmiddelyk voorkomen, één Regel vast te stellen, te weeten van geene Regels in 't geheel te hebben. Dit alleen meen ik, dat, in den kindschen staat van eenige Maatschappy, 'er geene bepaaling, geen onrust, geen noodlooze ge-

zet-

zetheid moet weezen. Laaten wy, indien het u behaage, voor tegenwoordig, weeklyks, 's avonds byeenkomsten houden in deeze zaal, om Schriften te hooren leezen over zulke onderwerpen, als binnen den kring onzer naspeuringe vallen. Laaten alle Onderzoeklievenden en Geleerden uitgenoodigd worden, om hunne Verhandelingen en Berigten te doen toekomen aan onzen Secretaris, waar voor zy terstond onzen dank moeten ontvangen; en, indien wy, op 't einde van elk jaar, een genoegzaamen voorraad van waardige stoffe hebben opgedaan om een Boekdeel te vullen, onze *Asiatische Mengelstoffen* der geleerde Wereld aanbieden, die zo veel genoegen geraapt, zo veel kundigheden opgedaan heeft, uit het aangenaame Werk van KEMPFER, (beter voorbeeld dan 't zelve kunnen wy niet neemen,) dat zy met greetigheid allen onthaal van dezelfde soort zullen aanneemen. ——— Gy zult, misschien, niet genegen zyn om enkele Vertaalingen aan te neemen van eene aanmerkelyke lengte, uitgenomen van zulke onuitgegeevene Proeven of Verhandelingen, als wy uit handen van *Asiatische Schryvers* ontvangen; dan of gy, als Leden, zult willen aantekenen, eenige geleerde Inboorelingen deezes Lands, zult gy, met veele andere vraagstukken, die by gelegenheid zullen ontstaan, hier naa kunnen beslissen; dan ik denk, gy zult het billyk keuren, dat alle vraagstukken bepaald zullen worden by 't lot, door eene meerderheid van twee derden, en dat 'er negen Leden zullen vereischt worden om het lot te mogen trekken. ——— Deeze byzonderheden, egter, en alle anderen, onderwerp ik geheel, myne Heeren, aan uwe bepaalinge, niets meer wenschende of eischende dan myn enkel stemregt. Eene zaak, als een noodig vereischte tot het ophouden uwer waardigheid, prys ik u, met allen ernst, aan; te weeten, dat gy, om geene reden, welke ook, eenig nieuw Lid toelaat, dat zich niet als gansch genegen, om het te worden, verklaard heeft; en, in dit geval, veronderstel ik, zult gy geene andere bevoegdheid eischen dan Liefde tot Kennis, en Yver tot Voortplanting derzelve.

Uwe Instelling, des hou ik my verzekerd, zal van zelven aangroeijen, op uwe Zamenkomsten zult gy overvloed krygen van belangvolle en genoegenschenkende geschriften, zo ras als het oogmerk uwer naspeuringen algemeen bekend zal weezen. Daar zyn 'er, ('t zou de kieschheid kwetzen hun te noemen,) daar zyn 'er veelen, van wier vergevorderde Letteroefeningen ik geene andere dan de hoogste

verwagtingen kan vormen; en, voor zo verre enkel arbeid helpen kan, beloof ik, in alle opregtheid, dat, wanneer ik, in het my te beurtgevallene gedeelte, de Regtsgeleerdheid, of in eenig ander vak, gelukkig genoeg ben, iets te ontdekken, dat bloem of vrugt draagt, waar uit genoegen kan geschept, of voordeel geraapt, worden, ik myne geringe Gave aan uwe Maatschappy zal toebrengen, met zo veel eerbiedvollen iever, als aan den grootsten Vorst der aarde.

„ Waar toe, vraagt men, misschien, deeze Aanspraak „ in dit *Mengelwerk* geplaatst? Waar toe dit berigt eens „ nieuwen Genootschaps in een ander Werelddeel, daar „ het onze reeds van Genootschappen, als 't ware, over „ vloeit, en men niet alleen geestig, en in een vrolyke „ luim, maar in waarheid, deeze Eeuw, *de Eeuw der* „ *Genootschappen* mag heeten? Om dat het de aanspraak „ van den Heer JONES is, en op zichzelve schoon; doch „ boven al, om dat wy voor hebben, van tyd tot tyd, „ als ons de Berigten deezer Maatschappy, van welke wy „ alles goeds verwagten, ter hand komen, dezelve aan „ onze Leezers mede te deelen, en, zo ras mogelyk, „ den Vaderlanderen te dienen met den oogst, in dit wyd- „ strekkend veld van kundigheden verzameld."

UITTREKZEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN, IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX, MET DE SCHEPEN DE Resolution en Discovery, OM ONTDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

(*Vervolg van bladz.* 77.)

Het eerste Eiland, 't welk Capitein COOK vervolgens bezogt, was *Uljetea*, waar hy, op den derden van November, MDCCLXXVII, aanlandde. Hier bleef hy omtrent eene maand; en vondt zich nog naby genoeg aan OMAI, om kundschap te krygen van zyn gedrag, en de bejegeningen hem aangedaan. Omtrent veertien dagen naa COOK's vertrek van *Huaheine*, zondt OMAI twee der zynen in een Canoe, die het voldoend berigt bragten, dat hy in het ongestoord bezit bleef, en alles wel met hem ging;

ging; uitgenomen dat zyn Geit in 't werpen gestorven was: met nevensgaand verzoek, dat COOK hem eene andere Geit en twee Bylen wilde zenden. Zyne booden keerden te rug met de bylen, met een jong Geitje en Bokje.

In den nagt, tusschen den twaalfden en dertienden, liep een Zeesoldaat van zyne post, op de plaats ter waarneeminge geschikt, met zich neemende een Snaphaan en het geen daar toe behoorde. Capitein COOK zette hem na, van welgewapende manschap voorzien: en vond hem in een huis, zittende tusschen twee Vrouwen, die terstond opreezen, om ten zynen beste te spreeken. COOK zag haar op de stuurschste wyze aan, en gebood haar te vertrekken, om zulk eene handelwyze te voorkomen; zy borsten in traanen uit, en gingen heen. De knaap hadt niets, te zyner verdediging, in te brengen, dan dat de Eilanders hem verlokt hadden, 't geen zeer waarschynlyk was. —— Op den vier-en twintigsten stondt 't geschapen dat het wegloopen van een Bootsmansmaat en een Matroos ernstiger gevolgen zou naa zich gesleept hebben. Dewyl de Inboorelingen 'er blykbaar zeer op gesteld waren om de wegloopers te verbergen, was de moeite, om ze weder te ontdekken, groot. Vrugtloos werden deeze twee knaapen naagezet, zy waren na het Eiland *Bolabola* overgestooken. Op den zes- en twintigsten kwam ORRO, het Opperhoofd van *Ulietea*, met zyn Zoon, Dogter en Schoonzoon, aan boord van de *Resolution*. De drie laatstgemelden werden door Capitein CLERKE verzogt aan boord van de *Discovery* te komen, waar zy terstond (volgens een voorheen gegeeven bevel van COOK,) in de kajuit geslooten werden. ORRO, die op de *Resolution* gebleeven was, werd aangezegd, dat hy vryheid hadt om te vertrekken, en dat, indien hy de twee weggeloopenen weder bezorgde, zyne Familie desgelyks zou ontslaagen worden; doch dat zy anderzins, als de schepen vertrokken, zouden moeten medegaan. —— Deeze vond was goed, schoon vry gevaarlyk: want men hadt een plan beraamd om Capitein COOK te vatten, als hy na de plaats ging waar hy gewoon was zich te baaden; en desgelyks Capitein CLERKE en den Luitenant GORE, als zy op strand wandelden; doch gelukkig oordeelde Capitein COOK het niet raadzaam in zo hachlyke omstandigheden te gaan baaden, en een pistool in Capitein CLERKE's hand hadt de Inboorelingen bevreesd gemaakt. Deeze zamenzweering werd eerst ontdekt, door een Meisje, 't geen een der Officieren van *Huaheine*

 hadt

hadt medegenomen. Op den acht- en twintigsten bragt OREO de twee wegloopers te rugge; zy waren gevat op het Eiland *Toobaoe*, en het Gezin van OREO werd terstond ontslaagen.

Hier staat aan te merken, dat, toen de Inwoonders van *Bolabola* het Eiland *Ulietea* bemagtigden, OREO alleen eene soort van Afgevaardigde was van het Opperhoofd des eerstgemelden Eilands. *Ulietea*, schoon nu in dien verne- derden staat, was, in vroegeren dage, het voortreflykste van deeze byeenliggende Eilanden, en waarschynlyk de voornaamste zetel des Bewinds: want zy zeggen, dat de tegenwoordige Koninglyke Familie, op *Otaheite*, afstamt, van die vóór deeze Omwenteling hier regeerde. OOROO, de ontthroonde Monarch van *Ulietea*, leefde nog, toen Capitein COOK zich op *Huaheine* bevondt, waar hy zich als eene Koninglyke zwerver onthoudt, leverende in zyn persoon een voorbeeld op van de wankelbaarheid der Menschlyke magt; doch, 't geen byzonderder is, van het ontzag, 't geen deeze Volken aan byzondere Familiën toe- draagen, en aan de gewoonten, die ééns de Oppermagt in iemands handen stelden; want zy laaten toe, dat OOROO alle de tekens behoudt, welke zy aan de Majesteit vergun- nen, schoon hy de Landen zyner heerschappye geheel ver- looren hebbe. —— Op *Ulietea* werd Capitein COOK be- zogt van zyn ouden Vriend OREE, geweezen Opperhoofd van *Huaheine*, desgelyks door de Mannen van *Bolabola* te ondergebragt. Hy behieldt nog zyn aanzien, verscheen altoos omstuwd door eene menigte oppassers, en outving steeds aanzienlyke geschenken.

Op den achtsten December, deedt Capitein COOK *Bolabo- la* aan; doch vertoefde 'er niet langer dan om van OPOO- NY, Opperhoofd diens Eilands, het Anker, dat de Heer BOUGAINVILLE daar had laaten zitten, in te ruilen.

Het Eiland *Bolabola* verlaatende, zette Capitein COOK den koers Noordwaards; 's nagts, tusschen den twee- en twintigsten en drie- en twintigsten, bevondt hy zich op 203°, 15' Ooster Lengte. Op den vier- en twintigsten ontdekten zy een Eiland, 't geen zy *Christmas* of *Kers- Eiland* noemden; 't was klein, dor en onbewoond. Hier vingen zy eene groote menigte Schildpadden, en na- men eene Zonnetaaning waar. —— Op den tweeden Ja- nuary, 1778, het anker geligt hebbende, zeilden zy we- der Noord-op; en zagen, op den achttienden, op de Noor- der Breedte van 21°, 12', en Ooster Lengte 200°, 14' ver- schei-

fcheide Eilanden. Naa eene derzelven heen wendende, twyfelden zy in 't eerst, of het bewoond dan onbewoond ware. Nogthans zagen zy welhaast verfcheide Canoes van 't land na de Schepen komen, die terstond een bylegger maakten, om hun tyd te geeven dat zy 'er by kwamen. Van drie tot zes man was in elke Canoe; en als zy naderden was het voor ons geene onaangenaame verrassing, dat zy de *Otaheitifche* taal spraken, en die der laatst bezogte Eilanden. Het kostte niet veel werks in, hun te beduiden, dat zy niet digt by de Schepen moesten komen; doch geen van hun liet zich toen overhaalen om aan boord over te gaan. De Capitein bondt eenige Penningen aan een touw, en gaf ze aan in een der Canoes, de Lieden daar in bonden eenig Makreel aan het zelfde touw vast, als willende iets van gelyke waarde geeven. Hun gedrag was geheel onbeledigend; zy hadden geenerlei wapentuig by zich, behalven eenige kleine steenen, blykbaar te hunner zelfverdediging mede genomen, en die zy wegsmeeten, als zy bevonden dezelve niet noodig te hebben.

Capitein COOK de kust van dit Eiland rond zeilende, om ankergrond te vinden, verlieten hun deeze Canoes; doch andere kwamen op, geroste Biggen met zich brengende, heerlyke Aardappelen, welke zy ruilden, gelyk de voorgaanden, voor alles wat men hun aanboodt. Verfcheide kleine biggen kogt men voor een beuzeling van yzer. Den volgenden morgen verfcheenen zy met een grooter aantal Canoes, vol volks, eenigen hunner hadden moeds genoeg om aan boord te komen.

Op myne veelvuldige reizen, fchryft Capitein COOK, had ik nog nimmer de Inboorelingen van eenige plaats zo zeer verfteld zien ftaan als deeze lieden, toen zy aan boord ftapten. Hunne oogen vloogen van het eene voorwerp op het andere: de verwilderdheid van hun gezigt, en houding, duidde ten vollen aan hunne volflaagene onkunde van alles wat zy zagen, en wy moesten 'er uit opmaaken, dat tot nog geene *Europeaanen* hun bezogt, en geene kennis hadden van eenige onzer goederen, behalven yzer; van 't welk het nogthans duidelyk bleek, dat zy alleen gehoord, of in eene kleine hoeveelheid gekend, hadden, op zeker afgelegen tydperk onder hun ingevoerd geweest zynde. Zy vroegen na 't zelve, onder den naam van *Hamaite*, waarfchynlyk flaande op zeker werktuig, tot welks vervaardiging het Yzer met zeer veel vrugts kon gebruikt worden; want zy gaven dien naam aan het lem-

lemmet van een Mes, schoon wy ons wel verzekerd mogten houden, dat zy geen denkbeeld hadden van dit byzonder werktuig; zy konden 'er in 't geheel niet mede omgaan. Om dezelfde reden noemden zy het *Yzer* dikmaals *Toe*, 't welk in hunne taal een Byl, of liever een Dissel, betekent. Op de vraage, aan hun voorgesteld, wat Yzer was? antwoordden zy terstond. „ Wy weeten het „ niet, gy weet het; wy alleen weeten dat het is als *Toe* „ of *Hamaite*." Toen wy hun eenige Koraalen vertoonden, vroegen zy wat het waren? en voorts of zy ze konden eeten? Doch als wy hun verhaalden dat ze dienden om in de ooren gehangen te worden, gaven zy ze als nutloos weder: even onverschillig betoonden zy zich ten opzigte van Spiegels; doch gaven hunne sterke begeerte tot *Hamaite* en *Toe* op het uitdruklykst te kennen. Aarden schotels, Porcelein en andere dingen van dien aart waren hun zo nieuw, dat zy vroegen of ze van Hout gemaakt waren; doch zy begeerden 'er eenige van te hebben, om ze aan land te laaten kyken. Zy waren, in eenige opzigten, beleefd: of ten minsten zeer zorgvuldig om geen aanstoot te geeven; vraagende, waar zy zouden gaan zitten? en of zy wel op het dek mogten spuwen? en dergelyke. Eenigen deeden een lang gebed eer zy aan boord overkwamen; anderen zongen naderhand, en maakten met hunne handen zodanige beweegingen als wy gewoonlyk gezien hadden in de dansen, op de laatst bezogte Eilanden. ——— 'Er was nog eene andere byzonderheid, in welke zy ook volmaakt op die Eilanders geleeken. Den voet eerst aan boord zettende, poogden zy elk ding, 't welk hun voor de hand kwam, te steelen, of liever openlyk weg te neemen als iets waarby wy geen hinder of nadeel leeden. Weldraa overtuigden wy hun van hunne misvasting; en dat zy, naderhand, zich minvaardig betoonden, om zich alles, wat hun aanstondt, toe te eigenen, was om dat wy op hun een waakzaam oog geslaagen hielden. Een der Eilanderen, nogthans, een slagtersbyl gestoolen hebbende, sprong over boord, ging in zyne Canoe, en roeide na 't strand met zulk eene vaart, dat men met de boot hem vergeefsch naazette.

Mr. WILLIAMSON, met drie gewapende boots na strand gegaan zynde, om een plaats, ter landing geschikt, en versch water, te zoeken, kwam op den middag weder, en berigtte, dat hy een breeden waterplas gezien hadt, digt by een der gehuchten, die, naar 't verslag der Inwoonderen,

ren, versch water was, en dat 'er een ankergrond was op die hoogte. Desgelyks verhaalde hy, dat hy op eene andere plaats hadt zoeken te landen; doch hier in belet wierd door de Inwoonders, die, in grooten getale na de boots toekomende, de riemen, de snaphaanen, en, met één woord, alles wat los lag, wilden weg neemen, dat zy met zulk eene magt op hem kwamen aandringen, dat hy zich genoodzaakt vondt, op hun te vuuren, waardoor één der Eilanderen sneuvelde. Maar deeze laatste ongelukkige omstandigheid kwam ik niet te weeten, dan nadat wy dit Eiland verlaaten hadden; weshalven nam ik alle myne maatregels als of 'er niets van dien aart gebeurd was. Mr. WILLIAMSON vertelde my toen, dat, deeze man vallende, zyne Landgenooten hem opnamen, wegdroegen, en de boot verlieten; en steeds tekens gaven dat wy weder zouden aan land komen, 't geen hy weigerde. Het scheen Mr. WILLIAMSON toe, dat de Inboorelingen geen oogmerk hadden om een van zyn volk te dooden of te beschadigen; maar alleen door nieuwsgierigheid gedreeven werden, om alles, wat wy hadden, te krygen, doch gereed om terstond iets van 't hunne in de plaats te geeven.

Den twintigsten 's naamiddags ging ik na land met drie gewapende boots en twaalf Zeesoldaaten, om het water te onderzoeken, als mede den aart der Inwoonderen te polsen: verscheide honderden stonden geschaard op een zandigen oever voor het gehucht; agter 't zelve was eene naauwe valei, by welke de gemelde waterplas was.

Op het eigen oogenblik dat ik aan land stapte, viel de geheele vergadering der Inwoonderen op het aangezigt ter aarde neder, en bleef in die gestalte, tot dat ik, door zeer wel verstaanbaare tekens, hun beduidde op te staan. Toen bragten zy eene groote menigte kleine biggen, welke zy my aanboden, met eenige vrugten, bykans dezelfde pligtpleegingen in agt neemende, als wy, by dergelyke gelegenheden, op de Societeit- en andere Eilanden zagen; ook deeden zy een lang gebed, uitgesprooken door een Man, met wien eenigen uit den hoop zich somtyds paarden. Ik betuigde myn genoegen over hunne aangeboodene vriendschap, en gaf hun tot wedergeschenk eenige dingen, tot dat einde van boord mede genomen. ——— Deeze inleidende bezigheid verrigt zynde, stelde ik eene wagt op 't strand, en bewoog eenigen der Inwoonderen om my na het water te geleiden, 't geen ik zeer goed vond, en gelegen om het aan boord te brengen. Dit water was zo groot dat

het

het met regt een Meir mogt heeten, en liep hooger in 't land op dan het gezigt reikte. Myzelven, omtrent dit gewigtig stuk, voldaan hebbende, en verzekerd van den vreedzaamen aart der Inwoonderen, roeide ik weder na boord, en gaf last om alles gereed te maaken tot het landen, en haalen van water.

Dit geschiedde 's anderen daags 's morgens. Ik ging aan strand met de Waterhaalers, en eenige Zeesoldaaten, die op den oever de wagt hielden. Zo ras wy landden, handelden wy over Zwynen en Vrugten, welke wy in grooten voorraad kreegen voor spykers en stukken yzer, in de gedaante van disfels gevormd. In het water haalen ontmoetten wy geen tegenstand altoos; integendeel, de Inwoonders hielpen ons volk in het rollen der vaten, en deeden gereedlyk alles wat wy begeerden.

Alles, indeezervoege, naar myn wensch afloopende, oordeelde ik het noodloos aan 't strand te blyven; ik liet het bevel aan Mr. WILLIAMSON, en ging, vergezeld door Mr. ANDERSON en Mr. WEBBER, de valei en het land dieper in. Een talryke menigte der Inboorelingen volgde ons: een hunner, dien ik van allen onderkend hadt, door zyne werkzaamheid om de anderen in orde te houden, koos ik tot onzen gids. Deeze Man kondigde, van tyd tot tyd, onze aannadering aan, en ieder, dien wy ontmoetten, viel neder op den grond, en bleef in die gestalte, tot wy voorby waren. Dit, gelyk ik naderhand verstond, is de wyze om hunnen eerbied te betoonen aan hunne eigene groote Opperhoofden.

(*'t Vervolg by de naaste gelegenheid.*)

MIDDELEN OM HET KWAAD VAN DE MENIGTE DER BOEKEN, EN VAN GROOTE BOEKERYEN, TE VOORKOMEN, OF TE BELETTEN.

Uit het Engelsch van HORACE WALPOLE *Esq.*

Μεγα Βιβλιον μεγα κακον.

Zeer onlangs heb ik aangeweezen eenige ongelegenheden ontstaande uit de tegenwoordige overstrooming van Boeken;

ken (*); en ik smaak het genoegen om van alle kanten te hooren, dat eene Hervorming van dit kwaad, algemeen aanneemelyk, ja hoogst aangenaam, zou weezen. —— Eenigen der grootste Boekverslinderen, van welken ik den meesten tegenstand verwagtte, hebben my aangespoord om met myn plan voort te vaaren, 't geen ik ontworpen heb om het getal der Boeken te verminderen; my verzekerende, dat zy zulk een voorraad van Weetenschap hebben opgedaan, als hun zal in staat stellen om de Wereld met volmaakte zamenstellen van alle nuttige Kundigheden te verryken, van veel minder omslags dan de tegenwoordige.

Het ongeletterd deel myner Leerlingen betuigt my, dat 'er niets is dan de verbaazende veelheid van Boeken, welke hun afschrikt van zich met ernst op de Letteroeffeningen toe te leggen; en zy belooven my, dat, indien ik alle Letterkunde wil brengen tot eenige weinige Tooneelspelen, Dichtstukken en Romans, zy zich zullen toeleggen om volkomen meester te worden in alle Weetenschap, voor een Heer van Fatsoen noodig.

Reeds zints lang heb ik duidelyk opgemerkt, hoe moedbeneemend het gezigt eener groote Boekery is voor eenen, die zich eerst in het Letterperk begeeft. De Universiteiten raaden my alles af te schaffen, wat men *beschaafde Letteren* heet. Zy merken aan, dat de *Jesuiten*, die, terwyl zy veele verderflyke kunstenaaryen pleegden, somtyds de Wereld dienst deeden, reeds, zo veel in hun vermogen was, één *Romeinsch* Schryver vernietigd hebben, LUCANUS naamlyk; door deezen over te slaan, toen zy alle de overige *Classicaale Schryvers* ten dienste van den Dauphin ophelderden. Ik geloof dat zy het niet op zyne Dichtkunst gelaaden, maar, tegen zyne beginzels hadden. Een hunner, die, voorheen, Mr. LOCKE's, *Proeve over 't Menschlyk Verstand*, op de *Index Expurgatorius* stelde, heeft zeer wyslyk de verdiensten van dat Werk erkend: en zy hebben thans, dès ben ik verzekerd, zulk een eerbied voor dien Schryver, dat zy het my zeer euvel zouden duiden, indien ik het onderstond, zyne *Proeve over 't Staatsbestuur*, waarin hy het Monnikkenbegrip van het Erflyk Regeerregt ten toon stelt, te vernietigen.

Met alle deeze bovengemelde gezagverleeningen gewapend, verklaar ik my zelven bekleed met eene Waardigheid

(*) Zie boven, bl. 37, enz.

heid —— eene Waardigheid niet minder dan die van *Inquisiteur in de Wereld der Boeken;* en, in naavolging van andere Groote Mogenheden, die, naa hunne heerschappy door geweld gevestigd te hebben, zich bevlytigden om de Wereld te voldoen door de opgaave van zekere, hoe verre ook gehaalde, afkomst, welke hun regt geeft; verklaar ik, by deezen, af te stammen, en wel in een rechte lyn, van twee byzondere Monarchen, die, onder geheel het Menschdom, my den besten tytel geeven tot het geen ik op my genomen heb, te weeten om vonnis uit te spreeken over alle Boeken en Weetenschappen, en, ingevolge daar van, voort te vaaren met het verbranden en vernielen van alle, welke ik afkeur.

De eerste deezer Vorsten is, de Stamvader myns Geslachtbooms zelve, ADAM, die, gelyk PINEDA, een zeer bevoegd regter in dit slag van zaaken, ons verzekert, alle Weetenschappen verstondt, uitgenomen de Staatkunde: en zyne gebreklykheid, in deezen tak der Menschlyke Weetenschap, moest niet toegeschreeven worden, aan eenige onvolmaaktheid ten aanziene van de algemeene uitgestrektheid zyns Verstands; maar enkel, om dat 'er, ten zynen tyde, geen Prinsen, geen Ambassadeurs waren, en *Regensburg* nog niet bestondt.

De tweede Vorst, van welken ik de eer heb af te stammen, was CHI-HOANG-TI, Keizer van *China*, wiens naam men droevig onteerd en geschandvlekt heeft; van wien Vader DU HALDE, inzonderheid, den eerbied vergeetende, welken men gekroonde Hoofden schuldig is, de onbeleefdheid heeft te zeggen, dat *een zeker Bevelschrift* door hem uitgegeeven, waar van ik vervolgens nader zal gewaagen, *zyn Naam en Naagedagtenis by deNaakomelingschap gevloekt gemaakt heeft.* Het eerbiedeniswaardig besluit, waarop de schaamtlooze *Jesuit* doelt, en waarvan hy zo onteerend spreekt, bestondt niet, gelyk iemand veelligt uit de woorden zou opmaaken, in een Bevelschrift, om, als dat van HERODES, alle onnoozele Kinderen te dooden; neen, 't was eenvoudig een Gebod om alle de Boeken in *China* te verbranden.

Maar, eer ik overgaa tot eene breeder openlegging van dit Vorstlyk Bevel, zal ik, met weinig woorden, de gewigtigste gevallen van myns Voorzaats Regeering ophaalen, welke de eer zyner naagedagtenis zullen handhaaven, en bewyzen dat hy zo wel als eenig Vorst, die ooit den throon beklom, de noodige hoedanigheden bezat om den schepter te zwaaijen. By aldien onvermydelyk Familie-rampspoeden ons

ons vernederd hebben tot een min schitterenden en min verheeven Rang, vleyen wy ons zelven nogthans, met de troostryke en moed geevende bedenking, dat de Voorzigtigheid en de Regtvaardigheid van ons Bestuur, en de algemeene Monarchy, welke wy aanvaarden, over de *Dwaasheden* en *Boeken*, zullen toonen, dat wy, in geenen deele, ontaarten van ouzen grooten Voorganger.

Chi-hoang-ti leefde omtrent twee honderd en zeventig jaaren vóór onze gewoone jaartelling, en maakte, volgens de heerschende gewoonte zyner Eeuwe, groote vermeesteringen, en breidde de Landen zyner Heerschappye uit, ten koste zyner Naabuuren, met zo veel voorzigtigheids, als of hy in de hedendaagsche Staatkunde lessen ontvangen hadt. ——— De eenige misslag, dien hy schynt begaan te hebben, bestondt hier in, dat hy luisterde na het ontwerp van een Zee-Kapitein, een columbus van zyn tyd, die zyne *Chineesche Majesteit* aanmaande om eene Volkplanting te zenden na eenige *Japansche Eilanden*, niet om nieuwe Wereldden te ontdekken; maar met een veel gewigtiger doel om een middel tot een lang leeven te zoeken; een middel welks geheim bewaard werd op een dier kleine Eilanden. ——— De Keizer, myn over, bet over.... Grootvader hadt, gelyk andere omstandigheden uitwyzen, eene byzondere geneigdheid tot de Geneeskunde, en leende een gretig luisterend oor, aan een ontwerp, 't geen tessens de zegeningen zyner Regeeringe zou doen volduuren over zyne Onderdaanen, en een zo dierbaare schat toevoegen aan zyn voorraad van Hulpmiddelen. Hy verleende den Scheepskapitein een of meer Schepen, en gaf hem drie honderd Persoonen van ieder Sexe met welken die Gelukzoeker een klein Koningryk op een dier Eilanden stigtte; doch deeze betoonde zich ondankbaar genoeg, om aan zynen Souverain nooit een enkele vles van die kostlyke Elixter te zenden. ——— De Keizer, wiens ziel altoos van grootsche ontwerpen zwanger ging, wendde zyne gedagten, om, indien al niet de duurzaamheid zyner Regeeringe te vestigen, akhans die zyns Ryks onwankelbaar te maaken; en, als ware hy aangeblaazen geweest door eenen voorzeggenden geest, wegens de invallen en strooperyen der *Tartaaren*, besloot hy tot het bouwen van dien verbaazenden Muur, om de twee Volken van een te scheiden; deeze werd in vyf jaaren voltooid en bestaat nog te zyner gedagtenisse, schoon dezelve niet ten vollen beantwoordde aan het oogmerk der bouwing. ——— Het daar

opvolgend groot bedryf zyner Regeeringe was de uitgaave van het zo veel geruchts maakend Bevelschrift, om alle de Boeken in *China* te verbranden: uitgenomen alle Werken, die over de Bouwkunde en de Geneeskunde handelden: twee Weetenschappen, die, gelyk de uitrusting van den Zee-Capitein, en het metzelen van den grooten Muur uitwyzen, de geliefde Weetenschappen zyner Keizerlyke Majesteit uitmaakten.

Eenige kwaadaartige Geschiedboekers schryven dit Bevelschrift toe aan zyn nayver over den roem zyner Voorzaaten; eene beweegreden onwaardig aan de Heldendeugd van een Vorst, die meer gewonnen, meer gebouwd en meer geneesmiddelen ingenomen hadt dan één zyner Voorvaderen. Zulk een laage nyd moge in kleine zielen huisvesten. Wy leezen, dat JUSTINUS alle de Schryvers uit welken hy zyne Historie zamengeflansd hadt, verbrandde; en dat TREBONIANUS, de Regtsgeleerde, door Keizer JUSTINIANUS gelast om het Burgerlyk Regt beoefenbaar te maaken, dat is tot zulk een kort begrip te brengen, dat de Regtsgeleerden het konden leezen, en die zich in pleitzaaken ingewikkeld vonden, het verstaan, de Boeken, de Vertoogen, de Charters, de Besluiten, de Gewysden, de Pleidooyen enz. enz. waar uit hy het Burgerlyk Regt hadt opgemaakt, zo als wy het nu hebben, verdelgde.

Dan de redenen, welk myn groote Voorganger zich vernederde van zyn doen te geeven, zyn ongetwyfeld, de egtste, en zeker de edelste, om dusdanig een handel te wettigen. Hy brengt ze tot de volgende; (want men hebbe hier, in 't voorbygaan, op te merken, dat de *Chineezen* zo *Laconisch* zyn als de *Lacedemoniers* zelve.) *Boeken*, schreef CHI-HOANG-TI *kweeken Ledigheid aan, veroorzaaken het verwaarloozen des Landbouws, en leggen den grondslag van Partyschappen.* —— Deeze gulden Regels zal ik altoos in 't oog houden, om 'er myn volgend gedrag naar te schikken. Ik zal het Volk niet toestaan te denken, dat zy bezig geweest zyn om dat zy geleezen hebben. Ik zal nooit erkennen, dat 'er eenige verdiensten steekt in een groot aantal Boeken te hebben geleezen. 't Is voor my volstrekt onverschillig, of iemands voeten eenige mylen gronds betreeden dan of zyne oogen veele vellen papiers overgeloopen hebben. Ik zal het staaken van het leezen aanpryzen, en de Menschen raaden een Ploeg en het benoodigde tot den Landbouw te koopen, een stuk gronds te bearbeiden, in stede van zulk een

een dorren grond als hun eigen brein, of de werken van versleete Schryvers, te beploegen; ik zal my uitdruklyk verklaaren voor het afschaffen van alle Boeken welke handelen over eenige soort van Staatsbestuur, ten vollen verzekerd dat geen Volk behoort te weeten, dat 'er eenige Regeeringsform is, welke de voorkeus verdient boven die sonder hun hand gegreepen heeft. Een bewoonder van *Rusland*, die het werk van ALGERNON SIDNEY las, mogt in het hoofd krygen dat 'er zagter Stelzels van Staatsbestuur gevonden worden, dan daar men onder het dreigen van den *Knout* leeft.

Het laatste voorbeeld, 't geen ik zal aanvoeren van de wysheid des *Chineeschen Monarchs*, is, dat hy weigerde de Landen zyner Heerschappye onder zyne Zoonen te verdeelen. Hy stierf in vrede, bezitter van onnoemlyke schatten. Zyne dagen hadt hy lang genoeg gerekt om zyne oogsten van Ryst te zien inzamelen van wyduitgestrekte Landschappen, die, vóór zynen tyd, niets dan *Boekeryen* gedraagen hadden.

In de vernieling, door my bedoeld, zal ik my bepaalen tot geheele Lichaamen van Weetenschappen, en niet peuzelen aan enkele Schryvers of afzonderlyke Verhandelingen. Naardemaal ik zelve weinig Boeken doorgeleezen heb, zou het voor my eene eindlooze taak zyn, wilde ik my nederzetten om te onderzoeken, welke al of niet verdienden ter vlamme verweezen te worden; en ik bezit te weinig van de Oordeelkunde naar de hedendaagsche mode, om eenig byzonder Werk te veroordeelen: om dat de Naam, de Persoon of het Land des Schryvers my niet aanstaat.

Nogthans, om niet te spoedig voort te slaan, zal ik den bystand verzoeken van een' myner Vrienden, een wonder van Geleerdheid, niet alleen uit hoofde van de menigte der Boeken van hem doorgeleezen; maar om dat hy openlyk verklaart eene oneindige menigte prullen doorbladerd te hebben; hy is van 's Moeders zyde een Bloedverwant van den grooten Opziger der Boekerye te *Florence* MAGLIABECCHI, die, te leen gevraagd om een zeker Boek, ('t welk zeker geen naam moet gehad hebben,) uit de Boekery des Groot-Hertogs, antwoordde, *dat Boek is in onze Boekery niet; in de daad ik weet 'er slegts één afschrift van; en dit wordt gevonden in de Boekery des Grooten Heers; het Boek staat, op de vierde plank, aan de slinkerhand, by het venster.*

De naam myns Vriends is CHRISTOPHER POLYGLOT, een Man

Man van uitsteekende goedaartigheid, en zeer nuttig voor allen die hem raadpleegen, schoon, om de waarheid te zeggen, zyne kennis voor hem zelve van weinig dienst is: want als hy het onderneemt eenig Werk op te stellen, schieten de denkbeelden van 't geen hy geleezen heeft hem zo schielyk in zyn getrouw geheugen, en dringen met zulk een geweld op hem in, dat hy alle Weetenschappen en alle Taalen door elkander verwart, en zelfs niet onderscheidt in welk eene Taal hy schryft. Twee of drie jaaren geleden zou hy iets tegen de *Jooden* schryven, en hy begon met deeze woorden OI IYDAIOI *everſu urba* PERIFHER *ontoi-ent leurs*. Ik vond hem, op zekeren morgen, zeer verlegen, om dat hy een *Grieks Schryver* niet kon verstaan; en 't kwam alleen daar uit voort, dat hy van achteren af was begonnen te leezen. ——— Hy kent ten vollen zyne ongelukkige omstandigheid, en verklaart te gelooven, dat hy, in 't Gemeenebest der Letteren wel eenig uitsteekend figuur zou gemaakt hebben, indien hy nooit boven de twintig duizend Boeken geleezen hadt, en slechts zes of zeven Taalen verstond. Eene uitsteekende verdienste van myn Vriend bestaat hier in, dat hy een groot veragter is van alle gissende Oudheidkunde. Geen mensch schat hooger dan hy de fraaiheid der *Griekſche Kunſten*, de kostbaarheid der *Romeinſche Gebouwen*, de Dapperheid en Wysheid onzer Gothische Voorvaderen, en gevolglyk bewondert niemand sterker dan hy de overblyfzels van eenig Volk, die geheel genoeg zyn om hun Smaak ten toon te spreiden, hunne Grootsheid te vertoonen, de sterkte hunner Vestingen te doen zien, of de staatlykheid hunner Godsdienstpleegingen af te beelden. Maar Mr. POLYGLOT versmaadt eene Hoogte waar een gebouw gestaan heeft, ja een *Stone-Henge*, indien het onzeker zy of dezelve van *Romeinſche*, *Duitſche*, of *Saxiſche* herkomst zy, en in 't oorspronglyk bestaan, een Borstweering tegen den vyand, een Tempel of een Begraafplaats, geweest hebbe. Of deeze Man my niet van oneindigen en onbetaalbaaren dienst kan weezen in het volvoeren myner waardigheid als *Inquiſiteur in de Wereld der Boeken*, laat ik den Leezer aanbevolen; voor my ik heb 'er de grootste gedagten van: hy is my onontbeerelyk.

HET

HET VOLKSVOOROORDEEL VERNIETIGD.

Eene gefchiedkundige en waare Gebeurtenis.

(*Uit het Fransch.*)

De Volkshaat wordt gemeenlyk geboren en aangekweekt door den Oorlog, veel menigvuldiger tusfchen nabuurige, dan verder afgelegene Staaten; maar bovenal fchynt dezelve ongeneesfelyk in regeeringen, alwaar het volk zich verbeeldt eenig deel te hebben in de algemeene bestiering: het gelooft, door overlevering, dat de haat tegen zyne vyanden of mededingers de uitsteekendste Vaderlandsliefde is; en de verlichte lieden leggen niet dan met moeite het vooroordeel af, 't welk hen, in dit opzicht, blind en onrechtvaardig gemaakt heeft, gelyk het gemeen. Ziet hier een nieuw voorbeeld van deeze waarheid.

In den laatsten Oorlog, had de Fransche Vloot, onder bevel van den Graave van Barras, eenige Landtroepen ontfcheept, te Newport op Rhode-Eiland. Om de plaats niet met onnutte monden te belasten, besloot men de Zieken naar de omliggende plaatsen te zenden: onder dit getal bevondt zich de Kapitein B, van het Regiment van...... geweldig aangetast door de Scorbut, en op bevel van den Majoor van het Americaansche leger wierd zyne huisvesting hem aangeweezen by den Planter, George Olivier, zes mylen van Newport.

De Ridder L., Neef van den Kapitein, en Onder-Luitenant in het zelfde regiment, verkreeg verlof van zynen Oom te verzellen, om hem op te pasfen, met belofte van onder zyn vaandel te rug ontboden te worden, zo dra als de dienst zyne te rug komst naar Newport zou vorderen.

Deeze twee Officiers begaven zich op weg met eenen Gids, welke hun voor Tolk diende. By hunnen Waard aankomende, wierden zy ontvangen met eene koelheid, welke den Ridder veel meer verwonderde, dan zynen Oom. Sir George vraagde de order af, welke twee Franschen by hem bragt: en na dezelve met gemelykheid geleezen te hebben, verklaarde hy niet meer dan één bed te kunnen geeven. Ondertusfchen, voegde hy 'er by, terwyl één van beiden ziek is, zoude de ander, welke hem zal oppasfen, in zyne kamer, op een baal pelteryen, kunnen flaapen, welke hier zedert drie jaaren ligt, en die deeze vervloekte oorlog my belet heeft naar Europa af te zenden. De Tolk vertaalde de woorden van Sir George aan den Kapitein. De Ridder zoude deezen post wel hebben kunnen waarneemen, want hy verstond de Engelsche taal zeer wel, maar, op den raad van zynen Oom, veinsde hy ze niet

te verstaan, om het character van hunnen Waard minder te dwingen, en beter te ontwikkelen. Sir George, (naardien men hem moet afschetzen;) was niet anders dan een oprecht beminnaar van zich zelven, schoon hy zich verbeeldde een diep staatkundige te zyn, om dat hy de Franschen haatte en de nieuwstydingen las. Het groot ontwerp der naby zynde vryheid van zyn land, verwekte in hem oneindig minder aandoening, dan de daadelyke belemmering in zynen koophandel, en dat hy gedwongen was het bebouwen van zynen erfgrond te staken. Zyn huisgezin bestond uit ééne Dochter en drie Zoons, van welke de twee oudste tegen zynen zin in het Americaansche leger dienden. De derde, genaamd Charles, verdeelde, met Georgette, zyne Zuster, de zorg over de Landhoeve en Huishouding. Sir George was Weduwnaar. Hy beval zynen Zoon met vlyt alle verbintenis met de Franschen te vermyden; wat Georgette betrof, haar was alle omgang met hun volstrekt verboden. De toestand van den Kapitein, ondertusschen, geduurige en dagelykſche ondersteuning vereischende, kon Charles dit op het verzoek van den Ridder niet geheel afslaan: hy vermaakte zich bovenal in eenige Fransche woorden met hem uit te spreeken, welke hy op de Universiteit te Philadelphia geleerd had. Hy was negentien jaaren oud, even als de Ridder; deeze redenen waren meer dan genoegzaam om eene levendige vriendschap schielyk tusschen hen te doen ontstaan, in weêrwil van het verbod des Vaders; zo dringende is de behoefte van te beminnen by jonge lieden.

Het hart van Sir George, door de jaaren verhard, was een slaaf der oude vooroordeelen van zyn character. Zestig jaaren oud zynde, had hy in den vorigen oorlog tegen de Franschen gestreeden, en hy volhardde dezelfde Franschen, die zich ter hulpe van zyn vaderland spoedden, als zyne vyanden aan te merken. Reeds by zyn eerste bezoek by den Kapitein, ontveinsde hy voor denzelven zyne manier van denken op dit stuk niet. De Tolk was alleen by hun. Door welk vreemd voorval, zeide Sir George, zendt uw Koning een leger in onze Provinciën? ——— Om dat gy zynen bystand verzogt hebt. ——— Ik niet, maar 't Congres...... Gy wilt dan onze Zuidelyke Provinciën overheerschen? ——— Wy zullen ze verdedigen tegen den gemeenen vyand, en u bevryden van een juk, 't geen u ondraagelyk is. ——— Dat is te zeggen, het ééne juk tegen het ander tragten te verwisselen? ——— Neen. ——— En wat dienst verwagt Frankryk van zulke poogingen? ——— Uwe vryheid. ——— Maar wat zal uw Koning daarby winnen? ——— Den roem van zyne edelmoedigheid te betoonen, en uw geluk te bevorderen. ——— Die edelmoedigheid is zonder twyffel groot: maar wat zal de waare prys zyn? Op 't hooren van u, dunkt my, dat de Koningen van Europa wel doen zonder belangzucht, en alleen uit vermaak van wel te doen.

doen. —— Onze Koning geeft in dit tydstip een voorbeeld van deeze deugd; en het einde van den oorlog.... —— Het einde van den oorlog zal ongetwyffeld aanmerkelyke eisschen met zich sleepen? —— Daar twyffel ik niet aan. —— En wat zal Frankryk van ons eisschen? —— Veel. —— Hoe veel Provinciën? —— Geene. —— En wat dan? —— Uwe vriendschap. —— Ik verlang dezelve meer, dan ik 'er op hoop...... En oogenblikkelyk van gesprek veranderende, vroeg Sir George aan den Kapitein, hoe bevindt gy u? Ik denk, antwoordde deeze, dat een weinig melkspys of versch vleesch myne herstelling bevorderen zoude. —— Charles, zeg aan Georgette, dat zy eene Geit melke, en een Schaap doode...... De Kapitein getroffen door dit blyk van gevoeligheid, wilde zynen Waard zyne erkentenis betuigen; maar Sir George, hem verlaatende, onttrok zich driftig aan zyne dankzeggingen. De Ridder wierd levendig getroffen op 't hooren van den naam van Georgette, welken hy voor de eerstemaal hoorde uitspreeken; en naauwelyks had Sir George zich verwyderd, of hy vraagde met drift, wie deeze Georgette ware. Volg my, antwoordde Charles, 't is myne Zuster, gy zult haar zien. Zy spoedden zich te zamen naar dit beminnelyk meisje, welke in haare kamer bezig was. Zy gaf een gil van verbaasdheid, op 't zien van den Ridder; haar broeder stelde haar gerust, en bad haar den dienst te bewyzen, welke hun Vader voor den Oom van zynen vriend verzocht had. Georgette sloeg haare twee groote blaauwe oogen op deezen vriend, sloeg ze terstond neder, en haastig haar werk verlaatende, leidde zy hen in de weide, alwaar zy zelve de uijeren uitdrukte van de eerste Geit, welke haar ontmoette: vervolgens stelde zy de pot ter hand aan Charles, en voegde 'er met bevalligheid by: verlies geen oogenblik om deeze melk geheel warm aan den Oom uws Vriends te brengen. Een tweede blik, steelsgewyze, op den Ridder geslagen, deed haar bloozen, en zy nam schielyk de vlugt, laatende aan den vriend haars Broeders de houding eener nimph zien, en een hart, brandende om ongelukkigen te hulpe te komen. Onder weg liet de Ridder zich door Charles de bevallige woorden van Georgette uitleggen, of liever herhaalen, schoon hy ze reeds in 't binnenste van zyn hart geplaatst had. Zy kwamen beiden by den Kapitein, en de neef zynen oom de melk overgeevende, sprak hem met zo veel vuur en drift van de beminnelyke Georgette, dat de Kapitein hem voor gek hield. Hy was 't ook in de daad, zo de liefde, en vooral de eerste liefde, eene gekheid is.

De Ridder, tot zyn zestiende jaar in een krygschool opgevoed, en zedert drie jaaren dezelve verlaaten hebbende, bezat een geheel onbedreeven hart; Georgette, zestien jaaren oud, bezat geene meerdere ondervinding: op deeze jaaren is de eerste oogwenk beslissende; en Georgette, de bevallige

Georgette, begreep minder dan ooit, waarom haar Vader de Franſchen zo haatte. Ach! hoe verre was zy van dit onrechtvaardig gevoelen! De tedere verknogtheid van den Ridder aan zynen Oom, en aan Charles haaren Broeder, was het gestadig voorwerp haarer aanmerkingen. Zy beſloot, dat hy een uitmuntend hart bezat, en beminde Frankryk reeds, zonder dat de Staatkunde eenig deel gehad had aan dit gevoelen in het hart van de Dogter van Sir George. De eerſte byeenkomst ondertusſchen, had den Ridder dermaate ontſtoken, dat hy niet ophield van met Charles te ſpreeken over het geluk van Georgette dikwyls te zien. Maar hoe het ſtreng bevel van Sir George te verydelen? Deeze wierd onverduldig, op 't zien dat de vriendſchapsband tusſchen den Ridder en zynen Zoon van dag tot dag naauwer toegetrokken wierd.

Wanneer Charles, in zyn byzyn, eenige Franſche woorden uitſprak, wierd hy ſtrengelyk berispt; de oom en neef hadden goed hem vóór te houden, dat de daadelyke vereeniging der Franſchen en Americaanen vorderde, dat zy ééne taal ſpraken. Wel nu, ontwoordde hy hun, laaten de Franſchen onze taal leeren. Charles beweerde, dat, om die te leeren, het voor de Franſchen noodzaakelyk ware dikwyls met eenen Engelschman te ſpreeken; hierop maakte eene verſchrikkelyke blik van Sir George een einde aan alle verdere tegenſpraak.

De onmaatige ſtrafheid des Vaders had eene uitwerking geheel verſchillende van zyn oogmerk: de twee vrienden zagen elkaar minder openlyk, en beminden elkaar ſterker. Het was in ééne hunner heimelyke byeenkomſten dat de Ridder aan Charles durfde voorſtellen, Georgette 'er by te roepen. Gy zult, zeide hy, onze tolk zyn in de Engelſche en Franſche lesſen, welke wy onder ons drieën elkander geeven zullen; zy weet nog veel minder van myne taal, dan ik van de haare, en zo ik in myne uitdrukkingen het ontzag voor deeze beminnelyke zuster mogt te buiten gaan, zal myn vriend my berispen. Schoon de goede Charles geen gevaar zag in deeze byeenkomſten, aarzelde hy egter om het Georgette voor te ſlaan; maar de Ridder hervatte zynen voorſlag met zo veel aandrang, dat hy het eindelyk in 't werk ſtelde. Maar, riep Georgette uit, op het eerſte woord, myn Vader? —— Hy zal het niet weeten. —— En zo de Ridder my dan eens beminde? —— Hy zal u niet beminnen, hervatte de openhartige Charles, verrukt door 't vermaak van zynen vriend dienst te doen. Hy had gelyk, de Ridder aanbad reeds zyne Zuster; en Georgette zelve haare vreeze betuigende van bemind te zullen worden, ſprak de waarheid niet. In deeze geſteldheid van genegenheid en vriendſchap waren weinige dagen genoeg om deeze drie perſoonen nader by elkaêr te brengen. Ziet daar dan de *trio* der vriendſchap, welgevestigd, buiten weeten van den vader; de eerſte zorg der vrienden

was

was elkander te verstaan, en de taal het voornaamste onderwerp hunner byeenkomsten. De getrouwe Ridder was terstond op 't punt van zich te verraaden door zyne snelle vorderingen in de taal van Georgette; maar hy begreep schielyk de fout welke hy begaan zoude, en men ging over tot het zamenvoegen van werkwoorden.

Het is zeer aanmerkelyk, dat het werkwoord *beminnen*, (een gevaarlyk woord, wanneer de meester en de leerling jonge lieden zyn,) het eerste is in alle taalen. Georgette en de Ridder spraken den tegenwoordigen tyd met ontroering uit; maar de Ridder, stoutmoediger, weigerde volstrekt den toekomenden tyd uit te spreeken, en dit nam Georgette hem niet kwalyk af. Deeze verstandhouding, van de eerste lessen af, geeft genoegzaam te kennen, welke vorderingen zy maakten in de volgende. Het zal genoeg zyn te zeggen, dat Georgette van dag tot dag onrustiger wierd, en meer voorzorg gebruikte om voor haaren vader haare heimelyke byeenkomsten met haaren broeder, en deszelfs vriend, te verbergen. Men moet daarom niet denken, dat de eene aan haaren pligt, en de ander aan de gastvryheid, te kort deed; zy bezaten beiden een eerlyk hart, en Charles was altyd getuige van hunne wederzydsche genegenheid. De Ridder was al te zeer vervuld van zyne liefde om dezelve niet overal te doen blyken. Hy was meer op zyne hoede omtrent Sir George, maar 't was in den schoot van zynen oom, dat hy zyn hartsgeheim met geneugte uitstortte; en deeze waarde oom, veinzende de liefde van den jongeling af te keuren, vormde, zonder hem zulks te zeggen, het ontwerp van eenen huwelyksvoorslag; maar hy moest eerst Sir George's vooroordeelen tegen de Franschen uit den weg ruimen: de onderneeming was moeijelyk en gevaarlyk.

De berigten, welke de Kapitein van Newport ontving, en welke hy zynen Waard mededeelde, hadden tusschen hen eene soort van Staatkundige onderhandelingen opgerigt, welke nu beter stand hield, dan in den beginne. Elk voorval in den oorlog verschafte Sir George nieuwe stof om uit te vaaren tegen het geen hy de heerschzucht van Frankryk noemde; kwamen 'er eenige schepen of troepen deezer Natie, hy kwam altyd weder op het zeggen en wedden, dat de Franschen geheime oogmerken hadden tegen het een of ander gedeelte van 't vaste land van America. De Kapitein wedde niet, maar hield standvastig staande, dat de Franschen zich zouden verwyderen op 't oogenblik, dat de Provincien beveiligd zouden zyn. Sir George, ondertusschen, by het scheiden van ieder byeenkomst wat meer koppigheid betoonende, 't welk vry hevigen woordenstryd veroorzaakte, scheelde het veel, dat de *duo* der Staatkunde niet zo eenstemmig was, als de *trio* der Vriendschap.

Middelerwyl vernam men dat het Fransche leger, onder be-

val, van den Graave van Rochambeau, langs een grooten omweg, zich gevoegd had by dat der Americaanen, onder York-Town, en dat de Zeemagt van de Antilles post vatte aan den mond der baai van Chesapeak. Sir George, altyd verblind door het vooroordeel, zag in dit groot ontwerp niets dan het voorneemen, 't welk hy Frankryk toegeschreeven had, naamelyk, om een gedeelte van 't Vaste Land te overheerschen; en in den voornacht een bode van Newport ziende aankomen, twyffelde hy niet of deeze bode bragt een order van opontbod voor den Kapitein en zynen Neef.

De bode vervoegde zich by hem; hy zoekt den Ridder by zynen Oom; deeze rustte, en zyn Neef was niet by hem; hy zoekt hem overal te vergeefs, en komt eindelyk in de kamer van Charles, waarvan hy driftig de deur opende. Hoe groot was zyne verwondering en gramschap, zynen Zoon, zyne Dochter, en den Ridder aldaar by elkander te vinden; hy sleept zyne Dochter weg, haar mishandelende, verjaagt Charles, en overlaadt den Ridder met scheldwoorden; deeze neemt de wyk naar zynen Oom, alwaar Sir George zich weldra by hem voegde; aldaar braakte hy de verschrikkelykste vervloekingen uit tegen Frankryk en de Franschen. De Kapitein beantwoordde deeze drift met een taai geduld; en toen zyn Waard, buiten zich zelven van vermoeidheid en woede, niet meer kon spreeken, bekeef hy ernstig zynen Neef, en eindigde met hem weg te zenden. Alleen zynde met Sir George, erkende hy, dat de Ridder misdreeven had, met zyne orders te buiten te gaan; maar om kort te gaan, voegde hy 'er by, gy zult hem niet meer zien, dewyl hy zich by 't leger moet vervoegen. Zyne liefde voor uwe Dochter is my bekend; maar ik ken ook de eerlykheid van beiden, en Charles heeft hen nooit alleen gelaaten...... Ziet daar die edelmoedige Franschen, mompelde Sir George binnensmonds. Ja, dat zyn ze, hervatte de Kapitein, en ik wed, dat zy na den uitslag van de groote onderneeming, uwe Provinciën zullen verlaaten, om haar gelukkig en overwinnende te laaten onder het gebied der Vryheid...... Zoudt gy grof durven wedden, riep Sir George uit? —— Alles wat ik 't liefste in de waereld heb; mynen Neef. —— Wat wilt gy daar mede zeggen? —— Hy bemint uwe bekoorlyke en achtenswaardige Dochter; beloof my haar aan hem ten huwelyk te geeven, zo 'er niet één Franschman in uwe landstreeken blyft, na dat onze vereenigde wapenen ze vry gemaakt hebben...... My dunkt, hernam Sir George, dat ik u, dit beloovende, niets beloove. —— Beloof my dan dat *niets*. —— Fiat, op 't woord van eenen Engelschman...... en zy drukten elkander de hand.

De drie vrienden, verstrooid en ontsteld, verwagtten, ieder aan zynen kant, de verschrikkelyke uitwerkingen van Sir George's gramschap; Georgette eenen bitteren traanenvloed den vry-

vryen-loop gaevende, beklaagde zich in haare kamer, toen zy haaren vader zag inkomen. Op dit oogenblik meende zy te sterven. Sir George beval, met eene doffe en sterke stem, aan haare broeders te schryven, en hen te verwittigen van al het gebeurde in hun afweezen; hy voegde by dit bevel niets anders, dan dat de brief 's anderendaags 's morgens gereed moest zyn; waarop hy vertrok.

De Ridder weder by zynen Oom komende, vond hem opgeheldeld en zelfs vrolyk; hy wist niet, waaraan deeze schielyke verandering toe te schryven; de Kapitein zeide hem dan: gy vertrekt morgen naar het leger; ik zal u eenen brief medegeeven; maar ik eisch uw woord van eer; dat gy denzelven niet zult openen, dan wanneer gy kennis hebt, dat de Land- en Zeemagt deeze streeken verlaaten. De Ridder gaf zyn woord, en ging alles in gereedheid brengen tot zyn vertrek.

Georgette bragt den nacht door met 't schryven, overschryven, verscheuren, en weder op nieuws schryven van den brief aan haare broeders: in welk eene verlegenheid was zy, zy moest haaren vader gehoorzaamen; zy moest alles melden, en zy twyffelde niet, of Sir George zoude deezen moeijelyken brief moeten leezen; zy wist nog niet, wie de brenger zyn zoude.

Sir Charles hielp zynen vriend, en onder deeze bezigheid brak de dag aan. Zyn Vader kwam 's morgens vroeg by hem, en belastte hem, Georgette op te zoeken, en by den Kapitein te brengen, alwaar hy een ontbyt zoude geeven aan den Ridder voor deszelfs vertrek. Het bestemde uur verschynt; Georgette komt beevende voor de eerstemaal by haaren Vader, den Kapitein, den Ridder, en haaren Broeder. Het ontbyt was zeer treurig. Sir George vraagt vervolgens van zyne Dochter den brief voor haare Broeders, zy krygt hem beevende uit haaren zak, en geeft hem ongezegeld over. Waarom is hy niet toegemaakt, vraagde hy?...... Zet 'er een zegel op. Georgette gehoorzaamt, en geeft hem op nieuw haaren Vader over. Gy moet hem my niet geeven, zegt hy, maar den Ridder; hy vertrekt terstond naar 't leger. Zy strekt haare hand uit naar den Ridder, haare knieën beeven, zy laat den brief vallen, en zygt zelve in onmagt neder. De Ridder werpt zich met een vloed van traanen aan haare voeten. Dit schouwspel, 't welk den omstanderen het hart verscheurde, verzette den trots van Sir George, en zyne oogen styf op den Oom vestigende, sprak hy niet, als deeze veel betekenende woorden: *ik wensch myne weddingschap te verliezen.*

Men bragt Georgette uit haare flaauwte by, en de Kapitein had de wreedheid van te vorderen, dat zy zelve den brief, welken zy geschreeven had, zynen Neef ter hand stelde. Nauwlyks had deeze denzelven in handen, of hy onttrok zich

door

door de vlugt aan de yselyke gemoedsgesteltenis, welke hy niet uitstaan konde, en vertrok.

Het hartzeer, de droefheid, en het geween, van zo veele, door het scheiden troostelooze, lieden, laat zich niet afschilderen. Laaten wy den Ridder volgen. De belegering van York-Town duurde niet lang; één der Broeders van Misf. Georgette was gekwetst, en de Ridder droeg eene waarlyk broederlyke zorge voor hem. Na dat het verdrag van overgaave getekend was, begaf het Fransche leger zich te scheep, en zeilde naar de Antilles. De Ridder opende daarop den brief van zynen Oom. Hy behelsde slegts deeze woorden: „ Wanneer het geheele Fransche leger het Vaste Land verlaat, moet gy met de Zoons van Sir George u terstond vervoegen by uwen vriend, en by al wat gy 't meest bemint." De Ridder, vol van hoop en liefde, verkrygt een vrygeleibrief, neemt de Broeders met zich, en komt by Sir George aan; hy had vooraf zynen Oom kennis gegeeven, zo dat, by hunne aankomst, de Oom, Sir George, Sir Charles, en Misf. Georgette, de drie krygshelden ontvingen. Sir George zich tot den Ridder wendende, bood hem zyne Dochter aan, zeggende: *ik heb myne weddingschap verlooren, zie daar uwe bruid*..... Het genoegen van dit gelukkig huisgezin groeide aan met dit huwelyk, en met de herstelling van den Kapitein. Kortom, na verloop van zes maanden, staken de jonggetrouwden, met Charles hunnen Broeder, over naar Frankryk; Sir George Ollvier, zynen misslag herstellende, overlaadde hen met geschenken, en wilde dat het kind van zyne Dochter zoude genoemd worden, *George Louis*. Deeze eerlyke Planter wilde zyne onrechtvaardigheid ook verbeteren. „ De Franschen," zeide hy onophoudelyk aan zyne kinders, „ zyn edelmoedig, gelyk hun Koning; bemint hen, gelyk ik hen bemin, zedert ik hen heb leeren kennen. Wy hebben veel te doen, indien wy onze schulden zullen afdoen omtrent hen, en hunnen Koning."

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Niets doet den Mensch de waarde eener zaak regt en beter kennen, dan derzelver gemis. Men schat nimmer de gezondheid hooger, dan wanneer men ziek is: best kent men de rust, wanneer men ontrust word. De waarde van den zoeten Vrede leert men niet eer op zyn regten prys schatten, dan wanneer men door het al vernielend oorlogszwaard vervolgd word. Onbeschryflyk zyn de aandoeningen, wanneer iemand uit eenen verzekerden staat gebragt word in een allerdreigenst gevaar. ——— Hoe groot worden alle deze Voorreg-

zagten, wanneer men ze moet derven, en hoe gering vaak geschat, zo lang men ze bezit!

Het behoeft geen betoog, maar spreekt van zelven, dat men Hem, door wien de Natuur herleeft, de velden met vrugten bedekt, de boomen met oogst beladen zyn, alle eer en dankbaarheid verschuldigd zy.

Het oorlog is het verderfelykst Monster dat 'er op den aardbodem is. Het schadelykste voor de Maatschappy, en het vernielendste voor al het Menschdom. Het verbreekt de heilzaamste Wetten; verscheurt de heiligste banden van trouw, en opent de deur tot de baldadigste ongebondenheden. Een bederver van alle goede en geregelde Zeden, en dus de verderfelykste Pest, waar mede een Land, of Gemeenebest, kan gestraft worden. —— Het is de kalmte van den Vrede alleen, die een Volk van dit alvernielend kwaad genezen, en 't ontheffen kan van al het drukkende, en verdervende, door het zelve aangebragt.

Die genoten dienst met ondankbaarheid beantwoord, is een snoodaart. Maar hoe velen van dat soort vind men niet in de zamenleving!

Het is niet mogelyk, dat de burgerlyke Wetten een Gemenebest van alle ongelegenheden kunnen bevryden; de heilzaamste zelfs zyn daar toe niet in staat. Maar ze kunnen egter, wel uitgevoerd, zeer veel toebrengen tot heil en 't geluk van eenen Staat.

Wee u, gy Wetgevers; wee u, gy Regters; wee u, gy, die als Handhavers van het regt, en, om het zelve uit te voeren, gesteld zyt: wanneer gy bevonden word de eerste Overtreders te zyn!

Dat de Jeugd dwaalt, en door hare driften vervoerd word, kan nog eenigermate ingeschikt worden; maar dat zy, die hoog bejaard zyn, zotheden begaan, daar de dartele Jeugd zich nog over schamen zou, is voorwaar ten eenemaal onverschoonlyk.

Hy verdient in waarheid de eerste plaats onder de Vorsten, die zyne grootheid zoekt in het geluk, in den bloei zyner Onderdanen. Maar die op de vernedering der Inwoneren zyne grootheid bouwen wil, verdient den naam van eenen lafhartigen Dwingeland.

In alle Standen, binnen eene Maatschappy, hebben eenige welvoeglykheden plaats, welke dienen in agt genomen te worden; of de menschen, die zulks nalaten, maken zich, of bespottelyk, of schuldig aan 't verwaarloozen van onzondige gewoonten.

Hoop en Vertrouwen zyn twee gezusters, die altoos elkanderen dienen te verzellen; Hoop, zonder Vertrouwen, is een Gebouw zonder Fondamenten, dat vergaat zo dra het gebouwd is. Dan Hoop, met Vertrouwen gepaard, schenkt

den

den Mensch het bestendigst goed op aarde, vervullende het hart met de zoetste gewaarwordingen.

In het weren en tegengaan van alle onbetamelykheden; in het weren van het kwaad, en in het tegengaan van alle zulke wanbedryven, die de rust in de Maatschappy stooren, die tegen heilzame Wetten stryden, en tegen de goede orde aanloopen, moeten zulken, die gesteld zyn, 't zy om het kwaad te bestraffen, het zy om het dadelyk met de sterke hand tegen te gaan, voorbeelden wezen van een goed gedrag, en zich zelven vooral niet besmetten met zulke misdaden, om welke uit te roeijen zy zyn aangesteld geworden. Ongelukkig dusdanig eene Maatschappy, waar men zulke Voorgangers in het kwaad heeft!

Welke indrukken maken goede voorbeelden niet, vooral wanneer men ze ziet in zulken, waar op het oog van al de waereld gevestigd is. —— Dan hoe verderfelyk is het niet, wanneer, by tegenstelling, in zulke persoonen kwade voorbeelden plaats hebben. Indien dit onder eene Maatschappy algemeen stand grypt, dan is zy doorgaans niet ver af van haren ondergang; om dat een voorbeeld van kwade zeden onder aanzienelyken, wel dra van het gemeen word nagevolgd, dat zich verbeeld daar toe, zo niet eer, ten minsten zo geregtigd te zyn als de grooten, die het daar in voorgaan. En wat is 'er nadeliger, wat verderfelyker, dan een algemeen bederf in zeden?

De Eerbaarheid en Zedigheid is het sieraad der Vrouwen: en eene schaamtelooze Vrouw onteert de Menschelyke natuur.

Wanneer de Mensch zich aan de wellusten des vleesches overgeeft, dan is 'er geen wet zo heilig die hem beteugelen kan, en bykans geene ondeugd zo snood, welke hy niet durft bedryven.

Hy, die ontrouw is aan zyne wettige Huisvrouw, is een groot meineedige. Hy heeft voor God en al de Waereld aan haar trouw gezworen. Deze trouw te verbreken, is de snoodste misdaad, die men tegen de Menschelykheid bedryven kan. Dan wee die Vrouwen, welke op andere Mans loeren, en de geheiligste banden van het huwelyk verbreken. —— Indien eens elk het teken van deze meineed aan het voorhoofd droeg, hoe vele duizenden zouden 'er getekend zyn!

Het zyn, myns oordeels, de verschrikkelykste monsters op den aardbodem, welke anderen zoeken op te stooken tot muitery en oproer; welke zich toeleggen om de algemene rust te stooren. Alle andere soorten van Misdadigers, die, om de snoodste gruwelen, door de Regters veroordeeld, en ten schouwspel van anderen ten zwaarsten gestraft worden, zyn minder misdadig, en op verre na zo nadelig niet, als zy, die, door de gemeene rust te storen, niet zelden eene geheele Maatschappy niet dan ondergang dreigen.

C. V. D. G.

BY-

BYZONDERHEDEN VAN DEN PERSIAANSCHEN DICHTER, ANVARI.

(Uit HERBELOT's *Bibliotheque Orientale.*)

ANVARI, een der uitmuntendste *Persiaansche Dichteren*, zette zyne Letteroefeningen voort in de Stad *Thous*, in de leerplaats *Mansouriach* genaamd, waar hy als een arm Student leefde. Gelukkig voor hem toog voorby de plaats zyns verblyfs de stoet van den Sultan SANGIAR, Oppervorst der SELGUICIDES. ANVARI bevondt zich aan de poort, en zyn oog viel op een Ridder, heerlyk uitgedoscht, te paard rydende. Hy vroeg wie deeze Man mogt zyn; en vernomen hebbende, dat hy een der Dichteren des Sultans was, dagt hy by zichzelven, de kunst van verzen maaken moet aan 't Hof van dien Vorst wel zeer hoog geagt weezen: dewyl een zyner Dichteren in een zo grootschen toestel te voorschyn komt. —— Deeze gedagte maakte zulk een diepen indruk op zynen geest, dat hy nog dien zelfden nagt een Dichtstuk vervaardigde, ter eere van SANGIAR, en 't hem 's anderen daags aanboodt.

De Sultan, zeer wel in staat om over de verdiensten van eenig Dichtwerk te oordeelen, vondt ANVARI's vers een meesterstuk, en vroeg den Jongeling, of hy zich aan 't Hof wilde verbinden, of een geschenk ontvangen. ANVARI antwoordde hem terstond in verzen, dat hy geene andere eerzugt hadt dan verbonden te zyn in den dienst van een zo groot Vorst. De Sultan hieldt hem zints dien tyd by zich, en liet hem voorts aan 't Hof zyne Letteroefeningen voltrekken.

ANVARI wordt gehouden voor den eersten die de *Persiaansche Dichtkunst* gezuiverd heeft; niets, 't geen naar dartelheid of onkuischheid smaakte, in zyne werken laatende invloeijen. RASCHIDI, een ander beroemd Dichter, heeft hem, uit deezen hoofde, zeer hoog gepreezen, schoon hy hem in andere gevallen zeer tegen was. Deeze Dichters vonden zich op zeekeren tyd aan twee verschillende Partyen in den Staat verknogt. ANVARI was in de Legerplaats van den Sultan SANGIAR, wanneer deeze eene sterkte bezette, waar in RASCHIDI, met den Sultan van *Khuarezemiens*, zich onthieldt. De twee Dichters oorloogden, op hunne wyze, elkander verzen toeschietende aan 't einde der pylen vastgemaakt, terwyl de eene Sultan zyn beleg voortzette, en de ander de aanvallen afkeerde.

LUCHTS

Dag	Bar:	Th:	Wind.		
1	28. 10-0	35	N	10à12	donker snbuien
	— 11-8	37	—	8à12	— —
	29. 1-5	35	—	6à8	—
2	— 2-7	33½	NO	6	—
	— 2-1	35	—	6	—
	— 0-5	30	—	4	z. betr. wolkig
3	28. 9-4	31	N t O	2	donker
	— 7-8	34½	NNW	1	— sn.
	— 7-2	34	ZW	1	—
4	— 7-2	33	ZZW	3	— mist vogt
	— 6-9	35	Z t W	3	iets sn. donker
	— 6-0	34	Z	2	donker
5	— 4-5	30	W	1	z. betr. mist.
	— 4-1	33½	ZZO	3	— sn.
	— 3-0	30	—	2	wolkig
6	— 1-0	30	—	2	sneeuw
	27. 11-5	34½	Z W	2	— donker
	— 11-5	34	—	6à10	sn. buien
7	28. 0-8	32	—	2	wolkig
	— 1-0	38	—	2	z. betr. sn.
	— 2-0	32	—	0	nevel o. helder
8	— 5-5	34½	W t N	4	zw. wolkensn. H.
	— 7-5	39	—	7	— sn. H.
	— 8-0	36	W	8à10	— sn. R.
9	— 8-1	35	WNW	9	sn. R. zw. wolken
	— 10-5	42	NNW	8	zw. wolken
	29. 0-6	39½	N W	8	— iets R.
10	— 1-5	38	WNW	4	donker iets R.
	— 2-1	43	NNW	4	wolkig z. b. vogt
	— 3-7	35	NO	4	donker
11	— 5-3	32	O t N	3	—
	— 6-2	35	N O	6	—
	— 7-4	32½	—	7	—
12	— 8-0	29	O t N	5	wolkig iets sn.
	— 7-9	33½	NO	8	— z. betr.
	— 8-1	27½	—	10	z. betr.
13	— 7-8	28	ONO	7	— o. helder
	— 7-3	30½	N O	7	helder
	— 6-0	34	N	4	z. betr.
14	— 4-6	32	N O	2	nagt sn. z. betr.
	— 4-1	32½	—	2	z. betr. o. helder
	— 2-8	32½	N	4	sn. 11 u. R.

Dag	Bar:	Th:	Wind.		
15	29. 0-5	38	N	6	donker Stofr.
	— 0-3	38½	—	8.6	—
	28. 11-5	37½	NNW	12.6	R. z. betr.
16	— 11-3	33½	N t W	8	wolkig sn.
	— 11-2	37½	NNW	6	z. betr.
	— 8-5	34	—	6	— snbuien
17	— 6-0	32	NO	4	nagt. sn. wolkig
	— 5-0	36	O	2	snbuien donker
	— 5-0	29	W	1	sneeuw
18	— 4-5	23	N	6	donker o. helder
	— 4-7	28	N t W	4	helder
	— 4-8	18	N W	1	—
19	— 4-7	19½	ZZW	4	— sn. buien
	— 4-8	30	WZW	7	sn. o. helder
	— 4-7	22	—	4	o. held. z. betr.
20	— 2-0	25	O	8	jagt sn. tot 12 u:
	— 1-1	30	NNW	4	wolkig o. helder
	— 2-5	20	Z W	4	iets sn. —
21	— 3-3	18	Z	3	wolkig —
	— 3-8	30	Z t W	5	o. helder
	— 4-2	23	—	6	—
22	— 2-1	31½	Z t O	4	z. betr. o. helder
	— 2-4	37	O t Z	1	betr. donker
	— 2-8	33	O	2	sn. —
23	— 4-8	24½	ONO	1	helder dampig
	— 6-7	39	—	1	—
	— 9-0	21	O	0	— dampig
24	— 9-7	27	W	2	o. helder z. betr.
	— 9-8	39½	ZW t W	5	donker
	— 10-2	36½	W t N	2	wolkig
25	— 10-8	36	—	2	z. betr. iets R.
	29. 0-5	35½	N	7	donker
	— 2-7	29	N O	6	—
26	— 3-2	27	W	2	o. h. donk. iets sn.
	— 3-6	32½	N O	7	iets sn. donker
	— 4-3	24½	O t N	8	donker
27	— 4-2	18	—	6	iets sn. wolkig
	— 4-1	25½	—	8	wolkig z. betr.
	— 4-8	17	O	10	helder wolkig
28	— 5-5	11½	—	8	—
	— 4-8	17½	—	9	—
	— 4-0	10	—	6	—
			11 u.	2	wat betr.
	28. 9 70/90	30 75/90		4 1/10	

Den 2 's av. 11½ u. 28½
8 — 6à7 u. 32
13 — 7 u. 29½
14 — 6 u. denk 28
— — 12 u. 37½
18 — 11½ u. 16
19 — 11½ u. 24
23 — 11 u. 22½
Bar. den 6 's av. 8. u. 27. 11. 1.

Den 28			N.	Z.
's mo.	6½	u.	12	11
—	7	u.	12½	11½
—	8½	u.	14½	19
's mid.	2½	u.	17½	59½
—	3½	u.	16½	55½
's av.	7	u.	13	13½
—	10	u.	10½	10
—	11½	u.	—	10½
Maart 1 's mo.	7	u.	15	16
—	9	u.	21½	26

Th. 's mo. 29 11/56
's mid. 34 —
's av. 29 17/56

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

ONDERZOEK, OF DE VROOMEN IN HET TOEKOOMEND LEEVEN MALKANDER ZULLEN KENNEN.

Leevert de Christen Godsdienst verscheidene troostgronden op, die het gemoed van den neergeslaagen Sterveling kunnen opbeuren, als hy gedrukt word door het verlies van waarde bloedverwanten of dierbaare boezemvrienden; dan mag men ook onder deeze gronden van troost het vooruitzicht tellen, dat wy zulken, van wier zalige verhuizing wy eenige gegronde hoope voeden, *niet voor altoos* verlooren hebben. Dan zo ras dit denkbeeld ons begint te streelen, ryst aanstonds de vraage, of wy dan in de zalige gewesten der onsterflykheid waarlyk het voorrecht zullen genieten, om met eene wederzydsche herkenning malkanderen te ontmoeten. —— Ik vermeete my niet dit Stuk tot den trap van volstrekte zeekerheid te zullen brengen: doch wil echter myne pogingen aanwenden, om de waarschynlyke bewyzen, die ik hier voor vinde, voor te draagen. Mogelyk zal ik niets nieuws ter baane brengen. Doch waarschynlyk komt dit blad in de handen van eenen Leezer, dien dit nuttig kan weezen. —— Ik zal dan eerst de bewyzen, die ik voor dit Stuk hebbe, opgeeven, — en daarna aantoonen, welk gebruik men daar van te maaken hebbe, zo wel ter zeedelyke verbeetering, als ter vertroosting in treffende omstandigheeden.

'Er zyn, volgens myne gedagten, twee voornaame gronden, waar uit men mag opmaaken, dat de Vroomen in eene Zalige Eeuwigheid malkanderen zullen kennen.

De eerste grond van bewys word ontleent uit het denkbeeld, dat de daaden, die wy in dit tegenwoordig leeven verrichten; de lotgevallen, die ons bejeegenden; de betrekkingen, in welke wy tot anderen stonden, in het toekoomend leeven niet uit de geheugenis zullen gewischt zyn, maar inteegendeel tot eene stoffe van overdenking, en onderlinge t'zaamenspraak zullen verstrekken. —— Het geheugen, dat edel geschenk, waar meede de Schep-

per des menschen geest heeft begiftigt, geheel werkeloos te stellen, en dat in den staat der hoogste volmaaktheid, die de mensch kan beklimmen, schynt eene volstrekte teegenstrydigheid. —— Was men in het ander leeven onkundig van de inwendige gesteldheid der vrye daaden, in deeze beneedenwaereld verricht; niemand zoude dan gelegenheid hebben, om de handelwyze, die de Godheid in een ander leeven zal houden, te rechtvaardigen. —— Met de erinnering onzer bedryven is die van onze lotgevallen, van de betrekkingen, waar in wy ons bevonden hebben, onmiddelyk verknogt, om dat deeze omstandigheeden onze daaden of goed, of kwaad, of beloon-, of strafbaar, of verschoonlyk maaken. ——— Onze groote Leermeester zelve geeft duidelyk genoeg te kennen, dat in den toekoomenden staat het eene soort van menschen de daaden der liefde, aan de minste zyner broederen verricht, zich zal erinneren, terwyl het ander soort bewustheid zal draagen van de onbermhartige behandeling aan zulken gepleegt. (Matth. 25: 40, 45.) En anderen voert hy spreekende in: „Wy hebben in uwe teegenwoordig„heid gegeeten en gedronken, en gy hebt op onze straa„ten geleerd." (Luc. 13: 26.) ——— Is het in de eeuwigheid eerst recht de tyd om de werken der Godheid met verhelderde oogen te beschouwen: dan moet ook *het plan der Voorzienigheid* zich dáár voor het verstand der Gezaligden ontwikkelen; dan moet men dáár zien, waarom de Albestuurder deezen —— en geenen anderen. —— weg met Koningryken, met Gemeenebesten, met kerklyke en burgerlyke Maatschappyen, met Huisgezinnen en byzondere Persoonen, heeft willen bewandelen; dan moet men dáár ontdekken, om welke reedenen de wyze en liefderyke Vorst, de getrouwe en ieverige Staatsman, de nuttige Leeraar der Kerke, de voor hun Kroost zo dierbaare Huisvader en Moeder, in het ontluiken der jaaren, in de volle kracht des leevens van hunnen post wierden geroepen, om het tydlyke met het eeuwige te verwisselen; waarom een hardnekkig Zondaar zyne gangen in boter heeft gewasschen, terwyl een vriend van God en de deugd byna ieder dag nieuwe bestraffingen heeft moeten ondervinden. ——— Alle deeze schikkingen, waarvan veele voor sterfelyke oogen tans zo donker zyn, inzonderheid als ze op byzondere gevallen, en persoonen, worden toegepast, zullen zich namaals in een helder licht vertoonen. —— De wysheid en goedheid van den Grooten Alleenheer-

heerscher eischen, dat zulks geschiede. —— En zullen zy, —— die, op de omdekking van zulke geheimen, door verwondering, dankbaarheid, en blydschap gevoelig getroffen worden; —— die ook *daarom* een lichaam ontfingen, om anderen hunne denkbeelden en gewaarwordingen meede te deelen; —— die zo gezint zyn, om ook anderen tot lof van den Allerhoogsten op te wekken; — zullen zy, eeven als of ze stom en ongevoelig waaren, van deeze schikkingen der Voorzienigheid, in de beneeden waereld met hen gehouden, geheel en al zwygen? Neen: elk der Zaligen zal zyne pogingen aanwenden, om het Hemelsch gezelschap tot eere van den Schepper en Verlosser te doen begrypen, dat hy juist geleid is langs eenen weg, geschikt om de beginsels van geloof en deugd by hem in te planten en te versterken, en om zyn tydlyk en eeuwig geluk te bevorderen. Ja hy zal aan anderen toonen, dat hy zich ook tans in dien kring van volmaaktheid en heerlykheid bevind, waarin hy uit hoofde van zyn gehouden gedrag volgens de Godlyke Wysheid en Goedheid geplaatst moeste worden. —— Gelyk nu Moses en Elias aan de Leerlingen van Jesus kenbaar wierden uit de gesprekken, die op den berg tusschen hunnen Leermeester en deeze hen anders onbekende mannen voorvielen, zo zal ook uit deeze onderlinge t'zaamenspraak der Hemelburgers eene herkenning van Persoonen geboorен worden. —— Eén der verheerlykten geeft bericht, dat de Voorzienigheid hem verwaardigt heeft, om door eene reedevoering op den Joodschen Pinksterdag te Jerusalem drie duizend menschen tot het Geloof in Christus te brengen; —— hy verhaalt dit in teegenwoordigheid van eenigen, die zich bewust zyn, dat ze op dien tyd door de Leerrede van Petrus ter omhelzing van den Christen Godsdienst zyn bewoogen; — dan ontdekken zy, dat de Persoon, dien ze hooren spreeken de Apostel Petrus is. En hy kan niet nalaaten, om uit hunne betuigingen weeder op te maaken, dat hy dáár de Persoonen beschouwt, die weleer door hem tot het Geloof gebragt wierden. En dit voorbeeld mag men toepassen op alle daaden en lotgevallen des leevens, die van eenig gewicht zyn, en betrekking hebben op anderen. —— Hier uit volgt ook, dat wy in de aanstaande eeuwigheid zulke menschen moeten kennen, met wien wy wel niet hebben omgegaan, maar van wien wy echter door middel van de Geschiedenis bewustheid draagen. Ook wy, dien de Geschiedenis van den

Pinksterdag bewust is, zouden uit het gemelde gesprek wel ras opmaaken, dat wy dáár den Apostel Petrus ontmoetten. Dus zouden wy ook Abraham en Izaäk uit de Offerhande; Jacob uit zyne worsteling; Joseph uit zyne slaaverny en verheffing in Egipten; Job uit zyne lydzaamheid; David uit zyne omzwervingen; Paulus uit zyne bekeering op den weg naar Damascus, en anderen, uit andere daaden en lotgevallen, kennen.

Het ander bewys voor de aangehaalde stelling rust op de overweeging, dat in den staat der volmaakte heerlykheid en gelukzaligheid alle die zuivere en reedelyke genoegens zullen gesmaakt worden, voor welke de menschelyke Natuur vatbaar is; — en men ligtelyk kan begrypen, dat deeze kennis eenen merkelyken invloed zal hebben op het geluk der zalige hemelbewooners. ——— By elk mensch is eene begeerte, om groote en doorluchtige Personagien, die zich beroemt gemaakt hebben, *met kennis* te beschouwen. Dus voelen wy eene neiging, om die voornaame mannen, die in Geloof en Vertrouwen, in Lydsaamheid en Gehoorzaamheid, zo zeer hebben uitgemunt, nader te kennen; zó met hen om te gaan, dat we weeten, dat zy de voorwerpen zyn, van welke wy hoorden gewaagen. De vervulling van ieder begeerte voldoening aan ons geevende, zou het ons zonder twyffel een groot vermaak opleeveren die helden des Geloofs en der deugd in de eeuwige tabernakelen met kennis aan te treffen. ——— De herkenning van Persoonen, met welke wy eertyds omgingen, is op zichzelven aangenaam. Als zy, die in een vreemd land kennis met elkanderen gemaakt, en onderlinge verkeering gehouden hebbén, naderhand thuis gekoomen van die ontmoeting beginnen te spreeken, dan worden zy de zagtste aandoeningen van blydschap ontwaar. Als dan wy, die in de woestenye deezes leevens t'zaamen omwandelen, eens in het huis van onzen hemelschen Vader zullen aangeland zyn, en daar met onderlinge kennis van onzen tocht door de beneedenwaereld zullen spreeken: welk een streelend genoegen zal zulks in onzen boezem verspreiden! ——— En wanneer ik, ô Zalige Burgers van den hemel, onder uwe veelduizenden, dan ook zulken mogte aantreffen, teegen wien ik zeggen konde: ——— „ Gy zyt het, die, naast
„ God en den Verlosser, my van de dwaaling myns wegs
„ hebt bekeert; die my op het pad naar deeze wooning
„ des geluks hebt voortgeholpen; die my door uwe goede
„ woorden en werken in de betrachting van mynen plicht

hebt

„ hebt gesterkt. Gy waard in de hand der Voorzienig- „ heid de middeloorzaak myner eeuwige behoudenis. Heb „ dank voor uwe vermaaningen, voor uw loflyk voor- „ beeld": —— indien ik zulke uitdrukkingen teegen iemand der hemelbewooners mogte gebruiken, of weeder van deezen of geenen hunner hooren: my dunkt, waarlyk, dit zoude geen gering deel van myn hemels geluk uitmaaken! En ik twyffele geensins of Paulus ook zulks bedoelt hebbe, toen hy de gemeente van Philippus „ zyne „ blydschap en Kroone noemde; (Phil. 4: 1.) en aan de „ Tessalonikers schreef, welke is onze hoope, of blyd- „ schap, of kroone des roems? Zyt gy die ook niet voor „ onzen Heeren Jesus Christus in zyne toekomste? Gy „ zyt onze heerlykheid, en blydschap." (1 Tessal. 2: 19, 20). —— Schoon *het zinlyk gevoel* der betrekkingen, die wy op onze bloedverwanten en hartvrienden hebben, in den Staat der volmaaktheid zal vervallen: kan ik echter niet begrypen, dat *de betrekkingen zelve* geheel zullen ophouden. Zyn zy, van wien we naast God eens het leeven ontfangen hebben, niet eeuwig en onverandelyk onze ouders? Zyn zy, die uit dezelfde Vader en Moeder sprooten, niet altoos Broeders en Zusters? —— Men zal, wel is waar, in den hemel niet trouwen of ten huwlyk uitgegeeven worden, maar nochtans kan ik haar, die ik nu op aarde myne Echtgenoote noeme, ook in de gewesten der onsterfelykheid als zulk eene beschouwen, met welke ik eertyds door de zagte band der liefde ten naauwsten vereenigt was. En waarom zoude het my dáár ongeoorloofd zyn, myn nakroost ook dáár myne kinderen te heeten? Welk eene Staatsverwisseling de menschen ondergaan; het geen ééns geweest is, blyft onverandert. *Het zedelyk besef* dier verbindenissen zal dan ook in den hemel moeten plaats grypen. En dat gevoel zal dan veel fyner veel edeler weezen, juist *daarom*, om dat het geheel reedelyk is. —— Streelt het ons nu niet weinig, wanneer wy bemerken, dat zy, waar op wy eene naauwe betrekking gevoelen, gelukkig zyn; is dit genoegen zo veel grooter naar maate het gevoel der betrekking meer teeder is: welk een vermaak zal het dan aan onzen Geest verschaffen, wanneer we eens het geluk genieten, om onze Ouders, Echtgenooten, Kinders, Broeders, en Zusters, dierbaare Boezemvrienden, in den Staat der heerlykheid weeder te vinden; als we hen in het genot van een onafgebrooken en eeuwigduurend geluk mogen beschouwen!

Nochtans zal het geen ongenoegen by iemand der verheerlykten kunnen baaren, wanneer hy deezen of geenen van zyne naastbestaanden in het eeuwig leeven niet ontmoet. —— Niemand word van dat geluk uitgeslooten, ten zy hy zich zelven door welvermydelyk wangedrag voor dien Staat volstrekt ongeschikt heeft gemaakt. Indien zulk een mensch gelukkig zoude weezen, dan zoude het beste plan der Godsregeering geheel in duigen vallen, waar door de eere van God verduistert, en het algemeen belang te leur gesteld zoude worden. Dit denkbeeld zweeft den hemelingen gedurig voor oogen, als zy ooit aan het gemis van deezen of geenen beginnen te denken. Om dat nu de eere van den Schepper, en het algemeen welzyn der Maatschappy hen booven alles ter harte gaat, word het reedelyk besef der betrekking, die zy op eenen der rampzaligen mogten hebben, daar door zo bestuurt, dat 'er nooit eene begeerte opryst, dat zulk een bloedverwant, die onverbaar is en blyft voor het hemelsch geluk, daar van geduurende dien Staat een deelgenoot zoude worde. —— Anders kan men ook zeggen, dat het ongenoegen, uit zulk een gemis ontstaande, geen plaats in het hart kan vinden, om dat het geheel vervuld is met vreugde over de kennis van en omgang met dat gezelschap, 't welk men daadelyk in den hemel ontmoet.

Deeze beschouwing strekt eigenaartig —— zo wel om ons aan te spooren ter betragting van onzen Christelyken plicht —— als om ons gemoed in treffende omstandigheeden op te beuren.

Zal de zaligheid door deeze onderlinge kennis zo veel vermeerdert worden, zal het loon onzes arbeids dus zo veel meer uitmuntend weezen, dan vinden alle, die dit denkbeeld koesteren, eene meer sterke beweegreede om met verdubbelden yver op de Loopbaan der Godzaligheid voort te streeven. —— Denken wy, dat onze goede vrienden, die ons met een deugdzaam gedrag voorgingen in de gewesten der zalige onsterfelykheid, niet alleen zyn aangeland, maar ook dat wy hen daar weeder zullen ontmoeten: dan krygt hun voorbeeld meer invloed op ons. Begeerig zynde om hen, die in den Heere zyn ontslaapen, in de eeuwige tabernakelen weeder te zien, behooren wy immers die voetstappen, die zy ons op het pad der deugd agterlieten, bestendig te drukken, en wy moeten, om op dezelfde plaats te koomen, denzelfden weg bewandelen. —— Dit denkbeeld

moet

moet ons in 't byzonder beweegen, om, by het ingaan van vriendschap en echtverbindenis, zulke vrienden en echtgenooten te verkiezen, van welke wy mogen veronderstellen, dat zy Godsdienstige grondbeginzels bezitten. Zullen toch de Vroomen malkanderen in de eeuwigheid wedervinden, dan verliezen wy *deugdzaame* vrienden en echtgenooten alleen voor eenen korten tyd, en vertroosten ons zo veel te gereeder, als de dood dezelve van onze zyde, of uit onze armen rukt: terwyl wy anderen, die zulke beginzels niet voeden, *voor altoos* moeten vaarwel zeggen, en by hun verlies eenen voornaamen grond van opbeuring derven. —— Hier vinden wy eene sterke drangreden, om andere menschen rechtvaerdig en liefderyk te behandelen, hen door leerzaame gesprekken tot kennis en deugd op te leiden, en door eenen heiligen leevenswandel ons licht te laaten schynen voor de menschen: daar zulks onder den Godlyken zegen aanleiding kan geeven om de zedelyke verbbetering en zaligheid van zulken, die onze goede werken zien, te bevorderen. Met welk eene blyde erkentenis zoude zulk een, die door ons op deeze wyze te rechte was gebragt, ons in den Staat der heerlykheid begroeten! Welk eene vreugde zoude de nagedagtenis van zulk een werk in onzen boezem verspreiden! Hoe die den eenen zo wel als den anderen aanzetten, om met vereenigde krachten het lied des Lams ter eere van God en van zynen grooten Zoon op te zingen! —— Laat deeze bedenking u aanspooren, Leeraars, en Voorgangers van Christus Kerk, om beiden door leer en wandel te stichten! En gy alle, die door de Voorzienigheid met Kinders zyt gezeegent, laat deeze overdenking u ten kragtigsten dringen, om hen eene goede opvoeding te bezorgen, en uwe spruiten op te kweeken in de leeringen en vermaaningen des Heeren! Dan zal niet alleen uwe nagedagtenis op aarde loflyk zyn, maar gy zult ook in den dag der eeuwigheid van veelen gezeegent worden.

Dit denkbeeld, zo vol van aanspooring, bemoedigt het hart van den geloovigen en deugdlievenden Christen, als de dood hem roept, om deeze met de andere wereld te verwisselen. Verlaat hy zyne Vrienden, hy scheidt echter niet voor eeuwig. Steekt hy over naar het Ryk der Zaligheid, hy zal in die onbekende gewesten, onder de algemeene vergadering der rechtvaerdigheid, ook zulken aantreffen, waar mede hy voor deezen door banden van bloedverwantschap en gezelligheid verbonden was. —— Zeide de beste Menschenvriend, toen Hy zyne bedroefde

 leer-

leerlingen over zyn aanstaande afscheid wilde troosten; „ nog een kleine tyd en gy zult my weederzien: want ik „ leeve en gy zult leeven," — als de geloovige navolger van Christus gereed staat, om van deeze waereld te scheiden, mag ook *hy* de smart der treurende omstanders verzagten, door hen te erinneren, dat ze hem in een ander leeven weeder zullen vinden. ——— Treurt dan niet te zeer, Christenen, over het verlies van Ouders en Bloedverwanten, van Echtgenooten, en Kinderen, van waerdige Boezemvrienden, wier zalige verhuizing gy moogt veronderstellen: maar droogt uwe traanen af, en volgt hun Geloof en Wandel na. Dan zal de schat, die u tans ontdraagen is, naderhand weeder in uwen schoot worden geworpen. En schoon Gy in den staat der onsterfelykheid niemand naar den vleesche zult kennen, dat is, schoon het *zinlyk* gevoel der betrekkingen dáár geen plaats zal vinden: het zal u echter bewust zyn, dat de Persoonen, die gy daar ontmoet, eertyds uwe naastbestaanden en hartsvrienden waaren. Gy zult op eene reedelyke wyze ondervinden, dat zy het *dan nog* zyn. Hunne ontmoeting zal u verblyden. Altoos zult gy u verheugen in het gezelschap van die verlichte, geheiligde, verheerlykte Hemelbewooners; doch allermeest in het gezelschap van Hem, die zich niet geschaamt heeft onze broeder te worden, die altoos de beste weldoener der menschen blyven zal, en in wien gy, daar Hy het beeld des onzienlyken Gods is, de Godheid zelve eeuwig zult aanschouwen.

URANOPHILUS.

WAARNEEMING, WEGENS DE GOEDE UITWERKING VAN DE *Radix Valeriana*, MET *Opium*, IN HEVIGE AANVALLEN VAN KRAMPTREKKINGEN, DOOR SCHRIK VEROORZAAKT. Door *** M. D.

Een Meisje, van omtrent 18 Jaaren, van eene zeer zwakke constitutie, verviel, na eenen hevigen schrik, in zwaare stuiptrekkingen, met flaauwten, die eenige minuuten aanhielden. Men had haar terstond na den schrik eene sterke aderlaating gedaan, en op deeze openbaarde zig de eerste aanval van flaauwte met kramptrekkingen. ——— Men had terstond de meest mogelyke voorzorge genoomen, en aan haar de dienstigste middelen toegediend; dan, nietlegen-

genstaande dit alles, wierden de aandoeningen hoe langs hoe heviger, zo dat, naa verloop van eenige weeken, wanneer ik haar de eerste maal zag, daaglyks drie à vier aanvallen kreeg. ——— Veele zeer beproefde middelen waren reeds vruchteloos aangewend, en onder veele bekende Nervina had men haar ook de *Flores Zinci*, in een steeds vermeerderde hoeveelheid voorgeschreeven Ik vond dat haare Zenuwen zeer aangedaan waren, en my te binnen brengende de voorafgaande oorzaak, besloot ik, door het gebruik van het *Opium*, deeze groote graad van gevoeligheid te moeten verminderen, en schreef, ten dien einde, de volgende poeijers voor: Recip. *pulv. Rad. Valerian. unc. sem. Opii puri, gr.* Viii M. F. *pulveres, No.* Viii; hier van liet ik haar alle 3 uuren een poeijer neemen, zo dat zy in de 24 uuren tot vyf poeijers gebruikte. Geduurende de eerste agt dagen bespeurde men geene de minste beterschap, en dit verminderde by de Patient het vertrouwen, 't welk zy in den beginne in dit middel gesteld had; dan men zogt haar te overreeden met het gebruik van het zelve aan te houden, en vermeerderde de hoeveelheid *Opium* tot 12 grein; laatende de hoeveelheid der poeijers, en die der *Valeriana*, dezelfde. Dit scheen eenige goede uitwerking te doen, dog slechts voor eenigen tyd, zo dat ik my genoodzaakt vond de hoeveelheid *Opium* tot 16 grein te vermeerderen. Dit deed de gewenschte uitwerking; de toevallen wierden minder hevig, en kwamen zeldzaamer, tot dat zy eindelyk geheel wegbleeven, en de Lyderesse, over niets, dan eene groote zwakte, verdooving in het gevoel, en moeijelykheid in de beweeging der ledemaaten, klaagde. ——— Deeze *Stupor* en *Atonie*, die, myns bedunkens, gedeeltelyk door het gebruik des *Opiums*, gedeeltelyk door de sterke werkingen der Zenuwen, waren veroorzaakt, dit alles wierd door het gebruik van een *Decoctum Corticis*, en door herhaalde lichaamsbeweeging, naa verloop van tyd, gelukkig hersteld, en de Lyderesse bevind zig thans volkoomen wel. ——— Het geen deeze Waarneeming my geleerd heeft, en waarom ik dezelve hebbe medegedeeld, is, in de eerste plaats, dat het *Opium*, in zommige gevallen, zal het de verlangde uitwerking hebben, in groote hoeveelheid moet toegediend worden; en dat men, by zommige Lyders, wanneer men trapswyze daarmede opklimt, geene naadeelige gevolgen te vreezen heeft. ——— Ten tweeden, dat men in de geneezing van Zenuw-toevallen, zeer lange het gebruik van een en het zelfde middel

moet voortzetten, en niet, zonder de uiterste noodzaaklykheid, met de middelen afwisselen. — Eene waarschouwing, die zeker moeielyk, echter in de practyk van het grootste aanbelang, is; en door de beroemdste Mannen in de kunst aangepreezen wordt.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN LEPELAAR.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Lepelaar* heet, in 't Hebreeuwsch, *Kaath*; in 't Grieksch, Λευκερωδιος; in 't Latyn, *Platelea*; in 't Italiaansch, *Beccaroveglia*; in 't Hoogduitsch, *Pelecan*, of *Loeffler*; in 't Engelsch, *Spoonbil*; in 't Fransch, *Spatule*; in 't Russisch, *Calpetra*; in 't Poolsch, *Plascanos*.

Schoon de *Lepelaar* eene zeer kenmerktekenende en zelfs zonderlinge gedaante hebbe, lieten nogthans de Naamlystmaakers niet na, dien te vermengen, onder onvoegelyke en vreemde benaamingen, met geheele andere Vogelen; zy hebben hem den *Witten Reiger*, en den *Pelikaan* geheeten, schoon hy van eene geheel andere soort zy dan de *Reiger*, en zeer veel van den *Pelikaan* verschilt. De naam van *Lepelaar*, ontleend van de zonderlinge gedaante des Beks van deezen Vogel, is de rechte. Deeze Bek, plat in de geheele langte, verbreedt zich, na het einde, op de wyze van een Lepel of Spatel, loopt uit in twee ronde, lepelswyze, vlakten, driemaal zo breed als de bek zelve. Deeze Bek, zo zonderling in gedaante, is even zonderling in zelfstandigheid, zynde niet vast, maar buigzaam als leder, en dus, weinig geschikt tot de werking, welke CICERO en PLINIUS er aan toeschryven; op den *Lepelaar* zeer ten onregte overbrengende, 't geen ARISTOTELES met veel gronds van den *Pelikaan* gezegd heeft; te weeten, dat hy nederschiet op de onder 't water duikende Vogelen, en den gevangen prooi outwringt door den kop sterk te klemmen (*); van hier heeft men, door een omgekeerde dwaaling, den naam *Palelea*, eigenlyk op den *Lepelaar* voegende, aan den *Pelikaan* toegeschreeven. SCALIGER, in stede van deeze misvattingen te regt

(*) ARISTOTELES, *Hist. Animal.* Lib IX. Cap. XIV. CICERO, de *Nat. Deor.* Lib. II. PLINIUS, Lib. X. Cap. LVI.

regt te brengen, voegt 'er andere nevens; den *Lepelaar* en den *Pelikaan* onder een vermengd hebbende, zegt hy, volgens SUIDAS, is de *Pelicanos* dezelfde als de *Dendrocolaptes*, of Boombrecker, dat is de *Specht*; dus brengt hy den *Lepelaar* van den waterkant, na het diepst der bosschen over, en laat hem daar het Hout vernielen, met een Bek, alleen geschikt om in het water te regt te komen (*).

Ziende, welk eene verwarring men in de Natuur gebragt heeft, door deeze menigte van weetenschaplyke misvattingen, door deeze valsche geleerdheid, verzameld zonder kennis der voorwerpen, en dien mengelklomp van zaaken en naamen, nog meer verdonkerd door de Naamlystopstellers, heb ik niet kunnen nalaaten te ontdekken, dat de Natuur, overal schoon en eenvoudig, zeer veel gemaklyker zich laat kennen, gelyk zy is, dan overlaaden met onze dwaalingen, en rangschikkingen, en dat men ongelukkig om deeze meer vastigheids te geeven en te ontvouwen, den tyd verlooren heeft, dien men had moeten gebruiken om te beschouwen en te tekenen.

De *Lepelaar* is geheel wit, van grootte als een *Reiger*; doch min hoog van Pooten en korter van Hals, die bedekt is met kleine korte veeren: die van het Achterhoofd zyn lang, recht, en vormen een agteroverleggende Kuif; rondsom de Oogen en aan de Keel is een harde plek; de Pooten en de Schenkels voor een gedeelte vederloos, en zyn bedekt met een zwarte, harde en schubagtige huid: een gedeelte van het vlies voegt de vingeren by derzelver oorsprong zamen; en zich verdunnend uitstrekkende, loopt het tot het uiterste der vingeren, op de geelagtige grondkleur van den Bek, welks einde zomtyds geel met rood vermengd is, zyn zwarte dwarsstreepen. Een zwarte rand, met eene holligheid, vormt, als 't ware, een verheven boord rondsom dien zeldzaamen Bek, en men ziet van binnen, in de Bovenkaak, eene lange fleuf; een kleine, na beneden omgekromde, punt, maakt het uiterste einde van die soort van Spatel of Lepel, welke drie- en twintig linien in de grootste breedte heeft, en van binnen gegroefd is met kleine holligheden, die de oppervlakte ruimer van binnen doen worden, dan dezelve van buiten is. Digt by den Kop is de bovenkaak zo breed en dik, dat ze het ge-

(*) *Memoires de l'Academie des Sciences, depuis 1666, jusque & 1669*, Tom. III. Part. III. p. 23.

heele voorhoofd schynt te beslaan; de breede kaaken zyn digt by den oorsprong inwendig, aan de kanten, voorzien van kleine gegroefde verhevenheden, welke dienen, of om de schulpvisschen, tot welker opzameling de lepel zeer geschikt is, te verpletten, of den glibberigen prooi vast te houden; want het is zeker dat deeze Vogel op vorschen, schulpvisschen, water-insecten en wormen aast.

De *Lepelaar* bewoont de Zee-oevers, en wordt zelden binnen in 't land gevonden, of het moet aan eenige Meiren zyn, en in 't voorbygaan aan de kanten der Rivieren; moerassige plaatzen geeft hy de voorkeuze, men ziet ze op die van *Poitou*, *Bretagne*, *Picardie* en *Holland*; eenige plaatzen staan zelfs bekend, door de menigte van *Lepelaaren*, welke daar met andere Watervogelen in menigte vergaderen, zodanig was eertyds de *Zevenhuizer-plas*, niet verre van *Leyden* (*).

In het opperste van het hoog geboomte, niet verre van den waterkant, vervaardigen de *Lepelaars* hun nest van takken: zy brengen drie of vier Jongen voort; op deeze boomen maaken zy een groot geraas, ten tyde dat zy hun nest bouwen; alle avonden keeren zy derwaards om te rusten en te slaapen.

Van de vier *Lepelaars*, door de Heeren van de Academie der Weetenschappen (†) beschreeven, en die alle wit waren, hadden 'er twee een weinig zwart aan den tip der vleugelen; 't welk geen onderscheid van Sexe aanwyst, gelyk ALDROVANDUS geloofd heeft: dewyl men dit kenmerk in een Mannetje en Wyfje beiden aantrof. De Tong des *Lepelaars* is zeer klein, en heeft niet meer dan drie linien in alle afmeetingen.

De *Lepelaars* dringen in den Zomer tot in *West-Bothnie* en in *Lapland* door, waar men, volgens LINNÆUS, 'er eenigen vindt; in *Pruissen*, waar zy desgelyks schaars ontmoet worden, komen zy, geduurende de Herfstregens, uit *Poolen*; RZACZYNSKI zegt, dat men ze, schoon zeldzaam, in *Volhinie* ziet; eenigen gaan ook, in de maanden September en October, na *Silesie* over; zy bewoonen, gelyk wy gezegd hebben, de westlykste kusten van *Frankryk*; men vindt ze weder op die van *Africa*, te *Bissa*, by *Sierra Leona*; volgens GRANGER in *Egypte*, en aan de *Kaap de* Goe-

(*) ALBIN, Tom. II. p. 42. JONSTON, p. 152.

(†) *Memoires de l'Academie*, als boven, p. 27, 29.

Goede Hoop, waar zy zo wel van Slangen als van Visfchen leeven, en den naam van *Slangenvreeters* draagen. De Heer COMMERSON heeft op *Madagascar Lepelaars* gezien, waar de Eilanders hun den naam geeven van *Fangali-ambava*, dat is zo veel als *Spade-bek*. De *Negers*, in eenige Landftreeken, noemen hem *Vang-van*, en in andere *Vou-rou-doulon*, *Vogel des Duivels*: vermids zy hem onder de kwaadfpellende Vogels tellen, en zich verbeeldden, dat zyn gefchreeuw den dood van iemand in het Dorp aankundigt.

Deeze foort van Vogelen is, derhalven, fchoon niet zeer talryk, zeer wyd verfpreid, en fchynt zelfs de oude wereld doorgereisd te hebben. De Heer SONNERAT heeft de *Lepelaars* tot op de *Philippynfche* Eilanden gevonden: dan, hoewel hy ze in twee foorten onderfcheidt, fchynt het ontbreeken van de Kuif, het voornaam verfchil tusfchen de een en andere foort, ons tot geen byzonder foort aan te duiden. Tot heden toe kennen wy niet meer dan eene foort van *Lepelaar*, door geheel de Oude Wereld heen van het Noorden tot het Zuiden. —— Men vindt ze ook in de Nieuwe Wereld, en fchoon men daar de foort in twee onderfcheiden hebbe, moet dezelve tot één gebragt, en erkend worden, dat de *Lepelaars* in *America*, met die in *Europa*, zulk eene groote overeenkomst hebben, dat de kleine verfchillendheden van den invloed der Lugtftreeke afhangen.

De *Americaanfche Lepelaar* is alleen, in alle zyne afmeetingen, iets kleiner dan de *Europifche*; ook verfchilt dezelve door de roosverwige of incarnaat kleur, die het wit van den Hals, den Rug en de Zyden doet fchitteren; de Vleugels zyn fterk gekleurd, en het rood gaat tot carmofyn op de Schouders, en dekveeren van den Staart; de zyden van de Vleugelpennen zyn fchoon Carmyn: de Kop en de Hals zyn kaal. Deeze fchoone kleuren treft men alleen aan by oude *Lepelaars*: want men vindt 'er die veel min rood hebben over het geheele Lichaam, en bykans geheel witten, wier Kop nog niet kaal is; en wier Vleugelpennen deels bruin zyn, zyn overblyfzels van de Jeugdige Pluimadie.

BARRERE verzekert dat het met de Pluimadie der *Lepelaaren* in *America* gaat even als met die van veele andere Vogelen, die, in hunne eerfte jaaren, geheel grys of wit zyn, en eerst op het derde jaar rood worden: hier uit ontftaat, dat de *Rooskleurige Vogel van Brafil* of de *Ajaia*

van

van MARGGRAVE, in diens eersten Leeftyd beschreeven als met vleugelen van eene zagte Incarnaat kleur; en de *Carmosyne Lepelaar* van *Nieuw Spanje*, of de *Tlauhquechul* van FERNANDEZ in diens verder gevorderden ouderdom vermeld, een en dezelfde Vogel zyn. MARCGRAVE zegt, dat men ze in menigte aantreft by de Rivier van *Saint-François* of de *Seregrippe*, en dat het vleesch goed is om te eeten. FERNANDEZ schryft 'er dezelfde hoedanigheden aan toe als wy in onzen *Lepelaar* aantroffen, naamlyk dat zy aan de Zeeoevers zich onthouden en van kleine Visschen leeven, welke hun leevend moeten gegeeven worden, als men ze in den gevangen staat wil houden, met eene bygevoegde verklaaring zyner ondervinding, dat deeze Vogel geen doode Visschen aanraakt (*). De *Europische Lepelaar* kan men ook onder de Huisvogels houden, en volgens BELON hem Vogel-ingewanden te eeten geeven. KLEIN hadt langen tyd een in zyn tuin gehad, schoon de vleugel door het schieten gekneusd was.

Deezen *Roodvetwigen Lepelaar* vindt men in de Nieuwe Wereld gelyk de Witte in de Oude, in eene groote uitgestrektheid van het Noorden tot het Zuiden; van de kusten van *Nieuw Spanje* en *Florida*, tot aan *Guyane* en *Brasil*; hy wordt ook op *Jamaica* gezien, en waarschynlyk ook op andere nabygelegen Eilanden: maar de weinig talryke soort is nergens veelvuldig by een. Op *Cayenne*, by voorbeeld, zyn de grootste benden negen of tien, doorgaans vindt men 'er twee of drie byeen. 's Morgens en 's avonds zyn de *Lepelaars* aan den Zeeoever of aan de kanten der Rivieren; doch op 't midden en heetste van den dag verschuilen zy zich in het hoogste der boomen aan den waterkant. Zy zyn niet zeer schuw, zwemmen in Zee digt by de Canoes, en laaten zich op 't land van zo naby naderen, dat men ze zittende of vliegende kan schieten: hunne schoone Pluimadie is dikwyls bemorscht door den modder, waarin zy zich zeer diep begeeven om aas te zoeken. De Heer DE LA BORDE, die ons deeze waarneemingen over de Leevenswyze der *Lepelaaren* medegedeeld heeft, bevestigt het gezegde van BARRERE, wegens de Kleur, en verzekert ons, dat de *Lepelaars* van *Guyane* eerst met den tyd en omtrent het derde jaar, die schoo-

(*) 't Is waarschynlyk, uit hoofde van deeze byzonderheid, dat NIEREMBERG deezen Vogel *Avis Vivivora*, of *Leevendverslindenden Vogel* genaamd heeft.

schoone roode kleur aanneemen; en dat de jongen bykans geheel wit zyn (*).

De Heer BAILLON, wien wy voor een groot aantal goede waarneemingen dankzeggen, spreekt van twee soorten van *Lepelaaren*, en vermeldt dat ze beiden, in de Maanden November en April, doorgaans voorby de kusten van *Picardie* trekken; dat noch de eene noch de andere daar verblyven, maar alleen twee of drie dagen zich onthouden by de Zee en de omstreeks gelegene moerassen: zy zyn niet veel in getal, en komen voor zeer wild te weezen.

De eerste is de *Gewoone Lepelaar*, helder wit van kleur zonder Kuif. De tweede is gekuifd, veel kleinder dan de andere; en de Heer BAILLON is van gevoelen, dat deeze verschillendheden, nevens eenige andere, in de kleur van den Bek en der Pluimadie, genoegzaam zyn, om 'er twee van elkander onderscheidene soorten van te maaken. Hy hadt zich desgelyks verzekerd, dat alle *Lepelaars* graauw ter wereld komen, gelyk de *Reigers*, naar welken zy zeer gelyken in gedaante, vlugt, en andere byzonderheden. Hy spreekt van de *Lepelaars* van *Saint-Domingo*, als eene derde soort opleverende; doch het schynt ons, om voorheen bygebragte redenen, toe, dat het alleen verscheidenheden zyn, welke men tot één en dezelfde soort kan brengen, dewyl het Instinct, alle de natuurlyke hebbelykheden, daar uit herkomstig, in alle deeze drie Vogelen, dezelfde zyn.

Nog heeft gemelde Heer BAILLON in vyf *Lepelaaren*, door hem ontleed, waargenomen, dat ze alle de maag vol hadden van kleine Schulpvischjes, andere kleine Vischjes, en Waterinsecten: en dewyl ze bykans geen Tong hebben, en de Bek noch snydend is noch getand, blykt het genoegzaam, dat zy geen Aalen of andere Visschen, die zich verdeedigen kunnen, inslikken; dat zy alleen van zeer kleine diertjes leeven, 't geen hun in de noodzaaklykheid brengt, om steeds op het zoeken van voedzel uit te zyn. —— 'Er is waarschynlykheid, dat deeze Vogels, in zekere omstandigheden, het zelfde geklepper maaken met hun Bek als de *Oijevaars*; want de Heer BAILLON, 'er een gekwetst hebbende, hoorde hy dit geklepper, en zag dat het veroorzaakt wierd door de twee stukken van den Bek zeer ras tegen elkander te slaan: schoon de Bek zo zwak is, dat dezelve den vinger, niet dan zagtlyk, konne knypen.

(*) *Memoires de* M. DE LA BORDE, *Medecin du Roi a Cayenne.*

BRIEF VAN DEN HEER HETTLINGER, AAN DEN ABBÉ MONGEZ, OVER HET VERMAAK, UIT HET BEOEFENEN DER INSECTEN, TE SCHEPPEN.

„ Terwyl, naa eenen langduurigen Winter, de altoos aan-
„ genaame Voortyd dubbel aangenaam is; en de als
„ verjongende Natuur, in haar jeugdig gewaad gedoscht,
„ te voorschyn treedt, zullen de veel duizenden van In-
„ secten, die een langen winternagt hebben doorgebragt,
„ zich weer vertoonen, en het oog der opmerkzaamen trek-
„ ken; —— der *opmerkzaamen*, zeg ik, want hoe vee-
„ len verwaardigen dit deel der Scheppinge nauwlyks met
„ eenen oogslag, hoe veelen schorten den neus niet op,
„ wanneer over dezelve gesprooken wordt! De Heer
„ HETTLINGER, die in de beoefening der Insecten een goed
„ deel zyns leevens slyt, en de aangenaamheden daar van
„ by ondervinding kent, heeft des, in eenen Brief, de vol-
„ gende aanmerkingen opgegeeven, welke wy niet ongepast
„ vonden, voor onze Landgenooten, vertaald in ons *Men-*
„ *gelwerk* te plaatzen."

✣ ✣ ✣ ✣ ✣ ✣ ✣ ✣

MYN HEER!

Indien de poogingen van eenige groote Mannen, om de Natuur te volgen in haare werkingen, indien hun bestaan om haare handgreepen en zamenverbindingen der stoffe te ontdekken, hun verpligten tot moeilyken arbeid, die niet vergolden kan worden dan door den roem van gewigtige waarheden aan den dag gebragt te hebben, zo zyn 'er andere nasspeuringen, die, zonder ons bloot te stellen aan zo veele vermoeienissen, tot het zelfde streelend einde strekken, om de kundigheden der Menschen uit te breiden, en meer en meer in staat te stellen om de Wysheid des Scheppers te bewonderen, en haar Werken te kennen. Van deezen aart is de Natuurlyke Historie der Insecten.

De beoefening daar van wordt verwaarloosd, en niet gesteld op den prys, welken dezelve verdient. Ondankbaaren! wy jaagen, wy vernielen de kleine Schepzelen, zo belangryk in kleur, in maakzel, in hebbelykheden, in eigenschappen en zo dierbaar door het goede, 't geen zy ons verzorgen. De tedere Mensch, die zich over de Muggen en

en Vliegen beklaagt, en veelligt zou wenschen dat 'er geen Insect op den Aardbodem gevonden wierdt, denkt niet, dat hy van dergelyke Schepzelen de beste Kaarssen krygt, om zyne kamers te verlichten, dat zy hem het Purper en Zyde bezorgen, waar mede hy zich opciert, dat hy aan de *Spaansche Vliegen* dikmaals te danken hebbe, dat hy nog leeft, of dat zyne dierbaarste Panden aan den dood ontrukt zyn.

Van waar ontstaat die versmaading en afkeer van de Insecten, terwyl dit schitterend deel van het Dierenryk onze aandagt, in 't byzonder, behoorde te trekken? Is het vrees voor derzelver steeken, wederzin van derzelver stank en vuiligheid, veragting van derzelver kleinheid, 't bezef der ongemakken, welke zy ons veroorzaaken, of wel het denkbeeld, dat deeze kleine Weezens, onder de trapswyze verminderende voortbrengzelen der Natuure behooren? Dit alles heeft geen grond.

Uitgenomen de *Tarantula* en de *Scorpioen*, ken ik in *Europa* geen Insect, dat een gevaarlyke wonde kan geeven; en nog kan men deeze gemaklyk geneezen, door 'er terstond een druppel olyvenolie op te doen. De steeken van eenige andere Insecten, als de *Wesp*, de *By*, de *Kelderspin*, en dergelyke, zyn smertlyk; doch zy hebben nooit zwaare gevolgen. En is dit alles, misschien, ten onzen opzigte, eene onvolmaaktheid der Natuure, welke wy zo gereed en gewillig draagen moeten, als dat wy het bestaan der Roozen gaarne zien, schoon derzelver doornen ons zomwylen wonden.

De sterke reuk, de gewaande schriklyke gedaante van eenige Insecten, als mede derzelver morssigheid, hangen veel af van de Grilligheid der Menschen, en hun weinig met zichzelven bestaanbaare Handelwyze. ——— Van de Grilligheid, weinig Menschen klaagen over den stank van *Labberdaan* en *Stokvisch*, indien de *Keyer* zulk een lugt van zich gaf, men zou dat Insect ondraagelyk vinden: dewyl het de mode niet is dezelve te eeten, gelyk men die Visschen tot spyzen gebruikt. ——— Dit zelfde grypt plaats ten opzigte van de afzigtige gedaante zommiger Insecten: dit afzigtige is een uitwerkzel van onze grilligheid. My dunkt dat de waare schoonheid bestaat in de volmaakte gedaante, door de Natuur voor elke soort van weezens geschikt; en de leelykheid gelegen is in de afwyking van die gedaante. Een *Phaisant* is schoon als een *Phaisant*, een *Spinnekop* is schoon als een *Spinnekop*. Indien deeze

Vogelpooten hadt, dan zou dezelve schriklyk weezen: maar dewyl wy bepaald hebben, dat zulk eene zaak schoon en aangenaam, eene andere leelyk en walchlyk is, moesten wy ten minsten overeenkomstig met onze beginzelen handelen, en zonder uitzondering zelfs schuwen, 't geen de kenmerken van de laatstgemelde hoedanigheden draagt. Eene Juffrouw, onder de schaduw van een boom gezeten, heeft het ongeluk dat 'er een *Rups* op haar arm valt, zy schreeuwt, wendt 'er de oogen van af, en tragt zich op 't zorgvuldigst daar van te ontdoen. Indien zy moed genoeg hadt om dit kleene Beestje van naby te beschouwen, zy zou zien, dat het, in zyne soort, zo schoon was als haare welgevormde hand; die zelfde Juffrouw zal denzelfden dag een *Snep met zyn drek* als eene lekkerny eeten, en wat is dit anders dan een hakzel van Spinnekoppen, Slekken, Wormen, enz. De *Kreeft*, volgens onze denkbeelden, een leelyk Insect, en by uitsteekenheid vuil, is egter welkom op alle tafels; ik noem de Kreeft vuil, dewyl dezelve tusschen zyne geledingen andere Insecten draagt, die tot de Luizen behooren, en welke wy egter uitzuigen.

Men zal mogelyk vraagen, waar toe al die ophef? Zeker de Heer SPALANZANI, en zo veele andere Natuuronderzoekers, hebben 'er niets mede te maaken; maar ik wilde veele Persoonen, Mannen en Vrouwen, die zich na 't land begeeven, en niet weeten hoe hun tyd te slyten, welken zy daarom op de jammerlykste wyze vermoorden, overhaalen om zich tot de beschouwing der Insecten te verledigen. Wanneer zy, by het voortzetten dier oefeninge, geene nieuwe ontdekkingen deeden; 't geen, nogthans, zeer mogelyk is, geloof ik een goed werk te zullen verrigt hebben, met deeze anders niets bedryvende Lieden, eene bezigheid aan de hand te geeven, die hunne verdrietlyke uuren verdryft, die geene omslagtige toebereiding noodig heeft, en niet gevolgd wordt van eenig leed; zy zullen, indien het hun gelust, duizend wonderen ontdekken: want het Ryk der Insecten mag, in zekeren zin, een Toverryk genaamd worden. Hier bedient zich, naar onze bevatting, de Waarheid van verrasfende listen. De Natuur schynt haaren eenpaarigen en algemeenen weg tot het voortbrengen van leevende Weezens te verlaaten. 't Is de ontwikkeling niet van een Schepzel uit een Ey voortgekomen; een Dier, tot zyne volkomene grootte opgewassen, wordt hervormd in een ander Dier, daar aan geheel ongelyk. —— Beschouw de *Beer-rups*. Deeze Rups, met zwarte en ruwe hairen bezet,

zet, brengt een gedeelte zyns leevens door, met op allerlei foorten van kruiden te aazen: tot het tydperk gekomen, dat hy, als 't ware, in zyn doodkist moet gaan liggen, niet om 'er in te fterven, maar een ander weezen te worden, vervaardigt hy in 't digtfte van het hout een zyden bekleedzel; hier onder bedekt, trekken alle de deelen zyns lichaams zamen, zyn hairige huid valt af, en hy vertoont een eenpaarige klomp', meer gelykende naar de noot van eenige vrugt, dan naar een leevend Schepzel. Naa dertig of veertig dagen in dien fchynbaar leevenloozen ftaat doorgebragt te hebben, opent zich dit bekleedzel, en, in ftede van een ruighairigen Rups, komt 'er een fchoone Nagtvlinder uit te voorfchyn: in ftede van een verflindenden Worm, een heerlyk gevleugeld Schepzel, met purper en hermelyn bekleed. Eenige byzonderheden uitgenomen, is dit de gefchiedenis van alle Dag- en Nagtvlinders. De Natuur heeft, aan duizenden van de laatstgemelde foort, al de rykheid van kleuren en de fchoonfte tekeningen gefchonken. Deeze kleine Gevleugelde Diertjes zou men veelligt denken, dat voortgebragt waren om 't oog der Menfchen te ftreelen, en tot vermeerdering van hun genoegen te dienen; terwyl zy, volgens de fchikking des Allerhoogften, voor ons ondoorgrondelyk, ter wereld komen, om in de duisternis om te zwerven, en tot voedzel te verftrekken van Nagtuilen en Vledermuizen; doch men kan, door kunst de Natuur onderfteunende, in zyne kamer, zich met het gezigt dier fchoone Schepzelen verlustigen. ——— Neem een ftuk houts, dat langen tyd op den grond gelegen heeft, weg; onder 't zelve ziet gy witte Wormen, een vinger dik, die zich voeden met de brokken van dit vermolzemd hout. Wie zou zeggen, dat deeze onzigtige Wormen, die zich naauwlyks zo veel kunnen beweegen, dat zy hun voedzel bekomen, welhaast hervormd zullen weezen, in fchildvoerende gevleugelde Schepzelen, draagende op hun fchild ontzaglyke hoorens. 't Is het *Vliegend-hart*, 't welk geene de minfte gelykheid heeft met dien zagten Worm, welke het voorheen was; en zodanig is het geval met alle Schildvleugelige Infecten. Ziet de *Blaauwe Vyvervlieg* of *Mei-vlieg*, met een Saphierkleurig dun lichaam en azuuren Vleugelen, die zo vlug door de lugt zweeft; zy leefde in 't diepst des waters, onder de gedaante van een veragtlyk Infect, van kleur als de aarde. Op eenen fchoonen dag komt het uit die hoofdftoffe, gaat boven de oppervlakte aan het takje van eenig overhangend

kruid zich neder zetten, de zon droogt de graauwe huid op, die slegts tot een koker of scheede dient, en op den rug van boven tot beneden splyt. De *Blaauwe Vyverylieg* komt te voorschyn in alle haare verrukkende schoonheid, wordt een lugtbewoonster, haar ouden staat geheel verlaatende. ——— Ziet het *Dagdiertje*, het is, even als de *Blaauwe Vyvervlieg*, bykans twee jaaren lang een *Water-Insect* geweest; dit Insect verlaat het water, het omkleedzel scheurt, het Diertje vliegt heen, ten tweedemaale werpt het een omkleedzel af, en zweeft op nieuw door de lugt, zoekt zyn wederhelft, paart, legt bevrugte eitjes, en sterft; zyn bestaan in dien vliegenden staat heeft slegts twee of drie uuren geduurd.

De nyverheid der Mieren, de werkzaamheid der Byen, de list der Leeuwmieren, zyn algemeen bekend; doch hoe veele andere even belangryke tafereelen leveren ons de Insecten niet op, die door 't gros des Menschdoms nooit in opmerking genomen worden! Ongetwyfeld zouden Menschen, die ledigen tyd te over hebben, als zy de moeite wilden neemen om zich daar toe te zetten, de Werkzaamheden dier kleine Schepzelen, nevens hunne Huishouding, na te gaan, zich eene bestendige uitspanning, en een geduurig afwisselend genoegen, verschaffen.

KORT VERSLAG VAN ALLE DE REIZEN MET LUGTBOLLEN GEDAAN; EN BYZONDER BERIGT VAN DEN OVERTOCHT DAAR MEDE, VAN DOEVER NA CALAIS.

(*Uit het Engelsch.*)

„ De Nieuwspapieren hebben ons, van tyd tot tyd, de
„ veelvuldige Lugtreizen, zints de uitvinding der Lugt-
„ bollen, vermeld; het stout bestaan, om 'er de Zee mede
„ over te steeken, voltooid, eenigermaate, deeze Vinding,
„ over welker nutheid zo verschillend gedagt, gesprooken
„ en geschreeven wordt. Wy hebben, in ons *Mengel-*
„ *werk*, door den overvloed van stoffe van eenen anderen
„ aart, des weinig gewags gemaakt; doch in 't *Engelsch*
„ eene korte lyst in handen krygende van de Reizen, in de
„ Lugtbollen volbragt, oordeelen wy met derzelver over-
„ neeming geenen ondienst aan veelen onzer Leezeren te
„ zullen doen: en 'er een byzonder Berigt van de laatste
„ Tochten by te voegen."

1. REI-

1. Reize. Op den een- en twintigsten November, 1783, steegen de Marquis D'ARLANDES, en de Heer PILATRE DE ROZIER, van *Chateau de la Muette*, in de lugt, in een Bol, naar de wyze van MONTGOLFIER, met verdunde Lugt; hunne Reis duurde tusschen de twintig en vyf- en twintig Minuuten.

2de. De eerste Lugtbol, met ontbrandbaare Lugt gevuld, het werk van de Proefneemende Heeren CHARLES en ROBERT, ging met hun, den eersten van December, 1783, van de *Thuilleriers* op. Zy bleeven twee Uuren en vyf Minuuten in de hoogte. —— Dien zelfden dag steeg de Heer CHARLES alleen in de hoogte, en zag de Zon ten tweedemaal ondergaan; zyne Lugtreis duurde vyf- en dertig Minuuten.

3de. Te *Lyons* ging de groote *Montgolfier van Lyons*, den 19 January, 1784, op reis; de Reizigers waren de Heeren JOSEPH MONTGOLFIER, PILATRE DE ROZIER, de Graaven DE DAMPIERRE en DE LAURAUCIN, de Prins DE LIGNE, de Graaf DE LA PORTE, en de Heer FONTAINE. Het groot gevaarte geraakte in brand, doch zy daalden, naa omtrent vyftien Minuuten, onbeschadigd neder.

4de. De Graaf ANDREANI, met de Heeren AUGUSTIN GERLI en CH. JOS. GERLI, deeden te *Milaan*, op den 25 February des gemelden Jaars eene Lugtreize, van omtrent twintig Minuuten.

5de. Op den tweeden Maart deedt de Heer BLANCHARD zyne eerste Proefneemende Reize, en onthieldt zich, van het *Camp de Mars* te *Parys* opgesteegen, één Uur en vyftien Minuuten in de Lugt.

6de. De Graaf ANDREANI, en zyne twee bovengenoemde Tochtgenooten, hervatten, op den dertienden van Maart, hunne Reize te *Milaan*, klommen ter hoogte van achthonderd vyftig vademen, en lagen zeven mylen wegs af.

7de. De Heeren DE MORVEAU en BERTRAND ondernamen, op den vyf- en twintigsten April, te *Dyon*, eene Lugtreize, hielden zich één Uur en zeven- en dertig Minuuten in de hoogte. Zy zagen de wolken beneden zich als een zee golvende: en beneden komende, vielen twee Mannen en drie Vrouwen knielende by hun Lugtbol neder.

8ste. In een Lugtbol van vyftien voet middellyns, de *Marseillois* geheeten, gingen den achtsten May de Heeren BONIN en MARET opwaards, zy bleeven slegts zeven Minuuten in de hoogte, en lagen één en eene halve myl af.

9de. Twee Perfoonen te *Straatsburg* ondernamen, op den vyftienden van May, eene Lugtbolreize, die mislukte.

10de. De Heer BLANCHARD deedt te *Rouaan*, den drie- en twintigften May, zyne tweede Lugtreize, en befteedde 'er één Uur aan.

11de. De Heeren BONIN en MARET fteegen met de *Marfeillois*, op den negen- en twintigften May, weder in de hoogte, zy klommen hooger dan de eerfte keer, doch de Lugtbol vatte vlam, en zy ontkwamen, met zeer veel moeite, het gevaar.

12de. In tegenwoordigheid des Konings van *Zweeden*, klommen, op den vierden van Juny, de Heer FLEURANT en Madame TIBLE, in eene Montgolfierfche Lugtbol, na de hoogte; deeze was de eerfte Dame, die zulk eene Reis waagde. Hunne reis duurde vyf- en veertig Minuuten, en zy lagen omtrent twee mylen af.

13de. Een jong *Fransch* Schilder, de Heer BOUCHE, vervoegde zich in eene Lugtbol, op last van den Infant, DON GABRIËL, in *Spanje*, naar de wyze van MONTGOLFIER toegefteld; doch tot eenige hoogte opgeklommen, geraakte dezelve in brand, en hy ontkwam het ter naauwer noode.

14de. De Heeren DE MORVEAU en DE VIRLY deeden, te *Dyon*, den twaalfden van Juny, eene Lugtreize van één Uur en twee Minuuten.

15de. Te *Nantes* werd, op den dertienden Juny, eene Lugtbol opgelaaten, die acht- en vyftig Minuuten in de hoogte bleef, met de drie Lugtreizigers, CONSTART, DE MASSI en MOUCHET.

16de. De Heeren DARBELET, DES GRANGES en CHALFOUR vingen, den zestienden van Juny, eene Lugtreis aan, en hielden zich één Uur en vyftien Minuuten in de hoogte.

17de. Te *Verfailles* werd, den drie- en twintigften Juny, een groote Montgolfierfche Lugtbol opgelaaten, met de Heeren PILATRE DE ROZIER en PROUST; zy bleeven flegts zeven- en veertig Minuuten in de lugt.

18de. Niet meer dan vyf- en veertig Minuuten duurde de Lugtreize, door de Heeren ROBERTS en den Hertog van CHARTRES, te *St. Cloud*, op den vyftienden July ondernomen.

19de. De Heeren BLANCHARD en BOBY deeden, te *Rouaan*, op den achttienden van July, eene Lugtreize, die twee uuren en vyf- en twintig Minuuten aanhieldt; zy kwamen

men op eene Vlakte, vyf- en veertig mylen van *Rouaan* af, neder.

20ste. Die zelfde Heeren steegen op den zes- en twintigsten July, te *Bourdeaux*, in de hoogte, en trokken de *Garonne* en de *Dordogne* over.

21ste. De Heeren CARNY en LOUCHET klommen, te *Rhodes*, den zesden Augustus, in de hoogte; doch bleeven 'er slegts vyf- en dertig Minuuten.

22ste. De Heer TYTLER, van *Edenburg*, was, op den zeven- en twintigsten Augustus, de eerste Lugtreiziger in *Groot-Brittanje*. Hy bereikte eene aanmerkelyke hoogte; en daalde welhaast zeer zagtlyk neder, omtrent een halve myl van de plaats waar hy zyne Reis aanving.

23ste. Te *Londen* ving, op den vyftienden September, de Heer LUNARDI, een *Italiaan*, eene Lugtreize aan; bleef drie Uuren en twintig Minuuten boven, hy hadt vyf- en twintig mylen in dien tyd gereisd.

24ste. De Gebroeders ROBERT en de Heer HULIN gingen, den negentienden September, te *Parys*, van de *Thuillcriers*, op reis, en lagen in zes Uuren en veertig Minuuten honderd en vyftig Mylen af. Eene allerheerlykste Lugtreize, in de daad.

25ste. De Heeren BLANCHARD en SHELDON gingen, den zestienden van October, te *Chelsea*, digt by *Londen*, in de hoogte; de Heer SHELDON stapte 'er te *Sunbury* uit, en de Heer BLANCHARD zette de reis voort tot *Rumsey*, een afstand van drie- en zeventig mylen.

26ste. Op den twaalfden November kwam de Heer SADLER, met eene Lugtbol, in drie Uuren van *Oxford* tot *Thame*.

27ste. Den dertigsten November vingen de Heeren BLANCHARD met Dr. JEFFERIES eene Lugtreize aan, met een Bol die 's naamiddags uit *Park-street Grosvenor-square* opging, en kwam, dien zelfden naamiddag, te *Stone* in *Kent* aan, één- en twintig mylen van *Londen*.

28ste. Deeze beide Heeren ondernamen, den zevenden January, 1785, den hachlyken tocht van *Dover* na *Calais*. Dertien Minuuten over éénen ving de reis aan, en zy bereikten, ten drie uuren, de overkust, en streeken een half uur laater neder, daar ze, te rug gedreeven, zich, op nieuw, in de hoogte hadden moeten verheffen.

Het byzonder verslag van deeze Lugtreize komt hier op neder. Op Vrydag den Zevenden January, de Wind Noord Noord West zynde met gematigde koelte, en de

lugt helder, ondernam de Heer BLANCHARD, vergezeld van Dr. JEFFERIES, van het Kasteel te *Dover*, de Reis na 't Vasteland. 's Morgens ten negen uuren werden van 't Kasteel drie kanonfchooten gedaan, en een vlag werd by het affchieten van het eerfte ftuk opgeheesfchen, ten teken dat de Lugtreizigers zich gereed maakten om den Lugtbol te vullen. Omtrent tien Minuuten voor de Opklimming werd een Vierde ftuk gelost tot een fein dat zy op 't punt ftonden om te vertrekken. Omtrent één Uur was de Lugtbol geheel gevuld; het Schuitje, in voorgaande Lugtreizen gebruikt, werd 'er aan vastgemaakt; de onverfchrokte Reizigers zetten 'er zich in neder; de riemen en het zeiltje waarvan men zich op den laatften tocht bediend hadt, lagen 'er in. Negen zakken ballast; de *Franfche* uitgave van BLANCHARD's Lugtreize met den Heer SHELDON; een groote opgeblaaze blaas met veele Brieven van de voornaamfte Heeren in *Engeland* aan veelen van den *Franfchen* Adel; een Kompas; eenige Natuurkundige Werktuigen; een kleine bottel Brandewyn; wat Tweebak; twee Zyden vlaggen een *Engelfche* en een *Franfche*; twee Kurken-Zwem-Machines, maakte de geheele laading uit. De Heer BLANCHARD hadt een toeftel vervaardigd, om 'er zich in te bergen met zyn Vriend, als zy zich genoodzaakt vonden, het fchuitje dat vier- en zestig ponden zwaarte hadt, om het voertuig te verligten, af te fnyden. Binnen omtrent twee en een half uur was de Lugtbol gevuld, de Heer BLANCHARD en de Heer DECHER hadden dit verrigt.

Dertien Minuuten over éénen, gingen de Lugtreizigers opwaards. De Heer BLANCHARD hieldt de Lugtbol een geruimen tyd in het volmaaktfte evenwigt. Het diepfte ftilzwygen heerschte onder den verbaazend grooten hoop Toekykers, tot dat de Lugtbol, het Land ontvaaren, over Zee hing: toen rees de Heer BLANCHARD overeinde, groette de Toekykers door den hoed af te neemen, te buigen, en met de vlag te waaijen. De luidrugtigfte toejuichingen braken de ftilte af; en men oogde de Waaghalzen vol opgetoogenheid na.

Het vertoon, 't welk zy maakten, 't oogfchynlyk gevaar, 't geen zy liepen, wordt ons vermeldt in een Getuigfchrift deezen Lugtreizigeren, naa hunne aankomst te *Calais*, gegeeven, van deezen inhoud.

In den Jaare 1785 den 7 January, 's naamiddags omtrent half één, de Wind Noord West zynde, gaven zy, die

die last hadden om 'er op te letten, ons te kennen, dat 'er aan den Gezigteinder, na den kant van *Dover*, een donker lichaam zich in de lugt vertoonde, koers neemende na deeze kust. Wy begaven ons na eene geschikte plaats om te zien, of het de Lugtbol niet ware van den Heer BLANCHARD, welke wy, naa zo lang door tegenwinden in *Engeland* opgehouden te zyn, alle dagen te gemoete zagen. Welhaast hielden wy ons des verzekerd; de koers was aangelegd op *Le Blanet*, het verheevenste en zigtbaarste voorwerp aan de *Fransche* kust, 't geen natuurlyk het merk moest zyn voor zulk een kundig Man als de Heer BLANCHARD, die reeds, door verscheide Lugtreizen, in *Frankryk* en *Engeland*, zich eenen welverdienden eernaam verworven hadt.

Omtrent twee Uuren zagen wy den Lugtbol in 't midden boven de Zeeëngte, waar dezelve in ons oog vyftien Minuuten scheen stil te staan, op de hoogte van 4500 voeten boven de oppervlakte der Zee, in zo verre wy, door 't behulp der door ons gebruikte Werktuigen konden oordeelen. Vervolgens zette hy zyn koers na de *Fransche Kust* voort, nu eens hooger ryzende dan eens zo laag daalende, dat wy vol vreeze wierden, inzonderheid daar de wind verscheide streeken Westlyker geschooten was; dit zou hem na de *Noordzee* hebben kunnen doen dryven, 't geen hy alleen ontweek door digt by den wind te houden. In deezervoege naderde hy onze Kust met minder gevaars, nogthans deeze Stad, de plaats zyner bestemming, misfende. De Wind nu nog meer na 't Zuiden en zelfs tot West- Zuid-West schietende, hadden wy gelegenheid om de uitmuntende bekwaamheid van den Heer BLANCHARD tot het doen eener Lugtreize op te merken, in het bestuur van den Lugtbol, waar door hy nog Westlyker geraakte, eene omstandigheid, die, wel is waar, zyne reis vertraagde; doch zyne veiligheid vergrootte, en onze vrees verminderde.

Eindelyk hadden wy, omtrent drie Uuren, het genoegen om een kanonschoot te hooren van het *Fort Rouge*, ten sein strekkende, dat de Lugtbol de Kust bereikt hadt. Op 't eigen oogenblik meenden wy te zien dat de Heer BLANCHARD pooging deedt om neder te daalen; doch de Wind dreef hem weder Zeewaards, (dit noodzaakte de Reizigers op nieuw te klimmen, en de reis voort te zetten verder dan onze moerassen, waar zy niet veilig konden nederstryken, uit hoofde van het water waarmede zy gevuld

 zyn,

zyn, waar door Vreemdelingen ze konden aanzien voor een gedeelte van de Haven of een Zeeboezem.

Ten half vier Uuren zagen wy den Lugtbol omstreeks het Bosch van *Guines* nederdaalen, twee mylen en een half van de Kust gelegen. Niet in staat zynde om den netten tyd der Landinge te bepaalen, vaardigden wy eene bezending af om dit te verneemen en de Reizigers te verzoeken dat zy hier zouden komen, gelyk hun eerste oogmerk geweest was, en den Lugtbol met zich te brengen.

Op het Stadhuis gegaan, hebben wy dit Getuigschrift vervaardigd, getekend door ons en de voornaamste Inwoonders deezer Stad, die nevens ons getuigen geweest waren der gedaane waarneemingen; ook is 'er besloten op morgen aan den Heer BLANCHARD het Burgerregt deezer Stad aan te bieden, in een gouden doos, vercierd met een Medaillon, zyne Reis zinnebeeldig vertoonende, en schetzende het welgelukken eener onderneeminge, van welke men niet kan naalaaten zich de grootste voordeelen te belooven; en desgelyks te betuigen de hoogagting welke wy toedraagen aan Dr. JOHN JEFFERIES, den Reisgenoot van den Heer BLANCHARD, die met hem dien gevaarlyken tocht over Zee ondernomen en volvoerd heeft, met verzoek dat hy het ten goede houde, dat wy niets meer kunnen doen ten opzigte van eenen Reiziger van zyne verdiensten, zonder byzonderen last van het Hof. —— Ook is 'er besloten, onze Staatsdienaars te verzoeken, toe te staan, dat de Lugtbol, die tot deeze Lugtreis over Zee gediend heeft, nevens het schuitje waarin de Heeren BLANCHARD en JEFFERIES gezeten hebben, in de Hoofdkerk deezer Stad moge geplaatst worden, tot een Gedenkteken van deezen altoos gedenkwaardigen Tocht, met een Byschrift om den Naakomeling des te onderrigten.

DE BIENASISSE, Commandant.
BEHAGUE, Major.
&c. &c. &c.

By dit Getuigschrift mogen wy nog voegen, dat de Heer BLANCHARD, geduurende den Overtocht, al zyn Ballast de geheele *Fransche Uitgaave* zyner Lugtreize van *London* na *Ramsey* hadt weggeworpen, als hy nog meer dan zes mylen van de *Fransche kust* af was. —— Vervolgens smeet hy al den toestel, tot het schuitje behoorende, in Zee. —— Desniettegenstaande sterk daalende, ont-

deed

deed hy zich eerst van een, voorts van zyn tweede, anker; eindelyk trok hy overrok, rok en camizool uit. Dr. JEFFERIES deedt desgelyks. Wanneer zy ieder een Kurken Zwem-Machine aangetrokken hadden, was het laatste redmiddel om het Voertuig ligter te maaken, zich in de gereedgemaakte toevlugtplaats te begeeven, en het schuitje af te snyden; doch zy bemerkten dat de kwik schielyk daalde, en zy met sneller vaart om hoog ja hooger gingen dan zy tot nog geweest waren. De lugt veel kouder zynde toen zy het land bereikt hadden, voelden zy het gemis hunner klederen veel meer dan voorheen. Geen touw altoos hadt hy overgehouden om 'er zich by 't nederdaalen van te bedienen, hy greep den tak van een hoogen boom, en liet zo veel lugts uitgaan als genoeg was om beneden te komen. Veelen, te paard gezeten, reeden na hem toe, en hielpen hem zo veel zy konden. ——— De Heer BLANCHARD, die, in wat hem op deezen Overtocht bejegende, nooit de tegenwoordigheid van geest verloor, ledigde zyn Lugtbol; voorts begaf hy zich te paard, op 't verzoek van den Heer MOURAN, van Stadswege tot hem afgevaardigd, na het Landgoed van den Markgraaf DE DESENDROIS, 't welk hy, 's anderen daags 's morgens ten negen uuren verliet in een koets met zes paarden, beloofd hebbende onder den weg in het Kasteel *d'Ardignan* te zullen toeven. 't Was tusschen een en twee uuren 's nagts dat hy *Calais* bereikte: zy lagen eerst hunne pligtpleeging af by den Commandant DE BIENASISSE, die last gegeeven hadt om de poorten voor hun open te houden. Zy sliepen ten huize van den Heer MOURAN. Op den volgenden dag kwamen alle Lieden van aanzien hun, wegens hunne behoude overkomst, begroeten. Zy werden met de *Stads wyn* beschonken, eene eer die alleen, by zonderlinge gelegenheden, Persoonen van rang wordt aangedaan. Men noodigde hun op een openbaar middagmaal, en de Heer BLANCHARD, eenige bezoeken begeerende af te leggen, leende de Major der Stad hem zyn koets, met de Stadsbooden, die hem vergezelden waar hy ging. De Heer BLANCHARD verliet *Calais* den achtsten 's avonds ten negen uuren, vergezeld van PILATRE DE ROZIER, en kwam den elfden te *Parys*. Zyne inhaaling, te dier Stede, hadt niet weinig van een zegepraal; de vlaggen waaiden, het geschut werd gelost, de klokken luiden, enz. De Magistraat ging hem staatlyker wyze te gemoete, en leverde hem, nevens zynen Reisgenoot, het Burgerregt in een gouden

doos

doos over. Kort hier op werd hy te *Versailles* den Koning aangeboden, wien het niet alleen behaagde alles goed te keuren, wat de Magistraat van *Calais* gedaan hadt; maar deezen stoutmoedigen Reiziger een geschenk deedt van 12,000 Livres, en een jaargeld van 1200 Livres beloofde.

UITTREKZEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN, IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX, MET DE SCHEPEN DE Resolution en Discovery, OM ONTDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

(*Vervolg van bladz.* 122.)

Wanneer wy met de Schepen de Oostkust van het Eiland langs zeilden, hadden wy, by elk Dorp, één of meer witte hoogverheevene voorwerpen ontdekt, zich vertoonende als Pyramiden; een deezer, welke ik ten minsten vyftig voeten hoog schatte, was van de ankerplaats te zien, en scheen niet verre van de valei. Hier van een nader gezigt te neemen, was een der hoofdoogmerken myner wandelinge. Onze Leidsman begreep volkomen dat wy derwaards wilden. Doch dezelve was in diervoege gelegen, dat wy 'er niet wel by konden komen, dewyl het gemelde Meir tusschen beide lag. Nogthans was 'er een ander van dezelfde soort nader by, alleen een half myl landwaards in gelegen, aan denzelfden kant als wy ons bevonden; wy trokken derwaards. 'Er bykomende, zagen wy terstond, dat het een Begraafplaats of *Morai* was; de gelykheid van dezelve, in veele opzigten, met die, welke wy op andere Eilanden in deezen Oceaan gezien hebben, en byzonder op *Otaheite*, kon niet nalaaten ons te treffen, en wy bevonden welhaast, dat de onderscheide deelen uit welke dezelve was zamengesteld, ook dezelfde naamen droegen.

De *Morai* was eene langwerpige plaats, van eene vry groote uitgestrektheid, omringd door een steenen wal omtrent vier voeten hoog. De ongesloote plaats was hier en daar geplaveid met kleinder steenen: aan 't eene einde van de *Morai* stondt, het geen ik de Pyramide noemde, in de

de Landtaale, *Hennanaoo* geheeten: deeze bleek volkomen van het eigen maakzel te zyn als de groote, door ons van boord gezien. Aan het grondſtuk was dezelve omtrent vier voeten in 't vierkant, en het geheel gevaarte omtrent twintig voeten hoog. De vier zyden waren zamengeſteld uit kleine ſtokken, doorvlogten met biezen en takken leverende dus een werk op, zeer gelykende naar ruwgemaakt mandwerk, van boven tot beneden hol van binnen. Het ſcheen in eenen eenigzins vervallen ſtaat; doch genoeg was 'er aan overgebleeven om te toonen, dat het oorſpronglyk bekleed geweest was met een dun, ligt groen, doek; 't welk dit Volk tot Godsdienſtige einden ſchynt te gebruiken; eenige lappen daar van hingen op veele plaatzen van de *Morai*, en men hadt het my by de eerſte landing aangeboden. Aan wederzyden van de Pyramide ſtonden groote ſtukken op dezelfde wyze gevlogten, *Hereanee* genaamd, in denzelfden vervallen ſtaat, met twee dunne ſtokken na elkander toe hellende; op een plaats ter hoogte van vyf of zes voeten lagen eenige vrugten op een plank. Deeze noemden zy *Herainemy*, en berigtten ons dat die vrugt eene offerande was aan hunnen God; dit kwam overeen met de *Whatta* op *Otaheite*. Voor de *Hennanaoo* ſtonden eenige ſtukken hout, eenigzins in de gelykenis van eene menschlyke gedaante gewerkt, die met een ſteen bykans twee voeten hoog, omwonden met het voorgemelde doek, *Hoho* genoemd worden, en geheiligd zyn aan *Tongarooa*, den God deezes Volks; dit bragt ons meer en meer te binnen wat wy ontmoet hadden op de *Morais* van andere Eilanden onlangs door ons bezogt. Niet verre van deeze Pyramide, doch aan den buiten kant van de *Morai*, ſtondt een klein huisje, niet grooter dan een hondehok: zy noemden het *Hareepaho*, voor 't zelve was een graf, waar in, volgens het gegeeven berigt, eene Vrouw begraaven lag.

Voorts vonden wy aan den kant van de *Morai* een huis, omtrent veertig voeten lang, en tien breed in 't midden, na elk einde nauwer toeloopende, en omtrent tien voeten hoog. Dit gebouw, ſchoon veel langer, was veel laager dan hunne gewoone Woonhuizen, het werd *Hemanaa* genoemd. De ingang was op 't midden, aan de zyde binnen de *Morai*. Aan de andere zyde van dit huis, tegen den ingang over, ſtonden twee houten beelden, uit één ſtuk gehouwen, op voetſtukken, in 't geheel omtrent drie voeten hoog, en voor deeze lieden vry wel getekend en geſnee-

fneeden. Zy waren, de *Eatooa no Veheina* of Afbeeldingen van Godinnen. Op 't hoofd der eene was een gefneeden helm, niet ongelyk aan die de oude Krygslieden droegen, op 't hoofd der andere een ronde kap., gelykende naar het hoofddekzel op *Otaheite*, bekend onder den naam van *Tomou*, beide waren ze omhangen met ftukken doek, die zeer laag afhingen: aan elke zyde was ook een ftuk gefneeden hout, op dezelfde wyze met doek omkleed; en tusfchen op vóór de voetftukken, lag een menigte van Vaarenkruid op een hoop. 't Was duidelyk te zien, dat 'er dit, ftuk voor ftuk, en op verfchillende tyden, gelegd was; want het vertoonde zich in allerlei ftaat geheel verdord; min verflensd en gansch groen.

In 't midden van dit huis, en voor de twee beelden, was een langwerpige plaats, binnen een laage rey van fteenen beflooten, en bedekt met lappen van het reeds zo dikwyls gemelde doek. Dit bevonden wy, by onderzoek, de Begraafplaats te zyn van Zeven Opperhoofden, welker naamen zy optelden, de Plaats zelve noemden zy *Henæene*. Wy hadden reeds zo veele treffende blyken van de gelykvormigheid tusfchen de Begraafplaats thans door ons bezogt, en die der Eilanden in de *Zuider Stillen Oceaan*, onlangs bezigtigd, dat wy niet langer twyfelden, of 'er zou ook eene gelykheid weezen tusfchen de plegtigheden hier verrigt, en bovenal die fchriklyke van Menfchen-offerande. Ons vermoeden vondt welhaast fteun in volftrekte blykbaarheid. Want, uit het huis komende, zagen wy, aan den eenen kant des ingangs, eene kleine vierkante plaats., en eene nog kleinder daar naby: op de vraage wat dezelve waren? berigtte onze Leidsman., dat op de eene een Man begraaven lag, dien men opgeofferd hadt; een *Taata*, (*Tanata* of *Tangnata* in dit Land;) *Taboo*, *Tafbo*, gelyk men het hier uitfpreekt; en op de andere een Zwyn, 't geen men desgelyks aan de Godheid hadt opgeofferd. Op een kleinen afftand van deeze, na het midden van de *Morai*, zagen wy nog drie van deeze vierkante ingefloote plaatzen, met twee ftukken gefneeden hout by ieder, en op dezelve een hoop Vaarenkruid. Deeze, onderrigtte men ons, dat de Begraafplaatzen waren van drie Opperhoofden, voor dezelve was een langwerpige ingefloote plaats, door onzen Gids *Tangata Taboo* genaamd: hy verhaalde ons zonder eenige bewimpeling, dat te deezer plaatze drie Menfchenoffers begraaven waren; te weeten een by de lykftatie van elk Opperhoofd.

't Was

'T Was niet dan met de uiterste aandoening, dat ik, na zulk een ontwyfelbaar berigt, het in zwang gaan van dit bloedige gebruik, ontdekte in deezen onmeetlyken Oceaan, onder Volken, op zulk een afstand van elkander verwyderd, en zelfs onkundig van elkanders bestaan, schoon zy zo sterk merktekenden van het zelfde Volk af te stammen. Myne verlegenheid vergrootte, als ik bedagt, hoe alles wat ons hier voorkwam, ons moest doen gelooven, dat het Menschenofferen op dit Eiland vry algemeen was. Het zelve scheen opgevuld van zulke Offerplaatzen, als die wy thans bezogten, welk een der kleinste scheen: als veel geringer zynde dan verscheidene, die wy, de Kust langs zeilende, gezien hadden, en boven al dan die, welke aan den anderen kant des waters lag in deeze valei; deeze witte *Henanaoo*, of Pyramide, kreeg haare kleur, gelyk wy het met zekerheid mogten vaststellen van de stukken geheiligde stoffe die dezelve omkleedde. Op verscheide plaatzen deezes afgeslooten Begraafgronds waren boomen geplant, onder anderen de *Cordia Sebestina*, en eenige *Morinda Citrifolia*, en verscheide Planten van de *Etee* of *Jejee* van *Tongatabo*, met welker bladeren de *Henanaoo* gedekt was; en dewyl ik opmerkte, dat zy van deeze plant zich niet bedienden om hunne Woonhuizen te dekken, is het waarschynlyk dat zy die alleen ten Godsdienstigen gebruike afzonderen.

Onze weg na een van de beschreeven *Morai* liep door bebouwde velden, waar, onder anderen, Zuikerriet groeide. Het grootste gedeelte des gronds was vlak, hier en daar met watergragten doorsneeden, en de wegen scheenen door kunst tot zekere hoogte gebragt. De tusschenruimten waren in 't algemeen beplant met *Taro*, die hier zeer sterk groeit; dewyl de landen, zo laag liggende, het noodig water tot voedzel der wortelen bevatten. Dit water komt waarschynlyk uit denzelfden oorsprong, die het Meir vult waar uit wy ons water voor de Schepen haalden. Op de drooger plaatzen waren verscheide plekken met Moerbeiboomen beplant, die op regels stonden, sterk groeiden en zeer net onderhouden waren. De Kokusnootenboomen waren zo tierig niet, en zeer laag; maar de Plantins maakten een beter vertoon, schoon ze niet onder de grootste gereld konden worden. In 't algemeen zyn de boomen rondsom dit Dorp, en rondsom andere, welke wy, voor het ankeren voorby zeilden, de *Cordia Sebestina*; doch kleinder van stuk dan op de Zuidelyker gelegene Eilanden. Het grootste gedeelte van het Dorp staat digt by den oever, en

men

men telt 'er meer dan zestig huizen; doch 'er zyn nog veertig wooningen dieper landwaards, na de Begraafplaats, verspreid.

Naa dat wy alles wat 'er omstreeks de *Morai* te zien was bezigtigd hadden, en Mr. WEBBER dezelve afgetekend hadt, keerde wy langs eenen anderen weg te rug. —— Ik vond eene groote menigte aan den oever vergaderd: men dreef sterken handel in Biggen, Vogels en Vrugten, en alles ging in de volmaaktste orde; schoon ik niet kon ontdekken dat eenig byzonder Persoon, eenige meerderheid hadt onder zyne Landgenooten. Met zonne-ondergang deed ik elk na boord gaan, 'er waren verscheide tonnen water aan boord gebragt, en door ruiling voor Spykers, en andere stukken Yzer, hadden wy een voorraad van Varkens en Vrugten gekreegen. Dit Volk verdient, ten opzigte van de handelgemeenschap gepreezen te worden; geen hunner poogde of aan land, of aan boord, ons te bedriegen. Eenigen, 't is waar, gaven, in den beginne, blyk van eene diefagtigen aart; of liever zy oordeelden regt te hebben op alles wat zy met hunne handen konden grypen: doch zy lieten dit begrip welhaast vaaren als wy hun onderrigtten dat zy het niet strafloos konden doen.

Onder de stukken, welke zy deezen dag ter ruiling bragten, werd onze aandagt sterkst getrokken door eene soort van Mantel en Muts, die zelfs in landen, waar men meerder werks van de kleeding maakt, fraai zouden kunnen gerekend worden. De Manteltjes zyn bykans van gedaante als de korte Manteltjes, door de Vrouwen in *Engeland*, en de Mannen in *Spanje*, gedraagen, die tot het midden van den rug reiken, en van vooren vastgemaakt worden. De grond derzelven is een netwerk, waarin de schoonste roode en geele vederen zo vast gehegt zyn, dat de oppervlakte vergeleeken mag worden by het dikste en beste fluweel, naar 't welke dezelve ook zweemt in 't gezigt en op 't aanraaken. De wyze om die kleurmengeling te veranderen is zeer verschillende; eenige hebben driehoekige vakken van rood en geel beurtlings, andere in de gedaante van een halve maan: en sommige, geheel rood, hadden een geelen rand, 't geen van verre het vertoon maakte van scharlaken rood met een gouden boordzel. De schitterende kleur van deeze vederen in de nog nieuw vervaardigde, deedt niet weinig tot het fraaije; en wy bevonden dat de bezitters ze hoog waardeerden: want zy wilden, in den beginne, geen zulk een Mantel afstaan voor iets wat wy hun aanbooden;

zy vorderden niets minder dan een Snaphaan. Eenige, nogthans, kogten wy ten laatsten voor zeer groote Spykers. De beste waren zeldzaam, en het scheen dat ze alleen gebruikt wierden by eene staatlyke gelegenheid of vreugdefeest: want de lieden, die ze bezaten, maakten altoos gebaarden van dien aart als wy voorheen gezien hadden by de Zangers op andere Eilanden.

De Muts is bykans even eens gemaakt als een Helm; met een middelst gedeelte of hoofdstuk, zomtyds een hand breed: dezelve sluit vry nauw om 't hoofd, met gaten, om de ooren door te laaten. Het maakzel is van tienen, bedekt met netwerk, waarin de vederen gehegt zyn op dezelfde wyze als in de Manteltjes, schoon met minder verscheidenheid en vaster; het grootste gedeelte was rood, met eenige zwarte, groene en geele stippen op de zyden, geschikt naar de rondte van de Muts. Deeze voltooit misschien de kleeding nevens den Mantel, althans de Inboorelingen vertoonden zich zomtyds met beide te gelyk.

Wy konden, in 't eerst, niet gissen, van waar zy zo groot eene menigte schoongekleurde vederen kreegen; doch weldraa begrepen wy het van de eene soort: want zy booden ons ter ruilinge aan, een groot aantal huiden van kleene roode vogeltjes, dikwyls aan bosschen van twintig of meer byeen hangende aan een riet, 't welk door de neusgaten was heen gestooken. De eerste, welke zy ons bragten, bestonden alleen uit de huid van agter de vleugels voorwaards, doch wy kreegen 'er naderhand veelen met vleugelen, staart en pooten. De eersten in handen krygende, konden wy niet nalaaten te denken over den oorsprong van de Fabel eertyds aangenomen wegens den *Paradysvogel*, dat dezelve geen pooten zou hebben. Waarschynlyk stryden de Bewooners der Eilanden ten Oosten van *Molukken*, van waar de *Paradysvogels* worden overgevoerd, de pooten af, om dezelfde rede als de *Atooiers* geeven voor dit hun bedryf: te weeten dat zy ze dus te gemaklyker kunnen bewaaren, zonder eenig gedeelte, 't welk zy van waarde rekenen, te verliezen. Mr. ANDERSON hieldt het Roode Vogeltje van dit Eiland voor een soort van *Merops*, het hadt de grootte van een *Musch*, de kleur was scharlaken rood, de vleugels en staart zwart: de kop en pooten waren mede rood. Men hadt, even als de *Paradysvogels* gedaan worden, de koppen ledig gemaakt; doch het scheen dat zy geene andere wyze kenden om ze te bewaaren dan enkel droogen; want de Vogelhuiden hadden, schoon vogtig gemaakt, geen reuk of smaak, die ver-

moeden gaven van het gebruik eeniger rotting-weerende zelfstandigheden.

Op den twee- en twintigsten was de branding zo sterk, dat wy met onze boots niet konden landen; de dag ging egter niet zonder nut voorby, want de Eilanders waagden het, in hunne booten, Varkens en Gewassen te brengen, welke wy als voorheen inruilden. Een onzer bezoekers op deezen dag, die eenige Vischhoeken te koop boodt, hadt een klein pakje aan den koord van een derzelven gebonden, 't geen hy zeer zorgvuldig daar van afzonderde, en voor zich hieldt als hy den hoek overgaf. Gevraagd, wat het was? Wees hy op zyn buik, en sprak 'er van als iets dat dood was, zeggende teffens, het is kwaad; als of hy het wilde ontgaan op eenige verdere vraagen, dit betreffende, te antwoorden. Hem zo zorgvuldig ziende, om 't geen 'er in verborgen was bedekt te houden, werd hy verzogt het te openen, 't geen hy met wederzin deedt, en ook met moeite, dewyl het met veel doeken omwonden was. Wy zagen, dat 'er een dun stukje vleesch in lag, omtrent twee duimen lang, 't geen gedroogd scheen geweest te zyn, schoon thans nat van zeewater. Wy vielen op de gedagten of het ook Menschenvleesch mogt weezen, en dat dit Volk misschien de gewoonte hadt, om de vyanden op te eeten: 't geen wy wisten dat gebruiklyk was by eenige Inwoonders der *Zuidzee Eilanden*. Den Man, des gevraagd zynde, antwoordde dat het een stukje van een Mensch was. Een zyner Landgenooten, gevraagd, of zy de gewoonte hadden om die in den stryd gedood werden op te eeten? bevestigde zulks terstond.

's Anderen daags kwamen 's morgens verscheide Canoes, en volgden ons als wy gereed stonden om in zee te steeken; zy dreeven nog al handel. Niet geneegen om te gelooven dat deeze *Atooiers* Menscheneeters waren, schoon wy uit de ontdekking des voorigen dags eenig vermoeden hadden opgevat, deeden wy 'er nader onderzoek op. Wy hadden een klein houten werktuig gekogt, bezet met Haaijentanden; en uit deeze gelykheid naar de zaag of mes, door de *Nieuw-Zeelanders* gebruikt, om de lichaamen hunner vyanden te ontleeden, dagten wy dat het hier tot het zelfde einde mogt dienen. Een der Inboorelingen, des gevraagd, noemde terstond het werktuig, en vertelde ons, dat het gebezigd wierd om het vleeschig gedeelte van den buik weg te snyden, als iemand gedood was. Dit verklaarde en bevestigde de bovengemel-

melde omstandigheid van den man, die op zyn buik wees. De man, nogthans, van wien wy dit berigt kreegen, gevraagd zynde of zyne Landsgenooten het uitgesneeden gedeelte opaten? ontkende het styf en sterk; doch nader gedrongen, toonde hy eenige bevreesdheid, en zwom na zyne Canoe. Eer hy die bereikte, maakte hy tekens, wegens het gebruik van dit Werktuig, als te vooren gedaan was. Een oud man, die voor op een Canoe zat, vroegen wy of zy Menschenvleesch aten? Hy verzekerde zulks, en lachte, zo 't scheen, over de onnozelheid dier vraage. Hy bleef, by nader ondervraaging, by de verzekering, en zeide dat het wel smaakte, of een lekker beetje was.

'T GELUKKIG WANTROUWEN.

Eene vertelling uit het Fransch, van den Heer DE LA DIXMERIE.

„ Wat heb ik een berouw, dat ik een Zot geweest „ ben!" sprak SAINT-FAR tot zyn Vriend D'ALVIANE, een Officier gelyk hy, en van 't zelfde gedrag, doch zonder des berouw te gevoelen. „ Ik beminde SOPHIA, en SOPHIA was „ myne Liefde waardig, zy was, ik beken het, een Landmeisje; doch die Veldbloem scheen uit den besten Hof in „ de Stad overgebragt; met één woord, SOPHIA was schoon, „ en eene Vrouw, als zy schoon is, is zy edel; SOPHIA be„ minde my; en ik liet haar vaaren om ORPHISA, eene afge„ rigte Coquette: die alle harten aan zich wilde onderwer„ pen, en het haare vry houden. Ik kreeg haar in 't net; „ doch welhaast werd zy my een last; myne Eigenliefde „ voelde zich voldaan, myn Hart niet. Ik dagt dikwyls om „ myne SOPHIA; 's Konings bevel deedt ons Regiment na *Mar„ tinique* vertrekken. Het is nu ruim twee jaaren geleden, „ en het beeld van SOPHIA speelt my meer en meer voor den „ geest. Ach, myn Vriend! hou op te weezen, die ik ge„ weest ben. Men beproeft alles; men bezit, men geniet, „ niets; men doet alleen berouw op, of, zo al geen berouw, „ te leurstellingen."

D'ALVIANE beantwoordde hem met een schaterenden lach, kortswylde eenigen tyd met zynen Vriend, en verhaalde aan de geheele Bezetting op het Eiland de bekeering van SAINT-FAR. Deeze Volkplanting boodt hem meer dan eene gelegenheid aan, om zich aan zyne verdrietlykheden te onttrekken. Hy deedt verscheide heldhaftige tochten, zogt ze op, en kweet

zich moedig; doch, in de dagen van rust, dagt hy om zyne SOPHIA.

Drie jaaren verliepen. Het Regiment van SAINT-FAR kreeg last om na *Frankryk* weder te keeren. Het ontſcheepte te N——; alle de voornaame Inwoonders deeden hun best om den Officieren een gemaklyk verblyf aan te bieden. De Heer DE VALMONT, wiens rang hem verſchoonde 'er een in huis te neemen, ontmoette SAINT-FAR, bezig met zyne goederen te ontſcheepen. *Wilt gy, myn Heer,* voerde hy hem op de gulſte wyze te gemoet, *uw intrek neemen by iemand, die u zal ontvangen met alle de gastvryheid, aan lieden van uw beroep verſchuldigd; een beroep 't geen hy zelve wel eer gevolgd heeft.* —— SAINT-FAR ontving deeze heuſche aanbieding op de verpligtendſte wyze; en hing te minder in twyfel, dewyl hy, by zyne aankomst, vernomen hadt, dat 'er bevel was voor ieder Officier, om zich niet uit de Stad te begeeven: geen verlof was 'er te hoopen. Naauwlyks was hy ten huize van zynen Gastheer, of hy ſchreef in aller yl een Brief, en gaf dien aan een vertrouwd knegt, met last, om denzelven, zo ras mogelyk, by SOPHIA te brengen, haar te verzekeren van zyn lot, zyn berouw, en genegenheid: en te berigten, dat zyn pligt hem wederhieldt van tot haar te vliegen; dat hy haar verzogt by hem te komen; dat zy niets, de kwaadſpreekenheid zelve niet, moest vreezen; dat de ſchikking, door hem gemaakt, haar ſchootvry zou ſtellen tegen alle misduiding.

De Boode vertrok. SAINT-FAR gevoelde de grootſte ſmert, dat het veertien dagen ten minſten zou aanloopen, eer SOPHIA by hem kon weezen; twee uuren, naa 't vertrek zyns knegts, ſprak hy by zichzelven: „Wat is dié Knaap gelukkig! SOPHIA „ is reeds digter by hem dan by my!"

De Heer DE VALMONT kwam by hem. „ Gy verrast my, „ myn Heer," zeide SAINT-FAR; „ een dringende en onver„ mydelyke boodſchap, die ik moest laaten doen, heeft my „ genoodzaakt gebrekkig te weezen in het volbrengen van „ myn pligt; geef my verlof, Mevrouw DE VALMONT te mo„ gen begroeten." —— *Zeer gaarne*, antwoordde haar Man, *Zy is de beste Vrouw ter wereld, ſchoon misſchien de leevendigſte. Zy heeft met my op zee gezworven; toen ik die overſtak om myne zaaken te herſtellen, die ten agteren geloopen waren, door dien ik te verpligtend geweest was. Ik meende dat ik Vrienden maakte, en ziet ik had welhaast geene dan Schuldeiſchers. Ik ſtak over na* St. Domingo. *Ik wapende daar een Schip, 't geen ik zelve gebood. Wy waren in oorlog tegen de* Engelſchen, *en zy hebben my betaald voor myne onregtvaardige Landsgenooten. Ik heb myne verliezen herſteld; ik ben ryk geworden; en gy bemerkt ligt dat myne oude Vrienden zich weder by my zullen vervoegen, wanneer het my behaagt.*

Mevrouw DE VALMONT ontving den Heer SAINT-FAR op het min-

minzaamst. *Waar is*, vroeg de Heer DE VALMONT, *onze Dogter*, HORTENSIA? „Zy is niet wel," was 't antwoord; „ doch „ het is eene geringe onpasselykheid." *Gy zult haar deezen avond aan tafel zien*, zeide de Heer DE VALMONT, *en bevinden*, *dat zy zeer wel tegen veele andere uit kan.* SAINT-FAR betuigde daar aan niet te twyfelen, en ging heen om aan zyne SOPHIA te denken.

't Is tyd, hier den Leezer te verwittigen, schoon niet aan SAINT-FAR, dat HORTENSIA geen ander was dan SOPHIA. Zy lag nog in de wieg, toen haar Vader en Moeder na *America* overstaken, men wilde haar niet bloot stellen aan de moeilykheden en gevaaren eener zo lange reize. Zy werd gelaaten onder de bezorging van een vertrouwd persoon, die haar in een Landschap bragt verre van dat haarer geboorte afgelegen, en opvoedde onder den naam van SOPHIA. Men zogt voor haar, om haar lot te draagelyker te maaken, allen spoor van haare afkomst te bedekken. In deezen toestand hadt SAINT-FAR kennis aan haar gekreegen. Alles nam voor haar, naa zyn vertrek, eene andere gedaante aan. Zy werd na haare Geboortestad te rug gevoerd, by haare Ouderen gebragt, en in den schoot des overvloeds geplaatst; alles was haar vreemd; doch door haar vluggen leerzaamen aart en de beste meesters, werd zy van een Landmeisje, in twee jaaren, geheel hervormd in eene jonge Juffrouw van den eersten smaak.

Zy hadt SAINT-FAR herkend, zonder dat het gemerkt wierd, op 't eigen oogenblik dat hy in 't huis haars Vaders kwam. Dit gezigt veroorzaakte in haar eene onuitspreeklyke aandoening. *Ach!* riep zy by zichzelve uit, *hy is 't! hy is 't! Wat zal ik doen? Wat zal 'er van my worden? Hy zal ongetwyfeld met my onder één dak woonen, en ik hem, alle dagen, myns ondanks, moeten zien.... Ik wil niet dat hy haar herkenne dien hy versmaad heeft.*

Twee dagen lang speelde zy de rol van eene zieke. Maar vreezende dat SAINT-FAR in 't einde haar zou te zien krygen, en dat zy, onopgeschikt, te zeer zou gelyken naar haar voorkomen toen zy op 't land woonde, besloot zy zich op 't kostbaarst aan te kleeden; en, dus uitgedoscht, hem gelegenheid te geeven, om haar in haare kamer te spreeken. SAINT-FAR stondt versteld over dien ryken opschik, over de schoonheid van HORTENSIA, en nog meer over de verbaazende gelykheid, welke zy op SOPHIA hadt. HORTENSIA las uit zyn oog alles wat in zyn hart omging. Zy zogt alles, wat agterdogt kon baaren, weg te neemen, en nam, in 't spreeken, dien rassen, leevendigen, en eenigzins scherpen toon aan, welken men niet verkrygt, dan in de verkeering met lieden van zekeren rang; zy liet eene geestigheid blyken, haar in 't Landleeven geheel vreemd. SAINT-FAR verloor alle gedagten van SOPHIA, om die alleen op HORTENSIA te vestigen.

Den volgenden dag was hy bedagt op alle middelen, om dee-

deezen nieuwen Minnehandel voort te zetten. HORTENSIA hadt eene Kamenier, die, volgens gewoonte, gaarne sprak. SAINT-FAR zogt uit haar eenige noodige vooraf gaande onderrigtingen op te doen. AGATHA schreidde ―― „ Wat schort u, AGATHA, waarom schreidt gy?" ―― *Helaas! myn Heer, om dat ik niets weet; Mejuffrouw maakt my haare Vertrouwling niet!* ―― „ Wie dan? Haar Vader?" ―― *Ach neen!* ―― „ Zou het een Minnaar zyn?" ―― *Veel erger!* ―― „ Wie „ dan?" ―― *Haare Moeder!* en op dit woord schreidde AGATHA zo schoon als zy geleerd had. ―― SAINT-FAR zeide by zichzelven: „ De Vertrouwde van HORTENSIA moet ik voor „ de myne niet neemen."

Deeze Vertrouwde was reeds van alles onderrigt. Van de eerste verbintenissen tusschen SAINT-FAR en haare Dogter, van zyne eerste oogmerken, van zyne schielyke verandering. HORTENSIA hadt niets voor haar verborgen. Laat ons alles zeggen. HORTENSIA vreesde nog; in den grond haars hartten gevoelde zy min haat dan verbolgenheid; zy was vergramd, niet van liefde geneezen. Ondertusschen besloot zy zo te handelen, dat HORTENSIA SOPHIA wreekte. ―― Haare Moeder versterkte haar in dit oogmerk, en wees de middelen aan, om het uit te voeren. 'Er byvoegende: SAINT-FAR *verdient geen vertrouwen, hy heeft u verlaaten, u verraaden, toen hy dagt dat gy veroordeeld waart om in een luisterloozen staat te leeven; hy bemint alleen den luister, die u nu omringt.* „ Myne Moeder," zeide HORTENSIA, zugtende, by zichzelve, „ heeft gelyk!"

Eenige dagen naderhand kon zy het niet vermyden met SAINT-FAR in een byzonder gesprek te geraaken. Hy hadt reeds op zulk eene gelegenheid geloerd, en nam de eerste waar. HORTENSIA zelve, die alle gedwongenheid in haar gedrag beslooten hadt af te leggen, zogt die niet te ontwyken. Zy wandelden zamen op een terras, 't welk op het huis zag. SAINT-FAR, zich verzekerd houdende, dat hy van niemand, dan van HORTENSIA, kon gehoord worden, trad, zonder omweg, tot de zaak, en schreef de vlotheid zyner Liefdensverklaaring toe, aan de hevigheid der Drift, welke hem beheerschte. HORTENSIA had, van haaren kant, een besluit genomen, zeer geschikt om SAINT-FAR hooploos te doen worden: naamlyk om met geen aandagt altoos te luisteren na 't geen hy zeide. Zy antwoordde: *De taal, welke gy voert, moet u zo gemeen zyn als aan allen uws gelyken; de Heeren Militairen gelooven waarlyk, dat zy in hun pligt jegens ons te kort schieten, wanneer zy ons geene Liefdensverklaaringen doen.* ―― „ Maak," viel SAINT-FAR haar in de reden, „ maak hier eene „ uitzondering, ten mynen voordeele, ik verdien ze." ―― *Geloost gy dat*, hervatte HORTENSIA, lachende. ―― *Ik weet beter, en ik bid u daar aan niet te twyfelen. Het gerugt spreekt geheel andere taal.* ―― „ Het gerugt verandert, vergroot, of „ ver-

„ vermaakt alles." —— *Het beklaagt zeer eene zekere* SOPHIA, *die, zegt men, de goedheid hadt om geloof te slaan aan uwe betuiging van Standvastigheid....* *Hoe, die naam ontroert u! 'er werdt bygevoegd, dat die* SOPHIA *een Landmeisje was.* —— „ Het „ genugt," hervatte SAINT FAR, meer verwonderd dan ver„ steld, „ zegt de waarheid, ten aanziene van het laatste; maar „ wykt 'er van af, ten opzigte van al het andere; en maakt „ veel ophefs van een enkele vlaag van verwydering. Ik stond „ gereed weder te keeren. Ik hadt SOPHIA slegts voor eenige „ oogenblikken verlaaten; wanneer het bevel des Konings my „ noodzaakte scheep te gaan, om avontuuren van eenen an„ deren aart te zoeken." —— *Ach! ik begryp u,* SOPHIA *hadt ongelyk, dat zy u ligtvaardig agtte! zy kon haar tyd niet afwagten.* —— „ Ja, ik denk als gy, zy alleen was onstandvas„ tig." —— *Zag zy 'er wel uit.* —— „ Zy geleek u volko„ men." —— *Dit zegt weinig, en regtvaardigt u meer dan al het overige.* —— „ Gy verbaast my," hervatte SAINT-FAR, haperende; „ weet dan 't geen ik gedaan heb, by myne terug„ komst. Naauwlyks zette ik voet aan land, of ik liet, zon„ der toeven, myn vertrouwdsten en kundigsten Knegt vertrek„ ken. Hy is heen gegaan, om, van mynent wege, aan „ SOPHIA alles aan te bieden, 't geen aangeboden kan worden „ aan eene Vrouwe, die men agt, die men eerbiedt." —— *Hoe,* viel HORTENSIA hem, vol vervoering, in de rede; *hoe, wat hebt gy haar doen aanbieden?* —— „ Wat ik bezit." —— *Is dit alles?* —— „ Neen, ik voegde 'er myn hand by." —— *Deeze aanbieding maakt my uwe agting waardig.* —— „ Ziet „ daar, 't geen my meest verlegen maakt, ik vrees dat dee„ ze Knegt SOPHIA morgen, en misschien heden, SOPHIA hier „ zal brengen." —— *Wel, hy zal dan niets anders doen dan zyne bevelen volvoeren.* —— „ Helaas! toen ik ze gaf, had ik „ de bekoorelyke HORTENSIA nog niet gezien!" —— *Die trouwloozel* zeide HORTENSIA, zich ter zyde wendende, *myn Moeder heeft de zaak maar al te wel doorzien.*

Op 't eigen oogenblik hoorde men aankloppen. „ Ik ben „ verlooren," zeide SAINT-FAR tegen HORTENSIA, „ myn Knegt „ komt, en buiten twyfel is SOPHIA niet verre van hier." —— HORTENSIA wilde de rol met zyne ydele vrees ten vollen uitspeelen. *Ik hoop,* sprak zy, *dat gy my niet tot uwe halve Vertrouweling zult maaken. Ik wil de boodschap van uw Knegt hooren, en* SOPHIA *zien, zo hy haar medebrengt. Ik wil meer doen. Zy zal met my in ééne kamer huisvesten.* SAINT-FAR beefde: ondertusschen moest hy gehoorzaamen. COMTOIS werd geroepen, hy klom gelaarsd het terras op, en verhaalde zyn Heer, dat hy den last ten vollen hadt uitgevoerd. —— „ Zo „ veel te slimmer, zeide deeze stilletjes. *Ik heb,* vervolgde hy, *gelyk gy my bevolen hebt, allen mogelyken spoed gemaakt; en my bykans te barsten gereeden.* „ Wel zo," sprak HORTEN-

SIA, met veel nadruks. ——— *Ik kwam*, hervatte de Boodschapper, *aan de deur van* SOPHIA'*s huis, ik klopte twintig of dertig keeren uit al myn magt. Ik kreeg geen gehoor; en geen wonder, 'er was niemand in.* ——— „ Hoe?.... Is 't wel mo„ gelyk!" schreeuwde SAINT-FAR, terwyl HORTENSIA zich omkeerde, om hem uit te lachen. ——— *Ik vervoegde my*, vervolgde de Knegt, *by de naaste Buuren, die omtrent een vierde van eene myl van daar woonden; en vernam, dat, op zekeren nagt, de Tante en haare Nigt, met de noorderzon, verhuisd waren; dat men, naa dien tyd, van de een noch de ander een enkel woord gehoord hadt.* ——— Naa dit alles, zeide SAINT-FAR, op een zeer meelydenden toon: „ Het lot van SOPHIA ontrust my ge„ weldig; gaa gy u verfrissen, en uitrusten." COMTOIS zeide in 't weg gaan, HORTENSIA aanziende, *Myn Heer is wel zeer bekoeld aan de zyde van welke ik de boodschap bragt; het kon wel zyn dat hy van deeze zyde warm geworden is.*

HORTENSIA twyfelde des niet; doch bleef even kloek. „ Gy „ ziet, Mejuffrouw," was het woord van SAINT-FAR, „ dat ik „ het weggaan van SOPHIA niet heb kunnen voorzien noch be„ letten." ——— *Het schynt u weinig te treffen, myn Heer.* „ Een Krygsman verzet zich niet ligt." ——— *Ondertusschen is het mogelyk dat gy* SOPHIA *wedervindt; wat zult gy dan doen?* „ Ik heb deeze tegenwerping reeds voorzien, en 'er op ge„ antwoord, en ik antwoord 'er nog op, dat gy alleen my al „ het kwaad gedaan hebt, waar van gy my beschuldigt." ——— HORTENSIA stondt gereed hem te antwoorden; doch de komst van haare Moeder maakte een einde aan het gesprek.

SAINT-FAR werd elders geroepen, hy vertrok. Mevrouw DE VALMONT werd welhaast van alles onderrigt. „ Eene re„ de te meer," zeide zy tot haare Dogter, „ om SAINT FAR „ op de voorgenoome proeve te zetten. De party, welke hy „ kiest, zal de onze bepaalen."

Ach! indien hy twyfelde! boezemde HORTENSIA zugtende uit: „ Indien hy twyfelde," hervatte Mevrouw DE VALMONT, „ verdient hy in 't minst uw medelyden niet. Het schikt „ zich alles wonder wel. Op morgen gaat uw Vader, voor „ drie dagen, van huis; dit is tyds genoeg om onze rol te „ speelen. AGATHA zelve zal ons in dit geval dienen. Zy „ praat gaarne. Ik weet dat SAINT-FAR haar dikwyls vraagt; „ ik wil, voor de eerste keer, haar in staat stellen om hem „ iets te zeggen."

Weinig sliep SAINT-FAR den daar op volgenden nagt. Hy peinsde op het doorzetten zyns nieuwen minnehandels. SOPHIA zelve speelde hem in den zin. „ Wat is 'er van ge„ worden? Waar is zy? Is zy door een Minnaar geschaakt? „ Leeft zy in een ongelukkigen staat? Ik beklaag haar. ——— „ Ik wilde haar gaarne helpen. ——— Ja, ik gevoel dat ik „ SOPHIA agt; maar nog sterker dat ik HORTENSIA bemin."

In

In deezen maalſtroom van gedagten ſleet hy bykans den geheelen nagt.

Hy haakte na eene nieuwe gelegenheid om HORTENSIA te ſpreeken. Hy was gewoon alle morgens zyne opwagting by Mevrouw DE VALMONT te gaan maaken. Hy ging na haar kamer, omtrent elf uuren. „ Gy vindt my", ſprak Mevrouw DE VALMONT, „ in eene zeer groote verlegenheid; myn Man „ blyft nog twee dagen uit; myne Dogter is zeer ziek; en „ ik ben genoodzaakt, op 't oogenblik, haare Kamenier weg „ te zenden." SAINT-FAR vroeg, met de grootſte belangneeming na de ziekte van HORTENSIA. ——— „ 't Is een vreeslyke hoofdpyn, met zwaare koorts vergezeld." ——— *Men moest haar, in deezen toeſtand*, AGATHA *laaten.* ——— „ 'Er is, „ in AGATHA's plaats, reeds een ander. ——— Ik heb 'er eene aangetroffen, die my, in alle opzigten, voldoet: en alle „ reden om AGATHA geen dag langer te houden. Doch, ik „ wil haar egter zo lang hier laaten, als zy geen anderen „ dienst heeft."

SAINT-FAR vertrok, en ontmoette AGATHA, in traanen zwemmende. „ Hoe, gy moet vertrekken, hoor ik?" —— *Ja, helaas! myn Heer.* ——— „ Waarom?" ——— *Ik weet het niet. Gy weet, men is niet gewoon my iets te zeggen. Ik hoor, nogthans, en heb verſtaan, dat men, in myne plaats, eene zekere* SOPHIA *heeft aangenomen, een aartig Landmeisje, 't geen op Mevrouw als twee druppels water gelykt.* —— „ Wat hoor ik!" riep SAINT-FAR uit, en ging ſpoedig heen. „ Zou het mooglyk zyn," peinsde hy by zichzelven, „ dat deeze SOPHIA dezelfde was, die ik gekend, die ik bemind heb, door het „ wispeltuurig lot tot deezen ſtaat van vernedering gebragt? „ Ik zal haar gangen naſpeuren, haar zien, haar ſpreeken. —— Ik wil haare ſchande en de myne voorkomen."

Hy beval COMTOIS, en een ander vertrouwd Knegt, op te pasſen, en hem berigt te geeven, wanneer een jong Landmeisje, zeer op HORTENSIA gelykende, hier in huis verſcheen. —— Het leed niet lang. Een Knegt van Mevrouw DE VALMONT kwam hem, van haarent wege, verzoeken: als COMTOIS by hem intradt, zeggende: *Daar is zy!* ——— SAINT-FAR haast zich; en vervoegt zich in de voorkamer, door welke SOPHIA moest heen gaan. Zy kwam. —— „ Zy is het," riep hy uit; ——— „ 't zyn haare oogen, haare gelaatstrekken, 't is haar „ geheele geſtalte en houding." SOPHIA zag hem vol verbaasdheid aan, en ſprak, op eene klaagende toon: *Helaas! hy is 't! —— waarom ben ik hier gekomen! ——— waarom moet ik hem weder zien?*

„ Beminnelyke SOPHIA, ſprak SAINT-FAR, ſtaa af van uw „ oogmerk om te dienen. Gy hebt een Vriend. Ik bied u, „ om u aan die ſchande te onttrekken, alles aan wat ik bezit." *En ik,* antwoordde SOPHIA, *ik weiger zulks, bewaar*

uwe schatten. Ik verwierp uwe aanbiedingen op een tyd, dat ik u voor opregt hield. ——— *Ik ken u nu beter.* ——— *Oordeel, oordeel zelve, of ik ze thans moet aanneemen?*

„ Zie," hervatte hy vuurig, „ zie wat gy doet? Hoe kan „ SOPHIA besluiten zich zo laag te vernederen?" ——— *Ik ken niets laag*, was haar woord, *dan trouwloosheid en verraad.* Gy hebt my versmaad; *naa dat gy vrugtloos gezogt hadt my te verleiden. Gy hebt my traanen leeren schreijen; die ik voorheen niet kende. Duur, zeer duur, heb ik het genoegen betaald van u te zien en te hooren. Ik heb zo veel geleden, dat ik voor niets meer vrees*, en, voegde zy 'er schreiende nevens, *ik hoop eene goede Mevrouw aangetroffen te zullen hebben.*

Wreede! schreeuwde SAINT-FAR, „ welke woorden laat „ gy my hooren? Hoe! gy, myne SOPHIA, gy, die my voor „ uwe knien geboogen gezien hebt, zal ——— kan, ik u zien, „ vernederd tot de laatste diensten. Kies u een verblyf, 't zy „ in de stad, of op het land, naby of verre weg; schryf my „ van daar wat gy behoeft, ik ben, van dit oogenblik af in „ staat u alles toe te schikken. Ik verbind my zelfs om 'er „ nooit te komen, indien gy het eischt. Daar zult gy geluk, „ daar rust, kunnen vinden. Deeze treft men niet aan in den „ staat van dienstbaarheid."

Myn geluk, sprak zy, *zal bestaan in u te vergeeten. Myn rust, die heb ik voor lang verlooren.* ——— Ik zal u misschien wedervinden. *Vaar wel!* ——— *Myn Heer*, voegde zy 'er ten slot by, op een zagten doch treffenden toon, *myn nieuwe staat kan my wel eenige smart baaren; maar ik ben 'er reeds tegen gehard; gy hebt my aan veel grooter, aan de grootste, gewend.* ——— Dit zeggende ging zy in 't vertrek van Mevrouw DE VALMONT, en SAINT-FAR wanhoopend na zyne kamer. ——— Hy bedagt, nogthans, dat Mevrouw DE VALMONT hem by zich verzogt hadt. Hy liet zyne verschooning maaken, en zeggen, dat eene schielyk opgekomene ongesteldheid hem verpligte zyne kamer te houden.

Men kon dit bezoek wel missen. Hy hadt de gewaande SOPHIA ontmoet en gesprooken, dit was alles wat men wenschte. HORTENSIA gaf deswegen een volkomen verslag aan haare Moeder. „ Gy ziet," zeide Mevrouw DE VALMONT, „ dat „ HORTENSIA nog zwaarder by hem weegt dan SOPHIA; gy „ kunt op niets vertrouwen, indien SOPHIA het niet van HOR- „ TENSIA winne".

SAINT-FAR was, van zyn kant, in de uiterste verlegenheid, en verslaagen. De voorgewende ongesteldheid werd eene weezenlyke. Hy deedt wat in zyn uiterst vermogen was, en begaf zich den volgenden dag by Mevrouw DE VALMONT. 't Was op 't uur dat zy aan haar toilet zat. Wat ziet hy! ——— SOPHIA met een lang wit overkleed aan, met de kam in de hand, en geheel in de houding eener Kamenier, die gereed is om haar werk te beginnen. ——— *Dit kan ik niet verdraa-*

draagen! schreeuwde hy uit: *Verlaat, myne* SOPHIA, *verlaat dit werk, leg af die kleeding, geen van beide is voor u geschikt!* ——— „ Hoe, myn Heer," sprak Mevrouw DE VALMONT, met eene zeer verbaasde houding, „ gy wilt my van myne „ Kamenier berooven?" *Zy is*, hervatte hy vol vuurs, *tot dat bedryf niet geschikt.* SOPHIA *is geschaapen om te gebieden; ten minsten zy is het waardig. Ik bid u, Mevrouw, ontsla haar... Verneder haar, verneder my, niet!* ——— „ In de daad, myn „ Heer, ik begryp niets van 't geen ik zie en hoor. Ant- „ woord my, SOPHIA, in alle opregtheid. Kent gy dien Heer „ SAINT-FAR?" ——— *Ja, Mevrouw.* ——— „ Welke ei- „ schen heeft hy op u?" ——— *Geene.* ——— „ Hadt hy „ ze voorheen?" ——— *Misschien... of liever, ik beken het, hy hadt ze. Hy heeft alles gedaan om ze te verliezen, en hy heeft ze verlooren.* Zy schreide in den aanvang van deeze laatste zinsnede. „ Beraad u wel," vervolgde Mevrouw DE VALMONT, „ hebt gy wel vast besloten SOPHIA om u aan myn „ dienst te verbinden?" ——— *Ja, Mevrouw! voor altoos vereer my met uwe gunst, gy zult nooit getrouwer Kamenier gehad hebben.*

Het is ondraagelyk! riep SAINT-FAR uit, *ik ben geheel verslaagen, geheel van streek, Ja, myne waarde* SOPHIA, voer hy voort, op zyne knien vallende, *ik heb u verongelykt, ik erken het, ik wil 'er boete voor doen. Eene dwaaling heeft my van u verwyderd; ik keerde weder; eene andere zogt my, op nieuw, van u af te trekken. Ik zal 'er nooit weder toe vervallen. Myn hart heb ik u wedergeschonken, schenk my het uwe, en ontvang myne hand.*

„ Ach! myne Moeder!" gilde HORTENSIA, haar in de armen vallende, „ wat moet ik doen? wat moet ik zeggen? Beveel: „ doch heb deernis met uwe Dogter!".... *Uwe Moeder!....* sprak SAINT-FAR, geheel verrukt. ——— „ Ja, myn Heer, SO- „ PHIA is myne Dogter, en SOPHIA is HORTENSIA. Wat ben ik „ gelukkig!"... „ Maar wat zeg ik"......

Op dit oogenblik tradt de Heer DE VALMONT binnen. *Ik heb*, was zyn woord, *myne zaaken rasser afgedaan dan ik gedagt had, en ben terstond te rug gekeerd. Blyde dat ik, zo veel vroeger, myne Vrouw, myne Dogter en myn Vriend weder kon ontmoeten.... Maar, wat betekent al die wanorde, die verlegenheid, in welke ik u vind? en waar toe die vermomming van* HORTENSIA?

Men verhaalde hem, wat 'er aanleiding toe gegeeven hadt, en verscheide andere hem geheel onbekende omstandigheden. „ Wat „ dunkt 'er u van," liet 'er Mevrouw DE VALMONT op volgen. „ Moet men SAINT-FAR afwyzen? SAINT-FAR? Ik zou dit niet „ raaden." *Noch ik*, hervatte de Heer DE VALMONT, *en ik geloof, dat ik 'er voor in mag staan, dat* HORTENSIA *het niet doen zal.*

HORTENSIA kuste de hand haars Vaders, haarer Moeder, en zag SAINT-FAR op 't tederst aan; uitboezemende. „ Wat ben „ ik gelukkig! Ik verkryg dien ik bemin; en dien ik bemin kan „ my zyne agting niet weigeren." LUCHTS-

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, MAART, 1785.

	Bar:	Th:	Wind.		
1	29. 3-4	15*	N	0	dun bet.
	— 2-8	33¼	NNW	2	donker iets damp
	— 3-3	33	——	2	fyne sn. donker
2	— 4-0	31	N t O	0	betr. damp.. helder
	— 4-1	35	NO	2	dr. mist
	— 4-0	29	——	6	mist, donker
3	— 3-0	33	N t O	2	donker iets mist
	— 2-4	32	NO	6	——
	— 2-1	29½	O t N	8	——
4	— 1-6	29	——	8	z. betr.
	— 1-5	33¼	——	8	2 u. helder
	— 1-6	29½	——	8	6 u. donker
5	— 1-8	24	O	4	helder
	— 2-2	34	ONO	6	——
	— 2-7	27½	——	5	——
6	— 3-5	25½	——	2	——
	— 3-6	37½	N O	5	——
	— 3-5	35	——	3	9 u. donker
7	— 2-4	32½	N t O	2	nagt sn. donker
	— 1-4	33	NO	2	fyne sn. ——
	— 0-5	29½	——	4	donker
8	28. 11-0	18½	ONO	2	mist, wolkig
	— 10-1	33	NO t O	2	helder
	— 9-0	29	NO	2	——
9	— 7-5	30½	N t O	2	z. betr. damp H.
	— 7-7	36	NO	4	donker
	— 8-4	32	——	3	——
10	— 9-5	31	N	3	nagt sn. donker
	— 10-5	36½	NNO	4	donker iets sn.
	29. 0-4	28	——	4	o. helder z. b. o. h.
11	— 1-0	24	ZZW	4	helder betr.
	— 0-1	38	W	5	z. betr. o. helder
	28. 10-8	32	——	8	donker
12	— 10-7	29½	NW & N	4	sn. H. o. helder
	— 11-2	35½	NNW	9	wolkig sn. H.
	29. 0-6	25½	NNO	2	o. helder
13	— 1-2	25	N	1	nagt sn. o. h. wolk. sn.
	— 1-8	35	NNO	5	o. helder.
	— 1-7	27	NO	2	helder
14	— 0-8	30	WNW	2	z. betr. iets sn.
	— 0-3	39	NW	6	donker
	28. 11-5	37	——	6	iets R. donker
15	— 11-0	34	N	2	betr. iets sn. z. b.
	— 11-5	40	NNO	2	z. betr. iets R.
	29. 0-6	35	N t O	2	—— iets R.
16	— 1-5	35½	——	2	donker vogt
	— 2-5	42	——	2	——
	— 3-5	37	——	2	iets R. donker

	Bar:	Th:	Wind.		
17	29. 4-2	32½	N t O	2	helder,
	— 4-6	45	NNW	2.5	—— 4 u. donk
	— 4-5	38	——	4	z. betr. ——
18	— 3-5	38	N	5	iets R. donk. w
	— 3-7	42½	NNO	5	iets sn. z. betr.
	— 4-0	29	ONO	3	helder wolkig
19	— 1-3	36	W t N	5	R. wolkig
	— 1-5	45½	NNW	7	o. helder
	— 1-5	37	——	4	wat betr.
20	— 1-0	41	N t W	8	iets R. wolkig
	— 2-5	42½	——	8	z. betr. vogt
	— 3-4	35½	NNW	8	donker
21	— 1-5	35	W	6	—— iets sn. en
	28. 11-0	41½	NW	8	—— iets Stofr.
	29. 0-0	33	NNW	8	——
22	— 1-8	26	N 6. NO	5	nagt sn. H. o. hel
	— 2-1	35	NNW	7	wein. wolk. iets l
	— 1-1	28½	——	8	sn. z. betr.
23	— 0-5	29½	N 9 NO	8	wolkig o. helder
	— 3-0	30½	NO t O	8	o. helder wolkig
	— 3-2	28	N	2	—— z. betr. s.
24	— 1-4	33½	NW t W	8	sn. wolkig
	— 0-5	41½	W t N	8	z. betr. iets sn
	28. 11-5	36½	WZW	10	natte sn. 9 u. h
25	29. 0-8	25½	N t O	8	donker sn. do
	— 2-5	42	O	5	z. betr.
	— 3-2	35	NO	2	donker
26	— 3-3	34	NNW	2	——
	— 2-1	41½	W t N	4	wolkig
	— 0-0	34½	——	6	—— z. betr.
27	28. 9-0	37½	——	8	R. donker
	— 9-5	40	NNW	6	z. betr. iets sn.
	— 9-5	27	N t O	3	sn. o. helder
28	— 8-5	27½	N	7	H. sn. o. helder
	— 8-4	37	NNW	9	iets sn. wolkig
	— 8-5	30½	——	6	zw. wolken sn.
29	— 8-9	30	——	2	nagt sn. z. betr.
	— 9-3	35	N t O	4	sn. wolkig
	— 9-8	27	NNO	2	sn. o. helder
30	— 10-2	26	—— 2 ZW	1	wolkig
	— 10-0	32	WZW	6	z. betr. 6 u: sn.
	— 6-8	36½	W t Z	10	donker sn. H.
31	— 6-5	32	N W	6à8	o. h. z. betr. o. s
	— 7-2	39½	——	6à8	wolkig sn. H.
	— 6-2	32½	W	6	——
	29. 0 52/90	33 10/81		4 7/10	

Bar: den 1 's nam. 3 u: 29. 2 6 — 18 's mo. 9 u: — 3-3 — 19 's nam. 3 u: — 1-7

Th. den 2 's av. 12 u: 28 — 3 's nam. 3½ u: 29½ — 6 's av. 8 u: 34 — 8 's nam. 3½ u: 34 — 11 's av. 7 u: 30

Th. den 13 's mo. 6 u: 23½ — —'s av. 11½ u: 26½ — 15 's nam 3 u: 41 — 18 's av. 11½ u: 28 — 21 — 11½ u: 32 — 23 — 9 u: 24 — —— 11½ u: 30 — 24 — 7 u: 33

Th. den 25 's mo. 10 à 11 u: denk 33. — 26 's av. 11½ u: 36 — 28 's mo. 6½ u: 28½ — 29 —— 6 u: 29 — —'s av. 11½ u: 26 — 30 's mo. 5½ u: 23½ — —'s av. 6 u: 34 — 31 's av. 12 u: 33

Dit was de koudst bekende MAART in alle aanteekeningen tot hiertoe; behalven alleen di 1748, die nog wel 1½ gr. kouder was.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

PROEVE OVER HET GEWEETEN.

De waare bepaaling des geweetens houde ik deeze te zyn: dat het zelve bestaat in die duidelyke uitspraak en regtmaatige oordeelvelling, welke wij over onze zedelyke daaden doen; of, met andere woorden, het geweeten is die blykbaare gewaarwording en volle bewustheid, dat wy iets gedaan hebben, het welk al of niet met onzen pligt overeenkoomt.

Het is het geweeten, het welk ons aanzegt, hoedaanig wy ons gedraagen; het zelve verkondigt aan een goed en deugdzaam mensch, dat hy waarlyk goed en deugdzaam is, en strekt daar en tegen voor een oneerlyk en ondeugend mensch tot een getrouwe getuige, dat hy oneerlyk en ondeugend is: dit doet den geveinsden en schynheiligen ten vollen overtuigen, en verzekert hem op de gevoeligste wyze, dat hy inderdaad die opregte en godsdienstige man niet is, voor wien hy wil gehouden worden, en in hoedaanig een licht hy ook door veele geplaatst word; met een woord, het is het geweeten, het welk ons de waare gesteldheid onzes gemoeds openbaart, en ons weezenlyk karakter voor ons zelve naakt en geopend ligt.

De beschryving, welke Apostel Paulus aangaande het geweeten ons geeft, is zeer juist en wysgeerig, zeggende (*) van de Heidenen, dat zy betoonen het werk der wet geschreeven in hunne harten, hunne conscientie meedegetuigende en de gedachten onder elkanderen hun beschuldigende of ook ontschuldigende. Naar maate naamlyk zy wel of kwaalyk handelen, of naar maate het getuigenis van het geweeten ten hunnen voor- of naadeele is, ontschuldigen of beschuldigen zy zich. Hy houdt het geweeten in geenen deele, gelyk ondertusschen veele in zulk een gevoelen schynen te staan, voor de wet of den regel van pligt, maar onderscheidt het zelve daar van ten dui-

(*) Rom. II. 15.

duidelykften, en noemt het alleen een meedegetuige, of wy met de ons bekende wet overeenkoomftig, of ftrydig, ons gedraagen hebben.

Het geweeten moet derhalven, volgens de gegeevene bepaaling, (en waar meede de voorgeftelde befchryving des Apostels volmaakt overeenkoomt,) niet gehouden worden voor een wetgeever, maar voor een regter; het is het werk des geweetens niet, wetten of pligten ter beftieringe van ons gedrag voor te fchrijven, maar het zelve velt vonnis en verleent ons een onwraakbaar en klaarblyklyk getuigenis, of wy aan onze verpligtingen beantwoord hebben dan niet, en wy worden daar door by ons zelve naar maate het eene of het andere ons geval en toeftand uitmaakt, vry gefprooken of veroordeeld. Het geweeten leert ons niet, of de waarneeming en de onthouding van deeze of geene dingen een gebod en verbod van God zy? maar indien wy duidelyke bevelen ontvangen hebben, of by ons zelve ten vollen overtuigd zyn, dat wy het eene doen en het andere naalaaten moeten, zal het geweeten ons gedrag goedkeuren, wanneer wy naar onze bekende verpligting te werk gaan, en het zelve zal integendeel onze handelwyze veroordeelen, wanneer wy ons daar meede ftrydig gedraagen hebben. Hy, die verwaarloost, het geene hy geloovt tot zynen pligt te behooren, of die iets bedryvt, het welk hy vastlyk denkt of ten minften grootlyks vermoedt ongeoorloofd en hem verbooden te zyn, zal door de onpartydige uitfpraak van zyn geweeten befchuldigd worden; hy zal geene voldoende verfchooningen, hoe gaarne hy ze zien wilde, vinden kunnen: gy moest, zal zyn geweeten als 't ware tot hem zeggen, de overtuiging van uw verftand, het denkbeeld, het welk gy van uwe verpligting hadt, opgevolgd hebben; gy hebt, met daar tegens aan te gaan, zonde gepleegt, en duidelyke blyken van ongehoorzaamheid betoond; uwe beginzelen en oogmerken, wat gy ook voorwenden moogt, zyn niet oprecht noch zuiver geweest.

Het geweeten doet eigenlyk over de oprechtheid en getrouwheid onzer handelwyze naar waarheid uitfpraak, en is deswege een rechtvaardig rechter; het is niet noodig, dat wy het zelve verligten, of eenige onderrigting daar aan laaten toekoomen; het doet uit eigener aart, het welk deszelfs taak is te volbrengen; wy moeten alleenlyk tot het regtmaatig bezeffen en duidelyk kennen van onzen pligt, of van het geene geoorloofd en ongeoorloofd is, de

de vereischte poogingen aanwenden, of ons verstand met de noodige kundigheden ten aanziene van onze pligts betrachting verryken. Ik beken, dat het geweeten by veele die taak niet waarneemt, welke daar aan door ons toegeschreeven is, ja ik gaa verder en durf beweeren, dat deszelfs werking by eenige slegts zeer flaauw en zomtyds byna geheel niet gevonden wordt: doch hoe werkloos het geweeten zyn mooge, het blyvt echter bestaan, en word niet volkoomen uitgerooid: zodaanig eene wegneeming of vernietiging schynt der menschlyke natuure te boven te gaan. Zeer zeldzaam zyn de voorbeelden van persoonen, in welke het geweeten nimmer de minste blyken van bestaan geevt, en wy hebben redenen om die weinige onder de wanschepzelen te plaatzen of daar uit te besluiten, dat 'er gedrochten zyn zo wel in de zedelyke als in de natuurlyke weereld.

Het geweeten mag voor eenigen tyd by vergegaande booswigten en ten uitersten verharde zondaars, om zo te spreeken, sluimeren, ja diep slaapen; het zelve kan nochthans bykans altoos wakker gemaakt en in beweeging gebragt worden, indien wy anderzints de daar toe gepaste middelen bezigen, of de geenen, die wy ten deezen opzigte ontwaakt willen hebben, met genoegzaam beleid en oordeel aanspreeken.

Niemant zal 't gemaklyk gevonden hebben van alle verwytingen en wroegingen des geweetens, inzonderheid wanneer het beste middel tot deszelfs ontwaaking door anderen op hem aangewend is, zich te bevryden en daar voor gevoelloos te blyven, niet tegenstaande hy naar zulk eene rampzalige bevryding en jammerlyke gevoelloosheid yverig zogte en vuurig verlangde.

Men vindt 'er, die, zonder uiterlyke tekenen, van schaamte, berouw en wroeging, aan de overtreeding van de duidelykste geboden, zich schuldig maaken, en in 't pleegen van de groovste zonde hardnekkig voortgaan; doch wy hebben geene genoegzaame reden om daar uit te besluiten, dat zy van alle zelfsverwytingen bevryd zyn, of geene beschuldiging des geweetens inwendig gewaar worden: zodaanig een besluit zoude doorgaands, wanneer de misdaadigers anderzints hier omtrent de waarheid wilden spreeken, en hunnen innerlyken toestand openhartig beleden, te voorbaarig en zonder grond blyken te zyn.

Wy, die niet dan oppervlakkig over 's menschen daaden kunnen oordeelen, en die niet weeten, wat in hun binnen-

 ste

ſte is, of in hun gemoed eigenlyk omgaat, kunnen lichtlyk door deezen uiterlyken ſchyn van gerustheid en gevoelloosheid bedroogen worden, en de ondervinding leert niet dan te dikwyls; dat wy met 'er daad desaangaande ons hebben laaten bedriegen.

De meeste der zulken, van welke wy thans ſpreeken, zullen zichzelve by deeze of geene byzondere gelegenheden verraaden, en met duidelyke proeven toonen, dat zy zo volmaakt gerust in hun gemoed niet geſteld zyn, als zy altoos voorgewend hebben, ja dat de uitſpraaken des geweetens weezenlyk in hun gevonden worden.

Het geweeten, deeze is de laatſte aanmerking, welke ik nog hier wilde voorſtellen, zal in kragt en ſterkte ten aanziene van deszelfs werkinge geëvenredigd zyn naar de maate van onze gezindheid, om daar aan gehoor te verleenen. Indien wy ongenegen zyn het gezag des geweetens behoorlyk te erkennen en deszelfs uitſpraaken in opmerkinge te neemen, indien wy onze dierlyke luſten den ruimen teugel vieren en ons ſlaaven van de opvolging onzer zondige begeerlykheden maaken, zo zal deeze ſtille ſtem ſteeds flaauwer en flaauwer worden, en zich by mindere gelegenheden hooren laaten; maar indien wy eene oprechte begeerte hebben, om al wat deugdzaam en loflyk is te betrachten, zal het geweeten in deszelfs volle kracht in ons werken, en de zuiverſte genoegens, de verhevenſte vermaaken ons doen genieten.

A. V.

OVER DE VEREENIGING DER GEREFORMEERDEN EN LUTHERSCHEN, BY GELEGENHEID VAN ZEKER VOORVAL TE ELLRICH.

(Uit het Hoogduitsch.)

Halberſtad 28 Juny 1784.

Hooggeleerde Heeren!

Hier nevens doe ik u een bericht toekomen, 't welk, ongetwyfeld, der opmerkzaamheid uwer leezeren waardig is: my ten minſten, is het meer waardig, vergeef my dat ik my zoo uitdrukke, dan de abſtracte poogingen van alle die gezelſchappen, welke zich ter vereeniginge van

van verscheiden Religiepartyen hebben opgedaan. Dan, ter zaake zelfs. Voorheenen vondt men te Ellrich, in het Graafschap Hohenstein, en in derzelver nabuurschap, een aanzienlyk aantal van Gereformeerden, waaronder veele wel bemiddelden waren. De meerderheid der bydraagen zoo wel, als de aanzienlyke geschenken der Vermogenden, stelden hen in staat, om, op zekeren tyde, eenen Gereformeerd Geestelyken uit het Hessische te laaten komen, om de bediening des H. Avondmaals, volgens het Kerkelyk gebruik, de *Liturgie*, der Gereformeerden te houden, wyl men zoo weinig in Ellrich als daaromstreeks Gereformeerde Leeraars vindt. Voor het overige hieldt men zich tot de Luthersche Kerk. Langzaamerhand verminderde het getal der Gereformeerden, veele stierven en wederom andere verlieten hunne woonplaatzen. Nu bleef 'er slechts een gering getal van minder bemiddelden over, door welke het te zwaar viel om naar gewoonte eenen Leeraar hunner belydenisse uit het Hessische te laaten komen. Geerne intusschen wilden zy het H. Avondmaal houden, en vonden zich, tot hun leedwezen, buiten staat, om het zelve, naar het gebruik in hunne Kerk, werkstellig te maaken. Zy hadden zich zeker, buiten schroom, ook in dit opzicht, by de Luthersche Christenen konnen vervoegen, maar hadden daar by, des niet tegenstaande, veele bedenkingen. Zy verkoozen eenen middelweg, welke, myns bedunkens, hun zoo wel, als ook dien man, die hen op deezen weg te gemoed kwam, tot eere strekte. Zy verzochten naamelyk den Predikant Thilo te Ellrich, dat hy met hun het H. Avondmaal, naar de gewoonte der Gereformeerden, wilde houden. Deeze, zich by het Consistorie te Halberstad vervoegende, stelde het aan hem gedaan verzoek, aldaar voor, en verkreeg de vergunning om den Gereformeerden hierin te mogen dienen. De Magistraat zoo wel, als ook de Predikant Thilo te Ellrich deeden hieromtrent aan de Burgerye een behoorlyk voorstel, het welk van die uitwerkinge was, dat het H. Avondmaal met de Gereformeerden, in de Luthersche Kerk, niet alleen ongestoord, maar zelfs met de hartelykste deelneeminge van veele Lutheraanen, werdt gehouden. By niemand van de Ledemaaten zyner Gemeente verloor de Heer Thilo zyn vertrouwen, niemand maakte hem deswegens eenige tegenwerpingen, en hy bleef by zyne Gemeente zoo waardig en bemind, als hy te vooren ooit geweest was. En zoodanig is de zaak tot heden

den toe noch gesteld. Men merkt uit het laatste geval wel ras, dat zich hierby in Ellrich geene opstookers en oorblaazers opdeeden; terwyl het anders niet zoo gewenscht hier mede zoude afgeloopen zyn. Nu ontstaat hier by de vraag! Kan een Predikant, die de gevoelens en meeninge der Lutheraanen omtrent het H. Avondmaal is toegedaan, met de Gereformeerden het zelve, op de wyze, in de Gereformeerde Kerk gebruikelyk, houden? Het wezenlyke der uitwendige handelingen is by beide partyen het zelfde. En waarom zoude men in dingen, welke niet tot het wezen behooren, niet eene andere manier en wyze (*form*) konnen en mogen in acht neemen; de manier en wyze doen dus niets ter zaak. Wat nu het eerste lid deezer vraage betreft, zoo komt het, buiten alle tegenspraak, op de waardy en op het gewicht aan, het welk men in de eigendommelyke meeninge zyner Kerk gewoon is aan te neemen en te beweeren. Gelooft men dat geen waar Avondmaal kan worden gehouden, byaldien men niet de tegenwoordigheid van Christus, gelyk dezelve in de Luthersche Kerk wordt geleerd, aanneemt, zoo zoude men volstrekt, met een goed geweeten, zulk eene handeling niet konnen onderneemen: is men in tegendeel overtuigd, dat de manier van voorstellinge en de bepaaling van den aart en wyze, hoe Christus in het H. Avondmaal tegenwoordig is, geenzins de hoofdzaak uitmaakt, waarom zoude men dan niet, aan Christenen van eene andere belydenisse, het H. Avondmaal konnen toedienen? En wanneer de Consistorien, die door de Landsheeren gevolmachtigd, Kerk-gebruiken (*Liturgien*) en Godsdienst-plechtigheden ontworpen en vast gesteld hebben, het oorlooven, om, by zekere voorkomende gevallen, zich van een ander Kerk-gebruik te bedienen, handelt als dan een Luthersch Predikant niet regelmaatig, wanneer hy, overeenkomstig met deeze vergunninge en vryheid, te werk gaat? Kan hem zyne Ampts-aanstelling ooit verplichten om in de beoefeninge van de werken der liefde nalaatig te zyn? En wanneer dezelve tegen de geboden van Christus aanloopt, moet hy dan Gode niet meer gehoorzaam zyn dan den Menschen? Men bedenke hier by 't geen Paulus deedt om hen, die noch geene Christenen waren, voor het Christendom te winnen, Act. XVI. 3. en men leeze de vrymoedige verklaaring van deezen voortreffelyken Apostel 1 Cor. IX. 19—23 (*) „ Want, hoewel ik „ vry

(*) Volgens de overzetting van *Luther*.

„ vry ben van ieder een, zoo heb ik nogthans my zelven
„ ieder een tot een knecht gemaakt, op dat ik veelen van
„ hun winnen zoude; den Jooden ben ik geworden als een
„ Jood, op dat ik de Jooden winnen zoude; den geenen
„ die onder de wet zyn, ben ik geworden als onder de
„ wet, op dat ik die geenen, die onder de wet zyn, win-
„ nen zoude; den geenen, die zonder de wet zyn, ben
„ ik, als zonder wet, geworden! (daar ik nogthans niet
„ zonder de wet ben voor God, maar ben onder de wet van
„ Christus,) op dat ik de geenen, die zonder de wet zyn,
„ winnen zoude. Den zwakken ben ik geworden als een
„ zwakke, op dat ik de zwakken winnen zoude: ik ben
„ ieder een allerlei geworden, op dat ik allezins immers
„ eenigen zoude zalig maaken. Maar dat doe ik om het
„ Evangelium, op dat ik het zelve mede zoude deelachtig
„ worden.

Wat zal nu niet een Christenleeraar, hy zy Luthersch of Gereformeerd, om dier Christenen wille doen, die in zekere stukken van eene andere meeninge zyn? Zal hy geen kind doopen voor dat hy zeker weet, dat desselfs ouders de leere der Luthersche Kerk, aangaande den H. Doop, volledig verstaan? Zal hy geen Avondmaal houden voor dat hy weet, dat alle dischgenooten, der Luthersche meeninge, aangaande de tegenwoordigheid van Christus in het H. Avondmaal, met eene daadelyke kennisse der gronden en tegengronden, zyn toegedaan? Dan zal hy zeker weinige Kinderen doopen en zeldzaam het H. Avondmaal konnen houden. ——— Beklaagelyk genoeg is het, dat men zich noch by veele van zulke verweer-redenen moet bedienen. Hy, die zich, uit onkunde, eene zoo laage voorstelling van de Avondmaals-leer der Gereformeerden maakt, laate zich daaromtrent onderrichten, en leeze eens *Calvini institutionem christ. relig. lib.* IV. Cap. XVII. en byzonder § 2. 3. 4. 5. Wanneer, gelyk in ons Vaderland, reeds op verscheiden plaatzen geschiedt, Luthersche Predikanten somtyds in Gereformeerde, en Gereformeerde Predikanten in Luthersche Kerken prediken; wanneer men in beide Kerken, ieder Evangelisch Christen, hy mooge, naar zyne belydenis, Luthersch of Gereformeerd heeten, tot het H. Avondmaal den toegang liet; wanneer de Predikanten, van beide partyen, zich niet door byzondere Kerkgebruiken en Godsdienst-plechtigheden lieten wederhouden, om hunne Geloofsbroeders zonder onderscheid aan te neemen; wanneer men der Catechizeerende jeugd vroegtydig inscherpte en den volwassenen ten rechten tyde be-

 hoor-

hoorlyk herinnerde, dat de Gereformeerden en Lutheraanen, eigenlyk gezegd, Broeders zyn, zoo zoude men ongemerkt tot de zoo wenſchelyke uitwendige vereeniginge van beide Kerken meer toebrengen, dan de zoo veel ophef maakende onderneemingen van zommige byzondere perſoonen, die daartoe noch van deeze noch van geene Kerk eenige volmacht hebben bekomen, ooit of ooit zullen uitrichten: want misſchien zouden deezen, waarſchynelyk, by aldien hunne onderneemingen gelukten, het welk geen Evangelisch Christen wenſchen kan, eene vierde Religieparty in het heilige Roomſche ryk ſtichten. Voor de echtheid van dit gegeeven bericht kan ik volkomen inſtaan, te meer, daar ik het zoo wel uit den mond van den Heer Predikant Thilo zelfs, als van zulke perſoonen, heb, die van de waare toedracht der zaake op het best en zekerſte onderricht waren.

Voor het overige ben......

A.

WAARNEEMING, WEGENS EENE HEVIGE KRAMP-COLIEK, DOOR EENE STERKE GIFTE VAN HET OPIUM GENEEZEN.

Door * * * M. D.

De beste Geneesmiddelen raaken niet zelden in minagting, wanneer zy niet altoos, en onder alle omſtandigheden, de verlangde uitwerking doen, zonder dat men zig genoegzaame moeite geeft, om te onderzoeken, om welke redenen het middel, in een voorkoomend geval, de gewenschte uitwerking niet kan hebben., —— en zonder dat men overweegt, of de gifte van het middel, aan de hevigheid der Ziekte, en aan de byzondere geſteldheid des Lyders, beantwoord. ——— Zo ziet men dikwils dat de *Koorts-bast*, te vergeefs, in hartnekkige Koortſen, gebruikt, en uit dien hoofde, zelfs door Lieden van de Konst, uit eene blinde vooringenoomenheid, veroordeeld wordt; —— daar nogthans de waare reden niet in het vermogen van dit *Godlyk middel*, maar alleen in de geringe Gifte moet gezogt worden.

Dit laatſte heb ik ook, onder anderen, zeer dikwils, by het gebruik van het *Opium*, waargenomen, en de volgende

Waar-

Waarneeming is my daaromtrent zo overtuigend voorgekomen, dat ik niet ondienstig geoordeeld heb, dezelve aan myne Konstgenooten mede te deelen.

Een Meisje, omtrent 18 Jaaren oud, en van eene gezonde en bloedryke gesteldheid, kreeg, juist op het tydstip dat zy de *menses* verwagtte, hevige pynen in 't lyf, die ik voor *molimina menstrua* hield, en waarvoor ik haar eene Aderlaating op den voet liet doen; doch zo min de Aderlaating, als de *Anodyna*, die ik haar gaf, deeden eenige uitwerking. Integendeel, ik vond haar den volgenden dag veel erger, en zo wel de Braakingen, als andere toevallen, overtuigden my dat het een Kramp-coliek was. Ik liet de Aderlaating herhaalen, en het gebruik der pynstillende en verzagtende middelen, voortzetten, doch alles vruchteloos: —— en nog de herhaalde *Clysteren*, nog de zagte *Laxantia*, uit de *pulp. Cassiæ*, met het *Oleum Amygdalorum*: nog de *Vesicatoria*, zelf op den Buik, deeden eenige uitwerking. 'Er volgde geen ontlasting; en niettegenstaande de steeds vermeerderde Gifte van het *Laudanum*, bleeven de pynen aanhouden. —— In deezen toestand bleef de Lyderesse tot aan den dertienden dag der Ziekte; en terwyl ik aan den eenen kant volkomen overtuigd was, dat het inderdaad een Kramp-coliek was, en aan den anderen kant zag dat alle aangewende hulpmiddelen vruchteloos waren, zo viel ik op de gedachten, of misschien het Lichaam, door het aanhoudend en trapsgewyze vermeerderd gebruik van het *Laudanum*, aan de werking van dit middel mogte gewend zyn; en besloot dus haar zo veel op éénmaal te geeven, als zy, geduurende de laatste vier- en twintig uuren, by herhaalde Giften, had genoomen, en dit bedroeg 8 Grein. —— Deeze hoeveelheid, in eene Gifte gegeeven, deed de verlangde uitwerking. —— De Lyderesse viel, na verloop van één uur, in slaap, en sliep eenige uuren agter een; de pynen bedaarden; 'er kwamen sterke zweetingen, die ik door een aftrekzel van de Chamillenbloemen bevorderde; en nog denzelfden avond volgde, na het zetten van een Clysteer, een sterke Stoelgang. Ik gaf haar vervolgens zagte Laxeermiddelen, met de Kina, die den geheelen aanval deeden bedaaren.

AANMERKINGEN OVER DE PLANEET MERCURIUS, BYZONDER DIENENDE OM AAN TE WYZEN, IN WELK GEDEELTE VAN DEN LOOPKRING DIER DWAALSTARRE DEZELVE ZIGTBAAR HELDERST IS.

(*Uit het Engelsch.*)

De oude waarneemingen van de Planeet *Mercurius* zyn zeer schaars. PTOLOMEUS in zyn *Almagest* heeft 'er slegts zestien, van welken 'er twee volstrekt mis zyn: naa deezen vind ik tot den tyd van TYCHO geene waarneemingen van eenig gebruik, dan eenige weinige gedaan door QUALTERE omtrent het einde der Zestiende Eeuwe. COPERNICUS klaagde, dat hy nimmer eene goede waarneeming kon magtig worden. TYCHO BRAHE, LONGEMONTANUS, MARGRAFF en RICCIOLI slaagden gelukkiger, en deeden 'er verscheidene; doch de meeste zyn van weinig nuts tot het verbeteren der Tafelen: dewyl de Planeet zich toen niet in het vereischte gedeelte van derzelver Loopkring bevondt; deeze tegenwerping is ook in 't midden gebragt tegen veele van de talryke waarneemingen van HEVELIUS, schoon eenige derzelven aanneemelyk mogten weezen, indien ze met genoegzaame naauwkeurigheid wierden berekend. HALLEY en LA HIRE deeden hunne waarneemingen met meerder stiptheid, als mede onze groote Starrekundige FLAMSTEAD; doch de laatstgemelde heeft *Mercurius* bykans geheel overgeslaagen, 't welk zeer te verwonderen is: dewyl hy anders geen voorwerp aan den Hemel zyner opmerkinge liet ontglippen.

Van alle de bovengemelde Starrekundigen geloof ik dat niemand dan LA HIRE *Mercurius* ooit in den Meridiaan zag: zy namen die Planeet waar, wanneer hy naby den Horizon was; welke waarneemingen elk weet dat veel onnauwkeuriger zyn. LA HIRE zelfs gelukte het maar zeldzaam, want in de *Memoires de l'Académie Royale des Sciences* 1764, zegt de Abbé CHAPPE D'AUTEROCHE, dat men in de voorgaande *Memoires* niet meer dan acht of negen *Meridiaan-Waarneemingen* aantreft; doch, zints dat jaar zyn 'er veele gedaan, als gezien kan worden in de Schriften van de Heeren LE GENTIL, DE THURY, DE LA LANDE, MASKELYNE, MESSIER en anderen; schoon teffens de meesten gewag maaken van de zwakheid des lichts

lichts van de Planeet, en dat zy zich dikwyls te leur gesteld vonden: 't welk daar aan moet worden toegeschreeven, dat zy 'er na zagen als *Mercurius* verst van de Zon verwyderd was, wanneer zy altoos zeer flauw licht van zich geeft.

Wy zullen, en dit is het hoofdoogmerk deezes geschrifts, nu aanwyzen, in welk gedeelte van zyn Loopkring *Mercurius* onzigtbaar is, in welk hy zich helderst vertoont, als mede wanneer hy het licht begint te verliezen of te herkrygen. De Heer D'ARQUIER vermeldt, in de Voorreden van zyne *Observations Astronomiques*, dat *Mercurius* onzigtbaar is by zyne benedenste Conjunctie, en zigtbaar by zyne bovenste; en dit is, naar men my berigt heeft, bykans alles wat hy, ten aanziene van dit onderwerp, zegt. Ik wend my, derhalven tot eene Memorie, welke ik in de *Fransche Academie der Weetenschappen* hoorde leezen, behelzende eenige Waarneemingen, in de Jaaren MDCCLXXVIII en MDCCLXXIX gedaan, door Mr. EDWARD PIGOTT, en die men belastte te drukken in hunne *Savans Etrangé*. Uit dit papier zyn de meeste der volgende Aanmerkingen ontleend; doch hier opgegeeven met eenige veranderingen; dewyl ik, naa dat hetzelve geschreeven was, eenige bykomende Waarneemingen gedaan, en aanmerkingen gemaakt heb, welke ik, om herhaalingen te vermyden, de vryheid neem met die van Mr. EDWARD PIGOTT zamen te voegen.

Voor 1. *Mercurius* is helderst tusschen zyne Elongatien en bovenste Conjunctie, digt by de laatste kan hy veeltyds gezien worden: hy wordt onzigtbaar kort naa dat hy door zyne Elongatie gegaan is na zyne benedenste Conjunctie, en weder zigtbaar weinig dagen voor zyne naaste Elongatie. Dit is de uitslag van meer dan zestig Waarneemingen gedaan met een werktuig om de overgangen waar te neemen, welks Telescoop Vyftigmaal vergroot. ——— En hebbe men hier in agt te neemen, dat alle deeze aanmerkingen slaan op het vertoon deezer Planeet, wanneer dezelve aan den Meridiaan is.

Ten 2. Wanneer *Mercurius* eene groote Zuidelyke Declinatie heeft, of wanneer de Dampkring eenigzins bezet is, kan hy zelden gezien worden in die deelen van zynen Loopkring, waar hy weder licht begint te krygen, of verliest zeer veel van zyne helderheid.

Ten 3. De schynbaare Helderheid van *Mercurius*, op zyn helderst, is omtrent dezelfde met die van *Sirius*, met de Zon in Conjunctie.

Ten

Ten 4. Als een bykomende proef van de helderheid deezer Planeet, vind ik acht waarneemingen, gedaan met een Quadrant van achttien duimen, welks Telescoop twee voeten brandpunt en 't glas eene opening van een duim heeft, 'achtienmaal vergrootende: met welk Werktuig het zeer bezwaarlyk valt Starren van de zevende grootte te zien, wanneer de koperdraaden 't minst verlicht zyn.

Ten 5. De schielyke verandering van de helderheid deezer Planeet is zeer opmerkenswaardig; zynde dezelve somtyds zeer groot in minder dan vier- en twintig uuren.

Ten 6. Op den elfden van July des Jaars MDCCLXXIX nam Mr. EDWARD PIGOTT de Planeet waar, welke toen minder dan drie Graaden van de Zon was: en hier uit mogen wy afleiden, dat dezelve somtyds in Conjunctie met de Zon kan gezien worden.

Ten 7. Is het zonderling, dat *Mercurius* en *Venus* zich het helderst vertoonen in de tegenovergestelde gedeelten hunner Loopkringen, de eerste tusschen zyne Elongatien en bovenste Conjunctie, de ander tusschen haare Elongatien en benedenste Conjunctie. *Venus* wordt als wassende zeer volmaakt gezien, byzonder by haare benedenste Conjunctie, terwyl *Mercurius* zelden aan de Meridiaan verschynt met zulk een volmaakt schynzel.

Ten 8. Ingevolge van den regel, in de eerste deezer Aanmerkingen te nedergesteld, is gemaklyk op te maaken, hoe dikwyls *Mercurius* in een jaar kan gezien worden. In het volgend jaar (MDCCLXXXV) kan men deeze Planeet omtrent tweehonderd keeren aan den Meridiaan waarneemen.

Ik hoop, door indeezervoege getoond te hebben hoe gemaklyk en hoe dikwyls *Mercurius* kan gezien worden aan den Meridiaan, zelfs met de gemeenste gebruiklyke Werktuigen, dat de beoefenende Starrekundigen zich zullen opgewekt vinden, om meer aandagts te besteeden aan deeze maar al te zeer verwaarloosde Planeet.

Niets meer heb ik hier aan toe te voegen, dan dat het Geschiedkundig gedeelte van dit verslag voornaamlyk ontleend is uit de *Memoires de l'Academie des Sciences*, en dat wy 't zelve grootendeels verschuldigd zyn aan den boven allen lof verheevenen DE LA LANDE, aan wien wy ook dank moeten weeten de netheid der tegenwoordige Tafelen van *Mercurius*, welke zelden meer dan twee Seconden missen.

NA-

NATUURLYKE HISTORIE VAN DE SNEPPEN, EN BYZONDER VAN DE HOUTSNEP.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Snep* heet; in 't Grieksch, Σκολοπαξ; in 't Latyn, *Gallinago* of *Perdix Rustica*; in 't Italiaansch, *Becassa*; in 't Fransch, *Becasse*; in 't Hoogduitsch, *Holtz-Schnepffæ*; in 't Poolsch, *Slomka*; in 't Zweedsch, *Merkulla*; in 't Engelsch, *Wood-cock*; in 't Turksch, *Tcheluk*.

Misschien is, onder alle Trekvogelen, de *Snep* de Vogel van welken de Vogelaars het meeste werk maaken, zo uit hoofde van de lekkerheid, als van wegen het gemak om dit Gevogelte te vangen, 't welk in de Fransche bosschen, omtrent het midden van October, nederstrykt. Als dan vermeerdert deeze Vogel de menigte van smaaklyk wild; hy daalt af van de hooge bergen, des Zomers bewoond; de eerst opkomende koude doet hem van daar te onswaards vertrekken; want zyne reistochten bestaan meer in uit de hoogte der lugt neder te daalen, dan in lange en verre tochten, gelyk die der Vogelen, die van land tot land trekken. Het is van de hoogte der *Pyreneesche* en *Alpische* Gebergten, waar de *Sneppen* den Zomer gesleeten hebben, dat zy, met het vallen van de eerste sneeuw, op die bergtoppen, met den aanvang van October, nederkomen op het houtgewas der laagere heuvelen, en vervolgens in onze vlakten.

De *Sneppen* komen 's nagts, zomtyds over dag, met een betrokke lugt, altoos een of twee gelyk, nooit in troepen; zy stryken neder op 't geboomte, 't hakhout, bovenal, beminnen zy; bosschen, waar in veel gronds is, en veele afgevalle bladeren liggen. Zy onthouden zich daar den geheelen dag zeer stil, en zodanig verborgen, dat men ze met honden moet opstooten; zomtyds slippen zy tusschen de beenen des Jaagers door; deeze digte plaatzen verlaaten zy met het vallen van den avond, om zich te verspreiden in de opener plaatzen, wanneer zy veelal de betreede paden volgen: zy zoeken zagten grond, vogtige plekken, het water by de bosschen, en de kleine meiren, om den bek en pooten, die met aarde in het zoeken van voedzel vervuld zyn, af te wasschen. Alle *Sneppen* hebben dezelfde houding, en gaan op denzelfden

voet

voet te werk; wie 'er een gezien heeft, heeft de geheele soort gezien, zo gelyk zyn ze van character.

Opvliegende, slaat de *Snep* de vleugels met geweld; zy vliegt recht uit in het hoog geboomte; doch in 't kleinder houtgewas vindt zy zich genoodzaakt bogten te maaken; vliegende verschuilt zy zich agter het digtste hout, om 't oog des Jaagers te ontwyken. De vlugt van de *Snep*, schoon snel, is niet hoog, ook vliegt zy niet lang agtereen; met zo veel vaarts daalt zy na beneden, dat zy wel gelykt naar een klomp aan zyne eigene zwaarte overgelaaten: weinig oogenblikken naa het nederkomen, loopt zy met rasse schreden; dan welhaast staat zy stil, steekt den kop om hoog, en ziet na alle kanten rond, om wel verzekerd te zyn dat 'er geen kwaad haar omringt, eer zy den bek in den grond steekt. PLINIUS vergelykt, te recht, de *Snep* en *Patrys*, ten aanziene van het snel loopen; deeze laatstgemelde zoekt zich desgelyks te verbergen; en wanneer men denkt denzelven te vinden, ter plaatze waar men ze heeft opgestooten, zyn ze reeds op een grooten afstand van dezelve verwyderd.

Het schynt, dat deeze Vogel, met zyne groote oogen, niet wel dan in schemerlicht ziet, en hinder heeft by een sterker licht: dit blykt uit de beweegingen, welke hy maakt, die nooit zo sterk zyn als in 't vallen van den avond, en by 't aanbreeken van den dag, en de begeerte om van plaats te veranderen voor het opgaan of het ondergaan der zonne, is zo sterk en dringend, dat men waargenomen heeft, hoe *Sneppen*, in eene kamer opgesloten, alle morgens en avonden geregeld eene pooging deeden om te vliegen, terwyl zy by dag en nagt alleen liepen, zonder zich te verheffen; waarschynlyk houden zich de *Sneppen* in de bosschen by donkere nagten stil; doch wanneer het lichte Maan is, gaan zy uit om voedzel te zoeken; van hier noemen de Vogelaars de Volle Maan van November, de *Sneppen-maan*, wanneer zy in grooten overvloed, op verschillende wyzen, verschalkt en gevangen worden.

ALBERTUS bedriegt zich, wanneer hy gelooft en aantekent, dat de *Sneppen* de bebouwde Plaatzen en Hoven opzoeken om de Zaaden op te pikken: dewyl noch de *Sneppen*, noch eenige Vogel van dit Geslacht, vrugten of zaaden aanroert, — de gedaante van hun Bek, die recht, zeer lang, en slap aan 't einde is, alleen zou haar deeze soort van voedzel ontzeggen; zy aazen alleen op Wormen, wel-

welke zy zoeken in losſe aarde, op vogtige en moerasſige plaatzen; zy krabben den grond niet om met de klaauwen, alleen doen zy de bladeren weg met den bek, dezelve ter ſlinker en rechter zyde met vaart heen werpende. Het blykt dat de *Snep* meer op den reuk dan het gezigt af de Spys zoekt en onderſcheidt. Zy ziet ſlegt; doch de Natuur ſchynt haar aan 't einde van den Bek een zintuig meer gegeeven te hebben, zeer overeenkomſtig met haare wyze van leeven: de punt is eer vleesch- dan hoornagtig, en vatbaar voor eene ſoort van gevoel, geſchikt om het bekwaame voedzel in de vogtige en moerasſige plaatzen te ontdekken; een voorregt, haar met andere Vogelen geſchonken, wier leevenswyze met de haare overeenkomt. —— Voor het overige is de Bek van de *Snep*, ruuw, en als geweerhaakt aan de kanten, op het einde en in de lengte diep gegroefd: het bovenſte gedeelte alleen vormt de ronde punt, en ſteekt over het benedenſte gedeelte heen, 't welk als afgeknot is, en door een ſchuinſche geleding in het bovenſte ſluit. In verſcheide taalen heeft deeze Vogel den naam van de langte des Beks ontleend. —— De Kop heeft meer van het vierkante dan van het ronde. —— De Pluimadie, die fraai is, behoeven wy, om derzelver algemeene bekendheid, niet te beſchryven.

Gesner treft de grootte van de *Snep* beter, door dezelve met die van den *Patrys* gelyk te ſtellen, dan aristoteles, die een Hen ten voorbeelde neemt; of de gemeene *Hoenders* moeten in *Griekenland* kleinder gevallen hebben dan by ons. De *Sneppen* zyn altoos zeer wel in 't vleesch, en zeer vet op 't einde van den Herfst, wanneer zy, als mede een groot gedeelte des Winters, eene zeer gezogte ſpyze opleveren, ſchoon het vleesch bruin en geheel niet malsch is: doch het blyft lang goed; zy worden met ingewand en alles opgedischt, dit geeft de beste ſaus aan dit wild. Men heeft waargenomen, dat de Honden 'er niet van eeten; het moet weezen dat die geur hun niet behaagt, en wel zeer tegenſtaat; ook kan men bykans geen Honden, dan Waterhonden, gewennen op de *Sneppenjagt*. Het vleesch der Jongen is veel min ſterk van reuk, maar witter en malſcher dan dat der Ouden; alle vermageren zy, hoe nader men aan 't Voorjaar komt, en alle, die overblyven, in den Zomer, zyn als dan hard, droog, en ſterk van reuk.

't Is op 't einde van den Winter, of in de maand Maart, dat alle de *Sneppen* bykans onze vlaktens verlaaten,

ten, om na het gebergte weder te keeren, tot de eenzaamheid geroepen door de Liefdedrift. Gepaard ziet men deeze Vogels in den Voortyd vertrekken; zy vliegen dan zeer snel, en zonder zich by nagt op te houden: doch 's morgens verbergen zy zich in het houtgewas, om 'er den dag te slyten, en vertrekken 's avonds, om de reis te vervorderen; den geheelen Zomer onthouden zy zich op de eenzaamste plaatzen, en de hoogste bergen, waar zy nestelen, als in die van *Savoie*, *Zwitzerland*, *Dauphine*, *Jura*, *Bugey* en het *Voigtsche Gebergte*; daar blyven 'er eenige in de hoogste Landschappen van *Engeland* en *Frankryk*, als in *Bourgogne* en *Champagne*. 't Is ook niet zonder voorbeeld, dat eenige Paaren *Sneppen*, in onze laagere Landschappen overgebleeven zyn en 'er genesteld hebben, waarschynlyk door eenig toeval in hun wegvliegen vertraagd, en door den Paartyd verrascht, verre van de plaatzen, werwaards zy door haare natuurlyke neiging heen gedreeven worden. ——— EDWARDS meende, dat zy alle, gelyk andere Vogels, na verder Noordwaards gelegene gewesten trokken; waarschynlyk was hy niet onderrigt van hun vertrek na 't gebergte, en de reisroute welke zy neemen naar een geheel ander plan dan dat der andere Vogelen; alleen bestaande in van het gebergte na beneden, en van beneden na het gebergte te trekken.

De *Snep* maakt haar nest op den grond, even als andere Vogelen, die niet op de boomtakken roesten; dit nest bestaat uit bladeren of drooge kruiden, doormengd met kleine takjes; het is zonder kunst zamengeknoopt tegen een boomstam of grooten stronk: men vindt in 't zelve vier of vyf langwerpige Eijeren, een weinig grooter dan die van gemeene Duiven, ze zyn rosagtig graauw, met donkerder en zwartagtige plekken. Ons is, den vyftienden van April, een nest met Eijeren gebragt. Wanneer de Jongen gekipt zyn, verlaaten zy het nest, en loopen, schoon nog met de eerste veeren bedekt, daar omstreeks: zelfs beginnen zy te vliegen eer zy andere pennen dan die der vleugelen hebben; ontdekt wordende, tragten zy op die wyze loopende en vliegende weg te komen. Men heeft gezien dat een Mannetje en Wyfje een der Jongen, de zwakste buiten twyfel, opnamen, en meer dan duizend schreden mededroegen. Het Mannetje verlaat het Wyfje niet, zo lang de Jongen de ouderlyke hulp behoeven; het slaat geen geluid dan in den tyd hunner opvoedinge, en in den paartyd; het overige gedeelte des Jaars zwygt het zo volkomen

als

als het Wyfje; wanneer het broedt, zit het Mannetje bykans bestendig by 't zelve, en zy schynen groot genoegen te scheppen in als dan den bek op elkanders rug te leggen. Deeze Vogels, van eenen eenzaamen en wilden aart, zyn dus liefhebbend en teder; zelfs worden ze beheerscht door minnenyd: want de Mannetjes vegten geweldig elkander een Wyfje betwistende: zy worden bot en vreesagtig als het gevoel der Liefde, bykans altoos met Moed vergezeld, hun verlaat.

De *Snep* is zeer algemeen. ALDROVANDUS en GESNER hebben dit reeds opgemerkt. Men vindt deezen Vogel zo wel in de Noordsche als in de Zuidelyke Gewesten, zo wel in de Nieuwe als in de Oude Wereld; hy is bekend door geheel *Europa*, in *Italie*, in *Duitschland*, in *Frankryk*, in *Poolen*, in *Rusland*, in *Silesie*, in *Zweeden*, ja zelfs in *Groenland*, waar hy den naam van *Suarsuck* draagt; op *Ysland* maakt de *Snep* een gedeelte van het wild uit, 't welk overvloedig is op dat Eiland, schoon met Ysschotzen als bedekt. De *Sneppen* worden aan de noordlykste en oostlykste grenzen van *Asie* gevonden, waar ze gemeen zyn, in de taal der *Kamtschatkaers*, *Koriaquers* en *Kouriliers* hebben zy haare eigene benaamingen (*). De Heer GMELIN heeft 'er eene menigte gezien te *Mangasea*, in *Siberie*, aan de *Jenisca*; en schoon de *Sneppen* hier in grooten overvloed gevonden worden, maaken zy slegts een klein gedeelte uit van het verbaazend aantal Winter- en Strandvogelen, 't welk aan de boorden van die Rivier byeen komt.

Desgelyks wordt de *Snep* in *Persie*, in *Egypte*, omstreeks *Cairo*, gevonden, deezen zyn waarschynlyk die naar deeze Gewesten in November, over *Maltha*, heen trekken, met een Noorden- en Noordoosten wind, en 'er zich niet dan by tegenwind onthouden. In *Burbanje* komen ze, even als in *Frankryk*, in October, en blyven 'er tot Maart. 't Is zeer zonderling, dat deeze Vogelsoort, ten zelfden tyde, het Noorden en Zuiden vervult, of ten minsten zich onder de brandende Lugtstreek kan onthouden, natuurlyk eigen schynende aan koude Lugtstree-

(*) De *Kamtschatkaers* noemen de *Snep*, *Saakouloutch*, die der *Koriaquers* heeten haar *Tcheieia*, en op de *Kourilische* Eilanden is de naam *Petori*. *Hist. Gen. des Voyages*. Tom. XIX. p. 359.

ſtreeken: want ADANSON heeft de *Snep* ontmoet op de Eilanden van *Senegal;* andere Reizigers hebben ze gezien in *Guinee*, aan de Goudkust; KÆMPER in Zee, tusſchen *China* en *Japan*, en het ſchynt dat KNOX ze op *Ceylon* aantrof. Vermids de *Snep* zich in alle Lugtſtreeken onthoudt, en in 't Noorden van het Oude Vasteland, is het geenzins wonder, dat men haar weder ontmoet in de Nieuwe Wereld; zy is gemeen by de *Illineezen*, en in 't geheele Zuidlyke gedeelte van *Canada*, als mede in *Louiſiane*, waar zy een weinig grooter valt dan in *Europa*, 't geen toegeſchreeven wordt aan den overvloed van voedzel: zeldzaamer komt zy voor in de Noordlyker ſtreeken van *America*.

Drie meldenswaardige Verſcheidenheden komen ons voor by de *Sneppen*.

I. De *Witte Snep*. Deeze verſcheidenheid is zeldzaam, althans in *Frankryk;* nu eens is de Pluimadie geheel wit; doch meermaals gemengeld met eenige graauwe of kastanjebruine ſtreepen; de Bek is bleek geel; de Pooten zyn dof geel, met witte nagelen; dit ſchynt aan te duiden, dat deeze Witheid eene Ontaarting te kennen geeft, verſchillende van de verandering van Zwart in Wit, welke de Dieren in de Noordlyke Lugtſtreeken zo dikwyls ondergaan; en deeze Ontaarting, in het Geſlacht der *Sneppen*, heeft veel overeenkomst met die der *Witte Negers* onder de Menſchen.

II. De *Roode Snep*. In deeze Verſcheidenheid is de geheele Pluimadie rood by rood, golfswyze, met ſtreepen op een helderder grond. Die verſcheidenheid ſchynt nog zeldzaamer dan de eerstgemelde; de eene zo wel als de andere trof men aan op de jagt des Konings, in de maand December, 1775; en zyne Majeſteit deedt ons de eere om dezelve aan ons toe te ſchikken, door den Graaf D'ANGIVILLER, ten einde ze in zyn Cabinet zouden geplaatst worden.

III. De Vogelaars maaken onderſcheid tusſchen twee ſoorten van *Sneppen*, de *groote* en de *kleine* naamlyk; maar, dewyl de aart en leevenswyze dezelfde zyn in beide, en zy, voor 't overige, elkander volmaakt gelyken, merken wy deeze geringe verſcheidenheid van grootte alleen aan als toevallig, en tot elk op zich zelven behoorende, of als die, welke plaats vindt tusſchen jongen en volwasſenen; 't welk, by gevolge, geen twee onderſcheiden ſoorten uitmaaken, daar zy met elkander paaren en jongen teelen.

VER-

VERSLAG VAN 'T LEEVEN EN DE WERKEN VAN WILLEM JACOB 'S GRAVESANDE, *Hoogleeraar in de Wiskunde, Starrekunde, en Wysbegeerte te Leyden.*

WILLEM JACOB 'S GRAVESANDE ſtamde af van een oud en aanzienlyk Geſlacht te *Delft*, hy werd in 's *Hertogenbosch* gebooren op den zeven- en twintigſten van Herfstmaand des Jaars MDCLXXXVIII. Zyn Vader THEODORUS 's GRAVESANDE, die te laastgemelde Stede aanzienlyke Ampten bekleedde, hadt niet min dan acht Zoonen en twee Dogters, aan welker opvoeding hy niets ſpaarde te koste te leggen. Onder de Leermeesters, die hy hun gaf, was zekere TOURTON, wiens hoofdliefhebbery de Wiskunde welhaast tot zynen Kweekeling WILLEM JACOB overging, en zo zeer de overhand nam, dat hy als Leermeester zich verpligt vond om nagt en dag te werken, ten einde de ſpoedige vorderingen zyns Leerlings hem niet voorby ſtreefden.

In den Jaare MDCCIV begaf zig onze 's GRAVESANDE met twee zyner Broederen na de Hoogeſchool te *Leyden*. Schoon hy daar zich op de Regtsgeleerdheid, als zyne Hoofdſtudie, bevlytigde, liet hy egter zyne geliefde Wiskunde niet vaaren, en ſtelde daarop eene Proeve, over de *Doorzigtkunde*; deels vervaardigd op een Collegie, 't welk hy, om aan den wil van zynen Vader te voldoen, bywoonde; doch hem niet ſmaakte: ſchoon het blyken droeg van de jeugdigheid des Schryvers, kon het de goedkeuring van den bezwaarlyk voldoenbaaren JEAN BERNOULLI wegdraagen; het zag het licht in den Jaare MDCCXI. De drie Broeders werden op den zelfden dag Doctors in de Regten, te weeten op den vyf- en twintigſten van Wynmaand MDCCVII, en begaven zich na den *Haage* om hunne Regtsgeleerdheid daadlyk te werk te ſtellen. De Verhandeling over de *Zelfmoord*, door onzen 's GRAVESANDE opgeſteld, by gelegenheid van het verkrygen der Doctoraale waardigheid, ſtak uit in orde en klaarheid. Welhaast maakte hy kennis met allen, die in den *Haage* zugt voor Letteroefeningen betoonden, en werd een der voornaamſte Leden van een Gezelſchap, 't welk het *Journal Litteraire* in den Jaare MDCCXIII begon uit te geeven; zyne grootſte helpers waren MARCHAND, VAN EFFEN, SALENGRE, ALEXANDERE en ST. HYACINTHE.

 Veel

Veel ſtukjes daarin kwamen van zyne hand, en bragten niet weinig toe aan de agting en opgang van dit Geleerd Tydſchrift. 't Welk verſcheide lotwisſelingen onderging. Behalven de Uittrekzels van Werken over de Wis-en Natuurkunde, vindt men 'er verſcheide Verhandelingen in van zyn eigen Maakzel, die ſtoffe tot Geleerde Twistſchriften, met de grootſte Mannen van dien tyd, verſchaften (*).

Hy moest, in den Jaare MDCCXV deezen Letterarbeid ſtaaken, benoemd zynde om den Baron van WASSENAAR VAN DUIVENVOORDE en den Heer van BORSELE VAN DEN HOOGE, door de Staaten na *Engeland* gezonden om Koning GEORGE den I met zyne komst op den Throon geluk te wenſchen, als Secretaris te vergezellen. Dit Gezantſchap duurde niet wel een Jaar, en dus was zyn verblyf in *Engeland* kort. Zyne omſtandigheden gaven hem gelegenheid om de vreemde bekwaamheid zich eigen te maaken, dat hy, te midden van een gezelſchap, kon werken als of hy alleen in zyn kamer zat. Het vertrek, voor hem geſchikt, was de verzamelplaats der Heeren, die in het gevolg der Afgezanten waren; hy ontving ze, hoe druk hy ook mogt bezig zyn, en liet hun vrylyk praaten, terwyl hy werkte; onder voorwaarde, dat, indien zy iets zeiden, 't geen hy verlangde te weeten, op zyn verzoek de voorſteller van 't zelve zulks voor hem zou herhaalen. Zulks bragt te wege dat hy zich zo weinig bemoeide met het geen buiten hem omging, dat hy de zwaarſte berekeningen kon volbrengen, door een groot gezelſchap omringd.

Te *Londen* vondt hy zyne oude Vrienden, de Heeren BURNET, met welken hy te *Leyden* verkeerd hadt, en door hun geraakte hy in nauwe kennis met hun Vader den beroemden Bisſchop van *Salisbury* en veele andere Geleerden, bovenal met den wereldwydvermaarden NEWTON, die hem veel agtings en vriendſchaps betoonde. Hy verwierf de eer van Lid der *Koninglyke Societeit* te worden.

Uit *Engeland* wedergekeerd, zette hy zich weder in den *Haage* neder. Het genoegen 't welk hy hier ſmaakte werd geſtoord door den dood zyns Vaders in den Jaare MDCCXVI. Dan het volgend Jaar vondt hy zich geroepen tot een post, ge-

(*) Een breedvoerig verſlag hiervan, als mede van de hier vervolgens aangeſtipte Werken, is te vinden in de *Dictionaire Historique par* PROSPER MARCHAND, uit welke wy dit Artykel ontleenen, en daar in gevoegd door den Uitgeever, een Boezemvriend van 'S GRAVESANDE.

geheel beantwoordende aan zyn Hoofdneiging. De Baron VAN WASSENAAR VAN DUIVENVOORDE, die 's GRAVESANDE zeer beminde en in *Engeland* gezien hadt, hoe veel werks NEWTON en andere Wiskundigen van hem maakten, prees hem den Bezorgeren der *Leydsche Hoogeschoole* aan, met dien gelukkigen uitslag dat hy geroepen wierd tot Hoogleeraar in de *Wis- en Starrekunde*. Zyne Intree-redenvoering duidde aan wat men van hem te wagten hadt; zy handelde over 't *Nut der Wiskunde in alle Weetenschappen en boyenal in de Natuurkunde, als mede over de volmaaking der Starrekunde uit de Natuurkunde te ontleenen.* Op dit laatste stondt hy byzonder stil om zyne Toehoorders voor te bereiden tot het hooren zyner lessen over de Natuurkunde, schoon deeze Weetenschap eigenlyk niet begreepen was onder die, welke zyn Beroep hem vorderde te onderwyzen. 't Was noodig dat hy daar in Les gaf. De Hoogleeraar SENGUERD hielt zich in zyne Wysgeerige lessen nog aan den Schoolschen leertrant. Te *Leyden* was de Wysbegeerte van NEWTON, die Wysbegeerte, welke alle veronderstellingen verwerpt en niets aanneemt dan 't geen wiskundig beweezen is of op proeven rust, geheel onbekend. 's GRAVESANDE was de eerste, die het ondernam buiten *Engeland* in dezelve te onderwyzen, en hy deed het met alle mogelyke toejuiching: zyn toestel van Werktuigen, die hy steeds vermeerderde en volmaakte, verbaasde de bywoonders zyner Lessen over de Natuurkunde, die eene geheel andere gedaante aannam. ——— In de *Starrekunde* behaalde hy geen minder roem, daar hy de weezenlyke oorzaaken van de beweeging der Hemelsche Lichaamen, met zo veel schranderheids door NEWTON ontdekt, in plaats stelde van de ingebeelde Draaykringen van DESCARTES, waaraan men zich dus lang gehouden hadt. ——— By den aanvang zyner Lessen over de *Wiskunde*, prees hy EUCLIDES boven alle anderen aan. De *Algebra* zogt hy steeds te doen aanzien als eene Studie, geschikt om waarheden, nuttig voor de Maatschappy, uit te vinden. Hy hadt geen agting altoos voor die enkele Rekenaars, die hun leeven slyten in het opmaaken van berekeningen, welke alleen by bespiegeling blyven berusten, en van geen den minsten dienst zyn voor de andere Weetenschappen, of den Menschdomme nut aanbrengen.

De Landgraaf van HESSEN-CASSEL, die ten zynen Hove gaarne Mannen van bekwaamheid zag, verzogt 's GRAVE-

VESANDE eenigen tyd daar door te brengen, om hem te raadpleegen over verscheide Werktuigen, welke hy wilde doen vervaardigen. Tot deeze reize schikte hy de Groote Vacantie des Jaars MDCCXVII. Hy zag 'er het zonderling Werktuig, door ORFFYNEUS vervaardigd, zonder te kunnen beslissen of hetzelve met de daad de langgezogte *Eeuwigduurende Beweeging* was, dan niet, 't geen veronderstelde dat hy deeze Beweeging niet onmogelyk keurde. Dit gaf stoffe tot veel geschils, zo over de zaak zelve, als over den uitvinder, die door veelen van bedrog niet alleen verdagt gehouden, maar beschuldigd is. Het volgend Jaar ging 's GRAVESANDE, op herhaalde uitnoodiging, den Landgraaf weder bezoeken.

In den Jaare MDCCXXIV het Rectoraat nederleggende, deedt hy eene Redenvoering over de *Baarblyklykheid*, waarmede hy grooten lof behaalde, en ten klaarsten toonde, dat hy de Man was geschikt om niet alleen in de Wis- en Starrekunde naar in alle de andere deelen der Wysbegeerte te onderwyzen: dan het leedt tot den Jaar MDCCXXXIV dat de Bezorgers der Hoogeschoole hem tot Hoogleeraar in de *Wysbegeerte* aanstelden: waarop hy zyne Lessen over de Redeneerkunst, de Bovennatuur- en Zedekunde aanving. In zyne Redenvoering, by die bevordering, handhaafde hy de *Eer der waare Wysbegeerte*; want, naa aangetoond te hebben welke misslagen men de voornaamste Wysgeerige Aanhangen kon ten laste leggen, doet hy zien, dat de waare Wysbegeerte hierin bestaat, dat elk beantwoordde aan het einde, waartoe hy van het Opperweezen geschaapen is: deeze Wysbegeerte was nooit het voorwerp van veragtinge; maar, integendeel, door alle eeuwen heen, het voorwerp van hoogagtinge geweest. Onmiddelyk naa het houden dier Redenvoeringe, ving hy zyne Lessen over de Redenkunst, de Bovennatuur- en Zedekunde aan.

Het grootste Werk, door onzen 's GRAVESANDE uitgegeeven, is zyne *Inleiding tot de Newtoniaansche Natuurkunde*, van 't welk verscheiden Uitgaven en Vertaalingen het licht zien. Hier werden, in stede van Veronderstellingen en Gissingen, wansmaaklyk geworden voor alle zoekers der Waarheid, Proeven en Betoogingen gegeeven. Alles wordt afgeleid uit de Wetten der Natuure, die, schoon men onkundig zy van de oorzaak, alleen ons de beginzels moeten verschaffen ter verklaaring in eene Weetenschap, die de Werkingen der Natuure ten voorwerp heeft. De herhaalde en telkens verbeterde Uitgaven draagen getui-

tuigenis hoe zeer het in den smaak viel by zyne Vaderlanders. —— De *Engelschen*, die welhaast twee Vertaalingen, van zeer ongelyke waarde, hadden, juichten dit Werk toe. 't Was streelend voor dit Volk, dat een Wiskunstenaar van den eersten rang 'er openlyk voor uit kwam, dat hy geene andere Wysbegeerte voor de waare erkende, dan die, volgens de beginzelen van NEWTON, geene veronderstellingen aannam, en waaruit alles verbannen was, 't welk niet wiskundig beweezen, of door tastbaare Proefneemingen gestaafd, was. Nog weinig bekend waren de *Newtoniaansche* denkbeelden op 't Vasteland; niemand hadt het tot nog onderstaan, 'er een geregeld Zamenstel van op te geeven. 's GRAVESANDE was de eerste die zulks ondernam, en het zo gelukkig volvoerde. De *Engelschen* zelve bezaten tot nog geen volkomen Werk over de Natuurkunde in dien smaak. —— In *Frankryk* dagt men anders over de *Wiskundige Grondbeginzelen der Natuurkunde door Proefondervindingen gestaafd*; daar, behalven in 't oorspronglyke, bekend geworden door twee Overzettingen, even als de *Engelsche* van zeer verschillende verdienste. Hier zag men met geen genoegen de Wysbegeerte van NEWTON, een *Engelschman*, boven die van den *Franschen* DESCARTES gesteld. De Fransche Tydschriften van dien tyd draagen getuigenis van deeze vooringenomenheid tegen het Nieuwe en gehegtheid aan het Oude.

Zyne *Inleiding tot de Wysbegeerte*, waar in hy de Bovennatuurkunde en de Redenkunst behandelde, stelde hem bloot aan de haatlykste beschuldigingen van *Spinosistery*, welke hy meesterlyk van zich afweerde. —— Geroepen om ook de Zedekunde te leeraaren, hadt hy ten oogmerk Lessen over die Weetenschap uit te geeven; doch deeze zyn door zyn dood agtergebleeven. —— Onder zo veel Werks van zyne eigene hand, onttrok hy, die niets sterker ter harte nam dan de bevordering der Weetenschappen, zich geenzins om dezelve te leenen aan het bevorderen der Uitgaven van andere Werken, die heerlyk in haare soort zyn, en 't oog van een groot Wiskunstenaar noodig hadden: van dien aart waren, onder andere, de Werken van CHRISTIAAN HUIGENS, zynen waardigen Landsgenoot, dien hy als een der grootste Wiskunstenaaren van Europa in eene Leevensbeschryving, daar voor geplaatst, bekend maakt. —— Zommigen willen dat hy ook de hand gehad hebbe aan een Werkje, door VOLTAIRE uitgegeeven, onder den Tytel: *Elemens de la Philosophie*

de Newton. De waarheid der zaake is, dat VOLTAIRE, vóór de uitgave, de nederigheid hadt om te wenschen, dat het onder 't oog van 's GRAVESANDE uitkwam: ten dien einde begeeft hy zich na *Leyden*, en leest den Hoogleeraar verscheide Hoofdstukken voor; diens Lessen, middelerwyl, zeer stipt bywoonende. Doch, naa een zeer kort verblyf in de Stad, stelde hy, door zyne zaaken elders heen geroepen, het Afschrift in handen van *Amsteldamsche* Boekverkoopers, en vertrok schielyk na *Frankryk*, zonder tyd gehad te hebben om van 's GRAVESANDE den verhoopten bystand te ontvangen. Deeze bewonderde de gemaklykheid, met welke VOLTAIRE zaaken, die voor geen taalcieraad vatbaar scheenen, wist uit te drukken. VOLTAIRE had het ongenoegen, van zyn Werk, misvormd door eene menigte fouten, te zien uitkomen, en bezorgde 'er een beter uitgave van te *Parys.* Al de vrugt, die VOLTAIRE van zyne *Leydsche* reis trok, was, kennis gemaakt te hebben met den Heer 's GRAVESANDE, voor wien hy steeds de grootste hoogagting behieldt. Zyn schielyk vertrek deedt een gerugt loopen, en van veelen gelooven, dat hy met 's GRAVESANDE in onmin geraakt was, door zeer onbedagtzaame taal, ten opzigte van den Godsdienst, by hem uitgeslagen te hebben. Doch dit beide even valsch zynde, stuitte 's GRAVESANDE 't zelve hier te Lande, en daar het zich tot in *Frankryk* hadt verspreid, beantwoordde hy een brief van VOLTAIRE daar over geschreeven, op het allerverpligtendst.

(*Het Vervolg by de eerste gelegenheid.*)

UITTREKZEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN, IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX, MET DE SCHEPEN DE Resolution en Discovery, OM ONTDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

(*Vervolg van bladz.* 175.)

Capitein COOK stak op den negen- en twintigsten van January van *Atooi* in zee, en door het ongestuimig weer van den koers gedreeven, kwam hy welhaast by het Eiland

land *Onee-heow*. Hier werden zy, als voorheen, door de Inboorelingen met hunne Canoes bezogt; doch eenige fcheenen geen ander oogmerk te hebben dan by ons een bezoek van pligtpleeging af te leggen. Veélen hunner kwamen gereedlyk aan boord over, vielen op het dek neder, en verlieten die vernederende houding niet, eer zy verzogt werden op te ftaan. Zy hádden verfcheide Vrouwen medegebragt, die in de Canoes op zyde bleeven, zich met veel minder zedigheids gedraagende dan de Vrouwen op *Atooi*; zy zongen den geheelen tyd een zang, niet uitfteekende in zoetheid van toon, maar volmaakt eenftemmig, terwyl zy van tyd tot tyd met de hand op de borst floegen. De Mannen, die aan boord gekomen waren, bleeven 'er niet lang; en eenigen hunner vroegen, eer zy heenen gingen, verlof, om lokken van hun hair op het dek te mogen nederleggen.

Deeze bezoekers verfchaften ons eene nieuwe gelegenheid, om dien dag weder onderzoek te doen, of zy Menfcheneëters waren. Geene vraag van onzen kant gaf hier toe aanleiding; doch eene omftandigheid, welke allen twyfel fcheen te verbannen. Een der Eilanderen, die door een gefchutpoort wilde kruipen, werd daar in wederhouden; hy vroeg terftond of hy, daar in komende, door ons zou gedood en opgeëeten worden? Wy keerden de vraag, ten aanziene van dat gebruik, om; en iemand, die agter den geweerden Perfoon in de Canoe zat, en zeer opmerkzaam alles wat 'er omging gadefloeg, antwoordde terftond, dat, indien wy aan land gedood wierden, zy ons zekerlyk zouden opeeten. Hy zeide dit met zo weinig drifts, dat wy 'er uit mogten opmaaken, dat zy ons met dat oogmerk niet zouden dooden; doch dat hun eeten van ons het gevolg zou weezen, indien wy met hun in vyandfchap waren. —— De Heer ANDERSON's verzamelde waarneemingen, omtrent dit ftuk, bragten Capitein COOK tot het befluit, om vast te ftellen, dat men hier, zo wel als in *Nieuw-Zeeland*, te midden van den overvloed, zich vergast op Menfchenvleesch.

Op Zondag, den eerften February, voer ik met de Pinas na ftrand, met my neemende een Ram en twee Ooijen, een Beer en een Zog, van Engelsch ras, en de Zaaden van eenige Kruiden: zeer genegen om dit Volk eenigen meerderen voorraad en verfcheidenheid van voedzel te bezorgen. Aan één hunner, dien de Heer GORE waargenomen hadt, dat eenig bevel over de anderen voer-

 de,

de, gaf ik het Vee en de Zaaden. Ik zou deeze geschenken op *Atooi* gelaaten hebben, was ik zo onverwagt van dit Eiland niet afgedreeven.

Terwyl het Volk vier Watervaten vulde, wandelde ik landwaards in, vergezeld van den bovengemelden Man, en gevolgd door twee anderen, die twee Biggen droegen. Zo ras wy een opgaanden grond aantroffen, hield ik stil om eens rond te zien, en ontdekte eene Vrouw aan de andere zyde van de Valei, roepende tot de Vrouwen haar's Eilands, die zich aan dezelfde zyde als ik bevonden. Hier op begon het Opperhoofd eenige dingen te prevelen, 't geen ik voor een gebed hieldt: en de twee Mannen, die de Biggen droegen, liepen al dien tyd rondsom my, en deeden het ten minsten twaalf keeren eer het Opperhoofd zyn reden geëindigd hadt. Deeze pligtpleeging verrigt zynde, gingen wy voort; van alle kanten kwam het Volk toeschieten, en wierp zich, door die my vergezelden toegeroepen, ter aarde neder tot dat ik uit hun gezigt was. De grond was steenagtig en schraal; doch bedekt met planten en kruiden, die een aangenaamer geur van zich gaven, dan ik gerooken had op een der Eilanden in deezen Oceaan. De Wooningen der Inboorelingen stonden wyd en zyd verstrooid. Hunne Leevenswyze scheen voeglyk en rein. Nergens ontdekte ik, dat Mannen en Vrouwen met elkander aten; de laatsten zag ik in gezelschap veelmaal met elkander eeten. Ik vernam dat zy hier, even als op *Otaheite*; de Olie der nooten van de *Dooe Dooe*, tot licht, in den nagt, brandden, en hunne Varkens in een oven bakten; doch, strydig met de gewoonte op de *Societeit-* en *Friendly-Eilanden*, in de lengte in tweeën spleeten. Wy hadden een voldingend bewys dat 'er te *Taboo*, (of zo als zy het hier uitspreeken, de *Tafoo*) plaats hadt: want eene Vrouw gaf eene andere, die onder dit verbod lag, voedzel. Wy namen desgelyks eenige andere geheimzinnige plegtigheden in opmerking; een derzelven werd verrigt door eene Vrouw, die een kleine Big nam, denzelven in de branding wierp, tot het dier verdronken was, en toen een bundel houts op gelyke wyze in het water smeet. Dezelfde Vrouw sloeg, op een anderen tyd, eén Man met een stok op den schouder, hy was ten dien einde gaan nederzitten. Men scheen hier een byzonderen eerbied te betoonen aan de Uilen, die vry tam waren; ook was het zeer gewoon, onder de *Onecheouwers*, één hunner Tanden uit te breeken.

ken. Naa de reden van dit zonderling gebruik vernomen hebbende, kreegen wy geen ander antwoord, dan dat het *Teeha* was; dit woord gaven zy ook tot bescheid voor een ander gebruik onder hun, om een lok van hun hair te geeven.

's Avonds, den tweeden February, dreef Capitein COOK, even als te *Atooi*, van zyn anker af. Den volgenden morgen gaf hy sein aan de *Discovery*, om zich by hem te vervoegen, waar op zy Noordwaards aanhielden, tot voortzetting van den tocht.

Deeze twee Eilanden, *Atooi* en *Oneeheow*, maakten een gedeelte uit van een geheele reeks Eilanden, nu eerst ontdekt, en aan welke Capitein COOK den naam van *Sandwich Eilanden* gaf, ter eere des Graafs van SANDWICH. Het is opmerkenswaardig, dat de Eilanden in den *Stillen Oceaan*, welke onze laatste Tochten aan de Aardrykskunde hebben toegevoegd, doorgaans bevonden zyn in menigte en digt by een te leggen; de enkele, op zichzelven liggende, Eilanden, tot nog ontdekt, zyn weinig in vergelyking van de andere; schoon, waarschynlyk, 'er veele nog onbekend zyn, die als tusschen deeze byeen liggende Eilanden inkomen. Van deezen nieuw ontdekten *Archipel* zag Capitein COOK 'er thans vyf, door de Inboorelingen bestempeld met de naamen, *Woahoo*, *Atooi*, *Oneeheow*, *Oreehoua*, en *Tahoora*. Van *Atooi*, het grootste, zullen wy de voornaamste byzonderheden te boek stellen.

De Inwoonders van *Atooi* zyn middelbaar van grootte, meest allen sterk gespierd; zy munten niet uit in schoonheid van gestalte, of van gelaad, 'tzelve duidt eer goedheid en openhartigheid aan, dan een vlugheid of schranderheid van verstand. Het aangezigt, boven al onder de Vrouwen, is rond, schoon men eenige langwerpige aangezigten aantreft, ook kunnen wy niet zeggen, dat zy, als een Volk, onderscheiden zyn door iets dat hun allen gemeen is. De kleur is omtrent kastanjebruin: het valt bezwaarlyk eene nadere vergelyking te maaken, wanneer men alle de onderscheide trappen van deeze kleur in aanmerking neemt; doch eenige byzondere Persoonen zyn donkerverwiger. De Vrouwen zyn maar weinig tederder van maakzel dan de Mannen; doch men mag, met zeer weinig uitzondering, zeggen, dat zy weinig eisch hebben op die byzonderheden van schoonheid, welke de Sexe in andere landen onderscheiden. In de daad, op *Atooi* is eene grootere gelykheid in de grootte, de kleur, en de gedaante van

de

de beide Sexen, dan op de meeste plaatzen door ons bezogt. Over het geheel zyn ze verre van leelyk, en schynen weinig misvormdheden van eenige soort te hebben. Haar Vel is niet zagt, noch glad, misschien door gebrek van het met olie te bestryken, 't geen op de Zuidlyke Eilanden gebruiklyk is; doch haare Oogen en Tanden zyn doorgaans vry goed. Het Hair der meesten hangt regt, by eenigen is het gekroesd, en schoon de natuurlyke kleur meest zwart zy, is dezelve, even als op de *Friendly* en andere Eilanden, verschooten. Weinig dikke Persoonen hebben wy 'er gezien; en deezen nog meer onder de Vrouwen dan onder de Mannen ontmoet; de meeste gebreklyken waren onder de laatsten: en zo eenigen der Eilanderen eisch op Schoonheid hadden, was het by de Jongelingen. De *Atooiers* zyn sterk, werkzaam, en allerafgerigtste Zwemmers; om de minste beuzeling springen zy uit hunne Canoes, en zwemmen na andere, schoon op een verren afstand van hun verwyderd. 't Was geenzins ongewoon te zien, dat Vrouwen, met Kinderen aan de borst, wanneer de branding zo hoog liep, dat zy met de Canoes niet konden landen, over boord sprongen, en, zonder het minste gevaar haarer Zuigelingen, door een schriklyk holstaande zee, na strand zwommen.

Zy schynen gezegend met eene openhartige en aangenaame geestgesteltenisse. En, als ik eene vergelyking moest maaken, zou ik zeggen, dat zy even verre af zyn van de wispeltuurige ligtvaardigheid der *Otaheiteren*, als van de stugge ernsthaftigheid by veelen der Inwoonderen van *Tongataboo*. Zy schynen zeer gezellig onder elkander te leeven; en, uitgenomen de geneigdheid tot Dievery, welke eene aangebooren aart schynt der meeste Volken, in deezen Oceaan door ons bezogt, betoonden zich, ten onzen aanziene, zeer vriendlyk. En het strekt hunner aandoenlykheid tot geen geringe eere, dat zy, zonder zelfsroem gesprooken, de onderscheide stukken van Europische Handwerken ziende, niet konden naalaaten hunne verbaasdheid uit te drukken, door een mengzel van vreugd en leedweezen, over 't geen zy zagen, en de vernedering, welke zy daar uit leerden; by alle gelegenheden scheenen zy een diepgaand gevoel te hebben van hunne eigene minderheid; een gedrag, 't welk hun Volkscharacter even zeer onderscheidt van den verkeerden hoogmoed der beschaafder *Japanneesers*, en van de ruwer *Groenlanderen*. Het was een wellust, te zien, met hoe veel genegenheid de Vrouwen haare Kin-

Kinderen behandelden, en hoe gereed de Mannen waren, om haar in dit werk van tederhartige bezorging van het kroost te helpen: zich dus genoeg onderſcheidende van die *Wilden*, welk eene Vrouw en Kinderen veeleer aanzien als noodzaaklyke, dan als begeerlyke, Voorwerpen, hunner oplettenheid en in agtneeming waardig.

Uit het aantal Menſchen, welke wy, by ieder Dorp, in het voorbyzeilen, zagen, mogen wy veronderſtellen, dat de Inwoonders deezes Eilands veelvuldig zyn. Gisſenderwyze alleen kunnen wy derzelver getal opmaaken. Wy zullen niet verre van de waarheid afdwaalen, met te veronderſtellen, dat 'er, de op zichzelve ſtaande huizen 'er by gerekend, op het geheele Eiland zestig zodanige Dorpen zyn, als dat, voor 't welk wy ten anker lagen: vyf Perſoonen voor ieder huis geſteld, zullen 'er in elk Dorp vyf honderd, of dertig duizend op 't geheele Eiland weezen. Dit getal is zeker niet te groot genomen; want wy zagen zomtyds drie duizend Perſoonen teffens op den oever; wanneer men niet kon denken dat 'er meer dan een tiende gedeelte der Eilanderen tegenwoordig was.

De Vrouwen hebben groote ſtukken ſtof om 't lyf geſlaagen, reikende van onder de borſten tot de knie, of laager, verſcheiden hadden desgelyks een kleed over de ſchouders, 't geen het grootſte gedeelte des lichaams bedekt; doch de kleine Kinderen gingen geheel naakt. Zy draagen niets op 't hoofd; maar het hair is, by de beide Sexen, op verſchillende wyzen geſneeden: de algemeene mode is, bovenal by de Vrouwen, het van vooren lang, van achteren kort, te draagen. By de Mannen was het menigmaal aan wederzyden afgeſneeden of geſchooren, in zulker voege, dat het overblyvend gedeelte, eenigermaate, zweemde naar het bovenſte van een helm. Beide Sexen ſchynen, nogthans, niet zeer zorgvuldig of net omtrent het hair; zy hebben niets, 't welk naar een kam zweemt, om het te reinigen. In zommige Mannen zagen wy voorbeelden van die het op eene byzondere wyze droegen, te weeten, geſtrengeld, in afzonderlyke deelen, gelyk de ſtaarten van een pruik, elke ſtreng omtrent een vinger dik; ſchoon het meerendeel van deeze zo lang waren dat zy een end wegs op den rug hongen, en over het eigen hair heen, door kunst, op 't hoofd vastgemaakt waren.

Het is opmerkelyk, dat het Volk op de *Sandwich Eilanden*, ſtrydig met het algemeen gebruik op de Eilanden, dus verre in den *Stillen Oceaan* ontdekt, de ooren niet

niet doorboord hebben; noch het minste denkbeeld om cieraaden in dezelve te draagen. Beide de Sexen vercieren niet te min zich met halscieraaden van dunne zwarte koord, dikwyls honderd strengen dik, volkomen gelyk aan die van *Wateeoo;* alleen dat zy, in stede van twee kleine balletjes, in 't midden van vooren, een klein stukje hout, steen, of schulp, omtrent twee duimen lang, met een breede haak hebben, die wel gepolyst is, en aan 't onderste gedeelte hangt. Zy hebben ook Halsbanden, bestaande uit snoeren van kleine schulpen, of gedroogde bloemen. Zomtyds hangt 'er een klein menschenbeeldje van been, omtrent drie duimen lang, netjes gepolyst, aan den hals. De Vrouwen draagen ook Armbanden, met een enkele schulp, met stukjes van zwart hout, tusschen welke yvoor ligt, alles wel gepolyst, alles aan elkander vastgemaakt met een doorgaand snoer; de armbanden zyn ook van varkenstanden naast elkander gelegd, met het holle gedeelte buitenwaards en afgesleepe punten, vastgehegt als de voorgaande: eenige van groote Varkenstanden zyn redelyk fraai. —— De Mannen draagen zomtyds pluimen van Keerkringvederen, op hunne hoofden gestooken; of Haanenvederen, vastgemaakt rondsom net gepolyste houtjes, twee voeten lang, aan het onderste gedeelte gemeenlyk vercierd met *Oora*, en ten zelfden einde wordt de huid van een witten hondenstaart met de kwast aan 't einde over een stok gehaald. Ook draagen zy dikwyls op 't hoofd een cieraad van een vinger of meer dik, bedekt met roode en geele vederen, aartig door een gemengd, en van agteren vastgebonden: en, aan den arm, boven den elleboog, eene soort van breed schulpwerk op netwerk vastgemaakt.

De Mannen zyn dikwyls in het vel geprikt, schoon niet op eenig byzonder gedeelte, gelyk de *Otaheiters* en die van *Tongataboo*. Zomwylen hebben zy eenige tekens op de handen of armen en naby de lieschen; doch menigmaal konden wy 'er niets van ontdekken: schoon eenigen meer van dit ciersel hadden dan wy doorgaans op andere plaatzen zagen, en geestig gewerkt in eene groote verscheidenheid van lynen en figuuren, aan het voorste gedeelte van de armen of op den buik; op dit laatstgemelde lichaamsdeel hadden eenigen de figuur van de *Taarne*, of Borstplaat der *Otaheiters*, schoon hy die zelve onder hun niet ontdekte.

Hoewel zy de wyze, om in Dorpen by den anderen te woonen, hebben aangenomen, is 'er niets, 't geen naar eene

eene versterking of vesting gelykt, by dezelve: de huizen staan hier en daar verstrooid, zonder eenige orde, 't zy ten aanziene van de afstanden van elkander, of eenige rooijing. Tusschen de grootte is desgelyks geen evenredigheid; sommige zyn vry ruim en gemaklyk, veertig of vyftig voeten lang, twintig of dertig breed, terwyl andere enkele lootzen of schuuren zyn. De gedaante is niet ongelyk aan langwerpige Koorn- of Hooyklampen; of misschien zullen wy 'er ons een beter denkbeeld van vormen, als wy ons verbeelden het dak van een Hooyklamp zulkerwyze op den grond geplaatst, dat dezelve een hoog scherptoeloopend dak maake, met de laagere zyden, op eenigen afstand nauwlyks zigtbaar. Zy zyn van rondsom digt, gedekt met lang gras, op dunne stokken geplaatst, en geregeld geschikt. De ingang is onverschillig; nu eens aan het einde dan aan de zyde, en bestaat uit een langwerpig hol, zo laag dat men 'er eer in moet kruipen dan gaan: eenige planken, aan elkander gehegt, dienen tot een deur; doch, daar zy van geene hengzels weeten, moet deeze weg en weder ingezet worden. Geen licht komt 'er in huis dan door die opening; en schoon zulke digtgesloote huizen, by slegt weder, eene voeglyke schuilplaats mogen aanbieden, schynen ze weinig geschikt voor de warmte der lugtstreeke. Nogthans worden ze zeer rein gehouden. De vloeren zyn digt bedekt met gedroogd gras, waar over zy matten spreiden om op te zitten en te slaapen. Aan het einde is eene soort van bank, omtrent drie voeten hoog, waar op hun huisraad geplaatst wordt. Het zelve bestaat uit zeer weinig stukken: gemaakt van Kalabasschellen, welke zy vormen tot waterkruiken, tot schotels en bakken om spyze en andere dingen in te doen, met dekzels van dezelfde stoffe. Oordeelende uit het geen wy zagen groeijen en ter markt brengen, valt 'er geen twyfel of het grootste gedeelte van hun voedzel uit het Planteryk, zyn Aardappels, Taro en Plantins, en dat de Broodvrugt als mede de Yamswortelen zeldzaam voorkomen. Dierlyk Voedzel kunnen zy niet ontbreken: dewyl zy eene overvloed hebben van Varkens, die overal rondsom de huizen loopen; en, indien zy Honden eeten, 't welk niet onwaarschynlyk is, hebben zy van deeze Dieren een grooten voorraad. Het groot aantal vischhoeken, by hun gevonden, wyst uit, dat zy uit zee geen klein gedeelte van hun voedzel haalen. Doch het schynt dat de blootligging hunner kusten, voor 't geweld der zee, de vischvangst dikwyls

wyls doet staaken: zy zouten veel visch, en men zou natuurlyk denken, dat geen volk 'er ooit op bedagt zou weezen om door kunst eenig soort van voedzel te bewaaren, 't welk zy dagelyks geregeld versch kunnen krygen. Deeze redenkaveling zal, egter, geen streek houden, om reden te geeven van hunne gewoonte, van zo wel hun Varkensvleesch als hun Visch in te zouten. Het zout, 't geen zy tot dit einde gebruiken, is rood van kleur, en niet zeer grof. Deeze roode kleur heeft het ongetwyfeld van den grond der plaatze waar het verzameld wordt, want eenige stukken, die aan elkander gekleefd waren, vertoonden zich, by het doorbreeken, vry wit en zuiver.

Zy maaken, even als op de *Zuidelyke Eilanden*, hun voedzel gereed met heete steenen; en uit de groote menigte, welke wy op een en denzelfden tyd zagen vervaardigen, vielen wy in 't vermoeden, dat een geheel Dorp, of ten minsten veelen in 't zelve, gebruik maakten van een gemeene oven. De eenige kunstig toebereide spyze, door ons gezien, was een *Taro-pudding*; die, schoon wansmaaklyk door de zuurheid, door de Inboorelingen, met groote gretigheid, werd opgeëeten. Zy bedienen zich van houten schotels: en de Vrouwen, voor zo verre wy uit één voorbeeld konden oordeelen, hebben, als het haar geweigerd wordt uit één schotel met de Mannen te eeten, gelyk op *Otaheite*, de vryheid, om op dezelfde plaats naby hun te eeten.

Hunne Vermaaken schynen veelvuldig: want wy namen 'er, gedurende ons kort verblyf, ettelyke waar. De dansen, by welken zy de met vederen vercierde Mutzen en Mantels gebruiken, aanschouwden wy niet; doch uit de beweegingen, welke zy maakten met hunne handen, by andere gelegenheden, als zy zongen, konden wy besluiten, dat zy, ten minsten eenigermaate, gelyken naar die wy op de *Zuidlyke Eilanden* zagen, schoon zo kunstig niet volvoerd. Zy hadden geen fluiten of rieten speeltuigen: de twee eenige Muziek-Instrumenten, door ons ontdekt, waren zeer ruw. Een derzelven geeft geen aangenaamer geluid dan de ratel van een kind. Het bestondt uit een omgekeerde kegel, aan het voetstuk nauwlyks meer dan een voet uitgehold; de bovenkant en de zyden waren vercierd met schoone roode vederen; aan het benedengedeelte was een Kalabaschel vastgemaakt, breeder dan een vuist. In deezen is iets gedaan om te rammelen; zulks geschiedt door het Speeltuig aan het smalle gedeelte vast te hou-

houden, en 't zelve ſchuddende vaardig van de eene zyde na de andere, of voor en agterwaards te beweegen, terwyl men 't voor het aangezigt houdt, met de andere hand teffens op de borst ſlaande. —— Het tweede Muzyk-Inſtrument, (indien zy een van beiden deezen naam verdienen,) was een hol houten vat, gelyk een houten ſchotel, by 't welk men gebruik maakte van twee ſtokken. Een onzer zag een Man daar op ſpeelen. Hy hieldt een der ſtokken, omtrent twee voeten lang, even als wy den vedel doen, met de eene hand, en ſloeg 'er op met eene andere korter ſtok, zeer naar een trommelſtok gelykende, nu eens raſſer dan eens traager: ten zelfden tyde ſtampte hy met zyn' voet op het holle houten vat, 't geen omgekeerd op den grond lag, en ſloeg, in deezervoege, geen onaangenaamen toon. Deeze Muzyk ging vergezeld door het zingen van eenige Vrouwen, welker zang verre was van onbehaagelyk.

Wy zagen een groot getal kleine gladgemaakte Roeden, omtrent vier of vyf voeten lang, wat dikker dan de laadſtok van een ſnaphaan, met een kwast van lang wit hondenhair aan het dunſte einde. Van deezen bedienen zy zich waarſchynlyk by hunne Vermaakneemingen. Een der Inwoonderen nam zulk een Roede op, hieldt dezelve overeinde, gaf een kleinen ſlag, bragt die in een horizontaalen ſtand, ſtampende met den voet aan dezelfde zyde op den grond, teffens met zyne andere hand op zyn borst ſlaande.

Zy ſpeelen ook met Ballen, gemaakt van ſteen, omtrent een pond zwaar, van gedaante als een kleine kaas, rond aan de zyden en einden, vry keurig gepolyst; zy hebben andere Ballen van dezelfde ſoort, uit donker rooden klei gevormd. Desgelyks bedienen zy zich, op dezelfde wyze als wy met werpſchyven ſchieten, van kleine, platte, ronde ſtukjes lei, over kruis, zo groot als de Ballen; doch nauwlyks één duim dik, mede zeer glad gemaakt. Uit dit alles zou men veelligt denken, dat hunne Spelen eer dienen om kundigheid en afgerigtheid, dan ſterkte, te vertoonen.

In alle dingen, door de *Atooïers* bewerkt, ſtraalt eene groote maate van netheid en vinding door. Hun ſtoffe, waar uit de voornaamſte manufactuur beſtaat, is de *Morus Papyrifera*. In deeze te kleuren en te ſchilderen betoonen de *Atooïers* veel ſmaaks, door de eindlooze verſcheidenheid van figuuren. Eene menigte van hunne ſtukken

Guam, een der *Ladrones*, 't welk thans hun eenige haven is, in het doorstevenen van deezen wyden Oceaan; en het zou geen week zeilens, buiten den gewoonen koers gekost hebben, dezelve aan te doen; ook kon het geschieden, zonder het minste gevaar van den Pasfaatwind te verliezen: dewyl zy geheel binnen de streek van den Oost-pasfaatwind liggen. ——— Kennis aan de *Sandwich Eilanden* gehad te hebben, zou ook gunstig geweest zyn voor onze *Buccaneers*, die dikwyls van de *Americaansche Kust* na de *Ladrones* voeren, met een voorraad van voedzel en water, nauwlyks toereikende om het leeven te behouden. Hier hadden zy altoos overvloed gevonden, en zouden, binnen eene maand zeilens, het eigenste gedeelte van *California* bereikt hebben, of anders na de kust van *America*, geheel hersteld, naa een afweezen van twee maanden, wedergekeerd zyn. Hoe gelukkig was Lord ANSON geweest, hoe veele moeilykheden hadt hy ontgaan, indien hy geweeten hadt, dat een reeks van Eilanden lag halfweg tusschen *America* en *Tinian*, op welke hy alle zyne behoeften ryklyk hadt kunnen vervullen!

(*'t Vervolg by de eerste gelegenheid.*)

VERHAAL VAN DEN BOOT VAN CZAAR PETER DEN I, DIE DE OORSPRONG WAS VAN DE RUSSISCHE ZEEMAGT.

(*Overgenomen uit* COXE's *Travels into Poland, Russia, Sweden and Denmark.*)

In het Kasteel van *Petersburg* is een vierriemde Boot, welke aldaar in een steenen tot dat einde vervaardigd gebouw met diepe eerbiedenis bewaard wordt, als een Gedenkteken voor volgende Eeuwen: dewyl men denzelven aanmerkt als het beginzel der *Russische Vloot*. Czaar PETER DE I was gewoon dien den *Little Grandsire* of den *Kleinen Grootenheer* te noemen, en beval, in 't laatste gedeelte zyner Regeeringe, dat dezelve na *Petersburg* zou worden overgebragt, 't geen met een staatlyken ommegang geschiedde, om daar door 's Volks verwondering op te wekken, en zelve de vergelyking te doen maaken tusschen den staat, waar in hy de Scheepsmagt vondt, en tot welk eene volkomenheid hy dezelve gebragt hadt. ——

De

De Geschiedenis van dien kleinen Boot is waardig der vergetelnisse onttoogen te worden, zo wel om dat dezelve de Opkomst behelst van de *Russische Zeemagt*, als om dat ik, dezelve mededeelende, gelegenheid zal hebben om verscheide dwaalingen tegen te gaan, door veele Geschiedschryvers van Czaar PETER DEN I te boek geslaagen, en die, worden ze niet aangeweezen en te regt gebragt, door den tyd geheiligd en als waarheden aangenomen zullen worden.

Ik maak een begin met aan te merken, dat 'er geen de minste grond is voor de vertelling, dat PETER DE I eenen natuurlyken afkeer hadt van het water, en zeer veel werks om dien afkeer te overwinnen: integendeel schynt hy van vroeg af op vaaren gesteld geweest te zyn. De Boot, welke aanleiding gegeeven heeft tot dit verslag, werd onder de Regeering van ALEXEY MICHAELOVITSCH gebouwd, door CARSTEN BRAND, een *Hollandsch Scheepmaaker*, door ALEXEY MICHAELOVITSCH in *Rusland* gelokt. PETER zag, in den jaare MDCXCI, toevallig deezen Boot in een dorp niet verre van *Moscow*, en vroeg waarom dezelve op eene andere wyze gebouwd was, dan alle welken hy tot nog gezien hadt. TIMMERMAN, een Vreemdeling, die den Czaar in de Vestingbouwkunde onderwees, en wien hy over het maakzel van deezen Boot vroeg, berigtte hem, dat dezelve geschikt was om tegen den wind op te zeilen. PETER's nieuwsgierigheid, door dit berigt gaande gemaakt, deedt terstond BRAND, die zich nog in *Rusland* onthieldt, by zich komen; deeze verscheen welhaast, takelde den Boot toe, en zeilde met denzelven om de *Yausa*, tot verwondering en verbaasdheid van den jongen Czaar, die zich onmiddelyk zelve aan boord begaf, en, volgens de onderrigtingen van BRAND, binnen kort het bestuuren van den Boot leerde.

Deeze proeven op de *Yausa* en een naby gelegen Meir herhaald hebbende, werwaards hy den Boot deedt overvoeren, beval hy BRAND een Jacht te bouwen op den oever van de *Moskva*, 't zelve liep in den jaare MDCXCI te water; PETER begaf 'er zich in, en zeilde tot *Columna*. Bemoedigd, door het wel slaagen van deezen Tocht, belastte hy denzelfden Scheepsbouwer, aan het Meir van *Pereslaf* verscheide kleine Schepen te maaken, die geschut voerden; met deeze zeilde de Czaar op den achtsten February, den derden van Maart, en den vyfden van April des volgenden jaars. Op den eersten van May liep 'er een ander Vaartuig

tuig te water, en op den negenden dier Maand keerde PETER weder na *Moscow*. De dood van BRAND, kort hier op volgende, schynt de aanbouw van die kleine Vloot gestremd, doch PETER's zeiltochten op dat Meir niet gestaakt, te hebben. De volgende uittrekzels uit Generaal GORDON's Dagboek, zullen uitwyzen, met welk een vuurigen yver de jonge Monarch deeze nieuwe bezigheid voortzette, als waar in zulke kleine omstandigheden als het anker ligten en het Meir dwars over te zeilen, omstandig verhaald worden.

GORDON begaf zich op den elfden van Augustus na *Pereslaf*, op den veertienden werd hy met alle staatlykheid ontvangen aan boord van het Admiraalschip. „ Op den „ achttienden zeilden wy van den eenen kant des Meirs „ tot den anderen; den een- en twintigsten gingen wy „ weder onder zeil, na den anderen kant, waar wy ten „ anker kwamen; op den vier- en twintigsten vergezelde ik „ den Czaar aan boord, staken den acht- en twintigsten „ van *Pereslaf* af, en bereikten op den één- en dertigsten „ *Alexaefsck.*" Doch dewyl de nauwe kring van het Meir te klein was voor de zich uitbreidende denkbeelden van den Czaar, voer hy tot *Archangel*, waar hy in de Maand Juny des jaars MDCXCIII aankwam.

„ Op den zeventienden" schryft GORDON, „ bragt de „ Post tyding, dat de Czaar op de *Witte Zee* geweest, en „ behouden in de haven aangekomen, was; op den elfden „ October kwam hy te *Moscow* te rug. In 't begin van „ May MCDCXCIV keerde hy weder na *Archangel*, en „ verbleef daar omstreeks tot in September, staande wel- „ ken tyd hy verscheide Zeetochten deedt, en zyne kun- „ digheden van de Scheepvaard verbeterde.

Deeze kleine tochten, die niets meer scheenen te zyn dan jeugdige uitspanningen, bragten, nogthans welhaast een der roemrykste gebeurtenissen in het leeven van Czaar PETER te wege. Toen de Czaar, in zyn Veldtocht des Jaars MDCXCV tegen de *Turken*, *Azof* belegerde, vondt hy het onmogelyk de Stad te vermeesteren, zonder de haven in te sluiten, en dewyl hy op dien tyd geen één Schip bezat, moest hy het beleg opbreeken.

Zulk eene teleurstelling strekte veel eer om zyn geest te scherpen dan uit te dooven: hy gaf bevel tot het terstond gereed maaken eeniger Schepen; en eenige werden te *Occa* zamengesteld, en over land na den *Don* gevoerd, doch de meesten te *Veronetz* gebouwd. Binnen het jaar her-

hervatte hy het beleg van *Azof*, en bragt 'er, tot groote verbaasdheid der *Turken*, twee Oorlogschepen, drie- en twintig Galeien, twee Galjooten, en vier Branders voor. Met deeze kleine Vloot, die den *Don* af na de *Zwarte Zee* voer, sloot hy de haven in, won een Scheepstryd tegen de *Turksche* Galeien, en bemagtigde *Azof*. Deeze groote gebeurtenis vierde hy met eene Zegepraalende intrede in *Moscow*, en hieldt ze in gedagtenis door een Gedenkpenning, het bemagtigen van *Azof* verbeeldende, met een Russisch Opschrift, zo veel zeggende als, OVERWINNAAR DOOR DONDER EN GOLVEN. —— Dit gelukkig slaagen was alleen het voorspel van grooter vorderingen; en dewyl de zekerheid zyner nieuwe bemagtigingen aan de *Zwarte Zee* scheen af te hangen van eene sterke Scheepsmagt, deedt de Czaar, van overal de bekwaamste Scheepsbouwers verzameld hebbende, de noodige toebereidzels maaken te *Veronetz*, *Azof* en *Taganroc*, en hieldt 'er zelve het oog over, tot hy zyn eerste buitenlandsche reis aanving.

In 't Jaar MDCXCIX, kort naa zyne terugkomst, was de Czaar PETER tegenwoordig by een Scheepsschouw op de *Zwarte Zee*, waar zich tien Fregatten vertoonden, welks grootste vyftig, en welks kleinste zes- en twintig, stukken voerde. De Russische Scheepsmagt, in de havens van den *Euxinus* vervaardigd en op stapel, wordt drie jaaren naa de eerste toebereidzelen beschreeven als bestaande uit

9	*Schepen*	van	60	*Stukken*
10	——	—	50	——
10	——	—	48	——
2	——	—	42	——
14	——	—	34	——
2	——	—	32	——
3	——	—	30	——
1	——	—	26	——
1	——	—	24	——
4	——	—	18	——
3	——	—	14	——
4	——	—	8	——

behalven nog 18 Drieriemde Vaartuigen, 100 Brigantynen, en 300 Boots in den *Dnieper*. Dit berigt zou bykans ongelooflyk weezen, indien het niet werd opgegeeven door den Secretaris der *Oostenrykſche Ambasſade*, toen te *Mos-*

cow zich onthoudende. Het wordt nauwlyks geëvenaard door de *Romeinsche* Zeetoerustingen in den eersten *Punischen Oorlog*.

Dezelfde vaardigheid, met welke Czaar PETER zyne Vloot voor de *Zwarte Zee* gereed maakte, betoonde hy in zyne Zeetoerustingen op de *Baltische Zee*, naa het bemagtigen van *Croonstad* en het stigten van Petersburg. —— Dan, om weder te keeren tot den Boot, die gelegenheid gegeeven heeft tot dit weetenswaardig verslag, en die, volgens Czaar PETER's eigen gevoelen, de eerste oorsprong was van de *Russische Scheepsmagt*. Czaar PETER geboodt, by het eindigen van den *Perssischen Krygstocht*, dat die Boot van *Moscow* zou overgebragt worden na de nieuwe Rykshoofdstad, en gaf, te dier gelegenheid, een openbaar Feest, 't geen hy den naam gaf van de *Heiliging van den Kleenen Grooten Heer*. De Vloot, bestaande uit zeven- en twintig Oorlogschepen, werd te *Croonstad* in de gedaante van eene halve maan geschikt, waarop zyne Majesteit in dien Boot aan 't roer ging zitten, terwyl drie Admiraals en Prins *Menzikof* de plaats van roeijers bekleedden: daarop geboegzeerd zynde door twee sloepen, maakte hy 'er een kleine omvaart mede in de Golf, en, weder by de Vloot komende, streeken de Schepen, toen de Boot voorby kwam, de Vlaggen en begroetten denzelven uit al het geschut; terwyl de Boot het beantwoordde met uit drie kleine stukjes te schieten. Hierop werd dezelve in de haven gebragt en omringd door de Oorlogschepen. —— Weinig dagen daarnaa bragt men den Boot na *Petersburg*, waar men de aankomst van denzelven vierde door een Masquerade op het water. Deeze gedenkwaardige Boot, met den Keizer bevragt, ging na het Kasteel, en werd in het Kasteel onder 't lossen van 't geschut geplaatst, waar dezelve ten Gedenkteken voor de Naakomelingschap nog staat. De Czaar woonde deeze geheele plegtigheid by, welke volbragt werd onder het lossen van 't geschut.

AAN-

AANMERKINGEN, OVER DE AANLEIDENDE OORZAAKEN VAN DE ALGEMEENHEID DER FRANSCHE TAALE.)

(Ontleend uit eene Prysverhandeling. *De l'Univerſalité de la Langue Francoiſe*, door den Graaf DE RIVAROL.

Vóór de Zestiende Eeuwe hadt de *Latynſche Taal* eene ſoort van Algemeenheid; doch verloor dezelve door een zamenloop van onderſcheide oorzaaken, byzonder door de hedendaagſche ontdekkingen, en de veranderingen, die plaats greepen in de *Europiſche* gewoonten, zeden, en kunſten, zo die ten nutte als die ten cieraad des leevens dienen. De eenige Taalen, die natuurlyk eenigen eisch konden maaken om in 't bezit dier Algemeenheid de *Latynſche* op te volgen, waren het *Hoogduitsch*, het *Spaansch*, het *Italiaansch*, het *Engelsch* en het *Fransch*.

Het *Hoogduitsch* ontmoette verſcheide hinderpaalen in deszelfs voortplanting, uit toevallige omſtandigheden; als de Characters der Keizers en der Schryveren van de Zestiende Eeuwe, als mede de Staatkundige toeſtand der Volken en Landſchappen van het Keizerryk. ——— *Spanje* hadt, in dit afgelegen Tydperk, een ſchitterend vertoon van grootheid; doch dit ontſtondt niet uit een ſtandhoudend licht, maar uit een ſchielyk voorbygaande flikkering van Vernuft, gevolgd van de dikſte duisternis en de tastbaarſte voortgaande vermindering van Geest, en eene geheele uitdooving van werkzaamheid. ——— Het herleeven der Kunſten en Letteren, in *Italie*, kon de toevallige en plaatslyke hindernisſen tegen het verſpreiden van de Taal diens lands niet te boven komen: deeze ontſtonden uit de menigte en de zwakheid der van elkander afgeſcheide Vorſtendommen en Staaten, uit de oorlogen en onlusten, die toen aldaar en in geheel *Europa* woelden: wy mogen 'er byvoegen, het ſchielyke verderf van Smaak, 't welk in dat Land plaats greep, en het gewigt 't geen twintig kleine Staaten aan hunne byzondere Tongvallen hegten. ——— De ligging van *Engeland* als een Eiland, de ſtilzwygende aart, de ernsthaftigheid, en de ſmaak der vroegſte *Engelſche* Schryveren, die zich ſtipt aan Waarheid en Onderwys hielden, zonder eenig inmengzel van bevalligheid; de weinige moeite, welke zich de Reizigers gaven om hunne zeden inneemend en hunne uitdrukkigen gevallig te maaken; want zy reisden enkel om te *zien*, daar de *Franſchen* reizen om *te zien en om gezien te worden*; het laat te voorſchyn treeden van fraaije *Engelſche* Schryvers die de *Engelſche* Letterkunde verrykt en opgeluisterd hebben, verhinderden de *Engelſche Taale* in *Europa*.

De

De *Franschen*, daarentegen, ontleenden, uit hunnen Volksaart en Character, en byzonder uit de Regeering en 't Character van LODEWYK DEN XIV, veelvuldige voordeelen, om hunne Taal, in de onderscheide Gewesten van *Europa*, te verspreiden. Het aankweeken, het zuiveren en beschaaven der *Fransche Taale* was een der voorwerpen waarop de *Fransche* trotsch zich bevlytigde, en met dien trotsch schynt, ten dien dage, geen Volk zo zeer ingenomen geweest te zyn. De lustigheid, vrolykheid, de galantheid, en beschaafdheid der *Franschen*, die hunne zeden en gezelschap aangenaamheid byzetten, baanden gereedlyk den weg tot het aanneemen eener Taale, welke vergezeld ging met die bevallige zeden. De byzondere oplettenheid der *Franschen* op de Schoone Sexe, met welke zy veelvuldiger en gemeenzaamer verscheenen dan eenige andere Mannen in *Europa*, bragt niet weinig toe tot het beschaaven en voortplanten hunner Taale. De voortreflyke Schryvers, die onder de Regeering van LODEWYK DEN XIV bloeijden, en de Hervormers van den Styl in *Engeland* voor uit waren, ondersteunden de reedsgemelde oorzaaken niet weinig: en zelfs de zamenvoeging van *Fransche* Modes, Linten, en Opschik, met de Treurspelen van RACINE, met de Hekelschriften van BOILEAU, en de Odes van MALHERBE, buitenslands gezonden, hielpen hiertoe kragtdaadig. Znuisteryen en nieuwe Snoffen vergezelden den uitvoer der beste *Fransche* Boeken na Vreemde Landen, welker Inwoonders, zo in 't *verstandige* als in het *beuzelagtige* begeerden, naar de *Fransche Mode* te weezen. De Nabuurvolken, by aanhoudenheid, uit *Frankryk*, Huiscieraaden, Kleederdragten, Opschik, Reukwerken enz. van de *Franschen* ontvangende, kreegen teffens de woorden om ze te benoemen; hier door en door de begeerte om gemeenschap en briefwisseling te houden met een Volk, 't geen hun nieuwe bronnen opende van genot en vermaak, werden zy overgehaald om zich op de *Fransche Taal* toe te leggen, en die met hunne eigene te vereenigen. —— *Frankryk* heeft, van dit Tydperk af, aangehouden, met de Naabuurvolken Tooneelstukken, Kleederdragten, Smaak, Zeden, een nieuwe Taal, en eene nieuwe Leevenswyze, te verschaffen, en bronnen van tot nog onbekend vermaak te openen, en door deeze middelen eene soort van Heerschappy geoefend, welke geen ander Volk ooit te vooren geoefend hadt.

De meerderheid, door LODEWYK DEN XIV in *Europa* verkreegen, bragt veel toe aan het vestigen deezer Taalheerschappye. De *Fransche Taal* kreeg de overhand in alle openbaare Onderhandelingen en Verdragen: en zelfs, wanneer die Vorst ophieldt met *Fransche Wetten* aan *Europa* voor te schryven, behieldt de *Fransche Taal* de verkreegene meerderheid dermaate, dat LODEWYK DE XIV, op 't einde zyner dagen, vernederd wierd

wierd in die zelfde Taal, waarin hy voorheen anderen de wet ſtelde. De voor- en tegenſpoed, de dwaalingen van dien Vorst zelve wrogten mede tot het uitbreiden der Taale zyns Ryks. By de Herroeping van het *Edict van Nantes* voerden de Ballingen hun haat tegen den Koning mede na de Noordlykſte gedeelten van *Europa*, beneffens den ſpyt dat zy hun Geboorteland moesten verlaaten; een haat en ſpyt, die zy in hunne Landtaale uitdrukten: hunne Familieverbintenisſen deeden, in de herbergzaame Landen, de *Franſche Taal* algemeener worden dan ooit.

DE GELUKKIGE BEDAARDHEID,

Eene waare Geſchiedenis.

Uit het Engelsch.

De Heer GOLDNEY heeft, niet verre van *Wallingfort*, een Buiten, en op de zelve eene Menagerie, waarin, onder andere wilde Dieren, een jongen Tyger, hem uit de *Westindien* ten geſchenke gezonden. Deeze Menagerie is aan 't einde der Lustplaatſe gelegen, de Kinderen gaan dagelyks, onder het toevoorzigt eener Gouvernante, daar heen een lugtje ſcheppen; doch een kleine jongen, van omtrent vyf jaaren, in een oogenblik van onoplettenheid, haar waakzaam oog ontſloopen, baarde haar de grootſte ongerustheid. Zyne Broers en Zusjes hadden hem niet zien weg gaan: eindelyk ontdekt zy den kleinen knaap op de knien liggen, voor het hok des Tygers; hebbende een zyner kleine handjes door de traliën geſtooken: de jonge Tyger, die anders voor zeer wreed bekend ſtond, lekte dit handje even als een jonge Hond, en ſcheen zeer in zyn ſchik. —— Men kan ligt bevroeden welk een doodlyke ſchrik de Gouvernante aangreep; aan den eenen kant was het gevaarlyk het Kind weg te rukken; aan den anderen kant, 't zelve langer in dien ſtand te laaten verblyven. Welk van deeze beide ſchroomlyke uiterſten te kiezen? Zy werd te raade, op de zagtsmooglyke wyze, het Kind te beduiden dat het zelve de hand langzaam zou weghaalen: het deedt zulks, zonder den Tyger te verſtooren, die anders veëlligt het armpje zou afgebeeten hebben, indien iemand ter reddinge ware toegeſchooten.

In twee voorige Stukjes van dit Deel zyn eenige Fouten ingeſlooten, die dus te verbeteren zyn:

Bladz.	36	reg.	24	*ſtaat*	mogelyk	*lees*	moeilyk.
——	80	—	20	——	zyn zig	—	zyn
——	—	—	33	——	twyffel niet,	—	twyffel,
——	82	—	6	——	hunner	—	hunnen
——	85	—	29	——	niet	—	nog
——	86	—	9	——	*Sherathon*	—	*Marathon.*
——	—	—	17	——	Die	—	Drie

LUCHTS-

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, APRIL, 1785.

	Bar:		Th:	Wind.		
	28.	5-0	36	W	6	donker
	—	4-7	43	—	6	iets R. donker
1	—	4-9	33½	N O	6	7u. sneeuw } 6à8d.
	—	4-8	32	ONO 6 NtO	2	sneeuw
2	—	5-6	40	NNW	4	wolkig sn. H.
	—	7-0	30	N	4	o. helder wolkig
	—	8-5	31	—	4.10	sn. en H. buien
3	—	10 5	39	NNO	6	wolkig sn. H.
	29.	c-4	27	N O	3	o. helder
	—	1-5	32	NW 2 NO	2	z. betr. sn.
4	—	2-2	42½	ONO	2	wolkig
	—	3-2	29½	O t Z	2	o. helder.
	—	3-8	29	O	2	helder
5	—	4-2	39	O t N	3	—
	—	4-3	31½	N O	5	—
	—	4-1	32	N t O	5	— wolkig
6	—	3-9	41½	—	3	donker
	—	3-7	36½	—	4	—
	—	3-0	35½	N	4	—
7	—	2-1	46	—	4	wolkig z. betr.
	—	1-5	38½	N t W	9	donker
	—	1-2	37½	N t O	6	betr. wolkig
8	—	1-5	45½	N	5	o. helder
	—	2-6	37	NNO	4	—
	—	3-8	36	—	4	helder
9	—	4-8	49	NO	4	—
	—	5-8	38	—	3	—
	—	6-0	34	N	2	nevel helder
10	—	6-2	48	—	4	helder
	—	6-3	40	NNW	4	— betr.
	—	6-7	39	Z t W	2	betr.
11	—	7-0	57	WZW	3	o. helder
	—	6-6	41	—	3	helder
	—	5-8	44	W t Z	4	o. helder
12	—	4-9	56	—	5	wat betr.
	—	3-5	42	N W	4	—
	—	2-2	45½	—	3	o. helder betr.
13	—	2-1	53	—	4	—
	—	2-2	45	—	4	wolkig iets R.
	—	2-0	43	NNW	6	iets R. donker
14	—	2-7	51	—	6	donker
	—	3-0	44	—	5	—
	—	3-3	47	NW	3	betr.
15	—	4-2	60	WNW	3	o. helder
	—	4-6	41	NNW	2	helder

	Bar:		Th:	Wind.		
	29.	4-7	45	Z	2	helder
16	—	4-5	64½	W t Z 1 ZO	1	o. helder
	—	3 6	50	O	1	helder
	—	2-5	50	N O	1	—
17	—	2-0	65	O	0	—
	—	0-6	54	—	0	—
	—	0-0	52½	Z O	0	—
18	28.	11-5	78	Z t W	0.2	o. helder
	—	11-1	58½	Z W	2	betr.
	—	11-5	56	ZZW	4	R. z. betr.
19	29.	0-5	62	—	7	z. betr.
	—	1-2	45	W t Z	4	o. helder
	—	1-6	47	W t N	6	— z. betr.
20	—	2-7	53½	WNW	5	—
	—	2-3	47	W	6.8	wolkig R.
	—	1-2	46	—	6	R. donker
21	—	1-0	53	NNW	5	o. helder
	—	1-2	40½	—	1	dunne wolken
	—	0-1	46	W	4	donker iets R.
22	28.	11-8	48	N W	8	— iets R.
	—	11-1	42½	—	8	z. betr.
	—	10-6	43	—	7	—
23	29.	c-5	49½	N	7	—
	—	2-3	42	NNO	4	betr. o. helder
	—	3-2	45½	—	1	o. helder betr.
24	—	4 0	56	—	2	—
	—	4-5	44½	NNW	4	—
	—	4-8	48	N W	2	nagt iets R z.b.
25	—	5-0	60	N O	2	o. helder
	—	5-5	43	NNO	2	helder
	—	5-6	46	N	3	o. helder
26	—	5-5	57	—	6	—
	—	5-7	44½	N t O	5	—
	—	6-2	45	NNO	5	wolkig
27	—	6-5	49	—	7	z. betr.
	—	6-7	36	NO	5	helder
	—	7-0	42½	O t N	2	—
28	—	6-7	53	N O	2	—
	—	6-2	42	NNO	2	o. helder
	—	5-3	46	N	3	wolkig
29	—	4-6	53	N t O	5	donker
	—	4-0	45	N O	3	—
	—	3-1	42	—	3	—
30	—	2-5	55	ONO	3	z. betr.
	—	2-5	50	NNO	3	—
	29.	$2\frac{45}{90}$	$45\frac{10}{90}$		$3\frac{8}{10}$	

Th. den 2 's av. 11 u: 31
3 's mo. 6 u: 29½
-- 's av. 11 u: 28
4 's mo. 6 u: 27
-- 's av. 11½ u: 28
8 's mo. 5 u: 24
— — 6 u: 25

Den 6 's mid. 12 u: 43
7 's nam. 3 u: 47
9 's mo. 5 u: 32
18 's nam 3½ u: 76¾
— 's av. 9 u: 64
24 's mo. 5½ u: 38
28 's mo. 6 u: 38

Th. 's mo. $41\frac{24}{30}$
's mid. $52\frac{7}{30}$ van 1 à 10. 37-0
's av. $41\frac{9}{30}$ 11 à 30. 49-[illegible]

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

OVER DE VERDRAAGZAAMHEID IN DEN GODSDIENST EN DE STAATKUNDE.

Wanneer men nagaat, hoe de menschlyke geest gewoon is zyne werkingen te volbrengen, is het geen wonder, dat de menfchen in zo verbaazende uiterften omtrent het befchouwlyke loopen; en dat, fchoon men, met betrekking tot de beoeffening en de driften, uit dewelken de beoeffening meest voortkomt, met grond zeggen konne, dat de menfchen in alle eeuwen en in alle landen altyd menfchen zyn, het menschdom in zyne begrippen omtrent het waare en valfche, het goede en kwaade, het fchoone en lelyke, zo verfcheiden is, dat een oplettend aanfchouwer daarover in verbaasdheid, ja fomtyds in zulk eene verwarring geraakt, dat hy in twyffel valt, of waarheid en valschheid, regt en onregt, fchoonheid en lelykheid, wel iets wezenlyks en iets meerder zy dan louter willekeurige vooroordeelen. Dit is alles zeer wel te begrypen, wanneer men aanmerkt, dat, ja, in den menschlyken geest wel zekere ontwyffelbaare beginfelen, omtrent dewelken alle menfchen overeenftemmen, zyn ingeplant, maar dat al het overige, waarop deze beginfelen moeten toegepast worden, afhangt van omftandigheden, welken omtrent ieder mensch onderfcheiden zijn; zo dat een ieder, daar hy noodwendig eene andere plaats dan een ander in de wereld moet beflaan, naar deze zyne plaatfing de voorwerpen in een ander daglicht en van eenen anderen kant befchouwt. Opvoeding, vooroordeelen van ouders en meesters, omgang in vroegere en laatere jaaren, ambagten, letteroeffeningen, bezigheden, vermaaken en uitfpanningen zelfs, alles loopt t'zamen om den geest van ieder onderfcheiden mensch onderfcheidenlyk te wyzigen, en, om zo te fpreeken, dusdanigen plooi in de hersfenen te brengen, dat een ieder de voorwerpen onderfcheidenlyk befchouwe.

De ondervinding leert deze verfcheidenheid op het onbetwistbaarfte; en zodra de menfchen zig van de allereen-

voudigste beginselen verwyderen, loopen zy zo verre uit een, dat men zeggen zoude, wanneer men de verscheidenheid hunner begrippen aanmerkt, dat het wezens moeten zyn, geheel en al van eene gansch verschillende natuur.

'T Is waar, in alle gevallen daar de menschlyke driften in werking worden gebragt, zyn de menschen, gelyk wy boven reeds aanmerkten, altyd menschen; overal waarin hun hoogmoed, hunne belangen, worden betrokken, zyn zy byna dezelfden; maar, waar het op oordeelen over de zaaken aankomt, daar zyn zy oneindig verschillend.

Eén middel is 'er alleen om de menschen eenstemmig te doen gevoelen, of liever eenstemmig te doen spreeken, en dat middel is de Vrees. Wanneer een mensch, die, met of zonder grond, een soort van geheiligd gezag verkregen, en het zo verre gebragt heeft, dat de menigte hem met eenen alles overtreffenden eerbied beschouwt, op den toon der onfeilbaarheid deze groote woorden uit: *Dit of dat zult gy gelooven, of gy zyt in alle eeuwigheid verdoemd;* of een ander, die, een nog onfeilbaarder en bygevolg nog kragtdaadiger werkend gezag verworven hebbende, naamlyk, dat van niet alleen te dreigen, maar ook van uit te voeren, op den toon van volstrekte magt zegt: *Dit of dat zult gy doen, of ik zal u van uwe ampten, van uwe neering, van uwe welvaart, van uw leeven, berooven;* dan alleen hoort men de menschen al beevende, dezelfde taal voeren; dan ziet men ze dezelfde artikelen onderschryven, dezelfde daaden pryzen of laaken, naar dat het voorschrift luidt van hem, die de magt in handen heeft.

Is dit zo, geen wonder dan die verbaazende verschillendheid van Godsdiensten onder de volken; geen wonder, dat het geen dit geslagt voor den eenigen weg des hemels houdt, het andere dit zelfde beschouwe als het pad des eeuwigen verderfs. Dat wezen, door het welke wy zyn, in het welk wy leeven en ons beweegen, houdt zig, hoe naby ook aan een iegelyk van ons, voor onze zinnen verborgen. Wy bemerken het niet, dan alleen, wanneer wy oplettend het geen rondom ons is gadeslaan en redeneeren, uit zyne gewrogten: en daar het oplettend gadeslaan en redeneeren alleen het werk is van weinige bevoorregte geesten, en buiten den kring der gewoone verstanden, zou de Godheid volkomen aan het menschdom onbekend zyn, indien zy zelve zig niet aan het zelve ontdekt had. Maar dan nog weet de mensch niet meer, dan hy van God zelven geleerd is; wil hy verder gaan,

gaan, wil hy door gevolgtrekkingen en besluiten het Opperwezen nader kennen, hy trekt noodwendig verschillende gevolgen, vormt onvermydlyk verschillende besluiten, naar de onderscheidene wyze van zien, die een gevolg is van zyne plaatsing in de wereld. Hier van daan die verschillende gezinten, zelfs onder die, welken in hunne redenkavelingen uit eene en dezelfde bron putten, een en hetzelfde geleide volgen, doch het welk hen naar de gesteldheid van hunne zintuigen op geheel onderscheidene wegen leidt.

Dit is een der gronden, waarop de verpligting tot verdraagzaamheid in den Godsdienst gevestigd is. Het is onmooglyk, dat de menschen omtrent het Opperwezen eenstemmig denken zouden: en zoude ik mynen broeder haaten, vloeken, kwellen, vervolgen, omdat hy niet denkt gelyk als ik, daar hy onmooglyk met my eenstemmig denken kan!

Het geen wy omtrent den Godsdienst zeggen, dat zelfde zeggen wy ook omtrent de Staatkunde. Even zo onmooglyk als het is, dat alle menschen zig omtrent de Godheid even dezelfde denkbeelden vormen, zo onmooglyk is het dat zy omtrent de Staatkunde in dezelfde gevoelens zouden zyn.

De Staatkunde is eene der moeilykste, der ingewikkeldste wetenschappen, en waaromtrent men, naar het verschillend oogpunt waaruit men ze beschouwt, zeer verschillend denken moet.

Zeker is het, daar zyn vaste beginselen omtrent welken alle menschen overeenstemmen. Zo is het zeker, dat de Overheid het welzyn van het volk zoeken moet; dat het volk gehoorzaamheid en eerbied aan zyne overheid schuldig is; dat als de overheid het welzyn van het volk veronagtzaamt, nog meer wanneer zy den borger verdrukt, het volk ontslagen is van zynen pligt omtrent de overheid: dit zyn onbetwistbaare gronden in de Staatkunde. Maar het is dikwyls niet zo gemaklyk te bepaalen, of de overheid het welzyn van het volk behartigt dan niet. Dit hangt veeltyds af van de onderscheidene begrippen, welken men omtrent het belang van den Staat heeft. Het kan gebeuren, dat het geene deze agt het belang van den Staat te vorderen, dit juist aan geenen voorkomt, lynregt tot bederf van land en volk te strekken. Het kan gebeuren, dat dit, waaromtrent allen t'zamenstemmen als strekkende tot het algemeene welzyn, niet kan uitge-

gewerkt worden, om redenen, die het niet mooglyk is dat allen zien. Dit zo zynde, kan het ligtlyk gebeuren, dat de overheid en het volk in gantsch onderscheidene begrippen staan; en dat de overheid, ter goeder trouwe het welzyn van het volk zoekende, het volk, van zynen kant, ook ter goeder trouwe, zig beklaagt over het verzuimen van het algemeene belang, door de overheid. In zulk een geval, is de vraag, of het volk ontslagen zy van zyne verpligting aan de overheid, en of het met regt zig tegens haar verzetten moge. Zo is ook de vraag, of, wanneer de onderdaanen der overheid in zulk een geval gehoorzaamheid weigeren, de overheid regt hebbe dezelven als muiters te beschouwen, en als zodanigen ter straffe te vorderen.

Even gelyk de overheid in andere begrippen kan staan als de onderdaanen, en beiden ter goeder trouwe, zo kunnen onderscheidene leden, die in Gemeenebesten t'zamen de overheid uitmaaken, zo kunnen ook de borgers, onderling, in geheel strydige gevoelens zyn omtrent de algemeene belangen. Geen land is 'er onder de zonne, dat dit niet ondervonden hebbe; en wy gevoelen, helaas! in deze duistere tyden, maar te sterk de waarheid van dit gezegde.

Maar wat is nu de pligt in zulke gevallen van een ieder? Wat staat der overheid te doen omtrent den borger, wat den borger omtrent zyne overheid; wat het eene lid der regeering omtrent het andere; wat den eenen borger omtrent zynen medeborger?

Het spreekt van zelf, dat de onderscheidene toestanden van Volken en Staaten, dat de verschillende onderwerpen van verdeeldheid, dat de gelegenheid van tyd, plaats en omstandigheden, een oneindig verschil in de oplossing dezer vraage zouden vorderen, indien wy in een naauwkeurig en uitvoerig verslag treeden wilden: dan, daar ons oogmerk alleen is algemeen te zyn, willen wy ons ook alleen bepaalen tot eenen algemeenen raad, die in alle gevallen te passe komt.

Deze raad is, *zyt verdraagzaam*. Even gelyk gy uwen broeder in den Godsdienst moet verdraagen, en zyne dwaalingen toeschryven, niet aan de boosheid van zyn hart, maar aan de beperktheid van zyn verstand; even zo moet gy de Staatkundige dwaalingen van uwen medeborger veeleer aan de zwakheid van den menschlyken geest,

aan

aan zyne onkunde en onbedrevenheid, dan aan een boos, een vyandig, hart toefchryven.

De Staatkunde is, zo als wy reeds boven aanmerkten, de ingewikkeldfte wetenfchap van allen, en zy is nog oneindig moeilyker voor die geenen, welken door hunne plaatfing in de Maatfchappy alleen maar een gedeelte over zien, en dat fomtyds nog een zeer beperkt gedeelte, van de ftaatkundige wereld. De Staatkunde is een doolhof zelfs voor den ervarenften; wat dan voor den onbedrevenen!

Wanneer, in eenen duisteren nagt, op eene kust vol klippen en zandbanken, een Schip door eenen woedenden ftorm wordt beloopen, is het een meesterftuk der konst, wanneer de Stuurman, kundig van ftranden en gronden, het fchip veilig door de dreigendfte gevaaren heen weet te ftuuren. Zyne bekwaamheid, zyne kunde, en het gezigt van die tekens welken hem de ftranden moeten doen onderkennen, zo veel het de zwarte nagt hem toelaat, kunnen alleen de kiel redden, welke aan zyne zorg is toevertrouwd. Wat zou het dan zyn, indien een onervaren reiziger, beneden in het fchip, onbedreven in de ftuurmanskonst, onkundig van gronden en ftranden, zelfs onbewust van de plaats, waar het fchip zig bevindt, de maatregelen van den Stuurman wilde berispen, en het bootsvolk ontrusten, met het twyffelmoedig te maaken omtrent het beftier van den Stuurman!

Ik zeg dit niet, om den borger te laaken, die fpreekt en oordeelt over het gedrag zyner overheid. Dit is een regt dat een iegelyk toekomt; en het zoude de onregtvaardigfte dwinglandy wezen, welke den ingezeten verbieden wilde te oordeelen over het beftuur van den ftaat, dat is over het beftuur van de zaaken van allen, en bygevolg ook van zyne byzondere zaaken.

Maar dit wil ik zeggen, dat de borger, oordeelende over het beftuur van den Staat, dat doen moet met die omzigtigheid, die befcheidenheid, en die toegeevendheid, welken menfchen pasfen, die niet dan ten deele onderrigt zyn van de zaaken, over welken zy willen oordeelen.

Niet alleen dit; maar ook, wanneer men zig wel onderrigt agt, wanneer men meent klaarlyk gebreken in het algemeene beftuur te kunnen aanwyzen, dan nog moet men met omzigtigheid oordeelen, en vooral niet onverhoord veroordeelen.

„ Waarom wordt dit of dat niet gedaan, en waarom ge-

„ schiedt juist het tegendeel? Ik zie immers klaarlyk dat „ alles verkeerd is; dat het belang van den Staat schandelyk wordt verwaarloosd; dat de eer, het welzyn „ van 't gemeénebest wordt vertreden en verzaakt." —— Dit ziet gy alles; maar weet gy alle de redenen waarom zo gehandeld wordt? alle de beletselen die het goede verhinderen, en die het niet in de magt der geenen is weg te ruimen, welke het bestuur in handen hebben?

„ Ja; maar men meent het niet wel met het Vaderland; „ eigenbelang heerscht boven de zorg voor het algemeen, „ en het Vaderland wordt opgeofferd aan slinksche oogmerken.

Dat 's Hemels blixemen die schelmen vergruizen, die 't Vaderland verraaden! of liever dat de allerschandelykste straf voor 't oog van 't geheele Volk op hunne koppen valle, die, onder den schyn van borgers, vyanden zyn van den Staat? De galg zy hun sterfbed, het rad hunne begraafplaats!

Maar zie toe, dat gy hier ook niet ligtvaardiglyk veroordeelt. Hy, die kwaalyk denkt, hy die kwaalyk handelt, kan dwaalen, en hoe grof ook zyne dwaaling u schynen moge, hy kan ter goeder trouwe dwaalen.

Let wel, eer gy iemant slinksche oogmerken aanwryft, op de kenmerken die een boos en verraaderlyk hart aanwyzen. Een man, die, om zyne oogmerken te bereiken, oneerlyke konstenaryen aanwendt; die, in geschriften over de gemeene verschillen, valsche aanhaalingen maakt, gebeurtenissen verdraait, en in een haatlyk licht stelt; die zyner tegenpartye zonder grond booze oogmerken aandicht, en al de konst van drogredenen in 't werk stelt om ze haatlyk te maaken: een man, die het volk opruit, en het gemeen, door bedrieglyke vonden, zoekt in beweeging te brengen: vooral wanneer men klaarlyk zien kan, dat zulk een man met dit alles zyne grootheid of eenigen anderen tak van eigenbelang bedoelt: zulk een man dwaalt, zeker, niet ter goeder trouwe; zyn hart is boos, dewyl zyne daaden boos zyn; hy heeft geen regt op uwe inschiklykheid, en alle eerlyke lieden moeten dezen schelm verfoeien en vermyden.

Maar, zo lang in het gedrag van iemant zulke klaarblyklyke bewyzen van kwaade trouw zig niet op doen, zo lang het mooglyk is, dat hy ter goeder trouwe dwaalt, zo lang eischt de verdraagzaamheid, de menschlykheid, de Christlyke liefde, dat gy het beste van hem hoopt; en,

en, zo gy hem al mooglyk met eenig mistrouwen aanschouwt, behoort gy hem ten minsten nog als een eerlyk man te behandelen.

„ Deze man heeft zig in dit of dat geval niet gedraa-
„ gen gelyk een goed borger betaamt; hy heeft grond
„ gegeven om hem te verdenken, dat eigenbelang, dat
„ slinksche oogmerken, by hem plaats hebben: verdient
„ hy dan niet den algemeenen haat, de veragting van al-
„ le braaven?"

Deze man verdient, zekerlyk, dat gy hem mistrouwt; dat gy op uwe hoede zyt omtrent zyne aanslagen; maar, *zo lang* 'er *mooglykheid* is, dat hy uit een verkeerd *begrip* gehandeld heeft; dat hy uit dwaaling en niet ter kwaader trouwe eener verkeerde partye is toegedaan; zo moogt, zo moet gy, ja, tegens zyne onderneemingen waaken, gy moogt hem tegengaan; maar omtrent zyn zedelyk karakter moet gy gemaatigd denken: beschouw hem als tot eenen verkeerden aanhang behoorende, maar beschouw hem evenwel als een eerlyk man. Even gelyk gy eenen vyand, die, gehoorzaam aan zynen Vorst, uw Vaderland beoorloogt, zo lang hy zig houdt aan de wetten van den kryg, als een eerlyk man beschouwt, wien gy dikwyls naar de grootheid van de 'slagen welken hy u toebrengt eene des te hoogere agting toedraagt; even zo moet gy eenen medeborger, die, ter goeder trouwe, eene naar uw inzien schadelyke party aankleeft, als een eerlyk man agten.

Deze verdraagzaamheid is des te pryslyker en nuttiger, om dat, zonder dezelve, alle verzoening by borgerlyke oneenigheden te moeilyker gemaakt en als afgesneden wordt; ja, omdat, indien geen inschiklykheid en dit opzigt plaats heeft, hy die eens kwaalyk heeft gehandeld, al was hy begeerig en bereid om zig te verbeteren, gedwongen wordt kwaad te blyven, om te volharden in zyne booze poogingen, daar hy toch voor eeuwig in den haat is, aan eene eeuwige veragting en vervolging onderworpen, en alle verzoening en vergiffenis voor hem afgesneden. „ Ik heb," zo moet zulk een man spreeken, „ kwaalyk gehandeld. Ik gevoel, dat
„ ik niet had moeten deelen in die voor de Vryheid, voor
„ het Vaderland, zo schadelyke aanslagen. Ik heb 'er be-
„ rouw van; en, wilde men mynen mistred vergeeven, ik
„ voegde my terstonds by de betere party. Maar helaas!
„ het onherroeplyke vonnis van eerloosheid is over my uit-
„ gesproken; men verfoeit, vervloekt, beleedigt en hoont
„ my overal. Myn berouw wordt voor eene nieuwe schel-

„ mery uitgekreten. Wat zal ik nu doen? Ik moet my „ nu wel houden aan mynen ouden aanhang, en door alle „ middelen tragten dien te doen zegenpraalen. Dit is het „ eenige middel om my te herstellen. Dryft myne party „ eindelyk boven, dan zal ik myne vyanden wel doen zwy- „ gen. De vrees zal uitwerken wat de overtuiging niet „ vermag; en de denkwyze des gemeens, door den dwang „ en de noodzaaklykheid veranderd, zal my allengskens „ de agting myner medeburgeren weder schenken." ——— Een ieder gevoelt, dat zulk eene redeneering niet geschikt is, om den flegten te regt te brengen; en de wanhoop was nimmer het middel om eenen bekeerling te maaken.

O. O.

EENVOUDIG TOESTEL, OM, IN SCHEIKUNSTIGE DESTILLATIEN, ALLE DE VOORTBRENGZELS DER LICHAMEN TE VERZAMELEN; BRIEFSWYZE MEDEGEDEELD, AAN DEN WEL ED. HOOGGELEERDEN HEERE FLORIS JACOBUS VOLTELEN, *Med. Doct. et Chemiæ Professor*, *enz. te Leyden.*

DOOR

WILLEM VAN BARNEVELD,

Lid van het Provintiaal Genootschap te Utrecht, van de Maatschappy der Landbouw, en Apotheker, te Amsterdam.

Wel Ed. Hooggeleerde Heer!

'T Zal van geen Scheikunstenaar ontkend worden, dat, in de Chemische bewerkingen, de ontwikkelde Konstlucht en de vlugste deeltjes der gebezigde voorwerpen, hoe groot men de Destilleervaten ook neeme, doorgaans verlooren gaan. ——— Hier door vermist men derhalven niet alleen zekere deelen, die noodzakelyk tot het geneeskragtig voortbrengzel behooren; maar ook tevens de ervaring van sommige andere deelen, die met de verzamelde, de gezamentlyke bestanddeelen, van het gebezigde Lichaam in 't geheel uitmaakten.

De volkomene kennis egter van den ganschen inhoud van eenig Scheikundig subject is thans, daar wy, door den

den Luchtkundigen PRIESTLEY, op het ſpoor gebragt zyn, voor den Scheikundigen beärbeider eene onontbeerlyke noodzakelykheid geworden, en zal, naar myn inzien, meer en meer daar voor erkend worden. Wie weet niet hoe veel de kennis der verſchillende Konstluchten aan de volmaking der Scheikunst heeft toegebragt, en dagelyks nog toebrengt. ——— Ook zyn myne gedagten, om dezen Toeſtel te vervaardigen, haren oorſprouk hier aan verſchuldigd.

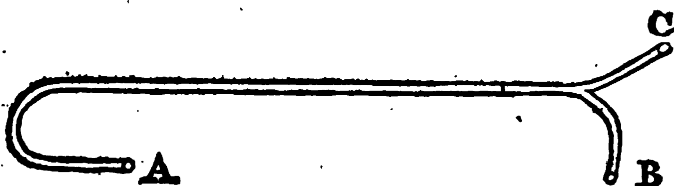
Wanneer men eenige deſtillatie in glaazen vaten begint, is het zeker, indien de voegen behoorlyk geſlooten zyn, 't zy met een Blaas, of vastzgutig of lymig *Lutum* (ſmeerzel,) dat deze geſlootene voegen egter niet kunnen beletten, dat de gemeene Lucht, die in de glaazen bevat is, en door de hitte uitgezet word, met een veerkragtig vermogen naar buiten dringt. ——— Even min kan de Konſtige Lucht, die, door de bewerking, uit de Lichamen ontwikkeld word, in deze vaten bedwongen worden; en zal niet naarlaten, veele vlugge en wel de wezendlykſte deeltjes, van het Scheikunſtig Lichaam, mede te ſleepen. Indien het ſmeerzel zeer digt en vastgeſloten is, zullen of de vaten verbryzeld worden, of de dampen zullen door het ſmeerzel of blaas heen dringen of dezelve doen openberſten.

Dit geſteld zynde, dat zeker is, gelyk het inderdaad is, en zo als elk, die ſlegts ooit *Spiritus Nitri Dulcis* gerectificeerd heeft, ondervind; gaa ik tot de beſchryving over van myn *Eenvoudig Toeſtel*, dat niet alleen alle de producten des Scheikunſtigen Lichaams kan bewaren, maar ook alle deze hindernisſen voorkomen.

Ik neem eene dunne lange glaazen pyp, vyf of zes voeten lang, en welke twee of drie lynen van een duim hol is. Ik neem dezelve liefst nog langer, althans in geval, als de hitte, in de operatie, noodzakelyk moet vermenigvuldigd worden. Deze pyp laate ik aan beide zyden open, en dezelve aan het eene einde ombuigen, door een gewoonen glasblazer, (die men in Amſterdam genoeg by der hand heeft) zo dat deze pyp aan dit einde gelyk is aan een Hevel; terwyl ik aan het andere einde, dat ik ook een weinig van zyn regte lyn laat verzetten, nog een ander klein pypje voege, na genoeg een half voet lang, en eene gemeenſchappelyke holte hebbende, met de overige openingen der pyp, zo dat de geheele toeſtel, als

 dan

dan beftaat uit een pyp met drie openingen, gelyk deze figuur aanduid.

De opene Haak A is de mond der pyp, en de openingen B en C zyn de uiteinden van dezelve.

Indien ik nu eenige deftillatie aanvange, dan voege ik den mond dezer pyp A zo wel als den mond der kromhals, te zamen in den mond des Ontfangers, in welken ik gewoon ben de afdruiping te verzamelen. Ik rigt voorts de lengte der pyp langs den Ontfanger nederwaards, zo dat van de twee uiteinden C en B het uiteinde B nederdaalt, in eene onderftaande vles, om het vogt te ontfangen, welke vles met Lutum wel aan deze pyp toegefmeerd word, terwyl het opwaards ftaande Pypje C de lucht kan uitblazen, die door het vuur in de glaazen vaten uitgezet, of die door de Scheikunftige voorwerpen ontwikkeld word.

Dan, om het verlies van de Konst-Lucht voor te komen, hegt ik aan deze Pyp eene wel uitgedrukte en van gemeene Lucht ontledigde blaas vast, op deze wyze. Ik doorbrand eene kurk, zo dat dezelve juist op dit Pypje C vast fluit. De kurk maak ik alvorens met deszelfs andere einde vast aan een koperen kraan; welke vooraf aan het uiteinde voorzien is van eene Verkensblaas. Wanneer nu myn blaas vol is, draai ik deze kraan toe, en leg, in plaats van deze, daar eene andere blaas aan, of druk dezelve uit, onder door water heen, in eenige Molglaazen, om denzelven te beproeven, als het my behaagt, in welk geval ik dezelfde blaas vervolgens meer kan gebruiken.

Men bevat nu ligt, indien men eenige proefneeming door vuur met de glaazen deftilleervaten bewerkftelligt, wat het gevolg is van dezen aangevoegden toeftel. Te weeten: de gemeene of de konftige Lucht, zig doorgaans gretig vereenigende met de vlugfte dampen, kan nu ruimte krygen, door middel van deze glaazen Pyp, dringt daar door; en onderweg het vloeibaar-vlugge deel, genoegzame

ge-

gelegenheid hebbende, om zig door inkrimping te verdikken, eer het aan de koele uiteindens der Pyp komt, zal zig in de onderſtaande vles verzamelen, terwyl de Lucht, de vaste Lucht der Lichamen, in de ledige blaas zal overgaan en dezelve vullen.

Dan ik dien hier aan te merken, dat men de eerſte blaas, met verzamelde Lucht, moet weg doen, om dat dezelve, als te veel met de gemeene Lucht der vlesſen vermengd zynde, van geen nut is. Derzelver egtheid hangt mede niet weinig af van de deſtilleervaten, inzonderheid van den Ontfanger, die te wyd zynde, al te veel gemeene Lucht inhouden, om de ontwikkelde Lucht naar eisch te beöordeelen, en alzo de ontwikkelende Lucht tot in de blaas kan ontſnappen, is de te groote wydte der vaten overbodig.

Na de bewerking neemt men de onder de Pyp ſtaande vles weg, en mengt de verzamelde vogtdeelen, by de verzamelde van den Ontfanger. De Lucht der blaazen beproeve men gelyk andere Konstluchten, welker manier te wydloopig is, en door de werken van PRIESTLEY en anderen te bekend, dan dat ik dezelve hier zoude beſchryven.

't Zou hiermede niet te pasſe komen, om veel van de byzondere Luchtkonſtige ondervindingen der Lichamen te ſpreeken. Dit tot de beſchryving van onzen Toeſtel niet behorende, ſparen wy tot nadere gelegenheid. Alleen wil ik 'er van zeggen, —— dat op deze wyze by de bereiding van het *Liquor anodinus mineralis Hofmanni*, eene helder vlammende *Aër Æthereus*, (Geestlucht) voortgebragt word, die in water en geest beſtendig is, en even vlambaar blyft. —— Dat de gewoone *Spiritus Nitri Dulcis*, en die van *Glauberus*, eene minder heldervlammende Lucht geeft, die in water onbeſtendig is, en al zyne brandbaarheid aan het zelve mededeelt, om dat het Zuur des Salpeters, 't welk met de vereeniging des Phlogistons, de grondſlag der brandbaarheid uitmaakte, meer affiniteit met water hebbende, het Phlogiston loslaat, en daarna een kaars of andere vlam uitbluscht in plaats van dezelve te ontſteeken. —— Dat de bewerking des *Harsthoorns*, tot *Spiritus*, *Sal et Oleum*, eene heldervlammende Lucht geeft, in eene zo ongeloofelyke hoeveelheid, dat men zig deswegens ten uiterſten moet verbaazen. Dat de *Spiritus Nitri Fumans*, eene dodelykverſtikkenden damp geeft, welkers zuure deeltjes, zeer ligt het Phlogiston loslaten, en zig door ſchudding met ge-

gemeen water vereenigen, en hetzelve Zuur maken. —— Dat de destillatie van den Ammoniac-Geest een allervlugste vaste Lucht geeft, die, aan den afgedropen Spiritus overtollig zynde, Rivier-water vlug maakt, enz.

De Geesten van alle deze scheikunstige Operatiën, in de onder het uiteinde der Pyp staande vles verzameld, munten uit in deugd en vlugheid, maar de hoeveelheid van eenigen is zeer gering.

Ik twyffel geen oogenblik of uw Hooggeleerde zal dezen toestel verbeteren, of ligt in andere bewerkingen bezigen, 't zy in Sublimatiën, Effervescentiën enz. —— Zeer gepast hebt gy my reeds te binnen gebragt, het nuttig gebruik van dezen Toestel, in de bereiding van den *Spiritus Salis Fumans Libavii;* en ik vertrouw, dat deze Pyp niet minder nuttig zyn zal, in de bereiding van den dampenden zeer verstikkenden Glauberiaanschen Zeezoutgeest, hoewel ik niet zonder vrees ben, dat de Blaas, van wegens de Scherpheid der dampen, doorvreeten zal worden, waarvan men in den *Spiritus Nitri Fumans* ook veel gevaar loopt.

Behalven het nuttig gebruik van deze Pyp, heeft dezelve nog twee nuttigheden ten gevolge. Ten eersten: behoeft men nu den Ontfanger om de uit de bewerkte Lichamen ontwikkelende en somtyds onbedwingbare dampen, zo wyd niet te neemen. Ten anderen zal het *Lutum*, by de verbinding der Destilleervaten, in 't geheel niet losbersten, en eene gemeene hoe wel digte sluiting zelf genoeg zyn. **Ik ben enz.**

Amsterdam
den 12 *May* 1785.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DE SNEPJES.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

Het *Snepje* heet, in 't Italiaansch, *Pizzardella;* in 't Fransch, *Becasfine;* in 't Hoogduitsch, *Schnepfflin;* in 't Zweedsch, *Mall-Sneppa;* in 't Poolsch, *Bekas;* in 't Engelsch, *Snite;* in 't Turksch, *Jelve.*

De benaaming van *Snepje* is zeer wel gepast: dewyl men, alleen op de gedaante lettende, dit Vogeltje zou kun-

kunnen neemen voor een *Kleine Snep.* ——— *Het zou*, zegt BELON, *een Kleine Snep zyn, indien 't zelve geene geheel verschillende geaartheden hadt.* In de daad, het *Snepje* heeft, even als de *Snep*, een zeer langen Bek en een vierkantigen Kop; de Pluimadie op dezelfde wyze geschakeerd; alleen mengt 'er het roode zich minder onder, het graauwe en zwarte heerscht 'er meer in; maar deeze gelykvormigheden, tot het uitwendige bepaald, dringen niet tot het inwendige door; het zintuigelyk gestel is niet het zelfde: de natuurlyke geaartheden staan tegen elkander over. Het *Snepje* onthoudt zich niet in de bosschen; maar op de moerassige plaatzen der Velden, in de Kruiden, en de Rietgewassen aan den oever der rivieren: het heft, vliegende, zich zo hoog in de lugt, dat men het hoort wanneer het buiten 't gezigt is: een zagt geschreeuw, *mée*, *mée*, *mée*, 't geen aan eenige Naamlystmaakers, als KLEIN, SCHWENCKFELD en RZACZYNSKI, gelegenheid gegeeven heeft om 't zelve het *Vliegend Geitje* te noemen; het slaat ook, de vlugt aanneemende, een kort en piepend geluid; het bewoont in geenerlei jaarsaizoen het gebergte; het verschilt, derhalven, van de *Snep*, in aart en hebbelykheden, zo zeer als het daar na in Gedaante en Pluimadie gelykt.

In *Frankryk* vertoonen zich de *Snepjes* in den Herfst; men ziet 'er zomtyds drie of vier by elkanderen; doch meestentyds vliegen zy alleen. Zy komen van verre, met een zeer verhaaste vlugt, en, naa drie wendingen, vliegen zy twee of drie honderd schreeden voort, wanneer zy zich tot eene onbeooghaare hoogte verheffen; de Vogelaar weet hun vlugt te stuiten, en ze tot zich te lokken, door het nabootzen van hun geluid. Het *Snepje* blyft den geheelen Winter over in onze Gewesten, rondsom de warme bronnen, en de kleene daarby gelegene moerassen. Met den Voortyd vertrekken zy in grooten getale, en het schynt dat dit het saisoen hunner aankomst is in veele Landen, waar zy nestelen, als in *Duitschland*, in *Silesie*, in *Zwitzerland*; doch in *Frankryk* blyven 'er slegts eenigen den Zomer over, en zy nestelen in onze moerassige streeken. WILLUGHBY merkt het zelfde op, ten aanziene van *Engeland.* Men vindt hunne nesten in Juny; ze zyn op den grond geplaatst aan den wortel van eenigen grooten Olm- of Wilgenboom; in hoeken, zo moerassig, dat het vee 'er niet kan bykomen; ze zyn vervaardigd van gedroogde kruiden en pluimen, en men

vindt

vindt 'er vier of vyf Eitjes in, langwerpig van gedaante, wit van kleur; met roodagtige plekken; de Jongen verlaaten het nest zo ras zy uit den dop komen; zy zyn leelyk en onbevallig van gedaante, doch desniettegenſtaande bemint by de Moeder, die ze oppast, tot dat hun groote Bek, die zeer ſlap is, eene genoegzaame vastheid en ſtevigheid verkreegen heeft, en verlaat ze niet, eer zy overvloedig in ſtaat zyn om voor zichzelven te zorgen.

Het *Snepje* pikt geduurig in den grond, zonder dat men bapaald konne zeggen wat het ten ſpyze nuttigt: in de maag vindt men niets, dan een aardagtig vogtig overblyfzel; waarſchynlyk de verteerde zelfſtandigheid van de Wormen, waar mede het zich voedt: want ALDROVANDUS merkt op, dat het *Snepje* het einde van de Tong, even als de *Spechten*, gepunt heeft, en dus zeer geſchikt om de Wormen in den grond opgepikt te doorſteeken.

By deeze ſoort van *Snepjes* heeft de Kop eene natuurlyke beweeging van de eene zyde na de andere, terwyl zy den Staart op en neder beweegen. Zy loopen langzaam, met opgeſtooken Kop, zonder te ſpringen of te huppelen; doch zelden verrast men ze in dien ſtand: want zy houden zich zorgvuldig verborgen in het riet, in de ruigte aan den waterkant groeijende, waar de Vogelaars niet kunnen komen, dan met eene ſoort van voetplankjes, gemaakt van ligt hout, en breed genoeg om niet in den modder te zinken; en dewyl het *Snepje* verre en zeer ſchielyk weg vliegt, en verſcheide wendingen maakt in het opvliegen, is het zeer bezwaarlyk dit Vogeltje te ſchieten; veel gemaklyker wordt het gevangen met zulk een ſoort van net als men in de openingen der bosſchen zet, om de *Sneppen* te verſchalken.

Het *Snepje* is doorgaans zeer vet, en dit vet is van een zeer fynen ſmaak, niets hebbende van het walgingwekkende, aan andere vette Vogelen eigen; het wordt toebereid even als de *Sneppen*, zonder het ingewand weg te neemen, en overal voor een zeer lekker Gevogelte gehouden.

Schoon het in den Herfst by ons aan geen *Snepjes* ontbreeke, zyn ze thans zo veelvuldig niet als voorheen, doch dit Vogelgeſlacht is veel wyder uitgebreid dan dat der *Sneppen;* men ontmoet het in alle Werelddeelen. COOK merkt op, dat ze in meer plaatzen ter Wereld voorkomen dan eenig ander Gevogelte: zy zyn gemeen bykans in geheel *Europa*, *Aſia* en *America:* men heeft ze ons

van

van *Cayenne* gezonden, waar men ze *Becasſine de Savane* heet. De Heer FREZIER vondt ze in de velden van *Chili;* zy zyn gemeen in *Louiſiane*, waar ze tot by de wooningen komen, even zo in *Canada* en op *S. Domingo.* —— In de Oude Wereld vindt men de *Snepjes* van *Zweeden* en *Siberie* tot op *Ceilon* en *Japan;* wy hebben ze van de *Kaap de Goede Hoop* ontvangen, die wel eenigzins grooter van bek, kloeker van geſtalte, en dikker van pooten waren dan de onze, doch voorts bleeken van dezelfde ſoort te zyn; zy hebben de verafgelegene Landen van de *Zuidzee* bereikt, volgens FORSTER waren ze veelvuldig op het Noordlyk gedeelte van *Ulietea* (een Eiland niet verre van *Taiti.*) De Heer de BOUGAINVILLE heeft ze op de *Malouine Eilanden* gezien, en merkt op dat hunne geaartheid overeenkwam met die eenzaame plaatzen, waar niets dezelve ontrust, het tegenovergeſtelde van op *Ulietea*, daar ze zeer ſchuw waren, dewyl de Inboorlingen, greetig op die lekkere beetjes geſteld, 'er beſtendig jagt op maakten. Op de *Malouine Eilanden* vervaardigden ze, volgens berigt des evengenoemden Reizigers, de nesten in 't midden des velds, zy werden, geen wantrouwen betoonende, noch wendingen in het vliegen maakende, gemaklyk geſchooten. Een nieuw bewys, dat de ſchroomagtige geaartheid der voor den Mensch vlugtende Dieren hun wordt ingedrukt door vreeze: en deeze vreeze, in het *Snepje*, ſchynt zich nog te vereenigen by den ſterken afkeer van den Mensch: want het behoort tot dat ſlag van Vogelen, 't geen men op geenerlei wyze kan temmen. LONGOLIUS verzekert, dat men de *Snep* kan houden, in een vlugt opkweeken, en zelfs tot vet worden voeden; doch dat dit, ten opzigte van het *Snepje*, vergeefsch beproefd is.

Het ſchynt dat 'er onder deeze ſoort een klein geſlacht is: want, behalven het *Kleine Snepje*, het *doove* bygenaamd, waarover wy vervolgens nog iets zullen zeggen, vindt men onder die van de gewoone ſoort grootere en kleindere; doch dit verſchil in geſtalte, niet vergezeld van eenig ander, noch in de Leevenswyze, noch in de Pluimadie, wyst niets meer uit dan een verſchillend ras of misſchien eene louter toevallige en tot dat voorwerp bepaalde verſcheidenheid, van de Sexe niet afhangende: want men kent geen uiterlyk blykbaar onderſcheid tusſchen het Mannetje en Wyfje in deeze ſoort.

Dit uiterlyk blijkbaar onderſcheid wordt ook niet gevon-

vonden by het *Kleine Snepje*, het *Doove* bygenaamd. 't Zelve heeft slegts de helft der grootte van het bovenbeschreeven *Snepje*: waarom, volgens BELON, de Verkoopers in *Frankryk* ze den naam geeven van *twee voor één*. De Engelschen noemen dit Vogeltje *Jud-cock*, ook *Jack-snipe*, de Deenen *Ror-sneppe*, de Poolen *Ksik*. Het verbergt zich in het rietgewas der poelen, onder gedroogde biezen en de overhangende takken, en verschuilt zich zodanig, dat men 'er bykans op moet trappen, om het te doen opvliegen: het vliegt als van onder de voeten op, als of het niets hoorde van 't geraas in 't naderkomen veroorzaakt; van hier de bynaam van *Doove*. Zyne vlugt is min snel, maar rechtstreekscher dan die van het Gemeene *Snepje*; zyn vleesch is even lekker, en zyn vet even smaaklyk; doch de soort is zo talryk niet, althans zo algemeen niet verspreid. WILLUGHBY, die in *Engeland* schreef, vermeldt dat zy 'er minder gevonden worden dan de *Snepjes*. LINNÆUS maakt 'er geene melding van in zyne optelling der *Zweedsche Vogelen*, ondertusschen wordt het in *Deenemarken* gevonden, volgens den Heer BRUNNICH. Dit *Kleine Snepje* heeft, naar evenredigheid, een korter Bek dan het andere. Zyne Pluimadie is dezelfde, met eenigen koperkleurigen weerschyn op den rug, en lange rosverwige vederen, van den rug nederhangende, die, als zyden draaden zich vertoonende, waarschynlyk tot oorzaak strekken van de benaaming van *Haar-Sneppen*, door de *Duitschers*, volgens KLEIN aan dit Vogeltje gegeeven.

Deeze *Kleine Snepjes* blyven by ons bykans het geheele jaar over, en nestelen in onze moerassen: hunne Eitjes zyn van dezelfde kleur als die der *Snepjes*, alleen veel kleinder naar evenredigheid van het Vogeltje, dat niet grooter is dan een *Leeuwrik*. Men heeft dikwyls dit *Kleine Snepje* voor 't Mannetje van het *Gewoone Snepje* gehouden; en WILLUGHBY verbetert deeze volksdwaaling, erkennende dezelve geloofd te hebben voor dat hy ze met elkander vergeleeken had: dit heeft niet kunnen beletten, dat ALBIN op nieuw in dezelfde dwaaling verviel; schryvende by de figuur van het *Kleine Snepje*: het *Mannetje* van *het Snepje* (*).

WILLUGHBY gewaagt van nog een *Snepje* onder den bynaam van *Dunlin*, 't geen wy gevoeglyk *Bruinetje* kun-

(*) WILLUGHBY, p. 214. ALBIN. *Tom.* III. p. 36.

kunnen overzetten (*). Het komt, volgens zyn berigt, in de Noordlykste gedeelten van *Engeland* voor. De grootte is gelyk aan die van het *Kleine Snepje*, van 't welk het Bruinetje weinig verschilt; het heeft een zwarte buik met wit gemengeld; het bovenlyf zwart gevlekt, en een weinig wit op een bruinrooden grond; het heeft dezelfde gedaante, en dezelfde Leevenswyze als het *Kleine Snepje*: en grenst 'er dus zeer na aan, of is misschien eene enkele verscheidenheid in, die soort.

(*) *Dun* betekent in 't Engelsch *Bruin*, van dit woord is *Dunlin* het verklein woord.

VERSLAG VAN 'T LEEVEN EN DE WERKEN VAN WILLEM JACOB 'S GRAVESANDE, *Hoogleeraar in de Wiskunde, Starrekunde, en Wysbegeerte te Leyden.*

(*Vervolg en Slot van bladz.* 208.)

De Hoogleeraar 's GRAVESANDE hadt by Mejuffrouw ANNA SACRELAIRE, met welke hy den vyftienden van Wynmaand des Jaars MDCCXX in den egt tradt, twee Zoonen verwekt, DIRK en JACOB 'S GRAVESANDE, twee verstandige en beminnelyke Kinderen. Voor hunne opvoeding alle mogelyke zorge te draagen was des Vaders grootste wellust. Wanneer zy hunne Leeroefeningen op de Hoogeschool begonnen hadden, met een voortgang, die alle hoop gaf dat zy de voetstappen huns waardigen Vaders zouden drukken, werd de jongste, omtrent dertien jaaren oud, door een brandende koorts aangegreepen, welke hem den vierden dag wegrukte. De rouw en droefenisse van 's GRAVESANDE en zyner Egtgenoote was groot; doch, naa botgevierd te hebben aan de eerste beweegingen, welke men de Natuur, in zulk een treffend geval, niet kan weigeren, vereenigden zy zich in dankzegging aan de Voorzienigheid, dat deeze hun twee Zoons gegeeven hadt, van welken 'er nog één overig was, wiens sterk en gezond gestel een lang leeven spelde; doch deeze troostgrond duurde niet lang, 's Morgens was JACOB, de jongste, gestorven; en de oudste, die veertien jaaren bereikt hadt, werd dien zelfden dag 's naamiddags door soortgelyk eene Koortsziekte aangetast; wanneer de Vader den eenen Zoon ten grave begeleidde, ging hy ten huize uit, in de by-

bykans zekere verwagting, dat hy den ander, t'huiskomende, dood zou vinden; 't leedt ook flegts weinige uuren naa de begraafenisse of die tweede flag trof den Wysgeer; dan hoe zwaar ook, hy gedroeg zich manlyk, en ging rustig af op beginzels, die hem niet in den mond, maar in den grond zyns harte, lagen. Hy hieldt zich verzekerd, dat, van alle mogelyke werelden, de geschaapene de beste was, en overtuigd, dat alles wat geschiedt bestuurd wordt door een Weezen van de hoogste Goedheid, ten meesten nutte der verstandige Schepzelen, welke hetzelve behaagd heeft daar op te plaatzen, schoon wy dikwyls niet begrypen op welk eene wyze. Deeze waarheid, van welke hy geheel en al doordrongen was, deedt hem, te midden van dien dubbelen ramp, zeggen. „God hadt my twee „Zoons gegeeven, die al myne Vaderliefde verdienden; „'t heeft hem behaagd ze my te ontneemen, ik ben „verzekerd het strekt ten hunnen en ten mynen beste: „het zou, derhalven, in my ondankbaarheid weezen, „my niet gelaaten aan zyne schikkingen te onderwerpen." Zo veel kragts hadt deeze bedenking op hem, dat hy, drie dagen daarnaa, in staat was om zyne opschorte Lessen weder aan te vangen. Misschien oefende hy te veel gewelds op zichzelven, en zou beter gedaan hebben met zyn aandoenlyk gestel in droefenisse eenigzins bot te vieren. Hy kon niet naalaaten, van tyd tot tyd, bedenkingen te maaken, die hem het geledene verlies op het nadruklykst en gevoeligst herinnerden. „Ik ben overtuigd," schreef hy, op zekeren tyd, aan den Heer DE SUPERVILLE, van het verlies zyner twee Zoonen gewaagende, „dat „GOD ons, langs den kortsten weg, ter Gelukzaligheid „opleidt; doch die paden zyn zomtyds wat oneffen!"

't Zy door de uitwerking van den dood dier twee Zoonen op zyne gesteltenisse, 't zy zyne kragten uitgeput waren door de vlytige beoefening der moeilykste Weetenschappen, hy nam zodanig af, dat hy, geduurende drie maanden, zyne kamer, en zeldzaam zyn bedde, kon verlaaten. Nogthans verloor hy niets van zyne leevendigheid en tegenwoordigheid van geest. Men hadt nog geen denkbeeld van het gevaar, waarin hy verkeerde, zelfs scheenen zyne kragten eenigzins te bekomen, wanneer hy, op 't onverwagtst, werd aangegreepen door stuiptrekkingen, met ylhoofdigheden gepaard, die niet dan met zyn dood, vier dagen naa den eersten aanval, eindigden, op den acht- en twintigsten van Sprokkelmaand des Jaars MDCCXLII.

Ik

Ik was, zegt de Schryver van dit Leevensberigt, alleen by zyn bedde, toen hy den geest gaf, en heb hem bykans geduurende zyne geheele ziekte opgepast, overzulks is niemand beter dan ik in staat, om den haatlyken laster, met welken men zyne naagedagtenisse heeft zoeken te bezwalken, te weeten dat hy gestorven zou zyn in de gevoelens der geenen, die men zeer ongepast *Sterke Geesten* noemt, te wederspreeken: een laster, die by zommigen ingang gevonden heeft. Niets is valscher. Staande zyne Ziekte sprak hy, gelyk in de dagen van gezondheid, als een Man, wel overtuigd van de Waarheid en Godlykheid der *Euangelieleere*. Allen, die hem van naby gekend hebben, geeven 't zelfde getuigenis. Nooit liet hy deswegen den minsten twyfel blyken, en hy sprak in zyne lessen en in gezelschappen, zo als hy dagt. Tot een byzonder bewys hiervan kan dienen; dat hy, een Uittrekzel vervaardigd hebbende van DITTON's werk over de *Opstanding van* JESUS CHRISTUS (*), het voorlas in 't gezelschap zyner Medeschryveren van dat Maandwerk; de Heer de ST. HYACINTHE, die openlyk voor de *Deïstery* uitkwam, ontdekte, dat de Maaker van het Uittrekzel als een *Christen* sprak, en wilde dat een Schryver van berigtgeevende Uittrekzels, als een geschiedschryver, het onbekend moest laaten welke Party hy toegedaan was. De Heer 's GRAVESANDE vondt geen smaak in die Onverschilligheid, en geloofde dat hy, als een *Christen*, zich zyner belydenisse niet moest schaamen, en voor zyne gevoelens uitkomen. 's GRAVESANDE had dit voorval zelve verhaald aan den Heer DE SUPERVILLE.

By eene opregte verkleefdheid aan den waaren Godsdienst, voegde de Heer 's GRAVESANDE alle hoedanigheden, die een Man in de Maatschappye agtens- en beminnenswaardig maaken. Hy was openhartig in gezelschap, en nooit heeft iemand beter dan hy geweeten hoe zich te schikken naar het character en de vatbaarheid der Persoonen met welken hy omging. Aandoenlyk voor alles wat een ander trof, was hy altoos zo gereed om de behulpzaame hand te bieden die zyne hulp behoefden, als om te deelen in de blydschap der gelukkigen. Ligt was hy over te haalen, en inschiklyk ten opzigte van onverschillige zaa-

(*) 't Zelve is te vinden in het *Journal Litteraire*, Tom. I. p. 391.

zaaken; doch, wanneer het zyn Pligt goldt, onverzettelyk standvastig.

Indien men den Heer 's GRAVESANDE als Burger beschouwt, hebben weinig Lieden van Letteren hun Vaderland meer dienst gedaan dan hy. Nauwlyks hadt hy de Hoogeschool verlaaten, of men raadpleegde hem, die reeds een naam gemaakt hadt door zyne schranderheid in de Rekenkunde, over de Geldligtingen, welke de Staat, in de toenmaalige hachlyke omstandigheden, moest doen. De Heer HOP, Thesaurier Generaal, die het plan deezer Geldligtingen ontwierp, nam den raad in van den jongen 's GRAVESANDE omtrent de moeilykste stukken. —— Desgelyks was de Heer 's GRAVESANDE den Staat van dienst, door zyne schranderheid in het ontcyyeren van Brieven: geduurende den Oorlog over de *Spaansche Naalaatenschap*, zondt men hem menigmaal onderschepte Brieven in cyfer aan den vyand geschreeven, wanneer anderen, tot dat ontcyferen doorgaans gebruikt, er niet uit konden komen. Prins EUGENIUS wist, by ondervinding, 's GRAVESANDE's bekwaamheid in die kunst.

Men weet, aan hoe veele gevaaren de Rivieren, *Holland* en de andere Gewesten, blootstellen; hoe dikwyls dreigende gevaaren moeten voorkomen, en reeds veroorzaakte rampen hersteld worden: zelden ging men hier in aan 't werk zonder den Heer 's GRAVESANDE geraadpleegd te hebben. Zyne Vertoogen en Berigten, deswegen by den Staat ingeleverd, maaken een groot aantal uit, en strekken tot overtuigende bewyzen, hoe dierbaar het voor een Land is Burgers te hebben, die hunne Oefeningen zodanig inrigten, dat ze van nut kunnen zyn voor de Maatschappy.

Om zich ten deezen opzigte by uitstek te kwyten, had hy, eenige jaaren, voor zyn dood, eene nieuwe soort van Watermolen uitgedagt, geschikt om het water, 't welk anders door verscheide Molens moet op en elkander toegemaalen worden, in eens ter vereischte hoogte te brengen. De vernuftige Kunstenaar TH. FAHRENHEIT hadt het ondernomen zulk eene Molen te vervaardigen, en Privilegie daartoe verworven; doch hy stierf voor dezelve gereed was; op zyn Sterfbedde verzogt hy 's GRAVESANDE het aangevangen werk te voltooijen, ten voordeele zyner Erfgenaamen. Deeze nam het volvaardig op zich, en maakte 'er verscheide verbeteringen in. By de eerste proefneeming gaf dit Werktuig zeer veel waters; doch de groo-

groote zwaarte van 't zelve, by die des opgeheeven waters gevoegd, veroorzaakte zulk eene geweldige wryving, dat men moest ophouden om het van ſtel geraakte weder in orde te brengen. Dit mishaagde hun voor welken de proef genomen werd; en de gewoone Molenmaakers deeden hun best om de nieuwe uitvinding in wanagting te brengen.

Toen de Keizer aller *Rusſen*, Czaar PETER, de Academie te *Petersburg* oprigtte, zogt men den Heer 's GRAVESANDE derwaards te lokken, daar men hem een plaats van *Academist* aanboodt. De Heer BLUMENTWILL ſchreef hem deswegen den zestienden van Sprokkelmaand des Jaars MDCCXXIV, en verzekerde hem, dat hy ſlegts voorſlagen te doen hadt, ze zouden gewis aanvaard worden. Dan hy was te zeer verknogt aan zyn Vaderland om 't zelve te verlaaten. Hy bedankte voor de hem beweezene Eere.

De Heer JORDAN ſchreef hem, op last des Konings van Pruisſen, een uitnoodigingsbrief, tot het bekleeden van een plaats op de Koninglyke Academie te *Berlyn*, opgerigt door den Heer LEIBNITZ, en die een nieuwen luister ontving, door de uitſteekende beſcherming, welke die groote Vorst aan de Weetenſchappen verleent, die hyzelve met eenen zo gelukkigen uitſlag beoefent — eene beſcherming, die zyne gedagtenisſe, by de laatſte naakomelingſchap, tot zo veel eers zal ſtrekken, als de roemryke Overwinningen, die hem boven alle Helden zyner Eeuwe plaatzen. —— De Heer 's GRAVESANDE, wiens hart nog bloedde over 't verlies zyner Zoonen, en op niets anders bedagt was dan om het overige zyns leevens in rust te ſlyten, kon niet beſluiten om de voordeelige aanbiedingen, hem voorgeſteld, te aanvaarden. Hy antwoordde den Heer JORDAN; en, doordrongen van erkentenisſe voor de goedheid zyner *Pruisſiſche Majeſteit* ten zynen opzigte, verklaarde hy, dat het hem ſmertte daar aan niet te kunnen beantwoorden, of 'er gebruik van maaken.

VRYE GEDAGTEN OVER DE AANGELEGENHEID DER OMWENTELINGE, VEROORZAAKT DOOR DE ONAFHANGLYKHEID VAN NOORD-AMERICA.

(Overgenomen uit R. PRICE's, *Observations on the Importance of the American Resolution, and the Means of making it a Benefit to te World.*)

Aan de Heeren Schryveren der *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen.*

MYNE HEEREN!

„ Dezelfde PRICE, die, volgens beginzelen, zo hartlyk
„ deel nam in het lot der *Groot-Brittannische Volkplantingen*, thans de *Vereenigde Staaten van America*,
„ geduurende den om Vryheid te verkrygen aangevangen
„ en voortgezetten Oorlog; die, in gevolge hier van,
„ zich aan veele onaangenaamheden en ook aan gevaar
„ blootgesteld vondt; dezelfde PRICE die onzen Landgenooten bekend geworden is door zyne *Aanmerkingen*
„ *over de Burgerlyke Vryheid*, door den nooit genoeg
„ betreurden Vryheids-Vriend JOHAN DIRK BARON VAN
„ DER CAPELLEN, hun ter hand gesteld, — dezelfde PRICE dankt den Hemel, dat deeze hem in 't leeven gespaard heeft om Getuigen te zyn van den uitslag eens
„ Oorlogs, zo overeenkomstig met zyne vuurigste wenschen, geëindigd in de Vryheid en Onafhanglykheid van
„ *America*; eene Omwenteling, die zyns oordeels, een
„ nieuw verschiet in 't beloop der Menschlyke zaaken
„ opent, en waarmede een nieuw Tydperk in de Geschiedenis des Menschdoms begint. Hy heeft deezer dage
„ het bovengemelde Werk uitgegeeven, behelzende *Waarneeningen over den Invloed der Americaansche Omwenteling, en de Middelen om deeze ten beste der Wereld*
„ *te doen strekken* (*). Die zelfde Geest van Vryheid,
„ welke zyne andere Schriften bezielt, vertoont zich ook
„ in dit stuk; men zal, hetzelve leezende, niet kunnen
„ nalaaten het oordeel te stryken, dat hy, met zyn Onder-

(*) De Graaf DE MIRABEAU heeft 'er eene *Fransche Vertaaling* van vervaardigd.

„ derwerp geheel ingenomen, 'er misschien te veel van
„ zegt, en stoute stellingen waagt; doch wat hier van
„ zyn moge, wy oordeelden het geen ongepast Stukje
„ voor uw *Mengelwerk*, de volgende Gedagten daar uit
„ ontleend, UL. toe te zenden. Ik blyf."

✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝

De laatstgevoerde Oorlog deed by deszelfs *Aanvang* en *Voortduuring* veel goeds, door juiste begrippen van de Regten des Menschdoms, en den aart van Wettig Staatsbestuur, te verspreiden; door een Geest van Wederstand op te wekken tegen Dwinglandy, welke één Landschap in *Europa* van dezelve ontslaagen had, en, naar allen oogenschyn, andere daarvan zal ontheffen; als mede door in *America* een Staatsbestuur in te voeren, billyker en vryer dan eenig tot nog op den Aardbodem bekend. —— Maar die Oorlog heeft, by deszelfs *Voleindiging*, nog grooter goed te wege gebragt: door de nieuwe opgerigte Staaten te bewaaren voor die verdelging, welke dezelve ongetwyfeld zou getroffen hebben, was *Groot-Brittanje* overwinnaar geweest; door, in een afgescheiden Vastland, met veele zonderlinge voordeelen begiftigd, eene Wysplaats te bezorgen en open te zetten voor de Onderdrukten in alle Ryken der Wereld; en daardoor den grondslag te leggen van een Ryk, 't welk de Zetel der Vryheid van Weetenschap en Deugd kan zyn, en van waar het te hoopen is, dat deeze dierbaare Zegeningen zich zullen verspreiden, tot zy algemeen worden, en de tyd aanbreeke, wanneer Koningen en Priesters niet langer de magt hebben om te onderdrukken, en die laagkruipende schandelyke slaaverny, welke tot dus lang de Wereld ter schandvlekke strekte, is uitgerooid. My dunkt ik zie de hand der Voorzienigheid, in den laatstgevoerden Oorlog, ten algemeenen beste werkzaam.

Rede, zo wel als Overlevering en Openbaaring, leidt ons op, om te verwagten, dat, vóór de Voleindiging aller dingen, een verbeterde en gelukkiger Staat der Menschlyke zaaken zal plaats grypen. De Wereld is tot dus lang allengskens verbeterd. Licht en Kennis hebben veld gewonnen; en het Menschlyk Leeven *tegenwoordig*, vergeleeken met het geen het *eens* was, is even als dat van een Jongeling tot volkomen Manbaarheid opgegroeid, vergeleeken met dat van een Kind.

Zodanig is de natuur der dingen dat die Vordering

moet aanhouden. By zekere tusſchenpoozen moge dezelve geſtuit en als afgebrooken, doch ze kan niet verdelgd worden. Elke tegenwoordige ſtap is eene voorbereiding tot een volgenden: en een enkele Proeve of Ontdekking kan zomtyds gelegenheid geeven tot zo veele andere als eensſlags de Menschlyke Natuur een hooger vlugt doen neemen, niet ongelyk aan de uitwerkzelen, wanneer iemand een nieuw zintuig geopend wordt, of de werking van een vonk, die een loopend vuur aanſteekt, en een Myn doet ſpringen. Te deezer oorzaake kan het Menschdom ten eenigen tyde een toppunt van vordering en volmaaktheid bereiken, 't geen wy thans niet durven vermoeden dat mogelyk is. Eene duistere Eeuw moge op eene verlichte volgen; doch, in dit geval, zal het licht, naa, voor eenigen tyd, verdonkerd geweest te zyn, weder met grooter glans ſchitteren. De tegenwoordige verlichte Eeuw, aangemerkt als volgende op de Eeuwen van *Griekenland* en *Rome*, en een tusſchenbeidekomend tydsverloop van dikke duisternisſe, ſtrekken ten in 't oogloopenden bewyze van deeze waarneeming. 'Er zyn zekere verbeteringen, die, ééns gemaakt zynde, niet geheel verlooren kunnen geraaken. De Vorderingen der Eeuwen, onmiddelyk voor de ſtikdonkerſte, hielden in zo verre ſtand, dat men ze onmiddelyk, naa de herleeving der Letteren, wederkreeg; en vervolgens die ſneller voortgang in verbetering voortbragten welke de tegenwoordige tyden kenmerkt.

Maar onder de hedendaagſche Gebeurtenisſen, dienende tot verheffing des Menschdoms, is 'er waarſchynlyk geen van zo veel aanbelangs als de Omwenteling in *America*. Mogelyk gaa ik niet te verre met te zeggen, dat, naast de invoering van den *Christlyken Godsdienst*, de omwenteling in *America* de grootſte ſtap is in den voortgaanden loop van de verbetering des Menschdoms. ——— Deeze is een Gebeurtenis geſchikt om de Beginzelen van Menschlievendheid algemeen te verſpreiden, en een middel te worden in het Menschdom te ontſlaan van de ketenen des Bygeloofs en der Dwinglandye, door 't zelve te doen zien en weeten „ dat „ niets *grondwettig is*, dan onpartydig Onderzoek, een „ eerlyk Hart, en een Deugdzaan gedrag —— dat de „ Staatkunde niet gebruikt moet worden tot het onderſteunen van beſpiegelende Gevoelens en Geloofsleuzen — dat „ Leden eener Burgerlyke Maatſchappye, *Bondgenooten* (*), „ geen

(*) Deeze zyn de Woorden van MONTESQUIEU.

„ geen *Onderdaanen*; en derzelver Bestuurders *Knegten* „ en geen *Meesters* zyn; en dat alle Wettig bestuur be„ staat in de heerschappy van billyke Wetten, met alge„ meene toestemming gemaakt; dat is in de heerschappy „ van Menschen over zichzelven, en niet in de heerschap„ py van Gemeenschappen over Gemeenschappen, of van „ Menschen over Menschen."

Gelukkig zal de Wereld zyn wanneer deeze Waarheden algemeen bekend en betragt worden. Bygeloof, dat wreed monster, zal dan rusten; Slaafsche Staatsbestuuren en Kerkdwinglandy zullen verzinken: en men zal de vervulling beleeven der oude Voorzeggingen „ dat het laatste alge„ meene Ryk op Aarde het Ryk van Waarheid en Deugd „ zal weezen, waarin het *Euangelie des Vredes*, (beter „ dan nu verstaan) een vryen loop zal hebben en ver„ heerlykt worden; veelen zullen van alle kanten daaraan „ toegedaan worden, de kennis zal vermeerderen, de „ de Wolf met het Lam verkeeren, en de Luipaard by „ den Geitenbok nederleggen; het eene Volk zal tegen „ het ander het Zwaard niet opheffen."

Ik ben by my zelven vast overtuigd, dat de Onhafhanglykheid der *Engelsche Volkplantingen in America* een stap is, door de Voorzienigheid verordend, om die heuchlyke tyden te doen gebooren worden; en 't is nauwlyks mogelyk dat ik my in die verwagting teleurgesteld of bedroogen vinde, indien de *Vereenigde Staaten* eenige gevaaren, welke dezelve dreigen, ontgaan, en behoorelyke zorge draagen om de gemoederen te bewaaren openstaande voor volgende Verbeteringen, en om de meeste voordeelen te trekken van hunne tegenwoordige gesteltenisse. Gebeurt dit, dan zal het ten hunnen opzigte waar zyn als het ten aanziene van het *Joodsche Volk* waar was, dat *in 't zelve alle Geslachten der Aarde zouden gezegend worden*. 't Is niet wel mogelyk dat de *Americaanen* zo hooge gedagten van hunne aangelegenheid koesteren. Mogelyk bestondt 'er nooit een Volk van welks Wysheid en Deugd meer afhing; of aan 't welk een stand van meer aanbelangs in het plan der Voorzienigheid was toegeschikt. Zy hebben op eene edele wyze begonnen. Zy hebben met een gelukkigen uitslag voor zichzelven en voor de Wereld gestreeden, en, te midden van inval en bloedstorting, eene Regeeringsvorm opgerigt ten hoogsten gunstig voor de Regten des Menschdoms. Dan hun staat

nog veel te doen — en meer dan het my mogelyk is hun voor te draagen. Mogten myne bedenkingen ſtrekken om hun gelukkig, en een zegen voor het Menschlyke Geſlacht, te maaken!

SCHETS VAN DE REGEERINGSWYZE EN HET KARAKTER DER TURKEN.

(Getrokken uit de *Memoires du Baron* DE TOTT, *ſur les Turcs & les Tartares.*)

Men heeft tot nog toe de Turken ſlechts zeer onvolmaakt gekend, en de berichten, welken MARSIGLI, MYLADI MONTAIGU, POCOCKE, ja, zelfs PORTER, ons wegens hun gegeven hebben, zyn verre van volkomen te zyn. De Heer DE TOTT was wel geſchikt om dit gebrek te verhelpen; hy heeft drieëntwintig jaaren lang onder de Turken verkeerd; hy heeft in het diepst vertrouwen van den Souverain gedeeld; hy heeft zelfs het grootst aandeel gehad in de ſchikkingen, welken de Regeering in het allerneteligst tydsgewricht ter haarer beveiliging genomen heeft, en de behoudenis van Konſtantinopel is misſchien aan hem alleen, althans voornamelyk, toe te ſchryven.

Akelig is het tafereel, 't welk hy ons van de Turken geeft. Men verbeelde zig eene Natie, overgegeven aan alle de buitenſpoorigheden der meest bedorven, en aan alle de woestheid der barbaarſte, Volkeren; verwyfd en bloeddorſtig, tevens yverig voor haaren Godsdienst, tot dweepery toe, zonder deszelfs zedeleer te onderhouden; eene uiterſte ongevoeligheid van hart, met de toomeloosſte driften zamenvoegende, zonder opmerking, zonder vooruitzicht, aan de laagſte ondeugden gewend, en geen denkbeeld hebbende van eer of edelmoedigheid; zo trotsch als dom, de diepſte vernederingen verdragende, op hoop van die aan anderen te zullen doen ondergaan; verachtelyk zonder ſchaamte, elendig zonder gevoel, hunne afgryslyke ſlaverny niet opmerkende, dan op het oogenblik dat zy van honger ſterven; zonder uitvinding, zonder moed, zonder menschlievenheid; en, in hunne verachting van den dood, eene laagheid van geest vertoonende, die hen belet de middelen te zien om denzelven te vermyden.

Aan wien gehoorzaamt deeze Natie? Aan een Deſpoot, die den meesten tyd van zyn leven doorbrengt in een Serrail

rail tusschen zyne slavinnen, de byl en de koord, om voor de geringste overtreding den schuldigen te vernielen: zonder door de wetten der natuur, of de duidelykste voorschriften der billykheid, hierin eenigzins gestuit te kunnen worden. Hy is, wel is waar, aan eenige formaliteiten in zyne levenswyze gehouden; hy kan, by voorbeeld, zo als men straks nader zien zal, niet nalaaten des vrydags naar de Mosquee te gaan; maar hy mag zo veel hoofden afslaan, als zyne grilligheid goedvindt, of zo veelen laten wurgen, als welker goederen hy verlangt zig toe te eigenen.

Het huwelyk is by de Turken niet dan eene burgerlyke onderhandeling. De wet bepaalt het getal der vrye vrouwen, welken zy trouwen kunnen, tot vier; zy kunnen dezelve verstooten; en dan nemen de vrouwen de huwlyksgift, haar door den man gegeven, mede. De liefde, welke de schoonheid inboezemt, de achting, welke de zachtheid van karakter, de verhevenheid van gevoelens, of de onderscheidene talenten verwekken, hebben geen het minste deel in deze droevige verbindtenissen. Men trouwt eene vrouw zonder haar te zien, enkel op het bericht van eenige oude Koppelaarsters, en het oogenblik, waarin de nieuwgetrouwde haar sluijer opligt, is dikwils voor den man het begin van een onverwinlyken tegenzin. Daar is een andere soort van huwelyk, 't welk men *Kapin* noemt, dat, eigenlyk gesprooken, slechts een verdrag of koop is, tusschen twee perzoonen, om voor zulk eene prys zulk een tyd te samen te leeven.

Deze vrouwen, in de diepste onkunde opgetrokken, zonder eenige gevoelens, dan die, welken de minnenyd inboezemt, werkeloos uit hoogmoed, en gedrukt door haare ledigheid, kunnen weinig vermaak geven aan den man, aan wien zy toebehooren. De Turken nemen dus hunne toevlucht tot slavinnen, welken zij koopen, en waarvan zy zo veele nemen mogen, als zy in staat zyn te onderhouden. En hier verbeeldt de lezer zig ligtelyk, dat elk ryk man, van die fraaije Georgische en Circassische meisjes zal laten opzoeken, en dat men eene menigte jonge schoonheden onder die slavinnen zal aantreffen. Ik heb, zegt de Heer DE TOTT, eene deezer Georgische meisjes door de Sultane ASMA, voor zyne Hoogheid geschikt, gezien: „het „ was eene jonge Deern van agttien jaar, middelmaatig „ groot, zeer sterk, en die niet onbevallig voor eene Her„ bergsmeid zou geweest zyn."

Daar

Daar zyn evenwel verscheiden fraaije meisjes onder deze slavinnen; daar zyn 'er zelfs onder, die aangenaame talenten hebben, en die vooral uitmunten in zekere geile dansfen; maar het gebruik der heete baden verwelkt welhaast haar vel, en doet de frisheid der jeugd verdwynen. Die baden, altyd vier- en twintig uuren vóór dat men 'er gebruik van maakt, aangestookt, worden tot zulk een trap van hitte gebragt, dat het zweet, zodra men daar in gaat, allerwegen uitbreekt, hetwelk echter niet belet, dat de vrouwen daar vyf of zes uuren achtereen in blyven, en dikwils gebruik van maaken. Het wyst zig van zelf, dat zulk eene sterke uitzetting der vezelen de gedaante moet veranderen, en den ouderdom, althans de vertooning daar van, vervroegen.

Geene wederzydsche achting, geene verknochtheid, geene liefde, hebben tusschen deze slavinnen en haare meesters plaats; het genot zelf verliest zyne grootste bekoorlykheid, door de gemaklykheid van het onder zyn bevel te hebben; en de kwyning en wansmaak heerschen gemeenlyk in die wooningen, welken een onkundige zig ligtelyk als de Tempels der wellust zou verbeelden: ja, behalven eene nieuwe slavin, die nu en dan de nieuwsgierigheid opwekt, ben ik, zegt de Heer DE TOTT, door den omgang met myne vrienden, overtuigd geworden; dat hunne *Harem* hen walgde, en dat zy daar nauwelyks ooit intraden, dan om de rust en orde te herstellen, wanneer de Bestierster dit niet konde uitwerken.

Onder hoe veele bepaaling de Turksche vrouwen mogen gehouden worden, zy hebben echter vryheid van te mogen uitgaan om haare zaaken te beschikken; zy gaan zelfs dikwils bezoeken by andere vrouwen afleggen. De grootste wellevenheid vordert dan, dat de Man of Heer des huizes, niet in zyn Harem gaa, terwyl 'er vreemde vrouwen zyn, maar dit wordt niet altyd strikt in acht genomen.

Het zyn de ryken alleen, die een Harem onderhouden kunnen, en daar zyn maar weinige ryken onder de Turken. Zy worden niet ryk dan door bedieningen, welker waarneming voordeel geeft, naarmaate van het misbruik, dat zy 'er van maaken. Vóór dat zy die ampten krygen, moeten zy gemeenlyk zonder vrouwen leeven. Dit veroorzaakt tevens eene droevige en schandelyke verkeering der mannen, die zig veelal aan de onnatuurlyke misdaad overgeven.

Daar zyn weinige publieke vrouwspersoonen te Konstanti-

tinopel, en men heeft voor haare ongeregeldheden die toegevenheid of oogluiking niet, welke het zeden-bederf in groote Steden schynt te vorderen. De Bostanji-bachi laat geduurig onderzoek doen in den omtrek van Konstantinopel, en aan de eenzaamste Zeekusten, alwaar de vrouwen van deze soort zig vleijen een wykplaats te hebben. Men vindt zomtyds haare lyken verminkt; de manspersoonen vermoorden haar om haar niet te betaalen, of om het gevaar te vermyden, van met haar, naar Konstantinopel terug keerende, ook gevat te worden. Het geen nog meer verwondering moet verwekken, is, dat vrouwen van een hooger staat, zomtyds ontvluchten, haare juweelen en snuisteryen medenemende; en dat de booswichten, welken zy op de afgesproken plaatsen gaan vinden, haar, na hunnen lust met haar geboet te hebben, vermoorden, om haare kostbaarheden meester te worden. Men ziet dikwils binnen in de haven, de lyken dier ongelukkigen dryven, zonder dat die droevige voorbeelden andere vrouwen kunnen afschrikken.

Niets is gemeener onder ons, dan te hooren spreeken van het Serrail, en de Sultane favorite. Men verbeeldt zig het *Serrail* als den omvang, binnen welken de vrouwen zyn besloten, terwyl dit woord enkel een Paleis uitdrukt, in het welk de *Harem* het vrouwenverblyf uitmaakt. De Ambassadeurs te Konstantinopel hebben geen Harem, maar zy hebben een Serrail. Wat den tytel van Sultane Favorite betreft, die is ongerymd. Eene Sultane is eene Princes van 's Keizers bloed; zo zy Sultane is, kan zy die soort van gunst niet erkennen, die hier in aanmerking komt; en zo zy dezelve mag genieten, is zy geene Sultane. De tytel van *Bache-kadun*, Hoofd-vrouw, is de eerste waardigheid in de Harem van den grooten Heer. De dogters en zusters van dien Vorst, aan Viziers en andere Ryksgrooten uitgetrouwd, woonen elk afzonderlyk in haare Paleizen; de mannelyke kinderen, die uit haar geboren worden, moeten oogenbliklyk worden omgebragt, door dezelfde handen die de moeder verlossen. Dit is de openlykste wet, en die minst verbroken wordt; men gebruikt niet de minste bewimpeling, om de afgryslykheid dier moorden te bedekken.

Zo de Heerschlust een plek gronds wilde kiezen, daar zy haare Hoofdstad zou vestigen, om uit dezelve de Wereld te regeeren, zou zy juist Konstantinopel moeten neemen. Deze Stad, tusschen twee Zeeën geplaatst, zou zig in het middelpunt van de nuttigste voortbrengzelen bevinden, en

den

den bloeijendste koophandel formeeren kunnen, zo de yzere Scepter eener despotieke heerschappy niet, rondom haar, alle de werktuigen van Landbouw en Kunsten verbryzelde, en allen lust tot werkzaamheid uit de gemoederen verbandde. Maar terwyl niets de schoonheid van 't gezicht evenaart, 't welk de Stad van buiten vertoont, verdwynt die bekoorlykheid terstond, zodra men daar binnen treedt. De meeste straaten zyn zo smal, dat de uitspringende daken naauwlyks een doortocht aan het licht openlaaten. Ongelyke steenen en morsigheid zyn de kleinste onaangenaamheden dezer Hoofdstad; alle de geessels, die het menschdom plaagen, schynen zig hier te vereenigen. Het Vuur, de Honger, en de Pest, verwoesten haar geduurig; booswigten, om, onder begunstiging van den brand, straffeloos te plunderen, vernieuwen telkens de eerste van deze rampen, door aangestoken lonten, welken zy aan zommige huizen leggen; het vuur vat ligtelyk in die huizen, die allen van hout zyn, en maakt, in korten tyd, ongelooflyke vernielingen. De Vizier, en alle de groote Officieren van de Porte, zyn verplicht, zig op het eerste teken naar de plaats van den brand te begeven. De groote Heer zelf onttrekt zig daar niet aan, wanneer het vuur eenige voortgangen maakt; en daar zyn wachten den geheelen nacht in beweging, om alarm te maaken, zodra zy brand verneemen.

De groote Heer dryft alleen, en dat onbewimpeld, den uitsluitenden handel van Koorn, om de Hoofdstad te verzorgen. De Zee-provintien zyn verplicht, om hem eene zekere hoeveelheid Graan, tot een zeer laagen prys, te leveren. Hy laat het in zyne magazynen brengen, en verkoopt het vervolgens aan de bakkers, tot zulk een prys, als hy daar op goedvindt te stellen. Deze bestiering verwekt dikwils Hongersnood en gevaarlyke opstanden. Eindelyk de Pest hoort te Konstantinopel als t'huis, en wordt onderhouden door hun, die de kleeren en pelsen der geenen, die aan deze verschriklyke ziekte gestorven zyn, opkoopen, en in hunne magazynen of winkels bewaaren. De Turken verdragen dezen geessel met geduld, tot dat de lysten der dagelyksche begraafenissen toonen, dat 'er 999 lyken door de Poort van Adrianopel worden uitgebragt. Dat is de uiterste term van hunne bedaardheid en onderwerping. De Volksrampen zyn in deze ongelukkige Stad zo menigvuldig en algemeen, dat men iemand naar zyn ouderdom vragende, meestal ten antwoord krygt, dat hy in 't jaar, of 's jaars daarna, van de groo-

groote Pest, van den grooten Hongersnood, van dien Opstand, of dien Brand geboren is.

De Turken zyn prachtig, maar zonder smaak, zonder bevalligheid; hunne pracht is eene lompe vertooning van een nutteloozen en dikwils lastigen rykdom. Zy zullen u, by voorbeeld, te slapen leggen op kussens van satyn, met goud geborduurd, dat u het aangezicht kwetst; de vrouwen dragen in den zomer fluweelen kleederen, waarvan alle de naaden met gouden galonnen belegd zyn. Die pracht ondertusschen blyft binnens huis bepaald; niemand durft zyn rykdom vertoonen, uit vrees van de schraapzucht der Regeering gaande te maaken.

Terwyl de despotieke Regeeringswyze der Turken, elk der Onderdaanen elendig maakt, stelt zy de Grooten, welke men als Oppermachtig schynt te moeten beschouwen, in een geduurig gevaar, en onderwerpt hen, ja den Sultan zelven, aan de nadeelen van een willekeurig geweld, dat zig door geene wet of reden laat bestieren. De Baron DE TOTT vergezelde, op zekeren tyd, den Franschen Ambassadeur, ter audientie van den beruchten Racub-Pacha, die tot de waardigheid van Groot-Vizier verheven was. De Muzur-Aga, of eerste Hals-rechter verschynt in de zaal, en den Pacha naderende, luistert hy hem een woord of twee zachtjes in. De Vizier gaf geen ander antwoord, dan door eene horizontaale beweging met de hand te maaken; waarna hy met een vrolyken glimlach zyn gesprek met den Ambassadeur hervatte, en eenigen tyd voortzette. Wy gingen, vervolgt onze Schryver, vervolgens uit de Gehoorzaal tot beneden aan den grooten Trap, alwaar wy weder te paard moesten stygen. Negen pas afgeslagen hoofden buiten de eerste Poort op een ry geplaatst, gaven ons in het voorby ryden, de verklaaring van de beweging, welke de Vizier in onze tegenwoordigheid met de hand gemaakt hadt. Toen, eenigen tyd daarna, de Hongersnood zig deedt voelen, poogde diezelfde verschriklyke Racub-Pacha des volks opstand te stuiten. Eene oude vrouw, die een party andere vrouwen hadt op de been gebragt, nadert hem stoutelyk, doet hem vreesselyke bedreigingen, tart zyne Soldaaten uit; en wat was het gevolg? dat zy eene portie ryst voor haar en haare gezellinnen ontvangt, waarna zy haare zegepraalende troep afdankt. Sultan OSMAN zelf was het slachtoffer van den despotieken wil der menigte; zyne gezondheid verviel, en hy wierdt dagelyks zwakker; hy bespaarde alle zyne krachten, om Vrydags naar de Mosquee te gaan; eene

Ce-

Ceremonie, die niet verzuimd kan worden, zonder veel gemor te veroorzaaken. Men begrypt wel, dat, zonder deze voorzorg, een Vizier, die geducht of behendig genoeg was, om twee of drie perſoonen na den dood des Sultans om te koopen, dien dood zo lang zou kunnen verbergen, dat hy alles ſtraffeloos zou kunnen onderneemen. Eindelyk echter, waagde Sultan OSMAN, door overmaat van zwakheid daar toe gedrongen, op een Vrydag uit de Mosquee te blyven; maar dit veroorzaakte zo veele beweging, dat hy het beſluit moest neemen, om, in weerwil van zynen byna zieltogenden ſtaat, zig den volgenden Vrydag in Ceremonie na St. Sophie, de naastbygelegen Mosquee by het Serrail, te begeven. In zyne terugkomst reeds waggelende op zyn paard, en door de lieden te voet, die hem omringden, onderſteund, raakte hy geheel van zigzelven tusſchen de twee Poorten, die de open plaatſen van het Serrail afſcheiden. Men wierp hem een *Chal* (*) over het hoofd, en hy ſtierf toen men hem in zyn vertrek gebragt hadt. Dus mist de volſtrektſte Beheerſcher van de Aarde die vryheid, welke de minſte zyner Onderdaanen heeft, namentlyk van t'huis te mogen blyven, als hy ziek is.

(Het Vervolg en Slot by de eerſte gelegenheid.)

(*) Een fyn wollen kleed, dat de Turken om het hoofd winden.

KORT BERIGT WEGENS OMAI, EEN INWOONDER VAN OTAHEITÉ, DOOR CAPITEIN COOK, IN ZYN VADERLAND WEDER OVERGEVOERD.

„ In onze opeenvolgende Uittrekzelen der Laatſte Reize van „ de Capiteins COOK, CLERKE en GORE, (die wy zullen ver„ volgen,) hebben wy een breed verſlag gegeeven van het weder„ brengen des Inwoonders van *Otaheite*, OMAI geheeten, van zyn „ gedrag, wanneer hy by zyne Landgenooten kwam, en de ont„ moetingen, welke hem bejegenden (*); en vernomen hebben„ de, dat niet weinig onzer Leezeren begeerig waren te wee„ ten, by welk eene gelegenheid deeze OMAI in *Engeland* kwam, „ en zyn gedrag aldaar gehouden, hebben wy daar aan wel wil„ len

(*) Zie *Algem. Vaderl. Letteroef.* VIde D. 2de St. bl. 401, 547, 555, 639.

„ len voldoen, door dit Kort Berigt, overgenomen uit COOK's
„ eerste Reize (*), hier te plaatzen."

✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝

Eer wy het Eiland *Otaheite* verlieten, kwam Capitein FURNEAUX, met een Jongeling overeen dat hy aan boord zou komen, en de reis na *Engeland* aanneemen; zyn naam was OMAI, hy was geboortig van *Ulietea*, waar hy eenigen eigendom hadt, hem door het Volk van *Bolabola* ontnomen. In 't eerst verwonderde het my dat Capitein FURNEAUX zichzelven wilde belasten met deezen Knaap, die, myns bedunkens, tot geen geschikt voorbeeld kon strekken van de Inwoonderen deezer gelukkige Eilanden, daar hy allen voordeel van aanzienlyke Geboorte, of verkreegen Rang, derfde: ook muntte hy niet uit in gestalte, gelaat en kleur. Want de Aanzienlyken daar te lande zyn veel fraaijer, beschaafder en kundiger, dan de middelsoort des Volks, onder 't welke OMAI behoorde.

Nogthans ben ik, zints myne wederkomst in *Engeland*, overtuigd, dat ik hier in mis had. Want, behalven zyne kleur, (die ongetwyfeld donkerverwiger is dan die der *Earees* of *Edelen*, welken, even als de Aanzienlyken in andere Landen, een weelderiger leeven leiden, min blootgesteld aan de schroeiende zonnestraalen,) twyfel ik zeer, of wel een der Inwoonderen, door zyn gedrag onder ons, meer genoegen zou gegeeven hebben.

OMAI bezat zeker een vry goed Verstand, een vlugge Bevatting en eerlyke Beginzels; natuurlyk hadt hy een goed Voorkomen, 't geen hem den toegang tot de beste gezelschappen verzorgde, en zulk eene maate van Hoogmoed als hem het gezelschap der lieden van laagen staat deedt myden. Zyne Driften waren even eens als die van andere Jongelingen van zyne jaaren; doch hy hadt oordeels genoeg om dezelve niet buitenspoorig bot te vieren. Hy was zo min afkeerig van Wyn en sterken Drank, dat ik niet twyffel, of hy zou, ingevalle hy geraakt was in 't gezelschap der zodanigen, waar hy, die 't meeste dronk, de meeste toejuiching ontving, zyn best gedaan hebben om dien roem weg te draagen; doch, gelukkig voor hem, ontdekte hy dat drinken weinig in zwang ging dan onder lieden van de geringste soort; en daar hy zeer nauw lette op de zeden en 't gedrag der lieden van Rang, die hem met hunne bescherming vereerden, was hy maatig en zedig; en ik heb nimmer gehoord dat hy al den tyd van zyn verblyf in *Engeland*, welke twee jaaren duurde, immer door Wyn bevan-

(*) *Voyage towards the South Pole and round the World*, by Capt. J. COOK. Vol. I. p. 169.

vangen was, of ooit eenige neiging toonde om de striktste regelen van gematigdheid te buiten te gaan.

Korten tyd na zyne komst te *Londen* leidde de Graaf van SANDWICH, eerste Lord ter Admiraliteit, OMAI in by zyne Majestait te *Kew*, die hem op 't minzaamst ontving; waar door hy den sterksten indruk kreeg van verschuldigde dankbaarheid aan dien grooten en beminnelyken Vorst, welken ik my verzekerd ben, dat hem zyn leeven lang zal byblyven.

Geduurende zyn verblyf onder ons, genoot hy het heusch onthaal van veelen der voornaamste onzer Edelen, en verloor de hoogagting van niemand hunner; doch zyne Hoofdbeschermheeren en Begunstigers waren de Graaf van SANDWICH, Mr. BANKS, en Dr. SOLANDER; de eerste agtte het waarschynlyk een pligt van den post dien hy bekleedde, den Inwoonder van dat gastvrye verblyf, waar de behoeften en nooden van zo veelen zyner Landgenooten, die tot hem eene byzondere betrekking hadden, op de ruimste wyze, verzorgd en verligt waren, te beschermen en te begunstigen; de anderen deeden het om blyk te geeven van hunne dankbaarheid voor de vriendlyke behandeling op *Otaheite* genooten.

't Is opmerkenswaardig, dat OMAI, schoon hy, staande zyn verblyf in *Engeland*, te midden van allerlei vermaaklykheden leefde, steeds het wederkeeren na zyn Geboorteland voor den geest hadt, en, hoewel hy geene onverduldigheid betoonde, betuigde hy zyn genoegen toen dat tydstip naderde. Hy begaf zich met my aan boord van de *Resolution*, als dezelve gereed lag tot een anderen Zeetocht, voorzien met Geschenken van zyne veelvuldige Vrienden, en vol dankbaarheid voor de vriendlyke ontmoeting en bejegening onder ons genooten.

DE GASTVRYHEID TEN HOOGSTEN TRAP GEBRAGT, DOOR DEN HEER MATHEW, IN IERLAND.

Eene waare Geschiedenis.

(Overgenomen uit *The Life of Swift*, *by* Mr. T. SHERIDAN.)

De Heer *Mathew* bezat een groot Landgoed in het beste gedeelte van *Ierland*, 't geen hem 's jaarlyks achtduizend pond zuivere inkomsten opbragt. Nademaal hy smaak vondt in het Landleeven, besloot hy een groot Huis, vol van alle gemakken, te bouwen, om 'er Gasten in te ontvangen; 't zelve was omringd van vyftienhonderd Gemetten heerlyk land, naar de *Engelsche* wyze beplant; hy was de eerste die dit in *Ierland* invoerde. Dit ontwerp hadt hy reeds in 't beste van zyn jeugd gevormd; en, om 't zelve, zonder bezwaar van

zyn

zyn inkomen, uit te voeren, ging hy zeven jaaren reizen; zich bepaalende om van zeshonderd Ponden 's jaars te leeven, het overige zyner inkomsten besteedende aan het voltooijen van den grooten aanleg op zyn Landgoed.

Alles in gereedheid gebragt zynde, keerde hy weder na zyn Vaderland, en, naa zich eenigen tyd te *Dublin* opgehouden te hebben, om oude kennissen te vernieuwen en andere te maaken, vertrok hy na zyn Landgoed *Thomas-town*, om 'er zyne dagen voorts te slyten. Naardemaal hy een der welleevendste Heeren was, en zo ruim een inkomen bezat, viel het niet moeilyk, om, staande zyn verblyf in de Hoofdstad, toegang te krygen by allen wier Character en Bekwaamheden hem aanstonden. Uit deezen verkoos hy de zodanigen die het meest met zynen smaak strookten, en verzogt hun zo veel tyds van het jaar, als hunne omstandigheden toelieten, by hem op *Thomas-town* door te brengen.

Het Huis was voornaamlyk aangelegd om te beantwoorden aan die edele Gastvryheid, welke hy voorgenomen hadt daar te betoonen. 't Zelve bestondt uit veertig gemaklyke Vertrekken voor Gasten, met voegelyke verblyven voor derzelver Dienstbooden. Ieder kamer was voorzien van al het noodige en geryflyke tot de minste byzonderheid toe. Als een Gast kwam, wees hy hem zyn Kamer, zeggende: „ hier zyt gy „ meester, hier moogt gy zo volstrekt gebieden als in uw ei„ gen Huis; gy moogt ontbyten; middag- en avondmaalen, „ wanneer het u behaagt, en, uit de Gasten, de zodanigen „ als u best aanstaan, tot gezelschap neemen." Vervolgens toonde hy hem de gemeene Zaal, „ hier wordt," sprak hy, „ dagelyks open tafel gehouden, en daar aan kunt gy deel „ neemen, als het u gelust in een talryker gezelschap te „ eeten; doch van dit uur af aan moet gy my niet meer als „ Heer van dit Huis aanmerken; maar op denzelfden voet als „ een der Gasten." ——— Om aan de tafel alle pligtpleeging te vermyden, ging hy zelve nu hier dan daar zitten; alle denkbeelden van voorrang verdweenen, en de Gasten schikten zich, zonder eenigzins agt te slaan op rang of waardigheid, aan tafel.

Behalven deeze Eetzaal, was 'er een groote Kamer, geheel toegesteld als een Koffyhuis, waar Knegts en Meiden gereed stonden om den geheelen dag elk de verzogte verfrissingen aan te bieden. Hier ontbeeten allen die wilden, op het uur, 't welk zy verkoozen: men vondt 'er gelegenheid om te speelen, en de Nieuwspapieren te leezen.

Doch het allerzonderlingste in de geheele schikking van het Huis was een afgeschoote plaats, in 't alleragterste gedeelte, de Herberg geheeten. Dewyl hy zelve zeer maatig leefde, en veelen zyner Gasten dien leefstrant hielden, was de hoeveelheid van wyn, in de algemeene Zaal gebruikt, doorgaans

gaans zeer bepaald. Het ſterk drinken ging in zynen tyd nog in zwang, om ook genoegen te ſchenken aan Gasten, daar aan gewoon, hadt hy die Herberge bedagt; allen die een ſtyf glas dronken begaven zich, naa het middag eeten, derwaards, laatende de maatiger drinkenden in de Zaal. Een Knegt, als een Herbergier gekleed, vertoonde zich in dit verblyf, geheel toegeſteld om de verbeelding te begochelen. Elk vroeg om den wyn, die hem aanſtondt, met zo weinig bedwang, als of hy in een Herberg was, waar hy het verzogte betaalde. Hier ook hieldt men, zomtyds, nagtpartyen, met dezelfde geraasmaakende vrolykheid als in de Stads herbergen; zonder egter de rust te ſtooren van het overige Gezin. —— Speelen van allerlei ſoort waren 'er toegeſtaan, doch onder zulke voorwaarden als het dobbelen weerden, om dus te beantwoorden aan het waare einde van dat vermaak, zonder de beurs der Speelderen te ligten. 'Er waren twee Billiardtafels, een Kaatsbaan; wie vermaak in Landſpelen vondt, kon 'er op allerlei wyzen te regt komen; vischwant van allerlei ſoort; jagtgeweer met den noodigen voorraad, jagthonden, en jagtpaarden, ſtonden gereed.

Men zou zich veelligt verbeelden, dat zyn inkomen niet toereikte om zulke kosten goed te maaken; doch, wanneer wy bedenken, dat met achtduizend Ponden 's jaars, in die dagen, (te weeten in 't laatſte gedeelte der Regeeringe van Koningin ANNA,) zo veel kon gedaan worden als heden met het dubbele van die ſom; dat zyn wyduitgeſtrekt Landgoed in een der vrugtbaarſte gedeelten van *Ierland*, te weeten *Tipperary*, zyne Huishouding al het noodige verzorgde, uitgenomen Kruidenierswaaren en Wyn, mogen wy veronderſtellen dat dit aan kon komen, wanneer op alles met de ſtiptſte nauwkeurigheid gelet wierdt, en niemand was beter Huishouder dan de Heer MATHEW. Men heeft my onderrigt, dat alle zyne Huisbedienden onder eene zo ſtrikte bepaaling ſtonden, dat 'er met geene mogelykheid iets onnut kon verſpild, eenigen voorraad of een enkele vles uit de kelder verdonkerd worden, of het werd onmiddelyk ontdekt. Zulks geſchiedde deels door de keuze van getrouwe Huisbezorgers, en Klerken van beproefde eerlykheid: maar voornaamlyk door zyn eigen toevoorzigt op alles: dewyl 'er geen dag voorby liep, of hy hadt de rekeningen van den voorgaanden. Hy ſtondt alle morgens vroeg op, en hadt dit nazien verrigt eer zyne Gasten te bedde uit waren; hy vertoonde zich ſteeds als de minst bezorgde Man in 't geheele Gezin, en ſcheen zo min deels te neemen in 't geen 'er omging als een der Gasten. By een die van buiten inkwam kon hy gemaklyk voor een Gast doorgaan; dewyl hy 'er zyn werk van maakte om voor te komen dat niemand hem als Heer van het Huis zou aanmerken, of, uit dien hoofde, eenige beleefdheden bewyzen: dit bragt hy

zo

zo verre, dat hy zomtyds uitging zonder des kennis te geeven, en eenige dagen uitbleef, wanneer alle dingen den ouden voet hielden; en weder t'huis komende, wilde hy niet dat men hem in 't byzonder verwelkomde.

De schikkingen van allerlei aart waren in dier voege ingerigt, dat geene menigvuldigheid van Gasten of derzelver Bedienden ooit eenige wanorde veroorzaakte; alles ging zo gemaklyk en zo geregeld als in een Burger-huis. Eén stuk scheen zeer bezwaarlyk; naamlyk, om tekens vast te stellen, aan welke ieder Knegt wist, wanneer hy vereischt werd in 't byzonder vertrek van zyn Heer. Ten dien einde was 'er een groote kamer voor de Knegts, waar in zy zich altoos vervoegden, als zy niets te doen hadden. Langs de muur hingen de Schellen in orde, voor elke Kamer één, met het getal van de Kamer daar boven gemerkt; zo dat, wanneer 'er aan een Schel getrokken werd, zy alleen derwaards te zien hadden, om te ontdekken welk een knegt geroepen werd.

De Heer MATHEW was de eerste die een einde maakte aan het ongastvrye gebruik, om aan de Dienstbooden te betaalen 't geen men ten huize van hunne Heeren genooten heeft; hy verhoogde hun loon, hun teffens aanzeggende, dat zy, indien ze iets aannamen, met schande zouden worden heen gezonden; en, om de verzoeking te voorkomen, werden de Gasten onderrigt, dat de Heer MATHEW het als een gevoeligen hoon zou aanmerken, indien eenige aanbieding van dien aart geschiedde.

SWIFT hadt Dr. SHERIDAN dikwyls van dit gastvry Verblyf hooren spreeken, (deeze was 'er dikwyls een welkome gast geweest zo van wegen zyne gezelschap vermaakende hoedanigheden, als om dat een Neef van den Heer MATHEW by hem school ging,) en betuigde wel geneegen te zyn om met eigen oogen te zien of alles wat men 'er van vertelde waarheid was, daar het hem magtig vergroot voorkwam. De Heer MATHEW, des onderrigt door Dr. SHERIDAN, schreef een beleefden Brief aan den Deken Dr. SWIFT, verzoekende de eer te mogen hebben, dat hy, in de naastkomende School-Vacantie, met den Dr. hem bezogt. Zy gingen te paard op reis, vergezeld van een Bloedverwant van den Heer MATHEW, die my het volgende berigt heeft medegedeeld.

Nauwlyks waren zy in de Herberg gekomen, waar zy den eersten nagt zouden slaapen, en die, gelyk de meeste *Iersche* Herbergen van dien tyd, een jammerhartig verblyf opleverde, of 'er kwam een koets met zes paarden, gezonden om hun het overige van de reis na *Thomas-town* te doen afleggen: deeze bragt teffens voorraad van uitgezogte spyzen, wyn en anderen drank te hunner verfrissing mede. SWIFT was byzonder in zyn schik met dit blyk van agting hem betoond, en een koets viel bovenal in zyn smaak, dewyl hy reeds klaagde

over de vermoeienis van dien dag reizens. Toen zy het Huis in 't gezigt kreegen, riep de Deken, verbaasd over de grootte, uit: *Hemel! waar toe moet dit groot Gebouw dienen!* „ In 't „ zelve, antwoordde hem de Vriend van den Heer MATHEW, „ zyn niet minder dan veertig Kamers voor Gasten geschikt, „ die alle tegenwoordig waarschynlyk bezet zyn, behalven die, „ welke men voor ons opengehouden heeft." SWIFT riep, op de hem eigene wyze, den Koetzier toe dat hy zou stilhouden, omkeeren, en hem weder na *Dublin* brengen: want hy mogt 'er niet om denken van zich in zulk een hoop Volks te mengen. Dan kort hierop zeide hy. „ Is 'er dan geen kans toe „ dan moet ik 'er my aan onderwerpen; doch ik heb veertien „ dagen van myn leeven verlooren."

De Heer MATHEW ontving hem aan de deur met ongemeen betoon van hoogagting; hem naa zyn Kamer geleidende, deedt hy de gewoone aanspraak, met vermelding van de gebruiklykheden aan dit Huishouden eigen, en vertrok; SWIFT in 't bezit zyns Kamer laatende. Kort daar aan verscheen de Kok met een Schaflyst, om te mogen weeten wat hy 's avonds verkoos te eeten, en terstond daar op de Kelderknegt met een lyst van de Wynen en andere Dranken. „ Is dit dan alles waarlyk „ zo," vroeg SWIFT, en mag ik hier bevelen als in myn eigen „ huis?" De meergemelde Vriend van den Heer MATHEW verzekerde hem dat hy het vrylyk mogt doen; en dat 'er aan den eigenaar van het Huis niets aangenaamer was dan dat allen, die zich onder zyn dak bevonden, naar hunne eige verkiezing leefden, zonder het minste bedwang. „ Wel dan", hervatte SWIFT, „ verzoek ik u en Dr. SHERIDAN om myne „ Gasten te weezen zo lang ik hier blyf; want ik denk dat „ ik niet in verzoeking zal komen om my te vermengen met „ het Volk hier beneden."

Drie dagen verliepen 'er in het ryden door het Landgoed, en het bezien van alle de aanleggen en verbeteringen, zonder dat zy den Heer MATHEW of een der Gasten zagen: het overige Gezelschap was niet zeer misnoegd over SWIFT's wegblyven: dewyl zyn naam alleen de zodanigen, die hem niet kenden, met schroom vervulde, en zy vreesden dat zyne tegenwoordigheid een einde zou maaken aan die vrolykheid en dat genoegen, welke onder hun heerschte. —— Op den vierden dag, tradt SWIFT in de zaal, waar het Gezelschap voor het middagmaal vergaderde, en sprak den Heer MATHEW aan op de bevalligste wyze; hy weidde uit over de schoonheid des aanlegs met de kunde eens Kunstenaars en den smaak eens Liefhebbers: hy toonde dat hy het geheele plan ten vollen hadt over- en doorgezien; en hoe alle deelen tot het geheel stonden; verscheide dingen aanroerende, welke de gewoone opmerking ontsnapt waren. —— Zulk eene aanspraak, door een Man van SWIFT's Character, kon niet dan hoogstaangenaam wee-

weezen aan den Eigenaar, die teffens de Uitvinder en Aanlegger was van alle deeze verbeteringen; zo keurig eene lofrede uit den mond van iemand, die bekend ftondt meer te hekelen dan te pryzen, ftrekte eigenaartig, om het vooroordeel, tegen zyn Character opgevat, weg, en de rest des gezelfchaps ten zynen voordeele in, te neemen. Hy befloot zyne lofreden met tot de geheele Vergadering te zeggen „ en nu Dames en „ Heeren, ben ik hier gekomen om onder u te leeven, en „ het zal aan my niet haperen, indien wy onzen tyd niet op „ eene aangenaame wyze flyten!" Naa het middagmaal, geheel lustig en vrolyk zynde, onthaalde hy het gezelfchap op verfcheide aartigheden. Dr. SHERIDAN en SWIFT werkten elkander in de hand; zy boerten, zy jokten, zy lachten, en de vrolykheid was op 't gelaat van allen te leezen. Binnen kort verdween alle bedwang wegens des Dekens tegenwoordigheid. Hy deelde gereedlyk in alle hunne kleine ontwerpen om vreugd te raapen, en, met behulp van Dr. SHERIDAN bedagt hy dagelyks wat nieuws, 't geen ftoffe tot vrolykheid opleverde. Nooit te vooren hadt men 'er zulke tooneelen van vreugd gezien; want, wanneer, by ruimte en genoeglykheid, nu en dan de faus van geest en aartigheid komt, worden de geneugten des leevens op de beste wyze gefmaakt.

Toen de tyd naderde, dat Dr. SHERIDAN, de Vacantie geeindigd zynde, na zyne School moest vertrekken, vondt het gezelfchap zo veel genoegen in den Deken, dat men hem, op 't fterkst, aan was, om 'er nog eenigen tyd te blyven, en de Heer MATHEW overtradt, voor deeze enkele reis, zyn regel, om nooit op het langer vertoeven van eenigen Gast aan te dringen, (het was de vaste gewoonte ten deezen Huize, dat elk mogt vertrekken, wanneer het hem goeddagt, zonder des eenige pligtpleeging te doen, of plegtig affcheid te neemen,) door dit verzoek te onderfteunen. SWIFT vondt 'er zich zo gelukkig dat hy gereedlyk het oor leende aan dit verzoek, en, in ftede van 'er veertien dagen te blyven, volgens zyn eerst gemaakt plan, bragt hy 'er vier maanden door, zeer tot zyn eigen genoegen, en van allen, die den Heer MATHEW, in dien tyd, bezogten.

GEZICHT DER ALPEN. UIT HET *Tableau de Paris*, VAN DEN HEERE MERCIER; NAAR HET FRANSCH GEVOLGD

DOOR

L. STOPPENDAAL, Pz.

Ik heb Parys verlaeten, om het te beter te maelen. Myne verbeelding, verre van het voorwerp myner fchilderingen, om-

omvat, en vertegenwoordigt zich het zelve in zyn geheel. Ik beschouw het met meêr bedaerdheid. Het is in de verblyfplaets des vredes en der kalmte, dat ik het luidruchtig geraes, het woelen, en de gebreken der Hoofdstad beschryf. Het prachtig Amfiteater der Alpen is voor myn gezicht, en ik slae rondsom my menschen gade, die geen het minste denkbeeld hebben van het tafereel, waer voor ik de kleuren bereide.

Gelukkig bewooner der Alpen, verheven op eene rots, tusschen den Hemel en de Aerde! Hy ademt eene zuivere lucht in; hy ziet de zon in al haeren luister; hy is bezadigd; hy is vergenoegd; en, de ongemakken en dwaesheden van den overvloed niet ontwaerende, denkt hy ryk te weezen.

De bygeloovigheid genaekt hem niet; het bygeloof woont altoos by arme en ongelukkige volken, die voor de snoode aenslagen van een' verdervenden verbeurtverklaerer zyn blootgesteld. Hier is zyn naem zelfs onbekend. De hatelyke knevelaryen van drukkende Tolbeampten jaegen eene vrye werkzaemheid geen schrik aen. Deeze kleene Volkplantingen, die, ongestoord, de goederen der aerde genieten, een' zekeren overvloed bezittende, zyn bevryd van die vreeze voor het toekomende, welke den Paryzenaer foltert. De ongerustheid is zyn hoofdstof; hy beschouwt zyn bestaen, als hem den volgenden dag kunnende ontglippen.

De bewooner der bergen verkrygt hier, door een weinig ar-arbeids, de eenvoudige rykdommen, die hem omringen; hy kent die stuiptrekkingen der ziele niet, welke door al te sterke begeerten, en teleurgestelde verwachtingen, worden veroorzaekt. En gelyk alles aen elkander verknocht is; gelyk het zedelyke van het natuurlyke afhangt: zo straelt ook de stilheid des lands van zyn bedaerd gelaet. De schandelyke ondeugden naderen zyne veldstulp niet; de melk zyner kudden schynt de onschuld zyner dochteren te beveiligen; de kragten van zyn' geest schynen zichtbaer met die zyns ligchaems vereenigd te weezen. Hy heeft het vuur van 't vernuft niet; doch hy is aen geen schandelyke dwaelingen onderworpen. Hy heeft geen kennis van de luisterryke kunsten; doch de schadelyke vooroordeelen bestryden hem niet. Hy weet van geen vuurige genietingen; maer hy vertreed de buitenspoorige herssenschimmen.

O! Hoe verandert dit schouwtooneel de denkbeelden, die men in de Hoofdstad heeft opgedaen! Hoe heilzaem, hoe nuttig is het zyne ziel in deezen dampkring van vryheid en eenvoudigheid gedompeld te hebben! Volken aenschouwd te hebben, onzichtbaer voor het vermetel oog der rustelooze Staetkunde, doch die hunne Bewindhebbers niet beschuldigen, maer hen eeren, en als vrienden van het Vaderland beschouwen.

Boven op deeze eenzaeme rots moet men het oog vestigen op de woelingen der groote Steden; op de tomelouze drif-

ten,

ten elkanderen zich tegen werkende; op de aenzienlyken, de geringen nog trachtende te berooven van 't geen dezelven bezitten; en op de geringen, zich wreekende door heimelyken haet, en gesmoorde verwenschingen. Van deeze plaets zou men de waerheid durven zeggen; haer uiten op eenen toon, die de aendacht zou vermeesteren; dezelve herhaelen met kragt, met bevigheid. Wanneer men in 't gezicht deezer bergen schryft, belet geen *Koninglyke Boekbeoordelaer*, dat men de berisper der gebrekkige bestieringen zy, en de vyanden van 't menschdom, of der algemeene vryheid, op het voorhoofd tekene.

Is het hier niet, dat de Profeet u in het oor schynt te luisteren. Roep uit de volle borst; spaer u niet; verhef uwe stem als het geluid van den hoorn; kwel die u niet wil hooren; doe de standvastigheid van uw karakter niet wankelen; neem de gewigtigste bediening op u; hekel niet de gebreken eener Stad, maer de misbruiken, wier hervorming het gansche menschdom van nut zou weezen. Op deeze rots, die Europa bestrykt, schryf voor het Heelal!

Doch dees stond van verrukking, die de ziel van den mensch een oogenblik ontgloeit, is al te hevig, en te sterk om lang in den boezem van een zwak en bepaeld wezen te kunnen huisvesten. De mensch, digter by de hemelen, heeft de godde lyke vonk gevoeld, waer door zyne ziel werd in vlam gezet; het is in 't gezicht van de Majesteit des hemels, dat hy, met grooter nadruk, de dwaesheden en jammeren der aerde heeft leeren kennen: doch, door kragt van te gevoelen, word hy rasch het best ontwaer zyne eigene zwakheid, geringheid, en onmagt. Hy ziet de rampspoeden, uit de Staetkunde geboren, onbreekbaer verbonden aen de kragt der natuur, aen het alvernielend vermogen.

Dat vermogen is boven zyn hoofd. Die sneeuw, met den donder naer beneden rollende, zal den waerneemer, den hervormer, en zyne edelmoedige ontwerpen verzwelgen. Zwak, en gering, zal hy te eerder het natuurlyk kwaed vernietigen? In dit zo vuurig bewoogen hart, welke kragt, wat middel zal hy vinden? Wat is hy? Wat wil hy? Wat vermag hy?

Weldra bespeurende, dat een schakel aen de wyduitgestrekte keten vast is, en niets op dezelve kan uitwerken, raekt hy uit zyne beguicheling; hy behoud daer van niets dan eene verzachte aendoening; dan eene zeldzaeme en aengenaeme beweeging der menschelyke ziele; en zyn hart word alleen gedrukt door zuchten van 't medelyden.

Hy wilde de menschen hervormen, hy kan niet dan de natuur bewonderen. De natuur schynt, van rondomme, hem toe te roepen: ik ben groot, en gy zyt gering; dees gezichteinder is uitgestrekt, en uwe bevatting is bepaeld. Deeze rots heeft de eerste dagen van 't Heelal aenschouwt; indien

zy kon spreeken, zy zou u beschaemen. Zwyg stil by deeze ontzac lyke gevaerten.

Ja, hier is het, dat die menigte van misbruiken, welke het menschdom omringen, verknocht schynt te weezen aen den mensch, die in de benedenvlakten kruipt. Gelyk de mol, welke zyne wooning in de aerde heeft gegraeven, heeft hy zich van het hemelsch gewest verwyderd; hy heeft den top der bergen niet kunnen beklimmen, om daer die versterkende lucht in te ademen, welke de ziel tot den trap der deugd verheft. De mensch zou, ongetwyfeld, de schandelyke drifften agter zich laeten, wanneer hy een hooger verblyf besteeg; en alle zyne denkbeelden zyn, mogelyk, alleen laeg en aerdsch, omdat hy zich in huizen heeft begraeven, die het slyk en 't stof omringen. Laet de mensch naer de hoogten streeven, zyne gedachten zullen zich met hem verheffen, en hy zal alle die laege denkbeelden verliezen, welke kruipende en eenvormig zyn, gelyk de grond, dien hy betreed. Hier is de mensch veel sterker en beter. De natuur schynt, onder een wanstaltig, ruw, en streng gelaet, meêr zichtbaer het teken van eene Goddelyke en Scheppende hand te draegen. Hier verspreiden de donkere dennewouden hunne achtbaere schaduw. Daer stroomt, al bruisschend, de vloed, die den berg, van de kruin af tot aen den voet toe, heeft doorsneeden, en in eene grondelooze diepte schynt neêr te storten. Men bewondert; men treed agterwaerds van schrik; het oog keert te rug om den maelstroom te peilen; de voet beeft; en de ziel is in verrukking opgetoogen.

Een wyduitgestrekt amfiteater van eeuwigduurende sneeuw; een heerlyk landschap; meiren, die de onregelmatige hoogten, welke dezelven omringen, te rug kaetzen; spitsche zuilen, wier voetstuk de grondvesten van den aerdbol schynt te weeten; groote en prachtige overblyfsels, beeldtenissen en brokken van den bajert; even als of eene dwaelstar op onzen aerdbol gevallen was, en, in zynen val, verwardelyk, de beenderen, of verstrooide leden van eene ontbonde waereld verspreid had; einden van rotsen, als steilten neêrhangende, op welke de mensch zyne stulp gezet heeft, alwaer hy vry en gelukkig leeft in het midden deezer ontzachverwekkende yslykheden. Zie daer de grootsche voorwerpen, die de ziel geheel inneemen, en haer vervullen, zonder dezelve te ontroeren.

„ De Natuuronderzoeker en de Dichter ontvangen daer vruchtbaere lessen, en nieuwe denkbeelden. De aerdbol ontbloot zyne ingewanden, zo wel als de onderaerdsche werking der pas ontstaene vloeden, die uit zyne zyde moeten stroomen, om de Koningryken te bewateren, en hunnen rykdom voedsel te geeven.

„ Daer is de mensch volkomen vry, en kan nimmer onder het

het juk worden gebragt. De donder schiet onder de voeten deezer gelukkige Gemeenebestbewooneren zyne gloeiende blikſemflitſen. En, wanneer Europa in vlam ſtaet, beſchouwen zy van verre den rook der veldſlagen; de bloedige tweedragt der Staeten komt ſneeven aen de voeten deezer bergen, die het regt verblyf van den wyzen, en den beſpiegelaer, zyn.

DE BESCHAAMDE GEBOOREN EDELMAN.

De beroemde Heer DE CHÉVERT was zo grootsch op de laagheid van zyn Afkomst, als een ander op zyn Adelyk-bloed. Men verhaalt, dat, zo lang hy niet meer dan gemeen Soldaat was, eenige zyner Bloedverwanten, trotsch op hunnen Rykdom, hem niet wilden erkennen voor iemand tot hunne Familie behoorende. Doch, wanneer hy tot de aanzienlykſte Posten bevorderd was, gaven Edellieden voor van zyn Geſlacht te weezen. Onder anderen vervoegde 'er zich een ten Hove, en zogt, als Bloedverwant, van den Heer DE CHÉVERT, zyne bevordering. „ Zyt gy," vroeg hem deeze, „ een Edel„ man?" *Kunt gy*, was het antwoord, *twyfelen of ik een Edelman ben?* „ Als dit zo is," hervatte DE CHÉVERT, „ dan „ zyn wy, Myn Heer! geen Bloedverwanten: want ik ben „ de eerſte en eenige Edelman van myn Familie."

LUCHTS-

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, MAI, 1785.

Dag	Bar:	Th:	Wind.		
1	29. 3-0	47	N O	4	o helder.
	— 3-1	54	NNO	5	helder
	— 3-2	41	———	4	———
2	— 2-5	40½*	N W	4	donker iets ſtofr.
	— 2-0	47½	———	4	——— ———
	— 1-5	44½	NNW	4	———
3	— 1-6	41½	N t W	3	nagt iets R. donk.
	— 1-9	50½	NW	4	donker
	— 1-7	42½	———	2	——— z. betr.
4	— 0-8	49	WZW	3	z. betr.
	— 1-0	61	W	2	———
	— 0-2	51	WNW	2	———
5	28. 11-8	52	W	2	nagt iets R. z. b.
	29. 0-5	63½	O	1	o. helder
	28. 11-7	53	———	1	———
6	— 11-5	54	NW	0	dunne wolkjes
	— 11-2	58	W	1	o. helder
	— 11-0	52	NNW	1	helder
7	— 10-8	54	———	1	———
	— 11-5	55	N t W	2	———
	— 11-3	52	NNW	2	———
8	29. 0-0	53	———	2	———
	— 0-8	53	NO	3	———
	— 1-8	50	ONO	3	———
9	— 2-3	51	———	2	———
	— 2-5	66½	NNO	2	zw. wolk. o. held
	— 2-6	50½	N O	2	helder
10	— 2-7	51	ONO	4	z. betr. o. helder
	— 2-8	57½	———	6	o. helder
	— 2-9	46	O	6.8	helder
11	— 3-5	49	———	6	———
	— 3-8	59	———	6	———
	— 4-2	49	———	6	———
12	— 5-2	49	O t Z	4	———
	— 5-8	51	O	4	———
	— 6-5	49½	N O	2	———
13	— 7-5	54	ONO	0	wat betr.
	—*— 7-6	67	NNO	2	———
	— 7-1	54	N O	1	z. betr.
14	— 6-1	55	———	1	o. helder
	— 4-8	66	W	4	helder betr.
	— 3-5	55	WZW6 WNW	6	z. betr.
15	— 2-4	53	NW	6	nagt iets R. z. b.
	— 1-2	50½	———	8	wolkig iets R.
	— 0-0	49	N t W	7	z. betr.
16	28. 11-5	49½	NW t N	8	——— R.
	— 11-7	51½	N W	6	——— iets R.
	— 11-0	4½	———	6	———
17	28. 9-0	47	W	6	donker 11u. B
	— 7-3	48	WNW 4 O	2	R.
	— 5-7	51	W	6.10	R. donker
18	—*— 5-0	47	NW t N 16.	12	donker z. betr
	— 8-8	52½	NNW	8	iets R. zw. wo
	— 10-8	43½	W	4	o. helder
19	— 10-9	49½	WZW	6	donker
	— 10-8	54	———	8	R. donker
	— 9-7	51	———	6	zw. R.
20	— 9-4	51	———	4	donker R.
	— 9-6	61	W	4.8	z. betr. iets R.
	— 10-0	46½	NNW	4	zw. R.
21	— 11-5	47½	N W	2	weinig wolken
	29. 0-3	59	W t Z	3	———
	— 0-8	45	NW t N	3	helder
22	— 1-0	50	N W	2	———
	— 2-4	62½	W	4	o. helder
	— 3-5	48	NNW	4	helder
23	— 4-3	52	Z	1	———
	— 4-5	66½	O	2.4	o. helder
	— 4-5	56	O t N	2	helder
24	— 4-0	55½	OZO	2	———
	— 3-1	72	O 2 ZZO	2	o. helder
	— 2-1	60	ZZO	2	wat betr.
25	— 1-2	60½	———	2	———
	— 1-1	75*	Z W 4 W	6	z. betr. betr.
	— 1-6	56	WNW	3	o. helder ———
26	— 3-0	61	———	4	———
	— 3-9	66	——— 3 N	3	———
	— 2-8	54	O	2	——— z. betr.
27	— 1-0	54½	O t Z	3	z. betr. R.
	— 0-0	63	W t Z	5	wolkig R.
	28. 10-5	51½	———	8	z. betr. iets R.
28	— 10-5	56	———	8	——— ———
	— 9-2	61	WZW 10.	12	——— donker zw. R.
	— 7-8	52	W	8	8u. D. B. z. b. o. he
29	— 8-2	52	NW t W	6	wolkig iets R.
	— 8-5	59½	N W	5	z. betr.
	— 9-0	49	WNW	4	———
30	— 9-5	49	NNW	4	wolkig
	— 10-8	58	NW t N	6	———
	— 10-9	48	N W	4	z. betr. wolkig
31	— 11-2	50	——— 4.	6	——— R. H.
	— 11-6	51½	NNW	7	donker iets R.
	— 11-3	45	———	6	———
	29. 0 81/90	53 58/90		4 1/10	

Bar. den 18 's mo. 6 u. 28. 4. o. nagt ſtorm.
Th. den 14 's mo. 5 u: 51
— 21 's av. 12 u: 43
— 24 's mo. 6 u: 53 's nam. 3½ u: 75.
— 25 's nam. 3½ u: 69½

Th. 's mo. 51 4/31
's mid. 60 1/31
's av. 45 22/31

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

AANWYZING DER VOORNAAMSTE BRONNEN, WELKE ONS DE GODSDIENST OPENT, OM DE WARE VERGENOEGING TE VERKRYGEN, EN DEN HOOGSTEN TRAP VAN GELUK TE BEKLIMMEN.

De groote zaak, waarop het gantſche Menschdom zich in dit leven toelegt, is, om vergenoegd en gelukkig te zyn. Dan het is 'er zeer van daar, dat alle menſchen hiertoe de gepaste middelen in 't werk ſtellen: de een zoekt het in 't genot der Weereld en hare geneugtens; terwyl een ander dat heil bejaagt in 't ernſtig behartigen van den Godsdienst. Weinig moeite zou het in hebben, te betoogen, dat de eerſten het ſpoor geheel byster zyn, en dat de laatſten alleen den rechten weg bewandelen. Dan 't is myn oogmerk niet om tegenwoordig hier op ſtaan te blyven; daar de overdenking van dit onderwerp myne aandagt thans meerder vestigt op de bronnen welke ons de Godsdienst ten dien einde opent. Slaan wy dit met opmerkzaamheid gade, dan zullen wy, uit de tegenſtelling van 't geen de Weereld heeft en geeft, genoegzaam kunnen opmaken, dat wy de beoogde vergenoeging en het bedoelde geluk, niet in de Weereld en hare geneugtens, maar in den Godsdienst, hebben te zoeken. 't Lust my, ten dien einde, de voornaamſte dezer bronnen na te ſpeuren, en te toonen, hoe geſchikt dezelven zyn, om ons een beſtendig genoegen, een duurzaam geluk, te bezorgen, waarvan de genieting, door geene bittere inmengzels van veranderlyke onbeſtendigheid, die tog aan al het onſtandvastige weereldſche eigen is, vergiftigd word.

In de eerſte plaatze vertoont zich hier terſtond voor onze oogen eene ryke bron van vergenoeging en geluk, in die heil- en troostryke verzekering, dat de God des Hemels, de Almagtige Schepper, het werk zyner handen nimmer laat varen, maar geſtadig gadeſlaat. —— Zyne Alregerende Voorzienigheid houd over alles de wagt. —— Wat is het niet groot en verheven; maar tevens een allertroostrykst denkbeeld, door een Oneindig, Almagtig en te-

tegelyk Allermenschlievendst Wezen, door het oneindig Opperwezen, oneindig in Genade en Goedheid, gadegeslagen, bewaakt, bezorgd, en, in alle zyne daden, op alle zyne wegen, bestierd en geleid te worden. —— Het is God de Almagtige, die den teugel van al het geschapene in handen heeft, en die dus eene algemeene bestiering over alles voert. —— Dit leert ons het licht der rede zelfs, daar wy zulks, door eene aandagtige en opmerkzame beschouwing van de natuur gewaar worden. —— Dan de geopenbaarde Godsdienst leert het ons met nog sterker indruk. Deze verzekert ons, dat die zelve Almagt op eene meêr zonderlinge wyze waakt, over die schepzelen, welke met vermogens begaafd zyn, om Hem te kunnen dienen; over alle zyne redemagtige Schepzelen; en dan nog wel allerbyzonderst, over dezulken, welke Hem waarachtig liefhebben, en standvastig blyven aankleven. „Hy heeft lief, die „ Hem liefhebben, en bewaart de genen, die Hem vree-„ zen."

Wat kan nu het gemoed gerust stellen; wat meêr kalmte in den boezem bezorgen? Wat heeft de mensch meêr noodig, om die bedaardheid van Geest te bezitten, die men, met andere woorden, de ware vergenoegdheid noemen mag? —— Laat vry een weereldling zyn geliefde, en, zo als het hem toeschynt, beminnelyk voorwerp hier nevens plaatzen, en in alle deszelfs voordeeligste koleuren ten toone stellen. —— Laat hy vry de weereld, met alle derzelver volheid, met al derzelver schynschoon; met alle derzelver geneugtens hier nevens voegen, en in het voordeeligst licht plaatzen. —— Haar uiterlyk schoon, hare betoverende vertooning mag eenige weinige ogenblikken misleiden: maar hoe schielyk ontdekt zich het bedrog; hoe ras word men ontwaar, dat alles op de jammerlijkste wyze misleit. —— Het verdriet vervangt welhaast de gewaande vreugd; jammer volgt op den wellust, ramp op geneugtens, en, in het midden der uitbundigste vermaken, werpen zich kwelling, verdriet en een pynelyk hartzeer: zelfs worden de edelste aardsche vermaken vergiftigd, door een inmengzel van walgelyke bitterheid. —— Eene kwynende krankheid, folterendste pynen, drukkendste tegenspoeden en rampen. —— Ziet daar de gevolgen van eene wellustige, van eene verdartelde levenswys; —— terwyl een kloppend geweten en knagend naberouw, veelal het angstvallig hart verscheuren, en de ziel rusteloos kwellen. —— De naderende dood is een allerysselykst mon-

monster in de oogen eenes wellustigen; — de dood, wel het einde zyner tydelyke rampen; maar tevens het verschrikkelyk begin van eindelooze jammeren.

Hoe geheel anders is het lot des Godvrugtigen! Laten tegenheden en rampen den goeden ook nog zo geweldig aanvallen: — laten zyne dagen van wederwaardigheden vele zyn; laat hem geduurig moeten worstelen met hartdrukkende tegenspoeden, met ongevallen en jammeren dezes levens, zo dat hy geduurig te lyden en te stryden hebbe; want waarlyk de rampspoeden der Regtvaardigen, zyn dikwils zeer velen. —— Geen nood! — zy kunnen zich gerust stellen, dat, in de felste barning hunner rampen, een stilziend Oog ten goede voor hun waakt. —— Ze zyn niet blootgesteld aan het wispeltuurige van een blind geval, van 't welk men ieder ogenblik te dugten heeft, een alleruiterst verderf, gelyk zulks het onvermydelyk lot van een onzeker, van eene van oogmerken ontbloot, blind geval zyn moest. —— Neen voorwaar! zy kunnen zich veilig verlaten op een Wezen, dat met oogmerken werkt; dat alles met de hoogste wysheid bestiert en regeert; dat voor hun, in wat staat of gevallen zy ook komen mogen, zorgt; dat hen bestiert in alle hunne wegen, — en hen zelfs leid tot over den dood. —— Voorwaar eene volle bron van troost, — eene bron van het zuiverst genoegen.

Met welk eene stille, met welk eene bedaarde, gerustheid kan men zich dan verlaten op de Godlyke Voorzienigheid; in dat gerust vertrouwen, dat de Alwysheid alles oneindig beter schikt, dan wy kortziende stervelingen met ons allen beramen kunnen; en dat geen Schepzel in het welverordineerde plan van Gods Alwyze Voorzienigheid eenige verandering te wege kan brengen.

Ziet daar, zo veel schenkt de Godsdienst! Laat nu alles wat men buiten dien begrypen moge, laat de Weereld hare uitgezogtste aardsche goederen, van den blinden Weereldling maar al te veel bejaagd, hier tegen zetten. —— De Weereld met alle hare volheid kan de begeertens der ziele niet vervullen: maar laat de schatkameren van het harte ledig; want haastig gaan de goederen van den tyd voorby, zy worden afgesneden als gras, en als de groene grasscheutkens vallen zy af. En wat is 'er het gevolg van? dat zy een knagend hartzeer nalaten, en, in plaats van met vergenoegen, den boezem vervullen met rampzalige vertwyfelingen.

Dan uit deze eerste bron, zo heilzaam, zo verkwikkelyk voor het gemoed, ontspruit eene tweede, welke des menschen genoegen en waar geluk, nog tot eenen hogeren trap van volmaaktheid voert. — Deze tweede bron is dat gerust verlaten, een volkomen vertrouwen in alle gevallen, in allerlei omstandigheden, in tegenheden zo wel als in voorspoed, op den God onzes heils.

Het is de Godzaligheid, welke, naar de taal van Apostel Paulus, tot alle dingen nut is, hebbende, nevens de belofte van het toekomende, ook die des tegenwoordigen levens; eene belofte, die voor de goeden alles ten goede werkt; die de tegenheden zelfs tot heil doet strekken. Deze vervult hun hart met eene vaste hoop, en doet hen onwankelbaar steunen op Gods onveranderlyke trouwe — zy doet den mensch zich gerust verlaten, en vertrouwen op zynen God, die nimmer zal verlaten allen die op Hem vertrouwen. —— Hier door is het, dat men zich gelaten kan schikken naar alles, wat zyne wysheid het best, het heilzaamst, denkt, om 's menschen waar geluk te bevorderen, om ons waarlyk gelukkig te maken; het welk ons gewillig onderwerpt aan den wil des Allerhoogsten; — Zyn wil is onze wil en onze wet. Men onderwerpt zich geheel aan de Godlyke bestiering, het zy in voor- of tegenspoed: —— men verheft zich niet door de eersten, noch word moedeloos, wanneer de laatsten drukken. Integendeel, de Godsdienst leert de voorspoed dankbaar, en de tegenspoed gelaten, te dragen. De Godzaligheid, en het daaruit voortvloeijend vertrouwen, leert ons erkentelyk te zyn jegen onzen getrouwen Weldoener, en, derhalven alle voorspoed met ware erkentenis te beantwoorden: ons in tegenspoed, in drukkende wederwaardigheden allerwege gemoedigd te gedragen; zich troostende met die verzekering, dat God alles ten goede zal werken, en het heil zyner Gunstgenoten, langs duizend en duizend ongeziene wegen, kan en wil doen voortkomen.

Dit maakt ons alleszins onderworpen aan zyne Voorzienigheid, in welke gevallen wy ons ook mogen bevinden, of ingewikkeld worden. Wat zich dan ook tegen ons moge verzetten, al woeden bittere en vergramde vyanden tegen ons, geen nood! Ons vertrouwen blyft onwankelbaar; wy mogen, met David, den Almagtigen bystand van den God onzes heils verwagtende, onbedeesd uitroepen: „ ik zal niet vreezen voor tien duizenden, die zich rondom my stellen: de Heere is myn licht en myne bevrydinge. —

God

God is myn levenskragt, voor wien zou ik vervaard zyn?"

Al dit vertrouwen werkt de ware Godsdienst in elk Godvreezend hart. ——— Zal 'er dan, in den boezem van ieder waar Kristen, niet eene volheid van vergenoegen plaats grypen? — Moet dit niet te wege brengen, dat het hart steeds vervuld zy met ware blydschap in den Heere? ——— Met die vreugde, die alle verstand te boven gaat; die onbeschryfelyke vreugde, welke uitloopt in eene stoorelooze eeuwige zaligheid, die, na het eindigen van dit leven, in volle kragt genoten zal worden. ——— En waarlyk neemt het vertrouwen op God weg, wat troost, wat vreugd blyft 'er dan over! Zo dra het vertrouwen op God ophoud, — verliezen wy den grond van alle waar genoegen; en 't word vervangen door eene akelige, en zielsmartende twyfelmoedigheid.

Hier by komt nog, als een derde bron, waar uit des menschen waar genoegen, en dus zyn eenig onveranderlyk geluk voortvloeit, het uitzigt, dat ons de Godsdienst verleent, op eene stoorelooze gelukzaligheid; op het genieten van een volmaakten gelukstaat, in de gewesten der Eeuwigheid. Deze overklimt alle aardsche zaligheid; en gaat alle denkbeelden van het zwak vernuft der stervelingen te boven. ——— De Godzaligheid heeft vooral de belofte van het toekomend leven. ——— „ Wedervaart eenerlei, den Regtvaardigen, en den Onregtvaardigen veelal in dit leven." ——— Ja ziet men den eersten vaakmalen meêr dan den laatsten, ongelyk meer met rampen worstelen hier op aarde; „ de Regtvaardige nogtans heeft eene hope, die hem niet beschamen zal." ——— „ Hy weet in wien hy gelooft, en dat die magtig is, het pand, by Hem weggelegd, te bewaren." ——— „ Hy heeft de genade en ontferming Gods, door de verdiensten van Kristus Jezus verworven, en hy die van natuure Gods vyand was, is daar door met den God des Hemels en der Aarde bevredigd." Onwaardeerbare schatten worden voor hem in de Hemelen bewaard, „ die nooit oogen gezien, nooit ooren gehoord hebben, en die nimmer in 's menschen hart zyn opgekomen." ——— Op de toezegging dezer goederen, kan hy zig gerust verlaten, veilig vertrouwen. ——— Het is een Godlyk Persoon, die ze voor hem verworven heeft; — het is een Godlyk Persoon, die ze hem toezegt en vast belooft; het is de getrouwe God, die ze voor hem bewaart. — Dit geluk zal beginnen, de genie-

ting dezer goederen zal een aanvang nemen, wanneer alle rampen eindigen; — wanneer alle onvolmaaktheid ophoud; — wanneer alle veranderingen een einde nemen. —— Dan zullen ze beginnen, dan zal men verzadiging genieten van vreugde, eeuwig en altoos. — Voorwaar eene bron, eene allerzuiverste bron van ware, van Hemelsche, vergenoeging! —— Het is geen wankelbaar lot; —— het is geen broos verganklyk en steeds veranderlyk sterveling, waarvan zyn geluk afhangt; die hem heden toelagt; —— die hem heden alle gunst bewyst, en morgen den nek toekeert.

Neen, het is de getrouwe, de onveranderlyke God, die alle zyne beloften tot één toe vervult, alle ja en amen maakt. —— Die in Kristus Jezus, zynen eenigen Godlyken Zoon, denzulken, die eene gegronde hoope hebben op de eeuwige gelukzaligheid, zyne onveranderlyke liefde en genade schenken wil.

Zulk een vooruitzigt op een geluk na dit leven, gegrond op het vast fundament, het vertrouwen op de onveranderlyke liefde van God; —— dit zielstreelend vooruitzigt, is de zuiverste bron van alle waar vergenoegen. En zulk een vertrouwend vooruitzigt, schenkt de Godsdienst alleen den mensch. —— Hier uit alleen ontspringt zulk eene bron, waar door men een zuiver genoegen in alle voorkomende omstandigheden smaken kan; die ons den dood, hoe verschrikkelyk anders, met een gerust gemoed, met een bly gelaat, kan doen inwagten.

Ziet daar de voornaamste bronnen van 's menschen waar en zuiver vergenoegen, welke ons de Godsdienst opent. —— Het Godlyk toeverzigt over al het Schepzel, byzonder over zyne redemagtige Wezens. Het vertrouwen op de onwankelbaare toezeggingen, op de onwrikbare beloften van den onveranderlyken, den getrouwen God. — En eindelyk het vooruitzigt eener eeuwige, eener onveranderlyke Gelukzaligheid.

Leert ons de Godsdienst dus God kennen, niet alleen als den Schepper van Hemel en Aarde, maar ook als den Onderhouder en Bestierder aller dingen; leert ons dezelve wel uitdruklyk, dat 'er eene byzondere Bestiering plaats heeft, omtrent zulke menschen, welke dat Opperwezen liefhebben; die op God, door zynen Zoon, eene nadere betrekking gekregen hebben, dan de natuurlyke mensch; „dat dezulken in de kragt Gods bewaard worden tot de Zaligheid, die bereid is om geopenbaard te worden;" ——

wel,

wel, zullen wy ons dan niet veilig verlaten op Hem, die verklaart, „ dat Hy ons niet zal begeeven, noch verlaten?" ——— Is 'er wel een troostryker denkbeeld te vinden, dan dat men door een Oneindig, door een Almagtig, en tevens allergenadigst God, op eene byzondere wyze word gadegeslagen, bewaard en beschermd? ——— Is 'er wel iets zo troostryk te bedenken? ——— Voorwaar, de Weereld met al derzelver schynschoon, kan niets opleveren, dat hier by halen kan. ——— Maar zo troostryk als dit denkbeeld is, zo vermogend is het ook, om het vertrouwen onwankelbaar te vestigen. ——— Hoe veilig tog kan men zich verlaten op dien God, die alles voor ons ten beste schikt; die voor den mensch niet slegts eene veilige toevlugt en Rotsteen is in tydelyke wederwaardigheden; maar, dat alles overtreft, die, in Kristus Jezus, voor den armen, den ongelukkigen, den vloekwaardigen zondaar alles in allen zyn wil? ——— Wat moet een vooruitzigt op die oneindige goederen, die God voor zyne kinderen, voor het Erfdeel van Vorst Jezus, in de Hemelen bewaart; wat moet dat het vertrouwen niet bevestigen op Hem, die alle zyne beloften zeker vervullen zal?

Dan vloeit uit deze bronnen de ware, de zuiverste, vergenoegdheid voort; ——— de zuiverste vergenoegdheid, die alleen de begeertens van 's menschen ziel vervullen kan. Hy, die verzekerd is, dat de Godlyke goedheid zonderling voor hem waakt; die vertrouwt, dat God in zynen Zoon hem zyne eeuwige Genade schenken wil, die kan niet anders, dan een gerust, en vergenoegd leven leiden; dan die geruste, en stille kalmte des gemoeds bezitten, waar in des menschen wezenlyk geluk gelegen is.

Wel aan dan, dat wy 't 'er voor alle dingen tog op toeleggen, om die zuivere gemoedsrust, waar in alleen 's menschen geluk begrepen is, te verkrygen; die bedaarde kalmte, die gerustheid der ziele, de ware vergenoeging; die wy ook dadelyk verkrygen, wanneer wy ons, en al het onze, veilig vertrouwen, aan onzen Hemelschen Vader in Kristus Jezus, zynen eenigen Zoon, onzen Godlyken Verlosser en Zaligmaker. Dat wy dan geduurig tot Hem onze toevlugt nemen, met een vooruitzigt op die eeuwige Vergenoeging, die wy eens wenschen namaals in de Hemelsche Gewesten, verkwikt met zyne eeuwige Nabyheid, stooreloos te smaken!

C. V. D. C.

KORTE AANMERKINGEN NOPENS DE LEER DER BESTE WAERELD.

Den Schepper der Waereld beſchouwende, volgt uit die beſchouwing, —— uit de beſchouwing der Godlyke Eigenſchappen, *zedelyk zeker*, dat *de Waereld* of het Geſchapene, het *best mooglyke* is. En dat wel op deeze wyze: GOD is *onafhanglyk*: Hy konde dus eene Waereld ſcheppen, *hoedanig* Hy wilde. Van de oneindige menigte *mooglyke Waerelden*, ſchiep God 'er ééne. *Iets* moet God tot deeze keuze bepaald hebben: want het tegendeel zou den Schepper, (om zo te ſpreeken,) van zyne Godheid berooven, dat is, Hy zou niet meer *redenmaatig* en *vry* handelen; 'er moet dus reden weezen, *waarom* God *deeze* en *geen andere mooglyke* Waereld in aanweezen bragt. Nu is 'er geene reden altoos, waarom God eene *niet beste Waereld* zou geſchapen hebben, want deeze reden moet *in de Godheid zelve* zyn; dit nu is niet mooglyk, naardien het uit de *zedelyke Eigenſchappen* van God, of de *Rechtheid van zynen wil*, volgt, dat Hy altoos het *beste* werkt. En buiten de Godheid, was 'er *geen oorzaak* die Hem bepaalen konde; —— des volgt dat God *de beste Waereld* ſchiep. Dit is *van vooren.*

Maar *van agteren* vindt men groote zwaarigheid en tegenwerping in het *Natuurlyk* en *Zedelyk kwaad*, dat *in* de Waereld is, 't welk men waant, dat *niet overeen te brengen* zy, met *Gods zedelyke Eigenſchappen*, en *Deszelfs oneindige Magt.* LEIBNITS heeft dit opgelost, door aan te toonen, dat *Natuurlyk* en *Zedelyk* kwaad volgen, uit het *Boven-natuurlyk* kwaad, of de *Eindigheid*; en *deeze* met den aart van het *Schepſel*, (in tegenſtelling des *volſtrekt Noodzaaklyken* en *Oneindigen Wezens*,) 't zelfde zy. —— Anderen meenen, dat door dit ſtelſel der *Vryheid* en *Zedelykheid* te kort gedaan wordt. Doch LEIBNITS en zyne Navolgers hebben aangetoond, dat, door de *Godlyke Voorweetenſchap*, eene *toekomende zaak* niet meerder *zeker* of *noodwendig* wordt, dan eene *gebeurde* door *onze kennis* der *Geſchiedenis.* Dat God *voorzag*, hoe de Schepzelen zich in *eene dusdanige* Waereld, tot in alle Eeuwigheid gedragen zouden, en dus *eene* in zyne *eerſte geſteldheid dusdanig* ingerichte Waereld in aanweezen bragt, waarin alle Schepſelen, ſchoon *vry*, zich gedragen, gelyk

lyk *God* zulks *van Eeuwigheid voorzag*. Doch, volgens de eerste Tegenwerping, dunkt my, dat de *beste Waereld* niet dan *van vooren te betoogen* zy. ——— De grootste bedenking die ik my herinneren kan, ooit tegen het stelsel der beste Waereld gehad te hebben, is ten deele gegrond in de *tweede*, nopens de *Vryheid*, doch raakt eigenlyk meer het *Godsdienstige*. ——— Alle dingen gebeuren naar het Godlyk plan, en worden gewyzigd door alle reeds gebeurde of gebeurende voorvallen; zo dat het *zedelyk onmooglyk* (*) zy, dat eene gebeurtenis, nu nog toekomend, *niet* of *niet zo*, *met dusdanige omstandigheden*, zou voorvallen. Doch, dit zo zynde, waartoe dient dan onze *yver*, ons *streeven* naar *volkomenheid?* Waartoe het *Gebed*, waartoe *Dankzegging?* En de *snoodste Daad*, mede *in de beste Waereld behoorende*.... Maar ik zal niet *declameeren*. ——— De tegenbedenking ontstaat, doordien men de *Noodlottigheid* verwisselt met het stelsel der *Harmonie*. De Abt JERUSALEM heeft, in zyne Verhandeling over de *Voorzienigheid* (†), voornaamlyk het twede lid dier bedenking sterk aangedrongen, en merkt aan, dat, gelyk de volgende gebeurtenis *zeker gebeuren* zal, echter ons *al* of *niet poogen*, *al* of *niet bidden*, van Eeuwigheid Gode tegenwoordig geweest is, en de *aanstaane gebeurtenis* in zyn plan *gewyzigd* heeft. De troostryke, de Christelyke Leere van het Gebed, (daar by voorbeeld in 't laatste Cap. van JACOBUS, zo nadruklyk van gesproken wordt,) verliest dus niets van haare waarde. Het toekomende is ons onbekend. Gods plan, omtrent het toekomende, is ons onbekend. Wy zyn vryë Schepselen. Dienvolgens weeten wy, dat onze daaden eenen zeer weezenlyken Invloed op het toekomende hebben. En dan zal de uitslag, de uitslag die door onze tegenwoordige vryë bedryven gewyzigd word, ons leeren en aanwyzen wat het Godlyk Plan, wat de Keten der beste Waereld, is. Hier moet men nog byvoegen, dat *eigenlyke Wonderwerken*, dat is staaking van Gods bestendige en gewoone regelen van onderhoud en bestier, geenzins *stryden* tegen de *beste Waereld*; als of men waande, dat *God*, door *wonder-*

(*) Ik zeg *zedelyk onmooglyk*, naardien *volstrekte onmooglykheid* alleen bepaald wordt door *noodzaaklykheid*, en dan verliezen wy het denkbeeld van *toevalligheid*.

(†) *Over de voornaamste Waarheden van den Godsdienst.*

derdaadige tusschenkoomsten, zyn werk als verbeteren moest: naardien eigenlyke *Wonderwerken* zeer wel *deelen* zyn kunnen van *Gods* allervolmaaktst *Plan*, en *behooren* tot de uitgekoren *beste Waereld*. God kon, by voorbeeld, eene *Waereld* geschapen hebben, *even als deeze*, in haare oorspronglyke *Inrichting*, onderhouden en bestierd naar dezelfde *Wetten*, met dit *onderscheid*, dat daarin geen *Wonderwerken* voorvielen. *Die Waereld* zou de *beste niet zyn*, want God heeft ze niet verkoren. Het troostryk denkbeeld derhalven, ons, zo wy meenen, door den besten Godsdienst geschonken, dat God in *byzondere gevallen*, van *buitengewoonen tegenspoed*, *vervolging*, of dergelyken, ook *buitengewoone Ondersteuning* schenkt, en *schikkingen* maakt, die, *naar den gewoonen loop* der dingen, *niet vooryallen* zouden, wordt dus door de Leer der *beste Waereld* niet vernietigd. —— Ook kan ik niet zien wat men tegen het bewys *a priori*-zelven, ter *wederlegginge* zoude kunnen inbrengen. Onoploslyke tegenwerpingen kunnen eene welbeweezen zaak niet ontzenuwen.

V. R.

AANMERKING OP DE BESCHOUWING, OVER HET LIQUOR ANODYNUS MINERALIS HOFMANNI, EN DE OLEUM VINI, VAN DEN HEER P. J. KASTELEYN.

Door

A. LAUWERENBURGH.

Apotheker te Amsterdam.

Het onlangs uitgekomen Werkje, *Chemische Oefeningen*, door den Heer P. J. KASTELEYN, geeft te veel bewyzen van des Schryvers kunde en onvermoeiden yver, tot bevordering der Scheikunst, dan dat ik een Aanmerking op zyn Eds. Beschouwing zou trachten te maaken, die een ander doeleinde had, dan het verschil myner denkwys over dit onderwerp, aan myn Kunstgenooten mede te deelen, en aanleiding tot verder onderzoek te geeven.

Zoo min het zyn Ed. onaangenaam kan zyn, dat zyn Eds. Beschouwing aanleiding tot onderzoek heeft gegeeven, zal en kan het my ook niet onaangenaam zyn, dat myne Aanmerking een verder onderzoek te weeg brenge.

Zyn

Zyn Ed. ſtelt, dat de *Alcohol Vini* beſtaat, uit een hoogtst fyne verdunde Olie, door middel van het fyn Planten-Zuur, zeer naauwkeurig met water verbonden.

Dat het *Acidum Vitrioli*, tot de bereiding van het *Liquor Anodynus* vereischt, niet anders te weeg brengt, dan een ontwikkeling der Beſtaandeelen van den *Alcohol Vini*, waardoor die van zyn verbindend Zuur beroofd, en door de eigenſchappelyke gemeenſchap, die het *Acidum Vitrioli* met water heeft, ook van zyne waterdeelen beroofd word, waardoor de *Oleum Vini* zich afzonderlyk vertoont.

Dat bygevolg het *Liquor Anodynus* beſtaat, uit *Oleum* en *Alcohol Vini*, zyn waarlyk zeer aanneemelyke, op theorie ſteunende, en met de geagtſte Chemiſche Schryveren overeenkomende, ſtellingen.

De Heer KASTELEYN tracht het daar zyn eener fyn Planten-Zuur in den *Alcohol Vini* te bewyzen; onder anderen voert zyn Ed. hier toe aan, dat de *Alcohol Vini* de kalk doet *precipiteeren*; myns bedunkens, is deeze *Precipitatie* in een andere oorzaak te zoeken, namentlyk, dat door de bydoening van *Alcohol Vini*, in diergelyke ontbindinge, het ontbindmiddel verzwakt, en de werkende Punćten verſtompt worden: nog minder waarſchynelykheid geeft my zyn Ed. ſtelling, als ik nagaa, dat het een Delfſtoffelyk, een Planten-, of een dierlyk Zuur moet zyn, waarin de kalk ontbonden is; is het in het eerſte, dan kan het Planten-Zuur, in den *Alcohol Vini* vervat, (volgens de verwandſchappen) de nederploffing niet te weeg brengen; is het in het tweede Zuur, zoo is het even min waarſchynelyk, dat een meerdere bydoening van een gelyk Zuur dit zou veroorzaaken; is het in het derde Zuur, even min is het voor my aanneemelyk, om dat het Planten-Zuur in den *Alcohol*, in werking en met water en oliedeelen zo omzwagteld zynde, de gezegde nederploffing niet kan te weeg brengen.

Ik denk niet dat zyn Ed. het Kalkwater, waar in die opgelost is, op de gedagte heeft; daar het zelve niet alleen door *Alcohol Vini precipiteert*, maar ook, door byvoeging van Water, van Loogzout, van vaste Lugt, en door het aan de Lugt bloot te ſtellen, welke nederploffing door verſchillende behandelingen kan veroorzaakt worden, oordeel ik het bygebragte genoegzaam om niet de *Precipitatie*, van het door byvoeging van *Alcohol Vini*, uit het daarin zynde Zuur af te leiden.

Zyn Ed. neemt de bevordering van een Kristalmaaking der

der Zouten, door byvoeging van den *Alcohol Vini*, ook tot bewys van een daar zynde Zuur; die eigenschap van den *Alcohol Vini* kan ik ook niet aan zyn Zuur toeschryven, maar veel eer aan de gemeenschap die dezelve met water heeft, en aan zyn onvermogen om Zouten te ontbinden, eenige weinige uitgezonderd: de *Alcohol Vini* by een Zoutloog gevoegd, vereenigt zich met het overvloedige water van den Zoutloog, waardoor het inzynde Zout, geen genoegzaam water meer hebbende om zich ontbonden te houden, genoodzaakt is te Kristallizeeren of te *Coaguleeren*.

Dat de Metaal-ontbindingen door den *Alcohol Vini* worden nedergeploft; hier uit wil zyn Ed. ook het in den *Alcohol Vini* berustend Zuur afleiden; dit geeft voor my even min bewys, daar zuiver water dit zelfde in eenige Metaal-ontbindingen te weeg brengt: de ontbinding van Lood in Salpeter-Zuur, die van Spiesglas-metaal in Zeezout-Zuur, en die van *Bismuth* in Salpeter-Zuur, zyn hier de overtuigendste bewyzen van, daar deeze, door byvoeging van water, ook *precipiteeren*.

Zyn Ed. gaat verder over, met het *Liquor Anodynus* te onderzoeken, op een wyze, die myn bedunkens onvoldoende is: ik neem de vryheid zyn Ed. opgaave van gedaan onderzoek hier te laaten volgen; zyn Ed. zegt: „ van „ zodanig een *Liquor*," namentlyk een wel bereid *Liquor*, „ nam ik vier oncen, deed het in een hoog welsluitend „ glas, goot 'er twintig oncen gedistelleerd regenwater „ by, schudde het mengzel om, en zette het neder. Terstond, na dat het vogt in rust was, vertoonden zich, op „ deszelfs oppervlakte, meer en meer oliedeeltjes. Na het „ vogt een half uur had stil gestaan, en ik geen vermeerdering van olie meer ontdekte, scheidde ik de boven„ staande olie zeer voorzigtig van het vogt, en bewaarde „ dezelve in een zeer welsluitend glas. Het overblyvende „ vogt scheidde geen olie meer af, alhoewel ik 'er nog „ meer waters by deed, en het eenige dagen staan liet. „ Het had den reuk en den smaak van een hoogstverslapt „ *Liquor*. Myne verkreegene olie woog byna dertien „ dragmen. Deeze *Oleum Vini* was allerschoonst, wit van „ koleur, eenigzins na het geele trekkende, en voldeed, „ in alle opzichten, aan alle de vereischten van een waa„ re *Oleum Vini*. Het overige vogt zette ik ter distel„ leering in: 'er vier oncen van hebbende afgetrokken, „ wierp ik het overblyfzel, als onnut zynde, weg; en

„ deed

„ deed de vier oncen vogts weder in den kromhals, 'er
„ nu twee oncen van overhaalende. Deeze twee oncen
„ vogts was niet anders dan een zuiveren *Alcohol*, die
„ nog een zweem van den reuk des *Liquors* hadt, doch
„ een *rectificatie* over water bevrydde 'er hem geheel
„ van; en nu was hy, in alle verhoudingen, een zeer zui-
„ veren en waaren *Alcohol Vini*, weegende veertien drag-
„ men."

Zyn Ed. gaat verder en zegt: „ dat de *Oleum Vini*
„ een wezenlyke Olie is, tot wier ſamenſtelling het *Aci-*
„ *dum Vitrioli* geenig aandeel heeft, blykt, dewyl ze,
„ even als alle de overige zuivere wezenlyke Oliën, in
„ wyngeest ontbindbaar, en daar van, door water, weder
„ ſcheidbaar is, niet alleen; maar zich ook in alles, als
„ een waare wezenlyke Olie vertoont en voorhoudt."

Ik denk dat zyn Ed. niet geweeten heeft, of laat ik liever zeggen, 'er niet op bedagt is geweest, dat de *Oleum Vini* zich met water vereenigt; namentlyk een deel *Oleum Vini* en tien deelen water vereenigen zich zodanig met elkander, dat men geen bovendryvende Olie meer gewaar word, hoe lang dat mengſel ook mogt blyven ſtaan.

Dat de *Oleum Vini* een wezenlyke Olie is, en ontbindbaar in Wyngeest, kan ik niet tegenſpreeken; maar dat hy door water weder van den Wyngeest kan afgeſcheiden worden, en in alles zich als een wezenlyke Olie vertoont en voorhoud, zulks zal ik door de volgende Proeven trachten tegen te ſpreeken.

Ik nam een dragme welbereide en allerzuiverſte *Oleum Vini*, deed het in een welſluitend glas, voegde 'er tien dragmen gediſtelleerd water by, ſchudde het mengſel herhaalde maalen ſterk om, zette het neder; het mengſel bleef gemengd, en 'er ſcheidden zich geen Oliedeelen af; voor myn tweede Proef, nam ik twee dragmen *Oleum Vini*, goot hier op vyf dragmen water, ſchudde het als vooren, en na een half uur tyds bevond ik, dat 'er een half dragme minder *Oleum Vini* boven dreef, dan ik 'er onder had gedaan; goot by het zelve nog vyf dragmen water, het gemis van *Oleum Vini* was als vooren: voor de derdemaal 'er weder vyf dragmen water byvoegende, zag ik weder een half dragme *Oleum Vini* verlooren, en voor de laatſte keer 'er nog vyf dragmen water onder ſchuddende, was myn twee dragme *Oleum Vini* geheel

in

in het water opgenomen, dat twintig dragmen bedroeg: waar uit men klaar kan zien, dat een part *Oleum Vini*, in tien parten water, word opgenomen.

Den *Oleum Vini* nu op zichzelve ten deele beschouwd hebbende, bereidde ik een samengesteld *Liquor Anodynus*, uit vier dragmen *Oleum Vini*, met een gelyke hoeveelheid *Alcohol Vini*; van dit samengesteld *Liquor Anodynus*, mengde ik vier dragmen, met tien dragmen water, schudde het na behooren om, en na lang gestaan te hebben, dreef 'er een dragme *Oleum Vini* minder op, dan ik gebezigd had, schudde 'er nog tien dragmen water onder, en de twee dragmen *Oleum Vini*, uit de vier dragmen *Liquor Anodynus*, was in de twintig dragmen water opgenomen.

De opgegeevene Proeven komen my voor tot staving van myn gezegden te dienen, en voldoende te zyn, om de juiste hoeveelheid *Oleum Vini*, die een *Liquor Anodynus* bevat, te bepaalen; waarom ik oordeel dat ze geschikt zyn, om de door zyn Eds. gebezigde vier oncen *Liquor Anodynus* te onderzoeken; en hier uit af te leiden, in hoe verre zyn Eds. Proeven voldoende zyn.

Volgens myne genoomen Proeven, moeten de twintig oncen water, een tiende, dat is twee oncen *Oleum Vini*; uit de vier oncen *Liquor Anodynus* opgenoomen hebben: byna dertien dragmen bedroeg de bovendryvende Olie; dus moet die vier oncen *Liquor Anodynus* bestaan hebben uit negen- en twintig dragmen *Oleum Vini*, en drie dragmen *Alcohol*; terwyl een welbereid *Liquor Anodynus* bestaat uit *Oleum Vini* en *Alcohol*.

Nu vind ik my genoodzaakt, al verwonderende te vraagen, van waar is tog die veertien dragmen *Alcohol Vini* gekoomen? en betuig zeer wel te gelooven, dat op het overgebleevene vogt, waarvan zyn Ed. de dertien dragmen *Oleum Vini* had afgescheiden, geen Oliedeeltjes meer verscheenen: alhoewel zijn Ed. 'er meer water bij deed, en het eenige dagen staan liet, terwyl uit myn genomen proeven volgt, dat zyn Ed. door deeze byvoeging van water, de *Oleum Vini* meerder opgenomen en verdeeld, dan boven heeft doen dryven.

Als een part *Oleum Vini* in tien parten water word opgenomen, kan men verzekerd zyn, allerzuiverste *Oleum Vini* te hebben; is de *Oleum Vini* nog met *Alcohol* of waterdeelen vermengd, zoo zal 'er meer dan één part *Ole-*

Oleum Vini, en tien parten water, opgenomen worden, dus de gezegde Proeven geschikt zyn, om de zuiverheid van den *Oleum Vini* te onderzoeken.

NATUURLYKE HISTORIE DER POELSNEPPEN EN RUITERS.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

Onder alle die vlugge weezens, aan welke de Natuur zo veel leevendig- en bevalligheid geschonken heeft, en welke zy over het groot tooneel haarer werken schynt verspreid te hebben, om het ruim des uitspanzels te bezielen, en daar beweeging te scheppen, deelen de Vogels, die de Poelen en Moerassen bewoonen, het minst diep in haare gunste: hunne Zintuigen zyn stomp: hun Instinct bepaalt zich tot de ruwste aandoeningen, en hunne natuur beperkt hun, om, by Poelen en Moerassen, hun voedzel te zoeken in den slyk of moeragtige gronden: even of die Schepzels, verkleefd aan den eersten grond, geen deel hebben kunnen krygen aan gelukkige en groote vorderingen, door andere Voortbrengzels der Natuure gemaakt, wier ontwikkelingen door de zorg der Menschen bevorderd en verfraaid zyn. Deeze Moerasbewoonders bleeven in den onvolmaakten staat hunner domme natuur.

Indedaad, geen hunner heeft de bevalligheden en de vrolykheid onzer Landvogelen, zy weeten zich niet te vermaaken gelyk deezen, zamen te speelen, op den grond of in de lugt te kortswylen. Hun vliegen is een loutere vlugt, een schielyke verplaatzing van den eenen moerassigen grond na den anderen: aan de vogtige aarde als gehegt, kunnen zy, gelyk de Boschbewooners, zich niet in het geboomte verlustigen, noch zelfs daarin te nederzetten; zy houden het op den grond, en, zo lang de dag duurt, in de schaduw; een zwak gezigt, eene natuurlyke vreesagtigheid, doet hun de duisternis des nagts, of de schemeringe, boven den dag stellen; 't is min door het gezigt, dan door het gevoel of den reuk, dat zy hun voedzel zoeken. In deezervoege leeven de *Sneppen*, de *Snepjes* en de meeste andere Moerasvogelen, onder welke de *Poelsneppen* een klein Geslacht uitmaaken: zy zyn van dezelfde Lyfsgestalte als de *Sneppen*, maar hebben veel hooger Pooten en veel langer Bek, schoon eveneens gevormd: aan de punt zagt, recht

recht of een weinig geboogen, en zagtlyk opwaards gekromd. GESNER vergist zich, als hy hun een scherpen Bek toeschryft, geschikt om de Visschen te doorsteeken. De *Poelsneppen* leeven alleen van wormen en diertjes, welke zy uit den slyk haalen.

De Stem der *Poelsneppen* is vry zonderling. BELON vergelykt dezelve by het half gesmoord gebleet van een Geit: deeze Vogels zyn onrustig van aart, vliegen ver weg, en slaan in het wegvliegen een geluid, 't welk hunne vrees te kennen geeft. Zy zyn zeldzaam in landen, verre van zee gelegen; zoutwaterige moerassen hebben by hun de voorkeuze. Zy worden op de *Fransche* kusten, en bovenal op die van *Picardye*, gevonden. In de maand September trekken zy geregeld op; men ziet ze in benden, en hoort ze in de hoogte, des avonds by lichte maan. Het meerendeel strykt in de moerassen neder; de vermoeienis maakt ze dan min vlugtig; zy neemen de vlugt niet dan met moeite weder aan; doch zy loopen als de *Patryzen*, en de Vogelaars, hun omringende, verzamelen 'er genoeg, om met één schot 'er verscheide te treffen. Zy blyven niet langer dan een dag of twee op dezelfde plaats, en dikwyls vindt men 's anderendaags geen één enkelen in die moerassen, waar zy 's avonds te vooren zich in groote menigte bevonden. Zy nestelen, volgens het getuigenis van den Heer BAILLON, niet op onze kusten. Hun vleesch is een lekker eeten.

Acht soorten telt men in 't Geslacht deezer Vogelen: wy zullen, daar ze in veele opzigten met elkander overeenkomen, slegts van een en ander, kortlyk iets optekenen.

I. De *Gewoone Poelsnep* heeft een Bek vier duimen lang, de Pooten met het ongevederd deel der schenkelen haalen vier en een half duim, de geheele lengte van den punt des Beks tot den Staart, is zestien duimen, en tot het einde der Nagelen gemeeten, achttien.

II. De *Blaffende Poelsnep*: zo geheeten naar 't geluid, 't welk hy slaat, hy is vier duimen kleinder dan de *Gemeene*, en bewoont de moerassen der Zeekusten van *Europa*, zo des *Oceaans*, als der *Middelandsche Zee*; hy is zeer vreesagtig, vliegt verre af, en zoekt zyne spys in den nagt.

III. De *Gevlekte Poelsnep*. Indien de meeste Naamlystmaakers, deezen niet van de laatstgemelde soort onderscheiden hadden, zouden wy 'er ééne van maaken: zo zeer komen ze met elkander overeen. De *Duitschers* geeven ook aan beiden den naam van *Meer-houn*, en de *Zweeden* noemen ze *Gloutt*.

IV.

VI. De *Roode Poelsnep*. Van grootte als de *Blaffende Poelsnep*, wegens de roode kleur aan den hals en borst met dien bynaam vereerd. Hy wordt aan de *Fransche kusten* gevonden, als mede in het *Noorden* tot in *Lapland*, en komt ook voor in *America*; van *Hudsons Baay* is deeze Vogel na *Engeland* gezonden; en hy behoort des onder de voorbeelden van Watervogelen, gemeen aan de Noordlyke Gewesten der beide Vastelanden.

V. De *Groote Roode Poelsnep*. Deeze is in de daad grooter dan de even gemelde; en alleen rood aan den hals, dit zyn de zwarte rugveeren met roodgeboord: de langte deezes *Poelsneps* van den Bek tot de Nagelen is zeventien duimen. Een kundig waarneemer heeft ons verzekerd, dat, behalve de opgemelde verscheidenheden, de *Roode Poelsnep* en de *Groote Roode Poelsnep* altoos onderscheiden de *Fransche kust* langs trekken. De *Groote Roode Poelsnep* verschilt ook van alle de andere in geaartheid, indien het waar is, 't geen WILLUGHBY schryft, dat hy met opgesteeken kop wandelt, op zandige vlakten, zonder te zoeken om zich te verschuilen. Gelyk deeze Vogel op onze kusten zich vertoont, zo doet hy het ook op die van *Engeland*, en op die van *Barbarye*.

VI. De *Roode Poelsnep van Hudsons Baay*. Schoon 'er in de Pluimadie van deeze *Poelsnep*, met laatstgemelde vergeleeken, het verschil voornaamlyk daar in bestaat, dat dezelve meerder roods hebbe, en ook wat grooter is, kunnen wy niet nalaaten deeze aan te merken als eene soort, die zeer naby komt aan onze *Groote Roode Poelsnep*, en is misschien oorspronglyk van dezelfde soort. —— Deeze *Roode Poelsnep van Hudsons Baay* is, volgens EDWARDS, de grootste in dit geheele vogelgeslacht, en haalt, van 't einde der Bek tot de Nagelen gemeeten, negentien duimen.

VII. De *Bruine Poelsnep*. Deeze gelykt in gestalte en grootte volmaakt op de *Blaffende Poelsnep*, de grondkleur is donkerbruin en zwart, onderscheiden door kleine witagtige streepen, dwars over den hals en rugvederen heen loopende.

VIII. De *Witte Poelsnep*. De Heer EDWARDS neemt waar, dat de Bek deezes Vogels zich om hoog kromt, een kenteken waar van de meeste *Poelsneppen* iets hebben; doch 't geen in deeze soort zich zeer onderscheiden en zigtbaar vertoont. Deeze heeft bykans de gestalte van de *Roode Poelsnep*. Haar bek, rood aan 't einde, is voorts Oranjeverwig: de geheele Pluimadie is wit, uitgenomen het geelagtige op de groote Vleugel- en Staart-pennen. EDWARDS gelooft, dat

Wit het livery is deezer Vogelen aan *Hudsons Baay*, en dat ze, in den Zomer, hunne bruine vederen weder aanneemen. —— Voor 't overige blykt het, dat verscheide soorten van *Poelsneppen* dieper in *America* zyn doorgedrongen, en tot de Zuidlyke Gewesten gekomen. Want SLOAN plaatst op *Jamaica* de soort door ons de derde opgegeeven; en FERNANDEZ schynt twee *Poelsneppen* in *Nieuw Spanje* aan te duiden, onder de naamen van *Chiquatotl*, een Vogel gelyk aan onze *Snep*, en *Elototl*, een Vogel van dezelfde soort, die zich op den grond houdt onder de groeiende Maïs.

De *Franschen*, schryft BELON, een Vogelsoort ziende zo hoog op de pooten staande als of dezelve te paard zat, hebben aan dezelve den naam van RUITERS gegeeven. Het zou bezwaaryk vallen voor dien naam eene andere afleiding te zoeken. De Vogels, *Ruiters* geheeten, vertoonen zich met de daad hoog, zy zyn veel kleinder van lichaam dan de *Poelsneppen*, desniettegenstaande hebben zy ruim zo lange Pooten; hun Bek, meer omgekromd, is voorts van 't zelfde maakzel. Zy leeven ook in vogtige velden en moerassige plaatzen; doch bezoeken ook de boorden der Poelen en Rivieren, tot aan het kniegewricht in 't water gaande: aan den oever loopen zy snel, en niet onbevallig. Aardwormen maaken het gewoon voedzel uit; in drooge tyden vallen zy ook aan op Aard-Insecten, Torren en Vliegen. Het vleesch deezer Vogelen word hoog geagt; doch 't is een zeldzaame schotel; want nergens zyn ze in grooten getale voorhanden, en zy laaten, daarenboven, zich bezwaarlyk vangen.

Zes soorten zyn 'er van bekend: van elke zullen wy het voornaamste vermelden.

I. De *Gemeene Ruiter*. Deeze vertoont zich, gelyk alle *Ruiters*, dik gevederd zynde, veel gezetter dan hy met de daad is: de geheele langte bedraagt bykans een voet. Hy onthoudt zich aan de oevers der Rivieren, zomtyds aan de Poelen in *Frankryk*, doch meest aan de Zeestranden. Men ziet hem in eenige Gewesten van *Frankryk* bovenal in Lotharingen; op de zandige kusten van *Engeland*; hy komt ook voor in *Zweeden*, *Deenemarken* en *Noorweegen*.

II. *De Ruiters met Roode Pooten*. De Roode Pooten van deezen Vogel loopen te meer in 't ooge, daar hy meer dan de helft van de schenkels ongevederd heeft. Zyn Bek, zwart aan 't einde, is aan 't grondstuk schoon rood; in grootte en gestalte is hy aan den voorgaanden gelyk. Deeze Ruiter wordt aan de *Saône* met den naam van *Courrier*

be-

bestempeld; hy is bekend in *Lotharingen* en in *Orleans*, waar hy nogthans zeldzaam voorkomt. De Heer HEBERT verhaalt ons, hem in *la Brie*, in April, gezien te hebben; hy ftrykt neder by de Poelen, op plaatzen waar het water niet hoog is: hy ziet 'er bevallig uit, en flaat een geluid gelyk aan dat der *Sneppen*. De *Bouloneezen* kennen deezen Vogel onder den naam van *Gambette*, afgeleid van de hoogte zyner Pooten. Men treft deezen Vogel ook aan in *Zweeden*, en 't zou kunnen weezen, dat hy, gelyk veele andere, van het eene Vasteland in 't andere is overgegaan. De *L'yacotopil* van *Mexico*, van FERNANDEZ, fchynt zeer naa verwant aan onzen *Ruiter met Roode Pooten*; in grootte en kleur van Pluimadie daar aan gelyk: zelfs moeten eenige foorten van dit Geflacht verder in *America* zyn doorgedrongen: vermids DUTERTRE den *Ruiter* onder de Vogelen van *Guadeloupe* telt, en LABAT hem gezien heeft in menigte op het *Vogel-Eiland*: voorts verzekert ons de Heer DE LA BORDE ze in *Cayenne* en op *Martinique*, in grooten getale, gevonden te hebben; wy kunnen, derhalven, niet twyfelen of deeze Vogels zyn verfpreid door bykans alle gematigde en warme lugtftreeken der Oude en Nieuwe Wereld.

III. De *Geftreepte Ruiter*. Heeft omtrent de grootte van het *Snepje*, en den naam van de zwarte dwarsftreepen, die over den graauwen met rood gemengden grond heen loopen.

IV. De *Gevlekte Ruiter*. Heeft in zyne Pluimadie zo veel zwarts, roods als graauws. De Pooten en de Bek zyn zwart, hierom noemt BELON deezen, in tegenoverftelling van den *Ruiter met Roode Pooten*, de *Zwarte Ruiter*, beide hebben ze dezelfde grootte; doch deeze min hooge Pooten. ——— Vroegtydig vervaardigt deeze Vogel zyn nest, vroeger dan het voorjaar komt hy in onze ftreeken. Op het einde van April hadt men hem jongen gebragt, daar men anders die *Ruiters* niet dan des Winters zag. Voorts nestelen zy niet even zeer op alle kusten van *Frankryk*. De Heer BAILLON berigt ons, dat ze alleen door *Picardie* trekken; met een Noord-Oosten wind komen zy daar in de maand Maart met de *Poelfneppen*; zy blyven 'er korten tyd, en keeren niet weder voor September. In eenige dingen gelyken zy naa de *Snepjes*, fchoon zy minder by nagt voorttrekken, en by dag meer te voorfchyn komen. Gemelde Heer hadt 'er een meer dan vier maanden in zyn tuin gehouden; de Wormen wa-

ren zyn geliefdfte fpys, in droogte behielp hy zich met torren, en andere Insecten; brood, dat eenigen tyd in water te weeken geftaan hadt, nuttigde hy ook. In Augustus, met het ruijen, nieuwe Vleugelpennen gekreegen hebbende, vloog hy in September weg: hy was zo gemeenzaam geworden dat hy den Tuinman volgde, wanneer deeze zyne fpaade by zich hadt: hy liep toe zo ras 'er een Plant uit den grond werd opgehaald, om de wormen te betrappen: als hy geëeten hadt, liep hy na een watervat om zich te wasfchen; nooit hadt hy gedroogdë aarde aan Bek of Pooten: deeze zindelykheid is gemeen eigen aan alle Worméetende Vogelen.

V. De *Witte Ruiter.* Deeze komt voor, aan *Hudfons-Baay*, is bykans van dezelfde grootte als de eerstgemelde *Ruiter-foort*; de geheele Pluimadie is wit, de Bek en Pooten zyn oranjeverwig. EDWARDS houdt het daar voor, dat de Winterkoude oorzaak is van deeze witheid der Pluimadie, en dat zy in den Zomer een bruiner kleur aanneemen.

VI. De *Groene Ruiter.* Dus geheeten, wegens de heerfchende kleur zyner Pluimadie.

UITTREKZEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN, IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX, MET DE SCHEPEN DE Refolution en Discovery, OM ONTDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

(*Vervolg van bladz.* 220.)

In het Noordwaards aan voortzetten der Reize, was een der zeldzaamfte omftandigheden door Capitein COOK waargenomen, dat, by ftil weer, op den tweeden van Maart, MDCCLXXVIII, eenige ftreeken der Zee bedekt fcheenen met eene foort van flym; en zommige kleine Zeedieren daar rondsom zwemmende. De grootfte waren van eene foort van *Medufas*, bykans rond van gedaante; andere, kleinder, hadden een wit en blinkend voorkomen, en waren zeer talryk. Eenigen deezer laatstgemelden werden opgevischt, en in een glazen vlesch met zeewater gedaan, waar in zy zich als ftukjes zilver vertoonden als zy in

rust

rust waren. Doch wanneer zy begonnen te zwemmen, 't geen zy met even veel gemaks scheenen te doen, op den rug, op den buik, of op zyde, schooten zy de helderste kleuren uit van de schitterendste Edelgesteenten, naar maate 'er het licht op viel. Nu eens vertoonden zy zich geheel doorschynend, dan eens namen zy onderscheiden tinten van blaauw aan, van het ligtste tot het donkerste; deeze werden afgewisseld door rood van verscheide tinten, en gloeiden met eene kragt, genoegzaam om het glas en het water te verlichten. De kleuren vertoonden zich helderst, als men het glas in sterk licht hieldt; en verdween bykans geheel en al, wanneer deeze Zeediertjes na den grond gingen, en deezen 'er bruinverwig uitzagen. By kaarslicht bestondt de kleur meest uit bleek groen, met bruine streepen; en in 't donker geleek het eenigzins na gloorend vuur. Men bevondt dat het eene nieuwe soort van *Oniscus* was, en de Heer ANDERSON noemde dit Zeeschepzel, uit hoofde van de ontdekte eigenschappen, *Oniscus fulgens*; waarschynlyk is dit een der Diertjes, welke deel heeft in het voortbrengen van het vuuren der zee by nagt.

De Kust van *Nieuw Albion*, in *Noord-America*, werd voor de eerste keer ontdekt op den zevenden van Maart; doch veel te worstelen hebbende met tegen- en stormwinden, liep het aan tot den negen- en twintigsten eer Capitein COOK ten anker kwam in een Inham, door hem *King Georges Sound* geheeten; doch door de Inwoonders *Nootka* (*). Dezelve ligt aan den Oosthoek van *Hope Baay*, op de Noorder Breedte van 49° 33', en de Ooster langte van 233° 12'. ——— Veelvuldige noodige herstellingen van de Schepen, en de vriendlyke ommegang met de Inboorelingen, hielden Capitein COOK hier tot den zes- en twintigsten van April, wanneer hy, ter voortzettinge zyner Reize, weder zee koos.

Toen Capitein COOK deezen Inham eerst inzeilde, kwamen 'er drie Canoes op het Schip aanroeijen. In de eene waren twee, in de tweede zes, en in de derde tien Mannen. Vry digt genaderd zynde stondt in een der twee laatstgemelde Canoes een Man op, die een lange aanspraak deedt,

(*) Terwyl Capitein COOK langs en digt by deeze kust heen zeilde, hadt hy gelegenheid om te ontdekken, dat een Straat, door de Aardryksbeschryvers op de kust geplaatst, en de *Straat van Juan de Fuca* geheeten, geen bestaan heeft.

deedt, en verzogt aan Land te komen, gelyk wy uit de tekenen opmaakten: ten zelfden tyde hieldt hy een handvol vederen na zich toe; en eenigen zyner Medegenooten wierpen handen vol roode dons op dezelfde wyze. De Man, die de rol van Redenaar speelde, was met een Beestenhuid omhangen, en hadt in elke hand een speeltuig 't welk by het schudden ratelde. Naa zich vermoeid te hebben door herhaalde aanmaaningen, van welken niemand onzer een enkel woord kon verstaan, hieldt hy zich stil: anderen ondernamen het, by beurten, iets te zeggen, schoon zy het noch zo lang, noch zo heftig, deeden als de eerste Spreeker. Wy merkten op dat twee of drie het hair geheel en al met witte vederen bestrooid, en anderen groote vederen op verscheide deelen van het hoofd gestooken hadden.

Naa dat dit ongestuimig geraas ophieldt, lagen zy op een kleinen afstand van het Schip, en spraken met elkander op eenen zeer bedaarden trant, en scheenen zy geen de minste verbaasdheid of wantrouwen te betoonen. Eenigen hunner reezen nu en dan op, en spraken iets van denzelfden aart als de eerste aanspraaken; een hunner zong een zeer aangenaamen zang, waarin eene zagtheid en toonmenging was, die men niet verwagt zou hebben: het woord *Haela* werd menigmaal herhaald als een Slotwoord. —— Welhaast begonnen de Canoes in grooter aantal te naderen, twee- en dertig lagen 'er op een tyd rondsom de Schepen; voerende ieder van drie tot acht Persoonen, Mannen en Vrouwen. Veelen van deezen gingen recht overeinde in hunne Canoes staan, redenvoerende en gesten maakende even als onze eerste bezoekers. —— Eene Canoe stak boven anderen uit door een Vogelkop, met een vervaarlyk grooten bek en oog daarop geschilderd, en de Persoon, die 'er in zat, die een Opperhoofd scheen te zyn, was niet min opmerkelyk door zyn ongewoon voorkomen; eene menigte van vederen hing van zyn hoofd af, en zyn aangezigt was op eene zonderlinge wyze beschilderd. Hy hield in zyne hand een Vogel van hout gesneeden, van grootte als een Duif, met welke hy ratelde even als de eerste Persoon, die ons toesprak; hy schreeuwde niet min in zyne redenvoering, die vergezeld ging met eenige veel uitdrukkende gebaarden.

Maar, schoon deeze bezoekers zich zeer vreedzaam aanstelden, konden zy niet overgehaald worden om aan boord te komen. Nogthans toonden zy eene volvaardige gereed-

reedheid om het geen zy hadden aan te bieden voor 't geen wy ter ruiling wilden geeven. Yzer waren zy meer op gesteld dan op iets anders; zy scheenen volkomen het gebruik van dit metaal te kennen. De Handel, welken wy met hun begonnen te dryven, werd van beide kanten met de striktste eerlykheid voortgezet. De Koopwaaren, die zy aanbragten, bestonden uit beeren-, wolven-, vossen-, bonzem-huiden. Behalven die pelteryen in derzelver natuurlyken staat, bragten zy ook kleederen daar van gemaakt mede, en een ander soort van doek vervaardigd van boombast of eenige plant naar onze hennip gelykende; voorts boogen, pylen, spietzen, vischhoeken, en werktuigen van veelerlei soort; houten momaangezigten van de gedrogtlykste gedaanten, wolle spreijen, stukken gesneeden werk, koraalen, en verscheide andere kleine cieraaden van tin, koper en yzer, gevormd in de gedaante van een hoefyzer, welke zy aan hunne neuzen hangen; veele dissels, bytels met handvatzels. Dewyl zy deeze metaalen bezaten, konden wy daar uit opmaaken, dat zy of voorheen bezogt waren door eenig beschaafd Volk, of gemeenschap hadden met Stammen op 't Vasteland, die met beschaafde Volken verkeerden. Doch, het vreemdste van alle Koopmanschappen, ons aangebooden, waren, Menschen hoofdschedels en handen nog niet geheel van vleesch ontbloot, welke zy ons duidelyk te verstaan gaven dat zy geëeten hadden; en in de daad eenige droegen nog de merktekens, dat ze ten eenigen tyde op 't vuur te braaden lagen. Wy hadden, uit deeze omstandigheid, maar al te veel reden om te vermoeden, dat de schriklyke gewoonte om de Vyanden op te eeten hier zo wel plaats greep als by de *Nieuw-Zeeländers*, en eenige andere Volken door ons bezogt. Voor de onderscheide handelwaaren, welke zy aanbragten, namen zy messen, dissels, stukken van yzer en tin, spykers, spiegels, metaalen knoopen. Glazen koraalen, en Stoffe van allerlei soort, wilden zy niet hebben. Onder 't geen wy inruilden, vonden wy het zonderlingst twee zilveren tafellepels, welke wy, uit dezelver vreemd fatzoen, voor *Spaansch werk* hielden. Een onzer Bezoekeren droeg dezelve aan den hals by wyze van cieraad.

De Inwoonders zyn, over 't algemeen, meer dan middelmaatig klein van gestalte, doch niet rank in evenredigheid, doorgaans na het vette hellende, schoon niet sterk gespierd. Doch de vetheid gaat niet tot het dikbuikige over, veele bejaarde lieden waren eer schraal. Het gelaad der meesten

is vol en rond, zomtyds breed en met ſterk uitſteekende kaaken; daarenboven is het aangezigt menigmaal als ingedrukt: de neus is bovenaan plat, met een ronde punt, en wyde neusgaten; het voorhoofd laag, de oogen klein, zwart, eer kwynend dan ſchitterend, de mond rond met breede ronde dikagtige lippen; de tanden ſtaan vry gelyk, doch munten in witheid niet uit. Zy hebben of geene baarden in 't geheel, 't welk meest altoos het geval is, of kleine aan het uiterſte van de kin: zulks ontſtaat niet uit een natuurlyk gebrek aan hair op dat gedeelte; maar zy plukken het uit: want zommigen, inzonderheid de oude Mannen, hebben niet alleen zwaare baarden over de geheele kin; maar ook knevels aan den bovenlip, die van daar na de onderkaak ſchuins nederwaards loopen. Hunne wenkbrauwen zyn ſchraal en altoos ſmal; doch het hoofdhair hebben zy in groote menigte, zeer dik en ſterk: het is by allen, zonder eenige uitzondering, zwart, lang, recht over de ſchouders nederhangende. De hals is kort, de armen en het lichaam hebben niets byzonder ſchoons maar zyn veel eer gedrongen; de ſchenkels en beenen zyn by allen zeer kort in evenredigheid tot de andere leden, en krom of wanſtallig, met breede voeten en uitſteekende enkels: dit laatſte gebrek ſchynt grootendeels te ontſtaan uit hunne gedronge wyze van zitten, en in hunne huizen en in hunne Canoes.

Met geene zekerheid kunnen wy de kleur van dit Volk bepaalen: dewyl hunne lichaamen omgeeven waren met een korst van verf of vuiligheid; ſchoon, wanneer by zeker toeval het overdekzel weggenomen was, de huid ons voorkwam zo wit te weezen als die der *Europeaanen*, doch overhellende na dat zwak bleeke, 't geen men by de Zuidlykſte Volken aantreft. Hunne Kinderen, wier huid nog nooit beſchilderd was, evenaarde die der onzen in blankheid. In de eerſte jeugd, zien eenigen 'er niet onbevallig uit, als men ze by hunne Landgenooten vergelykt; doch dit ſchynt geheel te moeten worden toegeſchreeven aan eene byzondere leevendigheid in dat tydperk des leevens; want, naa dat zy zekeren ouderdom bereikt hebben, is 'er geen onderſcheid meer. Over het geheel doet 'er zich eene zeer opmerkenswaardige eenzelvigheid op, in het voorkomen van het geheele Volk, terwyl de logheid in allen, met zeer weinig verandering, doorſtraalt.

De Vrouwen zyn bykans van dezelfde grootte, kleur en gedaante, als de Mannen, van welke het zeer bezwaar-

zwaarlyk valt deeze te onderkennen, dewyl zy geene natuurlyke bevalligheden bezitten, genoegzaam om haar aangenaam te maaken; nauwlyks zagen wy 'er een, zelfs onder de jeugdigste, die draagelyk schoon mogt heeten.

Hunne gewoone Kleeding bestaat uit een geweeven borstrok, aan den bovenkant met een bonten boord, en beneden met franje behangen. Boven deezen, die tot de knien komt, draagen zy een kleinen mantel van dezelfde stoffe, desgelyks onderaan met franje. In gedaante gelykt dezelve zeer na een rond tafellaken, geheel digt zynde, behalven in 't midden, waar een gat is, groot genoeg om het hoofd door te steeken; voorts op de schouderen rustende, dekt dezelve de armen tot de elleboogen, en het lichaam tot den middel. Hun hoofd dekken zy met een muts, van gedaante als een geknotte kegel of als een bloempot, van fyne biezen gemaakt; het bovenste gedeelte is veelal vercierd met een ronden of scherpen knop, of een bosch lederen franje; onder aan is een keelband, om het afvallen te voorkomen.

Behalven de bovengemelde Kleeding, aan de beide Sexen gemeen, slaan de Mannen menigmaal een Beeren- een Wolfs- of een Zeeotters-huid over hun ander gewaad heen, met het hair buitenwaards, en binden dezelve als een mantel digt by het bovenste gedeelte vast; nu eens die huid agter op den rug, dan weder voor op 't lyf, hangende. By regenagtig weer doen zy een ruwe mat over hunne schouders. Zy hebben ook wolle klederen; doch gebruiken ze zeldzaam. Het hair laaten zy doorgaans los hangen; doch eenigen, als zy geen muts hebben, binden het in een bos op 't hoofd zamen. ——— Hunne Kleeding is, over 't geheel, voegelyk, en zou in geenen deele van alle fraaiheid beroofd weezen, indien zy dezelve zindelyk hielden. Doch daar zy steeds hunne Lichaamen met roode verf bestryken, gemengd met olie, krygen hunne kleederen een afschuwelyke reuk, en worden zeer vuil; van waar zy een zeer morsig voorkomen hebben; en, 't geen nog slimmer is, hunne hoofden en kleeren zyn vol ongedierte, 't welk zy, zo verre gaat hunne havéloosheid, opvatten en eeten.

Schoon hunne Lichaamen altoos met roode verf bestreeken zyn, beschilderen zy hunne Aangezigten dikwyls, cieraadshalven, zwart, helder rood of wit; dit laatste geeft hun een afschuwelyk aanzien. Dit schilderzel bestryken zy met een bruin blinkend vernis. De ooren van veelen zyn in de lel met een vry groot gat doorboord, en hooger op

aan den buitenkant van 't oor zyn nog twee gaten, in dezelve hangen zy allerlei cieraaden van schulpwerk, of stukjes metaal, welke zy voor onze koraalen niet wilden verwisselen. Veelen hebben ook het neusbeentje doorboord, waar in een stukje zagte koord hangt; anderen draagen te dier plaatze smalle dunne stukjes yzer of koper, bykans van gedaante als een hoefyzer, het nauwste gedeelte klemt in het middelschot der neuze, en het cieraad hangt op den bovenlip; de ringen, waar in onze knoopen vast zyn, welke zy greetig kogten, werden hier toe gebezigd. Aan armen en beenen, by de enkels, draagen zy ook cieraaden van schulpen, leder en zenuwen gemaakt.

Dit is hun gewoone Kleeding en Opschik; doch zy hebben Kleederen en Optooizels, welke zy alleen by buitengewoone gelegenheden schynen te gebruiken; als wanneer zy zich aan Vreemdelingen vertoonen, staatlyke bezoeken afleggen, of ten kryg trekken. Tot de eerste behooren Dierenvellen, als die van Wolven of Beeren, aangetrokken op de gewoone wyze; doch aan de randen vercierd met breede bonte boorden of wolle stoffen daar gemaakt, en aartig met verscheide figuuren gewrogt. Deeze worden of afzonderlyk, of over hunne andere gewoone kleederen heen, gedraagen. By zulke gelegenheden is het gewoone hoofdcierzel een menigte witte of half stukken geklopte boombast om het hoofd hangende, waar in tevens verscheide lange vederen, boven al die van Arenden, steeken; en dikwyls is het hair vol met witte veeren, of daar mede als bepoederd. Alsdan hebben zy ook het aangezigt met kleuren beschilderd, het boven en beneden gedeelte pronkt met verschillende, en de onderscheidingen vertoonen zich als zo veele sneeden; of het is bestreeken met eene soort van talk, met verw gemengd, vervolgens in verscheide figuuren gestreept, zo dat het gesneeden werk gelykt. Zomtyds splyten zy hun hair in kleene afdeelingen, op den afstand van twee duimen, aan 't einde met een draad zamengebonden, anderen binden het van achteren zamen op onze wyze, en steeken 'er takjes van den *Cypressus thyoides* in. ——— Op deeze wyze uitgedoscht, hebben zy waarlyk een vreemd en onvoegelyk voorkomen; doch dit neemt zeer toe, wanneer zy, gelyk wy het mogen noemen, hunne gedrogtlyke cieraaden aandoen. Deeze bestaan uit eene ontelbaare verscheidenheid van gesneeden houten maskers, welke zy voor het aangezigt, aan het voorhoofd, of boven op 't hoofd voegen.

Ee-

Eenige deezer gelyken naar menschenaangezigten, met hair, baarden en wenkbrauwen; zommige naar Vogelkoppen, waar onder die der Arenden den voorrang hebben; veele naar de koppen van Wolven, Harten, Beeren, enz. Over 't algemeen zyn deeze vertooningen veel grooter dan natuurlyk, beschilderd, en glinsterend gemaakt, 't welk de wangedrogtlykheid vermeerdert. Dit wordt by wylen nog overtroffen, door dien zy aan 't zelfde gedeelte des hoofds ver uitsteekende stukken gesneeden hout draagen, gelykende naar de voorsteeven van een Canoe, op dezelfde wyze beschilderd. Zo zeer zyn ze gesteld op deeze soort van vermommingen, dat wy gezien hebben, hoe een hunner, die een tinnen ketel van ons geruild hadt, dien, by gebrek van een ander masker, op zyn hoofd zette.

Of zy deeze buitenspoorige maskeraade-cieraaden gebruiken by eenige byzondere Godsdienstplegtigheid of Feesthouding, dan of zy ze aandoen tot schrik der vyanden als zy te veld trekken, of als lokaazen op de jagt, is onzeker. Doch dit mogen wy 'er uit leeren, dat, indien Reizigers, in eene eeuw van onkunde en bygeloof, wanneer men zo gereed verondersteld, dat 'er veele onnatuurlyke en wonderbaare Schepzels bestaan, een aantal volks derwyze toegetakeld, gezien hadden, zonder in staat te zyn, om ze, ter nadere ontdekking, van naby te beschouwen, zy waarlyk zouden geloofd, en in hunne Reisbeschryvingen verhaald hebben, dat 'er eene soort van weezens bestondt, deels Mensch, deels Beest; en wel byzonder, wanneer zy, behalven de Beestenkoppen of Menschenschouders, het geheele lichaam bedekt zagen met Dierenvellen (*).

De eenige Kleeding, welke wy by 't Volk van *Nootka* ontdekten, byzonder ten kryg geschikt, was een dikke dubbelen lederen rok, die, uit de grootte, de huid scheen van een Eland of een Buffalo. Deezen hangen zy om, op de gewoone wyze; en is dezelve indiervoege gemaakt, dat hy de borst geheel bedekke, en teffens bykans tot de hielen toe afhange. Zomtyds is dezelve op verscheide plaatzen beschilderd, en niet alleen sterk genoeg om pylen af te weeren; maar, gelyk zy ons met tekenen aanduidden, om de steek van een piek te wederstaan: veel ge-

(*) De aanmerking, hier gemaakt, kan de Bewonderaars van HERODOTUS inzonderheid eene verschooning aan de hand geeven, voor zyne wonderbaare vertellingen van deeze soort.

gelykheids heeft deeze krygsrok met een gemaliëden kolder. By dezelfde gelegenheid draagen zy zomwylen eene soort van lederen mantel, bezet met ryen van gedroogde beestenhoeven, horizontaal geplaatst, hangende aan lederen riemen, met vogelpennen doorstooken, deeze geeven wapperende onder 't loopen een ratelend geluid, niet ongelyk aan dat van kleine bellen; het schynt, nogthans, twyfelagtig, of dit gedeelte hunner Kleedinge geschikt is om schrik in den oorlog te verwekken, of dat het alleen moet gehouden worden voor een hunner wondervreemde optooizels by plegtige gelegenheden. Want wy zagen een hunner Muzykfeesten bestuuren door een Man met zulk een mantel omhangen, een masker aan, en een ratel in de hand.

Schoon men deeze Menschen niet zonder schrik kan zien als zy deeze vreemde kleeding hebben aangetoogen, vertoonen zy nogthans, in hun gewoon gewaad en dagelyks bedryf, niets wreeds; zy schynen, integendeel, van eenen vreedzaamen, doffen en werkloozen aart, eenigermaate beroofd van die leevendigheid, welke hun voor de zamenleeving aangenaam zou maaken. Indien zy voor stilzwygend moeten gaan, zyn ze verre van praatagtig; doch hunne ernsthaftigheid is misschien veeleer een gevolg van de evengemelde geaartheid dan een uitwerkzel, ontstaande uit overtuiging, dat dit wel staat, of van opvoeding. Want zelfs, in de hevigste vervoeringen van drift, schynen zy buiten staat om zulks genoegzaam te kennen te geeven, door vuurigheid in 't spreeken, of veel beduidenheid van gebaaren.

Hunne redenvoeringen, welke zy doen als zy in eenig geschil zyn ingewikkeld, of by andere gelegenheden, in 't openbaaren hunne gevoelens voordraagen, kwamen ons voor, weinig meer te zyn dan korte spreuken, of liever op zichzelven staande woorden, met kragt uitgezet, steeds op één toon, en vergezeld met een enkel gebaar, 't welk zy te passe brengen by elken volzin; het geheele lichaam, door het buigen der knien eenigzins voorwaards uitsteekende, terwyl teffens hunne armen by hunne zyden nederhangen.

Hoewel 'er maar al te veel reden is, uit het te koop bieden van Menschen hoofdschedels en beenderen, om vast te stellen, dat zy hunne Vyanden op de wreedste wyze mishandelen, strekt deeze omstandigheid veeleer tot een merkteken van overeenkomst in character met dat

van

van meest alle Stammen der onbeſchaafde Volken, door alle eeuwen en over den geheelen aardbodem, dan ten blyke dat zy boven anderen onmenschlyk zyn. Wy vonden geen reden om ongunſtig over hunnen aart, ten deezen opzigte, te oordeelen. Zy ſcheenen ons toe een leerzaam, beleefd, goedaartig volk te zyn, dat egter, niettegenſtaande de algemeene logheid, welke hunne geſteltenisſen beheerscht, ligt aangedaan was over 't geen wy voor eene belediging hielden; doch die dit, even gelyk meest alle driftige Volken, wel ras vergaten. Ik beſpeurde nimmer dat deeze vlaagen van drift verder gingen dan de partyen, welke zy onmiddelyk betroffen: de toekykers bemoeiden zich niet met het geſchil, 't zy het voorviel tusſchen een hunner en de onzen, of onderling; zy hielden zich zo onverſchillig als of zy 'er niets van bemerkten. Dikwyls zag ik een hunner woedend en ſcheldende, zonder dat iemand zyner Landgenooten het zich aantrok, en wanneer niemand onzer de oorzaak kon ontdekken van zyn misnoegen. In zulke gevallen vertoonen zy geen de minſte ſchaduw van beſchroomdheid; maar zyn gereed, om, wat 'er ook moge gebeuren, het ongelyk te wreeken. Zelfs ten onzen opzigte ſcheenen zy niet het minſte voor onze meerderheid te dugten; als eenig geſchil rees, waren zy zo gereed om het ongelyk te wreeken als wanneer het ontſtaan was met hunne Landgenooten.

Hunne andere Driften, inzonderheid hunne Nieuwsgierigheid, ſcheenen te ſlaapen. Want weinigen betoonden eenige begeerte, om dingen, hun geheel onbekend, te onderzoeken, en die Menſchen, door Nieuwsgierigheid bezield, verbaazend zouden hebben moeten voorkomen. Zy waren altoos te vrede met zich die dingen te verſchaffen welke zy kenden en behoefden, al het overige zagen zy met de koelſte onverſchilligheid aan; onze Perſoonen, Kleeding, en Gebruiken, zo hemelsbreed van de hunne verſchillende, ja zelfs de ontzettende grootte en het maakzel onzer ſchepen, ſcheen geen verwondering te verwekken, ja zelfs de aandagt niet te trekken.

Eene oorzaak hiervan moet men misſchien in hunne verregaande logheid van aart zoeken. Maar, aan den anderen kant, zyn zy zeker niet geheel ongevoelig voor de tederder gemoedsbeweegingen: althans zy zyn zeer geſteld op Muzyk, die meest van eene deftige ſoort, doch aandoenlyk, is. Zy neemen eene volmaakte eenſtemmigheid in agt in hunne gezangen, dikmaals door een groot aan-

tal te gelyk aangeheeven, en waarmede zy ons in hunne Canoes vermaakten. Meestendeels waren deeze Gezangen deftig en gingen langzaam: doch de Muzyk was niet van die bepaalde foort, gelyk wy dezelve by de meeste ruwe Volken vonden; de toonveranderingen waren veelvuldig en nadruklyk, en de rolling was aangenaam. Behalven die gezamenlyk aangeheeven gezangen, zongen eenigen op zichzelven, en floegen de maat met hun hand op hun degen. In deeze zangen hielden zy niet altoos dat deftige, maar eenige floegen tot het vrolyke en geestige over.

De eenige Muzyk-inftrumenten, (mogen zy dien naam draagen,) welke ik by hun zag, waren een Ratel en een Fluitje omtrent een duim lang, niet gefchikt tot eenige toonveranderingen, dewyl 'er flegts één gat in was. Zy waren gewoon te ratelen als zy zongen; maar by welke gelegenheden zy het Fluitje gebruikten weet ik niet, of het moest zyn, dat zy 'er zich van bedienden, om, met de huid van eenig Dier omhangen, derzelver geluid na te bootzen. Eens zag ik een hunner gekleed met een Wolvenhuid, en, met den kop over zyn hoofd, het gehuil der Wolven nadoende op zulk een fluitje. De Ratels zyn meerendeels van gedaante als een Vogel, met kleine fteentjes in 't lyf, de ftaart dient tot een handvatzel, eenige hebben meer gelykheid met onze Kinder-ratels.

In het handelen met ons, lieten eenigen eenen diefagtigen aart blyken, en namen onze goederen weg, zonder 'er iets voor te geeven; doch doorgaans gedroegen zy zich anders, en wy hadden reden te over om hun over opregtheid te pryzen. Hunne greetige gefteldheid op yzer, koper of eenig ander Metaal, ging zo verre, dat weinigen de verzoeking, om het fteelen, als de gelegenheid zich aanboodt, te kunnen wederftaan. —— De Inwoonders der *Zuidzee-Eilanden*, gelyk bleek uit verfcheide voorbeelden, geduurende deeze reize, wilden, liever dan ledig zyn, alles, wat zy konden grypen, fteelen, zonder te bedenken of zy het konden gebruiken, dan niet. De nieuwheid van eenig ding was hun genoeg, om langs een onbillyken weg het magtig te worden: dit wees uit dat zy eer gedreeven werden door eene kinderagtige nieuwsgierigheid, dan door eene oneerlyke neiging; niet lettende op welk eene wyze men daadlyke behoeften vervult. De Inwoonders van *Nootka*, die onze eigendommen wegnamen, hadden dit niet te hunner verfchooninge. Zy waren Dieven in den ftriktften zin van dat woord: want zy roofden niets van ons,

ons, dan 't geen zy wisten dat ten hunnen byzonderen gebruike kon dienen, en eene weezenlyke waarde by hun hadt. Gelukkig voor ons, dat, volgens hunne waardeering der dingen, de Metaalen alleen van dien aart waren. Linnens, en wat van dien aart meer mogt weezen, was zo veilig voor hunne dievery, dat wy het veilig een geheelen nagt, zonder het te bewaaken, aan strand konden laaten blyven. Het zelfde beginzel, 't welk de *Nootkaers* aanzette om van ons te steelen, werkte ook by hun onderling: en dit gaf gelegenheid tot veele hoogloopende geschillen, van welken wy ooggetuigen waren.

('t Vervolg by eene andere gelegenheid.)

OPGAVE VAN DE RUSSISCHE ZEEMAGT, EN BEDENKINGEN OVER DE BEZWAARLYKHEDEN, DAT DE KEIZERIN VAN RUSLAND EENE GROOTE ZEEMOGENHEID WORDE.

Den Heeren Schryveren van de Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen.

MYNE HEEREN.

„ Wie eenigzins in gezelschappen verkeert, hoort thans „ van Staatszaaken — van Onderwerpen — spree„ ken: onder deeze laatste hoorde ik onlangs, ter gele„ genheid van het Stukje: *Doutes sur la Liberté de l'Escaut* „ *reclamé par l'Empereur; sur les Causes & sur les Conse*„ *quences probables de cette Reclamation, par le Comte* DE „ MIRABEAU, wegens het oogmerk der Keizerinne van *Rus*„ *land*, om, met den Keizer vereënigd, eene Zeemogenheid „ te worden, in 't breede handelen, de plaatzen uit dat „ Werkje daartoe betrekkelyk voorleezen, en beoordee„ len. ——— Ik zal het gesprek, dat, gelyk gewoonlyk, „ uit meer en min ter zaak dienende of geheel daar buiten „ om loopende aanmerkingen bestondt, niet ophaalen, en „ alleen vermelden, dat het my opwekte, om, t'huis ko„ mende, de *Travels in to Poland, Russia, Sweden and* „ *Denmark, intersperfed with historical relations and po*„ *litical inquiries, by* WILLIAM COXE A. M. F. R. S. „ in den voorleden jaare te *Londen* uitgegeeven, in te

„ zien

„ zien, en over het Onderwerp der *Rusſiſche Zeemagt* te
„ raadpleegen. 't Geen ik deswegen vond aangetekend,
„ dagt my wel der Vertaalinge waardig en geſchikt om het
„ UE. toe te zenden; my zal plaiſier geſchieden met het
„ in uw *Mengelwerk* geplaatst te vinden. In verwagtinge
„ hiervan heb ik de eer van te blyven.

ULieder BEGUNSTIGER.

Niets kan ons een verhevener denkbeeld geeven van de groote bekwaamheden en volhardenden geest van Czaar PETER DEN GROOTEN, dan de ſtaat waarin hy de *Rusſiſche Zeemagt* vondt, en de ſtaat in welken hy dezelve liet. Schoon hy, in den beginne zyner Regeeringe, geen één enkel Schip in de *Baltiſche Zee* bezat, rustte hy, egter, in 't verloop van weinig jaaren, eene Vloot uit van vyftig Linie-Schepen, die Meestreſſe dier Zee werd.

Onder zyne Opvolgers, werd het Zeeweezen zeer verwaarloosd; en was hetzelve, toen de tegenwoordige Keizerin den throon beklom, in zulk een ſlegten toeſtand, dat zy, bykans, gezegd mag worden haaren grooten Voorganger geëvenaard te hebben in het uitrusten eener nieuwe Vloote. Zy noodigde veele *Engelſche* Capiteins en Scheepsbouwers in *Rusland*, bovenal den Admiraal KNOWLES, zo zeer uitſteekende door zyne kunde en bedreevenheid in het Scheepsbouwen. Onder haare Regeering zag *Europa* onlangs de *Rusſiſche Vlag* in den *Archipel* waaijen, en een *Turkſche Vloot* by *Tchesme* vernield, door een Smaldeel uit het Noorden.

Rusland brengt alles voort wat noodig is tot het bouwen en toerusten van Schepen: de meeste worden te *Cronſtadt*, *Petersburgh* en *Archangel* gebouwd: op de twee laatstgemelde plaatzen met Eikenhout, op de eerſte met Vuurenhout, gehuid: deeze laatſte zyn minder dan de eerſten tot den Zeedienst ten oorloge geſchikt. De Timmerwerven van *Petersburgh* en *Cronſtadt* worden van Eikenhout voorzien uit het Landſchap *Caſan*; *Ukranie* en *Moscow* verſchaffen Hennip; de Masten komen uit de wydſtrekkende bosſchen tusſchen *Novogorod* en den *Golf van Finland*; of uit de Landſchappen onlangs *Poolen* ontnomen. Pik en Teer krygen zy in overvloed van *Wyburgh*. In verſcheide deelen des *Rusſiſchen Ryks* zyn Lynbaanen en Zeildoekrederyen: de Magazynen van *Petersburgh* en *Archangel* zyn al-

altoos ryklyk voorzien van voorraad deezer hoognoodige Artykelen.

In 't laatst van den Jaare 1778, beftondt de Rusfifche Vloot, in de Havens der *Baltifche Zee* en te *Archangel*, uit acht- en dertig Schepen van Linie, vyftien Fregatten, en honderd dertien kleinder Schepen ten oorlog toegerust (*).

Van dit getal lagen omtrent acht- en twintig Schepen van Linie en tien Fregatten, de Vuurenhoutfchepen mede gerekend, tot den Zeedienst gereed. In geval van noodzaaklijkheid, of bij opkomend gevaar, kan *Rusland*, alles in zichzelven hebbende wat noodig is tot het bouwen en toerusten van Schepen, in 't kort een veel grooter getal maaken, en in gereedheid brengen (†).

Maar, fchoon *Rusland*, zints het begin deezer Eeuwe, verbaazende poogingen ten opzigte van het Zeeweezen gedaan, en fchielyk meer magts ter Zee gekreegen hebbe dan de Nabuurige *Noordfche Ryken*; moet *Rusland*, nogthans, ten aanziene van Zeezaaken, aangezien worden, als nog in zyne kindsheid; zynde meest alles aan de *Engelfchen* verfchuldigd, wat het bouwen, het Scheepsbeftuur, en het regelen der Zeevloote betreft. Verfcheide omftandigheden loopen 'er zamen, om den voortgang van de *Rusfifche Zeemagt* te vertraagen. —— *Voor eerst.* Gebrek aan Havens in den Oceaan. —— *Ten tweeden.* De kleine uitgeftrektheid van de Zeekust, en deeze door het Ys belemmerd. —— *Ten derden.* Mangel aan bedreevene Zeelieden.

Wat de eerstgemelde oorzaak aanbelangt, is het blykbaar, dat *Rusland* geen een enkele Haven aan den *Oceaan* bezit, behalven die van *Archangel*, welke van geen gebruik is, dan in den Koophandel; zo uit hoofde van derzel-

(*) De Heer COXE geeft 'er eene Lyst van op met de Naamen, het getal van 't Gefchut, de plaats, waar ze, en de tyd wanneer ze, gebouwd zyn; kortheidshalven hebben wy dit agterwege gelaaten, en alleen het geheele beloop opgegeeven. Dewyl hy zulk eene Lyst niet hadt kunnen magtig worden van de *Rusfifche Schepen* in de *Zwarte Zee*, merkt hy enkel op, dat 'er te *St. Demetri*, *Taurof* en *Kherfon*, verfcheiden Oorlogfchepen en Fregatten gebouwd wierden.

(†) Czaar PETER de eerfte heeft dit getoond, gelyk uwe Leezers zien kunnen in het Stukje uit deeze zelfde Reize vertaald in uw *Mengelwerk* geplaatst, zie hierboven, bl. 220, enz.

zelver grooten afstand van de andere *Europische Zeeën*, als ter oorzaake van de vaart, rondsom de Noordkaap van *Lapland*, gelegen op 72 graaden Noorderbreedte, en dus alleen open in 't midden van den Zomer.

Betreffende de tweede oorzaak. Men heeft met regt opgemerkt, dat 'er weinig voorbeelden zyn van eenige Volken, die tot een hoogen top van Zeemagt opsteegen, of zy bezaten een uitgestrekte Zeekust: en *Rusland* heeft, behalven de laatste landverkrygingen aan de *Zwarte Zee*, de ruwe stranden, rondsom *Archangel*, en in den bevroozen Oceaan, en de ongastvrye gewesten van *Kamtschatka*, geen grooter aandeel van Landen aan Zee grenzende, dan 't geen ligt tusschen *Wyburgh* en *Riga*: een enkel stip voor zo uitgebreid een Ryk, en van te minder aangelegenheid, dewyl die streek komt aan de *Golf van Finland* en de *Baltische Zee*, binnenlandsche Zeeën, zonder getyen, in vergelyking met den Oceaan nauwlyks meer dan Meiren, en ontoeganglyk, ten minsten vyf maanden in 't Jaar (*).

De derde oorzaak is mangel aan bedreevene Zeelieden (†). Het Ryk, wel is waar, betaalt omtrent 18000 Matroozen; doch de meesten hebben nooit gediend, eenige weinigen vaaren jaarlyks in de *Baltische Zee*, of komen misschien zo verre als het Kanaal; eenige andere worden, in den Zomertyd, gebruikt, tot het bemannen der Koopvaardyschepen, met goederen van *Cronstadt* na *Petersburgh* belaaden. Doch kweekschoolen, als deeze, zyn in lange niet genoegzaam, om een groot getal Zeevaarenden uit te leveren; en kan derzelver gebrek niet geboet worden, door, in gevalle van een schielyk opkomenden Oorlog, de Matroozen van de Koopvaardyschepen te neemen: want *Rusland* heeft 'er, om zo te spreeken, geene die byzondere Lieden toebehooren. 't Geen voornaamlyk moet toegeschreeven worden aan den staat van dienstbaarheid, en de strikte wetten, gemaakt, om voor te komen, dat niemand, zonder wettig verlof, het Land verlaate. Een Koop-

(*) De Havens in de *Baltische Zee* zyn dat tydsverloop bevroozen, geen Schepen kunnen vóór April vertrekken, en zy moeten in October te rug weezen.

(†) In den Zeetocht tegen de *Turken*, hebben verscheide onzer *Engelsche* Zee-Officiers opgemerkt, dat de afstand van *Petersburgh* tot den *Archipel*, eene zeer gelukkige omstandigheid was: dewyl de *Russen*, geduurende die lange reis, vry veel ondervindings kreegen.

Koopman, die een Koopvaardyschip uitrust, moet zich eerst by de Admiraliteit vervoegen, tot bekoming van verlof, om een zeker aantal Inboorelingen aan boord te mogen neemen: dit verlof bekomen zynde, worden de passen voor ieder Matroos gereed gemaakt, en gelegd in de Admiraliteit; en eene genoegzaame verzekering der wederkomste, van dertig Ponden Sterling voor ieder Man, wordt gegeeven. Dus kan 'er, uitgenomen dat de grondwetten des Ryksbestuurs veranderd worden, en 'er eene geheele vernieuwing kome in de langgevestigde regten van Dienstbaarheid, geen genoegzaam aantal Matroozen weezen, om eene groote Vloot, by schielyk opkomende voorvallen, te bemannen. Met één woord, geen Ryk zonder verafgelegene Volkplantingen, zonder groote Visscheryen, en zonder eene uitgestrekte Zeekust, om de Inwoonders gemeenzaam te doen worden met de gevaaren van den Oceaan, staat kans om zulk eene *Zeemagt* te verkrygen, als ontzaglyk is in 't ooge der groote Zeemogenheden van *Europa*.

De Scheepsmagt van *Rusland* is, nogthans, onaangezien deeze gebreken, genoegzaam om de Kusten te beschermen, de Koopvaardyschepen te geleiden, zich gedugt te vertoonen in de *Baltische Zee*, en, in gevalle van een *Turkschen Oorlog*, eene Vloot na den *Archipel* te zenden. 't Is *Rusland's* belang, in goede verstandhouding te leeven met de aanzienlyke Zeemogenheden, welke van daar met Scheepsbehoeften voorzien worden, en die, te deezer oorzaake, even zeer haar belang vinden in de agting en vriendschap van *Rusland* te behouden. De grenzen der wyduitgestrekte Heerschappye van de Beheerscheresse aller *Russen*, raaken aan *Zweeden*, *Poolen*, *Turkyen*, *Persië* en *China*: de veiligheid haars Ryksgebieds hangt zo veel van haare Landmagt af, als van haare Zeemagt.

SCHETS VAN DE REGEERINGSWYZE EN HET KARAKTER DER TURKEN.

(Getrokken uit de *Memoires du Baron* DE TOTT, *ſur les Turcs & les Tartares.*)

(*Het Vervolg en Slot van bladz.* 260.)

De geweldige behandelingen, de knevelaaryen van hun, die de belastingen invorderen, vermeerderen nog grootelyks het ſmartelyk gevoel der lasten zelve, en dezelve worden nooit opgeſchort, dan door de openbaare rampen, die, gelyk ik zeide, zeer menigvuldig te Konſtantinopel, en inderdaad in het geheele Turkſche Ryk, voorvallen. In 't algemeen wordt de eigendom der onderdaanen weinig geëerbiedigd in Turkye, en men gebruikt 'er de ysſelykſte middelen om de bezitters te berooven, of de wettige erfgenaamen van hun Recht te verſteeken.

By de vreugdebedryven, die te Konſtantinopel op de geboorte van een kind van den grooten Heer gehouden worden, ziet men de oude Saturnaalſche feesten van Rome herleeven. Het ſtaat alsdan den ſlaaven vry, zig, in tegenwoordigheid hunner meesters, en zelfs ten hunnen koste, te vervrolyken; het volk gaat plotſeling van de ſlaverny tot de ongebondenheid over, en deszelfs vreugde gelykt meer naar krankzinnigheid, of ten minſten volſlagen dronkenſchap, dan naar blydſchap.

De huizen der Grooten vertoonen in hunne verſierſelen eene heerlyke pracht. De ſtraaten, die daar op uitlopen, zyn, tot op zekeren afſtand, overdekt met galeryen, zo hoog, dat de lampen den doortocht van de lieden te paard niet kunnen belemmeren. Men trekt deze galeryen, dus verlicht, door tot op de binnenplaatſen der paleizen, en daar vindt men zaalen, die expres gebouwd zyn, om allen den vorigen luister, als 't ware, te concentreeren. Zy zyn zeer ryk gemeubileerd, en worden verlicht door eene menigte Lusters, waar van het terug gekaatſte licht zig op een oneindig getal Spiegels werpt, en alwaar dus de aankomenden eene waarlyk ſchitterende rustplaats vinden. De meester des huizes ontvangt zyne gasten, naar hunnen rang, met veele ſtaatelykheid.

De Illuminatie van het Serrail zou men verwachten, dat alle andere verlichtingen verre overtreffen zoude, en als

als 't ware, doen verdwynen. Deze is ondertusschen de bekrompenste. Die van de munt is zeer ryk, en verdient gezien te worden. Een oneindig getal lampen stuiten haar licht terug, op eene tapisserie van nieuwe piasters en sequinen, in verschillende desseinen gehangen.

Op verscheiden plaatsen van de Stad, vertoont men zeer onbetaamelyke kluchten, waarin de Regeering even weinig gevierd wordt, als de zeden. De Acteurs zyn Grieken en Jooden, en het kluchtige van deze stukken bestaat in het nabootsen en belagchelyk vertoonen van de voornaamste Magistraatpersoonen. De Heer DE TOTT heeft zelfs den grooten Heer op die wyze ten toon zien stellen. Het is waar, dat men den speelers schielyk verboodt hunne vryheid zo ver uit te strekken; maar men liet hen den Groot-Vizier ongemoeid vertoonen; en dus wierdt 'er geene bediening gespaard. Ik heb, onder anderen, vervolgt onze Schryver, een valschen Stambol effendi, *Lieutenant de Police*, of Hoofdofficier zien vertoonen, welken men eene vry gestrenge rechtsoeffening ongestoord toeliet. Het geval deedt hem den waaren Stambol effendi ontmoeten; zy groetten malkanderen zeer deftig, en vervolgden elk hunnen weg. Eene andere troep, die het hoofd der Janitzaaren vertoonde, begaf zig naar het Hôtel van dien Generaal, terwyl hy de ronde deedt, en trok daar zonder tegenstand in, wordende de nabootser door de bedienden met dezelfde eer en onderscheiding behandeld, als de meester zelf. Men sloeg van de eene tot de andere ongebondenheid over; dit begon te verveelen; de stok kwam te voorschyn, en alles was in orde en rust.

Men kan zig geen denkbeeld maaken van de ruwheid en onbetaamelykheid der Turksche Comediën. Zy lopen gemeenlyk over de streeken en bedriegeryen der vrouwen. By de ontknooping wordt alles op het tooneel vertoond; niets wordt aan de verbeelding der aanschouweren overgelaten, en de navolging is volkomen. Indien onder deze allerschandelykste en zedenbedervende Schouwspelen, het teken van het gebed gehoord wordt, keeren alle de Muzulmannen zig naar den kant van Mekka, hetwelk de spelers echter niet verhindert, met hunne rollen voort te vaaren.

De Turken maaken, gelyk de meeste Oosterlingen, veel gebruik van het Opium. De liefhebbers verzamelen zig des avonds by malkander, en deze lieden, veroordeeld om geen vermaak te genieten, dan 't welk zy uit hunne

ſoort van dronkenſchap haalen, zyn gemaklyk te onderſcheiden aan eene ſoort van Lendenvang, welke het aanhoudend gebruik van het Opium voortbrengt. Hunne bleeke en droevige wezens zouden elk, op het aanſchouwen, met medelyden vervullen, zo hunne verlangde halzen, hunne rechts of links gedraaide hoofden, uitgeweken ruggraat, eene ſchouder by het oor, en andere kluchtige verminkingen, niet tevens eene geſchiktheid tot lagchen gaven. De dapperſte helden, en die zig reeds lang in dezen moorddaadigen kryg geoeffend hebben, ſlikken tot vier pillen door, zo groot als olyven; en elkt drinkt daar eene goede hoeveelheid waters op, verwachtende in zyne byzondere houding een aangenaamen droom, die, na verloop van een uur, deze blokken komt verlevendigen. Dan hoort men hen praaten, en ziet men hen allerhande gesten maaken. Zy genieten, in deze betoverende dronkenſchap, de alleraangenaamſte gewaarwordingen, en keeren in dien ſtaat naar hunne wooningen terug, ongevoelig voor de beſpottingen der voorbygangeren, die zig met hun verlustigen.

De gerechtigheid, die grondſlag van alle maatſchappye, wordt in Turkye weinig geëerbiedigd. De meeste Ampten en Magiſtraatsbedieningen geven maar eene zeer maatige inkomst; de voornaamſte voordeelen komen van knevelaryen. Dit is een natuurlyk gevolg van eene despotieke regeering, daar geene wetten in acht genomen worden, daar alles te koop is, en daar de despoot zig verrykt, met de winſten die de amptenaars door hunne onrechtvaardigheden gemaakt hebben.

Daar is geene andere wet by de Turken dan de Koran, en de Rechters zyn 'er de uitleggers van. Alle de zaaken worden op getuigenisſen of verklaaringen beoordeeld, en de valſche getuigen zyn 'er gemeen en goedkoop. Hy, die het meeste geld aan den Cadi geeft, wint doorgaands zyn proces. Men ſtraft de openbaare roovers niet, ten zy zy op heeter daad betrapt worden. De Regeering vervolgt hen zelden, en zo dit al gebeurt, zo laat de Cadi, aangeſteld om de moorden, die in een dorp begaan zyn, te onderzoeken, de inwooners daarvoor betaalen, in plaats van de ſchuldigen op te zoeken. Een Roover, na zig verrykt te hebben, kan zyn beroep verlaten, en heeft dan niets te vreezen voor 't Gerecht. Hy kan zelfs aanzien winnen, en tot ampten opklimmen.

Een moord wordt in Turkye beſchouwd als een edel bedryf,

dryf, 't welk moed aantoont. Zo de bloedverwanten van den omgebragten perſoon zig met den moordenaar verzoenen willen, ontgaat hy zyne ſtraf. De beul is gemeenlyk de middelaar dier verdragen. Een jonge Turk, zyn vader vermoord hebbende, wierdt veroordeeld om het hoofd te verliezen; een zyner vrienden, met toeſtemming van den Rechter, wien hy gewonnen hadt, verklaarde zigzelven ſchuldig aan dien moord, en bragt twee getuigen te voorſchyn. De Rechter trok het vonnis tegen den jongen Turk weder in, en veroordeelde deszelfs vriend; maar de Vadermoorder, toen van zyn recht gebruik maakende, ſcholdt, in hoedanigheid van zoon des overledenen, den gewaanden moordenaar zyne misdaad kwyt, en alles was afgedaan.

Men roemt op de geſtrengheid van den Hoofdſchout, die de markten van Konſtantinopel bezoekt, en het brood by de bakkers laat weegen, altyd gevolgd van beulen, om oogenbliklyk den zodanigen te ſtraffen, die zig aan bedrog heeft ſchuldig gemaakt. Maar al dat gebrom wordt belagchelyk, zodra men hier by weet, dat de Bakker zelf, de eigenaar van den oven, de meester, op wiens orde, en tot wiens voordeel, alles geſchied is, en wiens ſchelmery eigenlyk geſtraft wordt, met dit geheele onderzoek niets te doen heeft. Hy behoudt gerust de dagelykſche voordeelen, welke zyn valsch gewicht, daar de ſtraf over gaat, hem aanbrengt, en laat aan zyn eerſten knecht al het gevaar van zyne bedriegeryen over. Deze verplicht zig voor een dubbeld loon, om zyn meester te vertoonen, en die gunst wordt door den volgenden knecht verzocht, wanneer de eerſte is opgehangen: dat ſchrik niemand af.

De Grieken en de Jooden krygen byna nooit recht tegen de Turken, die hun ongeſtraft allerhande ſoort van beledigingen aandoen. Een Turk hadt een Christen gedood, door een geweldigen ſlag met een ſtok op het hoofd. De Rechter deedt zig den ſtok brengen, en na denzelven wel bekeken en onderzocht te hebben, vonniste hy, dat de ſtok te ligt was, dan dat de Christen van dien ſlag zou hebben kunnen ſterven.

Het is een ſoort van eer, in Turkye, door beuls handen te ſterven. Een Europeaan, met de denkbeelden van onze gebruiken vervuld, maakte in zyn compliment van rouwbeklag aan eene weduwe, welker man het ſlachtoffer van eene Hofcabaal geworden en opgehangen was, gewag van deze omſtandigheid, en betuigde haar zyn leet over de

ſoort van dood, welken hy hadt moeten ondergaan. En hoe wilde gy dan, mynheer, riep de vrouw in toorn uit, dat myn man geſtorven ware? Neen! mynheer, dáar is nog niemand onder myne familie als een *Baccal* (kruidenier, of winkeliertje) geſtorven; die lieden ſterven gemeenlyk op hun bed.

Schoon de Turken doorgaands wreed zyn, hebben zy echter eene grillige weldaadigheid jegens de dieren; ſchoon de meeste Reisbeſchryvers dezelve ſterk vergroot hebben, zo men RICHARD POCOCK gelooft, deelt men den honden op de hoeken der ſtraaten vleesch uit; men verbindt hunne wonden; men brengt hen ſtroo, om gemaklyk te liggen; men maakt hun kleine hokjes als zy werpen moeten; men heeft ſtichtingen om een zeker getal honden en katten te voeden, enz. De Heer DE TOTT, integendeel, bericht ons, dat, behalven de honden, die dicht by ſlachteryen woonen, alle de anderen uitgeteerd, kwynende, en dikwils verminkt, weinig eer doen aan het medelyden der Turken. Maar, zo men van de honden zo veel werk niet maakt als zy verdienen, worden de tortelduiven gemeenlyk met eene zeer zonderlinge voorkeur behandeld. Men vergunt hun de vrye kaap op alle de Schepen met graanen, die de haven van Konſtantinopel doorvaren. Zy haalen daar zo veel uit als zy kunnen, zonder dat de Schippers zig in het minst hier tegen verzetten. Dit lokt hen in zulk eene menigte, en maakt hen tevens zo gemeenzaam, dat verſcheidene zig op de ſchouders der roeijers nederzetten, om de gelegenheid af te wachten, dat hunne makkers ruimte maaken, en zy ook op hunne beurt hun krop mogen gaan vullen.

MUSTAPHA was de Opvolger van OSMAN. Hy was het, die den laatſten Oorlog tegen de Rusſen voerde. Het Ryk liep gevaar van de diepſte vernederingen, ja van eene geheele vernietiging; maar het was minder door de fout van dien Prins, dan van het volk, daar hy over regeerde; een volk in de uiterſte laagte van ongevoeligheid, en barbaarsheid, gezonken. Ondertusſchen verzuimde Sultan MUSTAPHA niets, om zyn voordeel te doen met de talenten van den Baron DE TOTT, die, om zo te ſpreken, tot het onmogelyke toe deedt, om Konſtantinopel te behouden, in weerwil van de geduurig vernieuwde hinderpaalen, welken hy by iederen ſtap ontmoette, in de onbekwaamheid en onwilligheid van de Officieren der Turkſche Regeering. Hunne onkunde gaat inderdaad zo verre, dat dezelve ongelooflyk

lyk zoude zyn, zonder zulke echte getuigenisfen, als die van den Heer DE TOTT. De Groot-Vizier vroeg hem op zekeren dag zeer ernftig, of het leger der Ottomannen talryk was? — Ik zoude my aan u vervoegd hebben, antwoordde die Heer, om naauwkeurige berichten deswegen te bekomen. — Aan my, hernam de Vizier, ik weet het volftrekt niet. — Maar hoe kan ik het dan weten? —— Wel gy leest immers de Weener Courant; daar kon het in ftaan. —— Zie daar de onverbeeldelyke domheid, waar toe eene Natie vervalt, die geen boeken heeft. Gelukkig was Sultan MUSTAPHA een zeer werkzaam Prins, en fteeds oplettend om nut te trekken van der Vreemdelingen kundigheden. Zonder deze omftandigheid ware alles verloren geweest.

De Artillerie was buiten ftaat van dienst te kunnen doen. De Heer DE TOTT alleen, en enkel met behulp, en op het geleide, van *de Memoires van St. Remi*, en van *de Encyclopedie*, bragt het zo verre, dat hy twintig ftukken Kanon goot, met zodanig eenen goeden uitflag, dat hy daar zelf over verwonderd was. Hy rechtte ook een fchool op van Kanoniers, en eene fchool om de Wiskunde te onderwyzen. MUSTAPHA kwam zelf die bezigheden door zyne tegenwoordigheid aanmoedigen; hy vermeerderde dagelyks zyne kundigheden; zyne bedoelingen begonden zig dagelyks verder uit te ftrekken, en hy zoude waarfchynlyk, zo hy in 't leven gebleven ware, het groot ontwerp hebben uitgevoerd, van de Middellandfche met de Roode Zee te vereënigen, door de landengte van Suez weg te neemen; het welk de grootfte omwenteling, die in de Staatkundige wereld te begrypen is, zou veroorzaakt hebben.

Alle nuttige ontwerpen zyn ten uiterften moeielyk, onder de Turken, in praktyk te brengen; wy hebben reeds ftaaltjes van hunne domheid en onkunde bygebragt: alles loopt inderdaad by hen te famen, om die domheid en onkunde voort te brengen en te onderhouden; de Godsdienst, de Regeering, de Taal zelve, verzetten zig tegen de uitbreiding van kundigheden: hunne dweepery overreedt hen, dat alles, wat nuttig is te weten, in den Koran bevat is. De Regeering, wel verre van de Talenten op te wakkeren, verdooft die, en maakt het gevaarlyk dezelve te vertoonen; terwyl het leven van een mensch nauwelyks genoegzaam is, om volmaakt te leeren leezen en fchryven.

Men heeft gepoogd de Drukkunst te Konftantinopel in te

te voeren; dat is niet gelukt. Die kunst zoude deeze groote klasse van Lieden, die hunne achting en hun bestaan vinden in net te schryven, te loor stellen. De Turken doen even weinig hun voordeel met de kundigheden, welken de koophandel eigenaartig verspreidt, als met die, welke uit boeken te haalen zyn. Een Kapitein Pacha vroeg aan een Afgezant van Venetie, of de Russen dicht aan de Republiek grensden? Ja, antwoordde de Ambassadeur, gylieden ligt maar tusschen beiden.

Die diepe onkunde brengt uitwerkzelen voort, die het moeielyk is te bepaalen, of by den Lezer meer bespotting of verontwaardiging verwekken moeten. In den laatsten Oorlog met de Russen, was de Turksche vloot in de haven van Tchesmé geweken. De Russen zonden 'er twee Branders op af, welken de Turken gerust lieten binnen varen, en die alle hunne Schepen in de assche leiden. De vyand, meester van den Archipel, dreigde Konstantinopel; de domme trotsheid der Turken was eindelyk verplicht dit dringend gevaar te zien, en tot den Heer DE TOTT, in ernst, hunne toevlucht te nemen. Deze deedt wonderen, om den doortocht door de Dardanellen te beletten. Hy veranderde de wapenen der Turken, goot nieuw Kanon, leerde hun daar het gebruik van kennen; bragt hen onder krygstugt; leerde hen de militaire Evoluties; bouwde Oorlogschepen naar de Europische modellen; in één woord, behieldt, door eene onbegrypelyke werkzaamheid, den staat, terwyl de Turken schuimbekten van spyt, dat zy hunne behoudenis zo zichtbaar aan een Ongelovigen te danken hadden, en hem alle mogelyke hinderpaalen in den weg bleven leggen. Onder andere moeielykheden daar hy mede worstelen moest, viel 'er byna een opstand voor, zo als het volk vernam, dat de veegers of schrobbers, daar het Kanon mede schoon gemaakt wierdt, van Varkensborstels gemaakt waren; en men kon die algemeene verontwaardiging, die tot woede steeg, niet doen bedaaren, dan door hen te doen zien, dat de verfkwasten, waarmede de Mosqueen, zelfs van binnen, beschilderd wierden, insgelyks uit Varkensborstels bestonden.

Na de straks gemelde vernieling in de haven van Tchesmé, verwachtte men, dat de Russen den doortocht overweldigen, en zig meester van Konstantinopel maaken zouden. De Reis-Effendi vroeg aan den Heer DE TOTT, waar zulk een allerongelukkigste Oorlog, eindelyk, op uit

zou

zou loopen? Op de overzyde, antwoordde deze, naar de kant van Asia wyzende; de Minister stelde zig voor een der vensters, en zig terstond met een vrolyk wezen naar den Baron wendende; aan die overzyde myn vriend, zeide hy, zyn alleraangenaamste Valeyen; wy zullen daar aartige *Kiosk* bouwen. Zou men zig verbeelden kunnen, dat onkunde en domheid zulk een trap van zorgeloosheid en onverschilligheid, in 't nypendst gevaar, kon voortbrengen? Dit alles ondertusschen is het natuurlyk uitwerkzel eener despotieke Regeering!

AANDOENLYK VOORVAL TUSSCHEN EENEN OUDEN INDIAANSCHEN OORLOGSHELD EN EEN JONGEN BRITSCHEN OFFICIER.

(*Eene waare Gebeurtenis, uit het Engelsch.*)

Geduurende den laatsten *Americaanschen Oorlog*, tastte een Leger van *Delaware Indiaanen* een kleinen hoop *Engelschen* aan, en versloeg denzelven. De *Indiaanen* hadden een zeer groot voordeel van hunne snelheid in 't loopen: zeer weinigen der vlugtenden ontkwamen, en zy, die in 's vyands handen vielen, werden op de wreedste wyze mishandeld. —— Twee *Indiaanen* agterhaalden een jong *Engelsch Officier*, en vielen woedend op hem aan. Dewyl zy gewapend waren met eene soort van Legerbyl, door hun *Tomahawk* geheeten, dagt hy het niet te zullen kunnen afweeren, en alleen zyn leeven, zo duur mogelyk, te verkoopen. Juist in dit allerhachlykst tydsgewricht, kwam een derde *Indiaan* toeschieten, die reeds hoog bejaard scheen, met pyl en boog. Hy spande dezelve terstond; en op den Officier gemikt hebbende, liet hy de boog nederdaalen, en zette zich tusschen den Jongen Heer en diens bestryders, gereed om hem den laatsten slag te geeven. Zy trokken vol ontzags af.

De oude Man vatte den jongen Officier by de hand, tragtte, door betooningen van minzaamheid, diens vertrouwen te winnen, bragt hem in zyn hut, en bejegende hem op de verpligtendste wyze: min als slaaf, dan als medegenoot hem behandelende, onderwees hy hem in de taal diens Lands, en in de ruwe Kunsten, by de Inboorelingen geoefend. Zy leefden in de hartlykste vriendschap; en de jonge Officier vondt het allermoeilykst, dat zomtyds de oude Man hem styf en sterk aanzag, en, dit eenige minuuten met diep stilzwygen gedaan hebbende, in traanen uitborst.

Intusschen was de Winter verstreeken, en met de Lente, vatten de *Delaware Indiaanen* de wapenen weder op, de oude Man, nog kragts genoeg bezittende, om den Kryg te volgen, toog met hun te veld, vergezeld van zynen Gevangenen. Zy trok-

trokken wel twee honderd mylen door een bosch heen, en bereikten eindelyk de vlakte, waar het *Britsche Leger* lag. De oude Krygsheld wees, zynen Gevangenen, de Tenten van verre; hem teffens ftyf in 't aangezigt ziende, onder het uiten van deeze woorden: „ Daar zyn uwe Landgenooten; daar is „ de Vyand, die wagt om ons flag te leveren. Gedenk dat „ ik uw leeven behouden heb, en geleerd hoe eene Canoe te „ vervaardigen, hoe pyl en boog te gebruiken, hoe den Bever „ te verrasfen, hoe met den *Tomahawk* om te gaan, en 's vy„ ands hoofdfchedel te ligten. Wie waart gy toen ik u onder „ myn dak nam? Uwe handen waren die van een kind, on„ bekwaam om door arbeid uw leevensonderhoud, of door ver„ deediging veiligheid, te bezorgen. Uw verftand was geheel „ duisternis; gy zyt alles aan my verfchuldigd. Zult gy dan „ overloopen tot uw Volk, en het Oorlogszwaard tegen ons „ opheffen?" ——— De jonge Officier antwoordde, *dat hy liever zyn eigen leeven zou willen verliezen, dan dat zyns Verlosfers wegneemen.* —— Hier op boog de *Indiaan* het hoofd, en zyn aangezigt met beide handen bedekt hebbende, ftondt hy eenigen tyd beweegloos en ftil; voorts het oog opheffende, vestigde hy 't onwrikbaar op zynen Gevangenen, en vroeg met een ftem vol ontroering en tederheid: „ Hebt gy een Vader?" —— *Myn Vader*, fprak de jonge Heer, *leefde nog toen ik uit myn Land ging.* ——— „ Helaas!" hervatte de *Indiaan*, „ hoe elen„ dig moet hy weezen!" ——— en eene kleine poos gezweegen hebbende, vervolgde hy, „ weet gy wel dat ik een Va„ der geweest ben? ——— Ik ben geen Vader meer. ——— Ik „ zag myn Zoon, in den ftryd, vallen, —— hy vogt aan myne „ zyde — ik zag hem fterven. ——— Hy was met wonden „ overdekt toen hy nederftortte. — Maar ik heb zyn dood ge„ wrooken." — — Dit alles fprak hy met eene verheevene ftem; beeving deedt alle zyne leden fchudden; de zugten, die hy zich niet wilde laaten ontglippen, fmoorde hy met moeite; en geen traan lekte uit zyn verwilderd oog. ——— In 't einde werd hy allengskens bedaard, en zich Oostwaards keerende, na de opgaande Zon, voerde hy den jongen Officier te gemoet: „ Ziet gy de fchoonheid van den Hemel, by den aanbreekenden „ dag, en fchept gy daar genoegen in?" — *Ja*, antwoordde de ontzette Jongeling, *ik aanfchouw, met genoegen, de fchoonheid van dien helderen Hemel*: „ Ik niet," zeide de *Indiaan*, en de wederhouden traanen borften hem ten ooge uit. —— Weinig minuuten laater, toonde hy aan den Jongeling een *Magnolio*, in vollen bloezem, zeggende: „ ziet gy dien fchoonen Boom? en „ ziet gy dien met vermaak?" — *Ik*, luidde het antwoord, *zie dien fchoonen Boom met het uiterfte vermaak*; de oude Krygsheld wederom: „ Ik fchep geen vermaak meer in dien te aanfchou„ wen," 'er onmiddelyk op laatende volgen, — „ ga heen, „ keert tot de uwen weder, op dat uw Vader vermaak moge „ hebben, als hy 's Morgens de Zon ziet opkomen, en in den „ Voortyd de Boomen bloeijen."

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

REDENVOERING, OVER DE NATUUR DER GEZONDE LEERE.

Doch gy spreekt het geen de Gezonde Leere betaamt.

PAULUS, *Tit.* II. 1.

Door ALEXANDER GERARD, D. D. *Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Aberdeen.*

Gezonde Leer is eene uitdrukking zo algemeen by de *Christenen* in gebruik, dat weinigen vermoeden, dat 'er eenige dubbelzinnigheid in die woorden steekt. Elk dier Aanhangen, in welke de *Christen-wereld* ongelukkig verdeeld is, bedient zich van die spreekwyze, om zyn eigen geheel Leerstelzel aan te duiden; doch inzonderheid die bespiegelende en betwiste Gevoelens, welke zynen Aanhang van andere Aanhangen onderscheiden, en zelfs die Kunstwoorden, welke dezelve gesmeed of aangenomen heeft, om ze met nauwkeurigheid te bepaalen. Alle Aanhangen passen, met eene gelyke maate van vertrouwen, het bywoord *Gezond* op hunne byzondere Geloofsleuzen toe. Nogthans zyn de onderscheidende Begrippen der verschillende Aanhangen lynrecht tegen elkander over gesteld. 't Is, derhalven, volstrekt zeker, dat het bywoord, *Gezond*, van sommigen verkeerd gebruikt wordt. En elk beweert, dat ieder, behalven zyn Aanhang, het misbruikt; en naardemaal het Godsdienstig Leerstelzel van elken Aanhang eenige menschlyke, en, bygevolge, feilbaare, uitlegging behelst, kan Onpartydigheid zich nauwlyks wederhouden van te vermoeden, dat het woord *Gezond*, in zekere maate, door alle Aanhangen, kwaalyk geplaatst wordt. Het zal, derhalven, niet overtollig of noodloos zyn, ons bepaald te zetten, om de egte betekenis daar van op te geeven. Ter bereikinge van dit oogmerk, zal ik,

In *de eerste plaats*, De nette meening dier uitdrukkinge in de Heilige Bladeren onderzoeken.

In *de tweede plaats*, De verſcheide Byzonderheden, welke uit dit onderzoek blyken daar in opgeſlooten te zyn, ontvouwen; en,

In *de derde plaats*, Beſluiten met eenige Bedenkingen, natuurlyk uit het verhandelde Onderwerp voortvloeijende.

I. *Gezonde Leer*, *Gezonde Woorden*, *Gezond Geloof*, zyn alle uitdrukkingen, welke wy in de Schriften des Nieuwen Verbonds aantreffen, en blykbaar ingerigt om ons hetzelfde denkbeeld in te boezemen. De oorſpronglyke woorden, welke dit bywoord in alle die ſpreekwyzen uitdrukken (*), beduiden, in de eerſte betekenis, Ligchaams-Gezondheid, in zo verre die tegen Ziekte overſtaat; doch zy worden door goede Schryvers gebezigd, in eenen ruimer zin, om leenſpreukig aan te duiden wat regt of goedkeurenswaardig is. 't Zyn alle woorden van dezelfde afkomst. Een derzelven betekent eerst *Gezond* (†), doch de *Griekſche Schryvers* bedienen 'er zich ook van, om te betekenen wat *heelt*, *gezondmaakt*, en daar toe ſtrekt. Een ander betekent letterlyk *Geneezende* (§), doch wordt desgelyks, in verſcheide plaatzen van het *Nieuwe Testament*, gebruikt, om *Gezond* te betekenen (*). Wy mogen, derhalven, beſluiten, dat ze dezelfde betekenis bedoelen, als ze gebruikt worden wegens eene Leere, en zulk eene aan te duiden als *gezond*, of *gezondmaakend* is, of beide deeze hoedanigheden vereënigt. ——— Wat zy juist betekenen, zullen wy best kunnen bepaalen, door de Plaatzen, waar in zy voorkomen, te vergelyken, en het oogmerk en de zamenhang van ieder na te gaan. Alle deeze Plaatzen ontmoeten wy in de Brieven van PAULUS aan TIMOTHEUS en aan TITUS; en uit de minstoplettende beſchouwing van dezelve zal het, myns bedunkens, blyken, dat de Apostel eene Leer *Gezond* noemt, in eenen geheel anderen zin, dan waarin die uitdrukking gebruikt wordt door de wyd van een verſchil-

(*) Op de eene plaats het Toevoegelyk woord ὑγιης; op eene andere het Werkwoord ὑγιαινω, en elders het Deelwoord ὑγιαινων.

(†) ὑγιης.

(§) ὑγιαινων.

(*) Luk. V. 31. VII. 10. XV. 27.

schillende *Christen-Gezindheden*; dat hy steeds ten oogmerke hebbe, beide de denkbeelden, welke het woord natuurlyk betekent, uit te drukken; dat hy bedoelt de egte Leer van CHRISTUS; doch met een byzonder uitzigt zo op de *Gezondheid* dier Leere, als zuiver in zichzelven en onbedorven, als op derzelver *Gezondmaakende* hoedanigheid, of ter Deugbetragting opleidende.

Zo verre is hy 'er af, van daar mede te willen aanduiden de byzonderheden van eenig Menschlyk Stelzel, dat hy, integendeel, zich benaarstigt, om te verstaan te geeven, hoe hy het berigt, om de eenvoudigheid en klaarheid van de *Euangelieleere*, zo als CHRISTUS en de Apostelen dezelve overleverden, te verstaan te geeven, aangekant tegen de byzonder aangenomene begrippen, de fyn uitgeploozene verklaaringen en bepaalingen, de vernuftige bespiegelingen van onaangeblaazen Menschen; en zo verre is hy 'er af, om het woord toe te passen op eenige dorre bespiegeling, dat hy niet min klaar en bestendig te kennen geeft, hoe hy, door eene Leer *Gezond* te noemen, daar door aanduidt, dat dezelve geschikt is om de kwaalen der ziele weg te neemen, en Gezondheid aan dezelve te schenken: en zulks, in tegenstelling niet alleen van Gevoelens die rechtstreeks zedeloos zyn, maar ook van die nutloos zyn en eene schadelyke strekking hebben, als ydele vraagen, en afgetrokkene naspeuringen. Deeze twee denkbeelden, door welken de Apostel de *Gezonde Leere* kenmerkt, zal het noodig zyn byeengevoegd open te leggen: want, in elk gedeelte zyner Schriften, worden ze met de uiterste zorgvuldigheid, teffens in 't oog gehouden.

Onze Apostel gebruikt de uitdrukking, *Gezonde Leere*, 1 *Tim.* I. 10. Hy geeft 'er onmiddelyk eene bepaaling van, 'er byvoegende: *Naar het Euangelie der Heerlykheid des zaligen Gods, dat my toevertrouwd is* (*), te weeten, 't geen GOD in het *Euangelie* duidelyk en uitdruklyk geopenbaard heeft. In den zamenhang wordt het denkbeeld van *Gezonde Leere* nog bepaalder opgegeeven, en volkomener opgehelderd, inzonderheid door voor te draagen wat 'er tegen aanloopt. Om dit te ontdekken moeten wy te rugge zien tot het 3de vs. De Apostel brengt daar TIMOTHEUS te binnen, hoe hy hem *vermaand hadt zommigen te beveelen geene* ANDERE *Leere te leeren* — door eene ANDERE *Leere* kan hy alleen verstaan, eene ANDERE *Leer* dan de Leer

(*) *Hoofdst.* XV. vs. 11.

Leer des *Euangelies*, door hem gepredikt. En welke was de ANDERE *Leere*, die zy leerden? De volgende woorden berigten het ons, *Noch zich te begeeven tot Fabelen*, en *oneindelyke Geslachtrekeningen* (*); de Fabelagtige overleveringen, door de *Jooden* uitgevonden, en welke zy voorgaven dat ten rechten verstande der Schriftuure dienden; en de grilzieke begrippen, wegens zekere op elkander volgende uitvloeizelen van geestlyke weezens, doorgaans *Æons* geheeten, uit het Opperstweezen, of uit elkander; door den Heiligen PAULUS, met regt *oneindelyk* of onbepaalbaar geheeten: dewyl zy, enkel op de verbeelding gegrond, konden vermenigvuldigd worden, en met de daad vermenigvuldigd wierden, naar elks zinnelykheid. De *Christen Aankomelingen* uit de *Jooden*, hunne gehegtheid aan deeze beide behoudende, poogden ze in het *Euangelie* te mengen, of daar aan toe te voegen, onder voorwendzel van zommige Leerstellingen, door dezelve, nauwkeuriger of volkomener te verklaaren.

Deeze bespiegelingen, welke de menschlyke bepaalingen en onderscheidingen waren, ten dien tyde, zeer onvoegzaam met de *Euangeliekeere* vermengd, bestraft hy niet alleen als zynde een ander *Euangelie*, geheel vreemd van het oorspronglyke; maar ook, en wel zeer uitdruklyk, dewyl zy geen *zedelyke bedoeling hadden*; maar de Menschen noodwendig van de Deugdsbetragting aftroonden: want hy laat 'er op volgen, *welke meer twistvraagen voortbrengen dan stigtinge Gods, die in 't Geloove is.* En, ten einde mogt blyken, hoe strydig zy, in dit opzigt, met het *Euangelie* waren, beweert hy dat het *Einde daar van*, of deszelfs eenig oogmerk, en hoofdbedoeling, niets anders is dan *Liefde uit een rein Hart, uit eene goede Conscientie, en uit een ongeveinsd Geloove* (†), en zo zorgvuldig is de Apostel om het vervalschen der eenvoudige Euangeliebeginzels uit te sluiten, dat hy ieder pooging van dien aart aanmerkt als een afwyking van 't geheele ontwerp en oogmerk; *Van dewelke*, zegt hy, *zommigen afgeweeken zynde, zich gewend hebben tot ydelspreeking* (§). Hy vaart voort, om de onkunde en het zelfbedrog, 't geen hun tot die afwyking bragt, te ontvouwen, en daar zy hunne ingebeelde verfyningen wilden doen doorgaan, als behoorende tot de Wet, en tot het lee-

(*) *Hoofdst.* XV. vs. 4. (†) vs. 5. (§) vs. 6.

leeren van dezelve in volkomenheid, neemt hy hier uit gelegenheid om aan te toonen, wat het weezenlyk oogmerk der Wet is: dezelve diende niet ten grondslage van zulke bespiegelende harsfenschimmen; maar om alle Zedeloosheid te veroordeelen: veele telt hy 'er op, en 't is in 't slot dier optellinge dat hy zegt: *en zo 'er iet anders de Gezonde Leere tegen is* (*). Deeze spreekwyze kan tot dien geheelen volzin gebragt, en dezelve door zyn geheele redebeleid opgehelderd worden; hy merkt de *Euangelieleere* aan als *eenvoudig* en ter *Deugdsbetragting* strekkende, ten vollen geleeraard door CHRISTUS en de Apostelen, en aangewend tot het eenige oogmerk ter bevordering van heiligheid des leevens, niet vermengd met eenige menschlyke vonden, die altoos eene andere Leere behelzen, en nooit missen tegen derzelver oogmerk aan te werken; geene zuiverheid en liefde voort te brengen, maar eindlooze geschillen, liefdelooze twisten en onheelbaare verdeeldheden.

Het denkbeeld der *Christlyke Leere*, hier opgegeeven, houdt PAULUS door den geheelen Brieve in 't ooge, en keert 'er dikmaals toe weder. In 't byzonder, wanneer hy een groot verderf der *Christlyke Kerke* voorspelt, en deeze beschryft als een *Afval van het Geloof* (†); hy geeft duidelyk te verstaan, dat de Afval bestondt in eene afwyking van die eenvoudigheid en zedelyke strekking, welk behoort tot het waare Geloof: want TIMOTHEUS opwekkende, om zich daar tegen aan te kantten door de *Goede Leere* (§), geeft hy hem deeze onderrigting. *Verwerpt de ongodlyke en oudwyffche fabelen; en oefent uzelven tot Godzaligheid* (*).

Maar in het Zesde Hoofdstuk van dien zelfden Brieve, vs. 3, spreekt hy weder van de *Gezonde Woorden*: in het oorspronglyke treffen wy hetzelfde woord aan, 't geen hy voorheen, ten opzigte van de *Leer*, gebruikt hadt. Welke deeze waren verklaart hy terstond; de *woorden van onzen Heere* JESUS CHRISTUS: het *Euangelie* in die eenvoudigheid waar in het eerst werd overgeleverd, en de *Leere, die naar de Godzaligheid is*: zo bevlytigt hy zich, om beide de denkbeelden, welke wy beweerden opgeslooten te leggen in het woord *Gezond*, te ontvouwen en aan te drin-

(*) *Hoofdst.* XV. vs. 7--10. (†) IV. vs. 1. (§) vs. 6. (*) vs. 7.

dringen. Indien zulks nader bewys behoeft, de geheele zamenhang zal het ons verschaffen. Hy geeft te verstaan, dat zommiger Leere niet overeenkomt met de *Gezonde Woorden*, dat zy *eene andere Leer leeren.* Welk een andere Leere? Zeker een deezer twee dingen. Of, *in de eerste plaats*, anders dan hy TIMOTHEUS onmiddelyk te vooren geleerd hadt, *te leeren en te vermaanen:* en dan verstaat hy 'er door, dat zy anders leerden dan zy behoorden, en niet volgens *de gezonde woorden van onzen Heere* JESUS CHRISTUS; geen zorg draagende om de Zedelyke Pligten des leevens in te scherpen: want hy hadt te vooren zich geheel toegelegd om TIMOTHEUS eenvoudige tot Deugdoefening aanleidende onderrigtingen te geeven, inzonderheid ten opzigte van de Pligten die hy omtrent zichzelven, de Weduwen en Dienstknegten, hadt waar te neemen. —— Of, in de *tweede plaats*, anders vereischt werd door de algemeene beschryvingen, welke de Apostel voorheen gegeeven hadt van de *Christlyke Leere;* en dat deeze zich zorgvuldig hadt toegelegd om een derzelver Deugdbeoefenend oogmerk en eenvoudigheid, in tegenstelling van alle menschlyke bespiegelingen en begrippen te beweeren, blykt uit de even verklaarde plaats, en kan door andere nog nader worden aangedrongen. 's Kruisgezants denkbeeld van de *Gezonde Woorden* wordt verder opgehelderd en gestaafd, door het opgegeeven Character des geenen die 'er van afwykt. *Hy is opgeblaazen, en weet niets; maar hy raast omtrent twistvraagen en woordenstryd* (*). 't Is een ydele verheffing op zyn eigene schranderheid en vernuft, welke hem aanzet om de eenvoudige Leeringen van het *Euangelie* met spitsvindigheden te verwarren; met dit te doen, verraadt hy zyne volslaagene onkunde van derzelver weezenlyke natuur; en wordt geheel vervoerd door eene zugt na twistvraagen, onderscheidingen, en bepaalingen, die, hoe diepzinnig en gewigtig hy waane, dat dezelve zyn, in de daad op beuzelagtige of onverstaanbaare woordenstryden uitloopen; en, ten besten genomen, geschilstukken opleveren, niet ten opzigte van de waarheid zelve; maar ten aanziene van de byzondere wyzen om dezelve uit te drukken: geen derzelven is noodig, en mogelyk zyn ze alle in zekeren zin onvoegelyk. —— Hy vaart voort met dezelve te brandmerken, als niet alleen vervreemd van de eenvoudig-

(*) *Hoofdst.* IV. vs. 4.

digheid der *Euangelieleere*, maar als aanloopende tegen het zedelyk oogmerk; als bespiegelingen, *waar uit*, in stede van *Godzaligheid*, *voortkomt*, *nyd*, *twist*, *lasteringen*, *kwaade naadenkingen*, *verkeerde krakeelingen van Menschen*, *die een bedorven verstand hebben en van de waarheid beroofd zyn* (*).

In deeze plaats, derhalven, zo wel als in de voorgaande, is het de oorspronglyke eenvoudige Leer van het *Euangelie*, overgesteld tegen alle afgetrokkene, diepzinnige bepaalingen en geschillen, verkeerdlyk Godgeleerde Geschillen geheeten, welke de Apostel *Gezond* noemt, en hy voegt 'er deezen naam aan toe, met een byzonder oogmerk om den natuurlyken invloed daar van op alle de Deugden deezes leevens aan te wyzen. —— 't Zal, misschien, geene wraakbaare kleinigheid genaamd mogen worden, hier op te merken, dat de Apostel, te deezer plaatze, de *Woorden van* CHRISTUS, en, niet gelyk op de andere, zyne LEERE *gezond* noemt. Hy doet het, zo 't schynt, met toeleg om aan te duiden, dat de *Woorden der Schriftuure* de geschiktste zyn om de *Leer der Schriftuure* uit te drukken; dat de in plaats stelling van andere uitdrukkingen, als klaarder, nauwkeuriger en geschikter om waarheid van dwaaling te onderscheiden, met de daad eene afwyking is van de Eenvoudigheid der *Euangelieleere*, en een zeker middel om menschlyke spitsvindigheden in te voeren, ydele en diepzinnige vraagstukken, geheel vreemd van de natuur en het oogmerk des *Euangelies*, in te voeren. In allen gevalle, 's Apostels bezorgdheid, om deeze te veroordeelen, is openbaar en ontwyfelbaar; want, tot dit onderwerp wederkeerende, besluit hy deezen Brief met de ernstigste waarschuwing: *ó* TIMOTHEUS, *bewaart het pand*, *u toevertrouwd*, *eenen afkeer hebbende van het ongoddelyk ydel roepen*, *en van de tegenstellinge der valschlyk genaamde weetenschap; dewelke sommigen voorgeevende*, *zyn afgeweeken van het geloove* (†).

Niettegenstaande alle de moeite, welke *Paulus* zich gegeeven hadt, om de *Gezonde Leere* te beschryven en aan te pryzen, volhardden de valsche Leeraars in hunne verkleefdheid, aan ydele fabelen en nutlooze vraagstukken; deze in de *Ephesische* en andere *Asiatische Kerken* verspreidende, met zulk een opgang, dat hy het noodig vindt, dit onderwerp weder op te vatten, in zynen tweeden

(*) *Hoofdst.* IV. vs. 4, 5. (†) VI. vs. 20, 21.

den Brieve aan TIMOTHEUS, en 'er, bykans den geheelen Brief door, op te doelen. Hy beveelt zynen Geestlyken Zoon, *Houdt het voorbeeld der Gezonde Woorden* (*). 't Is dezelfde spreekwyze, als hy, in de laatstverklaarde plaats, gebruikt hadt, en hy bezigt ze in den zelfden zin. Dat hy 'er door verstaat, de èenvoudige *Leer van het Euangelie*, zo als dezelve oorspronglyk is overgeleverd, duidt hy aan, door 'er dit ten kenmerk by te voegen, *die gy van my gehoord hebt*, niet de Woorden of de Gevoelens van Menschen, den geest niet hebbende; maar de Woorden en Leer van den Apostel, door den geest geleid. Hy is zeer zorgvuldig om dit in te stampen: want kort daar op luidt zyn vermaan; *en 't geen gy van my gehoord hebt, onder veele getuigen, betrouwt dat aan getrouwe Menschen, welken ook bekwaam zyn om anderen te leeren* (†). Hy zegt hem *Gy hebt agtervolgd myne Leere* (§); hy legt hem op, *Maar blyft gy in 't geen gy geleerd hebt, en daar u verzekering van gedaan is, weetende van wien gy het geleerd hebt* (*); hy wyst hem tot de *Schrift van* GOD *ingegeeven*, als de eenige bron, waar uit men de zuivere beginzels des Godsdiensts kan putten, betuigende, *dat die hem wys kunnen maaken tot Zaligheid door het Geloove, 't welk in* CHRISTUS JESUS *is* (‡).

Dat het 's Apostels oogmerk was, voorbedagtlyk een onderscheid te maaken, tusschen deeze zuivere en eenvoudige Leer van het *Euangelie*, en die over te stellen tegen de ydele bespiegelingen, welke het valsch vernuft daar op wilde bouwen, en de afgetrokkene onderscheidingen en bepaalingen, waar door de Menschen het onderstonden, die met eene ziftende naauwkeurigheid vast te stellen, en de diepzinnige vraagstukken deswegen ter baane gebragt, alsmede alle de onschriftuurlyke, kunstige en wysgeerige uitdrukkingen, uitgevonden of aangenomen, onder voorwendzel, om de waarheid juist uit te drukken, en de tegenovergestelde dwaaling buiten te sluiten, is klaar uit het geheel redensbeleid. Wanneer hy begeert, dat TIMOTHEUS *hun in gedagtenisse zou brengen*, 't geen hy geleerd hadt, voegt hy 'er by, en *betuigt voor den Heere, dat zy geen woordenstryd voeren* (**), of geschillen over de wyze van uitdrukking. Wanneer hy hem vermaant, *het Woord der*

(*) 2. TIM. I. vs. 13. (†) II. vs. 2. (§) III. vs. 10. (*) vs. 14. (‡) 15, 16. (**) II. vs. 14.

der Waarheid recht te ſnyden, laat hy 'er onmiddelyk op volgen; *maar ſtelt u*, als daar mede volſtrekt onbeſtaanbaar, *tegen het ongodlyk ydel roepen* (*); hy kon geen woord bezigen, eigenaartiger ſtrekkende, om teffens zyn afkeer en verſmaading te kennen te geeven. Ten oogmerk hebbende hun te merktekenen, beſtraft hy ze met uitdrukkingen vol verfoeijing, *verwerpt de Vraagen die dwaas en zonder leeringe zyn* (†). Ongeleerd indedaad zyn ze altoos, hoe veel ſchyns van Geleerdheid en Diepzinnigheid zy ook mogen aanneemen.

'*t Is* niet min openbaar, dat de Apostel, te deezer plaatze, van *Gezonde Woorden* ſpreekt, met een blykbaaren toeleg, om derzelver heilzaame of tot Deugdbetragting opleidende ſtrekking aan te wyzen: hy bevlytigt zich, om dit onder 't oog te brengen, en in 't oog te houden. Hy verklaart dat dit een weezenlyk gedeelte is van zyn denkbeeld, wegens de *Gezonde Woorden;* hy vervangt het in de omſchryving des gegeeven; hy zegt, dat het Woorden zyn in *Geloove en Liefde, die in* CHRISTUS JESUS *is* (§). Wanneer hy gewaagt van de verfyningen en onderſcheidingen, welke hy, met zo veel keurigheid, afzondert van de Gezonde Leere, verzuimt hy nimmer aan te wyzen, dat zy tot geen zedebevorderend einde ſtrekken, of zelfs tot een tegenovergeſteld. Zy zyn *niet alleen tot geen ding nut*; maar ſchadelyk, *tot verkeering der Toehoorderen* (*). Zy zyn zo verre van *Liefde* te kweeken, dat zy *Twistingen voortbrengen* (‡). Zy bevorderen niet alleen de Godzaligheid niet; maar *neemen in meerder Godloosheid toe, en eeten voort gelyk de kanker* (**). ——— In den loop zyner onderrigtingen, voorſpelt hy wederom dien Afval, welken hy, in zynen eerſten Brieve, voorzegd en beſchreeven hadt als een *Afval van 't Geloove;* hier ſtelt hy denzelven voor, als ſtrydig met het Deugdbevorderend oogmerk der *Gezonde Leere;* en dat het Zedebederf het gevolg zou weezen van dien Afval; na het optellen van verſcheide Ondeugden; die ontſtaan zouden in die *gevaarlyke tyden* (††), geeft hy het Character der Menſchen op, met deeze woorden, *Hebbende eene gedaante van Godzaligheid; maar die de kragt daar van verlooren*

(*) *Hoofdſt.* II. vs. 15, 16. (†) vs. 23. (§) I. vs. 13. (*) vs. 14. (‡) vs. 23. (**) I. vs. 16, 17. (††) III, vs. 1—4.

ren hebben (*). Wanneer hy voorts de Schriftuur aanpryst, als de eenige onberoerde brou der gezonde Leere, merkt hy teffens op, *dat dezelve nuttig is tot leering, tot wederlegging, tot verbeteringe, tot onderwyzinge, die in de regtvaardigheid is* (†).

Onmiddelyk hier op, geeft hy aan TIMOTHEUS een zeer ſtaatlyk bevel, tot onvermoeide naarſtigheid in het *prediken van het Woord* (§), in den aandrang hier van berigt hy het woord *Gezonde Leere: want daar zal een tyd komen, in welken zy de Gezonde Leere niet zullen verdraagen* (⁎), hy gebruikt het in den zelfden zin als te vooren. Hy kenmerktekent dezelve, door haare Eenvoudigheid, in tegenoverſtelling van alle menschlyke onderſcheidingen en bepaalingen; zy is het *Woord* (‡); de *Waarheid* met geene fabelen vermengd (**); zuiver van alle die aangenomene of valſche begrippen, dubbelzinnige beſpiegelingen, en betwistbaare uitpluizingen, welke hy voorzag, dat in de *Christlyke Kerk* ontſtaan zouden, en den naam van *Gezonde Leere* aanneemen. —— Hy kenmerktekent dezelve, door haare zedelyke ſtrekking, als geſchikt om *te wederleggen, te beſtraffen en te vermaanen;* oogmerken, tot welker bereiking, Deugdkweekende Leer alleen bekwaam is. —— Hy kenmerktekent dezelve door beide die hoedanigheden, in zyne beſchryving der Perſoonen, die ze *niet zullen verdraagen* (††); hun afkeer daar van moet toegeſchreeven worden *aan hunne eigene begeerlykheden;* aan een bedorven ſmaak, walgende van de eenvoudige waarheden der *Euangelieleere*, door vooroordeelen genoegen ſcheppende in ydele ſcherpzinnigheden; of, door bedorvene lusten, een wederzin opvattende tegen de heilige Leer van het *Euangelie*, en zich vasthoudende aan koele afgetrokkene begrippen, die het Hart niet raaken, en die losbandige begrippen, welke hunne geliefde ondeugden ſtyven of toelaaten. Gedreeven door zulke begeerlykheden, *vergaderden zy zich Leeraars*, als voldoening ſchonken aan hunne kwaalyk beſtuurde weetlust, of aan hunne vooroordeelen, door ſtaan te blyven op de onderſcheidende ſcherpzinnigheden van eenig menschlyk Leerſtelzel; Leeraars, die, door hun met deeze op en bezig te houden, hunne aandagt aftrokken van het Zedeleerende; Leeraars, die beginzels voortplanten, ſtrookende met hunne Zedeloosheid; zy waren *ketel-ag-*

(*) *Hoofdſt.* III. vs. 5. (†) vs. 16, 17. (§) IV. vs. 1, 2. (⁎) vs. 3. (‡) vs. 2. (**) vs. 4. (††) vs. 3.

agtig van gehoor, zy fchiepen alleen genoegen in het hooren van 't geen hun kittelend ftreelde, door zamen te ftemmen met hunne verkeerde begrippen of met hunne bedorvene neigingen.

In den Brief aan TITUS, zo wel als in dien aan TIMOTHEUS, bedient zich PAULUS meermaalen van het woord *Gezond*, op Geloof en Leere toegepast, en onveranderlyk in dezelfde betekenisfe. Onder de noodwendige vereischten, en de onvermydelyke pligten van een *Christen Opziender* behoort, *dat hy vasthieldt aan 't getrouwe woord, dat naar de Leere is, op dat hy magtig zy beide om te vermaanen, door de* GEZONDE LEERE, *en om de tegenfpreekers te wederleggen* (*). Deeze *Gezonde Leere* is de eenvoudige Leer der Openbaaringe, zo als dezelve daar in wordt voorgedraagen, onvermengd met iets van menschlyke vinding; hy zegt uitdruklyk, 't is het *getrouwe*, het zekere, het ontwyffelbaare *Woord gelyk hy 't geleerd hadt*. 't Is eene Leer ter Deugdoefening ftrekkende: want door dezelve zou hy *in ftaat zyn te vermaanen*. —— Dat de Apostel zich toelegt om beide deeze kenmerken aan te duiden, blykt uit zyne befchryving van de *Teegenfpreekers* (†), die de *Christen Leeraars*, *door de Gezonde Leere, moesten wederleggen*; dat is, door aan te toonen, dat hunne fcherpzinnigheden daar in geen grond hadden, niet door andere menschlyke Leeringen tegen de hunne over te ftellen. Zy waren *ongeregelde Ydelheidfpreekers*, die beuzelagtige denkbeelden uitventten onder het veelfchynend en fnorkend vertoon van Verftand en Wysbegeerte, van diepzinnigheid of juistheid; en, langs dien weg, *verleiders van zinnen, leerende dat niet behoort*. Hunne gevoelens waren zedeloos, *geheele huizen verkeerende*; zy ftreelden de bedorvene neigingen der *Cretenferen*, door den Propheet befchreeven, *als altyd leugenagtig, kwaade beesten, luie buiken*. —— Uit hoofde van beide deeze verkeerdheden hunner Leere, beveelt de Apostel TITUS hun *fcherplyk te beftraffen*; de ydelheid en zedeloosheid hunner begrippen in klaaren dag te zetten, *op dat zy gezond mogen zyn in 't Geloove* (§); op dat zy mogen wederkeeren, tot de Eenvoudige en Deugdkweekende Leer van het *Euangelie*, welke het eenig voorwerp des Geloofs is.

Om te doen zien, door welke middelen zy hier van waren afgeweeken, voegt hy 'er nevens, *zich niet begeeven-*

(*) TIT. I. vs. 9. (†) vs. 10, 11, 12. (§) vs. 13.

vende tot Joodsche Fabelen, welke deeze waren hebben wy reeds gezien; *en geboden der Menschen*, de bepaalingen der voorschriften van menschlyke vinding, *waar door zy zich van de waarheid afkeerden* (*), of dezelve verdierven; hier door weeken zy desgelyks af van die Heiligheid, welke het einde is der *Euangelie-waarheid*, zy *beleeden dat zy* GOD *kenden*, dikwyls dat zy hem volkomener kenden, en zyn wil nauwkeuriger verstonden dan anderen; *maar zy verlochenden hem met de werken, alzo zy gruwlyk zyn en ongehoorzaam, tot allen goeden werk ondeugende* (†). — — Het is in rechtstreeksche tegenoverstelling deezer valsche Leeraaren, dat de Apostel, onmiddelyk in den Text, 'er byvoegt, *Doch gy spreekt het geen de Gezonde Leere betaamt*: wat hy hier door meent, verklaart hy breedvoerig in de volgende verzen; *dat de oude mannen nugter zyn, enz.* (§) het is, met één woord, het inscherpen der duidelyke Zedepligten in elken leevensstand. Wanneer hy onder de pligten der Oude Mannen telt *Gezond in het Geloove* (*), en onder die van TITUS, het *Gezonde Woord* (‡), kan 'er geen twyfel vallen, of hy bezigt die uitdrukking in de gewoone en onveranderlyke betekenisse; en in 't laatste geval verklaart hy het, door *deftigheid* en *onvervalschtheid* (**), vry van alle besmetting eens vreemden mengzels; met byvoeging dat het *onverwerpelyk is*; zynde de eenvoudige Leer van het *Euangelie* geen Leer van menschlyken uitleg tegen eene andere overgesteld, kan dezelve niet weder te rug gekaatst worden door den tegenstander, indiervoege, *dat hy, die daar tegen is, beschaamd worde*; dat is tot stilzwygen gebragt (††).

Daar kan geen klaarder of sterker bewys zyn, hoe weezenlyk een zedebevorderd doeleinde in 's Apostels denkbeeld van *Gezonde Leere* is begreepen, of voor hoe groot een gedeelte van de *Gezonde Leere* hy de Zedekunde houdt, dan zyne eigene verklaaring van dat denkbeeld. 't Is opmerkenswaardig, dat hy, in negen verzen, naa dit vermaan, *tot het spreeken van 't geen de Gezonde Leere betaamt*, geene melding altoos maakt van een der Leerstellingen des *Christlyken Geloofs*; en als hy, ten laatsten, eenige derzelven opnoemt, doet hy het niet met eene stipte bepaaling of breede ontvouwing; maar hy stelt ze alleen voor

(*) *Hoofdst.* I. vs. 14. (†) vs. 16. (§) II. vs. 2—10. (*) vs. 2. (‡) vs. 8. (**) vs. 7. (††) vs. 8.

voor als kragtig werkende beginzels tot een deugdzaam gedrag. Wanneer hy spreekt van de *Zaligmaakende Genade* GODS *aan alle, Menschen verscheenen*, beschryft hy dezelve alleen als ons leerende, *dat wy de wereldsche begeerlykheden verzaaken*, *regtvaardig en godzalig zouden leeven in deeze tegenwoordige wereld* (*). Wanneer hy gewaagt van de *Zalige Hoope en de verschyning van* CHRISTUS ten Oordeele, is het alleen om ons, dezelve *verwagtende*, aan te zetten, tot het getrouw betragten van de Pligten deezes leevens (†). Wanneer hy vermeldt dat CHRISTUS *zich zelven voor ons in den dood* heeft overgegeeven, geschiedt het enkel om den deugdbevorderenden invloed daar van in te scherpen; *op dat hy ons zou verlossen van alle ongeregtigheid*, *en zich een eigen Volk reinigen*, *yverig in goede werken* (§).

In het bevel, derhalven, *om te spreeken*, *'t geen der Gezonde Leere betaamt*, pryst de Apostel, op het onbetwistbaarste aan, een Heilig leeven in 't algemeen in te boezemen, en op alle de byzondere Pligten der Zedeleere aan te dringen, en bezorgd te zyn om niet te hairklooven over de Leerstellingen van het *Euangelie*, of dezelve met eene kiesche keurigheid te bepaalen; maar ze ernstig aan te dringen als beweegredenen en drangmiddelen tot de Deugden eens Christlyken Wandels. Zo bezorgd is hy, dat TITUS, en alle diens Opvolgers, naar dit voorbeeld hunne Leere zouden inrigten, dat hy 'er byvoegt: *Spreekt dit*, *en vermaant en bestraft met allen ernst* (*). Hy is deezes onderwerps zo vol, dat hy 'er toe wederkeert, en naa verscheide andere Zedepligten aanbevolen (‡), en door de byzondere Leerstellingen van het *Euangelie* aangedrongen te hebben (**), legt hy TITUS op: *Dit is een getrouw Woord*, *en deeze dingen wil ik dat gy ernstig bevestigt*, *op dat de geenen*, *die aan* GOD *gelooven*, *zorge draagen om goede Werken voor te staan: deeze dingen zyn het die goed en nuttig zyn den Menschen; maar wederstaat dwaaze vraagen*, *en geslachtrekeningen*, *en strydingen over de Wet: want zy zyn onnut en ydel* (††). De Man, die zich daar toe begeeft en ze voortplant, noemt de Apostel een *Kettersch Mensche* (§§), dewyl hy, door het bepaalen

(*) *Hoofdst.* II. vs. 11, 12. (†) vs. 13. (§) vs. 14. (*) vs 15.
(‡) III. vs. 1, 2. (**) vs. 3—7. (††) vs. 8, 9. (§§) vs. 10.

len en uitpluizen van de eenvoudige *Euangelie waarheden*, Verdeeldheden en Partyschappen in de Kerk verwekt.

('t Vervolg en Slot by de naaste gelegenheid.)

WAARNEEMING, WEGENS DE HEILZAAME UITWERKING DER *Cicuta*, IN HARTNEKKIGE RHEUMATIKE PYNEN.

Door ***, M. D.

Een Man, ruim veertig Jaaren oud, van eene zeer gezonde ligchaamsgesteldheid, klaagde my, dat hy, zedert eenige maanden, aan zwaare pynen in de Lenden zukkelde, die hy door eene gevatte koude gekreegen, en waarvoor hy reeds, zedert geruimen tyd, dog te vergeefsch, verscheiden geneesmiddelen, zo wel inwendig als uitwendig, gebruikt hadt. —— Onder deeze middelen, waren de Zweetmiddelen, het wasschen met verscheiden versterkende Spiritus, het zo geroemde Unguentum van *Home*, de Vesicatoria, en de Electriciteit, de voornaamste. —— De pynen waren aanhoudend, dog verergerden, zo dra de Lyder in 't bed kwam; en dit, gevoegd by de overige kentekenen, overtuigde my dat het een Dolor Rheumaticus was. —— Vermits de Lyder reeds zeer veele beproefde middelen gebruikt had, zo viel ik op de gedachten de *Cicuta* eens in dit geval te beproeven, en wel de *Weener Cicuta*, (overtuigd zynde uit meer dan een geval, dat deeze veel meer uitwerking doet als die, welke in ons Land groeit.)

Ik schreef, ten dien einde, de pillen uit het *Extractum Cicutæ* voor, en liet daarvan, in den beginne, des morgens en 's avonds, telkens twee pillen, ieder van twee grein, gebruiken; vervolgens liet ik op de pynlyke plaats een *Emplastrum Cicutæ* leggen, en verzogt den Lyder, na verloop van eenige dagen, eens weder by my te komen. —— Geduurende de eerste agt dagen bespeurde hy geene de minste verligting van pynen, en dit deed my besluiten de dosis te vermeerderen tot zes pillen 's daags. —— De eenigste uitwerking, welke hy hierop bespeurde, was eene sterke branding en pyn in de waterloozing; dog de pyn in de Lenden bleef dezelfde. Ik liet van tyd tot tyd het pleister vernieuwen, en vermeerderde het inwendig gebruik

bruik tot agt pillen 's daags. ——— Naa dat men hiermede bynaa een maand tyds had aangehouden, kreeg de Lyder een uitslag, die zig voornaamentlyk tot den rug en aan den voorkant van den buik bepaalde, by welke de pyn merkelyk begon te verminderen; zo dat de Lyder zig na alle richtingen konde beweegen. En schoon, door het aanhoudend gebruik der voornoemde middelen, de pyn niet geheel heeft kunnen weggenomen worden, zo is ze tog thans zeer draaglyk; en men kan zeggen, dat de *Cicuta* in dit geval meer gedaan heeft, dan alle de andere zo beroemde en met recht gepreezen middelen.

NATUURLYKE HISTORIE DER KEMPHAANEN.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Kemphaan*, oudtyds by ons *Kemperke* genaamd, heet, in 't Latyn, *Avis Pugnax*; in 't Fransch, *Paon de Mer*, of *Conbattant*; in 't Engelsch; *Ruffe*; in 't Zweedsch en Deensch, *Brushane*; in 't Poolsch, *Ptakbitny*.

Het moge vreemd luiden, dat men aan Dieren een naam toevoegt, welke alleen geschikt schynt voor een Krygsman; doch deeze Vogels volgen ons na; niet alleen houden zy met elkander tweegevegten; maar stryden ook, in geregelde benden tegen den anderen optrekkende. Die krygsdrommen bestaan alleen uit Mannetjes, die, naar der meesten gedagten, in deeze Vogelsoort, veel talryker zyn dan de Wyfjes: dezelve wagten, van den strydenden hoop afgescheiden, den uitslag van 't gevegt, en zyn de prys der overwinninge: de Liefde schynt derhalven de oorzaak van dien Oorlog, welke de Natuur moet goedkeuren, dewyl dezelve dien veroorzaakt, en noodwendig gemaakt heeft, door de onevenredigheid tusschen het getal der Mannetjes en Wyfjes in deeze soort.

Elke Voortyd komen deeze Vogels in groote benden op de kusten van *Holland*, *Vlaanderen* en *Engeland*, en in alle die Landen gelooft men dat zy uit veel Noordlyker Gewesten komen: men kent ze ook aan de Zeekusten van *Duitschland*; in *Zweeden* zyn ze veelvuldig, in *Deenemarken*, ja tot in *Noorwegen*, worden ze gevonden. MUL-

LER

LER tekent op, dat hy 'er drie uit *Finmark* ontvangen heeft.

Men is in 't onzekere, werwaards de *Kemphaanen* zich vervoegen, om den Winter door te brengen. Naardemaal ze geregeld in het Voorjaar tot ons overkomen, en twee of drie maanden op onze kusten zich onthouden, schynt het dat zy gemaatigder Lugtstreeken opzoeken; en indien de Waarneemers ons niet verzekerden, dat zy van 't Noorden kwamen, zou men grond schynen te hebben om te vermoeden, dat ze, in tegendeel, uit het Zuiden herwaards toogen: dit doet my veronderstellen, dat het met de *Kemphaanen* gelegen is als met de *Sneppen*, die gezegd worden uit het Oosten te komen, en na het Westen of Zuiden te vertrekken, terwyl zy niets anders doen dan van het Gebergte nederdaalen in de Vlakten, en uit de Vlakten weder na het Gebergte te verhuizen. De *Kemphaanen* kunnen desgelyks niet van verre komen, en zich in verschillende plaatzen van 't zelfde land, in verschillende saizoenen, onthouden: en dewyl zy dat byzondere hebben, te weeten, hoe dat hun stryden, en hun Pluimadie, ten stryd geschikt, alleen in den Voortyd gezien wordt, is het zeer mogelyk, dat zy, op andere tyden, ongemerkt doorgaan, en misschien in 't gezelschap der *Ruiteren*, tot welken zy veel betrekking, en met welken zy zelfs veel overeenkomst, hebben.

De *Kemphaanen* zyn van grootte als de *Ruiter met roode Pooten*, een weinig minder hoog van Schenkelen; de Bek heeft dezelfde gedaante; doch is veel korter; de Wyfjes zyn doorgaans veel kleinder dan de Mannetjes, en gelyken op elkander door de Pluimadie, die wit is met bruin gemengd; doch de Mannetjes verschillen, in den Voortyd, dermaate van elkander, dat men ieder voor een Vogel van eene verschillende soort zou aanzien. Van honderd, by den Heer KLEIN gebragt, waren 'er geen twee geheel gelyk: zy verschilden, of in grootte, of in kleur, of in gedaante en dikte der kraage, van dikke overeindstaande vederen om den Hals. Deeze Halsvederen komen eerst in den Voortyd voor den dag, en versieren ze niet langer dan de Paartyd duurt. Dan, behalven deezen aangroei van Vederen, ziet men op dien tyd, aan den Kop en rondsom de Oogen, eene menigte van vleeschagtige, en als met bloed opgevulde, gezwellen: dit dubbel voortbrengzel veronderstelt in deeze Vogelen een zo groote kragt van voortbrengend vermogen, dat dezelve hun, om zo te spreeken, eene

an-

andere, veel voordeeliger, veel sterker en fierder gedaante geeven, welke zy niet verliezen, dan naa dat zy een gedeelte hunner kragten in het stryden, en in 't voldoen hunner minnedrift gesleeten hebben. „ Ik ken," schryft ons de Heer BAILLON, „ geen Vogel, in welke de Liefde „ zich natuurlyk kragtiger werkend toont dan in den „ *Kemphaan*; geen Vogel heeft de Balletjes zo sterk en „ groot, naar evenredigheid, als die deelen ter Voortteelinge zyn in den Paartyd: men kan hier uit afleiden, „ hoe groot zyn krygsdrift moet weezen, daar dezelve „ gekweekt wordt door zyn Liefdedrift, en werkt tegen „ zyn Mededingers. Ik heb dikwyls deezen Vogel gevolgd „ in onze moerassen van *Picardie*, waar zy in de maand „ April aankomen, te gelyk met de *Ruiters*; doch in „ minderen getale: hun eerste werk is paaren, of liever „ om de Wyfjes te vegten: deeze zetten door een zagt „ geschreeuw, de drift der vegtenden aan, dikwyls duurt „ de stryd lang, en is zomtyds bloedig; de overwonnene „ kiest de vlugt; doch het geschreeuw van 't eerste Wyfje, 't geen hy hoort, doet hem de bekomene nederlage vergeeten, en hy is gereed, op nieuw, met den „ eersten Mededinger, die hem voorkomt, in 't strydperk „ te treeden: deeze kleine oorlog wordt alle morgen en „ alle avonden hervat, tot dat de *Kemphaanen* vertrekken, 't geen in de maand May voorvalt: want 'er blyven by ons geene dan eenige zwakke over, en men „ heeft nooit de nesten der *Kemphaanen* in onze moerassen gevonden."

Deeze nauwkeurige en wel onderrigte Waarneemer merkt op, dat zy met Zuide en Zuid-ooste winden uit *Picardie* vertrekken, en na de kusten van *Engeland* overvliegen, waar men weet dat zy in grooten getale nestelen, byzonder in het Graafschap *Lincoln*: waar men 'er jagt op maakt; de Vogelaar wagt het tydstip af dat zy vegten, om ze het net over 't hoofd te werpen: men is gewoon ze vet te mesten met melk en kruim van brood, doch men moet ze, om ze rustig te houden, in kleine donkere hokken opsluiten: want zo ras zy het licht zien, beginnen zy te vegten: de opgesloote staat kan dus hun vegtenslust niet uitdooven. Plaatst men de *Kemphaanen* in Vogelvlugten, zy daagen alle andere Vogels ten stryd uit (*); is 'er een hoekje met gras, zy vegten om 't bezit;

(*) In *China* zyn 'er Vogels, die *Vegt-Vogels* geheeten, en

zit; en daar zy roemziek ſchynen, betoonen zy nooit grooter moed in het vegten, dan wanneer 'er toekykers om heen ſtaan. De ruige Halskraag der Mannetjes dient hun niet alleen tot een krygscieraad, maar tot eene ſoort van wapenrusting, een ſchild waar op zy de ſlagen kunnen afweeren; de Vederen zyn lang, ſterk, en digt. Zy ſteeken dezelve, by het aanvallen, op eene dreigende wyze overeinde. En het is bovenal door de kleuren van deezen Halskraag, dat zy van elkanderen verſchillen; deeze is ros by eenigen, graauw by zommigen, wit by anderen; terwyl eene ſchoone donkere violetkleur in den Halskraag van eenige ſpeelt. De witte Halskraagen zyn de zeldzaamſte; dit Liefde- en Stryd-teken verandert niet min in gedaante dan in kleur, geduurende den tyd dat het aangroeit. ——— Maar dit ſchoon cieraad valt weg door het ruijen deezer Vogelen, omtrent het einde van Juny, als of de Natuur de *Kemphaanen* alleen opgecierd en gewapend hadt voor den tyd der Liefde en des Gevegts: de roodverwige puistjes, die den Kop bedekken, verbleeken en gaan weg, en vervolgens wordt die plaats met vederen bezet. In deezen ſtaat ziet men geen onderſcheid tusſchen Mannetjes en Wyfjes, als dan vertrekken zy van de plaatzen, waar zy de nesten gemaakt en gebroed hebben; zy nestelen in menigte by elkander, even als de *Reigers*, dit alleen was ALDROVANDUS genoeg om ze onder de *Reigers* te tellen; doch de grootte en de ganſche geſtalte der *Kemphaanen* verſchilt zo veel van die der *Reigeren*, dat zy tot geene ſoort van *Reigers* kunnen gebragt worden.

WAARNEEMINGEN, GEDAAN OP DE MANTIS, EENE SOORT VAN SPRINGHAAN.

Door den Abbé POIRET, *Journal Phyſique*.

De *Mantis* is een Inſect, 't geen zich byzonder onthoudt in de Zuidlykſte Landſchappen van *Frankryk*; de

door de *Chineezen* opgevoed worden, niet om het zingen; maar om zich te verlustigen met de geweldige ſtryden, welke zy houden, *l'Histoire generale des Voyages*, Tom. IV. p. 487. 't Is, egter, uitgemaakt, dat deeze onze *Kemphaanen* niet zyn: dewyl de *Chineeſche Vogeltjes*, naar men berigt, niet veel grooter zyn dan onze Vinken.

de keurigheid van deszelfs gestalte, de fraaiheid der vleugelen, en schoone groene kleur, doen de *Mantis* onder de schoonste Insecten van *Europa* eene waardige plaats bekleeden. Zyn uitwendig voorkomen heeft niets van die wanstaltigheid, welke zo veel afzigtigheids geeft aan de meeste andere Schildvleugelige Insecten; zyn kop is plat, van eene driehoekige gedaante; zyn schild is langwerpig en welgemaakt; zyn houding heeft iets grootsch, en van dien aart zyn ook de meeste beweegingen van dit Diertje. Dikwyls recht het zich op de vier pooten overeinde, houdt den kop overeinde met de twee voorpooten vereenigd en zamengevouwen. Dit doet hem by de Landlieden den naam van *Pregus Diou*, of *Prie-Dieu*, dat is: *God-Bidder*, krygen.

Wie zou gelooven, dat de *Mantis* met een zo inneemend uitwendig voorkomen, en een houding, die hem voor een Godsdienstig Insect doet houden, van bloed en verscheuring leeft? De Natuur heeft hem wapenen gegeeven, overeenkomstig met zyne wreede geaartheid. De twee voorpooten aan 't bovenste van het schild vast, bestaan uit zeer sterke spieren. De pooten zyn met twee reijen van zeer sterke tandjes bezet, en eindigen in een zeer scherpe klaauw. Met deeze zo gedugte wapenen verklaart hy den oorlog aan andere Insecten. Ongelukkig het Insect dat in zyne klaauwen valt! Hy grypt het volvuurig aan; eens geklemd tusschen die dubbele rei van scherpe tandjes, valt het den sterksten onmogelyk, den minsten wederstand te bieden; de wreede eet ze geheel op, laatende doorgaans alleen den buik, als een te ruw voedzel, leggen. Zyne kaakbeenen zyn snydende, omzet met vier kleine baardjes, dienende om de stukjes, die hem dreigen te ontvallen, op te houden. Zyne biddende gestalte is niets minder dan dezelve schynt aan te duiden. Hy zet zich niet overeinde, en houdt de voorpooten niet zamengevouwen opgeheeven, dan om te listiger de voorbygaande Insecten te betrappen. Door dit geveinsd gebaar bedriegt hy de geenen die hem niet kennen, en spaart zelfs zyns gelyken niet.

Zie hier een geval van 't welk ik ooggetuigen geweest ben, en 't geen my geneezen heeft van de voordeelige gevoelens, ten opzigte van de *Mantis* opgevat. Ik bewaarde 'er een, zints acht dagen, onder een glas. In den beginne wist ik niet waar mede dit Insect te voeden, geen der planten, welke ik 't zelve aanboodt, wilde het

eeten; wanneer ik een andere *Mantis* 'er byzette, om hem het aangenaame der gezelligheid te bezorgen, viel hy 'er op aan, en verflondt dien. Hier door onderrigt wat hy wilde nuttigen, voldeed ik zyne fcheurzieke vraatlust, ten koste van 't leeven van andere Infecten; hy nam ze alle met greetigheid, en fpaarde zelfs de fterkfte Springhaanen niet, die, ondanks hunne hardheid, zyne klaauwen niet ontgaan konden.

Op zekeren dag gaf ik myne *Mantis* een jong Mannetje dat zeer leevendig en vlug was, in de hoope, dat diens fraaiheid en minnekoozeryen deeze wreede zouden verzagten. In de daad, deeze eerst genaderd om zyn hof te maaken, werd, in den beginne, alleen afgeweezen door eenige flagen met de pooten; doch al te zeer dringende tot lustvoldoening, greep myn *Mantis* het Mannetje aan, en het moest het met den kop boeten. Schoon zonder kop, hadt het niets van de eerfte leevendigheid verlooren, het hieldt niet min volvuurig aan, zo dat het al wringende en draaijende zyn oogmerk bereikte, en met de voorpooten die wreede als omvatte. Ik was nieuwsgierig welk een wraak dit Mannetje zonder kop zou kunnen neemen. Maar nauwlyks kon ik myn eigen oogen gelooven, wanneer ik zag, dat het alle verftoordheid liet vaaren, om alleen te voldoen aan de begeerte door het Wyfje in dit Mannetje verwekt. Een oogenblik daar naa vond ik ze, met de daad, gepaard; en om my ten vollen te verzekeren van een zo zeldzaam verfchynzel, nam ik het glas weg, en, naa den poot om den hals van myne *Mantis* geflingerd, losgemaakt te hebben, liet ik die vliegen. De *Mantis* hief zich in de hoogte, neemende het Mannetje mede. Ik zogt ze zagtlyk van een te fcheiden; doch zy hielden zo vast, dat ik de lyven zeer uitrekte, zonder de bedoelde fcheiding te bevorderen: ik liet af van ze verder te ftooren; en zag ze meer dan een uur in dezelfde geftalte. ——— 's Anderen daags 's morgens deedt zich een nieuw voorwerp van wreedheid op aan myn oog. Het nog lillend overfchot van het Mannetje diende myne *Mantis* tot een ontbyt, en werd geheel, op den buik naa, die ook van de andere Infecten overbleef, opgeëten.

Voorts heb ik de *Mantis* ryklyk van fpyze voorzien; doch de voorkeus viel op Dieren van 't eigene geflacht. Wyders heb ik in de *Mantisfen* opgemerkt, dat ze alle dezelfde maate van fcheurzieke verflindzugt niet bezaten; dat de Mannetjes veel min vraatig waren dan de Wyfjes. Verfchei-

ſcheiden, zo Mannetjes als Wyfjes, heb ik bewaard, die veertien dagen, en zelfs langer, zonder eenig voedzel te nuttigen, leefden, en, ondanks die onthouding, niet min leevendig en lustig dan andere waren.

Dit geval heeft my aanleiding gegeeven tot het opſtellen van eene Verhandeling, over de *Gevoeligheid der Inſecten.*

(*Deeze in een volgend Stukje.*)

UITTREKZEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN, IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX, MET DE SCHEPEN DE Reſolution en Discovery, OM ONTDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

(*Vervolg van bladz.* 303.)

Op *Nootka* zagen wy ſlegts twee Dorpen, 't getal van welker Inwoonderen op 2000 mag begroot worden. Het Dorp, aan den ingang van den Inham, ligt op den kant van een hoog opgaanden grond, die vry ſteil oploopt van 't ſtrand tot het bosch, by 't welk het Dorp gebouwd is. De Huizen ſtaan in drie ryen, allengskens boven elkander opklimmende; de grootſte ſtaan voor, de kleinſte agter aan, behalven eenige die afzonderlyk aan beide de einden gevonden worden. Deeze reekzen van Huizen zyn, op ongelyke afſtanden, van elkander geſcheiden door nauwe ſteegjes, waarmede men opgaat; doch de weg tusſchen de Huizen in de langte is veel breeder. Schoon 'er eenige geregeldheid doorſtraale in deeze ſchikking, vondt men dezelve niet in de huizen op zichzelven beſchouwd. Want elk der Afdeelingen, door de ſteegen gemaakt, kan aangemerkt worden als één of als verſcheide huizen: dewyl 'er geen geregelde of volkomene ſcheiding van binnen of van buiten gevonden wordt. De Huizen zyn gebouwd van zeer lange en breede planken, met de zyden op elkander rustende, hier en daar aan elkander vastgemaakt: zy hebben zeer zwakke posten, of liever ſtokken, vry wyd van een aan de buitenzyde even als de planken vastgehegt; doch van binnen eenige ſterke ſtokken. De hoogte van de zyden en vooreinde deezer Huizen is zeven of acht voeten; doch het agterſte gedeelte is een weinig hooger; waar-

waardoor de planken, die het dak uitmaaken, voorwaards hangen en los liggende naar welgevallen kunnen verplaatst worden, of digt tegen een om den regen buiten te weeren, of by goed weer opengeschooven, om lucht in, en rook uit, te laaten. ——— Over 't geheel zyn het jammerbartige hutjes, met weinig kunst en zorge toegesteld: want schoon men de zydplanken op zommige plaatzen vry digt doet sluiten, op andere gaapen ze geweldig: geene geregelde deuren zyn 'er in die wooningen; de eenige ingang is een gat, waar de ongelyke lengte der planken toevallig eenige opening gelaaten heeft: in zommige gevallen laat men de planken wat over elkander schieten, of twee voeten van elkander af, en dan heeft men den ingang te dier plaatze. Desgelyks zyn 'er gaten, tot kykvensters dienende aan de zyden; doch zonder eenige geschiktheid of regel, voor deezen hangen matten om den regen af te schutten.

Aan den binnenkant kan iemand dikmaals zulk een reeks Huizen onafgebrooken van het eene tot het andere einde doorzien: want, hoewel 'er doorgaans de beginzels van scheidingen zyn om de plaats voor byzondere gezinnen af te zonderen,, beletten zy het gezigt niet, en bestaan dikwyls alleen uit een plankstuk loopende van de zyde tot het midden van het Huis; zo dat, indien ze opgemaakt waren, het geheel zou vergeleeken mogen worden by eene lange stalling, met plaatzen voor paarden te wederzyden en een breeden doorgang in 't midden. —— Digt aan de zyden van elk deezer deelen, is een kleine bank van planken, vyf of zes duimen hooger dan de vloer in 't algemeen, en bedekt met matten, waarop de Gezinnen zitten en slaapen. Deeze banken zyn doorgaans zeven of acht voeten lang en vier of vyf breed. In 't midden is de stookplaats, zonder haardstede of schoorsteen. In een Huis, staande op 't einde van de middelste reeks, bykans geheel van de rest afgezonderd door een welsluitende afdeeling, en het geregeldste in den aanleg van allen die ik zag, waren vier van deeze banken, elk derzelven in een hoek geschikt voor byzondere Gezinnen, doch door geen planken van elkander afgescheiden: het middelste gedeelte van het Huis scheen voor allen gemeen.

Het Huisraad bestaat meerendeels uit een groot aantal kassen en kisten van allerlei grootte, doorgaans op een gestapeld, digt aan de zyden of de einden der Huizen; hier-

hierin zyn hunne beste Kleederen, Vellen, Maskers, en andere dingen by hun in waarde. Eenige deezer zyn dubbeld, of de een dient den ander tot een dekzel: andere hebben dekzels met lederen tongen tot scharnieren: nog andere een groote schuif of gat in 't bovenste gedeelte om de dingen in te doen en uit te haalen. Niet zelden zyn ze zwart geverfd, en vercierd met de tanden van onderscheide dieren, ook wel gesneeden met de afbeeldingen van Vogelen en Beesten. —— Haar overige Huisraad bestaat in groote langwerpige of vierkante bakken om water en andere dingen in te bewaaren, ronde houten nappen, en schotels omtrent twee voeten lang waaruit zy eeten, voorts uit manden van teenen of mat gevlogten. —— Hun Vischtuigen en andere gereedschappen hangen in verscheide deelen der wooning, zonder de minste orde; zo dat het geheel een tooneel van verwarring is; de eenige plaatzen, waar deeze ongeredderdheid niet gevonden wordt, zyn de Slaapplaatsen, waarop men niets dan matten ziet: die zyn ook zuiverder of van een fyner soort dan zy gemeenlyk in hunne vaartuigen gebruiken.

De morsfigheid en stank hunner Huizen evenaart die ongeschiktheid: want gelyk zy hun Visch binnens huis droogen, beredderen zy die daar ook, dit met de beenen en andere brokken onder het eeten op den grond geworpen, met meer soorten van vuiligheid, ligt overal op hoopen, welke ik geloof dat zy nooit wegneemen, eer zy hun in 't loopen hinderen. In 't kort hunne Huizen zyn zo morsfig als Varkenshokken en stinken van Visch, traan, en rook.

Maar, ondanks alle die vuiligheid en ongeschiktheid hunner Huizen, zyn 'er veele met Beelden vercierd. Deeze zyn niets meer dan stronken van groote Boomen, vier of vyf voeten hoog, alleen of by paaren staande aan het boveneinde van het vertrek, van vooren met een Menschen aangezigt gesneeden; met de armen en handen op zyde, en met onderscheide kleuren beschilderd. Een mat hing, by wyze van een gordyn, voor de meesten: dit bedekzel wilden de Inwoonders niet altoos opligten, zo dat wy de geheele monsteragtige gedaante konden beschouwen, en, wanneer zy ze ontblootten, scheenen zy dezelve, op eene geheimzinnige wyze, toe te spreeken. Ook kwam het ons voor, dat zy, op zommige tyden, deezen Beelden eenige offeranden toebragten; althans zy verzogten van ons, zo als wy hunne beduidingen verklaarden, iets

iets aan deeze Beelden te geeven, wanneer zy ze ontdekten. Hier uit was het natuurlyk voor ons op te maaken dat deeze Beelden de Toonbeelden hunner Goden of Tekens waren van eenig Godsdienstig of Bygeloovig voorwerp: nogthans hadden wy bewyzen van de weinige weezenlyke waarde, welke zy 'er op stelden: want voor eene kleine hoeveelheid van Yzer of Koper zou ik alle de Goden deezer plaatze, (indien deeze Beelden Goden waren,) hebben kunnen koopen: ik zag geen Beeld of het werd my aangebooden, en ik kogt 'er twee of drie van de kleinste soort.

De hoofdbezigheid der Mannen schynt te bestaan in Visschen, in het dooden van Land- en Zeedieren ten onderstand der Huisgezinnen: want wy zagen weinigen hunner eenig ding in de Huizen bedryvende; terwyl de Vrouwen bezig waren met het vervaardigen hunner linnen en wollen Kleederen, en het toebereiden van Visch, bovenal *Sardynen*, om dezelve te droogen: zy droegen ze ook van 't strand in teenen manden, naa dat de Mannen ze met de Canoes aangevoerd hadden. De Vrouwen worden ook in de kleine Canoes uitgezonden om Mosselen en andere Schulpvisschen op te zamelen, en misschien tot andere verrigtingen: want zy weeten, zo behendig als de Mannen, met die vaartuigen om te gaan; de Mannen, met de Vrouwen in een zelfde Canoe gezeten, betoonen weinig oplettenheid op de Sexe, door dezelve aan te bieden om voor haar te roeijen; ook laaten zy, in andere omstandigheden, geene tederheid voor de zwakke Kunne blyken.

De Jongelingen kwamen ons voor de bedryfloosten in deeze geheele Maatschappy te weezen; want zy zaten buiten, by hoopen, zich in de zon verwarmende of lagen in 't zand op 't strand te kruipen, ten zelfden einde even als zwynen, zonder eenig dekzel. Dit verwaarloozen der betaamlykheid vondt alleen plaats by de Mannen. De Vrouwen waren altoos voegelyk gekleed en gedroegen zich zedig, allen lof verdienende van wegen de bewaaring der schaamte haarer Sexe eigen; te verdienstlyker by haar, dewyl de Mannen des geen gevoel schynen te hebben.

't Was, egter, onmoogelyk voor ons, dat wy nauwkeurig hunne Huislyke Leevenswyze en Bezigheden konden waarneemen in een enkel bezoek van weinig uuren, gelyk ons eerste zeer kort duurde. Want wy mogen vry

ver-

veronderstellen, dat, ter gelegenheid onzer aankomst, de arbeid der meeste Dorpelingen stil stondt, en eene groote verandering maakte in hunne gewoone wyze van doen in hunne Huizen, geduurende de gezellige uuren, welke zy daar in slyten. Wy hadden veel beter gelegenheid om over hunnen aart, en zelfs eenigermaate over hunne leevenswyze, te oordeelen uit de herhaalde bezoeken, die veelen aan boord onzer Schepen in hunne Canoes afleidden: in deeze brengen zy een groot gedeelte huns tyds, bovenal in den Zomer, door. Wy namen waar dat zy, in dezelve niet alleen veeltyds eeten en slaapen; maar ook, van hunne kleederen ontdaan hebbende, in de zon gaan leggen, op dezelfde wyze als de Jongelingen op 't strand lagen. Hunne grootste Canoes zyn, in de daad, ruim genoeg tot dat oogmerk, en vaaren volmaakt digt, zo dat zy, onder het dekzel van een beestenhuid, behalven by regenagtig weer, 'er beter woonen dan in hunne Huizen.

Hun Voedzel schynen zy meest uit zee te haalen, deeze verschaft hun Visch, Mosselen, andere Schulpvisschen, en Zeedieren. Onder de eerstgemelde telt men voornaamlyk Haring, Sardynen, twee soorten van Braassems, en kleine Kabbeljaauw. Doch de Haringen en Sardynen worden niet alleen in het saisoen versch geëeten; maar dienen hun tot opgelegden voorraad; gedroogd en gerookt worden ze bewaard in matten opgepakt, die boudels maaken van drie of vier voeten in 't vierkant. De Haringen verschaffen hun eene andere soort van dienstigen voorraad, bestaande in een groote menigte van kuit, zeer aartig bewaard. Deeze wordt omstrooid of als ware omkorst met kleine takjes van den Canadiaanschen Pynboom. Zy bereiden ze ook met lang smal Zeegras, 't geen in groote hoeveelheid op de rotzen onder 't water groeit: men bewaart het in van mat gemaakte korven, en gebruikt het weder met 't water bevogtigd. Het mag aangemerkt worden als het Winterbrood deezer Volken, en 't smaakt niet kwaalyk. Zy roosten ook eene soort van groote Mosselen, steeken die aan speeten, neemen 'er van als 't hun gelust, zonder eenige verdere toebereiding, ze egter zomtyds in traan als een saus doopende.

Van de Zeedieren dient de Bruinvisch hun ten gemeenzaamsten voedzel, het vet zo wel als 't vleesch snyden zy in groote brokken, en deeze, even als de Haringen toegemaakt hebbende, eeten zy ze, zonder eenige verde-

re toebereiding. Zy maaken ook van deezen Visch, versch gevangen, eene soort van soep, op eene zonderlinge wyze; doende de stukken in een vierkant houten vat, met water, waarin zy heete steenen werpen tot dat zy denken dat alles gaar is: zy haalen de steenen 'er uit, en doen 'er op nieuw gegloeide in met een gespleete stok die voor een tang dient: het vat staat ten dien einde digt by het vuur. Dit is by hun een vry algemeen eeten, en schynt een sterk voedende spyze uit te levèren. ——— De Traan, welke zy van deeze en andere Zeedieren krygen, wordt by hun ook in groote menigte gebruikt; zo alleen, wanneer zy dezelve scheppen met een lepel van hoorn, of als met ander voedzel vermengd, in welk geval de Traan tot saus dient. Over het geheel lydt het geen twyfel, uit eene menigte van zamenloopende omstandigheden, dat dit Volk hun Dierlyk Voedzel meest uit Zee haalt; alleen schieten zy met hunne pylen, nu en dan eenige Vogelen.

Daar de *Canadiaansche Pyn* en het Zeegras, op welken de Vischkuit gestrooid wordt, hun eenig Winter-eeten uit het Groeiend ryk uitmaakt, bedienen zy zich, als de Lente komt, van verscheide andere Gewassen. De allergemeenste waren twee soorten van Wortelen *Machkatte* en *Kooh-quoppa* geheeten, zoet van smaak, en lymerig, zy worden rauw gebruikt. Ook hebben zy een grooten voorraad van Wortelen *Aheita* genaamd, in smaak zeer gelykende naar ons Zoethout; 'er was nog een andere Vaarenwortel, welks bladeren nog gesloten waren. Desgelyks nuttigen zy rauw een' anderen kleinen, weinig smaak hebbenden Wortel, omtrent de dikte hebbende van de *Sarsaparilla:* doch wy weeten niet tot welk eene plant dezelve behoorde. Zy delfden ook uit den grond, naby het Dorp, een zeer langen en getakten Wortel, dien zy voorts opaten. 't Is waarschynlyk, dat zy, met de vordering tot het zagter jaargetyde, veele andere kruiden tot spyze krygen, welke wy niet zagen. Want, schoon 'er geen blyk van Landbouw zich by hun opdoet, zyn 'er eene menigte van Kruis- en Aalbessenboomen, wier vrugten zy in den natuurlyken staat kunnen eeten, gelyk wy zagen dat zy de bladeren van eenige boomen deeden. Wy moeten hier, nogthans, aanmerken, dat een der vereischten, welke zy in allen voedzel vorderen, hier in bestaat: dat het van een zagten of althans geen scherpen smaak zy: want zy wilden niet proeven van de uijen of knoflook, schoon zy 'er een grooten voorraad van te koop bragten, toen zy vernamen dat

dat wy 'er op gesteld waren. In geen van onze spyzen scheenen zy smaak te vinden, en als wy hen sterken drank gaven, toonden zy 'er hun afkeer van, als van iets onnatuurlyks en onsmaaklyks.

Schoon zy, by wylen, kleine Zeedieren rauw eeten, is het hunne doorgaande gewoonte de spyzen te roosten of te braaden: want zy weeten niets van onze wyze van kooken: of men zou het bereiden van het Bruinvisfoep, daartoe moeten brengen: en hunne vaten, alle van hout zynde, kunnen tot dat einde niet dienen.

Hunne wyze van eeten komt volmaakt overeen met de morsfigheid van hunne Huizen en Perfoonen: want de vaten en schotels, waar in zy de spyze doen, schynen nooit gewasfen naa dat ze gemaakt zyn, en de vuiligheden van een voorigen maaltyd worden alleen door den eerstvolgenden afgewischt. Zy scheuren ook alles klein met hand en tand: want schoon zy hunne mesfen gebruiken om de grootere stukken af te snyden, zyn ze tot nog niet bedagt geweest om deeze tot kleinder stukjes en mondvollen te verkleinen, door 't zelfde middel, hoe zeer dit veel voeglyker en zindelyker is. Maar zy hebben geen denkbeeld altoos van zindelykheid: de Wortels, welke zy uit den grond delven, eeten ze, zonder zelfs de daar aan hangende aarde af te doen.

Hunne Wapens bestaan in Boogen en Pylen, Slingers, Speeren, korte Knotzen van been, en een kleine Byl, niet ongelyk aan den *Americaanschen Tomahawk*. De Speer heeft doorgaans een lang beenen punt: eenige der Pylen zyn met yzeren punten, doch doorgaans van getand been; de *Tomahawk* is een steen, vyf of zes duimen lang, aan 't eene einde scherp, en aan 't andere in een houten handvatzel gezet, dit handvatzel gelykt naar het hoofd en den hals van een Mensch, en de steen is vastgemaakt in den mond, zo dat hy naar een verbaazend lange tong gelykt: om de gelykenis nog treffender te doen worden, is die figuur met menschenhair omzet.

Uit het aantal van steenen en andere Wapenen mogten wy besluiten, dat zy gewoon zyn, op een korten afstand, en dikwyls man tegen man, te vegten: en wy hadden maar al te overtuigende blyken, dat hunne oorlogen veelvuldig en bloedig zyn, uit het groote aantal Menschenbekkeneelen, die zy te koop bragten.

By de *Nootkaers* zyn de Handwerken en werktuiglyke Kunsten vernuftiger, zo in den aanleg als in de uitvoering,

ring, dan men zou kunnen wagten van den natuurlyken aart deezes Volks, en de geringe vordering, welke de Beschaafdheid tot nog onder hun gemaakt heeft. Hunne Linnekleederen zyn gemaakt van den bast der Pynboomen, tot den staat van Hennip gebragt. Het wordt niet gesponnen, maar, behoorelyk bereid zynde, op en over een stok gespreid, en deeze vastgemaakt, dwars over twee andere, die overeind staan. Dezelve is zo geschikt, dat de Weefster, die op haar billen zit by dit eenvoudig werktuig, dwars daar door heen dunne platte draaden knoopt, omtrent een half duim van elkander, schoon het hier door zo digt niet worde als geweeven Linnen, maaken de knotten tusschen de knoopzels het genoegzaam ondoordringbaar voor de lugt; de stoffe is hier door te zagter en buigzaamer. Hunne Wollekleederen, hoewel waarschynlyk op dezelfde wyze bereid, gelyken volmaakt naar geweevene stoffe. Doch de verschillende Figuuren, daar in zeer kunstig verspreid, weeren het denkbeeld dat ze op een weefgetouw zouden vervaardigd weezen; dewyl het zeer onwaarschynlyk is, dat dit Volk behendig genoeg zou weezen, om zulk een zamengesteld werk te voltooyen, zonder het met de hand by te werken. Deeze wollen stoffen zyn onderscheiden in fynheid, eenige gelyken naar onze ruwste, andere naar onze fynste, soorten, en zyn de laatste zelf zagter en zeker warmer. De wol, van welke men ze maakt, schynt van verscheidenerlei Dieren, als de Vos en de bruine Lynx; de laatste levert de fynste soort, en verschilt, in den natuurlyken staat, weinig van onze ruwste wol; doch het hair, waarmede dit Dier ook bedekt is, daar onder gemengd zynde, maakt zulks in het voorkomen, als het bewerkt is, eenig onderscheid. De Figuuren, met veel smaaks daar op gewrogt, zyn meestal van eene onderscheide kleur, donker bruin of geel, geverfd; het geel kan, nieuw zynde, tegen het onze in helderheid op.

Aan hun smaak van tekening der Figuuren op hunne wollen stoffen beantwoordt hunne gesteldheid op 't snyden van allen houtwerk. Niets is zonder eenig soort van snywerk, of het beeld van eenig Dier; doch het Menschlyk aangezigt heeft de voorkeuze; dit geeven zy somtyds aan de Vogelen en de andere bovengemelde gedrogtlyke gedaanten, en zelfs aan hunne steenen en beenen Wapentuigen. De tekening is over 't algemeen genoegzaam om te doen begrypen welk een voorwerp zy begeeren af te beelden; doch het snyden wordt niet volvoerd met die

keu-

keurigheid, welk een behendig kunstenaar zou te werkstellen aan iets 't geen hy zonder veel overlegs vervaardigde: 't zelfde kan, egter, niet gezegd worden van veele der Menschen, Maskers en Hoofden waar in zy zich zeer bedreeven beeldhouwers betoonen; niet alleen neemen zy, met groote nauwkeurigheid, in agt het algemeen beloop van hun eigen gelaad, maar voltooyen de kleinder deelen met eene daar aan geëvenredigde stiptheid en netheid. De sterke zugt van dit Volk voor werken van deezen aart vertoonde zich in verscheide byzonderheden. Menschenbeeldjes, Vogeltjes, Vischjes, Land- en Zeediertjes, afbeeldingen van hun Huisraad en Canoes, vonden wy in grooten overvloed.

De naabootzende Kunsten zeer na aan elkander verwant zynde, is het geenzins te bevreemden, dat de *Nootkaers*, by het maaken van Figuuren op hunne wollen stoffen en het snyden in het hout, het schilderen met verf voegen. Wy hebben zomtyds het geheel beloop hunner Walvischvissery op hunne kappen geschilderd gezien. Dit, schoon ruw uitgevoerd, dient ten minsten ter aantooninge, dat zy, hoewel 'er geen blyk van de kennis der Letteren zich onder hun opdoet, eenig denkbeeld hebben van eene wyze, om gebeurtenissen in eene bestendige gedagtenis te bewaaren, onafhangelyk van 't geen zy in hunne zangen en overleeveringen behouden. Op eenige andere dingen hebben zy ook Figuuren geschilderd; doch 't is twyfelagtig, of zy aangemerkt moeten worden als tekens van eene bepaalde beduidenis, dan alleen als uitwerkzels van verbeelding en grilligheid.

Hunne Canoes zyn van een zeer eenvoudig maakzel, doch, zo als het zich laat aanzien, wel geschikt tot nuttige einden. De grootste, die twintig en meer Menschen kunnen voeren, zyn uit één boom gemaakt. Veele zyn veertig voeten lang, zeven breed, drie diep. Zy zyn zeer ligt, en derzelver breed- en platheid dient om vast te leggen, zonder eenig raam op zyde, 't welk wy aan geen hunner Canoes zagen: een opmerkenswaardig onderscheid tusschen de wyze van vaaren van alle de *Americaansche* Volken, en die der Zuidlykste deelen van de *Oostindiën* en de Eilanden van den *Stillen Oceaan*.

De noodwendigheden tot visschen en jaagen, beiden kunstig bedagt en welgemaakt, zyn Netten, Hoeken, Lynen, Harpoenen, en een werktuig van gedaante als een Roeiriem. Dit laatste is omtrent twintig voeten lang, vier of

vyf

vyf duimen breed, en omtrent een half duim dik; elke zyde is omtrent twee derde van de lengte, (want de andere derde dient tot een handvatzel,) bezet met fcherpe beenen tanden, omtrent twee duimen lang. Haringen en Sardynen, en zulke andere kleine Visfchen, als in fchoolen zwemmen, worden met dit werktuig aangevallen; men flaat het in den hoop, en de visfchen blyven op of tusfchen de tanden zitten. De Vischhoeken zyn gemaakt van been of hout, en niet zeer keurig: doch de Harpoen, waarmede zy Walvisfchen en kleindere Zeedieren vangen, zyn van een grooter kunstvermogen. Dezelve beftaat uit een ftuk been, in twee baarden gefpleeten, waar tusfchen het rondagtig blad van een grooten mosfelfchulp is vastgemaakt, en het punt van den Harpoen zit; hier aan worden drie of vier vademen touw gehegt: om dien Harpoen te werpen, bedienen zy zich van een fteel van twaalf of vyftien voeten, waar aan de lyn wordt vastgemaakt, en aan welks einde de Harpoen zit, in dier voege dat deeze zich van de fteel fcheidt, en dezelve op 't water doet vlotten als een boei, wanneer het Dier met den Harpoen voortgaat.

Niets kunnen wy vermelden van de wyze waar op zy de Landdieren dooden; alleen mogen wy veronderftellen, dat zy de kleine met hunne Pylen fchieten, en de grootere, als Wolven en Vosfen, met hunne Speeren vellen. Zy hebben, 't is waar, verfcheide Netten, naastdenklyk tot de Dierenjagt gefchikt: dewyl zy dezelve dikwyls over hunne hoofden deeden, om, by de ter verkoop bieding, het gebruik te toonen. Dikwyls belaagen en verrasfen zy ook de Dieren, door zich met een huid te dekken, en op handen en voeten te loopen, 't geen ze zeer vlug doen: by deeze gelegenheden doen zy hunne maskers aan, als mede gedroogde Beestenkoppen: dit kwamen wy te weeten uit de verfcheide kunstvertooningen welke zy voor ons maakten.

Wat de ftoffe betreft, waar van zy deeze Werktuigen vervaardigen, alles wat naar Touw gelykt is van leeder of zenuwen, of de hennipagtige zelfftandigheid, waar van de mantels bereid worden. De zenuwen waren dikmaals van zulk eene lengte, dat ze niet wel van eenig Dier, dan van den Walvisch konden weezen; 't zelfde mag gezegd worden van de beenderen, dienende tot het maaken der reeds gemelde Wapenen der werktuigen om den bast te pletten, de punten van hunne fpeeren, en de baarden hunner Harpoenen.

Hun-

Hunne groote bekwaamheid, om in hout te werken, mag eenigermaate toegeschreeven worden aan de hulpe, welke zy van de yzeren werktuigen ontvangen. Want, zo verre wy weeten, bedienen zy zich van geene andere, ten minsten wy zagen alleen één beitel van been. En, schoon oorspronglyk hunne Werktuigen uit andere stoffe moeten bestaan hebben, is het niet onwaarschynlyk, dat veele hunne vorderingen eerst plaats greepen, naa dat zy kennis kreegen van dit Metaal, 't geen nu algemeen in alle hunne bewerkingen van hout gebruikt wordt. De Beitel en het Mes waren de eenige gedaanten, welke het Yzer, voor zo verre wy het konden ontdekken, by hun aannam. De Beitel is een lang plat stuk Yzer, steekende in een houten handvatzel. Een Steen dient tot een Hamer, en zy polysten het met een stuk vischhuid. Ik heb eenige van deeze Beitels gezien, tusschen de acht en tien duimen lang, en drie of vier duimen breed; doch over 't algemeen waren ze kleinder. De Messen hebben onderscheide gedaanten, eenige zyn zeer groot, de lemmers zyn geboogen, eenigzins gelyk onze snoeimessen; doch het scherp is op den rug, of het boogswyze gedeelte. De meesten, die wy zagen, hadden omtrent de breedte en dikte van een yzeren ring: en de zonderlinge gedaante wyst genoegzaam uit, dat ze niet in *Europa* gemaakt zyn. Waarschynlyk zyn het naamaakzels van hunne eigene oorspronglyke Werktuigen tot dezelfde einden geschikt. Zy zetten deeze yzeren Werktuigen aan op een ruwen wetsteen, en houden dezelve steeds blinkende.

Het Yzer, 't welk zy *Seekemaile* noemen, (welken naam zy ook geeven aan Tin en alle blanke Metaalen,) gemeen zynde by dit Volk, was het natuurlyk dat wy naagingen hoe zy 'er aan kwamen. By onze aankomst, ontdekten zy terstond hunne kennis aan handelen en daar toe lust te hebben: en wy werden naderhand overtuigd, dat zy deeze kennis niet gekreegen hadden door een kortstondige verkeering met Vreemden; doch uit hunne handelwyze scheen het een vast gebruik, waar op zy gesteld, en waarin zy bedreeven waren. Met wie zy handelen, mag eenigzins twyfelagtig weezen. Want, schoon wy onder hun dingen vonden, onlochenbaar van een *Europisch* maakzel, of ten minsten bekomen van eenig beschaafd Volk, als Yzer en Koper, blykt het nogthans, in geenen deele, dat zy ze onmiddelyk van die Volken ontvongen. Want wy bespeurden nooit het minste teken, dat zy ooit te vooren Schepen als

als de onze gezien, of met zodanig een Volk gehandeld hadden. Verscheide omstandigheden strekken om dit bykans buiten allen twyfel te stellen. ——— By onze aankomst gaven zy door de nadruklykste tekenen te verstaan, of wy voorhadden ons onder hun neder te zetten; en of wy kwamen als Vrienden: teffens aanduidende, dat zy Hout en Water geheel uit Vriendschap aan ons gaven.' Dit bewyst niet alleen dat zy de Plaats als geheel en al hun eigendom aanzagen, zonder voor eenige meerderheid te schroomen; maar het onderzoek zou zeer onnatuurlyk geweest zyn, op de veronderstelling dat 'er eenige Schepen te vooren geweest waren, handel gedreeven, zich van Hout en Water voorzien hadden, en voorts weder weggevaaren: want, in dat geval, mogten zy denken, dat wy desgelyks zouden doen. 't Is waar, zy lieten geene verwondering blyken op het gezigt onzer Schepen; doch dit kan, gelyk ik voorheen reeds aanmerkte, toegeschreeven worden aan hunne logheid van aart en mangel aan nieuwsgierigheid. Zelfs stonden zy niet versteld op den slag van een snaphaanschoot, tot dat, op zekeren dag, wanneer zy ons wilden toonen dat hunne Pylen en Speeren niet door de lederen wapenrokken konden heen dringen, een onzer een snaphaankogel schoot door zulk een krygsrok, hoewel zesdubbel gevouwen. Hier over betoonden zy zodanig eene verbaasdheid, dat ze ten vollen hunne onkunde aan Vuurwapenen ontdekten. Dit zagen wy vervolgens dikmaal bevestigd, wanneer wy 'er ons van bedienden, om by hun Dorp, en op andere Plaatzen, Vogels te schieten; die wyze van doen deedt hun geheel versteld staan; en onze verklaaringen van 't gebruik des schietgeweers en kogels ontvingen zy met de duidelykste merktekenen van onkunde ten deezen opzigte.

Eenig Berigt eener *Spaansche Reize* na deeze Kust, in den jaare MDCCLXXIV of MDCCLXXV, was, eer wy op reis gingen, in *Engeland* gekomen; doch de bovengemelde omstandigheden wyzen genoegzaam uit, dat deeze Schepen niet te *Nootka* geweest zyn (*). Daarenboven was het

(*) Wy weeten thans, dat deeze gissing van Capitein COOK welgegrond was. Het blykt dat de *Spanjaarden*, op dien togt, volgens hun Dagboek, op drie plaatzen de Inwoonders deezer Kust gesprooken hebben, te weeten: op de Breedte van 41°. 7'. op de Breedte van 47°. 21'. en op de Breedte van 57°. 18'. Zodat zy nog twee Graaden van *Nootka* afwaren, en 't is

het blykbaar, dat het Yzer hier te algemeen; in te veeler handen, en in 't gebruik te wel bekend was, dan dat zy zo laat 'er eerst kennis van zouden gekregen hebben; of, in een vroeger tydperk, door eene toevallige landing van eenig Schip. Zeker, uit het algemeen gebruik, 't geen zy maaken van dit Metaal, mogen wy veronderstellen, dat zy het krygen op een bestendige wyze, door handelen, en zulks reeds voor lange: want zy zyn zo behendig in het gebruiken hunner Gereedschappen, als zy door het langduurigst gebruik kunnen worden. De waarschynlykste wyze, derhalven, op welke wy kunnen veronderstellen dat zy Yzer krygen, is, dat zy met andere *Indiaansche Stammen* handelen, die, of onmiddelyke gemeenschap hebben met de *Europeaunsche* Vastigheden op dat Vasteland, of het misschien magtig worden, door verscheide tusschen beide komende Volken. 't Zelfde mag gezegd worden van het Geel en Rood Koper onder hun gevonden.

Of deeze dingen ingevoerd worden over *Hudsons Baai* en *Canada*, van de *Indiaanen*, die met onze Kooplieden handelen, en zo voorts van den eenen Volksstam tot den ander; dan of zy gebragt worden uit de Noordwestlykste deelen van *Mexico*, op dezelfde wyze, kan men mogelyk niet net bepaalen. Doch het schynt dat niet alleen de ruwe stoffe, maar eenige artykels reeds bewerkt hier toegang vinden. De Koperen Neuscieraaden, in 't byzonder, zyn zo net gemaakt, dat ik zeer twyfel of de *Indiaanen* in staat zyn om ze dus te vervaardigen. De stoffe is zeker *Europisch;* dewyl men geene Americaansche Stammen gevonden heeft, die Geel-Koper wisten te maaken, schoon men koper steeds ontmoette, en door deszelfs zagtheid in allerlei gedaanten kon gevormd en desgelyks gepolyst worden. —— Indien onze Handelaars aan *Hudsons Baai* en in *Canada* zulke waaren niet verhandelen met de Inboorelingen, moeten ze te *Nootka* komen, van den kant van *Mexico*, van waar de twee Zilveren Tafellepels, welke ik hier kreeg, oorspronglyk kwamen. 't Is nogthans zeer waarschynlyk, dat de *Spanjaarden* zulke sterke Handeldryvers niet zyn, of zulke uitgestrekte verbintenissen met de Stammen ten Noorden van *Mexico* niet hebben, dat

is waarschynlyk, dat dit Volk nooit van de *Spaansche Schepen* gehoord had.

dat zy hun eene menigte van Yzer bezorgen, van 't welke zy zo veel overhouden om het Volk hier te voorzien.

Van de Staatkundige en Godsdienstige instellingen onder hun, kan niemand veronderstellen dat wy veel te weeten kwamen. Dit alleen ontdekten wy, dat 'er Mannen waren zo veel als Opperhoofden, met den naam of tytel van *Acweek* onderscheiden, en aan welken de overigen, in zekeren voege, ondergeschikt zyn. Doch ik zou gissen, dat het gezag van ieder deezer groote Mannen zich niet verder uitstrekke dan het Gezin tot het welke zy behoorden, en die hun voor Hoofd erkennen. Deeze *Acweeks* waren niet altoos Lieden van jaaren: waar uit ik besloot dat zy deezen Eertytel by erfenis kreegen.

Niets zag ik, 't geen het minste licht kon verspreiden over hunne begrippen, ten opzigte van den Godsdienst, behalven de Beelden, boven gemeld, door hun *Klumma* geheeten. Zeer waarschynlyk waren deeze Afgoden; doch daar zy dikwyls de benaaming van *Acweek* gebruikten, als zy van dezelve spraken, mogen wy misschien veronderstellen, dat het de Beelden zyn van eenigen hunner Voorouderen, die zy als Goden eeren. Maar dit alles is louter gissen: want wy zagen geene Godsdienstige Eerbiedenis aan dezelve toebrengen, en konden wy geene onderrigting opdoen: vermids wy weinig meer van hunne Taal geleerd hadden, dan dat wy na de naamen van eenige dingen vroegen, zonder in staat te zyn om eenig gesprek te houden met de Inboorelingen, dat ons kon onderrigten van hunne Instellingen en Overleveringen.

('t Vervolg hier naa.)

C O M A L A,

Tooneeldicht van OSSIAN,

EEN CELTISCHE BARD VAN DE DERDE EEUW.

Naer het Hoogduitsch

door

L. STOPPENDAAL, Pz.

INHOUD.

Dit Dichtstuk is van groote waerde, wyl het veel licht verspreid over de werken van Ossian. De hier vermelde Cara-

racul is dezelfde als Caracalla, de Zoon van Severus, die, in 't Jaer 211, eenen kryg voerde tegen de Caledoniers. De verscheidenheid der voetmaet toont aen, dat dit Gedicht oirspronglyk in muzyk gesteld, en denkelyk den Veldoversten, by plegtige gelegenheden, is vertoond geworden. De overlevering heeft ons de geschiedenis volkomener ter hand gesteld, dan dezelve in het Dichtstuk gevonden word.

„ Comala, de dochter van Sarno, den Koning van Inistore, „ of der Orkadische eilanden, verliefde op Fingal, den Zoon „ van Comhal, by een gastmael, waerop haer Vader hem, by „ zyne wederkomst van Lochlin, na Agandeccas dood, genoodigd had. Heure hartstocht was zó geweldig, dat zy, „ als een Jongeling gekleed, die, in deszelfs leger, dienst „ wilde neemen, hem volgde. Zy werd rasch ontdekt door „ Hidallan, Lamors Zoon, een' der Helden van Fingal, „ wiens min zy, voormaels, had versmaed. Haere romaneske „ liefde en heure schoonheid bekoorden den Koning zodanig, „ dat hy voornam haer ter vrouw te neemen. Intusschen „ werd hem de inval van Caracul bekend gemaekt. Hy rukte dadelyk aen, om den voortgang des vyands te stuiten, „ en Comala verzelde hem. Hy liet haer op eenen heuvel, „ in 't gezicht van Caraculs leger, en toog ten stryde, doch „ beloofde alvoorens, dat, wanneer hy in 't leven mogt blyven, hy, tegen den nacht, zou wederkomen."

Het vervolg der Geschiedenis kan men uit het Dichtstuk zelf verneemen.

PERSOONAEDJEN.

FINGAL.	MELILCOMA.	Dogters van MORNI.
HIDALLAN.	DERSAGRENA.	
COMALA.	BARDEN.	

DERSAGRENA.

De dag is voorby! Men hoort, in Ardven, geen ander rumoer dan den bruisschenden Stroom! Dochter van Morni, kom van den oever van Trond! Leg den boog af, en vat de harp! Laet den nacht met gezangen nederdaelen! Dat onze vreugd zich in Ardven vermeêre!

MELILCOMA.

De nacht snelt herwaerds, blaeuwoogig meisje; langs de vlakte groeit de nacht schemerend aen. Ik zag een hert by de Stroomen van Crona; het geleek, door de schaduwen, naer een' bemoschten heuvel, doch het sprong schichtig weg. Om zyn knoestig hoofd zweefde een luchtbeeld. De eerwaerdige Schimmen der Voorvaderen zagen door de wolken van Crona.

DERSAGRENA.

Dit zyn tekens van Fingal's dood. De Koning der Schilden ligt verslaegen! Caracul zegepraelt! verlaet, Comala, uwe rotsen; dochter van Sarno, verlaet ze, met traenen besproeid! De Jongeling uwer liefde is gevallen! Zyn geest waert aen onze heuvels!

MELILCOMA.

Daer zit Comala verlaeten! Twee gryze doggen schudden hunne ruige ooren aen derzelver zyde, en doen het fladdrend luchtje snel beweegen. Haere bloozende kaek rust op heuren arm; de bergwind speelt in haere lokken. Zy wend haere blaeuwe oogen naer de velden, door hem bestemd. Waer zyt ge Fingal? 't word rondöm nacht:

COMALA.

ô Stroomende Carun (*)! Waerom zie ik uwe wateren zich met bloed verwen? Heeft men het gedruisch des gevechts gehoord; en waerom slaept de Koning van Morven? Styg op, ô maen, gy dochter des hemels, zie uit uwe wolken neder! Verschynt opdat ik het geblikker zyner Wapenrusting, in de velden, door hem bestemd, aenschouwe! Of liever, doe het luchtbeeld, dat, in den nacht, onze Vaders verlicht, met zyn' rooden strael nederkomen, om my den weg naer myn' verslaegenen Held te wyzen! Wie zal my voor Jammeren beschútten? Wie voor de liefde van Hidallan? Lang zal Comala naer allen kanten uitzien, eer zy Fingal, in 't midden zyns heirs, zal ontdekken; schemerend, als den komst van den morgen, in de wolken eens uchtends regen.

HIDALLAN (†).

Verduister, gy nevel van den donkeren Crona, verduister het pad van den Bevelhebber! Verberg zyne schreden voor myne oogen! Laet my niet meêr mynen Vriend gedenken! De gelederen van 't leger zyn verstrooid! Geen aenrukkende tred doet zyne Wapenrusting klinken! ô Carun! laet uwe stroomen van bloed rollen! de leidsman van 't Volk is gevallen!

COMALA.

Wie viel aen Carun's bruisschenden oever, gy zoon des bewolk-

(*) Carun, Cara-on, een kronkelende vloet. Hy behoud nog den naem van Caron, en valt in den Forth, (eene rivier van Schotland:) eenige mylen van Falkerk, ten Noorden.

(†) Hidallan werd door Fingal afgevaerdigd om aen Comala deszelfs wederkomst te melden. Dees, om zich over de versmaeding zyner liefde te wreeken, maekt haer bekend, dat de Koning gesneuveld was. Hy meld haer, dat hy deszelfs lyk van 't slagveld had weggenomen, om in haere tegenwoordigheid begraeven te worden. Uit deeze omstandigheid is het te vermoeden, dat dit Dichtstuk, in oude tyden, is vertoond geworden.

wolkten nachts? Was hy wit, als de ſneeuw van Ardven? Bloeiend, als de regenboog? Waren zyne lokken, als de nevel des heuvels, zacht en krullend by zonneſchyn? Was hy, in den ſlag, als de donder des hemels? Snel, als de Reebok der woesteny?

HIDALLAN.

Ô, Kon ik zyne beminde aenſchouwen, ſchichtig haere rotſen verlaetende! heur rood oog door traenen verduisterd! haere bloozende kaeken half in heure lokken verborgen! Speel! lieflyk luchtje! ligt heure zwaere lokken op! laet ik haer' witten arm aenſchouwen! heure wangen, aentreklyk in den rampſpoed!

COMALA.

Is Comhal's Hoofd gevallen, gy boodſchapper van kwaede tyding? De donder rolt op den heuvel, de blikſem ſchiet op vleugelen van vuur! Comala, ſchrik niet, want Fingal ligt geveld! Zeg, gy boodſchapper van kwaede tyding, is de Schild van den Overwinnaer gevallen?

HIDALLAN.

De Volken zyn, op hunne heuvels, verſtrooid! Zy zullen 's Konings ſtem niet meêr hooren!

COMALA.

Schrik vervolg u op uwe vlakte! Verderf gryp u aen, gy Koning, der waereld! Weinige zyn uwe ſchreden naer 't graf, en laet een meisje u beweenen! Dat zy, als Comala, in de dagen haerer Jeugd, traenen ſtorte! Waerom hebt ge my, Hidallan, den val van mynen Held verhaeld? Ik kon, nog eenigen tyd, op zyne terugkomst hoopen; ik kon nog gelooven, dat ik hem, op de afgelegene rotſen, aenſchouwde; een boom zou my, veelligt, met deszelfs verſchyning kunnen begochelen; het gedruisch des heuvels zou myn oor het getoet van deszelfs hooren ſchynen te weezen. Ô! Was ik aen de oevers van den Carun! Dat myne traenen zyne wangen beſproeiden!

HIDALLAN.

Hy ligt niet aen de oevers van den Carun: op Ardven ſtichtten de Helden voor hem een graf. Zie, ô maen, uit uwe wolken op hem neder! Uwe Straelen blinken op zyne borst! Dat Comala hem, in den glans zyner wapenrusting, aenſchouwe!

COMALA.

Toef, gy zoon des grafs, tot dat ik myn' beminden aenſchouwe! Hy liet my alleen op de Jagt. Ik wist niet, dat hy zich naer den kryg begaf. Hy zeide, dat hy, tegen den nacht, zou wederkeeren. De Koning van Morven is teruggekomen! Waerom hebt gy, trillende bewooner der rot-

 ſen,

ſen (*), my niets van zynen val gemeld! Gy zaegt hem in zyn jeugdig bloed wemelen, doch gy zwygt het voor Comala.

MELILCOMA.

Wat gedruis hoor ik by Ardven? Wie is daer zo blinkend in 't dal? Wie ſnelt herwaerds aen, als de kragt eens vloeds, wanneer zyne voortgeſtuwde wateren in het licht der maene blikkeren?

COMALA.

Wie anders, dan de vyand van Comala, de Zoon van den Koning der Waereld! Mik den boog van Comala uit uwe wolken, ô geest van Fingal! Laet hem, als een hert der woesteny, nederſtorten! Het is Fingal in 't midden zyner ſchimmen! Waerom komt gy, myn beminde, zo verſchriklyk, doch zo bekoorlyk voor myne ziel?

FINGAL.

Heft, gy Barden, het lied aen, bezingt den kryg des ſtroomenden Caruns! Caracul vlood voor onze wapenen langs de velden van zynen hoogmoed! Hy verdwynt van verre als een luchtbeeld, dat eenen geest van ſchaduwen omvangt, wanneer de winden het over de heide verdryven, en de donkere wouden alöm verlicht worden! Ik vernam eene ſtem; of was het de wind van mynen heuvel? Is het de Jageres van Ardven, Sarno's withandige dochter? Zie van uwe rotſen neder, myn beminde, laet ik de ſtem van Comala verneemen!

COMALA.

ô Bekoorlyke Zoon des doods, neem my in de groeve uwer ruste!

FINGAL.

Kom naer de groeve myner ruste! De ſtorm is voorby; de zon ſpreid weder haeren glans op onze velden? Jageres van het klinkend Ardven, kom naer de groeve myner ruste!

COMALA.

Hy keert, met roem belaeden, te rug! Ik ken de regtmaetigheid van zynen kryg! Doch ik moet agter de rots wat uitrusten, tot dat myne ziel van den ſchrik zal zyn bekomen! ô Breng de harp hier! hef liederen aen, gy dochter van Morni!

DERSAGRENA.

Comala doodde drie herten in Ardven; het vuur ſtygt, op de rots, hemelwaerd; begeef u naer 't gastmael van Comala, gy Koning van 't magtig Morven!

FIN-

(*) Door den bewooner der rotſen word een Druid verſtaen. Het is waerſchynlyk, dat eenigen uit de Orde der Druiden, tot het begin der regeering van Fingal, nog overgebleeven zyn, en dat Comala een' derzelven over den uitſlag van den kryg raedgepleegd heeft.

FINGAL.

Laet uwe ſtemmen hooren, gy zoonen der liederen? bezingt den kryg van den ſtroomenden Carun! Dat myn withandig meisje vrolyk zy, terwyl ik het gastmael myner beminde beſchouw!

BARDEN.

Rol, ſtroomende Carun, rol met vreugde voorby! De Zoonen des krygs vlooden! Men ziet het ros niet meêr in onze velden; hunne trotſche vleugelen (*) ſpreiden zich uit in andere Landen. Nu zal de zon in vrede opgaen, en ſchaduwen zullen, met blydſchap, nederkomen. Het gedruisch der jagt zal vernomen worden; de ſchilden hangen in het portael. Wy zullen, in den Zeeſlag, vrolyk weezen. Onze handen zullen rood geverfd worden in 't bloed van Lochlin. Rol, ſtroomende Carun, rol met vreugde voorby, de Zoonen des krygs vlooden!

MELILCOMA.

Dael, gy ligte nevel, naer beneden! Gy ſtraelen der maen, voert haere ziel hemelwaerd! Het meisje ligt bleek by de rotſen! Comala is dood!

FINGAL.

Is Sarno's dochter verſcheien; dat witboezemig meisje myner liefde? Kom, Comala, op myne heiden my te gemoet, wanneer ik my eenzaem nederzet by de ſtroomen myner heuvelen!

HIDALLAN.

Is de ſtem der Jageres van Ardven verſtomd? Waerom heb ik de ziel van 't meisje verſtoord? Wanneer zal ik u, met blydſchap, op de Jagt der donkerbruine herten aenſchouwen?

FINGAL.

Jongling van een donker gelaet! Gy zult den maeltyd in myn Voorhof niet meêr genieten! Gy zult myn wild niet vervolgen! Door uw zwaerd zullen myne vyanden niet neêrgeveld worden! Breng my naer 't oord haerer ruste, opdat ik heure ſchoonheid aenſchouwe! Zy ligt verbleekt by de rotſen neder! De koele winden ligten haere lokken op! De pees van haeren boog zweeft in de lucht! In haeren val brak zy haeren pyl! Verhef den lof der dochter van Sarno! Laet haeren naem door de winden des hemels omgevoerd worden!

BARDEN.

Aenſchouw! Vuurige verhevelingen verſpreiden haeren glans rondom het meisje! Zie! Straelen der maen voeren heure ziel hemelwaerd! De ontzagverwekkende ſchimmen haerer voorva-

(*) De Dichter zinſpeelt waerſchynlyk op den Roomſchen Adelaer.

vaderen zien, uit haere wolken, op haer neder! Sarno (†) met een donker gelaet! Fidallan met vuurigblikkende oogen! Wanneer zal uwe witte hand zich opbeuren? Wanneer zal men uwe stem op onze rotsen verneemen? De meisjes zullen u op de heide zoeken, doch zy zullen u niet vinden. Gy zult, ten eenigen tyde, in haere droomen verschynen, om rust aen heure zielen te schenken. Uwe stem zal in haere ooren blyven; zy zullen, met blydschap, gedenken aen de droomen haerer rust. Rondòm het meisje schitteren vuurige verhevelingen, en straelen der maen voeren heure ziel hemelwaerd!

(†) Sarno, Vader van Comala, stierf kort na haere vlucht. Fidallan was de eerste Koning, die in Inistore, het gebied voerde.

BEDENKINGEN OVER DEN OORSPRONG EN DE BEDUIDENISVOLLE HOEDANIGHEDEN VAN DE HOED DER VRYHEID.

(Uit het Engelsch.)

De oude *Romeinen* waren doorgaans gewoon, met blooten hoofde, te gaan; by koud en regenagtig weer, bedekten zy 't zelve met een der slippen van hunne mantels of togaas. CESAR, hun eerste Keizer, kaalhoofdig zynde, bedekte het met een Lauwerkrans. Ouderdom en Ziekte geregtigden, in de vroegste tyden, alleen iemand, tot het draagen van een Kap of Muts. De Ouderdom toen iets eerwaardig zynde, zo werden de Kappen met den tyd een teken van Eer; en niemand werd toen *eerwaardig* gerekend, dan die *vry* was, en, langs deezen weg, geraakte de Kap in de mode, als een teken van Vryheid; wanneer een *Slaaf* uit zyn dienst ontslaagen en voor een *Vryman* verklaard werd, kreeg hy een Kap, welke hy in 't openbaar mogt draagen.

De *Pileus*, of de *Hoed der Vryheid*, is geheel eenvoudig van gedaante, gemeen van stoffe, en wit van kleur. —— De gedaante, is als een Zulkerbrood, breed van onderen en uitloopende als een Kegel. Zulks duidt aan, dat de Vryheid rust op den breeden grondslag der Menschlykheid; en de pyramidaale gedaante, het zinnebeeld der Eeuwigheid, wyst aan, dat dezelve altoos moet duuren. —— De Hoed der Vryheid is eenvoudig: dewyl Vryheid den Mensch ten natuurlyksten en grootsten cieraad strekt. Dezelve heeft geen gouden of zilveren boorden, welke zo vaak het lievery zyn, van onderwerping aan willekeurig gezag. —— Die Hoed is van gemeene Stoffe, van wol gemaakt, om aan te duiden, dat Vryheid zo wel het geboorteregt is van den Schaapherder, als van den Raadsheer. —— Eindelyk de Hoed der Vryheid is wit; de eigenaartige kleur van ongeverfde wol: dit zinschetst, dat de Vryheid geheel natuurlyk is, geen vlekken draagt van Partyschap, en onbezoedeld blyft van Dwinglandy.

D 2

DE
PATRIOT.

[*Naar het Hoogduitsche van* UZ.]

Zoo ooit de roem dier Helden geldt,
Die glansryk, als de ſterren, praalen,
En wier vergoode lof geene eeuwen kunnen maalen;
ô Patriot! zyt gy myn Held.

Gy, ſchoon gedreigd door 's trotſchen hand,
Durft gantsch u 't Vaderland te wyden:
Zyn lyden grieft uw hart; zyn vreugd kan u verblyden;
Gy leeft en ſneeft voor 't Vaderland.

Vergeefsch poogt van der deugden baan
Snood zelfbelang u af te dringen:
Vergeefsch voert zy op u, met zin betovrend zingen,
De listige verleiding aan.

Vergeefsch maalt ze u de gouden pracht,
Den trotſchen rykdom voor de zinnen:
Vergeefsch tracht ze u, voor 't hoofd haar 's ſlaavenheirs te winnen
Dat ſteeds in valſchen wellust lacht.

Verwinn'lyk! — meer dan Cezar groot,
Voelt zich uw hart tot weêrſtand noopen:
Uw eedle ziel verwint, door goud niet om te koopen,
Niet af te ſchrikken door den dood.

Gelyk een onbeweegbre rots,
(Als zeeën waterbergen vormen,)
Pal ſtaat in d' oceäan, en moedig onder 't ſtormen,
Verduurt der golven woest geklots:

Zoo ſtaat gy met onwrikbren moed;
Trotſeert, van vriend en hulp verlaaten,
Den toorn dier magtigen, dier ſnooden, die u haaten,
En hunn' ontzinden monſterſtoet.

Het

Het Vaderland gered te zien,
Is voor u goddelyk verblyden;
Is voor u englenvreugd, zelfs in het zwaarste lyden,
Als burgers u ondankbaar vliên:

Tot u de Hemel, glorieryk,
Ter wooning roept der waare Helden,
En 't volk uw deugd en trouw door traanen zal vermelden,
Die stroomen op uw achtbaar lyk.

Veracht, vergeeten in den dood,
Verrotten, in onëedle graven,
Zy, in wier laage ziel, als overwonnen slaaven,
Het kruipend' zelfbelang gebood.

Die Aterlingen!... 't Vaderland,
't Welk' hen, al 't geen' ze hadden, leeven,
Rust, overvloed, en eer, en vryheid hadt gegeeven,
Bad vrugtloos in zyn' veegen stand.

En zy, zy vlooden, meer en meer,
By 't klimmen van 's Lands tegenspoeden;
En waren slechts bedacht, by 's Vyands spoorloos wooden,
Op hunne en hunner huizen eer.

Hun huis ontvliê der wraake nooit,
Die eens des boozen hoofd zal treffen:
Wat snood, tot 's burgren schaê, zich zag ten top verheffen,
Wordt, door nog snooder hand, verstrooid.

Der Burgren heil bloeit met den staat:
De staaten door de Patriotten.
't Atheensche Volk dorst naauw' der vadren deugd bespotten,
Op 't wierd verwonnen door verraad.

En gy, ô Rome! ô koningin!
Die Koningen, en konings zoonen
Dorst stooten van den throon; gaaft zelfs uw gouden kroonen,
Als buit uw plondraars tot gewin.

Als

Als, in den akeligen nacht,
Haar ſchutsgeest langs haar puin koomt zweeven,
Stilzuchtend' ziet, dat niets, niets van haar is gebleeven
Dan 't gruis en 't ſtof der oude pracht:

En dan de groote daên herdenkt,
Die zyn geliefkoost volk verrichtte,
Toen nog voor 't Vaderland der burgren trouw niet zwichtte,
Vóór goudzucht hadt hun deugd gekrenkt:

Toen aller burgren toeverlaat,
Toen Scipioos, toen Curiusſen,
Toen eedle Catoos nog, en toen Fabritiusſen,
Vereenigd leefden voor den ſtaat:

Dan klaagt hy luid': „ Ze zyn niet meer!
„ Ze zyn niet meer die eedle dagen!"
En Rome's muuren zelfs ſlaan ylings mede aan 't klaagen,
Angstvallig jammerend', keer op keer:

„ Ze zyn niet meer..! en Rome, ô ſmart!
„ Verheven door de Patriotten,
„ Myn edel Rome viel, toen allen burger-rotten
„ Ontbrak een Patriottisch hart!" —— ——

De val dier ſtad toone all' wat leeft,
Leere ons voor wisſe waarheid achten:
De grootſte ſtaat is zwak, die duizend legermagten,
Maar —— geene Patriotten, heeft.

	Bar:	Th:	Wind.		
	28. 10-6	49	NW	6	wolkig
1	— 10-7	61	WNW	4	betr.
	— 10-0	52	W 4 W t N	4	donker
	— 9-8	53	WNW	6	iets R. donker
2	— 11-1	53	NNW	9	donker z. betr.
	29. 0-5	48*	N	9	—
	— 0-9	50	NW	3	wolkig
3	— 0-7	64	ZW	2	z. betr.
	28. 11-8	56	WZW	1	iets R. z. betr.
	— 11-1	57½	WNW	1	z. betr. wolkig
4	— 11-5	66	NNW	1	o. helder
	— 11-5	52	N	1	—
	— 11-0	56	O t Z	3	zw. Regen
5	— 11-0	60	OZO	2	—
	— 10-5	54	W	2	z. betr.
	— 10-7	56	NNW	4	donker R.
6	29. 1-0	60	N	4	z. betr.
	— 2-4	51½	N t W	4	donker iets R.
	— 2-6	50½	NNW	4	—
7	— 2-5	58½	—	5	z. betr. o. helder
	— 2-0	53	N O	1	o. helder
	— 1-0	55½	OZO	1	R.
8	— 1-0	69½	Z t O 2 W	2	wolkig
	— 1-7	58	W	2	donker iets R.
	— 2-7	58½	ZW 4 W	4	— iets R.
9	— 3-5	69½	W	3	z. betr.
	— 4-4	59	W t N	2	—
	— 4-8	62	NW t W	2	o. helder
10	— 5-5	74½	—	2	—
	— 5-4	60	WNW	1	helder
	— 5-2	64	—	1	—
11	— 5-1	75	NW	1	—
	— 4-7	64	—	[illegible]	helder.
	— 4-0	67	WNW	1	— zw. wolken
12	— 4-5	75	N O	[illegible]	wolkig o. helder
	— 5-0	55	N t W	[illegible]	helder
	— 5-2	58	N	[illegible]	—
13	— 5-5	67	—	3	o. helder
	— 5-1	56	NNO	3	helder NL
	— 4-[illegible]	58	NO	2	—
14	— 4-3	67½	O	2	o. helder
	— 3-0	59	ONO	3	helder, wat betr.
	— 2-0	64	O t Z	2	wat betr.
15	— 0-4	72	O	2	o. helder
	28. 11-0	63	ONO	1	—

	Bar:	Th:	Wind.		
	28. 9-7	65	Z W	2	z. o. R. zw. wolken
16	— 9-0	62	WNW	6	—
	— 8-6	51	N W	10	zw. R. zw. wolken
	— 9-2	50	O t Z	4	iets R. z. betr.
17	— 11-4	65½	N O	4	z. betr. iets R.
	29. 1-7	54	NNO	4	R. zw. wolken
	— 2-5	57	N	4	zw. R. z. betr.
18	— 3-4	62½	—	7	wolkig z. b. iets R.
	— 3-6	55	N t W	6	donker nagt R.
	— 3-7	56	N O	2	z. betr.
19	— 4-0	64½	N t O	3	wolkig o. helder
	— 4-4	55	N	6	donker
	— 4-4	55½	—	6	—
20	— 4-5	62	—	7	— iets R.
	— 4-6	55	—	6	—
	— 4-7	56	—	4	—
21	— 4-6	64	—	4.6	z. betr. o. helder
	— 4-4	49	—	6	helder
	— 4-2	55	N t W	5	o. helder z. betr.
22	— 4-2	60	—	6	iets R. —
	— 4-2	52	N	6	z. betr.
	— 4-2	56	—	4	o. helder
23	— 4-9	64	—	5	—
	— 5-2	54½	—	4	betr.
	— 5-2	58	—	4	z. betr.
24	— 5-2	66	N t O	3	— o. helder
	— 5-1	55	N	3	—
	— 4-8	58½	—	3	—
25	— 4-8	68½	N t O	2	betr. o. helder
	— 4-7	54	—	1	helder
	— 4-7	58	N	2	—
26	— 4-5	76	—	2	—
	— 4-3	60	—	2	o. helder
	— 4-3	61½	N O	2	helder
27	— 4-2	71	ONO	2	—
	— 3-4	60½	N O	2	o. helder
	— 2-4	63	—	1	— wat betr.
28	— 2-2	73½	—	1	betr. o. helder
	— 1-5	61	NO t O	1	o. helder
	— 1-0	64	ONO	2	—
29	— 0-6	77	—	4	— wat betr.
	— 0-0	64	N O	3	—
	28. 11-8	66	NO t O	3	helder
30	— 11-6	78	ONO	4	— o. helder
	— 11-7	66	N O	3	—
	29. $2\frac{33}{90}$	$60\frac{32}{90}$		$3\frac{8}{10}$	

Th. den 1 's mo. 6 u. 47
26 's nam. 3½ u. 78
27 — — 72
— 's av. 11½ u. 56
29 's nam. 3½ u. 79
30 — — 70½

Th. 's mo. $57\frac{57}{90}$
's mid. $60\frac{54}{90}$
's av. $56\frac{13}{90}$

D R U K F E I L E N.

1784 *Juni* 's mo. 18. Windkragt 5 moet zyn 6.
— *Octob.* 's av. 29 — 18 — 10.
— *Nov.* 's av. 14 moet bystaan — R.
— — 's av. 15 Barom. 1. 0 — 1. 3
— — 's mo. en 's mid. 19 — HR — Hb.
— — 's mo. 23 Windkragt 2 — 3.
— — gemidd. Th. 43 $\frac{6}{90}$ — 43 $\frac{56}{90}$

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

REDENVOERING OVER DE NATUUR DER GEZONDE LEERE.

Doch gy, ſpreek het geen de Gezonde Leer betaamt.

PAULUS. *Tit.* II. 1.

Door ALEXANDER GERARD, D. D. *Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Aberdeen.*

(*Vervolg en Slot van bl.* 330.)

Wy hebben, door een onbevooroordeeld onderzoek van alle de Texten, waarin van de *Gezonde Leer*, de *Gezonde Woorden*, 't *Gezond Geloof* geſprooken wordt, den waaren Schriftuurlyken zin dier uitdrukkinge opgeſpeurd. Apostel PAULUS gebruikt die ſpreekwyze zo veelvuldig, en wanneer hy ze bezigt, ontvouwt hy de meening zo zorgvuldig, dat hy ons in ſtaat geſteld heeft om van de betekenis met de volkomenſte blykbaarheid overtuigd te worden. De blykbaarheid is, in de daad, zo ſterk, dat, wanneer wy daar het oog op vestigen, eene zo lange naſpeuring, als wy te werk ſtelden, onnoodzaaklyk moge ſchynen; dan de Menſchen zyn zo gewoon aan eene andere opvatting van dit onderwerp, dat de breedvoerigſte naſpeuring, zo ik vrees, ongenoegzaam zal weezen voor ſterke Aankleevers van Secten en Partyſchappen, en zulks zal het verre van overtollig maaken, dat wy voortgaan, en, in de

II. *Tweede Plaatze*, de onderſcheide byzonderheden, welke daarin liggen opgeſlooten, nog wat klaarder toe te lichten.

1. In 't algemeen is *Gezonde Leer*, de zuivere en egte Leer van het *Euangelie*, de Leer door CHRISTUS en de Apostelen verkondigd; geheel, zonder agterlaating van eenig gedeelte; onveranderd, zonder vlek of rimpel; zuiver, onvermengd met iet anders, of in de zaaken of in de wyze van uitdrukking; hoofdzaaklyk voorgeſteld in de *Gezonde Woorden* met welken CHRISTUS en de Apos-

telen die Leere overleverden. Zeker heeft men maar weinig nederigheids noodig om te erkennen, dat deeze de geschiktste zyn: de Woorden van CHRISTUS zyn de Woorden van GOD, zyne Godlyke Natuur sprak ze; de Geest van GOD was op de Apostelen en Propheeten, deeze wederhieldt hun van eenig woord te gebruiken, 't geen de Waarheid niet uitdrukt; en, niettegenstaande de groote verscheidenheden in hunnen styl, heeft te taal van hun allen een zeker algemeen character en geaartheid, in welk opzigt wy mogen beweeren, dat 'er eene eenpaarigheid van spreektrant in de Heilige Schriften heerscht. —— Deeze algemeene beschryving der *Gezonde Leere* zal, hoofdzaaklyk toegestemd worden door alle *Christen-Aanhangen:* want, schoon hunne byzondere Leerstelzels, in eenige deelen, rechtdraads tegen elkander aanloopen, agt ieder Aanhang zyn eigen Stelzel de zuivere Leer van het *Euangelie* te behelzen; en, hoewel zy allen eenige Kunstwoorden gebruiken, in de Heilige Bladeren niet te vinden; rekent ieder Aanhang zyn eigen verzameling van Kunstwoorden volkomen van gelyke betekenis met de uitdrukkingen der Schriftuure; doch bepaalder geschikt om derzelver weezenlyken zin zo net uit te drukken, als dezelve behoedt voor misverstand en verkeerde uitlegging.

2. Het verdient, overzulks, onze nauwlettendste aandagt, dat *Gezonde Leer* betekent, de Zuivere Leer van het *Euangelie, byzonder zo als dezelve onderscheiden is van alle menschlyke bepaalingen, beperkingen, scherpzinnigheden en byvoegzelen.* Wy hebben hier boven in 't breede gezien, hoe zorgvuldig de Apostel dezelve tegen alle deeze overstelt. Zyne uitdrukkingen zyn rechtstreeks ingerigt tegen de verderfenisse der Leere ten dien dage heerschende; doch ze zyn zodanig gekoozen dat ze desgelyks, op de eigenaartigste wyze, toepasselyk zyn op alle laatere verdraaijingen: hy voorzag ze, hy voorspelde ze, en hadt ze op 't ooge ten minsten in eenige der voorheen verklaarde plaatzen. In de daad alle uitgeploozene of gedrongene verklaaringen van de *Christlyke Leere;* alle ongegronde of aangenomene gevolgen daar uit afgeleid; alle netelige geschilstukken daaromtrent, welke de Kerk beroerd hebben, betoonen van zelve zodanige vervalschingen te zyn als de Apostel veroordeelt; zy zyn gebrandmerkt met dezelfde slegte kentekens als hy opgeeft; zy hebben de eigenste uitwerkzels voortgebragt, welke hy beschreef.

Zy hadden, ten tyde des Apostels, reeds een begin genomen,

men, en verfpreidden zich welhaast wyder en wyder. Vergeetende dat het *Euangelie* niet geopenbaard was om het vernuft te oefenen of de nieuwsgierigheid te voldoen, en verlangende om 't zelve aan te pryzen by de Ongeloovigen, inzonderheid de Wysgeeren; deels ook, dit moet men toeftaan, gezwaaid door hunne eigene vooropgevatte begrippen en denkende de keurigheid van hunne eigene bevatting ten toon te fpreiden, begonnen eenige *Christenen*, zeer vroegtydig, de Artykelen van hun Geloof te verftaan overeenkomftig met de befpiegelende begrippen der *Griekfche Wysbegeerte*, bovenal de *Platonifche*; om dezelve te bepaalen met eene wysgeerige ftiptheid, en in Schoolfche Spreekwyzen te bevatten, gelykenisfen aan te wenden om ze op te helderen, veronderftellingen aan te neemen om 'er reden van te geeven, die niet alleen willekeurig, maar over 't algemeen oneigen, waren. ——— Men befchuldigde hun van dwaaling. Hunne befchuldigers waren niet wys genoeg om zich voldaan te agten met te bewyzen, dat de Schriftuur den zin, welken zy daar aan gaven, niet behelsde, of toeliet; doch, befmet met den geest dier zelfde Wysbegeerte, floegen zy over tot tegengeftelde bepaalingen, vergelykingen, veronderftellingen, en fchoolfche fpreekwyzen, dikwyls even onvoegelyk, even zeer tot dwaaling leidende. Deeze werden hun, en te recht, te rug gekaatst door hunne tegenftanders. 'Er reezen gefchillen over deeze tegenftrydige bepaalingen; de menigte voegde zich aan wederzyden; zy vervielen tot gekyf, bitterheden, verdenkingen, onderlinge fmaadredenen en verwytingen. Men zogt met een fcherpziend oog valschheid te ontdekken, en voor 't meerendeel werd dien gemaklyk gevonden, in de afgetrokken en fyngefponnene bepaalingen van elke Party. ——— In den voortgang des gefchils, bedagt men, van wederzyden, nieuwe fpreekwyzen: nieuwe onderfcheidingen, nieuwe vergelykingen, om nauwkeurig het byzondere van zyn eigen gevoelen uit te merken; nieuwe veronderftellingen werden 'er gefmeed om die Leer met de Schrift of met zichzelve te doen zamenftemmen, en de tegenwerpingen daar tegen te ontdekken. Ieder zodanig eene pooging bragt nieuwe gefchillen ter baane; en elk nieuw gefchilftuk werd beuzelagtiger, denkbeeldiger en afgetrokkener dan het voorgaande. In het ontvouwen deeden zich nieuwe fcherpzinnigheden van onderfcheiding en nieuwe fyngefponnenheden

den van bewysredenen op. Elk Geschilvoerder voegde 'er iets by naar zyne eigene wyze van bevatting.

De Kerk werd verdeeld, verwilderd, en in vlam gezet. Men riep Kerkvergaderingen zamen om de Geschilstukken te bepaalen, en de haatlykheden, daar door veroorzaakt, weg te neemen; doch, in stede *van zich vast te houden aan den regel der Gezonde Woorden*, in stede van alle de Partyen te rug te roepen tot de eenvoudige Leer van het Euangelie, in stede van de onschriftmaatige en eigendunklyke verklaaringen, van wederzyden bygebragt, te verwerpen, traden zy tot alle de kleinigheden des Geschilstuks, betwistten dezelve met vooroordeel en drift; zy gaven zich toe in hairklooveryen, vervielen tot tierend geschreeuw, tot onderling beschuldigen en dreigen, ja zomtyds sloegen zy over tot oproer en geweld. De sterker Party kreeg de overhand op de zwakkere, door de meer betoonde hevigheid, door den schrik der uitgedonderde bedreigingen, door enkel geweld of door de meerderheid, zomwylen eene kleine meerderheid, van stemmen. Zy keurden alle de spitsvindigheden, drogredenen, en vindingen van ééne Party goed, namen de harde woorden en kunsttermen, welke zy geschikt oordeelden, om zich van die der andere Party te onderscheiden, aan; en bepaalden door een besluit van aangemaatigde doch ontzaglyke magt, dat deeze alle Geloofsartykelen zouden weezen, en hunne uitgekooze kunsttermen de keursteen der waarheid. Al wie weigerde zich aan hunne voorschriften te onderwerpen, veroordeelden zy als Aanhangers der tegenpartye, en brandmerkten ze als Ketters: zy scholden, vervloekten, banden; en, wanneer zy den wereldlyken arm konden overhaalen om deel te neemen in hunne gevoeligheid, ving het vervolgen, het dooden, aan. ——— Andere Kerkvergaderingen werden belegd, en gaven dikwyls tegenovergestelde vonnissen, stelden daar tegenaanloopende Leeringen vast, en bebolwerkten dezelve door andere kunsttermen; doch 'er heerschte dezelfde geest van Partyschap en Geweld. Geen hunner besluiten deedt ooit een enkel geschilstuk af. Integendeel, zy deeden de toen gereezene geschillen volduuren, de bitterheid van den twist toeneemen, en zich wyder verspreiden. ——— Desgelyks miste het niet dat zy nieuwe geschillen verwekten. De Persoonen, die 'er tegen spraken, bedagten nieuwe woorden, onderscheidingen, en hairklooveryen tot wederlegging van de spitsvindigheden in de gemaakte besluiten; zy verschilden deswegen, en scheurden in kleinder Partyen. ——— Zy, die de Besluiten aan-

kleef-

kleefden, kwamen niet overeen omtrent de meening, floegen tot heftig twisten over, beschuldigden elkander van dwaaling, van Godslastering, en weigerden gemeenschap met elkander te houden. ——— Door de zugt tot Geschilvoering en den geest van scheuring by allen werd de *Christlyke Kerk* verdeeld, gesmaldeeld, en weder gesmaldeeld in ontelbaare Aanhangen, haatende en vervloekende de een den ander; doch alleen van elkander onderscheiden door woordverschillen of door begrippen, waaromtrent de Heilige Schrift niets bepaalt, of van welken 's Menschen bekwaamheden geene klaare bevatting kunnen vormen, en waar over het onnoodig en onnut is eenig denkbeeld in 't geheel te hebben.

Onderscheide Stelzels van Wysbegeerte volgden elkander op, by ieder van deeze werd, op zyn beurt, de Leer van het *Euangelie* ingelyfd. Hier door nam dezelve eene verscheidenheid van gedaanten aan; doch alle zeer ongelyk aan de oorspronglyke eenvoudigheid. Wanneer de Wysbegeerte van ARISTOTELES, zonder eenige mededinging van eene andere, op de Schoolen heerschte, (eene Wysbegeerte van den beginne af fyngesponnen, twist- en geschilziek, en nog meer dusdanig geworden, door de verkeerdheid der *Scholastiken*,) werd de *Christlyke Leer*, door 'er naa geplooid te worden, geschikt volgens derzelver gedwonge wyze van verdeeling, begreepen volgens derzelver regelen van bepaaling en onderscheiding, uitgedrukt in derzelver harde bewoordingen, en men redenkavelde daar over in Kunsttermen: dit gaf aan die Leer eene wanschiklyke en van de oorspronglyke geheel vervreemde gedaante. Het valsch Vernuft sloofde zich af in het uitdenken van vraagstukken over elk Artykel der *Christlyke Leere*, in dezelve tot de uiterste fynheid uit te spinnen, en daar over te zintwisten met al de gemaakte nauwkeurigheid der *Scholastiken*. Vraagen kwamen uit vraagen in een endlooze reeks voort: alle noodloos, de meeste van geene aangelegenheid, veele alleen in woordspeeling bestaande, veele belachlyk, veele onbepaalbaar, en zelfs onverstaanlyk, ja eenige Godloos en Godslasterlyk. Zy werden meest alle leerstellig bepaald, de bepaalingen van veele tot Geloofsartykelen verheeven; en de Kunstwoorden, in de bepaalingen gebezigd, dienden ten eenigen erkenden kenmerk dat iemand die Artykelen vasthieldt.

Door zulke Tegenkantingen en Geschillen der *valschlyk genaamde Weetenschap*, volduurde, en nam, verscheide Eeuwen lang, de verstands verduistering toe; de Leer

der *Roomsche Kerke* werd een wanschiklyk lichaam van Stellingen, onschriftmaatig begreepen en uitgedrukt, en veele derzelven waren niet alleen ontbloot van allen steun in het *Euangelie;* maar lynrecht daar tegen strydig. ——— De Hervormers stonden op, in een gezegend uur, om hun gewigtig werk aan te vangen, zy ontdekten deeze hoop van misvormingen, stelden de verdraaijingen van het *Euangelie* die dezelve uitmaakte, en de verdichtzelen aan het *Euangelie* toegevoegd, ten toon. Zy verklaarden de Heilige Schrift voor den éénigen Regel des Geloofs, en wraakten alle menschlyke bepaalingen van deszelfs eenvoudige beginzelen. Gelukkig, indien zy hierin standvastig, en zichzelven gelyk, gebleeven waren. Doch hunne tegenstanders vroegen wat het bepaaldlyk was, 't geen zy geloofden; zy hielden het beroepen op de Heilige Schrift voor ongenoegzaam om dit te bepaalen: dewyl *Christenen* van allerlei Aanhang zich van dit gezag bedienden; zy schreeuwden, dat de Leer der *Protestanten* geheel onbepaald was en onzeker; zy misvormden dezelve deerlyk; en vorderden, dat de *Hervormden*, op een bepaalder wyze, daar over zouden spreeken. ——— Overmand door dit lastig aanhouden, dit schreeuwen, dit beschuldigen, en niet ten vollen geneezen van den spitsvindigen geest, die hun voorheen dreef, werden zy onbedagt, schoon in den aanvang, met tegenzin, bewoogen, om de uitdaaging te aanvaarden.

De eerste Verklaaringen hunner Leere waren vry eenvoudig; der *Scholastiken* wyze van schikking, van betoog en uitdrukking, vermydden zy veeleer dan dat zy 'er zich op bevlytigden; doch de lust om afgetrokken te spreeken kreeg allengskens meer kragts en invloeds: de uitleggingen der Leere, door deezen gegeeven, mishaagden anderen; binnen kort kwamen 'er tegengestelde uitleggingen te voorschyn: hier over reezen geschillen: deeze werden met meerder en meerder scherpzinnig redentwisten voortgezet; alle de hardste woorden der Schoole ontleende men om het verschil der denkbeelden uit te drukken, en men bediende zich van de beuzelagtigste en onverstaanbaarste onderscheidingen der Schoole om ze te bestryden. ——— De *Protestanten* geraakten verdeeld in ontelbaare Aanhangen, onderscheiden door byzondere Geloofsstukken over onnoodzaaklyke punten, of die onmogelyk bepaald kunnen worden. Geloofsbelydenissen waren tegen Geloofsbelydenissen aangekant; Stelzels van Godgeleerdheid tegen an-

andere overgesteld; eenige geheel en al niet zo zeer Stelzels van *Christlyke Godgeleerdheid*, als bovennatuurkundige Stelzels van woordentwist over bespiegelende, afgetrokkene, en weinig beduidende geschillen, waar toe die Godgeleerdheid aanleiding gaf. Elke Party hieldt zich styf en sterk by zyne eigene wyze van begrypen en zelfs uitdrukken van de waarheid; en hier door bleeven zy verdeeld en verschillend.

Zodanig is het algemeen Tafereel van der *Christenen* afwyking van de *Eenvoudigheid der Gezonde Woorden*. Elk der opgenoemde stukken zouden wy gereed kunnen staaven, door het ophaalen van ontelbaare gebeurtenissen, in de Kerklyke Geschiedenis voorkomende. Niet te vrede met in deezer voege daar van af te wyken, hebben zy de afwyking in de plaats gesteld, en aan dezelve den naam van *Gezonde Leere* gegeeven. Elke Party bestempelt daar mede, die byzondere verklaaringen, bespiegelingen, en bepaalingen, welke dezelve kenmerken, onderscheiden, en op het verste van alle andere Partyen verwyderen: doch deeze worden door den Apostel, met de sterkste woorden van afkeuring, uitgeslooten van het denkbeeld der *Gezonde Leere*, en hy maant de *Christenen* aan zulks te vermyden, als daar mede rechtstreeks strydig. 't Geen de onderscheide Aanhangen ophemelen als de *gezondste Leere*, is, naar 's Apostels meening, het *ongezondste*. Volgens zyn begrip deswegen, en dit begrip verdient alleen de aanneeming der *Christenen*, wykt de verslaafde aan eenige benaaming onder de Christenheid, de vasthoudende Voorstander van eenigen Aanhang, daar van eenigermaate af, en doorgaans het allerverste.

3. *Gezonde Leer* duidt eene Leer aan die ter Deugdsbetragting opleidt. PAULUS paart met voordagt, en bestendig, gelyk wy gezien hebben, dit denkbeeld met het voorgaande, en zy zyn, in derzelver natuur, op 't nauwst aan een verbonden. Alle afgetrokkene bepaalingen der Leere, alle diepzinnige Vraagstukken over dezelve, zyn, in derzelver weezen, geheel bespiegelend, ten beste genomen, alleen geschikt om het Verstand te oefenen, al te dikwyls alleen om het te verwarren en te verbysteren; derzelver natuurlyke uitwerkzels zyn netelige geschillen, twistvraagen, verdeeldheden, geen daadlyke uitoefening van Deugd en Heiligheid; *Leest men ook Druiven van Doornen, of Vygen van Distelen* (*)? Het hoogste, waar op

(*) MATTH. VII. 16.

op zy kunnen roemen, is, dat ze schadeloos kunnen vermaaken, nooit kunnen zy nuttig weezen. Indien het mogelyk ware, dezelve met de grootste zekerheid en klaarheid te bepaalen; zouden zy nog van geen invloed op de Deugdsbetragting weezen. Afgetrokke denkbeelden zyn te koel om het Hart te verwarmen; te zwak om goede Aandoeningen in beweeging te brengen; te duister, om, als het op doen aankomt, in 't oog te loopen. 'Er is altoos gevaar dat zy zullen schaaden; de gesprekken daar over wekken driften op, der onderlinge Liefde hoogst nadeelig; gehegtheid aan dezelve leidt 's Menschen aandagt af van de groote zaak om zyn Geloof werkzaam te doen zyn: deeze doet hem daar in te weinig, en in gevoelens te grooten, belang stellen. ——— Veele geschillen zyn uitgeloopen op bepaalingen, aan de eene zyde ten minsten, en zomtyds aan beide de zyden, rechtstreeks tot zedeloosheid strekkende. ——— Eenige der weezenlyke Leerstellingen van het *Heilig Euangelie* zyn zo groflyk misvormd in zommige zogenaamde verklaaringen, dat ze veranderden in onheilige beginzels van Snoodheid en Ondeugd. ——— By de weezenlyke Leerstellingen van het *Euangelie*, heeft men in deeze en geene Stelzels, voor *Christen Stelzels* opgegeeven, valsche Leerstellingen gevoegd, die, by noodzaaklyke gevolgtrekking, alle zedelyke verpligting wegneemen: dit is zo duidelyk, dat derzelver Voorstanders zich in de noodzaake bevinden, om de gevolgen, welke zy niet kunnen ontleggen, te wraaken; voorbedingzelen, en uitzonderingen te maaken, en dezelve, is het niet aanleidelyk tot eenen Heiligen wandel te doen schynen, althans daar even bestaanbaar mede te doen voorkomen, —— voorbedingzelen en uitzonderingen, ondertusschen, die, in het uur der verzoekinge, geen kragt betoonen. Nogthans zyn, door het verbaazendst en ontheiligendst misbruik der woorden, Leerstellingen en Verklaaringen in derzelver natuurlyke strekking zedeloos, door de zodanigen, die ze vasthouden, verklaard voor de weezenlykste der *Gezonde Leere*, voor de meest *Euangelische*, voor die de Genade van het *Euangelie* het meest verheffen. Doch ze zyn zo verre van *Gezond* te weezen, dat ze, in den sterksten en ergsten zin der woorden, *strydig zyn met de Gezonde Leere*; — zo verre van *Gezond* te weezen, dat ze, hoe schoon ook gevernist en verguld, een doodlyk vergif behelzen.

Geen begrip kan een *Christlyk Leerstuk* weezen, welks rechtstreeksche en eerste strekking niet op Heiligheid uitloopt.

loopt. God schonk de Openbaaring der Waarheid, met oogmerk om de Harten te zuiveren en te verbeteren, om invloed te hebben op de daadlyke betragting der Menschenkinderen. Elk gedeelte daar van is onmiddelyk en kragtdaadig, strekkende tot dit doel; alle de Voorschriften van het *Euangelie*, en alle de Beginzels daar in voorgesteld, loopen zamen tot dat einde. De eerstgemelde schryven de zuiverste en verhevenste Deugd voor; de laatstgenoemde dienen om ons ter betragting daar van ten sterksten op te wekken en aan te zetten. Zy stellen ons voor oogen die hoedanigheden, die characters en betrekkingen van Persoonen en Voorwerpen, welke geschikt zyn om regtmaatige aandoeningen op te wekken, en ons tot derzelver te werkstelling aan te spooren; doch van die, welke, schoon ze door en door bekend waren, niets ten dien einde zouden kunnen uitwerken, spreekt de Heilige Schrift niet. Voor onze gesteltenis, is het niet alleen noodig dat wy eene nauwkeurige verstandlyke bevatting hebben van eenig voorwerp; maar eene leevendige, treffende, en belangneemende bevatting: en om ons die te doen erlangen van alle voorwerpen, tot den Godsdienst behoorende, zyn de Gewyde Bladeren zeer zorgvuldig. Deeze stelt dezelve alleen in zulk een oogpunt, dat zy Godsvrugt en Deugd kunnen bevorderen, kragtdaadig bevorderen; en past ze bestendig en ernstig, ter bereiking van dat einde, toe.

III. In de *derde plaatze*, moeten wy nu eenige Bedenkingen, natuurlyk uit het verhandelde Onderwerp voorvloeijende, mededeelen.

1. Het blykt dat de *Christlyke Kerk* weezenlyk, meer dan in het uitwendig voorkomen, vereenigd is in één algemeen Geloof. In Menschlyke Stelzels is het noodig, de beginzels der Leere, welke zy bevatten, te onderscheiden van de byzondere wyze, op welke zy dezelve verklaaren. In de laatste verschillen zy hemelsbreedte; en in zo verre zy van feilbaare Menschen herkomen, kunnen ze ligt verkeerd of dwaalend zyn. In de laatste komen zy vry algemeen overeen; en hier in is ook alleen of ontwyfelbaare zekerheid of weezenlyk gewigt te zoeken.

2. Laat ieder onzer voor zichzelven zich bevlytigen, om vast te kleeven aan, en zich te vrede houden met, de zuivere, eenvoudige, en Deugdkweekende Leer van CHRISTUS; veragtende en vermydende alle noodlooze geschillen en bespiegelende zifteryen, als daar van geheel vervreemd.

't Is in geenen deele noodig voor ons wys te zyn, boven 't geen geschreeven is; 't is onvoegelyk daar na te streeven. 't Is onnoodig eenige nauwkeuriger of afgetrokkener bevatting te hebben van de Leerstellingen des *Christendoms* of de Verborgenheden des *Christlyken Geloofs*, dan de Heilige Bladeren ons opleveren. Indien wy bevinden dat die bevatting niet geheel volledig is, dan mogen wy ons verzekerd houden, dat het niet vereischt wordt, en misschien niet mogelyk is, in onzen tegenwoordigen zwakken staat, ons daar van een evenmaatiger denkbeeld te schenken. Welke Woorden van menschlyke vinding men ook voorgeeve, dat zulks met grooter nauwkeurigheid of kragt uitdrukken dan de Woorden der Schriftuure, is 'er altoos reden om te vermoeden, dat ze de Oorspronglyke Leer der Heilige Bladeren verdraaijen, of 'er iets aan toevoegen.

3. Laaten wy zorgvuldig agt geeven op het groot doeleinde van de geheele *Christlyke Leere*, te weeten: Heiligheid van Hart, Heiligheid van Wandel, zuivering van Ondeugd en voortgang in Deugd. Laaten wy ons die steeds voor den geest stellen, als uitdruklyk bestemd en ingerigt ter bereikinge en bevorderinge hier van. Laaten wy elk Gevoelen, tot Zedeloosheid strekkende, aanmerken als onbestaanbaar daar mede, en het oogmerk van het *Euangelie* verwoestende, en 't zelve met afschrik verwerpen. Laaten wy ons bevlytigen tot eene rechte kennis der Leevenspligten; alle de waarheden van het *Euangelie*, als beweegmiddelen tot derzelver betragting, op onszelven aandringen; en ze ons in zulk een gezigtpunt voorstellen, dat ze ons het kragtigst roeren. Laaten wy niet berusten in de Waarheden van den Godsdienst te gelooven; maar dezelve beoefenen, met inzigt om beter te worden. Laat het onze voornaamste bezorgdheid weezen, overeenkomstig daar mede te handelen, *zo dat wy waardiglyk het Euangelie van* CHRISTUS *mogen wandelen.*

BE-

BEDENKINGEN OP HET EENVOUDIG TOESTEL VAN DEN HEER W. VAN BARNEVELD, OM IN SCHEIKUNSTIGE DESTILLATIEN ALLE DE VOORTBRENGZELS DER LIGHAAMEN TE VERZAMELEN, ENZ. DOOR ZYN EDELE MEDEGEDEELD IN DE *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen*, VIIde Deel, No. 6, bladz. 236.

Door

T. P. SCHONCK, *Apotheker te Amsterdam.*

Dat de Kennis der verschillende soorten van Konstluchten eenen aanmerkelyken invloed zoo op het bespiegelend als beoefenend gedeelte der Scheikunde heeft: —— dat daardoor in de kennis der natuurlyke zoo wel, als de door konst saamgestelde, lighaamen groote vorderingen gemaakt zyn: —— dat men daar door zeer veele verschynselen, die by de scheikundige bewerkingen zich opdoen, beter heeft leeren inzien en verklaaren: —— en eindelyk, dat men, door de kennis der verschillende konst-luchten, in staat is gesteld veele gebreken in de scheikundige bewerkingen te verbeteren, zyn waarheden, die niemand, des kundig, in twyfel zal trekken, en die even uit dien hoofde de aandacht der scheikundigen dubbel waardig zyn.

Onder de menigvuldige scheikundige bewerkingen; waar by de kennis der konst-luchten voor al in aanmerking komt, behooren met recht de *destillatien.* —— By deze immers worden eene groote menigte fyne deeltjes ontbonden, die vervolgens den staat eener veerkrachtige vloeistoffe aanneemen, en waar door niet alleen zeer veele werkzaame deelen van het voortbrengzel nutteloos verlooren gaan; maar waar door ook niet zelden zeer gevaarlyke uitwerkingen kunnen voortgebragt worden.

Het was my dierhalven zeer aangenaam, dat de Heer WILLEM VAN BARNEVELD zich wel had willen verledigen een Toestel uit te denken, om in scheikundige *destillatien* deze gebreken voor te komen. Welk Toestel, door zyn Ed. aan den Hooggeleerden Heer F. J. VOLTELEN briefswyze medegedeeld, te vinden is in de *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen*, VII. Deel, No. 6. bladz. 236. enz.

Dan, ik kan niet ontveinzen, dat my, by het doorleezen daar-

daarvan verscheiden zwaarigheden zyn voorgekomen, die, myns bedunkens, gewigtig genoeg zyn, om nader overwoogen te worden, en die ik ook met geen ander doeleinde onder het oog myner Konstgenooten heb willen brengen, dan alleen om tot nieuwe verbeteringen in dit vak der Scheikunde gelegenheid te geeven; —— my verkerd houdende, dat de Heér VAN BARNEVELD deze myne aanmerkingen uit geen ander gezichtpunt zal beschouwen, dan om nuttig te zyn; ten minste, ik betuig oprechtelyk, geen ander oogmerk in dezen te hebben.

En hiermede gaa ik ter zaake, om, namentlyk, *in de eerste plaats, eenige bedenkingen voor te draagen, die my als zwaarigheden, by den toestel des Heeren van Barneveld zyn voorgekomen. In de twede plaats, zal ik een toestel aan de hand geeven, waar door men, zoo ik vertrouw, de gemaakte zwaarigheden zal kunnen ontgaan.*

Omtrent het eerste merk ik het volgende aan.

Voor eerst, dat de hevelswyze kromte der glazen pyp A, welke de Hr. v. B. wil dat men zal inbrengen in den ontvanger langs den snep of hals van het *retort*, noodzaakelyk moet ten gevolge hebben, dat de opening des ontvangers ten minste een' halven duim in zyn *diameter* verwyderd moet staan van den hals des retorts; gesteld, dat de glazen buis ten minsten een vierde duim dikte bevatte. Daar men toch verhoeden moet, dat deze buis geene inwringing of drukking van den rand des ontvangers te wachten hebbe; dewyl, in dit geval, de glazen buis, of, ook wel de ontvanger, by de opening zeer ligt zou kunnen breeken.

Elk Scheikundige weet, hoe weinig vryving, of laat ik liever zeggen knelling, glas op glas gedoogt, voor al wanneer het niet mat geslеepen is; het geen hier by toch, in alle gevallen, geen plaats kan hebben.

Men werpe my hier niet tegen, dat deze gemaakte tusschenruimte, door een daartoe geschikt *lutum*, zou kunnen toegeslooten worden, gelyk dit ook de Heer v. B. veronderstelt dat gemakkelyk kan geschieden. Dan, wie begrypt niet, dat zulks in zoodanige bewerkingen als de Heer v. B. bedoelt, ten uitersten moeilyk is.

Men stelle zich voor, eene bewerking van het *Salpeter* of Zeezout-zuur; en ik vraag, of het wel te veronderstellen is, dat al de aandrang der lucht enz. daaruit ontwikkeld wordende, alleen maar trachten zal zich te ontlasten door de holte van de glazen buis, en bepaald blyven daar door uit te gaan? zal men wyders niet te vreezen hebben, dat ook

de

de zoo zeer doorknaagende en byna alles verteerende lucht op dit dikke ingesmeerde *lutum* mede werke, en alzoo eene doorvreeting en losbarsting veroorzaake? my is tot nog toe geen eenig *lutum* bekend, van wat stoffe ook tezamengesteld, dat niet, door dezen zoo zeer vermogenden luchtgeest aangegreepen en doorknaagd worde. En dit gebeurende, zal men bezwaarlyk dit verdrietige redden kunnen, dan met zich in gevaar te stellen van, door deze zoo zeer der longe schadelyke lucht, te worden aangedaan, of de geheele bewerking aan haar zelve over te laaten.

Maar eens veronderstelde, dat dit al niet gebeuren zal, zoo werken evenwel die byna alles doorknaagende luchtgeesten op het deel des *lutums*, welk noodwendig binnen de wanden der aaneengevoegde glazen veel dikker dan anders moet ingesmeerd worden, en welk daarom ook altyd zoo veel bezwaarlyker droogen zal, dewyl de buitenlucht de vochtdeeltjes hiervan niet zoo gemakkelyk tot zich zal kunnen neemen, als anders.

En zal, behalven dit, ook de ontwikkelde lucht op de grootere hoeveelheid des *lutums*, 't welk hier noodzaakelyk vereischt wordt, niet deszelfs ontbinding en verontreinigenden overgang in de bewerkte stoffen te weeg brengen? Immers dit is zeer moogelyk, en de ondervinding heeft my dit wel eens doen opmerken.

Ten tweeden, wat de richting van de glazen buis aangaat, te weeten derzelver afhellinge, deze schynt my al mede niet buiten bedenking te zyn; want, volgens dezelve, zyn nodig twee afleiders; te weeten die, welke B. getekend is, dient om in eene daaronder geplaatste flesch de vochtdeeltjes, welke, met de lucht, in de buis overgegaan zyn, en die, door bekoeling dier lucht, zich daarvan afscheiden, op te vangen; en daar nu dit vocht, als het vlugste en fynste gedeelte der ontwikkelde lighaamen zynde, behalven de lucht zelve, volstrekt behoort tot het *product*, dat men tracht daar te stellen; zoo dunkt my, dat men beter doet, als men zorge, dat zich dit vocht terstond weder begeeve tot dat geene, 't welk reeds in den ontvanger afgedroppeld is, dan dat men het afzonderlyk opvange.

Ook dunkt my, dat de wyze, om, volgens Figuur C, de lucht door middel van eene kraan in te blaazen, te verzamelen, en vervolgens weg te neemen, om naar de gewoone wyze die lucht te onderzoeken, mede niet zonder merke-

kelyk gebrek is; en waaromtrent den Heer v. B. zelf bedenkingen fchynen voorgekomen te zyn.

Want wie, die maar eenige proefondervinding heeft, kan onkundig zyn wegens den aart en hoedanigheid der fyne deeltjes, zoo wel die der lucht, als der andere fyne vochtdeeltjes, welke met dezelve opgaan, en daarna, door verkoeling, zich weder ontwikkelen, loslaaten en affcheiden, en wie zal deze afgefcheiden deelen niet aanzien als wezenlyke beftaandeelen des *geproduceerden* lighaams; ja wie weet niet, zeg ik, dat, hoe meer men die affcheiding zoekt te verhoeden, hoe beter men doen zal, om het te maakene lighaam in zyn geheel te houden; althans beter, dan door deze afzonderlyk op te vangen, en ze daar door gelegenheid te geevèn van zich hoe lang zoo meer van den band des zamenhangs te verwyderen, het zy door dezelve, by overgieting, te verflappen, of wel geheel te verliezen, enz.

Ten derden merk ik aan, dat men by de bewerking des *fpiritus falis fumans Libavii*, als ook by het daarftellen van den *fpiritus nitri fumans Glauberii*, en meer andere bewerkingen, zeer veel gevaar loopt, dat de blaazen, welke men hier tot opvanging der lucht wil gebezigd hebben, doorknaagd zullen worden. Niemand, die flechts eenige fcheikundige ondervinding heeft, zal ontkennen, dat dit in zeer veele gevallen moet plaats hebben, daar de ondervinding genoegzaam leert, met welk een uitgeftrekt vermogen, deze dampen vooral op dierlyke lighaamen werken.

Daar ondertusfchen het oogmerk van den Heer VAN BARNEVELD in dezen allernuttigst is, zoo zy het my geoorloofd eene andere manier in deze bewerking voor te ftellen, die my voorkomt, aan minder zwaarigheden onderhevig te zyn, en waarvan ik my fints eenigen tyd tot bereiding van beide de voorgeftelde bedoelingen met het beste gevolg bediend heb. ——— Voor alle *deftilleeringen* in glazen vaten, bedien ik my van de zoogenaamde Vitriool-olyflesfchen tot ontvangers, die aan de *Figuur* der gewoone wyn-bottels gelyk komen, behalven dat ze na genoeg vlak van bodem zyn; naar maate nu van de meerdere of mindere ruimte der halzen, brand ik dezelve een a twee duimen boven den buik der flesch af; voorts laat ik twee, drie a vier duimen boven den bodem in de flesch een gaatje drillen, van $\frac{1}{4}$ of $\frac{1}{3}$ duim middellyn, in 't welk ik een gewoonen glazen ftop, of ook wel fomtyds een kurk, naar gelang der ftoffen welke ik bewerk, nauwkeurig, in-

insluit, om die naar welgevallen te kunnen openen en sluiten. Deze opening nu dient my voor de volgende oogmerken: wanneer ik eene al te groote veerkracht der lucht in den ontvanger vermoede, kan ik aan dezelve uittocht verschaffen, door myn stopje een oogenblik weg te neemen, en door dit middel verhoede ik het springen der glazen.

Als ik nu de lucht-soorten, die zich onder de bewerking uit de lighaamen ontwikkelen, wil onderzoeken, dan plaats ik een' glazen pyp in de gezegde opening van myne voorlaage, welke pyp ik tusschen de rechtstandige en horizontaale richting in een' hoek van 45 graaden doe opklimmen. Door deze richting breng ik te wege, dat, wanneer zich al, ondanks de wyde ruimte mynes ontvangers, eenig fyn vocht uit de bewerkende stof met de lucht van het vocht mogt afscheiden, deze zoo verfynde vloeistof naar het vocht, waar toe het als inmengzel behoort, genoodzaakt wordt weder te keeren, en niet in myne pyp kan opklimmen. Ik behoef alzoo geene tweede voorlaage ter opvanging dezer vloeistof; maar daar en boven nog vang ik te gelyk, langs dezen weg, tevens de ontwikkelde lucht in de Molglazen op.

Tot dit einde plaats ik slechts eene tweede Pyp aan die, welke in den ontvanger gebragt is, op dezelfde wyze, als men gewoon is de anderzins ontwikkelde Luchten op te vangen; zoo dat het einde van deze tweede Pyp, door den gewoonen Luchtbak, onder door het water, in het daar boven geplaatste Molglas, uitloope.

Elk Oordeelkundige zal ras de voordeelen bespeuren, welke dit zoo eenvoudig als gemaklyk Toestel boven dat van den Heer v. B. te weeg brengt.

1. Heeft men hier niet te vreezen, dat de blaazen door zommige Luchten zullen doorknaagd worden.

2. Vangt men de Lucht volkomen wiskunstig, en zonder den minsten omslag, op.

3. Worden de fynste deeltjes terstond genoodzaakt door de richting van myne Pyp, wanneer ze 'er al in traden, te rug te keeren, en in het vocht, waar toe zy behooren, af te druipen.

4. Heeft men voor deze stoffe geen byzonderen ontvanger noodig; ook kan zy noch verminderen, noch verslappen, welk een en ander, door overgieting, enz. moet plaats hebben.

5. Kunnen de vaten van boven behoorlyk geslooten worden, zonder dat zy door wringing of vryving gevaar loo-

loopen van te breeken, en het vocht kan alzoo ook door geen inkomend *Lutum* verontreinigd worden.

6. Is myn ontvanger, in het algemeen beſchouwd, boven den gewoonen te verkiezen; de ſnep van het *Retort* kan en moet zoodanig gericht worden, dat het vocht altyd onmiddelyk in den buik des ontvangers afdruipe; hier kan dus de bovenhals des ontvangers nooit zoo zeer verhit worden, als dit by de anderen ſteeds plaats heeft, terwyl het vocht langs derzelver zyde afdruipt, daar eene aanhoudende ſtooking dikwerf zoodanige hitte in den hals des ontvangers veroorzaakt, dat 'er de vochten niet behoorlyk kunnen verkoelen, en de ontvanger zomtyds gevaar loopt van in te ſcheuren.

Verder behoeven de meerdere kosten dezer ontvangers geen beletzel ter verkiezing boven de anderen te zyn, dewyl hier geen grooter uitgaaf plaats vindt. Het grootſte ſoort der Vitriool-olyfleſſchen, welke meer dan 24 mengelen vochts bevatten, kosten my, met het indrillen der opening, weinig meer dan twee guldens.

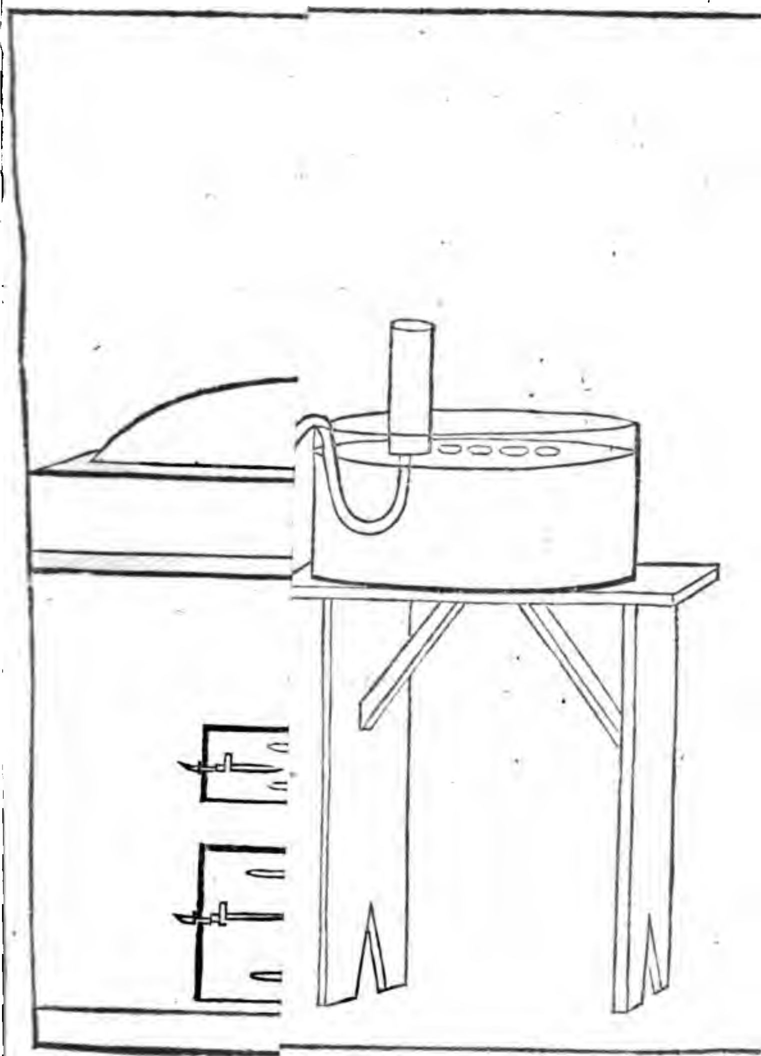
De grootte der fleſch kan ook in dezen geene tegenwerping zyn, daar zy in veele bewerkingen van de uiterſte noodzaakelykheid is; en voor andere bewerkingen kan men dit ſoort van fleſchen zoo wel in onderſcheidene grootte bekomen, als de algemeen in gebruik zynde ontvangers.

Dat men van dezen toeſtel zoo wel by *effervescentien* als ook by *Sublimatien* mede een nuttig gebruik zal kunnen maaken, durf ik insgelyks op goede gronden vooronderſtellen, en zal door my opzettelyk naargegaan worden; ook zal ik, misſchien, daar door gelegenheid bekomen, om myne Waarneemingen in dezen by vervolg mede te deelen.

Hartelyk wensch ik, dat dit myn opgegeeven Toeſtel ook door anderen myner kunstgenooten ter toets geſteld worde, 't welk zekerlyk gelegenheid tot nadere volmaaking geeven kan.

Intusſchen zal men uit het voorgeſtelde, dunkt my, gereedelyk opmaaken, dat ik op het beſchouwen van het medegedeelde Toeſtel van den Heer VAN PARNEVELD niet ſtilzwygend mogt zyn; maar veel eer verpligt wierd myne gedachten en proefneemingen dien aangaande voor te draagen, en myn Toeſtel niet alleen bekend te maaken; maar ook, door de hier bygevoegde *Figuur*, nader op te helderen, en alzoo, ware het mogelyk, de Kunst eenigzins bevorderlyk te zyn; en wel op eene wyze, die my, zoo ik vertrouw, van een blooten tegenſpreeker wel zal onderſcheiden, en door mynen geachten Kunstgenoot zelve gebillykt worden.

BE-

BEREIDINGEN VAN DEN SPIRITUS MINDERERI.

De *Spiritus Mindereri*, geest van MINDERERUS, draagt, buiten twyfel, den naam naar deszelfs Auteur, die dezelve beschreven en in gebruik gebragt heeft, daar deze Spiritus zoo veel in gebruik is, en genoegzaam dagelyks door de Geneesheeren in de Apotheken voorgeschreven word; zoo moet ik my ten uiterften verwonderen, dat gemelde Spiritus in geene Pharmacopea te vinden is, en het dus aan elken Apothekers goedvinden ftaat, die te bereiden. Ik heb dezelve op drie byzondere wyzen zien maaken, namentlyk: *Acet. Vini destillatum*, gesatureert met *Liquor Tartari*, als ook met de *Spiritus Salis ammoniaci cum Tartari*, (dewyl de *Spiritus sal. ammoniaci cum calce viva* met geen zuuren opbruischt,) en dan eindelyk met de *Flores Salis ammoniaci volatilis*. De eerfte bereiding keur ik geheel af, alzoo dit *Acidum* met geen enkel *Alcali* moet gesatureert worden, maar wel met een *Alcali Volatile*, om de *Spiritus* beter in kragt te doen zyn; ook kan hy dan aan het oogmerk beter beantwoorden, en zou dus de tweede de voorkeur geeven. Dan, terwyl ik bevonden hebbe, dat 'er op een pint goede en zuivere *Acetum Destillatum*, omtrent drie oncen *Spiritus Salis ammoniaci cum Tartari* behoort gebruikt te worden, tot een behoorlyke Saturatie; zoo moet hier door de Spiritus te Phlegmaticq worden, want de acetum word dan met waterdeelen vermengd; uit dit gemelde houde ik de laatfte bereiding voor de beste, om ze met de *Flores Salis ammoniaci volatilis* te maaken, dan heeft men een goeden helderen Spiritus, die geen waterdeelen in zig bevat. Ik verlang zeer na de volgende Stukjes der Chemische Oefeningen van den Heer P. J. KASTELEYN, die, volgens zyn belofte, dit Jaar nog zullen uitgegeeven worden, om te verneemen of die Heer ook niet over dit onderwerp schryven zal; dit was mede zeer nuttig; hier door kon elk Apotheker een vast voorschrift van de *Spiritus Mindereri* bekomen, en dus zou men den doorkundigen Heer KASTELEYN voor deszelfs arbeid ten hoogften dankbaar moeten zyn. Blyken van kennis, ter bevordering der Pharmacie, zyn, in de drie uitgegeeven Stukjes, genoeg voorhanden.

C. W.

VERHANDELING OVER DE GEVOELIGHEID DER INSECTEN.

Door den Abbé POIRET, (*Journal de Physique.*)

Is, over de Gevoeligheid der Insecten te handelen, geen roekloozee hand slaan aan dat gordyn, agter 't welk de Maaker des Heelals zo veele Verborgenheden bedekt houdt? Ondanks de vorderingen in de Weetenschappen gemaakt, en de getrouwheid der veelvuldige waarneemingen, zal de Natuur altoos een duister heiligdom overhouden, in 't welk de scherpziendste oogen niets zien, niets ontdekken kunnen. Indien de Verschynzels, welke zich dagelyks aan ons opdoen, nog onverklaard zyn, hoe zullen wy ons dan vermeeten durven, eene verklaaring te geeven aan een Verschynzel, 't welk onze zinnen ontvliedt? De beoefening der Natuure heeft ons geleerd over de oorzaaken uit de uitwerkzels te oordeelen, en wederkeerig over de uitwerkzels door de oorzaaken; doch wanneer het Bovennatuurkundige stoffen betreft, kunnen wy ze alleen uit de overeenkomst leeren kennen. Wy gevoelen, wy redenkavelen, wy oordeelen, en die onderscheide Werkingen drukken wy uit door tekenen en gebaaren, die bestendig en eenpaarig zyn by alle weezens van onze soort. 't Is, derhalven, niet dan door onze eigene aandoeningen, dat wy die van andere kunnen schatten. Dus zyn wy buiten staat om kennis te draagen van de ongeregeldheden eener botgevierde Drift, welke wy nooit gevoelden. Zo dikwyls, derhalven, een weezen, met dezelfde tekenen als wy onze aandoeningen gewoon zyn uit te drukken, zyne eigene te verstaan geeft, valt het ons niet moeilyk te raamen, wat 'er in zyn binnenste of in zyne zinnen omgaat; doch, wanneer wy weezens aantreffen, wier maakzel zeer veel van het onze verschilt, die, aan dezelfde proeven blootgesteld, dezelfde tekens niet opleveren; zullen wy dan, desniettegenstaande, durven gelooven, dat zy zo gevoelig, zo zeer aangedaan, en in dezelfde omstandigheid zyn als wy?

Dit stuk heb ik my voorgesteld te onderzoeken, om de Gevoeligheid der Insecten te bepaalen, welke ik geloof dat tot nog niet behandeld is door eenigen Natuurkundigen, altans niet op die wyze als ik ze hier zal voordraagen. —— DESCARTES heeft alle Dieren, den Mensch alleen uit-

uitgezonderd, gehouden voor Werktuiglyke Weezens, even onvatbaar voor genoegen als ongenoegen. De ondervinding heeft, ten allen dage, zyn Stelzel wederſprooken: dan in hem te wederleggen heeft men niet genoeg onderſcheiden de maat van Gevoeligheid, welke verſchillend moet zyn in de verſchillende Weezens van het Dierenryk. —— Myne waarneemingen bepaalen zich, voor tegenwoordig, tot de Gevoeligheid der Inſecten. Ik heb derzelver geſteltenisſe en maakzel beoefend, en nagegaan hoe zy zich hielden in ſmert en in vermaak; ik heb ze vergeleeken met groote Dieren, op dezelfde wyze aangedaan, en gedagt, daar uit te mogen opmaaken, dat men by de Inſecten maar zeer weinig Gevoeligheids aantrof. 't Is mogelyk, dat ik my bedrieg; doch misſchien zullen myne dwaalingen de aandagt van kundigen vestigen, op een onderwerp, 't geen der naſpeuringe overwaardig is, en dan zal ik het genoegen ſmaaken, van gelegenheid gegeeven te hebben tot het ontdekken der waarheid.

Door *Gevoel* verſtaat men die ſchudding, welke in de vezelen ontſtaat, door de aanraaking van eenig vreemd lichaam, en aan de ziel een gevoel van vermaak of ſmert mededeelt, overeenkomſtig met de kragt der ſchuddinge. De meerdere of mindere tederheid der vezelen moet dezelve noodwendig, naar evenredigheid, vermeerderen of verminderen. In de daad, zo ras die zelfde vezels beginnen te verzwakken, te verharden of te verſlappen, laaten de aandoeningen zich zeer zwak gevoelen. Alle dagen ſnyden wy het uiterſte van hoornen en nagelen af, zonder de minſte ſmert; deeze zyn, ondertusſchen, niet anders dan uiterſten van verharde vezelen; zy hebben in zich een beginzel des leevens: dewyl zy altoos weder aangroeijen. De vezels der tanden veroorzaaken dikwyls, door derzelver uitrekking, geweldige ſmerten; doch eens van de tanden losgemaakt, houdt alle pyn op.

Diensvolgens is het maakzel der Inſecten niet zeer geſchikt om zeer leevendige aandoeningen te ontvangen. Doorgaans zyn ze bekleed met een zeer harde opperhuid, welke hun als een ſchild dekt, en voor wonden beveiligt. Wanneer men deeze huid treft, moet de ſchudding weinig merkbaar weezen in een zo hard maakzel. Alles is bykans droog by de Inſecten; zy hebben weinig vleeschagtige deelen; hunne vezelen zyn niet bevogtigd, door dien overvloed van ſappen, welke de vezelen der groote Dieren zo zagt maaken.

Indien wy de ondervinding met deeze beginzelen paaren, ontdekken wy, met de daad, dat de Insecten weinig aangedaan worden door bewerkingen, die hun den dood of zwaare pynen moesten aandoen. Wy zien, by voorbeeld, dagelyks, dat de kinderen eenig ligt lichaam hegten aan het lyf eener vliege, en het vermaak neemen om het Diertje te laaten vliegen, met dien belemmerenden toestel, veel grooter dan de geheele Vlieg; dat anderen, nog veel wreeder, groote spelden steeken door den gemeenen Kever. De spelde zit aan een ring van papier, welke zy vast maaken aan een klein stokje. Het Insect vliegt in dien staat in 't ronde met eene verbaazende snelheid, en zonder belemmerd te worden door de smerten, die het schynt te moeten lyden. Die kleine barbaaren houden de Kevers dagen lang met dien pynigenden toestel, en vinden ze altoos gereed om zich te schikken naar hun speellust. Zulke, in de daad, verbaazende stukken, waar op men misschien te weinig agt slaat, kondigen eene groote maate van Ongevoeligheid aan in deeze lydende schepzelen. Een Viervoetig Dier, op die wyze wreed mishandeld, zou het niet lang maaken, of ten minsten zyne kragten, uitgeput door smerte, het zelve nauwlyks toelaaten van plaats te veranderen. Hoe dikwyls hebben wy niet gezien, dat Vliegen, zonder kop, zich in de hoogte poogden te heffen? en konden zy het niet doen, dan weezen de hortende vorderingen uit, dat zulks moest toegeschreeven worden aan gebrek van evenwigt. Ontneemt een Insect een poot, het zal geen uiterlyk blyk van smert geeven. Deeze verminking veroorzaakt noch den dood, noch eenige schynbaare ongesteldheid; en heeft men zelfs niet waargenomen, dat, in eenige soorten, het vermenigvuldigen der verminkingen op het vermeerderen der weezens uitliep, en dat elk deel van een Polypus een geheele Polypus wierd. Naa zulke baarblyklyke proeven, is het bezwaarlyk veel Gevoeligheids aan de Insecten toe te kennen. Doch laaten wy voortgaan.

De Gevoeligheid bestaat niet alleen in de schudding der vezelen: de natuurlyke zintuigen zyn alleen, om zo te spreeken, de kanaalen, langs welke dezelve tot het beginzel onzes leevens wordt overgevoerd. Alle aandoening is niets, zo ras dezelve niet gevoeld wordt; doch de natuur van dat inwendige beginzel, welks bestaan zo volkomen beweezen is, zal altoos eene verborgenheid blyven. De verschillende benaamingen van Ziel, van Rede, van Geest, van Instinct, daar aan gegeeven, wyzen uit, dat de Wysgee-

geeren, een zeer groot verſchil waargenomen hebben in dat beginzel, naar den verſchillenden aart der Weezens daar mede bezield. Zy hebben verſcheide trappen van Redelykheid toegeſtaan, waarom zullen wy dan, met het zelfde regt, geen onderſcheide graaden van Gevoeligheid mogen erkennen? van Gevoeligheid, die verſchillende moet weezen, volgens de natuur van dat beginzel waar op dezelve ruſt. En, indien de Maaker des Heelals eene zo groote verſcheidenheid geſteld heeft in de ontwikkeling en de geſteltenis van elk weezen, in derzelver Inſtinct en Werkingen, kunnen wy dan twyfelen, of hy heeft, desgelyks, derzelver Gevoeligheid onderſcheiden gemaakt? Deeze ſchynt door onmerkbaare trappen af te neemen, van den Mensch tot het laagſte Inſect, en zich als te verliezen in de ſoorten die den laagſten rang bekleeden. In de daad, de Inſecten zo zeer naderende aan het Plantenryk als zy zich verwyderen van den Mensch, deelen in de eigenſchappen der twee Ryken, van welke zy de ſchakel in de keten der weezens uitmaaken. LINNÆUS heeft eene zeer vernuftige vergelyking opgegeeven van de gedaantverwisſelingen der Inſecten, en de ontwikkeling der Planten. Hy vergelykt het zaad by het ey; de voortbrenging van takken en bladeren met den rupſenſtaat, de knoppen by den poppenſtand, en de bloemen by het volkomen Inſect. Hy vindt zulke duidelyk kenmerktekenende overeenkomſten, dat men even zeer de juistheid zyner waarneemingen, en het diepdenkend vernuft des Schryvers, bewondere.

De beroemde Natuurkundigen LESSER, SWAMMERDAM, en anderen, voelden zich even zeer getroffen door de overeenkomſten, welke zy ontdekten, tusſchen de laagſte Weezens in het Dierenryk, en de eerſte in het Plantenryk. De Heer DE BUFFON heeft zeer wel beweezen, dat het onderſcheid der Ryken in de Natuur niet beſtaat, en dat zy van de eene ſoort van weezens tot de andere niet overgaat, dan met onmerkbaare ſchreden. Valt het dan niet natuurlyk hier uit te beſluiten, dat, volgens de overeenkomst, de orde voor het natuurlyke vastgeſteld, ook doorgaat tot de verſtandlyke vermogens? Kan men gelooven, dat de Maaker der Natuure, die de Inſecten zo zeer verſchillend van andere Dieren geſchapen heeft, daar aan dezelfde Gevoeligheid gaf?

De uitwendige tekens, op welke wy onze oordeelvellingen gronden, ten aanziene van Weezens, van ons ver-

ſchil-

ſchillende, ſtemmen volmaakt overeen met het geen wy dus verre gezegd hebben. Alle groote Dieren geeven hun ſmert door ſchreeuwen en jammeren, of andere daar aan beantwoordende tekenen, te kennen: gevolglyk, hoe minder tekenen van pyn een Dier geeft, hoe minder het lydt. Indien ik een Hond ſlaa, indien ik een Vogel kwets, duidden zy door een pynlyk geluid aan, dat zy ſmertlyke aandoeningen gevoelen. Dit middel heeft de Natuur hun geſchonken, of om te verſtaan te geeven dat zy hulp behoeven, of om het medelyden der geenen, die ze mishandelen, gaande te maaken. Hun klaagtoon heeft iet treffends, welke zomtyds den vyand ontwapent, of hun de hulp hunner ſoortgenooten aanbrengt. Niets dergelyks beſpeurt men by de Inſecten, op welk eene proeve men ze ſtelt, zy ſlaan geen klaagtoon. Verſcheide onder de Inſecten, 't is waar, geeven geluid; doch elk weet dat het niet geſchiedt langs denzelfden weg als de andere Dieren: het komt niet voort uit den ſtrot. By eenigen is het niets anders dan het ſlaan der vleugelen, by anderen het op elkander wryven der pooten: en die geluiden houden niet zelden op, zo ras de Diertjes gevangen zyn, of mishandeld worden. Het ſchynt dat ze veel eer dienen om hun genoegen uit te drukken, en inzonderheid de dringende behoefte om te paaren, dan om pyn te verſtaan te geeven. Indien nu de Natuur hun geen middel geſchonken heeft, om het leed, 't geen zy lyden, uit te drukken, en het medelyden des geenen, die hun plaagt, op te wekken, is het zeer te vermoeden, dat zy het niet behoeven.

't Is waar, wanneer men Inſecten vangt, ſtellen zy zich te weer met ſlaan, en ſpannen alle hunne kragten in: doch 'er is grond om te denken, dat dit veel eer voortkomt uit de berooving van hunne vryheid, dan uit de ſmert, welke zy lyden. Een groote Vlinder, by voorbeeld, met verſcheide ſpelden doorſtooken, ſlaat geweldig op het oogenblik van dit vast zetten; doch geeft men hem de vryheid weder, dan vertoont hy zich zo gerust als of hy geen leed altoos geleden hadt; zelfs zou hy wegvliegen, indien zyne vleugels niet te zeer beſchadigd waren (*). Dikmaals heb ik

(*) Misſchien zou men hier mogen byvoegen het bekende heromvliegen der Inſecten by een brandende kaars. Zy naderen het licht, zy zengen de Vleugelen, zy hervatten het niet zelden zo lang, tot dat alle vermogens van vliegen, door het afbranden der vleugelen, weg is; of zy door het verlies van

ik ze zes of zeven dagen in leeven gehouden, schoon ze op veele plaatzen van het lyf doorstooken waren, om ze gedroogd met alle de natuurlyke kleuren te bewaaren.

Het voorbeeld van den *Mantis*, (*) dunkt my, dient tot staaving van alle deeze denkbeelden. Kan men gelooven, dat het verlies 't welk dit Insect leedt, van zyn kop, schoon by stukjes en beetjes opgeëeten, 't zelve eenige smert veroorzaakte? Zal men gelooven dat een weezen lydt; wanneer het, naa dit alles ondergaan te hebben, dezelfde leevendigheid behoudt? Wanneer het in den onthoofden romp nog kragts genoeg bezit om het Wyfje te omvatten, en, zieltoogende, het oogmerk der Natuure te volbrengen? Wanneer het blyk geeft van een overvloed leevens, door een bedryf, waar toe ziekte en lyden bykans alle groote Dieren ongezind en onbekwaam maaken? Wanneer men ziet dat het zich ten nauwsten vereenigt met eene wreede, die al zyn wraak verdiend hadt? Wanneer het ten vermaak van het Wyfje het overige opoffert van een Lichaam, welks kop reeds het slachtoffer van deszelfs vraatzucht geweest was.

Maar zou het niet mogelyk wezen reden te geeven om deeze Ongevoeligheid der Insecten, en het werktuiglyke des gestels, 't geen dezelve veroorzaakt, te verklaaren? Ten dien einde staat op te merken, dat, in de groote Dieren, alle zenuwen in de harssenen uitloopen. Daar schynt het beginzel des leevens zyn Zetel gevestigd te heben; daar komen alle onze gewaarwordingen t'huis: 't is, om deeze reden dat veele Wysgeeren, in dit verzamelpunt der zenuwen, de woonplaats der ziele stelden. 't Geen de harssens zyn ten opzigte van de Zenuwen, is het hart ten aanzien van het bloed. 't Is in het hart daar het bloed gezuiverd en gekleinst wordt; 't is in het hart, waar men de verschillende staaten, in welke het zich bevindt, gevoelt, en daarom is het de zetel der aandoeningen. De onderscheiden hoedanigheden, welke onze driften

van andere deelen het evenwigt niet houden kunnen. De meeste andere Dieren, zich verzeerd hebbende, myden het voorwerp des leeds. Dan die om de kaars vliegende Insecten schynen geen Gevoel te hebben, althans zy missen het overleg, om het beschadigend voorwerp te ontwyken. *Aant. van den Vert.*

(*) Zie hier de in ons voorig Stukje geplaatste *Waarneemingen op de Mantis*, bl. 334, enz.

ten aan ons bloed geeven, voeren 't zelve met meerder of minder snelheid in dit middelpunt des omloops; door haat, door wraak of door liefde verhit, krygt het een grooter uitgebreidheid, gaat door 't hart in meerder overvloed en met meer snelheid; verwydert en verhit hetzelve: 't wordt gestreeld of van een gereeten naar den aart der driften, die het bloed in beweeging brengen. Maar, indien op een geweldige drift, een naargeestige luim, droefheid, of verdriet volgt, verliest het bloed veel van zyne werkzaamheid, de loop vertraagt, het gaat in mindere hoeveelheid teffens door den grooten flagader; het hart trekt zich in, de polsslagen zyn minder in getal, en wy worden eene smartlyke zamentrekking gewaar, die, in 't einde, onze dood ter gevolge heeft. Zodanig is by ons het werktuiglyk gestel van Gevoeligheid en Aandoening; de eerste werkt in de harsfenen, de tweede in het hart. Deeze zyn de twee leevensbronnen; een van beiden, het minst beschadigd, veroorzaakt een schielyk sterven.'

Laaten wy deeze beginzels op de Insecten overbrengen. Te vergeefsch heeft men, in eenig deel huns lichaams, gezogt waar het beginzel des leevens huisvestte: de nauwkeurigste waarneemingen hebben tot nog toe des geene ontdekkingen opgeleverd; en men heeft moeten toestemmen, dat het zich even zeer overal door derzelver Lichaamen verspreid vondt. Te vergeefs heeft men den kop van den romp, den buik van het overige des lyfs gescheiden, alle deeze deelen blyven langen tyd naa de afscheiding op zichzelve leeven, en zelfs de verrigtingen, waartoe ze van Natuur geschikt zyn, volvoeren. Eenigen vatten met den bek des afgeknotten kops het werktuig waar mede men ze verwond heeft; het lyf der Bye steekt den angel uit tegen den belediger, en de verminkte lichaamen paaren met de Wyfjes. Deeze uitgestrektheid des leevens gaat zo verre, dat de schaalen van een schulpvisch nog blyven beweegen, als het Dier reeds is opgeëeten.

Hier uit volgt middagklaar, dat de vezelen der Insecten geen punt van vereeniging hebben; maar alle eindigen in het deel, waar toe ze geschikt zyn; waarom ook het beschadigd deel het eenige zyn moet dat lydt; dat het hoofd zich niet bemoeit met de smerten van den buik, noch de buik met die der maage. Naa het waarneemen van dusdanige verschynzelen, moet men besluiten, dat alle de leden van een Insect dezelfde maate van bestaan en leeven, bezitten. Dit is desgelyks een der kenmerken, die uit-

uitwyzen, dat een Infect naby het Groeiend Ryk komt. Ten allen dage ontneemt men Planten en Boomen een groot aantal van derzelver takken, zonder dat het beginzel der groeijinge eenigzins veranderd worde, dewyl het in de Planten, even als het beginzel des leevens in de Infecten, gelykerhand door alle de deelen verfpreid is. Zulks heeft verfcheide Natuurkundigen doen zeggen, dat de *Infecten* niets anders zyn dan *wandelende Planten* (*).

De Infecten, tot een zeker punt van gevoeligheid beroofd, zyn het ook eenigermaate van Aandoeningen en Driften. Derzelver uitwerkzels, gelyk ik hier boven reeds heb aangeduid, doet zich byzonder in het hart voelen, door den meer of min fnellen omloop des bloeds. Nu heeft men, tot nog, in de meeste Infecten geen hart kunnen ontdekken, 't zy de kleinheid van 't zelve de fcherpte der beste microscopen ontduikte; 't zy ze, 't geen waarfchynlyker is, geen hart noodig hebben. In de daad, het hart is by ons de zetel des omloops van het bloed. Deeze omloop fchynt by de Infecten geen plaats te kunnen hebben; hunne vogten zyn traag, lymerig, door derzelver kleeverigheid niet in ftaat om te loopen door vaten, die men moet veronderftellen geëvenredigd te weezen aan de andere deelen.

Hoe zouden zulke dikke vogten ooit door de nauwe ka-

(*) 't Is waar dat de Infecten ons zomwylen verbaasd doen ftaan over de middelen, welke zy gebruiken om aan te vallen, of aanvallen af te weeren, en te vermyden 't geen hun kan fchaaden. De Planten leveren ons foortgelyke verfchynzels op, die den fchranderen LINNÆUS niet ontglipt zyn. Is 'er gelegenheid om den zagten invloed der zonneftraalen te ontvangen; zy fpreiden haare bladeren uit, en bieden der koesterende ftraalen al het fchoon van haare bloemen en vrugtdeelen. Word de lugt betrokken en vogtig, alles is gefloten, de bloemkelken trekken zamen en de vrugtdeelen worden befchut voor eene fchadelyke vogtigheid. Een verfrisfende daauw is gereed om ze te verkwikken, als dan ontfluiten zich de bloemkelken, en vormen, als 't ware, een fchaal om in des te grooter hoeveelheid het verkwikkend zo noodig voedzel te ontvangen. Is een Plant in een dorren grond naby eene veel vrugtbaarder geplaatst; alle haare wortels wenden zich na den laatften, als veel gefchikter om ze voedzel te verfchaffen. Zie daar dan in de Planten zo treffende verfchynzels als in de Infecten: even zeer zyn ze bezig om zich voedzel te verfchaffen, en te verwyderen van 't geen kan hinderen.

kanaalen hunner aderen kunnen loopen (*). Vindt men bloed in eenige Insecten, als in de Vlooijen en Vliegen enz. dit is, gelyk de Heer LESSER wel heeft opgemerkt, dikmaals het bloed uit grooter Dieren gezoogen. ——— Men ontdekt ondertusschen in de Kikvorschen een hart, en zeer duidelyk den omloop des bloeds: dan de ondervinding wyst niet min tastbaar uit, dat dit hart en dit bloed het leeven deezer tweeslachtigen niet uitmaakt, naardemaal zy, van ingewand en hart beroofd, in 't water geworpen, met eene verbaazende snelheid blyven zwemmen.

Is 'er meer noodig om te bewyzen, dat de Insecten eene zeer kleine maate van Gevoeligheid bezitten?

Zyn dan de Insecten met zo weinig Gevoeligheid bedeeld,

(*) Ik wil hiermede niet te verstaan geeven, dat 'er geen omloop, hoe genaamd, by de Insecten plaats hebbe; maar het komt my voor, dat die omloop zeer verschillend moet weezen van die werkt in groote Dieren. Ik geloof dat dezelve veel overeenkomsts heeft met dien van het vogt der Planten; waaromtrent nog niets beslissends te berde gebragt is. De voedende sappen, bewerkt in de maag van een Insect, moeten vervolgens overgaan in de verschillende kanaalen, geschikt om dezelve te ontvangen, en daar de gepaste vogten brengen: doch dat hier uit volge, dat die vogten steeds heromgevoerd worden in dezelfde kanaalen, als het bloed by ons, dunkt my niet waarschynlyk. De omloop des bloeds, in de groote Dieren, veroorzaakt, in alle hunne leden, eene maate van warmte, welke toeneemt, naar maate van derzelver kleinheid. De Insecten, in tegendeel, hebben voor ons geene merkbaare warmte. 't Is misschien ook aan dit mangel van omloop der vogten, dat de langduurige vasten, welke zy kunnen uitstaan, moeten worden toegeschreeven, hoe vraatzugtig zommige ook mogen weezen. De *Leeuw-mier* blyft ten minsten zes maanden van het jaar in een staat, dat hy niets nuttigt; en ik heb daarenboven gezien, dat 'er een meer dan twee maanden, in 't hartje van den Zomer, vastende doorbragt, en in een geheel jaar niet meer dan vier of vyf kleine Mieren at; 't geen te verwonderlyker is, daar hy 'er dagelyks zo veel zou nuttigen, als ze hem werden aangeboden. ——— Wat het bloed aanbelangt, het is zeer onverschillig, of het rood dan van eene andere kleur zy. Elk weet, dat de aart des voedzels, en die der vogten, de kleur doen veranderen: dus heb ik, beweerende, dat de Insecten bloedloos zyn, alleen zoeken aan te toonen, dat hunne vogten zeer van de onze verschillen; veel lymeriger, traager, en min geschikt zyn, om door nauwe vaten te loopen.

deeld, geheel onvatbaar van alle ſmert en van allen vermaak, in alle omſtandigheden huns leevens? Dit geloof ik niet; en dit ſtaat my nog kortlyk te onderzoeken. Wy hebben gezien dat een Inſect door zyn maakzel, door de natuur zyner vezelen, door de bloedloosheid, en de dikte van zyn huid, voor veel lydens bevryd is (*). Wy hebben gezien, dat een gedeelte der Inſecten aangedaan kan worden, zonder dat het gevoel daar van zich verder uitſtrekt. Maar, indien alle zyne leden te gelyk aangevallen worden, 't zy door eene al te zwaare hette, 't zy door een te nypende koude, 't zy door een ſcherp doordringend vogt, ontſtaat 'er in alle de vezelen teffens eene ſchudding, en het Inſect moet zich in een zeer pynlyken en hachlyken toeſtand bevinden; en zo veel ſmerts gevoelen als het in ſtaat is te verdraagen. Die ſtaat zelfs kan in één oogenblik den dood aan alle de leden toebrengen, terwyl anders ſlegts eenige deelen gedood worden. Uit hoofde van tegenoverſtelling moet een Inſect door koude verkleumd, in een verwarmder dampkring komende, een groot genoegen ſmaaken door de warmte welke alle zyne deelen omvangt en koestert. Zo zien wy, in den Herfst, de Vliegen in grooten getalen zitten aan muuren tegen het zuiden. Zy ſchynen als dan een nieuw leeven aan te neemen, en hun woelen draagt getuigenis van 't aangenaam genot. Dit zyn, myns agtens, de eenige omſtandigheden, waar in de Inſecten geheel kunnen lyden of genieten, en volgens

(*) Alles, wat ik in deeze Verhandeling gezegd heb, betreft byzonder de volkomen Inſecten: want daar de zwaarſte beſchadigingen deezen nauwlyks het leeven kunnen beneemen, is de minſte ſteek bekwaam om ze in eenen anderen ſtaat te dooden: ook kunnen zy, over 't algemeen, in den onvolkomen ſtaat zo langen tyd niet vasten, en laaten doorgaans van 't eeten af, naa hunne laatſte gedaantverwisſeling. —— Daarenboven heb ik geene andere dan ſlegts algemeene beginzels ter neder geſteld, die vatbaar zyn voor veel beperkings of uitbreidings naar de verſchillende ſoorten van Inſecten. Met aan de Inſecten zeer weinig Gevoeligheids toe te kennen, wil ik geenzins ſtaande houden, dat zy alle die Gevoeligheid in eene even kleine maate bezitten; ik geloof, in tegendeel, dat het werk zou weezen, eenen verlichten Waarneemer waardig, de Inſecten te rangſchikken naar hunne betrekkelyke Gevoeligheid, en dat hunne verſtandswerkingen, zo wel als hun maakzel, zeer veel aanmerkings verdienen, omtrent den rang welke men hun moet toekennen onder de Gevoelige Weezens.

gens de uitgeſtrektheid der maate van Gevoeligheid, door de Natuur aan deeze Schepzelen geſchonken.

De Inſecten bezitten nog twee zintuigen, die tot hun vermaak kunnen toebrengen. De Reuk en de Smaak. De Smaak kan den Inſecten niet betwist worden, dewyl wy ze met gretigheid zien aanvallen op het voor hun geſchikt voedſel, en ſteeds, 't geen hun niet dient, ſchuwen. Schoon de zitplaats van den Reuk nog zeer onzeker is, daar deezen dezelve in den Tromp, anderen in de Sprieten of elders, ſtellen, gaat het niet te min vast, dat zy dit zintuig zeer fyn bezitten. De Byen, die by hoopen over een bloemſtuk zweeven, de Vliegen, die zo veel kwaads in onze keukens doen, zouden zich ieder, in zulk een maate, op die plaatzen niet bevinden, werden zy niet derwaards gelokt, door de geur der hun eigene ſpyze. Deeze twee zintuigen ſchynen de voornaamſte bronnen van hun vermaak en onvermaak. De fynheid deezer zintuigen, getroffen wordende door zo kleine deeltjes, kunnen de Inſecten niet ongevoelig zyn voor de minſte kitteling, de meesten geeven hiervan ook blyk door 't ſlaan met de vleugelen te midden van 't genot. Het paaren wordt door alle Inſecten ook met al te veel moeite, list en kunſtenaaryen, gezogt, dan dat zy in dit bedryf geen treffend genoegen zouden vinden. Zelfs geeven zy 'er zich met zo veel drifts aan over, dat hetzelve hun uitput, en een einde maakt aan hun beſtaan.

Dit zyn de beginzels, dit de blyken, waarop ik myn beſluit over de geringe maate van Gevoeligheid in de Inſecten dagt te mogen gronden. Het ſchynt my toe dat deeze beginzels kunnen toegepast worden op elk weezen in het Dierenryk, en dat men, langs dien weg, kan oordeelen tot welk een maate de Natuur hun met Gevoeligheid bedeeld heeft (*).

UIT-

(*) Deeze Verhandeling is niet meer dan een kleine Proeve, van een veel grooter Werk: tot het zelve zyn eene menigte van waarneemingen en naſpeuringen noodig, die het reizen, en myn tegenwoordig verblyf op het Land, niet hebben toegelaaten tot nog te voltooijen. *Parys* alleen is, door de groote Boekeryen, welke aldaar zyn, door het getal der Geleerden, die zich daar bevinden, de eenige Stad, die het noodige tot een Werk van deezen aart kan opleveren. In de verwagting dat myne omſtandigheden my derwaards zullen brengen, heb ik beſlooten deeze Verhandeling het licht te doen zien. Meer een

UITTREKZEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN, IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX, MET DE SCHEPEN DE Resolution en Discovery, OM ONTDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

(Vervolg van bladz. 350.)

Capitein COOK, op den zes- en twintigsten April des Jaars MDCCLXXVIII van *Nootka* afgezeild, verloor welhaast het Land uit het gezigt; maar, op den tweeden May, Noord West ten Noorden aanhoudende, ontdekte hy een ronden hoogverheven Berg, dien hy den *Edgecumbe Berg* noemde, en de streek Lands, daarvan voortkomende, *Edgecumbes Kaap*. Het Land was, uitgenomen eenige plaatzen, digt aan zee, van eene ontzaglyke hoogte, en bergagtig. De hoogste toppen waren met sneeuw bedekt, doch de laagere en de vlakke plaatzen, aan den zeekant, geheel zonder sneeuw en met houtgewas begroeid.

Hy zeilde deeze kust langs, verscheide Inhammen, Eilanden, Kaapen en Bergen aandoende, waar aan hy naamen gaf (*) tot dat hy op den twaalfden van May ten anker ging een weinig binnen een Kaap, door hem Kaap *Hinchingtooke* geheeten. Niet verre van hier lagen verscheide klippige Eilanden, werwaards Mr. GORE met een boot gezonden werd om eenige eetbaare Vogelen te schieten. Doch hy was 'er nauwlyks bygekomen, of omtrent twintig Inboorelingen vertoonden zich in twee groote Canoes, waarop zy het raadzaam oordeelden na boord weder te keeren: zy volgden met de Canoes; zy waagden het niet digt by te komen; maar bleeven op eenigen afstand, een vrees-

een Liefhebber der Waarheid dan van myne gevoelens, zal ik met erkentenisse de waarneemingen van Kundigen ontvangen. De Brieven, welke men my wil toeschikken, kunnen bezorgd worden by Mr. ROULLET, *Libraire, sur le Cour, a Marseille.*

(*) Te weeten, *Bay of Islands*, *Cros Cape*, *Cros Sound*, *Cape Fair Weather*, *Mount Fair Weather*, *Bhering's Bay*, de Berg door BHERING *Mount Elias* geheeten, *Cape Suckling*, *Kaye's Island* en *Comptrollers Bay*.

vreeslyk getier maakende, beurtlings de armen uitſtrekkende en te zamen ſlaande: binnen kort vingen zy een zang aan volkomen op dezelfde wyze als die van *Nootka.* Hunne hoofden waren ook met vederen bepoederd. Een Man hieldt een wit kleed uitgeſpannen, 't geen wy voor een Vriendſchapsteken opnamen; een ander ſtondt overeinde in een Canoe, bykans een vierendeel uurs lang met zyne armen kruiswyze over elkander en beweegeloos. De Kanoes waren niet, gelyk die van *Nootka,* van hout. De rand alleen was van hout, en de huid van Zeedierenvellen gemaakt. Schoon Captein COOK alle hunne Vriendſchapstekens beantwoordde, en door de uitdruklykſte gebaaren hun noodigde digt aan boord te komen, kon hy hun niet beweegen. Eenigen van zyn Scheepsvolk haalde verſcheide van de gemeenzaamſte woorden uit de *Nootkaaſche* Taal op; doch zy ſcheenen ze niet te verſtaan. —— Naa het ontvangen eeniger geſchenken, hun toegeworpen, keerden zy weder na dat gedeelte van 't ſtrand, van waar zy gekomen waren; tekens geevende, dat zy voorhadden den volgenden morgen weder te komen. Twee hunner kwamen, nogthans, elk in een kleine Canoe, des nagts, waarſchynlyk om iets te ſteelen; denkende dat wy allen zouden ſlaapen: want zy vertrokken zo ras zy bemerkten ontdekt te zyn.

Den volgenden morgen, ging Capitein COOK onder zeil, om eene welgeſchikte plaats te vinden tot het zoeken van een onlangs gekregen lek. In den beginne deedt de helderheid van het weer hem Noordwaards aanſtuuren in den breedſten inham; doch het weer op nieuw ſlegt wordende, moest hy ankeren, eer hy zo verre als hy beoogde de Baay was opgezeild.

Hoe ſlegt het weer mogt weezen, belette dit drie der Inboorelingen niet een bezoek by Capitein COOK te komen afleggen. Zy daagden op in twee Canoes, twee Man in de eene, en één in de andere; meer Perſoonen konden deeze Canoes ook niet voeren; zy waren gebouwd op de wyze der *Esquimaux;* in deeze zag men twee zitplaatzen, in geene ſlegts ééne. Elk dier Mannen hadt een ſtok, omtrent drie voeten lang, met lange vederen of vogelvleugelen, daar aan gebonden. Deeze ſtokken hielden zy verſcheide keeren overeinde; met oogmerk, zo wy gisten, om hunne Vreedzaame gezindheid aan te duiden.

De behandeling deezer Mannen bewoog veelen om te komen, op den veertienden, in groote en kleine Canoes. Zom-

Zommigen waagden het aan boord te gaan; doch niet eer eenigen van het Scheepsvolk in hunne Vaartuigen waren overgeftapt. Onder de geenen, die zich aan boord vervoegden, was een middelbaar bejaard Man, die 'er goelyk uitzag, en dien wy naderhand bevonden het Opperhoofd te zyn. Zyne kleeding beftond uit een Zee-otterhuid, op 't hoofd hadt hy een kap gelyk het Volk van *Nootka* draagt, vercierd met hemelschblauwe glazen koraalen, ter grootte van een groote ert. Hy fcheen veel grooter prys op deeze te ftellen dan op onze witte glazen koraalen. Doch koraalen, van welk eene foort ook, waren hoog geagt by dit volk, en zy gaven gereedlyk alles wat zy hadden om dezelve in te ruilen, zelfs hunne fyne Zee-otterhuiden. Dan hier ftaat aan te merken, dat zy deeze huiden niet hooger fchatten dan andere, tot dat zy, even als te *Nootka*, bemerkt hadden, dat het Scheepsvolk dezelve hooger waardeerde: en zelfs daarnaa wilden de Inboorelingen van die beide plaatzen liever afftappen van een kleed daarvan vervaardigd, dan van een zamengefteld uit de vellen van Wilde Katten of Marters.

Zeer gretig was dit Volk op Yzer gefteld; doch zy begeerden ftukken van acht of tien duimen ten minften lang, en drie of vier vingeren breed. Kleinder ftukjes verwierpen zy geheel. Zy kreegen gevolglyk weinig. Yzer was reeds by ons fchaarfche waar geworden. De punten van eenigen hunner Speeren waren van dat Metaal, andere van Koper, en weinige van Been, dat egter de punten opleverde van hunne pylen en fchigten. Capitein COOK kon het Opperhoofd niet beweegen, om beneden het eerfte dek te gaan; ook bleef hy, noch zyne Medgezellen, lang aan boord. Doch terwyl hy dit Gezelfchap hadt, moest 'er naauw op 't Volk gelet worden, dewyl het terftond een diefagtigen aart betoonde.

Na omtrent drie of vier uuren zich omftreeks de *Refolution* opgehouden te hebben, voeren zy allen weg, en na de *Discovery:* niemand was daar geweest, uitgenomen één Man, die, thans van daar kwam, en, onmiddelyk van alle de overigen gevolgd, weder derwaards voer. Wanneer wy dit zagen, dagten wy, dat deeze Man daar iets ontdekt hadt, 't geen zyne Landgenooten beter zou aanftaan dan iets 't geen zy op de *Refolution* vonden.

Zo ras zy vertrokken waren zondt Capitein COOK een Boot uit om de diepte van de Baay te peilen. Want, dewyl de wind wat bedaard was, dagt hy aan ftrand te vaa-

n, om eene plaats te zoeken geſchikt om het lek te
en. Welhaast roeyden de Inboorelingen na die Boot
De Officier, dit ziende, keerde weder na boord, en
door al de Canoes gevolgd. Het Scheepsvolk was
ıan boord, twee op de wagt in de Boot laatende, of
e *Americaanen* ſtapten 'er in. Zommigen hielden
ɛ ſpeeren die twee Matroozen toe, anderen maakten
ɔuw, waarmede de Boot aan het Schip vast lag, los,
ː overigen poogden dezelve weg te voeren. Doch,
oogenblik dat zy ons gereedheid zagen maaken om
wederſtand te bieden, lieten zy de Boot dryven en
n in hunne Canoes over, gaven ons door tekenen te
an, dat wy het geweer zouden afleggen; zich voorts
agende als of zy niets kwaads gedaan hadden. ———
tout beſtaan was gering in vergelyking van een ander,
en zy bedoelden aan boord van de *Discovery* te
ɛn. De Man, die van dit Schip kwam, en alle zy-
andgenooten van de *Reſolution* derwaards troonde,
daar eerst aan boord geweest; alle de toegangen be-
, en niemand dan den Officier, die de wagt hieldt,
nog twee of drie Man, gezien hebbende, dagt hy
iet gemaklyk zou vallen dit Schip te plunderen, te
om dat het op een vry grooten afſtand van ons lag.
ıs ongetwyfeld met dit oogmerk dat zy allen derwaards
roeyden. Veelen hunner ſtapten, zonder eenige pligt-
ing, over, haalden hunne mesſen uit, gaven aan den
er en de weinigen, die met hem op 't dek waren, een
dat zy zich ſtil zouden houden, en zagen rond wat
ɔuden medeneemen. Het eerſte dat hun in 't oog viel
het roer van een der Booten, zy wierpen het over
den zodanigen toe, die in de Canoes gebleven waren.
y iets anders gevonden hadden, 't geen hun aanſtondt,
ıet Scheepsvolk gewekt, en kwam met houwers gewa-
op 't dek. Op dit gezigt ſprong de geheele menigte
plunderaars in hunne Canoes, met zo veel beleids en
ſchilligheids als zy de Boot verlaaten hadden, en men
e op, hoe zy den zodanigen, die niet aan boord geweest
ı, beſchreeven hoe veel langer de mesſen waren onzer
pslieden dan de hunne. 't Was ten deezen tyde dat
ɔot van de *Reſolution* met peilen bezig was: dit moe-
y gezien hebben, want zy roeyden 'er terſtond, naa
ıislukten aanſlag op de *Discovery*, na toe.
ıgen wy uit deeze omſtandigheid niet met reden op-
ɛn, dat dit Volk onkundig is van het gebruik van

vuur-

vuurwapenen? Want zeker zouden zy, iets van derzelver uitwerkzelen geweeten hebbende, het niet hebben durven bestaan een Boot van onder 't scheepsgeschut weg te neemen in 't oog van meer dan honderd man: want het meeste Volk bevondt zich op het dek als zy dit bestonden. Wy lieten hun, ondanks dit hun bestaan, des zo onkundig als zy waren: zy zagen noch hoorden ooit een snaphaan afschieten dan op vogelen. ——— Als wy op deezen dag het anker uit de Boot lieten vallen, werd een der Matroozen, door onkunde of onoplettenheid, of door beide, met de Boeyreep over boord getrokken, en met het anker na de diepte. Opmerkelyk is het, dat hy, in dien toestand, tegenwoordigheid van geest genoeg bezat om zich los te maaken, en boven te komen; men haalde hem in de Boot, en een zyner beenen was gevaarlyk gebroken.

Op den Vyftienden en Zestienden stopten wy het lek, in een Baay door Capitein COOK *Snug Corner Bay* geheeten. Den Zeventienden ligtten wy het anker en hielden Noord-West aan, denkende, dat, indien 'er door deezen Inham een doortocht Noordwaards ware, het volgens dien streek moest weezen. Kort naa dat hy onder zeil was, kwamen de Inboorelingen, met groote en kleine Canoes een ander bezoek afleggen, 't welk eene gelegenheid te meer opleverde om een nauwkeuriger denkbeeld te vormen van hunne Persoonen, Kleeding, en andere byzonderheden. Die ons bezogten scheenen geen ander oogmerk te hebben dan om hunne nieuwsgierigheid te voldoen: want zy sloegen geen Koophandel of Ruiling voor.

Uit verscheide omstandigheden besloot Capitein COOK, dat het hoogst onwaarschynlyk was hier een Doortocht na 't Noorden te zullen aantreffen. Hierom zette hy, op den achttienden, den koers Zuid-West; den Inham afzeilende, en eene andere opening ontdekkende, ten Zuid-Westen van die hy inzeilde, 't geen den weg om in Zee te geraaken bekortte. Deeze is van de andere afgescheiden door een Eiland, zich achttien mylen van het Noord-Oosten tot het Zuid-Westen strekkende, waaraan hy den naam gaf van *Montagu Eiland*. In dit Zuid-Westlykst Kanaal liggen verscheide Eilanden. De digtst by Zee gelegene zyn hoog en rotzig; dieper inwaards zyn ze lang, geheel zonder sneeuw, met houtgewas en groente bedekt, hierom kreegen zy den naam van *Groene Eilanden*. In een Kanaal tusschen deeze Eilanden en *Mon-*

tagu Eiland, zeilde COOK den negentienden en den twintigsten, en bevondt zich weder in open Zee; de Kust ſtrekte zich, zo verre het oog kon reiken, West ten Zuiden.

Aan den Inham, thans verlaaten, gaf Capitein COOK den naam van *Prins William Sound*, en uit het geen hy 'er van zag veronderſtelde hy dat dezelve ten minſten een en een halve Graad Breedte, en twee Lengte, beſloeg, zonder de armen of takken, welker uitgebreidheid niet bekend is, mede te rekenen.

(*'t Vervolg hier naa.*)

DE REGTE DENKBEELDEN VAN WAARHEID EN GETROUWHEID OPGESPOORD, IN EENE SOCRATISCHE ZAMENSPRAAK, TUSSCHEN PHILOCLES EN SOPHRON.

(Ontleend uit *the Moral and Literary Disſertations*, van Dr. PERCIVAL.)

Ik verbeeld my, ſprak PHILOCLES, dat gy met my zult zamenſtemmen in het begrip, dat Zedelyke Waarheid beſtaat in de gelykvormigheid onzer woorden aan onze gedagten: en Getrouwheid in de overeenkomst onzer daaden met onze betuigingen; als mede dat Leugen en Valschheid over 't algemeen een laag, zelfzoekend, of boosaartig, en altoos eene onverdeedigbaare pooging is om een ander te bedriegen, door te kennen te geeven of te beweeren, dat iets Waarheid of gebeurd is, waarvan wy het tegendeel weeten of gelooven: en door beloften te doen, zonder eenig oogmerk om ze te vervullen. ——— Maar, indien wy gelooven dat onze verzekeringen of tekenen waar zyn, en ze vervolgens valsch bevonden worden, zyn wy dan, SOPHRON, aan Leugen ſchuldig?

Neen, antwoordde SOPHRON, wy hebben alleen eene dwaaling of misſlag begaan: want, in zodanige omſtandigheden, moeten wy ons zelven bedroogen hebben, en kunnen geen oogmerk gehad hebben om anderen te bedriegen.

Maar is, vervolgde PHILOCLES, elke verbreeking eener Belofte een Leugen?

Ik zou het niet denken, ſprak SOPHRON: indien de Belofte in opregtheid gedaan, en het niet vervullen daarvan onvermydelyk was.

Uwe onderſcheiding is juist, antwoordde PHILOCLES: ook zyn 'er zekere voorwaarden, die elk in 't ooge loopen, welke verſtaan of begreepen worden in bykans elke Belofte, en waarvan de volbrenging afhangt. WHANG-TO, Keizer van China,

na, die zyn Volk als een Vader bestuurde, zyne Verheffing en Magt aanmerkte als Panden hem verleend om deszelfs heil te bezorgen, hadt eene Dogter, zyn éénig Kind en het geliefdste voorwerp zyns Ouderdoms. Hy beloofde haar ten Huwelyk aan OUSAN-QUEY, den Zoon van zyn begunstigden Mandaryn, en teffens, dat hy hem alle de Landen zyner Heerschappye aan haar tot een Huwelyksgave zou geeven. OUSAN QUEY was toen een Jongeling van de meest beloovende bekwaamheden en gemoedsgesteltenisse; doch het vooruitzigt op de Keizerlyke Waardigheid, en de vleyeryen van het Hof, bedierven zyn Hart; hy werd trots, onbuigzaam en wreed, en het Volk vervroegde in zyne gedagten, met schrik, de Dwingelandy waaronder het zou zugten, wanneer hy den teugel der Regeeringe in handen kreeg. Volgens de grondwetten der *Chineezen* mogen de Groote Staatsdienaars zich by den Keizer vervoegen, wanneer zyne Besluiten het algemeene welzyn zouden benadeelen; een voorregt, 't geen menigmaal strekte om de gestrengheden der eigendunklyke Heerschappy te verzagten. WHANG-TO hoorde, met verbaasdheid en leedweezen, de klagten zyner Mandarynen tegen OUSAN-QUEY. Hy deedt ze voor zich verschynen, en voldaan zynde over de bygebragte bewysstukken der wanverdiensten van OUSAN-QUEY, sprak hy de Staatsdienaars indeezervoege aan. „ Ik bestemde „ myne Dogter tot Egtgenoote van OUSAN-QUEY, en beloofde „ hem de Erfopvolging in myne Heerschappy; OUSAN-QUEY „ was een verstandig, regtvaardig en menschlievend Jonge- „ ling. Met van het pad der Deugd te wyken heeft hy die „ verpligtingen doen ophouden, en zyn regt tot beide deeze „ Beloften verbeurd." Zich tot OUSAN-QUEY, wendende, was zyne taal: „ Ik beveel u myn Hof te verlaaten, en de rest „ uwer dagen in het afgelegendst Landschap myner Heerschap- „ pye te slyten." —— Maar wordt het, SOPHRON, niet byzonder loflyk gerekend eene Belofte te volbrengen, wanneer Drift of Eigenbelang ons sterk aanzetten om dezelve geen gestand te doen?

Niets, zeide SOPHRON, maakt onze bewondering sterker gaande; en ik verzoek u eene geschiedenis te mogen verhaalen, welke die waarheid in een treffend gezigtpunt plaatst. — Een *Spaansch Ridder* hadt, zonder eenige regtmaatige terging, een *Moorsch Edelman* vermoord, en nam terstond de vlugt om de handen des Geregts te ontkomen. Sterk werd hy nagezet; doch zich bedienende van een schielyke wending op den weg, sprong hy ongemerkt over het afschutzel van een Hof. De Eigenaar, die desgelyks een *Moor* was, wandelde op dien tyd in den tuin; de *Spanjaard* viel voor hem op de knieën neder, verhaalde zyn óngelukkig geval, en verzogt, op de aandoenlykste wyze, verborgen te mogen blyven. De *Moor* hoorde het aan met medelyden, en beloofde zyne hulpe.

 Hier

Hier op floot hy hem in een Zomerhuis, hem verlaatende, met verzekering, dat hy, als het avond geworden was, voor zyne ontkoming zou zorgen. Weinige uuren daar naa werd het Lyk zyns Zoons t'huis gebragt, en de beschryving van den Moordenaar kwam volmaakt overeen met de gedaante des *Spanjaards* by hem in bewaaring. Hy verborg den schrik en het vermoeden, en zich in zyn kamer begeevende, bleef hy 'er tot middernagt; toen ging hy in stilte na het Zomerhuis, en sprak, de deur openende, den Ridder in deezer voege aan: „ *Christen!* de Jongeling, dien gy vermoord hebt, „ was myn éénige Zoon. Uw misdaad verdient de strengste „ straffe. Maar ik heb staatlyk myn woord gegeeven voor „ uwe beveiliging; en ik wraak het schenden van eene te „ voorbaarig aangegaane verbintenis, zelf ten opzigte van een „ wreed Vyand." Hy geleidde den *Spanjaard* na zyne stalling, en gaf hem een der snelstloopende Muilezels, zeggende: „ Vlugt, terwyl de duisterheid des nagts u bedekt. Uwe „ handen zyn met bloed bezoedeld; maar GOD is Regtvaardig, „ en ik dank hem dat myne Trouwe ongeschonden gebleeven „ is; dat ik het Oordeel aan hem heb overgelaaten."

Toen SOPHRON dit verhaal geëindigd hadt, nam ik de vryheid om aan te merken, dat Getrouwheid eene Deugd is, welke men zomtyds ontmoet in overgegeevene flegte Characters, die geen gevoel hebben van Godsdienstige of Zedelyke Verpligting. In zodanige Persoonen is dezelve gegrond op zekere denkbeelden van Eer, die oorspronglyk uit de beste natuurlyke beginzelen opwellen. Naa den veldslag by *Culloden* in den jaare 1745, werd eene belooning van dertig duizend Ponden Sterling aangebooden aan ieder, die den *Pretendent* ontdekte, of in handen leverde. Hy hadt de vlugt genomen met de KENNEDIES, twee Dieven, die hem met alle Getrouwheid beschermden, tot zyn leevensonderhoud stalen, en dikwyls vermomd na *Invernes* gingen om het noodige voor hem te koopen. Een geruimen tyd daar naa werd één deezer Lieden, die de verzoeking van Dertigduizend Ponden hadt uitgestaan, gehangen wegens het steelen van een Koe, nauwlyks dertig Schellingen waardig.

Doch ik begryp, hervatte SOPHRON, zeer zedig, dat 'er gevallen zyn, waar in het strafbaarder zou weezen eene Belofte te volbrengen, dan dezelve onvervuld te laaten.

Aan deeze Stelling gaf PHILOCLES zyne volkomene toestemming, en helderde ze op door het volgend veronderteld geval. Een Vriend heeft my een paar gelaaden Pistoolen gegeeven, en ik my verbonden, ze hem weder ter hand te stellen als hy ze vraagt. Doch, wanneer hy 'er om verzoekt, als hy dronken of van wraaklust ziedende is, blykt het duidelyk, dat de vervulling myner Belofte niet alleen eene zwakheid, maar ten uitersten bestraffenswaardig, zou zyn; en myn Vriend

zel-

zelve zou, in bedaarde en gematigde oogenblikken, onder de eerste zyn, die my beschuldigde met alle de onheilen uit myn dwaalend pligtsbegrip oorspronglyk. ——— Haastige verklaaringen en voorbaarige verzekeringen zyn 'er zomtyds gedaan door braave Mannen, welke zy egter, redelyker wyze, en volgens hun Geweeten, niet konden vervullen. Wanneer JESUS de voeten van verscheide zyner Jongeren gewasschen hadt, kwam hy tot SIMON PETRUS; deeze zeide tot hem: „ Heere, „ zult gy my de voeten wasschen? JESUS antwoordde: Wat ik „ doe verstaat gy nu niet; maar gy zult het naderhand ver- „ staan. PETRUS zeide tot hem: Gy zult myne voeten niet „ wasschen in eeuwigheid. JESUS antwoordde hem, indien ik „ u de voeten niet wassche, hebt gy geen deel aan my. SIMON „ PETRUS zeide: Heere, myne voeten niet alleen, maar ook „ de handen en 't hoofd." ——— Geloften zelfs, hoe plegtig en staatlyk ook gedaan, kunnen niet verbindend weezen, wanneer de zaak zelve op het pleegen eens misdryfs uitloopt. Want, schoon beroepingen op de Godheid heilige panden zyn van onze Opregtheid, maaken zy geene verandering in de natuur of wettigheid der daaden, en het zou het verregaandst Bygeloof weezen te veronderstellen, dat de schennis van GODS Bevelen Gode tot eere kan strekken, of hem aangenaam weezen. DAVID deedt eene geloste, dat hy om eene belediging, hem door NABAL aangedaan, te wreeken, al wat manlyk was in diens geslachte door het zwaard zou verdelgen. Doch zyn wraaklust werd bevredigd, en hy zo gevoelig geraakt over de onregtmaatigheid zyns oogmerks, dat hy betuigde: „ Gezegend zy de Heere, die zyn Knegt wederhouden heeft „ van het kwaade!"

Het schynt, dat de *Romeinsche Keizer* TRAJANUS oordeelde, dat het misdaadig by zyne Onderbevelhebbers zou kunnen worden, den Eed, hem gezwooren, te houden. By de aanstelling van SUBERANUS, tot Capitein van de Koninglyke Lyfwagt, gaf hy hem een zwaard over, zeggende: „ Dat dit te myner ver- „ deediginge getrokken worde, indien ik, volgens de voor- „ schriften der Billykheid, regeere; doch, dat men, handel ik „ anders, het tegen my bezige."

Het besluit, ten opzigte van het volbrengen der Beloften, mag uitgestrekt worden tot de Waarheid zo wel als de Getrouwheid, ondanks de buitenspoorige verklaaring eens Kerkvaders, „ dat hy de Waarheid niet schenden zou, schoon hy „ 'er den Hemel by kon winnen." Wanneer, door den zamenloop van buitengemeene omstandigheden, de betragting van zekere deugd onbestaanbaar gemaakt wordt, met de volbrenging van eene andere van veel hooger verpligting, is het blykbaar, dat de mindere voor de meerdere moet wyken. ——— Een voorbeeld zal de juistheid deezer aanmerkinge ophelderen en staaven. Naa de schriklyke slachting onder de *Hugenooten*,

op *St. Bartholomeusdag*, des jaars 1572, in *Frankryk* begonnen, werd de Koning van *Navarre* ftipt bewaard, op last der Koninginne Moeder CATHARINA DE MEDICIS. Dan, op zekeren dag, niet verre van *Senlis*, jaagende, nam hy in 't heetst der jagt eene gunftige gelegenheid waar om te ontvlieden: door de bosfchen heen rydende, met een klein aantal getrouwe Vrienden, onder welken zich de jonge ROSNY, naderhand de Hertog van SULLY, bevondt, zette hy de *Seine* te *Poissy* over, en vlugtte na het Kasteel van een Edelman, een yverig, fchoon geheim, *Protestant*, fterk aan zyne belangen verknogt. Benden te paard werden wolhaast allerwegen heen gezonden om hem op te zoeken. Een deezer hieldt ftil by dit Kasteel, waar HENDRIK eenige ververfching nam: de Capitein verzogt hem te mogen zoeken, toonende het Koninglyk bevelfchrift om het Hoofd van HENDRIK te brengen, en diens Medegenooten te dooden. Wederftand te bieden was blykbaar een vrugtloos beftaan: toe te ftemmen was een inbreuk op gastvryheid, vriendfchap en beleefdheid: teffens zou het nadeelig geweest zyn voor de belangen van den *Hervormden Godsdienst*, en het geheele lichaam der *Protestanten* in *Frankryk*, die geen anderen Befchermer hadden dan de Koning van *Navarre*. De Edelman zeide, zonder marren, met een onbeteuterd gelaad. „Myn „ Heer, verfpil uw tyd niet in vrugtlooze opfpeuringen. De „ Koning van *Navarre* is, omtrent twee uuren geleden, met „ zyne Vrienden deezen weg opgeflaagen; en indien gy wak„ker doorrydt, zult gy hem voor het vallen van den avond „ inhaalen." De Capitein, en zyne onderhoorige bende, voldaan met dit antwoord, reedt in aller yl weg; en de Koning vondt gelegenheid om voor zyne veiligheid te zorgen, door zich te vermommen, en een anderen weg te neemen.

In zulke omftandigheden als gy hebt voorgefteld, fprak SOPHRON, zouden alle Menfchen het ftrikt aankleeven der Waarheid veroordeelen. Doch wat denkt gy van het gedrag van den *Portugeefchen Slaaf*, wiens verbreeking van de Waarheid, en zelfs Meinëedigheid, zo zeer verheeven wordt door den Abbé RAYNAL, in zyne *Gefchiedenis der Europifche Vastigheden*. Deeze Neger, die in de bosfchen gevlugt was, om de Vryheid, zyn natuurlyk Regt, te genieten, gehoord hebbende, dat zyn geweeze Meester vastgezet was, en waarfchynlyk als een doodfchuldige zou veroordeeld worden, kwam in 't Geregtshof; nam de fchuld des bedryfs op zich, liet zich gevangen neemen, bragt valfche, fchoon geregtlyke, getuigenisfen van zyn misdryf te berde, en werd geftraft in ftede van zyn Meester.

De afkeuring der Valschheid, antwoordde PHILOCLES, wordt, in dit geval, voor eene wyl onderdrukt, door onze bewondering van de genegenheid, dankbaarheid, edelmoedigheid, en grootheid van ziel, door deezen Neger betoond. Wy betreuren

ten de verpligting waar onder die Held zich bragt: en bejammeren het dat zyne verhevene Deugden by geen gewigtiger en eerlyker gelegenheid werden ten toon gespreid. Doch, wanneer de eerste aandoeningen bedaard zyn, en wy, van drift ontslaagen, het gedrag des Slaafs overweegen, moeten wy het vooroordeelen als eene onverdedigbaare opoffering der Waarheid van zyn eigen Leeven, en van de Verpligting aan de Maatschappy verschuldigd. Het Godlyk Gebod. „ Gy „ zult geen valsche getuigenis geeven tegen uwen Naasten," kan zeker niet veronderfteld worden in te sluiten, dat hy een valsch getuigenis ten diens voordeele mag geeven: dewyl zulks niets anders zou zyn dan byzonder ongelyk te verbieden, en openlyk ongelyk wettigen. Geregtelyke Getuigenis is, in de tegenwoordige omstandigheden der Zedelyke Wereld, iet weezenlyks, tot het welzyn der Zamenleevinge; en de algemeene geloofwaardigheid daar van te verminderen, door in de Geregtshoven Valschheid en Meinëedigheid in te voeren, is een hoog misdryf tegen den Staat, en wordt streng gestraft in alle beschaafde Landen. Daarenboven vordert het welweezen der Maatschappye, dat het Regt zyn gang gaa omtrent den Overtreeder zelve, om te beletten dat hy geene andere misdryven pleege; en het zou de Ondeugd aanmoedigen, indien een onschuldig Persoon, misschien des leevens moede, of verrukt door geestdryvende begrippen van Eer, Liefde, of Vriendschap, voor een schuldigen leedt.

De zekerheid der straffe, zelfs in misslagen, wordt sterk aangedrongen door den Marquis DE BECCARIA, dien grooten Voorstander van zagtheid in de Regtspleegingen: en hy denkt dat de vergiffenis van de beledigde Party zelve de volvoering des Regts niet moet stremmen of stuiten. „ Dit moge," merkt hy aan, „ eene daad van Goedhartigheid en Mensch-„ liefde weezen; doch dezelve strydt tegen het algemeene „ welzyn. Want, schoon een byzonder Burger, wegens het „ ongelyk hem aangedaan, genoegen moge neemen wat hem „ betreft, zonder straffe, kan dit de noodzaaklykheid van „ het openbaar voorbeeldig strafoefenen niet wegneemen. Het „ Regt van straffen komt niemand in 't byzonder toe, maar „ der Maatschappye in 't algemeen of den Souverein, die dee-„ ze Maatschappy verbeeldt; iemand mag afstand doen van „ zyn eigen aandeel in dit Regt, doch dat van anderen niet „ opgeeven."

Het gedrag van den *Neger*, zeide SOPHRON, hoe dwaalend het ook mogt weezen in het stuk van Wysheid, of hoe onverdeedigbaar ten aanziene van het zedelyke, was volkomen edelmoedig en belangloos. Dan die zelfde uitmuntende Schryver, welke ons het voorgaande geval verhaalde, vermeldt een ander voorbeeld van de schennis der Waarheid, uit beweegredenen, die geheel op Eigenbelang uitliepen, 't geen ik niet

kan veroordeelen, schoon ik niet weet hoe 't zelve te regtvaardigen. Ik zal het my tragten te binnen te brengen, en u te verhaalen. Een *Britsch Sergeant* was door de Wilden van *America* gevangen genomen; zy maakten toebereidzelen om hem ter dood te brengen met al de barbaarschheid, welke hunne vondryke wreedheid kon verzinnen. In de ziel getroffen door het vooruitzigt van alle de folteringen onder welker verduuren hy den geest zou moeten geeven, sprak hy de *Indiaanen* indeezervoege aan: „ Moedige Oorlogshelden, „ uwe toebereidzelen zyn vrugteloos; want myn lichaam „ is onwondbaar; en, indien gy my myne Vryheid geeft, zal „ ik u de kunst leeren om even zo te worden. Denkt niet „ dat ik u met ydele voorwendzels ophou. Ik ben gereed om „ u eene proeve op my te laaten neemen, die alle uwe twy„ felingen zal verbannen. Laat het Opperhoofd, dat myn „ zwaard heeft, 't zelve uit al zyn magt zwaaijen, en ik daag „ even zeer de scherpheid van dat Werktuig als de sterkte „ van zyn arm uit." Onder het spreeken deezer woorden, boog hy zyn hoofd, en boodt zyn ontblooten hals aan. De *Indiaan* liep met groote vaart toe, en sloeg met een geweldigen slag zyn hoofd van 't lichaam. Indeezervoege verwisselde de arme Sergeant, door zyne tegenwoordigheid van geest, de folterende martelingen voor een gemaklyken en oogenbliklyken dood.

Philocles merkte hierop, dat de Geschiedenis op twyfelbaar gezag steunde, volgens de opgave van den Abbé RAYNAL zelve. Doch, vervolgde hy, de waarheid eens verondersteld zynde, welk Zedekundige zal zo streng zyn, dat hy het gedrag des Sergeants ten minsten niet verschoonelyk keure? Misschien zou niemand, indien hy genoegzaame bedaardheid van geest bezat om zulk een redmiddel te bedenken, of bekwaamheid om het te werk te stellen, in dergelyke omstandigheden, anders handelen? Het geval heeft niets gemeens met dat van het ondergaan van den Marteldood voor den Godsdienst. Het lyden, 't geen hy stondt te ondergaan, kon aan geen goed einde beantwoorden; de Maatschappy ontving geene de minste belediging, nog onmiddelyk, noch zydelings, door het ontwyken dier barbaarsche wreedheden en mishandelingen.

My eene Gebeurtenis van ontwyfelbaare egtheid en volkomen toepasselyk op het geval, 't geen wy overwoogen, te binnen brengende, verzogt ik verlof het te mogen verhaalen. Wanneer COLUMBUS met zyn Scheepsvolk gestrand was op een Eiland meer dan dertig mylen van *Hispaniola*, hadden zy geen ander vooruitzigt dan om hunne elendige dagen te slyten onder de naakte *Negers*, verre van hun Vaderland en Vrienden verwyderd. Tot overmaat van rampspoed begonnen de Inboorelingen welhaast te morren over het verblyf der *Spanjaarden* onder hun; het onderhoud dier Gasten werd lastig voor Men-

schen,

ſchen, die geen Landbouw verſtonden, en niet gewoon waren zich op iets meer dan het noodige te bevlytigen. Zy bragten den leeftogt onwillig aan, allengskens ſpaarzaamer, en dreigden hiermede geheel te zullen ophouden. Het volvoeren van dit beſluit was den *Spanjaarden* een gewisſe dood geweest; doch COLUMBUS voorkwam zulks door een gelukkigen vond, waar door, by de *Indiaanen*, al de bewondering en eerbied met welken zy eerst deeze Vreemdelingen bejegend hadden, herleefde. Door zyne bedreevenheid in de Starrekunde wist hy dat 'er binnen kort een zeer zwaare Maansverduistering op handen was. De dag, vóór dat dezelve 's avonds moest invallen, deedt hy de Voornaamſte Perſoonen dier plaatze by zich komen, en, naa hun beſtraft te hebben wegens hun verlaaten der geenen, die zy nog zo onlangs eerden, verhaalde hy, dat de *Spanjaarden* Dienaars waren van den GROOTEN GEEST die in den Hemel woont, dat de Godheid, vergramd wegens het weigeren van onderhoud der voorwerpen haarer byzondere gunſte, gereed was om hun misdryf, met eene voorbeeldlyke ſtrengheid, te ſtraffen; dat de Maan dien eigen avond verduisterd zou worden, en eene bloedroode kleur aanneemen, als een teken van de Godlyke Wraake, gereed om hun te treffen. Deeze wonderlyke Voorzegging hoorden eenige *Indiaanen* met de grootſte onverſchilligheid; anderen luisterden met eene bygeloovige verbaasdheid; doch, toen de Maan allengskens haar licht begon in te trekken, en zich eindelyk bloedrood vertoonde, beving hun een algemeene ſchrik. Zy liepen, in de grootſte ontſteltenisſe, na hunne hulzen, en keerden weder tot COLUMBUS, belaaden met leevensnoodwendigheden; zy vielen voor hem neder, op het vuurigst ſmeekende, dat hy, door zyne tusſchenſpraake, den GROOTEN GEEST zou beweegen, om het dreigend verderf af te wenden. COLUMBUS geliet zich als of hy zich door hun bidden liet overhaalen, en beloofde aan hunne begeerte te zullen voldoen. De Maansverduistering eindigde; de Maan vertoonde zich met haar gewoonlyk licht; en, zints dien tyd, werden de *Spanjaarden* niet alleen overvloedig van leeftogt voorzien; maar met de bygeloovigſte zorgvuldigheid bejegend. ——— Dit bedrog van COLUMBUS kan geregtvaardigd worden uit de regten van noodzaaklykheid. Schipbreuk geleden hebbende op een afgelege Kust, in het voortzetten eener onderneeminge, die by hem voortkwam uit eerlyke en nuttige inzigten, en beroofd van alles om zichzelven en den zynen het noodige te verzorgen, hadt hy een eisch op de beſcherming, den byſtand en onderſteuning van het Volk, dat getuigen was van zyn verlegen toeſtand. En 't was een gelukkige vrugtbaarheid van vernuft, welke hem een redmiddel aan de hand gaf, verre boven het geweld van Wapenen te keuren. Doch ik kan niet nalaaten een heimlyken wensch te voelen, dat deeze groote

Man min valschheids in zyne kunstenaary gemengd hadt. Hy kon de *Indiaanen* over hun gebrek van Gastvryheid bestraft, hunne vrees door zyne voorzeggingen gaande gemaakt, hunne verwondering en eerbied door de vervulling opgewekt hebben, zonder in zulke sterke bewoordingen de onmiddelyke wraak des Hemels aan te kundigen. Waarheid is zo gewigtig en van éene zo kiesche natuure, dat men alle mogelyke voorzorge moet aanwenden om de bezydenspreeking daarvan zo gering als doenlyk is te maaken, schoon men die offerande doet aan Pligten, welke de verpligting tot het spreeken der Waarheid doen ophouden.

PHILOCLES bedankte my zeer verpligtend voor het herinneren van een zo wel ter sneede komend geval. Hy vervoegde zich toen tot zynen Kweekeling, en vroeg hem, *wat hy* dagt van den Stokregel door zommigen aangenomen, dat men geen Woord te houden hebbe aan Schelmen en Verraaders?"

Ik denk, antwoordde SOPHRON, dat deeze Grondregel valsch in zichzelven, en hoogst beledigend is voor de zamenleeving. Want, zonder in aanmerking te neemen de ongeregeldheid en wreedheid, waartoe dezelve aanleiding konne geeven, is een Mensch, tot zyne eigene eer en vrede des gemoeds, uitgezonderd in zeer zeldzaame gevallen, verpligt tot de stiptste volbrenging zyner beloften. Dit gevoelen schynt het gedrag van den Markgraaf TURENNE, en den Heer RICHARD HERBERT, bestuurd te hebben. De eerstgemelde werd op een nagt door Straatroovers, niet verre van *Parys*, overvallen, die hem van zyn Geld, Zakhorlogie en Ringen beroofden. Hy verbondt zich hun honderd *Louis d'ors* te zullen geeven, indien zy hem een Ring, van weinig innerlyke waarde, doch die hy om zekere reden hoog schatte, weder gaven. De Straatroovers bewilligden: en een hunner hadt den volgenden dag de stoutheid zich ten huize van TURENNE te vervoegen, en te midden van een gezelschap hem in 't oor te luisteren, dat hy kwam om het beloofde Geld. De Markgraaf gaf last hem die somme te tellen, en liet den schurk vertrekken, eer hy het voorgevallene verhaalde.

De Heer RICHARD HERBERT, door Koning EDUARD den IV gezonden, om zekere Oproerigen, in *Noord-Wales*, te onder te brengen, belegerde het Kasteel *Harlech*, in *Merionethshire*, eene Sterkte zo verdeedigbaar, dat hy wanhoopte 'er meester van te zullen worden, of hy moest dezelve insluiten, en door hongersnood ter overgave dwingen. De Capitein beloofde de overgave, op voorwaarde, dat HERBERT „ alles zou doen wat „ hy kon om zyn leeven te behouden." De voorwaarde werd aangenomen. HERBERT bragt den Bevelhebber voor den Koning; zyne Majesteit verzoekende, dat hy deezen vergiffenis zou schenken: dewyl de verwagting van die gunst hem overgehaald hadt tot de overgifte van een Kasteel, 't geen hy zou hebben kunnen verdedigen. Koning EDUARD antwoordde

den

den Heer HERBERT, „ dat, daar hy, volgens zynen last, „ geene magt hadt om iemand Lyfsgenaa te fchenken, het „ hem vry ftondt, naa zulks den Vorst voorgefteld te hebben, den Bevelhebber aan het Geregt over te leveren." HERBERT bragt hier op in: „ Dat hy met het gedaane „ voorftel niet alles gedaan hadt, wat hy voor hem kon doen; „ en daarom op 't onderdaanigst zyne Majefteit verzogt, „ dat een deezer twee zaaken mogte gefchieden, of dat „ de Bevelhebber weder gebragt wierd op het Kasteel, en „ aan een ander last gegeeven om hem daar uit te krygen, „ of dat de Koning, dit niet goed vindende, zyn Leeven „ voor dat des Bevelhebbers zou aanneemen; zynde dit de „ uiterfte proeve hem mogelyk om zyne Belofte geftand te „ doen." Zyne Majefteit, zich zeer gedrongen voelende, door dit voorftel, fchonk den Bevelhebber het Leeven; doch gaf HERBERT geene andere belooning voor deezen dienst.

Deeze Heeren, zeide PHILOCLES, betoonden een zeer kiesch gevoel van Eere te bezitten; en fchoon ik twyfel of het gedrag van TURENNE gewettigd zou worden door den grooten Roomfchen Geweetensgevalbeflisfer, nogthans handelden hy en de Heer HERBERT, myns bedunkens, overeenkomftig met de wetten van Rede en Regt. Want elk *Wettige Belofte*, gedaan door iemand die by zyn zinnen en het vry gebruik zyner Rede is, moet heilig volbragt worden, indien 'er tusfchen beide geen geval, of beweegreden, opkome, welke een, door geen drift overdwarst, verftand genoegzaam zou oordeelen, om die Belofte *Onwettig* te maaken. Maar Beloften, door vrees afgeperst, en die klaarblyklyk ftryden met onze verpligting aan de Maatfchappy, zyn in zichzelve van geene beduidenis; dus kan eene verbintenis, onder de fterkfte indrukzels van vreeze, in opregtheid aangegaan met een Straatroover en Moordenaar, om niet tegen hem te getuigen, geene verbindende kragt hebben: dewyl 'er eene voorafgaande eisch der Maatfchappye plaats heeft, waar over geen der Leden befchikking mag maaken, of zich van ontflaagen kan agten. Ik heb verondersteld, dat de verbintenis opregt was; want, indien men dezelve aangaat, met een oogmerk om ze te fchenden, is 'er reeds, in zekere maate, eene verbreeking van Waarheid en Trouwe gepleegd, ondanks derzelver onregtvaardigheid of onwettigheid.

DE

DE GIERIGHEID GESTRAFT.

Een Oosterſche Zamenſpraak tusſchen den Dervis ABDALLACH, *en* HASSAN, *een jong Turksch Bedelaar.*

ABDALLACH.

Ziet gy deeze Rots, myn Zoon! Dezelve is myne wooning, en behelst alle myne ſchatten.

HASSAN.

Myn goede Vader!

ABDALLACH.

De door ondervinding wys geworden verſtandige NAHAMIR beſloot zyn verbaazenden rykdom in deeze Rots. Hy beſprak my denzelven geheel en al. Ik heb eene ſtaatlyke gelofte gedaan om den waardigſten der Menſchen uit te vinden, en dien met hem te deelen.

HASSAN.

Ach, myn Vader! waardoor heb ik die zo gewigtige voorkeuze verdiend?

ABDALLACH.

Door uwe Deugd, myn Zoon! door die voor niets wykende grootheid van Ziel, beſtand tegen de zwaarſte ſlagen des tegenſpoeds. De Man, die Wysheids genoeg bezit om Rykdommen te veragten, verdient ze best.

HASSAN.

Myn Geweeten is onbezoedeld, myne Ziel vol vrede en opgeklaard. Kan ik dan grooter Geluk wenſchen?

ABDALLACH.

Neen, myn Zoon, uw geluk is alreede volkomen: en 't is uw ſchuld alleen als hetzelve niet volduurt. Keer te rug na uwen Vader, en laat het Goud in de Rots die 't zelve beſluit.

HASSAN.

Helaas! gy hebt mogelyk reeds berouw van uwe gedaane belofte. Doch, neem in aanmerking, myn Vader, dat gy gevoelens in mynen boezem hebt gaande gemaakt, welke ik voorheen niet kende. Ik begin my voor te ſtellen, de uitgeleezene vermaaken, welke het bezit der ſchatten my kan aanbrengen; welk een genoegen het verſchaft de traanen der elendigen af te droogen, en geluk te verſpreiden over allen, die zich rondsom my bevinden.

ABDALLACH.

Welaan, myn Zoon! gy hebt, zonder opſpraak; gy hebt, met lof,

lof, de beproevingen des Tegenspoeds verdraagen, mogt uwe Deugd, met denzelfden onbezwalkten luister, schynen in Voorspoed!

HASSAN.

Ach! eerwaardige Dervis, waarom doet gy my zo zeer beeven? Myne Ziel was in verrukking opgetoogen; ten welken einde dit bedroeverd denkbeeld? Gy maakt HASSAN tot den gelukkigsten der Stervelingen, en zal hy zich te verwyten hebben, dat hy het geluk van zynen Weldoender stoorde?

ABDALLACH.

Neen, myn Zoon! blyf Deugdzaam, en gy zult steeds gelukkig zyn. (*Hierop haalde* ABDALLACH, *uit zyn boezem, een klein Doosje met Zalf, en de Rots met die Zalf bestrykende, opende zich dezelve en vertoonde een geweldig grooten schat.*)

HASSAN.

Ô, Magtige ABDALLACH! is dit een droom? Welk een overheerlyk gezigt! Gelukkig, driewerf gelukkig de éénige Bezitter dier Rykdommen!

ABDALLACH.

Myn Zoon, de magtigste en Rykste Monarch kan op zo veel schats niet boogen. De helft daarvan behoort u toe.

HASSAN.

Ik heb een groot Gezin! en ook een armen Vader te onderhouden. (*Mompelende.*) Dit zyn zwaare lasten.

ABDALLACH.

Hoe, ondankbaar Sterveling! verdient myne Goedheid geen dankbetuiging?

HASSAN.

Vergeef, eerwaardig Vader, myne bekommerdheid. Ik ben myn Geluk, myn Leeven, aan u verschuldigd. Wie was ik vóór het u behaagde het oog op my te slaan? Een Worm, onbekend by de Wereld. Gy hebt my een nieuw bestaan geschonken: voleindig, ik bid het u, voleindig het goede werk door u aangevangen.

ABDALLACH.

Welk eene taal is deeze, myn Zoon! Wat kunt gy meer verlangen? De rykste Burger in *Bagdad* bezit de helft niet van uwen Rykdom.

HASSAN.

't Is waar, ABDALLACH! doch myn voorspoed is het werk van uwe hand. Hoe grooter en gelukkiger ik zal weezen, hoe grooter eere u daarvan zal toekomen, alles zal op u met verdubbelden glans te rug kaatzen. De Rykdommen, welke gy my geschonken hebt...... tot welk eene menigte van Pligten verbin-

binden ze my! Om niet te reppen dat een omslagtiger en grootscher leevenswyze voor my nu onvermydelyk wordt; heb ik geen Vader, die in den armoedigsten toestand leeft,... arme Bloedverwanten zonder tal... met één woord, eene onnoemelyke menigte, die my om ondersteuning zal vraagen? Ach! myn goede Vader! hoe weinig zou het u, kosten my gelukkig te maaken!

ABDALLACH.

Zeg dan, HASSAN! wat gy verder wenschte?

HASSAN.

Twee derden, van 't geen ik zie; niet meer dan twee derden.

ABDALLACH.

De twee derden! Het zy zo; ze zyn de uwe.

HASSAN.

ô Allertoegeevenste der Menschen! Goede, eerwaardige ABDALLACH, heb medelyden met een ongelukkigen.... Ik durf myn geheele hart niet voor u openleggen.... doch gy moogt gissen....

ABDALLACH.

Onvergenoegde! Zyt gy nog niet voldaan?

HASSAN.

Ach! ABDALLACH! kan uwe allesoverklimmende Wysheid en Goedheid geen medelyden hebben met myne zwakheid? Gy begeerde my gelukkig te maaken, en zult gy uw werk niet voltrekken?

ABDALLACH.

HASSAN! gy zyt bedroogen! gy hebt het Geluk, voor altoos, verlooren!

HASSAN.

Dierbaare, wyze ABDALLACH! van, welk een gebruik kunnen de Rykdommen voor u zyn, in deeze droeve eenzaamheid? (*Hy zet zich neder aan den ingang van de Rots.*)

ABDALLACH.

Myne vrees voor u is dan maar al te wel gegrond geweest? Door u met Rykdommen op te hoopen, heb ik u alleen den strafschuldigsten en ongelukkigsten der Menschen gemaakt. Welaan, HASSAN! ik zal my nogmaal naar uwe begeerte schikken. Ontzet my van alles, als een loon voor myne gadelooze goedheid. ——— Doch gaa, ondankbaarste der Stervelingen; vlie verre van deezen grond. Neem weg al dit Goud, het laage voorwerp uwer Aanbiddinge; doch val my niet meer lastig met uwe haatlyke tegenwoordigheid.

HAS-

HASSAN.

Gelukkige HASSAN! alle uwe wenſchen zyn thans voldaan! Gy zult hoogst gezegend zyn! (*Mompelende.*) Maar, egter, indien die wondere Zalf, welke deezen ſchat ontdekte, de myne ware....

ABDALLACH.

Dat gy de ſtraffe uwer Ondankbaarheid moogt vinden in het voorwerp uwer onverzaadbaare Gierigheid!

HASSAN, *nog mompelende.*

Ik agtte my zelven magtig, gelukkig, ryk. Doch hoe zeer vind ik my bedroogen! Deeze Dervis kan, misſchien, door middel van die toverzalf, de Bezitter worden van tienmaal grooter ſchatten dan de myne. Indien ik hem kon overhaalen om afſtand te doen van dit kostlyk middel.... Eerwaardige wyze Man...

ABDALLACH.

En wat wilde gy nu meer verzoeken alleronredelykſte Mensch.

HASSAN.

Stae my toe u nog een verzoek te doen. Vergun my deeze eene bede, en ik ben voldaan.

ABDALLACH.

Wat wilde gy hebben? Kan deeze kleeding uwe Gierigheid bekooren? 't Is alles wat gy my gelaaten hebt.

HASSAN.

God verhoede het, dat ik zulk eene misdaad zou pleegen aan mynen edelmoedigen Weldoener! Doch uwe voorgaande Edelmoedigheid verſtout my u nog één verzoek te doen.... ô, Myn goede Vader! zeker zult gy my zulk eene beuzeling niet weigeren.

ABDALLACH.

Spreek! wat begeert gy?

HASSAN.

Eene kleinigheid.... Alleen dat witte Doosje uit uw' boezem.

ABDALLACH.

Niets anders!

HASSAN.

Dat alleen, en ik zal volmaakt gelukkig weezen.

ABDALLACH.

Onbedagte, dwaaze Mensch, gaa heen.

HASSAN.

Hou! ABDALLACH... Sta... Ik dring 'er op.

ABDALLACH.

Hoe! durft gy geweld gebruiken?

HASSAN.

Man GODS, vervoer my niet tot iets wanhoopigs. By onzen Heiligen Propheet!....

ABDALLACH.

Snoode! ontheilig dien heiligen naam niet, door dien in uwen mond te neemen. —— Laat af.

HASSAN.

Ik kan myzelven niet langer bedwingen. (*Hy trekt zyn Dolk.*) Al te onverzetlyke Grysaart, beef voor uw leeven.

ABDALLACH.

Kan de ſnoodheid verder gaan? Hoe! ſtaat gy na 't leeven van uwen Weldoender?

HASSAN.

Spreek zo niet, looze Grysaart, dagt gy my te bedriegen met een ſchyn van Geluk, en voor uzelven het eenige te behouden om 'er u van te verzekeren. Geef my, geef my, op dit oogenblik, die Tover-Zalf.

ABDALLACH.

Ach HASSAN! gy hebt u maar al te wel gekweeten om dezelve te verdienen. Doch ſtaa my toe u eerst het gebruik daarvan te leeren. Wanneer gy 'er uwe oogleden mede beſtrykt, zult gy de betooverendſte tooneelen zien. Alles, wat het oog kan bekooren, zal zich terſtond voor u opdoen.

HASSAN.

Hoe verrukkend zal dit weezen! Laat ik de proef neemen. (*Hy ſmeert de Zalf op zyn oogen.*) ——— ô Hemel! waar ben ik! Welke verſchrikkingen omringen my! Ik ben bedorven! volſtrekt bedorven!

ABDALLACH.

Zodanig eene ſtraffe hebt gy ten vollen verdiend door uwe Gierigheid en Onregtvaardigheid; doch voor uwe ondankbaarheid is dezelve te gering.

HASSAN.

ô Hemel! wat zal 'er van my worden? Waar ben ik? Waar zyn myne Rykdommen? Helaas! myn Geluk is als een Droom weggevloogen. Doch, werwaards zal ik heen zwerven? ô Goede, weldaadige ABDALLACH, vergeef het my.

ABDALLACH.

Uw ſchuld is te groot om vergeeven te worden. Keer weder tot de Armoede uit welke ik u zogt te trekken.

HASSAN.

Ik word door knaaging van een geſcheurd. Snoode, allerſnoodſte HASSAN! waarom zit gy niet nog te bedelen aan de Poorten van *Bagdad*. Helaas! hoe ſchriklyk is voor ons de bevinding, dat een Hart, 't geen ééns onverzaadelyken Gouddorst inlaat, van dat oogenblik af open is voor elk misdryf!

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

VERTOOG OVER HET BESTUDEEREN DER GODGELEERDHEID.

Wanneer men op eene gegronde en geleidelyke wyze de Christelyke Openbaaring en Godsdienst bestudeeren wil, moet men met het bestudeeren der Natuurlyke Godgeleerdheid, die zonder Openbaaring gekend wordt, beginnen. —— Twee Waarheden zyn 'er, die de Bybel nergens opzetlyk leert, maar overal ondersteld: deeze zyn het Aanweezen der Godheid, en haare voortduurende werking en toevoorzicht omtrent de geschapene dingen. Van hier moet begonnen worden. Elk Mensch, voor zich, behoeft geen betoog omtrent een derzelven. Beiden zyn zy ons natuurlyk. De eeuwige kracht, en Godheid des Maakers is kenlyk, by het beschouwen der dingen, die bestaan. Ons eigen aanweezen is onmooglyk zonder dat van een eeuwig zelfstandig Wezen. Gods Voorzienigheid is even blykbaar uit de voortduuring en toevallen der Schepselen; ook zal elk, zyn eigen levensloop aandachtig napeinzende, voldoende blyken van hoogere voorzorg en bestuur aantreffen. Men behoefd zich des, voor een en ander, slechts op 't gezond verstand te beroepen. Dan beide Waarheden kunnen wiskunstig betoogd worden, schoon deeze betoogen, van geen onvermydelyke noodzaaklykheid, enkel nuttig zyn voor oefenende Geleerden.

Uit de *toevalligheid* der Waereld, wordt besloten op haare *niet-noodzaaklykheid*, *afhanglykheid* en *wording*. Uit het daadlyk aanweezen van iets, tot een *noodzaaklyk aanweezen* van Eeuwigheid; 't welk, niet gevonden in de Waereld, doet besluiten op een van de Waereld onderscheiden wezen. —— Gods Overaltegenwoordigheid en Alweetendheid, deszelfs noodzaaklyke Wysheid en Goedheid, zyn plan en oogmerk in 't voortbrengen der dingen buiten zich en 's Waerelds afhanglykheid; de begrippen van eene redelyke Schepping en de werklyke orde en volmaaktheid der geheele Natuur derhalven, leveren betoog voor het bestendig toevoorzicht des Allerhoogsten.

—— Van hier moet men beginnen, om dat deeze groote Waarheden de Grondflagen zyn van allen Godsdienst. De noodwendige gevolgen uit dezelven zyn, onze afhanglykheid, onze zedelyke verplichting, verantwoordlykheid en Gods zedelyke Regeering. —— Gods oogmerk, de hoogfte zedelyke volmaaktheid van elk fchepzel en van 't Geheel, onze gefteldheid hier op Aarde, vergeleken met de vatbaarheden onzer ziele, en de ongelyke uitdeelingen hierbeneden, geeven, nevens de uitfpraak des Geweetens, een voldoend bewys van een volgenden ftaat van volmaakte vergelding. —— Hier hebt gy den geheelen Natuurlyken Godsdienst tot weinige hoofdftukken gebragt; —— de kennis van het onderfcheid tusfchen goed en kwaad, van 't rechtmaatige, billyke, eerlyke en hulpvaardige ontbeert geen Mensch, allen harten is dit ingefchreeven. —— Ik weet wel, dat Christen Wysgeeren, de voortreflykheid des Christendoms, *boven* den Natuurlyken Godsdienst, daar op bouwen, dat men deeze juiste kennis des natuurlyken Godsdiensts der Openbaaring alléén te danken hebbe, naardien zy, die van dezelve verftoken waren, in de daad, die heerlyke kundigheden misten. Doch ftemmen zy toe, dat deeze waarheden en grondftellingen, nu kenlyk door de buitengewoone Openbaaring, betoogbaar zyn uit gronden, niet van haar *gezach* ontleend. Hierom dunkt het my noodzaaklyk, dat iemand die de Godgeleerdheid, de kennis van God, van zynen wil, oogmerken en fchikkingen, juist, en van grond op leeren wil, zich vooraf van deeze waarheden des Natuurlyken Godsdiensts, (fchoon juister geöpenbaard in de heilige Schriften,) moet overtuigen door *Wysgeerige* bewyzen, die gezach noch overlevering behoeven, noch op historifche berichten gegrond zyn.

Zo verre gekomen, moet hy zyn oog vestigen op de Gefchiedenis des Godsdiensts. Hy moet de onderfcheiden trappen van verlichting en kennis nagaan, om daar door de grootheid der Openbaaring door Gods Eéngeboren Zoon te leeren kennen, 't welk hem een verrukkend Tafereel zal vertoonen van de oneindige Goedertierenheid en Wysheid van den Vader en Heere der Natuure. —— En, naardien deeze gefchiedkundige berichten van der Menfchen rede en Godsdienst, te vinden zyn in de heilige Schriften des ouden Testaments, moet de Godgeleerde deeze vooreerst beftudeeren. —— Nu komt anderfoortige Geleerdheid te pas. Hy moet zich niet vergenoegen met dee-

deeze voortreflyke overblyffels der Oudheid, flechts in hedendaagfche Vertaalingen te leezen, maar den grondtext zelven raadpleegen. Vooraf moet hy letten op den oorfprong en gefchiedenis deezer boeken. De Schryvers, de eerfte Leezers, de Landftreek, de Zeden en Gewoonten moet hy kennen en beftudeeren. Taal- en Oordeelkunde zyn hem volftrekt onontbeerlyk. Hy moet den echten Text zelven opfpooren, met eerlykheid en oordeel, niet flechts in de nog voorhanden zynde Affchriften en gedrukte Uitgaaven of volgens den *Mazora*, maar ook uit de oudfte Vertaalingen. Hy moet zeer omzichtig zyn omtrent de echtheid van elke enkele plaats, (is zy anders van gewigt omtrent het zaaklyke en Godsdienftige,) en haare fchikking in verband met anderen: kunnende vervolgens een omzichtig gebruik maaken van welgeplaatfte gisfingen. —— Heeft hy dan deeze Gods Openbaaringen onder de verfcheiden bedeelingen van de Schepping der Waereld tot aan de volheid des tyds, opmerkzaam beftudeerd, dat hy dan zyn oog fla op Gods laatfte en volmaaktfte openbaaring door zynen Zoon (*), die in 's Vaders naauwfte gemeenfchap voor de Waereld leevende (†), van hem zelven onderweezen (§), ons zynen geheelen raad deed kennen. ——— Doch zal hy van deszelfs onderwys behoorlyk genot en vrucht hebben, dan moet hy alweêr vooraf den ftaat der Wysgeerte, Godsdienst en burgerlyke famenleeving op en in den tyd van 's Zaligmaakers openbaar onderwys in het Joodfche land leeren kennen: dit zal hem den waaren fleutel geeven tot de Euangelifche Verhaalen. —— Zo ver gekomen, moet hy eerst de echtheid der Boeken van den Canon des Nieuwen Testaments, met de grootfte omzichtigheid, naauwkeurigheid en oordeelkunde, onder het geleide van oprechtheid en onzydigheid, onderzoeken. Heeft hy dan voor zich een Canon van heilige Schriften des Nieuwen Verbonds gevormd, of keurt hy den gewoonen goed; vooraf moet hy weder letten op de Schryvers, de Historie hunner boeken, en de zweevende gefchillen van dien tyd. —— Oordeelkunde moet wyders de echtheid en juiste plaatfing van elk woord deezer N. Testamentifche Schriften bepaalen; en dan moet de Taalkunde den juisten zin van elke plaats in zodanig verband en omtrent zulke zaaken vast ftellen, om de

(*) *Hebr.* I. 1. (†) *Joann.* I. 18. XVII. 5, (§) *Joann.* VIII. 26, 38. XII. 49, III. 34, en XIV. 24.

de rechte en waare meening van Schryver of Spreeker te bevatten. ——— By deeze onderzoekingen moet de Godgeleerde volmaakt onzydig zyn, omtrent alle Kerklyke systemata en verschilstukken van onderscheiden' gezindten; 't moet hem geheellyk om 't even weezen, of, by voorbeeld, de woorden, die in onze vertaaling, 1 *Joann.* V. 7, staan, in den grondtext gevonden worden dan niet; hy moet, om een voornaame plaats voor zyne denkwys te behouden, zonder onderzoek, de echtheid der gewoone leezing van *Hand.* XX. 28, niet vast stellen.... Hy moet slechts *hooren*, wat Gods Afgezant en deszelfs Zendelingen *hem zeggen.* ——— Daar echter de echtheid van elke enkele plaats nooit geheel onbetwistbaar is, noch de geheele verzameling wiskunstig betoog toelaat, mag en moet hy het verstaan toetsen aan de onfeilbaare grondstellingen der algemeene, alleen menschen geschonken, Openbaaring, ——— Eene plaats dus, by v: die tegen de groote waarheid van Gods éénheid of onze zedelyke verplichting aanliep, zou als *onecht*, niettegenstaande groote oordeelkundige waarschynlykheid van *echtheid*, mogen en moeten verworpen worden, om dat Gods Openbaaring in de Schrift nooit stryden kan, tegen die in de Natuur. ——— Dus een nieuw Testament uit de verschillende leezingen, waarvan de echtheid wysgeerig, geschied-, oordeel-, en taalkundig voldongen is, samengesteld hebbende, dan moet hy, met dezelfde geleerde hulpmiddelen gaan aan het groote en eenige middenpunt der Godgeleerdheid der heilige Schriften, naamlyk de UITLEGKUNDE. ——— Dan moet hy vooral geen Dogmaticq, Moraal noch Polemicq, in 't hoofd hebben, maar *vergeetende al het geen dat achter is*, (om my van eene schriftuurlyke uitdrukking te bedienen,) *alleen jaagen naar het voorgesteld wit.* ——— De Uitlegkunde is het voornaamst. *Daarop* komt alles aan. Deeze taak volbragt hebbende, mag hy zich wel eene schriftuurlyke Dogmatica, (zodanig by voorbeeld als de gelykluidende Texten van *Galenus Abrahamsz.*) vormen, doch deeze moet altoos en eeuwig aan de Oordeel- en Uitlegkunde ondergeschikt blyven; daar men anders dezelve gewoonlyk tot reeds vastgestelde begrippen doet dienen. ——— Inzonderheid moet hy letten op het onderscheiden onderwys aan de *Jooden* en aan de *Heidenen.*

Dan zal hy de zuivere Wysgeerte des Christendoms, of de Leere der Gelukzaligheid, volgens het zelve uit echte bronnen kennen. ——— Wil hy dan naderhand de Kerk-

Kerklyke Geschiedenissen bestudeeren, kennis zoeken te krygen van 't geen de Onchristenen van 't Christendom gezegd hebben, de invloed van Heidensche en Joodsche grondstellingen en derzelver rampzalige vermenging met het zuiver Christendom nagaan, laatere dwaalingen opspooren, en zich in de wederleggende Godgeleerdheid oefenen; 't is een zeer pryslyke en zeer nuttige bezigheid, die bovenal dienstig is, om het zuurdeezem van menschelyke byvoegsels uit het zuiver zamenstel des Christendoms ganschelyk uit te werpen; en anderen van de vooroordeelen van gezach en catolicité te bevryden; hen tot de onreine bronnen hunner wanbegrippen te leiden, en aan te wyzen hoe zy zich met den zuiveren kristalynen stroom van hemelsche waarheid vermengd hebben; hen tot Christus, het evenbeeld des onzichtbaaren Gods, te rug te leiden, ten einde zy hem gezegend, alléén, voor Heer en Zaligmaaker belyden; en bekennen dat onze medegeroepenen, schoon zy in de Kerkgenootschappen Leerambten bekleeden, echter geen gezach hebben over het *Erfdeel des Heeren*, noch elks overtuiging paalen mogen stellen. —— Tot wederlegging, en bestryding van vooroordeel, is dus de beoefening der Kerklyke Geschiedenis hoogstnuttig, doch tot *leering*, *vermaaning* en *vertroosting* juist niet onontbeerlyk.

Op dien trant moest men, dunkt my, de Godgeleerdheid bestudeeren. De *voorbereidende* Weetenschappen zyn de kennis der Taalen, niet alléén der zodanigen in welken de heilige Schriften *geschreeven* wierden, maar ook der geenen, waarin zy, voor veele Eeuwen, *vertaald* zyn, —— en dan eene gezonde natuurlyke Wysbegeerte.

V. R.

BERIGT VAN EENE KWAADAARTIGE VERZWEERING OP DEN NEUS; DOOR EEN SMEERZEL MET WIT RATTEKRUID (*Arsenicum Album*) GENEEZEN.

Door

JOHANNES SOLSIUS,

Heelmeester te 's Bosch.

In de maand Augustus 1784, klaagde my een Man van ruim 50 jaaren, dat hy, naar eene herhaalde, dog on-

 bloe-

bloedige kwetsinge aan zyn Neus, zedert eenige maanden, eene kleine korstachtige Verzweering, aan denzelven gekregen had; en, welke middelen hy, daar tegen had aangewend, dezelve niet wilde geneezen.

Deeze Verzweering was geplaatst boven op den Neus, een weinig achter deszelfs punt; de helft kleiner dan eene hollandsche stuiver; en scheen zelfs niet geheel door de huid te gaan; ontlastende maar weinig dun etterachtig vogt, alleen was deszelfs rand eenigzints hard en gezwollen.

Ik achte dit ongemak zoo weinig, dat ik den Lyder slegts eenige verkoelende en opdroogende plaasters mede gaf, in verbeeldinge dat hy daarmede ras zou geneezen zyn; maar, eenige dagen daar naar, de Zweer in dezelfde hoedanigheid ziende, ondernam ik de geneezing, door geregelde verbanden.

Ik begon dezelve met meer opdroogende middelen, als; fyngeschaafd-linnenstof, *Pulv. Alumin. crud.* zagte aanraakinge met *Lapis Infernalis;* en daarna, met prikkelende, meer etterverwekkende, middelen; als; *Mercur. Præcip. Rubr.* alleen of met het *Ungt. Basilicum*, enz. vermengd; dekkende het een en ander met een verkoelende plaaster; ja, zomwylen, dog slegts maar voor een korten tyd, met een drukkend verband; en zulks by verwisselinge meer dan tien weeken lang; dog vrugteloos.

Intusschen sprak ik daar over met den Heer J. VAN DER HAAR; die my zeide dat Hy nog onlangs een Stukje van den Heer BERNARD over dit gebrek, vertaald, en met eenige Aanmerkingen (dog zonder zynen naam) in de *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen* (*) geplaatst had: —— Dat zommigen dit gebrek een *Huid-Kanker*, maar van den Heer BERNARD *den Kanker des aanzichts*, wierd genoemd; en daar tegen een Korstverwekkend middel, van *Arsenicum* bereid (zoo als aldaar beschreven staat) aanprees.

Aanstonds bereidde ik dit middel. —— Den 19 November, maakte ik daarvan (naar het Voorschrift) gebruik; maar weet niet om welke reden de daar door verwekte korst, voor den tyd, dat is den 25 dito, zonder dat de Lyder 'er iets merkelyks van gevoeld had, afviel; mogelyk was het mengzel te dun gemaakt of al te dun op de zweer gebragt. —— Op aanraading van de Heer VAN DER HAAR, appliceerde ik het middel, den 27 di-

(*) Zesde Deel, *Mengelwerk*, bladz. 524.

dito wederom, en zag den volgenden dag, zoo als de Heer BERNARD zegt, de gewoone pyn en zwellinge van het aangezicht. ——— De korst zat zoo vast, dat dezelve niet dan met den 25 December, aan de randen geheel los, dog in het midden nog eenigzints vastzittende, met een ſchaartje, wierd weggenomen.

De zweer was toen veel grooter, vuil, en ſcheen eenigzints boos; het welk my zoo wel als de Lyder in de daad ontrustte; dog wierd evenwel in 't vervolg eenvoudig behandeld, en ras geheeld; en is, zedert zes maanden, met een diep ingetrokken lidteken, volmaakt geneezen gebleeven.

De Heer VAN DER HAAR heeft den Lyder, voor en na de geneezing, gezien; en het is, op zyne aanraadinge, dat dit *Berigt* (of het misſchien anderen dienen kon) te voorſchyn komt.

's Bosch,
den 12 *July*, 1785.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN IBIS.

(Volgens den Heere DE BUFFON.)

Van alle bygeloovigheden, die ooit de Rede ontſteld en het Menschdom vernederd hebben, is de Eerdienst aan de Dieren toegebragt, buiten allen twyfel, de allerſchandelykſte, en indien men tot den eerſten oorſprong en beweegredenen niet opklimt, valt het nauwlyks te begrypen, hoe de Mensch zich heeft kunnen vernederen tot het aanbidden der Dieren? Is 'er een blykbaarder bewys van 's Menſchen elendigen ſtaat in de eerſte Eeuwen, waar in beſchadigende Dieren, te magtig en te talryk, den eenzaamen Mensch, ontbloot van wapenen, en niet onderweezen in de kunſten, om zyne kragten te gebruiken, omringden. Dieren, vervolgens hem dienstbaar geworden, waren toen zyne meesters, of ten minſten gedugte mededingers; vrees en belang deeden laage gevoelens en ongerymde begrippen gebooren worden, en het bygeloof, welhaast de eene en andere zamenpaarende, vormde Goden van elk nut of ſchadelyk Weezen.

Egypte is een der Landen, waar de Eerdienst, den Dieren toegebragt, zich het vroegst gevestigd, en eeuwen lang ſtand gehouden heeft; en deeze Godsdienſtige eerbie-

denis, welke gestaafd wordt, door alle gedenktekenen der Oudheid, schynt ons aan te duiden, dat, in dit Land, de Menschen zeer langen tyd hebben moeten worstelen met schadelyke schepzelen.

In de daad, de Krokodillen, de Slangen, de Springhaanen en andere Dieren van dat slag, komen in groote menigte steeds voort in het laag modderig land, diep van vogt doortrokken, en op een vasten tyd overstroomd door het rivierwater. Deeze moerassige grond, onder de hette des keerkrings gelegen, moet lang ter voedsterplaats gestrekt hebben aan schepzelen, die de aarde niet afstaan aan edeler bewoonderen, dan wanneer de grond gezuiverd is.

„ Geheele zwermen van vergiftige Slangen," zeggen ons de vroegste Geschiedschryvers, HERODOTUS, ELIANUS, SOLINUS, MARCELLINUS, en MELA, „ voortgekomen uit de verwarmde moerassen, by geheele benden „ zwervende, zouden *Egypte* verdorven hebben, indien „ de Vogels, *Ibis* geheeten, niet gekomen waren om ze „ te bestryden en te verdelgen." Is het niet hoogst waarschynlyk, dat deeze dienst zo groot als onverwagt, ten grondslage strekte van het bygeloof, 't welk in deeze Beschermvogels iet Godlyks veronderstelde? De Priesterschaar gaf steun aan dit Volksgevoelen: zy verzekerden, dat de Goden, als zy zich verwaardigden, onder eene zigtbaare gedaante te verschynen, de gedaante van de *Ibis* zouden aanneemen. Hun weldoende God, *Thoth* of MERCURIUS, de Uitvinder der Kunsten en Wetten, hadt welhaast de groote gedaantverwisseling ondergaan (*). OVIDIUS, zich getrouw houdende aan die oude Beeldspraak, verbergt, in den stryd der Goden en Reuzen, MERCURIUS onder de vleugelen van de *Ibis* (†).

Dan alle die Fabelen ter zyde stellende, blyft ons de Geschiedenis van den kryg deezer Vogelen tegen de Slangen over. HERODOTUS verzekert ons dat hy zich te dier plaatze begeeven hebbe om ooggetuigen te weezen: „ niet „ verre van *Butus*, schryft hy, op de grenzen van *Arabie*, „ waar men uit het gebergte in de groote vlakte van *Egypte* „ komt, zag ik de landen bedekt met eene onbeschryflyk groote menigte op elkander gehoopte beenderen, „ overblyfzels van het kruipend gedierte, door de *Ibis*- „ Vo-

(*) PLATO, in *Phæd.*

(†) Ovid. *Metam.* Lib. V.

„ *Vogelen*, als het gereed ſtondt *Egypte* in te trekken, „ aangevallen en verdelgd; hierom worden deeze Vo„ gels, naar het zeggen der *Arabieren*, en de *Egyptenaars* „ ſtemmen het toe, in groote agtinge gehouden, en Gods„ dienſtig geëerd (*).” CICERO haalt het zelfde geval, en neemt het verhaal van HERODOTUS, aan (†). PLINIUS ſchynt het te bevestigen, wanneer hy de *Egyptenaars* voorſtelt als de *Ibis* Godsdienſtigerwyze aanroepende by de aankomst der Slangen (§).

By den Geſchiedboeker JOSEPHUS leezen wy, dat MOSES, tegen de *Ethiopiërs* te velde trekkende, in kooijen van *Papyrus* gemaakt, eene groote menigte *Ibis-Vogelen* medenam om ze tegen de Slangen te laaten vegten (*). Dit geval, 't welk niet zeer waarſchynlyk is, laat zich gemaklyk ophelderen door een ander, 't geen de Heer DE MAILLET, in zyne Beſchryving van *Egypte*, optekent; „ een Vogel, welken men den *Haan van Pharao* noemt, „ (en voor de *Ibis* houdt,) volgt meer dan honderd mylen „ de Caravaanen die van *Mecca* komen, om te aazen op „ de vuilnishoopen, welke de Caravaanen agter zich laa„ ten, en op alle andere tyden ziet men geen deezer Vo„ gelen op dien weg (‡).” Men hebbe, derhalven, te denken, dat de *Ibis-Vogels* het *Hebreeuwſche Volk* op die wyze in hun tocht na *Egypte* vergezelden: dit heeft JOSEPHUS ons verkeerd overgeleverd, en 't geen een uitwerkzel was van het Inſtinct dier Vogelen, aan de voorzigtigheid van het Legerhoofd toegeſchreeven; die kooijen van *Papyrus* dienen alleen om het Verhaal op te cieren, en ons een verheevener denkbeeld van den Bevelhebber te doen vormen.

't Was, op leevensverbeurtenis, den *Egyptenaaren* verbooden, de *Ibis* te dooden; dit Volk, zo droefgeestig van aart als trots, vondt de treurige kunst uit om Mumien te maaken, waar door zy, om zo te ſpreeken, den dood wilden vereeuwigen, ondanks de weldaadige Natuur, die zonder ophouden arbeidt om de gedaanten der geſtorvenen uit te wisſchen; en niet alleen gebruikten de *Egyptenaars* deeze

(*) HERODOT. *Euterp*. p. 75.

(†) CICERO, *de Nat. Deorum*, Lib. I.

(§) PLINIUS, *Hist. Nat*. Lib. X. Cap. XXVIII.

(*) JOSEPH. *Antiq. Jud*. Lib. II. Cap. X.

(‡) MAILLET, *Deſcription de l'Egypte*. P. II. p. 23.

ze kunst van balzemen om de lyken der Menschen te bewaaren; maar stelden ze ook te werke omtrent de lichaamen hunner heilige Vogelen. Veele kelders met Mumien, in de vlakte van *Saccara*, heeten de *Vogel-kelders:* dewyl men aldaar, met de daad, niet anders vindt, dan gebalzemde Vogels, en bovenal *Ibis-Vogels* geslooten in langwerpige aarden potten, boven met zekere soort van kalk geslooten. Wy hebben verscheide van deeze potten laaten komen, en, naa dezelve gebrooken te hebben, vonden wy ze alle eene soort van pop, gevormd door de doeken, welke tot windzelen van het lichaam des Vogels gediend hadden; de meeste vielen in zwart stof, als men den zweetdoek, die den kop bedekte, wegnam; men herkende niet te min alle de beenderen van een Vogel met de vederen op eenige heelgebleevene stukken. De overblyfzels hebben ons de grootte van den Vogel uitgeweezen, welke bykans die der *Wulpen* evenaart; de Bek, die in twee deezer Mumies geheel bewaard gebleeven was, deedt ons de soort kennen; deeze Bek heeft de dikte van den Bek eens *Oyevaars*, en door de kromte gelykt dezelve na den Bek der *Wulpen;* zonder nogthans die ingroevingen te hebben; ook is de bogt gelyk over de geheele langte: het schynt uit deeze merktekenen, dat men de *Ibis* moet plaatzen tusschen den *Oyevaar* en de *Wulp;* en in de daad zy komt zo naby aan deeze twee Vogelsoorten, dat de hedendaagsche Natuurbeschryvers dezelve onder de laatste rangschikken, terwyl de Ouden ze by de eerste voegden. HERODOTUS heeft de *Ibis* zeer wel beschreeven, zeggende dat ze een *zeer geboogen Bek heeft, en hoog op de Pooten is als een Kraan Vogel.* „ Hy vermeldt 'er twee soorten van;" de eerste is geheel zwart van pluimadie; de tweede, die „ men overal ontmoet, geheel wit, uitgenomen de vleu- „ gels en staartpennen, zy zyn kaal aan den hals en den „ kop, alleen met een huid overtrokken (*)."

Ik kan niet nalaaten hier eene duisterheid, door onkunde der Vertaalers over deeze plaats van HERODOTUS verspreid, en die een fabelagtig aanzien aan dezelve, of liever zyn verhaal een geheel ongerymd voorkomen geeft, mede te deelen. De woorden Τῶν δεν ποσὶ μαλλον εἱλευμενων τοισι ἀνθρωποισι, letterlyk; *quæ pedibus hominum obversantur sæpius*; of *die de mensch op elken voetstap ontmoet*, heeft men overgezet, *hæ quidem habent pedes veluti hominis*, of *deeze Ibis-Vogels hebben voeten gelyk die eens Menschen.* De Natuurkundigen, niet

(*) *Herod.* Euterp. p. 76.

niet kunnende begrypen wat deeze zo vreemde vergelyking wilde betekenen, deeden, om dezelve te verklaaren of te vergoelyken, vrugtlooze poogingen. Zy verbeeldden zich, dat HERODOTUS, de *Witte Ibis* befchryvende, den *Oyevaar* op 't ooge gehad hadt, en mistastte in de befchryving der Pooten, door de geringe gelykvormigheid, welke zich opdoet tusfchen de platte klaauwen des *Oyevaars* en de toonen van den Mensch; deeze uitlegging voldeed weinig; en de *Ibis met menfchenvoeten* hadt terftond onder de Dieren der verbeelding moeten geplaatst worden; ondertusfchen heeft men denzelven als een daadlyk beftaand weezen onder die ongerymde gedaante toegelaaten; en het verdient onze hoogfte verwondering, dat men dit geheel en al, zonder eenige de minfte uitlegging of verzagting, vindt in de Gedenkfchriften eener geleerde Academie (*); terwyl die harsfenfchim, gelyk wy getoond hebben, alleen de vrugt is van den misflag des Vertaalers van dien eerften *Griekfchen Gefchiedboeker*, wiens opregtheid om de onzekerheid zyner verhaalen te voorkomen, wanneer hy alleen op de berigten van anderen afgaat, hem te meer oplettenheids en geloofs waardig maakt, ten opzigte van voorwerpen, welke hy zegt zelve gezien te hebben.

ARISTOTELES, even als HERODOTUS, de twee foorten van *Ibis-Vogelen* onderfcheidende, voegt 'er nevens, dat de *Witte* door geheel *Egypte* verfpreid is, uitgenomen omtrent *Pelufius*; waar integendeel de *Zwarte Ibis-Vogels* zyn, die voorts in 't geheele Land niet gevonden worden (†). Voor het overige fchynen alle oude Schryvers, de twee foorten van *Ibis-Vogels*, door de kleur onderfcheidende, aan beide alle andere characters algemeen toe te kennen, als gedaante, leevenswyze, inftinct; zy houden *Egypte* voor het Land, door deeze Vogelen byzonder ter inwooninge gekoozen, met uitfluiting van alle andere Landen (§). PLINIUS herhaalt de waarneeming van ARISTOTELES ten opzigte van de verfchillende woonplaatzen der *Wit-*

(*) „ L'autre espèce (l'Ibis blanc) a les pieds tailles comme „ les pieds humains." *Memoires de l'Academie des Inscriptions & Belles Lettres*, Tom. IX. p. 28.

(†) ARISTOTEL. *Hist. Animal.* Lib. IX. Cap. XXVII.

(§) STRABO plaatst 'ze mede aan een Meir van versch water, by *Lichas*, op de uiterfte grenzen van *Africa*.

Witten en *Zwarten* (*). Volgens het algemeen aangenomen gevoelen, kunnen ze niet buiten hun Land gevoerd worden, of zy ſlaan aan 't kwynen en vergaan van verdriet (†). Deeze Vogel, zo getrouw aan den Geboortegrond, is 'er een zinnebeeld van geworden; de Afbeelding van de *Ibis* beduidt in de Beeldſpraake, bykans altoos, *Egypte*, en 'er zyn weinig characterbeelden, dikmaaler, in alle gedenkſtukken herhaald. De afbeeldingen van de *Ibis* ziet men op het meerendeel der Obelisken, op het voetſtuk van het Standbeeld des *Nyls*, op *Belvedere* te *Rome*, als mede in de *Tuileries* te *Parys*. Op een Gedenkpenning van ADRIAAN, waar *Egypte* zich geboogen vertoont, ſtaat de *Ibis* aan de voeten van dat beeld; op de Gedenkpenningen van Q. MARIUS ſtaat deeze Vogel met den *Olyphant*, om *Egypte* en *Lybie* de tooneelen zyner Krygsverrigtingen aan te duiden.

't Is geenzins te bevreemden dat de Natuurlyke Historie deezes Vogels, waar voor de Volkseerbied tot hooge eere en oudheid opklimt, van fabelen krielt, men heeft elkander diets gemaakt dat de *Ibis* door den Bek bezwangerd wierd, en de jongen voortbragt (§). SOLINUS ſchynt hier aan niet te twyfelen; doch ARISTOTELES ſpot, met rede, met dat denkbeeld van de maagdlyke zuiverheid deezes heiligen Vogels (⁎). PIERIUS gewaagt van een wonder van eenen geheel tegenovergeſtelden aart, als hy vermeldt, dat, volgens het gevoelen der Ouden, de *Baſiliskus* voortkwam uit een ey van de *Ibis*, in deezen Vogel gevormd door het vergift van alle de ſlangen, van haar verſlonden: die zelfde Ouden hebben gebeuzeld, dat de Krokodil en de Slangen, met een veder van de *Ibis* aangeraakt, daar door als betoverd en beweeglyk werden, en dikwyls op 't eigen oogenblik ſtierven. ZOROASTER, DEMOCRITUS, hebben deeze ſtukken opgehaald, en deeze Schryvers gezegd dat het leeven deezes Godlyken Vogels zeer lang was; de Priesters van *Hermopolis* gaven zelfs voor dat hy onſterflyk kon weezen; en om het te bewyzen, vertoonden zy aan APPION een *Ibis*, die, naar hun zeggen, zo oud was dat hy niet kon ſterven (ǂ).

Al

(*) PLINIUS, *Hist. Nat.* Lib. X, Cap. XXX.
(†) ÆLIANUS.
(§) ÆLIANUS.
(⁎) *De generatione Animal.* Lib. III, Cap. VI.
(ǂ) APPION, *apud Ælian.*

Al het opgemelde is niets meer dan een gedeelte der verzinzelen, in het overgodsdienstig *Egypte* uitgedagt, ten opzigte van de *Ibis;* het bygeloof loopt altoos in 't buitenspoorige; maar indien men de beweegreden der wysheid in aanmerkinge neemt, die de Wetgeever kon hebben om den dienst der nutte Dieren te heiligen, zal men bevinden, dat dezelve in *Egypte* gegrond was op de noodzaaklykheid, om de Dieren, welke konden strekken tot verdelging van beschadigende soorten, te bewaaren en te vermenigvuldigen. CICERO merkt, met veel oordeels, op, dat de *Egyptenaars* geene heilige Dieren hadden dan de zodanigen, welker leeven van aanbelang was, ter oorzaake van de groote nuttigheid, welke zy 'er van trokken (*), eene verstandige oordeelvelling, en zeer verschillende van die des heftig uitvaarenden Hekeldichters JUVENALIS, die, onder de misdryven van *Egypte*, telt den eerbied voor de *Ibis*, en zich te were stelt tegen dien dienst, door 't bygeloof, buiten twyfel, ten wraakbaaren top gevoerd; maar welken de wysheid der Staatkunde in weezen moest houden: dewyl de zwakheid der menschen doorgaande zodanig is, dat de verstandigste Wetgeevers geloofd hebben dezelve ten grondslagen der Wetten te moeten stellen.

Wat

(*) CICERO, *de Nat. Deorum*, Lib. I. De Heer PERRAULT deeze plaats van CICERO aanhaalende in de *Anciens Mem. de l'Academie*, begaat een grooten misslag omtrent de woorden *ex quo fit ut illæ nec morsu vivæ noceant, nec odore mortuæ*, beweerende *dat het doode lichaam van de Ibis nooit stinkt:* hy voegt 'er de waarneeming by, dat de *Ibis*, te *Parys* ontleed, eenige dagen, naa dat ze gestorven was, geen stank van zich gaf; ja, met dit vooroordeel ruikende, vondt hy *den reuk aangenaam.* 't Kan weezen, dat de *Ibis*, gelyk alle Vogels, die droog van vleesch zyn, een geruimen tyd onbedorven blyven; doch wat de plaats van CICERO betreft, is het allertastlykst dat deeze op de Slangen slaat: welke hy zegt, *dat derwyze door de Ibis verdelgd worden, dat zy, noch leevenden door hun beeten, noch dood zynde, door hun stank, schaadden.*

Ten opzigte van de reden des Eerdiensts, door CICERO gegeeven, schynt het, in den eersten opslage, bezwaarlyk dezelve toe te passen op den *Krokodil*; doch, behalven dat dit Dier nergens aangebeden werd dan in ééne Stad, *Nome Arsinoïte*, en de *Ichneumon*, diens vyand, overal elders het eerbewys ontving; badt die Krokodillen Stad dezelve niet aan dan uit vreeze, en om ze te verwyderen, door dien eerdienst, die in de daad dwaas was, van eene plaats waar de vloed ze natuurlyker wyze niet zou brengen.

Wat de Natuurlyke Historie van de *Ibis* bepaaldlyk betreft, deeze Vogel heeft niet alleen een overheerschende trek tot Slangenvleesch, maar eene geslaagen vyandschap tegen alle kruipende Dieren, en voert 'er eene gestadigen oorlog tegen. BELON verzekert, dat de *Ibis* steeds voortvaart met ze te dooden, schoon zy verzadigd is (*). DIODORUS van *Sicilie* tekent op, dat de *Ibis*, dag en nagt, langs de oevers der rivieren wandelt, de kruipende Dieren inslokt, derzelver eyeren opzoekt, en inmiddels ook Torren en Springhaanen eet (†). Deeze Vogels, gewoon aan den eerbied daar voor in *Egypte* betoond, komen zonder vrees te midden in de steden. STRABO verhaalt, dat zy de straaten en kruiswegen van *Alexandrie* vervulden, tot verveelens en overlasts toe; zy namen, wel is waar, de vuiligheden weg, doch vielen teffens aan op het goede en bewaarde, terwyl zy alles met haar drek bevuilden: lastigheden die een kieschen en beschaafden *Griek* moesten tegenstaan; doch door de verregaande bygeloovige *Egytenaaren* met vermaak verdraagen werden.

De *Ibis-Vogelen* vervaardigen de nesten op de Palmboomen, tusschen de steekende bladeren, om ze tegen den aanval der katten, haare vyanden, te dekken (§). Het schynt dat het broedzel uit vier eijeren bestaat: dit ten minsten kan opgemaakt worden uit de verklaaring van PIGNORIUS, waar wy leezen, dat de *Ibis* haar legging met dezelfde getallen rekent als de Maan haare verschyningen (*) 't geen men niet anders schynt te kunnen verstaan, dan dat, gelyk Doctor SHAW opmerkt, de *Ibis* zo veel eijeren legt als de Maan gedaanten vertoont, dat is vier. ÆLIANUS verklaarende, waarom deeze Vogel aan de Maan is toegeheiligd, spreekt van den tyd der broedinge, en betuigt dat zy 'er zo veele dagen aan besteedt als het Hemellicht van *Isis* doorbrengt met den kring zyner gedaantverandering te voltrekken (ǂ).

PLI-

(*) *Nature des Oiseaux*, p. 200.

(†) *Apud Aldrov.* Tom. III. p. 315.

(§) PHILE, *de propriet. animal.*

(*) *Ad Lunæ rationem ova fingit* Mens. Isid explic. p. 76.

(ǂ) PLUTARCHUS tekent op, dat de *Ibis*, ter wereld komende, twee Dragmen weegt, de *Isid* en *Osir.* —— CLEMENS ALEXANDRINUS, de Godsdienstige Feesten der *Egyptenaaren* beschryvende, zegt, onder anderen, dat men by de Gasten een

PLINIUS en GALENUS schryven aan de *Ibis* de uitvinding van het klisteeren toe, gelyk die van het aderlaaten aan den *Hippopotanus*, en dit zyn, volgens de opmerking des eerstgemelden, „ de eenige zaaken niet, waar in de „ Mensch niets anders dan een Leerling geweest hebbe „ van de Beesten (*)." Volgens PLUTARCHUS, bedient zich de *Ibis* daar toe van zout water, en de Heer PERRAULT geeft voor, in zyne ontleedkundige beschryving deezes Vogels, het gat des Beks ontdekt te hebben waar door het water kan gespooten worden.

Wy hebben aangemerkt, dat de Ouden twee soorten van *Ibis-Vogelen* kenden, eene witte en eene zwarte; geen dan de *witte* hebben wy gezien, en wat de *zwarte* betreft, heeft niemand, schoon PERRAULT voorgeeft dat ze dikmaaler dan de *witte* in *Europa* wordt overgebragt, ze naa *Belon* gezien, en wy weeten 'er niets van buiten 't geen die Waarneemer des heeft opgetekend.

De *Witte Ibis* is een weinig grooter dan de *Wulp* en een weinig kleinder dan de *Oyevaar;* de langte van den tip des Beks tot het einde der Klaauwen haalt omtrent drie en een halven voet. HERODOTUS geeft 'er eene beschryving van, zeggende, dat deeze Vogel hooge en kaale Pooten heeft, dat de Kop en het Voorhoofd desgelyks vederloos zyn, dat de Bek gekromd is, en de Pluimadie, uitgenomen de staart en vleugelpennen, wit. Wy voegen by deeze kenmerken van HERODOTUS, dat de Bek rond is, en stomp aan 't einde: de Hals is de geheele langte over van gelyke dikte, en niet voorzien van afhangende vederen als die des *Oyevaars*.

De Heer PERRAULT, een deezer Vogelen, die in de Menagerie van *Versailles* geleefd hadt, beschreven en ontleed hebbende (†), geeft eene vergelyking op tusschen deezen Vogel en den *Oijevaar*, en vondt den laatstgemelden

een *Ibis* rond droeg; deeze Vogel was door het wit en zwart zyner Pluimadie een zinnebeeld van de lichte en donkere Maan, *Stromat*, Lib. V. p. 671. En, volgens PLUTARCHUS (de *Isid* en *Osir*) vondt men in de wyze waar op het zwart en wit in de Pluimadie van de *Ibis* gemengeld was, een afbeelding van het wassen van dit hoofdlicht des Nagts.

(*) GALEN. *Lib. des Phlebot.* PLINIUS, Lib. VIII. Cap. XXVI. PLUTARCHUS, *de Solert.*

(†) *Anciens Memoires l'Academie*, Tom. III. Part. III.

den veel grooter; doch dat de *Ibis*, naar evenredigheid, veel langer Bek en Pooten hadt. By den *Oijevaar* hadden de Pooten slegts een vierde van de geheele lengte des Vogels, en by de *Ibis* een vyfde; hy merkte hetzelfde evenredige onderscheid op, tusschen de Bekken en de Halzen: de Vleugels kwamen hem veel grooter voor: de Vleugelpennen waren zwart, en voorts was de geheele Pluimadie wit, een weinig ros, en alleen onderscheiden door eenige purpere en rosse vlekken onder de vleugelen; het bovenste van den Kop, een kring rondsom de oogen, en een plek aan den gorgel waren van vederen ontbloot, en bedekt met een roode gerimpelde huid; de Bek was aan den wortel zwaar, rond, en haalde een en een halve duim over 't kruis, en was in de geheele langte gekromd; helder geel aan 't begin, en na 't einde donker oranjeverwig; de kanten van den Bek waren scherpsnydende, en hard genoeg om Slangen door midden te byten (*); en het is waarschynlyk dat deeze Vogel ze op die wyze verdelgt; want zyn Bek, aan 't einde stomp en als geknot zynde, zou die Dieren niet dan zeer bezwaarlyk kunnen doorsteeken.

Het benedenste der Schenkelen was rood, en dit gedeelte, waar aan BELON geen duim langte geeft, in zyne afbeelding van de *Zwarte Ibis*, hadt in deeze *Witte* meer dan vier duimen; zy waren even als de Pooten geheel bedekt; een zeshoekig schubagtig bekleedzel, en de schubben die de vingeren dekten, waren ruitwyze verdeeld; de Nagels waren scherp, smal en zwartagtig; de beginzels van een vlies vertoonden zich aan beide de zyden van den middelsten vinger, en waren alleen te zien aan den binnenkant der twee andere vingeren.

Schoon de *Ibis* niet onder de Graaneetende Vogelen behoort, heeft zyn maag iets van de maag deezer Vogelen, welker inwendig bekleedzel ruw en vol groeven is: men heeft meermaalen in de Vogelen dergelyk eene afwyking in de vorming dier deelen waargenomen, by voorbeeld in den *Kasuaris*, dat hy, schoon geen vleesch eetende, een maag als de *Arend* heeft.

PERRAULT vondt de Ingewanden vier voeten en acht duimen lang; het Hart middelmaatig en zo verbaazend niet van grootte als MERULA heeft voorgegeeven; de Tong zeer kort, in het diepste van den Bek verschoolen, dezelve

(*) *Corneo proceroque rostro.* CICERO, als boven.

ve was niet meer dan een klein kraakbeentje met een leerachtig overtrekzel, 't geen SOLINUS deedt gelooven dat deeze Vogel geen Tong in 't geheel hadt; de kloot van 't Oog was klein, en over 't kruis gemeeten niet meer dan zes linien. „ De *Witte Ibis*," schryft PERRAULT, „ en een andere, welke men nog in de Mena„ gerie te *Versailles* in leeven houdt, waren beide uit „ *Egypte* derwaards gebragt, en de eenige Vogels van die „ soort, welke men ooit in *Frankryk* gezien heeft." Volgens de aanmerking diens Schryvers, waren alle beschryvingen der hedendaagschen uit de Ouden ontleend. Deeze bedenking komt my vry juist voor: want BELON heeft de *Witte Ibis* uit *Egypte* noch beschreeven, noch gehad, 't geen niet waarschynlyk zyn zou, indien men niet veronderstelde dat hy dezelve voor een *Oyevaar* genomen hadt; doch deeze Schryver is, op zyne beurt, de eenige der Hedendaagschen, die ons de *Zwarte Ibis* heeft afgemaald.

De *Zwarte Ibis*, schryft BELON, is een weinig kleinder dan de *Wulp*, zy is derhalven kleinder dan de *Witte Ibis*, en zy moet ook min hoog op de Pooten zyn: dewyl hy die hoogte by die van den *Butor* of *Roerdomp* vergelykt; de Bek is, volgens zyne beschryving, dik, aan 't einde scherp, een weinig gekromd, geheel rood, van welke kleur ook de schenkels zyn (*). Ondertusschen hebben wy opgemerkt dat de Ouden deeze beide soorten van *Ibis-Vogelen*, in alles, de kleur alleen uitgezonderd, gelyk stelden. BELON schynt aan te duiden, dat de *Zwarte Ibis* voor aan den Kop kaal is, zeggende dat de Kop gelykt naar dien van een *Cormoran* of *Water-raaf*. HERODOTUS niet te min, die de beschryving deezer beide Vogelen zeer nauwkeurig overeenstemmend heeft willen maaken, geeft aan de *Zwarte Ibis* dien van vederen ontblooten Kop en Hals niet. Wat hier van zyn moge, alles wat men vermeld vindt van den aart en leevenswyze dier beide Vogelen, wordt daar aan zonder eenige uitzondering of verschil toegeschreeven.

(*) *Observ. de Belon*, Paris, 1555, *Liv.* II. p. 102.

VERHAAL VAN HET BEKLIMMEN VAN MONT-BLANC, DE GROOTST BEKENDE HOOGTE IN EUROPA.

(Volgens BOURRIT.)

„ Zints de Uitgave van de *Reize van* MARC. TH. BOURRIT, *na de Ysbergen van het Hertogdom Savoije* (*), „ de bewoonders van dit laage Land eenigzins gemeenzaam gemaakt heeft met die vervaarlyk hooge Gewesten, hebben wy niet naagelaaten, in ons *Mengelwerk*, „ van tyd tot tyd, het een en ander tot dezelve betrekkelyk te plaatzen, 't welk onzen Leezeren het genoegen der verbaazinge gaf, hunne kundigheden uitbreidde, dewyl zy de waarneemingen van Onderzoekgraagen, „ op schaars of nooit bezogte plaatzen, behelsden. —— „ Wy mogen hun de beklimming van den Hoogsten Bergtop in het *Alpische Gebergte* niet onthouden; ondernomen en volvoerd onder 't geleide van dien zelfden „ BOURRIT, te midden van ontelbaare ongemakken en „ duizende gevaaren, op welker aandenken onze Verbeelding, van schrik getroffen, ziddert."

✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝

Veele Beschryvingen heeft men gegeeven van den *Witten Berg*, (of gelyk dezelve in de Landtaale genaamd wordt, en welke benaaming wy zullen behouden, *Mont-Blanc;*) doch den top daar van te beklimmen heeft men altoos ondoenlyk geoordeeld. De Berg *Buet*; schoon de hoogste tot nog beklommen Berg, is niet meer dan 1578 Vademen hoog (†). De Heer BOURRIT den weg tot dien Berg-

(*) Dit Stukje zag, in den Jaare 1778, by onzen Drukker J. YNTEMA, het licht; voor die 't zelve geleezen hebben, zal het volgend verslag diens onvermoeiden Bergtopbeklimmers, best verstaanbaar zyn; terwyl het anderen kan uitlokken om zich dat Werkje eigen te maaken.

(† De Leezer zie de keurige *Vergelykende Tafel van de Voornaamste Bergen, welker Hoogten men waargenomen of gemeeten heeft*, geplaatst in het VIde Deels 2de Stuk onzes *Mengelwerks*, bl. 212. BOURRIT heeft, dit Verhaal opstellende, niet geweeten, dat de Ridder DE LAMANON, in den Jaare 1783, de hoogste

Bergtop leidende, ontdekt, en die plaats op zeven onderſcheide keeren bezogt hebbende, ſcherpte al zyne gedagten om een middel uit te denken tot het beklimmen van *Mont-Blanc*. Naa verſcheide poogingen, in den tyd van zes jaaren, beſtondt hy het nogmaals in 't Naajaar van MDCCLXXXIV; doch, vry hoog gevorderd zynde, beliep hem een geweldige Storm, die hem dwong te rug te keeren, na een zeer ongemaklyken nagt doorgebragt hebbende in de open lugt, op rotzen met Ys en Sneeuw bedekt.

De Heer BOURRIT liet zich hier door niet afſchrikken, hy beſchouwde dien Berg nader, en verbeeldde zich, dat het beklimmen gemaklyker zou vallen van den kant die ſtrekt na den Doortocht, *Bon Homme* genaamd, dan van *Chamouni*. Dat gedeelte van het *Alpiſche Gebergte* bereikt hebbende, nam hy eenige noodige onderrigtingen in, en begaf zich, vergezeld van twee Jaagers, Inwoonders van het Vlek *La Grüe*, twee van *Chamouni*, en één van *Salenche* na de Valei *Bianocay*, gelegen aan den voet eener groote Ysvlakte, onmiddelyk onder *Mont-Blanc*. De gemelde Valei is volſtrekt eenig in haare ſoort; als 't ware van de ingewanden der Aarde omgeeven, is de grond wel bebouwd, de ligging ſchoon, en in alle opzigten vermaaklyk. De eenige weg derwaards is een rotzig voetpad, omzet met de ſchriklykſte ſteilten. Zy kwamen 'er den zestienden van September, MDCCLXXXIV; hun weg voortzettende, bereikten zy de laatſte Boerewooning, waar zy verwelkomd werden door eene jonge Dogter, de eenige Bewoonderesſe dier plaatze, die vuur ontſtak en de Reizigers met melk verkwikte: waar op zy zich eenige weinige uuren ter ruste begaven.

Tusſchen twaalf en één uur des volgenden dags, vervorderden zy hun Tocht, voorgegaan door een Man, die een licht droeg. Deeze wyze van hooge Bergtoppen in den nagt te beklimmen heeft haare voordeelen; het oog des Reizigers wordt niet verſchrikt, door het gezigt der eislyke ſteilten, te wederzyden hem omgeevende, en de weg ſchynt min verveelend, dewyl het oog de lengte niet kan afmeeten. Zy trokken in deezer voege voort, en naa een'

ſte *Alpen* in *Dauphiné* beklom, tot de hoogte van 1660 Vademen boven het waterpas der Zee; wanneer niemand in *Europa* ooit hooger geweest was. Zie ons *Mengelwerk*, *ald*. bl. 299.

een' vermoeienden tocht van vier en een halve myl, zich digt houdende aan de Ysvlakte ter rechte hand, onder het vervaarlyk geluid van stortende watervallen, het nederklotzen van Ysklompen, die het geraas van de zwaarste donderslagen evenaarden, hielden zy rust tot de dag aanbrak. Zy konden niet naalaaten ten hoogsten te bewonderen, de zuiverheid des Hemels, de veelheid en schitterende glans der Starren; doch zy merkten op, dat zy, hooger klimmende, bykans elken stap de lugt kouder vonden, en de wind blies geweldig van de hoogte.

Met het aanbreeken van den dag, hervatten zy hunne moeilyke taak; klommen over ruwe rotzen, die, egter, daar zy vast waren, hun weinig hinder baarden; het grootste ongemak, 't geen zy leeden, was de snydende Koude, die van tyd tot tyd toenam. Het benedenste gedeelte van *Mont-Blanc* bereikt hebbende, deedt de Heer BOURRIT warmer kleeding aan, en maakte zich met zyne ysspooren gereed, om eene ongemeete Ysvlakte over te trekken. Intusschen waagden het twee zyner Medgezellen om de tegen over gestelde schuinte op te klimmen, en waren welhaast uit het gezigt. Hun schielyk verdwynen veroorzaakte niet veel bekommerdheids: dewyl het dikwyls gebeurt, dat, naar het omwandelen van verscheide rotzen, niet verre van elkander staande, de beide partyen elkander op dezelfde plaats ontmoeten; doch dit was thans het geval niet, 'er verliepen verscheide uuren eer zy weder ontdekt werden, staande aan het uiterste van een Ysvlakte. Het eerste gezigt van twee leevende Schepzels op dien vervaarlyken grond, verwekte eensdeels de verwondering hunner Medereizigeren, en anderdeels een yverzugt om zich by hun te voegen. Zy greepen des nieuwen moed; doch hun voortgang werd weldraa gestuit door zulk eene nypende koude, dat zy begonnen te wanhoopen die zwaarigheid te boven te zullen komen. De lugt was zo fyn, dat hun aangezigt steeds als met naalden geprikt wierd. De Inwoonder van *Salenche* kon het niet langer verdraagen, en werd door zyne Tochtgenooten agter gelaaten, in eene omstandigheid, niet ongelyk aan de zodanigen, die op een woest Eiland van anderen verlaaten worden.

Schoon men dit mogt aanzien als een last waar van zich onze Reizigers ontslagen vonden, waren zy niet gelukkiger in het voortzetten hunner reize. De Heer BOURRIT bemerkende dat zyne sterkte verzwakte, dagten zy hunne geesten op te beuren door een teug wyns; doch de twee

voor-

vooruitgefnelde Mannen hadden, ten allen ongelukke, den wyn, de eenige hartfterking op deezen tocht, by zich. ——— Ondertusfchen nam de koude dermaate toe, dat de Thermometer vier Graden beneden O tekende, weshalven het eenige, 't geen hun overfchoot, hier in beftondt, om, zo 't mogelyk was, eene plaats te vinden, waar zy de koestering der zonneftraalen mogten genieten. Dit befluit was algemeen. Zy bleeven op die hoogte van *Mont-Blanc:* alle hunne overleggingen liepen thans op hunne twee Reisgenooten: die zy welhaast bemerkten, klimmende op de hoogfte rotzen, die dit Berggevaarte onderftutten. Zy riepen hunne Makkers toe dat zy een fnydende en bykans duldelooze koude voelden, en de grootfte moeite vonden in het beklauteren der rotzen. Dit alles, nogthans, kwamen zy te boven, en men zag hun eindelyk ftaande op dien befneeuwden Bergtop, tot dus lang onbeklimbaar geoordeeld; den weg voortzettende onder een helderen blauwen hemel, zo fchitterend dat 's aanfchouwers oogen fchemerden. Welk een wonder en grootsch vertoon leverden die twee Mannen op voor hun, die de ooggetuigen waren van hun ftout beftaan, en gelukkig flaagen, om, als 't ware, den Hemel te beklimmen.

De Heer BOURRIT ging vervolgens eenen anderen weg, na den Ysberg *Grias* geheeten, welke na *Chamouni* afloopt. Om den top van denzelven te beklimmen, moest hy twee groote Ysvlakten, doorfneeden met wydgaapende fcheuren, overtrekken. Op de eerfte vlakte gevoelde hy een fchok, gelyk aan dien eener Aardbeevinge, terftond gevolgd van een luid en algemeen gekraak; zulks ontzette grootlyks den Reisgenoot van BOURRIT, aan zulke verfchynzels niet gewoon. Onze Reiziger beurde hem op, en bragt hem, by den arm neemende, aan den kant van een fpleet of liever afgrond, meer dan honderd voeten diep. De tweede Ysvlakte leverde nieuwe voorwerpen van befpiegeling op: deeze was bedekt met fneeuw, waar fcherpe Yspunten door heen ftaken. Met grooten arbeid en veel vermoeienis den top van *Grias* beklommen hebbende, hadt de Heer BOURRIT het verbaazend gezigt op de *Groote Naalden*, bewonderde derzelver ontzaglyke en reusagtige geftalte, en den ontzaglyk zwaaren last van Ys, welken dezelve draagen. Nooit hadt iets zo geheel en al zyne aandagt verrukt op zyne veelvuldige Tochten in het *Alpifche Gebergte*. Zyn verwonderd oog weidde op onmeetbaare afftanden, de Velden en Vlak-

ten beneden hem scheenen hem zo veele wagenspooren. De verrukkelyke Valei van *Chamouni*, toen ter diepte van 1500 vademen beneden hem, was een der schoonste verschynzelen onder zo veele fraaije en ontzettende verschriklykheden als hem omringden. Hadt herdenking hem niet voor den geest gebragt, dat de plekken beneden hem bewoond waren door zyne Medeschepzelen, hy zou gedagt hebben in een nieuwgevormde wereld overgevoerd te zyn: dermaate vertoonde alles, wat zyn oog ontmoette, zich, in eene geheel ander licht, dan hy gewoon was die zelfde voorwerpen te zien. Op dien afstand van de bewoonde Aarde vertoont zich dezelve als een hoop Bergen van een onbeklimbaare hoogte, met Ys betopte Rotzen, niets aan 't oog opleverende dan Hoogten van schitterend Ys en Sneeuw, witte Valeien, en Bergspitzen, op duizenderlei wyzen veranderd, en in duizenderlei gedaanten.

Hier hieldt zich de Heer BOURRIT eenigen tyd op, om een weinig rust te neemen. Hy zette zich met zyne twee Tochtgenooten op den rand van een ruwe Rots, en zy lieten hunne beenen hangen over een steilte van duizend voeten diepte. Deeze stand, welks denkbeeld alleen een ieder met schrik moet vervullen, was voor onze Reizigers, aan de schrikbaarendste tooneelen gewoon, vry onverschillig. Zy waren voor zichzelven niet bekommerd, noch ook voor den kleenen Hond van den Heer BOURRIT, die zich waagde op de scherpst en wyduitsteekendste rotspunten, en van de eene op de andere sprong, met al de vlug- en behendigheid van een *Wilde Geit*. —— Zy bleeven een uur lang in eene Lugtsgesteltenis, waar de Thermometers op den middag beneden O daalde: en zouden zy het vervorderen van hunne reis nog eenigen tyd uitgesteld hebben, ware het niet geweest, dat de Inwoonder van *Salenche*, door den slaap overmand, terwyl hy stondt, op den grond was nedergevallen, en zo digt by de steilte, dat men het verlaaten van eene zo gevaarlyke plaats voorzigtig en noodzaaklyk keurde, en dit te meer, om dat de Heer BOURRIT zich zeer ongesteld bevondt. Hy was zeer begaan met het lot, 't welk de twee Lieden van hun verwyderd, mogt wedervaaren weezen. Zy vonden zich met ontelbaare gevaaren omringd, en hy vreesde dat zy hinderpaalen zouden ontmoet hebben, te groot voor 't menschlyk vermogen om te boven te komen: ja de snydende scherpheid van de Lugt, in deeze onbekende Gewesten, was genoegzaam te hunner verdelging. Alle deeze moeilyke beden-

denkingen bragten niet weinig toe om de ongesteldheid van den Heer BOURRIT te vergrooten; desniettegenstaande bereikte hy, met groote moeite, ondersteund door zynen Reisgenoot, de Valei van *Bianocay* omtrent vyf uuren in den naamiddag, en eindelyk het Dorp *Bianocay*, waar hy eene poos uitrustte, voorraad mede nam, en weder op weg toog om de vermisten op te zoeken. 's Nagts omtrent elf uuren hoorden zy iemand roepen. *Hier ben ik, behouden wedergekeerd van Mont-Blanc!* Deeze was FRANCIS GUIDET; die van zyn wedervaaren het volgend verslag deedt.

„ Van het oogenblik, myn Heer, dat wy uit uw ge-
„ zigt , en dat onzer Reisgenooten, geraakten, trok-
„ ken wy vier uuren lang over de sneeuw, en be-
„ reikten den top van den Berg *Gouté*, hangende over
„ het *Witte Dal*, gelegen in de Valei *d'Aost* in *Piedmont*.
„ Van deeze hoogte hadden wy een onuitoogelyk ge-
„ zigt, het *Alpische Gebergte* beneden ons, en zulk een
„ uitgebreid Land, dat wy de uitgestrektheid met geene
„ mogelykheid konden schatten; behalven het Meir van
„ *Geneve* en alle de andere Ysbergen, Ysvlakten *enz*.
„ Hier, in stede van eenige koude te voelen, bevonden
„ wy ons als in een warme oven; en dagten niet om na
„ beneden te gaan, eer wy de Zon zeer verre onder ons
„ zagen, en zulk een ruimte vervullende, als ons deedt
„ schrikken. In twee uuren tyds hadden wy de Sneeuw-
„ gewesten verlaaten; door behulp onzer stokken met
„ zulk eene snelheid nederdaalende, dat wy bykans buiten
„ adem geraakten. Wy keerden niet weder over de rotzen
„ van den Berg *Gouté*; doch hielden aan op den Ysberg
„ van *Bianocay*, waar gy te regt de opklimming als ge-
„ maklykst geoordeeld hebt: dit bevonden wy indiervoege,
„ en de rotzen baarden ons geen het minste ongemak. Aan
„ den voet van den Berg *Gouté* gekomen, en u daar niet
„ aantreffende, gingen wy na deeze plaatze, waar myn
„ Makker COULET my liet, om na *Chamouni* te rug te
„ gaan. Wat my betreft, ik oordeelde my verpligt, hier
„ te blyven, om uwe bezorgdheid voor ons, en uwe onge-
„ rustheid, weg te neemen."

Indeezervoege werd *Mont-Blanc* beklommen; de weg derwaards is niet ongemaklyk, en die gelukkige uitslag bewees dat BOURRIT daar over wel gedagt hadt.

De twee volmoedige Reizigers ontdekten op hunne terugtocht een Christalplaats, werwaards zy, door gebrek aan

 tyd,

tyd, niet konden gaan; zy zagen ook, ter hoogte van zestig of tachtig Vademen boven hun, een andere fpits, welke zy onbeklommen moesten laaten; dewyl de tyd te kort fchoot, en 't hun aan gereedfchap mangelde om over het Ys te gaan, 't welk die Spits (*) van alle zyden omringde. Uit het berigt dier twee Mannen, en de meeting van den top van *Mont-Blanc*, blykt, dat zy de hoogte van 2,346 Vademen bereikten.

De Heer BOURRIT reden geevende, waarom de Hette, die de twee Reizigers ondervonden, zo fterk op hun Lichaam wrogt, en nogthans de Sneeuw niet déedt fmelten, zegt dat de verbaazende Witheid der Sneeuw de ftraalen der zonne terugkaatst, dat die integendeel door de Lichaamen geheel werden ingedronken.

(*) De grootfte hoogte, in *America* beklommen, is, volgens de bovenaangehaalde *Vergelykende Tafel van de Voornaamfte Bergen, welker hoogten men waargenomen of gemeeten heeft*, 2470 Vademen, op het Gebergte *El Couracou*, en dus 124 Vademen hooger dan onze Reizigers kwamen, terwyl zy den hoogstbekenden Bergtop in *Europa* bereikten.

AANMERKINGEN OVER 'T AANLEGGEN VAN ENGELSCHE TUINEN.

(Door den Heer MUSTEL, in zyn *Traité Theorique & Pratique de la Vegetation.*)

Zints eenige jaaren heeft men in *Frankryk*, (wy mogen 'er vrylyk byvoegen in *Holland*,) eene foort van Tuinen aangelegd, die, noch naar de regelen der kunst, noch naar het voorfchrift der Natuure, zyn; aan deeze kleine Monfters heeft men den naam van *Engelfche Tuinen* gegeeven: zy zyn fchepzels eener ongeregelde Verbeelding, zonder geregelde gedaante, zonder evenredigheid, en fchynen geen ander oogmerk aan te duiden dan dat van Pigmeen, die hun best doen om zich als Reuzen te vertoonen.

Van deezen aart zyn de Tuinen, waarin men oogbegoogelingen heeft zoeken te brengen, die op niets moeten uitloopen, waar eenige hoogten Bergen willen verbeelden, waar eenige ftukken fteen, op elkander geftapeld, den naam van Rotzen krygen; waar een fchraal waterbeek-

beekje, met veel moeite voortgebragt, in een opgehaalde groeve loopende, met de benaaming van Rivier pronkt. Indeezervoege zoekt men, op een klein ſtukje Lands, de grootſche tafereelen der Natuure na te bootzen. ——— Kolommen, nieuw gemaakt om ze terſtond te breeken, worden op een nieuw aangelegden weg in ſtukken verſpreid, om daar het werk van veele eeuwen te vertoonen, met daarby gevoegde ruïnen, eerst vervaardigd. Kerkhoven, Grafnaalden, ontmoet men aldaar om aan den Tuin een leevendiger en vrolyker gelaad te geeven; de kleine paden, in veelvuldige bogten geſlingerd zonder eenigen blykbaaren toeleg of oogwit, doorſnyden kleine grasvelden, die uit de lugt gevallen ſchynen; twee kleine opgeworpen hoogten laaten tusſchen zich eene geringe opening, de Diepte geheeten; een Diepte van vier of vyf voeten, waarover men een Brug ſlaat: een ander aardhoop, zeer geregeld als een kegel gevormd, draagt den naam van Heuvel, een weg loopt 'er cirkelswyze om, zo dat men veel tyds moet beſteeden om op eene hoogte van acht of tien voeten te komen; gelukkig, indien men onder de wegen, die deezen kleinen plek gronds beſlaan, geen gragt moet intreeden, den Hollen weg geheeten.

Deeze gebrekkige voortbrenzels der Kunſte, die de Natuur ſlegt naabootst, zyn zo aanſtootelyk als onvolkomen; die valſche naavolgingen zyn alleen de wanſchaape vrugten eener grilligheid, waar van hy zelve, die ze voortgebragt heeft, eerlang een wederzin moet krygen. ——— In eenige deezer Tuinen, min grillig aangelegd, heeft men de ſpeelende vryheid der Natuure willen brengen, doch de al te kleine afbeeldzels, van dat grootſche en ontzaglyke, dienen alleen om de onmagt des Aanleggers aan den dag te brengen.

In de zeer groote Lustplaatzen der *Engelſchen*, en in de nog uitgeſtrektere der *Chineezen*, ſtaat het vry, Schouwtooneelen der Natuure te vertoonen; doch niet in een eng bepaald beſtek, waar men niets kan maaken dan 't geen klein, gebrekkig, en alleen het uitwerkzel is van een kortſtondige grilligheid; met één woord, die *Engelſche Tuinen* zyn een ſoort van *Pantomime*, waarin meer Rykdoms en Spilzugts dan Verſtands en Smaaks doorſtraalt, en teffens toont hoe zeer de Kunst kan dwaalen.

Niets belachlykers, in de daad, dan deeze naavolgingen van het *Groote* in het *Kleine*; ze kunnen niet anders dan kinderagtig weezen. Dat men bovenal vermyde de vertoo-

tooningen van Oudheid in 't geen Nieuw is, en eerst geboorend wordt. 't Is of men van een Kind een Grysaard wilde maaken; eene bedoelde begogeling der zinnen, die haar einde moet misfen, dewyl zy niets heeft om 'er kragt aan by te zetten. ——— Men aanfchouwt, met eene foort van eerbiedenisfe, de ftaatlyke overblyfzels der oude Gedenktekenen; men fchept, om zo te fpreeken, genoegen, in dezelve over de wisfelingen der omgewentelde Eeuwen te ondervraagen; men zoekt by dezelve zich te herinneren, 't geen de Gefchiedenis ons overlevert, wegens de Gebruiken en Zeden der Stichteren. Maar welk eene belangneeming kunnen nieuwgemaakte Ruïnen ons inboezemen?

UITTREKZEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN, IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX, MET DE SCHEPEN DE Refolution en Discovery, OM ONTDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

(*Vervolg van bladz.* 394.)

De Inboorelingen waren, over 't algemeen, niet meer dan van de gewoone langte, veelen kleinder, breed van Borst; het onevenredigst gedeelte huns Lichaams waren de Hoofden, zeer groot, met een dikken korten Hals, de Aangezigten breed en plat. Hunne Oogen, fchoon niet klein, hadden nauwlyks eenige evenredigheid tot hunne Aangezigten; de rondgepunte Neuzen hingen aan 't einde overgeboogen. Hunne Tanden waren zwaar, wit, gelyk van grootte en wel geregeld. Hun Hair was zwart, dik, regt en zwaar; Baarden hadden zy weinig of dun; doch de Hairen, om de lippen der geenen die 'er mede voorzien waren, vertoonden zich ftyf en borftelagtig, en meest bruinverwig. Verfcheide oude Mannen droegen breede, dikke, rechthairige Baarden.

Schoon de Bewoonders van *Prins Williams Sound* over 't algemeen wel naar elkander gelyken in Geftalte en de kloekheid hunner Hoofden, doet 'er zich eene groote verfcheidenheid op in hunne Weezentrekken: doch zeer weinigen kunnen den naam van fchoon draagen, hoewel hun

hun Gelaat veelal eene groote maate van levendigheid, goedaartigheid en openhartigheid, aanduidt; eenigen nogthans zagen 'er grommig en agterhoudend uit. Zommige Vrouwen hebben goelyke Aangezigten, en de meeste zyn, door de kiefcher weezenstrekken, zeer gemaklyk van de Mannen te onderkennen; doch dit past meest op de jongfte foort, en die van middelbaaren ouderdom. De kleur van eenige der Vrouwen en Kinderen is blank; doch zonder eenig inmengzel van rood. Zommigen der Mannen, die wy naakt zagen, waren bruin of zwart van verwe, 't geen niet wel het uitwerkzel van eenig befmeerzel kan weezen; want zy fchilderen hunne Lichaamen niet.

De gemeene Kleeding, (want Mannen, Vrouwen, en Kinderen zyn eveneens gekleed) beftaat uit eene foort van fluitende rok, veelal tot de enkels, fchoon zomtyds flegts tot de knien raakende; aan het boveneinde is een gat, juist groot genoeg om het hoofd door te fteeken; de mouwen reiken tot de vuist. Deeze rokken zyn gemaakt van de huiden van verfchillende Dieren, en worden meestentyd met het hair buitenwaards gedraagen. Eenigen hebben deeze rokken van Vogelhuiden, waarop het dons alleen gelaaten is. En wy zagen een of twee Wollen Kleedingen gelyk aan die der Inwoonderen van *Nootka*. De zoomen, waar onderfcheide huiden zamengevoegd waren, zag men vercierd met lederen reepjes uit dezelfde huiden gefneeden. Eenige weinigen hebben eene foort van Kap, anderen draagen een Hoed, en dit maakt hunne kleeding uit in goed weer. Wanneer het regent, trekken zy over den gemelden rok een anderen aan, kunftig vervaardigd van het ingewand der Walvisfchen, of van eenig ander groot Zeedier, en zo aartig bereid, dat het meest gelykt naar ons Goudflagers vlies. Dezelve is zo gemaakt, dat men dien om den hals kan digt haalen, de mouwen loopen tot op het gewricht van de hand, en worden met een band daar om vastgemaakt; de afhangende flippen trekken zy, in hunne Canoes, over den rand van het gat waarin zy zitten, zo dat 'er geen water kan inkomen: Dit overtrekzel is zo digt als een blaas, en moet, om het barften te voorkomen, fteeds nat of vogtig gehouden worden. Dit overtrekzel, zo wel als de gemeene rok, gelykt zeer naar de Kleeding der *Groenlanderen*, zo als CRANTZ dezelve befchryft, die ons teffens veele andere treffende voorbeelden oplevert, van gelykheid tusfchen de *Groenlanders* en de *Americaanen* van deeze ftreek.

Over

Over 't algemeen dekken zy noch hunne beenen, noch hunne voeten; doch eenige weinigen hadden eene foort van broeken, tot halverweg de dye; dan nauwlyks was 'er een of hy bezat vuistwanten, gemaakt van beerenvel. Zy, die iets op 't hoofd droegen, geleeken in dit opzigt naar de Inwoonders van *Nootka*; 't waren hooge geknotte kegelvormige Kappen, gemaakt van ftroo, en zomtyds van hout, gelykende naar een Zeehonden-kop, welgefchilderd.

De Mannen draagen doorgaans het Hair rondsom den nek en het voorhoofd afgefneeden; doch de Vrouwen laaten 't zelve groeijen; de meesten binden het met een klein boschje op den kruin des Hoofds zamen; eenige weinigen binden het van agteren omtrent op onze wyze. Beide de Sexen doorbooren de ooren met verfcheide gaten, waarin zy koraalen hangen van dezelfde ronde fchelpagtige zelfftandigheid als die van *Nootka* gebruiken. Het middelfchot van den neus is desgelyks doorboord; hier in fteeken zy gewoonlyk de ftaartvederen van klein gevogelte, of kleine afhangende cieraaden, gemaakt van de gemelde fchulpagtige zelfftandigheid, gereegen aan een ftyve koord, drie of vier duimen lang, 't geen hun een waarlyk zonderling voorkomen byzet. Doch het zeldzaamfte en afzigtigfte cieraad, door eenigen van beiderlei Sexen aangenomen, is, dat zy den onderlip gefpleeten ofgeheel doorfneeden hebben, in dezelfde rigting als de mond, een weinig hooger dan het uitfteekend deel der kin. Deeze infnyding, welke zy zelfs by zuigelingen doen, is meermaalen boven de twee duimen lang, en neemt of door de natuurlyke opkrimping, als de wonde versch is, of door eenige kunstgreep, de gedaante van weezenlyke lippen aan, en wordt zo wyd, dat zy 'er de tong kunnen doorfteeken. Dit deedt een onzer Matroozen, die de eerfte zodanig iemand zag, uitroepen, dat de Kaerel twee monden hadt; indedaad het geleek 'er zeer veel op. In deezen Kunst-mond fteeken zy een plat klein cieraad, gemaakt van een fchulp of been, verdeeld in kleine vakjes, gelyk kleine tanden, tot op het grondftuk van het dikfte gedeelte, welk gefneden gedeelte buitenwaards uitfteekt. Anderen hebben in den onderlip flegts eenige gaten, vercierd met veele uitfteekende fchelpcieraaden, die zich als een tweede ry ondertanden vertoonen.

Deeze zyn de eigen Cieraaden diens Volks. Doch wy vonden by hun veele Koraalen van *Europisch* maakzel; meest van

van eene bleekblaauwe kleur, die zy in hunne ooren en aan hunne kappen hangen, of voegen by hunne lipcieraaden; zy hangen zomtyds tot beneden de kin; doch hier mede kunnen zy zo vaardig niet te regt, als met hunne eigene lipcieraaden, welke zy, naar welgevallen, met de tong kunnen wegneemen of na binnen zuigen. Zy draagen ook armtanden van koraal en ſchulpwerk. Over 't algemeen zyn ze dermaate geſteld op cieraad, dat zy bykans alles in den doorboorden lip ſteeken; een Man kwam te voorſchyn met twee onzer ſpykeren daaruit ſteeken, als de punten van een hooivork, en een ander deedt zyn best, om 'er een grooten koperen knoop in te krygen.

Niet zelden ſchilderen de Mannen hunne Aangezigten helder rood of zwart, ook wel blaauw; doch niet in eene regelmaatige gedaante; de Vrouwen zoeken hun eenigermaate na te volgen, door het Aangezigt zwart te ſtreepen, indiervoege, dat de ſtreepen op elke kaak zamenloopen. Hunne Lichaamen ſchilderen zy niet, 't geen mogelyk moet toegeſchreeven worden aan de ſchaarsheid van verfſtoffen: want alle de kleuren, welke zy in blaazen te koop bragten, waren in eene zeer geringe hoeveelheid.

Hunne Wapens, Viſch- en Jaag-gereedſchappen, als mede hunne Canoes, zyn volmaakt dezelfde als die de *Esquimaux* en *Groenlanders* gebruiken. Tot een verdeedigende wapenrusting hebben zy eene ſoort van jak of kolder, van leder, met zenuwen doorvlogten, geheel buigzaam, doch zo ſterk, dat 'er geen pyl doorheen kan booren. Het bedekt alleen den romp, en heeft veel gelykheids met de Keurslyven onzer Vrouwen.

Naardemaal geen deezer Volken woonde in de Baay, waar Capitein COOK ankerde, of landde, zag hy geen hunner Wooningen, en hadt geen tyd om ze op te zoeken. In hunne Canoes, bragten zy eenige hunner Huishoudelyke Gereedſchappen, zo die tot noodzaaklyke behoeften, als die tot Cieraad dienden, mede, beſtaande in ronde en langwerpige Schotels, vierkante Bakken van hout en hoorn gemaakt, en zomtyds niet onaartig geſneeden, en digtgevlogten Mandewerk. Onder anderen zagen wy kleine Canoes van hout, en eene menigte kleine Beeldtjes, vier of vyf duimen lang, van hout, of opgevuld, bedekt met een lapje bont, en opgepronkt met vederen, met hair op de hoofden. Of dit Speelgoed voor Kinderen was, dan of zy ze in eerbied hielden, als gedagtenistekens hunner overledene Vrienden, en tot eenig bygeloovig einde bezigden,

kon-

konden wy niet bepaalen. Zy hadden ook eene menigte Inftrumenten, gemaakt van twee of drie hoepen of even wyde ftukken hout, met een dwarshout in 't midden, om ze by vast te houden. Aan deeze was eene groote menigte gedroogde rieten, vastgemaakt met draaden, dienende om te ratelen, en een groot geraas te verwekken, als zy dezelve fchudden. Dit werktuig fchynt de plaats te bekleeden van den ratelvogel te *Nootka*, en het wordt waarfchynlyk tot dezelfde einden gebezigd.

Met welke werktuigen zy dit alles, en hunne andere dingen, vervaardigen, is onzeker; het eenige, dat wy onder hun zagen, was eene foort van Byl, bykans van 't zelfde maakzel als op *Otaheite*, en de andere Eilanden in de *Zuidzee*. Zy hebben eene groote menigte yzeren Mesfen, eenige zyn recht, andere een weinig geboogen, zommige vry klein in harde hegten gezet, met het lemmer opwaards gekromd, gelyk eenig Schoenmaakers gereedfchap by ons. Doch zy hebben ook Mesfen van eene andere foort, bykans twee voeten lang: byna van gedaante als een dolk-mes, een groef in 't midden. Deeze draagen zy in fcheden van dierenvellen, en hangen ze aan een lederen riem aan den hals, onder hunne kleederen; van dezelve bedienen zy zich waarfchynlyk als een wapentuig, daar zy de overige Mesfen tot andere einden aanwenden. Elk ding, nogthans, 't welk zy hebben, is zo wel en kunftig gemaakt, als of zy de best voorziene gereedfchapskist bezaten. Wanneer men den ruwen en onbefchaafden ftaat, waar in deeze Volken leeven, hunne Noordlyke ligging in een Land, fteeds bedekt met fneeuw, en de flegte werktuigen waar van zy zich bedienen, in aanmerking neemt, blykt het, dat hunne vinding en handigheid, voor geen ander Volk, behoeft te wyken.

Het Voedzel, 't geen wy hun zagen nuttigen, beftondt in gedroogden Visch en Vleesch van eenige Dieren, of gekookt, of gebraaden: van 't laatfte kogten wy eenigen voorraad, 't fcheen Beerenvleesch, vischagtig van fmaak. Zy eeten ook de grooter foort van Varen-wortel, die wy te *Nootka* aantroffen. Hun Drank is waarfchynlyk Water: want in hunne Canoes bragten zy fneeuw in houten vaten, 't geen zy by monden vol gebruikten; misfchien deeden zy dit, om dat het zich in open vaten gemaklyker laat vervoeren dan Water. Hunne wyze van eeten kwam ons voor, voegelyk en zindelyk te zyn; want zy droegen altoos zorge, om eenige vuiligheid, welke aan de fpyze mogt

mogt zitten, 'er af te doen. En, schoon zy, zomtyds, het rauwe vet van eenig Zeedier binnen floegen, sneeden zy het in kleine stukjes met hunne messen. 't Zelfde mag gezegd worden van hunne Persoonen, zy waren geheel niet wanhavenig, en de houten Vaten, waar in zy hunne Spyzen deeden, vertoonden zich rein; hunne Canoes zelve waren niet morssig.

Hunne Taal scheen moeilyk te verstaan, niet uit hoofde van de weinige onderscheiding of verwardheid in woorden en klanken; maar van wegen de verscheide betekenissen, welke zy hebben.

Behalven de Dieren, welke wy te *Nootka* zagen, zyn 'er hier eenigen, welke wy daar niet aantroffen, als de Witte Beer, van welker Huiden de Inwoonders eenige stukken medebragten. Een grooter soort van Hermelyn, dan de gewoone; dezelfde als te *Nootka*, eenigzins met bruin gemengeld, en naauwlyks eenig zwart aan den staart hebbende. De Inboorelingen hadden ook by zich, de huid van den kop van eenig groot Dier; doch wy konden niet ten vollen bepaalen van welk; schoon uit de kleur en de vlokkigheid van het hair, en de ongelykheid aan eenig Landdier, mogt besloten worden, dat dezelve kwam van den grooten Zeebeer. Maar een der schoonste huiden, en die byzonder eigen scheen aan deeze plaats, was die van een klein Diertje, omtrent tien duimen lang, op den rug bruin of roestkleurig, met een groot getal witagtige vlekjes; op de zyden blaauwagtig aschverwig, desgelyks met deeze vlekjes; de staart haalt niet meer dan een derde van de lengte des Lyfs, en is aan de kanten met wit hair bezet. Ongetwyfeld het zelfde Diertje, 't welk de Heer STIRLIN, in zyn kort Berigt van den *Noorder-Archipel*, de *Gevlekte Veldmuis* noemt. Maar of dit Diertje tot het Geslacht der Muizen behoort, of een Eekhoorntje is, konden wy, by mangel aan volkome huiden, niet zeggen. De Heer ANDERSON helde tot de gedagte over, dat dit het zelfde Diertje was, als de Heer PENNANT beschryft, onder den naam van de *Casan Marmot*. Het aantal huiden, hier gevonden, wyst uit, den grooten overvloed der gemelde Dieren; doch het is opmerkelyk, dat wy geen vellen van Muizen, of huiden van Hartebeesten, hier aantroffen.

Van de Vogelen te *Nootka* vermeld, vonden wy hier alleen den *Witkoppigen Arend*, den *Alcyon*, of *Grooten Ysvogel*, met eene zeer schoone Pluimadie, en het *Bromvogeltje*, dat dikmaal rondsom het Schip vloog, terwyl het ten anker lag, schoon

schoon dezelve hier bezwaarlyk konne leeven in den Winter, die zeer streng moet weezen. De Watervogels waren Ganzen, en een klein soort van Endvogels, omtrent gelyk die by *Kerguelens-land*, en eene andere soort, die niemand kende: doch eenige, die wy by van *Diemensland* en *Nieuw-Zeeland* aantroffen. Eenig Volk aan 't strand gegaan, doodde een Snep en eenige Pluviren. Doch, schoon over 't algemeen de Watervogels in grooten overvloed waren, inzonderheid de Endvogels en Ganzen, waren ze zo schuw, dat men ze bezwaarlyk binnenschoots kon krygen, en wy dus van dezelve maar weinig versnaapering.

De Metaalen, by de Inwoonders van *Prins Williams Sound*, waren Koper en Yzer, beide, inzonderheid het laatstgemelde in zulk een overvloed, dat de meeste Spietzen en Pylen 'er punten van hadden. —— Van Verfstoffen, waar van zy zich ter schildering bedienden, waren zy schaars bedeeld. ——— Weinig Gewassen zagen wy, de voornaamste Boomen waren de *Canadiaansche* Pynboomen, en deeze groeiden vry hoog.

De Koraalen en het Yzer, by dit Volk gevonden, laaten geen twyfel over, dat zy dezelve van eenig beschaafd Volk moeten ontvangen hebben. Het was, uit de reeds gemelde byzonderheden hoogstwaarschynlyk, zo niet zeker, dat Capitein COOK met de zynen de eerste *Europeaanen* waren, met welken zy ooit rechtstreeks omgegaan hadden; 'er blyft alleen over te bepaalen, van waar zy onze *Europische* goederen, door tusschenkomste, gekreegen hebben. En 'er kan geen de minste twyfel vallen, of zy ontvingen ze door de tusschenkomste der meer landwaards in gelegene Stammen van *Hudsons Baay*, of de Vastigheden aan de *Canadiaansche* Meiren; of men zou moeten veronderstellen, ('t geen egter min waarschynlyk is,) dat de *Russische* Handelaars van *Kamtschatka*, reeds hun handel zo verre hebben uitgestrekt; of althans dat de Inboorelingen hunner Oostlykst gelegene Vosschen-eilanden, langs de Kust, gemeenschap hebben met die van *Prins Williams Sound* (*).

Wat

(*) MULLER vermeldt, in zyn Berigt van BHERING's *Reize na de Kust van America*, in den jaare 1741, eene omstandigheid, welke dit stuk schynt te beslissen. Zyn Volk vondt Yzer op de *Schumagins Eilanden*. Zy zagen een man, aan wiens gordel een Mes hing. De gedaante kwam hun vreemd voor. Het was acht duimen lang, vry dik, en breedst, waar de punt moest zyn.

Wat het Koper aanbelangt, 't zelve schynt dit Volk zichzelven te bezorgen, of ten minsten door weinig handen te verkrygen. Zy gaven, op de punten hunner wapenen by 't handelen wyzende, te kennen, dat zy zelve zo veel van dit Metaal hadden dat zy niet meer behoefden.

't Is, egter, volgens Capitein COOK, opmerkenswaardig, dat, indien de Inwoonders van deeze laatst door ons bezogte plaats, voorzien worden van *Europische goederen*, door den tusschenkomenden Handel op de Oostkust, zy nimmer, aan de meer landwaards inwoonende *Indiaanen*, in ruiling, hunne Zee-Otterhuiden gegeeven hebben: die men zeker, den eenen of anderen tyd, by *Hudsons Baay*, zou hebben aangetroffen. Doch, zo verre ik weet, is dit het geval niet; om hier van rede te geeven moet men in overweeging neemen den zeer grooten afstand, die, schoon dezelve niet belette dat *Europische* goederen zo verre komen, als ongewoon zynde, genoegzaam is om te beletten, dat Huiden, eene hier zo gemeene waar, niet verder komen dan een of twee Stammen, die ze tot hunne eigene Kleeding gebruiken, en andere, welke zy min kostbaar rekenen, als in hun eigen land vallende, Oostwaards opzenden, tot zy in handen der *Europische* Handelaaren komen.

zyn, *Decouvertes des Russes*. p. 274. —— Indien 'er Yzer was onder de Inboorelingen van dit gedeelte der *Americaansche Kust*, vóór de ontdekking derzelve door de *Russen*, en eer 'er eene deur van handel geopend werd tusschen hun en die van *Kamtschatka*, waarom zal men dan in 't minste twyfelen of het Volk van *Prins Williams Sound*, zo wel als dat van *Schumagins Eilanden*, heeft dit Metaal gekreegen langs den eenig waarschynlyken weg, nam. de *Europische Vastigheden* aan de Noord-Oost Kust van dit Vaste land.

BYZONDERHEDEN VAN TWEE BLINDEN.

Te Netra, een dorp in het rechtsgebied Boyneburg, in Hessen gelegen, leefde noch voor weinige jaaren een Blindeman, onder den naam van *Blinden Jacob* bekend. Hy was wel niet blind gebooren, maar toch in zulken tyd blind geworden, waarin de kinderen weinig of geene bevatting hebben. Slechts een en een half jaar oud, werdt hy door de kinderziekte aangetast, en verloor daarby zyn gezicht. Men liet hem, vervolgens, by en met andere kinderen, in het dorp, School

gaan, alwaar hy ook in den Godsdienst onderricht wierdt. Zyne ouders, die hem nergens toe konden gebruiken, plaatſten hem by anderen om de Ganſen te hoeden, ten einde daar mede min of meer iets te verdienen. Leevendig van geest, woonde hy met alle ingeſpannenheid het Schoolonderwys by, en herdacht zyne lesſen by het Ganſen-hoeden; intusſchen op middelen bedacht zynde, om zich het nut, 't welk andere kinderen van het leeren hunner lesſen hadden, langs andere wegen te verſchaffen. Hy hadt een mes, nam ſtukjes hout, ſneedt dezelven, en maakte op deeze wyze tekenen voor woorden, gelyk onze ſchrift; waaraan hy, door voelen, de eerst door hem getekende woorden, naderhand wederom herkennen, uitſpreeken en leezen konde. Dit alles gelukte hem. Naauwlyks hadt hy dit in zyne magt, zoo moesten de kinderen hem, dan uit den Catechismus, dan uit den Bybel, voorleezen, dit alles ſneedt hy naa, en leerde dus zeer voortreffelyk al het geen in de Schoole te leeren was. Dit verwekte verwondering, en men veroorloofde hem, om het onderwys, 't welk eenige adelyke kinderen aldaar genooten, by te woonen. Daar leerde hy de Geographie en Historie, en maakte zich in de Rekenkonst volkomen. De toenmaalige Predikant in Netra leerde hem het Latyn, zoo dat hy hetzelve konde ſpreeken. Waar hy maar iemand beweegen konde om hem iets voor te leezen, zulks verzuimde hy nooit, hoorde aandagtig toe, en ſchreef het op zyne houten ſtaafjes altyd naa. Het geen hem tot zyn papier diende, waren houten ſtaaven omtrent eene elle lang, en eenen kleinen vinger dik: in deezen kerfde hy zyne Schrift-tekenen met eene groote vaerdigheid van boven na beneden, dan, de ſtaaf omkeerende, begon hy daar even als op de andere zyde. Zoo vergaderde hy met den tyd een' geheele Bibliotheek van ingekorven ſtaaven, maakende dus aan ieder ſtaaf, boven aan, een Getal-teken, om daar aan te ontdekken, hoe zy op elkanderen volgden. Wanneer een boek ten einde was, zoo bondt hy de ſtaafjes, waaruit het zelve beſtond, te zamen, wordende in zyne Bibliotheek gelegd, en zo getekend, dat hy deezen bondel van alle anderen onderſcheiden konde. Wilde hy nu iets uit zulk een boek voorleezen, zoo haalde hy het voor den dag, nam de eerſte ſtaaf, vingerde aan de eene zyde van boven na beneden, en zoo las hy voorts, de ſtaaf omkeerende, de andere zyde, dus maakte hy het ook met de volgende ſtaaven tot aan het einde; verrichtende dit alles zoo naauwkeurig, dat hy even zoo weinig dwaalde, als wy, wanneer wy onze handſchriften leezen. Men zegt ook, dat alle zyne letteren, in het hout geſneeden, eene, door hem uitgevonden, gelykheid in ſcherpte, ronding en geſtalte hadden, volgens de beſchryving welke men hem van onze gewoone letteren gegeeven hadt. Niet gewoon, om, al 't geen hem voorgeleezen en gezegd werdt,

werdt, naa te ſchryven of te kerven, drukte hy den waaren zin in het korte met weinige woorden uit, waarom hy zich ook tot eene gewoonte gemaakt had, om gedrongen en kort in zyne reden te zyn, zoo dat zyne voordragt zeer zwaar te verſtaan was.

Zyne Voordragt zeg ik met opzet, want hy was een Leeraar, en hadt het in het rekenen zoo verre gebragt, dat hy in het zelve onderwys en lesſen gaf: ook was hy een Geneesheer. Zyne Bibliotheek moest het zelfde lot met de Alexandrynſche ondergaan, terwyl de lieden, by welke hy ze liet, hun kamer met dezelve gewarmd hebben. Ook hadt de goede Jacob nog een ander voorregt, te weeten: eene ſnelle en leevendige verbeeldingskracht. Gaf men hem een onderwerp op, terſtond vormde hy 'er eene ontvouwing van, en ging daarin vaak zoo verre, dat men in 't geheel niet begrypen konde, hoe hy 'er zich weder uit zoude redden. Wanneer men tot hem zeide: maar Jacob! Nu zyn wy in de Maan, hoe komen wy 'er weder uit. Laat my daarvoor zorgen, was zyn antwoord, wy zullen wel wederom op aarde komen, en zoo kwam hy ook wederom op de aarde neder.

In 't algemeen verzekeren zy, die hem gekend hebben, dat het verwonderings waardig was, hoe hy op die wyze zulk eene uitgebreide kennis vergaderd hadt. Geen plaats op de aarde, geen voorval in de geſchiedenis van eenig aanbelang, was hem onbekend. Deeze geſchiedenis is merkwaardig en zoude mooglyk voor blind geboorenen van eenig nut konnen zyn.

Een ander, in veele opzichten mooglyk niet minder ſterk, voorbeeld werdt my voor eenigen tyd, door eenen myner vrinden medegedeeld, 't geen zeker der opmerkinge waerdig is, doordien myn vriend den gemelden blinden, hier in ons Vaderland, niet alleen gezien en gekend, maar zelfs gemeenzaam met hem verkeerd hebbe.

Deeze blinde was in zyn' vroegſte jeugd geheel van zyn gezicht beroofd: weetgierig zynde, liet hy zich, gelyk de goede Jacob, alles en allerlei voorleezen, en leerde wel ras eenen ryken voorraad voor zyn hart zoowel, als ter nuttige verkeeringe met zynen naasten, zorgvuldig daaruit te verzamelen. Weetenſchappen wist hy op waarde te ſtellen, terwyl zyn gehouden gedrag en beoefenende kundigheden, hem de liefde en hoogachting van hun allen deeden verwerven, die hem hadden leeren kennen. Historien, Aardbeſchryving, Natuur- en Bybelkunde beminde hy. Van de jeugd af aan, ſcheen hy tot de muſiek genegen: men verzuimde niet om hem daarin te vergenoegen. Op middelen bedacht om zich dit gemaklyk en bevatbaar te maaken, vervaardigde hy eenige figuuren, ten einde daardoor de nooten genoegzaam te leeren kennen, die, wel uitgeſneeden, naar den eisch der konst, in een

daar toe gefchikt boek, op dik bordpapier wierden geplakt, en aan hem dus tot onderwys dienden. Het gebruik, 't geen hy hier van maakte, beftond daarin: dat hy, eer hy het ftuk, 't welk hy uitvoeren wilde, hooren liet, te vooren naauwkeurig een of meer maalen de nooten, in byzondere hem bekende figuuren gefneeden en in mufiekmaat gedeeld, met zyne vingeren beroerde en voelde, daarop zyne krachten beproefde, en hetzelve vervolgens ten uitvoer bragt; zoo dat hy menigmaal zyne vrienden, goede bekenden en huisgenooten, met zang en orgel vermaakte. Niet weiniger ftrekte zyne begeerte tot de Boom-Plant- en Bloemkunde uit, het geen zoo verre ging, dat hy, nadat hy door eene byzondere opmerkzaamheid, zich het een en ander, daartoe dienende, hadt laaten onderrichten, door eigen onderzoek en genoomen proeven, op verfchillende wyzen, door gevoel, reuk, fmaak, droogte en vocht, werkftellig gemaakt, veele en veelerleie niet algemeen zynde planten, gewasfen en bloemen, zoo onderfcheiden kende, dat hy verfcheiden tuinminnaars, zonder eenige verhinderinge, ter plaatze voerde, waar deeze of geene meest zeldzaame planten of bloemen ftonden, hen dezelven met alle opmerkzaamheid deedt befchouwen, en, het geen niet minder treffend is, hen veele byzonderheden aan en in dezelven deedt ontdekken, welke, buiten eene byzondere oplettendheid, het oog van den niet genoeg Plant- en Bloemkundigen zouden ontglipt zyn. Het geen by hem het gevoel niet vermogt, moest de reuk doen, en 't geen deeze niet verrichten konde, moest de fmaak vergoeden. Het koste hem weinig moeyte om veele verfchillende zoorten van boomgewasfen te onderfcheiden. —— Het ruuwe of gladde, het effen of gekarlde, het dikke of dunne, het langwerpige of ronde blad, het geen men onder het bereik van zyn gevoel bragt, ftelde hem aanftonds in ftaat om den Appel van eenen Peer, de Pruimen van de Kersfen, en den Perfik van de Abricoos te onderfcheiden. Door verfchillende byzondere proeven wist hy den aart van het teelt te leeren kennen, ook het geringfte plantje ontfnapte zyn onderzoeklust en weetgierigheid niet. —— Hy toonde den Schepper uit het Schepfel. Bovendien wist hy zich uitneemend met de kwartelvangst op het Koorenland te vermaaken terwyl het fcheen, dat dit gevogelte zich eer door hem dan door anderen liet verftrikken: ook maakte hy geene zwaarigheid om over flagboom en heggen heenen te klimmen, en waar een fmalle en kleine landfloot hem op den weg mogt verhinderen, wist hy met zynen Pols 'er over te fpringen. Zyn gevoel en ontwaarwordingen vermogten veel, doordien hy, op eenen openen weg zich bevindende, op een zekeren afftand reeds ontdekken konde, of 'er het een en ander, 't geen hem konde hinderen, in den weg ftond, byzonder wanneer men hem door geene afgetrokkene redeneeringen in deeze zyne ontwaarwordinge misleidde, waar-

om

om hy dan ook in tyds deeze hinderpaalen zorgvuldig zocht te ontwyken. Zoo nuttig hy voor zynen naasten was, zoo dienstvaerdig en behulpzaam was hy ook voor de zynen en zyn huisgezin. Geene zwaarigheid maakte hy, om, aan de voorzichtigheid gewoon, met eenigen last belaaden, eenen ongemaklyken trap of buitenladder met eene byzondere snelheid op en af te klimmen, waaromtrent zich mooglyk veele welzienden veelerleie bedenkingen zouden gemaakt hebben. —— Men kan hier uit zien, hoeveel de mensch vermoge, en hoe verre hy het door arbeidzaame lust en yver, door noesten vlyt, onvermoeiden arbeid en neerstigheid brengen konne, en teffens ontdekken, dat het der Godlyke voorzienigheid weinig koste om het gebrek aan een of meer zintuigen, door andere voorrechten, tot bewonderinge der natuur, dubbeld te vergoeden.

BERIGT, WEGENS EENE ENGELSCHE DICHTERESSE, ANN YEARSLEY, MELKVERKOOPSTER TE BRISTOL; IN EENEN BRIEVE VAN MEJUFFROUW HANNAH MORE, AAN MEVROUWE MONTAGU.

„ Telkens, wanneer Oorspronglyk Vernuft, zo schaars onder
„ 't Menschdom, zich vertoont, verdient het onze opmer-
„ king; en dubbel, wanneer het, ondanks zeer ongunstige om-
„ standigheden, doorbreekt. Dit heeft ons bewoogen, om, zo-
„ ras wy den volgenden Brief vonden, denzelven ver-
„ duitscht onzen Leezeren mede te deelen. Mejuffrouw HAN-
„ NAH MORE, de kweekeling van Natuur en Kunst, onzen
„ Landgenooten bekend door haare keurige *Tooneelstukken uit*
„ *de Heilige Schrift*, is de Schryffter. Zy heeft dien geplaatst
„ voor de Uitgave eener *Verzamelinge van Gedachten van* ANN
„ YEARSLEY, welke zy ten haaren behoeve bezorgd, en waar-
„ op zy eene Lyst van meer dan duizend Inschryvers beko-
„ men heeft, en onder deezen veele Lieden van den eersten
„ Rang."

MEVROUW. *Bristol*, *Oct.* 20, 1784.

'Er is niets lastiger dan hooge Agting verworven te hebben, wanneer zulks den bezitter aan gestadigen aanzoek blootstelt, dien lieden van een strydig character geheel ontgaan. Het bekend genoegen, 't welk gy schept, in het beschermen van waar Vernuft, en het opbeuren van verdrukte Deugd, bewerkt u de tegenwoordige moeienis, waar voor een koud Hart, en stuursche Geest, u te eenemaal zou bevryd hebben.

Op myne terugreize van *Sandlefort*, vertoonde men my eenige Verzen, zo men my berigtte, gemaakt door eene arme on-

ongeletterde Vrouw in deeze nabuurſchap, die aan de deuren met Melk vent. Dit geval kwam my vreemd voor; doch de Verzen trokken myne aandagt, want, ſchoon verre van nauwkeurig, ademden zy den waaren Geest der Dichtkunſte, en dagten my te treffender, uit hoofde van een zekere natuurlyke en ſterke uitdrukking van elenden, die het hart der Dichtereſſe geheel ſcheenen in te neemen en te vervullen.

Een nauwkeurig onderzoek doende op haare Geſchiedenis en Character, bevond ik dat ze gebooren en opgevoed was in haaren tegenwoordigen laagen ſtaat, zonder ooit iets ontvangen te hebben 't geen na eene geletterde opvoeding geleek, uitgenomen dat zy van haaren Broeder het ſchryven geleerd hadt. Haare Moeder, gelyk zy, een Melkverkoopſter, blykt eene Vrouw van verſtand en Godsvrugt geweest te zyn, die haare Dogter vroegtyds Godsdienſtige begrippen inſtortte. ANN YEARSLEY is omtrent acht- en twintig jaaren oud, zy trouwde zeer jong aan een Man, die voor nugter en bekwaam bekend ſtaat; doch voorts eene geheel andere geestneiging heeft dan zy. Herhaalde tegenſlagen, en een talryk Huisgezin, want zy kreeg, in zeven jaaren zes Kinderen, bragten haar in een kommerlyken toeſtand, en de koude van den laatstverloopen ſtrengen Winter knelde dit arm Huisgezin ten zeerſten. —— Om uwen wil, Mevrouw, en om myn zelfswil, wenschte ik dit gedeelte haarer Geſchiedeniſſe geheel met ſtilzwygen te kunnen voorbygaan: doch eenige haarer aandoenlykſte Dichtſtukjes zouden zonder zulks volſtrekt onverſtaanbaar weezen. Haare oude Moeder, haare zes kleine Kinderen, en zy zelve, (verwagtende alle oogenblikken van het zevende te bevallen) ſtonden op 't punt om van gebrek te vergaan, en hadden reeds alle hoope op menschlyken byſtand opgegeeven, wanneer een Heer, met zo veel danks vermeld in haar Vers aan STELLA, door eene gunſtige ſchikking der Voorzienigheid van haaren raadloozen toeſtand gehoord hebbende, dien zy, zo ik vrees al te zeer bedekt gehouden hadt, te haarer hulpe toeſchoot. De arme Vrouw en haare Kinderen werden behouden; maar —— (verbeeld u Mevrouw, een tooneel, 't welk geene breedvoerige beſchryving duldt,) voor de ongelukkige Moeder kwam al de onderſteuning te laat. Zy hadt het genoegen om de verloſſende gaven der Liefde te zien komen; doch de vreugde daar over kon zy niet verdraagen, en was haar doodlyker dan de uitgeſtaane honger. Gy zult vinden, dat onze Dichteres dikwyls zinſpeelt op deeze ſchriklyk ontzettende omſtandigheid, die een diepen indruk van ſmert in haare Ziel heeft agtergelaaten.

Toen ik haar ging zien, ontdekte ik de grootſte eenvoudigheid in haare Zeden, zonder de minſte gemaaktheid, of dat zy zich ergens iets op liet voorſtaan: zy poogde myn medelyden niet gaande te maaken door haaren laagen toeſtand, noch myne verwondering op te wekken door haare bekwaamheden.

Maar,

Maar, nadere kennis aan haar krygende, vond ik rede om verbaasd te staan over de juistheid van haaren Smaak; iet 't geen ik het minst van alles in haar verwagtte. Indedaad, haare aanmerkingen over de Boeken, welke zy geleezen hadt, waren zo nauwkeurig, zo zeer zamenstemmende met de gevoelens der beste Oordeelkundigen, dat zy, uit dien hoofde, voor iemand, die gewoon was met de wereld te verkeeren, niets anders zouden geweest zyn dan het herzeggen van 't geen die Kunstregters gezegd hebben: want, zonder ooit ommegang gehad te hebben met iemand boven haaren laagen kring, schynt zy de algemeene beginzels van gezonden smaak, en één juist Oordeel, te bezitten.

Ik was nieuwsgierig om te weeten welke Dichtwerken zy geleezen hadt. Met YOUNG's *Nachtgedagten* en MILTON's *Paradys Verlooren* was zy gemeenzaam; doch zy verwonderde zich op het verneemen, dat YOUNG en MILTON iet anders geschreeven hadden. Van POPE hadt zy alleen de *Eloisa* gezien; DRYDEN, SPENCER, THOMSON en PRIOR kende zy zelfs niet by naam. Zy hadt eenige van SHAKESPEARE Spelen geleezen, en sprak met de sterkste Dichterlyke verrukking van de Overzetting der Landgedichten, die zy elders gevonden hadt.

Dan, schoon het haar ontzegd geweest zy uit *de zuivere bron der Heidensche Dichteren* te putten, schynt haar geest wonder gedrenkt te zyn uit de waare Fontein der *Godlyke Openbaaringe*. Het leezen der Heilige Schriften heeft haare Verbeelding uitgebreid en haare Taal veredeld, tot eene maate alleen gelooflyk voor de zodanigen, die, dezelve aanneemende als de stem der eeuwige Waarheid, zich moeite geeven om de veelvuldige en uitgeleezene Schoonheden van opstel, welke zy verschaffen, te waardeeren, en op den rechten prys schatten. Want 'er is, gelyk ik eens hoorde aanmerken, in de Boeken der *Propheeten*, in JOB, en, in de *Psalmen*, eene wyze van denken, en een styl, die tusschen de Welspreekenheid en de Dichtkunst invalt, waar door een groote Ziel, tot een van beide neigende, dermaate opgeheeven en aangevuurd kan worden, dat hy, met een weinig andere ondersteuning, een Dichter of Redenaar worde.

Met den naastvolgenden Post zal ik u eenige haarer Stukjes zenden. Gy zult haar, gelyk alle ongeletterde Dichters, vol verbloeming en persoonsverbeelding vinden: haare misslagen ten deezen opzigte, zyn eer die van overvloed, dan van gebrek. Indien haare woorden zomtyds stout zyn en sterk, ze zyn treffend en oorspronglyk, en het zou my spyten, indien de kragt van haare Boersche Zanggodin, door het polysten, weggenomen, en het wilde in eene bearbeidde nauwkeurigheid veranderd werd. Haar dichterlyk gehoor is volmaakt; zomtyds heerscht 'er eene groote gemaklykheid in haare Rymlooze Verzen, en zy verandert menigmaal de rusting op eene zo ge-

lukkige wyze, dat het na voorbedagte kunst zweeme. 'Er zyn verſcheide onnauwkeurigheden in, de ergſte heb ik verbeterd. Gy zult haar door overvloed wel eens wydloopig, maar meermaalen duister door kortheid, vinden: doch zelden zult gy by haar aantreffen die onverſchoonelyke Dichterlyke misſlagen, valſche gedagten, kinderagtige loopjes, wanſchiklyke beeltenisſen, onvoegelyke gelykenisſen; waar toe ſlegte Dichters veelal de toevlugt neemen, en die de geenzins ongewoone vlekken in de Werken van goede Dichters zyn.

Indien deeze aanpryzing vergroot moge ſchynen, voeg 'er dan, Mevrouw, de aanmerking by, dat deeze Stukjes komen van iemand, die ſchryft in de ongunſtigſte omſtandigheden, die beroofd is van alle de ſtaayheden der Letterkunde, die tydruimte derft, en ik zal niet zeggen de gemakken des leevens, maar de leevensnoodwendigheden. —— Van iemand, die geen enkelen regel der Spraakkunſte kent, en nooit een Woordenboek gezien heeft. Op haar pasſen de Regels,

Chill Penury repreſs'd her noble rage,
And froze the genial current of her ſoul.

Schoon ik zeer verregaande hoogagting heb voor Kunst, Geleerdheid en Onderwys, en voor alle de groote naamen der eerſte Vernuften, die Wetten aan den Smaak voorſchreeven, ſpyt het my niet, wanneer ik, nu en dan, den trotſchen Oordeelkundigen, in wiens groote ruime voorraad van kundigheden geen enkel vonkje van natuurlyk vuur doorſchittert, kan toonen, dat Vernuft vroeger dan de Kunstregel is, en onafhanglyk van Oordeelkunde: want wie, dan zyn eigen verheven en onbegrypelyk Vernuft wees aan SHAKESPEARE, terwyl hy de paarden vast hieldt by de deur van den Schouwburg, de verſchillende wendingen van 's Menſchen Geest, en alle die fyne trekken van onderſcheiding in 's Menſchen Character? alle de afzonderlyke aandoeningen, alle de zamengeſtelde gevoelens van 't Menschlyk Hart? Wie leerde hem aan de doode letter des verhaals den leevendigen geest des bedryfs ſchenken? de wysgeerigſte denkwyze met al de kragt van driftvervoering paaren, die beide met alle de bevalligheden der Verbeelding, en al de verrukking der Dichtkunde, opcieren? van elke beſchryving eene ſchildery maaken, en elk gevoelen in een grondwaarheid herſcheppen? wie toonde hem, hoe elk weezen, dat beſtondt, zou ſpreeken en handelen in elke veronderſtelde omſtandigheid en toeſtand? en hoe elk weezen, dat niet dan enkel in de verbeelding beſtaan hadt, moest ſpreeken en handelen, indien het immers een daadlyk beſtaan kreeg?

Maar, om tot het onderwerp myns Briefs weder te keeren. Toen ik haar myne verwondering te verſtaan gaf over twee of drie toeſpeelingen in een haarer Dichtſtukjes, op 't geen by

Clas-

Clasficaale Schryvers gevonden wordt, en vroeg hoe zy 'er aan kwam, bekende zy dezelve ontleend te hebben uit kleine prentjes die aan het venster van een winkel hingen. Deeze aanduiding zal, misschien, te stade komen, om rede te geeven van de wyze waar op een onbeoefend en ongelukkig, maar zeer verheeven, Vernuft van deeze Stad (*) eenige van die denkbeelden kreeg, welke door zyne Schriften een zweemzel van Geleerdheid verspreiden, die hy in de daad niet bezat. Eene groote ziel bevat in ééns, en maakt zich eigen alles wat nieuw is en treffend; en ik hou myzelven verzekerd, dat een waarlyk dichterlyk Vernuft dikwyls de kunst bezit om volkomen en in den grond onderrigt te schynen wegens Onderwerpen, welker eerste beginzels 't zelve alleen kent; als hy, met een meesterlyken opslag van het oog, de hoofdtrek heeft afgezien, en des blyk geeft, denkt men veelligt dat hy voorbedagtlyk al het andere heeft laaten vaaren; doch hy is 'er, weezenlyk, onkundig van: het wordt op rekening van zyne Kundigheid gesteld, 't geen eigenlyk op die zyns Oordeels moest staan.

Ik heb het genoegen, Mevrouw, om u te mogen berigten, dat onze arme Dichteresse in eene ongemeene maate yverig en werkzaam is. De Zangodinnen hebben haar niet in den waan gebragt, dat het ophaalen van eenige weinige heerlyke grondregelen van Deugd haar ontslaan van de striktste betragting derzelve. Ik heb eenige doorslaande en onwraakbaare bewyzen, dat haare Zedekunde niet uitgedampt is in het Sentimenteele, maar een vast beginzel van werkzaamheid geworden. Zonder zulks, zou zy, ondanks haar Vernuft, myne Vriendschap niet verwerven en ik geen grond gehad hebben om my tot u te vervoegen, om uwe Gunst te haarwaards te verzoeken.

Ik loop uwe edelmoedige medewerking reeds vooruit met een klein ontwerp 't geen ik op 't oog heb om haar in den zo drukkenden toestand te gemoet te komen. 't Bedoelt niet haar in zulk een staat van onafhangelykheid te stellen, als haar zou kunnen vervoeren om al haar tyd aan de ydelheid der Dichtkunst op te offeren. Ik hoop zy is overtuigd, dat Verzen maaken de groote bezigheid des leevens niet is; en dat zy, als Vrouw en Moeder, Pligten te vervullen heeft, welker minste meer weezenlyke waardy bezit dan de schoonste Verzen, die zy kan zamenstellen: doch, dewyl het GODE behaagd heeft haar deeze bekwaamheden te schenken, mogen zy dan niet ten middel dienen om haare omstandigheden te verbeteren, indien wy, by Inschryving, een klein Deeltje haarer Dichtwerken in 't licht geeven? De milddaadigheid myner Vrienden laat my niet toe eenigen twyfel op te vatten wegens den gelukkigen uitslag. Hoe dringend de ongelegenheden zyn, waar-

(*) *Chatterton.*

waarin zy zich bevindt, zou ik, als ik niet dagt, dat haar Hart recht geplaatst was, vreezen zulk een voorſlag doen, en dusdanige maatregels te neemen, dewyl ze zouden kunnen ſtrekken om haar te ontzetten van de gemaatigdheid des gemoeds; en, door haare trotsheid op te wekken, ongeſchikt doen worden voor de werkzaame bezigheden haars laagen leevenſtands; doch het zou wreed zyn ons te verbeelden, dat wy haar Lot niet zouden kunnen verbeteren, zonder haare Deugd te benadeelen.

Wat my betreft, ik voel myzelven niet bewoogen door de ydele grootsheid van een *Ontdekſter*: want ik beken, dat de Eerzugt, om een Vernuft, dat in de duisternis bedolven lag, in 't licht te brengen, veel min ſterk op mynen geest werkt, dan de Wensch om eene verdienstlyke Vrouwe uit elenden te redden: want 't is geen Vermaardheid, maar 't is Brood, 't geen ik haar zoek te bezorgen.

Ik zou verſchooning verzoeken voor deezen langen Brief, indien ik niet verzekerd was, dat gy altoos gereed zyt, om 't geen gy geſchikt hadt, tot de keurigſte verfraaijingen, aan de minſte eiſchen der Menschlykheid op te offeren; en dat het ſtreelend genot van Agting uwe gevoeligheid voor de vermaaken der Weldaadigheid niet verminderd, of u onaandoenlyk gemaakt heeft voor dit treffend en onweerſtaanbaar zeggen: *De zegen van hem, die gereed ſtond om verlooren te gaan, was op my.* Ik ben

MEVROUW

U. D. W.

HANNAH MORE.

VERSLAG EENER ZEER ZELDZAAME VERHUIZING EENS SCHOTSCHEN EDELMANS; NA NIEUW-ZEELAND.

(*London Magazine, for Feb.* 1785.)

Omtrent twee jaaren geleden viel het volgende, zeer zonderlinge, geval voor. Een *Schotsch Edelman* op het Eiland *Herries*, een der *Westlyke Eilanden*, zeer veel tegenheids beproefd hebbende in zyne Liefde, verkogt zyn Landgoed, 't welk hem eene ſom van meer dan 7000 Ponden Sterling in handen ſtelde: voor welke hy twee goede Schepen uitrustte, zelve te *Glasgow* Scheep gaande, benevens zestig Huisgezinnen zyner voorgaande Leenhouderen, voorzien van al het noodige tot het oprigten van een Fort en Volkplanting, en ſtak in Zee met oogmerk om na *Nieuw-Zeeland* te ſtevenen (*).

Zyn

(*) Om de Inbooreling en deezes Lands te leeren kennen, verzenden wy on-

Zyn voorneemen was de *Theems-Rivier* van Capitein COOK in te zeilen, zyne Schepen op een veilige plaats op te leggen, naby een rots, zo dat ze hem tot een wyk en ter befcherming konden verftrekken. Hy voerde met zich Vee, Vogelen, Zaaden, *enz.* —— Een Man van zeer bezadigden aart en voorzigtig zynde, lydt het weinig twyfel of hy zal de genegenheid der Inboorelingen te eenemaal verwerven, door hun goede dienften te betoonen; en, indien dit het geval mogt weezen, zal hy, binnen weinige jaaren, Vorst zyn diens Eilands; indien het mislukt, is hy, des noods, voorzien van 't geen hy behoeft om andere Schepen te bouwen. De groote ellende der Inboorelingen ontftaat uit gebrek aan kennis in den Land- en Akkerbouw. Hy zal, eenige vordering in hunne taal gemaakt hebbende, in ftaat zyn, om hun het aanbelang eener geheel andere wyze van Landbouw, dan by hun plaats heeft, te leeren: hy zal hun een voorbeeld geeven, en onder zyne Tochtgenooten zyn Kunftenaars van allerlei foort.

Een Vriend en Nabuur deezes Onderneemenden Mans (een Zeeman op het Eiland *Herries*,) heeft beloofd derwaards te zullen komen, binnen drie of vier jaaren, om hem een bezoek te geeven, met oogmerk, om, indien de Volkplanting bloeit, zich ook daar neder te zetten. Het voorneemen des Edelmans is een *Nieuw-Zeelandsch* Meisje ter Vrouwe te neemen, om, door dat middel, zich nauwer met de Inboorelingen te verbinden, en hun te overtuigen van zyne vriendlyke oogmerken.

onze Leezers tot het VIde Deels 2de Stuk onzer *Algemeene Vaderl. Letteroef.* bl. 81. 405 en 409.

OP DE AFBEELDING VAN DORINDE.

Men poogd' op dit paneel Dorinde's beeld te ftellen;
Doch voor haar' fchoonheid zwicht de konst, hoe hoog zy ryz'.
Geen wonder; Paris, moest hy één's nog 't oordeel vellen,
Schonk boven Venus zelv' deez' Maagd den eereprys.

LUCHTS-

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, JULI, 1785.

Day	Bar:	Th:	Wind.		Weather
1	28. 11-5	69	NO	2	helder
	— 11-0	82	ONO	1. 0.	o. helder
	— 10-3	70½	O o ZW	8	zw. wolken betr.
2	— 9-3	63	ZW	8	zw. Rbuien
	— 8-8	71	WZW	8	zw. wolken R.
	— 9-6	58	W	8	donker R.
3	— 10-0	59	W t N	8	—— Rbuien
	— 11-0	63½	WNW	8	z. betr. iets R.
	— 11-7	56½	——	4	——
4	— 11-7	62	W t N	4	o. helder
	— 11-7	70	W	4	betr. R.
	— 11-7	58	W t N	3	z. betr.
5	— 11-3	61	WNW	4	zw. R. D. zw. wolken
	— 11-4	70½	N	1	zw. wolken
	29. 0-0	55	——	4	wolkig
6	— 0-1	59	N t W	3	——
	— 0-1	69½	NW t N	6	——
	— 0-5	55	NNW	6	o. helder.
7	— 1-3	60	N t W	4	donker Rbuien
	— 1-7	64	——	4	R. zw. wolken
	— 2-6	56	N	6	zw wolken Rb.
8	— 2-9	58	N t W	6	—— R. D.
	* 3-2	65½	——	6	—— R.
	— 3-0	58	NNW	6	wolkig
9	— 2-6	61	NW	4	——
	— 2-5	67	WNW	6	o. helder betr.
	— 0-5	63	W	4	z. betr.
10	28. 11-0	61½	NW	6	donker
	29. 0-0	65	N t W	10	zw. wolken Rb.
	— 0-6	55	——	10	—— Rb.
11	— 0-3	54	NNW	10	R. donker
	— 0-5	64	NW	8	zw. wolken
	— 0-0	55	——	6	donker R.
12	28. 11-5	59	——	4	—— iets R.
	— 11-2	68	——	3	betr.
	— 11-0	52*	N t W	2	o. helder
13	— 10-7	56	NW	2	z. betr.
	— 10-7	64	NNW	3	o. helder
	— 10-8	54	NO	1	helder
14	— 10-8	57	O	1	——
	— 11-1	69½	——	1	o. helder z. b.
	— 11-1	59½	——	4	donker
15	— 10-5	61	——	5	——
	— 10-3	68½	Z t O	2	12 u. R.
	— 9-8	59	WZW	4	R. zw. wolken
16	— 10-5	61	NW	6	donker
	— 11-5	70½	——	4	z. betr.
	— 11-8	59½	Z W	4	betr.
17	28. 11-2	61	W	4	nagt R. z. b
	— 11-6	72½	W t N	4	wolkig R.
	— 11-1	61	WZW	4	z. betr.
18	— 10-8	65	W t Z	4	wolkig
	— 11-1	73	W	3	——
	— 10-3	63½	——	4	——
19	— 9-1	64	Z W	5	Rbuien z. be
	— 8-7	72½	WZW	4	zw. wolken
	— 8-0	60	Z W	4	D. R. donk.
20	— 6-5	59	——	2.4	donker R.
	— 7-0	72	WZW	3	zw. wolken
	— 7-0	60	W	1	o. held. zw. w
21	— 6-6	59	Stil		z. betr. ——
	* 6-1	72	O	0	zw. wolken
	* 6-1	59	Z O	1	R. wolkig
22	— 7-3	63	W	2	wolkig
	— 8-3	68½	WNW	2	zw. wolken
	— 10-2	58½	NNW	6	zw. R.
23	— 11-5	60	——	8	wolkig z. be
	29. 0-9	66½	——	4	——
	— 1-9	56	——	6	——
24	— 1-6	62	W	4	o. helder wo
	— 2-0	68	WZW	4	—— betr.
	— 2-1	64	Z W	8	donker
25	— 1-9	63	——	5	—— o. helder
	— 2-7	74	W t Z	2	o. helder
	— 2-2	63	ZW 2 WNW	2	——
26	— 1-3	66	O t Z	2	—— zw. wol
	— 0-3	81	OZO	2	zw. wolken
	28. 11-0	70	ZO	2	o. helder wolk
27	— 10-0	68	Z t O	2	—— zw. wol
	— 9-6	84*	WZW	2	z. betr.
	— 9-6	67	ZW 2 Z t O	2	——
28	— 9-7	66	W	4	R. z. betr.
	— 10-7	69	——	6	donker iets R.
	— 11-6	60	——	4	z. betr.
29	29. 0-0	62	——	4	o. helder
	— 0-5	75	W t Z	3	zw. wolken
	— 0-0	61	Z t W	4	zw. R.
30	28. 11-2	62	Z W	[illegible]	z. betr. zw. w.
	— 11-5	73	W	5	——
	— 11-7	59	Z W	3	wolkig
31	— 11-7	62	——	2.4	o. h. zw. wolken
	— 11-8	74	WZW	5.6	wolkig o. helder
	— 11-9	64	——	2	z. betr.
	28. 11 24/90	63 76/90		4 2/10	

Th. den 1 's nam. 3½ u. 83
12 's av. 11½ u. 50
13 —— 11 u. 52½
27 's nam. 4 u. 77
Bar. den 19 's mo. 9 u. 28 9. 3.

Th. 's mo. 61 25/62
's mid. 70 29/62
's av. 59 42/62

DRUKFEILEN.

1784 *Dec.* 's av. 18 wind NOO moet zyn NNO
—— —— 's mo. 23 Th. 36½ —— 26½
—— —— 's av. 27 S. betr. —— z. betr.
1785 *Jan.* 's mo. 8 mits —— mist
—— —— 's mid. 19 iets R. } behoort niet tot de 2 volgende aanteekeningen.
—— *Febr.* 's mid. 23 Th. 39 moet zyn 32
—— —— in de Extra Waarnemingen van den 28 } 's mid. 2½ u. —— 2 u.
—— *Mai.* 's av. 16 Th. 4½ —— 45½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

AANMERKINGEN OVER DE GODLYKHEID VAN DE LEERE DER APOSTELEN.

Hy, die zich een zuiver denkbeeld van God, als het algenoegzaam, goed, wys en heilig Opperweezen, heeft leeren vormen, erkent aanstonds, dat God, met de bekendmaaking van de leere des Evangeliums, de beste en heilzaamste oogmerken gehad hebbe. Het groot belang, 't geen God in het heil der menschen stelde, deedt hem zyn, van Eeuwigheid genoomen, besluit, ter behoudenisse der zondaaren, in den tyd uitvoeren, door zynen eenig gebooren Zoon, tot eenen Heiland en Zaligmaaker der weereld, te zenden, om, door zyne aankomst in den vleesche, der weereld te leeren, welken weg men te bewandelen hadt om aan de oogmerken van God, ter bevorderinge van 's menschen waar en weezenlyk geluk, op de beste wyze, te beantwoorden. De Zoon van God verliet den schoot zyn's Vaders, kwam op aarde, wierdt een mensch —— een Leeraar der weereld —— en een onbedriegelyke gids ten Hemel, dien men slechts hooren en gehoorzaamen moest om tot de hoogste gelukzaligheid verheven te worden. Hy wierdt bestemd om een Leeraar der Jooden, het volk zyns eigendoms, te zyn, om in eigen persoon hen den weg te bakenen, welken zy, om Hemelwaards gevoerd te worden, moesten bewandelen. Onder een volk, aan veele slaafsche vooroordeelen en diepgewortelde verkeerde denkbeelden naar de vaderlyke wyze, gekluisterd en overgegeeven, openbaarde hy zich, en zyne majesteit. Hy kwam wel in zyn eigendom; maar de zynen namen hem niet aan, Joh. I vs. 11. Ruim drie jaaren lang predikte hy in persoon den Jooden het Evangelium, en bekrachtigde hetzelve met veele wonderwerken, als zoo veele ontegenzeggelyke bewyzen van de echtheid van zyn Messiasschap, van de Waarheid zyner zendinge, en van de Godlykheid zyner leere. —— Den Jooden, zynen broederen naar den vleesche, mogt het gebeuren, gemeenzaam met Jesus om te gaan, terwyl Gods Zoon, als Mensch, uit de Jooden komende, inzonderheid ook tot de Jooden ging.

Hoe hel dit licht ook ſcheen, waren 'er echter ronds-om noch veele duisterheden. Israëls hervorming — de-verlichting der weereld — de bekeering van zoo veelen, zoude het werk van Jeſus alleen niet zyn. Twaalf Apostelen, benevens noch zeventig andere Discipelen, waren het, die, door Jeſus gevolmachtigd, dit groot werk zouden onderneemen, en het ook daar zouden opvatten waar Jeſus het gelaaten hadt. Zwakke jongeren, uit zich zelven tot deezen gewichtigen post onbekwaam, moesten zyne belyders zyn, om, onder Jooden en Heidenen, van het licht te prediken 't geen in de weereld was gekomen. Een ampt zoo gewichtig, eene bediening, hun zoo onbekend, vorderde onderrichting —— Christus roept en zendt hen, terwyl hy hun by hunne uitzending te gelyk de zoo treffende en verſchillende lotgevallen bekend maakt, welken zy by hunne amptsvoering zouden moeten ondergaan, om hen dus tot die zoo felle ſlagen voor te bereiden en gehard te maaken. Gebeurde het, dat zy zich wegens hunne onkunde bezwaarden, zoo beloofde Jeſus hen dat zyn Geest hun wysheids genoeg zoude ſchenken; was het dat zy zich wegens veel en veelerleye lyden beklaagden, zoo zoude dezelfde Geest hen ſterken, wel gemoed en ſtandvastig maaken. En waarlyk! zulk eene troost en opbeuring behoefden zy, doordien zy meestal, het loon hunner getrouwe amptsverrichtinge, in kruis en lyden, vervolging en armoede, in naare kerkers en doodelyke folteringen, zouden vinden. Ongetwyfeld konden zy zich geen beter lot verbeelden, doordien Jeſus hun Godlyke Meester zelfs van de bitterſte verachting en vervolging, en van de ſchandelykſte verguizingen, niet is verſchoond gebleeven. Op deezen voet konde het hun niet vreemd voorkomen, dat zy door de Jooden in den ban gedaan en tot den dood toe vervolgd wierden, terwyl zy, door eenen onverſtandigen yver over den Godsdienst te zeer vervoerd, gelooven zouden dat zy Gode daardoor eenen dienst deeden, ja dat zy daardoor Gode een aangenaam offer bragten, terwyl de uitkomst geleerd heeft, dat dezelfde lotgevallen, door Jeſus voorſpeld, hen ook daadelyk getroffen hebben.

Men behoeft zich voorzeker over dit alles niet te verwonderen, by aldien men in aanmerkinge neemt den geringen luister en aanzien der Apostelen, de vooroordeelen en heerſchende gevoelens der Jooden, den onaart hunner harten, de diepe onkunde der Natie, de geweldige heer-

ſchap-

fchappy der Geestelykheid, en den verderflyken invloed der Joodfche leeraaren, de Pharifeën en Schriftgeleerden naamlyk, in hunne harten en gevoelens. In weerwil echter van alle die onaangenaamheden, waar mede hunne Evangelifche dienst zoude vergezeld gaan, bleeven zy, onder de troostvolle herinnering van de heilryke belofte hunnes meesters, ftandvastig en getrouw in het waarneemen hunner bedieninge, waartoe zy afgezonderd waren; bewyzende, door hunne predikinge, onvermoeiden vlyt en verrichtte wonderwerken, dat die leere, welke zy predikten, de zuivere en waare leere, van den Hemel, en Godlyk was. Het is waar, de Apostolifche prediking hadt in alle opzichten, die zoo groote en zalige uitwerking niet, welke men zich, op goede gronden, van dezelve verbeelden konde. Niet die allen, aan welken de raad van God tot de eeuwige zaligheid verkondigd wierdt, bekeerden zich: niet die allen wierden Christenen, die het worden konden. Het zoude zeer verkeerd en geheel dwaas geoordeeld zyn, by aldien men de reden van dit verfchynzel, of aan het Evangelium zelfs, of aan deszelfs inhoud, of aan den geenen, die op Jefus bevel en op zynen naam dit predikten, wilde toefchryven, terwyl zulks alleen in de vooroordeelen, blindheid, ongeloof, en hartens hardigheid, der Jooden te zoeken en te vinden was — de leere, welke zy predikten, bleef Hemelsch en van een Godlyke kracht, fchoon zy, de Jooden, derzelver heerlyke uitwerkingen niet ondervonden. Maar (en dit is eene dier bedenkingen en zwaarigheden, welken zy maaken, die gewoon zyn, Hemelfche dingen naar het aardfche aftemeeten, en in wier zielen de vooroordeelen en geringachting voor de waarheid des Evangeliums zoo veel velds hebben gewonnen, en die daarom, op dat ze aan zich zelven niet ontrouw zouden worden, daar veele zwaarigheden zoeken en opperen, waarze niet te vinden zyn) maar, zegt men „Zoude de leere der Evangeli-
„ fche predikinge geene vruchtbaarer uitwerkingen gehadt
„ hebben, byaldien God hen, die dezelve voordroegen,
„ met meer luister voorzien hadt, byaldien zy van zoo veel
„ lyden, droefnis en vervolgingen bevryd gebleeven, en niet
„ zoo zeer veracht en gelasterd waren geworden?" Moogelyk denken thans veelen onder de menfchen over dit ftuk noch, gelyk de Jooden weleer dachten ten tyde van Christus en zyne Apostelen, die zich aan deeze leere ergerden. Deeze zwaarigheid is geen nieuwe, maar is reeds voor tyden geopperd geworden. Valt het niet ligt bedenkingen te maa-

ken tegen waarheden, van wier echtheid, gegrondheid en zekerheid, men zich niet geerne laat overtuigen; te meer, wanneer men daar door gelegenheid zoekt, om zich bloot aan de leidingen van het vernuft en grillige voorſtelling van een bedwelmde verbeeldings kracht over te geeven, en de zinlyke neigingen van een bedorven hart breideloos en gretig tracht in te volgen? Maar hoe weinig moeite kost het ook aan den ſlechts weinig oplettenden mensch om zoortgelyke nietige ſchynzwaarigheden uit den weg te ruimen, den Godsdienſtigen, in ſchyn, aan zich zelven bloot te leggen, en de waarheid van Jeſus leere tegen alle deeze en zoortgelyke niet betekenende bedenkingen en zwaarigheden op het grondigſte te bewyzen en te bevestigen? Met weinigen zal ik trachten te doen zien, dat de door de *Apostelen* gepredikte leere, eene waare, Hemelſche en Godlyke zy, alſchoon zy, op zich zelve beſchouwd, zo zeer zwak en onkundig, en aan zoo veel lyden, leed en lasteringen, ſchimp en vervolging onderhevig waren. ——— Men moet hierby vooraf wel in overweeginge neemen, dat de Joodſche ſtaat, in den tyd van Jeſus aankomst en onder de Apoſtoliſche prediking, in een diep verval was gekomen: dat de *Joodſche* Natie, beweerende, dat zy alleen onder de Godsregeering (Theocratie) ſtondt, en het dus met hunnen ouden luister en afkomst niet overeen te brengen ware, dat een Roomsch Keizer het oppergebied over haar voerde, destyds door zoo veele ſchandelyke vooroordeelen en ſchadelyke grondſtellingen wierdt weggeſleept: dat het in dien tyd niet wel moogelyk was te hoopen, dat eene, by hen toen noch vreemde en nieuwe leere, door Christus en zyne Apostelen voorgedraagen, een gretig byval en toeſtemming zoude verkrygen: te meer, daar men van de natuur van Christus Koningryk weinig meer dan vleeſchelyke begrippen hadt: Ja, daar men zelfs, volgens het geen de Schriften der Euangelisten zeggen, niet konde twyfelen, of de byna algemeen heerſchende verkeerde begrippen der Jooden bezielden ook Jeſus Apostelen, vraagende: of Christus ook in dien tyd Israëls Koningryk wederom zoude oprichten, Hand: I. v. 6. Dit byna algemeen heerſchend gevoelen der Joodſche Natie was, gelyk genoeg bekend is, dat Gods Zoon, de Mesſias, de gelukaanbrenger der weereld, op aarde een zichtbaar, prachtig en luisterryk Koningryk zoude oprichten, waarin zyne Jongeren de beste, eerſte en aanzienlykſte plaatzen en eerampten bekleeden, waarin eene Koninglyke hofhouding en een ontzachlyk ſtaatsbeſtier plaats vinden, en zyne dienstknechten,

de

de eerste Edelen zyn zouden: men meende hy zoude de Joo-den van het juk des Roomschen Keizers bevryden, en hen wederom tot hunne oude en eerste waardigheid verheffen. Hier van daan was het, dat men, by zyne aankomst in de weereld, zyne nederige gestalte, welke men aan hem zag, met die hooge begrippen, welken men zich van hem gevormd hadt, niet wist overeen te brengen; 't geen ook wel de reden mag geweest zyn, waarom Christus zoo menigwerf den volke waarschouwde, om zich niet aan zyne nederige gestalte te ergeren. Daar zy zich nu zoo deerlyk in hunne meeningen bedroogen zagen, en Christus hun zoo vaak gezegd hadt, dat zyn Koningryk niet van deeze weereld was, zoo ontstondt daar uit, by veelen, traagheid, onwil en ongehoorzaamheid, en by veele anderen haat, verachting en vervolging. De prediking van Jesus en zyne Apostelen mogt hier en daar by veelen eenen gewenschten invloed hebben en aanhang bekomen, zoo wierden echter de Phariseën en Schriftgeleerden allengskens heeter, en arglistig genoeg, om, onder den dekmantel van waakzaamheid, over de vaderlyke wetten en voorrechten van den Joodschen Godsdienst en vryheid van den Burgerstaat, geene gelegenheid te verzuimen, om de leere van Jesus en zyne Apostelen als verdacht en gevaarlyk uit te kryten; Christus, als eene ondermyner hunner Vryheid, en verminker van hunnen Godsdienst aan te klaagen; zyne werken aan den Duivel toe te schryven, en zyne discipelen kinderen der Satans te noemen. Geen wonder dan dat de Evangelische prediking zoo veel tegenkantingen en zwaarigheden ontmoette. Om alle deeze zwaarigheden, zo veel mooglyk, te ontworstelen, moest de Godheid, door den dienst der Apostelen, zich krachtdaadig bewyzen, terwyl men niet ophieldt, door allerleie aanvallen op Jesus en zyne prediking, de belyders van Christus naam van de grootste ongerechtigheid te beschuldigen. Niet minder laakte men de leere der Apostelen, welke zy op den last en order hunnes meesters verkondigden. Arglistigheid en bedrog, met schynheiligheid en verleidinge gepaard, moesten hand aan hand gaan, om met gelyke krachten te arbeiden, en aan hunne snoode oogmerken te voldoen. Het geen men op Christus niet hadt konnen verkrygen, zocht men op zyne Jongeren en getrouwe Apostelschaare. Men deedt aanvallen op hunne persoonen, op hun gering aanzien en voorkomen, op hunne geringe omstandigheden, op hunne onbekwaamheid, op hun gebrek, lyden, droefnissen en vervolgingen; dit alles ge-

ſchiedde, om daar door der weereld, by aldien het mooglyk was, te overtuigen, dat zy die niet waren, waar voor zy zich uitgaven.

Men beweerde naamlyk, dat het met het oogmerk hunner zendinge niet rymde, en dat het met de Godlyke majeſteit onbeſtaanbaar was, dat zy, die Jeſus getuigen op aarde zouden zyn, zulke geringe lieden, van allen luister en aanzien ontbloot, dat zy zulke onwelſpreekende en eenvoudige menſchen waren; men gaf voor, dat, gelyk een aardsch Koning, de beste, bekwaamſte en voornaamſte lieden uit zyn volk tot zyne gezanten maakt, zoo ook God voorzeker anderen, die edeler en aanzienlyker waren, hier toe verordend en afgezonden, met meer kracht en heerlykheid zoude hebben voorzien, en dat God dus veel minder dan een aardsch Koning kon verdraagen, dat zyne afgezanten door de weereld beſpot en gelasterd, en met zoo veele wederwaardigheden wierden geteisterd; waarom men dan ook uit dit alles het zeker beſluit wilde opmaaken, dat zy geene echte Apostelen van Jeſus, maar menſchen-verleiders en bedriegers, waren, en dat men, hoe ook genoemd, geene redenen had aan hun eenig gehoor, geloof en toeſtemming, te geeven. ——— Dan de ongegrondheid van dit beſluit zal zich, wanneer men het ſtuk met behoorlyke opmerkzaamheid nagaat, ligtlyk openbaaren, gelyk we, by eene volgende gelegenheid, duidelyk zullen doen zien.

OVER HET NUT VAN DEN TARTARUS EMETICUS, IN AANHOUDENDE KOORTSEN (*Febres Continuæ.*)

Door * * * M. D.

De *Tartarus Emeticus* mag met recht onder die Geneesmiddelen geteld worden, waartegen zig het vooroordeel ſterk gewapend, en welkers gebruik, door eene al te groote beſchroomdheid, nog te zeer bepaald is. ——— Alle de Waarneemingen van eenen *Amſtrong*, van eenen *Hoffman*, *Fothergill*, *Watſon*, *Glas*, *Monro*, *Dopſon*, *Lind*, *Pringle*, *Tiſſot*, en andere zo beroemde mannen in onze Konst, wegens de heilzaame uitwerking van dit middel, in verſchillende Ziekten, zyn nog op verre niet toereikende het blinde vooroordeel te beſtryden. ——— Men vind zelf nog Geneesheeren, die het gebruik van dit middel voor on-

onvoorzichtig houden. ——— De Waarneemingen leeren overtuigend, dat de *Tartarus Emeticus*, door zyne braakverwekkende kragt, niet alleen de Maag van veele ziekmaakende ſtoffe ontlast; maar ook, dat dit zelfde middel, door deszelfs ontbindend en prikkelend vermogen, niet alleen den ſtoelgang, maar ook de Transpiratie, en de pisloozing, bevordert, en dus in alle die ziekten, waarin zodanige werkingen vereischt worden, met voordeel kan toegediend worden. ——— Dan van een allerbyzonderst nut is de *Tartarus Emeticus* in de aanhoudende Koortſen, wanneer dezelve, in kleine hoeveelheid, en zeer verdund in water, of, zo als de Franſchen zeggen, *l'Emetique en Lavage*, toegediend word. Niets is 'er, 't welk zo ſchielyk den aanval der Koortſen vermindert, en met zweetingen doet eindigen als dit middel. Hiervan hebben ons herhaalde Waarneemingen overtuigd, en dit word door het getüigenis van *Pringle*, *Tisſot*, *Monro*, *Millar*, *Huck*, *Gregory*, en andere, bevestigd. Gewoonlyk geeven wy dit middel tot *drie grein*, in 10 pond, 15 oncen, water verdund. Niet zelden verwekt de eerſte of tweede gifte braakingen, welke groote verligting aanbrengen. Vervolgens maakt het zweetingen, die gewoonlyk den aanval van de koorts doen ophouden. ——— Dit middel is bovendien zeer gemakkelyk in te neemen, en kan by Kinders, beter dan eenig ander geneesmiddel, toegediend worden. Ook maakt het geen onderſcheid, van welke natuur de Koortſen zyn, mits zy niet van eenen inflammatoiren aart zyn: zelf in aanhoudende Koortſen, met uitſlag, hebben wy de uitmuntenſte werkingen van dit middel gezien.

NATUURLYKE HISTORIE DER WULPEN.

(Volgens den Heere DE BUFFON.)

De Naamen, zamengeſteld in naavolging van de Stem, den Zang, en het Geſchreeuw der Dieren, zyn, om zo te ſpreeken, de Naamen der Natuure, en ook die de Menſchen daar aan eerst gaven. De Taalen der Wilde Volken verſchaffen ons honderd voorbeelden van die Naamen door Inſtinct gegeeven; en de Smaak, welke niets anders is dan een keuriger Inſtinct, heeft ze min of meer bewaard in de Taalen der beſchaafde Volken, en bovenal in de

de *Griekſche*, ſchilderagtiger dan eenige ander: daar dezelve iets noemende 't zelve afbeeldt. De korte beſchryving, door ARISTOTELES van de *Wulp* gegeeven, zou, zonder den naam *Elorios*, niet genoegzaam geweest zyn, om dien Vogel te doen kennen, en te onderſcheiden van andere Vogelen (*). De Franſche naamen *Courlis*, *Curlis*, *Turlis*, zyn naavolgingen van 't geluid der *Wulpen*, die vliegende, volgens BELON, roepen *Corlieu*; de Engelſche naam *Curlew*, en de Italiaanſche *Caroli*, *Tarlino*, hebben 'er desgelyks betrekking op; doch de Latynſche benaamingen *Arquata* en *Falcinellus* zyn ontleend van zyn gekromden bek, even zo ook de naam, *Numenius*, afgeleid van een woord 't geen den tyd der wasſende Maan aanduidt, op de *Wulp* toegepast, om dat haar Bek iets van een wasſende Maan heeft. De hedendaagſche Grieken noemen haar *Macrimiti* of Langneus:. dewyl de Bek zeer lang is in evenredigheid van de grootte zyns Lyfs.

De Bek van de *Wulp* is zeer dun, gegroefd, in de geheele langte eenpaarig gekromd, en uitloopende in een ſtompe punt; dezelve is zwak, van eene tedere zelfſtandigheid, en ſchynt alleen geſchikt om wormen uit eene zagte aarde te haalen. Uit hoofde van dit kenmerk, zouden de *Wulpen* geplaatst kunnen worden aan het hoofd van een talryk gezin Vogelen met lange dunne Bekken, die de moerasſen en oevers der rivieren bewoonen, en die, niet gewapend zynde met een Bek, geſchikt om Visſchen te vatten, of te doorſteeken, verpligt zyn zich te bepaalen tot Wormen en Inſecten, die in 't ſlyk kruipen, en op vogtige en moerasſige plaatzen voorkomen.

De *Wulp* heeft een langen Hals en lange Pooten, de Schenkels gedeeltlyk bloot; de Vingeren, by derzelver zamenvoeging, door een vlies aaneen verbonden, de geheele langte haalt omtrent twee voeten, de Bek is omtrent zes duimen lang, en hy heeft meer dan drie voeten vlugts. De ganſche Pluimadie is een mengzel van ligt graauw, uitgenomen aan den Buik en Stuit die wit zyn; het donker is met vlekken op de bovenſte deelen, en elke veder beſtaat uit ligt graauw of een rosſe kleur; de groote Vleugelpennen zyn donker bruin, de Rugveeren hebben een Zydagtigde gloed; die van den Hals donsagtig, en die van den Staart, welke nauwlyks iets buiten de digtgeſlaage-

(*) *Elorios avis est apud mare victitans, ſimiliter ut Crex; cælo tranquillo ad littus paſcitur.*

gene vleugelen uitsteekt, zyn, even als de Middelveeren der Vleugelen, verdeeld in wit en donker bruin. Weinig onderscheids is 'er te zien in het Mannetje en Wyfje, het laatste is alleen een weinig kleinder, en gevolglyk is de byzondere beschryving van het Wyfje, door LINNÆUS gegeeven, overtollig.

Eenige Natuurkundigen hebben gezegd, dat het vleesch der *Wulpen*, schoon eenigzins smaakende naar dat van een bewoonder der moerasfen, zeer geagt is, en door zommigen in den eersten rang van dat der Watervogelen gesteld wordt. Haar voedzel bestaat uit Aardwormen, Insecten, en kleine Schulpvischjes, welke zy aan de stranden, in de moerasfen, en vogtige landen, vinden. De Tong van de *Wulpen* is zeer kort en diep in den Bek verschoolen; in de maag, welke veel heeft van die der Graaneetende Vogelen, vindt men zomtyds kleine steentjes.

Deeze Vogels loopen zeer snel, en vliegen by benden. Zy zyn Trekvogels in *Frankryk*, en houden zich naauwlyks op in de binnenste Landschappen des Ryks; doch zy vertoeven in de aan Zee gelegene Gewesten, als in *Poitou*, in *Aunis* en in *Bretagne* langs de *Loire*, waar zy nestelen. Men verzekert, dat ze in *Engeland* niet dan 's Winters de Zeekusten bewoonen, en in den Zomer landwaards in by het gebergte nestelen; in *Duitschland* komen zy niet dan in den regentyd en met zekere winden: de naamen, daar op verschillende plaatzen aan de *Wulp* gegeeven, hebben alle betrekking tot Wind, Regen en Onweer, als *Wind-vogel*, *Regen-vogel*, *Wetter-vogel*: KLEIN, van de *Wulp* spreekende, noemt dezelve *Tempestatum Præsagus;* in den Herfst worden de *Wulpen* in *Silezie* gezien; in den Zomer trekken ze tot de *Baltische Zee* en den *Bothnischen Golf;* men treft ze even zeer in *Griekenland* als in *Italie* aan, en het blykt dat ze haare omzwervingen over de *Middellandsche Zee* uitstrekken; want zy trekken, volgens eene waarneeming, my medegedeeld door den Heer DESMARY, tweemaal 's jaars over *Malta;* daarenboven hebben de Reizigers de *Wulpen* in bykans alle Werelddeelen aangetroffen. COOK vondt ze in *Nieuw Holland*, in *Nieuw Zeeland;* ANSON op *Tinian;* FREZIER te *Chili*, ROBERTS op een der *Caap Verdische Eilanden;* en, schoon hunne berigten voor 't meerendeel slaan op onderscheide soorten van dit zeer talryke gezin, schynt niet te min de *Europische soort* te *Senegal* en te *Madagascar* voor te komen.

Behalven de *Gemeene Wulp*, is 'er eene de helft kleinder, voorts in gedaante, in kleur, en schikking der Pluimadie, volmaakt op dezelve gelykende: ook komt de aart en leevenswyze volkomen overeen. Nogthans zyn deeze twee soorten zeer onderscheiden; zy onthouden zich op dezelfde plaatzen, zonder zich met elkander te vermengen, en blyven op dien afstand, welken het magtig verschil, in de grootte om met elkander te kunnen paaren, tusschen haar stelt. Deeze soort van *Kleine Wulp* is byzonder eigen aan *Engeland*, waar ze, volgens de opgave der Schryveren van de *Zoologie Britanique*, veel gemeener is dan de *Groote*. In *Frankryk*, daarentegen, is deeze zeer zeldzaam, BELON heeft ze niet gekend, en, naar alle waarschynlykheid, bezoekt de Kleine Wulp *Italie* niet meer dan *Frankryk*; want ALDROVANDUS spreekt 'er niet dan verwardlyk van, in navolging van GESNER. ——— De Vogel, welken de Heer EDWARDS onder den naam van de *Kleine Ibis* heeft opgegeeven, is zeker een *Kleine Wulp* geweest; welker Pluimadie aan 't ruyen was, gelyk die Vogelbeschryver zelve optekent, en waar door hy buiten staat was de nette soort te bepaalen; waartoe die Vogel behoorde. ——— In *Italie* wordt een *Wulp* gevonden, van daar de *Italiaansche* geheeten; zy noemen dezelve *Falcinello*. Deeze is aan hals, kop, borst en op de zyden van den rug schoon donker kastanjebruin; de rug, boven op de vleugels en de staart, groen, en goudkleurig naar het vallen der lichtstraalen. De Bek, de Pooten, en de kaale gedeelten der Schenkelen zyn zwart; men zou deeze de *Groene Wulp* kunnen noemen; zy komt ook in *Duitschland* voor, en draagt daar den naam van *Weltscher-Vogel*, *Sichler* of *Sagiser*; de *Wulp* van den *Donau*, door MARSIGLI vermeld, is, naar allen schyn, eene verscheidenheid van die soort.

Byzondere melding onder de Vreemde verdient de *Roode Braziliaansche Wulp* by de *Braziliaanen Guara* genaamd. —— De laage landen en moerassige streeken, grenzende aan de Zee en de groote Rivieren van *Zuid-America*, worden ryklyk bewoond door verscheide soorten van *Wulpen*; de schoonste en de algemeenste te *Guyano* is de *Roode Wulp*. Haare geheele Pluimadie is scharlaken rood, uitgenoomen dat de tip der grootste Vleugelpennen zwart is: de Pooten en het ongevederde van de Schenkelen en den Bek zyn rood of roodagtig; van deeze kleur is ook de kaale huid die het voorste van den Kop bedekt, van den

den wortel des Beks tot agter de oogen. Deeze *Wulp* is zo groot, doch wat schraaler dan de groote *Europische*; de Pooten zyn veel hooger, en zyn veel langer Bek is ook veel sterker en breeder by den Kop. De Pluimaadie van het Wyfje is min helder rood dan die van het Mannetje; doch de een zo wel als de ander krygt, alleen met de jaaren, die overheerlyke kleur; de Jongen komen ter wereld met een zwartagtig dons; vervolgens worden zy aschgraauw, naderhand wit als zy beginnen te vliegen, en 't is eerst in het tweede of derde jaar, dat dit schoone rood allengskens toeneemende te voorschyn komt, en meer gloeds aanneemt naar maate zy in jaaren opklimmen.

Deeze Vogels houden zich in benden by elkander 't zy ze vliegen, 't zy ze op de boomen zitten, waar zy door hun aantal en de gloeijende kleur het schoonste vertoon opleveren. Zy zyn sterk en snel van vlugt; doch vangen die alleen aan in den morgen en avondstond; op het heete van den dag onthouden zy zich in 't geboomte tot drie of vier uuren in den naamiddag, wanneer zy uitgaan om te aazen, en 's avonds weder in 't geboomte de rust neemen. Bykans nooit ziet men een *Roode Wulp* alleen; is 'er een van de bende afgedwaald, zy haast zich om 'er weder by te komen. Deeze benden zyn naar de jaaren onderscheiden, de Ouden draagen zorg om haar troep van de jongere af te zonderen. Het broeden begint in January en eindigt in May. Zy leggen de Eijeren onder het geboomte in groote gewassen, of in het kreupelhout op eenige byeengezamelde takken; deeze Eijeren zyn groenagtig. Gemaklyk laaten de Jongen zich met de hand grypen wanneer de Moeder ze uitleidt om Insecten en kleine krabbetjes te zoeken, die het eerste voedzel uitmaaken. Zy zyn niet wild, en laaten zich gemaklyk tot den huislyken staat gewennen.

„ Ik heb," schryft de Heer DE LA BORDE, „ 'er een op-
„ gekweekt, die ik meer dan twee jaaren hieldt, zy nam,
„ met de grootste gemeenzaamheid, de spyze uit myne
„ hand, en miste nooit in het uur van 't ontbyt en mid-
„ dagmaal waar te neemen; zy at Brood; gebraaden en ge-
„ kookt Vleesch, Visch, alles was haare gading; de voor-
„ keuze, nogthans, gaf zy aan de ingewanden van Visch
„ en Gevogelte, om deeze magtig te worden liep zy me-
„ nigmaal na de keuken, buiten dezelve was zy steeds be-
„ zig met wormen rondsom het huis te zoeken, of in den
„ tuin den werkenden Neger tuinman te volgen: 's avonds
„ keer-

„ keerde zy van zelve weder na de Menagerie, waar zich „ honderd Vogelen bevonden; de hoogste dwarsstok was „ haare slaapplaats, en dreef met zwaare slagen met den Bek „ al het gevogelte, 't geen zich daar wilde plaatzen, weg; 's „ nagts scheen zy dikwyls vermaak te scheppen om het Ge- „ vogelte te ontrusten. 's Morgens zeer vroeg was myn „ *Roode Wulp* wakker, en vloog driemaalen het huis rond, „ zomtyds waagde zy het tot den Zeeoever te gaan; doch „ hieldt 'er zich niet lang op. Geen ander geluid heb ik „ haar hooren slaan dan een zagt gekras, 't welk een aan- „ duiding scheen te zyn van vreeze, op 't zien van een „ Hond of eenig ander Dier; van de Katten hadt zy een „ sterken afkeer zonder dezelve te vreezen, zy viel 'er on- „ verschrokken op aan, geweldig met de vleugelen slaande. „ Zy werd digt by myn huis doodgeschooten, zittende by „ een modderpoel, door een Jaager, die haar voor een „ *Wilde Wulp* aanzag."

Dit verhaal van den Heer DE LA BORDE stemt zeer wel overeen met het getuigenis van DE LAAT, die 'er byvoegt gezien te hebben, dat eenige deezer Vogelen in den gevangen staat paarden en jongen teelden. Wy denken, over zulks, dat het zo gemaklyk als aangenaam zou weezen, dit schoone Vogelgeslacht, 't geen ten Cieraad der voorpleinen zou strekken, op te kweeken en te vermenigvuldigen. Thans heeft de Prins van CONDÉ een *Roode Wulp* leevende in zyne Menagerie te *Chantilly*. Misschien zouden zy teffens de aangenaame Tafelgeregten kunnen vermeerderen: want het Vleesch deezes Vogels, reeds goed om te eeten, zou daar door verbeterd worden; en, door de verandering van voedzel, dat eenigzins wansmaaklyke, 't geen 'er nu in gevonden wordt, geheel verliezen. Daarenboven, de *Roode Wulp* zich naar alle soorten van spyzen schikkende en den afval van de keuken nuttigende, zou het onderhoud weinig kosten. Voorts weeten wy niet, of de *Roode Wulp*, gelyk MARCGRAVE optekent, alles, wat men haar te eeten geeft, eerst in 't water weeke.

In den wilden staat, leeven deeze Vogels van kleine Vischjes, Schulpvischjes en Insecten, welke zy aan strand by ebbe opzamelen: nooit verwyderen zy zich verre van den Zeeoever, noch gaan de rivieren verre op boven den mond; zy doen niets anders dan gaan en wederkeeren in dezelfde Landstreek, waar men ze een geheel jaar ziet. ——— De Vogelsoort is, nogthans, verspreid in de meeste heetste Landschappen van *America*; men vindt ze aan de mon-

den

den van de *Rio Janeiro*, van de *Maragnon* enz, op de *Bahama* Eilanden en de *Antilles*. De *Indiaanen* van *Brasil* schikken zich op met de vederen van deezen schoonen Vogel, by hun *Guara* geheeten; de naam van *Flammant*, de *Vuurige*, te *Cayenne* daaraan gegeeven, slaat op het gloeiend vuurig rood der Pluimadie, en 't is zeer verkeerd, dat men, in deeze Volkplanting, den naam van *Flammant* toevoegt aan alle *Wulpen* zonder onderscheid. Het is ook zonder grond, dat de Reiziger F. CAUCHE tot de *Roode Wulp* van *Brasil* zyn *Violetkleurige Wulp* van *Madagascar* brengt, indien hy voorgehad hebbe, daar mede iets meer aan te duiden, dan de gelykheid in gedaante tusschen die twee Vogelen: want de Violetkleur, welke hy aan de zyne toeschryft, verschilt zeer veel van de schitterende Scharlaken kleur van de *Roode Wulp*; alles, wat wy uit zyne aanduiding kunnen opmaaken, is, dat 'er, op *Madagascar*, een Violetkleurige *Wulp* gevonden wordt, die geen ander Reisverhaal ons leert kennen (*).

(*) *Voyage a Madagascar et au Bresil*, par FRANCOIS CAUCHE, Parisi, 651. p. 133.

ZELDZAAM VOORBEELD VAN HET GEHEUGEN EENS OLYPHANTS.

(*Uit het Engelsch.*)

Zeer veel heeft men gesprooken en geschreeven van de wondere schranderheid en het sterk geheugen eeniger Dieren: bykans ongelooflyke voorbeelden zyn door bevoegde getuigen gestaafd. Doch het volgend verhaal, wegens een Olyphant, zou volstrekt allen geloof te boven gaan, indien geen Man van aanzien, kortling uit de *Oost-Indiën* hier geland, de Gouverneur HASTINGS, het zelve niet bekragtigde.

Een Olyphant, toebehoorende aan een onbeampt Heer te *Calcutta*, uit het bovenste des Lands na *Chotygong* zullende gebragt worden, ontliep zynen Oppasser, en geraakte in de bosschen verlooren. De verschooningen, door den Oppasser in 't midden gebragt, vonden geen ingang; men veronderstelde dat hy den Olyphant verkogt hadt: ter straffe werden diens Vrouw en Kinderen tot slaaven verkogt, en hy zelve veroordeeld om aan den weg te arbeiden.

den. Omtrent twaalf jaaren daar naa zondt men hem landwaarts in, om te helpen op de jagt van wilde Olyphanten. Eene der wyzen om deeze Dieren te vangen is dezelven eerst te omzetten, dan allengskens den kring te vernauwen, tot ze gedreeven worden in eene nauwe insluiting. In deezen toestand is het zeer gevaarlyk die Dieren te naderen, voor dat ze vergezeld zyn van tamme Olyphanten, wanneer ze terstond zo gedwee en handelbaar worden als zy te vooren woest en ontembaar waren. — De Oppasser meende dat hy zyn lang vermisten Olyphant onder den hoop zag, en besloot zich derwaards te begeeven; de sterkste vertoogen van het groot gevaar, waar aan hy zich bloot stelde, konden hem niet te rugge houden van 't volvoeren zyns oogmerks. Toen hy nader en onder 't oog des Olyphants kwam, herkende deeze den Oppasser, gaf terstond drie *Salams* of Groeten, door den Snuit in de lugt te steeken, knielde neder, en nam hem op den schoft. Vervolgens diende zy hem, om zich van de andere Olyphanten te verzekeren, en bragt drie jongen mede, welke zy in dien tusschentyd geworpen hadt. De Oppasser herkreeg niet alleen zyne eer, maar een Jaargeld tot vergoeding van 't uitgestaane leed, en tot belooning zyner onverschrokkenheid. Deeze Olyphant hadt de Gouverneur HASTINGS onlangs bezeten.

LEVENSBYZONDERHEDEN EN WERKEN VAN DEN HOOGLEERAAR PIETER SIMON PALLAS.

Overgenomén uit de *Travels into Poland, Russia, Zweden and Denmark.* By WILLIAM COXE, A. M. F. R. S.

„ Leevensberigten van nog leevende Geleerden, en een „ verslag van hunnen Letterarbeid te ontvangen, is een „ aangenaam onthaal. De oplettende en keurige Reiziger „ Coxe vondt zich door den Heer PULTENY in staat ge„ steld om dit te verschaffen, ten opzigte van den be„ roemden Hoogleeraar PIETER SIMON PALLAS, en de „ Leezer zal ons dank weeten, dat wy, die berigten van „ hem overneemende, ons *Mengelwerk* daar mede opcie„ ren."

De geleerde en uitsteekende Natuurkundige en wydvermaarde Reiziger Dr. PALLAS, van *Petersburg*, is de zoon

van

van SIMON PALLAS, Hoogleeraar in de Chirurgie te *Berlyn*, en eerfte Chirurgyn van het Hospitaal te dier Stede. Deeze maakte zich, onder de Schryveren, bekend door eene Verhandeling over Chirurgicaale Bewerkingen, in den jaare MDCCLXIII uitgegeeven, en een Byvoegzel tot dat Werk, over de kwaalen der Ingewanden, in 't jaar MDCCLXX, in welk jaar hy ftierf, den ouderdom van zesenzeventig jaaren bereikt hebbende.

PIETER SIMON PALLAS werdt in 't Jaar MDCCXXXI gebooren, en ontving waarfchynlyk het eerfte gedeelte zyner opvoedinge te *Berlyn*; doch hy ging in den jaare MDCCL na *Gottingen*, om onder den wydberoemden HALLER zyne Studien voort te zetten; deezen werd hy fterk aangepreezen door Dr. MECKEL, zyns Vaders Amptgenoot te *Berlyn*, Hoogleeraar in de Ontleedkunde.

De Heer PALLAS trok na *Holland*, om aan *Leydens Hoogefchool* een ryken oogst van kundigheden in te zamelen; hier beklom hy de waardigheid van Doctor in de Geneeskunde, in 't jaar MDCCLX, en fchreef, te dier gelegenheid, eene keurlyke Verhandeling, onder den Tytel van *Disfertatio inauguralis de Infectis viventibus intra viventia.* Hier uit bleek, met hoe onvermoeiden yver hy zich hadt toegelegd om deeze fchadelyke Diertjes te onderfcheiden; met groote nauwkeurigheid befchreef hy, onder andere, de Wormen, in 't menschlyk Lichaam voorkomende.

De bekwaamheden des Schryvers bezorgden hem reeds vroeg de gunst en befcherming van den grooten GAUBIUS, toen Hoogleeraar in de Geneeskunde te *Leyden*; op diens aanpryzing fchynt Dr. PALLAS zich in den *Hauge* te hebben neergezet, waar wy hem in den jaare MDCCLXVI aantreffen, wanneer hy een zeer hoog gefchat werk, zyn *Elenchus Zoophytorum*, uitgaf.

De aandagt, door Dr. PALLAS befteed op de *Zoophytes*, of Dierplanten, by het nafpeuren der Wormen, die in 't Menschlyk Lichaam huisvesten, en byzonder de vreemde natuur van de *Tonia*, of *Lintworm*, heeft hem, gelyk hy zelve bekent, geleid om zich op dit gedeelte der Natuurlyke Historie toe te leggen; waarin hy zulk een groote maate van naauwkeurigheid en verbaazenden arbeid betoond heeft. In dit Werk befchryft hy, naa over de natuur deezer Dieren in 't algemeen gehandeld en de onderfcheide gevoelens der Schryvers wegens de plaats, welke zy in het Stelzel der Natuure moeten beflaan, opgegeeven te hebben, meer dan tweehonderd en zeventig foorten van deeze Wor-

Wormen en Diertjes, bekend onder de verſchillende naamen van Polypen, Coraalen, Madreporen, Zeepennen, Lindwormen, Sponzen, Zeewaayers, enz. alle volgens eigene Waarneeming.

Hy vondt zich in ſtaat geſteld om dit Werk te verrigten met de beſchryving eener groote verſcheidenheid deezer voortbrengzelen, uit beide de *Indiën* aangebragt, door den vryen toegang, die hy hadt tot het Muſeum des Prinſen van ORANJE, en andere keurige Verzamelingen van Liefhebberen in *Holland*. Hy beſchreef elke ſoort in 't breede, en gaf 'er een nieuwen naam aan, ontleend van de kenmerktekenende onderſcheidingen; en 't geen de waardy van dit Werk grootlyks doet ryzen, beſtaat hier in, dat hy, met onvermoeiden vlyt, zo veel hem mogelyk was, de naamen heeft opgeſpeurd door andere Schryvers zo oudere als laatere gebezigd: zulks maakt dit Boek van eene onontbeerelyke nuttigheid voor allen, die zich in dit vak der Natuurlyke Hiſtorie willen oefenen.

Dat het Character van Dr. PALLAS, als een man van kunde, reeds voor de uitgaave van dit Werk, moet gevestigd geweest zyn, mogen wy vrylyk daar uit opmaaken, dat hy op den zevenden van Juny, des jaars MDCCLXIV tot Lid der *Koninglyke Societeit* te *Londen* verkooren werd, en het vóór dien tyd reeds was van de *Keizerlyke Academie.*

't Is waarſchynlyk, dat de naam, door deeze Werken verworven, hem deedt beſluiten om na zyn Geboorteſtad te trekken, waar hy in den jaare MDCCLXVII zich bevondt; in 't zelfde jaar werd hy door de Keizerin van *Rusland* geroepen tot het Hoogleeraarſchap in de Natuurlyke Hiſtorie te *Petersburg*, en ten zelfden tyde tot Opzigter van het Muſeum aangeſteld.

De *Rusſiſche Monarchen* hadden, van tyd tot tyd, geleerde en kundige Mannen gezonden na de afgelegenſte Landſchappen huns wyduitgeſtrekten Ryks, om daar door de grenzen der Weetenſchappen uit te breiden, en de Inwoonders kennis van nuttige kunſten te doen krygen. Omtrent den tyd dat de Hoogleeraar PALLAS zich te *Petersburg* nederzette, beraamde men een plan van twee dusdanige Reistochten. Dr. S. GMELIN zou het opzigt over den eenen hebben, en PALLAS werdt aan 't hoofd van den anderen geſteld; de Heeren FALK, LEPEKIN, en GULDENSTAEDT zouden hem vergezellen.

In de maand Juny, des jaars MDCCLXVIII, verliet hy

Pe-

Petersburg, trok door *Moscow*, *Volodimir*, *Casimof*, *Murom* en *Arsamas*, tot *Casan*, een groot gedeelte van dat Landschap bezogt hebbende, overwinterde hy te *Simbirsk*. Van daar vertrok hy in Maart des volgenden jaars, door *Samara* en *Orenburg*, tot aan *Guraf* voorttrekkende, dit is eene kleine Russische Sterkte, gelegen aan den mond van de Rivier YAIC of *Ural*. Hier onderzogt hy de grenzen van *Calmuksch Tartarye*, en de nabuurige oevers der *Caspische Zee*, door het Landschap *Orenburg* te rug gekeerd, bragt hy den tweeden Winter te *Ufa* door. —— Naa verscheide tochten in de omstreeks gelegene oorden van dat Landschap gedaan te hebben, verliet hy *Ufa* op den zestienden van May MDCCLXX. en zette zyne reis voort door het *Uralische Gebergte* tot *Catharinenburg*, bezogt de Mynen van dat Landschap, doordringende tot *Tcheliabinsk*, eene kleine sterkte onder het gebied van *Orenburg*, en in December bereikte hy *Tobolsck*. —— Het volgend jaar besteedde hy in het doortrekken van de *Altai Bergen* en het nagaan van den loop der Rivier *Irtisch* tot *Omski* en *Kolyvan*, waar hy de beroemde Zilvermynen bezogt hebbende, voorts na *Tomsk* vertrok, en dat jaar zyn Reistocht eindigde te *Krasnoyarsk*, eene Stad aan de *Tenisei*. Te dier Stede, schoon slegts op den 56 Graad Noorder Breedte gelegen, was de koude zo streng, dat hy getuigen was van het natuurlyk bevriezen van Kwikzilver, welk zeldzaam verschynzel hy zeer nauwkeurig beschryft. —— Van *Krasnoyarsk* vertrok PALLAS op den zevenden Maart MDCCLXXII, en ging over *Irkutsk*, stak het Meir *Baikal* over, om te *Udinsk*, *Selenginsk* en *Kiakta* te komen, plaatzen waar de Handel tusschen *Rusland* en *China* voornaamlyk gedreeven wordt. Gekomen zynde in dat gedeelte van *Dauria*, in 't Zuidoostlykst gedeelte van *Siberie* gelegen, reisde hy tusschen de Rivieren *Ingode* en *Argoon*, op geen grooten afstand van de *Amoor*. Van hier de grenzen langs trekkende, die het *Russische Ryk* scheiden van de *Mongolsche Stammen*, die onder *China* hooren, keerde hy weder na *Selenginsk*, en overwinterde andermaal te *Krasnoyarsk*. —— In den Zomer, des Jaars MDCCLXXIII, bezogt hy *Tara*, *Taitsk* en *Astrakan*, en besloot de reis van dat Jaar te *Tzaritzin*, eene Stad aan de *Volga* gelegen; van waar hy in de naastvolgende Lente zyne reis voortzette, en, op den dertigsten van July MDCCLXXIV, te *Petersburg* aankwam, naa eene afweezigheid van zes jaaren.

De Hoogleeraar PALLAS heeft deeze groote en belangryke Reis beschreeven in vyf deelen (*); een Werk, 't geen zyn reeds vermaarde naam nog wyder deedt klinken. In 't zelve geeft hy eene Land- en Plaatsbeschryving van de Gewesten, Steden en Dorpen, door hem op reize bezogt, vergezeld van een nauwkeurig verslag van derzelver Oudheden, Geschiedenis, Voortbrengzelen en Koophandel; hy heeft veele Stammen, die in onderscheide streeken, digt by de grenzen van *Siberie*, rondzwerven, nauwkeurig beschreven, en verslag gedaan van hunne zeden, gewoonten en taal: gewigtig heeft hy deeze Reisbeschryving voor de Natuuronderzoekers gemaakt, door veelvuldige ontdekkingen in de drie Ryken der Natuure, schoon hy die Reis in het *Hoogduitsch* opstelde, heeft hy by elk Deel een Aanhangzel in 't *Latyn* gevoegd, behelzende de beschryvingen van verscheide Viervoetige Dieren, Vogelen, Visschen, Insecten en Planten. Negen Kaarten, en honderd drie- en twintig Planten, verbeeldende verscheide Oudheden, Tartaarsche Kleederdragten, Afgoden, als mede veele Dieren en Planten, zetten aan het Werk luister en nutheid by.

Reistochten van deezen aart, in onherbergzaame Gewesten, onder zwervende en meest barbaarsche Volken, zyn vol gevaars; dit heeft men te over ondervonden; bovenal was dit het ongelukkig lot der Reisgenooten MULLER en GMELIN den *Ouden*, onder de regeering van Keizerin ANNA: niets dan een blaakende yver, tot het bevorderen der Weetenschappen, kan de Menschen tot het doen van zulke onderneemingen aanzetten. Op dien tocht sneuvelden de Heeren DE L'ISLE en STELLER; en als of het ongeluk deeze Reizen op de hielen volgde, stierf, op de thans ondernomene, Dr. S. GMELIN, veel van zyne papieren verlooren hebbende, van hartzeer en ziekte, in een klein Dorpje, op 't Gebergte *Caucasus* (†); FALK overleedt

(*) De tytel is: *Reise durch verscheidenen Provinzen des Russischen Reichs.*

(†) Op den 5 Feb. 1774, werdt hy gevat, op bevel van USMEI KHAN, een klein *Tartaarsch* Vorst, over wiens grondgebied hy moest trekken. USMEI gaf voor reden van dit zyn bedryf, dat, dertig jaaren geleden, verscheide Familiën, uit zyne Heerschappy gevlugt, in het *Russische* gebied een schuilplaats gevonden hadden; 'er byvoegende, dat GMELIN niet ge-

leedt onder den weg, en de Hoogleeraar LOWITZ werd onmenschlyk omgebragt door den oproerigen PUTGATCHEF.

De Hoogleeraar PALLAS keerde behouden weder, schoon niet zonder veele moeilykheden ondergaan, en ter nauwernoode de dreigendste gevaaren ontworsteld te hebben: het slot zyner Reisbeschryvingen geregtigt ons om dit vast te stellen. „Op den dertigsten van July," schryft hy, „bereikte ik *Petersburg* met een zeer verzwakt Lichaam „en gryze Hairen, schoon slegts drie- en dertig Jaaren „bereikt hebbende; doch ik vond my veel sterker dan „ik in *Siberie* geweest was, en vol dankbaarheids aan „de Voorzienigheid, die my tot hier toe bewaard, en uit „ontelbaare gevaaren verlost hadt."

De Hoogleeraar PALLAS, meest bekend als een zeer bekwaam Natuurkundige, verdient ook een hoogen rang onder de Schryvers, die het hunne hebben toegebragt, om ons de ingewikkelde Geschiedenis te ontvouwen dier zwervende Stammen, welke verspreid zyn over de wydstrekkende Gewesten, van het hart van *Siberie* tot de Noordlykste Grenzen van *Indie*. Hy heeft, in een byzonder daar toe geschikt Werk (*), ons de Staat-, Natuurkundige en Burgerlyke Geschiedenis opgegeeven van de *Mongolsche Stammen*, en een nieuw licht verspreid over de Jaarboeken van een Volk, welks Voorouders *Rusland*, *China*, *Persie* en *Indostan* vermeesterden; en, op meer dan één tydperk, misschien een wyduitgestrekter Ryk vestigden dan ooit door eenig Volk bezeten werd. De stoffe tot dit Werk verzamelde hy deels geduurende zyn' ommegang met de *Mogollers*, *Buratten* en *Calmuken*, deels uit de berigten van MULLER en GMELIN.

Tot dus lang hebben de meeste Schryvers, die over dee-

geslaakt zou worden, voor dat men hem die Familiën weder leverde. De Hoogleeraar werd van de eene gevangenis in de andere gebragt, deeze plaageryen en het gemis van veele zyner papieren en verzamelingen, troffen hem zo sterk, dat hy den 27sten van July te *Achmet Kent* den geest gaf. Eenige zyner Papieren zyn na *Kislar* gezonden, geduurende zyne gevangenis, en de andere heeft men niet dan met veel moeite kunnen krygen uit de handen van den Barbaar, wiens mishandelingen deezen waardigen Man den dood deeden. BACH, *Russ. Bibl.* for. 1775, p. 50.

(*) Getyteld: *Samlungen Hist. Nachrichten ueber Mongolischen Volkerchaften.*

deeze *Aſiatiſche Stammen* berigten op 't papier ſtelden, ze alle, zonder onderſcheid, *Tartaaren* geheeten: de Hoogleeraar PALLAS heeft deeze verkeerde benaaming verbeterd, en onlochenbaar beweezen, dat de *Mongolſche Stammen*, van de *Tartaarſche*, te eenemaal onderſcheiden zyn, en verſchillen in Gelaatstrekken, Taal en Beſtuur, en naar dezelve in niets anders gelyken, dan in de trek tot eene zwervende leevenswyze.

Dit oorſpronglyk Volk van *Aſia*, welks herkomst, geſchiedenis en tegenwoordige ſtaat, het onderwerp uitmaakt van dit belangryk Werk, dagtekent zyne vermaardheid van den Stichter ZINGHIS-KHAN. Wanneer zyne uitgeſtrekte Heerſchappye, onder zyne Opvolgers in de Zestiende Eeuwe, in ſtukken geraakte, ſcheidden de *Mongolſche* en *Tartaarſche Stammen*, die één Ryk gevormd hadden, weder van elkander, en zyn, zints dien tyd, onderſcheiden en onafhanglyk gebleeven. ——— De *Mongolſche Stammen* verdeelt de Heer PALLAS in drie voornaame takken, genaamd *Mongollers*, *Oeraten* of *Calmuken*, en *Buratten;* elk deezer beſchryft hy afzonderlyk met die nauwkeurigheid, welke het merkteken is van alle zyne Schriften. Dit Deel, 't geen de Staat- Natuurkundige en Burgerlyke Geſchiedenis behelst, zal gevolgd worden van een tweede, beſtemd om een zeer omſtandig verſlag te geeven van hun Godsdienst, beſtaande in den dienst van de *Delai Lama*. „ Een Werk," gelyk de Heer TOOKE te regt opmerkt, „ dat den voorraad van menschlyke kun„ digheden zal vermeerderen met ontdekkingen, voor 't „ grootſte gedeelte, geheel nieuw, en welke niemand an„ ders dan de Heer PALLAS in ſtaat is mede te dee„ len (*)."

In 't zelfde Jaar, dat de Heer PALLAS zyn *Elenchus Zoophytorum* uitgaf, liet hy ook te voorſchyn komen eene Verhandeling, ten tytel voerende: *Miscellanea Zoologica, quibus novæ imprimis atque obſcuræ Animalium ſpecies deſcribuntur & Obſervationibus Iconibusque illuſtrantur.* Dit Werk is, voor een groot gedeelte, ingelyfd in eene uitgaave, 't volgend Jaar te *Berlyn* gedrukt, genaamd *Spicilegia Zoologica*, 't geen hy, by kleine Stukjes, op onbepaalde tyden uitkomende, vervolgd heeft tot het Jaar MDCCLXXX, wanneer het veertiende uitkwam. Het is met verſcheide Plaaten opgecierd, en bevestigt de reeds ver-

(*) TOOKE's *Ruſſia Illuſtrata. Introd.* p. CXI.

verworven agting des Schryvers, als een zeer nauwkeurig Waarneemer en bevoegd Beoordeelaar in de *Zoologie;* het behelst een welvoorzien magazyn van kundigheden voor volgende Dierbeschryvers, niet alleen van wegen het groot aantal nieuwe Dieren, door den Heer PALLAS ontdekt op zyne reizen door het *Russische Ryk;* maar ook, uit hoofde van de veelvuldige nieuwe Waarneemingen op reeds bekende Dieren, en byzonder, om het licht, door hem verspreid, over de afkomst van verscheide Huisdieren, welker oorsprong tot dus lang zeer in het duister lag. De Schriften van den Graaf DE BUFFON, den beroemden *Franschen* Dierbeschryver, draagen, in de bygevoegde Deelen, overvloedige getuigenis van den arbeid, door den Heer PALLAS verrigt; en de Heer PENNANT, een der eerste Dierbeschryvers in *Engeland*, erkent meermaalen zyne verpligting aan den *Petersburgschen Hoogleeraar*, bovenal in de nieuwe uitgaave zyner *Synopis of Quadrupeds;* daar hy van den Heer PALLAS, in eene menigte van Brieven, zeer veele byvoegzels en verbeteringen ontvangen hadt.

Voor de Academie te *Petersburg* las onze Hoogleeraar, in Juny MDCCLXXVII, op eene zamenkomst, die de Koning van *Zweeden* met zyne tegenwoordigheid vereerde, eene Verhandeling voor over de Wording der Bergen, en de Veranderingen, welke deeze Aardbol ondergaan heeft, inzonderheid voor zo verre zulks in *Rusland* blykt (*).

In den Jaare MDCCLXXVIII gaf hy in 't licht een Werk, genaamd: *Novæ species Quadrupedum e Glirium Ordine*, waar in een groot aantal Ratten, en derzelver Ontleeding, beschreeven en afgebeeld wordt. Het Jaar MDCCLXXXI zag van zyne hand te voorschyn komen eene *Enumeratio Plantarum quæ in horto Procopii a Demidof Moscua vigent*, of eene Lyst der Planten in den Hof van den Heer DEMIDOF, te *Moscow*. ——— Dit zelfde jaar kwamen van de Pers twee Deelen van een aangelegen Werk, in het *Hoogduitsch*, geheeten *Neue Nordische Bytrage*, of Nieuwe Noordsche Bydraagen, over verscheide Onderwerpen van Aardrykskunde, Natuurlyke Historie en Landbouw; in het jaar MDCCLXXXII zondt hy een derde Deel in 't licht; in deeze Stukken is een schat van Waarnee-

(*) Deeze keurlyke Verhandeling, in 't *Fransch* geschreeven, kwam te *Petersburg* uit. De Heer TOOKE heeft 'er, in zyn *Russia Illustrata*, eene Vertaaling van gegeeven.

neemingen tot opgemelde byzonderheden betrekkelyk. Twee Stukjes maakten dit jaar een aanvang van een nieuw Werk, getyteld: *Icones Insectarum, præsertim Russiæ, Siberiæque*, leverende gekleurde Afbeeldingen op van Insecten, bovenal der zodanigen, die eigen zyn aan *Rusland* en *Siberie*, met nevensgaande beschryvingen en ophelderingen. Ons wordt berigt, dat hy thans onledig is met de schikking en uitgave van een overheerlyk Werk, op kosten van haare Ruskeizerlyke Majesteit, over de Planten van het *Russische Ryk*, 't geen met ettelyke honderd Plaaten zal vercierd, en op zeer groot papier, by Numeros, uitgegeeven worden. Ook is aan hem, naa het overlyden van den Hoogleeraar GULDENSTAEDT, de uitgave toevertrouwd der Papieren van dien Hoogleeraar als van S. GMELIN.

Behalven de reeds afzonderlyk door hem vervaardigde Werken, heeft hy, van tyd tot tyd, de Keizerlyke Academie onthaald op het voorleezen van verscheide Verhandelingen, in de Stukken, van deeze Academie uitgegeeven, geplaatst.

Zeer onlangs heeft de Hoogleeraar PALLAS, een byzonder merk van de gunst der Keizerinne mogen ondervinden, daar zy deezen verdienstlyken Man benoemd heeft tot Lid van den Raad der Mynwerken, met een jaargeld van twee honderd Ponden Sterling.

UITTREKZEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN, IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX, MET DE SCHEPEN DE Resolution EN Discovery, OM ONTDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

(*Vervolg van bladz.* 451.)

Capitein COOK, op den twintigsten van May 1778 *Prins Williams Sound* verlaatende, steevende, volgens de strekking der kust, Zuid-Westwaards aan, en ontdekte op den één en twintigsten eén hoog Voorgebergte door hem *Kaap Elizabeth* geheeten, 't geen hy eerst verkeerdlyk nam voor den Westlyken Uithoek van *America*; doch, korten tyd daar naa, zag hy meer lands westwaards aan, en bevondt dat

dat het geen hy voorheen veronderfteld hadt de Westkaap van *America* te weezen, de twee uiterften waren van den ingang eener breede Riviere, waarin hy meer dan zeventig Mylen opzeilde, eer hy zich volftrekt verzekerd hield, dat het geen Straat was, tot den *Noorder Oceaan* leidende. Deeze Rivier is naderhand, op uitdruklyken last van Lord SANDWICH, *Cook's Rivier* geheeten.

Indien de ontdekking, fchryft Capitein COOK van deeze groote Rivier, die, zo 't zich liet aanzien, met de grootfte reeds bekende om den voorrang dingt, gefchikt mogt weezen tot een wyduitgeftrekte binnenlandfche vaart, bleek nuttig te zyn, of voor het tegenwoordige, of voor het toekomende, Geflacht, zouden wy den tyd, daar op gefleeten, min moeten beklaagen. Maar voor ons, die een veel grooter oogmerk bedoelden, was het verwyl daar door veroorzaakt een weezenlyk verlies. Het jaarfaifoen verliep allengskens. Wy wisten niet hoe verre wy Zuidwaards mogten geraaken; en waren nu ten vollen overtuigd, dat het Vasteland van *America* zich verder uitftrekte dan de beste hedendaagfche Kaarten ons reden gegeeven hadden te verwagten. Dit maakte het beftaan van een Doortocht in *Basfins-* of *Hudfons-Baay* min waarfchynlyk, of toonde, ten minften, dat dezelve van grooter uitgeftrektheid was. Het ftrekte my egter, tot voldoening, op te merken, dat, indien ik deezen zo aanmerkelyken Inham niet onderzogt hadt, dezelve door befpiegelende Vervaardigers van Landbefchryvingen aangenomen zou weezen, als iets daadlyk beftaande, dat dezelve gemeenfchap hadt met *Basfins* en *Hudfons-Baay* Oostwaards, en was dan deeze Inham, misfchien, in volgende Wereldkaarten, met meer nauwkeurigheids en zekere tekenen van daadlyk aanweezen, uitgewerkt, dan de ingebeelde en daarom onzigtbaare *Straaten* van *de Fuca* en *de Fonte*.

Eer Capitein COOK deeze Rivier verliet, zondt hy den Luitenant KING, in twee gewapende Booten, met last om te landen aan een landhoek, aan 't Zuid-Oosten van de Rivier, daar de Vlag te planten, bezit te neemen van het Land en de Rivier, in den naam zyner *Groot-Brittannifche Majefteit*, en in den grond een vles te begraaven met eenige ftukken *Engelsch* geld, geflaagen in den Jaare MDCCLXXII, en een papier waarop de Naamen der Schepen en den tyd der Ontdekkinge vermeld ftonden. Deeze Landhoek kreeg den naam van *Point Posfesfion*.

De Inboorelingen der nabygelegene Eilanden, en van de

 Kust

Kust die veel handels dreeven met het Scheepsvolk, terwyl zy de Rivier op en neder voeren, hadden zulk eene treffende gelykheid met de Inwoonders van *Prins Williams Sound*, dat eene byzondere beschryving van dezelve geheel overtollig zou weezen als meest op herhaalen uitkomende. By de voorgaande aanmerkingen, wegens de Ontdekking deezer Riviere, voegt Capitein COOK, 'er valt geen twyfel aan, dat 'er een zeer voordeelige handel zou kunnen gedreeven worden met de Bewoonders deezer wydstrekkende Kust; doch, indien een Noorder Doortocht niet doenlyk bevonden wordt, legt dezelve al te verre van *Groot Brittanje* om 'er eenig voordeel van te trekken.

Den mond van *Cook's Rivier* op den zesden van Juny uitgezeild zynde, hieldt Capitein COOK verscheide dagen Zuid-West ten Westen aan, steeds de strekking der Kust volgende, houdende bestendig het Vasteland in 't gezigt, zeilende door ontelbaare Eilanden, en doorgaans met dik dampig weer.

Op den achttienden een Sloep na de *Discovery* moetende zenden, schoot een van 't Volk een zeer schoonen Vogel tot het geslacht der Valken behoorende. Dezelve was wat kleinder dan een Eend, zwart van Pluimadie, uitgenomen het voorste van den Kop, dat wit is; boven en van achter ieder Oog ryst een fraaye geelagtig witte kuif, agterwaards over gekruld als een Ramshoorn. De Bek en Pooten waren rood. Capitein COOK giste dat het de *Alca Monochrora* van STELLER was, vermeld in de *Historie van Kamtschatka*; wy zagen naderhand verscheide van deeze Vogelen, en zomtyds by geheele benden.

Eenige Inboorelingen kwamen op den negentienden, met drie of vier Canoes, aanroeyen, zy hadden de *Discovery* eenigen tyd gevolgd, en bereikten dat Schip eindelyk. Een hunner maakte verscheide tekenen, zyn muts afneemende en groetende op de wyze der *Europeaanen*. Een touw nedergelaaten zynde, hegtte hy daar aan een klein dun houten doosje; dit welvastgemaakt, iets gezegd, en eenige tekens gegeeven habbende, verlieten de Canoes de *Discovery*. Niemand aan boord hadt eenig vermoeden dat dit doosje iets zou behelzen, tot men, naa 't vertrek der Canoes, 't zelve toevallig openende, daar in een stuk papier vondt net opgevouwen, waarop iets geschreeven stondt, zo als wy veronderstelden in de *Russische taal*. Het jaartal 1778 las men boven aan, en in het geschrift

zel-

zelve werd geweezen tot het Jaar 1776. Niemand onzer was geleerd genoeg om het te leezen; dan de talletters weezen genoegzaam uit, dat anderen ons voorgegaan waren in het bezoeken van dit naar gedeelte des Aardbodems; anderen, die aan ons verbonden waren met andere banden dan die der gemeene Menschlykheid. De hoop, om welhaast eenige *Rusfische Kooplieden* aan te treffen, was ſtreelend voor ons, die, in zo langen tyd, alleen verkeerd hadden met de Wilden van den *Stillen Oceaan*, en des Vasten Lands van *Noord-America*.

Capitein CLERKE was eerst van meening, dat eenige *Rusſen* hier Schipbreuk geleden hadden, en dat die ongelukkigen, Schepen ziende voorby vaaren, zich van dit middel bedienden om dezelve van hun toeſtand te onderrigten. Met Menschlievende Gevoelens, te dier gelegenheid vervuld, wilde hy byhouden, tot zy tyd mogten hebben om zich aan boord te vervoegen. Dit denkbeeld kwam by Capitein COOK niet op, deezen dagt het duidelyk, dat, indien zulks het geval geweest ware, de Schipbreukelingen, om zichzelven en hunne Tochtgenooten redding te bezorgen, eenigen hunner in de Canoes na de ſchepen zouden gezonden hebben. Om deeze reden hieldt hy het voor veel waarſchynlyker, dat het gevonden papier een berigtſchrift was, agtergelaaten door eenige *Rusſiſche Handelaaren*, die zich onlangs op deeze Eilanden bevonden, om overgegeeven te worden aan de eerstkomende *Rusſen*; en dat de Inboorelingen, Schepen ziende voorbyvaaren, dezelve voor *Rusſiſche Schepen* hielden, en beſlooten hadden dit Briefje over te geeven, in de verwagting dat zy dan aan land zouden komen. Capitein COOK zich hiervan verzekerd houdende, hieldt zich niet op met verder onderzoek na deeze zaake; doch zeilde Westwaards voort.

Op den één- en twintigſten 's middags, bevondt Capitein COOK zich op twee mylen afſtands van *Halibuts Eiland*. Rotzen en Klippen noodzaakten hem zo verre van 't land af te houden, dat hy de Kust ſlegts van verre zag tusſchen *Rock Pount* en *Halibut Eiland*. Over dit en de nabygelegene Eilanden, kon hy het Land zien bedekt met ſneeuw; doch inzonderheid eenige Bergen, welker hooge toppen door de wolken heen drongen. De Zuidwestlykſte deezer Bergen ontdekte men dat een Vuurbraakende Berg was, die, by aanhoudenheid, zwaare kolommen zwarten rook opwierp. Dezelve is niet verre van de Kust afgelegen op de Breedte van 54° 48 en de Lengte van 195° 45. Hy ſteekt

uit door zyne gedaante, zynde een volmaakte kegel, en de Vuurmond is op den top. Zeldzaam zag hy deezen Berg of eenige andere deezer Bergen, geheel zonder wolken. Op enkele tyden was het beneden en boven helder: waarop een kleine wolk, zomtyds twee of drie, de een boven de ander, het middelſte gedeelte, als een gordel, omvatte: 't geen, met den kolom van rook, tot een groote rechtſtandige hoogte, uit den top opklimmende en voor den wind heenen als een ſtaart van eene verbaazende langte uitwaaijende, eene zeer ſchilderagtige vertooning opleverde. 't Was opmerkenswaardig, dat de wind, op de hoogte tot welke de rook deezes Vuurbraakenden bergs opklom, zomtyds rechtſtrydig was met den wind in zee, ſchoon dezelve fris opwaaijde.

In den naamiddag drie uuren lang voor ſtilte dryvende, vong het ſcheepsvolk meer dan honderd *Heilbotten*, eenige woogen honderd ponden, en geen minder dan twintig. Zy verſchaften ons eene rechttydige verfrisſing. Op de hoogte daar wy vischten, op een afſtand van drie of vier mylen van 't ſtrand, kwam 'er een kleine Canoe, geroeid door één Man van een nabyliggend Eiland. Het ſchip naderende, nam hy den hoed af, en boog zich gelyk de voorgaande Bezoeker van de *Discovery* op den voorgaanden dag gedaan hadt. 't Bleek klaar, dat de *Rusſen* gemeenſchap en handel met deeze Volken moesten gedreeven hebben; niet alleen uit hunne aangeleerde beleefdheid, maar uit het voorheen overgeleverd Briefje. Doch thans hadden wy hier van een nader bewys: deeze Man hadt een groenen laakenſchen broek aan, een overrok van zwart laken of ſtof, en een onderkleed van de kleederdragt aan deeze ſtreeken eigen. Hy hadt niets te ruilen, dan een graauwe Vosſenhuid, en eenig Vischtuig of harpoenen; de punten, een voet en meer lang, waren net van been gemaakt, van dikte als een wandelſtok, en geſneeden. Hy voerde met zich een blaas, gevuld met iets 't geen wy veronderſtelden traan te zyn; want hy opende dezelve, nam 'er een dronk uit, en bondt ze weder digt.

Op den zes- en twintigſten was, ſchoon de dag aanbrak, het weer zo dik en nevelagtig, dat men geen drie ſcheepslengten kon vooruitzien; doch de Wind vry gemaatigd zynde, waagde Capitein COOK het door te zeilen. Ten half vier uuren werd hy ontrust, hoorende het geluid van blinde klippen aan den boeg van 't bakboord. Het lood neemende, vondt hy acht- en twintig vademen waters, by het

het volgend worp vyf- en twintig. Onmiddelyk deedt hy het schip wenden en ankerde ter laatstgemelde diepte, de *Discovery*, die zeer naby was, toeroepende om mede te ankeren. Naa het verloop van weinig uuren, zag hy, den nevel een weinig opgeklaard zynde, dat hy een zeer dreigend gevaar ontkomen was. Hy bevondt zich drie vierde van een myl van de Noord- Oost zyde eens Eilands, 't geen zich van het Zuidwesten tot het Noordoosten op omtrent een myl afstands uitstrekte. Twee hooge rotzen, de een Zuid ten Oosten en de ander Oost ten zuiden, waren ieder omtrent eene halve myl van de Schepen: en omtrent even verre van elkander. Verscheiden blinde klippen lagen 'er rondsom, nogthans schryft Capitein COOK, hadt de Voorzienigheid, in die donkerheid, de Schepen tusschen die rotzen heen gestuurd, 't geen ik op klaaren dag niet zou hebben durven waagen, en ons geleid op eene ankerplaats zo goed, dat ik geen beter zou hebben kunnen kiezen.

Het Eiland, werwaards zy, op deeze Voorzienige wyze, heen geleid waren, ligt ten Zuiden van *Oonalashka*, een ander Eiland, waar zy, naderhand, eene heerlyke haven vonden, en werd door de Inboorelingen *Samganooda* geheeten. Hier nam hy water in, doch vondt geen hout. *Oonalashka* is een dier talryke groepen van Eilanden, welke zich tot op een zeer grooten afstand Zuidwestwaards uitstrekken, van een zeer uitsteekende Kaap aan 't Vasteland van *America*, liggende op 51½° Noorder breedte; op de Kaart van Capitein COOK *Alaska* geheeten. Dit Eiland naderende, zagen zy eenige Inboorelingen twee Walvisschen sleepen, welke wy veronderstelden dat zy zeer kortling gedood hadden. Eenigen hunner vervoegden zich nu en dan by de Schepen, en ruilden zommige kleinigheden met het volk; doch bleeven nooit langer dan een vierde van een uur agter een aan boord. Zy scheenen schuw; het Scheepsvolk oordeelde egter dat onze Schepen hun niet geheel vreemd voor kwamen. Zy gedroegen zich ook met eene maate van beleefdheid, niet bekend by geheel wilde Stammen.

Terwyl de Schepen in de haven van *Samganooda* lagen; kwamen verscheide der Inboorelingen, ieder in een Canoe, en ruilden eenig Vischtuig voor Tabak. De Canoe van een hunner, een jongman, viel om aan de zyde van een onzer boots. Ons Volk greep hem, doch de Canoe dreef weg, en werd door een ander opgevischt en

aan

aan ſtrand gebragt. De jongeling was, door dit toeval, genoodzaakt aan boord te komen; op de eerſte innoodiging trad hy in de kajuit, zonder de minſte wederzin of weigering te betoonen. Zyn kleed was een overrok, gelyk een hembd, gemaakt van de huid eens grooten Zeediers, waarſchynlyk van een Walvisch; daar onder hadt hy een kleed van dezelfde gedaante, toegeſteld van Vogelhuïden met de vederen daarop, netjes zamengenaaid, de gevederde zyden droeg hy na 't lyf toe: het was afgezet of uitgemonſterd met ſtukjes zyden ſtof; zyn muts was vercierd met twee of drie ſoorten glaaze koraalen. Zyne eigene kleederen nat zynde, gaf Capitein COOK hem andere, die hy zelve aantrok en dit zeer vaardig. Uit zyn gedrag en dat van eenige anderen, werd hy verzekerd, dat dit Volk niet geheel vreemd is van de *Europeaanen*, en eenige hunner gewoonten. Doch 'er was iets aan onze Schepen, dat hunne nieuwsgierigheid gaande maakte: want de zodanigen die niet in Canoes konden komen, verzamelden op de nabygelegene bergen om ze te zien.

Kort naa het ankeren, bragt een der Inboorelingen, een dergelyk Geſchrift over, als Capitein CLERKE voorheen ontfangen hadt; doch het was in de *Rusſiſche Taal* opgeſteld, welke niemand, gelyk wy reeds opmerkten, kon leezen. Dewyl het van geen dienst kon zyn voor Capitein COOK, en voor anderen van gewigt, gaf hy het den Brenger weder, en liet hem vertrekken, met eenige kleine geſchenken: waar voor hy zyn dank betuigde door het maaken van eenige buigingen als hy heen ging.

's Anderen daags zag Capitein COOK, langs ſtrand wandelende, een hoop Inboorelingen van beiderlei Sexe gezeten op het gras, het morgen ontbyt neemende, beſtaande uit raauwe visch, welken zy, met zo veel graagte, nuttigden als wy een Tarbot met de best toegemaakte ſous zouden eeten. Dikke nevels en tegenwind hielden Capitein COOK daar tot den tweeden van July, 't geen hem gelegenheid verſchafte om eenige nadere kennis van het Land en de Inboorelingen op te doen.

('t Vervolg hier naa.)

ZES BRIEVEN, BEHELZENDE HET VERSLAG EENER REIZE NA HET EILAND MAN, TUSSCHEN ENGELAND, SCHOTLAND EN IERLAND GELEGEN, GEDAAN IN DEN JAARE MDCCLXXXIV.

EERSTE BRIEF.

MYN HEER,

Douglas, May 1784.

Het naar en droevig vertoon van het Eiland *Man*, zo als het zich uit zee opdoet, deedt myn bloed als in de aderen verstyven. Maar misschien zal die akelige aandoening vergoed worden, door de inwendige bekoorelykheden van 't zelve, in beantwoording aan de hoope welke de Inwoonders my des gegeeven hebben. ——— Ik zal u verslag geeven van elk voorwerp, van elke ontmoeting, zo als zy my voorkomen, en van myne aandoeningen teffens, zonder dat ik my aan eenige orde of schikking bepaale.

Laatstleden Donderdag trad ik, 's morgens vroeg aan boord van de Sloep *George*, Capitein CLADWELL. Twee jonge Juffrouwtjes, eerst van de School te *Liverpool* gekoomen, waren myne eenige Reisgenooten. Geen wind begunstigde ons om de *Mersey-stroom* aftevaaren; dezelve lag geheel vlak en kaatste, als een spiegel, alle voorwerpen aan den oever, en elk schip op den vloed, te rugge. Langen tyd hadden wy werk, om de punt van *Black-rock* om te komen, en nog langer duurde het, op de verveelendste wyze, eer wy den mond bereikten. De bergen van *Welch* vertoonden zich op een afstand, ondanks het schoone weer, met sneeuw overdekt, en *Penmanmaur*, als ten hemel ryzende, stak boven alle uit. De zyde van 't gebergte, nogthans, 't welk wy in 't oog hadden, vertoonde het schriklykst aanzien niet, 't is die kant alleen, welke na *Anglesea* ziet, die den aanschouwer met vervaaringe vervult. ——— In den avondstond had ik het genoegen om de Zon op 't schoonst te zien ondergaan, en de randen der wolken aan de westerkim op 't prachtigst te vergulden.

Het gemis der Zonne werd vergoed door de opkomende Maan, haar flaauw schynsel, op de golven, stak zeer af by de glinsterende zee, die, door de Zon beschеenen, den geheelen dag onze oogen hadt doen schemeren. Ik voelde, door eene lichaams ongesteldheid, my niet geschikt, om bot te vieren aan eene romaneske droefgeestigheid: terwyl anders het beschouwen van de Maan, staatlyk aan het uitspanzel voortgaande, terwyl eene diepe stilte rondsom heerschte, alleen afgebrooken

door

door het zagt geruis der zeegolven, daartoe wonder geschikt was.

Niettegenstaande de duisterheid, de naauwheid en kortheid van het hol waar in ik lag, veel gelykende naar de nissen in de kerken, geschikt om de beeldtenissen der afgestorvenen te plaatzen, werd dit door het Scheepsvolk voor het beste bed, of de beste kooy, gehouden. In de daad, ik sliep den eersten nagt redelyk wel, en stondt den volgenden morgen vroeg genoeg op, om de Zon te zien opkomen. Den volgenden nagt werden wy overvallen door een hevigen storm, het slingeren en schokken des vaartuigs deedt my vreeslyk zeeziek worden. Deeze ongesteldheid, met de verveelende hitte in myn naauwbesloote slaapplaats, deedt my na verfrissing boven op 't dek verlangen; doch toen ik poogde uit myn kooy te komen, vond ik de helft van myn bedstede bezet door de kajuitsdeur, dien ik niet kon openen; dewyl 'er, door het schokken des schips, een zwaar lichaam was voorgerold. Alle handen boven bezig zynde, zag ik weinig kans om schielyk myne vryheid te herkrygen. Ik besloot, nogthans, te beproeven of ik door de kleine gebleeve opening kon heen dringen; al myne kragten inspannende kwam ik zo ver dat ik met hoofd en hals 'er door kwam, en nog wat dringende stak ik 'er het halve lyf uit; doch, helaas! hier bleef ik zitten als een muis in den val, en ik kon my noch voor- noch achterwaards noch op noch nederwaards beweegen. In deezen toestand bleef ik zeeziek, door de schommelende golven als een kind in de wieg geslingerd. Hebt gy niet wel eens aan den gevel onzer *Gothische Gebouwen* het uitsteekend gedeelte eens halven Mans gezien, met den mond open om tot een geleider van het regenwater te dienen? Dit is eene zeer vergezogte gelykenis, ik beken het; doch dezelve kan dienen om u een naauwkeuriger denkbeeld te geeven van uw Vriend in deezen elendigen toestand dan eene enkele beschryving ——— Eindelyk geraakte ik daar uit verlost, door het schielyk omdraayen van den wind, die geweldig aanblaazende op die zyde van het vaartuig waar ik hing, met een vreeslyk geraas, Theetafel, Porcelein, met één woord alles wat beweegbaar was, omverre wierp; en de zwaarte, die voor de deur was en dezelve vasthield, wegname, zo dat ze onmiddelyk openborst, en ik te midden van dit alles voor over nederviel.

't Is onmogelyk met woorden een denkbeeld te geeven van de vreugd, welke zy, die aan zeevaaren ongewoon zyn, gevoelen, wanneer zy, na eenen langen verdrietigen tocht, aanlanden. Terwyl het Lichaam aangedaan wordt door de onderscheide aandoeningen, ontstaande uit Zeeziekte en honger die dezelve vergezelt, (schoon op den eigen tyd het gezigt van voedzel de ziekte doet toeneemen,) vestigt zich de Ziel voornaamlyk op de genoegens, welke zy, aan land gekomen zyn-

zynde, verwagt. Wat my betreft, het denkbeeld van een goede kan koffy, en een gemaklyk bed, hieldt my ſtaande, en onbezweeken in 't midden van het gieren der winden en het klotzen der golven; ja het verzagtte eenigermaate de ongemaklykheden myner Zeeziekte. ——— Toen ik deezen morgen aan land ſtapte, dagt ik volkomen in ſtaat te zyn om het verrukkend genoegen te begrypen, van het ſcheepsvolk op de *Centurion*, beſchreeven in ANSON's Reize, wanneer het den voet zette op 't ſtrand van *Juan Fernandes* —— 't Was een vermaak, 't welk men zich niet ligt kan verbeelden, een zindelyke kamer te zien, en onthaald te worden op 't geen ik geduurende den geheelen tocht zo ernſtig verlangd hadt, naa twee dagen en twee nagten bykans geheel doorgebragt te hebben, in een donker morsſig bed, waar de mond geen friſſen adem kon haalen, maar een vundſe Scheepslugt, en het oor bykans niets hoorde dan het geſteen der zeezieken.

De vloed was over als wy in de Baay van *Douglas* kwamen, wy voeren na de Stad met een Viſſchers boot, zeilende door een reeks ruwe en ſchriklyke rotzen, waarop veele Paarden en Schaapen zich onthielden, nevens eene menigte van wild Gevogelte. Het grootſte gedeelte van deezen naamiddag heb ik in 't bed geſleeten, en voel my door de koffy en ſlaap uitſteekend verkwikt. Mejuffrouw WILSON, myne Waardin, is een *Engelſche Vrouw*, zo vet als een *Zeepappegay*, en zo goedaartig als vet — van Zeepappegaaijen geſprooken; dit zyn Vogels die in de holen der rotzen nestelen, byzonder op een eenzaamen klip, het *Calf van Man* geheeten, omtrent een halve myl van den zuidlykſten uithoek deezes Eilands gelegen. Zy beſtaan byna geheel uit een klomp vet, en worden voor een zeer lekker beetje gehouden. De rechte tyd om ze te vangen en te eeten is eerst in de maand Juny, zo dat ik het genoegen niet zal hebben om 'er op onthaald te worden.

Ik heb de Stad *Douglas* doorgekruist en omgewandeld, deeze, ſchoon de grootſte op het Eiland, is kleinder dan onze *Engelſche Marktvlekken* van middelbaare grootte. Zy ligt vry romanesk, op de zyde van een hoogen berg, die een gedeelte van deeze Baay vormt, en heeft twee Kerken, behalven de Land-kerk, die op eenigen afſtand van de Stad gebouwd is, en waar de dienst in de taal der Eilanderen gedaan wordt.

TWEEDE BRIEF.

MYN HEER, *Casteltown*, 2 *May*.

Omtrent vier uuren deezen naamiddag verliet ik *Douglas*, en kwam

kwam hier te *Casteltown*, vergezeld van Dr. C—— een jong Arts, met wien ik kennis maakte in *Wilsons Koffyhuis*. Volgens zyn eigen zeggen is hy vermaagschapt aan eenige der aanzienlykste Familien op dit Eiland. ——— Hy at deezen dag in de *Nunnery*, een klein schoon Landgoed, niet verre van *Douglas*, waar ik na hem vroeg, en gebragt werd in de zaal, waar Mr. T—— en diens gezelschap, naa het middagmaal, zat. Deeze Heer, die zich als een zeer welopgevoed Man gedroeg, is zeer onlangs Weduwnaar geworden. Welk een verlies moet een schoone en beminnelyke Vrouw weezen, voor een Man van een keurig verstand, op eene plaats zo schoon als de *Nunnery*.

De morgengodsdienst, en een weinigje nieuwsgierigheid, deedt my in de Kerk te *Douglas* gaan. De vergadering bestondt uit een hoop welgeschikte menschen, en men betoonde meer aandagts op den dienst, dan men gemeenlyk in *Engeland* waarneemt. Hun nieuwe Bisschop was 'er voor de eerste keer tegenwoordig. Woensdag zal hy te *Peel* staatlyk worden ingehuldigd, ik hoop 'er morgen avond te zyn. *

De weg van *Douglas* na *Casteltown* is in de daad schoon, het land aartig verdeeld in bergen en valeyen; mangel aan geboomte is een in 't oogloopend gebrek van dit tooneel. De rieten daken der hutten op dit Eiland worden voor 't geweld der winden beschut, door eene soort van stroo-net, daar over heen gewrogt; de hutten zelve zyn zamengesteld uit lei en zooden. ——— Het Dorp *Bally-Salley*, welk wy doortrokken, is zeer vermaaklyk, men vindt 'er de overblyfzels van de Abtdye. Naa by dit Dorp leidde myn Reisgenoot my in by zyn Oom, een groot Landhoevenaar alhier. Hy hadt twee Zoons en twee Dogters, allen ongetrouwd, volwassen jonge lieden. Zy maaken eene gastvry en morssig Gezin uit, waar in overvloed en kladdigheid heerschen.

Casteltown, schoon de Hoofdstad des Eilands, is een slegte kleine Stad, en de voornaamste Gebouwen daar in zyn een slegt Kasteel, een slegte Kerk, een slegte Academie en een slegte Herberg. Het Kasteel is de verblyfplaats des Landvoogds; en alle zaaken, die tot het bestuur des Eilands behooren, worden hier afgedaan door twee Regters, *Deemsters* geheeten. Zo lang dit Eiland in handen was des Hertogs van ATHOL, werd by de verkiezing deezer *Deemsters* de volgende zonderlinge Eed hun voorgehouden. *Gy zult recht doen tusschen den Man en zynen Naasten, zo regtmaatig als de graat in een Haring van de twee zyden in het midden ligt.* Zints het Eiland aan de Kroon gehegt is, komt de Regeerwyze met die der *Engelsche Graafschappen* overeen. Persoonen, die tot den Kerkdienst van *Man* geschikt zyn, worden op de Academie alhier onderweezen; doch geenen geordend, of 'er moet eene plaats opengevallen weezen. De Geestlyken kunnen hier van eene wedde van vyf- en twintig Ponden zo goed leeven als de

En-

Engelschen van vyftig. Tot een voorbeeld van de goedkoopheid der leevensmiddelen, schryf ik hier voor u af een der rekeningen in een Herberg my gegeeven,

	L.	S.	D.
't Middageeten	0 -	0 -	8.
Thee en Kofly	0 -	0 -	4.
Een Pint Wyn	0 -	0 -	9.
Een Pint Ale	0 -	0 -	2.
Een Quartiertje Haver	0 -	0 -	2.

Ik zit thans aan een Avondmaaltyd die 'er wel uitziet voor acht stuivers, in *Engeland* zou ik 'er achttien voor moeten nederleggen.

(*Het vervolg hier na.*)

DE VRIENDSCHAP EN EDELMOEDIGHEID.

Of de Geschiedenis van SAYD, *een Algeryn, en* COMPIAN, *een Koopman van Marseilles.*

Een Zedeleerende Gebeurtenis.

(*Uit het Engelsch.*)

Met den aanvang deezer Eeuwe hadt een Koopman van *Marseilles*, COMPIAN geheeten, het ongeluk, dat hy, naa een manmoedigenden tegenstand gebooden te hebben, genomen werd door een *Algerynschen Kaper*. De verwinnaar voerde hem na *Algiers*, en verkogt hem tot Slaaf. De Kooper was SAYD, een der voornaamste Regeeringspersoonen in dit Roofnest. Deugd treft men niet zelden zelf by barbaaren aan. SAYD omhelsde de Godsdienstbelydenis van het Land zyner Geboorte en Opvoeding; dan hy zag met een oog vol droefheid, en een hart vol weedoms, al de mishandelingen, welke de *Christen-Gevangenen* moesten ondergaan. „ Zyn ze," sprak hy menigmaal tot hunnen Meester, of liever hunne Beulen, „ zyn ze niet onze medeschepzels; denkt gy het Opperwee- „ zen te behaagen, door uwe woede los te laaten op „ deeze ongelukkige Slagtoffers, welken het Oorlogslot in „ uwe hand gesteld heeft? Wie de Wet der Natuure schendt „ beledigt den GOD, dien wy aanbidden; den GOD, die nim- „ mer de bedryven van een wreed, medogenloos, hart zal „ vergeeven!"

Deeze gevoelens, schoon zy geenen indruk maakten op de verharde gemoederen zyner Land- en Stadgenooten, doen ons reeds by voorraad begrypen, dat de Koopman van *Marseilles*

 al-

alleen den naam van Slaaf hadt. 't Is waar, hy poogde zich nuttig te maaken by den braaven *Musulman*; zyne poogingen, om hem dienst te doen, waren onafgebrooken; doch het waren de poogingen van een Vriend, yverig voor de belangen van een Vriend, en de dankbaare SAYD toonde zich in de geringste, zo wel als in de gewigtigste, bedryven gevoelig voor deeze poogingen. Hy gaf SAYD het opperopzigt over zyne huislyke zaaken, en behandelde hem met een onbepaald vertrouwen.

COMPIAN smaakte, ongetwyfeld, in de onverwagte goedheid zyns Meesters, eene verzagting van de Slaaverny; nogthans ontsnapte hem wel eens, zyns ondanks, een zugt, en de kwyning was op zyn gelaad te leezen. 't Viel SAYD niet moeilyk deezen onaangenaamen toestand zyns dagelykschen Medgezels te ontdekken, en hy sprak hem indeezervoege aan: „ Wat is „ het, myn Vriend, dat u zo zeer kwelt? Vergeefsch poogt „ gy uwe kwelling te bedekken. Ik kan in uwe Ziel leezen, „ een inwendig verdriet knaagt uw hart. Kunt gy klaagen „ over een Meester, die, afstand van dien tytel doende, „ thans uw toegenegenste Vriend is?" ——— *Ach!* riep COMPIAN, in traanen uitbarstende: *Ik ben zeker aan u verbonden door banden, die nimmer kunnen verbrooken worden; door banden van altoosduurende dankbaarheid. Ja, gy leest in 't binnenst myner Ziele; deeze is vervuld met de dankbaarste gevoelens wegens uwe goedheid; doch staa my toe, my op uwe aandoenlykheid te beroepen. Edelmoedige* SAYD, *zoudt gy, in myn toestand, niet door verdriet verteerd worden? Kan ik vergeeten, dat ik een Vaderland.... en in 't zelve eene Vrouw en twee Zoonen heb? Zyt gy ooit Vader geweest? Myn eenige wensch is, hun slegts voor weinige dagen te zien, hun aan myn hart te drukken, en zulk eene schikking op hunne zaaken te maaken, als hun, in myn afweezen, de grootste veiligheid schenkt.* ——— „ Hoor my, COMPIAN" sprak SAYD, „ ik wil „ het niet verheelen; gy zyt voor my noodzaaklyk geworden, „ noodzaaklyk niet alleen ten aanziene myner tydlyke belan- „ gen; myne gevoelens zyn onbaatzoekender. Indien gy van „ my gaat, ben ik van alles beroofd. Gy hebt myne teder- „ ste en vuurigste Vriendschap verworven, gy zyt een voed- „ zel myner Ziele, en, indien ik u mis, weet ik zeker dat „ ik dit gemis niet zal kunnen overleeven." ——— COMPIAN wierp zich neder voor de voeten van SAYD, uitroepende: *Myn waarde Meester!* ——— „ Ach!" viel SAYD hem in de rede, met uitgebreide armen, „ noem my geen Meester, noem my „ uw Vriend, die niets hartlyker wenscht dan u te overtui- „ gen van eene Verknogtheid, voor welke, geloof my, slegts „ weinige Zielen vatbaar zyn!"

De Koopman van *Marseilles* beantwoordde eene Vriendschap zo inneemend met eene wederkeerige van zynen kant; doch hy kon de zugt om *Frankryk*, om zyne Vrouw en Kinderen

te

te zien, niet dooven. Eene ziekte tast hem aan; SAYD gevoelt zich desgelyks ongesteld; hy doet zynen Vriend allen mogelyken bystand en verlaat hem niet. COMPIAN stelt hem voor. *Wilt gy my in 't leeven spaaren, daar is maar één weg open om my myne gezondheid weder te geeven; vergun my ééns myne Vrouw en Kinderen te mogen zien!* „ Ach! wreede," riep SAYD uit, „ waar is uwe Vriendschap jegens my? Zeg wat gy begeert? „ Wilt gy deelen in myne bezittingen? Ik schenk het u; maar „ uwe Vryheid te erlangen... my te verlaaten.... Ik heb u „ meermaalen gezegd, dat gy noodzaaklyk zyt tot myn ge„ luk." ——— *Hoor my*, hervatte COMPIAN, *houdt gy my voor eén Man van Eer? Durft gy u op myn woord verlaaten?* ——— „ Ja, Christen, ik twyfel niet aan uwe Eerlykheid. 't Ver„ schil onzer Godsdienstbegrippen heeft my niet ongevoelig „ gemaakt voor uwe Deugden. Zints het eerste oogenblik „ dat wy elkander zagen, heb ik u strikt gade geslaagen; en „ beken met het streelendste vergenoegen, dat ik gevoelens „ in u ontdekte, die u aan myn hart dierbaar deeden worden, „ en hier uit is eene verknogtheid gebooren, waar door ik „ my voor altoos aan u verloofde." ——— *Ach! edelmoedige* SAYD, *indien gy my dan agt en bemint, indien gy my onbekwaam agt om myne Eer te schenden, staa my dan toe na myn Land te mogen trekken, om ééns myne Vrouw en Kinderen te omhelzen, en ik zal wederkeeren.* ——— „ Zult gy wederkeeren, COMPIAN?" ——— *ik geef u hier op myn woord, myn onkrenkbaar heilig woord.* ——— „ Gaa dan; sprak SAYD, zie uw Vaderland, uwe „ Vrouw en Kinderen weder: maar wees gedagtig dat ik u „ te rug wagt; dat gy uw woord 'er voor verpand hebt, en „ dat ik, indien gy, ten gestelden tyde, niet wederkomt, van „ verdriet vergaan zal. COMPIAN! gy weet ik ben uw Vriend, „ nooit uw Heer, geweest." ——— De Koopman wierp zich, weenende, in de armen van SAYD, zeggende: *Ja, myn dierbaare Weldoender; ja, ik zal wederkeeren tot de oude Vriendschapsbanden. Gy zult zien, dat ik waardig ben, die onderscheiding met welke gy my altoos bejegend hebt, en thans in 't byzonder betoont!*

De Koopman van *Marseilles* rust zich toe tot de reize. SAYD poogt zyn boezemsmert te verbergen. De dag des vertreks breekt aan: en op denzelven vertoont hy al de gevoeligheid en tevens al de edelheid van Ziel. „ Gaa," zegt hy: „ zie deeze „ traanen niet; denk, nogthans, dat uwe hand alleen dezelve „ kan afdroogen. Ik zal de dagen en de uuren tellen, en nooit „ rust genieten, tot ik u wederzie!" ——— COMPIAN storte zyne erkentlyke Ziel uit met de nadruklykst spreekende traanen: hy gaat scheep. Een Slaaf brengt hem een Brief met een kisje vol Sequinen; de Brief behelsde. „ Myn Vriend! weiger „ niet dit gering teken myner verknogtheid aan u te aanvaarden:

„ myn Leeven is aan uw Leeven verbonden; en tot uwe we„ derkomst zal myne Ziel door verdriet verteerd worden!"

COMPIAN zag, naa een gelukkigen en spoedigen overtocht, *Marseilles* weder. Welk eene vreugd, welk eene verrukking, genoot hy in de armen zyner Vrouwe! en de omhelzingen zyner Kinderen! Hy beschikt zyne zaaken, door zyn lang afweezen in verwarringe geraakt. Zyne Vrienden onthaalen hem geduurig; hy voelde het vermaak, 't geen het hart doortintelt, wanneer men, naa eene uitlandigheid van veele jaaren, zyn Vaderlyken grond weder betreedt, en bot mag vieren aan de genoeglykste gewaarwordingen der Natuure.

SAYD bevondt zich in eenen recht tegenovergestelden toestand. Eene diepgaande doefgeestigheid verbitterde zyn bestaan. Dikwyls beschuldigde hy zichzelven, dat hy te onbedagt toegegeeven hadt aan de inboezemingen van Edelmoedigheid; „ COMPIAN," dit waren zyne overpeinzingen, „ COMPI„ AN zal nooit wederkeeren: een misbruik van myne zwak„ heid maaken —— ach, COMPIAN! hebt gy my vergeeten? „ ik ben uw Slaaf geweest, ik ben die nog. In de bezitting „ van alle myne schatten, vind ik niets van die geneugten, „ welke ik mogt smaaken als onze voor elkander geschikte „ harten zich onderling uitstortten. Indien ik u, ô COMPIAN, „ niet weder zie, sterf ik beroofd van allen troost." —— Intusschen ontving hy brieven van *Marseilles*, opgevuld met betuigingen van altoosduurende erkentenis. COMPIAN gaf 'er hem ook een verslag in van den staat zyner zaaken; doch sprak van het stuk, waarin SAYD het meeste belang stelde, geen enkel woord. „ Ik zal, was zyn besluit, gewislyk bedroogen „ zyn."

De Koopman van *Marseilles* noodigde alle zyne Bloedverwanten en Vrienden, op een heerlyk gastmaal. Naa den maaltyd werd het overige van den dag in verscheide vermaakneemingen gesleeten. Het uur van scheiden naderde: en zy stonden gereed, wanneer COMPIAN zeide: *Blyft nog een oogenblik; ik heb iets van het uiterste aanbelang aan u te ontdekken; gaa weder zitten en verwaardigt my met uwe aandagt.* —— 't Geheele gezelschap wagtte met ongeduld wat hier zou gebeuren. COMPIAN haalde een papier uit den zak, en reikte het zyne Vrouwe toe, zeggende, *dit is myn Uiterste Wil!* —— „ Uw „ Uiterste wil! hoe... Waarom dien thans te voorschyn ge„ bragt — gevoelt gy uw dood ras aanstaande?" —— *Neen, naar allen schyn is dit myn geval niet; maar ik heb my gereed gemaakt tot myn vertrek.* —— „ Uw vertrek!" riep het geheele gezelschap met ééne stem, „ verklaar, wat gy hier mede „ meent." —— *Dat ik gereed staa u te verlaaten* —— *misschien voor altoos. Hierom ben ik zo vlytig bezig geweest om alle myne zaaken in orde te brengen. Myne Vrouw en Kinderen zullen even zeer reden hebben om voldaan te zyn. Ik heb hunne*

en-

onderscheide belangen behartigd met al de naauwkeurigheid, die regtvaardigheid en genegenheid kunnen inboezemen. Alles, wat in myn vermogen was, heb ik voor hun gedaan; nu moet ik om my zelven denken. De Bloedverwanten van COMPIAN begeerden de reden van dit zo geheel onverwagte vertrek te weeten. *Ik zie,* fprak hy, *dat gy angstvallig gist na de meening van 't geen u een raadzel schynt. Ik zal het uitleggen; niemand uwer kan vergeeten weezen, dat ik, eenige maanden geleden, hier komende, een Slaaf was, en de ketenen, die my binden, zyn van dien aart, dat ze nooit kunnen gebrooken worden.* ——— „ Hoe, zyt gy nog geld „ noodig tot het betaalen van uwen losprys? vindt gy des eeni- „ ge verlegenheid, uwe Vrienden zyn gereed om u met al hun „ vermogen by te fpringen." —— *Ik ben zeer dankbaar voor dit edelmoedig aanbod; doch myne Vrienden kunnen my, in dit geval, niet dienen: want al konden zy alle de schatten van Marseilles aan my schenken, ze zouden niet genoegzaam weezen om myn schuld te betaalen.*

Hierop deedt COMPIAN, met al de geestdrift eener deugzaame Ziele, een verflag van de verpligtingen, die hem aan den Algeryn verbonden: en van de voorwaarde, op welke hy verlof bekomen hadt om zyne Vrouw en Kinderen te zien; ten befluite vermeldende, *gy bemerkt dat geene bedenking, welke ook, my ontflaan kan van myn eed: 't is de verbintenis van Pligt, Dankbaarheid, van Eer.* —— Een der aanweezenden, wiens niets beduidend gelaat eene Ziel aankondigde van alle edele gevoelens verftooten, en die desniettegenftaande zich veel liet voorftaan op 't geen hy keurig oordeel noemde, liet zich hooren. „ Myn arme COMPIAN! zyt gy wel by uw verftand? Gy „ fpreekt van Verbintenisfen, van Eer en wat niet al... waar- „ om zult gy uw woord houden by zulk Volk? Zyn ze geen „ *Turken?* Zy gelooven niet in GOD!" —— *Zy gelooven in* GOD, hernam COMPIAN, glimlachende, *'t is waar, hunne Godsdienstbelydenis verschilt van de onze; doch zy hebben, egter, dezelfde denkbeelden van Eer, Braafheid en Deugd.* SAYD *ten minften heeft zich altoos onder die eerbiedenswaardige charaćtertrekken aan my vertoond. Hy is, daarenboven myn Weldoender.... myn Vriend. 't Is alleen in gevolg van zyn verlof, dat ik het genoegen mogt smaaken om myn dierbaar gezin te omhelzen, en u allen nog eens te zien. Ik zal na Algiers wederkeeren... myn Pligt roept my...... ik moet volftrekt gaan.*

Hy ftaat van tafel op; het geheele Gezelfchap vernieuwt de aanzoeken en fmeekingen. Zyne Vrouw, zyne Kinderen vallen hem om den hals, vereenigen traanen, gebeden, en weeklagten. De deugdzaame COMPIAN blyft onverzetlyk. De bovengemelde fpreeker vervoegt zich by hem met de houding van iemand, die een redmiddel hadt uitgedagt. „ Myn Vriend, „ indien gy uzelven volftrekt door een Eed verbonden rekent, „ wy weeten wegen en middelen om u van die verbintenis te

„ ontflaan: ik ken 'er twee...... doch ik zeg u nogmaals, gy „ kunt niets aan die fchelmfche *Turken* verfchuldigd zyn."

COMPIAN is doof voor alle inboezemingen, welke zyn hart niet kan goedkeuren. Zyn hart alleen raadpleegt hy, en gehoorzaamt 'er volkomen aan. Hy rukt zichzelven uit de omhelzende armen zyns Huisgezins en zyner Vrienden, die hem weenende na de haven vergezellen. *Weest verzekerd*; fprak hy tot zyne Vrouw en Kinderen, *dat ik onverduldig haak om my weder by u te vervoegen, dat my het fcheiden allerbitterst valt. Gy kunt myn aandoenlykheid niet in twyfel trekken... gy ziet 'er de proef van. Was myn hart min vatbaar, ik fchond myne belofte, maar ik weet, dat* SAYD *my wagt; ik ben door de heiligfte banden verbonden. Ik heb de pligten van Egtgenoot en Vader volbragt. Voor ulieder belangen kan ik niet meer zorgen. Ik moet thans voldoen aan de verpligtingen van Eer en Vriendfchap. Vaar wel.... geloof my.... gy zult nooit uit myn hart weezen.* —— Dit zeggende, rukte COMPIAN zich, met een blykbaare wederzin, uit de klemmende omhelzingen, en tradt aan boord. Hy waagde het niet de oogen ftrandwaards te wenden, voelende dat hy gevaar liep om te rugge gevoerd te worden, door die kragtige beweegingen der Natuure, welke het zo bezwaarlyk valt te wederftaan.

Eindelyk bezeilt hy de haven van *Algiers*, en komt in het paleis van SAYD. Het eerfte berigt luidt, dat eene verregaande droefgeestigheid deezen vermeesterd hadt, en dat hy gevaarlyk krank lag. COMPIAN treedt de kamer van SAYD in, vindt hem liggen op een fofa, bykans den geest geevende. Hy werpt zich in diens armen met deeze woorden. *Myn Meester! myn Vriend! gy ziet my weder; ik kom om myn Woord te houden en myn Pligt te volbrengen!* —— De vreugde van SAYD is onbefchryfbaar. —— „ Zyt gy het COMPIAN! Zyt gy het! Ach! gy zult my „ het leeven weder fchenken. Ja, ik verteerde kwynende „ om uw afweezen. —— Ik durfde niet langer eene hoop koes- „ teren.... Ik vermoedde.... Ik begon my te verbeelden de „ *Christenen*.... doch ik deed hun ongelyk.... Edelmoedige „ en deugdzaame Zielen, ben ik nu overtuigd, vindt men overal."

SAYD dankte den Hemel en bewonderde de Grootmoedigheid en Trouwe van COMPIAN, die voor hem zyn Vaderland, zyn Gezin, en alles wat hem op aarde kon verbinden, hadt opgeofferd. Deeze Edelmoedige voer voort met hem alles te betoonen wat Vriendfchap en Dankbaarheid kon inboezemen. *Ja; myn Meester*, fprak COMPIAN, (*want met dien naam zal ik u altoos gaarne noemen,*) *'t was niet noodig dat ik my door eene Belofte verbond. Vriendfchap alleen zou genoegzaam geweest zyn om my tot mynen waarden Weldoener te rug te brengen.*

Te vergeefsch zogt SAYD zyn Slaaf te overtreffen in blyken van Verknogtheid en Edelmoedigheid. Nu en dan vondt de een den ander in traanen, en zy zogten, egter, voor zich zelven te verbergen uit welke bronnen zy vloeiden. COMPIAN hadt

hadt den *Algeryn*, van tyd tot tyd, meer blyk gegeeven van yver, werkzaamheid en bekwaamheid. Alle de zaaken van SAYD gingen door zyne handen, op deeze hadt hy eene fchikking en geregeldheid beraamd, die de inkomften zyns Weldoeners verdubbelde. Zy poogden elkander voorby te ftreeven in het wederzydsch genoegen van verpligten.

COMPIAN werd, desniettegenftaande, geknaagd door eene heimlyke zorge, welke het oog zyns Meesters niet kon ontgaan, die, ondanks het genoegen, voortfpruitende uit het herkrygen van zyn Vriend en het leeven met hem, zeer droefgeestig werd en allengskens erger. Diepgehaaldé zugten en klagten ontglipten hem by wylen. Men zou veelligt gezegd hebben, dat zyne ziel in arbeid ging, met iets worftelde, en het tragtte te onder te brengen. COMPIAN moest onaandagtiger geweest zyn dan hy was, om niet te zien, dat, wanneer SAYD het oog op hem floeg, de hevigheid zyner gemoedsbeweegingen zich ten allerfterkften vertoonde.

Op zekeren avond bejegende SAYD zynen Vriend, met grooter betoon van Vriendfchap, dan hy tot nog gedaan hadt, en uitte, onder anderen, deeze taal. „COMPIAN! gy fpreekt ge„duurig van myne gunstbetooningen. Ik kan nooit de ver„pligtingen, welke ik aan u heb, beantwoorden; ik gevoel „al de waarde der dienften; door u aan my beweezen. Gy „hebt alles aan my opgeofferd; en Ik.... Ik heb het alleen „in myn vermogen gehad u te beminnen: eene fchraale be„looning waarlyk voor uw edelmoedig en inneemend gedrag. „Wanneer gy na uw Geboorteland wederkeert, denk dan aan „een Man... zeker geen uwer Landgenooten bemint u meer„der,.... Gy waart nooit myn Slaaf.... Gy waart my een „Vriend... een Zoon. Indien gy myne oogen floot, zou my„ne geheele bezitting uw erfenis zyn. Maar ik moet my „zelven dit genoegen ontzeggen. Ach! COMPIAN! ik moet „geweld doen aan myn hart.... Vergeet, waar heen ook uw „lot u moge voeren, vergeet nimmer SAYD... Denk dat gy „in hem een Vriend agterliet.....

Hy kon geen woord meer uitbrengen; zyne traanen, zyne geheel vertederde ziel belette hem voort te fpreeken. COMPIAN drukt hem, in eene vervoering van aandoenlykheid, aan zyn hart, zeggende: *Weldaadige Man! Aanbiddelyke Man, kunt gy denken, dat ik immer zal ophouden u lief te hebben?* —— *'t Is waar, myne Echtgenoot en Kinderen.... derzelver aandenken.... verwekt, by wylen, de aandoeningen van droefheid; doch de Vriendfchap, welke ik u gezwooren heb, is, te dier oorzaake, niet min vuurig, niet min opregt.* —— „Neen, myn COMPIAN!" hervatte SAYD, nog zigtbaarder dan voorheen ontroerd, „gy „zult my niet overtreffen. 't Is de pligt van SAYD, zulke op„offeringen te gedenken en te beloonen. Staa morgen vroeg

„ op, wy zullen eene wandeling na de haven doen... Geloof „ my, gy zult altoos dierbaar aan myn hart weezen."

COMPIAN was zeer ontroerd over de omstandigheid, waar in hy zyn Meester verliet: en sprak by ziehzelven. *Bedrieg ik my? Welk een ramp heeft hem zo zeer neerslagtig gemaakt? Vrugtloos poogde hy het te verbeelen. Goede Hemel! spaar een leeven, my zo dierbaar. Nooit beklom vriendschap een zo hoog toppunt!*

De dag brak nauwlyks aan, of SAYD tradt in het vertrek zyns Vriends, die verbaasd stondt op het aanschouwen van een zo verbleekt en ongedaan gelaad. *Ach! myn waarde Meester, wat schort u? hebt gy deezen nagt niet wel gerust?* —— „ Niets, „ niets, myn Vriend,... ik moet myn besluit volvoeren,... Ik „ heb het vast bepaald... ja... volstrekt bepaald." —— *Verklaar, verklaar my dit geheim, myn waarde Meester!* —— „ Kom „ laaten wy ons na de Haven spoeden... helaas! gy zult het „ maar al te ras ontdekken."

De angst van COMPIAN klom allengskens hooger; hy kon zich met geene mogelykheid verbeelden, wat SAYD zo moeilyk viel te ontdekken. Zy bereiken, onder die worstelende aandoeningen, de Haven. COMPIAN ziet een schip leggen, waarin SAYD verzoekt dat hy zou intreeden. Hy bewondert het schoone maakzel, de Koopmanschappen en veelwaardige goederen, met welke het belaaden was; naa alles bezien en nauwkeurig opgenomen te hebben, is hy de eerste die voorstelt van boord te gaan. „ Myn Vriend," liet zich toen SAYD hooren, onder een vloed van traanen, „ myn Vriend, gy zult in dit Schip bly- „ ven... 't is het uwe. Te lang, veel te lang, heb ik de reg- „ ten der Vriendschap geschonden. Ga, en vervoeg u na uw „ Land, by uw Huisgezin. Toon uwe Vrienden de ketenen, „ waarmede men te *Algiers* Slaaven, gelyk gy zyt, belaadt." Hierop gaf hy hem een Gouden Keten, ryklyk met Diamanten bezet, in *Fransch* geld misschien meer dan 500.000 Livres waardig; 'er byvoegende. „ Dit is niets, in vergelyking „ met de gevoelens, welke gy in myn hart naalaat.... doch „ ik moet my van u afrukken.... Zie, bid ik u, niet hoe veel „ deeze wreede scheiding my kost!" —— COMPIAN, verbaasd, verstomd, en vervoerd, door die overmaate van aandoenlykheid, welke deeze edele daad noodwendig moest voortbrengen, zogt te vergeefsch zyn Meester in edelheid van Ziel te evenaaren. „ Ik ben, sprak SAYD, uw Meester geweest, en 't „ is uw pligt te gehoorzaamen!" dit zeggende drukte hy hem aan zyn boezem.

Ten laatsten namen deeze twee, elkanders ongemeene Vriendschap zo waardig, een hartbreekend afscheid. COMPIAN kwam te *Marseilles*, en, by zyne Huisgenooten gekomen, borst hy uit. *Denk hoe zeer ik u bemin; om uwent wil heb ik den dierbaarsten Vriend en edelmoedigsten Weldoender verlaaten. Gy zult 'er de proeve van zien. Ik heb een Schip medegebragt, 't welk, met de*

goe-

goederen, meer dan 1,100,000 Livres waardig is; dit Schip, deeze goederen is een Geschenk van zyne hand. Myne Vrienden smeekt, smeekt altoos Zegeningen af, die op het hoofd van den overgelyklyken SAYD *nederdaalen!*

De Man zyner kennisse, die voorheen van oordeel was, dat men den *Turken* geen woord moest houden, kwam een bezoek by COMPIAN afleggen; die zich niet kon bedwingen hem te gemoet te voeren. — *Denkt gy dat veelen van ons Christenen den Turk in edelheid van hart en grootheid van gedrag zouden overtreffen!*

COMPIAN onderhieldt eene bestendige briefwisseling met SAYD, en elke brief, dien hy schreef, was met traanen besproeid. Eenige jaaren daar naa, als hy zich gereed maakte nog eene reis te doen, om het genoegen te genieten van zyn Weldoender nogmaals te zien en te omhelzen, tastte hem eene krankheid aan, die hem wegrukte. SAYD ontving de tyding van den dood zyns Vriends met zo veel aandoening, dat de droefheid hem te eenemaal vermeesterde, en hy zyn geliefden COMPIAN welhaast ten grave volgde.

AANMERKINGEN OVER HET ONDERSCHEID TUSSCHEN SMAAK EN VERNUFT.

(Ontleend uit H. BLAIR'S, *Lectures on Rhetoric and the Belles Lettres.*)

Smaak en *Vernuft* zyn twee woorden dikwyls by elkander gevoegd, en, te deezer oorzaake, door onnauwkeurigen en onbedagtzaamen onder elkander verward. Zy duiden twee zeer verschillende zaaken aan, het verschil kan zeer klaar worden aangeweezen, en 't is van aanbelang zulks op te merken.

Smaak bestaat in het vermogen van te oordeelen; *Vernuft* in het vermogen om iets voort te brengen. Iemand kan eene groote maate van *Smaak* hebben in Dichtkunst, Welspreekenheid, of eenige andere der Fraaije Kunsten, die weinig of bykans geen *Vernuft* bezit om in eene derzelven iets uit te voeren. Maar *Vernuft* sluit altoos *Smaak* in. *Vernuft* verdient, over zulks, als een hooger Zielsvermogen, dan *Smaak*, aangemerkt te worden. *Vernuft* behelst altoos iets van het uitvindende en scheppende, 't welk niet berust in de enkele aandoenlykheid voor Schoonheid, waar deeze zich opdoet; doch dat, daarenboven, nieuwe schoonheden kan voortbrengen, en op zodanig eene wyze voorstellen, dat ze het gemoed van anderen sterk aandoen. Verfynde *Smaak* vormt een goed Oordeel-

...nuft wordt 'er vereischt om den Dich-
...men.
...n te merken, dat het woord *Vernuft*, in
...nis, zich veel verder dan tot het Voorwerp
...t. Het wordt gebezigd om dat Talent of
... welke wy van de Natuur ontvangen heb-
...ge zaak, welke ook, uit te munten, en aan
...deezervoege spreeken wy zo wel van een
... Wiskunde, als van een *Vernuft* tot de Dicht-
...; van een Krygskundig *Vernuft*, en wat dies
...nt, of die Bekwaamheid, om in eenige byzonder-
...te munten, is een Geschenk der Natuure. Door
...n Oefening kan het *Vernuft* grootlyks aangekweekt,
...or deeze alleen nooit verkreegen, worden. Naardemaal
... een hooger vermogen is dan *Smaak*, vinden wy 't,
...enkomstig met de gewoone spaarzaamheid der Natuure,
...bepaalder kring van werkzaamheid, omschreeven. 't Is
...nzins een vreemd verschynzel Persoonen te ontmoeten, die
...n keurigen *Smaak* bezitten in verscheide beschaafde Kunsten
...evens, als Muzyk, Dicht- en Schilderkunst, Welspreekenheid; doch iemand aan te treffen, die het in alle deeze meesterlyk uitvoert, is zeer zeldzaam: of liever zulk een wordt te vergeefsch gezogt.

Eene soort van Algemeen *Vernuft*, of iemand, die even zeer en onverschillig zich toelegt op verscheidenerlei Kunsten en Weetenschappen, zal waarschynlyk in geen één uitsteeken. Schoon op deezen regel eenige weinige uitzonderingen mogen vallen, gaat het egter, in 't algemeen, door, dat, wanneer de neiging der ziele geheel gerigt is tot één voorwerp, op zekere wyze alle andere uitsluitende, de grootste kans zich opdoet, om daarin, wat het ook zyn moge, uit te steeken. De straalen moeten in één punt zamenloopen, om met te helderder glans te blinken. Deeze aanmerking is van zeer groot gewigt, en behooren jonge lieden zich ten nutte te maaken, ten einde zy, met nauwkeurigheid, gadeslaan, waartoe het aangebooren *Vernuft* hun aanzet, en met yver dat spoor betreeden, waarop zy zich kunnen belooven te zullen uitmunten.

Een *Vernuft*, voor een der Schoone Kunsten geschikt, veronderstelt altoos *Smaak*; en 't is openbaar, dat de verbetering van *Smaak* zal dienen om de werkingen van 't *Vernuft* te bevorderen en te verbeteren. Naar gelange de *Smaak* van eene Dichter of Redenaar zuiverder wordt ten opzigte van de schoonheden zyner opstellen, zal dezelve hem zeker bystand bieden om keuriger schoonheden in zyn werk te brengen. —— *Vernuft* kan, ondertusschen, by een' Dichter, by een Redenaar, somtyds in veel grooter maate dan *Smaak* gevonden worden; of, met andere woorden, het *Vernuft* kan stout en sterk zyn, terwyl

wyl de *Smaak* noch vry kiesch noch zeer nauwkeurig is. Zulks heeft menigmaal plaats in de kindsheid der Kunften; een tydperk, waarin het *Vernuft* zich met veel vuurs vertoont, en alles vol leevens volvoert; terwyl *Smaak*, die ondervinding noodig heeft, en langzaamer toeneemt, den vollen groei nog niet bereikt hebbe. HOMERUS en SHAKESPEAR dienen tot bekragtigende voorbeelden van het hier te nedergeftelde. In hunne bewonderenswaardige Schriften treft men blyken aan van ruwheid en onkieschheid, die de meer verfynde *Smaak* van laatere Schryveren, wier *Vernuft* by 't hunne niet kan haalen, hun zou hebben leeren vermyden.

Naardemaal alle menschlyke volmaaktheid bepaald is, zal dit, waarfchynlyk, de wet onzer Natuure zyn, dat het één en denzelfden Menfche niet gegeeven worde met kragt en vuur iets te volvoeren, en, ten zelfden tyde, te letten op de mindere en verfynde bevalligheden, behoorende tot de nauwkeurige voltrekking zyns arbeids: terwyl, aan den anderen kant, een volkomen *Smaak* voor deeze mindere bevalligheden, meestentyd, vergezeld gaat van eene vermindering in het verheevene en fterke.

HET ZELFBEDWANG.

Een Oosterfche vertelling.

De Gunfteling eens Sultans wierp een fteen na een Dervich, die hem om een aalmoes vroeg. De vertoornde Geestlyke durfde geen woord kikken; doch hy raapte den fteen op, bewaarde dien; zich ftreelende met de hoope, dat, vroeg of laat, de tyd zou gebooren worden om dien den trotfchen en wreeden Gunfteling na 't hoofd te werpen. ——— Naa een wyl tydverloops kwam men hem zeggen, dat deeze Gunfteling by den Sultan in ongenade vervallen was, en op diens bevel in de Stad zou' rond gereeden worden op een kameel, blootgefteld aan de befpottingen, fmaad en balddaadigheden des Volks. ——— De Dervisch hadt dit niet vernomen, of hy gaat den fteen zoeken: hy vat dien op; doch, naa een oogenblik bedenkens, werpt hy denzelven in een put; zeggende: „ Ik befpeur „ thans duidelyk, dat men zich nooit moet wreeken. Is onze „ Vyand vermogend, dan begaat men eene onvoorzigtigheid „ en dwaasheid; is hy ongelukkig, dan kan het van laagheid en „ wreedheid niet worden vrygefprooken!"

Dag	Bar:	Th:	Wind.		
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[hel]der wolkig
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—— betr.
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	wolkig o. helder
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	o. helder.
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	betr.
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	5	z. betr. donker
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	7	—— iets R.
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	7	zw. wolken
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	5	o. helder
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	4	zw. wolken
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	4	—— donker
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	6	o. helder
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	4	zw. wolken D. B. R.
	[illegible]	[illegible]	——	2.6.	donker
	[illegible]	[illegible]	——	8	—— R.
	[illegible]	[illegible]	WZW	10	z. betr.
	[illegible]	[illegible]	W	7	donker
	[illegible]	[illegible]½	NW	4	zw wolken
	[illegible]	[illegible]0	——	4	—— iets R.
	[illegible]	57½	WNW	2	o. helder
	[illegible]5	60	ZZW	6	R. donker nagt D. R.
	[illegible]2	72	W	8	donker R.
	8-5	62	WNW	5	——
	8 1	61	——	4	z. betr.
	9-0	68½	——	4	wolkig
	10-5	58	NW	4	——
	11-3	56½	WNW	4	Rbuien z. betr.
	29. 0-3	68	W t N	3	wolkig
	0-6	54	NW	3	o. helder
11	0-9	58	——	3	—— zw. wolken
	0-9	67	WNW	3	wolkig o. helder
	9-2	56	W	2	z. betr.
12	28. 10-8	61	Z t W	2	wolkig
	9-5	75	——	2	betr.
	8-0	61	ZW	4	zw. wolken Rb.
13	7-1	61½	——	8	—— Rb.
	6-5	64	WZW	8.10	—— zw. Rb.
	6-1	57	——	8	zw. R.
4	* 5-8	58	W	4.8	zw. R.
	6-4	66½	NW	6	zw. wolken zw. Rb.
	8-0	59	——	4	—— Rb.
5	9-1	58	NW t N	6	wolkig z. b. iets R.
	10-8	66	NW	5	——
	11-2	56½	——	4	z. betr.
6	10-7	58½	WNW	1	R. z. betr.
	10-6	68	W	4	z. betr. R.
	10-0	57	WZW	4	donker
17	28. 9-3	59	ZW	4	zw. Rbuien
	9-0	63	——	8	zw. R. D. B.
	8-8	50	WZW	7	R. wolkig
18	8-8	51	ZW	5	wolkig
	9-7	65	NW	4	z. betr. iets R.
	10-0	58	NNW	2	——
19	10-3	57	——	3	wolkig iets R.
	10-4	64	NW	3	z. betr. Rbuien
	10-6	57	——	2	Rbuien donker
20	10-2	58	WNW	2	zw. wolken R.
	10-0	66	NW	3	—— Rb.
	9-3	57	WNW	2	—— Rb.
21	8-0	57	——	4.8	z. R. 4 à 12 u.
	7-6	65	NO 4 NNW	4	wolkig
	8-3	58	NW	4	—— zw. Rb.
22	9-6	61½	——	4	—— Rb.
	10-7	68	NNW	8	——
	11-3	60	——	6	—— Rb.
23	11-3	59	——	4	o. h. zw. wolken
	11-3	67½	N t W	4	zw. wolken
	11-3	55	W	2	o. helder
24	11-0	58	ZW	2	z. betr.
	10-5	71½	ZW t W	3	—— Rb.
	7-5	60½	——	4	—— Rb.
25	7-0	62½	W t Z	4	zw. Rb. z. betr.
	8-0	66½	NNW	4	z. betr. Rb.
	9-5	57	N	4	wolkig
26	10-3	56	——	4	z. betr.
	11-1	61	NNW	8	zw. Rbuien
	29. 1-2	53	——	6	zw. wolken Rb.
27	2-2	54	——	4	—— Rb.
	2-5	61	NW t N	6	wolkig iets R.
	2-7	54½	NW	4	——
28	2-5	57½	——	2	—— o. helder
	* 2-9	66	NNW	2	weinig zw. wolken
	2-8	51	——	2	——
29	2-3	54	NW	4	iets R. zw. wolken
	1-8	69½	W	3	wolkig
	0-5	58	ZZW	0	donker R.
30	28. 11-0	59	ZZO t ZW	3	—— R.
	10-5	73	ZW	1	zw. wolken
	9-0	64	W	6	—— iets R.
31	9-5	62	——	4	wolkig
	10-6	70	——	6	——
	10-8	59½	ZW	4	donker
	28.10 $\frac{41}{90}$	62 $\frac{15}{90}$		4 $\frac{2}{10}$	

Th. den 4's mo. 5½ u. 59½
10's av. 12 u. 52
18's mo. 1 u. 47, 6½ u. 50.
27's mid. 12 u. 61

Th. 's mo. 59 $\frac{20}{62}$
's mid. 68 $\frac{41}{62}$
's av. 58 $\frac{31}{62}$

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

AANMERKINGEN OVER DE GODLYKHEID VAN DE LEERE DER APOSTELEN.

(*Vervolg en Slot van bl.* 468.)

Zo waarschynlyk de onlangs gemelde zwaarigheden, wegens de Godlykheid van de Leere der Apostelen, in den eersten opslag, ook iemand moge voorkomen, even zo valsch en onwaarachtig is dezelve, wanneer men ze onbevooroordeeld en van naby beschouwd. Eenen iegelyken toch moet aanstonds blyken, dat het besluit zoo onregelmaatig en verkeerd hieruit afgeleid en opgemaakt, te weeten: *de Apostelen hebben zoo veel elend, kruis, verachting en vervolgingen moeten ondergaan, by gevolg is hunne prediking geene waare, en de Leere, welke zy verkondigd hebben, geene Hemelsche Leere*, in alle opzichten geheel ongerymd en valsch is; terwyl wy veel meer, op goede gronden, daarin een sterk bewys meenen te vinden van de waarheid hunner Zendinge en Godlykheid hunner Leere.

Men kan niet ontkennen, ja de Apostelen zelfs hebben het openhartig beleden, dat zy, over het algemeen genoomen, gemeene, eenvoudige en onaanzienlyke lieden waren. Men beschouwe hen in hunne uitwendige personeele omstandigheden en in hunne betrekking tot hun ampt en begaafdheden, men zal wel ras in alle deeze onderscheiden opzichten bemerken, dat eene byzondere Godlyke kracht hen tot die zoo gewichtige bediening hebbe in staat gesteld. Het leeven der Evangelisten en Apostelen is overbekend, en de waakende voorzienigheid heeft steeds gezorgd dat de Evangelische waarheid ongeschonden bewaard, en tot ons wierdt overgebragt. 'Er legt ons aan de waarheid van de Leere en Godsdienst van Jesus zeker te veel gelegen, om niet van de echtheid en geloofwaardigheid van het getuigenis der Apostelen, op welken het toch byzonder in ons allerheiligst geloof aankomt, en waarop het zelve gegrond is, overtuigd te zyn. Zy berichten ons

van al 't geen zy gezien en gehoord hebben, en van al 't geen hen gelast en bevoolen is, om aan de weereld bekend te maaken: zy moesten toonen, wi en wat zy, als ook de krachten, waarmede zy uitgerust, waren, benevens alle de onaangenaamheden, waarmede zy in hunnen dienst te worstelen hadden, en dat alles —— op dat Gods grootheid daaruit erkend wierdt, en de Godlykheid van Jesus leere daarby des te heerlyker blyken zoude. Wie immers was een Mattheus, wie een Petrus, wie een Paulus? Wie waren de overige Apostelen? Paulus leert ons dat God het geen by de weereld voor gering en niet geoordeeld wierdt, hadde uitgekoozen, om zynen naam, de leere van Jesus, en om de prediking van het kruis bekend te maaken. Het behaagde der Godheid, om deeze, zoo gewichtige en der weereld zoo veel heils aanbrengende bediening, om wyze en heilige reden, niet aan de eerste en voornaamste lieden, die by de weereld in kundigheid, welspreekenheid, geleerdheid en aanzien uitmuntedcn, maar veel meer aan eenvoudigen toe te vertrouwen, wyl door dezelven veel gemaklyker die groote einden en oogmerken konden worden bereikt, welken God met hunnen dienst beoogde. —— Van eenen Tollenaar, die daarenboven in dien tyd voor een ondeugend mensch gerekend, en met de snoodste booswichten, en in 't oogloopende groote Zondaaren, wierdt gelykgesteld, kon men met geen mooglykheid verwachten, dat hy door geschiktheid, redelykheid en uitmuntenheid geloof verdienen, veld winnen en veelen in zyn belang voeren zoude: even zoo weinig kon men zich zulks van Petrus eenen Visscher, en van Paulus eenen Tapyt-weever belooven, die echter allen, op 't bevel van Jesus om hem te volgen, alles aanstonds gewillig verlaaten en in zynen dienst overgaan. De uitwendige omstandigheden des leevens, de geringe voorraad der Apostelen in het ligchaamlyke, zyn allen bekend —— alleen Johannes de Evangelist en Apostel was het, die, meer voorzien van aardsche middelen en goederen deezes leevens, onder hen uitmuntede, doordien hy, van goeden huize zynde, te Jerusalem een eigen' wooning hadt, waarom Christus ook zeer waarschynlyk, te meer daar hy een zyner getrouwe en standvastige jongeren was, hem zyner Moeder, toen hy aan het kruishout voor zondaaren sterf, ter voorzorge en pleeginge aanbeval. Daarby komt, dat hunne menigvuldige, zeer vermoeijende reizen niet weinig toebragten tot hun uitwendig gering voorkomen. Op een

God-

Godlyk bevel moesten zy nu hier, dan daar henen trekken om het woord te prediken, niet weetende wat hen daar ontmoeten zoude. Aan veele onheilen blootgesteld, moesten zy dan hongeren en dorsten; en veelerlei ongemak te water en te land uitstaan en verdraagen, waar door hunne ligchaamskrachten natuurlyk vervallen, en zy in hun uitwendig voorkomen onaanzienlyk moesten worden; ja, voor smaad en lasteringen niet ongevoelig, moesten zy, te midden hunner vervolgingen, in naare kerkers en banden de grootste verzwakkingen gevoelen.

De handelingen der Apostelen, zoowel, als de Kerklyke Geschiedenissen, leeren ons, dat zy de bitterste gevolgen van hunnen getrouwen dienst hebben moeten smaaken, en het loon voor hunnen yver, de eene meer de andere min, in banden en gevangenissen, zelfs in eenen wreeden dood, gevonden hebben. Boven dien kan men hiertoe ook de aart en wyze hunner predikinge, en de inhoud der leere welke zy verkondigden, als eene voornaame oorzaak aangeeven. Zy komen onder verschillende volken, van onderscheiden tyden, gewoonten, zeden en Godsdienstbegrippen, ouder volken, waar ongeloof, oude vooroordeelen, doldriftige en verkeerde vaderlandsliefde, en gestrenge Godsdienst-wetten en plichten heerschten, die, naar de onderscheiden hoofdneigingen en temperamenten, overeenkomstig met de Lugtstreeken, waaronder zy leefden, veeltyds onvoeglyk, ligtgeloovig en afgodisch, of onbuigzaam, hartnekkig en der blindheid geheel overgegeeven waren. Zy moesten hervormers zyn, en aan de weereld prediken, Jesus, dat hy de Christus is, die, als de Zoon van God, in de weereld kwam om Zondaars te zaligen: die daarom voor de weereld stierf, opdat zyn dood een verzoenofferhande voor de Menschen wierdt, en de Zondaar dus door zyn verdienst, met ter zyde stellinge van alle eigene weerdigheid en werkheiligheid, Gode aangenaam worden mogte. Zy moesten boete en vergeeving van zonden prediken, en van de gerechtigheid getuigen, welke voor God geld, en het bloed van Jesus Christus, als van zonden reinigend Joh. 1 v. 7. aan de weereld voorstellen. Het Evangelium, door hun gepredikt, moest ook leeren, dat Jesus de beste vriend en liefderyke Vader der Menschen, dat hy hun leeraar, Heer, weldoener en Koning was, dien de weereld daarvoor erkennen en aanneemen moest. Het Evangelium vorderde, op dien Jesus alléén te vertrouwen, hem in oprechtheid, zuivere on-

onschuld, ongeveinsde Godsvrucht en alle andere deugden gelykvormig te worden, en zyne voetstappen te drukken. Geen wonder dan, dat deeze Leere hun vreemd was, en zy deeze Prediking voor iets nieuws en ongehoords aanzagen! Konden zy dan wel zoo ligt besluiten om dezelve aan te neemen; te meer, daar zy hunne valsche beginzelen en aangenoomene leerstellingen vaarwel moesten zeggen, zouden zy Christus volgelingen worden?

Gods vaderlyke wysheid hadt wel gezorgd, dat men rondsom, onder de Jooden en Heidenen, het gerucht vernoomen hadt van eene zoo zeldzaame gebeurtenis, welke voor het Paaschfeest te Jerusalem was voorgevallen —— dat daar een Wondermensch, van wien gezegd wierdt, dat hy een Zoon van God was, by zoo veele zonderlinge verschynselen en wonderwerken, daarby plaats gevonden, gestorven was, die door de Jooden veroordeeld en door een heidenschen Rechter was ten dood gebragt. Maar het scheen dat dit helle licht, door een schepel bedekt, wel ras wederom wierdt uitgebluscht, zoo dat men, binnen korten tyd, hiervan niets meer vernam. Even zoo weinig toejuiching kon de treffende inhoud van de Apostolische predikinge by een verdraaid en ongeloovig geslacht verwerven. Was het eene prediking geweest, gelyk die der Vernuftigen en Weereldwyzen, waarby het vernuft alleen behoefde werkzaam te zyn, op eenen hoogdraavenden en cierlyken toon voorgesteld, de verbeelding kittelende en zich met menschelyke Weetenschappen alleen bezig houdende: of was derzelver inhoud een voorschrift geweest hoe men het meest en best aan de weereld voldoen, de dartelende wellust der zinnen streelen, aardsch en tydelyk voordeel kon bejaagen, ongetwyfeld zoude dezelve zeer schielyk beminnaars en aanhangers verkreegen hebben. Maar de Leere der Apostelen behelsde eene aankondiging van kruis, tegenspoed en veelerleije wederwaardigheden; men sprak daarin van noodige zelfkennisse, van weereld-verachtinge en zelfsverloocheninge: zulk eene prediking kon niet behaagen aan een volk, 't welk zich alléén door zinlyke voorstellingen begoochelen en door verkeerde weereldwyzen van het rechte spoor liet afleiden. Nu kon het den Apostelen niet langer vreemd voorkomen, dat zy van de weereld veracht en gelasterd, vervolgd en gedood wierden. Meer dan der Menschen en Engelen kracht, ja eene Godlyke inlichting en versterking van den Hemel hadden zy noodig, om hunnen ge-

gewichtigen post getrouw waar te neemen. Zagen zy op de belooning voor hunnen dienst, niets was dan in ſtaat om het hun, als menſchen, aangenaam te maaken. De verhevenheid der zaake, voor welke zy ſtreeden, de overtuiging van de hulpe des Hemels, en het gewicht van de ryke belooninge naa deezen tyd, als mede de troostryke herinnering van de zalige belofte hunnes grooten Meesters — deezen alléén konden hen boven alle de rampen deezes leevens verheffen, ſtandvastig in al hun lyden doen zyn, en, om Jeſus en zyns naams wille, geene naare kerkers te ontzien, maar hen veel meer, zelfs door hunne gevaaren en gevangenisſen, in hun ampt ſterken, en doen uitroepen, gedenk aan onze banden.

De Apostelen konden 'er niets tegen inleggen, wanneer men hen tegenwierp, dat zy, naar den ligchaam zwak en bouwvallig, gering en onaanzienlyk waren, zy loochenen het niet: zy belyden veel meer hunne eigen' onmacht en behoefte, maar ontkennen daarby wel degelyk, dat zy daarom ongeſchikt zouden zyn om het Evangelium van Jeſus te prediken, het welk den Jooden wel eene ergernis, den Grieken wel eene dwaasheid, maar den geloovigen eene reuk ten leeven is; dat zy daarom geene echte boden en gezanten des Hemels konden zyn; veel meer toonende, dat Gods kracht in hen zwakken machtig was. God hadt hun dien grooten ſchat des Evangeliums toevertrouwd, hoewel zy van geringe afkomst en onwelſpreekende lieden waren. In eene bevatbaare eenvouwdigheid en nochtans verhevene deftigheid, wisten zy dien grooten ſchat tot de beste en door God bedoelde einden te gebruiken, terwyl zy geleerd hadden ten rechten tyd te ſpreeken, en uit hunnen ſchat oud en nieuw voor te brengen. ——— En was dit niet het beste middel om veele mooglyke verwyten voor te komen, en veele zwaarigheden welken hun ten laste gelegd konden worden, te ontduiken? de leere van Jeſus en de prediking van zyn Evangelium moesten wyd en zyd uitgebreid, overal bekend gemaakt, en algemeen nuttig worden. Waren zy nu, door wier dienſten dit groote werk zoude verricht worden, lieden van aanzien en rang, van hooge geboorte en uitgebreide geleerdheid, van groote- en uitſteekende welſpreekenheid geweest, zoude men dan de uitbreiding deezer leere niet zeer ligt, en waarſchynlyk zeer ſchielyk, aan hunne gelukkige bekwaamheden, voorrechten en geſchiktheden hebben toegeſchreeven? Zoude

men dan aan hunnen fmaaklyken en bevalligen redeneertrant niet aanftonds het oor geleend en gezegd hebben; zy overreeden ons, zonder dat men ons overtuigt? Maar nu het zulke geringe eenvouwdige, en daar voor by de weereld bekende lieden waren, nu wierdt een ieder, die op hun doen en laaten, op hunne leere en daaden, acht gaf, en die de voorftellingen van het gezond verftand niet rechtftreeks wilde tegenfpreeken, verpligt om openhartig te belyden: zy zyn meer dan gemeene lieden, zy zyn boden van Christus en afgezanten des Hemels 2 Cor. V. vs 20, die de menfchen met God verzoenen, en de boetftemme Gods op aarde zyn. Zy bedienen zich daarom van zulk eenen voorftellingsaart, welke het allerbest, aan het einde en hoofdoogmerk van hunnen gewichtigen post, konde beantwoorden. Zaaken, die algemeen nuttig en noodzaakelyk zyn, en weetenfchappen waaraan der geheele weereld zoo veel gelegen legt, moesten eenvouwdig, klaar, zoo duidelyk en verftaanbaar voorgedraagen worden, dat men niet verre na de betekenis der woorden en den zin en meening der fpreekeren te zoeken hadt. 'Er waren dus even zo min redenen om zich onvoorzichtig te verheffen, en onbedacht met verachtinge op anderen neder te zien, als om zich ongeoorloofd en verachtelyk te vernederen. Genoeg was het dat zy aan de weereld leerden, en daadlyk toonden, dat het Evangelium eene Godlyke kracht was ter zaligheid, den geenen die geloofden Rom I. vs. 16.

Mogte het nu noch aan genoegzaame blyken van de echtheid en Godlykheid hunner leere ontbreeken, zoo konden Jefus Apostelen zich vrymoedig op zodanige ftukken beroepen, die ontegenzeggelyk beweezen, dat hunne leere van den Hemel, dat het Euangelium, door hun verkondigd, Godlyk, en zy getrouwe knechten van Jefus waren. Zy bevlytigen zich daarom, om op eene eenvouwdige en nochtans krachtdaadige wyze te doen zien, door bewyzen, welken niemand, hoe weinig ervaaren ook, op eenige gronden konde tegenfpreeken, dat hunne prediking, en de wonderwerken, door hun verricht en gedaan, ontegenzeggelyke en echte kenmerken hunner Godlyke zendinge waren. Zy bekeerden door hunne predikinge veele menfchen, terwyl zy dezelve met veele wonderwerken bekrachtigden. En welk een bewys ter bevestiginge deezer waarheid, konde men van hunnen heldenmoed, gelaatenheid, geduld en onverfchrokken' ftandvastigheid *in hun lyden*, waardoor zy, als eerfte belyders en vereerers van Je-

Jefus leere voorbeeldig waren, afleiden? Konden hiertoe ook vervolgens niet tot een fpreekend bewys dienen dat hun lyden en droefnisfen, dat alle hunne wederwaardigheden altoos de beste uitkomst en de gelukkigfte gevolgen hadden, terwyl zy onder al hun lyden eindelyk overwonnen? Konde men in dien tyd, waarin de Apostelen leefden, wel krachtiger bewyzen vorderen? Het nieuwe verbond befchryft ons alle deezen zeer naauwkeurig, en wy vinden dezelven, in het leeven der Apostelen, getrouw en duidelyk aangetoond.

Jefus dienstknechten, door Gods geest onderweezen, kenden meestal hunne lotgevallen, en de weerbarftigheid en tegenkantingen, welken hunne prediking by de weereld zoude ontmoeten. Eene zorgvuldige en toereikende voorbereiding was hun daar toe van nooden, terwyl het hun niet ontbrak aan genoegzaame gronden, om hunne gezegden met zulke klaare bewyzen te bevestigen, dat 'er niemand iets tegen inleggen konde, waarom zy zich dan ook veilig op hunne prediking, en op derzelver kracht en uitwerking, konden beroepen. Waar toch konde men eenige bewyzen aan geeven, ten blyke dat de voorftellingen der Weereldwyzen en Vernuftigen, dat hunne verheven' leertrant, en alombekende welfpreekenheid, zulke uitwerkingen hadden ten voorfchyn gebragt, als men zag en getuigen moest dat Jefus Apostelen daadelyk opleverden? 't Is waar, in de kennisfe der natuur en haare krachten, hadt men eenige vorderingen gemaakt, men wist de vernuftswaarheden en fchoone weetenfchappen, op eene ftreelende wyze, beminnelyk te fchetzen, men wist daardoor eere en aanzien, hoogachting en toejuiching, allerlei lof en eenen goeden naam by de weereld te winnen; maar bragt dit alles wel iets tot de waare en zedelyke verbetering der menfchen by? Zy mogten het oor kittelen en de verbeelding lieflyk ftreelen, het hart nochtans bleef 'er ongeroerd en gevoelloos by. Geheel anders, daarentegen, was het met de Leere en Predikinge der Apostelen gefteld. Hunne voorftellingen en bewyzen mogten eenvouwdig zyn, zy gingen nochtans met eene Godlyke kracht gepaard. Zy bedoelden niet alleen voor het verftand, kennis en weetenfchappen, maar byzonder voor het hart te arbeiden, om het zelve deugd en Godsdienst in te prenten. Gods wil bekend maakende, poogden zy het verftand te verlichten, den wil te heiligen, en langs den weg van waare boete en ongeveinsde bekeeringe, den

zondaar tot zyn weezenlyk geluk op te leiden. Hoe ernstig en harttreffend waren niet hunne redenen? Met hoe veel nadruks wisten zy niet, de bevelen hunnes meesters leevendig voor te stellen en bekend te maaken, met hunne leere en leeven, en eenen vertrouwlyken en welmeenenden raad en vriendelyken omgang, veele harten te winnen en Christenen te maaken? Getuigen hier van zyn de heerlyke uitwerkingen en vruchtbaare werkingen hunner predikinge, waardoor zeer veelen geloovig wierden, en tot Jesus Godsdienst en het Christendom overgingen. Konde en moest dit alles niet in de daad bewyzen, dat hunne leere van eenen geheel anderen aart dan die der Weereldwyzen, dat zy van den Hemel en Godlyk was, en dat Gods Geest hunnen getrouwen dienst verzelde? Hier by kwam noch, dat zy de leere, door hun gepredikt, met wonderwerken bekrachtigden; verrichtende dezelven op den wenk des Heeren, wanneer zy, door Gods Geest byzonder aangespoord en gedreeven, hem daarom gebeden hadden. Petrus sprak wel eer tot den kreupelen by den tempel te Jerusalem; Goud en Zilver heb ik niet, maar wat ik heb, dat geeve ik u in den naam van Jesus Christus, van Nazareth, sta op, en wandel; en hy stond op en wandelde, Hand: III. vs. 6, 7. Dezelfde Apostel wekt eene Tabéa op, terwyl Paulus den verstorvenen Eutyches wederom leevendig maakt. Hoe veele spreekende bewyzen van de voortreflykheid hunner leere en Godlykheid hunner zendinge? Niemand konde daarom deeze groote verschynzelen tegenspreeken, terwyl ze allen de kenmerken van echte en waare wonderwerken hadden. ——— Het bewys, 't welk een' onbevooroordeelde weereld hieruit moest afleiden, en zulks bedoelden de Apostelen, was onfeilbaar het volgende: „ Mannen, Broeders! Gy ziet deeze daaden, echte en „ waare wonderwerken, daaden, die nooit eenig bloot „ natuurlyk mensch gedaan heeft en nooit doen zal; zy, „ die zulke daaden verrichten, zyn meer dan natuurlyke „ menschen, en moeten door een hooger en Godlyke macht „ geregeerd, en daartoe in staat gesteld zyn, en zyn dus „ ontegenzeggelyke bewyzen, dat, die zulks verrichten, „ Jesus discipelen, waare Gezanten des Hemels, echte Leeraars en onbedriegelyke Apostelen van God zyn." By alle deeze klaare bewyzen voor de Godlykheid der Apostolische Predikinge, konnen wy nu noch hunne voorbeeldige heldenmoed, stille gelatenheid, aanhoudend geduld en onwankelbaare standvastigheid voegen. Men behoeft slecht

het

het oog te vestigen op het gehouden gedrag van Jesus dienstknechten en hunne verschillende lotgevallen; en men zal aanstonds de sterkste en onloochenbaarste bewyzen daar toe aantreffen. Hoe veel moeds behoorde 'er niet toe, om onbevoorraad, en als behoeftig, hun ampt, vrienden, bestaan, vaderland, en al 't geen hun lief was, aanstonds en vrywillig te verlaaten, en zich tot een land en volk te begeeven waar zy geheel onbekend waren? Tot een volk waaronder ongodsdienstigheid, vooroordeelen, bygeloof, toomlooze zinsopvolgingen, en verregaande verkleefdheden aan de vaderlyke gebruiken en wetten, met veele menschelyke leeren en instellingen verzwaard, den zetel beklommen hadden en heerschten. Tot een volk, waaronder zy zich ligt verbeelden konden, dat zy hun ampt, niet zonder kruis en lyden en de felste martelingen, zouden voeren konnen. Zy konden daarom aan de weereld, tot voorbeelden van onverzaagden heldenmoed en stille gelatenheid, van een voorbeeldig geduld en onwrikbaare standvastigheid, voorgesteld worden. Aan een onbereid volk wierdt hen bevolen eene Leere te verkondigen, waaraan wel veel gelegen was, maar welke echter, doordien het dezelve voor geheel nieuw en vreemd aanzag, door veelen, als verleidend zoude verworpen worden. Eene Leere, welke zo wel kruis en elend als vergenoegen en vreugde predikte, en voor den enkel zinlyken mensch, voor vleesch en bloed, eene loutere dwaasheid was, ja wier inhoud leerde, dat derzelver belyders en getrouwe verkondigers, met allerleie verdrietelykheden, met martelende banden en wreede vervolgingen bekroond konden worden. Waren nu de Apostelen met vleesch en bloed ten raade gegaan, waren zy niet byzonder door de Godheid gesterkt geworden, zeer gemaklyk hadden zy dan hierby weigerachtig en ontrouw konnen geworden zyn. Hoe veel vermogen moesten zy dus niet op zich zelven, op hun hart en overtuiging, hebben, om een Canaan te verlaaten en een Egypten te verkiezen, om vaderland en vrienden vaarwel te zeggen, en slachtoffers van onmenschelyke wreedheid en fellen bloeddorst te worden? Welk eene heldenmoed en standvastigheid, om zyne broeders gebannen, en aan den dood zelfs overgeleverd te zien, en nochtans onverschrokken genoeg, om de zelfde zaak, waarom hunne broeders geofferd wierden, manmoedig staande te houden en te beweeren? Geene schrikbeelden van kerkers en naare gevangenissen, geene aakelige voorstellingen eenes wreeden

 doods,

doods, geene schandelyke en heillooze rechtspleegingen van onrechtveerdige rechteren, geene brandende houtstapels en bloedige moordschavotten, geen dood, hoe langzaam pynigend en wreed ook, niets van deeze allen, was in staat, hen dien weg te doen verlaaten, welken Jesus, hun te bewandelen, bevoolen hadt ——— Welk een vooruitzicht dan toch bleef 'er voor deeze heilboden over? Ongetwyfeld verhieven zy zich boven deeze aarde, en zagen op die groote voordeelen, die niet hier beneden, maar aan den anderen kant van het graf, in de Eeuwigheid aan te treffen zyn, en voor hen bewaard wierden. ——— Welk een bewys moest dit niet opleveren voor de waarheid hunner zendinge en Godlykheid hunner leere?

Niet minder kon de gelukkige uitkomst en de heerlyke gevolgen van al het lyden der Apostelen, ten bewyze strekken van de waarheid hunner predikinge. Wat toch zoude van hun geworden zyn, by aldien zy zich door fellen angst hadden laaten vervoeren, en onder al hun kruis bezweeken waren? Zoude Jesus prediking wel dien gewenschten voortgang gehadt hebben welke wy zien, dat zy gehadt heeft? Zoude de leere des Euangeliums wel tot alle volken zyn uitgebreid geworden, daar wy, dank zy den Hemel! met billyke zielsverheffinge roemen mogen, dat dezelve nu, zedert byna achttien honderd jaaren, zoo zeer bewaard, aan de weereld gepredikt, en op ons is voortgeplant? Hoe veel zyn wy dan niet aan Jesus dienstknechten en aan hunne getrouwheid verplicht? Zy wierden dikwils zeer beangst — De eene zwaarigheid waren zy naauwlyks te boven gekomen, of veele anderen deeden zich wederom op. Gedrukt en gebukt onder den last van zoo veele bezwaaren, zouden zy, aan zich zelven overgelaaten, zeer ligt den moed hebben konnen laaten zinken, zoo God niet zelfs hunne sterkte ware geweest; te meer, daar men, naar de gedachten der volken van dien tyd, van meeninge was, dat zy, die zoo hevig bezocht en gekweld wierden, by uitneemenheid, groote en onrechtveerdige zondaars waren. Onaangezien alle hunne ligchaams zwakheden, bleeven zy onder al hun lyden dan noch grootmoedig en onverschrokken. „ Verwonderd u niet," zoo konden zy spreeken, „ dat wy onder dien zwaaren last, onder „ allerleie wreedheid, haat en verdrukkingen, echter wel- „ gemoed zyn en niet bezwyken, terwyl ons kruis en ly- „ den niet dan heerlyke uitwerkingen, en voor ons, zoo

„ za-

„ zalige gevolgen hebben; en dit moet u veel meer ver-
„ plichten, om ons voor waare knechten Gods, en ge-
„ trouwe Apostelen van Jesus, aan te zien. Moeten wy
„ alom het lyden en sterven van Jesus aan ons draagen,
„ God die ons geroepen, en in dit ampt gesteld heeft,
„ is getrouw, die wil en zal ons uithelpen."

Hunne leere was waarheid en Godlyk eindelyk, door dien zy overwonnen. Welke pynigende slagen hen ook mogten treffen, en tot welke wreede uitersten men hen ook voerde, derzelver uitkomst en gevolgen moesten hun altoos dierbaar zyn, terwyl zy verzekerd waren, dat zy eindelyk altoos overwonnen. Door een goed en kwaad gerucht moesten zy hun ampt voeren, en daar zy, by de weereld, wel veracht, doch in Gods oogen aangenaam, waren, en geleerd hadden allerlei leed met geduld en zachtmoedigheid te verdraagen, konden zy de heerlykste werktuigen in de handen van eenen wyzen God en den menschenbeminnenden Vader zyn, om de gaven des Hemels, en de verlichtende genade van den heiligen Geest in hunne zielen, ter verlichtinge der weereld, en ter uitbreidinge van de Evangelische predikinge, aan te wenden. Wie toch konde hen scheiden van de liefde Gods? droefnis of angst, vervolging, honger, naaktheid, of gevaar, of het zwaard? In dit alles, zeggen zy, overwinnen wy verre, om diens wille, die ons heeft lief gehadt; want wy zyn verzekerd, dat noch dood, noch leeven, noch engelen, noch vorstendommen, noch het tegenwoordige noch het toekomende, noch eenig geweld, noch het hooge, noch het diepe, noch eenig ander creatuur, ons kan scheiden van de liefde Gods in Christus Jesus, onzen Heere, Rom. VIII. vs. 35—39. Zoo sprak en gedroeg zich byzonder een Apostel Paulus, en zo verklaarden zich alle de overige getrouwe dienstknechten van Jesus, ten bewyze, dat zy zich der leere en belydenisse van hunnen grooten meester en leeraar niet schaamden, maar zich veel meer daar voor in de bresse stellen, en, waar het 'er op aan kwam, dezelve met pyn en banden belyden en met hun martelbloed, voorbeeldig en standvastig, bevestigen wilden.

Tot slot moet ik 'er noch eene aanmerking byvoegen. Men zoude mogelyk, daar de schriften des Nieuwen Verbonds zoo veel van den voorbeeldigen heldenmoed der Apostelen, van hunne onverzaagdheid in hun lyden, en van hunne standvastigheid in de leere van Jesus gewaagen, hier te-

tegen eenige bedenkingen konnen maaken, ten naadeele der bovengemelde waarheid, doordien in dezelven, hier en elders, van eenige menfchenvreeze en kleinhartigheid, der eerfte getuigen van Jefus, melding gemaakt wordt! Men zoude daaruit mogelyk tot de gedagten konnen komen; of men wel zoo zeker op het getuigenis der Apostelen ftaat maaken, en of men zich van hunne geloofweerdigheid wel vergewisfen konde? Men zoude mogelyk hier tegen konnen inwerpen en vraagen: Hoe? Zyn Jefus Discipelen dan mannen geweest die in hunnen geheelen wandel en Apostolifchen dienst door den Geest van God zyn geleid geworden, zyn zy zulke voorbeeldige en ftandvastige geloofshelden geweest, waarom zyn zy dan door angst, fchrik en bangigheid beloopen? Waarom zyn zy dan hier, dan daar gevlucht? Waarom gezucht en hunne verlegenheid getoond? Waarom zoo veel van hun lyden, treurigheid en vervolgingen gefprooken? Men kan niet ontkennen, dat de Apostelen, nu en dan wel eens door fchroom en vreesachtigheid zyn overvallen geworden, maar! zyn zy dan daar door geheel weggefleept, hebben zy hunnen post verlaaten, zyn zy ontrouw geworden? Is dan deeze hunne verfchrokkenheid een onbedriegelyk bewys tegen de Godlykheid hunner leere? Verliest het Euangelium daardoor ook iets van zyne waardy? Wie waren toch de Apostelen van Jefus? Waren zy geene menfchen, en moesten zy geene menfchen blyven? Waren zy van alle menfchelyke aandoeningen, van alle vreeze en fchrik, geheel ontfteeken, en voor het menfchelyke niet meer vatbaar? Moesten zy hunne natuur verloochenen toen zy Apostelen van Jefus wierden? Moest men hen van de aarde wegneemen, en in den Hemel boven de Engelen plaatzen? Zyn zy in en by deeze hunne angstvallige omftandigheden niet te ontfchuldigen? De zwaarigheden zoowel hier by gemaakt, als ook de verwondering hier over, zullen aanftonds wegvallen en ophouden, wanneer men zich de menigte hunner rampen, de aanhoudenheid hunner vervolgingen, de wreedheid hunner vyanden, en de verfchriklykheid hunner gevaaren, verbeeldt. Hoe gedroeg zich Jefus omtrent zyne jongeren, wanneer zy treurig en verflagen waren? Verachtte hy wel de droefgeestigheid zyner volgelingen, toen hy hun zyn aannaderend lyden en dood bekend maakte; of berispte hy hunne billyke treurigheid? Wel verre van hun zuchten te misbillyken, vergunde hy hun veel meer, om het volle hart

en

en den zwoegenden boezem, door heete en ſilte traanen te ontlasten; wel verre van hen deswegen te doemen, beurt hy hen veel meer op, vertroostende hen met de heerlyke belofte, van hen haast te zullen wederzien, terwyl hunne treurigheid in blydſchap veranderd worden, en niemand hunne vreugde, welke dan beſtendig zoude zyn, van hen konde neemen.

Mogten zy dan, als menſchen, door vrees overvallen en ſchroomachtig worden, als Apostelen evenwel vertzaagden zy niet: wars van alle kleinmoedigheid, richtten zy zich wederom op, en bleeven ſtandvastig: verre van vertwyfeling, hoopten zy op God, doordien zy, op hem vertrouwende, voor geene gevaaren, hoe groot ook, beducht waren. En zo beweezen zy, daar zy overwonnen, de waarheid der Godlyke belofte: die tot het einde toe ſtandvastig blyft, zal de kroone des eeuwigen leevens erven. ———

Uit het geen wy dus, aangaande het gehouden gedrag van Jeſus Apostelen, hier ter neêr geſteld en aangeweezen hebben, kunnen wy veilig het beſluit opmaaken en zeggen: dat hunne uitwendige nederigheid, hunne behoeftige toeſtand en onmacht, hunne rampen, banden en marteldood, geenzins iets konnen bewyzen tegen de waarheid hunner zendinge, en Godlykheid hunner Evangeliſche predikinge, maar dat alle deeze byzonderheden, veel meer, ontegenzeggelyke gronden opleveren, zoowel voor hun voorbeeldigen heldenmoed en onwrikbaare ſtandvastigheid; als ook voor de Godlykheid des Evangeliums, voor de waarheid der Leere, welke zy verkondigden, en voor de kracht van Jeſus Godsdienst; en ons Christenen overtuigen, dat het Evangelium van God is, en wy ons, in alle opzichten, veilig en gerust, op de geloofwcerdige getuigenisſen van Jeſus Apostelen, verlaaten konnen.

A.

BRIEF OVER DEN EENVOUDIGEN TOESTEL, ENZ. AAN DEN HEERE T. P. SCHONCK.

Door

W. VAN BARNEVELD.

Wel Ed. Heer!

Ik ben overreed van uwe welmeenendheid en ernst, om de Scheikunst te beöeffenen. Uwe bedenkingen geplaatst, in het Zevende Deel der *Algemeene Vaderlandsche Letter-oefeningen*, N. 9, op myn Eenvoudig Toestel, geplaatst in N. 6 van dat zelfde Deel, hebben my zeer vereerd; 't kon my niet dan aangenaam zyn, beoordeeld en verbeterd te worden, door een myner Kunstvrienden, die in de Scheikunst niet slegts den ouden weg betreed, maar zig op verbetering en volmaaking dier Kunst toelegt. Dan hoe veel te sterker zoud gy my veraangenaamd hebben, indien gy, met de bedoelde verbetering, niet in andere gebreken gevallen waart.

Wy hebben één oogmerk myn Heer! ook is het ons beide, om de waarheid te doen; derhalven twyffele ik geenzins, of wy zullen, te zamen werkende, in staat zyn, om het beste Toestel, tot het vereischte oogmerk dienstig, uit te denken, vooral indien wy de Theorie niet zonder de Praktyk doen werken.

Doe eens proeven met uwen verbeterden Toestel, en gy zult uwe dwaaling ras ontdekken; elk die uwe verbetering goedgekeurd, en den beschreevenen Toestel, in de oeffening naargevolgd heeft, zal de onmogelykheid, om op deeze wyze de voortbrengzels van Scheikunstige Lichaamen te verzamelen, reeds ondervonden hebben; elk die den aart der vloeistoffen kent, zal, zonder eenige proefneeming, by de enkelde overweeging, gezien hebben, dat, schoon uwe Stellingen goed schynen, derzelver praktyk onbestaanbaar is.

Ik zoude onaangenaam worden, indien ik hier meer wilde byvoegen. Het zoude aan Kunstvrienden, in een tyd van lusteloosheid in de edele Weetenschap der Scheikunst, althans in ons Vaderland, niet voegen, elkanderen onaangenaamheid aan te doen. Wy moeten te zamen werken, elkanderen behulpzaam zyn, en dit kan, meer dan vitteryen, de kunst het meest aankweeken. Ik wil derhalven geen een

ee-

eenige aanmerking op uwe bedenkingen maaken; maar op uwen verbeterden Toestel zal ik u slegts één misslag onder het oog brengen, en deeze is, naar myne meening, zo gewigtig, dat uwe verbetering op niets uitkomt, aangezien de weg, die gy aanwyst om Kunstluchten te verzamelen, in de praktyk onmoogelyk is.

Dan oordeel liefst zelf, myn Heer! by nadere overweeging en ondervinding durf ik u veilig Regter laaten: gy wilt dan uwe Kunstluchten verzamelen, *in een Molglas met water*, omgekeerd gesteld op een Plank, in de Tobbe met water, naar de gewoone manier van PRIESTLEY, in plaats van aan de Pyp een *Blaas* te voegen, voornamentlyk om het doorvreeten derzelve te voorkomen. De pyp wilt gy afhellende hebben, om niet in de noodzaakelykheid te geraaken, van den vlugsten Spiritus afzonderlyk op te vangen. Dan hier door komt gy in nieuwe ongelegendheden, die ik, voor dat ik den Eenvoudigen Toestel beschreef, meer dan eens ondervonden heb.

Gy weet immers dat de Lucht veêrkragtig is, dezelve zet door hette uit, en krimpt door verkoeling in. Het Vuur, onder eenig destilleervat aangebragt, zet de Lucht in het zelve vry aanmerkelyk uit, ontwikkelt de Kunstlucht, en dringt die door de Pyp in uw Molglas; wanneer uw eene Molglas vol is, stelt gy een ander over de Pyp, om meer op te vangen; dan wat gebeurt 'er, als uw vuur niet bestendig onderhouden, of niet van tyd tot tyd vermeerderd word? gelyk dit laatste in veele bewerkingen gansch niet te pas zoude komen. Zal, door de vermindering van een enkelen graad des vuurs, de Lucht in uwe destilleervaten niet inkrimpen? en zal deze, om het evenwigt te herstellen, het water uit de Tobbe niet naar zich tot in den ontfanger trekken? terwyl de stand van uwe Pyp oorzaak zal zyn, dat dezelve *als een Hevel blyft voortwerken*, en zal alle uwe overgehaalde Geest daar door niet onnut worden? De minste uitwendige verkoeling, tegen uwe destilleervaten, kan deze inkrimping te weegbrengen, en zie daar uw geheele oogmerk verydeld.

Immers, schoon ik van uwe Scheikundige naauwkeurigheid verwagte, dat gy bestendig zult zorge draagen, dat het vuur onder uwe destilleervaten niet verslappe, en van buiten op alles de naauwkeurigste agt zult slaan, om de inkrimping der Lucht in uwe destilleervaten in alle gevallen voor te komen, zo zie ik daar van de volstrekte onmoogelykheid in, aangezien uw vuur zo niet kan onderhouden worden, dat het

het zelve in het eene oogenblik niet eens een weinig heeter zoude kunnen worden, dan in het andere. Dog gesteld, dit ware eens mogelyk, dan nog zoude 'er eene andere reden zyn, die het onmogelyk maakte, om uwen Toestel, in alle gevallen, te bezigen; want daar zyn bereidingen, in welke, op sommige tyden der Luchtsontwikkeling, *de Lucht*, in de destilleervaten, *inkrimpt of vermindert*, niet tegenstaande eene gepaste en juist geregelde hitte. Wy worden hier van niet verwittigd, dan op het oogenblik, dat het reeds gebeurt, en als wy dit ondervinden, is de voortgebragte Spiritus in den Ontfanger, met het te rug keerende water uit de Tobbe, door de Pyp reeds vermeerderd, en nutteloos geworden.

Uwe bedenkingen zouden derhalven beter voorgekomen zyn, indien de Pyp, die naar het Molglas met water gaat, in een opwaards klimmenden stand geplaatst was, en gy de vles, om den vlugsten Spiritus afzonderlyk te verzamelen, volgens myn Toestel had behouden; voorts, indien gy deze Pyp zo hoog onder het Molglas had laaten opklimmen, dat het eind der Pyp, tot boven tegen den Bodem van binnen in het Molglas, aangeraakt was. Dan het natuurlyk gevolg van de veerkragt der Lucht in de destilleervaten zoude de proef ook hier doen mislukken; want het water uit het Molglas en Tobbe trekt op, niettegenstaande dezen opklimmenden stand der Pyp, gelyk een Zuiger van een Pomp, en men zal dus ook met deze verandering niet volkomen slaagen. Meer behoef ik hier thans niet by te voegen.

Ik beken, myn Toestel, met de Blaas, is niet zonder gebreken, om dat de doorknaaging der Blaas, in sommige Luchten, plaats heeft, en deszelfs doordringbaarheid aan andere fyne Luchten, een wezentlyk beletzel is, om dezelve voor ontäarding te bewaaren; dan omtrent dit laatste schynt gy in uwe bedenkingen niet bedagt geweest te zyn. Dit ondervond ik reeds lang, vóór de Beschryving van mynen Toestel, waarom ik thans de blaazen met oly insmeer, lenig maak, en met zemelen zagtjes uitwryve, waar door de blaasen tweemaal 24 uuren en langer de inflammabiliteit der Lucht kunnen bewaaren; dan ik stem toe dat 'er fyner Luchten kunnen zyn, waarom de Blaas zeer bedrieglyk is. Ik heb in het gebruik der Blaas dit gebrek toen plaats gegeeven voor andere gebreken, die my nadeliger voorkwamen; kan derhalven een Molglas met water

ter zonder zorg gebezigd worden, zoude het zelve zekerlyk voordeliger zyn.

Voorts is het insteeken der Glazen Pyp, in de destilleervaten willekeurig; is de opening der voegen naar uwe meening te groot, ik heb 'er niets tegen, dat gy een gat, in den ontfanger laat drillen; dog liever in den Hals, dan in den Buik der vles, om dat dezelve, daar dikker zynde, minder zal inscheuren. Wat de doorvreeting van het *Lutum* betreft, door de scherpheid van zommige Geesten; ik antwoorde, dat dezelve geschied, op ieder afzonderlyk deeltje der oppervlakte van het Lutum, en dat dit, derhalven, het zy dit Lutum groot of klein zy, met een evenmaatige byting geschied.

Nog iets omtrent het gebruik van de Blaas en het Molglas: in de bereiding van *Spiritus Salis fumans Glauberi* kan men noch Blaas, noch Molglas met water, gebruiken, om dat de Luchtdamp dezes Spiritus de Blaas doorvreeten, en, in aanraaking met water komende, terstond tot het zelve *overgaan*, *verminderen*, en als 't ware op de oppervlakte van dat water *versteenen* zal. Dus zoude men, in dit geval, volstrekt de kwik moeten bezigen in plaats van water. —— In *effervescentien*, daar vaste Lucht word ontwikkelt, zal de Blaas of het Kwikzilver in aanmerking koomen vóór water, om dat het water deze Lucht anderzins ten grootsten deele terstond zoude opslorpen.

Zie daar myn Heer en Vriend myne gedagten en ondervindingen op uwe bedenkingen openhartig medegedeeld. Inderdaad, gy hebt my werkzaam gemaakt, om naar andere middelen om te zien, ter volmaaking van deezen Toestel, en ik laat my voorstaan, dat ik thans op den weg ben, om daarin te slaagen. Wilt gy nu uwe handen met my in een slaan, om te zamen een Toestel, uit onzer beider Toestellen, te vervaardigen, dat volmaakter is, ik biede, tot nut der Scheikunst, u myne hulpe volvaardig aan. Ik ben met de vereischte agting,

Myn Heer!

Amsterdam,
den 10 Sept. 1785.

U Wel Ed. D. W. Dienaar en Vriend
W. VAN BARNEVELD.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DE KIEVIT.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

Om de *Kievit* aan te duiden, gebruiken de Grieken drie benaamingen, Ἀίξ, Ἄιγα en Ταὼς ἄγριος, de Latynen noemen haar *Capella* en *Vanellus*, de Italiaanen *Paonzello*, de Franſchen *Vanneau*, de Engelſchen *Lapwing*, de Zwitzers *Gyfitz*, de Hoogduitſchers *Gyvit*, de Portugeezen *Byde*, de Poolen *Cazayka*, de Zweeden *Wipa*, en de Turken *Gulguruk*.

Den Franſchen naam *Vanneau* ſchynt deeze Vogel ontleend te hebben van het geraas, 't geen hy, vliegende met zyn vleugelen, maakt, en veel gelykheids heeft met het geluid van een wan, geſchud om graan te zuiveren; de Engelſche *Lapwing* heeft ook betrekking op het geduurig en geluidgeevend ſlaan zyner vleugelen. De Grieken hadden, behalven de twee eerstgemelde naamen, op 't geluid deezes Vogels ſlaande, hen den laatſten of dien van *Wilde Paauw* gegeeven, ter oorzaake van zyn Kuif en aartige kleuren; ondertusſchen is de Kuif der *Kievit* zeer verſchillende van die der *Paauw*, alleen beſtaande in lange zeer dunne veertjes; en de kleuren haarer Pluimadie, die onder aan het lyf wit is, vertoonen, alleen op een vry donkeren grond, een ſchitterenden en na goud trekkenden weerſchyn voor 't van nabyziend oog. Veele der gemelde naamen zyn, gelyk de Nederduitſche, ontleend van 't geluid, zo ook de Franſche, op veele plaatzen, als *Dix-huit*, *Pivite* en *Kivite*. Opvliegende, ſlaat zy dit geluid een of twee maalen, en herhaalt het dikwyls onder het vliegen, zelfs in den nagt, volgens het getuigenis van RZACZYNSKI: zy is ſterk van vleugelen, en bedient 'er zich veel van; zy vliegt langen tyd agter een, en beklimt een verbaazende hoogte; op den grond zittende, ſchiet zy op, vliegt by kleine horten voort.

Zeer lustig is deeze Vogel, onophoudelyk, in beweeging; hy maakt in de lugt de vreemſte gebaaren, neemt allerlei houdingen aan, zelfs met den buik om hoog vliegende, dan eens op de eene en andere zyde, met de vleugels rechtſtandig; geen Vogel evenaart hem in deeze vlugge beweegingen.

De

De *Kieviten* komen, met het begin van Maart, of op 't einde van February, by groote benden, in onze velden, met een Zuiden wind nederstryken; zy zoeken het Veldgewas, en 's morgens vogtige landeryen, om 'er de Wormen te betrappen, die zy met eene byzondere behendigheid uit den grond weeten te doen komen. Wanneer de *Kievit* die kleine aardhoopjes ontmoet, door de Wormen agtergelaaten, haalt zy ze een weinig om, en, het gat ontbloot hebbende, trapt zy dan den kant des grond met den poot, houdt het oog onwrikbaar op het gat gevestigd, en het lyf voorts stil; deeze kleine beweeging is genoeg om den Worm te doen uitkruipen, die zich niet vertoont of hy wordt opgesnapt. 's Avonds hebben zy 'er een anderen trant op; zy loopen door het wassend groen, en voelen onder haare pooten de Wormen, die met de koelte boven komen, wanneer zy zich ryklyk vergasten; voorts wassen zy, in eenig nabyzynd water, Bek en Pooten af.

Zeer bezwaarlyk laaten zy zich naderen, en schynen van zeer verre den Vogeljaager te ontdekken: gemaklykst vallen ze als het sterk waait; want dan kunnen ze zeer bezwaarlyk opvliegen. Wanneer zy zich byeen verzameld hebben, en gereed staan om te gelyk te vertrekken, beweegen ze allen te gelyk haare vleugels, en daar deeze van binnen wit zyn, en de *Kieviten* digt byeen zitten, schynt de plek gronds door hunne menigte bedekt, die zich eerst zwart vertoonde, eensslags in wit te veranderen; maar deeze groote Maatschappy, die de *Kieviten*, by haare eerste overkomst, uitmaaken, wordt verbrooken, zo ras de eerste voorjaarswarmte zich laat voelen; twee of drie warme dagen zyn genoeg om ze te doen scheiden. Het teken wordt gegeeven door de gevegten, die de Mannetjes met elkander houden; de Wyfjes schynen te vlugten, en gaan het eerst weg uit het midden van den hoop, als of zy zich des geschils niet aantrokken; doch met de daad om de strydenden tot zich te lokken, en hun een nauwe en zagte verbintenis te doen aangaan, in welke ieder Paar zich vergenoegt, staande drie Maanden dat de Paartyd en de zorg voor het kroost duurt.

Zy leggen in April drie of vier langwerpige Eijeren, donker groen, met zeer veel zwarte stippen; het Wyfje legt ze neder in moerassige velden op kleine aardhoogten, boven het waterpas des lands; eene voorzorg, welke zy schynen te draagen om ze voor den overloop des wa-

ters te beschutten; doch die niet te min hun het middel beneemt om het nest te bedekken, en 't zelve geheel bloot laat: om eene geschikte broedplaats te maaken, agt het Wyfje het genoeg in het kruid, een klein rond te vervaardigen, 't geen welhaast verdort, door de hette van den broedenden Vogel: wanneer men het veldgewas nog fris vindt, oordeelt men dat de Eijeren niet lang bezeten zyn. Men houdt deeze Eijeren zeer goed om te eeten, en in veele Landschappen verzamelt men 'er duizenden, om ze ter markt te brengen. Men zou mogen vraagen, of dit geen roof is, aan de Natuur gepleegd, daar wy, dus doende, de beginzels van eene Vogelsoort, welke wy niet kunnen vermenigvuldigen, wegneemen? De Eijeren der Hoenderen en andere Huisvogelen behooren ons, van wegen de zorge, welke wy draagen voor derzelver vermenigvuldiging: doch die der vrye Vogelen komen toe aan de algemeene Moeder aller weezens.

De Broedtyd des *Kieviten* duurt, gelyk die van meest alle andere Vogelen, twintig dagen; het Wyfje zit steeds op 't nest. Indien eenig ontrustend voorwerp het Wyfje dwingt het nest te verlaaten, kruipt het een stuk wegs door het Veldgewas heen, en vliegt niet op dan wanneer het zich op eenen vry goeden afstand van het nest verwyderd vindt, ten einde haar opvliegen de plaats niet aanwyze: de oude Wyfjes, aan welken de Eijeren ontnomen zyn, stellen zich niet weder bloot aan het broeden in een moerassig land; zy wyken na de Koornvelden, die hoog opgeschooten gewas hebben, en leggen daar geruster een tweede broedzel; de jonge, minervaarene, stellen een tweede broedzel aan gelyk gevaar als het eerste bloot, en broeden zomwylen drie keeren op een en dezelfde plaats; doch ten lesten leggen zy maar twee Eijeren, of zelfs maar één.

De Jonge *Kieviten* loopen, binnen twee of drie dagen, naa dat ze ter wereld kwamen, in het veldgewas, den Vader en de Moeder volgende: deeze verraaden zomtyds, door eene overmaat van bezorgdheid, hun klein gezin, 't zelve ontdekkende, door onder een onrustig geschreeuw over het hoofd der Vogelaaren te vliegen; dit geschreeuw verdubbelen zy, naar maate men de plaats nadert, waar de Jongen, op het eerste teken van onraad, zich vlak op den grond hebben nedergevlyd; zich gejaagd vindende, gaan zy loopende voort, en het is zeer bezwaarlyk, zonder hond, ze magtig te worden: want zy zyn zo vlug als de Patryzen. Een zwartagtig dons bedekt ze als dan, over-

overkleed met lange witte vederen; maar met de maand July ruijen zy, en krygen die ſchoone Pluimadie.

Als dan neemt de groote Maatſchappy weder een aanvang; alle de *Kievіten* van een moerasſige ſtreek jong en oud verzamelen byeen; die der omſtreeksliggende komen 'er by, en, binnen weinig dagen, zyn ze ten getale van vyf- of zes honderd by elkander. Zy tuimelen in de lugt, of zwerven in de velden, en verſpreiden zich, naa den regen, in de bebouwde landen.

Men houdt deeze Vogels voor onbeſtendig, en waarlyk zy verblyven zelden meer dan vier- en twintig uuren in een ſtreek; doch deeze onbeſtendigheid is gegrond op hunne -weezenlyke behoefte: wanneer een land in één dag van Wormen geledigd is, wordt de bende genoodzaakt 's anderen daags een anderen oord te zoeken. Met de maand October zyn de *Kievіten* zeer vet, om dien tyd vinden zy den grootſten overvloed van voedzel; dewyl, in dit vogtig jaarſaiſoen, de Wormen by duizenden uit den grond kruipen. Maar de koude winden, die omtrent het einde dier Maand waaijen, doen ze weder in de aarde kruipen, en noodzaaken de *Kievіten* te vertrekken: dit is de oorzaak, dat alle op Worm-aazende Vogelen, in onze Landſtreeken, en in 't Noorden, heenen gaan; zy zoeken hun voedzel in 't Zuiden, waar dan de regentyd een aanvang neemt; doch, door eene zelfde noodzaaklykheid, vinden zy zich gedrongen, met den Voortyd, zich na de Zuidelyke Gewesten te begeeven; de overmaat van Warmte en Droogte brengt daar hetzelfde uitwerkzel te wege, als de overmaat van Koude by ons; de Wormen verdwynen, en vertoonen zich niet aan 's aardryks oppervlakte dan wanneer dezelve vogtig en gematigd is. ——— De Heer BAILLON, aan wien wy de keurigſte berigten wegens de Natuurlyke Historie der *Kievіten* verſchuldigd zyn, verſterkt ons in dit denkbeeld, van de oorzaak van de wederkomst der Vogelen uit het Zuiden in het Noorden, door eene waarneeming, die hy zelve deedt op de *Antilles*. „ De aarde," ſchryft hy, „ is, geduurende zes maanden van het Jaar, op de *An-* „ *tilles*, van eene verbaazende hard- en droogheid; in al „ dien tyd ontvangt dezelve geen drup regens. Ik heb in „ de valeijen ſpleeten gezien, vier duimen wyd en eenige „ voeten diep; 't is onmogelyk dat als dan eenige Worm „ aan 's aardryks oppervlakte zich onthoude; ook ont- „ dekt men in dien tyd der droogte geen een Wormëe- „ tenden Vogel op die Eilanden; doch zo ras de Regen-

 „ tyd

„ tyd aanvangt, ziet men die Vogels met geheele benden „ aantrekken, welke ik oordeelde te komen uit het laage „ en vogtige land der Oostkust van *Florida*, van de *Caiques* en de *Turkſche Eilanden*, en eene menigte andere „ onbewoonde Eilanden, ten Noorden en Noordwesten „ van de *Antilles* gelegen. Alle die vogtige plaatzen zyn „ de geboorteplaatzen der Watervogelen deezer Eilanden, „ en misſchien van een gedeelte des grooten Vasten „ Lands van *America*." ——— Deeze orde in 't vertrekken en wederkeeren der Wormëetende Vogelen, is dezelfde in geheel ons Halfrond; wy hebben 'er een byzonder bewys voor in de *Kieyiten*. In *Kamtſchatka* wordt de Maand October, de *Maand der Kieviten*, geheeten; zy vertrekken dan van daar even als uit onze ſtreeken (*).

Belon ſchryft, dat de *Kievit over geheel den aardbodem bekend is*; in de daad, deeze Vogelſoort is zeer wyd verſpreid. Wy hebben reeds gezien, dat deeze Vogels tot in den Oostlykſten uithoek van *Aſie* gevonden worden; zy komen desgelyks voor in de binnenſte Landſchappen van dit wydſtrekkend gebied (†) en door geheel *Europa* heen. Op 't einde des Winters, vertoonen ze zich by duizenden in onze Landſchappen *Brie* en *Champagne*, zy worden in groote menigte gevangen; volgens de verzekering van den Heer hebert, blyven 'er in *Brie* eenigen tot het diepst des Winters over. Olina ſtelt in *Italie* de groote vangst der *Kieviten* in November, en het blykt uit zyn berigt, dat men aldaar deeze Vogels, den geheelen Winter door, by benden byeen ziet (§).

De *Kievit* levert een zeer geagt wild op; in *Lotharinge* is een ſpreekwoord: *Die geen Kievit geëeten heeft, weet niet hoe Gevogelte ſmaakt.* Ondertusſchen hebben de zodanigen, die de keurige grensſcheiding ſtelden van Godsdienſtige onthouding, de goedheid gehad om de *Kievit* onder de Spyzen te tellen, die de onthoudenſte Mensch mag gebruiken.

'Er is geen onderſcheid van grootte tusſchen het Mannetje en Wyfje; doch 'er doet zich eenig verſchil op in de kleuren der Pluimadie; ſchoon aldrovandus zegt, 't zel-

(*) *Pikis Koatch*, of *Pikis* alleen, wordt deeze Vogel geheeten. Gmelin *Voyage & Siberie.*

(†) *Lettres edifiantes, Trentieme Recueil.* p. 317.

(§) Olina. p. 21.

't zelve niet bemerkt te hebben: over 't algemeen bestaat dit verschil daar in, dat de kleuren by het Wyfje zwakker, en de zwarte gedeelten met grys gemengd zyn. Haar Kuif is ook veel kleinder dan die van het Mannetje, wiens Kop grooter en ronder is; de Pluimadie van deezen Vogel is dik, en het dons sterk, dit dons is zwart naby het Lyf; het bovenste en de rand der Vleugelen, na de Schoft, zyn wit, als mede de Buik, de twee buitenste Staartpennen en de eerste helft der overige: daar is een witte stip aan elke zyde van den Bek, en een streep van dezelfde kleur boven de oogen in de gedaante van een Wenkbrauw: al het overige der Pluimadie is zwart in den grond, maar verrykt met een schoonen metaalkleurigen weerschyn, na het groene en goudkleurige trekkende, bovenal op den Kop en aan de veeren; het zwart aan de Keel en den Voorhals is met witte vlekken gemengd; doch dit zwart vormt alleen op de borst een breede ronde plek; die, gelyk het zwart der Vleugelpennen, schittert met een metaalglans; de Dekveeren van den Staart zyn ros; doch daar 'er zich dikwyls eene verscheidenheid opdoet in de Pluimadie van de eene en andere *Kievit*, zou een breeder verslag van de byzondere kleuren geheel overtollig zyn. Wy merken alleen nog op, dat de Kuif niet in het voor- maar in het agterhoofd is ingeplant, 't geen aan dezelve meer bevalligheids byzet: dezelve bestaat uit vyf of zes, tedere, snavelagtige veertjes, schoon zwart van kleur, welker twee bovenste de andere bedekken en veel langer zyn; de zwarte Bek is klein en kort, en na 't einde omgekromd. WILLUGHBY merkt op, dat de Ooren van de *Kievit* veel laager staan dan in andere Vogels: de Pooten zyn hoog, dun en donker rood, als mede het benedenste kaale gedeelte der schenkelen; de staart steekt niet buiten de ingeslaagene Vleugelen uit, de geheele langte des Vogels haalt elf of twaalf duimen, en de zwaarte staat gelyk met die van een gemeene Duif.

Men kan de *Kieviten* als Huisvogels, volgens OLINA, voeden met het hart van een Os, in reepen gesneeden; zomtyds zet men ze in de tuinen, waar zy van dienst zyn om Wormen en Insecten te dooden; zy blyven 'er gaarne, en poogen niet weg te vliegen. Deeze gemaklykheid om dien Vogel in een gevangen staat te houden, ontstaat veel eer uit domheid dan uit gehegtheid aan den Eigenaar. GESNER spreekt van witte en donkergevlekte *Kieviten*, van *Kieviten* zonder Kuif; doch hy zegt 'er niet genoeg van, om

om te beslissen, of de eerstgemelde niet enkel toevallige verscheidenheden zyn, en het dunkt ons, dat hy zich, ten opzigte van de laatstgemelde, bedriegt, en de *Plevier* voor de *Kievit* neemt; hy schynt 'er zelve aan te twyfelen: want hy stemt elders toe dat hy de *Plevieren* weinig kende, die zeer zeldzaam is in *Zwitzerland*, en 'er bykans nimmer voorkomt, terwyl de *Kieviten* 'er in grooten getale zyn.

HOLLANDSCHE TURFASSCHE, DIENSTIG BEVONDEN TER BEMESTING DER WYNGAARDEN.

(*Journal General de France.*)

„ Wy hebben niet willen in gebreke blyven, om deeze Waarneeming, die door de Liefhebbers hier „ zo gemaklyk als onkostbaar kan beproefd worden, mede te deelen. Zy komt uit handen van den Heer LE „ GROS, Baron DE MARCHE, en is van volgenden in„ houd."

Men weet, dat men in *Artois*, waar de Baron DE MARCHE zyn verblyf houdt, geene Wynstokken heeft. De weinige Wyngaarden, welke men daar kweekt, brengen geen goede Druiven voort, dan wanneer ze tegen muuren op de zuiderzon geplaatst zyn; en dan nog gaat het bezwaarlyk. Hy liet, in 't verloopen jaar, verscheide nieuw ingeleide Wyngaardranken, op onderscheiden wyzen, bemesten. Het gunstigste voor zyn jonge Planten vondt hy de *Assche van Hollandsche Turf*, in *Artois* bekend onder den naam van *Cendre de Mer*. Hy is van gevoelen, dat het nuttig zou weezen de Wynstokken daar mede te bemesten; te meer daar de meeste Wynen, gelyk men wil, veel van hun deugd en geur verlooren hebben, zints men de Wynstokken met mest heeft aangezet. 't Zou gemaklyk weezen overal die *Turfassche* te krygen, en het vervoeren na de Wynstokken niet veel kan beloopen: dewyl één persoon in een mande genoeg kan draagen voor veertig of vyftig Ranken.

Een der Ranken, by welken hy nauwlyks een halven hoed vol deedt strooijen, schoot looten tusschen de acht en tien voeten lang: terwyl dezelve, in 't voorgaande jaar, niet meer dan twee voeten konden haalen. —— Dan men moet wel zorge draagen, om die *Turfassche* zuiver

ver te hebben, dat is, niet vermengd met drie vierde deelen ſtof, gelyk de *Turfaſche*, die men te *Artois* verkoopt, veelal is: men verzamelt geel ſtof, 't welk men by den weg vindt, en doet het onder de *Turfasſche;* dit mengzel voor den zelfden prys verkoopende, als of ze onvermengd ware.

VERSLAG VAN DE HEERLYKE EN SCHOONE VERTOONINGEN DIE HET NOORDERLICHT OP HOOGE NOORDLYKE BREEDTEN MAAKT.

(*Uit het Engelsch.*)

Omtrent den tyd des Herfst-zonnenſtand, ziet men, in de Eilanden van *Shetland*, tusſchen 60 en 61 Graaden Noorderbreedte geleegen, alle nagten het *Noorderlicht*, door de Inwoonders *Merry Dancers* of *vrolyke Dansſers* geheeten, 't welk over 't geheele Noorder Halfrond een breed en glansryk vertoon ſpreidt. —— Op deeze Noordlyk gelegene Eilanden, aanſchouwt men dit Licht op alle heldere avonden, en ſchenkt het grooten troost te midden der akelige en lange winternagten. Het komt doorgaans met de ſcheemring aan den Gezigteinder te voorſchyn, is blaaukleurig, naar 't geele trekkende: zomtyds blyft het in dien ſtand verſcheide uuren lang, zonder eenige zigtbaare beweeging: daar naa breekt het uit in ſtroomen van ſterker licht, zich in kolommen verſpreidende, verandert allengskens in duizenden van verſchillende gedaanten, afwisſelende in kleuren van geel tot het hoogſte rood. Dikwyls bedekken zy het ganſche Halfrond, en leveren dan het ſchitterendst vertoon op. De beweegingen zyn als dan verbaazend ſchielyk, en zy verbaazen den Aanſchouwer door de oogenbliklyke gedaanteveranderingen. Het barst uit op plaatzen waar niemand het te vooren zag, vaardig door het uitſpanzel ſchitterende; 't wordt ſchielyk uitgebluscht, en laat een eenpaarige donkere ſtreep agter. Deeze ziet men weder heerlyk, op dezelfde wyze, verlicht, en weder in donker verwisſeld. —— Op zommige avonden neemt dit Licht de gedaante aan van groote kolommen, aan de eene zyde van het donkerst geel, en aan de andere afneemende in helderheid, tot men het niet van het uitſpanzel zelve kan onderſcheiden. Meestentyds hebben ze eene ſterke ſchuddende beweeging, van het

het eene tot het andere einde, welke aanhoudt tot dat alles verdwynt.

Met één woord, wy, die alleen de uiterften zien deezer Noordlyke Lugtverhevelingen, hebben flegts een flauw denkbeeld van derzelver glans en beweegingen. Naar gelange van de gefteltenisfe des Dampkrings neemt dit Licht verfchillende kleuren aan: zomtyds een bloedroode, wanneer het een fchrikbaarend verfchynzel oplevert. De Landlieden neemen den toon van Propheeten aan, en verfchrikken de verbaasde Aanfchouwers met de vrees voor Oorlog, Pest, en Hongersnood. Dit bygeloof was niet byzonder eigen aan de Noordlyke Gewesten; en deeze Lugtverhevelingen zyn van geene laate jaartekening. De Ouden noemden ze het *Noorderlicht*, naar de onderfcheide gedaanten, welke het aannam, een *Balk*, een *Pyl*, een *Fakkel*, een *dansfende Geit*, het *Hol*, het *Vat*, enz. In vroegere tyden waren de Noorderlichten zeer zeldzaam, en trokken daar door meerder de opmerking. Van de dagen van PLUTARCHUS, tot die van den Gefchiedfchryver RICHARD BAKER, veronderftelde men, dat ze voorbeduidzels waren van groote Gebeurtenisfen; en de beangfte verbeeldingskragt fchiep 'er Legers van, die in het uitfpanzel kryg voerden.

Naa een vry geruimen tusfchentyd, zo ik veronderftel, vertoonde zich het Noorderlicht zeer fchitterend, in Maart des Jaars MDCCXV—XVI. De Wysgeeren floegen het gade. Het Gemeen hieldt het voor een merkteken der invoeringe van een nieuw Vorstlyk Huis. De nieuwigheid en vreemdheid heeft nu opgehouden, en de oorzaak wordt, met eene hooge maate van waarfchynlykheid, aan de groote hoeveelheid van Electrike ftoffe toegefchreeven.

In de *Yszee*, en op de Kusten van *Siberie*, is het Noorderlicht zo gemeen als in *Europa*, en vertoont zich doorgaans met foortgelyke veranderingen. Zeker foort verfchynt geregeld tusfchen het Noord-Oost en het Oosten, gelyk een verlichte Regenboog, met een aantal luchtkolommen daar uit ftraalende; beneden den boog is eene donkerheid, waardoor de Starren met eenigen glans heen fchitteren. De Inboorelingen merken dit Noorderlicht aan als een voorboode van Storm. ——— 'Er is eene andere foort, 't welk een aanvang neemt met zekere afzonderlyke ftraalen uit het Noorden, en andere uit het Oosten, voortkomende. Zy vermenigvuldigen allengskens tot zy het geheele uitfpanzel vervullen, en een glans verwekken zo

fchit-

schitterend als Goud, Robynen en Esmaranden; doch de verschynzels, die 't zelve vergezellen, vervullen de aanschouwers met schrik; want zy kraaken, sissen en spatten, en maaken een ruischend geluid, niet ongelyk aan dat van Kunst-vuurwerken. Het denkbeeld, dat het Noorderlicht aan de Electriciteit den oorsprong verschuldigd is, wordt door deeze beschryving zodanig versterkt, dat 'er bykans geen twyfel overblyft wegens de oorzaak dier Lugtverschynzelen. De Inwoonders zeggen, by dit verschynzel, dat 'er een hoop dolzinnigen voorby trekt. Elk Dier is van schrik getroffen, zelfs de Honden der Jaagers zyn met zulk een schroom bevangen, dat ze op den grond nedervallen, en onbeweeglyk blyven liggen tot het verschynzel voorby is.

In de jammerlyke streeken van *Hudsons Baay* is, desgelyks, geduurende den Winter, het Uitspanzel niet zonder schoonheden: Byzonnen en Zonnekringen zyn 'er algemeen; zeer helder en ryklyk geschilderd met alle de kleuren van den Regenboog. De Zon gaat op en onder met een langen kegel van geelagtig licht. De nagt wordt opgeklaard met het Noorderlicht, 't welk duizend verschillende straalen van verschillende kleuren door het geheele uitspanzel schiet, die door het schynzel der volle Maane niet weggenomen worden, en de Starren zyn als dan van eene vuurige roodheid.

BERIGT VAN HET LEEVEN EN DE SCHRIFTEN DES HOOGLEERAARS LEONARD EULER.

Ontleend uit de Eloge de M. LEONARD EULER, *den* 23 *Oct.* 1783, *In de Keizerlyke Academie der Weetenschappen voorgeleezen, door* NICOLAAS FUSS, *Hoogleeraar in de Wiskunde en Lid dier Academie te Petersburg.*

„ Hebben wy, door het mededeelen van twee Brieven, op zyn tyd, verslag gegeeven van den dood des grooten Wiskunstenaars LEONARD EULER, den 7 Sept. O. Styl, 1783 overleeden (*), wy kunnen niet nalaaten een breeder berigt van het Leeven en de Schriften diens verdienstlyken Mans, onzen Leezeren, ter „ hand

(*) *Zie de Algem. Vaderl. Letteroeff.* VI. D. II. St. bl. 131 enz.

„ hand te doen komen. De Hoogleeraar N. FUSS ftelt „ ons hier toe in ftaat."

✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝

De Academie van *Petersburg* kon niet nalaaten de dubbelverdiende fchatting eener Lofreden te betaalen aan de Naagedagtenisfe van den grootften Wiskunftenaar, dien dezelve ooit gehad heeft; een zyner beste Leerlingen, de Hoogleeraar FUSS, fprak dezelve uit; het voornaamfte, dien grooten Man en zyne Schriften betreffende, komt hier op neder.

LEONARD EULER zag te *Bafel*, op den 15 April, des Jaars 1707, in 't welk ook de Graaf *de Buffon* gebooren werd, het eerfte Leevenslicht. Zyn Vader gaf hem, in 't eerst zyner opvoedinge, eenige kennis van de gronden der Wiskunde: dan zo ras hy zich op de Wysbegeerte begon toe te leggen, gaf hy zich bykans geheel aan de Wiskunst over, met eene zo bepaalde geneigdheid, en zo groot eene gefchiktheid tot die Weetenfchap, dat zyne vorderingen zyne Leermeesters verfteld deeden ftaan. Welhaast geraakte hy in kennis met JEAN BERNOULLI, de grootfte Wiskunftenaar van zyn tyd, die hem ras van alle zyne andere Leerlingen onderfcheidde, dan geen ingang kunnende verleenen aan de verzoeken des jongen Wiskunstenaars, om hem byzondere lesfen te geeven, boodt hy hem aan, alle zwaarigheden, welke hy in een week tyds mogt ontmoet hebben in het beoefenen van de zwaarfte werken der Wiskundige Schryveren, des Saturdags op te losfen. Eene overheerlyke Leerwyze; doch die niet kan gelukken, dan met een vernuft, zo vuurig gepaard met eene zo onvermoeide bevlytiging, als EULER bezat, gefchikt om eerlang een Leermeester, die een Tydperk gezet heeft in de Gefchiedenis der Wiskundige Weetenfchappen, voorby te ftreeven.

In den Jaare 1723 beklom hy den trap van Meester der Kunften. De beide Zoonen van BERNOULLI, in den Jaare 1725, op de Academie te *Petersburg* beroepen zynde, zogten 'er voor hem eene plaats; dan om 'er zich toe bekwaam te maaken, lag hy zich op de Geneeskunde toe: dit belette hem niet om eene Verhandeling te fchryven over *de Natuur en den Voortgang des Geluids*, en een antwoord op eene Vraage, over het *Masten der Schepen*, welke de Academie der Weetenfchappen te *Parys*, den twee-

tweeden Prys, in den Jaare 1727, waardig oordeelde. Dit geschrift, en een der stellingen door hem verdeedigd om de opgevalle plaats, als Leeraar in de Natuurkunde, te *Basel* te verwerven, toonen dat de Heer EULER reeds vroegtyds het oog geslaagen hadt op de Zeevaardkunde; eene Weetenschap, welke hy naderhand met zo veele nieuwe ontdekkingen verrykte.

De eerste Deelen van de *Academie* te *Petersburg* leverden verscheide gewigtige Vertoogen op van deezen jongen Wiskundigen, waar in eene wondere gemaklykheid, om de zwaarste voorstellen op te lossen, doorstraalde.

'Er waren geen Werken over de Beweeging, uitgenomen twee of drie, welker onvoldoenendheid EULER kende; hy zag met leedweezen dat de beginzels der Wysbegeerte van NEWTON en de *Phoronomie* (of de Weetenschap van de Beweeging der vaste en vloeibaare Lichaamen) van den Hoogleeraar HERMAN, Schryvers, die het best daar over geschreeven hadden, onder het dekkleed der *Synthetische Leerwyze*, den weg verborgen, langs welken zy de werktuigkunde met zo veele gewigtige ontdekkingen verrykten; hy bezigde, om die aan te wyzen, de *Analytische Leertrant*, welke hy zo meesterlyk verstondt, en hem in staat stelde om eene menigte van vraagstukken, welker oplossing niemand voor hun hadt durven onderneemen, op te lossen. Hy voegde zyne Ontdekkingen by die van andere Wiskunstenaaren, en bragt alles tot een Stelzel. De Academie deedt dit Werk in den Jaare 1736 in twee Stukken in 4to drukken. Dit Werk plaatste den Schryver in den rang der eerste Wiskundigen van *Europa*; hier toe wrogt ook mede zyne Oplossing van het Vraagstuk, over de *Isoperimetrische Figuuren*, (dat zyn de zodanige die eenen gelyken omtrek hebben: maar desniettegenstaande naar haare vlakte ongelyk zyn.) Een vraagstuk zo beroemd door het geschil tusschen de twee Broeders JACQUES en JEAN BERNOULLI, daar ieder hunner de Oplossing meende gevonden te hebben, terwyl geen van hun beiden het stuk in al deszelfs uitgestrektheid begreep. Het aantal en de verdienste van alle de Verhandelingen, welke EULER verschafte, in de Deelen der Academie, verbaasde, en men kon niet begrypen hoe één Mensch tot zo veel arbeids was opgewassen.

De Muzyk was een zyner uitspanningen; en hy gaf, in 't jaar 1739, eene Verhandeling in 't licht over de Theorie en de Berekening der Accorden, waar in men nieuwe deuk-

denkbeelden aantreft, die waarschynlyk groote Muzykanten van dienst zouden weezen, indien het hun mogelyk ware de berekeningen des Wiskunstenaars te volgen. EULER stelde ten grondbginzel, waar op hy afging, dat het vermaak der Muzyk bestaat in de gewaarwording der betrekkingen, welke de klanken tot elkander hebben, zo ten aanziene van den duur in derzelver opvolging, als ten opzigte van de veelvuldigheid der schommelingen in de lugt verwekt. 't Is op dit bovennatuurkundig beginzel op alle de deelen der Muzyk toegepast, dat het Stelzel van EULER rust.

De Heer EULER deelde, in den Jaare 1740 den Prys van de Academie der Weetenschappen, met DANIEL BERNOULLI en MACLAURIN, twee der beroemdste Wiskundigen ooit bekend. Dit was het beginzel zyns arbeids over de Aantrekking en het Wereldstelzel, de gewigtigste toepassing, welke van de Wiskunde kan gemaakt worden, en waarin niemand zich dermaate met voordeel onderscheiden heeft als EULER.

De Koning van *Pruissen*, de Academie te *Berlyn* herstellende, riep hem derwaards. Die Vorst schreef onzen Geleerden uit de Legerplaats by *Richenbach*, te midden van zyne Oorlogsverrigtingen, welke in diens boezem de liefde tot de Letteren nooit deeden verflaauwen. Zints dien tyd heeft EULER niet afgelaaten de Memorien dier Academie met veele en diepuitgewerkte Stukken te vervullen; hy hieldt de hand ook aan die der Academie van *Petersburg*, welke hem een Jaargeld liet behouden.

De Zeevaard en het Scheepbouwen behooren tot die Voorwerpen, welke op het zeerst verdienden de naspeuringen van onzen Grooten Wiskundigen gaande te houden. In den Jaare 1749 gaf hy eene breeduitgewerkte Verhandeling over die stoffe in 't licht. Daar de Heer BOUGUER in 't Jaar 1746 zyn heerlyk werk uitgegeeven hadt, waarin hy eene verlichte daadlyke oefening met de diepste bespiegeling paarde, verschafte EULER in 't Jaar 1773 eene volkomene Bespiegeling over het Bouwen der Schepen, hoe zich van dezelve te bedienen, geschikt naar de bevatting van allen, die zich op de Zeevaart toeleggen. Nimmer heeft een Wiskundig Werk een schitterender opgang gemaakt: te *Parys* werd 'er terstond eene nieuwe uitgaave van vervaardigd. Men voerde 't zelve in op de Schoolen tot onderwys der Zeelieden. De Koning beschonk EULER met eene belooning van 6000 Livres, „ voor het nut 't geen zyne „ veel-

„ veelvuldige ontdekkingen *Frankryk* en alle verlichte „ Volken gedaan hadden;” dit zyn de uitdrukkingen der Uitgeeveren van den *Paryſchen Druk.* De Heer TURGOT, toen ten tyde Controleur Generaal, haalde, op aanzoek van den Marquis DE CONDORCET, den Koning over, tot dit betoon van Edelmoedigheid, en de Keizerin van *Rusland* voegde 'er eene belooning van 8000 Livres by.

Een der diepzinnigſte Werken van den Heer EULER is de *Integral* Rekening; hy heeft de perken van die verheevene Rekening veel wyder uitgezet, dan de Uitvinders hadden durven verhoopen. Het Derde Deel behelst de nieuwe ſoort van Rekening, met welk hy de *Analyſis Infinitemale* verrykt heeft, te weeten die der veranderingen. Het vraagſtuk, wegens de *Iſoperimetriſche Figuuren*, hadt 'er hem het eerſte denkbeeld toe verſchaft. Dit denkbeeld werd gevat door den Heer DE LA GRANGE, waardigen Opvolger van den Heer EULER op de *Berlynſche* Academie. Hy ontdeedt dezelve van al het *Géometriſche*, en maakte 'er een Analytisch Vraagſtuk van, en bragt het zo verre, dat hy het ontbondt door eene nieuwe wyze van rekenen, welke de Heer EULER naderhand volmaakte onder den naam van *Calcul des Variations*; dewyl de betrekking, tusſchen de veranderlyke hoeveelheden, daarin zelve als veranderlyk beſchouwd wordt.

EULERS Verhandelingen over de Gezigtkunde hebben de eerſte aanleiding gegeeven tot de ſchoone ontdekking der *Acromatiſche* Verrekykeren, door DOLLOND vervaardigd, welker aangelegenheid voor de Starrekunde de geheele wereld kent.

In den Jaare 1766 deedt de Keizerin van *Rusland*, die den Heer EULER wilde wederſchenken aan de Academie tot welke hy in zyne jeugd behoord hadt, hem zo groote aanbiedingen voor zyn Perſoon en Familie, dat de Koning van *Pruisſen* hem het verlof, om dezelve te aanvaarden, niet kon weigeren. Korten tyd naa zyne aankomst te *Petersburg*, ſtortte hy in eene zeer gevaarlyke ziekte, die hem bykans geheel van 't gebruik zyns gezigts beroofde: dan dit ongeluk belette hem niet zyne Wiskundige Werken voort te zetten.

De aankomst van den Heer KRAFFT ſtelde hem in ſtaat om een Ontwerp uit te voeren reeds voor lang door hem geſmeed: om naamlyk in één Lichaam te vereenigen alles wat hy, in een tydverloop van dertig Jaaren, gedaan hadt, tot volmaaking der Werktuigen van de Gezigtkunde. Hy

ſloeg

floeg de hand aan dat Werk met zyne gewoone leevendigheid, en liet, in de Jaaren 1769, 1770 en 1771, drie Deelen in 4to over de Doorzigtkunde drukken.

Zyne Waarneemingen over de Maan hebben hem een groot gedeelte zyns leevens bezig gehouden. Reeds, in den Jaare 1746, deelde hy aan 't Gemeen zyne Maantafels mede, en in 't Jaar 1753, eene Theorie over de Beweegingen der Maane, van welke naderhand TOBIAS MAYER gebruik gemaakt heeft, om de Tafels, van welken zich de Starrekundigen thans bedienen, te berekenen. Die in *Engeland* zitten, over de lengte op Zee, beslooten aan de Weduwe van den Heer MAYER een Prys te schenken; doch lieten, ten zelfden tyde, aan den Heer EULER een Gift toekomen van 300 Louïsen, tot eene belooning dat hy aan MAYER de Theoremes of Formulen bezorgd hadt, die deezen in staat stelden om zo veel toe te brengen tot het gewigtig Vraagstuk, wegens de lengte op Zee.

De groote Verhandeling van EULER met zyne Maantafelen verscheen in 't Jaar 1772; dit uitgebreid Werk vervaardigde hy in zyne blindheid, geholpen door zyn Zoon JEAN ALBERT EULER, den Heer KRAFFT en den Heer LEXEL, die niet aflieten hem hunnen bystand te leenen. Door dit middel vervaardigde hy een groot aantal Memoriën. Nimmer heeft een Wiskundige zo veel gearbeid als hy, zo veel onderwerpen behandeld, en met zo groote schreden vorderingen gemaakt, in de Wiskundige Weetenschappen. Hy overleedt den 7 September O. Styl, aan eene Beroerte. Hy was zints eenige dagen bezig geweest aan berekeningen over de Lugtbollen van MONTGOLFIER; de Academie der Weetenschappen heeft ze doen drukken in het Deel zyner Gedenkschriften, voor 't Jaar 1781, 't welk in dit Jaar 1785 uitkomt.

Van dertien Kinderen, in zyn eerste Huwelyk verwekt, zyn 'er acht in derzelver Kindschheid gestorven; drie Zoons en twee Dogters volgden hem na *Petersburg*; doch geene dan de Zoons hebben hem overleefd. De oudste, die zints lang de voetstappen zyns Vaders drukt, is met rede beroemd, zo door zyne eigene Werken als door het aandeel, 't welk hy gehad heeft aan den laatsten arbeid zyns Vaders, en verscheide Pryzen behaalde op de Academien van *Petersburg*, van *Parys*, van *Munchen* en *Gottingen*. —— De tweede Zoon, Arts van haare Keizerlyke Majesteit en Raad, deelt in eene agting, verdiend door zyne kunde, en door den yver, welke hy betoont in het waarneemen zyns

Be-

Beroeps. De Jongste Luitenant Colonel der Artillery, en Bestuurder van de Wapenmaakery te *Sisterbeek*, is by de Geleerden bekend door zyne Starrekundige Waarneemingen; hy was een der gezondenen om den overgang van *Venus* waar te neemen. De oudste Dogter van den Heer EULER, in den Jaare 1781 overleden, was getrouwd aan den Heer DE BEL, Majoor der Algemeene Staaten, en de jongste was gehuwd aan den Baron VAN DEHLEN: zy stierf op haar Landgoed in het Hertogdom van *Gulik*, in 't Jaar 1780. Deeze vyf Kinderen hebben den Heer EULER Grootvader doen worden van acht- en dertig Kleinkinderen, van welken 'er nog zes- en twintig leeven.

UITTREKZEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN, IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX, MET DE SCHEPEN DE Resolution EN Discovery, OM ONTDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

(*Vervolg van bladz.* 490.)

Oonalastika werd door Capitein COOK, op den tweeden van July MDCCLXXVIII, verlaaten, en hy zette den koers Noordwaards. Op den derden van Augustus verloor hy den Heer ANDERSON, zyn Chirurgyn, die reeds twaalf maanden aan de Teering geweest was. Om de gedagtenis van dien waardigen Man te vereeuwigen, aan wien hy veele keurige waarneemingen, de Natuurlyke Historie betreffende, te danken hadt, noemde hy een Eiland, kort naa diens overlyden ontdekt, *Andersons Eiland*. Op den negenden dier maand kreeg Capitein COOK, den westlykften uithoek van geheel *America*, tot nog bekend, in 't gezigt, en gaf het den naam van *Kaap Prins van Wales* (*). Deeze Kaap ligt op de Noorder Breedte van 65°, 46′ en de Lengte van 191°. 15′. Van hier stak hy over na een Land-

(*) Behalven *Andersons Eiland*, werden 'er andere Eilanden, Kaapen, Baaijen, enz. door Capitein COOK waargenomen, op zyne reize van *Oonalastika* na *Kaap Prins van Wales*, alle nauwkeurig getekend op een Kaart van de *Noord-Westkust van America*, en de *Noord-Oostkust van Asia*.

Landhoek, die het Oostlykst gedeelte uitmaakt des Vastenlands van *Asia*, omtrent dertien mylen van *Kaap Prins van Wales* gelegen. Dit is, gelyk naderhand bleek, het Land *Tchutski*, door BEERING, in 't Jaar MDCCXXVIII, ontdekt. Capitein COOK ankerde aan de Zuidwest zyde van deeze Kaap, in een Baay, die hy, zynde deeze dag de tiende van Augustus, *St. Laurens* noemde. Zyne ontmoeting met de Inboorelingen droeg zich in deezervoege toe.

Als wy in deeze Baay lagen, zagen wy aan den Noordlykften oever een Dorp en eenig volk, dat, op 't gezigt der Schepen, met verlegenheid en vreeze bevangen fcheen. Wy konden duidelyk befpeuren dat eenige Perfoonen, met goederen op den rug, landwaards in liepen. By deeze wooningen ftelde ik my voor te landen, en voer daar heen met drie gewapende booten, vergezeld van eenige Officieren. Omtrent dertig of veertig man, ieder gewapend met een Piek, Boog en Pylen, ftonden op een opgaanden grond, digt by het Dorp. Als wy nader kwamen, traden drie hunner na ftrand toe, namen beleefd hunne mutzen af, en boogen zeér laag. Wy beantwoordden deeze beleefdheid; doch zulks boezemde hun geen vertrouwen genoeg in om onze landing af te wagten; want, toen wy de boots op 't ftrand haalden, traden zy te rug. Ik volgde hun, alleen, ongewapend: door tekenen en gebaaren beduidde ik hen dat zy zouden ftaan blyven, en eenige geringe gefchenken ontvangen. In beantwoording hier van gaven zy my twee Vosfenhuiden en een paar Zeehondentanden. Ik kan niet zeggen of zy dan of ik eerst de gefchenken overgaf: want het fcheen my toe, dat zy deeze dingen tot dat einde medegenomen hadden, en zy ze my zouden gefchonken hebben, fchoon ze van my niets ontvangen hadden.

Zy fcheenen zeer vreesagtig en voorzigtig, en gaven, door tekenen, hun verlangen te kennen, dat ik niet zou toelaaten dat 'er meer van ons volk aan land kwam. Wanneer ik myn hand lag op den fchouder van een hunner, ging hy eenige fchreden te rug. Naar gelange ik voorttrok, traden zy agteruit, altoos in eene houding, gereed om gebruik te maaken van hunne Pieken; terwyl zy, die zich op de hoogte bevonden, gereed ftonden, met Pyl en Boog hunne Landgenooten by te fpringen. Zonder dat ik het bemerkte, hadden twee of drie myner medegenomene manfchap zich onder hun vervoegd. Eenige koraalen, uitgereikt aan die naast ons ftonden, veroor-

zaak-

maakten wel haast zekere maate van vertrouwen: zodanig dat zy zich niet ontrustten, toen 'er meer van onze manschap zich by ons vervoegden: allengskens begon 'er eenige ruiling. Voor Mesjes, Koraalen, Tabak, en dergelyke, gaven zy ons eenige stukken hunner kleedinge en eenige Pylen. Doch niets van 't geen wy by ons hadden kon hen beweegen om een Piek of een Boog af te staan. Deeze hielden zy altoos in gereedheid, en alleen lagen vier of vyf persoonen dezelve af, terwyl zy voor ons zongen en dansten: en zelf toen plaatsten zy ze, in zulker voege, dat ze dezelve in een oogenblik konden opvatten, en te hunner gerustt stelling verzogten zy, dat wy zo lang zouden nederzitten.

De Pylen waren gepunt met been of steen; slegts eenige hadden baarden, en eenige een ronde punt. Ten welken einde zy de laatstgemelde gebruiken, kan ik niet zeggen, of het moet zyn om kleine Dieren te dooden, zonder de huid te beschadigen. De boogen waren even eens als die wy gezien hadden op de *Amerikaansche Kust*, en gelyk de *Esquimaux* gebruiken. De pieken of speeren waren met yzer of staal gepunt en van *Europisch* of *Asiatisch* maakfel: niet weinig moeite was 'er aangewend om ze te vercieren met snywerk en inlegzels van koper en zeker wit metaal. Zy, die met boog en pylen gereed stonden, hadden de piek over de rechter schouder hangen aan een lederen riem: over den linker schouder hing een lederen gevulden pylkoker: eenige deezer pylkokers waren, schoon van rood leder, fraay gestikt, en met andere cieraaden opgepronkt.

Verscheide andere dingen, inzonderheid hunne kleeding, weezen uit, dat zy een veel grooter maate van vernuft bezaten, dan wy zouden verwagten onder een zo Noordlyk gelegen volk aan te treffen. Alle de *Americaanen*, die wy gezien hadden, na onze landing aan die kust, waren klein van gestalte, met ronde dikke aangezigten, en uitsteekende kaakbeenen. Het volk, waar onder wy ons thans bevonden, geleek 'er niets na, het was kloek en welgemaakt, langwerpig van aangezigt. Met één woord, het vertoonde zich als een geheel ander volk. Wy zagen noch Vrouwen, noch Kinderen, Meisjes, noch Jongens, en geene oude lieden, uitgenomen één Man met een kaal hoofd, en hy was de eenige die geene wapens droeg. De andere scheenen uitgekooze Mannen, eer beneden de middelbaare jaaren dan 'er boven. De oude Man hadt een

zwarte ſtreep over zyn aangezigt, welken ik in anderen niet beſpeurde. Allen hadden zy doorboorde ooren, en eenige daar in glazen koraalen hangen: dit waren de eenigſte beſtendige cieraaden, die wy by hun ontdekten: zy droegen 'er geene in de lippen: dit is eene andere byzonheid, waar in zy verſchillen van de *Americaanen*, laatst door ons ontmoet.

Hunne kleeding beſtaat uit een muts, een rok, een broek, laarzen en handſchoenen, alle van leder gemaakt, alle wel toebereid: eenige met andere zonder 't hair. De mutzen ſlooten vry nauw om de hoofden; en, behalven deeze mutzen, die de meesten droegen, kreegen wy 'er van hun eenigen, van hondenvel vervaardigd, groot genoeg om hoofd en ſchouderen teſſens te dekken. Hun hair ſcheen zwart te weezen, dan hunne hoofden waren afgeſchooren, of het hair zeer digt daar by afgeſneeden; geen hunner droeg een baard. Van de weinige Artykels die zy van ons overnamen, ſtelden zy op Meſſen en Tabak den meesten prys.

Wy vonden het Dorp beſtaande uit Zomer- en Winterwooningen. De laatſte gelyken volmaakt naar een kelder, beneden den grond gemaakt. Een derzelven, door my bezogt, was langwerpig van gedaante, omtrent twintig voeten lang, en ten minſten twaalf voeten hoog, van hout en de ribben van Walviſchen gemaakt, die op eene geregelde wyze geſchikt ſtonden, en verbonden waren door kleinder ſtukken hout en been. Over dit geſpant ligt een dekzel van grof rietgewas; en dit is weder met aarde bedekt: zo dat het huis, van buiten een heuvel gelykt, onderſteund door een ſteenen muur, drie of vier voeten hoog, opgehaald aan de beide kanten en het eene einde. Aan het andere einde is de grond ſchuin, oploopende, om by den ingang te komen, te weeten een gat boven in het dak aan dat einde. De vloer lag met planken, onder dezelve was eene ſoort van kelder, waar in ik niets zag dan water. Aan het einde van elk huis, was een overwelfde plaats, die ik voor een bergplaats hieldt: die bergplaatzen hadden gemeenſchap met het huis door een donkeren gang; en met de lugt, door een gat in het dak, gelyk komende met den grond, waarop men ging; doch zy kunnen niet gezegd worden geheel onder den grond te zyn: want het eene einde keert recht tot den kant der hoogte, langs welke zy gemaakt zyn, en die met ſteen was opgehaald. Boven op ſtondt eene ſoort van wagthuisje of tooren, van groote viſchbeenen.

De

De Zomerwooningen waren vry breed en rond van gedaante, na den top fpits uitloopende. Zy beftonden uit dunne ftokken en beenen, bedekt met de huiden van Zeedieren. Ik bezag 'er een van binnen, en vondt eene Vuurplaats, digt by de deur; hier lagen eenige houten vaten, alle zeer morsfig. De flaapplaatzen waren aan de zyde, en befloegen den halven kring; 'er fcheen eenige onderfcheiding in agt genomen te worden; althans dit dagten wy te mogen opmaaken uit de afdeelingen door vellen daar toe hangende. Beestenhuiden maakten de bedden en het beddengoed uit, en de meeste vond ik droog en zindelyk.

Rondom de wooningen waren verfcheide ftaaken opgerigt, tien of twaalf voeten hoog; van denzelfden aart als wy waargenomen hadden op eenige gedeelten van de *Americaanfche Kust;* zy beftonden geheel uit beenderen, en fcheenen gefchikt om visch en huiden te droogen, die in deezervoege geplaatst waren buiten het bereik hunner Honden, die zy in groote menigte hadden. Deeze Honden zyn van het Vosfen foort, kloek van geftalte, verfchillend van kleur, met lang zagt hair als wol. Waarfchynlyk bedienen zy 'er zich van om hunne fleden in den Winter te trekken: van fleden zyn ze ryklyk voorzien, ik zag ze opgelegd in een hunner Winterwooningen. 't Is ook niet onwaarfchynlyk, dat de Honden een gedeelte van hun voedzel opleveren. Verfcheiden lagen 'er dood, welke dien morgen gedood waren.

De Canoes van dit volk zyn als die der Noordlykfte *Americaanen*; eenige, zo groote als kleine, lagen 'er in een kreek by ons Dorp. Uit de groote vischbeenen en die van andere Zeedieren, bleek het, dat de Zee hun het meerendeel van hun onderhoud oplevert. Het Land deedt zich zeer onvrugtbaar op; geen boom of kreupelhout konden wy ontdekken. Op eenigen afftand, westwaards, zagen wy een reeks bergen met onlangs gevallen fneeuw bedekt.

In 't eerst veronderftelden wy, dat dit Land een gedeelte was van het Eiland *Alaschka*, in de kaart van den Heer STÆLIN getekend. Maar uit de gedaante van de kust, de gelegenheid van het tegen over liggend *Americaanfche* ftrand, en uit de lengte, begonden wy welhaast te denken, dat het waarfchynlyker het land van de *Tfchutski* was, of de Oostlykfte uithoek van *Afia*, door BEERING, in den Jaare MDCCXXVIII, ontdekt. Maar dit vast te ftellen, zonder verder onderzoek, was, de Heer STÆ-

LIN's Kaart, en zyn berigt van den *Noorder Archipel*, voor zeer gebrekkig in de opgave der breedte te houden of voor een louter verdichtzel; een vonnis, 't welk te hard was de ſtryken over eene uitgave zo ſtaatlyk goedgekeurd; hier toe waren 'er de klaarſte bewyzen noodig.

Naa tusſchen twee en drie uuren by dit volk geſleeten te hebben, keerde Capitein COOK met de zynen weder na boord; en, het anker ligtende, ſtevende hy Noordwaards op, houdende, zo veel mogelyk, de *Americaanſche* kust. Op den zeventienden, eenigen tyd voor den middag, zagen zy in 't Noorden, aan den gezigteinder, eene helderheid, gelyk aan die het ys te rug kaatst, en *Ys-blink* geheeten wordt. Men ſloeg 'er weinig agt op, in de veronderſtelling, dat het onwaarſchynlyk was, dat zy zo ras ys zouden ontmoeten. Nogthans ſcheen de ſcherpheid der lugt, de duisterheid van 't weer, in de twee laatſte dagen, eene ſchielyke verandering te ſpellen. Omtrent een half uur laater, liet het gezigt van een groot Ysveld hun geen twyfel in 't minst over wegens de oorzaak van de helderheid aan den gezigteinder in 't Noorden gezien. Ten half drie uuren kwamen zy digt by den zoom van het Ys op twintig vademen water; en zy bevonden zich op de Breedte van 70° 41'. Zy konden niet verder vorderen: want het ys was geheel ondoordringbaar, en ſtrekte zich uit van het Westen tot het Zuiden, tot het Oosten en Noorden, zo verre het oog kon reiken. Hier was een overvloed van Zee-Paarden, eenige in het water, doch veel meer op het ys.

Den volgenden dag bevonden zy zich, op den middag, op de Breedte van 70°. 44', en waren omtrent vyf mylen Oostlyker. Zy zeilden digt by 't ys heen, 't welk digt geſlooten lag als een muur; het vertoonde zich ten minſten tien of twaalf voet hoog. Doch verder Noordwaards op, was het veel hooger. De oppervlakte was zeer ruw, hier en daar zagen zy water in 't midden der Ysvelden. Thans waren zy drie of vier mylen van de *Americaanſche Kust*, die zich van het Zuiden, tot het Zuidoost ten Oosten uitſtrekte. De Oostlykſte uithoek vormde een punt, geheel en al met ys bezet, waarom die den naam van *Ys-kaap* kreeg. De Breedte is 70°. 29'. en de Lengte 198°. 20'. Het andere uiterſte des Lands verloor zich in den gezigteinder; zo dat 'er geen twyfel aan kan vallen, of dit is de voldUuring van het *Americaanſche* Vasteland. De omſtandigheid der Zeereizigeren werd thans zeer hachlyk. Zy lagen beneden wind, en het ys kwam op hun aandryven.

ven. Zeker zou het hun, indien zy langer tusſchen 't zelve en het land gebleven waren, hun op ſtrand gezet hebben; het ſcheen zich aan ly met het land te vereenigen: de eenige ſtreek die open bleef was Zuidwest. De Capitein een gang Noordwaards gedaan hebbende, nam dien koers.

(Het Vervolg hier na.)

HEDENDAAGSCH ZEDETAFEREEL: DE DWAASHEID, OM 'T WEEZENLYK GENOT DES LEEVENS OP TE OFFEREN AAN EEN VALSCHEN SMAAK VOOR GROOTHEID EN PRAGT, TEN TOON STELLENDE.

(Naar 't Engelsch gevolgd.)

't Eenvoudig is reeds lang verdreeven;
De hovaardy groeit aan op 't mindren van de magt,
Men zou de Vryheid, Eer, ja 't al ten beste geeven
Tot voedzel zo van Staatzugt als van Pragt,
En veelen, als ze zien het einde hunner ſchatten,
Beginnen t'eenemaal als dollen uit te ſpatten.

HOLLANDSCHE SPECTATOR, II. D. LXXXIV *Vertoog.*

'Er zyn eenige gemeene, maar aangenaame, Gemakken en Geryflykheden des leevens, welker gemis geen Fraaiheid van Toeſtel kan vergoeden. Naardemaal zy, egter, niets hebben van uitwendig, en in 't oogloopend vertoon, worden zy dikwyls opgeofferd aan de voldoening van ydelen Trots. Veeler zo ſlegt beraadene als ongelukkige verkiezing is te veel voor 't oog van anderen, en te weinig voor hun eigen Hart, Genoegen en Voldoening, te leeven: zy bekommeren zich meer om Gelukkig te *ſchynen* dan te *zyn*.

Volgens den hedendaagſchen Leeſtrant, moet men, by alle gelegenheden, een groot figuur maaken; en wanneer men een ſchitterend vernis over alles kan ſtryken, bekreunt men zich niet over de weezenlyke geſteltenis zyner zaaken. Niet weinigen toonen in geheel hun gedrag een ſoortgelyk zwak als de *Franschman*, die liever zonder hemd wilde gaan dan zonder lubben, liever als een arm Graaf wilde ſterven, dan leeven in den overvloed en onafhanglykheid van een welvaarend Koopman.

Het heerſchend kwaad is een Leeven naar de Mode ten

Afgod te ftellen, waar aan men alles opoffert; dan, de zegeningen, in dien dienst verworven, beantwoorden volkomen aan de natuur des gerookten Afgods: ze zyn alle ingebeeld, en misfen 't waare weezen; ze blyken, by de uitkomst, ydele droomen, harsfenfchimmen, te zyn, die eenigen tyd voor de zinnen en verbeelding fpeelen, en, met derzelver verdwyning, den bedroogen Mensch in een onuitkomelyken poel van tydlyk verderf doen nederftorten.

't Is, in de daad, onverantwoordelyk te zien, dat Familiën, van goede middelen en rang, terwyl zy zichzelven 't genoegen van een ruim en ryk voorziene tafel ontzeggen; terwyl hun Keuken het verblyf is van Koude en Honger; (terwyl zy hunne Naasten en Bloedverwanten veragten, wanneer zy de onherbergzaame en ongastvrye wooning voorby gaan,) niet fchroomen verkwistend ryklyk te weezen, in het aanleggen en veranderen van Gebouwen en Buitenplaatzen, in het fteeds verwisfelen van kostbaar Huiscieraad, in pragtige Kleeding en verderen Toeftel; by openbaare Vermaaklykheden, en Plaifierpartyen op binnenlandfche reisjes, of verdere togten, alleen, vermaakshalven, genomen; of liever om dat dit te doen de Mode medebrengt. Om deeze op de leest der Mode gefchoeide ryklykheid van Uitgaven te kunnen voldoen, berooven zy zichzelven van genietingen, welke zy weeten en erkennen dat meer en weezenlyker genoegens fchenken. Want wie hunner keert na huis van de luidrugtige en geldfpillende nagtvermaaklykheden des Winters, of de daar aan gelyke Zomeruitfpanningen, zonder te klaagen over vermoeienis, verdriet en wanfmaak? Zy hebben zichzelven vertoond, zy hebben anderen gezien, die zich vertoonden, en dezelfde rol fpeelden: veel fraais en fchitterends ftreelde voor eene wyl hun oog; maar hebben zy de aangenaamheden gefmaakt van Huislyk genoegen, of de bedaarde geneugten, die welgeregelde Gezelligheid hun kon fchenken in hunne Huizen, op hunne Buitens? Hebben zy zich niet beroofd van de vertroostingen, die het welgefteld hart ontleent uit een onbekrompen en onbezwaarden Staat zyner middelen, en ontvangt door de agting en liefde, welke anderen den Man toedraagen, wiens Gedrag Gefchiktheid is.

De gemelde zyn, nogthans, op verre na niet van de flimfte foort, hoe veragtlyk ook by den weldenkenden. —— Zich over hals en hoofd in Schulden te fteeken, in geduurig gevaar te leeven, om door Schuldeifchers op de rolle gebragt te worden, is by eenigen een voorwerp van hedendaagfche Eerzugt. Zy houden zich overtuigd van de dwaasheid van zyne fchulden te betaalen voor Lieden van Fatfoen: en hebben de onderfcheiding gevat, van *Eer* en *Eerlykheid*; het laatfte voor den geringen Burger overlaatende, en zich alleen aan het eerfte houdende, 't welk, naar hunne drogredenkundige

wy-

wyze van denken, met het ander geene gemeenschap heeft (*). Eene Dagvaarding te wagten, of reeds gekreegen te hebben, stelt hen gelyk met dien **** met dien *** met dien *****. De jammerzalige naavolger van schitterende Behoefte, van opgeblaaze Grootshartigheid, van getytelde Schandvlekken en Pesten der Maatschappye, zal zyn laatste Geld besteeden, zyne Vryheid, zyne Eer, veil hebben, om een Man van Fatsoen te vertoonen. Hy pocht dat hy gelukkig is; want hy is een Man van de Wereld; hy weet te leeven, en verstaat volkomen het geheim, voor laagere zielen ondoorgrondelyk, het *Scavoir Vivre*. Hy steekt de borst op, ziet met een oog van verągting neder op den Eerlyken Medeburger, verwaardigt hem met geen groet —— of dezelve is gepaard met eene houding, dat men liever niet, dan op die wyze, zou gegroet weezen: Dan geef deezen Verwaanden, dit ondraagelyk Schepzel, de Onderscheiding, welke hy, in zyne bedwelming, aanmerkt als de bron van Geluk, en voor zyne Eer noodzaaklyk agt. Staa hem toe dat hy Smaak, kieschen Smaak hebbe, om iet keurigs, kostbaars, uit te denken, te beschikken; laat hy een Man van de groote Wereld weezen, en allen eisch hebben op het zo geliefde *Scavoir Vivre*: dit immers is het toppunt zyner wenschen. ——— Hy kan, te midden van dit alles, niet ontkennen, dat hy dag aan dag door zyne Schuldeischers gemaand wordt, dat hy nauwlyks langs den weg konne gaan, zonder deezen of geenen te ontmoeten, dien hy liever niet zag, om de onaangenaame herinnering of de nog lastiger aanspraak van Lieden, die hy gaarne zonder groet zou laaten loopen; doch de Vryheid gebruiken om eisch te maaken op hun wettig eigendom. Hy kan, aan zyn tafel zittende, de onbetaalde beete niet in den mond steeken, den zints jaaren schuldigen wyn' niet drinken; de kleederen, by den Winkelier en Kleermaaker nog openstaande, niet aantrekken, enz, zonder zomwylen te denken dat van dit alles niets zyn eigen is, dat hy zich mest met het zweet van den Ambagtsman en den Winkelier.

Indien hy het zo verre gebragt hebbe, dat hy geene onaangenaame of ongemaklyke aandoeningen gevoelt, als hy denkt om zyn eigen bekommerlyken toestand, of de gevolgen, die zyn gehouden gedrag op anderen, geheel onschuldigen, heeft, dan doet men hem geen ongelyk met hem te beschryven, als een laage, onwaardige en geheel verbasterde Snoodaart. —— Doch gevoelt hy dat onaangenaame, dat ongemaklyke, waar, bid ik u, is dan zyn zo hoog geroemd Genot, waar zyn vermeend Geluk? Hoe veel meer hadt hy genooten, hoe veel ge-

(*) Zie ons Vertoog: *Over de Dwaasheid om zyne Schulden te betaalen voor Lieden van Fatsoen. Alg. Vaderl. Letteroef.* VIde D. 2de St. bl. 653. Welks herleezing wy by het tegenwoordige aanpryzen.

gelukkiger ware hy geweest, hadt hy zyn Leevenskoers afgebaakend naar Rede, naar Pligt, naar zyne Middelen; hadt hy het Huislyk genoegen gezogt in een welgeregeld Gezin, zich geagt, vertrouwd en bemind gemaakt by allen; zonder te vreezen voor den lastigen Schuldmaaner en Regstvervolger. —— 't Is waar, hy zou dan niet uitgeſchitterd hebben onder zyne Medeburgeren; hy miste dan de nu misſchien verworve eer van de *Eerſte*, of de *Eenige* in zyne Stad te weezen, die Menſchen wist te ontvangen, en niet *Hollandsch* — *Boersch* — te onthaalen: doch, in vergoedinge hier van, was hy mogelyk gezond, in ruimen doen, goed van naam, wel te vrede. Hoe veelen worden 'er niet gevonden, die men zelden ziet, van welken men zelden hoort, en egter, in de ſtilte en gerustheid eens Burgerlyken Leevens, alles genieten wat dit ondermaanſche kan opleveren om deezen Staat genoeglyk te maaken, de onvermydelyke onvolmaaktheden te verkleinen, en de lasten, die denzelven drukken, te verligten.

In ſtukken van een minderen aart, en die geen onmiddelyke betrekking hebben tot het Zedelyk gedrag, is dezelfde voorkeus van Uiterlyk Vertoon, dezelfde verwaarloozing of agteraanſtellen van Weezenlyk Genot, als deeze tegen elkander overſtaan, maar al te dikwyls zigtbaar. 'Er zou geen einde zyn aan de optelling der gevallen, waarin de valſche Smaak den meester ſpeelt. Hoe menigmaal is de ſchikking van één Huis, om te beter van buiten te vertoonen, ongemaklyk voor den Bewoonder? Hoe dikwyls een Rydtuig gevaarlyker of zwaarder, om 't oog des voorbygangers te trekken, door iets nieuws in de gedaante en het maakzel? Onze Kleeding is met overtolligheden overlaaden, of vol hinderlyke onvolkomenheden, naar dat de Mode, die Proteus, de grilzieke bevelen uitdeelt. Wy eeten, wy drinken, wy zien en hooren, niet maar onzen eigen Smaak, en volgens onze eigene Zintuigen; naar zo als de gezagvoerende mode wil. In de verfynde Eeuw, welke wy beleeven, wil elk bykans voor een Man van Smaak gaan. Van de hoogſte tot de laagſte rangen zyn 'er Wetgeevers, Voorgangers, die het aan geen volgers ontbreekt. De vraag valt niet wat regt, voorzigtig, behaagelyk, dienſtig, gemaklyk is: neen, maar wat met de Mode ſtrookt.

Ook ontdekt zich dit heerſchend kwaad, op eene aanmerkelyke wyze, in den aanleg van Tuinen, van Lustplaatzen. Een plek gronds te vooren verdeeld in Bloem- en Moestuin en Boomgaard, 't geen 's Voorjaars de cieraaden der Lente vertoonde, de rykdommen des Zomers, en de vrugten des Herfsts verſchafte, en dus allen daadlyk genot opleverde, 't geen 'er van getrokken kon worden, moet geheel hervormd, en in een *Engelſchen* of *Americaanſchen* Tuin herſchaapen; dikwyls op eene gedrogtlyke en belachlyke wyze Planten, welker naamen den Bezitter, als hy wandelt en des gevraagd wordt, doen verlegen

gen staan, beslaan den grond daar voorheen Vrugten groeiden, welke hy kende, en vermaak in den groei schonken, zyn tafel vercierden en vervulden. ——— Men trekke dit niet te verre, als of wy hiermede het aankweeken van vreemde Planten en Gewassen, in 't algemeen, wraakten, verre van daar, alleen wilden wy dit overgelaaten hebben aan Lieden, wier Liefhebbery daar op valt, en zeer voegelyk, ter voldoening van dezelve, een gedeelte gronds schikken: dan, 't geen in de zodanigen te pryzen is, is in anderen belachlyk, dewyl zy niet door eigen smaak geleid; maar door de Mode bestuurd worden. —— Hoe veele Buitenhuizen derven, om daar aan te voldoen, gemakken en geryflykheden. Geen regte Laanen van deftig hoog opgaande Boomen meer, roept die Gezaggeefster, en alles krygt bogten, alles verandert in slingerende Laanen van onderscheiden aanleg. Men raadpleegt niet met zich zelven, noch onderzoekt, wat zou my best gevallen? maar geeft het over aan den Ontwerpmaaker, die in den heerschenden smaak is, en zyne dikwyls grillige verkiezing stelt de wet aan den Eigenaar, die misschien reeds, eer 't werk voltooid is, of, korten tyd daar naa, zich zyner dwaasheid zal beklaagen: of zugten over de heerschappy der ligt veranderende Mode, die zyn aanleg, binnen kort, wraakt.

Verstandiger handelde de onderwetsche *Hollander*, die een Boeren-Buiten, teffens tot een Zomerverblyf voor den Heer geschikt, en met alle gemakken voorzien, bezat. Een Vriend, die een Buiten van eenen geheel anderen aanleg hadt, by zich hebbende, stelde deeze hem voor. *Gy hebt hier een wonder fraaije gelegenheid; welke heerlyke gezigten! en schoone Landsdouwen! Ik moet bekennen, dat het hier uittermaate vermaaklyk is; doch het verwondert my, dat gy u niet toelegt, om uw Huis wat meer gemaks en cieraads by te zetten, dat zou ligt uit te werken zyn. Gy behoefde slegts een voet of tien van uw Dorschvloer te verliezen, en de onkosten zouden, naar ik het by my zelfs reeds overlegd heb, gering zyn. Met een duizend Guldens of tien, zou men al veel kunnen doen....* Doch hy antwoordde, hem in de reden vallende," Ik begeer geen duimbreed van myn Dorsch-
„ vloer te verliezen. Myn Huis en al wat 'er by of omtrent
„ is, zal blyven, gelyk ik het van myne Ouders ontvangen
„ heb, en ik meen alleenlyk te zorgen, dat het voor verval be-
„ waard wordt, en al wierd my de vereischte somme geschon-
„ ken, zo zou ik ze, op voorwaarde van ze daar toe te be-
„ steeden, weigeren aan te neemen. Ik zou 'er niet alleen
„ niets by winnen; maar op allerlei wyzen by verliezen. Ei
„ lieve myn Heer, zo ik myn Huis ophaal en vercier, zal
„ ik 'er geruster in kunnen slaapen, smaaklyker eeten, myne
„ Vrienden, met meer vermaak en hartlykheid onthaalen? Wat
„ ontbeer ik hier tog, dat my weezenlyk noodig is, om alle
„ de aangenaamheden van het buitenleeven te genieten?

„ Daar-

„ Daarby, kom ik eens tot de gril van myn Huis aanzienlyker
„ te willen maaken, zo diende alles met die verbetering wel
„ evenmaatig te zyn, en zo moeten myne ſchoone Vrugtboo-
„ men en Moestuinen plaats maaken voor Parterres, breede
„ Laanen en Starreboſſchen, en aldus zal myne milddaadige
„ Voedſter een duur Houwkind worden. Myne Meubelen
„ zullen ook pragtiger moeten worden, en, in plaats dat ik
„ deeze zonder zorg of dwang gebruik, zal ik een ſlaaf van
„ de nieuwe zyn. Voeg daar by, dat ik zelfs met een prag-
„ tig Gebouw en cierlyker Lusthof, al verloor ik 'er niets
„ by, dit ſtuk goed niet zou willen verruilen. Ik kom op
„ 't Land de Kunst ontvlieden, en de Natuur een lang bezoek
„ geeven, en vind haar niet in marmeren Vaazen, vergulde
„ Beelden, veelverwige Parterres; maar in Koornvelden,
„ Boſſchen, Weiden, Boomgaarden. —— Uit Eerzugt zal ik
„ nog min diergelyke zotheid onderſtaan: want al was ik
„ dwaas genoeg om in zulke onderwerpen eenigen luister te
„ zoeken, zo zou het my onmogelyk weezen, myn Lusthuis
„ met de aanzienlykſte te evenaaren, en de tweede rang zou
„ my al zo onverſchillig zyn, als de laagſte. Een eer, die
„ my met duizend anderen gemeen is, agt ik naauwlyks een
„ Eer (*).”

Men moge dit antwoord, dat gedrag, ſtyf noemen, daar over den neus opſchorten; wie niet voor de gezagvoerende Mode knielt, zal 'er veel waarheids, wat ſchryf ik? loutere waarheid in vinden: en de keuze van dien Man, in zyne omſtandigheid, als verſtandig toejuichen. Dit neemt niet weg, dat Buitenplaatzen van eenen anderen ſmaak, anderen beter voldoen, en, in zo verre zy hunne eigene welberaadene verkiezing volgen, in derzelver aanleg, zonder het oor te leenen aan de uitſpraaken der Mode, kunnen zy in een grootſcher trant, verſtandig handelen, 'er, op den duur, weezenlyk genot van trekken. Gelukkig is die verſcheidenheid van neiging, zy weert een doodſche eenzelvigheid, geeft werk aan vernuften van onderſcheiden ſtempel, en arbeid aan den eerlyken daglooner. 't Gezond Verſtand keurt eene alzins ſtyve en onverzettelyke geſteldheid op het oude niet min af dan de wisſelziekheid van aart, die zich laat ſlingeren en inneemen door elke *nieuwe Snof*, die, gelyk Vader VONDEL, reeds ſchreef

opkomt met elke nieuwe Maane.

(*) *Hollandſche Spectator.* IIde D. LXXXV, VERT. Waar in men eene leezenswaardige beſchryving van dat Buiten, en van het Buitenleeven, daa mede overeenkomſtig, met vermaak zal naleezen.

ZE-

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Nooit loopt een Gemeenebest grooter gevaar, van buiten gedreigd wordende met eenen vyandelyken aanval, dan wanneer het vuur van Tweedragt van binnen brand, en de geest van Muitzugt het vuur van Oproer tragt te ontsteken. ——— Dan hy is een verrader van zyn Vaderland, die het vuur van Tweedragt en Muitery aan 't vlammen houd, ten verderve van het Vaderland, alleen om eigen voordeel te bejagen, en byoogmerken te bereiken. ——— Een waar Vaderlander kent niets zo dierbaar, dat hy niet voor het Vaderland, Godsdienst en Vryheid, zou opofferen. —— Zyn leven zelfs is hem minder dierbaar, dan deze kostelyke Panden. — Alle Landen, waarin men zo denkt, zyn doorgaans veilig tegen allen aanval van buiten.

Het is een hoon, die men de Menschelykheid aandoet, wanneer men iemand door geweld dwingt, en hem berooft van een Vryheid, die hem even zo wel toekomt als den dwingeland, aangezien hy van dezelfde natuur is, als deze. ——— Iemand, door noodzake, of geweldige middelen, te dwingen, is zeer gevaarlyk; want dikwyls worden zulke banden en kluisters met geweld verscheurd, en de rampzalige gevolgen komen neêr op den kop des dwingers. —— Elk moet wel toezien, al heeft hy de beste zaak voorhanden, dat hy zyn medemensch nooit zoekt te dwingen, maar te leiden. Dwang berooft alles, maar door eene zagte leiding kan men groot geweld doen. ——— Zy, die hunne daden met bedaardheid aanleggen, en met geene overhaasting hunne besluiten uitvoeren, slagen meest altoos, om hun bedoeld oogmerk te bereiken; maar hy die met drift en overhaasting werkt, kan de beste zaak bederven. Te zien wat koers de zaken nemen willen, en dezelve zo ver opvolgen, als bestaanbaar is, doet veelal een gelukkig einde bereiken en het waare doel treffen. Dan dwang wekt alle geweld op in vrygeboren Zielen, en breekt door alle beletzelen heen. ——— Een stroom, die gestuit word, bruischt geweldig, daar die, welke geleid wordt, zagtjes, zonder eenig geweld of geraas, voortvloeit.

De Menschen worden niet beter van hunne voorheen begane misslagen en dwaasheden genezen, dan door de gevaren en moeijelykheden, waar in zy door dezelve gebragt worden. ——— De beste, de alleroveruigenste redeneeringen kunnen niet uitwerken 't geen de bevinding doet; — dan word men eerst regt overtuigd. —— Dan het gaat nogthans niet door, dat die bevinding altyd de Menschen wyzer en voorzigtiger maakt. —— Tienmalen begaat men zomtyds dezelfde dwaas-

dwaasheden, schoon tienmalen overtuigd van de gevaren en nadeelen, die ze altyd zeker ten gevolge hebben moeten.

Gelukkig is het land, wiens bestierders begrypen, dat hunne byzondere belangen aan die van de algemeene verbonden zyn, en dat ze altyd zamen moeten gepaard gaan.

Niets kenmerkt het karakter van een eerlyk man meer, dan de stipte onderhouding van zyn woord.

Indien zy, die magt en gezag hebben, heerschzugtig zyn, als zy door deze geweldige dryfveer in alle hunne daden en bedryven geregeerd en bestierd worden, dan is doorgaans die Maatschappy zeer ongelukkig; vooral als zulke heerschzugtigen tot hoofden des volks gesteld zyn.

De Mensch mag op aarde rykdom, eer, aanzien, waardigheden en hoge staten begeren. —— Hy moge tragten uit te munten in schranderheid, in wetenschappen en verstand; —— indien hy de gunst des Allerhoogsten derft, al het overige zal hem weinig baten.

Het is zeer opmerkelyk, dat men al dikwyls ziet, als ons het geluk het vriendelykst aanlagt; wanneer alles wat ons bejegent, alles wat ons omringt, op het vriendelykst aanlagt, dat dan het ongeluk, jammer en verdriet niet heel ver van ons af zyn.

Aldus is 's Menschen leven doorgaans, het gaat gelyk een schip door de hobbelende baren, gestadig op en neer — nu eens hoog, en dan weder om laag, schynende in den afgrond te verzinken: nu eens vrolyk, dan weer treurig; nu eens gelukkig, dan weer jammerlyk ongelukkig, en betreurenswaardig; deze geduurige afwisselingen, deze gestadige veranderingen blyven zo lang voortduuren tot eindelyk zich alles zaam vereenigt, en de kiel des levens in den diepen afgrond des doods verzwolgen word. —— Gelukkig zy, die aan de overzyde van den vloed in behouden haven mogen aanlanden.

De ondeugd maakt van den Mensch den kruipensten slaaf, vastgeketend aan de banden zyner vleeschelyke Lusten en begeerlykheden. ——— Wie een vry Mensch wil zyn, moet over zyne lusten en kwade begeerlykheden kunnen heerschen.

Zou 'er wel een wezen zo snood, of eene zaak zo verkeerd wezen, daar een doorslepen boos vernuft geen verweerschrift voor zou weten op te stellen? ——— Men vind zulke verdorven Menschen, die het kwaad goed, en het goed kwaad durven noemen, en hetzelve met een glimp van waarschynelykheid weten voor te dragen. ——— Zulken mogen kortziende Menschen verleiden; dog zy, die wel weten te oordeelen, zullen zy nochtans niet misleiden kunnen.

Het is allernoodzakelykst, voor dat men zyn oordeel over eenige zaak velt, dezelve op de allernaukeurigste wyze te onderzoeken. Men moet ze, op alle mogelyke manier, onzydig en van alle kanten, beschouwen; laat dan de beoordeeling vol-

volgen, het zal veelal juist en naar waarheid zyn. —— Dan de meeste menſchen zullen getuigen, dat zy op deze, en nooit op eene andere, wyze te werk gaan; en nochtans ziet men van de minſten regt en gezond oordeelen over voorkomende zaken. —— Van waar komt dit? Nergens anders van, dan dat men, omtrent zichzelven, niet getrouw handelt; voorwendende dat geen te doen, waar omtrent men in gebreke blyft.

Hoe meer gaven iemand bezit, hoe meer bekwaamheden en vermogens, ziet men al veeltyds, dat zulk een zich des te nederiger zal gedragen; hier door ſchitteren intusſchen zyne deugden en bekwaamheden des te ſchooner en aangenamer in het oog van een ieder, die ze beſchouwt. Zy, integendeel, die bekwaamheden en hoedanigheden bezitten, en daar op hoogmoedig zyn, verdonkeren, even hier door, derzelver luister grootelyks. Dan de grootſte hoogmoed valt den meesten tyd in luiden van weinig verſtandlyk vermogen.

Niets duidt doorgaans de engheid, de bekrompenheid van iemands verſtand duidelyker aan, dan de ligtgelovigheid. —— Al wie goede en kwade gerugten op het eerſte voorkomen aanſtonds voor egt aanneemt, zonder dezelve in den grond te onderzoeken, die verraad al terſtond zichzelven. Een wys, verſtandig en voorzigtig man wikt en weegt alle dingen met naukeurigheid, voor dat hy over iets zyn vonnis ſtrykt; en neemt niet terſtond alles, wat hem voorkomt, voor waaragtig aan.

Hoe dikwils ondervind een Oplettend Geneesheer niet, dat één en hetzelfde geneesmiddel, ſchoon tegen de eigenſte gebreken en ziekten aangewend, by den eenen eene heilzame en by den anderen eene nadeelige uitwerking zal hebben. —— Zo is ook ieder goede raad niet even nuttig en heilzaam voor alle menſchen. —— Het geen den eenen voordeelig is, zal dikwils den anderen ten nadeele verſtrekken. Alle menſchen kunnen niet op dezelfde wyze behandeld worden. Wil men met vrugt arbeiden, het is hoogst noodig der menſchen aart en geſteldheid alvorens te leeren kennen.

C. V. D. G.

LUCHTS-

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, SEPTEMBER, 178

Dag	Bar:	Th:	Wind.			Dag	Bar:	Th:	Wind.		
1	28. 10-3	60	Z t W	2	mistig z. betr.	16	28. 10-2	63½	W t N	3	nagt D. B. R. zu.
	— 9-4	69	O	2	donker zw. R.		— 11-0	68½	W	4	wolkig
	— 9 2	58	Z O	3	zw. wolken		— 10-5	62	———	6	o. helder wolk.
2	— 10-1	59	WZW	4	—— zw. Rb.	17	— 10-2	60	———	4	R. donker
	— 10-8	68½	———	4	wolkig		— 11-5	67	W t N	6	wolkig
	— 11-0	58	ZW	2	z. betr. R.		29. 0-1	61	W	1	o. helder
3	— 10-3	59	———	3	—— iets R.	18	— 0-5	63	———	1	betr.
	— 10-3	69	W	4	wolkig		— 1-5	72	———	3	z. betr.
	— 11-2	58	ZW	4	—— R.		— 1-7	62	WZW	2	———
4	— 11-5	61	———	5	z. betr.	19	— 1-5	62	———	4	———
	— 11-3	73	———	5	———		— 1-1	75	W t Z	3	———
	— 9-5	61	ZZW	6	———		— 0-4	64	Z W	2.4	——— o. helder
5	— 7 0	62	———	8	iets R. z. betr.	20	28. 11-4	63	———	4	donker R.
	— 8-8	69½	W	6	z. betr.		— 10-5	63	———	4	R. z. betr.
	— 8 2	62	ZW	4	donker iets R.		— 10-0	62	WZW	6	z. betr.
6	— 6-0	64	Z t W	8	zw. wolken Rb.	21	— 8-5	60½	W	4	nagt R. donker
	— 6-4	75	ZZW 12.	16	———		— 8-5	67	W t N	4	wolkig
	— 9-0	63	WZW	16	—— o. held.		— 8-0	59½	N W	4	donker
7	— 10-5	59	Z	4	iets R. z. betr.	22	— 7-6	57	ONO	3	R. donker z. b.
	— 10-4	*75½	WZW	6	z. betr.		— 8-7	61	O 4 NO	4	R.
	— 11-0	60	———	3	o. helder		— 10 5	54	N O	4	R. donker
8	— 11-5	58	ZW	4	R.	23	— 11-0	53	Z O	5	donker R.
	29. 1-0	63	ZZW	6	zw. R.		— 9-5	58	ZO t O	7	zw. R. donker
	— 0-5	58	ZW	2	R. donker		— 8-0	63½	Z	4	R. z. betr.
9	— 0-4	62	O t Z	2	donker	24	— 6-0	61½	Z W	5	donker z. betr.
	28. 11-8	66	O	2	—— z. betr.		— 5-7	66	———	5	——— R.
	— 10-8	63	———	2	———		— 5 0	59	WZW	6	z. betr.
10	— 10-5	64	———	0	iets R. z. betr.	25	— 4-8	56	Z W	4	o. helder z. betr.
	— 11-0	68½	Z	1	zw. R. o. helder		— 3-0	69	—— 4. 2.	12	zw. w. ext. zw. R. een
	— 11-6	63	Z t W	0	o. helder		—* 0 6	60	ZW t W	16	zw. Rb.
11	— 11-5	65	———	0	zw. wolken	26	— 3-8	52	W	16	extra zw. Rb.
	— 11-4	72	Z	2	donker R.		— 8-0	54½	NW 10 à	12	zw. wolken zw. Rb
	— 11-3	62	———	2	zw. R.		— 10-3	48	WNW 6 à	10	——— Rb.
12	— 11-4	59	ZW	4	wolkig	27	— 11-6	49	———	6 à 8	wolkig Rb.
	29. 0-0	68	W	5	——— iets R.		29. 1 2	54	N W	6 à 8	zw. wolken zw. Rb.
	— 1-0	58	———	2	o. helder b.		— 2-1	49½	NNW	4 à 8	——— zw. Rb.
13	— 1-7	59	W t Z	2	—— wolkig	28	— 2-5	48	N	4 à 6	wolkig Rb.
	— 2-2	67½	WZW	2	donker R.		— 3-0	55	N W	4 à 6	zw. wolken Rb.
	— 1-6	64	———	2	R. donker		— 3-4	48	———	4 à 6	——— Rb.
14	— 1-4	65½	W	2	nagt R. donker	29	— 4-3	44*	NNW	1	z. betr. iets R.
	— 0-9	73	———	2	zw. wolken		—* 4-6	55½	NW 2 NO	0	zw. wolken Rb.
	— 0-4	64	Stil		o. helder.		— 4-0	46½	N O	0	donker
15	28. 11-0	60	Z O	2	———	30	— 3-0	45½	Z O	0	—— z. betr. o. held.
	— 10-2	74½	———	2	——— betr.		— 2-5	55½	Z t O	0	wolkig
	— 10-0	66½	Z t O	2	z. betr.		— 2-1	48	Z O	0	z. betr.

28. $10\frac{69}{90}$, $61\frac{23}{90}$ | $4\frac{1}{10}$

Bar. den 6 's mo. 9 u. 28. 5.6
7 ——— 10.3
25 's av. Engels 28. 10.9

Th. 's mo. $58\frac{29}{88}$ van 1 à 25. 63
's mid. $66\frac{26}{88}$ 26 à 30. 50
's av. $58\frac{54}{88}$

Door de 2 hevige Stormen van den 6, en 25, 26, zyn verscheiden zwaare boomen uitgerukt;

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

DE ONDERSCHEIDE DIENSTEN EN GEBRUIKMAAKINGEN VAN REDE EN OPENBAARING, AANGEWEEZEN, IN EENE REDENVOERING VAN DEN EERWAARDIGEN J. FOSTER.

Over SALOMONS Spreuk: Hoofdst. XX. 27. *De ziel des Menschen is eene Lampe des* HEEREN.

Door de *Ziel des Menschen* moeten wy noodwendig verstaan, het verstandig denkend beginzel, 't geen ons natuurlyk opleidt tot de kennis van GOD, en het verschil tusschen goed en kwaad aanwyst; en 't geen, volgens de wyze waar op het werkt, en de onderscheide bezigheden waar in het gebruikt wordt, *Verstand*, *Geweeten*, *Wil*, of *Geheugen* heet ('t welk alles niets meer betekent dan het *vermogen der Rede*, op onderscheide wyzen aangewend) wanneer dit vermogen de *Lampe des Heeren* genaamd wordt, levert zulks onmiddelyk de algemeene waarneemingen op, dat de *Rede* een GODLYK Licht is. Deeze is het *Natuurlyk* Licht; doch de *Openbaaring* erkennen wy voor een *Buitengewoon* Licht des Hemels.

Ik zal, in de volgende Redenvoering, tragten te bewyzen, dat deeze twee zo verre zyn van de zaaken in tegen over gestelde gezigtpunten, en met elkander strydende kleuren, te vertoonen, dat zy elkander ophelderen. Ten dien einde wil ik,

VOOR EERST, overweegen, hoe verre zich het Regtsgebied der REDE uitstrekke, en, ten

TWEEDEN, de voortreflykheden der *Openbaaring*, en de byzondere voordeelen daar aan verknogt, aanwyzen.

Geen Onderwerp is van meer aangelegenheids, om onze naspeuringen der *Waarheid* te regelen, te bestuuren; door hetzelve niet wel te verstaan, loopen wy gevaar om smaad en veragting toe te brengen, en aan den *Natuurlyken*, en aan den *Geopenbaarden*, Godsdienst.

Wat myn EERSTE STUK betreft, het is eigenlyk en éé-

ééniglyk, het werk der *Rede*, ons, in 't algemeen, een denkbeeld te geeven van GODS *Bestaan, Volmaaktheden* en *Voorzienigheid:* de groote Waarheden en eerste Beginzels, op welken Natuurlyke en Geopenbaarde Godsdienst rust. Want, wanneer wy bestaan deeze uit de Openbaaring te bewyzen, wikkelen wy ons in onuitkomelyke zwaarigheden, en treeden in een doolhof vol verwarrings en duisterheids. —— Wy neemen het noodwendig voor een erkende waarheid aan, dat 'er *een* GOD *is*, als wy tragten te bewyzen, dat eenig byzonder stelzel van Godsdienst eene *Openbaaring* van GOD is: wanneer wy, nogthans, naderhand, door de woorden der Openbaaring zelve willen bewyzen, 't geen wy voorheen als een *zeker* beginzel hadden aangenomen, begaan wy dezelfde soort van ongerymdheid, als wanneer iemand zich zette om de *Wysheid* en *Goedheid* van GOD te betoogen, eer hy in staat was GODS Bestaan te bewyzen, en dan besloot „ dat 'er zulk een „ hoogst- en eeuwig Weezen zyn moest: dewyl hy ge- „ toond hadt dat het *Wys* en *Goed* was." —— Dat de Alweetende Vader der Geesten, die volmaakt de gesteltenis der Menschlyke Ziele kent, door eene inwendige verlichting het Menschdom *kan* overtuigen van zyn Bestaan en Voorzienig Bestuur, schynt zeer bewysbaar. Daar wy, egter, zonder de beuzelendste en verwilderdste Geestdryvery, geen eisch kunnen maaken op zulke *buitengewoone* en *onmiddelyke* ontdekkingen, is dit eigenlyk het stuk niet waar op het aankomt, 't zelve moet dus te neder gesteld worden. „ Of deeze *gewigtige Waarheden* door het enkel „ getuigenis eener uitwendige Openbaaring kunnen bewee- „ zen worden? dan of zy afgeleid worden uit de *Rede*, „ welke alle Openbaaring *vooronderstelt*."

Dat dit laatste het geval is, spreekt bykans van zelve; want het voorgeeven zelfs eener Godlyke Openbaaring zou belachlyk weezen, indien 'er geen GOD was; en, indien het tegendeel niet kon beweezen worden uit het enkel Licht der Natuure, en 'er geen genoegzaame grond was om dit te gelooven, op de *algemeene Beginzels der Rede*, moest zulks belachlyk aan 't geheele Menschdom voorkomen. Daarenboven, op welk eene wyze zouden wy iemand met mogelykheid kunnen overtuigen van de *Waarheid eener Openbaaringe*, indien hy niet reeds voldaan ware ten aanzien van deeze Grondstelling? Wanneer wy hem zeggen, dat hy verpligt is zekere Leerstellingen aan te neemen, om dat GOD *ze hem Geopenbaard heeft*, mogen wy ons ei-

gen-

genaartig verbeelden, dat hy eerst vraagt; hoe hy *weete* dat 'er een GOD is? Zouden wy hier op antwoorden, des verzekerd te zyn, en dat Hy zelve het gezegd heeft; men zou ons terstond tegenwerpen, dat wy het stuk in geschil voor erkend aannamen. En wy zouden ons verlegen vinden en de zaak moeten opgeeven, indien onze *Rede* niet in staat is om andere bewyzen daar voor by te brengen, uit de Natuur der dingen ontleend. —— Ja, ik mag vry nog een stap verder gaan, en 'er byvoegen, dat het voor ons onmogelyk is, op eenigen aanneemelyken grond, de waarheid des Geopenbaarden Godsdiensts te bewyzen, „ indien wy niet in staat zyn om *vooraf*, door „ onze eigene overdenkingen en redenkavelingen, niet „ alleen *overtuigd* te worden van GODS *Bestaan* en *Bestuur* „ *der Wereld*; maar ook van de *uitneemendheid* en *vol*„ *maaktheid* zyner Zedelyke Natuure." Naardemael 'er niets klaarder en onwederspreeklyker is, dan dat noch *Wonderwerken*, noch de *Inwendige Goedheid* der Leere, kan aangedrongen worden als eene genoegzaame baarblyklykheid, of wy moeten verzekerd zyn, dat de GODHEID te *Regtvaardig* en te *Goed* is, om toe te laaten, dat door mindere Weezens Wonderwerken gewrogt worden, om zyne schepzelen te *bedriegen*, en in gevaarlyke dwaaling te dompelen; en van zulk eene hooge *Wysheid*, zulk eene vlekiooze Heiligheid, dat geene beginzels, dan die zeer *bestaanbaar* en *redelyk* zyn, en geschikt, om *Deugd* en *Geluk* te bevorderen, van dat weezen den oorsprong kunnen ontleenen.

Brengt men in 't midden, dat de *Wonderwerken*, gewrogt om het gezag eener Openbaaringe te *staaven*, ook sterke en onlochenbaare bewyzen zyn van GODS Aanwezen en Voorzienigheid; dan antwoorde ik, „ dat zulks wel „ zeer in twyfel mag getrokken worden, als men veron„ derstelt, dat de *Rede* deeze groote Waarheden niet kan „ afleiden uit het Maakzel des Heelals, en den algemeenen „ Loop der Natuure." Want deeze *uitwerkzels*, welke altoos zigtbaar de *bepaalde* en *vastgestelde* wetten der Natuure zyn, ontdekken ten minsten *evenveel* Wysheids, Magts, en Goedheids, als zich kan vertoonen in eenige Wonderdaadige werkingen, welke wy ons kunnen verbeelden. „De *laatste*, 't is waar, treffen ons, *ongewoon* zynde, „ sterker, en maaken een dieper *indruk*, dan de *geregelde* „ en *eenpaarige* vertooningen der schoonheid en grootheid „ des Heelals, welke wy steeds voor oogen hebben:" doch kun-

kunnen, de zaak te recht ingezien en overwoogen zynde, ons geen verhevener denkbeelden inboezemen van de Magt en Weetenſchap des Werkmeesters. Het doen *ſtilſtaan der Zonne* in haaren loop, (ik verkies te deezer plaatze te ſpreeken in de taal der Schriftuure, in overeenkomst met de volksvooroordeelen,) het doen ſtilſtaan der Zonne in haaren dagelykſchen loop, zeg ik, (een der Wonderdaaden in de Schriften des Ouden Verbonds vermeld,) kan op zich zelve geen grooter werk heeten, dan het eerst ontſteeken van den Dagtoorts; ook is het weder ten leeven herſtellen van een *dooden* niet Wonderdaadiger (ſchoon het ons meer verbaaze) dan het leeven mede te deelen aan ontelbaare ſoorten van Dieren, en aan verſcheide rangen van redelyke weezens. Weshalve geene Wonderwerken kunnen erkend worden, als een bewys voor het Beſtaan van een Eeuwigen Geest, den Schepper en Beſtuurder aller dingen; indien het Maakzel der Wereld, voor de Rede der Menſchen in 't algemeen, des geen veel vollediger betoog oplevere „ als 't welk van eenen zo za„ mengeſtelden aart is, en in zich zulk een oneindig *aan„ tal* en *verſcheidenheid* van uitwerkingen behelst, die „ *onbetwistbaarder proeven* verleenen van alvermogen, en „ *ſpreekender blyken* van hoogstwyze en goede ſchikking, „ dan alle de buitengemeene voortbrengzels van eene won„ derdaadige natuure, die immer beſtonden, of die wy, op „ eenigen goeden grond, kunnen verwagten dat onder het „ Menschdom ooit zullen beſtaan."

Maar eens toegeſtaan zynde, dat de Wonderwerken, een voldoenend blyk verſchaften voor GODS Aanweezen en Voorzienigheid, zal het algemeen bewys, 't welk ik aanvoere, daar door in 't minst niet verzwakt worden: dewyl alles, wat men 'er uit kan afleiden, hier in beſtaat, dat de *uitwendige Blykbaarheden* eener Openbaaringe *even ſterk* pleiten voor de eerſte beginzelen van den Natuurlyken Godsdienst. En ten aanziene van het bewys uit de Wonderwerken ontleend, zo wel als ten opzigte van de *veelvuldiger* bewyzen uit het maakzel en de ſchikking der zigtbaare Wereld getrokken, ſtaat het nog aan de *Rede* te bepaalen, of ze *voldoende* zyn dan *niet*: want het is alleen door middel onzer verſtandlyke vermogens, dat wy de graaden van baarblyklykheid kunnen afpasſen, of door *Overtuiging* vatbaar zyn. Zo dat der *Rede* haar onbetwistbaar voorregt te ontneemen, om het Beſtaan, de Volmaaktheden en de Voorzienigheid van GOD te bepaalen en vast te ſtellen,

ken, niet alleen het *gezag* der Openbaaringe ondermynt en de *eer* daar van wegneemt; maar, in de gevolgen, bevonden zal worden, de Hoofdleerstellingen van den Natuurlyken Godsdienst, die de grondslag is van den Geopenbaarden, om verre te werpen; en, by gevolge, te strekken, om tot twyflaary en verkeerdheid overhellende gemoederen in Ongeloof en Godlochening te verharden.

Ten *Tweeden*. Gelyk het tot de taak der *Rede* behoort de Grondbeginzels van den Natuurlyken Godsdienst vast te stellen en te bepaalen, moet men haar ook toekennen te oordeelen over de wezenlyke *Kenmerken* eener Godlyke Openbaaringe in 't algemeen, en de *Blykbaarheid* noodig om dezelve te onderschraagen: als mede of eenige *byzondere Openbaaring* aan deeze *kentekenen* beantwoordt, en onlochenbaare *Geloofsbrieven* van eene Godlyke Herkomst mede brenge. Dat 'er eenige byzondere *kenmerken* zyn, en *onderscheidende* hoedanigheden aan welken allen voorgeeven van Openbaaring moet getoetst worden, gaat zo vast, als dat 'er een *onveranderlyke regel is*, in alle stukken van Godsdienst en Zedekunde, om Waarheid en Dwaaling van elkander te onderscheiden. Anderzins vonden wy ons blootgesteld aan eindlooze bedriegeryen, en hebben geen de minste bescherming tegen de driesste Geestdryvery. —— Maar hoe zullen wy weeten, welke deeze Characters zyn, dan door onze *Rede*, het eenig *vermogen*, waar door wy kunnen oordeelen, en zonder 't welke wy zo *blind* en *oordeelloos*, en even onbekwaam tot Godsvrugt en Deugd zouden weezen als het domme Vee. Of, op *welk eene wyze* kunnen wy voldaan zyn, of eenig byzonder stelzel den naam eener *Godlyke Openbaaring* verdient, of een ongerymde en snoode *Bedriegery*, dan door behulp van dit zelfde *Licht des Verstands*, 't geen de groote Schepper in onze Zielen ontstooken heeft. Te zeggen, dat wy alle deeze dingen *ingewikkeld* moeten aanneemen op 't gezag der Openbaaringe zelve, is te *veronderstellen*, dat het eene *Godlyke Openbaaring* is, eer wy zulks *beweezen* hebben: 't geen alleen op de voorgestelde wyze kan geschieden.

Daarenboven, indien wy der Openbaaringe toestaan de rechtmaatigheid van haaren eisch te bepaalen, door haar eigen gezag, stellen wy ons bloot voor de kunstenaary en het bedrog van elk stout, en zich alles aanmaatigend, Bedrieger, die zyn voordeel wil doen met onze Onoplettenheid en *Ligtgelooyigheid*. En, in de daad, 'er is geene mogelykheid om dit miskwaam voor te komen, dan door

veelvuldige overweeging en *redelyk onderzoek*. Wy kunnen geen reden geeven op eenig ander beginzel, dan dat wy het ter toetſe der Rede ſtellen, waarom wy eenige Openbaaring in 't geheel gelooven, of de eene Openbaaring boven de andere ſtellen; waarom wy het *Euangelie* van CHRISTUS omhelzen, en den KORAN van MAHOMETH verwerpen. —— Want, waarom erkennen wy den *Christlyken Godsdienst* voor den waaren? Zekerlyk niet, om dat wy in de *Belydenis* van denzelven zyn *opgevoed*, immers dit zou in eenige andere deelen der Wereld, even goed pleiten voor het aankleeven van *Heidensch* Bygeloof; doch het is, of althans het *behoort* te zyn, om dat onze *Rede* ons leert, dat het *Euangelie* GODE waardig is, dat de Leerſtellingen met elkander beſtaanbaar, geloofwaardig, en wonder geſchikt zyn, om de Menschlyke Natuur te zuiveren en te volmaaken. —— En *waarom* verwerpen wy, aan den anderen kant, de Leer van MAHOMETH, dan „ dewyl „ dat zelfde Redeslicht ons toont, dat dezelve eene Bedriegery is, in de *beſpiegelende beginzelen* en *plegtigheden*, een *bedorven mengelmoes* van waaren Godsdienst „ en de oude Bygeloovigheid der Arabieren, dewyl zy „ eene *onmaatige genoegdoening* van zinnelyke lusten aanmoedigt; de *Geboden* zeer wel overeenkomen met het „ *Paradys* daar in beloofd; beſtaande in zulke groove „ dierlyke genietingen, als verre beneden dien ſtaat van volmaaktheid zyn, om welke te bevorderen, de oorſpronglyke aanleg van onbedorven Godsdienst moet ſtrekken. „ En dat de *Inſteller* een Man was, met de vlekken van „ *Wellust* en Wreedheid beſmet: en, by gevolge, de „ Man niet, dien zich eenig bedagtzaam Mensch zou verbeelden, dat het wysſte en besſte van alle Weezens zou „ gebruiken, tot het gewigtig werk, om een onkundig en „ bedorven Menschdom te onderwyzen en te verbeteren. —— En, eindelyk, om dat hy, in ſtede van zo „ *veelvuldige, openbaare* en *ontwyfelbaare* Wonderwerken „ te verrigten, als CHRISTUS en de Apostelen ter bevestiging van den *Christlyken Godsdienst* wrogten, zyn „ Godsdienst voortplantte, door zodanige middelen van „ *wreed geweld*, die altoos mismoedig maakend, drukkend „ en hoonend zyn voor de *Deugd*, de ſteunzels van *laage* „ *oogmerken*, en de natuurlyke bronnen van *Bedrog* en „ Geveinsdheid, en, met één woord, zo *onteerende* voor „ GOD den Vader der Barmhartigheden, die geen vermaak „ ſchept in de elende en verderf zyner Schepzelen, als

„ zy

„ zy aanloopen tegen de gesteltenis van 's Menschen geest, „ welker overtuiging niet afgeperst kan worden door eenige vrees voor tydelyk onheil, en de natuur van den „ waaren Godsdienst, die geheel vry en van dwang ver„ vreemd is."

Ten *derden*. Het komt der *Rede* toe te oordeelen over den *Zin* der Openbaaringe, zo wel als over derzelver *inwendige Voortreffelykheid* en van buiten *aankomende Bewyzen*. Er zyn zekere Regels volstrekt noodig ten rechten verstande van de Heilige Schriften, die, niet behoorelyk in agt genomen, ons onvermydelyk gevaar doen loopen van de onbestaanbaarste gevoelens te omhelzen en tot de ongerymdste bedryven over te slaan. By voorbeeld, op het onmiddelyk *oogmerk* en *doel* der Schryveren moet zorgvuldig gelet, en het algemeen beloop der Openbaaringe steeds in 't oog gehouden worden. Men behoort gelykluidende plaatzen te raadpleegen en met elkander te vergelyken; deeze moeten, 't zelfde onderwerp behandelende, elkander *ophelderen*: duistere en twyfelagtige behooren, volgens alle regelen van gezonde Uitlegkunde, verklaard te worden, door de zodanigen, welker meening uitdruklyk en bepaald is. En, indien wy deeze Regels, welke de Rede voorschryft, verwaarloozen, zullen onze gevoelens over den Geopenbaarden Godsdienst verward en ongeschikt zyn. Ja, het moet loutere wartaal, een stelzel vol duisterheid, en, wat den waaren zin aanbelangt, *voor altoos onverstaanbaar* zyn.

(Het Vervolg hier na.)

WAARNEEMING WEGENS EENEN LINTWORM, NA HET GEBRUIK VAN ONRYPE MISPELEN, IN ZYN GEHEEL AFGEDREVEN.

Door

H. GRAU, *Medic. Doctor te Delft.*

Eenigen tyd geleden werd ik geroepen by een Lyderesse, zynde een Dienstmaagd, welke, reeds sedert een geruimen tyd, geklaagd hadt over hevige Buik- en Maagpynen, of, zoo als men in het gemeen gewoon is deze laatste te benoemen, pyn voor het hart, welke menigmalen zoo

verregaande waren, dat zy, als in eene vlaag van dolzinnigheid, langs den grond kroop.

De Juffrouw, waar by zy woonde, en my tot hare hulp hadt laten roepen, verhaalde my, by myne komst, ontdekt te hebben, dat deze hare Dienstmaagd in die twee laatste dagen, met haren afgang kwyt geraakt was, twee zekere stukken, ter lengte omtrent van een half el, en volkomen gelykende naar twee stukken wit smal band of lint. Schoon, op dit verhaal, het my niet moeilyk scheen, de oorzaak der Ziekte, met de meeste waarschynlykheid, te gissen, als die schielyk op het denkbeeld komen moest, dat de Lyderesse eenen Lintworm by zig hadt, en wist, dat onder de toevallen, over welke Lyders, met diergelyken Worm bezet, gewoonlyk klagen, voornamentlyk de Buik- en Maagpynen te tellen zyn, oordeelde ik het echter behoorlyk en van mynen pligt, om, zoo min mogelyk, omtrent de oorzaak dier Ziekte mis te tasten, myne Lyderesse naauwkeurig te ondervragen, aangaande alle, my toen ter tyd invallende omstandigheden, die eenige betrekking tot haar ongemak konden hebben. Dewyl het niet onmogelyk ware, dat, behalven het geen my wel de waarschynelyke oorzaak der Ziekte toescheen, de Lyderes ook iets zoude kunnen genuttigd hebben, waardoor hare pynen, zoo al niet veroorzaakt, ten minsten aangezet en verheft waren geworden, onderzogt ik, of zy wel een of ander huismiddel tegen hare kwaal mogte hebben ingenomen? haar antwoord was, neen; verder, of zy ook dien dag, of des daags te vooren, eenig schadelyk voedsel, iets, dat haar vreemd of ongewoon ware, gegeten of gedronken hadde? zy antwoordde, *zig zulks niet te kunnen herrinneren.* Deze vraag echter bragt hare Juffrouw in gedagten, *dat men, sedert deze verlopene dagen, Mispelen geplukt hadt, en dat zy hadt gezien, dat hare Dienstmaagd van deze iets hadt gegeten.* Ik besloot dus de Lyderes, aangaande dit onderwerp, nader te ondervragen, het welk van dat gevolg was, dat zy erkende: *dat zy, op het zien dier vruchten, zulk eenen ongewoonen trek tot dezelve gekregen hadt, dat zy van dezen* (hoe ongeschikt die onrype en harde vrucht ook ware, om voor lekkerny, zelfs om voor voedsel, te gebruiken,) *dertien of veertien hadt ingezwolgen, en wel met die graagte en gretigheid, dat zy zelfs de meeste met kernen met al hadt opgegeten.*

By my zelven nu het geene my verhaald was naargaande,

de, kwam my de oorzaak der pynen onzeker voor. Aan den eenen kant kon de Lintworm, aan wiens bestaan ik, volgens het geen men my hadt opgegeven, niet kon twyfelen, dezelve veroorzaakt hebben; aan den anderen kant, kwam het my even mogelyk voor, dat zy de gevolgen waren van het zoo onmatig en gretig te lyf slaan eener harde, onrype en scherp-wrange vrucht, die noodwendig aan eene zwakke maag nadeelig moest zyn. In beide gevallen ondertusschen oordeelde ik niet ondienstig, een buikzuiverend middel aan de Lyderes toe te dienen, ten einde de eerste wegen te ontlasten van eene vreemde stoffe, die door hare prikkeling pyn moest doen ontstaan, van welke natuur deze stoffe dan ook zyn mogte. Ik deed haar dus een *purgans* gereed maken, bestaande uit *Scammonium resina Jalappæ*, en *Mercurius dulcis:* van oordeel zynde, een vermogend en sterk purgeermiddel het best en schielykst tot myn oogmerk te zullen werken, en een wormdryvend middel, hoedanig voornamentlyk de *Mercurius dulcis* is, gevoegd by de twee andere *purgantia*, zoo al niet ten vollen noodzakelyk, ten minsten onschadelyk te zyn.

Den volgenden dag myne Lyderes wederom komende bezoeken, vond ik niet alleen de volkomen zekerheid van de aanwezigheid eens Lintworms, maar was tevens niet weinig verwonderd, dat dezelve in zyn geheel was uitgedreven, in de gedaante van een kluwen ineen gerold, hoedanig hy altyd is, wanneer hy ongeschonden en in zyn geheel afgedreven wordt: men verhaalde my te gelyk, dat zy, denzelfden morgen, dien Worm, niet zonder de hevigste pynen, met de ontlasting, was kwyt geraakt.

Zie daar dan myne Lyderes op het onverwagtst, en ik mag zeggen volkomen by toeval, genezen van een allerhardnekkigst ongemak, dat niet zelden zelfs de beproefdste middelen en de kundigste Artsen heeft te leur gesteld. De Dienstmaagd bevind zich na het lozen van den worm volkomen wel, steeds zeer gezond, en bevryd van hare vorige ongemakken en pynen.

Sints dit geval heb ik menigmalen en ernstig myne gedagten laten gaan, zoo over de oorzaken der pynen in deze Lyderesse, als over het geen eene zoo schielyke en volkomene uitdryving van den Worm bewerkt heeft.

Wat de eerste belangt, komt het my, de zaken van agteren beschouwd, volkomen zeker voor, dat niet de wrange en harde gretig ingezwolgen vrucht, maar wel het herstellen

van dezen Lintworm in de darmen, de verregaande Maag- en Buikpynen, over welke de Lyderesſe klaagde, heeft doen geboren worden, zoo, om dat die pynen reeds lang voor het eeten dier Mispelen plaats gehad hebben, als om dat het ongemak volkomen heeft opgehouden na het lozen van den Worm.

Het tweede, namentlyk de oorzaak der zoo onvoorziene en ſchielyke uitwerping van den geheelen Lintworm, is het derhalven, dat hier voornamentlyk in aanmerking komt.

Verſcheide vragen zyn hier natuurlyk te doen. Is de Worm uitgedreven door het toegediende purgeermiddel: of wel, zyn het de gegeten onrype Mispelen geweest, die dit hebben uitgewerkt? of eindelyk, hebben deze beide daar toe, elk het zyne, toegebragt?

De eerſte vraag betreffende, men kan die niet ten vollen toeſtemmende beantwoorden. Men kan wel niet ontkennen, dat het toegediend purgeermiddel wormdryvende is: maar kan men het zoo vermogend rekenen, dat het in ſtaat zou zyn, den Lintworm zynen prooi te doen loslaten, zich ineen rollen, en de plaats, waar hy zich gezet heeft, verlaten?

Wel is waar, onder de ſterke purgeermiddelen, die Mevrouw NOUFFER, of afzonderlyk, om de aanwezigheid eenes Lintworms te ontdekken, of na het gebruik van haar, voor eenigen tyd zoo zeer geroemd, ſpecificq middel, gewoon was haren Lyderen in te geven, hadden myne toegediende purgantia, de *Scammonium reſina Jalappæ* en *Mercurius dulcis*, geen gering aandeel in de uitwerking. Maar, noch door haar, noch door de Heeren Commisſarisſen, van wegen den Koning van Vrankryk belast met het onderzoek van haar *Specificum*, door dien Vorst, ten nutte zyner Onderdanen, en van het Menschdom in het gemeen, van de Bezitſter gekogt, is immer aan deze middelen het vermogen toegeſchreven van den Lintworm geheel te kunnen uitdryven. Ook had ik myne Lyderesſe deze middelen niet by herhaalde reizen, nog in die hoeveelheid toegediend, dat ik, met eenige waarſchynlykheid, het gevolgde uitwerkzel aan derzelver werking kan toeſchryven.

Men mag dan, met eenigen grond, de oorzaak van dit verſchynſel, in de gebruikte *Mispelen* zoeken. De vraag is nu ſlechts: hoe en door welk vermogen hebben zy het te wege gebragt? heeft de *Mispel* iets in zich, dat zulk een vermogen zou bezitten?

Volgens het getuigenis van alle Schryveren, die de Mate-

teries Medica behandeld hebben, zyn de *Mispelen*, vooral nog onryp zynde, en niet overgegaan tot den ſtaat van rotting, in welke zy eerst goed zyn om gegeten te worden, van een ſterk ſamentrekkenden aart. Haar wringende ſmaak is genoeg, om, op het eerſte proeven, zelfs den onkundigſte daar van te overtuigen.

Is het dit ſamentrekkende ook, dat haar het vermogen zou kunnen geven van den Lintworm uit te dryven? Wy zien, dat andere wormdryvende middelen ook, in eenen meerderen of minderen graad, ſamentrekkende zyn. Volgens het getuigenis van den Heere VOGEL, *is de Cortex Peruvianus*, die buiten allen twyffel van eene ſamentrekkende natuur is, *van een uitſtekend gebruik in de Wormziekten.* Andere Geneeskundigen getuigen dit zelfde.

De wortel van *Varem*, het ſpecifiecq middel tegen de Lintwormen van Mevrouw NOUFFER, by de Ouden daar voor reeds bekend, en door haren Man ſlechts der vergetelheid onttrokken, heeft dit ſamentrekkende mede, hoewel in eenen minderen graad, ten minſten zoo wy eenigen ſtaat mogen maken op het geen DODONÆUS en LEMERY daaromtrent aantekenen.

Heeft ook het wrange, het zuure van deze onrype vrucht, het bovenverhaald uitwerkzel kunnen te wege brengen? *Mespili Fructus ſubauſterus*, zegt VOGEL in zyne *Materies Medica.* Volgens LEMERY, *bevatten de Mispelen veel aardachtig zuur-zout in zich.*

Hier valt my eene plaats in van AETIUS, die, myns bedunkens, deze gedagten ſchynt te ſtaven. *In univerſum enim omnia*, zegt hy, *quæ Lumbricos educunt*, *aut per acredinem occidendo*, *aut per amaritiem ſubducendo*, *&c. efficacia cognoscuntur.* Ook heeft men onder de meestgeroemde wormdryvende middelen, verſcheide, die enkel dit vermogen bezitten uit hoofde van hunne zuurheid, of voor het minst van eenig zuur beginſel, dat zy in zich bevatten. Van dien aart zyn de *azyn*, het *Vitriolum Martis* en eenige *ontbindingen van het Koper.*

Zoo het deze hoedanigheid zyn mogte, die in het bovenverhaald geval, het gevolgde uitwerkzel heeft te weeg gebragt, zouden de onrype Mispelen dit nog hebben voorgehad, dat zy, uit hoofde van hare hardheid, niet genoegzaam door de werking der mage kunnende worden te ondergebragt, meer of min in hun geheel, en ongekookt naar de darmen gevoerd worden, en daar hunne wrangheid

heid met zich voerende, ook hierom te beter in ſtaat zyn geweest om den Lintworm uit te dryven.

Eindelyk, hebben de Mispelen by myne Lyderes niet ſlechts enkel verſtrekt als een voermiddel, en moet hunne werking derhalven niet beſchouwd worden in verband met de werking van het daarop toegediend purgeermiddel?

De geleerde en waarlyk groote Leydſche Hoogleeraar S. D. HAHN, tot myne onuitſprekelyke droefheid, en ten wezentlyke nadeele van het Gemeenebest der Hollandſche Hooge Schoole, welke hy tot luister verſtrekte, te ontydig door den dood ontrukt, op wiens onſchatbare vriendſchap ik my beroemen mogt, en wien ik, eenige weeken voor zyn dood dit geval mededeelde, ten einde deswegens zyn Hoog-Geleerdens gedachten hieromtrent te mogen weten, ſcheen van dit denkbeeld niet afkeerig te zyn. Zyn Hoog-Geleerde, namentlyk, zeide my, dat deze vrucht, op de voorverhaalde wyze gebruikt, met het daarop toegediend buikzuiverend middel, zeer wel, naar zyne meening, het gevolgde uitwerkzel kon daargeſteld hebben, als zynde deze vrucht van eene zeer harde en vaste zelfſtandigheid, en daar door te meer geſchikt, om de uitwerping te bevorderen. Men heeft te meermalen, in het beoeffenen der Geneeskunde, zich van een hard en moeijelyk te verduwen voedſel of geneesmiddel bediend, om, met behulp van een daarop ingegeven vermogend purgeermiddel, Wormen, en byzonder Lintwormen, uit te dryven.

De evengenoemde Hoogleeraar was meestal gewoon, op deze wyze te handelen met zyne wormzieke Lyderen, welke hy, alvorens een of ander wormdryvend middel te laten gebruiken, aanriedt eenig vast voedzel, als *Osſenvleesch*, *Stokvisch*, *Aardappelen*, *Wortelen*, en diergelyke te nuttigen, en meestal met dat gevolg, dat de Wormen, door deze vaste *masſa* voortgeſtuwd, te gemaklyker werden uitgeworpen.

Niet weinig word deze gedachten, zoo wy die aannemen willen, geſtaafd door het geen de beroemde VAN ZWIETEN zegt, in het 4de Deel zyner Commentarien, bladz. 725 en en 726. Daar namentlyk is die groote Man van oordeel, *dat de wormdryvende middelen gevoegelyk kunnen gebragt worden tot drie clasſen*, welke eerſte hy bepaalt tot die middelen, *quæ aspera ac ſcabra ſunt, & a quibus ſperatur, quod motu periſtaltico inteſtinorum mota & presſu, tenera vermium corpora deſtruerent, vel multum læderent; unde mortui, vel ſaltem debilitati, vermes facilius expelli posſent*

sent de corpore. Ten voorbeelden hier van brengt hy by het *Stannum rasum* en *Corallum rubrum*, in gelyke deelen, door MEAD, het *Stannum purum* door ASTEN, en de *Corallina* door GESNERUS, met zeer goed gevolg, tegen de Wormen toegediend. In dit geval zouden de kernen of steenen der Mispelen niet weinig hebben toegebragt, en het uitdryven van den Worm een gevolg geweest zyn, zoo van het gebruikte purgeermiddel, als van de onrype gegeten Mispelen.

Hoe dit ook zy, ik kan, tot nog toe, met eenige zekerheid, zoo uit hoofde van de enkelheid van het geval, als zy de het my nergens by eenig Schryver voorgekomen, en zynde ik nog niet weder in de gelegenheid geweest, het gebruik der Mispelen tegen den Lintworm te beproeven; ik kan, zeg ik, tot nog toe, geene juiste bepaling maken, aangaande de oorzaak der volkomene uitdryving van den Lintworm, in het voorverhaalde geval. De weinige kunde die wy hebben omtrent de waare eigenschappen van ieder geneesmiddel in het byzonder, en omtrent die byzonder eigene hoedanigheid, die dit of dat middel, op deze of die bepaalde wyze, doet werken, is de oorzaak, dat wy, door middel van eene Analogische beschouwing, en daar uit afgeleide gevolgtrekkingen, niet ten vollen uit de werking van het eene middel tot die van een ander besluiten kunnen. Nieuwe proefneemingen, nieuwe ontdekkingen, zullen 'er noodig zyn, om te beslissen, of de Mispelen wezentlyk iets tegen den Lintworm vermogen.

Ondertusschen heb ik niet kunnen nalaten, myne waarneming en aanmerkingen over dezelven, hoe gering dan ook het een en ander aan dezen of genen moge toeschynen, waereldkundig te maken. Mogelyk zullen zy nog van eenig nut zyn; mogelyk zullen zy nog dienen, om den eenen of anderen kundiger en geoeffender Arts aan te zetten tot het nemen van andere proeven, om daar door ontdekkingen te doen, die van belang kunnen zyn voor zoodanige Lyderen, die, na het vergeefs beproeven van verscheiden, zelfs van de vermogendste, geneesmiddelen, jaren lang, een kwynend leven voortslepen.

Ik zal eindigen met het zeggen van VAN ZWIETEN, *Minime improbabile videtur, quod plura alia detegentur, sive casu sive attenta observatione & variis tentaminibus prudenter institutis. Summa talium utilitas stimulum addet Medicis, ut in hæc inquirant ulterius.*

VOOR-

VOORSLAG, OM DE RYTUIGEN, DOOR HUNNE WRYVING TE VERMINDEREN, VEEL LIGTER TE DOEN GAAN.

Voorgesteld in een Brief aan de Schryvers der Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen.

Myn Heeren!

Zints eenigen tyd zyn myne gedagten gevallen op een Concept, om de Rytuigen in 't algemeen, van welke soort ook, die op Wielen gaan, tot de Kruiwagens ingesloten, veel ligter dan gemeenlyk te doen gaan, door hunne wryving te verminderen. Het Concept, dat ik 'er my van gevormd heb, heeft my, gelyk het meermaals in zodanige gevallen loopt, hoe langer hoe meer behaagd, en, daar het my voorkomt, dat het uitvinden van een hier toe dienstig middel, in veele gevallen, van groot nut kan zyn, zo heeft my de overweeging hier van genoopt, om myn voorslag desaangaande U Lieden toe te zenden, of het U Lieden ook goeddagte denzelven in uw Maandwerk te plaatzen; mogelyk kan het anderen, van meer bekwaamheid, aanleiding geeven, om dit stuk met opzet verder door te denken, en myn Concept tot meer volmaaktheid te brengen. Zie hier mynen voorslag; handelt 'er mede naar welgevallen. Ik ben enz.

Het is bekend, dat alle Rytuigen eene zeer sterke wryving hebben; door dien de As, als het Rytuig voortgaat, gestadig op den bos van het Wiel drukt en wryft, waardoor dan de voortgang van het Rytuig niet weinig belemmerd wordt. Het Rytuig zou derhalven merkelyk gemaklyker voortgaan, indien men deeze wryving konde voorkomen, of althans grootlyks verminderen.

Misschien is dit, tot een aanmerkelyken trap, te verkrygen, door eenige Rolletjes rondsom den As te plaatzen. Deeze Rolletjes moeten dan derwyze om den As gesteld worden, dat ze omtrent de gedaante van een Bakkers Buil of Ronsel hebben. De eindens naamlyk zyn twee stukken als bodems van een vat, deezen hebben in 't midden een rond gat, grooter dan de As dik is; en, daar in zulk een Buil of Buidel, de twee cirkelstukken, om ze op den behoorlyken afstand te houden, met latten verbonden zyn, zo zyn ook hier wel eenige zulke latjes, maar Rolletjes 'er

'er tusschen. Deeze Rolletjes worden door den As gedrukt tegen den bos van het Wiel aan; ze wandelen, daardoor, met den bos van het Wiel rondsom den As, (als het Rytuig voortgetrokken wordt,) en hebben dus weinig of geen wryving.

Die Rolletjes moeten op hunne eindens of Asjes niet steunen: de cirkelstukken, in welken die Asjes liggen, dienen om de Rolletjes in hunnen eigen en behoorelyken afstand van elkanderen te houden: de gaatjes derhalven, in welken de eindens dier Rolletjes liggen, moeten straalswyze veel grooter zyn, dan die eindens; en zo moeten ook de gaten der cirkelstukken, door welken de As komt, veel grooter zyn, dan de omtrek van den As is. Anders zou men, door steunpunten te maaken, Wryving te wege brengen. —— Dit dus beschreeven Ronsel schuift men over den As, en dan het Wiel over dit Ronsel...

Dergelyk een Ronsel zou ook in veele andere Rader-Werktuigen veel nuts kunnen aanbrengen, door de wryving te verminderen. By voorbeeld, in een *Kaapstang*: deszelfs Rol, verticaal staande, wryft zeer sterk tegen den halven omtrek van zyn steunhout aan; maar schuift 'er, van onderen op, een Ronsel van dien aart om, en hy moet oneindig minder wryven: want de Rol van den Kaapstang drukt de Rolletjes van het Ronsel tegen het steunhout van den Kaapstang aan, en alles wandelt met elkanderen rond.

Gelukt het de wryving van den As op den bos van het Wiel, op deeze, of op eene nog betere wyze, te verminderen; dan blyft 'er nog overig eene zylingsche wryving van den bos van het Wiel, tegen den verbreeden As, en tegen den Spyl; waar tegen insgelyks nog wel een hulpmiddel vereischt zou worden. Om deeze te verminderen kan het veelligt van dienst weezen, een cirkelstuk (NB. met een groot gat) om den As te hangen: in dit cirkelstuk maakt men, straalswyze, eenige ronde pennetjes, en om deezen hegt men ronde Bolletjes: die Bolletjes nu,, geraakt door den bos van het Wiel, vinden wederstand aan den verbreeden As, en wandelen zydelings met den bos van het Wiel. Het Wiel, of deszelfs bos, wryft dan byna niets tegen den As aan, en daarmede zal ook de wryving tegen den Spyl van weinig of geen belang weezen.

NIEU-

NIEUWE WAARNEEMINGEN GEDAAN OP DE ICHNEUMON, OF RAT VAN PHARAO. Door den Heer SONNINI DE MANONCOUR.

(*Journal de Physique.*)

Zeer veel heeft men over de *Ichneumon* geschreeven, en eene menigte van Fabeltjes wegens dit Dier geboekt. Zy werd, gaat men daar op of, in eenige Steden van *Oud Egypte* aangebeden, en 't was, in 't algemeen, verbooden haar te dooden; een voorwerp des Bygeloofs onder een beroemd Volk, de vermeende Beschermster van het schoonste Land des Aardbodems, tegen een der gedugtste plaagen, vreemd en onbekend in onze Luchtstreeke; hoe veele zamenwerkende oorzaaken, om 'er Wonderen van te vertellen! De meeste Reizigers hebben de *Ichneumon* gezien, zonder onderzoek op dit Dier te doen, en den geest vooringenomen zynde met de verhaalen deswegen uitgevent, hebben zy, in hunne Reisbeschryvingen, deeze overgenomen, en, door 't herhaalen, meer en meer geloof doen vinden. 't Was voor de fakkel der Oordeelkunde, het vernuft van den onsterflyken BUFFON voorlichtende, bewaard, eene menigte van duisterheden, die de Natuurlyke Historie in 't algemeen, en die van de *Ichneumon* in 't byzonder, bedekte, op te klaaren. Ik zal hier niet ophaalen, 't geen zich met oneindig meer genoegen, in 't werk deezes grooten Natuurkenners, laat leezen; maar dewyl ik gelegenheid gehad heb, om de *Ichneumon* in haar Geboorteland en in haar vryen staat waar te neemen, —— naauwkeurig waar te neemen, zal ik den korten inhoud myner waarneemingen op dit Viervoetig Dier te nederstellen, en tragten te bepaalen, welk een denkbeeld men moet vormen van deszelfs nutheid, en de juiste waarde van de diensten daar door gedaan, zo breed uitgemeeten, en zodanig vergroot opgegeeven.

Hoe geschikt de *Ichneumons* ook mogen weezen, om zich te laaten temmen, zyn ze nergens in *Egypte* Huisdieren; niet alleen worden ze tegenwoordig tot den huislyken staat niet opgebragt, maar de bewoonders van *Egypte* kunnen zich niet herinneren dat hunne Voorvaders het ooit gedaan hebben. 't Is, derhalven, waarschynlyk, dat de *Ichneumons*, die BELON en PROSPER ALPINUS in een getemden staat

ſtaat zagen, de zodanige waren, die men eer aartigheids-, dan nutshalve hadt opgekweekt en tam gemaakt: want daar zy op de Ratten aazen, vallen zy niet min op het Gevogelte aan; hier door zou het nut, 't geen zy aanbragten met de huizen van deeze ſchadelyke Dieren te zuiveren, 't welk de Katten veel zekerder en met min ongemaks doen, welhaast worden opgewoogen.

In aart en leevenswyze genoegzaam overeenkomende met de *Wezeltjes* en *Bontſings*, beſtaat haar voedzel in Ratten, Vogelen, Kruipend Gedierte, *enz.* Zy zwerven rondsom de Huizen, ſluipen 'er in, om de Hoenders te verrasſen en de Eijeren uit te ſlurpen. Deeze natuurlyke trek tot Eijeren zet de *Ichneumons* zomtyds aan, om in het zand te krabben, om de Eijeren der *Krokodillen*, daar in nedergelegd, te zoeken, en hier in beſtaat al het kwaad 't geen zy deezen Dieren doen.

Men belacht tegenwoordig, en met allen grond van rede, de langgeloopen hebbende vertelling, dat de *Ichneumon*, ten keelgat van dat ſchriklyk Dier ingaat, in den buik komt, en 'er uitgaat, na de ingewanden doorknaagd te hebben (*). Indien eenige *Ichneumons*, onder het betoon van een verſcheurende vraatzugt, aangevallen zyn op kleine *Krokodillen*, welke men hun voorhieldt (†), geſchiedde zulks, ingevolge van haar ſmaak in allen kruipend Gedierte, en niet ter oorzaake van een byzonderen haat, of een Natuurwet, uit kragte van welke zy, als 't ware, geſchikt zouden weezen om zich aan te kanten tegen de vermenigvuldiging dier Tweeſlachtige Dieren, gelyk veelen zich hebben ingebeeld (§). Het zou al zo redelyk geweest zyn, te zeggen, dat de *Ichneumons* op aarde geplaatst waren, om de te ſterke voortteelt der Hoenderen te beletten; daar zy aan dit Geſlacht veel meer afbreuks doen dan aan de *Krokodillen*.

't Geen

(*) MAILLET, JAUNA en anderen.

(†) MAILLET, *Deſcript. de l'Egypte*, P. II. p. 34.

(§) MAILLET, als boven. Zie ook *l'Hiſtoire de Cypre, de Jeruſalem & d'Egypte, par le Chevalier Dominique* JAUNA, Tom. II. en *Etat preſent de l'Egypte*, p. 1230., en merkt op, dat de laatstgemelde, bykans in alles een getrouw Uitſchryver van MAILLET, hier zyn Voorganger voorbygeloopen heeft; noch andere Fabelen voegende by die hy overſchreef. Op deeze wyze kunnen de Reisbeſchryvers groote Boekdeelen zamenflansſen.

't Geen tot nader bewys strekt, dat men ongelyk heeft met dergelyk eene voorzorge der Natuure, ten opzigt van de *Ichneumons*, toe te schryven, bestaat hier in, dat, in het Noordelykst gedeelte van *Egypte*, dat is te zeggen, in dat gedeelte, 't welk bevat is tusschen de *Middelland-sche Zee* en de Stad *Siout*, de *Ichneumons* zeer veelvuldig zyn, schoon men 'er geen *Krokodillen* aantreft, terwyl men ze veel zeldzaamer vindt in *Opper-Egypte*, waar de *Krokodillen* zeer talryk voorkomen. De *Ichneumons* zyn nergens overvloediger dan in *Neder-Egypte*, dat meer bebouwd, digter bewoond, veel vogtiger, en meer beschaduwd, dan *Opper-Egypte*, rykelyker voorraad van spyze voor de *Ichneumons* oplevert, en de *Krokodillen*, ik herhaal deeze waarheid, vertoonen 'er zich nooit.

Het staa my vry hier, in 't voorbygaan, eene dwaaling aan te stippen en tegen te gaan, die van geene aangelegenheid zou weezen, in een Reiziger van minder naam en min geloofs, dan de Heer SHAW: dit zal een bewys zyn, onder zo veele anderen van gelyken aart, van het wantrouwen, 't geen de zodanigen, die vreemde Landen doorreizen, moeten hebben, om, wanneer zy zelve geen waarneemingen kunnen doen, geene dikwyls valsche berigten te plaatzen. „ De *Egyptenaars*, zegt hy, kennen „ zeer weinig den waaren *Krokodil*, door hun *Timsak* ge- „ heeten, en die zo zeldzaam te vinden is beneden de „ Watervallen des *Nyls*, dat de *Egyptenaars* niet min „ nieuwsgierig zyn om ze te zien dan de *Europeaa-* „ *nen* (*).” De Heer SHAW, die niet veel verder geweest is dan *Cairo*, heeft wat los eene verzekering aangenomen, strydig met het getuigenis der geenen, die hem voorgegaan zyn; door zich beter te hebben laaten onderrigten, zou hy geleerd hebben, dat *Opper-Egypte*, door weezenlyke en veelvuldige *Krokodillen* geplaagd wordt. Dit is, voor 't overige, de eenige misslag niet in de Natuurlyke Historie, welken ik ontdekt heb in 't Werk van deezen zeer geleerden en anderzins zeer verlichten Schryver.

De afkeer van den *Krokodil*, verkeerdlyk toegeschreeven aan den *Ichneumon*, is met de daad een ingeschaapen drift, in een Dier van een geheel ander Geslacht. In dit geval is gebeurd 't geen wy in andere menigmaal hebben waargenomen: terwyl men aan de *Ichneumon* de eere gaf, dat zy een geslaagen hardnekkigen oorlog voerde tegen de *Kro-*

(*) *Voyages de Shaw, Tom. II, pag.* 167.

Krokodillen, was het eene soort van *Nyl-Schildpad*, die, deezen Dieren de zekerste, maar teffens verborgendste, slagen toebrengende, ten hunnen bederve arbeidde. Wanneer de jonge *Krokodillen* uitgekomen zyn, en te water willen gaan, valt 'er deeze *Nyl-Schildpad* op aan, en verslindt ze; elken dag worden 'er eenige haar prooy, en het gelukt slechts een klein getal deezen vyand te ontkomen. ——— De Heer DE MAILLET is des niet onkundig geweest; doch hy heeft geoordeeld, zich niet te moeten houden aan het getuigenis der Inwoonderen, hoe zeer dit verdient aangenomen te worden, als het zaaken, zo algemeen bekend, betreft. „ Ik weet," luidt zyn berigt, „ dat eenige Lieden willen, dat dit Dier, (de *Ichneumon*) „ niets anders is dan eene soort van *Witte Schildpad*, door „ de *Arabieren*, *Cersé* geheeten. (dit moet *Thirsé* zyn, de „ algemeene naam der Schildpadden in *Arabie*.) Zy zeggen, dat zy, door een natuurlyk Instinct gedreeven, „ den *Krokodil* bespiedt, wanneer deeze Eijeren gaat liggen, en in 't zand begraaft, en dat zy onmiddelyk, naa „ dat de *Krokodil* is weggegaan, de Eijeren opzoekt, om „ ze te verbreeken en uit te slurpen.... Doch, zonder te „ spreeken van de gedaante, welke DAPPER aan de *Ichneumon* geeft, die geheel niet met de gedaante van een *Schildpad* overeenkomt; laaten zo veele afbeeldingen op steen „ van dit Dier uitgehouwen, en van welke de meesten met „ beeldspraakige Letteren vergezeld zyn, geen twyfel over, „ of dit is het Dier 't geen den naam draagt van *Rat van* „ *Pharao*." (Dit wil niets meer zeggen, dan dat men aan 't bestaan van de *Ichneumon* niet hebbe te twyffelen: dan niemand heeft het bestaan van dit Dier betwist.) „ De „ *Ichneumon* is", gaat hy voort, „ eene soort van een „ klein wild Varken, een zeer aardig Beest, gemaklyk te „ temmen, en dat een ruwe huid heeft als een Stekelvarken (*)." Zie daar, deeze *Rat* in een klein *Varken* veranderd. Men zal my gereedlyk toestaan, dat dergelyke Schryvers van weinig gezag zyn in 't stuk der Natuurlyke Historie.

Gemelde soort van Schildpadden, vindt men alleen in het opperste gedeelte van den *Nyl*, de bepaalde woonplaats der *Krokodillen*. Om een denkbeeld te geeven van den gelukkigen uitslag, met welke deeze *Thirsé* der *Egyptenaaren* en *Nubiers* de *Krokodillen* bestrydt, zal ik eene waar-

(*) MAILLET, *Descript. de l'Egypte*, *Part. II. pag.* 33 en 34.

waarneeming mededeelen, my met alle verzekerdheid opgegeeven, door eenige Persoonen van *Thebaïde*, wier goede trouw en waarheidsliefde my van elders gebleeken is: hier in bestaande, dat men eens heeft opgemerkt, hoe van vyftig kleine *Krokodillen*, uit het zelfde broedzel voortgekomen, slegts zeven de *Thirsé* ontkwamen. Aan dit Dier, derhalven, is *Egypte* eene zeer merkbaare vermindering verschuldigd, van eene soort van Dieren, zo afzigtig van gedaante, als schadelyk door derzelver wreeden en verslindenden aart: uit dit oogpunt beschouwd, zou de *Nyl-Schildpad* veel grooter eisch hebben dan de *Ichneumon*, om eene Godheid der *Egyptenaaren* en een Wonder der Schryveren te weezen.

Dan, 't moet zyn, dat dit dierbaar Geslacht van *Schildpadden* ook zyne vyanden hebbe; want, het is zo talryk niet, als het, de vrugtbaarheid van dit Geslacht in aanmerking genomen zynde, zou moeten weezen. Zou men daar van de *Ichneumon* niet mogen beschuldigen, die, door haare greetigheid op Eijeren, de Eijeren, welke de *Schildpadden*, even als de *Krokodillen*, in het zand verbergen, opzoeken. Langs deezen weg zouden ze den *Krokodillen*, in derzelver aanteelt, bevorderlyk weezen, en dus geenzins een geslaagen vyand zyn, gelyk men heeft voorgewend.

De naam van *Mangouste*, en die van *Ichneumon*, zyn niet bekend in *Egypte*; men ontmoet 'er ook niet langer dien van *Rat van Pharao*, welken HASSELQUIST zeer verkeerdlyk aanmerkt, dat door *Franschen* zou verzonnen weezen. Met een weinig meer oplettenheids, of liever met een weinig minder vooringenomenheids, tegen ons, zou hy ontdekt hebben, dat de *Italiaan* PIETRO DELLA VALLA, en de *Hollander* CORNELIS DE BRUIN, zich van dien naam bedienden, en dat KLEIN, die geen *Franschman* was, deezen naam gegeeven hadt aan het *Indisch Varken*, enz. enz. (*) en, met wat minder verhaasting in zyne oordeelvelling, zou hy begreepen hebben, dat eene algemeene benaaming niet ten strengsten behoort opgevat te worden, boven al, wanneer dezelve niet onedelyk is, en deeze behoort geenzins tot die soort, en is op verre na zo belachlyk niet, als duizend spreekwyzen der Naamlystmaakeren, welke hy van buiten kon: doch hy hadt de dwaasheid om van de *Franschen* kwaad te spreeken; eene dwaas-

(*) *Quadrup.* p. 49.

dwaasheid, over welke de Heer DE BUFFON hem openlyk genoeg te zyner geneezinge zou berispt hebben, indien hy op zyne Reize niet gestorven was (*).

Wanneer iemand dikwyls ongelyk heeft, wordt hy ligt verondersteld altoos ongelyk te hebben. HASSELQUIST heeft geen geloof kunnen vinden by DE BUFFON, als hy vermeldt, dat in *Egypte* de naam van de *Ichneumon*, *Neins* is: en de Heer DE BUFFON hadt te meer reden om iemand niet te gelooven, die hem voorkwam een zo slegt Schryver als gering oordeelkundig Waarneemer te weezen, daar de Heer SHAW, wiens gezag by dat van HASSELQUIST, ruim en ryklyk, op kan weegen, geschreven hadt, dat *Neins*, in *Barbarye*, de naam was van het *Wezeltje*, en *Tezer-dea* die van de *Ichneumon*. 't Is, ondertusschen, zeer zeker, dat de hedendaagsche *Egyptenaars*, die, om dit in 't voorbygaan te zeggen, niet meer agtings of eerbieds hebben voor de *Ichneumon*, dan wy voor *Wezeltjes* en *Bontsings*, dezelve *Neins* heeten, en het *Wezeltje* den naam van *Hersé* geeven. Dit onderscheid is niet zeldzaam: want, schoon de *Arabische Taal* even zeer in *Egypte* als in *Barbarye* verspreid is, gelyken de Uitspraaken in deeze twee Landen zo weinig naar elkander, dat de Inwoonders van *Barbarye* en *Egypte* dikwyls zeer veel werks hebben, om de een den ander te verstaan.

(*) *Hist. Nat. de la Mangouste.*

DE BESPIEGELENDE WYSGEER, BY HET DORREN EN AFVALLEN DER BLADEREN, IN DEN HERFST.

(Naar het Engelsch gevolgd.)

Like leaves on trees the race of man is found
Now green in youth, now withering on the ground.
Another race the following spring supplies,
They fall successive, and successive rise,
So generations in their course decay,
So flourish these, when those are past away.

POPE.

Het Jaar, nu wyd, door d'oude wenteling
Der driftige saisoenen, voortgeloopen,

Vermaant en roept, dat hier geen leevenskring
Door losſen waan op vasten duur moet hoopen.;
Zulks leeraart ook 't ras ſtervend bladergroen,
Dat ros en geel, in 't kleevend ſlyk gevallen,
Den oogen meer geen blydſchap aan zal doen,
Noch fruit en moes bemantlen en omwallen.

Zo laat ons dan, terwyl wy hier nog zyn,
De deugd uit vreugd, de vreugd uit deugd doen ryzen;
Ja laat ons zoo, by 's Leevenszonneſchyn,
Gods weldaân bly genieten, en hem pryzen.

POOT.

Elk Getyde van het wentelend Jaar, brengt eene verſcheidenheid van ſchilderagtige vertooningen voort, daar aan byzonder eigen. De aandoeningen, die de Ziel vervullen, terwyl dezelve de tooneelen beſpiegelt, welke ieder Maand medebrengt, moeten gevolglyk van verſchillenden aart weezen, en geſchikt naar het Saiſoen. De leevendige en hartbetoverende ſchoonheden van de Lente, de gloeiend heete Zomerdagen, de afneemende natuursbevalligheden des Herfsts, en het doodsch vertoon des Winters, verwekken beurtlings, Leevendigheid, Kwyning, Ernst, Moedloosheid.

„ De Zomer," de afſtammeling der Zonne, „ heeft met „ haar vuurrood gelaad" onze Noordlyk gelegene Gewesten verlaaten. Elke vrolyk gekleurde bloem valt af, en de Winter nadert met ſnelle ſchreden. Dan, het ſomber vertoon van het ten einde ſpoedend Jaar wordt in de Herfstmaand verleevendigd, door de verſcheidenheid der kleuren, eenige leevend en ſchoon, welke de rype en ten afval gereede Bladeren van Boomen, Gewasſen en Planten, aanneemen. Zy veranderen dagelyks, zy verminderen, de regenvlagen, de nagtvorſten, doen ze afvallen, en een ſterk opblaazende Herfstwind rukt ze by millioenen op den grond, nu bezaaid met het eertyds ſchommelend Loof, en 't dikwyls beſpiegelend blad van uitgeleeze Planten; die, door vreemdheid of zeldzaamheid, het oog trokken.

Eene vormverwisſeling, dus dichterlyk afgemaald.

't Veelkleurig bosch verheft zyn halfverwelkte kruin,
Van ſtormen nog bevryd, aan ginds zy', boven duin
En heuvel, treurig op: ik zie den gloed verduisterd
Van 't lachend landſchap, en zyn verwe alom ontluisterd,

Is

Is meer of minder vaal, naar dat de kragt van 't groen,
De werking wederstaat van 't sloopend Herfstsaizoen.
't Verwelkte loof zygt neder op de paden,
En streelt van verr' het oog door schynbre veldsieraaden.

Nu schudt het treurig bosch een gantsche bui van bladen
Beneên, en dekt daar meê de velden en de paden.
Al 't kruid verslenscht allengs, door 't guur saizoen bekneld,
't Krimt in zyn bedding op, 't verlaat het drasfig veld;
Het laatste bloempje heeft zyn schoone kleur verlooren,
De wind doet buldrend zich door 't naakt geboomte hooren:
Nu werpen hof en woud, by zulk een naar gerucht?
De laatste bladers af. ——— ——— ———

'T Is op dien tyd, en vervolgens in den Winter, dat van het groeiend Ryk gezongen mag worden.

Het steile mastbosch heft zyn schedel na den hoogen,
En blinkt, by 't schitterend wit, ons aangenaam in de oogen,
Met onverwelkbaar loof. De pynboom, donker groen,
En breedgeblaarde eik, trotseeren 't bar saizoen.
Het smal jeneverloof is zwaar met sneeuw beladen;
De doorenige hulst draagt ze op zyn bonte bladen;
't Haagappelboomtje steekt met bloem en vrugt 'er uit.
De klim, die om den stam zyn tengre takjes sluit.
Een reeks van heesters en van altoos groene planten
Vertoont zich door de sneeuw, en pronkt aan alle kanten:
'k Zie frisse maagdenpalm en geurge rosmaryn.
O Lente! zou dit bosch uw stille wykplaats zyn?

N. S. VAN WINTER.

De bespiegelende Wysgeer, die niet blyft stilstaan by het oppervlakkig vertoon en de zigtbaare uitwerkzelen, welke zich aan allen opdoen, zoekt de dieper verhoolene oorzaaken op te spooren. En, wanneer hy het maakzel der Boom-Bladeren nagaat, en derzelver diensten, met welk een van dankbaarheid overvloeijend hart, erkent hy dan niet, dat de wyze Schepper dezelve niet alleen ten cieraad, maar tot het toebrengen van de gewigtigste diensten, in het Groeijend Ryk, gevormd heeft.

Plantkundigen geeven deeze bepaaling op van een Blad, dat

dat het zelve een gedeelte van een Plant is, in langte en breedte, zulkerwyze uitgestrekt, dat men de eene zyde van de andere kan onderscheiden. De Bladeren maaken eigenlyk het uiterste gedeelte van een tak uit, en zyn het cieraad der telgjes. Zy bestaan uit eene lymerige stoffe, overal met aderen en peezen doorvlogten. Meer dan honderd onderscheidingen van Bladeren, van derzelver stand en gedaante ontleend, worden 'er opgeteld. In alle is het een der diensten, dat zy den overvloed van voedend sap kleinzen, daar aan meer geests geeven, en 't zelve tot de kleine knoppen voeren.

'Er zyn twee soorten van aderen en peezen in de Bladeren, behoorende tot ieder der oppervlakten; en heeft men, in 't algemeen, waargenomen, dat de onderkant van het Blad, die takswyze doorvlegtingen breedst heeft, en in staat is een vogt door te laaten, 't welk door die van den bovenkant des Blads niet heen kan dringen. Deeze twee soorten van aderen zyn op onderscheide plaatzen ingehegt; doch zo naauw niet veréénigd, of ze kunnen gemaklyk van elkander gescheiden worden, naa dat ze, een behoorlyken tyd, in 't water geweekt zyn.

Men heeft verondersteld, dat die tweërlei oppervlakten geschikt zyn tot het bereiken van zeer verschillende einden. Men denkt, dat de boven oppervlakte, of het bekleedzel der aderen, bestaat uit Lugtvaten, door welke de doorwaassemende stoffe wordt heen gedrongen en de lugt ingeademd. Dit blykt uit de kleverige zelfstandigheid, onder den naam van Honigdauw bekend, welke altoos op den bovenkant des Blads gevonden wordt. Men oordeelt, dat de beneden oppervlakte geschikt is, om de vogtigheid, uit de opklimmende dampen des aardryks ingezogen, te ontvangen, te bereiden en te doen omloopen, welke dampen zo veel tot den groeï van Boomen en Planten toebrengen. Weshalven een voornaame dienst der Bladeren is, om eenigermaate, ten onderstand des Groeijenden leevens, het zelfde te doen, als de Longen der Dieren ten Dierlyken leeven.

Tot het doen dier onderscheide diensten, zyn de twee oppervlakten zeer verschillend gevormd. De bovenste is doorgaans glad en helder, de onderste meestal hairig of met een zagt dons bezet, om des te beter de opklimmende dampen te vatten, vast te houden en in de binnenste vaten over te brengen. —— Wanneer het maakzel der Bladeren verschilt, is het, door proeven, beweezen, dat

ook

ook de dienstbetooningen veranderen; want in deeze Bladeren, welker boven oppervlakte bezet is met een hair of dons, is die boven oppervlakte de ontvanger en geleider der opryzende vogten, en niet de onder oppervlakte, als in de andere Planten. Indien, derhalven, deeze oppervlakte veranderd worde, door de takken, aan welke de Bladeren groeijen, om te keeren, zullen de Bladeren in derzelver groei vertraagen, tot dat men ze omkeert, en de Bladeren in den voorigen ſtand herſtelt.

Een ander der groote einden, waartoe de Bladeren der Boomen en Planten verordend zyn, is, dat derzelver grondſtukken of Spooren, de Botten der aanſtaande Looten voeden en voorbereiden, die altoos aan den grond van deeze ſpooren gevonden worden. Terwyl de Bladeren in volkomen ſtaat zyn, neemen deeze Botten in grootte toe, en, in de Boomen die de Bladeren laaten vallen, zyn ze tot rypheid gebragt, eer de Spooren der Bladeren zich, in den Herfst, van de Botten ſcheiden. Indien de Bladeren geſchroeid zyn, of derzelver geheele oppervlakte bedorven is, ſchoon de ſpooren overblyven, zullen egter de Botten kwynen of niet tot eene volkomene grootte geraaken, by mangel van voedzel aan dezelve, door de Bladen toegebragt. Wanneer, derhalven, de Boomen van Blad beroofd, de Bladeren geſneden, of op eenige andere wyze verzeerd worden, hoewel dit gebeure als de Botten bykans gevormd zyn, zullen nogthans, indien het voorvalle eer de Spooren zich natuurlyk van de Takken ſcheiden, de aanſtaande Looten verzwakt zyn, naar gelange van den tyd wanneer dit geſchiedde. Met één woord, het is van de uiterſte aangelegenheid, de Bladeren der Boomen en Planten niet af te plukken, of af te ſnyden, terwyl zy groen blyven en gezond zyn.

De Bladeren, daarenboven, zyn beſtemd om de Botten der aanſtaande Looten voor de Zon te dekken, die, anderzins, al derzelver vogtigheid zou uithaalen en opdroogen. Zy beſchaduwen ook de jonge Vrugt, 't welk volſtrekt noodig is, geduurende den tyd van derzelver groei. Zy werpen, door uitwaasſeming, uit, wat de Plant ten voedzel niet behoeft: en dit komt overeen met de ontlasting door uitwaasſeming in de Dierlyke Lichaamen. Indedaad, de Planten waasſemen veel meer uit, in den zelfden tyd, dan groote Dieren. Men heeft, door herhaalde proefneemingen, by voorbeeld, bevonden, dat de

Zonnebloem, in het verloop van vier- en twintig uuren, zeventienmaal meer dan een Mensch uitwaasfemt.

Blykbaar komt de Lugt tot de Bladen in, gaat door de geheele Plant heen, en ten Wortel weder uit. Indien de Bladeren de Lugt misfen, zal de geheele Plant fterven. Dit is beweezen door proefneemingen met de Lugtpomp. Niet alleen trekken de Planten, door derzelver Bladeren, een gedeelte des voedzels uit de Lugt; maar de Bladeren verrigten desgelyks het noodige werk, om het water, door den Wortel ingezoogen, te veranderen in de natuur en vogten van de Plant. En, te deezer oorzaake, is het, dat het leeven der Planten zo onmiddelyk van derzelver Bladeren afhangt. De Landman lydt dikwyls nadeel door gebrek aan deeze kundigheid. Het Gewas van de *Onobrichis*, ook *Sainfoier*, geheeten, is een zeer dierbaare zaak, en de Wortel, daar van overgebleeven, zal den Landman verfcheide jaaren met vermeerdering van inkomst zegenen; maar wordt dikwyls in den beginne bedorven, door toe te laaten dat de Schaapen 'er zich mede voeden, die, alle de Bladeren opeetende, den Wortel beroofd laat van de middelen om lugt in te haalen, en de geheele Plant doet fterven. Deeze aanmerking kan men desgelyks uitftrekken, om de ongerymdheid te toonen van den Winter en Voortyd het Koorn te laaten afeeten.

De Bladeren, over zulks, zo noodzaaklyk zynde, heeft de Natuur alle overblyvende Planten een voorraad van dezelve bezorgd. De Bladeren deezer Planten worden altoos in den Herfst gevormd, fchoon zy zich niet voor de volgende Lente ontwikkelen. Zy openen zich dan, en neemen allengskens toe, naarmaate van de fappen en hoeveelheid van het voedzel, 't geen 'er in wordt omgevoerd. De Bladeren der altyd groene Planten hebben ook een dun digt dekzel over derzelver oppervlakten. De proeven wyzen uit, dat zy flegts weinig indrinken en uitwaasfemen, in denzelfden tyd, vergeleeken by Planten en Gewasfen, wier Bladeren afvallen; en hebbe men voornaamlyk toe te fchryven aan dit digt bekleedzel, en aan de geringe hoeveelheid van vogt, in de vaten beflooten, dat zy haar Groen behouden, en de ftrengfte koude kunnen wederftaan; eene omftandigheid, welke zy ook moeten dankweeten aan derzelver olieagtig buitenst. ——— Behalven deeze Herfstbladen, wordt 'er een ander foort gevormd in de Lente en uitgebreid midden in den Zomer. Deeze doen onuitfpreeklyk grooten dienst aan veele Boomen, byzonder aan de Moerbezieboom;

de-

dewyl zy dien in 't leeven bewaaren, wanneer de Bladeren van den Voortyd alle door de Zydwormen zyn opgegeeten.

Geen Plant, indedaad, welke de Natuur met Bladeren voorzien heeft, kan, zonder dezelve, in leeven blyven; maar zal onvermydelyk ſterven, indien ze alle afgeplukt worden, zo ras ze te voorſchyn komen. Het gewoone Gras onzer velden en weilanden ſchynt eene uitzondering op deezen algemeenen regel uit te leveren; doch, hier ſtaat aan te merken, dat, ſchoon de Schaapen 't zelve vry kort afſcheeren, en de Bladeren zo ſchielyk afeeten als zy groeijen, 't nogthans, wanneer het dus door het Vee wordt afgeſchooren, alleen in blad is, en zeer weinig, ten dien tyde, in de hoogte opgroeit, en daarom moet 'er minder ſap gekleinsd worden, en gevolglyk wordt 'er minder van de werking, aan de Bladeren toegeſchreven, vereischt. 'Er is, daarenboven, een beſtendige opvolging van nieuwe Bladeren, in plaats der oude komende: en veele deezer, te kort zynde om afgeſchooren te kunnen worden, dienen in ſtede der opgeëetene.

Eindelyk dient het Blad, op eene byzondere wyze, gelyk reeds is opgemerkt, om het Oog der Plant te voeden, tot dat dezelve, allengskens grooter wordende, de vaten van het voetſtuk zamendrukt; waar door het vogt, van tyd tot tyd, in het Blad verſtopt, tot dat het niet langer door het voetſtuk kan te rug keeren: 't geen dan, door het ophouden van den toe- en afvloed des voedenden ſaps, rot, waarop het Blad ſterft en afvalt. Dit is de voornaame oorzaak van het vallen der Bladeren in den Herfst. Andere worden 'er voor bygebragt. Een der in 't oog loopende is, de Koude van het Jaargetyde: want de eerſte rym-vorst bedekt de Bladeren niet, of ze vallen, in groote menigte, af; de Boomen en Planten worden van derzelver groen tooiſel beroofd. De Koude, zegt men, veroorzaakt een ſtilſtand der ſappen in de Planten, en belet de uitwaasſeming door de Bladeren. Doch, deeze oplosſing zou onvoldoende weezen, buiten de reeds gegeevene verklaaring: want de Bladeren zouden zeker afvallen, ſchoon 'er den geheelen Winter geen vorst kwam: het opſluiten in beſchuttende warme Oranjehuizen kan de jaarlykſche verwelking, en afval der Bladeren, niet beletten.

BE-

BEDENKINGEN OVER EEN TWYFEL, WEGENS DE EERSTE ONTDEKKING VAN AMERICA, DOOR CHRISTOPHORUS COLUMBUS.

Door den Heer MALLET DU PAN.

(Uit de *Mercure de France.*)

Dat het Geval, of het Vernuft alleen, den beroemden Zeeman CHRISTOPHORUS COLUMBUS, op de Kusten van *Hayti* gebragt hebbe, is niet waarschynlyk; dat men, vóór zynen tyd, reeds de onbekende Wereldstreeken bestevende, wordt door geene dugtige bewysstukken gestaafd; dat COLUMBUS eenige onzekere voetspooren volgde, om aan de Aardrykskunde eene Nieuwe Wereld te geeven, is een gevoelen, 't welk uit verscheide Geschiedkundige omstandigheden kan worden opgemaakt.

Eer ik dezelve aanvoere, moet ik kortlyk gewaagen van een Verhaal, hiertoe betrekkelyk, en de waarde van 't zelve wikken: 't komt hier op neder. „ Het eerste denk„ beeld, 't geen COLUMBUS opvatte om een nieuw Half„ rond te ontdekken, ontleende hy uit eene gebeurtenis, „ geboekt in een *Portugeesch Werk*, getyteld: *Chronique* „ *de Bresil*, *par* P. SIMON DE VASCONCELLOS, Jesuit te „ *Lisbon*, in den Jaare MDCLXXIII, in één Stuk, in „ Folio uitgegeeven, waar men leest:

„ In een gedeelte van *Andalousie*, in het Graafschap „ *Niebla* geheeten, woonde een Man met naame ALONZO „ SANCHEZ, geboortig in de Stad *Guelva*, een Zeeman „ van beroep. Wanneer hy, in den Jaare MCCCCXCI, „ van de *Canarische Eilanden* na *Madera* zeilde, met „ een Laading Zuiker, ingelegde Waaren en andere Voort„ brengzelen, voor *Spanje* geschikt, werd hy door een „ Storm beloopen, en, door sterke Oostewinden, west„ waards gedreeven, tot aan Landen, den Zeevaarenden „ onbekend. Zyn Schip mastloos, en van alle zyden „ lek, liep, twintig dagen lang, gevaar van vergaan: de „ vrees der Schepelingen evenaarde hunne verlegenheid, „ inzonderheid toen zy een groot onbekend Land zagen. „ ALONZO SANCHEZ durfde dit Land niet aandoen; de te„ genwinden, eindelyk, uitgewoed hebbende, zogt en „ vondt hy den weg na *Madera*, waar hy aankwam,

„ doch

„ doch zo afgemat, dat eene hevige ziekte hem, binnen „ weinige dagen, ten grave fleepte. Ten huize van CHRISTOPHORUS COLUMBUS, een Zeeman van *Genua*, lag „ SANCHEZ ziek, en ontving alle mogelyke oppasfing „ van zynen Gastheer. Hunne gemeenzaamheid en onderling vertrouwen groeiden even fchielyk aan, en COLUMBUS ontving van den ftervenden SANCHEZ, alle de „ berigten van zynen laatften Scheepstocht, zyn dagverhaal, zyn logboek en zeekaart, waarop hy met rood „ aard het ontdekte Land getekend hadt. SANCHEZ voldeedt te gereeder aan het verzoek van COLUMBUS, om „ dit alles over te geeven, dewyl hy daar door, op de beste wyze, diens herbergzaamheid dagt te betaalen.

„ COLUMBUS, met deeze kragtige hulpe gefterkt, vormde terftond het ontwerp om roem te behaalen, door het „ volgen der ontdekkinge van SANCHEZ: doch, welke „ hoope kon hy fcheppen, om daar in te flaagen? Hy „ ging van 't eene Hof na 't andere, hy ftelde zyne bedoelde onderneeming, te *Florence*, in *Portugal* en zelfs „ in *Engeland*, voor; overal werd hy afgeweezen, en „ als een gek behandeld; geen Koning, geen Staatsdienaar, wilde een gunftig oor leenen aan zynen voorflag."

Het overige van deeze Gefchiedenis, allen genoeg bekend, laaten wy agterwege; en maaken 'er de volgende aanmerkingen op. Deeze Roman van Vader VASCONCELLOS is niet van zyne vinding, hy heeft niets anders gedaan dan een Fabel overfchryven, uitgedagt door de *Spaanfche* Jaloufy, om eenen *Italiaan* den roem der Ontdekkinge van *America* te betwisten. 'Er zyn verfcheide en verfchillende leezingen van dit Berigt, oorfpronglyk in de Wereld gebragt door GOMARA, en aangenomen door de *Portugeefche Jefuiten*. De een ftelt, dat deeze Onderrigter van COLUMBUS in *Andaloufie*, de ander, dat hy in *Biscaye*, en een derde, dat hy in *Portugal*, gebooren is; men geeft hem zo veel Naamen als Geboorteplaatzen, als mede verfcheide naamen aan zyn Schip. OVIEDO fpreekt met veragting van dit volksgerugt. HERRERA agt het niet meldenswaardig, en 'er is geene dugtige proeve voorhanden, om de egtheid van eene zo gewigtige gebeurtenis te ftaaven. Wat een onbekend Monnik, in zeker Boek, een Eeuw geleden, heeft opgetekend, voldoet niet om de waarheid des verhaals te erkennen; het is zelfs van alle waarfchynlykheid ontbloot.

Die Oostewind, welke, zo juist van pasfe, den *Andalou-*

Ioufier na *America* voerde; die Westewind, welke niet min rechttydig opftak, om hem na *Madera* te rug te brengen, die Ziekte, die Dood, die Edelmoedigheid jegens COLUMBUS, op een tyd, dat de zugt, om nieuwe Ontdekkingen te doen, alle Zeelieden bezielde, zo veele toevallige dingen loopen niet zamen tot één punt, dan in een Roman. ——— Daarenboven, wanneer men zich te binnen brengt, de tegenwerpingen, de fmaadheden, welke COLUMBUS moest verdraagen, toen hy van Hof tot Hof zwierf, en overal, als een harsfenfchimmig Man, afgeweezen werd, vraagt men ligt, waarom hy zulks niet te keer ging, door eene ftellige verzekering, van welke hy de bewysftukken in handen hadt? Waarom die Zeekaart niet vertoond, die rechtvaardigende proeve der onderneeminge, dat uitmaakend bewys der eerfte Ontdekkinge? Welk Vorst zou zulk een betoog wederftreefd hebben? COLUMBUS deedt het niet, derhalven beftaat dit bewysftuk niet.

Ten anderen, zou een geheel Scheepsvolk, 't welk, met den *Andaloufifchen Zeeheld*, het onbekend Land gezien hadt, zo veel voor COLUMBUS over gehad hebben? Zou het, om een *Genuees* een zekeren weg tot roem te baanen, zyn eigen roem vergeeten hebben, en 'er geen voetftap van eén Reistocht, waar in misfchien honderde perfoonen deel hadden, overgebleeven weezen? De Leugenvertellers, 't is waar, ontflaan zich van de Scheepslieden, gelyk zy zich van den Scheepsvoogd ontdoen; waar uit men moet opmaaken, dat, daar niemand hem overleefd heeft, het geheim der Erfmaaking aan COLUMBUS niet heeft kunnen uitlekken.

Als het de zaak was, gefchiedkundige waarheden te gronden op vertelzeltjes, dan zou men mogen gelooven, dat, reeds in de Twaalfde Eeuwe, *America* den *Europeanen* bekend was. Men vindt in de Verzameling van HACLUYT berigten van een Zeetocht, in den Jaare MCLXX gedaan, door MADOC, Zoon van OWEN GUYNETH, Prins van *Wales*. Deeze Reiziger, volgens het verhaal van POWELL, westwaards ftevenende, hadt een Land aangetroffen, ryk in vrugten en goudmynen; hy liet 'er twintig Man, keerde na *Engeland* te rug, rustte eene nieuwe Vloot toe, en zeilde weder na het nieuw ontdekte Land, zonder dat men vervolgens ooit van hem heeft hooren fpreeken. Eenige Verzen, ter eere van deezen Zeetocht gezongen, door den Walefchen Dichter MEREDITH AP RHEES, die in den Jaare MCCCCLXXVII overleedt, fchynen aan de waarheid deezer

zer Reistochte getuigenis te geeven (*). Maar met dit alles, welk was het ryke Land door MADOC ontdekt? Dit heeft nooit iemand kunnen zeggen.

't Is waar, dat 'er, in de Middel-eeuwen gemeenschap plaats hadt tusschen het Noorden van *Europa*, en het Land van *Labrador*. Eenige stoutmoedige *Scandinaviers*, eenige *Noorweegsche Zeelieden*, zyn, naar alle waarschynlykheid, de eerste *Europeaanen* geweest, die in *America* den voet aan land zetten; doch, dit heeft geene betrekking altoos op de onderneemingen der *Italiaansche*, *Portugeesche* Zeelieden der Vyftiende Eeuwe, die van deeze Landaandoeningen niet wisten (†). En, schoon COLUMBUS, eene reis na *Ysland* deedt, is het niet uit deeze Noordsche Overleveringen, dat hy den koers na een nieuw Halfrond opgemaakt hebbe.

Dan, zou hy het denkbeeld van deeze onderneeming ééniglyk verschuldigd geweest zyn aan zyne eigene bedenkingen over een algemeene Wereldkaart, gelyk de Geschiedschryvers verzekeren? De beroemde ROBERTSON omhelst dit gevoelen (§). De Abt RAYNAL, voert het nog hooger op, en schryft het ontwerp van COLUMBUS aan de kragt van een Instinct toe. Alle deeze eigendunkelyk aangenome gevoelens zullen hunne geloofwaardigheid verliezen, wanneer men de Geboorteplaats, de Letteroefeningen, en het Ontwerpvolle Tydperk deezes onsterflyken Reizigers, in aanmerking neemt. Twee welgestaafde stukken, den Heeren ROBERTSON en RAYNAL onbekend, verspreiden een groot licht over de waare oorzaak der zeekundige begrippen van CHRISTOPHORUS COLUMBUS.

Vooringenomen met de Scheepstochten der *Portugeesen*, hebben de Geschiedschryvers niet genoeg agt geslaagen op den Koophandel, op de Zeevaardkunde, en de Reistochten der *Italiaanen* in de Veertiende en Vyftiende Eeuwe.

Wan-

(*) Zie dit alles breeder ontvouwd in ROBERTSON's *Gesch. van America*, I. D. bl. 169. 173. *Aant. des Vert.*

(†) ROBERTSON, als boven bl. 175. *Aant. des Vert.*

(§) Volgens ROBERTSON, heeft hy meer dan dit ten grondslage gehadt, als boven bl. 92 en verv. dan dit neemt niet weg, dat de volgende berigten onze overweeging wel degelyk verdienen: en zy mogen als een toevoegzel, by 't geen die verdienstlyke Schryver ons verhaald heeft, aangemerkt worden. *Aant. des Vert.*

Wanneer men ziet, dat vier Zeelieden oorspronglyk uit dit volk, thans op zee als vergeeten, CABOT, COLUMBUS, VESPUCIUS en VERAZZANI eene omwenteling te wege brengen, die het gelaat van *Europa* veranderd heeft, welk eene Zeemogendheid zal, naar dus een voorbeeld, zich kunnen streelen met de gedagten, van boven de toevallen des wisselvalligen lots verheven te zyn?

Genua, *Pisa* en *Venetie*, waren, in de Vyftiende Eeuwe, het middelpunt van den Koophandel. De *Venetiaanen* bezaten, boven al, de grootste Vlooten, en den uitgebreidsten Zeehandel; van alle Volken in *Europa*, hadden zy de rykste verzamelingen van Plans en Zeekaarten. Zy droegen volkomen kennis van de onderneemingen der *Portugeesen*, en LOUIS CADMOSTO, een *Venetiaan*, in Portugeeschen dienst getreeden, kende het grootste gedeelte van de Zuidkust van *Africa*.

Een ander *Venetiaan*, SEBASTIAAN CABOT, zo bedreeven als COLUMBUS, moedigde eerst de onderneeminge aan van MENDOZCO, om de *West-Zee* te onderzoeken. In het verhaal, 't geen RAMUSIO (*) ons heeft naagelaaten van de onvolkomene poogingen deezes Onderkonings, ziet men, dat CABOT het bestaan van eene gemeenschap tusschen den Atlantischen en den *Wester-Oceaan*, veronderstelt en bykans verzekerd heeft. Hy is de eerste, die het *Spaansche* Hof het denkbeeld inboezemde, om langs dien weg de Speceryen der *Philippynsche Eilanden* na *Mexico*, en van daar na *Europa* te voeren, om een langen zeeweg te bekorten, en duizend gevaaren te ontgaan: een denkbeeld, flaauwlyk gevolgd, in het bepaalen van het *Acapulco Galjoen*. De uitzigten van CABOT, zyne groote ontdekkingen, draagen getuigenis van de uitgestrekte kundigheden, welke van de Zeevaard gevonden werden, ter plaatze, waar hy onderwys in die Weetenschap gekreegen hadt.

Doch 'er bestaat heden nog een heerlyk gedenkteken van de kundigheden der *Italiaanen*, in de Aardryks- en Zeevaardkunde. In den Jaare MCCCCXXXIX, een onloochenbaar tydperk, beval de Raad van *Venetie*, Broeder MAURE, een Witte Monnik, om, volgens de papieren hem door de Admiraliteit ter hand gesteld, de beroemde platte Kaart te ontwerpen, van vier voeten en acht duimen over 't kruis, welke men nog vindt in de Boe-

(*) RAMUSIO, *Naviggaz. Viagg.* Ed. de 1556. T. 2.

Boekery van *St. Michel de Muran*, niet verre van *Venetie*.

Op deeze Kaart ziet men de Kust van *Africa* bepaald, de Kaap, het Land van *Zanguebar*, (daar *Zinzibar* geheeten) en het Eiland *Madagascar*, het bovenste gedeelte van de *Tartaarsche* en *Siberische* Kust, tot *Japan*, afgetekend.

By dit zeldzaam Werk zyn Aantekeningen van belang voor de Aardrykskunde, de Zeevaart en de Natuurkunde. In een deezer Aantekeningen leest men, dat de *Kaap der Goede Hoope*, toen bekend onder den naam van *Duivels Kaap*, in den Jaare MCCCCXX, ontdekt was door een Oostindisch Schip. De Schryver spreekt in eene andere van de Eb en Vloed; dezelve toeschryvende aan de drukking of weeging der Maane. Daarbenevens, beweert hy, dat de *Conques* of *Indiaansche Vaartuigen*, *zonder Kompas vaaren*, schoon ze zich van een *Astrolabie* bedienen; eene waarneeming, die het denkbeeld om ver stoot, waarin men verkeerd heeft, dat de *Indiaanen* het gebruik van 't Kompas van de *Indiaanen* en *Chineezen* geleerd hadden (*).

ALPHONSUS DE IV, Koning van *Portugal*, verzogt, in den Jaare MCCCCLIX, eene aftekening van die platte Kaart. De Raad hieldt het in bedenking, en stondt, in den Jaare MCCCCLXII, het overgeeven eener aftekening toe, dezelve werd in den Jaare MCCCCLXIV overgeleverd, en de prys daar voor, uit naam van ALPHONSUS, betaald: byzonderheden, die alle beweezen kunnen worden door de Rekeningen, nog voorhanden in het Klooster van *Saint Michel de Muran*.

De Aftekening van die Kaart word in *Portugal* bewaard, in het Klooster van *Alcobaza*. Uit dezelve zyn ontleend, de Kaarten aan VASCO DE GAMA gegeeven. Alle de poogingen der *Portugeesen*, om, den Uithoek van *Africa* omzeilende, in de *Indiën* te komen, hebben die Kaart ten grondslag en geleide gehad. In de Reis van ALVAREZ, uitgegeeven door RAMUSIO (†), leest men, dat Don EMMANUEL, die in den Jaare MCCCCLXXXVII regeerde, aan PIERRE COVIGLIANO en aan ALPHONSE DE PAYVA, vertrekkende om ontdekkingen in *Africa* te doen, Uittrekzels deedt geeven van eene *Italiaansche Wereldkaart*;

(*) RAMUSIO, *Idem*, *Tom. II.* aan 't einde van de Voorrede der Reize van MARCO PAOLO.

(†) ROMUSIO, *Tom. I.* pag. 361.

kaart; deeze *Wereldkaart* nu was geene andere dan de Kaart van Broeder MAURE. ——— Vreemd is het, en het dient onder de veelvuldige bewyzen van de onoplettenheid der geenen, die den naam van Reizigers draagen, dat niemand der geenen die hunne Reizen door *Italie* beschreeven, en, behalven de Heer DE LA LANDE, zo veele onnutte of reeds overbekende zaaken opgetekend hebben, geen gewag altoos maaken van een zo keurlyk Gedenkstuk.

Dan, dit Gedenkstuk is het éénige niet, 't geen ten bewyze strekt van de vorderinge der *Italiaanen* in de Zeevaartkunde, vóór de ontdekkingen der *Portugeesen* en *Spanjaarden*. Men bewaart in de Boekery van *Parma*, eene Landkaart, welks welverzekerde Jaartekening MCCCCXXXVI is, en waar op men een groot Land of Eiland, ten Westen de *Canarische Eilanden*, juist op de hoogte van *St. Domingo*, aangeweezen ziet. Een *Italiaansch Geleerde*, wiens verbaazende kunde veele Stukken, Geschiedenis en Oudheid betreffende, heeft opgehelderd, de Graaf CARLI, Oud-Voorzitter van den Raad der Geldmiddelen te *Milaan*, verhaalt in zyne *Lettres Americaines*, thans dertig Jaaren geleden, eene Kaart, volkomen daar aan gelyk, by den Procureur FOSCARINI gezien te hebben (*).

Behalven deeze twee Gedenkstukken, waar in de *Italiaanen* der Veertiende en Vyftiende Eeuwe, de Eilanden des Oceaans by *America* aangeduid hebben, bezit de Boekery van *Geneve* vier Zeekaarten, in Folio, op pergament, geplakt op hout. Boven de Gelukkige Eilanden, staan deeze woorden geschreeven: *In hac regione sunt plegæ arenosæ & valde magnæ*, enz. Deeze Kaarten, gelyk een aantekening des Maakers zelve aanwyst, zyn getekend in het Jaar MCCCCLXXVI, door ANDRE BENINCASA, van *Ancona*, en dus zestien Jaaren vóór de ontdekking van COLUMBUS.

't Zou gebrek aan oordeel te kennen geeven, uit deeze verscheide Gedenkstukken op te maaken, dat men, dezelve vervaardigende, reeds zekere kennis hadt van die Eilanden, en van dit Land, Westwaards geleegen, bewaard voor de naspeuringen en de ondervinding van COLUMBUS. De oude overleveringen van de *Atlantides* en *Hesperides* hebben meer dan daaden, deeze Aardryksbeschryvers, die de ontdekkingen als vervroegden, geleid; doch hier uit volgt niet te min, dat 'er toen ten tyde in *Italie* een algemeen denkbeeld heerschte van 't bestaan eens anderen Vasten Lands;

(*) *Lettre Americaine*, 1782. *Tom. II. pag.* 68.

Lands; dat, onafhangelyk van droomeryen of ontdekkinge der oudheid, dit denkbeeld, geheel gisſender wyze gevormd, rustte op redekavelingen, vrugten der ondervindinge, op eene verlichte voortzetting der Zeevaart, misſchien op eenige gebeurtenisſen, waar van ons geene voetſpooren zyn overgebleeven. Wanneer men dusdanige Gedenktekens ziet by een Zeevaarend Volk, ryk in ſtoute Zeehelden, en toen beroemd door zyne onderneemingen; wanneer men in opmerking neemt deeze bykans oogenblikkelyke losbarſting, by welke de moed, met kundigheden gewapend, alle de Grensſcheidingen der bekende Wereld overſchreedt, kan men niet in twyfel trekken, of dit gewigtig Tydperk is voorgegaan, door eene verzameling van kundigheden. Het Inſtinct, het Vernuft, of een zamenloop van gunſtige omſtandigheden, kunnen éénen Zeeheld doen gebooren worden als COLUMBUS; doch 't is alleen van de kundigheden der tyden te wagten, dat 'er een aantal ten zelfden dage te voorſchyn treedt.

COLUMBUS nam, op de vleugelen zyner Landsgenooten, de vlugt tot het doen van Ontdekkingen, en de verkryging der Onſterflykheid. Zyne opvoeding beantwoordde, zeer gepast, aan 't lot hem beſchooren. Alles, wat men ten dien dage wist van de Starre- Wis- Aardryks- en Tekenkunde, hadt hy geleerd. Zyne School was de Univerſiteit van *Padua*, eene Venetiaanſche Stad, waar de Weetenſchappen, tot de Scheepvaart betrekking hebbende, onderweezen werden, als de grondſlagen van de Magt en Voorſpoed des Gemeenebests. Daar moest COLUMBUS de uitgeſtrektſte kundigheden opdoen; daar ontwikkelde zich voor zyn aangebooren yver, de ſtaat der gedaane en der gehoopte ontdekkingen; daar kreeg hy kennis aan de Zeekaarten, welker voorſpellingen hy, eerlang, zou bewaarheden. Zyne eerſte Zeetochten waren voorbereidzels tot die zynen naam vereeuwigen.

Italie en zyne Eeuw moeten in zynen roem deelen; daar zy hem voortbragten en vormden. Op 't gezigt der beroemde Zeelieden, ten dien tyde, uit het zelfde Gewest oorſpronglyk, mag men dat Land, de *Moeder der groote Mannen*, heeten. COLUMBUS vindt den Koers en het Land, even gelyk iemand, die uit een bosch komt, door behulp der openingen, daar in met menſchen handen gemaakt.

Men zou tegen deeze voorloopige kundigheden der *Venetiaanen* kunnen inbrengen, hunne onverſchilligheid om

'er zich van te bedienen. Waarom verwaarloosde dit Gemeenebest deel te neemen in de ontdekkingen der *Portugeesen*? Waarom ſloeg 't zelve dien weg niet op na de *Indiën*, daar het de leiddraad derwaards in handen hadt; en die, ontdekt zynde, ten graf van den *Venetiaanſchen Koophandel* ſtrekte?

't Valt niet moeilyk, de oorzaaken deezer voorgewende werkloosheid op te ſpeuren. De voorzigtigheid verboodt, misſchien, in den beginne, het Gemeenebest, om door zyne voetſtappen den weg uit te merken, langs welken andere Volken 't zelve zouden gevolgd hebben, na de *Groote Indiën*. Zulks was, als met oogmerk, zich van den *Oosterſchen Handel* ontzetten. De *Kaap*, ééns omgezeild zynde, kon die Handeltak niet blyven voor een Volk in den *Adriatiſchen Zeegolf* gelegen. En, hoe zouden de *Venetiaanen* hunne Vastigheden in de *Indiën* hebben kunnen bewaaren en verdeedigen, zonder één enkele Haven aan den *Oceaan*, en eenigermaate verpligt doortocht te vraagen aan de Beheerſchers van den *Straat van Gibraltar*.

Het gelukkig ſlaagen hunner Zeetochten zou, den nayver der andere Mogenheden vermeerderende, het Verbond van *Kameryk*, 't geen in den Jaare MDVIII gevormd werd, mogelyk vervroegd hebben. Al de Zeemagt van den Staat ſpilde zich eindelyk in de Oorlogen tegen BAJAZETH. De Sultan van *Egypte* verbondt zich hem te ontheffen van de lasten op hunnen *Indiſchen Handel*: eèn groot voordeel, en genoegzaam om de gevaarlyke Zeetochten te ſtaaken, in welke zy, geduurende dertien Jaaren, van honderd veertien Schepen, de *Kaap* om na de *Indiën* gezonden, 'er negenen vyftig verlooren hadden.

BEDENKINGEN OVER DE BANKROTTEN.

Onder de menigvuldige Ondeugden, die den redelyken Mensch verlaegen, en het zedelyk bederf zyner natuur ten toon ſpreiden, zyn de ſchandelyke Bankrotten, welke zo vaek onder hen plaets hebben, en aen onderſcheidene ſchadelyke bronnen moeten worden toegeſchreeven.

Beſchouwt men Lieden, die met tydelyke middelen zyn gezegend, of van de Bedieningen, welke zy bekleeden, een, naer hunnen ſtaet, toereikend beſtaen hebben, moet men zich verwonderen, dat de eerſten, niet te vreden met eene naer hunne inkomſten geëvenredigde verteering, die middelen, door eene bui-

buitenſpoorige verkwisting, door den tyd geheel doen verzwinden, en, om hunnen ingevoerden ſtaet uit te houden, de geheele Waereld ſchuldig blyven, en eindelyk, als Bankbreekers, hun overſchietend Boeltje aen hunne Schuldeisſcheren moeten overgeeven. Als mede, dat de laetſten, in ſtede van bedacht te zyn, dat, met hunnen dood, de inkomſten van hunne Ampten voor hunne Huisgezinnen ophouden, en zy dus verpligt waren, om, ter verzorging van dezelven, wat over te ſpaeren, niet alleen hunne jaerlykſche inkomſten gansch verſpillen; maer eindlyk ook, door meerdere verkwisting dan die inkomſten, als Schuldenaeren, welken niet betaelen kunnen, ten eenemael worden uitgeſchud.

Het onteerende van zulk eene onbetamelyke levenswyze loopt elk in 't oog, en de ſlechtheid van zodaenige karakters kan by geen weldenkend Mensch met eenige kleuren gevernist worden. Of gebrek aen vooruitzicht, of eene voorbedachte opzetlykheid, gepaerd met een' kwalyk geplaetſten hoogmoed, moet hier van de aenleidende oorzaek weezen.

Wanneer men den Mensch, met een naeuwlettend oog, gadeſlaet, zal men, by veelen, dat gebrek aen vooruitzicht maer al te zeer ontdekken. Daer zyn ſommigen, wier onaendoenlykheid en uitzicht op het toekomende, zó gering zyn, dat zy, deswegens, in een' altoosduurenden zorgeloozen ſlaep gedompeld ſchynen, waer uit noch voorbeelden, noch vermaeningen, hen kunnen wekken. Altoos in die ſuizeling voortleevende, hebben zy geen de minſte bekommering over hunnen toeſtand, en hunne oogen worden niet eerder geopend, vóór dat zy in een' poel van jammeren zinken, waer in zy geen middel van redding voor zich zien; zelfs blyven eenigen nog in die kommerlooze verbystering na hun ongeval, terwyl hunne onheilen, die menig een tot wanhoop zouden vervoeren, in hun geen de minſte bittere aendoening doen ontſtaen. Zulk ſlag van Menſchen is waerlyk te beklaegen, en het ware hun beter geweest, dat zy altoos in behoefte hadden moeten kwynen; dan zouden dikwyls hunne rampzalige Vrouwen en Kroost daer van niet de beklagenswaerdige ſlagtoffers geworden zyn, en uit een' ſtaet gevallen weezen, dien de gewoonte hen, als onontbeerlyk voor hun tydelyk geluk, deed beſchouwen; noch hun Geſlacht zou in die vernedering hebben gedeeld, en zelfs, ter redding, het zyne, hoewel ſomtyds noodige, daer aen hebben moeten opöfferen.

Anderen weder, wier geestvermogens hen in de Maetſchappy doen uitmunten, die voor verſtandigen doorgaen, en zelfs geacht worden verlegenen met wyzen raed te kunnen onderſteunen, moeten, in zulke omſtandigheden geraekende, (gelyk men, helaas! maer niet dan al te veel ziet gebeuren) met regt gehouden worden, zich moedwillig, en uit dwaezen waen, dit onheil te hebben berokkend; geen gewisſe te be-

zitten, en eene laege ziel in hunnen boezem op te draegen. Voorbeeldige ſtraf, in plaets van medelyden, behoorde hun lot te weezen, en de verguizing van elk eerlyk hart moest hen ſteeds bejegenen.

Nog verfoeilyker is der zodanigen handelwyze, die, door gouddorst vervoerd, niet te vreden met hun lot, en ſteeds uit zynde om een' luisterryker ſtaet te voeren, het vertrouwen van hunne Medeburgers weeten te winnen, overal geld opligten, en eindelyk hun Stad en Land verlaeten, om, in een vreemd Gewest, hun lang gekoesterd ſnood oogmerk te volvoeren, en aldaer, terwyl zy de verſmaeding der Uitlanderen door ruime verteeringen weeten te overwinnen, hun hoofd, onbeſchaemd, opſteeken, en de Aenzienlykſten dier Streeken, door hunne prael, evenaeren, ja dikwyls zelfs te boven ſtreeven. Zulke ſchandvlekken dienden nergens te worden geduld; de ſtraf behoorde hen altoos op de hielen te volgen; geene vrykooping moest, ten hunnen opzichte, plaets hebben; zy hebben de aenſpraek op de achting en onderſcheiding van den geringſten der Stervelingen verlooren; ze zyn het uitvaegſel van het Menschdom, en erger dan de openbaerſte Straetroovers.

Een min ſtrafwaerdiger ſoort van Bankbreekers zyn de zulken, die, om hunne bezittingen te vermeerderen, de fortuin van hunnen Evenmensch roekeloos in de waegſchael ſtellen, door, met eens anders penningen, een' al te hachlyken handel te onderneemen, om 'er op of onder te weezen. Kieschheid van gevoelens kunnen zy niet bezitten, zo min als een naeuw geweten. Bedenken zy dan niet, dat, hoe eerlyk alles ook by hen te werk gae, zy, wanneer hun ramp bejegent, dikwerf eene menigte behoeftigen maeken, die dikwyls hunne ganſche bezitting hun hebben toebetrouwd, en zich eensklaps, door derzelver onheil, in den jammerlykſten nood bevinden, daer zy, met heete traenen, hun al te ligt vertrouwen beweenen, en hunne overige levensdagen in een nypend gebrek moeten ſlyten. Deeze gegronde gedachten, moesten hen, zo zy eenige menschlievendheid bezaten, liever met hun lot doen vergenoegd weezen, dan de bewerkers te zyn van den onzaligen toeſtand zo veeler betreurenswaerdige red- en raedeloozen, die, om hunnen wil, dagelyks de zielgrievendſte klagten uitboezemen.

Neemt men den gemeenen Burgerſtaet in opmerking, hoe akelig is het daer mede, ten deezen aenziene, ſomtyds geſteld! Een burger Zoon, zyns Vaders huis verlaetende, waer hy eene ruime levenswyze gewoon was, en zich in een' ſtand plaetſende, bedenkt niet, dat, daer hy eerst zyn beroep aenvangt, zyne winſten, in den beginne, veeltyds ſchaersch zyn, en hy, op den trant zyner Ouderen, daer van niet kan beſtaen. Deeze bedenking komt, veelal, niet eens in hem op. Hy wil zyne Ouders in alles gelyk weezen, en hun nergens in toegeeven; zyne verteeringen overtreffen al aenſtonds zyne win-

winsten; hy loopt hoe langer zo meer agter uit, tot dat hy, in stede van een' welgevesten staet te erlangen, zich wel rasch uit zynen stand ziet gezet, terwyl hy, door verlies van credit, zich nimmer kan herstellen. Onrypheid van jaeren, meestal van zorgeloosheid verzeld, gebrek aen de noodige ondervinding, en het gemis van genoegzaeme beteugeling en onderrichting, zyn daer van veeltyds de oorzaek. Dat dit alle jonge eerstbeginnende Lieden toch ernstig overwoogen! Dat Ouders, wien het niet aen doorzicht mangelt, toch altoos bedacht waren om zulke loshoofden, al zyn ze reeds geplaetst, nimmer op hunne wieken te laeten dryven, maer hen altoos met gepaste vermaeningen, en wyze raedgeevingen te ondersteunen; en, wanneer dit alles van geen uitwerking mogt weezen, door sterker middelen den ganschen ondergang van hun Kroost voor te komen; wyl de daer uit te ontstaene onheilen, die, in 't eerst, dikwerf nog te verhelpen zyn, by vervolg veel geduchter, en zelfs onoverkomelyk, worden.

De levenswyze, buiten het huishoudelyke, die, in den burgerstaet, maer al te veel door de Vaders der Gezinnen gevoerd word, is menigmael ook zó verkwistend, dat, hoe bloeiend hunne omstandigheden ook mogen zyn, een onvermydelyke ondergang echter daer van het gevolg weezen moet. Daer de zucht tot Kunsten en Weetenschappen, die het leven van den Mensch veraengenaemen, en den band der gezelligheid naeuwer toehaelen, zo weinig, en dikwyls in 't geheel niet, by veelen gekoesterd word, vermoorden zy den tyd, die, ter verpoozing van broodwinnende bezigheden, in genoeglyke uitspanningen mag besteed worden, jammerhartig in 't verderflyk spel, en den schadelyken drank. Terwyl zuinige Vrouwen, en goede Huishoudsters, den geheelen dag, 'er op uit zyn om de spaerzaemheid in alles te betrachten, ten einde te kunnen staende blyven, met eere door de Waereld te komen, en niemand iets schuldig te blyven, verspilt de Man, 's avonds, in zyn Gezelschap, met spel en drank, in ééns, dikwyls meêr, als, de geheele week, in de huishouding verteerd word. De gereede gelden worden zoek gemaakt; de kostwinning word verwaerloosd, verflauwt, gaet agter uit; men hoopt schulden op schulden, daer men zich niet uit weet te redden; tot men eindelyk zelfs eene verachting van die geenen word, welken in die kwistende tydkortingen hebben gedeeld. Waren Kunsten en Weetenschappen het voorwerp van uitspannende vermaeken; kon een verstandig onderhoud de beroepsbezigheden verpoozen; was eene byeenkomst, daer geestige vrolykheid het afgematte ligchaam weder nieuwen lust en frissche kragt byzette, waer in ook de afgesloofde Huisvrouwen konden deelen, het doelwit van redelyke verlustigingen, alle die verderflyke openbaere Gezelschappen van Mannen zouden 'er geen plaets hebben; oneindig geld zou

 'er

'er gespaerd worden; akelige wroegingen zouden 'er veelen niet ontrusten; een te laet naberouw zou het leven geen hel maeken; huisselyke oneenigheden zouden voorgekomen, de band der gezellige samenleving vastgemaekt, en de streelendste geneugten over het leven verspreid worden; daer nu de Vrouwen, in haere huizen, dikwerf, moeten zitten suffen, en over het uitspoorig gedrag van haere Echtgenooten diepe zuchten loozen; terwyl een opgroeiend Kroost zonder behoorlyk opzicht gelaeten word. Beoogt men, nu en dan, de evengemelde gepaster byeenkomsten, dan maekt men dezelve zo kostbaer, dat zy, die 'er den grootsten luister aen zouden byzetten, daer van moeten terug blyven.

Hoe veele klagten hoort men niet, dagelyks, de Handelaers slaeken over de menigvuldige schaden, die zy lyden door de ontrouw, of het slecht oppassen van hunne Klanten. Die klagten zyn maer al te gegrond, dan dat men dezelve als vergroot zou kunnen aenmerken. Veelen, die eene nering aenvangen, zyn beiden, en van kunde en van middelen ontbloot. Geen gemaklyker broodwinning is 'er toch dan deeze. Daer de nyvre Kunstenaer en Handwerksman, door veele jaeren oefenings bekwaem geworden; daer zelfs veelen, in hooger stand geplaetst, door Ampten of Studiën, van den vroegen morgen tot den spaden avond, om hun bestaen moeten zwoegen, lyd hy, die nering doet, veeltyds een lui en kommerloos leven. Weinig, of niets bezittende, weet hy echter by deezen en geenen Koopman credit te krygen; van den eenen bekomt hy deeze, van den anderen geene, goederen. Schoon de verkoop, wanneer hy dien met winst wil doen, zo gering is, dat hy de geheele dagelyksche ontvangst tot zyn onderhoud noodig hebbe, bekreunt hy zich des weinig; hy heeft evenwel om van te bestaen; de Koopman moet zorgen, dat hy zyn geld krygt; word hy bankbreukig, men komt op een dorp, daer geen huizen staen; hy is zo ryk als te vooren; en, in een' laegen staet geplaetst geweest zynde, behoeft hy zich niet te schaemen, om, tot zyn onderhoud, de gemeenste bedryven by de hand te vatten. Heeft hy veel kunnen los krygen, dan ontdoet hy 'er zich schielyk van, door onder de markt te verkoopen, en maekt dus, vóór zyn uiteinde, nog een beursje, dat hy heimlyk agterhoud. Lang heb ik bepeinsd, of 'er voor den Koopman geen middelen zouden weezen, om dergelyke schaden te verhoeden, en het is my voorgekomen, dat die wel voorhanden zyn. Vooreerst wat schaerscher met zyn credit te weezen, en naeuwkeurig onderzoek te doen, vóór hy zyne goederen afzend. Ik weet, dat 'er credit moet gegeeven worden. Ik weet ook, dat sommigen, die met niets begonnen hebben, door vlytig oppassen en zuinigheid, groote Handelaers, en welgegoede Lieden, geworden zyn; doch hun getal is zeer gering, in vergelyking van de straksgenoemde. Ten tweeden, dat, zo niet al-

alle, ten minſte een goede aental van Kooplieden, in ieder Stad, elk in hunnen tak van handel, op gezette tyden eene byeenkomst hielden, waer in ieder, zonder agterhoudendheid, zyne onwillige kwaede betaelers opgaf; terwyl zy zich, onderling, moesten verbinden, om aen de zodanigen geene goederen meêr te leveren. Dan was het rasch met de zulken gedaen; de ſchade, die de een of ander daer door mogt lyden, zou luttel weezen, in vergelyking van het voordeel, dat voor allen daer uit zou ſpruiten. Andere naerſtige, en hunne rekening maekende, nering doende Lieden, zouden 'er oneindig by winnen, en de Kooplieden zouden, allengskens, niet dan goede Betaelers in hunne Boeken krygen, en hunnen Handel, met minder ſchroom, en wezenlyk genoegen, kunnen dryven. Dit voorgemelde zou ligtlyk kunnen plaets grypen, heerschte 'er niet eene kwalyk geplaetſte jaloezy onder de Kooplieden. Elk wil veele Klanten hebben; elk is even begeerig om goederen af te zenden, zonder te bedenken, of zy daer voor betaeling kunnen krygen dan niet. De huizen worden om commisſiën afgeloopen. Hoe menigmael ben ik daer van een aenſchouwer geweest; terwyl ik my de vreugd verbeeldde van een' Kantoorbedienden, die zyn' Meester met een Boekje vol Klanten t'huis komt, waer van twee derde gedeelten dikwyls maer in ſtaet, en voorneemens zyn hun gekogte, en te ontvangene, goederen te betaelen, terwyl het ander derde gedeelte gretig op zyne aenſtaende prooi loert, zonder immer in de gedachten te neemen daer voor eenige betaeling te doen erlangen. Wat hartzeer moet de Koopman daerenboven nog niet meermaels gevoelen, wanneer hy, zich misleid ziende, zyne voldoening, door regtsmiddelen, tracht te bekomen. Zy, wien hy daer toe last geeft, zyn, ſomtyds nalaetig in den zelven uit te voeren, of uit traegheid, of om den naem van den goeden Man by hunne Medeburgers te krygen, door hen quaſi niet te overvallen, en om verre te ſtooten. Is 'er een, die daer in, met wakkerheid, en naer gewisſe, te werk gaet, dezelve heeft, aenſtonds, de anderen tegen; hy word by ſlechtdenkenden en kwalykhandelenden, uitgekreeten voor een bloedzuiger en verderver van zyn Medeburger; zo dat hy eindelyk ook den moed laete zinken, en buiten ſtaet geſteld worde, om tegen dien geweldigen ſtroom te kunnen oproeien; warsch van alle de onaengenaemheden, welke hy daer door moet uitſtaen, krygt hy 'er zulk een' ſchrik voor, dat hy dergelyke ſchuldinvorderingen van de hand wyst. In 't kort, de Koopman, in ſtede van geld te ontvangen, moet dikwyls nog veele aengewende kosten betaelen.

Het heilloos regt van preferentie, dat, hier en daer in Nederland, plaets grypt, behoorde den Koopman ook beter op zyne hoede te doen weezen. Eer hy tyding van den ſlechten toeſtand zyner klanten krygt, hebben 'er reeds zo veelen met

regt gesproken, dat hy agter het net vist, en de Boedel al insolvent is, vóór hy iemand, tot pleeging van regtsmiddelen, heeft last gegeeven. Wenschlyk ware het, voor 't algemeen credit, dat dit regt van preferentie in alle plaetsen, daer het in gebruik is, wierde afgeschaft, en de invordering van schulden, in sommige oorden, aen eene min omslagtigere en min kostbaere regtspleeging onderworpen gemaekt. De inwooners dier oorden zouden 'er merklyk door worden bevoordeeld; het vertrouwen zou algemeener en grooter worden, en de handel dier streeken zou sterk in bloei toeneemen.

Het voeren van eene zekere staetsie heeft, in de Maetschappy, zo zeer de overhand genomen, dat niemand voor den ander wil onderdoen, al ziet men, dat men het niet kan uithouden; al moet zulks een' gewissen ondergang naer zich sleepen, evenwel zal men niet inkrimpen. En waerom toch? Omdat de dwaeze mensch de achting en onderscheiding aen uitterlykheden hecht. Deugden of gaven kunnen by de meesten daerop geen aenspraek maeken. De braeve, die teering naer de nering stelt; die het grootst, het grievendst hartzeer zou gevoelen, wen hy, door zyn toedoen, iemand zou moeten schuldig blyven, word, door verre de meesten als een' arme sukkelaer, met versmaeding, beschouwt, terwyl hy, die vry minder inkomsten heeft, door zyne vertooningmaekende levenswyze, word geëerbiedigd, en overal welkom is. Schulden te maeken word geen schande meêr gerekend; in regten daer voor betrokken te worden doet niet meêr bloozen; geen reesje word 'er voor gemaekt; men zou anders te leven voor eene vernedering, voor eene verguizing beschouwen; het is tyds genoeg zulks te doen, wanneer alle de bronnen geheel zyn uitgedroogd, en die hoopt men nog altoos, door het een of ander middel, nieuw toevoer te zullen doen erlangen.

Zal dees verderflyke levenstrein gestuit worden, dan moeten de Aenzienlyken, de Regenten den zodanigen hunne achting, hunne bescherming, ten eenemael onttrekken; zy zullen overal hun hoofd moeten stooten. Als dit stand grypt, dan zullen de minderen weldra derzelver voorbeeld volgen; en die vertoonmaekers, welken, daer zy, in hun gedrag, zinneloozen zyn, nogthans, door hunne gesprekken en redeneeringen, een voorkomen van schranderheid, voorzichtigheid en overleg willen doen blyken, zullen, ten laetsten, met schande den aftogt moeten blaezen, en zich van schaemte verbergen; terwyl de stille, de deugdzaeme, de welgeregelde in zyne bedryven, alöm geëerbiedigd, voorgetrokken, en beschermd, tot eer en sieraed van zyne Stad en Burgery weezen zal.

De straffen, hier te Lande, aen moedwillige Bankrottiers opgelegd, zyn ook veel te zacht, om den wortel van dit kwaed uit te roeien. Eene berooving van het burgerregt, het eeten van water en brood voor eenigen tyd, zyn daertoe al te

zwak

zwakke middelen. Zou iemand, die zyne woonplaets heeft moeten verlaeten, en 'er nimmer weder durft binnen komen, zich bekommeren, of hy daer burger blyft dan niet? Zou iemand afgeschrikt worden, om, voor eenigen tyd, water en brood te eeten, wen hy daervan weldra ontslaegen word, wyl zyne schuldeisschers het rasch moede zyn, hieraen veele kosten te hangen; terwyl het dikwerf slechts den naem van water en brood heeft, nadien hy door bloedverwanten of vrienden, in stilte, van betere spyzen voorzien word. Een Duitsch Vorst heeft daertoe andere, en veel strengere, middelen uitgedacht, of hy hier door dit verfoeilyk kwaed mogt kunnen afwenden. Myns bedunkens moet hy een edel hart bezitten, wyl men gemeenlyk ziet, dat zy, die aen dit zelfde euvel mank gaen, niet de bestryders, maer de Voorstanders, van de zodanigen zyn.

In de Fransche Keulsche Courant naemlyk, van den 28sten July deezes Jaers, berigt men ons, dat 'er te Darmstad eene Ordonnantie tegen de Bankrottiers was in 't licht gekomen, waer by dezelven, uit na te noemene oorzaeken bankbreukig wordende, veroordeeld worden; als 1. door verzuim van beroep, voor eenigen tyd tot de gevangenis; 2. door uitspoorige verkwisting, 't spel, enz. voor een of meer Jaeren tot de Gevangenis of het Tuchthuis; en 3. door bedrog, voor langen tyd, en zelfs, naer het geval medebrengt, voor al hun leven, tot het Tuchthuis, of tot de openbaere werken, en tevens van hunne bedieningen afgezet. De Bedienden van 't Hof, de lieden van karakter, de Edelen zullen eene veel zwaerdere straf, dan de anderen, ondergaen; omdat zy misbruik hebben gemaekt van 't credit en 't vertrouwen, dat hunne bedieningen, titels en staet hun geeven. Zodra men, met opzicht tot de Hofbedienden, onderzoek zal gedaen hebben, tot welke klasse van Bankrottiers zy behooren, zullen dezelven dadelyk van hunne bedieningen en eerampten beroofd worden; zullende zy echter niet buiten staet verklaerd worden, om in 't vervolg, wanneer zy zich beteren, te mogen dienen, ten ware zy tot de derde klasse van Bankrottiers behoorden, wanneer zy aenstonds oneerlyk zullen worden verklaerd, en onbekwaem om eenige bediening te bekleeden. Vermits het, ten aenzien van Edellieden, en andere persoonen van rang, betamelyk is de eer der Familiën in aenmerking te neemen, zal men dezelven in eenige andere gevangenis, als in de vesting van Macburg, kunnen opsluiten, in stede van hen in 't Tuchthuis te zetten. De vrouwen der Bankrottiers, die, gelyk maer niet dan al te veel gebeurt, het meest tot den ondergang van hunne Huisgezinnen toebrengen, zullen insgelyks aen eene willekeurige straf onderhovig weezen.

Daer zyn zekerlyk lieden, wien zulk een drom van rampen bestormt, dat zy, welke rustelooze poogingen ook door hen wor-

worden aengewend, echter schuldig moeten blyven; doch eene gansche ontbeering van kostwinning, neringloosheid, of geleeden verliezen kunnen aen de geheele Waereld kenbaer worden. De schulden van de eerste en tweede soort kunnen, wanneer deugdzaeme lieden dien druk ondergaen, nooit van veel belang weezen; en elk behoort met hun, zo wel als met de laetstgemelden, niet alleen een waer medelyden te oefenen, maer hen ook kragtdadig te ondersteunen.

Mogt de Nederlander, elk in zynen staet, die oude vlyt, zuinigheid, en goede trouw, waeromtrent hy by den vreemdeling zo beroemd geweest is, weder doen herleeven! Mogt elk alle zyne handelingen behoorlyk overrekenen, en liever wat zoeken te bespaeren, dan alles zo deerlyk te verspillen! Mogt de Man van geboorte, de Aenzienlyke, anderen hierin voorgaen, en, door een tegenstrydig gedrag, nimmer zyne afkomst, of zyn eerampt bezwalken, en daerdoor strafwaerdiger worden dan iemand van lageren rang! Niet dat ik bedoel, dat ryken en vermogenden, door eene al te verregaende kaerigheid, hunne goudstapels steeds moeten ophoopen, zonder eene betamelyke weelde te koesteren. Neen, dit stopt de bronnen van welvaert eens Burgerstaets; hierdoor kwynen Kunsten, Weetenschappen, en Handwerken. Ik beöog slechts de zodanigen, die, schaersch van middelen voorzien zynde, door hunne kwistachtigheid zichzelven, en de hunnen, de grootste onheilen berokkenen.

Mogt ik het onuitspreeklyk genoegen smaeken, dat ik, in mijne Geboorte- en Woonplaets, nimmer van verderflyke en schandelyke bankbreuken hoorde; en dat 'er nooit iemand, om schulden, in regten behoefde vervolgd te worden! Dat ik daer de minst welvaerende myner Medeburgeren ware, en den groei en bloei van elken stand met het streelendst en hartgrondigst vermaek mogt aenschouwen!

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Het is zeer verkeerd gedagt, indien men waand Gode eenen dienst te doen, met menschen door geweld te noodzaken, of door dwang te verpligten, tot eenen zekeren Eerdienst, en die geloofsbelydenis, welke men het beste en veiligste rekent, om zyn eeuwig geluk op te bouwen. ——— De Oneindige God, de Fontein van alle Waarheid, kan onmogelyk behagen scheppen in eenen huichelagtigen Godsdienst. ——— De Geveinsdheid, vooral in den dienst van God, is den Allerhoogsten ten uitersten onaangenaam. ——— Nogthans opent de vervolging eene wyde deur voor geveinsdheid en drieste onkunde.

Het is de dwaasheid zelve, met eene onafgebroken, eene onverzadelyke begeerte te staan naar dingen, die buiten ons

be-

bereik zyn, of te tragten naar dat geen, het welk de mate onzer kragten te boven gaat; —— want al wie naloopt, 't geen hy nooit bejagen, nimmer bekomen kan, verliest doorgaans dat, waartoe hy geschikt is, en 't geen met zyn aart overeenkomt; dat geen, 't welk hem in den kring, waarin hy geplaatst is, gelukkig zou kunnen maken.

Men kan zich nooit veilig verlaten op zulke menschen, die hunne goede trouw gewoon zyn breed uit te meten, of hoog opgeven van hunne eerlykheid. —— Het zyn de daden, en niet de woorden, die iemand braaf maken. Hy, die met de daad goed is, en zulks niet slegts wil schynen, maakt weinig ophef van zyne daden. Maar hy integendeel, die alleen voor het oog goed wil schynen, en zich weinig bekreund, of hy is, het geen hy schynt, die maakt gewoonlyk alom eene groote vertooning van alles wat hy verrigt; om van de Waereld gehouden te worden voor het geen hy niet is.

Op zulken, die hun eigenbelang niet boven het algemeene stellen, die geen vleijers of Jabroêrs zyn, kan een Land, of Maatschappy, zich het veiligste verlaten. Maar wanneer het eigenbelang de dryfveer van iemands daden is, dan wordt het algemeen belang zo menigmaal aan het byzondere opgeofferd, als 'er zich maar gelegenheid toe opdoet, en het laatste zulks vordert. Ook loopt het Gemeenebest, wanneer 'er veele Vleijers en Jabroêrs in gevonden worden, alle uuren gevaar; aangezien den laatsten of de moed, of het vermogen ontbreekt, om eene goede zaak te ondersteunen; terwyl de eersten dezelve opofferen aan de lage en kruipende begeerte, om aan hun te behagen, die zy boven zich stellen.

Men heeft het altoos voor eenen vasten stelregel gehouden, om zulke menschen in bestier van 's Lands zaken te brengen, die en Inboorlingen van hetzelve zyn, en hunne eigen bezittingen daarin hebben, om dat het algemeen en byzonder belang dan zamen gepaard gaan: —— daar een Vreemdeling, en hy die 'er geene goederen in heeft, zich weinig bekreund aan deszelfs welzyn; het slegts gebruikende als eene herberg.

Een Geestelyke van een slegt karakter, en die tevens loos genoeg is, om hetzelve agter den schyn van Goed te verbergen, en zyne slinksche wegen voor het oog van het gemeen te bedekken, is het allergevaarlykst meubel in eene Maatschappy. —— Dezulken gebruiken den Godsdienst tot een voorwendzel, en weten daardoor altoos hunne oogmerken, al zyn ze nog zo snood, op eene listige wyze te bereiken. —— Dan, hoe onverantwoordelyk maken zy zich, die het allerheiligste dus misbruiken, om snoode opzetten uit te voeren. Wee denzulken! want hunne verantwoording zal zeer zwaar vallen!

Een Vorst moet eenen verheven geest bezitten, onveranderlyk standvastig zyn, en zichzelven grondig kennen, wil Hy niet

niet verleid worden, door de bedriegelyke vleitaal, welke Hy gestadig hooren moet. ——— De Hoven krielen doorgaans van laffe en gevarelyke Vleijers, die, met hunne bedriegelyke vleitaal, hun fortuin zoeken te maken. ——— Hierin bereiken zy altoos hunne oogmerken, als de Vorsten geene grootmoedige zielen bezitten. ——— Ondertusschen zyn 'er naulyks ongelukkiger menschen op aarde, dan Vorsten, die het oor leenen aan vleitaal; dewyl de lage Vleiers hun, van de eene moeijelykheid in de andere; van het eene verdriet in het andere slepen.

Het zou al een heel slegt mensch moeten wezen, dien men niet nog tot iets zou kunnen gebruiken. Zelden is iemand zo slegt, dat 'er in het geheel niets goeds in hem gevonden worde; of zo ondeugend, dat 'er niet ééne enkele sprankel of vonk van deugd by hem te vinden zou wezen. ——— En even zo is, buiten zinneloozen, geen zo grooten dwaas te vinden, of men kan hem nog tot iets gebruiken.

Men moet het veelal aan de opvoeding, en dikwils niet aan den aart der menschen, wyten, dat zy geene nuttiger en beter leden der Maatschappy zyn. ——— Het is de opvoeding, die de menschen bykans tot alles bekwaam maakt; en de verwaarloozing van dezelve, die de beste hoedanigheden verduistert. ——— De schoonste gaven, de beste bekwaamheden, blyven by velen als schatten onder de aarde bedolven, om dat 'er geene bearbeiders zyn, die ze uit de mynen, in welken zy diep verholen zyn, doen ten voorschyn komen.

Hy, die in het vervolg van zyn leven eene groote Personagie moet worden, en Ampten bekleeden, welke op den welstand der Maatschappy een grooten invloed hebben, heeft, boven alles, eene goede opvoeding noodig; ten dien einde moet men 'er zyn voornaamste werk van maken, om hem van eenen bekwamen Leermeester te voorzien. Men behoorde daar toe altoos te verkiezen een deugdzaam, geleerd, oprecht, eerlyk en Vaderlandschgezind Man; een Inboorling van het Land, wien deszelfs welzyn ter harte gaat; en geenzins eenen Vreemdeling, die zelden iets anders dan zyn eigen belang op het oog heeft. Aan de goede opvoeding van zulk een Perzoon, van welken de belangens van het algemeen zeer veel afhangen, is byzonder veel aan gelegen. Het geen den zulken toch in zyne eerste en tederste jeugd word ingeprent en geleerd, gaat als tot de natuur over, en zet by hem een onveranderlyken plooi. Indien men hem derhalven verkeerdlyk eene zugt voor zyn eigen belang boven de Liefde voor het Algemeen inboezemt, dan is die Maatschappy, waaronder hy hoort, ongelukkig.

Indien men van alle zaken het overtollige afliet, wat zou 'er in veele gevallen niet magtig veel te besnoeijen zyn? ——— Tot welke kleine Boekjes zouden veele groote en uitgebreide Werken

ken niet gebragt worden? —— Welke korte fermoentjes wierden dan veele langdradige en uitgerekte Predikaties niet? ——— Men zou dan, door zo veele omwegen en drajingen, in pleitgedingen, de hoofdzaak nimmer uit het oog verliezen, of tragten te verdonkeren. —— Met één woord, de menschen wierden over het algemeen verlichter, om dat, waar nu duisternis is, aldaar dan licht zou zyn.

Wanneer iemand, die altoos, zyn pligt betragt, in de Maatschappy wel geleefd en aan dezelve geene onrust of ftoornis te wege gebragt heeft, tot het begaan van eenig kwaad, of misdadig bedryf overflaat, die zal zeker verschoonelyker zyn, dan een, wiens gansche leven niets anders is, dan eene aaneenschakeling van wanbedryven, die de algemeene rust verftoren.

RECEPT, OM IETS SENTIMENTEELS TOE TE MAAKEN.

Neem eene gelyke portie van Streepen en Uitroeps-tekenen, welluidende Vrouwennaamen, en reine, hemelsche, eeuwige Liefde: ftrooi hier over eenig Rommelkruid, beftaande uit ziels-wegfmeltingen, zuchten, neêrzyging, hartkloppingen, ziels-op-krimpingen, jongfte vaarwellen, laatfte kusfchen —— handdrukkingen, fnikken, dood, graf, asfche, eeuwigen nacht, grondelooze zee der eeuwigheid, enz. meng dit alles wel onder één, giet 'er dan eene Saus van ftille, zagte, gloeiend heet gemaakte traanen op; zal goed zyn.

Wil men aan deeze bereiding een Haut gout geeven, men ga te rade met de Hoogduitsche Keuken, die ons de Ingredienten daartoe mildelyk aan de hand zal geeven, als: millioenen Spheeren, Waerelden, Zonnen, harmonische Spheeren-Concerten, wandelende Wolken, Donders, ftroomen van Licht, Engelen, Archangels, Seraphs, Cherubs, Wormpjes, Planeeten, Zandkorrels, Verzinkingen in het niet, enz.

Wanneer men 'er eene zoete Saus op wil maaken, moeten 'er (volgens den Duitschen Smaak) veel zaligheidscheppende Blikken, Morgenwolkjes, trillende Sephyrs, en uitwaasemende Nachtviooltjes, inkomen.

Wil men nu dit alles naar den fmaak opdisfchen, dan moet men het in Saxisch Porceleine Schotels doen, rykelyk met geëmailleerd Beeldwerk, en breede randen, voorzien, zo dat zy in haar midden maar een weinigje van deeze bereiding bevatten kunnen: dit geeft een beter oog, waarom ook de hedendaagsche Koks allerhande foort van fpys gewoon zyn zo op de publique Tafels te zetten.

LUCHTSGESTELDHEID te AMSTERDAM, OCTOBER, 1785.

	Bar:		Th:	Wind.		
1	29.	1-5	50	Stil		R. z. betr.
	—	1-5	58	N W	3	wolkig Rb.
	—	2-4	48	———	4	z. betr. iets R.
2	—	3-2	$49\frac{1}{2}$	NNW	2	zw. wolken
	—	3-5	$57\frac{1}{2}$	N O	0	———
	—	3-0	46	O	0	———
3	—	0-5	$43\frac{1}{2}$	Z O	6	z. betr. betr.
	28.	10-9	55	———	6	donker R.
	—	10-5	49	Z t O	4	iets R. z. betr.
4	—	11-1	50	ZW	2	wolkig
	—	11-7	$62\frac{1}{2}$	W t Z	2	o. helder
	—	11-6	55	N W	0	donker R.
5	—	11-6	$51\frac{1}{2}$	Stil		nevel o. helder
	29.	0-5	63	W	0	o. helder
	—	0-6	53	———	0	z. betr. R.
6	—	0-5	51	ZZW	2	wolkig o. helder
	—	0-5	$50\frac{1}{2}$	WZW	2	o. helder.
	28.	11-8	51	———	0	wolkig
7	—	10-7	50	Z W	1	z. betr. R.
	—	10-9	$59\frac{1}{2}$	W t Z	2	o. helder
	—	9-6	55	Z W	6	donker
8	—	8-0	$54\frac{1}{2}$	ZZW	8	R. donker
	—	7-1	64*	ZW	8	z. betr. Rb.
	—	6-8	57	———	8	—— zw. Rb.
9	—	8-6	51	W t Z	4	o. helder wolkig
	—	9-5	60	W	5	———
	—	9-0	52	Z W	6	———
9	—	6-8	$54\frac{1}{2}$	———	6	z. betr. Rb.
	—	7-1	$59\frac{1}{2}$	W t Z	4	zw. wolken Rb.
	—	9-0	54	W t N	4	——— Rb.
1	—	10-5	$54\frac{1}{2}$	WNW	3	z. betr. Rb.
	—	11-4	$60\frac{1}{2}$	W 4 ZW	6	wolkig z. betr.
	—	11-0	55	ZW	2	z. betr.
2	—	9-5	$55\frac{1}{2}$	Z t W	6 à 8	——— Rb.
	—	9-2	56	———	6 à 8	donker R.
	—	9-0	57	ZZW	10	zw. wolken Rb. Wl.
3	—	10-0	$56\frac{1}{2}$	W t N 8.	10	donker
	29.	0-0	61	NW	10 à 12	——— R.
	—	1-5	59	N t W	10	———
4	—	2-3	59	W t Z	8	z. betr.
	—	2-7	63	WZW	10	donker R.
	—	3-4	57	———	6	——— R.
5	—	4-2	51	W t N	1	wolkig
	*	4-7	60	———	1	z. betr.
	*	4-7	$56\frac{1}{2}$	WZW	2	donker
5	—	4-5	$55\frac{1}{2}$	———	2	———
	—	4-2	58	———	4	———
	—	3-8	56	W	2	——— z. betr.
17	29.	3-5	$56\frac{1}{2}$	W	2	donker
	—	2-8	59	WNW	5	——— iets R.
	—	2-7	54	———	2	z. betr.
18	—	3-0	47	N	8	zw. wolken Rb.
	—	3-6	54	———	6	——— Rb.
	—	4-5	$47\frac{1}{2}$	———	6	o. helder
19	—	4-5	$46\frac{1}{2}$	N t O	4	wolkig
	—	4-6	53	N	4	donker
	—	3-5	50	N W	4	R. z. betr.
20	—	2-8	46	NOO	7	wolkig R. H.
	—	3-5	52	ONO	5	———
	—	3-9	$42\frac{1}{2}$	N O	2	o. helder
21	—	4-2	$36\frac{1}{2}$*	N t O	2	z. betr.
	—	4-3	51	N t W	4	——— Rb.
	—	4-5	46	———	4	——— Rb.
22	—	4-4	$46\frac{1}{2}$	———	2	donker R.
	—	4-1	$50\frac{1}{2}$	Z W	4	———
	—	3-6	48	———	5	———
23	—	3-0	$46\frac{1}{2}$	———	2	——— mist
	—	2-4	55	W	2	o. held. z. betr.
	—	1-5	48	———	1	mist
24	—	0-6	$46\frac{1}{2}$	Z W	5	o. helder
	28.	10-5	53	———	7	z. betr.
	—	9-0	50	———	10	———
25	—	7-1	48	WZW	4	——— Rb.
	*	5-9	50	W	8	zw. wolken Rb.
	—	6-7	42	N W	10	zw. R. Hb.
26	—	7-9	38	W t N	8	———
	—	8-1	$44\frac{1}{2}$	———	8 à 12	——— iets sn.
	—	8-5	$37\frac{1}{2}$	———	4 à 8	———
27	—	9-0	38	———	4 à 8	———
	—	9-6	45	N 8 NW	4	———
	—	10-8	37	WNW	4 à 8	zw. wolken R. H.
28	—	11-5	37	WZW	4 à 8	——— R. H.
	—	11-0	45	W	8	donker R. H.
	—	9-8	44	Z t W	12	——— R.
29	—	7-0	44	WZW	14	zw. R.
	—	7-8	43	N 4 W NW	4	z. betr. iets R.
	—	10-0	39	N W	6 à 10	zw. wolken R. H.
30	29.	0-2	38	NW t N	8 à 10	——— R. H.
	—	1-0	46	NW	10	——— Rb.
	—	0-7	45	W	8	donker R.
31	28.	10-8	$40\frac{1}{2}$	ZZW	10	R. wolkig
	—	9-0	48	———	12	extra koude R.
	—	9-2	49	Z W	8	donker R.
	29.	$0\frac{11}{90}$	$50\frac{87}{90}$		$5\frac{1}{10}$	

...en 30 's av. 8 u. Th. 47.
31 's av. 8 u. Bar. 28. 8. 8

Th. 's mo. $48\frac{5}{31}$
's mid. $55\frac{2}{31}$
's av. $49\frac{21}{31}$

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

DE ONDERSCHEIDE DIENSTEN EN GEBRUIKMAAKINGEN VAN REDE EN OPENBAARING, AANGEWEEZEN, IN EENE REDENVOERING VAN DEN EERWAARDIGEN J. FOSTER.

Over SALOMONS Spreuk: Hoofdst. XX. 27. *De ziel des Menschen is eene Lampe des* HEEREN.

(*Vervolg en Slot van bladz.* 561.)

„ Wy moeten, in het onderzoeken en bepaalen „ der Leerstellingen van de Openbaaring, — of onze „ *Redelyke Vermogens* gebruiken — of ons geheel door „ *Klanken* laaten leiden. Indien het laatste ons geval is, „ mogen wy in staat weezen om *woorden* na te klappen; „ doch wy zullen niets gelooven, of niet weeten wat wy „ gelooven. Wanneer wy, by voorbeeld, *Spreekwoordlyke* „ gezegdens *letterlyk* opvatten; wanneer wy algemeene „ regels in derzelver wydstuitgestrektste ruimte neemen, „ zonder die uitzonderingen en bepaalingen, welke ande- „ re deelen der Schriftuure duidelyk aan de hand gee- „ ven, en de natuur der dingen zelve vordert; wanneer „ wy *Figuurlyke Uitdrukkingen* opneemen, en geene toe- „ geevenheid gebruiken voor de sterkte en stoutheid van „ Spreekwyzen, by de *Oosterlingen* in zwang; en de „ *Leenspreuken* uitbreiden tot elk punt van vergelyking, „ dat, of eene heete verbeeldingskragt, of vindryk ver- „ nuft, of eene laage kinderagtige opvatting ons inboe- „ zemt, welke geestdryvende beginzels, welke wilde bui- „ tenspoorigheden, kunnen wy dan niet laaten rusten, op „ verkeerd begreepene Plaatzen der Heilige Bladeren? — „ Aanloopende tegen het algemeen *gezond Verstand* en „ de *Ondervinding*, tegen Waarheid, Zedelykheid en het „ duidelyk oogmerk der *Heilige Schrift* zelve."

Dan, alle deeze moogelykheden en ongelegenheden zullen gereed en zeker vermyd worden, indien wy ons *Verstand* gebruiken, en tot onzen bestendigen Gids neemen, in het raad-

raadpleegen en verklaaren der Openbaaringe. —— 't Geen wy dusverre gezegd hebben, is niet alleen de taal der *Rede*; maar 't wordt gestaafd door veelvuldige uitdrukkingen in de Schriften van het *Nieuwe Testament*: waar wy eenen door den Geest gedreeven Apostel aantreffen, die zich beroept op de verstandige vermogens der geenen aan welke hy schryft. *Als tot verstandige spreek ik, oordeelt gy 't geen ik zegge* (*). Wy worden, in 't algemeen, opgewekt, *om alle dingen te beproeven; de Schriften te onderzoeken* (†); de *Geesten te beproeven of ze uit* GOD *zyn* (§); *gereed te zyn, om verantwoording te geeven, aan een ieder, die ons reden vraagt van de hoope welke in ons is* (*); en, om 't al in één te vatten, *Kinderen te weezen in de boosheid, en in 't Verstand volwassen* (+).

Wy mogen hier byvoegen, dat het de *Rede* alleen is, welke de *Voortreflykheden*, de *Schoonheden* en *Nuttigheden* der *Openbaaringe*, in een klaar en onderscheiden licht kan voorstellen. Want, indien dit vermogen niet in staat is om ze te onderkennen, en in derzelver waaren luister te doen voorkomen, moeten ze geheel niets beduiden, en zo volstrekt nutloos weezen voor het *Menschdom*, als voor wezens die gansch en gaar redeloos zyn.

Eindelyk. Het *Licht der Rede*, eene Straal des eeuwigen Oorsprongs van Licht en Waarheid, is van zulk eene aangelegenheid, en het gezag daar van zo heilig, dat niets, op eene regtmaatige wyze, als een beginzel van den *Geopenbaarden Godsdienst*, kan toegelaaten worden, 't geen daar mede strydt. Wanneer wy door *Rede*, in 't algemeen, verstaan *een inwendig oordeel, wel en naauwkeurig gevormd*, ('t geen op 't zelfde uitkomt, als de *afgetrokke natuur* en *waarheid* der dingen,) is het van zelfs blykbaar, dat alle voorgewende *Openbaaring*, daar mede onbestaanbaar, noodwendig, een *Bedrog* moet behelzen: naardemaal de Alwyze, de Goede en Onveranderlyke GOD, noch zich zelven kan wederspreeken, noch zyne Schepzelen bedriegen. —— Of verstaan wy, door *Rede*, het *Redelyk Vermogen van elk Mensch*, hoofd voor hoofd, zelfs

(*) 1 Cor. X. 15.
(†) 1 Thess. V. 21.
(§) 1 Joan. V. 39.
(*) 1 Pet. III. 15.
(+) 1 Cor. XIV. 20.

zelfs dat moet, ten zynen opzigte, het beslissend Oordeel over Waarheid vellen. Want, te beweeren, dat hy verpligt is eenige beginzels aan te neemen, tegen het *gevoelen* en de *bezeffingen* van zyn eigen hart, is hem tot eene *onmogelykheid* te willen verpligten: naamlyk, om te erkennen dat iets waarheid is, 't geen hy ten zelfde tyde gelooft valsch te zyn. Alles, wat in 't midden wordt gebragt tegen het gebruik der *Rede*, in zaaken van den Godsdienst, als mede om de zwakheid en bedorvenheid daar van te bewyzen, is een *beroeping* op de *Rede*: elk bewys, aangevoerd om *andere* meer gezagshebbende beslissingen, van regt of onregt, andere maatregelen, van waarheid en valschheid, veronderstellen, dat het geregtigd is om deeze groote vraag te beslissen. ——— „ Welk „ is de maatstok, by welke alle zaaken van deezen aart „ moeten worden afgemeeten? En, byaldien de *Rede* de „ bekwaamheid bezit, om dit grondpunt, waar van alles „ afhangt, af te doen, mag zy zeker vryheid hebben „ om in alle gevallen te oordeelen; bovenal in stukken „ van veel minder aanbelangs, ten opzigte van de alge- „ meene zaak der Deugd en Godsvrugt, in het tegen- „ woordig en toekomend Geluk des Menschdoms."

Maar, indien de *Rede* zich zo wyd uitstrekke, en zulk een veel beheerend gezag hebbe; ——— wat wordt 'er dan van de Voortreflykheid der *Openbaaringe*? waar zyn alle derzelver zo hoog opgegeevene voordeelen? Wordt zy daardoor niet grootendeels van geene beduidenis? Een weinig aandagts zal ons van het tegendeel overtuigen.

Want, in de *eerste plaats*, is, niettegenstaande al het gezegde ten voordeele van de *Rede*, de Nuttigheid der Openbaaringe allerbaarblyklykst, en de Zegeningen, daar aan verknogt, zyn zeer groot en aanmerkelyk. Indedaad, wy kunnen bezwaarlyk veronderstellen, dat 'er eenige *Waarheden* van den *eersten Rang* en van *algemeen belang* voor het *Geluk* des Menschdoms zyn, of *Rede*, behoorelyk aangekweekt, zou ze kunnen ontdekken. En nogthans zyn 'er slegts *weinige* van deeze, welke de *Rede* van ieder Mensch daadlyk ontdekt heeft; en nauwlyks *eenige*, of vooroordeel, ondeugd en bygeloof, hebben ze, in meest alle eeuwen der wereld, verkeerd en verduisterd. ——— Ten anderen, laaten de *Leerstellingen* en *Leefregels*, in zich zelve, allereenvoudigst zyn voor een aandagtig en onderzoekend hart, egter weeten wy, by de ondervinding, dat ze *kunnen*, en doorgaans met de daad, *kwaalyk begree-*

pen, *misvormd*, *veranderd*, en als 't ware *vernietigd* worden, door den ongelukkigen invloed eener flegte opvoeding en gewoonte, door traag en oppervlakkig denken, door trotsheid en hardnekkigheid van aart, en de kragt van veele andere ongeregelde Drifren en Hebbelykheden; de eigenaartige bronnen van dwaaling.

Wat is nu, in zulk een geval van algemeene en verregaande misleiding, voegelyk en eigen dat geschiede? —— „ Moet het bedwelmd Verstand geheel aan zich zelven „ worden overgelaaten, om ergens elders een *nieuw* en *be-* „ *ter* licht op te doen? Is 'er geen ander verstandig hulp- „ middel, tegen deeze kwaal, dan het *enkel geval*, dat „ het ongeregeld en bedorven oordeel, ondanks alle de „ waarschynlykheden van het tegendeel, op den eenen of „ anderen tyd, zich zelven zal te regt brengen en hervor- „ men? Neemt het gebruik maaken van *Onderwys*, ten „ aanziene der zodanigen, die van den weg af zyn, iets „ het minste weg van de natuurlyke *waardigheid* en de „ *kragt* der *Rede*? Wanneer de Menschen *daadlyk* over- „ gegeeven zyn aan Afgodery, en gedompeld in barbaarsch- „ heid en onkunde, moeten zy dan daarom gelaaten wor- „ den als geheel *onherstelbaar*, moet men hun alle *hulpe* „ ontzeggen, om hun verstand op te klaaren, en hunne „ vooroordeelen te verdryven? Zyn de mededeelingen van „ Kundigheden, in stukken van het uiterst aanbelang, iets „ in 't geringste min *nuttig*, enkel om dat de *Rede*, wel „ aangevoerd, juiste denkbeelden van Godsdienst en Ze- „ delyk gedrag zou hebben opgeleverd?" —— Heeft men het, door alle eeuwen heen, geen zonderling voorregt gerekend, algemeen heerschend bederf en bygeloof te hervormen? Zyn Mannen, die zich tot dit heerlyk werk aangordden, niet met onderscheidende Eere behandeld? Ja, „ Is „ dit de zaak niet, welke de Tegenstreevers van den *Christ-* „ *lyken Godsdienst* zich aanmaatigen, en waar op zy *roe-* „ *men*, (wel verre van zulks eene overboodige *gedienstig-* „ *heid* of een *hoon* voor 't Menschlyk Verstand te heeten,) „ als een aller edelmoedigste en lofstykste pooging? —— „ Dan, indien het *wys*, indien het *voegelyk* in zich zelve „ is, kan het dan *onwys* of *onvoegelyk* in GOD weezen? In- „ dien men de nuttigheid van *Menschlyke Onderwyzingen* „ erkent, kan men dan eene *Godlyke Openbaaring* onnoo- „ dig keuren? Kan de Wysheid, de Goedheid, het Mede- „ lyden *minder* zyn, waar de voordeelen veel *grooter* moe- „ ten geagt worden, en de vernedering, (dat ik my dus

„ uit-

„ uitdrukke)" om dit Onderwys mede te deelen, oneindig „ grooter is?" Dit zeker is eene allergrilligfte wyze van redenkaveling, welke alle beginzels om verre werpt, en ten blyke ftrekt van de kragt des vooroordeels om 't *Gezond Verftand* te wederfpreeken.

Want het geval is eenvoudig dit; dat, gelyk een Mensch die het gebruik zyner oogen mist, het geleide noodig heeft van een zienden, even zo een *verduisterd* Verftand Onderwys behoeft. En, gelyk het ten uiterften belachlyk zou weezen, wanneer men, in het eerfte geval, het noodig zoude agten te onderzoeken, of die Mensch *natuurlyk* of *toevallig* blind ware? en, inzonderheid, indien hy zelve weigerde den byftand en 't geleide van anderen, als hem hoogst dienftig, te ontvangen, dewyl hy *oorfpronglyk* het gebruik zyns gezigts hadt, en nog zou hebben, hadt hy het niet door eigen fchuld bedorven; gelyk dit, zeg ik, zeer *belachlyk* zou weezen, even zo is het weinig minder *ongerymd*, ons zelven te verwarren door ydele en fyngefponnen naarvorfchingen, of de verftandsblindheid des Menschdoms hervoorkomt uit een *oorfpronglyk gebrek* in hunne bekwaamheden, of uit *laater* en verdere afgelegene oorzaaken, om een regtmaatig oordeel te vellen, wegens de *voegelykheid* en *nutheid* der Godlyke Openbaaring. —— 'Er is, ik ftaa het toe, eenig onderfcheid in de twee opgenoemde gevallen, doch 't zelve is, in geenen deele, genoegzaam, om het gewigt van het algemeen bewys, uit die vergelyking ontleend, weg te neemen. Want, fchoon de herftelling, als het oog des verftands verduisterd is, niet *volftrekt onmogelyk* zy, gelyk die van het lichaamlyk oog zomwylen is; zal dezelve, nogthans, in de hoogfte maate onwaarfchynlyk weezen, als 'er geen buitengewoone middelen bykomen. —— Vooroordeelen kunnen tot het bykans *onoverwinnelyke* opklimmen. —— Dwaalingen, diep geworteld, en bykans *onuitrooibaar* weezen. —— De uiterfte poogingen der *Menschlyke* Rede, om ongerymde gevoelens en heerfchende Zedeloosheden te weeren, kunnen by de proeve feilen, en blyken niets te beduiden. —— 'Er kan geen waarfchynlyk uitzigt zyn op eenig *zekerder* en kragtdaadiger middel tot bereiking van dit wenschlyk einde. —— En de Gefchiedenis des Menschdoms, met betrekking tot den Godsdienst, de Kennis en Eerbiedenis van den *éénen waaren* GOD, (ten tyde dat de *Christlyke Leer* eerst verkondigd werd) beantwoordt voor een goed gedeelte aan de opge-

geevene beschryving. „ Regtmaatige denkbeelden wegens „ de *Godheid* waren, over 't algemeen, uit de harten der „ Menschen uitgewischt. De Eerdienst was verlaagd en „ besmet: naauwlyks eenige geringe voetstappen kon men „ ontdekken van den oorspronglyken en onveranderlyken „ Godsdienst der Natuure. —— Een alles bedervend en „ barbaarsch Bygeloof nam het gevoel van Zedelykheid „ en het betragten der Zamenleevingsdeugden weg. —— „ De hulpmiddelen der Wysbegeerte werden nooit aange„ wend, om deeze beginzels des kwaads te weeren, of „ vrugtloos gebezigd." ——— In zulk een verwarden en bykans onherstelbaar verdorven staat der dingen, te ontkennen, dat de Straalen van een *Godlyk Licht* een uitsteekend nut aanbrengen, en ten blyke strekken van eene wyze en goedertierene schikking, is een verbaazend vertoon van *Dwaasheid* en *Ondankbaarheid*.

Maar, *ten tweeden*, eene *Openbaaring* kan niet alleen nuttig weezen om bedorvene beginzels te *recht te brengen*, en goede op een waarschynlyker voet *vast te stellen*; doch zy kan ook eene *genoegzaame Blykbaarheid* opleveren, om ons te brengen tot het gelooven van 't geen wy nooit konden verwagt, of mogelyk *onwaarschynlyk* zouden geoordeeld hebben; ja tot het gelooven van eenige stukken, geheel door de *natuurlyke Rede* niet te ontdekken; doch welke, egter, van zeer veel gevolgs zyn als *Beweegmiddelen*, die kragtig en algemeen opwekken tot een geregeld en onveranderlyk bestendig plan van Deugdsbetragting. Twee voorbeelden zullen dit middagklaar aantoonen. ——— De *Algemeene Opstanding uit den doode*: ——— en de *Eeuwigheid der Belooningen in een ander Leven*. ——— Ten aanzien van de eerste waarheid, zwygt de *Rede* geheel stil, en duidt 'er niets van aan; en wat de tweede betreft, schoon de *Rede* des *gisse*, *vermoede*, en zich met aangenaame verwagtingen streele, heeft dezelve geene beginzels om op voort te gaan tot het vormen van een *zeker besluit*. Weshalven de *Openbaaring* de aandagt kan verleevendigen, om zich op Zedelyke Waarheden te vestigen, die, voor eenen geruimen tyd, vergeeten, en onder een drom van verwarringen en dwaalingen bedekt waren; zy kan eene *Wettiging* en *Staaving* geeven aan andere Leerstellingen, die, hoewel niet *strydig* met de gezonde *Rede*, nogthans door dezelve niet konden ontdekt worden; en maaken dat zelfs gewigtige beginzels,

zels, voor de onversterkte *Rede* duister en twyfelagtig, *klaar* en *onbetwistbaar* zyn.

Over 't algemeen leeren wy uit het boven gezegde, hoe weinig gronds 'er is om *Geloof* en *Rede* als strydig te doen voorkomen, die tegen elkander te stellen, en het een aan te merken als de ander verwoestende „ Naardemaal alle *Geloof*, 't welk niet ontstaat uit blinde en „ verwilderde *Geestdryvery*, eene *werkdaadige oefening* is „ der *Rede*, — eene vrye en edele oefening van dat He-„ melsch Vermogen." Het tegendeel te stellen is het *Christendom* onteeren, en het onderst boven werpen. De *Bewyzen* of *Gronden*, waar op wy in den *Geopenbaarden Godsdienst* gelooven, zyn, indedaad, eenige *buitengewoone Gebeurtenissen*, buiten den doorgaanden loop der *Natuur* gewrogt; doch het oordeelen over de *Geloofwaardigheid* dezer Gebeurtenissen, en in hoe verre zy eene Blykbaarheid voor de Waarheid der Openbaaringe opleveren, wordt alleen door het Verstand verrigt, even als 't zelve werkt omtrent alle andere voorwerpen van *verstandig* onderzoek.

Geloof en *Rede* te vertoonen, als met elkander *onbestaanbaare beginzels*, is de wortel van oneindige *Dwaaling* en *Bygeloof*; en het magtig steunzel van dien hoop dwaasheid, tegenzeggelykheid en godloosheid, die onder den naam van *Godsdienst*, in *Roomschgezinde Landen*, doorgaan. En daar wy onlangs, van verscheide kanten, ontrust zyn, als of dit verstandloos en verdrukkend *Bygeloof* onder ons veld won, ('t geen elk Vriend der Deugd, elk Beminnaar zyns Vaderlands, op 't ernstigst moet zoeken te voorkomen,) kan niets aanpryzen als eigenaartiger geschikt tot het stuiten en weeren van zulk een verderf, „ dan dat wy het *Gebruik der Rede in zaaken van den* „ *Godsdienst* aanmoedigen; de *Leer der Protestanten* be-„ staanbaar met zich zelven maaken, en niet tragten, door „ het uitvaaren tegen de *Menschlyke Rede*, en die in wan-„ agting te brengen, het Volk *onbevatbaare Verborgenhe-„ den* op te dringen, en Leeringen, die den toets van een „ *onpartydig Onderzoek* niet kunnen doorstaan." Want deeze zyn dezelfde kunstenaaryen, waar door de *Paapery* het eerst werd vastgesteld, waar door dezelve toenam, en allengskens opwiesch tot de wanstalligste hoogte van buitenspoorigheid en wreedheid. ——— Het Licht der *Rede* zal alle die wolken van dwaaling verdryven; maar indien 't zelve, met voordagt, verdoofd en uitgebluscht worde,

vinden zich de Menfchen blootgefteld aan de misleiding van elk indringend Bedrieger, en zullen zy zich ligt van hunne Godsdienstbelydenisfe laaten aftroonen.

Ik zal deeze myne Redenvoering befluiten, met aan te merken, dat, hoe meer wy van de *Rede* in onzen Godsdienst zien, hoe meer wy gefchikt zullen weezen om dien te betragten; wanneer het ons blykt dat de *Pligtsbetragting* ons niet alleen is opgelegd door *willekeurig* gezag; maar alleruitmuntendst in zich zelve is, en ftrekkende tot bevordering van ons Geluk. En, naardemaal onze *verpligtingen* fterker zyn, om de regelen van Godsdienst, ons voorgefchreeven, te volgen, moet onze Z ndenfchuld, indien wy, door een los en ongebonden leeven, de voorfchriften daar van wederfpreeken, te afzigtiger en te zwaarder zyn. *Ik bid u, daarom, myne Broeders, by de ontfermingε* GODS, *dat gy uwe Lichaamen ftelt tot eene leevende, heilige en* GODE *aangenaame offerande welke is uwe* REDELYKE GODSDIENST (*).

(*) ROM. XII. 1.

GEDAGTEN OP KERSDAG.

Met vrolyke toonen geeven wy onze blydfchap te kennen: met Vreugde-Pfalmen looven wy onzen Grooten Weldoener! de Eeuwige Vader fchenkt ons zynen tederbeminden Zoon tot onzen Verlosfer! uit eene ongerepte Maagd is een Goddelyk Kind gebooren! heden is de Verlosfer der Waereld, Gods Zoon, in 't vleesch verfcheenen! ——— Engelen! wier Hemelfche Klanken zich, by zyne Geboorte over de Bethlemitifche Velden verheften; Seraphynen! Goddelyke Verkondigers der heugelykfte Boodfchap, die, immer, uit den zaligen Hemel op eene zondige onverzoende Aarde konde nederdaalen! — leert my, daar de ontzaggelyke grootheid van dit Hemelsch Gefchenk myne befpiegelende aandagt bezig houdt; daar ik, met de diepfte eerbied, den Heil aanbrengenden Dag, zyne Geboorte, herdenke: leert my, Zalige Hemelbewooners! gepaste toonen flaan! ——— Maar... wat wenfche ik? onverhoorbre beden? neen! geen Aardsch Bewooner zal, aan deeze zyde des Grafs, die toonen treffen. Dit echter mooge my gegunt worden te bezeffen: wat het voor eene, in de zonde lig-

liggende, Waereld te zeggen zy, den Geboorte-dag van eenen Verlosser, eenen Goddelyken Middelaar tusschen het zondig Schepzel, en den Regtvaardigen Schepper, te moogen vieren. En, geschied dit op eene betaamelyke wyze, het kan niet anders zyn, of zulks moet eene onuitspreekelyke blydschap, eene onuitdrukbaare dankbaarheid te wege brengen, waaruit klanken ryzen, die, ten minsten, dof weergalmen zullen de welluidende Zangen dier blyde Boodschap-meldende Hemelgeesten, toen zy, door het blinkend Zwerk, naar de Hoogte voeren, onder het aanheffen van een treffend Beurt-muzyk: *Eere zy Gode in de hoogste Hemelen! Vrede op Aarde! In den menschen Welbehaagen!* —

In hem vereenigde zich Goddelyke Magt met menschelyk onvermoogen! Hy, die Hemel en Aarde uit niets voortbragt; op Wiens wenk tienduizenden van vlekkelooze Hemelburgeren voor zynen Goddelyken throon gereed staan, behoeft, naar zyne aangenomen menschheid, zyns Schepzels dienst en zorgen! —— Maria! onwaardeerbaar voorregt! alle geslagten zullen U zalig spreeken. Aan uw Kind, (zoo beschikte het de Almagtige,) zyn de Heidenen verschuldigd een Licht ter verlichtinge: Israël hunne Heerlykheid: een zondige Waereld haare Verlossing en Zaligheid: uit U werd Hy gebooren, de Vrede-Vorst! Thands wel gelukkige Moeder! smaak alle mogelyke blydschap op het zien van uwen pas gebooren Grooten Zoon. ——— Dan, hoe zal die vreugde in bittere droefheid verkeeren, als Gy, met heete traanen, dien, uwen Geliefden, aan het Kruis ziet sterven..! daar, kort te vooren, zyn veege mond U nog als zyne Moeder toespreekt. ——— Maar, Gezegende onder de Vrouwen! het Woord was tot U niet te vergeefsch gesprooken: het schoot diepe wortelen in Uw opmerkzaam en vertrouwend harte! Uw geloove was groot: het zal U behouden! als een Verzoener, dit wist ge, was Hy in de Waereld gekomen: als zodanig moest Hy den dood smaaken, wilde Hy van den Rechtvaardigen Richter voor den verdoemlyken Zondaar het leven verwerven. —— Hoe moet, ô God! de geloovige Sterveling Uwen Heiligen Naam niet roemen, zegenen en aanbidden; daar Gy Uwen eenig gebooren Zoon tot Verlosser geschonken hebt, opdat een iegelyk, die in Hem gelooft, niet verderve, maar het Eeuwig Leven hebbe. Groot zyn Uwe Wonderen in het Ryk der Natuur; Goddelyk verheven in het Genade-

 Werk!

Werk! Hoe ſtraalt daar in niet Uwe Wysheid, Regtvaardigheid en Barmhartigheid door! „ Wie anders, dan Gy, Alwyze! kon een weg en middel uitvinden, waardoor de ſchynbaar-ſtrydige Eigenſchappen van Geregtigheid en Barmhartigheid mogten vereenigd worden. —— Waardoor de Zondaar kon gezaligd worden, zonder eenige kwetſing van de onſchendbaare heiligheid van Gods Wetten, en zonder eenige onttrekking van de eere zyner billyke en regtvaardige Regeering? Onmogelyk was het zulk eene verbaazende proef van zyne eindelooze Goedertierenheid jegens arme Stervelingen te geeven, ten zy door het overleveren van zynen Zoon tot het aanneemen van hunne geringe natuur, en het draagen van all' hunne ſchuld. —— Kon 'er merkwaardiger aan den dag legging van Regtvaardigheid Wezen, als het overgeeven van deezen uitſteekendſten Perzoon in den dood, toen Hy in de plaats ſtond der overtreederen; of van Barmhartigheid, als het afwenden der wraake van hunne ſchuldige hoofden, op het vlekkeloos en onſchuldig lyden van Zynen Zoon?" Hoe word men hier niet als gedrongen uit te roepen: ô diepte des Rykdoms,, beide der Wysheid en der Kennisſe Gods! hoe onnaſpeurelyk zyn Uwe Wegen! — Maar keeren wy naar Bethlehem weder.

Niet met eenen luister, zyn' Goddelyken oorſprong pasſende, ziet men hem gebooren worden: geen juichſtem van een verheugd Volk, dat in den koninglyken zuigeling den aanſtaanden throon-beheerſcher vooruitziet, doet een koninglyk paleis, by zyne komst ter Waereld, van vreugde klinken. Hoe zeer de kostbre wieg en bakermat van den grootſten Waereld-Monarch te gering zyn zoude, voor den jongst gebooren Zaligmaaker der Waereld, men ziet Hem, als een nedrig dienstknegt, zyne intree doen in 't vleeſche; in een ſtal moet Hy het eerst die oogen openen, voor Wier ſchitterenden luister, in den Hemel der Hemelen, Seraphynen het gezigt bedekken! Eene Kribbe moet ter ligging ſtrekken, aan Hem, die Wonderen van Alvermogen door een uitſpanzel verſpreidde, voor 't menſchelyk oog ongenaakbaar! —— Edoch, Onvergelykelyk Kind! Uwe Nederigheid ontciert U niet! de verblinde Waereldling mooge Uwe Geboorte onaanzienlyk heeten; het geloofs-oog ontdekt in U den Zaligmaaker! als zodanig moest Gy vernederd worden. ——— Maar het eerbiedigt ook, in Uwe tederſte jeugd reeds, in U den Christus, den Heere! — Zal Natuur eens by Uw ver-

verscheyën, treuren: zal de Zon, by Uw sterven, zyne heldere straalen missen; Natuur praalt thans met te heerelyker glanzen: eene blinkende Starre gaat op, by Uwe Geboorte, in het gloeiend Oosten, ten gidze strekkende aan Oostersche Wyzen, die den jong gebooren Koning der Jooden hulde kwamen bieden. ——— Gryze Simeon! en met hem Gy allen! die 's Heeren Naam eerbiedigt! [Geloovigen!] hoe veel aanzienlyker is uw voorrecht! 't mag U gebeuren de Goddelyke Leidstar te aanschouwen! den Leidsman Israëls, die zyn Volk, niet slegts, op deeze Waereld, leiden zal in het spoor der Gerechtigheid, maar het ook vrolyk over het Graf zal doen henen stappen naar de Wooningen zyner Eeuwige Heerlykheid! — Vreest dan geen kwaad, al gingt ge ook in een dal der schaduwen des doods, Hy zal met U zyn: zyn stok en staf zal U verstroosten: uwe oogen hebben zyne Zaligheid gezien: in vrede moogt gy henen gaan. U, niet alleen, maar nog gebooren wordende Volken, zal dit Licht, van 's Hemels throon gedaald, in de oogen schitteren: veelen Geslagten der Aarde zal het tot Zegen zyn! —Oostersche Wyzen, menschen, waren de boodschappers dier heugelyke tydinge aan Herodes, en Hy geloofde hoewel hy sidderde! Heilige Engelen zyn uwe getuigen, en zoudt Gy twyfelen? — Ook de Oostersche Wyzen geloofden: Goud, Wierook en hunne aangebragde Myrrhe zyn de waarborgen. Gy! toont gy uw geloov uit uwe Werken, en de Alweetende God zal niet aanzien, dat voor oogen is, maar de opregtheid uwer harten. ——— Zalige Geesten, die in het goede staande bleeven, en geene grootere Zaligheid te wagten hadden; Hemelsche Heirlegers loofden God, by zyne Geboorte, met juichende klanken, en zoudt gy, tot wiens Heil Hy in de Waereld kwam, zyn' grooten Naam niet pryzen?

Stervelingen! de ontzaggelyke Hemelkoning, die de Blikzem heeft tot zyne Trawanten, wien de Donder gehoorzaamt, als Hy zyne vyanden wil verbryzelen, verzoende u met zich in zynen grooten Zoon, den verheerlykten Zaligmaaker! De God der Genade is niet meer op U vertoornd; *Vrede heerscht op de Aarde!* Christus is opgewekt uit den doode! de Dood is verslonden tot overwinning! Hy heeft den Vrede en het leven aangebragt! — Vertroostende gronden, die nimmer wankelen zullen! door Hem zal het stervelyke de onstervelykheid, en het verdervelyke de onverdervelykheid aandoen. De door dien Heiland gezaligde zielen zullen eens uit den doodslaap ontwaaken! Zy weeten,

ten, dat hun Verlosser leeft; dat Hy eens over het stof zal opstaan; en dat zy, nadat het gewormte hunne huid zal doorknaagd hebben, met hunne oogen hunnen God aanschouwen zullen. ——— De Hand, die de Aarde gegrond heeft; de Rechte-Hand, die de Hemelen, met de palme, heeft afgemeeten, zal hun ook, naa den dood, niet verlaaten. Eens zullen zy bewooners worden van het Huis, niet met handen gemaakt, maar dat eeuwig is, in de Hemelen! waar de Almagt zelve zich eenen Throon heeft gevestigd, waar die Haare Heerlykheid, op het glansrykst, verspreid, daar zullen zy een verblyf beërven! De Almagtige Schepper, voor wien de heiligste Seraphs zich eerbiedigst buigen, zal hun Beschermer zyn! — Met vrolyke Hallels zullen zy, dan eerst, den Eeuwiglevenden betaamende lof zingen, ondersteund door het keurmuzyk van Hemelsche tongen. Welluidende klanken van dankbaarheid en blydschap, elkanderen opvolgende, zullen weergalmen door de ruime Hemelzaalen. Den Zoone Gods, zullen zy, eeuwig, dankweeten, die hun het verstand gaf den Waaragtigen te kennen..! Lof, prys en dank zal, eeuwig, op hunne loovende lippen zyn!

P. . . .

VOORDRAGT VAN DE SCHADELYKE UITWERKZELEN VAN DIGTGESLOOTE HEETE KAMERS; HET LAAT BY NAGT OPZITTEN.

(Overgenomen uit Dr. A. FOTHERGILL'S, *Hints on Animation.*)

Indien een gezond Mensch, in één minuut, drie mengelen Lugt besmet, enkel door dezelve, by herhaaling, in en uit te ademen, kunnen wy gereedlyk verklaaren hoe het bykome, dat de Lugt in eene Kamer zo zeer bedorven worde, door het gezelschap, 't geen zich daar in bevindt; en die van een Slaapvertrek, door één enkel Persoon daar in slaapende, volgens de waarneemingen van Dr. PRIESTLEY en Dr. WHITE. Hier by moeten wy ons bedroeven, dat die ongezondheid der Lugt niet weinig vermeerdert door de hedendaagsche Leevenswyze. De wiskundige stiptheid, met welke de deuren en vensters der welgebouwde Huizen sluiten, weert den toegang van fris-

frisſe Lugt geheel. De bekrompenheid der Slaapvertrekken is eene andere hoofddwaaling; en wordt deeze niet zelden vergroot door de ſchadelyke gewoonte om met de bedgordynen, wel digtgehaald, te ſlaapen. De dus beſloote Lugt wordt vervuld met uitwaasſemingen, uit de longen, en alle de onzigtbaare porien der huid, en, in dien beſmetten ſtaat, verſcheide keeren weder ingeademd: iet, 't geen in gezondheid, tot verbaazens toe, over 't hoofd gezien, en in ziekte te jammerlyk verwaarloosd wordt. In Rotkoortzen en beſmetlyke Ziekten, maakt dit de Ziekekamer niet alleen zeer onaangenaam; maar hoogstgevaarlyk voor den Zieken, den Geneesheer en de Oppasſers. —— In plaatzen, waar veel Volks op een gepakt zit, en geen verſche Lugt komt, zullen wy zien dat de kaarsſen zeer duister beginnen te branden, eene drukking en flaauwte gevoelen, tot dat men verſche Lugt inlaat, wanneer deeze verſchynzels terſtond ophouden. Dit verzuimd wordende, tot dat de Lugt geheel beſmet is, zullen de Menſchen van zich zelven vallen, en het deerlykst vertoon opleveren.

De Vlam en alle brandende Lichaamen beſmetten de Lugt op dezelfde wyze als de Ademhaalingen. Indien men een ontſtooke Kaars zet onder een ruimen glazen Klok, neemt het licht allengskens af, tot dezelve geheel uitgaat in een zeer ſchadelyke Lugt. Zulks toont de ongerymdheid van het beſtaan, om eene, met pest bezette Lugt te zuiveren, door het ontſteeken van groote Vuuren, die, in ſtede van het beſmettend beginzel te verbeteren, dienen, om dezelve ter inademing te verſlimmeren. Hier uit blykt tevens de onvoegelykheid om zo groote Vuuren aan te leggen, zo veele Kaarsſen te ontſteeken, als de hedendaagſche Mode wil dat branden op alle plaatzen van ſchitterend onthaal: dewyl deeze, door de onzuiverheid der Lugt, reeds met uitademingen beſmet, te vermeerderen, niet anders dan nadeelig voor de gezondheid kunnen weezen. Dit ſpant blykbaar met andere omſtandigheden zamen, om de Nagtlugt veel onzuiverder te maaken dan die van den Dag; en kan dienen, om ons de nadeelige ſtrekking aan te wyzen, van die zugt, om laat in den nagt op te blyven, welke zo zeer de overhand genomen heeft by Lieden van de Groote Wereld, en reeds by Menſchen van laager rangen doordringt. De Aanbidders der Mode, hier te Lande, ſchynen met elkander om ſtryd te dingen, om den dag in nagt, en den nagt in dag

dag te veranderen, door alle de regelen van gemaatigdheid hunner wyzer Voorouderen om te keeren, en de Natuur zelve te tarten.

Een groot gedeelte van den tyd, tot rust gefchikt, wordt thans tot waaken befteed, aan de Speeltafel, of in Boekoefeningen. Geduurende dien tyd, begeeven zich de Dieren en Planten zelve in den arm der ruste (*). De laatstgemelde, in ftede van alsdan gedephlogifteerde Lugt uit te waasfemen, verfpreiden een fchadelyke damp over de Schepping. Terwyl de Dampkring buiten met avondnevelen en uitdampingen vervuld is, brengt de heete Lugt des Vertreks het haare toe om de befmettende oorzaaken te vermeerderen.

Wanneer men dus den nagt grootendeels waakende overbrengt, worden de verfrisfende uuren van den morgen, beftemd tot kragtfterkende verrigtingen, gefpild in verzwakkende fluimeringen, en van dag tot dag deeze zelfde onnatuurlyke verfchikking des tyds herhaald. —— Eene onvoeglyke handelwyze zeker, onbeftaanbaar met de wysheid der geenen die zich in de hoogfte kringen der Maatfchappye beweegen, en bovenal niet ftrookende met het Character der geenen, die zich uitgeeven voor Meesters in de kunst van *Sçavoir vivre*. Niet alleen Staatslieden en Raadsheeren, maar Godgeleerden en Wysgeeren, vereenigen zich, om, met voorbedagten raade, van de voorfchriften der Rede af te wyken, en de kruipende Slaaven te worden van de Dwinglandy der Mode.

Inzonderheid is het te bejammeren, dat eene zo onnatuurlyke Gewoonte zo zeer onderfteund wordt door de *Britfche Jufferfchappe*, die Keurmeestresfen van fmaak en fraaiheid, die zelve de Mode beheerfchen, en van welker regtfpraak men zich op geen hooger kan heroepen. Ik verzoek de vryheid, deeze Schoone Overtreedfters te mogen vermaanen, dat die handelwyze niet alleen zeer nadeelig is voor haare Gezondheid en Leevendigheid; maar ook voor haare Schoonheid en Bevalligheid. Ik kan, pligtshalven, niet naa-

(*) Dat de Planten des nagts flaapen, blykt uit den geflooten ftaat der Bladeren, en eene zigtbaare verandering in derzelver uitwendig voorkomen. Dit zeldzaam verfchynzel hangt niet alleen af van de verandering der Lugt-gefteltenisfe: dewyl men het in Stookkasfen, zo wel als in de open Lugt, waarneemt.

laaten haar te herinneren, dat, het geen de eerstgemelde krenkt, in 't einde verwoestend voor de laatste moet weezen. Haar volharden in zulk eene verderflyke Leevenswyze, welke haare bedaarde rede niet kan nalaaten af te keuren, zal toonen, dat zy zo wel strydig met voorzigtigheid handelen als met het gezond verstand. Konden zy, integendeel, overgehaald worden, om zich te veréénigen tot het wederstreeven deezer verkeerdheden, zy zouden den bevorderlykften stap doen tot hervorming deezer Eeuwe, en om haar eigen gezag op den hegtsten grondslag te vestigen; zy zouden het dan veilig mogen laaten aankomen op het schoon der Natuure, opgeluisterd door eene geregelde Leevenswyze, zonder de toevlugt te moeten neemen tot de jammerhartige behulpzels der kunst. Haare aangeboore bevalligheden zouden haar oneindig beminnelyker maaken, dan alles wat uit den winkel van schoonheids bereidzelen gehaald kan worden. Wy zouden als dan veel min reden hebben om het schielyk verval van weezenlyke schoonheid te beklaagen, en het volslaagen onvermogen der kunste, om die verwoestingen te herstellen, welke zy onvermydelyk ondergaat, door dus dagelyks aan de Godinne der Dwaasheid te offeren.

NATUURLYKE HISTORIE DER PLEVIEREN, IN 'T ALGEMEEN.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

Het Instinct, om in eene Maatschappy te leeven, is aan alle soorten van Vogelen niet geschonken; doch, in de Vogelsoorten, waar in het werkt, is het veel grooter, veel sterk spreekender, dan by andere Dieren; niet alleen zyn hunne benden veel talryker, niet alleen is hunne zamenvoeging veel bestendiger, dan die der Viervoetige Dieren; maar het schynt dat tot de Vogelen alleen behoort, die gemeenschap van smaak, van ontwerpen, van vermaaklykheid, en die eenigheid van willen, die den band der onderlinge verknogtheid, en drangreden tot eene algemeene verbintenis, oplevert. —— Deeze meerderheid van het Instinct, tot het gezellig leeven in de Vogelen, veronderstelt terstond eene talryke vermenigvuldiging, en ontstaat vervolgens daar uit, dat zy langs meer wegen en gemaklyker zich kunnen zamenvoegen, byeen blyven en

en met elkander reizen. 't Geen hun in ſtaat ſtelt om elkander te verſtaan, elkander de kundigheden mede te deelen, om de eerſte Wetten der Maatſchappye te begrypen, welke, onder alle ſoorten van weezens, niet kunnen vastgeſteld worden, dan op een plan, ingerigt naar welbeſtemde inzigten. 't Is deeze kundigheid, welke tusſchen die weezens, elk op zich zelven beſchouwd, de genegenheid, het vertrouwen en de aangenaame hebbelykheden der vereeniging, van den vrede en allen heilgenot, daar uit ontſtaande, te wege brengt.

Indedaad, wanneer wy de vrye of gedwongene Maatſchappyen der Viervoetige Dieren beſchouwen, 't zy ze zich ſteelsgewyze en in een hoek vereenigen, in den wilden ſtaat, 't zy ze met onverſchilligheid, of huns ondanks, zich vereenigd vinden onder de heerſchappy van den Mensch, en als Huisdieren gewend of tot Slaaverny verweezen; zy komen niet in vergelyking met de groote Maatſchappyen van Vogelen, gevormd door louter Inſtinct, onderhouden door ſmaak, door geneigdheid, onder de beſchutting der volle Vryheid. Wy hebben gezien, dat de *Duiven* haar algemeene huisvesting beminnen, en daar in, naar gelange zy veelvuldiger zyn, des te meer genoegen ſcheppen: wy zagen de *Kwartels* zich by elkander voegen, elkander kennen, het algemeen ſein des vertreks geeven en volgen: wy weeten dat de Vogels van het Hoender-geſlacht, zelfs in den Wilden ſtaat, gezellige hoedanigheden hebben, die de Huislyke alleen onderſteunt zonder de natuur te dwingen: eindelyk, wy zien, dat alle Vogels, die zich in de bosſchen onthouden, of in de velden verſpreid zyn, in het Naajaar, zamen vergaderen, en, naa de laatſte ſchoone Herfstdagen genooten te hebben, te gader heenen trekken, om, gelykerhand, aangenaamer Lugtſtreeken en gemaatigder Winters op te zoeken. Dit alles geſchied onafhangelyk van den Mensch, ſchoon rondsom hem, en zonder dat hy in ſtaat is het te beletten, terwyl hy alle gezelligheid, alle éénswillenheid onder het Viervoetige Gedierte bedwingt of vernietigt; door ze van een te ſcheiden heeft hy ze verſtrooid. De *Marmot*, door Inſtinct zo gezellig, vindt zich, op den rand der bergen, in eenzaamheid gebannen. De *Beyer*, nog meer zyne ſoortgenooten beminnende, nog meer tot het gezellig leeven geſchikt, en, als 't ware, beſchaafd, vindt zich in het diepſte der woestynen verdreeven; de Mensch heeft alle Maatſchappy onder de Dieren vernietigd,

tijd, of belet dezelve. By de *Paarden* is ze geheel weg, daar het gansche geslacht den teugel gehoorzaamt (*); de vryheid van den *Oliphant*, ondanks de kragt en sterkte van dien Reus, onder het Gedierte, is belemmerd; schoon hy in den getemden staat niet wil voortteelen.

De Vogels, alleen, zyn die dwinglandsche Heerschappy ontvloogen; de Mensch heeft niets kunnen uitrigten tegen hun leeven in Maatschappy, zo vry als de Lugt welke zy bewoonen; alle zyne aanslagen kunnen alleen gelukken omtrent het leeven van eenige weinigen: hy vermindert het getal; doch de soort lydt niet dan dit kleine nadeel, verliest niets van haare Vryheid, van haar Instinct, van haare Leevenswyze. 'Er zyn zelfs Vogels, die wy niet kennen, dan door de uitwerkzels van dit Gezellig Instinct, en niet zien dan in de oogenblikken van algemeene vergadering en vereeniging in een groote menigte: zodanig is het doorgaans gesteld met de Maatschappy der meeste soorten van Watervogelen, en inzonderheid der *Plevieren*.

Zy vertoonen zich, by talryke Benden, in *Frankryk*; in de regenachtige Herfstdagen, en onthouden zich, even als de *Kieviten*, in vogtige landen en slykerige gronden, waar zy Wormen en Insecten zoeken; 's morgens gaan zy na 't water om bek en pooten te reinigen van den aankleevenden slyk, dit hebben zy gemeen met verscheide andere Vogelen, die op Wormen aazen; zy trappen op den grond om de Wormen te doen uitkruipen, en hebben ze dikwyls reeds beet eer ze geheel zyn uitgekroopen. Schoon de *Plevieren* doorgaans zeer vet zyn, vindt men de ingewan-

(*) De *Paarden*, weder wild geworden in de Vlakten van *Buenos-ayres*, loopen by geheele Benden, weiden zamen, en geeven alle tekens dat zy elkander beminnen, elkander verstaan en genoegen scheppen in die gezelligheid. Eveneens is het gelegen met de *Wilde Honden* in *Canada*, en andere Streeken van *Noord-America*. 'Er is geen grond om te twyfelen, of de andere soorten van Huisdieren, als de *Kameel*, zints zo onheugelyke tyden dienstbaar gemaakt, de *Koeijen* en *Schaapen*, welker Maatschappy de Mensch verbasterd heeft, door de geheele soort in dienstbaarheid te brengen, zouden ook natuurlyk gezellig weezen, en, in den wilden staat, door de vryheid veredeld, die treffende merktekens gegeeven hebben van genegenheid, waar door wy nog zien dat zy hun slaafschen staat eenigzins verzagten.

wanden zo ledig, dat men tot het dwaaze denkbeeld gekomen is, dat ze van de lugt konden leeven; doch, waarschynlyk verandert de lymerige zelfstandigheid der Wormen bykans geheel in voedzel, en laat weinig vuiligheids agter; daarenboven schynen de *Pleyieren* langen tyd te kunnen vasten. SCHWENCKFELD verhaalt, dat hy een dier Vogelen veertien dagen gehouden heeft, die al dien tyd niets anders dan water gebruikte, en eenige zandkorrels oppikte.

Zeldzaam onthouden zich de *Plevieren* langer dan vier-en twintig uuren op dezelfde plaats: dewyl zy in zo grooten getale zyn, hebben zy welhaast het leevend aas, 't geen zy zoeken, opgegeeten, als dan zyn ze genoodzaakt na een andere streek te gaan: de eerst vallende sneeuw doet de *Plevieren Frankryk* verlaaten, om zagter lugtstreeken op te zoeken; doch 'er blyven, in zommige aan Zee gelegene Landschappen, nogthans veele over, tot den tyd dat de vorst begint door te tasten; zy komen in den Voortyd weder (*); zy zyn altoos in benden. LONGOLIUS zegt, men ziet nooit een *Plevier* alleen: volgens BELON, zyn hunne kleinste benden vyftig sterk. Wanneer zy op den grond zyn, houden zy zich nooit stil, men ziet ze bestendig bezig met het zoeken van voedzel; veelen staan 'er op schildwagt, terwyl de groote hoop aast; op de minste ontdekking van gevaar, slaan deeze op schildwagt staande *Plevieren* een schreeuwend geluid, ten teken dat het tyd is om te vlugten. ——— Vliegende, volgen zy den streek des Winds, en de orde huns optochts is vry zonderling. Zy schikken zich op een lyn in de breedte, en vliegen dus voort; zy vormen in de lugt dwars loopende banden, die zeer smal, doch van eene verbaazende langte, zyn; zomtyds ziet men verscheide van deeze banden evenwydig aan elkander, doch die niet diep zyn, maar zeer uitgestrekt in dwarslynen.

Op den grond loopen de *Plevieren* zeer snel; zy blyven den geheelen dag byeen, en scheiden alleen van elkander om den nagt door te brengen, 's avonds verspreiden zy zich

(*) Men ziet de *Plevieren*, naar 't berigt, ons door den Ridder DESMASI gegeeven, op *Malta*, twee keeren 's jaars, geregeld overtrekken, in den Voortyd en in den Herfst, nevens eene menigte van andere Vogelen, die over de *Middellandsche Zee* gaan, en aan welken dit Eiland ter rustplaats dient.

zich op eene vlakte, waar elk afzonderlyk ſlaapt; doch, met het aanbreeken van den dageraad, verheft de eerst ontwaakende of de ongeruſtſte, door de Vogelaars, den *Roeper* geheeten, doch die misſchien de Schildwagt is, een opwekkend geluid, *hui*, *hieu*, *huit*, en, op het eigen oogenblik van dit geroep, komen zy allen byeen; dit tydſtip neemt men waar om 'er jagt op te maaken. Men ſpant voor den aanbreekenden dag een net, tegen over de plaats, waar men 's avonds deeze Vogels heeft zien ter ruste gaan. De Vogelvangers omringen dezelve in grooten getale; op het eerſte geluid van den *Roeper*, werpen zy zich op den grond neder, om de *Plevieren* by elkander te laaten komen: als zy verzameld zyn, ſtaan de Jaagers op, heffen een ſchriklyk geſchreeuw aan, en werpen ſtokken in de lugt: de verſchrikte *Plevieren* verlaaten het veld met een laage vlugt, en ſtorten in het uitgeſpannen net, 't welk nedervalt, en dikwyls is de geheele Bende daar in verward. Deeze groote jagt wordt altoos van een overvloedige vangst gevolgd. Een enkel Vogelaar, veel eenvoudiger te werk gaande, mist het egter zelden een goede vangst te krygen; hy verbergt zich agter zyn net, en bootst het geluid van den *Roeper* naa, waar op de andere in 't net vliegen. Zy worden dus in overvloed gevangen, en, ſchoon vry gemeen in dien tyd, houdt men ze voor goed Wild; de jongen zyn de meestgezogtſte.

De jagt, die men op de *Plevieren* maakt, en hunne leevenswyze in dat Saiſoen, is bykans alles wat men van de Natuurlyke Historie deezer Vogelen weet. Doortrekkende Vreemdelingen, veeleer dan Inwoonders van onze Velden, verlaaten zy ons als de ſneeuw komt, verſchynen eerst weder in het Voorjaar, en begeeven ons wanneer andere Vogels zich by ons vervoegen; het ſchynt dat de zagte warmte van dat verkwikkend Jaargetyde, 't geen het ſlaapende Inſtinct van alle onze Gedierten opwekt, op de *Plevieren* een tegenovergeſtelden indruk heeft: zy vliegen na veel Noordelyker Gewesten, om daar te broeden en hun Kroost te kweeken; want den geheelen Zomer door zien wy ze niet. Zy vertoonen zich dan in *Lapland* (*) en andere Noordlyke Landſchappen. van *Europa*; waarſchynlyk ook in die van *Aſia*: hun tocht ſtrekt

(*) *Collection Academique partie etrangere, Tom. XI. Academie de Stockholm, pag. 60.*

ſtrekt zich tot *America* uit: want de *Plevieren* behooren tot die ſoort van Vogelen, welke gemeen zyn aan beide de Werelddeelen; in den Voortyd trekken zy voorby *Hudſons-baay*, om nog verder Noordwaards op te gaan (*).

By geheele Benden, in die Noordlyke Gewesten gekomen, om daar te nestelen, ſcheiden zy in paaren van een: de nadere en tederder band van Liefde doet, voor een tyd, de algemeene verbintenis van het gezellig vriendlyk Leeven opſchorten, en 't is ongetwyfeld in die omſtandigheid, dat de Heer KLEIN, te *Dantzig* woonende, de *Plevieren* heeft waargenomen, als hy ſchryft: de *Plevieren* onthouden zich eenzaam in laage landen en weiden (†).

Deeze Vogelſoort, die in onze Landſtreeken ten minſte zo talryk ſchynt als de *Kievit*, breidt zich zo wyd niet uit. Volgens ALDROVANDUS, vangt men minder *Plevieren* dan *Kieviten*, in *Italie*: zy vervoegen zich niet, gelyk deezen, in *Zwitzerland* of andere Gewesten. Den *Zwitzeren*, ſchryft GESNER, is de *Plevier* onbekend, of zeker daar een zeer zeldzaame Vogel (§): doch misſchien trekt de *Plevier* verder Noordwaards op, en wint daar, 't geen hy by de *Kievit* in 't Zuiden ſchynt te verliezen: ook ſchynt hy in de Nieuwe Wereld voor uit te hebben, waar de Lugtſtreeken min onderſcheiden, doorgaans gemaatigder, en, over 't algemeen, vogtiger zyn, aan veele Vogelſoorten toelaaten, zich van het Noorden na het gemaatigd Zuiden uit te breiden; terwyl een al te brandende Lugtſtreek, in de Oude Wereld, bykans alle ſoorten, die zich in gemaatigde onthouden, bepaalt en afkeert.

Tot de byzondere beſchryving van het groot geſlacht der *Plevieren*, waar in zeer veele Verſcheidenheden zyn, in Geſtalte, Grootte en Pluimadie grootlyks verſchillende, zullen wy ons niet inlaaten; het genoeg agtende, den algemeenen aart en leevenswyze deezer Vogelſoort vermeld te hebben.

(*) *Hist. Gen. de Voyages, Tom. XV. p.* 267.

(†) KLEIN, *Avi.* pag. 20.

(§) GESNER, *Avi.* pag. 683. Hy tekent, te deezer plaatze, op, dat de Afbeelding hem, uit *Frankryk*, door RONDOLET gezonden was.

BRIEF

BRIEF, aan de Heeren Schryveren der *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen*, WEGENS DEN BERUGTEN HOUTEN SCHAAKSPEELER VAN DEN HEER C. G. VAN WINDISCH.

Wel Edele Heeren!

In het laatst uitgekomene XIde Stukje van Uw. Ed. Maandwerk, las ik, onder anderen, met genoegen, het Uittreksel der *Brieven van* C. G. VAN WINDISCH, *over den beruchten Schaakspeeler*. Myne aandacht bepaalde zich vooral, tot het geene Uw Ed. bladz. 483, daar uit bybrengen, nopens de kunstgreep van dat Beeld, om een' der Paarden alle de Vakken van 't Schaakbord te doen doorloopen: welke aanmerking de Schryver der Brieven eindigt met deze bewoordingen: ,, Beproef gy eens dit ,, zelf naar te doen op uw Schaakbord: —— misschien ,, zult gy beter daar in slaagen dan ik: —— alle myne po- ,, gingen, daartoe, zyn zonder goeden uitslag gebleven."

Kan eene houte Figuur, dacht ik, schoon op eene onmerkbare wys door menschlyk vernuft geholpen, dit te weeg brengen, zoo behoort een levend en denkend mensch ook dat zelfde te kunnen uitvoeren. Ik herinnerde my iets, dienaangaande, te hebben aangetekend: en na eenige oogenblikken zoekens, vinde ik, dat de groote EULER, deze liefhebbery zyner naarspeuring niet onwaardig hebbe geoordeeld: door het opstellen eener Verhandeling daaromtrent, geplaatst in de *Histoire de l'Academie Royale des Sciences & Belles Lettres, pour l'Année* 1759. *Classe II. No.* 4. onder den Titel van *Solution d'une question curieuse, qui ne parait soumise à aucune Analyse:* welker zakelyke inhoud, vertaald naar de opgave van de *Biblioth. des Scienc. Tom. XXVIII. pag.* 67. hier op uitkomt: ,, De ,, Heer EULER bevondt zich in een Gezelschap, alwaar ,, men, by gelegenheid van een gesprek over 't Schaakspel, ,, opgaf, *om een' der Paarden alle de* 64 *Vakken van het* ,, *Bord te doen doorloopen, zonder dat het tweemaal op de-* ,, *zelfde plaats kwam, beginnende van een gegeven vak.* ,, Men leide ten dien einde overal Penningen, behalve op ,, het Vak, van waar het Paard zynen eersten zet doen ,, zoude; om vervolgens, by elken sprong van het zelve, ,, den Penning weg te nemen van het Vak, waarop het

 ,, neer-

„ neêrkwam: zoo dat men zorgen moest, dat het Paard „ telkens een Penning deed wegnemen, zonder ooit op „ eene reeds ledige plaats neder te komen. Zie hier een „ voorbeeld daar van:

42	59	44	9	40	21	46	7
61	10	41	58	45	8	39	20
12	43	60	55	22	57	6	47
53	62	11	30	25	28	19	38
32	13	54	27	56	23	48	5
63	52	31	24	29	26	37	18
14	33	2	51	16	35	4	49
1	64	15	34	3	50	17	36

„ de Vakken zyn hier getekend naar de orde der zetten, „ welken men met het Paard na elkander doet. Dus ge- „ plaatst zynde op 1. springt het naar 2., van daar naar „ 3., vervolgens naar 4. 5. 6., enz. tot dat het einde- „ lyk, op het laatfte Vak 64. te ftaan komende, alle Vak- „ ken doorloopen heeft.

„ De Heer EULER, vervolgens hierop eene alleszins by- „ zondere *Analyfis*, of oplosfende berekening, toepasfende, „ toont daarby de wegen aan, langs welken dit voorftel „ veranderd, en op ontallyke wyze opgelo t kan worden; „ waaromtrent den Liefhebberen het naarzien der Verhan- „ deling zelve word aangeraden."

Doch, het voorbeeld hier opgegeven, waar in het Paard vooronderfteld word by het begin geftaan te hebben in 't *uiterfte hoekje* aan de linkerhand, en na 't afloopen aller Vakken te rug komt, niet *op*, maar *naast* zyne eerfte ftandplaats, kan dierhalven niet dienen voor een' algemenen regel, noch voldoen aan het denkbeeld der onbepaalde behandeling van het Kunftftuk. Hiertoe is het noodig, dat men den loop van het Paard (waar men het zelve ook zette) dus kunne bepalen, dat het, alle Vakken geraakt hebbende, eindelyk wederom op zyne eerfte ftandplaats t'huis kome: dat is, dat het op 64. gefprongen zynde, met de volgende zet wederom het Vak 1. aandoe, en dus voortgaande, als

't

't ware in een' cirkel telkens wederom zyne oude plaatsen moete beslaan. Zie hier (uit veelvuldige andere schetsen of schikkingen, welken men daar van maken kan,) één voorbeeld tot dat einde dienende:

16	13	36	21	26	31	8	33
37	20	15	12	9	34	25	30
14	17	10	35	22	27	32	7
19	38	55	60	11	50	29	24
56	61	18	43	28	23	6	51
39	64	59	54	3	42	49	46
62	57	2	41	44	47	52	5
1	40	63	58	53	4	45	48

Nu kan men het Paard plaatsen waar men verkiest, en men heeft slechts de volgende der getallen in acht te nemen, zoo dat men, op 64. gekomen zynde, wederom met 1 beginne, zoo zal aan het voorstel naar behooren voldaan zyn.

Vinden UWEds. deze loopende aanmerkingen waardig, om, ter opheldering van het door UEd. gegevene Uittreksel, in derzelver Mengelwerk te worden geplaatst, 't zal my en mogelyk meer uwer Lezeren aangenaam zyn; zyn UEd. echter van een verschillend begrip, zal zulks niets verminderen aan de achting, waarmede ik de eer heb my te tekenen, als

Wel Edele Heeren!

Uwer WEds. zeer D. W. Dienaar,

November 1785.

G. R. R. G.

UITTREKZEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN, IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX, MET DE SCHEPEN DE Refolution EN Discovery, OM ONTDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

(*Vervolg van bladz.* 590.)

Op den negentienden omringde een menigte van dryvend Ys de Schepen, het vaste Ys lag omtrent twee mylen ten Noorden. Wat over den middag zeilden zy 'er even in. Het was zo vast niet geflooten als hooger Noord op: doch al te vast en in te groote velden, om het te waagen met de Schepen daar doorheen te booren.

Op het Ys lag eene verbaazende menigte van *Zee-paarden*, en, dewyl zy groot gebrek aan versch eeten hadden, zette men de Boots van ieder Schip uit, om 'er eenige magtig te worden. Omtrent zeven uuren 's avonds, kreegen zy negen deezer Dieren aan boord van de *Refolution*: zy hadden ze tot nog voor *Zee koeijen* gehouden; zo dat zy zich niet weinig bedroogen vonden, inzonderheid eenige der Zeelieden, die, van wegen de nieuwigheid, reeds eenige dagen met hunne oogen te gast gegaan hadden; en zouden zy nog in dezelfde verbeelding gebleeven zyn, en het onderfcheid niet ontdekt hebben, indien 'er zich geen twee Matroozen aan boord gevonden hadden, die in *Groenland* geweest waren, en zeiden welke Dieren het waren, en dat men 'er nooit van at. Doch, desniettegenftaande, aten zy 'er van zo lang die voorraad duurde, en waren 'er flegts weinigen aan boord die de voorkeur aan deeze fpys niet gaven boven het gezouten vleesch. Het vet is, in 't eerst, zoet als merg; doch het wordt, binnen weinig dagen, rans, of het moet gezouten zyn, wanneer het eenigzins langer kan duuren. Het vleesch is hard, zwart en fterk van fmaak; het hart fmaakte als dat van een Os. Het vet, gefmolten zynde, gaf veel traan, goed om in de lampen te branden: de vry dikke huiden dienden tot belegzels van touwwerk. De tanden van de meesten waren, op dien tyd, zeer klein, zelfs zommigen van de grootfte en oudfte deezer Dieren hadden ze van niet meer dan zes duimen langte. Hier uit werd opgemaakt,

dat

dat zy eerst, zeer onlangs, de oude tanden verwisseld hadden.

Zy leggen, schryft Capitein COOK, by hoopen van veel honderden op het Ys, gelyk de Zwynen in een schot; zy slaan een vry sterk geluid, zo dat zy in den nagt, of by mistig weer, ons te verstaan gaven, dat wy niet verre van het Ys waren, eer wy het konden zien. Nooit vonden wy ze allen slaapende; en altoos 'er eenigen op de wagt. Deeze maakten de naastliggenden wakker, als een Boot aankwam: dit ging van den een tot den ander voort, tot dat de geheele menigte wakker was. Doch zelden spoedden zy zich om weg te gaan, eer men eens gevuurd hadt; als dan tuimelden zy, de een over den ander, in de uiterste verwarring, in Zee. En, indien wy by de eerste schoot, het Dier, waar 't op gemunt was, niet doodden, verlooren wy ze doorgaans allen, schoon doodlyk gewond. Zy kwamen ons niet voor, zo gevaarlyke Dieren te zyn, als eenige Schryvers ze hebben afgemaald, zelfs niet wanneer men ze aanvalt; ze zyn het meer in schyn dan in de daad. Zy volgden elkander, zomtyds, in grooten getale, en kwamen digt by de Boots. Maar het afvuuren van kruid op de Pan, of het enkel wyzen met den Snaphaan, deedt ze oogenbliklyk wyken. Het Wyfje verdeedigt het Jong tot het uiterste, en ten koste van haar eigen leeven, 't zy in 't water of op het ys. Het Jong zal de Moeder niet verlaaten, schoon deeze gedood worde; zo dat men, deeze gedood hebbende, van geene verzekerd is. De Moeder houdt het Jong, in 't water, tusschen de voorpooten.

Waarom men ze *Zee-paarden* noemt, kan ik bezwaarlyk zeggen: of het moet naar den *Russischen* naam, *Morse* weezen: want zy hebben geen de minste gelykenis op een Paard. 't Is, buiten twyfel, 't zelfde Dier, als men in den Golf van *St. Laurens* aantreft, en daar *Zee-koe* noemt: zeker heeft het meer van een Koe dan van een Paard; doch deeze gelykheid bestaat in niets anders dan den Bek. Met één woord, het Dier gelykt naar een *Zee-koe*, maar is veel grooter; de lengte van een, dat niet van de grootste was, haalde, van den snoet tot den staart, negen voeten en vier duimen, en woog, in 't geheel, 1100 Ponden. Ik kon niet ontdekken waar op deeze Zeedieren aasden. Daar was niets in de maag der geenen die wy doodden (*).

't Is

(*) De geheele beschryving doet ons om het Dier denken, by

'T Is aanmerkenswaardig, dat wy, zommige dagen te vooren, dikwyls geheele benden Endvogels gezien hadden, zuidwaardsaan vliegende. Zy bestonden uit twee soorten, de een veel grooter dan de ander. De grootste waren bruin van kleur, en van de kleinder soort was de Eend of de Woord, zwart en wit, de ander bruin. Zommigen zeiden, dat zy ook Ganzen gezien hadden. Wyst dit niet uit, dat 'er Land, Noordwaards aan, moet liggen, waar deeze Vogelen, in het gepaste Saisoen, plaats vinden om te broeden, en van waar zy thans te rug keeren na een warmer Lugtstreek?

Van deezen dag, tot den negen- en twintigsten, hieldt Capitein COOK het langs den zoom van het Ys, van de *Americaansche* tot de *Asiatische* Kust, met oogmerk, om, zo 't mogelyk ware, 'er door te dringen, en verder Noordwaards te geraaken; doch vrugtloos. Op zekeren tyd vondt hy zich door het Ys omringd, en kon 'er niet uitkomen dan door Zuidwaards aan te houden. Vervolgens naderde hy het vaste Ys, en wist hoe daar langs te zeilen op 't geluid der *Walrusfen* af.

Op den zeven- en twintigsten ging Capitein COOK met de Booten uit, om den staat van het Ys te onderzoeken. Ik bevond, luidt zyne beschryving, dat het bestondt uit losse stukken, van verschillende grootte, en zo digt zamengevoegd, dat ik nauwlyks met de Boot aan den buitenkant kon doordringen, en 't was zo onmogelyk voor de Schepen om 'er in te komen als of het zo veele rotzen geweest waren. In 't byzonder merkte ik op, dat het al zuiver doorschynend Ys was, uitgenomen de oppervlakte, die een weinig met openingen was. Het bleek geheel te bestaan uit bevroozen sneeuw, en geheel en al in Zee gevormd te zyn. Want, ter zyde zettende de onwaarschynlykheid of liever de onmogelykheid, dat zulke ver-

by ons onder den naam van *Walrus* bekend; doch het gemelde, wegens het wisselen der Tanden, verstaan wy niet; ook is het vreemd dat geen derzelven die groote zeldzaame Slagtanden hadden, die het uitsteekend kenmerk van den *Walrus* uitmaaken. Deeze Dieren bekwamen de Togtgenooten van COOK beter, dan het Volk eenes Capiteins, van wien ANDERSON vermeldt, die de nieren van den *Walrus* gegeeten hadden, en 'er eene verdooving van gevoelden, welke niet dan met den tyd overging, en gevolgd werd van zwaare hoofdpyn. Misschien hadden zy die deelen weggeworpen.]

vervaarlyke klompen uit rivieren komen afzakken, die nauwlyks waters genoeg hebben dat 'er een Boot vlotte, vonden wy geen land-voortbrengzel, daar in gehegt of vastgevroozen; 't geen onvermydelyk het geval zou hebben moeten weezen, was het Ys, in rivieren, groote of kleine, gevormd geweest. De Ysschotzen, die den buitenkant van het veld uitmaakten, waren van veertig of vyftig voeten uitgestrektheid, tot vier of vyf; en ik moest opmaaken, dat de grootste stukken dertig of meer voeten diep onder 't water staken. Het dagt my ook zeer onaanneemelyk, dat dit Ys het voortbrengzel zou weezen van den voorgaanden Winter alleen. Veeleer zou ik veronderstellen, dat het voortgebragt was in zeer veele Winters: en was het, myns oordeels, zeer onwaarschynlyk, dat het weinige 't geen nog van den Zomer voorhanden was, het tiende gedeelte van dit Ys zou kunnen doen dooijen: want de zon hadt 'er reeds de volle kragt haarer straalen op geoefend. Indedaad, ik ben van gevoelen, dat de zon slegts zeer weinig toebrengt om deeze groote Ysklomklompen te doen smelten. Want, schoon dat Hemellicht een zeer geruimen tyd boven den Gezigteinder is, schynt het zelden meer dan weinig uuren agter elkander, en word dikwyls verscheide dagen agter een niet gezien. 't Is de wind, of liever 't zyn de golven, door den wind verwekt, die deeze verbaazende Ysklompen verkleinen, door het een stuk tegen het ander te schuuren, en die deelen, welke blootliggen aan de Zeebaaren, te doen uitkolken en wegvallen. 't Was blykbaar, uit onze waarneeming, dat de bovenste oppervlakte van stukken deels was weggenomen, terwyl het grondstuk of het benedenste vastbleef, verscheide vademen rondsom 't geen boven het water uitstak, even als een ondiepte rondsom een verheeven klip. Wy namen de maat van het water op een schots, en vonden het vyftien voeten diep, zo dat de Schepen 'er over zouden hebben kunnen zeilen. Indien ik deeze diepte niet gemeeten had, ik zou niet geloofd hebben, dat 'er een genoegzaam gewigt van Ys boven de oppervlakte was, om het andere zo diep daar beneden te doen zinken. Dus kan het gebeuren, dat 'er meer Ys vermaalen word in één stormagtig Saisoen, dan gevormd wordt in verscheide Winters; en hier door wordt eene eindlooze ophooping voorkomen. Doch, dat 'er altoos een overblyvende voorraad is, zal een ieder, die op de plaats waarneemingen gedaan heeft, besluiten, en geene dan *Kamer-Wysgeeren* zullen het betwisten.

Op

Op den negen- en twintigſten was Capitein COOK op de hoogte van Caap *Noord*, aan de Kust van *Aſia*, bykans op de Noorder Breedte van 68° 56 en 180° 51' lengte. Deeze Kaap bedoelde hy om te zeilen, overtuigd dat de Kust een zeer Westlyke ſtrekking zou aanneemen; dewyl hy geen Land ten Noorden kon zien, ſchoon het aan den Gezigteinder vry helder was. In deeze pooging te leur geſteld, vondt de Capitein het Jaargetyde zo verre verloopen, en de vriestyd zo na op handen, dat hy het niet raadzaam keurde eenige verdere pooging te doen om eenigen Doortocht, dit Jaar, na den *Atlantiſche Zee* te zoeken; hy hadt geen gedagten altoos dat het zou gelukken. Hy vestigde daarom zyne aandagt op het vinden eener plaatze, waar hy zich van hout en water kon voorzien; ook was hy bezig met het bedenken van een plan, hoe hy den Winter zou doorbrengen, om eenige verbeteringen te maaken in de Aardryksbeſchryving en Zeevaard, en teffens in de gelegenheid te blyven, om, den volgenden Zomer, na het Noorden weder te keeren, tot het verder zoeken van een Doortocht.

Capitein COOK, deeze droeve Gewesten van Ys en Sneeuw verlaatende, wendde den ſteven Zuidwaards, en zeilde, op den één- en dertigſten Augustus MDCCLXXVIII, voorby een klein Eiland, op de Breedte van 67 . 50. onder den naam van *Burney's Eiland*, op de Kaart getekend. Den volgenden dag kreeg hy een ſchoon hoog Voorgebergte in 't gezigt, op de Breedte van 67 . 3. en de Lengte van 188° 11'. Hy hieldt zich nu volkomen verzekerd van 't geen hy voorheen geloofde, dat dit het Land der *Tſchutſki* was, of de Noord Oost-Kust van *Aſia*, en dat die Kaap door MULLER *Serdze Kamen* geheeten, de uiterſte grenspaal was van BEERING's Reize, in 't jaar MDCCXXVIII. —— Op den tweeden September kreegen zy ſchoon weer en helderen zonneſchyn, die zy in vyf dagen niet hadden mogen genieten, wanneer zy, op den afſtand van vier mylen van de kust, zeilden, zagen zy verſcheide Inwoonders, en eenige hunner Wooningen die naa Aardhoopen geleeken. In den avond zeilden zy de Oostlyken Kaap om, denzelfden uithoek des Lands, welken zy op den elfden van Augustus voorby gevaaren waren: en van welken de Kust eene andere rigting neemt, Zuid-Westwaards ſtrekkende. Zy, die een ingewikkeld geloof ſloegen aan de Kaart van den Heer STAHLIN, hielden het tot nog voor de Oostpunt van zyn Eiland *Alaſchka*; doch werden

toen

toen overtuigd, dat het niets anders kon weezen dan het Oostlyk Voorgebergte van *Asia*, en waarschynlyk de eigenlyke Kaap *Tschukotskoi*, schoon het Voorgebergte, door BEERING *Tschukotskoi Noss* geheeten, verder Zuid-Westwaards lag. Capitein COOK besloot, egter, gelyk BEERING voor hem gedaan hadt, dat dit de Oostlykste punt van *Asia* is. Dezelve bestaat uit een Schiereiland van eene verbaazende hoogte, aan het Vasteland gehegt, door een zeer laage, en, zo als het zich laat aanzien, zeer smalle streek lands. Naa den zeekant daalt alles steil af in rotzen; en op den uithoek zelve verheffen zich eenige rotzen als toorens. De Uithoek ligt op de Breedte van 66°, 6′ en de Lengte van 190° 22′, en is van de Kaap *Prins Walles*, aan de *Americaansche* Kust, op dertien mylen afstands. Het Land, rondsom dit Voorgebergte, bestaat uit heuvelen en valeien. De eerste eindigen by de zee, in steile rotzige punten, de laatste in laage stranden. De heuvels vertoonden zich als barre rotzen, de valeien hadden een groen aanzien, doch geen bosch of kreupelhout.

Naa deeze Kaap omgezeild te hebben, zette Capitein COOK koers na den Noordlyken hoek van de Baai *St. Laurens*, waar hy den tienden van Augustus geankerd hadt. Hy bereikte dien den volgenden morgen, en zag eenigen der Inwoonderen van de plaats daar hy ze te vooren ontdekte, en ook verscheide anderen aan de overzyde van de Baay. Geen hunner waagde het, nogthans, de Schepen te naderen, 't geen hem vreemd voorkwam: dewyl het weer gunstig genoeg was, en zy, die laatst door hem bezogt waren, geene reden hadden om zich over zulke bezoekers te beklaagen. Dit Volk, schryft Capitein COOK, moeten *Tschutski* zyn, die de *Russen*, ten tyde dat de Heer MULLER schreef, nog niet hadden kunnen vermeesteren. En, uit hun geheele gedrag, ten onzen opzigte, blykt het dat zy tot nog door hun niet tot onderwerping gebragt zyn; schoon het zeker gaat, dat zy eenigen handel met de *Russen* moeten dryven, of rechtstreeks, of door middel van eenig nabuurig Volk; anderzins kunnen wy geen reden geeven, dat zy zodaanige spietzen bezitten, als wy by hun aantroffen.

Gelyk Capitein COOK den naam van *St. Laurens* gaf aan deeze Baay, terwyl hy 'er den tienden van Augustus ankerde; gevallig is het dat BEERING op dienzelfden dag dier maand, in den Jaare MDCCXXVIII, die plaats voorby zeilende, het naastgelegen Eiland, naar dienzelfden

Hei-

Heilig noemde. Deeze Baay is, by den ingang, ten minsten vyf mylen breed, en vier diep, allengskens binnenwaards naauwer wordende, en men scheen daar veilig te kunnen leggen voor de zeewinden, als 'er genoegzaam water is voor de Schepen om te kunnen vlotten. COOK, egter, onderzogt dit niet, schoon hy zeer verlangde een haven te hebben in deeze streeken, werwaards hy zich de volgende Lente mogt heen begeeven. Doch hy begeerde 'er een, waar hout te krygen was; een artykel, 't geen hy wel wist hier niet te zullen vinden. In den naamiddag hun koers voortzettende, zagen zy wat het was, 't geen zy eerst voor een rots genomen hadden; dit bleek een Walvisch te zyn, door de Inwoonderen van de Asiatische Kust gedood, en welken zy na strand sleepten. Zy scheenen zig, om niet gezien te worden, agter den visch te willen verbergen; doch dit was noodloos, dewyl COOK, zonder zich met hun op te houden, zyn weg vervolgde.

Op den vierden van September liet hy af langs de rigting van de kust te stuuren; dewyl hy bevondt dat dezelve Westwaards liep, na den Golf van *Anadir*, dien hy niet beoogde in te stevenen. Hy zette dan de koers Zuid aan, en kreeg, met den avond, het Eiland, door BEERING *St. Laurens* genaamd, in 't oog. Hy bevondt zich thans op omtrent twaalf mylen van de Zuidlykste punt van het Vasteland. Dit nam hy voor den Uithoek, door BEERING de Oostpunt van *Suchotski*, of *Kaap Tschukotskoi* geheeten: een naam, zeer eigenaartig door hem daar aan toegevoegd, naardemaal van dit gedeelte der Kust de Ingezeetenen tot hem kwamen, die zich *Tschutski* noemden. Volgens COOK ligt dezelve op 64° 13' Breedte, en 186° 36' Lengte.

Indeezervoege, ten vollen overtuigd dat hy zich op de Kust van *Asia* bevondt, en niet aan den Oostkant van het groot Eiland *Alaschka* geheeten, in des Heeren STÆHLIN's berigt van de nieuwe *Noordsche Archipel*, kort voor hy deeze reis aanving, uitgegeeven door Dr. MATY, zette hy koers na de Kust van *America*, in hoope van dat Eiland daar te zullen vinden. Te meer besloot hy eenigen tyd in het zoeken van 't zelve te besteeden: dewyl het beschreeven wordt als overvloed van hout opleverende, 't welk beide de Schepen hoogst noodig hadden. Op den achtsten van September kwam hy in een Zond, loopende tusschen twee Landpunten; de Noordlykste noemt hy Kaap *Darby*, de Zuidlykste Kaap *Denbigh*. Dien Inham, dien

dien hy (ter eere van Sir FLETCHER NORTON, thans Lord GRANTLEY, en Bloedverwant van den Luitenant KING) *Norton Sound* heette, ſtrekt zich Noordwaards tot 64° 54' breedte. Hier vonden zy Water, en overvloed van Dryfhout. Hier toefde hy tot den zeventienden September, niet alleen om Water en Hout aan boord te brengen, maar ook om de Manſchap eenige verfrisſing te bezorgen, die by gedeelten aan Land gingen, van de voorkomende kruiden aaten, en mede namen. Desgelyks zondt hy den Luitenant KING, met eenige Manſchap, om deezen Inham te onderzoeken, en de omliggende hoogten te beklimmen. Uit alle de waarneemingen, door dien Heer gedaan, moest COOK opmaaken, dat het Eiland van den Heer STÆHLIN enkel ingebeeld was; en, vervolgens, ondervondt hy, dat de naam van *Alaschka*, door de *Rusſen* en Inwoonders beiden aan de vaste Kust van *America*, in 't algemeen gegeeven wordt, ſchoon dezelve eigenlyk behoore aan eene zeer verre vooruitſteekende Kaap by het Eiland *Oonamaka*.

Terwyl Capitein COOK zich hier onthieldt, hadt hy eenigen ommegang met de Inboorelingen. Een dier ontmoetingen beſchryft hy in deezer voege. Een Gezin der Inwoonderen kwam digt aan de plaats waar wy bezig waren met hout te verzamelen. Ik weet niet hoe veel 'er in den beginne zich byeen bevonden; doch ik had alleen te doen met de Man, de Vrouw en het Kind, en nog een vierde Perſoon, die de gedaante van een Mensch vertoonde, doch deeze was het al: want ik heb nimmer kreupeler Mensch gezien, noch 'er van gehoord. De Man was meest blind, en noch hy, noch zyn Wyf, zagen 'er zo wel uit als wy wel eens Bewoonders van deeze Kust gevonden hadden. Beider onderlippen waren doorboord, en zy bezaten eenige dier koraalen, als ik voorheen onder hunne Nabuuren gevonden had. Yzer was het meest geliefde van alles wat zy hadden. Voor vier mesſen, door ons geſmeed van een ouden yzeren band, kreeg ik van hun omtrent vierhonderd ponden visch, welken zy op dien of den voorgaanden dag gevangen hadden. Ik gaf het Kind, een Meisje, eenige koraalen: op welk geſchenk de Moeder in traanen uitborst, vervolgens de Vader, toen de Kreupele, en eindelyk, om het concert te volmaaken, het Meisje zelve. Dit huilend muzyk duurde niet lang. —— De Luitenant KING hadt de volgende ontmoeting met het zelfde Gezin. Terwyl wy wagtten na het Volk dat bezig was met Hout te

te zamelen, kwam 'er een Kanoe vol Volks na ons toe; ze aan Land verzoekende, trad een oud Man en een oude Vrouw aan Strand. Ik gaf de Vrouw een klein mesje; haar te verstaan geevende, dat zy voor visch een veel grooter zou kunnen krygen. Zy gaf my een teken dat ik haar zou volgen. Ik was omtrent eene myl met den Man en Vrouw voortgegaan, toen de Man, een klippigen hoek omloopende, viel, en zyn been geweldig bezeerde. Dit deedt my stil staan: waar op de Vrouw wees na de oogen haars Mans, welke ik zag dat bedekt waren met een dikke witte slym. Vervolgens hieldt hy zig digt by zyn Wyf, die hem van de hindernissen op den weg onderrigtte. Deeze Vrouw hadt een klein Kind op den rug gebonden, zodanig omwonden, dat ik het voor een pak hield tot dat het schreeuwen my anders onderrigtte. Omtrent twee mylen voortgewandeld zynde, kwamen wy by hun op een boot van vellen gemaakt, deeze lag op zyde gewenteld, met de ronde zyde na den wind, en diende dus tot hun wooning. Ik werd verzogt eene zonderlinge bewerking aan de oogen des Mans te doen. Eerst om myn adem in te houden, voorts op de zeere oogen te blaazen, en eindelyk 'er in te spuwen. Hierop nam de Vrouw beide myn handen, drukte ze op 't voorlyf van den Man, hield ze daar eenigen tyd; my intusschen onderrigtende van den ellendigen staat haars Gezins, nu eens op haar Man, dan eens op een Kreupelen, die zig daar bevondt, en zomtyds op het Kind wyzende. Ik kogt al de Visch, dien zy hadden, welke zy zeer getrouwelyk overleverden aan den Man, dien ik 'er om zondt. De bykans blinde Man was vyf voeten en twee duimen lang, welgemaakt, koperverwig, zwart en kort van hair, ligt van baard. Hy hadt gaten in den onderlip, doch 'er geen cieraaden in. De Vrouw was kort en dik, hadt een lomp rond aangezigt, een jak aan van vellen en een breeden hoed op 't hoofd. Beiden hadden ze zwarte tanden, die op het tandvleesch afgevyld scheenen. Van den lip tot de kin was de Vrouw in 't aangezigt geprikkeld.

Op een anderen tyd gaven negen Man, elk in zyn Canoe gezeten, Capitein COOK een bezoek. Zy naderden het Schip met eenigen schroom, en kwamen blykbaar met geen ander oogmerk dan om hunne nieuwsgierigheid te voldoen. Zy gingen by elkander by de agtersteven liggen; zy zongen, een hunner sloeg op eene soort van trom, en een ander maakte duizend vreemde beweegingen met zyn handen

en

en lichaam. Niets woests deedt zich op, noch in hun zang, of in de gebaaren, daar mede gepaard. Niemand kon eenig verſchil ontdekken tusſchen dit Volk, wat de grootte of de weezenstrekken aanbelangt, en die wy ontmoet hadden langs de geheele Kust, *Nootka Sound* uitgenomen. Hunne kleeding, uit beestenhuiden beſtaande, was van dezelfde gedaante, en zy hadden de gewoonte om den onderlip te doorbooren, en 'er cieraaden in te hangen.

Hunne Wooningen waren digt by 't Strand; en beſtonden enkel uit een ſchuinsafloopend dak, zonder eenige zydmuuren, zamengeſteld uit ſtukken houts, en bedekt met gras en aarde. De vloer was belegd met dergelyke ſtukken houts; de ingang was aan 't eene einde, de vuurplaats in 't midden, en by den ingang een klein gat om den rook uit te laaten.

(Het Vervolg hier na.)

ZES BRIEVEN, BEHELZENDE HET VERSLAG EENER REIZE NA HET EILAND MAN, TUSSCHEN ENGELAND, SCHOTLAND EN IERLAND, GEDAAN IN DEN JAARE MDCCLXXXIV.

DERDE BRIEF (*).

MYN HEER,

Peel, 4 May 1784.

Gister avond kwam ik hier aan, naa een Land, op zommige plaatzen woest en bar, op andere ſchoon en vrugtbaar, doorgereisd te hebben. *Peel* ligt twaalf mylen van *Casteltown*; de eerſte zes mylen is de weg, en 't land, eenzelvig en verveelend; dan, vervolgens, daalt men af in eene ſchoone valei, rondsom een zeer hoogen berg loopende. Veel genoegen ſchiep ik in het wild en romanesk voorkomen van het Kasteel, zo als het zich, van den weg te zien, opdeedt. Ik ben, op dit oogenblik, wedergekeerd van 't bezigtigen. Het ligt op een kleine rots, die op zich zelven ſtaat, en by welke men met laag water komen kan. Ik moest myne nieuwsgierigheid voldaan houden, met dit Gebouw alleen van buiten te beſchouwen: want, toen ik myn best deed om de deur open te

(*) Zie de voorige *Brieven* hier boven, bl. 491, enz.

te krygen, bemerkte ik, dat groote steenbrokken, van boven nedergevallen, den ingang slooten. De Hoofdkerk maakt een gedeelte van het Kasteel uit, en wordt thans, om den deerlyk vervallen staat, niet meer gebruikt. Het Kasteel en de Kerk, te zamen, leveren een hoop ruïnen uit, die, in 't gemoed des Aanschouwers, een denkbeeld doen ontstaan van het oude aanzien der groote Baronnen, die over hunne Leenmannen, met een volstrekt oppergezag, heerschten. 't Was in dit Kasteel, dat ELEONORA, Hertoginne van *Gloucester*, door de streeken des Hertogs van SUFFOLK en den Cardinaal BEAUFORT, werd opgeslooten, onder voorwendzel dat zy zich by Waarzegsters vervoegd hadt, om te weeten te komen, wanneer haar Man, de Oudoom van HENDRIK DEN VI, Koning zou worden. —— Terwyl ik in opgetoogde bespiegeling stondt by dit brokkelig Gedenkteken van oude Britsche grootheid, zag ik een oude langgebaarde Geit den kop steeken uit een der toorens. Deeze omstandigheid bragt my voor den geest de volgende schoone beschryving, in OSSIAN, van de ruïnen van *Balclutha*. —— „ Ik heb de Wallen van *Balclutha* gezien; doch zy lagen verwoest. De Zaalen waren verbrand; „ de stem des Volks werdt niet meer gehoord. De Stroom „ *Clutha* is uit zyne bedding geweeken door den val der „ Wallen. De distel stak hier het buigend hoofd op; de wind „ speelde met het digtgegroeide mosch. De Vos keek uit de „ vensteren, en het hangend gras van den muur, wapperde „ rondsom zyn kop. Verlaaten is de wooning van MOINA; „ stilzwygenheid woont in het huis haarer Vaderen!"

In het voorkomen van deeze Stad is iet zeer naargeestigs; en dit werd deezen morgen vermeerderd door de betrokke lugt. Als gy de Kaart inziet, zult gy ontdekken, dat *Peel* omtrent op 't midden van de Westkust deezes Eilands ligt. De Stad ziet zeer verre Zeewaards in; het geduurig geklots der Zeegolven, met het gezigt van het verwoeste Kasteel, levert een belangryk tooneel op voor den ernstigen Bespiegelaar.

Een gebraaden Vogel staat voor my op tafel gereed; zo ras ik dien op heb, zal ik myne reis na *Ramsay* voortzetten, deeze Stad ligt tien mylen van *Peel*. De Herberg, in welken ik deezen Brief schryf, is zeer goed. —— Ik bemerk dat het de gewoonte in de Herbergen deezes Lands is, dat de Waard en diens Gezin met de Gasten aan één tafel eeten, zo zy niet uitdruklyk bedingen alleen te willen aanzitten. De Meid, die gisteren het Theegoed binnen bragt, werd gevolgd door haar Juffrouw, die, my te *Peel*, naar gewoonte, verwelkomd hebbende, zich by my aan tafel vervoegde, en my Thee schonk. Zy verklaarde my reeds Thee gedronken te hebben, en hoopte dat ik het niet kwalyk zou neemen als zy niet met my dronk. Hier uit kunt gy afneemen, dat het hier voor een gebrek

brek aan welleevenheid wordt aangezien, een Gast zonder gezelschap te laaten als hy aan tafel zit. Myne Waardin tradt met my in gesprek over deeze gewoonte, en ontdekkende dat ik dezelve vreemd vond, hield zy noch het avondmaal noch het ontbyt met my. Ik moet bekennen dat het my niet speet, dewyl zy my te praatagtig voorkwam, en haar luidrugtig onderhoud meer diende om myn geest, die niet al te zeer opgeruimd was, te neer te slaan dan op te beuren. Zy is nogthans zeer oplettende ten aanziene van Vreemdelingen, en de zugt, welke zy betoonde om my het verblyf ten haaren huize aangenaam te maaken, moet ik in 't byzonder erkennen, dewyl zy het deedt, op een tyd, wanneer zy gewigtiger zaaken, en voor haar van meer belang, te doen hadt; te weeten, zy hadt het zeer druk met alles te bereiden tot het onthaalen van den Bisschop, die 'er morgen, met een zeer groot gezelschap, zou komen eeten. Indedaad, ik weet my niet te herinneren, dat men ooit in eenigen Herberg meer moeite genomen heeft om my te voldoen, dan te *Peel* in *Leverpool Koffyhuis*.

VIERDE BRIEF.

MYN HEER, *Ramsay*, 5. May.

Omtrent negen uuren 's avonds, kwam ik gisteren in deeze elendige Plaats, na den vermaaklykſten rit, dien ik immer deed, afgelegd te hebben. De naamiddag was allerhelderst en schoonst, en het Land, 't welk ik doortrok, verschafte eene verbaazende verscheidenheid van heerlyke Landgezigten. Op zommige plaatzen verhieven zich hooge vrugtbaare bergen, voorzien van Paarden en Schaapen, de kruinen na de wolken, en bedekten voor de koude zeelugt de groene valeien aan derzelver voeten, die, hier en daar bezet met huizen, het hoofd tusschen het geboomte opsteekende, een der treflykste Landgezigten vormde, welke ik ooit aanschouwde. —— Het Dorp *Clanwillin* trok, boven al, myne aandagt. Het bestaat uit omtrent tien of twaalf met riet gedekte Wooningen, gebouwd aan den kant van een diepe bogtige valei, door welks midden een kleine ruischende beek vloeit. —— Niemand, die een geest van opmerking bezit, kan dit verblyf van eenvoudigheid en vrede aanschouwen, zonder zich een denkbeeld te vormen van de zeden dier tyden, wanneer de Menschen eerst in Maatschappyen gingen woonen. In zulker voege als *Clanwillin* is aangelegd, moet men zich verbeelden dat de woonsteden werden gebouwd, in de vroegste eeuwen der Wereld.

De Stad *Ramsay* is beroemd van wegen de daar by liggende Baay, zo uitgestrekt en geschikt, dat de grootste Scheepsvlooten

ten 'er veilig liggen, te midden van het bulderen des hevigsten Storms. Dan, de Herberg hier is een zeer ongeschikt huis, en het gezelschap, waar in ik den voorgaanden nagt, naa myne aankomst, moest slyten, strookte geheel niet met de verheevene denkbeelden, my ingeboezemd door de grootsche voorwerpen, welke op myne reis myne gedagten bezig gehouden hadden. ——— Bedenk, hoe groot myne ongemaklykheid was, naa gereisd te hebben door eene Landstreeke, vervuld met eenige van de schoonste voorwerpen, die de Natuur den oogen biedt, met een geest, ten hoogsten daar mede ingenomen, my moest vervoegen in een elendig nauw kamertje, donker door de tabaksrook, en vervuld met het geschreeuw van eene menigte zingers, die de schorste toonen sloegen. Maar deeze vrolyke *Ramsayers* hielden zich niet alleen met dit schreeuwend en verveelend zingen onledig: zy praatten ook; onder de verscheide gesprekken was 'er een, waar uit bleek, hoe weinig zy bekend waren by hun Volksnaam. Het onderwerp werd opgehelderd door de volgende korte geschiedenis, door een van het gezelschap medegedeeld. „ Een Soldaat, van dit Eiland geboortig, zyn been in Britschen Krygsdienst verlooren hebbende, vervoegde zich by zeker Edelman om een jaarlyks inkomen. De Edelman vraagende, welk een Landsman hy was? kreeg tot antwoord, een *Manksman* (*). ——— Hy riep uit, een *Manksman!* en vroeg aan zeker Lord, die by hem zat: *Ik bid u, myn Heer! kunt gy my onderrigten tot welk Land de* Manksmannen *behooren, in waarheid, ik kan my niet herinneren, ooit voorheen van dit Volk gehoord te hebben.* ——— *Ach!* was het antwoord, *zy maaken, zo ik veronderstel, een der Volken uit in de kleine staaten van Duitschland!*"

VYFDE BRIEF.

MYN HEER, *Douglas*, 6 May.

De weg van *Ramsay* herwaards is, zo ik my verbeeld, niet ongelyk aan de wegen in het bergagtig gedeelte van *Walles*. Nu eens vond ik my verheven in het gewest der wolken, en zag, in myne verbeelding, met kleinagting neder op het kruipend geslacht der aardwormen hier beneden; dan eens werd ik vernederd, laager dan de woonplaatzen der Stervelingen, en zag met eerbied op na de verheevene verblyfplaatzen der Arenden. Digt by het Dorp *Laxey*, trok ik voorby een Ge-

(*) *Manksman* is de naam, met welken de Inboorlingen van het Eiland *Man* zich zelven gewoon zyn te benoemen.

Gedenkteken der *Druïden*, beftaande uit acht groote Steenen, rechtftandig geplaatst rondsom een nog veel grooter Steen. Gister avond bezogt ik een rots, niet verre van deeze Stad gelegen, en zat 'er een half uur, befpiegelende de groote waterplas, van daar zigtbaar. Naast my lag een Schaapherder, in diepen flaap, op den grond uitgeftrekt, terwyl zyne kleine kudde rondsom hem graasde.

ZESDE BRIEF.

MYN HEER, *Leverpool*, 7 May.

Op dit oogenblik ben ik, naa myn reisje, hier behouden aangekomen. Wy zyn fchielyk overgevaaren; doch *fchielyk* betekent by my *flegt*, want ik was den geheelen tyd doodlyk zeeziek. Myn hoofd draaïde door het fchokken en flingeren van het Schip. Nog danst de Kamer, het Vuur, Mejuffrouw S—, de Hond en de Kat, voor myne oogen. —— Verfchoon my dat ik in deeze verwarring niet meer fchryf, zo draa ik dit pakje Brieven weggezonden, en my met een kop Thee verfrischt heb, zal ik te bed gaan, fchoon het thans op 't midden van den dag is. Vaar wel!

TSOU-Y, OF DE WYSGEER.

Eene Chineefche Gefchiedenis.

(Uit het Engelsch.)

Een vreemd denkbeeld, voor een Vorst, kwam ten eenigen dage op in den geest van TSCHING-OUANG, Keizer van *China*, wiens naagedagtenis in zegeninge is by zyn Volk; hy wilde weeten wat het woord *Wysgeer* beduidde. —— De minfte aanduiding eens Souverains is een bevel. Terftond ging 'er een gebod uit, dat een ieder, die eisch maakte op den naam van *Wysgeer*, zich ten Hove moest vervoegen, en voor den Keizerlyken Throon verfchynen. —— TCHEOU-KONG (*), een uitfteekend Staatsdienaar des Keizers, was onvermoeid om dit gebod te helpen uitvoeren, en liet de naauwkeurigfte navorfchingen doen na een *Wysgeer*.

De

(*) *Kong*, is een Eertytel van den Man, den Keizer in waardigheid de naaste, en komt overeen met dien van *Vizir* by de *Turken*.

De beroemde CHAM-SOU, hadt te veel verwaandheids om te veronderstellen, dat iemand, buiten hem, na de Eer van *Wysgeer* kon dingen. Trots op bykans honderd boekdeelen, over CONFUCIUS geschreeven, verscheen hy in tegenwoordigheid des Vorsten, met het volkomenste vertrouwen op eenen gelukkigen uitslag. Hy roemde op zyne bekwaamheden, zyne veelvuldige schriften, en byzonder op zyne menschliefde, belangloosheid en voorbeeldlyke godsvrugt. —— Doch de Keizer bevondt, by onderzoek, dat CHAM-SOU een ongevoelig en wraakzugtig schepzel was: 'er greetig op gesteld om by alle gelegenheden van zich te doen spreeken, en daarenboven zeer gebrekkig in beleefdheid (*). —— TSCHING-OUANG sprak. „ Deeze is zeker de Man niet dien ik verlang; zendt hem „ weg!" —— CHAM-SOU verliet het Paleis, en betoonde zyne geraaktheid over den Vorst, in een Schimpschrift op hem vervaardigd. Deeze beklaagde dien ongelukkigen Geleerden, en lachte om het lasterend Geschrift.

TSÉ-É kwam daar op te voorschyn. Hy schreef met veel geetsdrifts; en scheen 'er meer op gesteld, om de nevelen, die de Waarheid bedekken, te verdikken, dan om dezelve te verdryven. Hy hadt veele Boeken uitgegeeven, alle vry *Wysgeerig* geschreeven, —— doch geheel nutloos voor het Menschdom. Een walgwekkende hoogmoed straalde door, zelfs in zyne geringste verrigtingen. Zonderlingheid onderscheidde hem van alle andere Schryveren: hy kende, indedaad, de zwakste zyde van den Mensch, en wist het middel om *de oogen op zich te trekken*: deeze Zonderlingheid gaf hem een naam, daar hy anders in het stof der vergetelnisse zou gekroopen hebben. Om niets ter wereld zou hy zich eveneens kleeden als zyne Medeburgers. Hy at zyne spys heet om dat de *Chineezen* die koud gebruiken, en dat zy hun drank heet drinken, was by hem rede genoeg om den zynen koud te neemen. In alle gezelschappen verklaarde hy hoe zeer hy het Menschdom veragtte; en nogthans was blykbaar de hoogste begeerte van zyn hart om by 't zelve in een gunstig licht te staan. Hy bedroefde zich, wanneer hy by het onderwerp hunner gesprekken niet was: deeze ongesteldheid der ziele ging zo verre, dat hy eenen Misdaadiger, die aan den lyve stond gestraft te worden, benydde; om dat dien dag, de begaane misdaad en de uitgevoerde straffe, de aandagt der Stad geheel innam. Daarenboven dienden zyne Schriften niet om den kring der kundigheden of der geneugten uit te breiden; in dezelve was geen zweemzel van een plan, schikking of zamenhang. Allen lazen zy

(*) Beleefdheid wordt by de *Chineezen* voor eene zaak van het grootste aanbelang gehouden. Van hier gebruiken zy, in hunne gesprekken, anderen aanspreekende, de verheevenste uitdrukkingen; doch, van zich zelven spreekende, de vernederendste.

zy zyne Werken, niemand verstondt ze: 't welk misschien meer dan iets anders hadt toegebragt, om ze zeer algemeen onder het Volk te maaken. —— „ Is deeze een *Wysgeer*," riep TSCHING-OUANG uit, „ hy is, indedaad, door zyne zon„ derlinghejd, een gelachwekkend Schepzel; weg, weg met „ hem!"

KIONG, de nederigste der *Bonzen* (*), was van denkbeeld, dat, niettegenstaande zyne volstrekte versmaading van alle aardsche goederen, de eer en het belang van den Godsdienst vorderden, dat hy, te deezer gelegenheid, ten Hove verscheen. Onder het getal zyner voortreffelyke Deugden, telde hy zyn havenloos voorkomen; zyn door vasten vermagerd en geel gelaat; zyne volslagene onkunde, en geheele nutloosheid voor de wereld; zyne gebaaren, zyne verrukkingen, en bovenal de nagelen welke hy in zyn vleesch omdroeg. —— Deeze heilige Domkop twyfelde niet in 't minste, of zyne Keizerlyke Majesteit zou hem voor het Puikstaal der *Wysbegeerte* houden. Stipt in het waarneemen van alle, zelfs de minste bygeloovige, gewoonten, verhief hy zyn Aanhang op de puinhoopen van alle andere. Daarenboven sprak hy kwaad van het Menschdom in 't algemeen; besluitende alle zyne lasterredenen, met eene zydlingsche lofspraake op *zyn niets beduidenden Persoon* (†), zyne uitmuntende hoedanigheden, en zyne daaden, waardig om in de Jaarboeken des Volks vermeld te worden. Ja, hy twyfelde niet, zich verre verheeven te verklaaren boven zyne Broederen, de andere *Bonzen*; daar hy, door een buitengewoon en bykans onnaavolgbaar geduld, jaaren lang in een Nis genageld bleef, met de armen ten hemel geheeven, en het hoofd op de slinker schouder geboogen (§). —— De Keizer hadt het geduld om hem uit te hooren, en de nagelen, hem in 't lyf gedreeven, te tellen; doch daarop de goedheid, om zyn Geneesheer te gelasten voor deezen Geestdryver zorge te draagen, en hem, ware het mogelyk, tot zyn verstand te brengen, als thans van Wysheid en Deugd even verre vervreemd.

„ Hoe," sprak TSCHING-OUANG, „ is 'er dan in de wyduitge„ strekte Landen myner Heerschappye, geen zulk een Character „ als ik my verbeeld hadt dat een *Wysgeer* zou weezen?" —— *Zie 'er een*, antwoordde een *Mandarin*, die op dat oogenblik, buiten adem, kwam aanloopen. Zyne driedubbele kin (⁎) was ge-

(*) Een naam der *Chineesche* of *Japanneesche* Priesteren.

(†) Deeze uitdrukking strookt zeer wel met de Chineesche Beleefdheid. De Keizer, van zich zelven spreekende, bedient 'er zich van.

(§) Bykans ongelooflyke voorbeelden deezer Zelfplaageryen, vindt men in de Verhaalen der Reizigeren in 't *Oosten*.

(⁎) Zwaarlyvigheid zet een Man, in *China*, groote eere by; een *Mandarin*, met een driedubbele kin, heeft veel voor uit.

genoegzaam zyne gezondheid, wel te vreedenheid en gemaklyke levenswyze, uit. *Voortreflyke Zoon des Hemels!* voer hy voort, *aanschouw in my het beeld eens* Wysgeers. *Ik hou my alleen bezig met de zorg voor myn Leeven; en leg my op geene andere bezigheid toe. Ik doe alles op myzelven, als het middelpunt des Heelals, uitloopen. Alles rondsom my is voor my alleen geschaapen. Ik heb de aangelegenste van alle kundigheden verkreegen, en bezit de kunst van ongevoelig te zyn, voor alles wat my eenige onaangenaame aandoening zou baaren. Ik heb 'er my op uitgelegd om het Vermaak als eene Weetenschap te beoefenen. Gemak en Gerustheid dunken my het hoogste Goed. Ik schep vermaak in eene soort van Nietbestaanlykheid. Door deeze middelen bespaar ik de springveeren des leevens; wel overtuigd, dat zy schielyk zouden slyten en verlamd worden, als zy na buiten werkten. Met één woord. Ik leef voor myzelven alleen.* —— De Keizer gelastte deezen belachlyken en aanstootlyken zelfzoekenden Man, terstond, uit zyne tegenwoordigheid te verbannen.

Om kort te gaan, in eene Hoofdstad, die veertig duizend Geletterde Mannen telt, in *Pekin*, 't welk stoft dat de Redekunst daar gevonden is, kon men geen een Man aantreffen, die den naam van *Wysgeer* verdiende.

De Keizer liet, egter, zyn oogmerk niet vaaren. Hy gaf het Ryksbestuur, voor eene wyl zynen Broeder in handen, en ging met zyn Gunsteling TCHEOU-KONG, en twee andere Hovelingen, op reis; onder een nederig kleed de hoogheid van zynen Rang bedekkende.

Met deeze drie Hovelingen, *China* doorzwervende, kwamen zy aan den verbaazenden Muur, welks gezigt elks Reiziger doet verstommen. Op een afstand ontdekten zy een kleine Hut op den top eens bergs, die anderzins geen blyk opleverde van bewoond te zyn. In de vlakte kreegen zy berigt, dat die Hut de woonplaats was van een *Wysgeer.* —— TSCHING-OUANG zich verblydende, dus het oogmerk zyner lastige reize bereikt te hebben, stortte zyne dankzeggingen uit voor TIEN (*), wegens deeze gelukkige ontdekking. Hy besloot dien berg op te klimmen; zyne Reisgenooten volgden hem met gewillige schreden. Een soort van Wildeman stuift uit dit verblyf te voorschyn, loopt den Keizer en de Hovelingen te gemoet; met al zyn magt roepende: *Mannen! nadert niet* —— *nadert niet verder: wat hebt gy hier te maaken? Zult gy my eene wykplaats betwisten, tot welke het wild gedierte niet doordringt?* —— 's Keizers nieuwsgierigheid wordt meer en meer opgewekt. Hy ontdekt het oogmerk zyner komste aan dien Woestaart; met korte worden verklaarende, dat hy een *Wysgeer* zoegt.

In-

(*) TIEN is de Opper-God der *Chineezen.*

Indien deeze naam, vervolgde de Bergbewoonder, *past op een Weezen, dat afkeer heeft van geheel het Menschdom, behoeft gy geen ſtap verder te gaan; 't geen gy zoekt hebt gy in my gevonden. Niemand kan het Menschdom meer veragten, dieper vertreeden. ô Dat het ſlegts één hoofd hadt! met welk een genoegen zou ik het afhouwen! Twintig jaaren lang heb ik in deeze woestyne gewoond; en beklaag my dagelyks by* TIEN, *dat hy my niet heeft uitgekoozen onder de uitvoerders zyner Wreekende Geregtigheid, om het geheele Menschlyke Geſlacht te ſtraffen, en, ware het mogelyk, te verdelgen. ——— Vertrekt op 't oogenblik, of ik zal uw hart doorbooren met deezen ſchigt, waar mede ik het gedierte dood om myn elendig leeven te rekken.* ——— De goede Vorst kreeg medelyden met deezen Mensch. In navolging van den deugdzaamen Keizer YU, ſtortte hy traanen; zeggende tot zyne Hovelingen. „ Deeze Man moet een zwaaren ramp „ geleden hebben. Helaas! moet iemand, in myn Ryk, zo on- „ gelukkig weezen! Zeker, ik doe dan niet wat myn verhe- „ ven ſtand van myn vordert. Deeze elendige verdient aller „ medelyden, Hy is een geſlaagen, volſtrekt verbitterde, Men- „ ſchenhaater. Maar hoe veel verſchilt hy van een *Wysgeer*? „ Waar of wy dit zeldzaam weezen zullen aantreffen?"

't Zoekend Gezelſchap komt in eene der vermaardſte Steden van het *Chineeſche Ryk*. Alle geſprekken liepen daar over een beroemd Schryver, die zich voornaamlyk op de Zedekunde bevlytigde. Hy hadt, deezer dagen, eene volledige Verhandeling over de *Vyf Hoofddeugden* in 't licht gegeeven. ——— TCHING OUANG werd toegelaaten by OUCI-FONG, dus was die Zedeſchryver geheeten. Hy vondt hem, indedaad, een Man van groote Geleerdheid. Waarheid zelve ſcheen hem de lesſen over de Leevenspligten in te ſtorten. Zyne Schriften ademden niet dan de ſchoonheid en verhevenheid der Deugd, dan de liefde tot eenſtemmigheid en orde, en eerbiedenis aan de Wetten verſchuldigd. „ Dat TIEN gepreezen zy," dagt de Monarch by zich zelven; „ thans heb ik den *Wysgeer* gevon- „ den!" Doch voorzigtigheid bad hem zyn oordeel op te ſchorten. Hy ontvangt nadere berigten, en ontdekt dat OUCI-FONG, de beste Zedeſchryver, zyne heerlyke voorſchriften in geenen deele naakwam, dat hy, ſchoon in den ruimſten overvloed gezeten, niemand goed deedt, en geene weldaadigheid bewees aan den elendigen. „ Ik ben dan," zeide de Keizer, een diepe zugt loozende, „ bedroogen! Deeze Man kan ze- „ ker geen *Wysgeer* zyn!"

Nieuwe naſpeuringen worden 'er in 't werk geſteld: de een zo vrugtloos als de ander. TCHING-OUANG, niet welnig misnoegd, nam den weg weder na zyne Hoofdſtad. Twee Gunſtelingen zogten hem vergeefsch te vertroosten over deeze te leurſtelling. „ Groote Vorst," ſpraken zy, „ gy moogt u nu „ wel verzekerd houden, dat dit gezogt verſchynzel onder de

 „ Men-

„ Menschen niet bestaat. Indien 'er één *Wysgeer*, een enkelde
„ *Wysgeer* op den Aardbodem bestondt, wy zouden hem ze-
„ ker gevonden hebben. Dit voorwerp uwer nafpeuringe moet
„ eene loutere Harssenschim weezen ——— 't Is dan be-
„ flist dat een *Wysgeer* een ingebeeld weezen is, en dat de
„ *Groote Zoon des Hemels* (*) deeze begogeling aan de Zoo-
„ nen der Aarde moet overlaaten!"

Terwyl het gesprek op dien mismoedigen toon voortliep, waar in TCHEOU-KONG alleen het waagde van een verschillend gevoelen te zyn, (of, met andere woorden, in de vleiery der twee Hovelingen geen deel nam,) naderden zy eene bebouwde plaats, in eene, boven beschryving, bekoorelyke ligging. Op een kleinen afstand ontdekten zy een Huis, welks eenvoudigheid en netheid aller aandagt trok. Een Boer ontmoette de Reizigers, terwyl zy 'er het oog op gevestigd hielden. „ Wien," vroeg de Keizer, „ behoort deeze Landwooning?" —— *Aan een oud Man*, antwoordde de Boer, *zo verre ik weet. Niemand is in staat hem uit zyne bedaardheid van geest te brengen. Wy mogen hem zo veel kwaads en onaangemaamheids aandoen als wy willen; maar weet gy hoe hy zich wreekt? door alles goeds te doen, 't geen in zyn vermogen is. Inderdaad, wy kunnen niet nalaaten hem te beminnen. Doch ik weet slegts weinig van dien Man, ik heb hier korten tyd gewoond.*

De Keizer verlangde zeer een Man te zien van zulk een zeldzaam Character, een Man, die door kwaade bejegeningen niet verbitterd werd; en daarenboven eene meer dan gemeene weldaadigheid scheen te oefenen. ——— Zy zetten hunne schreden na dit Landverblyf, welks aangenaame omliggende streeken alle de bekoorelykheden der kunstlooze natuur vertoonden, terwyl daadlyke gunstbetooning, dat Character des Hemels, zich allerwegen vertoonde. Talryke Schaapskudden graasden niet verre van het Huis; eenige groote boomen waren indiervoege geplant, dat ze eenen breeden lommer verspreidden, en den voorbytrekkenden Reiziger tot rusten uitnoodigden, en 't ontbrak niet aan heldere waterbeeken, waar zy den dorst konden lessen.

Toen de Keizer by het Huis kwam, vondt hy aan de deur eene menigte Armen, die 'er een ruime bedeeling Ryst ontvingen. Hy tradt in. Een eerwaardige tachtigjaarige Grysaart lag op zyne knien. Deeze bemerkte TCHING-OUANG niet. TSOU-Y, (dit was de naam deezes braaven) stortte dit gebed tot TIEN uit. *ô God! der Goden! hoe veel danks ben ik niet verschuldigd u toe te brengen! Gy hebt my verlost van Rykdom en Grootheid; doch my eene beete Broods gelaaten, welke ik met my-* ne

(*) Deeze is eene der buitenspoorig hoogklinkende Eernaamen, die de *Chineesen* hunnen Keizer geeven.

ne Broederen deel. Vaar voort met uwe weldaadigheden over dit Ryk uit te storten. Waak over de behoudenis van onzen Vorst; mogten myne Kinderen waardig zyn om Hem te dienen, om hun Land te dienen, om het Menschdom te dienen; en hunne hulde aan U toe te brengen! Gun, ô TIEN! *dat ik mag sterven in den boezem myns dierbaaren Gezins, door 't zelve gedagt, doch door de wereld vergeeten worden!*

De Keizer verloor geene deezer aandoenlyke woorden. Maar TSOU-Y, hem en de Reisgenooten bemerkt hebbende, rees terstond op. Zeggende: *Welk eene beweegreden, waardige Reizigers! kan u aanzetten om zo verre van uwen weg af te gaan?* „ Eene begeerte," antwoordde de Keizer, „ om de verblyfplaats van Wysheid en Deugd te vinden." —— *'t Is hier niet*, antwoordde de Grysaart, *dat gy deeze twee zeldzaame schatten zult aantreffen. Gy zult hier niets anders beschouwen dan de schildery van dien gelukkigen middelstand, welke de wezenlyke bestemming der Menschen is. Doch waar mede kan ik u dienen? Zeg het. Ik zal tragten uwe behoeften te vervullen, in zo verre als de Hemel my in staat gesteld heeft, om een genoegen, zo zoet, zo zuiver, te smaaken.*

TSOU-Y boodt zyne vier Zoonen aan TCHING-OUANG aan: zy stelden hun roem in het landbouwen, en staken uit in het vervullen van alle de pligten der Kinderliefde jegens hunne Ouderen. Zy vertrokken voor eene poos om versche Vrugten en Bloemen te plukken, die zy den Keizer, schoon hun geheel onbekend, aanboden. Doch rang, eer en tytels zyn by de *Chineezen* niet noodig, om hun tot het waarneemen der pligten van Herbergzaamheid aan te zetten. Beleefdheid jegens allen, zonder aanzien van Persoonen, is een hoofdtrek in hun Volkscharacter.

Naa een kort gebed tot TIEN uitgestort, voegden zy zich aan tafel. De Keizer kon zich niet genoeg verwonderen over de goeddaadigheid en de minzaamheid des eerwaardigen Grysaarts, eene hemelsche bedaardheid beschaduwde zyn gelaad. „ Hoe lang, myn Vader, hebt gy deeze plaats bewoond?" — *Bykans veertig jaaren heb ik hier onbekend geleefd. Ik doe zo veel goeds als my mogelyk is; en het geringe dat ik kan doen herinnert my myne rampspoeden. Helaas! waarom ben ik niet in staat om de bewyzen van de gevoeligheid myns harten uit te strekken tot allen die ik gaarne zou bystand bieden?* —— „ Hoe zyt „ gy dan ongelukkig geweest?" —— *Ongelukkig althans zal ik schynen in de oogen der Menschen; doch ik heb ontelbaare verpligtingen aan den Tegenspoed; ik ben 'er medelyden, gevoeligheid van hart, en alle de vermaaken der Ziele, aan verschuldigd. De Tegenspoed is een Leermeester, die my gevoelig leert, wie ik ben — die my leert dat ik een Mensch ben. Had ik geen Ongenade gekend, ik zou nimmer myn eigen Hart gekend hebben. Nooit had ik dan het onuitspreekelyke genoegen gesmaakt, om in*

de rampen van anderen medelydend deel te neemen, en zomtyds dezelve te verligten. ——— ,, Wat meent gy met Ongenade?" —— *Ik was een der Staatsdienaaren des overleden Keizers.* —— ,, Gy?" —— *Ik tragtte, met allen ernst, zyn vertrouwen te winnen; doch Nyd kon myn voorspoed niet verdraagen. Ik werd het slagtoffer van Laster. Myne vyanden kreegen de overhand op my by den Vorst. 't Is eene zo bezwaarlyke zaak voor Vorsten de waarheid te verneemen. Alle myne Bedieningen, en meest alle myne Bezittingen, moest ik afstaan.* —— ,, Bedreef de deugd- ,, zaame OU-OUANG deeze onregtvaardigheid? Helaas! hoe zeer ,, zyn de Vorsten te beklaagen!" —— *Zeker, en dit levert er een voorbeeld van op; geen Keizer vóór hem vertoonde een juister afbeeldzel hier op aarde van den grooten* TIEN, *en egter, die Heer my zo dierbaar...* —— ,, Gy schreit myn goede gryze Va- ,, der!" —— *Ik herhaal het, ik ben verre van hem te beschuldigen; 't Is het algemeen ongeluk der Vorsten: want dus mag, met het volste regt, heeten die onoverkomelyke belemmering, welke de aannadering van de waarheid tot den Vorstlyken Throon verhindert. Ik werd dan afgezet. Voor het overschot myner bezittingen kogt ik het kleine Landgoed, 't welk gy hier ziet; ik bearbeid het met behulp myner Zoonen, en ik heb een Huis gebouwd groot genoeg om Gastvryheid aan Vreemdelingen te bewyzen.* ——— ,, Hoe is de Keizer gestorven zonder het u aange- ,, daane ongelyk te vergoeden, en u te herstellen?" ——— *Nog eens de Keizer was een Mensch: hy werd bedroogen; hy was my niets verschuldigd. Ik zal daarom nooit naalaaten zyne Naagedagtenis te eeren, en ik bid op het vuurigst, dat* TIEN *de keur zyner zegeningen op het hoofd des Zoons van* OU-OUANG *uitstortte.*

TCHING-OUANG poogde zyne traanen te wederhouden, als hy den Grysaart te gemoet voerde. ,, Zyn Zoon moet ten eeni- ,, gen dage u beminnen." —— *Ach, neen! Ik kan niet denken ooit weder ten Hove te zullen komen. Ik zal hier sterven, en ik maan myn Huisgezin aan nimmer dit verblyf te verlaaten. Dat hunne oogen en harten altoos gevestigd blyven op myne Begraafplaatze; dat hun gebeente met het myne vermengd worde! Dat zy vergenoegd zyn, terwyl zy een schuldloos leeven leiden, en de vrugten deezes velds inzamelen; dat zy hunne weldaadigheden uitstorten, gelyk de dauw des Hemels, die den Aardbodem verrykt.* —— ,, Doch waarom is het dat gy niet wenscht een uitge- ,, breiden naam en roem te bezitten?" —— *Dien te derven is een der zegeningen, waar voor ik dagelyks den Hemel dank. Hoe verre is een luisterlooze Staat boven hoogen Rang, boven den wydklinkendsten Naam, te stellen! Wysheid en Menschlievenheid behooren ons dierbaar te zyn om haarszelfs wille. Deugd ontvangt haare eigene belooning in het weinig goed dat zy kan verrigten. De Inwoonders van het naast by gelegen Dorp zoeken zich somtyds te vermaaken met myne weiden te bederven en myne vrugtboomen te schenden.* —— ,, En welk een straf vordert gy van

,, dit

„ dit ondankbaar Volk?" —— *Ik draag zorg voor hunne Zieken; ik verligt den last hunner Armen; en troost hun in verlegenheden. 't Is niet uit kwaadaartigheid dat zy dus handelen: want in de Menschlyke Natuur, dus hou ik my verzekerd, is meer Zwakheids dan Boosheids.* —— „ ô Verwonderlyk groote „ Sterveling!" riep de Keizer uit, „ hier" dagt hy by zichzelven, „ hier heb ik eindelyk den *Wysgeer*, dien ik zogt, gevonden!" —— *Noem my geen verwonderlyk groote Sterveling. Ik doe alleen myn Pligt. Het voegt my de misdaaden van anderen te vergeeven en myne eigene te verbeteren. Daarenboven, wie is de gelukkigste, hy die beledigt, of hy die beledigd wordt? De laatste heeft niets anders te doen dan vergiffenis te schenken; en hy kan zich verzekerd houden van een genoegen te zullen smaaken, 't welk de ander nooit kan genieten.*

Tching-ouang kon zich niet langer van weenen onthouden. *Al te aandoenlyke Vreemdeling!* sprak tsou-y, *hoe zeer roert my dat betoon uwer gevoeligheid!* —— „ Omhels my, beste der „ Menschen! Ja, ik heb ten laatsten het lang gezogte Voor„ werp myner Reize gevonden; vaar wel, eerwaardige tsou-y; „ ten eenigen dage zult gy my leeren kennen."

Heen gegaan zynde, was de Keizer grootlyks verheugd. „ In 't einde," sprak hy, „ ben ik beloond voor alle de uit„ gestaane vermoeienissen. Ik heb dit geschenk des Hemels „ ontdekt, dit wonder der Menschlyke Natuure. Gy hebt ge„ lyk gehad, verstandige tchzou kong, om het bestaan van „ zulk een Weezen hier op aarde niet in twyfel te trekken, „ of onder de Harsenschimmen te plaatzen."

In de Hoofdstad wedergekeerd, nam de Keizer de Regeering weder in handen, en gaf bevel dat tsou-y, met diens vier Zoonen, voor hem zouden gebragt worden. —— De eerwaardige Grysaart ontving 's Keizers bevel met alle onderdaanigheid; doch zyne Zoons waren des ongerust en moeilyk. „ Ongetwyfeld," zeiden zy, „ hebben de oude Vyanden on„ zes Vaders nieuwe oogmerken tegen hem gesmeed, en be„ nyden hem het geruste Akkerleven." —— *Ach! myne Kinderen!* voerde de goede tsou-y hun te gemoet, *wat hebt gy te vreezen? Gy hebt dus lange deugdzaam geleefd: en zal het u niet gemaklyklyk vallen te sterven? Ik zal u een voorbeeld geeven. Komt, verschynt ten Hove met de gereedschappen uws Akkerbouws. Deeze zyn Tekenen van Waardigheid, welke gy tegen de Eertekenen van uwe Vervolgers moet stellen.*

Tsou-y en zyne Zoonen, na de Keizerlyke Hoofdstad gebragt, verscheenen voor den Vorst, ieder met een Spaade. Zy boogen zich ter aarde, en kreegen bevel om op te staan. „ Myn „ Vader!" was het woord des Keizers, „ herkent gy my niet?" —— Tsou-y zyne oogen opslaande en op den Keizer vestigende, stondt verbaasd: hy wilde zich andermaal voor den Throon nederwerpen. De Keizer kwam van denzelven af, omhelsde den

den Grysaart met alle verrukking eener vertederde ziel; daarop zich wendende tot den stoet van Ryksgrooten en Geleerden, door nieuwsgierigheid in 't Paleis gelokt, sprak hy: „ Ziet „ hier op aarde dien Hemelschen Man na welken ik zo langen „ tyd vrugtloos gezogt heb, ziet hier den *Wysgeer.* Voortaan, „ TSOU Y, zult gy geenen anderen Naam draagen." —— TSOU-Y, riep uit: *Verschoon my, magtigste Vorst! dat ik het my vermeete u in de rede te vallen. Waar zyn myne Schriften, die my regt geeven tot deeze zo schitterende onderscheiding?* —— „ Uwe deugdzaame Daaden, eerwaardige Vader! uwe zegen- „ ryke gunstbetooningen, zyn de beste Boeken. Indien CONFU- „ CIUS zich alleen vergenoegd heeft met over de Wysheid te „ schryven, en nooit haare Voorschriften opvolgde, denkt gy „ dan dat hy den Eernaam van *Opperften Wetgever* verdiend „ heeft? Gy, en uwe Zoonen, zult vereerd worden met alle „ kentekenen myner hoogagting. Ik zal tragten de dwaaling „ myns Vaders te verbeteren; zyn Zoon zyn roem stellen in uw „ Beschermer, in uw Vriend te weezen. Deel met TCHBOU- „ KONG de lastige zorgen des Staatsbestuurs. Ondersteunt my „ beiden met uw verligtenden raad en veelvermogenden bystand, „ en bovenal, vreest nimmer my steeds den Spiegel der Waar- „ heid voor oogen te houden."

TSOU-Y wilde afstand doen van deeze aanzienlyke Post. „ Ik „ beveel u," was de taal des Keizers, „ in den naam myns „ Volks, dat gy myne hoope niet te leur stelt. Volgt beiden „ het voorbeeld van den voortreflyken Staatsdienaar CHAO- „ KONG, en gy zult, gelyk hy was, weldoeners des Keizer- „ ryks weezen."

Woorden konden de dankbaarheid van TSOU-Y niet uitdrukken; hy gaf dezelve alleen te kennen door meer beduidende traanen. Hy en al zyn Geslacht genooten eene onafgebrooken gunste; en hy hadt, daarenboven, het genoegen, om zynen Vyanden, wier lot in zyne handen gesteld was, vergiffenis te schenken: hy smaakte het onuitspreeklyk vermaak, het Godlyk geluk, om goed voor kwaad te vergelden, en hun door zyn invloed en voorspraak by den edelmoedigen TCHING-OUANG staande te houden.

De *Chineesen* richtten, naa beider dood, Standbeelden voor hun op; dat des Keizers hadt geen ander Opschrift, dan deeze treffende woorden:

DE WELDOENER.

En, op het Voetstuk des Standbeelds van TSOU-Y, was de Naam geschreeven, die zyn Lofspraak tot de laate Naakomelingschap overbragt:

DE WYSGEER.

ZE-

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Zouden zy, die ongeſtoord een onafgebroken geluk genieten, die altoos in voorſpoed leven, zonder tegenheden te ondergaan, zonder door ziekten aangetast, of door eenig ongemak gekweld te worden, zich in gewenschter, in voordeliger, omſtandigheden bevinden; dan dezulken, wier voorſpoed wel eens door tegenſpoed verwisſeld, wier Gelukzon een en andermaal door duistere wolken van ongeluk bedekt word; —— wier gezondheid door Ziekte en Lighaamskwalen nu en dan word vervangen? —— Deze ſoort van Vragen word zeer verſchillend beantwoord; maar ik zoû naast tot de ontkennende zyde overhellen.

Gelyk het zoet, dat, na bitter, geſmaakt wordt, de tong meer ſtreelt; gelyk men eene vermakelyker aandoening heeft van het verkwikkelyk licht, dat op eenen donkeren nagt volgt; alsmede van eene ſtille en liefelyke kalmte, die de plaats van ysſelyke Stormen en ſchrikbarende Onweeren vervangt, dan wel in andere omſtandigheden; zo heeft men ook een meer en beter bezef van zyn voorſpoed en geluk, dat op tegenſpoed of ongeluk volgt. —— Hy, die nooit ziek geweest is, kent de regte waarde van de gezondheid niet. —— Hy, die nooit tegenheden geſmaakt heeft, kent die ſtrelende aandoeningen niet, welken iemand gevoelt, wanneer zyne gelukzon weder nieuwe ſtralen op hem begint te ſchieten. De Alwysheid heeft het best geſchikt, met 's Menſchen leven over het algemeen zo in te rigten, dat geluk en ongeluk, voorſpoed en tegenſpoed, elkanderen verwisſelen.

Het verdrietigſte, het lastigſte leven, in deze wereld, is, niets om handen te hebben. —— De mensch, die zyn leven aldus moet ſlyten, word vadzig, lui, en verveelt zichzelven op alle plaatzen, waar hy zich bevind. —— Dan hy, die zyne dagelykſche bezigheden heeft, zoekt niet overal de gelegenheden op, om den tyd den hals te breken; integendeel hy ſlyt zyn tyd vermakelyk, en heeft 'er altoos nog gebrek aan.

Wanneer men een zaak te ſterk aandringt, te geweldig doorzet, kan men ze bederven, al is zy nog zo goed. Eene Lyn, te ſchielyk en te ſtrak geſpannen, moet noodwendig breken. —— Eene zaak, te geweldig doorgezet, kan nooit wel gelukken.

C. V. D. G.

LUCHTS-

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, NOVEMBER, 178

Dag	Bar:	Th:	Wind.		
	28. 8-8	49	Z W	7	donker R.
1	— 8-1	54	—	9	R.
	— 6-1	51	—	12.14	donker R.
	— 6-5	48	—	8	wolkig R.
2	— 7-3	55	—	10	zw. wolken Rb.
	— 7-5	47	—	4	o. h. wolkig NL.
	— 7-3	47	—	6	zw.R.zw.wolken
3	— 9-7	53	W	7	zw. wolken
	— 11-5	46	WNW	4	o. helder wolkig
	— 11-4	50	W	4	R. z. betr.
4	29. 0-5	56	—	4	o. held. donker
	— 1-1	53	ZW	6	donker
	— 0-2	50½	Z t W	4	z. betr. o. held.
5	28. 9-8	*58½	—	8	—
	— 7-1	53	Z W	10	donker
	— 4-5	50	— 4 NW	4	zeer zw. R. tot 1 u.
6	— 5-5	48	N W	8	zw. wolken
	— 6-1	46	WZW	10	iets R. donker
	— 7-7	45½	W t N	6 à 10	zw. R buien
7	— 10-0	44½	NNW	6 à 12	— H.
	— 11-8	43	N t W	4 à 10	z. betr. R. H.
	29. 1-0	41	—	4 à 8	— Rb.
8	— 2-0	46	N	4 à 6	— Rb.
	— 3-4	40	NNO	4	— Rb.
	— 5-1	38	N O	2	donker wolkig.
9	— 5-5	40½	ONO	2	o. helder
	— 5-7	33	—	0	held. betr. damp
	— 5-2	33	Z	0	betr.
10	— 4-4	42	ZW	0	helder
	— 3-5	32½	W	0	—
	— 2-5	38½	ZW	0	donker
11	— 1-8	42	—	2	— iets ſtofr.
	— 0-6	42	—	8	donker
	28. 10-5	43	—	10	R.
12	— 10-5	52	N W	4	z. betr. wolkig
	29. 0-0	46	NNW	2	o. helder —
	— 2-0	45	N	2	z. betr. damp
13	— 3-3	51	—	2	—
	— 5-0	42	NO	1	wolkig —
	— 6-2	35	O t Z	3	helder
14	— 6-3	40½	O	5	—
	— 6-7	34	—	6	—
	— 6-7	30	O t Z	2	—
15	— 6-4	39½	OZO	0	— dampig
	— 6-1	32½	Stil		—
	29. 6-1	37½	N O	0	z. betr. damp
16	— 5-8	44½	—	0	helder —
	— 5-0	36	N	0	betr. —
	— 4-2	38	Z W	2	donker betr.
17	— 3-3	45½	W t Z	4	—
	— 2-7	39	—	4	betr. dampig
	— 1-2	29½	Z	2	dampig helder
18	28. 11-5	40	—	2	helder
	— 9-6	36	—	4	—
	— 8-0	37	Z t W	6	betr. iets R.
19	— 6-2	50	—	7	— donker iets R.
	— 3-9	52½	—	12	o. helder betr.
	— 6-0	43½	—	4	donker
20	— 6-5	46	—	4	— iets R.
	— 7-5	41	Z	4	o. helder
	— 8-8	41	—	3	betr. o. helder
21	— 10-0	45	ZW t Z	4	o. helder
	29. 0-0	38	NW	4	— wolkig
	— 1-8	32	NNW	2	dampig z. betr.
22	— 2-1	45½	—	0.4	z. betr. Stof.
	— 2-6	43	—	5	donker
	— 2-4	36	Z t W	4	— iets R.
23	— 3-0	46	N	4	wolkig o. helder
	— 4-6	37	—	3	helder damp
	— 4-1	33	Z W	2	— —
24	— 3-1	44	—	2	o. helder
	— 2-2	33½	—	2	—
	— 1-5	29*	Z t W	2	mist. nevelig
25	28. 11-0	37	—	4	—
	— 9-2	38	—	6	donker 11 u. R.
	— 7-0	39	ZZW	5	—
26	— 4-8	43	Z W	6	R.
	— 1-8	45	—	10	R.
	27. 11-7	45½	N W	0	R. mistig
27	28. 0-5	47	NNW	0	donker wolkig
	— 3-0	41	N W	2	R.
	— 3-3	40½	WZW	4	zw. wolk. donk. R
28	— 0-0	41½	ZZW	12 à 14	R.
	27. 10-2	44	—	10	zw. R. donker.
	28. 0-4	40½	W t Z	8 à 10	zw. wolken R. H
29	— 0-6	43	—	8 à 10	— R. H.
	— 1-1	42	W t N	8 à 14	--R. H. D. W. N.
	— 0-4	38	WZW	8 à 10	— Rb.
30	— 0-9	44½	N W	4 à 6	— Rb.
	— 5-2	39½	N	4	wolkig
	$28.10\frac{56}{90}$	$42\frac{55}{90}$		$4\frac{6}{10}$	

Bar. den 9 's av. 12 u. 29. 5. 8 Th. den 9 's av. 12 u. 35. Th. 's mo. $40\frac{7}{60}$

14 — 11½ u. — 6. 8 10 — 7 u. 32. 's mid. $46\frac{10}{60}$

20 's nam. 4 u. 28. 6.3 20 — 12 u. 39. 's av. $41\frac{32}{60}$

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

BERICHT VAN DE KOORTZEN, MET UITSTORTING VAN MELK IN DEN BUIK DER KRAAMVROUWEN, WELKE IN HET *Hôtel de Dieu* TE PARYS GEHEERSCHT HEBBEN; MET EENIGE AANMERKINGEN DAAR OVER.

Door

JACOB VAN DER HAAR.

De ondervinding toont, dat de Koortzen, aan welke de Vrouwen, in de eerste dagen na hare verlossing, onderworpen zyn, voornaamlyk tot drie soorten kunnen gebragt worden, als,

Voor eerst tot die, welke op den eersten, tweeden of derden dag na de verlossing begint, en na een of twee dagen, door een overvloedig zuur- of goor-ruikend zweet, eindigt; en door welke de borsten, met melk opgevuld, zig vervolgens daar van vryelyk ontlasten.

De tweede soort ontstaat, wanneer het zog of de melk geenzins naar de borsten word gebragt, maar wanneer dezelve veeleer slapper worden, en verschynt doorgaans van den tweeden tot den vierden dag na de verlossing: —— het is deze Koorts, door welke de melk in de holligheid des buiks word uitgestort, en welke, binnen vier of vyf dagen, doorgaans van den dood gevolgd word.

De derde soort van Melkkoorts ontstaat, na dat de melk, reeds eenigen tyd, in de borsten verzameld is geweest, maar zeer ras, of ook wel langzaam, onder het bloed te rug keert, en naar het hoofd, de borst, den buik, of naar eenig ander uitwendig deel, verplaatst word: —— deze ziekte is van langer duur, en van verschillende uitwerkzelen.

Dan, het is geenzins myn oogmerk, over deze, in zig zelf eenigzins verschillende Kraamkoortzen, te spreken: zy, die lust hebben, kunnen by de Schryvers, die zedert ruim twintig jaren daar over hebben geschreven, genoegzaam te regt raken. Myn eenig doelwit was, om aan myne Vaderlandsche Letteroeffenaaren een verkort, dog

zaakryk bericht mede te deelen, over het *tweede soort* dezer ziekte, het welk, op order van de Medicynsche Faculteit te Parys, in het jaar 1782 is bekend gemaakt (*). Ik doe dit te meer, om dat ik, reeds voor 22 jaren, de staat dezer ziekte, zo voor als na den dood, beschouwd, even zo beschreven heb (†); —— en gemerkt dezelve by veele Genees- en Vroedheeren, misschien, niet algemeen genoeg bekend zy, heb ik, zedert twee jaren te vergeefs gewenscht, dat dit berigt meer algemeen worden mogt. —— Agt Geneesheeren van het Hôtel de Dieu, te Parys, die het zelve getekend hebben, spreken aldus:

✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝

De schriklyke ziekte, van welke de tegenwoordige kleine Verhandeling de inhoud is, en welker toevallen, op dat ze te beter gekend worden, wy, zo veel mooglyk is, beschryven zullen; heeft zig, op verscheidene tyden, in het Hôtel de Dieu, te Parys, vertoond, en het schynt zelf, of ze thans aldaar, meer dan voorheen, *Epidemisch* heerscht.

Men vind *in de Koninglyke Academie der Wetenschappen* van het jaar 1746, waarneemingen, welke de Heeren A. DE JUSSIEU, in de Stad Parys, en COLL. DE VILLARS en FONTAINE, in het Hôtel de Dieu, over deze Ziekte hebben gemaakt; en, schoon zy van de tegenwoordige eenigzins verschillende zyn, stemmen zy nogthans in uitwerkingen overeen; zo als uit het openen der lyken in beiden is gebleken.

Zedert het gemelde jaar, is het tydpunt, waar in deze Ziekte het felst geheerscht heeft, geweest, het najaar van 1774. Zedert dien tyd heeft men dezelve alle jaren, min of meer, sterk bemerkt. En waarlyk, het was hoog tyd, dat de Geneeskonst eindelyk zo gelukkig wierd, om deze verschriklyke Ziekte te bedwingen. —— De treurige uitwerkingen, welke zy zo dikwyls te weeg bragt, maakten, op het hart van elk Menschenvriend, een sterk en onaangenaam gevoel; —— en, indedaad, kan 'er droeviger schouwspel zyn, en kan een Geneesheer zig in ongelukkiger toestand bevinden, dan wanneer hy, niettegenstaande zy-

(*) *Journal de Medec.* 1782. *Novemb. p.* 448. *&c.*

(†) *Hollandsche Maatsch. der Wetensch. VIII. Deel, bladz.* 330 *en* 331 *enz.*

zyne ieverige en zorgvuldige pogingen, nogthans dagelyks een zeker aantal Kraamvrouwen ziet sterven; zonder ooit vertroost te worden, met één éénige van den dood te redden? — Wy hebben, onder meer andere, gezien, dat de Heer DOULCET, die het tog eindelyk gelukte, tegen deze schroomlyke Ziekte hulpmiddelen te vinden, het geheel opgaf om deze Vouwen verder te bedienen; wyl hy het niet langer konde uitstaan, een magtelooze aanschouwer van de elende dezer Vrouwen te zyn; en, voor dat zyn tyd verlopen was, zyne Kraamkamer tegen een veel grooter Ziekekamer van een zyner Medebroederen, verwisselde.

Beschryving der Ziekte.

Men kon by de Vrouwen, welke met deze Ziekte wierden aangetast, geduurende het grootgaan, nog zelf na de verlossing, die gemeenlyk zeer gelukkig was, in het allerminst iet ontdekken, het welk aanleiding geven kon te vermoeden dat de verlossing van zulke kwade gevolgen zou zyn. —— Alles gaat tot den derden dag naar wensch; deze dag is echter het ongelukkig tydpunt, waar op de gevaarlyke toevallen beginnen. —— Om deze in orde te beschryven, en aanleiding te geven, hoe men deze Ziekte van andere onderkent, zullen wy dezelve in zulke, die altoos voorhanden en aan alle Vrouwen met deze Ziekte gemeen zyn; en in zulke toevallen verdeelen, welke men dikwyls, of slegts by byzondere Perzonen, waarneemt. —— Ligtelyk begrypt men dat de kennis der eerstgemelde de voornaamste zyn.

Wy hebben boven gezegd, dat de eerste tekenen dezer Ziekte, op den derden dag na de verlossing, pleegen voorttekomen, —— dit is gewoon; maar niettemin gebeurt het ook eerder, ja zelf eenige uuren na de verlossing (*).

Toevallen welke altoos tegenwoordig zyn.

Op welk een tyd dezelve ook voorkomen, 'er ontstaat altoos schielyk eene merkelyke, schoon niet zeer hevige Koorts.

(*) Ik heb ze op den vyfden dag zien ontstaan, en 30 uuren daarna van den dood zien volgen; en byna vier ponden gehotte melk in den buik gevonden; waarby, om de kortheid des tyds, geen reuk was; want, van de lengte des tyds, schynt de kwade reuk aftehangen.

Koorts. ——— De pols is klein, te zamen getrokken, en een weinig rasser dan natuurlyk. ——— De borsten worden, in plaats van te zwellen, oogenbliklyk slap. — De buik begint te zwellen, en ongemeen pynlyk te worden, zonder dat de gewoone Kraamvloed eenigzins verminderd of veranderd word. ——— Dit zyn de toevallen, welke deze Ziekte wezenlyk uitmaaken, en aan alle Vrouwen gemeen zyn, waar by men nog het verlies van kragten voegen kan.

Byzondere toevallen.

By de bovengemelde toevallen komen zomwylen, na de verschillende gesteldheden der Lyderessen, en onder veel veranderingen, nog de volgende: ——— 1. Een meer of mindere hevige koude, welke zig aanstonds openbaart. ——— Braken van eene groene of ligtgeel geverfde stof, dog veel meer eene bloote mislykheid zonder wezenlyke ontlasting. ——— 3. Ontlastingen van melk-aartige, zeer stinkende, afgangen. ——— 4. De oogen verliezen haren glansch. ——— 5. Het aangezigt verliest zyne kleur; eindelyk en ten 6. De tong is gewoonlyk vogtig, en met eene witte, vry dikke onreine korst bedekt: zomwylen is derzelver wortel geel-groen.

Voortgang der Ziekte.

Voor dat wy de beschryving van deze Ziekte eindigen, is het nodig te herrinneren, dat het hier gemelde oogenblik het tydpunt is, op het welk men van de volgende geneeswys gebruik moet maken: verzuimt men dit slegts eenige uuren, dan is het daar na reeds te laat.

De toevallen, welken wy hier gemeld hebben, gaan, ten minste in de eerste uuren, met geene andere gepaard. Alleenlyk merkt men, dat de hevigheid der Ziekte toeneemt. ——— De pols word kleiner en nauwer; de borsten blyven flets en zonder melk; en de pyn en zwellings des buik, worden onverdraaglyk. Ras daar op, dat is op het eind van den tweeden of derden dag der Ziekte, vermindert de pyn, ja houd zomwylen geheel op, dan dit is een bedrieglyke rust; dikwyls volgt 'er een klein koud en kleverig zweet op. ——— De ontlastingen, door den afgang en kraamvloed, krygen een onverdraaglyken stank. ——— De pols is bevend, zwak; de Lyderessen beginnen te delireeren, en sterven op het eind

eind van den derden, of het begin van den vierden, dag der Ziekte; zelden vroeger of later.

Opening der gestorve Vrouwen.

Het aantal Vrouwen, aan deze ziekte gestorven, voor dat derzelver geneeswys bekend was, heeft de gelegenheid, om de droevige uitwerkingen, die dezelve in het menschlyk lichaam voortbreugt, te leeren kennen, helaas! maar al te zeer vermenigvuldigd.

Wy zullen ons hier, by de beschryving der vaste deelen des buiks, die door het uitgestorte vogt min of meer veranderd zyn, niet ophouden; het zy genoeg aan te merken: —— 1. dat het zeer klaar is, dat dit uitgestorte vogt melk-aartig zy: —— 2. dat wy daar van geen beter begrip kunnen geven, dan dat wy het zelve vergelyken met gehotte melk, die van de room niet gezuiverd zy: —— 3. dat het altyd eenen zeer kwaden reuk heeft, en min of meer in menigte, op twee of drie pinten, beloopt: —— 4. dat dit uitgestortte vogt zig altoos in de holligheid des buiks vertoont: —— 5. dat men daar in altoos groote witte stukken geronnen melk ziet zwemmen: —— 6. dat men veele dergelyke stukken melk aan het uitwendige der darmen ziet vasthangen; en eindelyk, 7. dat men de baarmoeder zelf zeer natuurlyk bevind.

De Geneeswyze dezer Ziekte, door den Heer DOULCET *voorgesteld, en het gelukkig gevolg daar van.*

Voor dat de eenvouwige geneeswys, van welke wy aanstonds spreken zullen, bekend was, heeft men van alle bedenklyke in- en uitwendige middelen, vrugteloos, en dus onnodig hier te melden, gebruik gemaakt. —— Dikwyls wierd hier over, zo by de Geneesheeren van het Hotel de Dieu, als in de maandelyksche byeenkomst van de Geneeskundige Fakulteit beraadslaagd en geklaagd. —— Men begreep ras, dat, schoon het al mooglyk was, om de dunne wey der melk, (*Serum*,) door inzuiging, (*Absorptio*,) uit de holligheid van den buik dezer Vrouwen te brengen, dat nogthans het dikke, vette, kaasachtige te rug bleef, en de ontbinding en absorbeering daar van niet slegts bezwaarlyk, maar veel eer onmooglyk, was. —— Aldus bleef 'er niets anders over, dan een middel uit te vinden,

 het

het welk de eerst dreigende uitstorting van melk, in den buik dezer Vrouwen, kon verhoeden en afwenden.

De Heer DOULCET begreep dat dit het eenige mogelyke hulpmiddel was; en wyl hy, op zekeren dag en oogenblik, tegenwoordig was, dat eene, onlangs verloste, Vrouw, in de eerste toevallen dezer Ziekte verviel, welk met braken begon, nam hy dit gunstig oogenblik waar, en gaf aan de Lyderesse, in twee reizen, 15 grein *Rad. Ypecacuanha*, en herhaalde dit braakmiddel den volgenden dag. —— Wyl hy hierna eene merklyke vermindering der toevallen zag, zo hield hy de afgangen, welke het tweede braakmiddel te weeg bragt, gaande, door een olyachtig drankje, in het welk hy twee greinen *Kermis Minerâlis* had gemengd, en verhinderde, hier door, de gedreigde verplaatzing der melk, welke de dood der Lyderesse gedreigd hadt (*).

Het gelukkig gevolg, het welk deze geneeswyze op het hart van den Heer DOULCET maakte, spoorde hem aan, om daarmede verdere proeven te doen; hier toe begreep hy, dat het van de grootste noodzaaklykheid was, het toedienen van dit middel aan de voornaamste Kindermoeder van het Hotel de Dieu over te laten, welke, behalven dat ze eene bekwame Vroedvrouw is, tevens zeer veel doorzigt en iever bezit, om het heil van hare aanvertrouwde Lyderessen

(*) 'Er is geen twyfel aan, of de geneeswys van den Heer DOULCET zal, onder de handen van bekwame Artzen, eerlang eene verandering en verbetering ondergaan. —— Eene zwakke *hysterique* Vrouw klaagde, zedert twee of drie uuren, op den derden dag der kraam, van benauwdheid, en eene hevige pyn in den bovenbuik, met genegenheid tot braken; —— de pols was ras en te zamengetrokken; —— de borsten nauwlyks iet gezwollen, maar de kraamvloed in orde. Ik vreesde voor eene ontlasting van melk in den buik, en gaf haar aanstonds 55 droppelen *Vinum Emeticum*, met 35 droppelen *Tinct. Opii*, in één oncé *Aq. Menthæ*; en gebood slappe Thee, met veel Saffraan getrokken, te drinken; —— de pyn en benauwdheid bedaarden; —— zy raakte ras in rust, en in een overvloedig zuurruikend Zweet, waar door zy, den volgenden dag, een zagt Laxeermiddel gebruikt hebbende, ras hersteld was. —— Dergelyk een rust- of zweetverwekkend, en veranderend middel, schynt, somwylen, bekwaam, om eene dreigende uitstorting van melk in den buik af te keeren. Ik zeg eene *dreigende uitstorting*, want zo dezelve reeds plaats heeft, schynen alle middelen vrugtloos. Daar na komen Klysteer-, Laxeer- of Purgeermiddelen te pas.

sen te behartigen; en waar toe zy, helaas! maar al te veel gelegenheid had, om de eerste aanvallen dezer Ziekte te leeren kennen: zy verdient deswegens, en met regt, de grootste lofspraak. —— De Heer DOULCET beval haar dus, op 't sterkste, aan, zonder zyne komst af te wagten, het ware by den dag of den nagt, om, aan alle Kraamvrouwen, by welke zy de eerste aanvallen dezer Ziekte bespeurde, aanstonds de *Ypecacuanha* in te geeven. —— De hier gemelde Ziekte heerschte toen Epidemisch, en op eene geweldige wyze; — zo dat de bovengemelde Kindermoeder geheele vier maanden lang geen oogenblik rust genoot. Buiten twyffel wierd haren iever en moed, door den gelukkigen uitslag harer pogingen, ondersteund. —— Meer dan tweehonderd Kraamvrouwen, waar van men het bewys by de Regeering zien kan, welke door deze Koorts wierden aangetast, en op dezelfde wyze behandeld, wierden daar door van den dood, die anders een gewis gevolg was, gered (*).

Van alle de Lyderessen van dit soort zyn 'er geene gestorven, dan vyf of zes, welke dit middel niet nemen wilden, en wier hardnekkigheid men door niets konde bedwingen. ——— Men opende de lichaamen van deze ongelukkige, en men vond in den buik de uitgestorte melk, de geronnene kaasaartige melkklompen, en veelal het zelfde bederf, het welk men by de Vrouwen, welke in het voorgaande Jaar aan dezelfde Epidemie gestorven waren, had waargenomen. ——— Ja het scheen of deze Kraamvrouwen de zekere hulpmiddelen, welke men haar hadt aangeboden, hadden afgeslagen, om daar door de triomph der geneeswys van den Heer DOULCET volkomener te maken, en om het wantrouwen van nydige personen alle vermoeden te beneemen, om ook de minste twyffeling, wegens het heil van deze geneeswys, te voeden.

Men

(*) Men ziet hier uit, dat het heil, het welk door een kundig man in deze Ziekte kan worden uitgewerkt, *in het eerste uur en oogenblik*, behoort gedaan te worden. —— Dan dit is in de Burger-practyk wel te wenschen, maar niet ligt te verwagten, nadien veelal, tot dat de regte hulptyd verlopen is, Kraambewaardsters, Vroedvrouwen, Apothekers, enz. over deze zogenaamde Kolyk-buikpyn der Kraamvrouwen worden geraadpleegd. —— Dit is de reden, dat arme Vrouwen in een Hospitaal, veel gelukkiger, dan ryken, in hunne paleizen, worden gered.

Men dient, daarom, by de allereerfte verfchynzelen der toevallen, geen een oogenblik te vertoeven, en 15 greinen *Ypecacuanha*, in twee deelen verdeeld, een en een half uur na elkander, in te geeven. —— Zo ras de uitwerking van dit middel geeindigd is, moet men, oogenbliklyk, tot het gebruik van een olyachtig drankjen overgaan, het welk uit twee oncen zoete Amandelolie, een once Althea-Syroop, en twee greinen mineralifchen Kermes beftaat, en lepelwys genomen word. —— Den volgenden dag moet men, niettegenftaande de toevallen verminderd zyn, wederom met het gebruik der *Ypecacuanha* beginnen, en daar na met het zelfde drankjen voortgaan, en vooral zo de toevallen met dezelfde hevigheid aanhouden. Dit echter is zeldzaam, indien men de *Braakwortel* op den regten tyd heeft ingegeven; —— echter is men zomwylen genoodzaakt geweest, het braakmiddel drie ja viermalen na elkander in te geven, wanneer de buik gezwollen en pynlyk bleef, en de pols in grootte niet vermeerderde.

De drank moet eenvoudig zyn; — een afkookzel van Lynzaad of van Schorzoneerwortel, met Althea-Syroop gezoet, is genoeg. — Op den zevenden dag der Ziekte purgeert men de Patiente met twee oncen Manna, en een vierdeloods dubbelzout, of *Arcanum Duplicatum*; dit is een zagt middel, het welk men drie of viermalen herhaalt, en des noods fterker maakt.

Onder de braakmiddelen fchynt de *Ypecacuanha* in de de Ziekte de voorkeur te verdienen. Men kan eenigzins begrypen, dat ze door hare verfterkende en te zamentrekkende kragt, die ze buiten hare braakverwekkende eigenfchap, de Lymphatique vaten te zamen trekt, en belet, dat het daar in, op dezen tyd, bevatte melkachtig vogt, in den buik word uitgeftort. —— Een voordeel, het welk men te vergeefs van alle andere braakmiddelen kan verwagten. —— De uitwerking der *Ypecacuanha* is zo gefchikt, dat ze met regt, in deze Ziekte, den naam van een Specifiq-middel verdient, naamlyk, in zo verre, wanneer zy op het juiste tydftip gegeven word. —— Dan ook een klein aantal voorbeelden heeft vervolgens, in het Hospitaal, getoond, dat ook deze Wortel, eenige uuren te laat gebruikt, nogthans van eene heilzame, fchoon onverwagte, uitwerking, geweest zy; — en hier door word het nut daar van te meer geregtvaardigd.

De herftelling dezer Zieken volgt, zonder dat de borften zwellen of het zog derwaards keert, zo als op den der-

derden dag na de verlosfing doorgaans gebeurt. —— In 't tegendeel, de melk word veelal door den ftoelgang ontlast, of gaat door de kraamzuivering, door het zweet of het water, voort.

De hier gemelde geneeswys heeft niet flegts, onder de handen van den Heer DOULCET, deze goede uitwerking gehad, maar ook onder drie Geneesheeren, die na hem het gemelde Hospitaal en de Kraamvrouwen hebben bediend; en deze hebben het zig tot een pligt geächt, zyn plan te volgen: —— zy hebben flegts eenige verandering gehouden, welke de byzondere omftandigheden van eenige Lyderesfen fcheenen te vorderen: —— byvoegzelen, welke men niet wel befchryven kan, en wier nuttigheid Geneeskundigen alleen in ftaat zyn te beoordeelen (*).

De gelukkige behandeling van eene Ziekte, welke zo dikwerf den *Præfident* van het *Hotel de Dieu*, door zorg en deelneming in dezelve, bekommerd had, heeft denzelven bewogen, om den Uitvinder dezer geneeswyze eene vry fterke lof en dankbetuiging te doen; — en in de daad het nut, het welk hy aan het menschdom heeft te weeg gebragt, is niet gering; — en wy hebben het daarom voor nodig gehouden de befchryving dezer Ziekte, en de daar

(*) Schoon 'er in dit Berigt, behalven dit weinige, niets gerept word, van de onderfcheiden en verfchillende toevallen dezer Ziekte, is 'er evenwel, naar myn inzien, geen twyfel aan, of deze Ziekte, die op denzelfden tyd, en by meer dan 200 Kraamvrouwen geheerscht heeft, is wel degelyk dezelfde Ziekte geweest; en heeft, naar de meer of min gevoelige onderwerpen, en verfchillende omftandigheden, ook verfchillende uitwerkzelen gehad; en is, overeenkomftig dezelve, behandeld geworden. Maar daar uit volgt geenszins, gelyk zommige al te angstvallig, en tot bezwaar der geneeskunde, willen, dat deze Ziekte, om de verfchillende uitwerkingen, onder verfcheiden Klasfen, van *Kraam-*, *Rot-*, *Gal-* of *Ontfteeking-Koortzen*, enz. behoort gebragt te worden. —— Geene Braak-, Purgeer- of Zweetmiddelen, nog ook één-éénige, der eenvouwigfte, Ziekte, zyn of is 'er, die, in alle onderwerpen, dezelfde uitwerking hebben. —— Eene algemeene heerfchende verkouwdheid is genoeg, om de waarheid hier van te betogen, en de Geneesheeren te leeren hunne geneeswys daar na te regelen. —— Ieder, die eene zieke Kraamvrouw behandelt, begrypt ligt, dat hy meer dan ééne Ziekte te beftryden heeft.

daar tegen aangewende hulpmiddelen, openlyk bekend te maken; te meer, om dat deze Ziekte niet ſlegts in het gemelde Hospitaal, maar ook onder de byzondere Burgeresſen, voorkomt, en aldus door des Heeren DOULCET's ontdekking een nog groter aantal Vrouwen zou konnen worden gered. —— Was getekend, *Dejean*, *Majault*, *Montabourg*, *Danié*, *Solier*, *Mallot*, *Du Hamme* en *Philip*.

✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝

Het zal misſchien zommigen vreemd ſchynen, dat eenige weinige ponden zagte melk, in den buik der Vrouwen uitgeſtort, zo ras en zulke geweldige toevallen, ja den dood, te weeg brengen; vooral daar het bekend is, dat veele ponden water, bloed, etter, enz. zomtyds weken, maanden, enz. daar in, met min of meer ongemak, kunnen huisvesten; dit ſchynt ook de reden te zyn, dat zommigen de Ziekte en dood dezer Kraamvrouwen niet aan uitgeſtortte melk, maar aan eene ontſteking, en verſterving van de baarmoeder, en aan opgeſtopte kraamzuivering, hebben toegeſchreven, en ook aldus behandeld. —— Dan wy zien uit het bovengemelde Bericht, dat deze inbeelding nimmer plaats heeft. —— Ik heb, in het byzyn van den Hooggeleerden Heer J. BON, eene Kraamvrouw, op den zesden dag, na de verlosſing, geſtorven, geopend, en toen ik de melk uit den buik, met eene ſpons, wegnam, bleef het boter- en kaasachtige daar van, op de ſpons, even als zware vlokken ſneeuw, zitten. —— De darmen waren door eene roosaartige ontſteking ligtelyk aangedaan, maar de baarmoeder van buiten en van binnen zo friſch als men immer kan verwagten.

Maar het verdient nog te meer onze opmerking, dat zulk eene kleine hoeveelheid melk, in de holte des buiks geſtort, zo ras zulk eene wanorde te weeg brengt; daar het bekend is, dat dit zelfde vogt, in dezelfde hoeveelheid, niet binnen, maar buiten, het buikvlies uitgeſtort, meestal eene Ziekte van eenen langen duur veroorzaakt. —— Ik ben meermalen een getuigen geweest van uitſtorting van melk tusſchen de ſpieren van den buik en deszelfs vlies, en binnen in het bekken (*pelvis*). —— Ik heb 'er de bewyzen van getoond in myne *Verhandeling over de ontwrigting of ontheuping van het dyebeen, door inwendige oorzaken* (*). Ja, ik heb de melk, die tusſchen het buik-

(*) *Hollandſche Maatſch. der Weetenſ.* VIII. D. bladz. 331, enz.

buikvlies (*peritonæum*) en de buikſpieren was uitgeſtort, door de navel zien uitbarſten, en zig, dun en gehot, tot verſcheiden ponden zien ontlasten, zonder dat 'er geweldige toevallen, veel min een raſſe dood mede gepaard ging, maar van een volkomen herſtelling gevolgd wierd.

Doch, behalven dit, zien wy zomwylen, dat, tusſchen den 10den en 12den dag, na de verlosſing, de melk uit de borſten naar het hoofd en naar de harsſenen gaat, en, zo deze Ziekte met ontlastende middelen behandeld word, een langduurig *delirium lacteum* te weeg brengt, zonder van den dood te worden gevolgd.

Wel is waar, zo deze zog- of melkverplaatzing naar de Long geſchied, dat ze dikwyls van een rasſen dood gevolgd word; en niettemin heb ik, met den Hooggeleerden Heer J. BON, eene mooije blonde Vrouw behandeld, die, veele weken na elkander, dagelyks een paar ponden zuur wordende melk uit de Long ophoestte, en niet, dan na een geruimen tyd, aan eene melk-aartige uitteering, ſtierf.

Dan, buiten de drie gemelde holligheden, verſpreid zig de melk zomwylen in de algemeene Vet-rok, en door het geheele lichaam, even gelyk het water by eene algemeene waterzugt (*Anaſarca*); —— makende een vertoon van een melkwit beeld; — en niettemin is deze Ziekte, wanneer zy wel gekend en behandelt word, zelden gevaarlyk. —— Ik heb dergelyk eene ſchoone, blonde Dame, met den Heer BON, behandeld, wier geheele Vet-rok, door melk, geweldig was opgevuld; — en, ſchoon deze melk, onder het gebruik van verſterkende en zuurweerende middelen, zig merendeels door het water ontlastte, ſpoog zy nogthans, op de minſte beweging, vry gemaklyk, één of twee monden vol zuivere melk, die uit de maag in den mond opkwam, zonder dat ze de minſte melk voor voedzel gebruikte; zy genas daar na vry gelukkig. —— Maar, waarom 2, 3 of 4 ponden zuivere, zagte melk in den buik der Kraamvrouwen uitgeſtort, binnen 2, 3 of 4 dagen, zonder merklyke verſterving der ingewanden, den dood aanbrengt, laat ik gaarne anderen beoordeelen.

Meermalen ben ik van gedagten geweest, dat het ſchielyk afhalen der nageboorte, de daar op volgende ſterke Kraamvloed, en het niet wel onderſteunen van den ſlappen buik der Kraamvrouwen, eene aanleidende oorzaak tot het uitſtorten van melk in den buik geven kan, en misſchien is dit maar al te waar; —— maar, nadien deze Ziekte zomwylen in zommige jaren, plaatzen en ſteden vry algemeen onder de

de Kraamvrouwen heerscht, gelyk dit voor eenige jaren in Haarlem, en uit dit berigt gebleken is, zo schynt deze Ziekte veel van eene byzondere gesteldheid der lucht aftehangen; maar waartoe misschien de voorafgaande verzwakking en verlossing meer vatbaarheid verschaft. —— En misschien is dit ook de reden dat zwangere en zogende Vrouwen daar voor zeldzaam vatbaar zyn. —— Dit algemeen heerschen dezer Ziekte schynt ook gelegenheid gegeven te hebben, dat eenige dezelve besmettelyk hebben genoemd; —— anderen menen, dat ze om de zeven jaren wederom komt; —— dan, dit vereischt meer bewys.

Zeer zoude ik my verblyden, zo dit berigt flegts ter behoudenis van één éénige Lyderesse diende.

's Hertogenbosch,
den 15 November 1785.

UITTREKZEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN, IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX, MET DE SCHEPEN DE Resolution EN Discovery, OM ONTDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

(*Vervolg van bladz.* 635.)

Te *Norton Sound* het noodige verrigt hebbende, oordeelde Capitein COOK het hoogtyd deeze Noordlyke Gewesten te verlaaten, en na eene plaats te stevenen, waar hy, geduurende den Winter, zyn Volk eenige verversching kon bezorgen, en teffens voorraad opdoen. *Petropaulowska*, of de Haven van *St. Peter* en *St. Paul* in *Kamtschatka*, dagt hem de geschikte plaats niet om het noodige van 't een en ander voor zulk een aantal menschen te bezorgen. Hy hadt, daarenboven, andere redenen, om, ten deezen tyde, derwaards niet te trekken. De eerste, en van welke alle andere afhingen, was de groote wederzin welken hy hadt om zes of zeven maanden bedryfloos te leggen: 't geen een noodwendig gevolg was van het overwinteren in deeze Noordlyke Streeken. Geen plaats was binnen zyn bereik zo gunstig voor zyne oogmerken, als de

de *Sandwich Eilanden*. Derwaard besloot hy den koers te zetten, naa eerst zyn best gedaan te hebben om een haven te vinden aan het vaste land van *America*, Zuidwaards, waar hy zich verder van water kon voorzien.

Op den zeventienden van September, *Norton Sound* verlaatende, zag hy, in 't voortzeilen de Eilanden *Besborough*, *Stuart*, *Clerke*, *Gore*, *Pinnacle*. Dan noch op deeze, noch langs de kust, kon hy eene haven vinden, om den gewenschten voorraad van water in te neemen. —— Hier staat aan te merken, dat hy Zuidwaards van den hoek *Shallow Water*, zyns oordeels op 63° gelegen, geen land zag; zo dat van deeze Breedte en *Shoal Ness*, op de Breedte van 60°, de Kust geheel onbezogt is. Hy dagt dat dezelve alleen genaakbaar was voor boots of zeer kleine schepen; of, ten minsten, dat, indien 'er Kanaalen waren voor grooter Schepen, het lang zou aanloopen dezelve te vinden; en zy zeer digt aan de kust zouden moeten gezogt worden. De Zee vertoonde zich, van verre te zien, vol ondiepten, het water wankleurig en modderig, en was veel verscher dan op eenige plaats, waar zy laatst geankerd hadden. Hier uit leidde hy af, dat, in dit onbekende gedeelte een groote rivier zich in Zee ontlastte.

Eindelyk kwam hy, op den tweeden van October, weder op het Eiland *Oonelashka*, en voer in de Baay, bekend onder den naam van *Egoochshack*, tien mylen ten westen van de Haven *Samganoodha*, waar hy voorheen geankerd hadt; doch het water in de eerstgemelde Baay zeer diep vindende, was hy blyde die weder te verlaaten. De Inboorelingen, die 'er in menigte woonden, bezogten hem verscheide keeren, brengende gedroogde Salm en anderen Visch, dien zy ruilden voor Tabak.

Den derden October wierpen zy het anker in de Haven *Samganoodha*. De Timmerlieden herstelden een lek, in de *Resolution* gekomen, onder het zeilen van *Norton Sound*. De Kruiden, hier voorheen gevonden, waren nu meest in een zwakken staat; zo dat zy maar weinig baats hadden van de groote meenigte bessen, overal aan de Kust te vinden. Om egter zo veel van deeze nuttige verfrissing te bekomen, als mogelyk was, kreeg, by beurten, een derde van het Scheepsvolk verlof om ze te gaan opzoeken. Zy verschaften zich ook geen geringen voorraad van de Inwoonders. Deeze diende, benevens de andere gebruiklyke middelen, om de Scorbut, zo de beginzels dier kwaale op een der Schepen mogten gevonden worden,

ge-

geheel te geneezen. De Visfchery ftelde hun in ftaat om den voorraad van Scheepsfpyze-zeer te doen ftrekken. ——— .. Op dit Eiland, vondt COOK een *Rusfifche* Handelplaats. Veel beleefdheids beweezen zy elkander onderling. COOK kreeg 'er dienftige onderrigtingen; en gelegenheid om een Brief af te vaardigen aan de Heeren der Admiraliteit, (met een daar bygevoegde Kaart van de Noordfche Kusten door hem bezogt,) deeze zou in 't volgend Voorjaar gezonden worden aan den Majoor BHEM, Landvoogd van *Kamfchatka*, en door deezen den volgenden Winter na *Petersburg*.

COOK bleef tot den zes- en twintigften van October op *Oonalashka*, en geeft ons dit berigt van de *Rusfen*, daar zich onthoudende. Naa dat wy kennis kreegen aan de *Rusfen*, gingen eenigen onzer Heeren hun bezoeken. Zy hadden één Woonhuis en twee Pakhuizen. Behalven deeze *Rusfen* waren 'er eenige *Kamfchatdaalers* en Inwoonders, die den *Rusfen* als flaaven ten dienst ftonden. Eenige Ingezetenen, die van de *Rusfen* onafhangelyk fcheenen, woonden te dier zelfde plaatze. Die den *Rusfen* toebehoorden, waren alle Mannen, en worden, nog jong zynde, van de Ouderen afgenomen, of misfchien gekogt. Omtrent twintig waren 'er op dien tyd, die voor niet meer dan voor Kinderen konden aangemerkt worden. Zy woonen allen in 't zelfde huis, de *Rusfen* aan het oppereinde, de *Kamfchatdaalers* in 't middelfte gedeelte, en de Inboorelingen in het laager einde: hier is ook een groote kookplaats om de fpyze voor dit Gezin te bereiden, deeze beftaat voornaamlyk uit het geen de Zee oplevert, benevens eenige Wortelen, die in 't wilde groeijen, en besfen. Weinig verfchil is 'er tusfchen de fpyze van de tafel der eerften en der laatften, behalven 't geen door 't kooken 'er aan gedaan wordt; en de *Rusfen* bezitten de kunst om iet fmaaklyk te maaken. Ik heb Walvischvleesch van hunne toebereiding gegeeten, 't geen my vry wel beviel; van Salmkuit, fyn gemaakt en gebakken, bereiden zy een gebak, 't geen, des noods, voor brood kan gebruikt worden. Nu en dan mogen zy weezenlyk brood gebruiken; doch dit is een toevalletje van weelde. Indien wy het fap van besfen, 't geen zy over den maaltyd gebruiken, uitzonderen, hebben zy geen anderen drank dan enkel water; en 't fchynt zeer gelukkig voor hun dat zy geen fterker drank bezitten.

Gelyk het Eiland *Oonalashka* hun Voedzel verfchaft, zo voor-

voorziet het hun ook grootendeels van Kleeding. Deeze bestaat hoofdzaaklyk uit Beestenvellen, 't beste 't geen zy kunnen hebben. Het opperkleed is van gedaante als de rok onzer Voerlieden, en recht tot de knie. Behalven deeze, draagen zy een of twee onderrokken en een broek; een bonten muts, een paar laarzen, de zoolen en het bovenleder zyn van *Russisch* Leder; doch de schagten van sterke ingewanden van Dieren. Hunne twee Opperhoofden, ISMYLOFF en IVANOVITCH, droegen ieder een katoenen Kleed, en zy hadden, nevens eenige andere, zyden hembden. Dit waren, mogelyk, de eenige deelen hunner kleeding, hier niet vervaardigd. —— Men vindt *Russen*, op alle de Eilanden van eenig aanbelang, tusschen *Oonalashka* en *Kamschatka*, daar woonende om Pelteryen te verzamelen; Bever- en Otterhuiden zoeken zy voornaamlyk: ik hoorde hun nimmer na de huid van eenig ander Dier vraagen; schoon die van minder waarde ook een gedeelte uitmaaken van hunnen koophandel. Ik heb vergeeten te vraagen, hoe lang zy op *Oonalashka* gevestigd geweest waren: maar als men zal oordeelen uit de onderwerping der Inwoonderen, kan dit niet wel van eene laate dagtekening zyn (*). Allen die zich hier bevinden, worden, van tyd tot tyd, door anderen afgelost. De *Russen*, door ons ontmoet, waren op dit Eiland van *Okotsk* gekomen, in den Jaare MDCCLXXVI, en stonden in 't Jaar MDCCLXXXI weder te keeren, zo dat zy voor 't minst vier Jaaren, op dit Eiland, zullen blyven.

Naa dit Verslag van de *Russen*, die zich op het Eiland *Oonalashka* hebben nedergezet, zal het tyd worden om eenig berigt mede te deelen van de Inboorelingen. Volgens allen uiterlyk voorkomen zyn ze het vreedzaamste en onbeschadigendste Volk, 't geen ik immer ontmoette; en wat Eerlykheid betreft, kan het ten voorbeelde dienen aan het beschaafdste Volk op den geheelen Aardbodem. Doch uit het geen ik by hunne Nabuuren zag, met welken de *Russen* geene gemeenschap hebben, twyfel ik wel zeer of dit hunne oorspronglyke geaartheid was: en denk eerder dat het een gevolg is hunnes tegenwoordigen staats van Onderwerping. In de daad, indien sommigen onzer de *Russen* wel begreepen hebben in het geeven hunner naa-

rig-

(*) De *Russen* hebben in den Jaare 1762 op *Oonalashka* eerst beginnen te verkeeren. Zie COXE, *Russian Discoveries*, Ch. VIII. p. 80.

rigten, waren zy genoodzaakt geweest verscheide strenge voorbeelden te stellen eer zy de Inboorelingen tot eenige geregeldheid konden brengen (*). Wanneer zy, in den beginne, eenige gestrengheden pleegden, is de beste verschooning daar voor, dat ze de gelukkigste gevolgen te wege bragten, en dat tegenwoordig de grootste eensgezindheid heerscht tusschen de twee Volken.. De Inboorelingen hebben hunne eigene Opperhoofden op ieder Eiland, en schynen vryheid en eigendom ongestoord te bezitten. Of zy den *Russen* schattingschuldig zyn, dan niet, konden wy met geene zekerheid ontdekken; eenige reden deedt 'er zich op om te denken, dat zy het waren.

De *Oonalashkalers* zyn klein van gestalte, gedrongen, kort van hals, voorts welgevormd, zwartagtig, plomp van weezen, zwart van oogen, klein van baard, zy hebben lang recht hair; de Mannen draagen het loshangende, van vooren afgesneeden, de Vrouwen binden het in een knots zamen.——Van hunne Kleeding hebben wy, in 't voorbygaan, gewaagd. Beiderlei Kunne draagt het zelfde maakzel, het eenig verschil bestaat in de stoffe. De rok der Vrouwen is vervaardigd van Zeehondenhuiden, en die der Mannen van Vogelvellen, beider rokken hangen beneden de knie. Dit maakt de geheele kleederdragt der Vrouwen uit. Doch, over dien rok, draagen de Mannen een ander, gemaakt van 't ingewand van Dieren, tegen het water bestand; 'er is een kap aan, dien zy over 't hoofd trekken. Eenigen hunner hebben laarzen, en alleen eene soort van een langwerpig ronden gepunten kap van hout, met een holte om het hoofd in te bergen. Deeze kappen zyn geschilderd met groen en andere kleuren; aan den opperkant van den rand steeken de lange borstels van eenig Zeedier, waar aan glazen koraalen zyn gereegen, vooraan ziet men een of twee kleine beeldjes van been gemaakt.

Zy schilderen zich niet, doch de Vrouwen prikken het aangezigt eenigzins; Mannen en Vrouwen doorbooren de onderlip, en steeken stukjes been in de opening. Doch het is zo ongewoon op *Oonolashka* een Man met, als eene Vrouw zonder, dit cieraad te zien. Eenigen hegten koraalen aan de bovenlip, onder de neusgaten: allen hebben zy Oorcierzels.

Hun

(*) Zie de byzonderheden deezer Vyandlykheden, tusschen de *Russen* en de *Inboorelingen*, in COXES, *Russian Discoveries*, Ch. VIII. p. 80.

Hun Voedzel beſtaat uit visch, zeedieren, vogelen, wortelen en besſen, en zelfs uit zeewier. Zy droogen in den Zomer eene groote menigte visch, welken zy ten wintervoorraad in kleine hutten opleggen, en het is waarſchynlyk, dat zy wortelen en besſen, tot dien tyd van ſchaarsheid, verzamelen. Zy eeten meest alles rauw. Kooken en braaden is de eenige Kookkunst welke wy 'er zagen; het eerſte leerden zy naastdenkelyk van de *Rusſen*. Eenigen hebben kleine koperen ketels; die ze niet bezitten, maaken ze van een platten ſteen met randen van klei, niet ongelyk aan een vorm om iets in te gieten. Ik was 'er eens by tegenwoordig, dat het Opperhoofd van *Oonalashka* zyn middagmaal deedt met den kop van een evengevangen grooten Heilboth. Eer het Opperhoofd 'er iets van kreeg, aten twee zyner Bedienden de Kieuwen, zonder eenig ander toebereidzel dan het afveegen van het ſlym. Dit gedaan zynde, ſneedt 'er een den kop van den visch, nam dien na zee en ſpoelde denzelven uit, kwam 'er mede by het Opperhoofd, en zat by hem neder; nam eenig gras, waar op de kop lag, weg, en ſtrooide het overige voor het Opperhoofd. Hy nam eenige groote brokken visch van de kaakbeenderen, lag dezelve in 't bereik van zyne Grooten, die ze met zo veel greetigheid opaten als wy Oesters. Wanneer het Opperhoofd zyn genoegen hadt, werd het overige van den kop in ſtukken geſneeden, en aan de omſtanders gegeeven, die met hunne tanden den visch daar van afſcheurden en beenen knauwden als zo veele honden.

Naardemaal dit Volk zich niet ſchildert of beſmeert, zyn ze in hunne Perſoonen zo morsſig niet als de Volken, by welken dit in gewoonte is; doch zy zyn ruim zo luizig en morsſig in hunne Huizen. Hunne Bouworde is deeze: zy graaven in den grond een langwerpig vierkante put, de langte is zeldzaam meer dan vyftig en de breedte zelden meer dan twintig voeten; doch over 't algemeen zyn de afmeetingen kleinder. Boven deeze uitgraaving maaken zy een dak van hout, aan den zeekant opgeſpoeld. Dit dak is eerst met gras, voorts met aarde, bedekt; weshalven het uitwendig voorkomen van zulk een Huis zeer naar een mestvaalt gelykt. In 't midden van het dak, na elk end toe, is eene vierkante opening gelaaten, waar door het licht inkomt, ééne der openingen dient alleen tot dat einde, de andere is daarbenevens geſchikt om in en uit te gaan, door middel van een ladder, of liever een

 ſtaak

et daar in uitgehakte holten om by op en neder
nen. In zommige Huizen is beneden nog eene an-
gang, doch dit is niet algemeen. Rondsom de zy-
aan de einden van deeze Wooningen, hebben de
en, (want 'er woonen verscheide Familien zamen
een onderaardsch verblyf,) hunne afgezonderde
t, waar in zy gaan slaapen en zitten te werken,
banken, maar in een holte uitgegraaven langs den
ant der Wooning, en bedekt met matten, weshal-
gedeelte vry zuiver gehouden wordt. Maar met
ldelste gedeelte voor alle de Familien geschikt, is
eel anders gesteld: want, schoon het bedekt is met
d gras, dient het ter werpplaats van allerlei vui-
welker stank niet verbeterd of weggenomen wordt
versche huiden of leder, daar geduurig opgestapeld.
n boven het gegraaven afschutzel, zyn de weinige
n, welke zy bezitten, geplaatst: bestaande in klee-
matten en huiden.

Huisraad der *Oonalashkalers* bestaat in nappen,
, kannen en gevlogte manden, en zomtyds een
ie ketel of pot. Alle deeze gereedschappen zyn vry
naakt en welgevormd, nogthans zagen wy by hun
ndere Gereedschappen dan een Mes, en nog een
g van een stuk plat yzer, gelyk een beitel, gezet in
m houten handvatzel. Dit waren de eenige yzeren
gen, die wy zagen. Want schoon de *Russen* onder
onen, vonden wy, dat zy minder van dit Metaal
dan andere Stammen op het Vasteland van *Ameri-*
misschien de *Russen* nooit gezien of met dezelven
de minste gemeenschap gehad hadden. Misschien
en zy voor eenige Koraalen, Tabak en Snuif, alles
bespaaren. Weinigen zo eenigen, onder hun, die
ken, tabak kauwen of snuiven; deeze weelde is, ge-
m om ze arm te houden.

heenen om geen meer Yzers te wenschen, of eeni-
re werktuigen te ontbreeken, behalven Naalden om
naaijen; hunne eigene waren van been. Met deeze
zy niet alleen de bekleedzels hunner Canoes, en
Kleederen, maar borduuren 'er ook mede. In stede
aden, bedienen zy zich van zenuwen, die zy ver-
n tot die dikte, welke ieder soort van werk vordert.
ywerk wordt alles verrigt door de Vrouwen. Zy
ederschoonmaaksters, Canoebouwsters en Bekleed-
aut de Mannen maaken, waarschynlyk, het Houtwerk,
over

over 't welk de vellen getrokken worden, gereed. Matten en Korven vervaardigen zy van gras, en deeze zyn vry fraay en sterk. In de daad 'er heerscht eene netheid en volmaaktheid in dit werk, die toonen dat het hun noch aan verstand, noch aan vlyt, ontbreekt.

In geen hunner Huizen zag ik eene Vuurplaat. Dezelve worden zo wel verlicht als verwarmd door Lampen, die zeer eenvoudig zyn, dan egter zeer goed aan het oogmerk beantwoorden. Ze zyn gemaakt van een vlakken steen, aan den eenen kant als een schotel uitgehold, en omtrent van die grootte of grooter. In het uitgeholde gedeelte doen zy traan, met gedroogd gras 't welk tot een lemmet verstrekt. Beide Mannen en Vrouwen, warmen hunne lichaamen dikwyls over een deezer Lampen, door die tusschen de beenen onder hunne kleederen te zetten, en 'er eenige minuuten over te zitten.

Vuur verwekken zy door slaan of wryven; het eerste door twee steenen tegen elkander te slaan, waar van de een voor af met zwavel welbestreeken is; het tweede door twee stokken houts, het eene een stok van omtrent achttien duimen lang, en het ander een vlak stuk houts; het gepunte einde van den stok zetten zy op den plank, draaijen het rond als een drilboor, en veroorzaaken vuur in weinig minuuten. ——— Deeze laatste wyze van vuurmaaken is algemeen in veele deelen der wereld. Zy grypt stand by deeze *Oonalashkalers*, by de *Kamtschatkaers*, by de *Groenlanders*, by de *Braziliaanen*, by de *Otaheiters*, by de *Nieuwhollanders*, en waarschynlyk by veele andere Volken. Eenige Geleerden hebben, uit deeze gewoonte, een bewys willen haalen, om te betoogen, dat dit en dat Volk van dezelfde herkomst is; doch toevallige overeenkomsten, in eenige weinige byzonderheden, kunnen zulk een besluit niet wettigen; ook zal de strydigheid of in zeden of in gebruiken, tusschen twee Volken geen bewys opleveren, dat ze van verschillende herkomst zyn.

Niets, 't welk na een verdeedigend of aanvallend Kryg-tuig geleek, vonden wy by de Inboorelingen van *Oonalashka*. Wy kunnen niet veronderstellen, dat de *Russen* dit Volk in dien verdeedigloozen staat vonden; 't is veel waarschynlyker, dat zy 't zelve, te hunner eigene veiligheid, ontwapenden. Staatkundige beweegredenen kunnen ook de *Russen* hebben aangezet om deezen Eilanderen het gebruik van groote Canoes niet toe te staan: want het valt moeilyk te gelooven, dat zy oorspronglyk geene zo-

danige Canoes zouden gehad hebben, als wy aantroffen by alle hunne Nabuuren. Nogthans zagen wy hier flegts één of twee van dit grooter flag van Vaartuigen den *Rusfen* toebehoorende. De Canoes, door de Inboorelingen gebruikt, waren de kleinfte, welke wy op de *Americaanfche* Kust gezien hadden: fchoon op dezelfde wyze gebouwd met een klein verfchil in de zamenftelling. Tot het roeijen hunner Canoes, bedienen zy zich van een riem aan beide einden met een blad, deeze houden zy met beide handen in 't midden vast, flaan geregeld nu met het eene dan met het andere blad in 't water. Hier door wordt de Canoe zeer fnel voortgedreeven, in eene richting zo recht als een lyn getrokken kan worden. Van *Egoochfhak* na *Samgnoodha* zeilende, hielden twee Canoes ons Schip by, fchoon het met die fnelheid voortliep, dat wy zeven Engelfche Mylen in één uur afzeilden.

Het Visch- en Jaaggereedfchap der *Oonalashkalers* verfchilt zeer weinig by dat de *Groenlanders* gebruiken, door CRANTZ zeer uitvoerig en wel befchreeven. Wat de Visfchen in deeze Zeeën betreft, *Heilboth* en *Salm* fchynen 'er overvloedigst, en van dezelve leeven de Bewoonders deezer Eilanden grootendeels: ten minften deeze zyn de eenigfte foorten van Visch, uitgenomen een weinig Kabbeljaauw, die wy tot wintervoorraad opgelegd vonden. Noordlyker dan 60° is de zee eenigermaate onvoorzien van kleine Visfchen van allerlei foort; doch dan zyn de Walvisfchen des te overvloediger.

Zeehonden, en dit geheele geflacht van Zeedieren, zyn hier zo veelvuldig niet als in veele andere Zeeën. Dit kan ook niemand vreemd dunken; naardemaal 'er nauwlyks een ftreek is op de wederzydfche Kusten, en nauwlyks een Eiland tusfchen dezelve gelegen, of 'er worden Inwoonders gevonden, die op deeze Dieren jagt maaken om ze tot fpyze en kleeding te gebruiken. Zee-paarden ontmoet men in grooten getale aan het Ys; en de Zee-otter wordt, zo ik geloof, alleen in deeze Zeeën gezien. Zomwylen kreegen wy in 't oog een Dier van kop als een Zeehond, en dat blies op de wyze der Walvisfchen. 't Was grooter dan een Zeehond, wit van kleur, met eenige donkere plekken: waarfchynlyk was dit de Zeekoe of *Manati*.

My dunkt dat ik vrylyk mag beweeren, dat Zee- en Watervogels nergens in zulk een aantal en, in zulk eene verfcheidenheid, zyn, als in de Noordlykfte gedeelten van den *Atlantifchen Oceaan*. Hier zyn 'er nogthans eenige, die

die het my niet voorstaat ergens elders ontmóet te hebben, inzonderheid de *Alca Monochrou*, van STELLER, en een zwarte en witte Endvogel, die my voorkwam te verschillen van den *Steen-Eend*, door KRASHENINIKOFF beschreeven (*). Alle de andere Vogels, door ons gezien, zyn door deezen Heer vermeld, uitgenomen eenige, die digter by het Ys ons voorkwamen, en de meeste deezer, zo niet allen, zyn geboekt door MARTIN, in zyne *Reize na Groenland*. 't Is eenigermaate zeldzaam, dat de Penguins, zo veelvuldig in veele Oorden der Wereld, niet gevonden worden in deeze Zee. De Albatrosfen zyn 'er zo schaars, dat ik daar uit besluiten moest, dat die Lugtsgesteltenis deezen Vogelen niet geleek.

De weinige Land-vogels, ons voorgekomen, zyn dezelfde als de *Europische*: doch, dewyl onze omzwervingen zich geheel aan de Zeekust bepaalden, is het niet te wagten, dat wy veel konden ontdekken van de Dieren of Gewasfen des Lands. Weinig Insecten zyn 'er, behalven Vliegen; van het Kruipend Gedierte zag ik 'er geen dan Haagdisfen. 'Er zyn geen Harten op *Oonalashka*, noch op een deezer Eilanden. Zy hebben geene Huisdieren, geen Honden zelfs: Vosfen en Weezels waren de eenige Viervoetige Dieren, welke ons oog zag; doch zy verhaalden ons dat zy ook Haazen hadden, en de *Marmottas*, door KRASHENINIKOFF vermeld. 't Is uit dit alles op te maaken, dat de Zee en de Rivieren den Inwoonderen den meesten Voorraad des leevens opleveren. Zy zyn aan de Zee ook verschuldigd al het hout waar van zy hunne Huizen bouwen en andere noodwendigheden vervaardigen: want geen stam groeit 'er op deeze Eilanden, noch op de bygelegen Kust des Vastenlands.

De Geleerden verhaalen ons, dat de zaaden der Planten en Gewasfen, door verscheide middelen, van het eene gedeelte der Wereld in het ander gebragt zyn, zelfs op de Eilanden in 't midden der groote Oceaanen, en verafgescheiden van eenig Vastland. Hoe komt het by, dat 'er geene Boomen groeijen in dit gedeelte des Vastenlands van *America*, noch op de Eilanden, daar digt by gelegen? Zy zyn zeker zo wel gelegen om Zaaden te ontvangen, langs alle die onderscheidene wegen, van welke ik gehoord heb, als eenige van die Kusten, welke overvloed van houtgewas hebben. Kan de Natuur aan sommige gronden het ver-

(*) KRASHENINIKOFF, *History of Kamschatka*, p. 160.

vermogen niet geweigerd hebben , om Boomen te doen groeijen, zonder behulp der Kunst? ——— Wat het hout betreft, 't geen op deeze Eilanden aanspoelt, ik twyfel niet in 't minste of 't zelve komt uit *America*. Want, schoon 'er geen hout op de nabuurige Vaste-Kust moge groeijen, genoeg kan 'er wassen dieper landwaard in, die, met de watervloeden in de Lente ontworteld, weggespoeld en in Zee gedreeven worden. Niet weinig kan 'er ook aankomen van boomryke Kusten, schoon op grooten afstand gelegen.

De Inboorelingen van *Oonalashka* begraaven hunne Dooden op de toppen van heuvelen, en rechten een hoogte by het Graf op. Eene wandeling op het Eiland doende, wees een der Inboorelingen, die my vergezelden, verscheide dier verzamelplaatzen der Afgestorvenen aan. Een derzelven, aan de zyden des wegs van de Haven na het Dorp, was bezet met een hoop steenen. Men merkte op, dat een ieder, die 'er voorby ging, 'er een steen aan toevoegde. Ik zag in het land verscheide steenen hoogten, die door kunst gemaakt scheenen. Veele hadden het voorkomen eener hooge oudheid.

Welke de denkbeelden der *Oonalashkalers* zyn wegens de Godheid en een Toekomenden Staat, weet ik niet: even onbedreeven ben ik ten aanziene hunner Uitspanningen; niets heb ik gezien, dat my tot een van beide deeze stukken eenig licht kon geeven.

Op Maandag, den zes- en twintigsten van October, stak Capitein COOK, van dit Eiland, in Zee. Zyn oogmerk was na de *Sandwich Eilanden* te stevenen, daar eenige der Wintermaanden door te brengen, en dan na *Kamtschatka* te zeilen, om 'er den volgenden Zomer, met het midden van Mey, te weezen. Den zes- en twintigste November ontdekte hy *Mowee*, en op den dertigste *Owhyhee*, twee der *Sandwich Eilanden*. Tusschen deeze Eilanden in zeilende, dreeven zy handel met de Inboorelingen van *Owhyhee*, om leevensmiddelen. Ik had nimmer, schryft Capitein COOK, een gedrag zo vry van agterhoudenheid en agterdogt, in myn handel met eenige wilde Stammen ontmoet, als by het Volk van dit Eiland. 't Was by hun zeer gebruiklyk, de onderscheide waaren, welke zy ter ruiling aanboden, in het Schip te laaten overneemen, vervolgens kwamen zy zelve aan boord, en deeden de ruiling op het halfdek. Het Volk van *Otaheite* stelde, zelfs naa onze herhaalde bezoeken, zo veel vertrouwen niet op ons. Ik moet hier uit opmaaken, dat de Inwoonders van *Owhyhee*, opregter moeten

wee-

weezen in hunne handelingen met elkander dan die van *Otaheite:* want, indien zy onderling niet ter goeder trouw te werk gingen, zy zouden zo gereed niet weezen om vreemden te vertrouwen. Te hunner eere moet ik ook aanmerken, dat zy geen eene enkele reis ons in de ruilingen poogden te bedriegen, of eenig diefſtal te pleegen. Zy verſtaan den handel zo goed als eenig Volk, en ſcheenen klaarlyk de reden te bevroeden van ons zeilen langs de Kust: want, ſchoon zy overvloed van Leevensmiddelen aanvoerden, hielden zy den prys ſtaande, en, liever dan ze af te ſtaan voor minder dan zy ze waardig keurden, zouden zy ze weder na ſtrand gevoerd hebben.

Eene voorraad van Zuikerriet gekreegen, en, by de proeve, eenige weinige dagen te vooren bevonden hebbende, dat een ſterk afkookzel daar van zeer drinkbaar Bier opleverde, beval ik meer van 't zelve te brouwen, ten onzen algemeenen gebruike. Doch, wanneer het vat was opgeſtooken, wilde geen een van myn Scheepsvolk het zelfs proeven. Maar, dewyl ik, deezen Drank bereidende, geen ander oogmerk had dan om onze ſterke Dranken te beſpaaren tot wy weder in kouder lugtſtreek kwamen, gaf ik my geene moeite, om, door gezagbetoon of overreeding, tot het drinken te dwingen; weetende dat 'er geen vrees voor Scorbut was, zo lang wy een grooten overvloed van andere kruiden konden krygen. Dan, ten einde ik in myne bedoelingen niet mogt te leurgeſteld worden, gaf ik last dat 'er geen ſterke Drank op een der Schepen zou worden uitgedeeld. Ik zelve, en de Officiers, bleeven dit *Zuikerriet Bier* by aanhoudenheid gebruiken, als wy het noodige om het te brouwen konden bekomen. Een weinig Hops, 't geen wy aan boord hadden, verbeterde het zeer. Het hadt den ſmaak van versch Bier; en 'er viel geen twyfel aan of het was gezond; myn bedagtloos Scheepsvolk bleef, egter, beweeren, dat het hunne gezondheid benadeelde. Zy hadden geen beter reden om een beſluit ſtaande te houden, 't geen zy namen in *King Georges Sound*, om het *Spruit-Bier*, daar gebrouwen, niet te drinken: doch zy volvoerden hun oogmerk niet om te wederſtreeven, door een onkundige weigering, 't geen ik, ten hunnen beste, had uitgedagt. Elke nieuwigheid, welke het ook zyn moge, aan Scheepsboord, hoe zeer dezelve ten nutte der Scheepslieden ſtrekke, zal zeker hunne afkeuring ontmoeten. De Soup, en de Zuurkool, welke ik hun liet voorzetten, werden, in 't eerst, gewraakt en verwor-

 pen,

pen, als eeten voor geen Menfchen gefchikt. Weinig Scheepsbevelhebbers hebben, op hunne Schepen, meer nieuwigheden, als nuttige verfcheidenheden van fpys en drank, ingevoerd, dan ik. Weinig Scheepsbevelhebbers hadden dezelfde gelegenheden om die proeven te neemen, of vonden zich in de noodzaaklykheid om ze te onderftaan. Nogthans heb ik, aan de veelvuldige kleine afwykingen van de vastgeftelde gebruiklykheden, in eene groote maate, moeten toefchryven en dankweeten, dat ik myn Scheepsvolk, over 't algemeen, bewaard heb voor die fchriklyke kwaal, welke misfchien meer onzer Zeelieden heeft weggerukt op hunne vreedzaame reizen, dan 'er vielen door de hand des Vyands in Krygstochten (*).

Veele dagen werden 'er gefleeten in het zeilen langs de Kust, om boven *Owhyhee* te komen, en een goede ankerplaats te vinden. Op zekeren tyd omftuwden de Canoes onze Schepen, zy waren vol Varkens en Vrouwen. Capitein COOK bemerkte dat de laatstgemelde niet van boord konden gehouden worden; geen Vrouwen zag hy ooit onbefchaamder: het bleek ten allerduidelykfte, dat zy de Schepen met geen ander oogmerk bezogten, dan om haare perfoonen ten beste te geeven. Eindelyk ontdekten wy, op den zestienden January MDCCLXXIX, een Baay, waar in Capitein COOK, naa dezelve te hebben laaten onderzoeken, de Schepen deedt inzeilen. By het vallen van den avond, ging het meerendeel der Inboorelingen na land; doch veele verzogten aan boord te mogen flaapen. Nieuwsgierigheid was de eenige beweegreden niet, althans by zommigen: want den volgenden morgen werden 'er verfcheide dingen vermist; waar uit een befluit volgde, om voortaan zo veelen aan boord niet te laaten vernagten. — Op den zeventienden ankerden de Schepen in de gemelde Baay, door de Inboorelingen *Karakaoa* geheeten. Veele Inboorelingen kwamen, van tyd tot tyd, aan boord, en de Schepen waren omringd door eene menigte Canoes. Op

(*) Wy vinden deeze voorzorgen van Cap. COOK zeer onopgefmukt befchreeven, door den meermaals aangehaalden H. ZIMMERMAN, een Tochtgenoot: die van de *Soup*, de *Zuurkool*, de *Bieren* van een nieuw Brouwzel, zeer gunftig fpreekt, en COOK ontheft van den blaam, als of hy, door het befpaaren van den Brandewyn, zyn voordeel zogt; geloovende dat dit Bier een voornaame oorzaak van het behouden der gezondheid was, bl. 103. 104.

Op myne reize had ik nergens zulk een aantal Menschen op ééne plaats vergaderd gezien. Want, behalven die in de Canoes tot ons kwamen, was de geheele oever bedekt met toekykers, en veele honderden zwommen, als schoolen Visch, rondsom de Schepen. Wy konden niet nalaaten zeer getroffen te zyn door de zonderlingheid van dit tooneel, en misschien bevonden 'er zich slegts weinigen aan boord, die zich beklaagden, dat het ons mislukt was jongstleden Zomer, Noordom, den weg na huis te vinden. Aan deeze teleurstelling hadden wy dank te weeten, dat wy de *Sandwich Eilanden* weder mogten bezoeken, en onze Reis verryken met eene ontdekking, die, schoon de laatste, in veele opzigten, de gewigtigste scheen, tot hier toe door de *Europeaanen* gedaan, in de wyde uitgestrektheid des Stillen Oceaans (*).

(*) Hier mede eindigt het Dagverhaal van Capitein COOK, 't welk de twee eerste Deelen van dit kostbaar Werk beslaat. De overige verrigtingen, op deeze Reize, werden te boek gesteld door Capitein KING, en vullen een derde Deel. waar van wy desgelyks den voornaamen Inhoud onzen Leezeren hoopen mede te deelen.

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, DECEMBER, 1785.

Dag	Bar:	Th:	Wind.		
	28. 8-4	38	N t W	6	wolkig
	— 10-3	44	N W	4.2	———
	— 11-0	33	———	2	o. helder
	— 10-0	36½	Z W	4	donker z. betr.
	— 7-5	40½	———	10	——— sneeuw
	— 5-0	37	———	12	———
	— 4-3	37	———	6	——— 9 u. zw. R.
	— 4-3	44½	———	8.10	zw. R.
	— 5-0	42	ZZW	8	R.
	— 4-8	39½	Z	6	R.
	* 4-0	43	ZW	4	donker R.
	— 5-0	42	———	2	———
	— 8-2	40	NNW	0	zw. wolken dampig
	— 11-3	44½	———	2	R. donker
	29. 0-6	38	———	2	o. helder z. betr.
	— 0-8	37	Z	5	donker
	— 0-0	41½	Z t O	8	———
	28. 11-0	39	———	12	———
	— 9-5	40½	———	8	———
	— 9-8	47*	———	8	z. betr.
	— 11-8	39½	Z	6	———
	29. 0-3	35	Z t W	4	o. helder
	— 0-0	41½	ZZW	3	helder
	28. 11-0	33	Z	2	——— nev. donker
	— 9-0	37	Z O	0	donker nevelig
	— 8-5	41½	———	4	———
	— 10-2	38	———	4	R. donker
	29. 0-0	35	O	6	donker
	— 0-2	36	———	8	———
	— 0-0	32½	———	8	———
	28. 11-2	32	———	9	———
	— 10-4	33	———	10	z. betr. iets sn.
	— 10-0	31	———	7	donker
	— 9-0	32½	O t Z	6	———
	— 8-5	35½	OZO	4	———
	— 8-1	32	Z O	3	o. helder
	— 9-0	36	Z t O	3	———
	— 9-8	43½	———	3	iets R. z. betr.
	— 11-0	42½	Z	4	betr. o. helder
	29. 0-0	37½	———	2	z. betr.
	— 0-5	45½	ZZW	4	———
	— 1-6	42	Z W	2	———
	— 2-7	35	———	1	zw. mist
	— 3-2	39	———	1	——— nat
	— 3-1	38	———	2	natte mist donker
	— 3-0	37	Z O	1	zw. mist
	— 2-8	38½	O	4	mist
	— 2-5	37½	———	4	——— donker
17	29. 2-6	35	O	5	donker
	— 2-6	36½	O t N	6	———
	— 2-5	34	———	6	———
18	— 3-0	33	O	4	sn. donker
	— 3-3	33½	ONO	4	donker
	— 3-8	32½	———	3	———
19	* — 4-0	32	———	3	———
	— 3-7	35	Stil		———
	— 3-1	32½	Z	0	———
20	— 2-5	32½	Z O	1	———
	— 1-9	34½	———	1	——— damp.
	— 2-1	32½	———	0	———
21	— 2-5	33	Z t W	0	———
	— 2-5	36½	Z W	1	z. betr. mistig
	— 2-4	33	———	1	donker ———
22	— 2-5	33	——— o NO	6	——— ——— sn.
	— 2-6	32½	O	4	——— o. helder
	— 3-0	28	O t Z	2	wolkig donker
23	— 2-5	29½	O	4	sn. z. betr.
	— 1-3	28½	———	5	o. helder
	— 0-2	28	———	0	donker
24	28. 11-5	21	———	6	———
	— 10-5	24	———	8	———
	— 10-1	22	———	10	iets sn. donker
25	— 8-5	21½	———	7	sneeuw
	— 8-5	26	———	3	donker sn.
	— 9-0	25½	———	0	———
26	— 11-0	17	Z O	4	helder z. betr.
	29. 0-4	29	O t Z	2.0	———
	— 1-2	22½	O	6	betr. donker
27	— 1-7	27½	———	6	donker
	— 1-0	29½	———	6	——— iets sn.
	— 0-5	28½	———	5	———
28	28. 11-5	27½	N O 2 N	2	——— iets sn. damp.
	— 10-8	32½	N o Z	0	——— mistig
	— 10-2	29	N t O	0	betr. helder
29	— 9-8	23	N	0	helder nevel
	— 9-5	31	N t O	1	——— damp.
	— 9-2	19½	N O	0	———
30	— 8-8	15	O t N	2	———
	— 8-5	21½	———	2	———
	— 8-0	13½	N O	1	———
31	— 8-0	11½	———	0	——— nevel. betr.
	— 7-9	19	O	2	z. betr. 4 u zw. nev.
	— 8-2	9½*	———	0	helder 10 u. ———
	28. 11 $\frac{20}{90}$	33 $\frac{4}{90}$		3 $\frac{9}{10}$	

den 8 's av. 11 u. 34.
22 's mo. 9 u. 34. 's av. 11½ u. 30
23 's av. 7 u. 26½.

Th. 's mo. $31\frac{16}{31}$
's mid. $35\frac{23}{31}$
's av. $31\frac{27}{31}$

BLADWYZER

DER

VOORNAAMSTE BYZONDERHEDEN,

In het Tweede Stuk des Zevenden Deels.

Van

Ver-

BERIGT

VOOR DEN

BINDER.

De Chemische *Figuur* te plaatsen, tegen over bl. 212.

BERICHT

VAN DE BOEKHANDELAAREN,

ELWE EN LANGEVELD,

TE AMSTELDAM,

Wegens de uitgaave van een

POMOLOGIA;

OF,

Beschrijving en Afbeeldingen van Appelen en Peeren;

FRUCTOLOGIA;

OF,

Beschrijving der Vruchtboomen en Vruchten; en

DENDROLOGIA;

OF,

Beschrijving der Plantagiegewassen:

DOOR

JOHANN HERMANN KNOOP:

Folio formaat, versierd met 39 keurlijk in 't koper gebragte Plaaten, waarop 213 verschillende soorten van fruiten, allen naar 't leven gekleurd: in een halve eng. band, voor den verminderden Prijs van *f* 12, in plaats van *f* 40.

Die den mensch in deszelfs ongedwongene verrichtingen raadpleegt, zal bevinden dat de voordbrengzels der natuur, altoos bekwaam zijn, zijne aandacht te bepaalen, en zijne neigingen tot zig te trekken: er is zo iets overeenkomstigs tusschen de natuur en den oorspronglijken staat van zijn hart; de werken der natuur hebben iets volmaakts, dat hem lokt, dat hem voldoet, zelfs schoon hij niet geoefend genoeg zij om dat volmaakte te zien; 't is als of het onmiddelijk op zijne ziel werkt —— de ondervinding bewijst zulks overtuigende: noch naauwlijks schiet

de aangenaame lentezon haare koesterende straalen op het aardrijk neder; nog naauwlijks is het goudgeel crocusje met zijne geslotene blaadjes door de smeltende sneeuw heengeboord, om den mensch een alleraangenaamst, een natuurlijk lachje toetewerpen; nog naauwlijks beginnen zig eenige berstende botten, en nog niet ontrolde blaadjes, aan de nieuw bezielde telgjes te vertoonen, of de mensch gaat uit, om een aanschouwer van die verrukkelijke tooneelen te weezen, en nooit wordt hij het zomer - buitenleven moede; zelfs het onvernuftigste mensch, het mensch van welk men naauwlijks durft zeggen dat hij denkt; wandelt, als met ingespannen aandacht onder het ruischend geboomte; *zijn oog* schijnt zig te verlustigen in al het aangenaame dat de natuur *hem* van rondsomme aanbiedt; hij ontmoet een bloemtje, staat stil, tuurt op hetzelve, als verlustigde zijne ziel zig met de heerlijkste wijsgeerige bespiegelingen —— evenwel durft men van dien wandelaar naauwlijks zeggen dat hij denkt —— maar er is iets overeenkomstigs tusschen de natuur en den oorspronglijken staat van zijn hart; dat lokt hem, dat doet hem stil staan, dat voldoet hem; 't volmaakte der natuur werkt, als buiten zijn weeten, op zijne ziel, en hij weet van het stille genoegen dat hij smaakt, geene andere reden te geeven, als deeze algemeene, *ik ben gaarne buiten*.

Is niet de liefhebberij voor de bloemen (zo als men het noemt) algemeen? voor de armlijkste woningen, woningen die naauwlijks genaakbaar zijn voor lucht en licht, vindt men tog nog een bloemtje, al zij het dan maar een eenvoudig maagdelieveplantje, of welig goudsbloemtje —— nooit is het armoedje zo gering, of men heeft tog nog wel eenige penningskens overig voor een tuintje van naauwlijks een voet in den omtrek —— de kinderen zelfs zijn verzot op bloemen, en zullen elkander de schoonste betwisten: onvermoeid zijn zij, wanneer het op 't plukken van bloemtjes aankomt; met één woord, alle menschen vinden genoegen in de werken der natuur.

Deeze aanmerkingen ten grondslage neemende, durven de Uitgeevers deezes, zig vleien de goedkeuring hunner Landgenooten te zullen wegdraagen, met de aanbieding van het werk, in het hoofd van dit bericht ten vollen vermeld: in dat uitmuntend werk vindt men gantsche boomgaarden van appelen en peeren, de aanlokkelijkste rijen en saisoenverschuivende kassen met fijne vruchten, en de verrukkelijkste alléen, plantaadjen, en boschjes —— de Hovenier, de Hofmeester, en de Confiturier; de beminnaars van tuinen en kweekhoven; de beminnaars van smaaklijke, van kenrige en zelfs zeldzaame deserten, ontmoeten in dit werk een handboek, een schatkamer van noodige en nuttige zaaken; en de Huismoeder, eene handleiding om haare dischgenooten op het smaaklijkst te vergasten, en in 'thoekje van den haart op allerleie zomervruchten te onthaalen; een beknopt verslag van den inhoud des werks, zal

B E R I C H T.

overtuigende doen zien, dat dit meesterstuk van oefening, van ondervinding en vernuft, voor veelen noodig, en voor allen vermaaklijk is.

P O M O L O G I A.

Dit gedeelte des werks bevat de beschrijving van de volgende uitgeleezene appelen, als de,

Witte Kruidappel, *Zomer Calville*, *Engelsche Carolyn*, *Roode zomer Calville*, *Zomer Citroenappel*, *Rode Jopen*, *Zomer kroon*, *Roosappel*, *Framboosappel*, *Peerzoete*, *Witte zoete zilverling*, *Herfst bloemzoete*, *Zoete Dolphyn*, *Doeke Martensappel*, *Zomer Parmain*, *Roode Herfst striepeling*, *Zoete Holaart*. *Zijden Hemmetje*, *Suikerappel*, *Zwaanappel*, *Prinsesappel*, *Roode Gulderling*, *Zomer Erveling*, *Witte bloemzoete*, *Roode Herfst Calville*, *Juffers kruidling*, *Zomer Paradijsappel*, *Kruisappel*. *Dantziger kantappel*, *Fransche Gulderling*, *Vrouwtjes appel*, *Pomme douce*, *Zoete Ribbert*, *Enkelde Griet*, *Eierappel*,

Pomme Rose, *Witte platte appel*, *Brandappel*, *Roode zoete Jopen*, *Bloemzuur*. *Heerenappel*, *Zomer striepeling*, *Zoete Erveling*, *Zoete Zonappel*, *Zoete Robbert*, *Winter striepeling*, *Witte zoete jopen*, *Graauwe Rabau*, *Blanke pepping*, *Princesse noble*, *Graauwe pepping*, *Dubb. zoete gulderling*, *Enkelde gulderling*, *Kantjesappel*, *Graauwe Holzoete*, *Dubb. graauwe gulderl.* *Winter Bloemzoete*, *Roode kroon, of Angt*, *Zoete kroon*. *Roode Wynappel*, *Bellefleur*, *Witte Reinet*, *Geele zoete zilverling*, *Oranjeappel*, *Groene reinet*, *Zoete Courtpendu*, *Bruindeling*, *Wildjesappel*, *Graauwe reinet*, *Remette non pareil*,

Reinette france, *Geele reinet*, *Reinette d'aizema*, *Rainet van zorgvlied*, *Winter Citroenappel*, *Anys- of Venkel-appel*, *Goud-pepping*, *Borsdorffer appel*, *Nelguin*, *Charakterappel*, *Goud-Reinet*, *Reinette de Montbron*, *Courtpendu rouge*, *Krappekruin*. *Zoete veentje*, *Angelierappel*, *Passe pomme*, *Winter parmain-pepp.* *Wijker pepping*, *Roode winter Calville*, *Roomsche griet*, *Witte Ribling*, *Paaschappel*, *Witte winter Calville*, *Dubbelde roode winter paradysappel*, *Zoete geele reinet*, *Parmain Roiaal*, *Pomme d'apis*, *Winter erveling*, *Dubbelde gulderling*, *Spaansche gulderling*, *Zoete graauwe reinet*, *Enkhuizer aagtje*,

De beschrijving daarvan geeft niet alleenlijk onderrichting van de appelen zelven, van hunne gedaante, eigenschappen en gebruiken, 't zij voor de tafel of voor de keuken; maar ook, ten dienste der Hoveniers, van de boomen waaraan zij groeien; hoe die gesnoeid, en behandeld moeten worden; welken grond zij vereisschen, en van welken aart de boom is.

Voords is het gemelde tal van meer dan honderd appelen, op twaalf uitslaande vels plaaten, zeer kunstig in 't koper gebragt, in

hunne natuurlijke grootte afgebeeld, en naar het leven gekleurd. — Aangaande dit kleuren, zo van deeze als van alle de overige Platen, in dit werk voorkomende, kunnen de uitgeevers verzekeren, dat zij daaraan geene kosten gespaard hebben, schoon dezelven boven verwachting hoog geloopen zijn; waarvoor zij echter ook het genoegen hebben, dat de nog voorhanden zijnde exemplaaren die bij hen gekleurd zijn, de voorigen, bij de Boekhandelaars FERWERDA en TRESLING, te *Leeuwarden*, gedebiteerd, oneindig ver overtreffen; en, daar die byna overal van de natuur afwyken, dat deezen daarmede volmaakt overëenkomen: zeker voornaam Hoogleeraar aan een der Nederlandsche Hooge Schoolen, heeft zig wel willen verledigen het opzicht over dit gedeelte der uitgave van dit kostbaare werk op zig te neemen, waarvoor zy zyn Ed. by deezen nogmaals hartlyk dankzeggen.

Aangaande de peeren en derzelver boomen zy in alles het zelfde gezegd: dezelven worden vertoond op agt platen, en zijn deezen: de

Vroege Suikery,
Kortsteelige Suikery,
Graauwe Suikerij,
Roode wangetje,
St. Magdalena,
Goudpeer,
Poire Madam,
Mooie neeltje,
Gros Oignonnet,
Ananaspeer,
Muscadelpeer,
Meloenpeer,
Herfst Suikerij,
Sappige groentje,
Grand Bretagne,
Bergamot suisse ronde,
Vermillioen,
Bergamot Crassane,
Hallemine bonne,
Beurré blanc,
Herfst bon-chretien,
Missere Jean,
Dubbelde Rietpeer,
Robine,
Orange Musqué,
Rouselet,
Fransche Caneel,
Tysjespeer,
Eierpeer,
Kalmerpeer,
Diamantpeer,
Calbas musqué,
Bergamot suisse longue,
Engelsche koning,
Zonder zieltjes,
Bon Chretien d'eté,
Poire sans peau,
Muscat Robert,
Parfum,
Sargonelle,
Witte Prinsessepeer,
Orange verde rouge,
Bergamotte d'oré,
Enkelde keizerin,
Citron de Sirene,
Chair à dame,
Epargne,
Cassolette,
Muscat Fleury,
Admiraal,
Cuisse madame,
Bourdon,
Frontignacpeer,
Poire sans peau d'Automne,
Marquise,
Verte longue,
Granaatpeer,
Langstaart,
Spekpeer,
Epine d'Hijver,
Engelsche Beurré,
Roussline,
Smeerpeer,
Muscat l'Allemand,
Graauwe boterpeer,
Louise Bonne,
Bargamotte Soulers,
Martin Sec d'Hyver,
Chassery,
Besy d'Hery,
Angelique de Bourdeaux,
Ambrotte d'Hyver,
Louwtjes peer,
Winter Suikerij,
Besy de Chaumontel,
Foppepeer,
Colmar Incomparable,
St. Germain,
Winter bergamot,
Groote Mogol,
Winter Rouselet.

Achter de gemelde beschrijvingen zijn gevoegd twee uitvoerige *synonymische* of *meernaamige registers* en daarbij geplaatste bladwijzers van de beschreevene appelen en peeren; deeze registers wijzen aan hoe veelerleie naamen ieder dier vruchten draagt, en zijn met de gezegde bladwijzers zodanig ingericht, dat men een appel of peer, onder welke benaaming men dien ook moge

kennen op het Register vinden, en, volgends den bladwijzer, in het werk zelf opslaan kan.

F R U C T O L O G I A.

Deeze bevat eene beschrijving der vruchtboomen, en vruchten, die men in de Hoven plant en onderhoudt, waarbij derzelver verschillende benaamingen, voordteelingen, groeiplaatsen, cultuur en huishoudelijk gebruik; alsmede het confijten, en meer andere toebereidingen der vruchten, enz., naauwkeurig aangeweezen worden.

De vruchtgewassen welken men in dit gedeelte des werks verhandeld vindt, zijn, de

Aalbezie, *Abricoosboom*, *Amandelboom*, *Appelboom*, *Berberisse*, *Bramboos*, *Castanjeboom*, *Cornoeljeboom*, *Druiveboom*, *Framboos*, *Hazelnootboom*, *Kersboom*, *Kruisbezien*, *Mispelboom*, *Moerbezieboom*, *Okernooteboom*, *Peereboom*, *Perzikeboom*, *Pruimboom*, *Queeboom*, *Vijgeboom*,

Alle deezen worden, met hunne bladen enz., weder vertoond op een overheerlijk stel van 19 Plaaten.

Dit gedeelte des werks verdient met uitzondering eene algemeene aandacht: behalven de hoogst nuttige lessen voor de Hoveniers, ontmoet men hier een uitgebreid tal van voorschriften, van smaaklijke spijzen, confituuren, wijnen, liqueuren, bieren enz. die uit de verhandelde fruiten bereid worden: —— de stof welke ons hier voor de hand ligt is zo menigvuldig dat wij niet weeten welken fruit te kiezen, om den liefhebberen een voorbeeld te geeven, van de wijze waarop ieder artijkel afzonderlijk verhandeld wordt —— 't komt ons voor dat de kers, als een bij elk bekend boomgewas, daartoe ten minsten zo geschikt als eenig ander gewas is: zie hier op welk eene wijze de Heer KNOOP, dat artijkel verhandelt: eerst stelt hij voor, de vreemde benaamingen van den kersenboom; van de kers zelve; derzelver soorten; gedaante; verdere onderscheidingen; smaaken; welke lucht de kerseboom bemint; welken grond —— „ Daar „ is geen vruchtboom" zegt de Autheur, „ mij bekend, die vie- „ zer omtrent den grond is, dan deeze, en derhalven hierin meer- „ der aandacht vordert; want het veel gebeurt, dat er kersen ge- „ plant worden, in gronden die goed schijnen, en dat nogthans de „ boomen daarin niet aarten willen; ja dikwijls in de kracht van „ hun groei schielijk versterven; schoon de grond behoorelijk ge- „ dolven, en in de diepte geroerd en losgemaakt zij: hij begeert „ juist geen zeer vette grond, maar is met een geringen te vre- „ den, als die maar versch of nieuw is, dat is, waarin nooit, „ of in lange jaaren geen boomen, en wel inzonderheid, geene

„ kerrseboomen gegroeid zijn; want de ondervinding leert, gelijk
„ ik zelf bevonden heb, dat een kersseboom, geplant in de plaats
„ daar een ander kersseboom gegroeid is, nooit wel groeit, maar
„ na eenige jaaren kwijnens versterft, schoon men nog zo veel
„ moeite aanwendt, om den grond te verbeteren of te veran-
„ deren."

Verders gaat hij over om de tekenen van zwakheid en versterving van den kersseboom optegeeven; daarna de voordkweeking derzelven; het planten; het snoeien, en wel onderscheidenlijk van alle soorten van kersen; van de *zomersnoeing*; van het kandelaaren der boomen; voor welke soort van menschen de kersen minst schadelijk bevonden worden; welk gebruik men van deeze vrucht in de keuken maakt:

„ Om de kersen nat te Confijten", zegt de Heer KNOOP:
„ zo neem schoone, versche en rijpe kersen, snijdt er de steelen
„ op de helft af; maak dan eene *geclarificeerde* sijroop van sui-
„ ker (*zie Peereboom* §. 12.), tot 6 pond kersen, omtrent 4 pond
„ suiker: kookt uw kersen zachtjes in de sijroop, tot dat de-
„ zelve spint; doet dan de kersen met de sijroop, wat koel ge-
„ worden zijnde, in uwe Confituurpotten, en bewaartze wel
„ toegemaakt."

„ Sommigen maaken de sijroop van het uitgedrukte sap van
„ kersen, bij 1½ pond sap, 4 pond suiker, het welk ook beter
„ is, als men kersen genoeg heeft."

„ Men maakt ook wel een moes van kersen, om in taarten
„ en ander gebak, het geheele jaar door, te kunnen gebruiken;
„ op de volgende wijze: neemt van de steelen gezuiverde kers-
„ sen, laatze in wijn wel kooken, daarna wrijft ze door een
„ teems, laat dan het moes met suiker, tot ieder 3 pond moes
„ 2 à 2½ pond suiker neemende, kooken, tot een bekwaame
„ dikte, het zelve gestadig roerende, op dat het niet aanbrande."

„ Daar worden ook koekjes van gemaakt; op *deeze wijze*:
„ neemt sappige kersen, plukt er de steelen af, kookt ze zacht-
„ kens in een aarden pot, zonder of met weinig water; dat is
„ kookze in haar eigen sap; roerze gestadig dat ze niet branden;
„ als ze dus eenigen tijd gekookt hebben, dan wrijftze door
„ een teems; doe bij ieder pond vleesch omtrent een pond sui-
„ ker; laat het daarna, zachtjes, een weinig kooken, gestadig
„ roerende; vervolgends legt het bij stukjes op een gladde plank,
„ die met fijne suiker bestrooid is; dan formeert er koekjes van,
„ die gij daarna bij een kachel of op een andere warme plaats
„ moet laaten droogen, en daarna in een doos tusschen schoon
„ papier bewaaren: men kan bij al het voorgaande ook eenige
„ specerijen doen, gelijk bij den Peerenboom § 11, gezegd is."

Op deeze wijze gaat de autheur voord, en leert drooge geconfijte kersen bereiden; dan morellen sap maaken; morellen droogen; liqueur van morellen stooken, die gezond en lekker